

שמות פרק א

(א) וְאֵלֶּה שְׁמוֹת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל הַבָּאִים מִצְרַיִם אֵלֶּה שְׁמוֹת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל שֶׁנִּכְנְסוּ לְמִצְרַיִם, ¹ אֵת יַעֲקֹב
אלו הם שמות בני ישראל שֶׁנִּכְנְסוּ לְמִצְרַיִם יחד עם יעקב, ² אִישׁ וּבֵיתוֹ בָּאוּ כָל אָדָם מִיִּשְׂרָאֵל יָרַד לְמִצְרַיִם
יחד עם משפחתו: ³ (ב) רְאוּבֵן שְׁמֵעוֹן לֵוִי וַיהוּדָה: (ג) יִשְׁשַׁכָּר זְבוּלֹן וּבְנֵימִן: (ד) דָּן וְנַפְתָּלִי גָד וְאָשֶׁר:
(ה) וַיְהִי כָּל נַפְשׁ יִצְחָק יִרְדֵּי יַעֲקֹב כָּל הַנַּפְשֹׁת שִׁיעָבוּ שִׁיעָבָה הוֹלִיד, ⁴ שִׁבְעִים
נַפְשׁ סָךְ כָּל הַנַּפְשֹׁת שֶׁהוֹלִיד יַעֲקֹב הָיָה שִׁבְעִים (70), מִסְפַּר נַפְשֹׁת צִאצְאֵי שֶׁל יַעֲקֹב הָיָה שִׁבְעִים, ⁵ וַיֹּסֶף
הָיָה בְּמִצְרַיִם וַיֹּסֶף שֶׁהָיָה בְּמִצְרַיִם הָיָה בְּכָל שִׁבְעִים הַנַּפְשֹׁת שֶׁבְצִאצְאֵי יַעֲקֹב: ⁶ (ו) וַיָּמָת יוֹסֵף וְכָל אָחָיו
יוסף ואחיו מתו, וְכָל הַדּוֹר הַהוּא וְכֵן מָתוּ שָׂר שִׁבְעִים הַנַּפְשֹׁת מִצִּאצְאֵי יַעֲקֹב שִׁירְדוּ לְמִצְרַיִם: ⁷ (ז) וּבְנֵי
יִשְׂרָאֵל פָּרוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל שָׁחוּ בְּדוֹר שְׁלֹאחַר הִירִידָה לְמִצְרַיִם הִתְרַבּוּ עַל יַדֵּי שֶׁנִּכְנְסוּ לְהִרְיוֹן, ⁸ וַיִּשְׁרְצוּ בְּנֵי

¹ אונקלוס. בהסבר לו' שנמצא בתחילת המילה ואלה, ניתן להסביר עפ"י השיטות הבאות: רש"י כתב שלמרות שכבר נמנו בעבר, חזרה התורה ומנתה כאן את בני יעקב במיתתם, מרוב חיבתם. לפי דברי רש"י הסיבה שכתוב בו' היא מכיוון שיש כאן מניין נוסף על המניין הראשון. (עיין שפ"ח באמצע דבריו). לפי א"ע הטעם הוא מכיוון שבסוף ספר בראשית הוזכרו בני השלשים של יוסף, ממילא כאן הזכיר שאחיו של יוסף היו מעטים בשעת ירדתם למצרים ועכשיו התרבו. ספורנו (אינו עונה על השאלה לגבי הו'): אלו הם שמות בני ישראל שהיו חשובים, אך הצאצאים לא היו ראויים לחשיבות. רמב"ן: ספר שמות עוסק בגלות למצרים ובגאולה ממנה, ולכן היה צורך במניין נוסף של השמות, כדי שסיפור הגלות והגאולה בספר שמות תופיע בשלמותה. אמנם, בני ישראל אינם נחשבים כנגאלים עד לכניסתם לארץ ישראל, אך מכיוון שכאשר נבנה המשכן, בני ישראל חזרו למעלתם הראשונה, הספר הסתיים בבניית המשכן. בביאור הקושי לתוספת הו' במילה ואלה כתב הרמב"ן שפסוק זה מוסב על הפס' "וכל זרעו הביא איתו מצרימה", כמו שעשה בספר עזרא. הכלי יקר כתב שלאחר מיתתו של יוסף, המצרים שינו את יחסם לבני ישראל, ואז התחילו בני ישראל להרגיש זרים במצרים, ולכן החיבור של ביאת בני ישראל למיתתו של יוסף המוזכר בסוף ספר בראשית. אה"ח: טעם הו' הוא מכיוון שכולם כאן צדיקים כמו אבותיהם אברהם יצחק ויעקב. בפירושו השני כתב שסיבת הו' היא מכיוון שהגלות התחילה כבר מימי אברהם, ועכשיו התורה מדגישה את ענין הגלות גם בבנים. בפירושו השלישי כתב שגם בני יעקב קיבלו על עצמם את גזרתו של ה' לצאת לגלות.

² אונקלוס.

³ אונקלוס וא"ע. א"ע הוסיף שבכל התורה אין בית מלשון אשה, ופשט וכפר בעדו ובעד ביתו הוא שהכוונה היא לבית אביו. כלי יקר: התורה כאן מספרת במעלת בניו של יעקב שהיו גדורים מעריות וכל אחד דבק רק באשתו ונשא אישה לפני הירידה למצרים כדי שלא יתחתן עם מצרית. כמו כן הסביר שהטעם שהתורה כתבה את שמות השבטים היא מכיוון שבנ"י נגאלו בזכות שלא שינו את שמותם, וכל שבט נקרא בשמו על שם הגאולה העתידה. ממילא גם שלא שינו את לשונם מובא כאן, שהרי אם לא היו משנים את השם אלא רק את הלשון, לא היו השמות מורים על הגאולה. אה"ח: טעם הכפילות באים – באו הוא מפני שלא כל בני המשפחה באמת התכוונו לקבל על עצמם את הגלות וממילא יש דרגות בין הבאים. הסבר נוסף שכתב הוא שרק אלו הם שבאו למצרים ברצונם, אך שאר משפחתו של יעקב באו בגלל ההכרח לרדת עם יעקב למצרים. הכלי יקר הסביר שמדובר על שני ביאות: הראשונה היא הביאה למצרים והשנייה היא התחלת השיעבוד.

⁴ א"ע.

⁵ א"ע. למרות שהיו רק שישים ותשע נפשות שירדו למצרים, סובר הא"ע שיעקב נכלל בכלל השבעים. כלי יקר: נפש בלשון יחיד לומר שהיו מאוחדים.

⁶ עפ"י אונקלוס. אה"ח: התורה כאן מסבירה שהסיבה שיוצאי ירך יעקב היו רק שבעים היא מכיוון שיוסף היה במצרים, אך לו לא היה יורד יוסף למצרים, היו שמונים ושתיים נפשות, כיון שיוסף היה זוכה להעמיד שתיים עשרה שבטים. רש"י ואה"ח כתבו שדבר זה נכתב כדי לומר על צדקותו של יוסף.

⁷ רשב"ם וספורנו. א"ע: כל המצרים שבאותו הדור מתו, ולכן קם דור חדש שלא הכיר את יוסף. אה"ח: התורה כאן מונה את הסיבות לכך שהמצרים היו יכולים לשעבד את בני"י: יוסף מת (לו יוסף היה חי, לא היה ניתן לשעבד את בני"י), מות השבטים, מות כל צאצאי יעקב, התרבות בני"י שגרמה לקנאת המצרים, והמלך החדש שמלך על המצרים. (למ"ד שנתחדשו גזרותיו הכוונה היא שבגלל ארבעת הדברים הראשונים, חשב המלך שהוא צריך לחדש את גזרותיו). כמו כן כתב אה"ח על דרך הפשט שהיה הדרגתיות בהתדרדרות של בני"י, בהתחלה גרמה מיתתו של יוסף להתדרדרות מסוימת, ולאחר מכן מיתת האחים וכו'.

⁸ רשב"ם. הסברנו פסוק זה כולו לפי הרשב"ם שמפרט את ארבעת הלשונות השונים בהם תיארה התורה את התעצמות בני ישראל. רש"י לומד מארבעת תיאורים אלו, וכן מהמילים מאוד מאוד, (כך שבסה"כ יש שישה תיאורים) שבנ"י היו יולדים שישה בכרס אחד.

ישראל הולידו את העוברים שהיו במעיהם בשעת ההיריון,⁹ וְיָרְבוּ בני ישראל התרבו על ידי שהבנים שנולדו להם לא מתו בשעה שהיו קטנים,¹⁰ וַיַּעֲצְמוּ בְּמֵאד מְאֹד בני ישראל לא מתו בהיותם אנשים צעירים, אלא חיו שנים רבות,¹¹ וְתַמְלֵא הָאָרֶץ אֹתָם על ידי שנולדו לבני ישראל הרבה צאצאים, וצאצאים אלו זכו לחיות לאורך הרבה שנים, בני ישראל התרבו עד שהארץ התמלאה מהם:¹² (ח) וַיָּקָם מֶלֶךְ חָדָשׁ עַל מִצְרַיִם מֶלֶךְ חָדָשׁ קָם לְמִלּוּךְ עַל מִצְרַיִם,¹³ אֲשֶׁר לֹא יָדַע אֶת יוֹסֵף מֶלֶךְ מִצְרַיִם הַחֲדָשׁ עָשָׂה אֶת עֲצָמוֹ כְּאִילוֹ שֶׁהוּא לֹא יָדַע שִׁיּוֹסֵף, שְׁבִנִי יִשְׂרָאֵל הֵם עִמּוֹ, הִיָּה מוֹשֵׁל בְּמִצְרַיִם וְאֵת כָּל פּוֹעֵלוֹ שֶׁל יוֹסֵף:¹⁴ (ט) וַיֹּאמֶר אֶל עַמּוֹ פְּרַעַה אֲמַר לְעַם הַמִּצְרִי, הֲנִיָּה עִם הֵנָּה יִשְׁנֶנּוּ עִם, ¹⁶ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל עִם זֶה הוּא הָעַם שֶׁנִּקְרָא בְּנֵי יִשְׂרָאֵל,¹⁷ רַב וְעֲצוּם מְמֹנֵנוּ בני ישראל הם עם רב יותר מהעם המצרי ועם חזק יותר מהעם המצרי:¹⁸ (י) הִבֵּה נְתַחֲכֶמָה לוֹ בּוֹאוֹ נְתַחֲכֶם לְעַם יִשְׂרָאֵל,¹⁹ פֶּן יִרְבֶּה שְׁמָא עִם יִשְׂרָאֵל יִתְרַבֶּה יוֹתֵר מִיָּדִי, וְעַל יָדִי שֶׁנְּתַחֲכֶם, נִמְנַע אֶת קֶצֶב הַרִיבּוּי שֶׁל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל, וְהָיָה כִּי תִקְרָאנָה מְלַחְמָה אִם תֹּארַע מְלַחְמָה, אִם יִקְרָה מִקְרָה שְׁבוּ נִילַחֵם נֶגֶד עִם אַחֵר,²⁰ וְנוֹסֵף גַּם הוּא עַל שְׁנֵאֵינוּ עִם יִשְׂרָאֵל יִצְטָרֵף לְשׁוֹנָאִים שֶׁלֵּנוּ שֶׁנִּלְחַמְּמִים נִגְדָנוּ,²¹ וְנִלְחַם בָּנוּ עִם יִשְׂרָאֵל יִלַּחֵם בָּנוּ, ²² וְעָלָה מִן הָאָרֶץ עִם יִשְׂרָאֵל יַעֲלֶה מֵהָאָרֶץ וְכִבֵּר לֹא יִשְׁכּוּן

⁹ רשב"ם. ספורנו: לאחר מיתת השבטים, נטו בני" לדרך השרצים.

¹⁰ רשב"ם, וכן פירש הא"ע.

¹¹ רשב"ם. א"ע: בני" היו תקיפים וחזקים, והתיאור של מאד מאוד לשיטתו היא שהתורה מדגישה שלא היה ניתן להתרבות ולהתחזק יותר ממה שבני" התחזקו.

¹² רשב"ם. א"ע: הכוונה בארץ שהתמלאה מבני" היא ארץ גושן, רעמסס.

¹³ רש"י הביא את המחלוקת בין רב לשמואל האם מדובר על מלך חדש ממש או שמדובר על אותו מלך שפשוט התחדשו גזרותיו. א"ע כתב שמשמעות ויקם היא שהמלך החדש לא היה מזרע המלוכה, ולכן התורה משתמשת בלשון ויקם כדי לומר שהוא הקים את עצמו ע"י שמרד בזרע המלוכה. ספורנו: ברור מאליו שיוסף היה כתוב בספר דברי הימים, אלא שהמלך, כשראה את מעשי בני", לא האמין שיכול להיות שבני ישראל קשורים לאותו מלך נעלה עליו מסופר בספר דברי הימים. כלי יקר: ויקם כאן נאמר לפי שפרעה קם כדי להשמיד את ישראל.

¹⁴ רש"י, וגם למ"ד שהמלך היה מלך חדש ממש, ברור לכל שהוא הכיר את יוסף. הכלי יקר משווה בין פרעה שרצה להאביד את זכרו של יוסף, לבין אחיו של יוסף שגם כן רצו להאבידו, ואת עצת כולם הפר ה'.
¹⁵ א"ע.

¹⁶ אוה"ח: הסיבה שפרעה אמר "הנה" היא מכיוון שהיה מסורת בידם שהם יפלו בידי בני", אלא שהדבר היה צריך להתעכב עד שהיו שישים ריבוא, ולכן פרעה רצה למנוע מבני" להתרבות. בפירושו השני כתב שהנה, עם בני ישראל הוא עם מבדל ומתבודד מכל העמים האחרים, בניגוד לעמים האחרים שהתערבבו עם המצרים.

¹⁷ א"ע, והסביר שעם אינו דבוק לבני ישראל, אלא תוספת ביאור.

¹⁸ אונקלוס. גם אוה"ח וגם הכלי יקר מדברים על שבניגוד לדרך הטבע שכאשר נולדים תאומים, הם נולדים חלשים, וכאן בני ישראל נולדו חזקים למרות שנולדו כמה בכרס אחד. בפירושו השני כתב אוה"ח שממנו הכוונה היא שהחזק של בני" היה ממצרים, בזכות המצרים, שהרי המצרים נתנו לישראל אוכל בשנות הרעב. בפירושו השלישי כתב אוה"ח שפרעה חשש שישראל הם החשובים בממלכתו, וברגע שירצו, יעלו ממצרים, ואז לא יישאר כלום ממצרים.

¹⁹ רש"י, שכתב ש"הבה" זהו מלשון להזדמן, וכתב שהפשט הוא שפרעה רצה להתחכם לעם ישראל. עפ"י הדרש כתב רש"י שהכוונה היא להתחכם למושעם של ישראל, שיטביעו אותו במים, כיוון שברור שה' לא יעניש את המצרים חזרה מידה כנגד מידה, שהרי ה' הבטיח שלא יביא מבול על העולם. רמב"ן: המצרים לא רצו להרוג את עם ישראל בחרב, כיוון שיש בכך בעייתיות גדולה בהשמדת עם שלם ע"י פקודה של המלך, וכן העם המצרי לא היה מסכים לכזה דבר. כך התחכם פרעה שהעם המצרי הוא זה שהשליך את התינוקות ליאור, וכאשר פנו בני ישראל אל השלטונות, השלטונות היתממו וביקשו שיביאו עדים. כמו"כ חידש הרמב"ן שהגזירה לא החזיקה מעמד הרבה זמן, שהרי כאשר אהרון נולד, לא הייתה גזירה זו, ומיד לאחר שמשה נולד, התבטלה הגזירה, אולי לאחר לחץ של בת פרעה על פרעה, או שהאצטגנינים של פרעה אמרו לו שכבר נולד מושיעם של ישראל, ולכן כבר לא היה טעם בגזירה הזו. עפ"י"ז מסביר הרמב"ן את טענת בני" אל משה ואהרון "אשר הבאשתם את ריחינו". טענת בני" בדבר זה הוא משום שלכאורה משה ואהרון נתנו תירוץ לעם המצרי להרוג בישראל ללא התחכמות.

²⁰ רשב"ם.

²¹ אונקלוס.

בתוכנו, אלא יעלה לארץ ישראל²³: (יא) וַיִּשְׁימוּ עָלָיו המצרים מינו על עם ישראל,²⁴ שְׂרֵי מִסִּים שרים שיגבו מס מעם ישראל, ומפרטת התורה בהמשך הפסוק מהו המס שגבו המצרים מעם ישראל,²⁵ לְמַעַן עֲנֹתוּ בְּסִבְלָתָם (הסיבה שהמצרים מינו על בני ישראל שרי מיסים היא) כדי לענות את ישראל בעבודת המצרים, על ידי שבני ישראל יעשו את העבודות שהטילו עליהם המצרים, בני ישראל יעונו,²⁶ וַיִּבְּן עם ישראל בנה, עָרֵי מִסְכָּנוֹת לְפָרְעָה ערי אוצרות לפרעה, עם ישראל בנה לפרעה ערים שבהן הניחו אוצרות, וממילא ערים אלו היו חייבות להיות ערים מבוצרות יותר מערים רגילות, ולכן היה קשה יותר לבנות אותם,²⁷ אֵת פֶּתֶם וְאֵת רַעְמִסִּים עם ישראל בנה את ערי האוצרות שנקראות פיתם ורעמסס²⁸: (יב) וּבְאֶשֶׁר יַעֲנוּ אֹתוֹ כמה שהמצרים רצו לענות את בני ישראל,²⁹ בְּן יִרְבֵּה וְבֶן יַפְרִיץ כך הלך עם ישראל והתרבה והתחזק, ככל שהמצרים רצו לענות את בני ישראל, בני ישראל התחזקו יותר ויותר,³⁰ וַיִּקְצֹוּ מִפְּנֵי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל המצרים קצו בחייהם, לא רצו לחיות בגלל בני ישראל. כאשר המצרים היו נזכרים בבני ישראל, המצרים היו רוצים למות מרוב צער שהצטערו³¹: (יג) וַיַּעֲבֹדוּ מִצְרַיִם אֵת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּפָרֶךְ המצרים הגבירו את עבודת הפרך על בני ישראל³²: (יד) וַיִּמְרְרוּ אֵת חַיֵּיהֶם המצרים מיררו את חייהם של בני ישראל, המצרים הפכו את החיים של בני ישראל למרים, לחיים עם הרבה סבל, ובהמשך הפסוק מפרט מהו הסבל שגרמו המצרים לישראל,³³ בַּעֲבֹדָה קָשָׁה המצרים העבידו את בני ישראל בעבודות קשות ובכך מיררו את חייהם של בני ישראל, ועכשיו מפרטת התורה מהן העבודות הקשות בהן שועבדו בני ישראל, בַּחֲמֹר וּבְלִבָּנִים (המצרים העבידו את בני ישראל) בבניית בתים וגדרות על ידי טיט ולבנים,³⁴ וּבְכָל עֲבֹדָה בְּשָׂדֵה (וכן העבידו המצרים את בני ישראל) בכל עבודה שקשורה בעבודת השדה: חרישה, קצירה ושאר

²² אונקלוס.

²³ רש"י בפירושו הראשון וכן רשב"ם. רש"י בפירושו השני וכן א"ע בשם מרינוס (ר' יונה) שהכוונה היא שעם ישראל יגרש את המצרים מארץ מצרים. רמב"ן הקשה על פירוש זה שהרי היה צריך להיות כתוב "ועלה על הארץ" ולא מן הארץ.

²⁴ אונקלוס + רש"י. אזה"ח: המצרים מינו את עם ישראל בתור שרי מיסים, כך שלא היו יכולים בני ישראל להתחמק מכך, שהרי לא היה להם שום סיבה, אך לאט ראו בני ישראל שאם לא יצטרפו לעובדי הבניין, לא יצליחו לסיים את עבודתה בזמן, ולכן בני ישראל עצמם התחילו לבנות את הערים.

²⁵ רש"י. רמב"ן: המס היה שבני ישראל היו צריכים לשלוח אנשים כדי שיבנו את הערים הללו.

²⁶ רש"י. ספורנו: מטרת המצרים הייתה כדי לשכנע את בני ישראל לצאת אל ארץ אחרת. א"ע: מטרת המצרים בעיניו הייתה כדי להחליש את עם ישראל כך שלא יוכלו להולידי עוד ילדים.

²⁷ רש"י ורשב"ם.

²⁸ רש"י: ערים אלו היו ערים חלשות, ועם ישראל הפך ערים אלו לערים מבוצרות.

²⁹ רש"י. א"ע: הפירוש הוא שלמרות שהמצרים עינו את ישראל.

³⁰ אונקלוס.

³¹ רש"י. כלי יקר: המצרים היו כקוצים בעיני עצמם, שהרי כדי לטעת נטיעה בגינה צריך להוציא את הקוצים, והמצרים חשבו שמכך שעם ישראל התרבה כ"כ במצרים, סימן הדבר שה' רוצה לטעת את בני" במצרים ולעקור משם את המצרים.

³² לכאורה לא מובן מהי הכפילות בפסוק זה, שהרי העבודה הקשה של בני ישראל כבר נכתבה בפסוקים שלפני כן. רמב"ן: בהתחלה רק חלק מהמצרים העבידו חלק מעם ישראל, אך לאחר מכן, כל העם המצרי העביד את כל עם ישראל, וכל אחד היה יכול לקחת כמה אנשים מישראל שרצה לקחת. גם א"ע פירש שהיה הכבדה של השעבוד. כלי יקר: הכוונה היא שהמצרים העבידו את בני ישראל גם בעבודה זרה. בפירוש המילה פרך מפרש רש"י שהכוונה היא שהעבודה מפרכת את הגוף, שוברת את הגוף.

³³ אונקלוס. ספורנו מדגיש פה את ההדרגתיות: ככל שישאל המשכין לחטוא, כך המצרים מיררו יותר את חייהם של בני" אזה"ח: מירור החיים היה בכך שהמצרים לא הרפו מבני", אלא תמיד הוסיפו עוד ועוד עבודות, כמו הכנת הלבנים.

³⁴ א"ע + אונקלוס.

מלאכות השדה,³⁵ **את כל עבדְתֵם אֲשֶׁר עָבְדוּ בְּהֵם בְּפָרְךָ** כל עבודה שהמצרים העבידו את בני ישראל, היו מעבידים את בני ישראל בפרך. גם מלאכות שהיו צריכות להיות קלות יותר, העבידו המצרים את בני ישראל בפרך, בעבודה קשה³⁶: **(טו) וַיֹּאמֶר מֶלֶךְ מִצְרַיִם לְמִלְדֹת הָעֶבְרִית** פרעה אמר לשתי הנשים שתפקידן היה לילד את הנשים מבני ישראל,³⁷ **אֲשֶׁר שֵׁם הָאֵחָת שְׁפָרָה וְשֵׁם הַשֵּׁנִית פּוּעָה** שם אחת המיילדות היה שפרה ושמה של המיילדת השנייה היה פועה³⁸: **(טז) וַיֹּאמֶר** פרעה אמר לשפרה ופועה, **בְּיִלְדֹכֶן אֶת הָעֶבְרִית** כאשר אתן מיילדות את נשות בני ישראל,³⁹ **וְרֵאִיתֶן עַל הָאֲבָנִים** אתן תראו בשעה שהאישה יושבת על האבנים. האבנים הם מושב לאישה היולדת,⁴⁰ **אִם בֶּן הוּא וְהִמַּתָּן אֹתוֹ** אם הוולד הוא זכר, עליכן להרוג אותו,⁴¹ **וְאִם בַּת הִיא** אם הוולד היא נקבה, **וְחַיָּה הַתִּינוּקָת תַּחִּיהַ**, אל תהרגו אותה⁴²: **(יז) וַתִּירֶאֱוּ הַמִּלְדֹת אֶת הָאֱלֹהִים** המיילדות היו יראות מפני ה',⁴³ **וְלֹא עָשׂוּ פֶּאֶשׁ דְּפַר אֲלֵיהֶן מֶלֶךְ מִצְרַיִם** (מפני שהמיילדות היו יראות מפני ה') המיילדות לא עשו כפי שציווה אותן מלך מצרים ולא הרגו את הזכרים מבני ישראל,⁴⁴ **וַתַּחֲיֶינָן אֶת הַיְלָדִים** המיילדות היו משאירות את התינוקות הזכרים בחיים⁴⁵: **(יח) וַיִּקְרָא מֶלֶךְ מִצְרַיִם לְמִלְדֹת** מלך מצרים קרא לשפרה ופועה, **וַיֹּאמֶר לָהֶן** מלך מצרים שאל את

³⁵ א"ע.

³⁶ א"ע, ולשיטתו כאילו כתוב את כל עבודתם אשר עבדו בהם – עבדו בהם (המצרים) בפרך. רשב"ם: יש כאן תוספת, בתחילה התורה מתארת את העבודה הקשה בשדות ועכשיו התורה אומרת שעבודה זו הייתה בנוסף לעבודה שהעבידו את בני ישראל בפרך בעיר.

³⁷ רש"י. א"ע: הכוונה היא לאלו שהיו ממונים על המילדות, שהרי ברור מאליו שעל כל עם ישראל היה צורך ביותר משתי מיילדות. ספורנו: ציווי פרעה היה לשתי המיילדות שהיו בעיר מצרים. רשב"ם: המיילדות שהם עבריות. כלי יקר: המיילדות היו מצריות, אחרת אין שום רבותא בכך שהם היו יראות את ה'. אה"ח: כאן כתוב "ויאמר" בלשון יחיד לאחר שכל תיאור השעבוד היה בלשון רבים מכיון שפרעה אמר בסוד למיילדות דברים אלו, כדי שהיולדות העבריות לא יידעו על גזירה זו ולא יסתירו את דבר הריונם. אה"ח: לכאורה חסרה כאן אמירה, שהרי את דברי פרעה שלהרוג את הזכרים, כתוב בפסוק הבא. על כך עונה אה"ח: א. האמירה כאן היתה כדי לקרב דווקא את שפרה ופועה אליו מתוך שאר המיילדות. ב. בציווי זה מינה פרעה את שפרה ופועה על שאר המיילדות. ג. באמירה זו גרם פרעה למיילדות מעלה אמיתית כמו שכתוב בהמשך "ויעש להם בתיים".

³⁸ אונקלוס. רש"י: שפרה היא יוכבד שנקראה כך משום שהיא משפרת את הולד ואילו פועה זוהי מרים שהייתה פועה ומדברת עם הוולד. כלי יקר: חז"ל אמרו שדווקא מרים היא פועה מכיון שהייתה נביאה ומדברת בדברי נבואה, ואילו שפרה היא יוכבד מכיון שחזרה לשופרה, חזרה לנערותה והולידה את משה. זה מראה עד כמה פרעה נכשל בעצתו שקרא דווקא לשתי נשים ששם מורה שהם קשורות לגאולת ישראל, ודווקא אותם ציווה להרוג את הזכרים. בפס' יז' הסביר הכלי יקר, ששפרה ופועה לא הוצרכו לתהליך הלידה עצמו, שהרי הן אמרו במפורש לפרעה שנשות ישראל יכלו להוליד בעצמן, אלא כל תפקידם היה לשפר את הוולד.

³⁹ רש"י. א"ע: כל שהוא ממשפחת עבר נקרא עברי.

⁴⁰ רש"י.

⁴¹ אונקלוס. א"ע: הציווי היה להרוג אותו בסתר כדי שהעם לא יידע שפרעה עושה חמס.

⁴² רש"י. כלי יקר: הסיבה לכך שצריך לחזור ולומר שאם בת ניתן להחיותה, למרות שכבר מהמשפט הראשון משמע כך, שהרי כתוב אם בן הוא והמיתן אותו, משמע שאם אינו בן, אין צריך להורגו, מכיון שפרעה רצה למנוע אי הבנה שמא יחשבו שכונתו הייתה שגם אם הוא בן צריך להרוג אותו למרות שהוא יכול להועיל לעבודה, וכל שכן אם היא בת. אה"ח: פרעה ציווה בכוונה שהבנות יחיו משתי סיבות: א. כדי להסתיר את הריגת הזכרים, אם היו הורגות את כל התינוקות, אף אחד לא היה קורא להם. ב. ע"י שהבנות יתרבו, יהיו חייבות להתחתן עם מצרים, ואז ייטמאו בני"י ולא יוכלו לעלות לא"י.

⁴³ רשב"ם.

⁴⁴ אונקלוס. אה"ח: "כאשר דבר" הוא תיאור זמן, בד"כ כאשר עובר זמן מגזירה של מלך, הגזירה מתעדנת ואין כ"כ חשש אם לא ישמעו בקול המלך, אך כאן המיילדות עברו על צו המלך בסמוך מאוד לגזירה וזוהי גדולתן.

⁴⁵ רשב"ם. רש"י: לא רק שהיו משאירות את הזכרים בחיים, אלא גם היו דואגות לספק את צרכיהם של התינוקות ולדאוג להם לאוכל ולכלל צורכיהם. אה"ח: הסתפק אם גם לפני הגזירה היו המיילדות מספקות מים ומזון לתינוקות, והתורה רק רצתה להדגיש שלמרות גזירת פרעה, לא הפסיקו המיילדות ממעשיהם הראשונים או שמא בעקבות גזירת פרעה היו המיילדות מספקות מים ומזון. א"ע: התכוונו בכל כוחן להחיות את הזכרים.

שפרה ופועה, **מִדּוּעַ עֲשִׂיתָן הַדָּבָר הַזֶּה** למה עשיתן את הדבר הזה ובגדתן בי,⁴⁶ **וַתַּחֲיִינָי אֶת הַיְלָדִים** ואתם גרמתן לזכרים שבבני ישראל שיחיו⁴⁷: **(יט) וַתֹּאמְרֵן הַמַּיִלְדוֹת אֶל פְּרַעְזָה** שפרה ופועה אמרו לפרעה מלך מצרים, **כִּי לֹא כְנָשִׁים הַמַּצְרִיִּית הָעֵבֶרִית** הנשים מבני ישראל אינן דומות לנשים המצריות,⁴⁸ **כִּי תִיּוֹת הֵנָּה** הנשים מישראל הן בקיאות בחכמת המיילדות,⁴⁹ **בְּטָרֵם תָּבוֹא אֱלֹהֵן הַמַּיִלְדוֹת וַיִּלְדּוּ** הנשים מישראל מולידות את בניהן עוד לפני שהמיילדת מספיקה להגיע אליהן, וממילא איננו יכולות להרוג את הזכרים שבהם: **(כ) וַיִּטֹּב אֱלֹהִים לַמַּיִלְדוֹת** ה' היטיב למיילדות, לשפרה ופועה,⁵⁰ **וַיִּרְבַּ הָעָם וַיַּעֲצֵמוּ מְאֹד** בזכות המיילדות שלא שמעו לקול גזירת פרעה, עם ישראל התרבה והתחזק⁵¹: **(כא) וַיְהִי כִּי יָרְאוּ הַמַּיִלְדוֹת אֶת הָאֱלֹהִים** בזכות ששפרה ופועה היו יראות מה' ולא מפרעה,⁵² **וַיַּעַשׂ לָהֶם בְּתֵימֵי** ה' העמיד משפרה ופועה בתי כהונה, לוויה ומלכות. הכהנים, הלויים והמלכים העתידיים להיות בישראל, עתידים להיות צאצאיהם של שפרה ופועה (כהונה ולוויה משפרה – יוכבד, ומלוכה ממרים – פועה) וזוהי ההטבה שה' היטיב למיילדות המוזכרת בפסוק הקודם⁵³: **(כב) וַיִּצְוּ פְּרַעְזָה לְכָל עַמּוּ** פרעה ציווה את כל העם המצרי, **לֵאמֹר** כך פרעה אמר לכל העם המצרי:⁵⁴ **כָּל הַבֶּן הַיְלֹוֹד כָּל בֶּן שִׁוּוֹלַד** ברחבי הממלכה (פרעה ציווה להשליך ליאור גם את בני המצרים),⁵⁵ **הַיְאֲרָה תִשְׁלִיכֶהוּ** תשליכו אותו ליאור, **וְכָל הַבֵּת תַּחֲיִינָן** וכל בת שנולדת עתה, תשאירו בחיים:

שמות פרק ב

(א) וַיִּלְךְ אִישׁ מִבֵּית לֹוי וַיִּקַּח אֶת בַּת לֹוי אִדָּם משבט לוי (עמרם) הלך והתחתן עם אישה שהייתה ביתו של לוי בן יעקב (יוכבד)⁵⁶: **(ב) וַתֵּהָרֵ הָאִשָּׁה וַתֵּלֶד בֶּן** בעוד גזירת פרעה הייתה בתוקף, האישה, יוכבד,

⁴⁶ ספורנו. אוה"ח: פרעה ידע רק על המעשה, רק על סיפוק המים והמזון, וע"י שידע על סיפוק המים והמזון, הבין בשכלו שהמיילדות מחיות את הזכרים. לכן יש כאן שתי שאלות: שאלה אחת על הדבר שפרעה יודע בוודאות והוא שהמיילדות מחיות את הילדים, ושאלה נוספת על מה שפרעה אינו יודע בוודאות אלא רק מסיק מהשאלה הראשונה והיא מדוע מחיים את הילדים.

⁴⁷ אונקלוס. ספורנו, וכנראה שצריך לפרש כן גם בדעת רש"י: לא רק שלא הרגתם את הילדים, אלא שעזרתם להחיות אותם על ידי סיפוק מים ומזון.

⁴⁸ אונקלוס.

⁴⁹ רש"י. בפירושו השני כתב את דברי חז"ל שבנות ישראל משולות לחיות השדה, ולכן אינן צריכות מיילדת כמו שהחיות אינן צריכות מיילדת. רשב"ם: בריאות, פקחות וממהרות ליליד. ספורנו: מרוב בקיאותם, אם נרצה לעשות דבר שונה מתפקידנו, כמו להרוג את הזכרים, הן בוודאי ירגישו בזה.

⁵⁰ רש"י. אוה"ח: ה' היטיב למיילדות שהיה להם כל טוב, ומכיוון שכך היה כח בידם להחיות כל כך הרבה תינוקות מישראל. כמו כן הסביר שה' הרבה את בני" ועי"כ הרבה למיילדות מצוות.

⁵¹ אונקלוס.

⁵² א"ע.

⁵³ רש"י וא"ע. רשב"ם: סיבת הבתים הייתה למנוע מהמיילדות להישאר אצל היולדות העבריות, לכן ה' עשה למיילדות בתים שיוכלו להישאר בהם מוגנים.

⁵⁴ רשב"ם. אוה"ח: כל אחד מהם היה צריך לומר לשכנו על הגזירה כדי שהם יבצעו את הגזירה.

⁵⁵ רש"י, ולפי"ז צריך לפרש את דברי בת פרעה מילדי העברים הוא זה שבת פרעה ראתה את מילתו. אוה"ח הסתפק אם האימהות הן שזרקו את הבנים ליאור או שמא המצרים דאגו לכך.

⁵⁶ אונקלוס. ומשמע מדבריו שבת לוי היינו בת לוי ממש, שהרי על האישה לא פירש "בית" אלא בת. רש"י:

מדובר על עמרם שהתחתן שוב עם יוכבד. לאחר גזירת פרעה, גירש עמרם את יוכבד עד שמרים אמרה לו ששלו קשה יותר משל פרעה. לפ"ז, "וילך" היינו שהלך אחרי עצת ביתו. גם רשב"ם פירש שמדובר בעמרם, אלא שפירש שכוננת התורה היא שהרבה שנים לפני שנולדו משה ואהרן, התחתן עמרם ען יוכבד. א"ע פירש שכתוב "וילך" מכיוון שבני" היו פזורים במספר ערים בארץ רעמסס. רמב"ן: הסיבה שכתוב "וילך" היא מכיוון שהוא הזדרז לעשות דבר חדש, שלא חשש לעצת פרעה. הסיבה שלא כתוב במפורש שהכונה היא לעמרם היא

הרתה והולידה בו, ⁵⁷ וְתָרָא אֹתוֹ כִּי טוֹב הוּא יוכבד ראתה שהתינוק שהולידה הוא תינוק טוב יותר משאר התינוקות, ⁵⁸ וְתִצְפְּנָהוּ שְׁלֹשָׁה יָרְחִים יוכבד הטמינה את התינוק שנולד לה במשך שלשה חודשים ⁵⁹: (ג) וְלֹא יִכְלָה עוֹד הַצְּפִינוּ יוכבד לא הייתה יכולה להטמין יותר את התינוק שהולידה, משום שחששה שהמצרים יגלו את התינוק שלה, ⁶⁰ וְתִקַּח לוֹ תִּבְתָּ גִמְא יוכבד לקחה תיבה שהייתה עשויה מגומי, ⁶¹ וְתִחְמְרָה יוכבד חיפתה את התיבה, ⁶² בְּחֶמֶר וּבְזָפֶת (יוכבד חיפתה את התיבה) בחימר מבפנים ובזפת מבחוץ. הזפת מגן יותר מהחימר, אך כדי שהתינוק לא יריח את ריח הזפת, יוכבד חיפתה רק את החלק החיצוני של התיבה בזפת, ⁶³ וְתִשָּׂם בָּהּ אֶת הַיֶּלֶד יוכבד הניחה את התינוק שלה בתוך התיבה, ⁶⁴ וְתִשָּׂם בְּסוּף עַל שְׂפַת הַיָּאֵר יוכבד הניחה את התיבה באגם שהיה בשפת היאור ⁶⁵: (ד) וְתִתְּצַב אַחֲתוֹ מִרְחֵק אחותו של התינוק (מרים) התייצבה במרחק מהתיבה, ⁶⁶ לְדַעָה מַה יַּעֲשֶׂה לוֹ (מרים התייצבה במרחק מהתיבה) כדי לדעת מה יעלה בגורלו של התינוק ⁶⁷: (ה) וְתִרְדַּ בַּת פְּרַעֲהָ לְרַחֵץ עַל הַיָּאֵר בת פרעה ירדה ליאור כדי להתרחץ בנהר היאור, ⁶⁸ וְנַעֲרָתֶיהָ הִלְכֹת עַל יַד הַיָּאֵר המשרתות של בת פרעה היו הולכות בסמוך ליאור, ⁶⁹ וְתִרְאֵ אֶת הַתְּבָה בְּתוֹךְ הַסּוּף בת פרעה ראתה את התיבה שהייתה מונחת באגם שהיה סמוך ליאור, וְתִשְׁלַח אֶת אֲמָתֶיהָ וְתִקְחֶהּ בת פרעה שלחה את אחת השפחות שלה כדי לקחת את התיבה ⁷⁰: (ו) וְתִפְתַּח בַּת פְּרַעֲהָ פִתְחָה אֶת הַתִּיבָה, וְתִרְאֶהוּ אֶת הַיֶּלֶד בת פרעה ראתה את הילד שנמצא

מכיוון שאם היה כתוב כן, היה צריך להתחיל לייחס את עמרם עד לוי, והתורה רצתה לייחס את עמרם רק בהמשך.

⁵⁷ רשב"ם.

⁵⁸ א"ע. בתחילת דבריו כתב שטוב יותר יכול להיות או בדבר רוחני, כמו דעת או בגוף, למשל, אם התינוק יפה תואר, ובסוף דבריו פירש שהכוונה היא שהיה טוב יותר משאר התינוקות. בפס' ו' כתב שמשה היה מאוד יפה. רש"י פירש שכל הבית התמלא באור בלדת משה. רשב"ם פירש שמשה נולד לסוף שישה חודשים, ובשלושת החודשים שיוכבד הטמינה אותו, היא ראתה שאינו נפל. ספורנו: משה היה יפה תואר. רמב"ן: למרות שכל אימא חושבת שהבן שלה טוב יותר, כאן ראתה שיש בו משהו מיוחד שבזכותו יינצל מהגזירה.

⁵⁹ אונקלוס. רש"י וא"ע: מכיוון שמשה נולד בסוף שבעה חודשים, יוכבד הייתה יכולה לחקות שלשה חודשים נוספים עד שהמצרים יגלו שהיא הולידה.

⁶⁰ אונקלוס. לפי רש"י וא"ע בפסוק הקודם, פשוט נגמרו החודשים שעברו בין הולדת משה לבין ציפיית המצרים להולדתו, עברו שלשת החודשים שבין החודש השישי בה נולד לחודש התשיעי בה היה אמור ללדת. בפסוק זה מוסיף הא"ע וכותב שיכול להיות שהשכנות המצריות גילו שמשה לא הוטבע.

⁶¹ רש"י.

⁶² אונקלוס. א"ע: הסיבה שיוכבד נהגה כך הוא משום שאמרה לעצמה שלא תראה במות הילד, או שמרים ניבאה לה שתעשה כן.

⁶³ רש"י.

⁶⁴ אונקלוס.

⁶⁵ רש"י. א"ע: הסוף הוא קנה, צמח, הגדל על שפת היאור. רשב"ם: מי שהלך על שפת היאור לא היה יכול לגלות את התיבה, אך מי שהלך לרחוץ בתוך היאור היה יכול לראות את התיבה. לכן רק בת פרעה ראתה את התיבה ואילו נערותיה לא ראו את התיבה.

⁶⁶ אונקלוס.

⁶⁷ אונקלוס.

⁶⁸ רש"י. א"ע: הירידה הייתה מארמונה. רמב"ן: היו מדרגות בתוך היאור ובת פרעה ירדה אל המדרגה הראשונה. או שהכוונה היא שבת פרעה רחצה ממש בתוך היאור. ספורנו: הכוונה היא למעין חדר מיוחד על שפת היאור שבו הייתה משפחתו של פרעה רוחצת, שהרי אין זה כבוד המלכות שבת פרעה תרחץ באותו מקום שכולם רוחצים בו.

⁶⁹ רש"י, ויד נקרא סמוך כמו שהיד של הגוף סמוך לגוף. בדרש כתב רש"י שהכוונה היא שהן הולכות למות על כך שמיוחו בבת פרעה כשלקחה את משה. ספורנו: הכתוב מספר מדוע בת פרעה עצמה לקחה את התיבה והיא משום שנערותיה לא היו עימה, שהרי הן הלכו על שפת היאור.

⁷⁰ רש"י בפירושו הראשון, רשב"ם, א"ע. אוה"ח וספורנו כותבות שהייתה זו האמה המיוחדת שהייתה משרתת אותה בזמן הרחיצה, שהרי אין זה דרך ארץ ששאר השפחות יהיו לידה בשעת הרחיצה, והייתה בכך סייעתא

בתוך התיבה,⁷¹ וְהִנֵּה נֶעַר בְּכֶה בת פרעה ראתה את הילד שמצאה - בוכה,⁷² וַתַּחְמַל עָלָיו בת פרעה חסה על הילד,⁷³ וַתֹּאמֶר בת פרעה אמרה, מִי־לִדֵי הָעֵבְרִים זה ילד זה שינד לבני ישראל⁷⁴: (ז) וַתֹּאמֶר אַחֲתוֹ אֵל בַּת פְּרֹעָה אחותו של הילד, מרים, שאלה את בת פרעה, הַאֵלֶּף וְקָרָאתִי לָךְ אִשָּׁה מִיְּנֻקָּת מִן הָעֵבְרִית האם את רוצה שאלך לקרא לאישה מבני ישראל שתפקידה להניק תינוקות,⁷⁵ וַתִּיַּנֵּק לָךְ אֶת הַיֶּלֶד ואותה אישה מינקת, היא שתניק לך את הילד שהוצאת מהתיבה?⁷⁶: (ח) וַתֹּאמֶר לָהּ בַּת פְּרֹעָה בת פרעה אמרה לאחותו של הילד (למרים), לְכִי תִלְכִי וּתְמַצְאִי לִי אִשָּׁה מִיְּנֻקָּת מְנֻשּׁוֹת יִשְׂרָאֵל, וַתִּלְדָּה הָעֵלְמָה האישה הצעירה, מרים, הלכה בזריזות,⁷⁷ וַתִּקְרָא אֶת אִם הַיֶּלֶד מרים הלכה לקרוא לאימו של הילד, ליוכבד, כדי שתניק את הילד: (ט) וַתֹּאמֶר לָהּ בַּת פְּרֹעָה בת פרעה אמרה לאימו של הילד, ליוכבד, הַיְלִיכִי אֶת הַיֶּלֶד הַזֶּה תוליכי את הילד הזה, תיקחי את הילד הזה,⁷⁸ וְהִינֵקְהוּ לִי ותניקי לי את הילד הזה, וְאֲנִי אֶתֵּן אֶת שְׂכָרְךָ ואני אשלם לך שכר על הנקת הילד,⁷⁹ וַתִּקַּח הָאִשָּׁה הַיֶּלֶד האישה, ליוכבד, לקחה את הילד, וַתִּיַּנֵּקְהוּ יוֹכָבֵד הַנִּיֻּקָה את הילד: (י) וַיִּגְדַּל הַיֶּלֶד הַיֶּלֶד שמצאה בת פרעה גדל, וַתְּבַאֲהוּ לְבַת פְּרֹעָה אמו של הילד, ליוכבד, הביאה את הילד לבת פרעה, מאחר שכבר לא היה צריך לינק, וַיְהִי לָהּ לְבֶן בת פרעה גידלה את הילד, כך שהיה בן מאומץ שלה,⁸⁰ וַתִּקְרָא שְׁמוֹ מֹשֶׁה בת פרעה קראה לילד בשם משה,⁸¹

דשמיא, כדי שלא תבחר האמה להשליך את משה לתוך היאור, וגם מסופר כאן שבחה של בת פרעה שלמרות שאין זה דרך ארץ לבת מלך להישאר לבד, בכ"ז, כדי להציל את משה, נשארה לבד. רש"י בפירושו השני כתב בשם חז"ל שהכוונה היא ללשון יד, אך הדקדוק והניקוד של המילה אמתה אינו מסתדר עם פירוש זה של חז"ל. א"ע הוסיף עוד שני סיבות לכך שלא ייתכן שמדובר על ידה: א. מן הסתם שהתיבה הונחה במקום שלא ניתן להגיע אליו בהושטת יד. ב. אמה בתורה היא מידה ולא פירוש של יד.

⁷¹ רש"י בפירושו הראשון וא"ע. בפירושו השני כתב רש"י בשם המדרש שראתה עימו שכינה. הספורנו כתב שראתה שהוא מאוד יפה. רשב"ם: בת פרעה ראתה שהילד העומד מול עיניה הוא זכר ולא נקבה.

⁷² אונקלוס. בטעם שהתורה תיארה כאן את משה כנער נחלקו המפרשים: רש"י: קולו של משה היה כנער. א"ע: איבריו היו גדולים. ספורנו: נער הוא כאשר האדם מתנער ומתנועע להשגת תכלית. רמב"ן: היה בוכה בחריצות כמו נער. בפירושו השני כתב הרמב"ן שכל ילד משעת היוולדו נקרא נער. כלי יקר כתב שנעשה נס שהיה נראה כתינוק שנולד מזמן, ולכן לא חששה בת פרעה שמא הוא מושיעם של ישראל, ויכלה להצילו.

⁷³ אונקלוס.
⁷⁴ אונקלוס. בהסבר ידיעת בת פרעה נחלקו המפרשים האם ידעה משום שהיה מהול (א"ע) או שמא חשבה בהיגיון שהילד הונח שם משום גזירת פרעה (רמב"ן). רמב"ן מחזק את הסברו בכך שלפי שיטתו אין צריך לומר שבת פרעה הורידה את בגדיו של משה רבינו, אך מנגד צריך לומר לדבריו שהגזירה הייתה רק על ישראל בניגוד לדברי רש"י לעיל.

⁷⁵ אונקלוס.
⁷⁶ אונקלוס. רש"י: בת פרעה ניסתה שמצריות יניקו את משה, אך משה לא רצה לינק מהם לפי שהיה עתיד לדבר עם השכינה. ספורנו: מרים שאלה אם בת פרעה רוצה מינקת עבריה משום שחלב העבריות התאים יותר למזגו של משה. כלי יקר: מכאן ראייה שמרים הייתה נביאה, שהרי אם לא הייתה נביאה, מהיכן הייתה יודעת שבת פרעה באמת החליטה להשאיר את משה בחיים.

⁷⁷ רש"י.
⁷⁸ אונקלוס. א"ע: הכוונה היא ללשון הנקה, למרות שמיד אח"כ אמרה בת פרעה "והיניקיהו לי", וע"כ כתב שבפסוק אחד ישנם שני שורשים המשמשים לאותו פועל. רש"י: בת פרעה ניבאה ולא ידעה מה ניבאה, והכוונה היא שבת פרעה אמרה ליוכבד שתניק זה הוא שלה.

⁷⁹ אונקלוס.
⁸⁰ א"ע.

⁸¹ א"ע כתב שבלשון המצרים היה נקרא מוניוס, אלא שבת פרעה ביררה או שלמדה את לשון הקודש וכל יכלה לקרא לו משה. ספורנו כותב שהכוונה היא שהוא עצמו ימשה אחרים מצרתם, כמו שבת פרעה משתה אותו מהיאור. א"ע סיים בדבריו שאין להקשות מדוע לא נקרא משוי, שהרי כאשר הופכים את הפועל לשם של אדם, לא נשמרת נטיית הפועל. אוה"ח: אצל השבטים ואצל האבות קודם כתוב נתינת הטעם, ורק אח"כ כתוב השם, ואילו כאן נתינת השם כתוב לפני נתינת הטעם לשם. על כך ענה שהאבות היו נביאים, ולכן יכלו לקלוע לטעם שהיו צריכות לקרא לתינוק בשם, ואילו לבת פרעה לא היה רוה"ק, ולכן לא יכלה להבין מדוע קראה לתינוק בשם

וְתֹאמַר בַּת פְּרַעָה אִמְרָה, כִּי מִן הַיָּמִים מְשִׁיתָהּ (הסכיבה שאני קוראת לילד בשם משה היא) כיוון שמשיתני, משכתי את הילד מהמים של היאור⁸²: (יא) וַיְהִי בַיָּמִים הָהֵם לְאַחַר שֶׁעָבַר זָמַן מֵאִזְ שִׁיכַבַּד הַחֲזִירָה אֶת מֹשֶׁה לְבַת פְּרַעָה,⁸³ וַיִּגְדַּל מֹשֶׁה מִשֶּׁה גֹדֶל, הֵן מִבְּחִינַת הַשָּׁנִים, וְהֵן מִבְּחִינַת הַחֲשִׁיבוֹת. מֹשֶׁה הוּא עֲכָשִׁי אָדָם מְבוֹגֵר וְחָשׁוּב,⁸⁴ וַיֵּצֵא אֶל אָחִיו וַיֵּרָא בְּסִבְלָתָם מֹשֶׁה יֵצֵא אֶל אָחִיו מִיִּשְׂרָאֵל וְרָאָה אֶת עֲבוּדַתְּם הַקָּשָׁה,⁸⁵ וַיֵּרָא אִישׁ מִצְרַיִם מִכָּה אִישׁ עֲבָרִי מֵאָחִיו מֹשֶׁה רָאָה אִישׁ מִצְרַיִם מִכָּה אֶת אֶחָד מֵאָחִיו מִיִּשְׂרָאֵל⁸⁶: (יב) וַיִּפְּן כֹּה וְכֹה מֹשֶׁה הֵבִיט לְצַדָּדִים כְּדִי לְוֹדָא שְׂאָף אֶחָד לֹא רוֹאָה אוֹתוֹ,⁸⁷ וַיֵּרָא כִּי אֵין אִישׁ מֹשֶׁה רָאָה שְׂאָף אֶחָד לֹא רוֹאָה אוֹתוֹ,⁸⁸ וַיֵּךְ אֶת הַמִּצְרַיִם מֹשֶׁה הֲרִג אֶת הַמִּצְרַיִם,⁸⁹ וַיִּטְמְנֵהוּ בַּחֹל מֹשֶׁה הִטְמִין אֶת גּוֹפְתּוֹ שֶׁל הַמִּצְרַיִם בַּחֹל⁹⁰: (יג) וַיֵּצֵא בַיּוֹם הַשְּׁנַיִם מֹשֶׁה יֵצֵא בַיּוֹם אַחַר כְּדִי לְרָאוֹת בְּסִבְלוֹת אָחִיו, וַהֲנֵה שְׁנַיִם אֲנָשִׁים עֲבָרִים נִצְיָם הָיוּ שְׁנַיִם אֲנָשִׁים מִיִּשְׂרָאֵל שֶׁהָיוּ רַבִּים אֶחָד עִם הַשְּׁנַיִם (וּמֹשֶׁה רָאָה זֹאת),⁹¹ וַיֹּאמֶר לְרָשָׁע מֹשֶׁה אִמְרָ לְאָדָם הַחַיִּיב, לְאָדָם מִיִּשְׂרָאֵל שֶׁהִיָּה עוֹשֶׂה חֶמֶס לְאָחִיו וְכַתּוּצָאָה מִכַּךְ נִגְרָמָה הַמְרִיבָה,⁹² לָמָּה תִּכְהָ רַעְדָּךְ (מֹשֶׁה שָׁאל אֶת הַרְשָׁע) מִדּוֹעַ אֶתְּךָ מִכָּה אֶת חֲבֵרְךָ⁹³: (יד) וַיֹּאמֶר הַרְשָׁע עֵנָה לְמֹשֶׁה: מִי שָׂמְךָ לְאִישׁ שָׂר וְשִׁפְטָן עָלֵינוּ מִי מִיָּנָה אוֹתְךָ לְהִיּוֹת אָדָם חָשׁוּב שִׁשְׁפוּט אוֹתָנוּ,⁹⁴ הֲלֹהֲרִגְנִי אֶתְּךָ אִמְרָ הָאֵם אֶתְּךָ אוֹמֵר בְּלִבְךָ שֶׁאַתָּה רוֹצֵה לְהַרוֹג אוֹתִי,⁹⁵ כִּי אֲשֶׁר הֲרַגְתָּ אֶת הַמִּצְרַיִם (הָאֵם אֶתְּךָ רוֹצֵה לְהַרוֹג אוֹתִי) כְּמוֹ שֶׁהֲרַגְתָּ אֶת

זה. סיבה נוספת לכך כתב אוה"ח, שבת פרעה רצתה להעלים את הטעם שנתנה לו שם זה, ולכן קראה לו סתם משה בלי לנמק מדוע.

⁸² רשב"ם. רש"י: הוצאתי, אלא שחלק על ר' משה הדרשן לגבי השרש אם הוא מ-ש או מ-ש-ה.

⁸³ דעת מקרא.

⁸⁴ רש"י + רמב"ן. רש"י כתב שאם הכוונה היא שגדל ושעכשיו אינו ילד כבר, הרי כתוב בפסוק הקודם שהוא גדל, ולכן פירש שהכוונה היא שגדל ונהיה חשוב. רמב"ן כתב שהגדילה הראשונה היא שגדל קצת וכבר לא היה צריך לינוק, וכאן כבר גדל יותר.

⁸⁵ אונקלוס. א"ע: "ויצא אל אחיו" הכוונה היא לאחיו המצרי, וכנראה שגם סבלותם היינו סבלות המצרים, כאשר הכוונה היא לעבודה הרגילה ולא לעבודת הפרך. אמנם סוף הפסוק אינו מובן לפי הא"ע, שהרי בסוף הפסוק כתוב שראה איש מצרי מכה איש עברי מאחיו, משמע שהאח הוא האיש מִיִּשְׂרָאֵל. רש"י וספורנו: "ורא בסבלותם" היינו שמשה שם לב לסבל של בני". כנראה שצ"ל לפירושם שגם עד עכשיו היה רואה משה את סבלם של בני", אך לא הבין את המשמעות של עבודת הפרך. רמב"ן כתב שעכשיו אמרו למשה שהוא יהודי, ולכן יצא משה לראות בשלום אחיו מִיִּשְׂרָאֵל.

⁸⁶ אונקלוס. רשב"ם: שמא המצרי לא הרג את היהודי. רש"י כתב שהמצרי היה נוגש, ממונה על שוטרי ישראל, ובליה, כאשר יצא האדם מִיִּשְׂרָאֵל לעבודה, בא על אשתו שהיא שלומית בת דברי, ולאחר שהבעל הבין מה קרה, הנוגש היה מכה בו. אוה"ח: הדקדוק לומר מאחיו הוא כדי לומר שהאדם מִיִּשְׂרָאֵל היה אחד הצדיקים. לעומת זאת, כאשר שני האנשים מִיִּשְׂרָאֵל רבים, שם לא כתוב שהם היו אחיו של משה, ולכן ניתן להסיק מכך ששניהם היו רשעים.

⁸⁷ אונקלוס, וכן רש"י עפ"י הפשט. בדרש כתב רש"י שראה מה עשה המצרי בבית (שבא על שלומית) ומה עשה לו בשדה (שהיכה אותו).

⁸⁸ אונקלוס. רש"י: ראה שאין איש עתיד לצאת ממנו ולהתגייר.

⁸⁹ אונקלוס.

⁹⁰ אונקלוס.

⁹¹ אונקלוס + רש"י. לפי רש"י (עפ"י חז"ל) מדובר בדתן ואבירם. ספורנו: משה לא רצה להתערב מכיוון שכל אחד מהשניים היה יהודי. כלי יקר: לא הייתה כאן הכאה ביד, אלא רק בפה, וגם הכאה בפה נחשבת להכאה.

⁹² א"ע וזוה"ח, וכן משמע מאונקלוס, שהכוונה היא לאדם החייב, משמע שאחד מהם היה חייב יותר מאחיו. רש"י: נקרא רשע למרות שעוד לא היכה, היות והמרים יד על חבירו נקרא רשע.

⁹³ אונקלוס. רש"י: חברך היינו שהוא אדם רשע כמוהו.

⁹⁴ אונקלוס. רש"י: הרי עודך נער.

⁹⁵ א"ע ורמב"ן בפירושו הראשון. בפירושו השני כתב הרמב"ן שהכוונה היא באמירת הדברים "רשע למה תכה רעך" ולא בצורת ההריגה או ברצון להריגה. רש"י: האמירה היא צורת ההריגה, על ידי אמירת שם ה' המפורש. ספורנו: האם אתה מעורר מדנים כדי להרוג אותי. רמב"ן הקשה על כך, שהרי מי אמר למצרי שמשה הרגו, אם

האיש המצרי שהכה את האיש מישראל, ⁹⁶ וַיִּרְא מֹשֶׁה וַיֹּאמֶר מִשָּׁה הַתַּמְלָא בִּירָאָה, מִשָּׁה פָּחַד וְאָמַר, ⁹⁷ אֲכֵן נֹדַע הַדָּבָר אִם כֵּן, ⁹⁸ כִּבְר נֹדַע הַדָּבָר שֶׁהֲרַגְתִּי אֶת הַמִּצְרִי, בְּנִיגוּד לְמָה שֶׁחֲשַׁבְתִּי עַד עַכְשֵׁיו שֶׁאִישׁ אִינוּ יוֹדַע שֶׁהֲרַגְתִּי אֶת הַמִּצְרִי: ⁹⁹ (טו) וַיִּשְׁמַע פְּרַעֲהָ אֶת הַדָּבָר הַזֶּה פְּרַעֲהָ שָׁמַע מִשְׁנֵי הָאֲנָשִׁים הַנִּיּוֹצִים שֶׁמִּשָּׁה הֲרַג אֶת הַמִּצְרִי, ¹⁰⁰ וַיִּבְקֶשׁ לְהַרְגֵּהוּ אֶת מֹשֶׁה פְּרַעֲהָ רָצָה לְהַרוּג אֶת מֹשֶׁה, ¹⁰¹ וַיִּבְרַח מֹשֶׁה מִפְּנֵי פְּרַעֲהָ מִשָּׁה בָּרַח מִלִּפְנֵי פְּרַעֲהָ, ¹⁰² וַיֵּשֶׁב בְּאֶרֶץ מִדְיָן מִשָּׁה הִתְעַכַּב בְּאֶרֶץ מִדְיָן, ¹⁰³ וַיֵּשֶׁב עַל הַבְּאֵר מִשָּׁה יָשָׁב לֵיד בְּאֵר יְדוּעָה וּמוֹכֶרֶת שֶׁהֵייתָה בְּמִדְיָן: ¹⁰⁴ (טז) וַלְכֶהֵן מִדְיָן שְׁבַע בָּנוֹת לְאָדָם חָשׁוּב בְּמִדְיָן שֶׁקְרָאוּ לוֹ יִתְרוֹ, הֵיוּ שְׁבַע בָּנוֹת, ¹⁰⁵ וַתִּבְאֲנָה בְּנוֹתָיו שֶׁל יִתְרוֹ בָּאוּ אֶל הַבְּאֵר, וַתִּדְלַגְנָה בְּנוֹת יִתְרוֹ דְלוּ מֵיִם מִהַבְּאֵר, ¹⁰⁶ וַתִּמְלֹאנָה אֶת הַרְהָטִים לְהִשְׁקוֹת צֶאֱן אֲבִיהֶן בְּנוֹת יִתְרוֹ מִלְּאוֹ אֶת הַרְהָטִים (הַרְהָטִים הֵן מַעֲיָן בּוֹרוֹת קִטְנִים שֶׁחֲצוּבִים בְּקִרְקַע וּמִיּוֹעֲדִים לְהִשְׁקִיית הַצֶּאֱן) כְּדִי לְהִשְׁקוֹת אֶת הַצֶּאֱן שֶׁל אֲבִיהֶן: ¹⁰⁷ (יז) וַיִּבְאֹה הָרָעִים וַיִּגְרְשׁוּם רֹעֵי מִדְיָן בָּאוּ אֶל הַבְּאֵר וּגִירְשׁוּ מִשָּׁם אֶת בְּנוֹתָיו שֶׁל יִתְרוֹ, ¹⁰⁸ וַיִּקָּם מֹשֶׁה וַיִּוְשַׁעַן מִשָּׁה הוֹשִׁיעַ אֶת בְּנוֹתָיו שֶׁל יִתְרוֹ עַל יְדֵי שִׁמְנַע מִהָרֹעִים לְגִרְשׁ אוֹתָן, ¹⁰⁹ וַיִּשְׁקֵן אֶת צֶאֱנָם מִשָּׁה הִשְׁקָה אֶת הַצֶּאֱן שֶׁל בְּנוֹת יִתְרוֹ: ¹¹⁰ (יח) וַתִּבְאֲנָה אֶל רְעוּאֵל אֲבִיהֶן בְּנוֹתָיו שֶׁל יִתְרוֹ חָזְרוּ אֶל אֲבִיהֶן שֶׁבְּנוֹסָף לִשְׁמוֹ יִתְרוֹ, נִקְרָא גַם בְּשֵׁם רְעוּאֵל, ¹¹¹ וַיֹּאמְרוּ יִתְרוֹ שֶׁאֵל אֶת בְּנוֹתָיו, מִדְּוַע מִהֲרַתָּן בָּא הַיּוֹם מִהַר, אֵיךְ קָרָה

משה רק דיבר. על כך ענה שני דברים: או שמשה הניח את ידו על המצרי שהרגו בשעה שהוא אמר את שם המפורש, או שהרשע ראה את הטמנת המצרי באדמה.

⁹⁶ רשב"ם.

⁹⁷ אונקלוס. רש"י עפ"י המדרש: משה דאג שמא בגלל שיש בישראל אנשים דלטורין, שעם ישראל אינו ראוי להיגאל.

⁹⁸ א"ע. רשב"ם: אך כן, ולכאורה הפירוש הוא אותו פירוש.

⁹⁹ רשב"ם, ורש"י בפירושו כמשמעו. ספורנו: הדבר נודע עכשיו, ע"י שהיה הרשע מפרסם לכולם שמשה הרג את המצרי. רש"י בשם המדרש: נודע הדבר על שום שעכשיו הבין משה מדוע ישראל שועבדו בעבודת פרך – מפני שהם ראויים לכך על התנהגותם ועל הדלטורין.

¹⁰⁰ רש"י.

¹⁰¹ אונקלוס. רש"י: פרעה כבר ניסה להרוג את משה, אלא שהחרב לא שלטה בידו של השליח ששלח להרוג את

משה, וזהו "ויצילני מחרב פרעה". א"ע: ההצלה מפרעה הייתה בכך שפרעה מת לפני שהספיק להרוג את משה.

¹⁰² אונקלוס. אה"ח: פרעה עדיין לא החליט אם משה חייב או זכאי, ומשה ברח מפרעה כדי שהדין לא יתברר.

פירוש נוסף שכתב הוא שמשה הכיר בפניו של פרעה שפרעה כועס עליו ולכן ברח.

¹⁰³ רש"י. א"ע: גם ארץ מדין הייתה נתונה תחת ממללתו של פרעה, ולכן משה היה רועה צאן, כדי שלא יתבלט

ולא יכירו אותו.

¹⁰⁴ א"ע. רש"י: הסיבה שישב ליד הבאר היא כדי שיזדווג לו זיווגו. רשב"ם: יש כאן כלל ופרט: קודם מסופר

שמשה התעכב במדין, ואחר כך מסופר כיצד משה התעכב, על ידי שישב על הבאר כאילו כדי לנוח מהדרך, וכך

לא יבינו מדוע נמצא במדין. ספורנו: הישיבה על הבאר הייתה במקרה.

¹⁰⁵ אונקלוס. רש"י: יתרו היה חשוב, אך מאחר שפרש מע"ז, נידו אותו. א"ע: כהן הוא משרת לה' או לע"ז.

רמב"ן: יתרו לא הזכר בשמו מכיוון שהיה מספיק לומר כהן מדין וכולם כבר יודעים שמדובר ביתרו. אחרי שיתרו

התגייר, שינה את שמו לחובב, ויתרו היה בנו של רעואל. כך גם פירשו הא"ע ורשב"ם.

¹⁰⁶ אונקלוס.

¹⁰⁷ רש"י.

¹⁰⁸ אונקלוס. רש"י: סיבת הגירוש היא מפני הנידוי שנידו את יתרו על שפרש מע"ז. רמב"ן: בכל יום היו הרועים

ממלאים את הרהטים במים, משקים את צאנם, ולאחר מכן היו בנותיו של יתרו משקות את צאנם בשאר המים,

וביום זה, בנותיו של יתרו הקדימו לבא, ולכן הן היו הראשונות שמילאו את ריהטות המים, ובדיוק אז הגיעו

הרועים וגירשו אותם משם כדי שהם ישקו ראשונים את הצאן שלהם.

¹⁰⁹ אונקלוס. ספורנו: כאן המריבה הייתה בין שני נכרים, ולכן משה לא עשה דין במקרה זה, אלא רק מנע את

העושה.

¹¹⁰ אונקלוס.

¹¹¹ רש"י בריש פרשת יתרו ובניגוד לרמב"ן, א"ע ורשב"ם שכתבו שהכוונה היא לסבא שלהם.

שחזרתן היום מוקדם מהבאר¹¹²: (יט) וַתֵּאמְרֵן בְּנוֹת יִתְרוֹ עֲנוּ לִיתְרוֹ, אִישׁ מִצְרַיִם הֵצִילָנוּ מִיַּד הָרָעִים
היה איש מצרי שהציל אותנו מידי הרועים ומנע מהם מלגרש אותנו,¹¹³ וְגַם דָּלָה דָּלָה לָנוּ וַיִּשְׁקֶן אֶת הַצֹּאן
והאיש המצרי גם דלה לנו מים מהבאר והשקה את הצאן, וכך יכולנו לחזור היום מוקדם¹¹⁴: (כ) וַיֹּאמֶר
אֵל בְּנֹתָיו יִתְרוֹ שָׂאל אֶת בְּנוֹתָיו, וַאֲנִי הֵיכָן הָאִישׁ הַמִּצְרַיִם שְׁעוֹר לָכֵן,¹¹⁵ לָמָּה זֶה עֲזַבְתֶּן אֶת הָאִישׁ מְדוּעַ
השארתן את האיש המצרי ליד הבאר,¹¹⁶ קְרָאָן לוֹ וַיֹּאכַל לֶחֶם תִּקְרְאוּ לְאִישׁ הַמִּצְרַיִם וְהוּא יֹאכַל אֲצִלְנוּ
לחם (כל סעודה נקראת בלשון התורה גם לחם, כך שאין הכוונה שיאכל דווקא לחם)¹¹⁷: (כא) וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה
לְשִׁבְתֵּן אֶת הָאִישׁ מִשֶּׁה הַתְּרַצָּה לְשִׁבְתֵּן וְלֹהֲתַעֲכַב עִם יִתְרוֹ, מִשֶּׁה הַתְּרַצָּה לְגוֹר לְזִמּוֹן מִה אֲצִל יִתְרוֹ,¹¹⁸ וַיִּתֵּן
אֶת צִפּוֹרָה בְּתוֹ לְמֹשֶׁה יִתְרוֹ נָתַן לְמֹשֶׁה אֶת צִפּוֹרָה בִּתּוֹ, מִשֶּׁה הַתְּחַתֵּן עִם צִפּוֹרָה בִּתּוֹ יִתְרוֹ¹¹⁹: (כב) וַתֵּלֶד
בֶּן צִפּוֹרָה אֶשֶׁת מֹשֶׁה יִלְדָה בּוֹ, וַיִּקְרָא אֶת שְׁמוֹ גֵרְשֹׁם מִשֶּׁה קָרָא לְבֶן שֶׁהוּלִידָה לוֹ צִפּוֹרָה בְּשֵׁם גֵרְשֵׁם, כִּי
אָמַר (הסיבה שמושה קרא לבנו גרשום היא) מְכִיוּן שִׁמְשָׁה אָמַר, גֵּר הָיִיתִי בְּאֶרֶץ מִצְרָיִם נִכְרְיָה (משה אמר) אֲנִי
גַר בְּאֶרֶץ נִכְרִית, בְּאֶרֶץ שְׂאִינָה אֶרֶץ הַמּוֹלַדֵּת שְׁלִי¹²⁰: (כג) וַיְהִי בַיָּמִים הָרַבִּים הָהֵם לְאַחַר שֶׁעָבַר הַרְבֵּה זִמּוֹן
שִׁמְשָׁה הָיָה גַר בְּאֶרֶץ מִדְיָן,¹²¹ וַיָּמָת מֶלֶךְ מִצְרַיִם פָּרַעַה מֶלֶךְ מִצְרַיִם מֵת,¹²² וַיֵּאֱנָחוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מִן הָעֲבֹדָה
בְּנֵי יִשְׂרָאֵל הָיוּ נֹאנְחִים מִהָעֲבֹדָה הַקְּשָׁה שְׁלֵהֶם,¹²³ וַיִּזְעַקוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל צַעֲקוּ מִכָּאֵב לִיבָם עַל הָעֲבֹדָה
הַקְּשָׁה,¹²⁴ וַתַּעַל שׁוֹעֲתָם אֶל הָאֱלֹהִים מִן הָעֲבֹדָה תְּפִילַתָם וְזַעֲקָתָם שֶׁל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל עַל עֲבֹדַתָם הַקְּשָׁה

¹¹² אונקלוס.

¹¹³ אונקלוס.

¹¹⁴ אונקלוס. א"ע: בפסוקים של סיפור המעשה, לא מסופר שמושה השקה את הצאן, והבנות הוסיפו על מה שקרה באמת, או שמושה באמת דלה מים והשקה את צאנם מפני שהמים שהם עצמם דלו לא הספיק להשקיה.

¹¹⁵ אונקלוס.

¹¹⁶ אונקלוס.

¹¹⁷ אונקלוס. רש"י: יתרו הכיר שמושה הוא מזרעו של יעקב מכיוון שהמים עלו לקראתו, ורצה שאחת מבנותיו יתחתנו איתו. ספורנו: מכיוון שמושה היה אורח ואיש חסד, היה ראוי להאכילו. א"ע: התורה קצרה ולא סיפרה שבנות יתרו הלכו לקרוא למשה.

¹¹⁸ אונקלוס ורש"י בפירושו הראשון. בפירושו השני כתב שיואל הוא מלשון אלה, שבועה, משה נשבע שלא יזוז ממדין אם לא יקבל רשות מיתרו. ספורנו: לשבת את האיש פירושו לרעות את צאנו של האיש.

¹¹⁹ אונקלוס. אוה"ח: הסיבה שהתורה אמרה שוב "למשה" ולא הסתפקה בלומר שיתרו נתן לו את ביתו היא כדי לומר שציפורה הייתה אישה ראויה למשה.

¹²⁰ אונקלוס. רשב"ם: גר שם – הייתי גר שם – בארץ הנכריה. אוה"ח: הסיבה שכתוב "גר הייתי" בלשון עבר היא מפני שמושה כתב את התורה בסוף ימיו, או שהכוונה היא שבעולם הזה הוא גר.

¹²¹ רש"י.

¹²² אונקלוס וא"ע. רש"י: פרעה הצטרע. רמב"ן: באמת לא עברו הרבה ימים, אלא רק בגלל שהיו ימים של צער, קרא להם ימים רבים. בפירושו השני כתב שהתורה מונה ימים רבים מאז שהתחיל השעבוד על בני"י. בפירושו השלישי כתב (וכן פירושו הרשב"ם וספורנו) שעברו ימים רבים מאז שמושה ברח מפרעה. (הרמב"ן מחשבן שבסב"כ משה ברח מפרעה במשך קרוב לשישים שנה, והסיפור של הבאר קרה בסוף שישים השנים האלו)

¹²³ בסיבת האנחה נחלקו המפרשים. רמב"ן כתב שלאחר מות פרעה, חשבו בני"י שימלוך מלך יותר טוב, וכאשר ראו שמלך גרוע יותר מלך, נאנחו ואיבדו תקווה. רש"י כתב שפרעה רק הצטרע, ולכן היה שוחט את תינוקות ישראל ורוחץ בדמם. על רש"י לכאורה קשה, שהרי מדוע לא כתוב שעל הגזירה של ההשלכה ליאור נאנחו בני"י? כמו כן כתוב במפורש שבני"י נאנחו מהעבודה.

¹²⁴ ספורנו. הכלי יקר מפרש את האנחה והזעקה בשלשה אופנים: א. האנחה בלב הייתה מהעבודה אך הזעקה הייתה מפני שבני"י האמינו שהם צריכים להיגאל בזכות, אך ה' לא חשב שיש להם מספיק זכויות כדי להיגאל ולכן גאל אותם רק בזכות העבודה. ב. היו שתי כיתות בישראל: היו שהתפללו אל ה' על כובד העבודה והיו שזעקו סתם על המצב כקוראי תיגר על ה'. ג. כלפי חוץ בני"י זעקו על מותו של פרעה, אך כלפי פנים בני"י זעקו על העבודה.

עלתה אל ה', וה' קיבל את תפילתם¹²⁵: (כד) וַיִּשְׁמַע אֱלֹהִים אֶת נַאֲקָתָם ה' שמע את צעקתם של בני ישראל,¹²⁶ וַיִּזְכֹּר אֱלֹהִים אֶת בְּרִיתוֹ אֶת אַבְרָהָם אֶת יִצְחָק וְאֶת יַעֲקֹב ה' זכר את הברית שכרת עם אברהם, עם יצחק ועם יעקב¹²⁷: (כה) וַיֵּרָא אֱלֹהִים אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל שיעבוד בני ישראל היה גלוי לפני ה',¹²⁸ וַיֵּדַע אֱלֹהִים ה' החליט שהוא יגאל את בני ישראל¹²⁹:

שמות פרק ג

(א) וּמֹשֶׁה הָיָה רֹעֵה אֶת צֹאן יִתְרוֹ חֲתָנוֹ בְּהֵן מִדְּיָן משה היה רועה את צאן יתרו חמיו שהיה אדם חשוב במדין,¹³⁰ וַיִּנְהַג אֶת הַצֹּאן אַחֲרֵי הַמִּדְבָּר משה הנהיג את הצאן למדבר, שם יש מרעה טוב,¹³¹ וַיָּבֵא אֵל הַר הָאֱלֹהִים משה הגיע להר שעליו היה עתיד כבודו של ה' להתגלות,¹³² חֲרָבָה הַהַר אֵלָיו הגיע משה, נקרא בשם חורב. הסיבה שהר סיני נקרא חורב היא משום המרחק הגדול בו הוא נמצא ממקור מים¹³³: (ב) וַיֵּרָא מִלְּאֲדָי יְקֹנֵק אֵלָיו מֵלֶאדָה ה' התגלה אל משה,¹³⁴ בְּלִבַּת אֵשׁ מִתּוֹךְ הַסֵּנֶה המלאך התגלה אל משה מתוך שלהבת אש שעלתה מתוך שיח שנקרא סנה,¹³⁵ וַיֵּרָא משה ראה את המחזה שהתורה ממשיכה לספר עליו,¹³⁶ וַהֲנִיָּה הַסֵּנֶה בְּעֵר בְּאֵשׁ הַסֵּנֶה דולק משלהבת האש שעלתה ממנו,¹³⁷ וְהַסֵּנֶה אֵינְנוּ אֲכָל אולם הסנה לא התעכל על ידי האש, הסנה לא נאכל מהאש שבערה בו¹³⁸: (ג) וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה משה אמר בליבו, אֲסַרְהָ נָא וְאֶרְאֶה אֶת הַמַּרְאֶה אֲתָה הַגֹּדֵל הַזֶּה אֵלַיךְ מִמַּקּוֹמִי כדי לראות את המראה הגדול הזה,¹³⁹ מִדּוֹעַ לֹא יְבַעַר הַסֵּנֶה (אלך כדי לראות) מדוע הסנה איננו נאכל: (ד) וַיֵּרָא יְקֹנֵק כִּי סָר לְרְאוֹת מֵלֶאדָה ה' שהתגלה

¹²⁵ אונקלוס.

¹²⁶ רש"י. ספורנו: ה' קיבל את תפילתם של ישראל, לא בגלל זכויותיהם, אלא בגלל שריחם עליהם על עבודתם הקשה.

¹²⁷ רש"י. ספורנו: ה' שמע אל תפילת צדיקי בני". רשב"ם: ה' זכר את הברית של נתינת הארץ שכרת עם האבות, ועכשיו הגיע הזמן להחזיר את בני" לא", שהרי כמעט ועברו ארבע מאות שנה. ספורנו: הברית היא שה' אמר שהוא יהיה לאלוקים לבני".

¹²⁸ אונקלוס. א"ע: ה' ראה את מה שהמצרים עשו לישראל בגלוי.

¹²⁹ אונקלוס. רש"י: ה' שם לב לבני" ולשעבוד שלהם, ולא העלים את עינו. א"ע: ה' ראה את מה שהמצרים עשו לישראל בסתר. רמב"ן: עד עתה היה ה' מסתיר את פניו מפני בני ישראל, ועתה ידע את מה שהמצרים עוללו לבני" וכבר לא הסתיר את פניו מפני בני". בפירושו על דרך האמת כתב הרמב"ן שה' קירב את בני" אל הדעת.

¹³⁰ אונקלוס.

¹³¹ אונקלוס.

¹³² אונקלוס.

¹³³ א"ע. בטעם הליכתו של משה אל הר חורב: רש"י: כדי להתרחק מהגזל, כדי שהצאן שלו ירעה במקומות של הפקר. ספורנו: כדי להתבודד בעבודת ה'.

¹³⁴ אונקלוס. רמב"ן: מלאך זה הוא המלאך הגואל.

¹³⁵ אונקלוס. רש"י: הסיבה שהגילוי היה דווקא בסנה הוא משום "עימו אנכי בצרה". א"ע: לבת אש היינו בלב אש.

¹³⁶ אונקלוס. ספורנו: משה ראה במראה הנובאה.

¹³⁷ רמב"ן בפירושו הראשון. בפירושו השני כתב שהכוונה היא מלשון לבער, להשמיד. כלי יקר: הסנה הוא שמבעיר את האש, ע"י שכל אחד מן ישראל מתייחס לחברו כקוץ מכאיב, ומשמיע עליו קולות וגידופים, לכן בער בהם אש ה'.

¹³⁸ רש"י. ספורנו: הרמז כאן הוא שמכיוון שבתוך מצרים, מעורבים בשעה זו אנשים צדיקים, הרי שהמצרים לא יושמדו לגמרי בעשרת המכות. הסנה שאיננו מתעכל הוא רמז למצרים. כמו"כ כתב ספורנו, שמדרגת נבואתו של משה הייתה נמוכה יותר כאן מאשר הייתה לאחר מתן תורה, ובגלל שעם ישראל לא רצה להתנבא בעצמו, זכה משה רבינו למדרגת נבואה גבוהה יותר.

¹³⁹ רש"י.

בסנה, ראה שמונה סר ממקומו כדי לראות את המחזה של הסנה,¹⁴⁰ ויקרא אליו אלהים מתוך הסנה המלאך קרא אל משה מתוך שלהבת האש שעלתה מהסנה, ויאמר משה למלאך אמר: משה משה, ויאמר משה ענה למלאך, הניני הנה אני¹⁴¹: (ה) ויאמר המלאך אמר למשה: אל תקרב הלא תעמוד במקומך ואל תקרב לסנה,¹⁴² של נעליך מעל רגליך תסיר את נעליך שנמצאים על רגליך,¹⁴³ כי המקום אשר אתה עומד עליו אדמת קדש הוא (הסיבה שעליך להסיר את נעליך היא) מכיוון שהמקום שאתה עומד עליו הוא מקום קדוש¹⁴⁴: (ו) ויאמר המלאך אמר למשה: אנכי אלהי אביך אלהי אברהם אלהי יצחק ואלהי יעקב אני האלקים של האבות של עם ישראל: אברהם, יצחק ויעקב,¹⁴⁵ ויסתר משה פניו משה כבש את פניו,¹⁴⁶ כי ירא מהביט אל האלהים (משה כבש את פניו) מכיוון שהיה ירא מלהביט אל כבוד ה' שהתגלה בסנה¹⁴⁷: (ז) ויאמר יקוק המלאך אמר למשה בשמו של ה':¹⁴⁸ ראה ראיתי את עני עמי אשר במצרים גלוי לפניי שיעבוד בני ישראל במצרים,¹⁴⁹ ואת צעקתם שמעתי מפני נגשיו וכן שמעתי את צעקות בני ישראל שצעקו מפני המצרים המשעבדים אותם, שמעתי את הצעקות שבני ישראל צעקו מפני המצרים ששעבדו אותם,¹⁵⁰ כי ידעתי את מכאביו כיוון ששמתי לב למכאובים בהם נתונים בני ישראל¹⁵¹: (ח) וארד להצילו מיד מצרים גיליתי את שכינתי כדי להציל את בני ישראל ממצרים,¹⁵² ולהעלותו מן הארץ ההוא וכדי להעלות את בני ישראל מארץ מצרים,¹⁵³ אל ארץ טובה ורחבה (וכדי להעלות את בני ישראל מארץ מצרים) לארץ שהיא ארץ שיש בה אוויר טוב ושיש בה שטח מספיק רחב כדי להכיל בתוכה את כל בני ישראל,¹⁵⁴ אל ארץ זבת חלב ודבש (כדי לעלות את בני ישראל) לארץ שהיא מוציאה חלב

¹⁴⁰ א"ע ורשב"ם מפרשים שמדובר במלאך. מאונקלוס משמע שמדובר על ה' עצמו.

¹⁴¹ אונקלוס. אוה"ח: בניגוד לשמואל שלא הכיר שה' הוא הקורא אליו, משה רבינו הכיר שה' הוא זה שקורא אליו, מכיוון שהיה נביא לפני שיצא מבטן אימו. כמו"כ שאל אוה"ח: מדוע לא התגלה ה' אל משה לפני שמושה התקרב בכלל אל המקום הקדוש? על כך ענה שמושה היה ראוי להתגלות ה' רק בצירוף האזהרה שלא להתקרב אל המקום הקדוש. הסבר נוסף כתב שהמקום התקדש רק לאחר שמושה התקרב לשם.

¹⁴² א"ע. רמב"ן: משה עוד לא הגיע למעלת הנבואה שהגיע אליה לאחר מכן שבו עלה אל הר סיני. לכן, גם הסתרת הפנים של משה מורה על כך שעדיין לא הגיע אל מדרגת הנבואה שהגיע אליה לאחר מכן.

¹⁴³ רש"י וא"ע. רשב"ם: השלך.

¹⁴⁴ אונקלוס. רמב"ן: למרות שמושה היה רחוק מהסנה, כיוון שכל הר סיני התקדש בזמן מתן תורה, אמר ה' למשה שלא יתקרב אל הסנה בנעילת הסנדל.

¹⁴⁵ א"ע. רמב"ן: אלקי כל אב מאבותיך. בהבנת הא"ע הבין הרמב"ן שאביך היינו אברהם שהוא החל חקרא בשם ה', ושאר האבות צורפו אל אברהם. בשם חז"ל כתב הרמב"ן שהכוונה היא לאלוקי עמרם.

¹⁴⁶ אונקלוס.

¹⁴⁷ אונקלוס.

¹⁴⁸ א"ע.

¹⁴⁹ אונקלוס. ספורנו: "ראה ראיתי" – אמנם ראיתי, וכך בכל כפילות של מקור הפועל. אוה"ח: טעם הכפילות היא מפני שה' ראה שני דברים: ה' ראה שעוד לא הגיע הזמן לגאול את ישראל ומאידך ראה שאם עם ישראל יתעכב בגלות מצרים, הרי שעם ישראל יגיע לשערי טומאה שלא ניתן לעלות משם. בפירושו השני כתב שה' ראה מצד אחד שבני ישראל כבר גמרו לברר את ניצוצי הקדושה שלהם בגלות וכן ראה ה' שלעכב את

¹⁵⁰ אונקלוס.

¹⁵¹ רש"י.

¹⁵² אונקלוס. רשב"ם: התגלית כאן בסנה כדי להציל את בני" ממצרים. אוה"ח: הירידה היא כביכול מכבודו של ה'. אין זה מכבודו של ה' להתנקם בפרעה, אך לשם הצלת ישראל ה' כביכול ממעט מכבודו ומושיעם. כמו"כ כתב שהסיבה שלקח שנים עשר חודשים עד שישראל נגאלו היא מכיוון שעדיין לא הגיע הזמן שעם ישראל יגאל.

¹⁵³ א"ע: כנגד שה' שוכן במקומות עליונים, כך יביא את בני" ג"כ למקומות עליונים.

¹⁵⁴ רמב"ן. בפירושו השני כתב הרמב"ן בפירוש רחבה שהכוונה היא שיש בארץ ישראל מאפיינים שונים של הקרקע: מישורים והרים.

ודבש. הבהמות גדלות כל כך טוב בארץ ישראל עד שהן נותנות הרבה חלב, וכן הפירות שבארץ ישראל כל כך מתוקים, עד שדבש זב מהם,¹⁵⁵ אֵל מְקוֹם הַכְּנַעֲנִי וְהַחִתִּי וְהָאֱמֹרִי וְהַפְּרִזִּי וְהַחִיּוֹי וְהַיְבוּסִי (אני אעלה את בני ישראל) אל המקום בו נמצאים העמים: הכנעני, החיתי, האמורי, הפריזי, החיוי והיבוסי¹⁵⁶: (ט) וְעַתָּה לְאַחַר שְׂבָאֵת רֵאִיתִי אֶת הַשְּׂעֵבֹד שֶׁבּוּ עִם יִשְׂרָאֵל נְתוּן,¹⁵⁷ הֲנֵה צִעֲקַת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּאֵה אֵלַי תְּפִלְתֶּם שֶׁל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בָּאָה לִפְנֵי,¹⁵⁸ וְגַם רֵאִיתִי אֶת הַלְּחָץ אֲשֶׁר מִצְרַיִם לְחָצִים אֲתָם וְגַם רֵאִיתִי אֶת הַדּוּחַק שְׂדוּחִקִים מִצְרַיִם בְּבְנֵי יִשְׂרָאֵל¹⁵⁹: (י) וְעַתָּה עֲכָשִׁיו, לְאַחַר שֶׁהַחֲלַטְתִּי לְגָאוֹל אֶת יִשְׂרָאֵל,¹⁶⁰ לָכֵּה תֵלַךְ וְתִהְיֶה שְׁלִיחַ שְׁלִי,¹⁶¹ וְאֶשְׁלַחְךָ אֶל פְּרַעֲהַ וְהוֹצֵא אֶת עַמִּי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מִמִּצְרַיִם וְאֲנִי אֶשְׁלַח אוֹתְךָ אֶל פְּרַעֲהַ כְּדִי שֶׁתּוֹצִיא אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם¹⁶²: (יא) וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֶל הָאֱלֹהִים מֶשֶׁה שָׂאֵל אֶת ה', מִי אֲנִי כִּי אֵלֶךְ אֶל פְּרַעֲהַ מִי אֲנִי שֶׁאֲנִי רָאוּי לִלְכַת אֶל פְּרַעֲהַ, הֲרִי אָדָם שֶׁפֶל כְּמוֹנִי אֵינּוּ רָאוּי לַעֲמוֹד לִפְנֵי פְּרַעֲהַ וְלִדְבַר אִיתּוֹ,¹⁶³ וְכִי אוֹצִיא אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מִמִּצְרַיִם (וְגַם אִם הֵייתִי רָאוּי לִדְבַר אֶל פְּרַעֲהַ) כִּי־כֵד אֹמֵר לְפְרַעֲהַ שִׁישְׁלַח אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מִמִּצְרַיִם? מְדוּעַ שֶׁפְּרַעֲהַ יִרְצֶה לְשַׁלַּח אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מִמִּצְרַיִם¹⁶⁴: (יב) וַיֹּאמֶר ה' עֲנֵה לְמֹשֶׁה, כִּי אֶהְיֶה עִמָּךְ עַל שֶׁאֲלַתְךָ שֶׁשָּׁאֲלַת "מִי אֲנִי שֶׁאֲנִי רָאוּי לְהוֹצִיא אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מִמִּצְרַיִם", עֲנֵה ה' לְמֹשֶׁה: אֲנִי ה' אֶהְיֶה בְּעֶזְרְךָ, אֲנִי אֲתֹן לְךָ חֵן וְעֵז בְּעֵינֵי פְּרַעֲהַ,¹⁶⁵ וְזֶה לָךְ הָאוֹת כִּי אֲנִי שֶׁלַחְתִּיךָ וְהַתְּגַלּוֹת בְּסִנְהַ, כֹּאשֶׁר הִסְנַה אֵינְנוּ מֵתֹאכֵל עַל יַדֵּי הָאִשׁ, הִיא הָאוֹת לְכֵךְ שֶׁאֲנִי ה' שֶׁלַחְתִּי אוֹתְךָ לְגָאוֹל אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מִמִּצְרַיִם,¹⁶⁶ בְּהוֹצִיאֲךָ אֶת הָעָם מִמִּצְרַיִם תַּעֲבֹדוּן אֶת הָאֱלֹהִים עַל הָהָר הַזֶּה וְעַל טַעֲנַתְךָ הַשְּׁנִייה, שֶׁאֵינְךָ יוֹדֵעַ מַה לּוֹמֵר לְפְרַעֲהַ כְּדִי שִׁישְׁכִּים לְהוֹצִיא אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מִמִּצְרַיִם, אֲנִי ה' עוֹנֶה לְךָ, שֶׁתֹּאמֵר לְפְרַעֲהַ שֶׁכֹּאשֶׁר בְּנֵי יִשְׂרָאֵל יִיצְאוּ מִמִּצְרַיִם, בְּנֵי יִשְׂרָאֵל יַעֲבֹדוּ אֶת ה' בְּהַר סִינַי¹⁶⁷: (יג) וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה

¹⁵⁵ רמב"ן.

¹⁵⁶ אונקלוס. רמב"ן: הסיבה שהתורה כתבה כאן רק שישה עמים היא מכיוון שארצו של העם השביעי לא הייתה כל כך זבת חלב ודבש. סיבה נוספת שהעלה היא מכיוון שיהושע כבש בהתחלה שישה עמים אלו. לפי חז"ל הגרגשי הלך לו. א"ע: הגרגשי היה העם הקטן שבשעת העמים.

¹⁵⁷ ספורנו.

¹⁵⁸ אונקלוס. א"ע: החזרה בתשובה של בני ישראל באה לפניי. גם ספורנו פירש שהכוונה היא שבנ"י חזרו בתשובה. רמב"ן: הכפילות על צעקת בני"י שעלתה לפני ה' (שהרי כתוב כן גם בפס' ז') היא מכיוון שעכשיו ה' אומר שצעקת בני"י הגיעה אל ה' עד לכסא הכבוד – צעקת בני ישראל באה אליי. בפירושו על דרך האמת כתב שצעקת בני ישראל היא צעקתם של כנסת ישראל. אה"ח: ה' אמר למשה שבעוד הם מדברים, שוב הגיעה אליו צעקת בני"י, וכתב שעכשיו צעקת בני ישראל הגיעה אל ה' ללא אמצעי.

¹⁵⁹ אונקלוס. ספורנו ורמב"ן: ראוי שאעניש את הלוחצים.

¹⁶⁰ עפ"י ספורנו בפס' ט'. אה"ח: תלך במהירות כדי להושיע את ישראל.

¹⁶¹ א"ע.

¹⁶² עפ"י רש"י. רשב"ם: הדברים שיאמר משה הם שיוציאו את בני"י ממצרים. ספורנו: ההתראה היא שתוציא את

בני"י ממצרים.

¹⁶³ רש"י ורשב"ם.

¹⁶⁴ רשב"ם. רש"י: גם אם אני ראוי לעמוד בפני פְּרַעֲהַ, במה זכו בני ישראל לניסים שיביאו לגאולתם. כן פירש גם הספורנו. רמב"ן: בני ישראל לא יסכימו לבא אחריי אל ארץ ישראל, שהרי יש שם עמים חזקים מהם. כלי יקר: כיצד אדם שפל כמוני ראוי להוציא את בני ישראל ממצרים? הרי בני"י הם עם חשוב וראויים למנהיג גדול יותר.

¹⁶⁵ רשב"ם + אונקלוס. ספורנו: על ידי שכל דבר שתגזור יתקיים – כולם יידעו שאני הוא זה ששלחתי אותך לגאול את ישראל.

¹⁶⁶ רש"י ורשב"ם.

¹⁶⁷ רשב"ם. רש"י: כאן התשובה היא שיש לעם ישראל זכות שבזכותו ייגאל, והוא עבודת ה' על הר סיני. בפירושו השני כתב שההצלחה בשליחות של הוצאת בני ישראל ממצרים, תשמש לאות על הבטחה נוספת שהבטיח למשה רבינו, והיא, עבודת ה' על הר סיני, וקבלת התורה היא הזכות של בני ישראל ליציאתם ממצרים.

אֵל הָאֱלֹהִים משה אמר אל ה', הֲנִה אֲנֹכִי בָּא אֶל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל הֲרִי אֲנִי בֵּן יִשְׂרָאֵל, וְאִמְרָתִי
לָהֶם אֲנִי אֹמֵר לְבְנֵי יִשְׂרָאֵל, אֱלֹהֵי אֲבוֹתֵיכֶם שְׁלַחְנִי אֵלֵיכֶם הֲאֵל-ל שֶׁל הַאֲבוֹת שֶׁלְכֶם שֶׁלַח אֹתִי אֵלֵיכֶם,¹⁶⁹
וְאִמְרוּ לִי בְנֵי יִשְׂרָאֵל יִשְׂאֲלוּ אֹתִי, מַה שְׁמוֹ מוֹהוּ שְׁמוֹ הַמְּיוֹחַד שֶׁל ה',¹⁷⁰ מַה אֹמֵר אֱלֹהִים מַה אַעֲנֶה לְבְנֵי
יִשְׂרָאֵל, הֲרִי אֲנִי לֹא מְכִיר אֶת שְׁמִךְ הַמְּיוֹחַד¹⁷¹: (יֵד) וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים אֶל מֹשֶׁה ה' עֲנֵה אֶל מֹשֶׁה, אֵהְיֶה אֲשֶׁר
אֵהְיֶה שְׁמִי הַמְּיוֹחַד הוּא אֵהְיֶה, שֶׁהֲרִי אֲנִי ה' אֵהְיֶה קִיִּים לְעוֹלָם, וּמִמִּילָא אֲנִי יֹכֵל לְקַיֵּם אֶת מַה שֶׁאֲנִי
מִבְּטִיחָה,¹⁷² וַיֹּאמֶר ה' הַמְּשִׁיךְ בְּדַבְרֵי אֵל מֹשֶׁה וַאֲמַר, כֹּה תֹאמַר לְבְנֵי יִשְׂרָאֵל כֹּךְ תֹּאמַר לְבְנֵי יִשְׂרָאֵל,
אֵהְיֶה שְׁלַחְנִי אֵלֵיכֶם הֲאֵל-שֶׁשְׁמוֹ אֵהְיֶה, מְכִיוֹן שֶׁהוּא קִיִּים לְעוֹלָם, הוּא זֶה שֶׁשֶׁלַח אֹתִי אֵלֵיכֶם¹⁷³: (טז)
וַיֹּאמֶר עוֹד אֱלֹהִים אֶל מֹשֶׁה ה' אֹמֵר עוֹד לְמֹשֶׁה, כֹּה תֹאמַר אֶל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל כֹּךְ תֹּאמַר לְבְנֵי יִשְׂרָאֵל,¹⁷⁴
יִקְוֶה אֱלֹהֵי אֲבוֹתֵיכֶם אֱלֹהֵי אַבְרָהָם אֱלֹהֵי יִצְחָק וְאֱלֹהֵי יַעֲקֹב שְׁלַחְנִי אֵלֵיכֶם כֶּשֶׁם שֶׁאֵין זֶה כְבוֹד לְקְרוֹא
לְמֶלֶךְ בְּשֵׁמוֹ, כֹּךְ אֵין זֶה רְאוּי לְקַרְא לְה' בְּשֵׁם "אֵהְיֶה", וְלִכֵּן יֵשׁ לְקְרוֹא לְה' בְּשֵׁם ה' אֱלֹהֵי אַבְרָהָם,
יִצְחָק וְיַעֲקֹב,¹⁷⁵ זֶה שְׁמִי לְעֹלָם הַשֵּׁם שֶׁלִּי הוּא בְּאֵמֶת "אֵהְיֶה", כְּמוֹ שֶׁכְּתוּב בְּפִסְוֹק הַקּוֹדֵם,¹⁷⁶ וְזֶה זְכָרִי
לְדֹר דֹּר אֲךָ בְּכָל דּוֹר יֵשׁ לְהַזְכִּיר אֹתִי בְּשֵׁם "אֱלֹהֵי אַבְרָהָם" וְלֹא בְּשֵׁם שֶׁלִּי מִמֶּשׁ שֶׁהוּא "אֵהְיֶה"¹⁷⁷: (טז)
לְךָ וְאַסְפֶּת אֶת זְקֵנֵי יִשְׂרָאֵל לְךָ וְתַכְנֵס אֶת זְקֵנֵי יִשְׂרָאֵל, אֶת חֲכָמֵי יִשְׂרָאֵל,¹⁷⁸ וְאִמְרָת אֱלֹהִים תֹּאמַר לְזִקְנֵי
יִשְׂרָאֵל, יִקְוֶה אֱלֹהֵי אֲבוֹתֵיכֶם נִרְאָה אֵלַי ה' שֶׁהוּא הֲאֵל-ל שֶׁל אֲבוֹתֵיכֶם הַתְּגַלָּה אֵלַי,¹⁷⁹ אֱלֹהֵי אַבְרָהָם
יִצְחָק וְיַעֲקֹב לֵאמֹר הֲאֵל-ל שֶׁל אַבְרָהָם, יִצְחָק וְיַעֲקֹב אֹמֵר לִי: פְּקֹד פְּקֹדֹתַי אֶתְכֶם אֲנִי ה' זֹכֵר אֶתְכֶם,¹⁸⁰

רמב"ן: ה' ענה למשה שהוא עצמו יעזור למשה בעומדו לפני פרעה, ואילו בני ישראל יסכימו לעלות לארץ ישראל
לאחר שיקבלו את התורה בהר סיני. כלי יקר: ה' הראה למשה שהוא שוכן דווקא על מי שמנמיך עצמו (כהר
סיני) ולכן ה' שלח דווקא את משה לדבר בפני פרעה. ספורנו: נכון שעכשיו עם ישראל אינו מוכן לעבוד את ה',
אך לאחר שעם ישראל ייצא ממצרים, יתגלה שהוא מוכן לעבודת ה' על הר סיני.

¹⁶⁸ אונקלוס.

¹⁶⁹ אונקלוס.

¹⁷⁰ רשב"ם. רמב"ן: שאלתו של משה הייתה, באיזה מידה שולח ה' את משה לבני: האם במידת א-ל שדי,
שבמידה זו התגלה ה' אל האבות, אך אין הקב"ה עושה הרבה מעשי ניסים במידה זו, או שמא יתגלה ה' אל
בני במידת הרחמים.

¹⁷¹ רשב"ם.

¹⁷² רשב"ם.

¹⁷³ רשב"ם. רש"י: אני אהיה איתם גם בצרה זו וגם בצרות הבאות, ועל כך אמר משה לה' שאין זה נכון להזכיר
לבני עוד צרה, ודיה לצרה בשעתה, וה' הסכים עם משה ולכן כתב "אהיה אשר אהיה". רמב"ן: ה' אמר למשה
שיגאל את בני במידת הדין שנמצאת במידת הרחמים. ספורנו: ה' הוא המקיים את המציאות, וממילא שונא כל
דבר שמשחית את המציאות, כמו במקרה שהמצרים שעבדו את ישראל.

¹⁷⁴ אונקלוס. ספורנו: כאן הציווי הוא לדבר עם חכמי הדור.

¹⁷⁵ רשב"ם. אוה"ח: ה' חזר ואמר את שם הוי"ה מכיוון ששם זה כולל את כל הבחינות הקדושות. כמו"כ, כדי
להוציא מליבו של משה שהיה יכול לחשוב שה' לא נתן לו רשות לומר את שם הוי"ה לעם ישראל אלא רק את
שם אהיה. סיבה נוספת היא מכיוון שעם ישראל לא הכיר את שם אהיה. יוצא לפי"ז שישנה מחלוקת אלו שמות
אמר משה לבני ישראל: לפי אוה"ח משה אמר לכל ישראל את שתי השמות. לפי ספורנו: לכל ישראל אמר משה
רק את שם אהיה ואילו את שם הוי"ה אמר משה רק לחכמי הדור, ואילו לפי רשב"ם משה אמר לבני את שם
הוי"ה.

¹⁷⁶ רשב"ם. רש"י: לעלם חסר ו' כדי לומר לנו להעלים את שם המפרש של ה'. ספורנו: שם זה הוא שם שמורה
על מציאותו של ה', ושם זה הוא השם שעל ידו השיגו חכמי כל הדורות שה' ברא את העולם.

¹⁷⁷ רשב"ם, וסיים את דבריו וכתב שעומק פשוטם של מקראות אלו, מגלים אותם רק לצנועים. רש"י: ה' לימד
את משה כיצד נקרא שם ה' המפורש. רמב"ן: הכוונה היא לברית שכרת ה' עם האבות לדורות שיבואו אחריהם.

¹⁷⁸ אונקלוס + רש"י.

¹⁷⁹ אונקלוס.

¹⁸⁰ אונקלוס. ספורנו: הזכירה היא מצד היות בני מזרעם של האבות. א"ע: הגיע הזמן שאפשר לפקוד את בני.
אוה"ח: טעם הכפילות "פקד פקדתי" הוא כדי לומר שיש כאן שתי פקידות: קץ הגאולה ופדיית בני ממצרים.

וְאֵת הָעֲשׂוּי לָכֶם בְּמִצְרַיִם וְכֵן זֹכֵר אֲנִי אֶת מַה שַּׁעֲשׂוּ לָכֶם הַמִּצְרַיִם¹⁸¹: (ז) וְאָמַר אֲנִי כִּבְר אִמְרָתִי לֵאבוֹתֵיכֶם,¹⁸² אֲעֲלֶה אֶתְכֶם מֵעֵנֵי מִצְרַיִם (אֲנִי כִּבְר אִמְרָתִי לֵאבוֹתֵיכֶם ש-) אֲנִי אֶעֱלֶה אֶתְכֶם מִשְׁעֶבֶד מִצְרַיִם,¹⁸³ אֶל אֶרֶץ הַכְּנַעֲנִי וְהַחִתִּי וְהָאֲמֹרִי וְהַפְּרִזִּי וְהַחִוִּי וְהַיְבוּסִי אֶל אֶרֶץ שְׂכַת גְּרִים שֵׁם הָעַמִּים: הַכְּנַעֲנִי, הַחִתִּי, הָאֲמֹרִי, הַפְּרִזִּי, הַחִוִּי וְהַיְבוּסִי, אֶל אֶרֶץ זְבַת חֶלֶב וְדִבְשׁ (אֲנִי אֶעֱלֶה אֶתְכֶם לְאֶרֶץ) מוֹצִיאָה חֶלֶב וְדִבְשׁ. הַבְּהֵמוֹת גְּדוּלוֹת כָּל כֶּךָ טוֹב בְּאֶרֶץ יִשְׂרָאֵל עַד שֶׁהֵן נוֹתְנוֹת הַרְבֵּה חֶלֶב, וְכֵן הַפְּרוֹת שְׂבָאֵרֶץ יִשְׂרָאֵל כָּל כֶּךָ מִתּוֹקִים, עַד שְׂדֵבֶשׁ זֶה מֵהֶם¹⁸⁴: (יח) וְשָׁמְעוּ לְקִלְקֹף בְּנֵי יִשְׂרָאֵל יִקְבְּלוּ אֶת דְּבַרְיְךָ, בְּנֵי יִשְׂרָאֵל יֵאֱמִינוּ לְךָ שֶׁהִי הַתְּגַלָּה אֵלֶיךָ כְּדִי לְהוֹצִיאֵם מִמִּצְרַיִם,¹⁸⁵ וּבֹאֲתָ אֶתְּהָ וְזִקְנֵי יִשְׂרָאֵל אֶל מֶלֶךְ מִצְרַיִם תְּבוֹא יַחַד עִם זִקְנֵי יִשְׂרָאֵל אֶל פְּרַעֲהַ מֶלֶךְ מִצְרַיִם,¹⁸⁶ וְאָמַרְתָּם אֵלָיו תֹּאמְרוּ (אֵתְּהָ וְזִקְנֵי יִשְׂרָאֵל) אֶל פְּרַעֲהַ, יִקְּוֹק אֱלֹהֵי הָעִבְרָיִים נִקְרָה עָלֵינוּ הִי אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל הַתְּגַלָּה אֵלֵינוּ לֹא שֶׁהִתְכוּוְנוּ לְהַתְּנַבֵּא,¹⁸⁷ וְעֵתְהָ וְעַכְשֵׁינוּ מִיָּד,¹⁸⁸ נִלְכָּה נָא דְרָךְ שְׁלֹשֶׁת יָמִים בְּמִדְבָּר בְּבַקְשָׁה נֶלְךָ בְּמִדְבַר מְרַחֵק שֶׁל שְׁלֹשָׁה יָמִים מִמִּצְרַיִם,¹⁸⁹ וְנִזְבְּחָה לְיִקְוֹק אֱלֹהֵינוּ וְנִקְרִיב קֶרְבָּנוֹת לִפְנֵי הִי אֱלֹהֵינוּ¹⁹⁰: (יט) וְאָנֹכִי יִדְעֵתִי (הִי מִמְשִׁיךְ בְּדַבְּרֵינוּ אֶל מֹשֶׁה וְאוֹמֵר) גְּלוֹי לִפְנֵי, ¹⁹¹ כִּי לֹא יִתֵּן אֶתְכֶם מֶלֶךְ מִצְרַיִם לְהִלָּךְ שֶׁלֹּא יֵנִיחַ לָכֶם פְּרַעֲהַ מֶלֶךְ מִצְרַיִם לִלְכַת לְזִבּוּחַ קֶרְבָּנוֹת בְּמִדְבַר,¹⁹² וְלֹא בְּיַד חֲזָקָה (פְּרַעֲהַ לֹא יֵיטֵן לָכֶם לִלְכַת לְמִדְבַר) אִם אֲנִי לֹא אֶרְאֶה לּוֹ אֶת יָדִי הַחֲזָקָה. כָּל עוֹד לֹא אֶעֱנֶשׂ אֶת הַמִּצְרַיִם, פְּרַעֲהַ לֹא יֵנִיחַ לָכֶם לִלְכַת לְזִבּוּחַ בְּמִדְבַר¹⁹³: (כ) וְשִׁלַּחְתִּי אֶת יָדִי אֶשְׁלַח אֶת הַיָּד הַמַּכָּה שְׁלִי,¹⁹⁴ וְהִכִּיתִי אֶת מִצְרַיִם אֲנִי אֶכָּה אֶת הַמִּצְרַיִם,¹⁹⁵ בְּכָל נִפְלְאוֹתַי אֲשֶׁר אֶעֱשֶׂה בְּקִרְבּוֹ

¹⁸¹ אונקלוס. ספורנו: ה' מזכיר כאן ששונא את מה שעשו המצרים לבני ישראל מפני החמס שלהם.
¹⁸² א"ע בפירושו הראשון, והכוונה היא להבטחת ה' לאברהם ש"ואחרי כן ייצאו ברכוש גדול". בפירושו השני כתב שה' גזר עכשיו שבנ"י יעלו ממצרים.

¹⁸³ אונקלוס.
¹⁸⁴ רמב"ן פס' ח'.

¹⁸⁵ רש"י, והסיבה היא שלשון "פקד פקדתי" הוא לשון שמועבר מדור לדור שבלשון זה ה' יגאל את בני ישראל. הרמב"ן הסביר שאין חשש שמא מישהו יבא ויאמר "פקד יפקוד" ויהיה גואל שקר שממציא את הדברים עפ"י מה ששמע כבר שהגואל יאמר פקד יפקוד, מפני שהמסורת היא שהראשון שאומר פקד יפקוד, הוא זה שיגאל את בני"י ואין לחשוש למושיע שקר. בהסברו השני כתב שזוהי הסיבה שמשה גדל בבית פרעה, כך שלא היה למשה אפשרות לשמוע את הלשון "פקד יפקוד", וכך בני"י סברו שמשה היה חייב לשמוע לשון זו בנבואה. ספורנו: הכוונה היא שבנ"י ישמעו בקולו של משה בכל דבר שיצאם. אוה"ח: בני"י יקבלו את דבריך, גם אם לא תאמר להם מהו שמו של ה'.

¹⁸⁶ אונקלוס.
¹⁸⁷ אונקלוס + ספורנו שפירש שנקרה, היינו שהתגלה אליהם ללא כוונת הנבואה וכן משמע מפירושו של רש"י. בהסבר עבריים הסביר ספורנו שבני ישראל החזיקו בדעותיו של עבר. רשב"ם כתב שהסיבה שקראו לישראל עבריים היא מפני שבאו מעבר הנהר. אוה"ח: ה' רצה ששמו יתגלה רק על העבריים, וכך פרעה לא יוכל להתחכם ולומר שאינו מכיר את ה', שהרי ה' עצמו מסביר לו שאינו רוצה להתגלות עליו.

¹⁸⁸ אוה"ח. בפירושו השני כתב שהכוונה היא שההכרח לצאת למדבר היא רק לעכשיו, ובהמשך לא יהיה צורך בכך.

¹⁸⁹ אונקלוס.

¹⁹⁰ אונקלוס.

¹⁹¹ אונקלוס.

¹⁹² רש"י ותרגום. א"ע:

¹⁹³ רש"י. רש"י בפירושו השני וא"ע: פרעה לא ייתן לכם ללכת בגלל הכח שיש לו, בגלל היד החזקה שיש לו. בשם רס"ג: לא יספיק לפרעה פעם אחת שה' יראה את ידו החזקה, אלא יזדקקו לעוד מספר פעמים שה' יראה למצרים את ידו החזקה. רמב"ן: גם לאחר שה' יראה למצרים את ידו החזקה, לא יסכים פרעה לשלח את ישראל, עד שה' יכה במצרים בכל נפלאותיו. ספורנו: ה' יחזק את ליבו של פרעה כך שגם כאשר ה' יראה לפרעה את ידו החזקה, פרעה לא ייתן לבני ישראל לצאת למדבר.

¹⁹⁴ אונקלוס.

¹⁹⁵ אונקלוס.

עד שכולם יתפלאו על חוזק המכות בהן היכיתי את המצרים,¹⁹⁶ וְאַחֲרֵי כֵן לאחר שאכה את המצרים במכות גדולות, יִשְׁלַח אֶתְכֶם פרעה יסכים לשלח אתכם למדבר: (כא) וְנָתַתִּי אֶת חַן הָעַם הַזֶּה בְּעֵינֵי מִצְרַיִם אני אגרום לעם ישראל שיהיו לרחמים בעיני המצרים, אני (ה') אגרום לכך שהמצרים ירחמו על עם ישראל, ובני ישראל ימצאו חן בעיני המצרים,¹⁹⁷ וְהָיָה כִּי תִלְכּוּן כאשר אתם תצאו ממצרים, לֹא תִלְכּוּ רִיקִים אתם לא תצאו ריקים, לא תצאו ללא רכוש¹⁹⁸: (כב) וְשָׂאֵלָה אִשָּׁה מִשְׁכַּנְתָּהּ כל אישה מישראל תיקח בהשאלה מהשכנה המצרית שלה,¹⁹⁹ וּמִגָּרַת בֵּיתָהּ וכן תיקח בהשאלה כל אישה מישראל מהאישה המצרית שאיתה היא גרה בבית,²⁰⁰ כָּלִי כֶסֶף וְכָלִי זָהָב וּשְׂמֹלֹת (כל אישה מישראל תיקח בהשאלה משכנותיה המצריות ומהנשים שאיתן הן גרות בבית) כלים שעשויים מכסף, כלים שעשויים מזהב וכן בגדים,²⁰¹ וְשִׂמְתֶם עַל בְּנֵיכֶם וְעַל בְּנֹתֵיכֶם תשימו את כלי הכסף, הזהב והבגדים על בניכם ובנותיכם, וְנִצַּלְתֶם אֶת מִצְרַיִם וכך תרוקנו את מצרים מרכושם:²⁰²

שמות פרק ד

(א) וַיַּעַן מֹשֶׁה וַיֹּאמֶר משה ענה ואמר לה':²⁰³ וְהֵן לֹא יֵאֱמִינוּ לִי הרי בני ישראל לא יאמינו לי,²⁰⁴ וְלֹא יִשְׁמְעוּ בְּקִלִּי ובני ישראל לא יקבלו את דברי,²⁰⁵ כִּי יֹאמְרוּ שהרי בני ישראל יאמרו,²⁰⁶ לֹא נִרְאָה אֱלֹהִים

¹⁹⁶ ספורנו.

¹⁹⁷ אונקלוס.

¹⁹⁸ אונקלוס. אוה"ח: כאן רמז ה' את מצוות הענקה לעבד עברי.

¹⁹⁹ אונקלוס. רשב"ם: הכוונה בשאלה היא בקשה לנתינה גמורה.

²⁰⁰ רש"י.

²⁰¹ אונקלוס. רשב"ם: כלי הכסף וכלי הזהב הם תכשיטים לכבוד החג. א"ע: זוהי הסיבה שהתורה אמרה שדווקא הנשים הן אלו שישאלו, כיוון שדרך הנשים ללבוש תכשיטים. בהסבר לקיחת הכסף והזהב כתב הא"ע שאין לומר שישראל היו גנבים, שהרי כך היה רצון ה' שייקחו את התכשיטים, וכמו שה' נתן את הרכוש למצרים, כך ציווה את בני' לקחת את הרכוש מהמצרים. אוה"ח בפס' יח' כתב שזה היה שכר ישראל שעבדו במצרים, והסיבה שהתשלום נעשה בערמה הוא כדי שהמצרים ירדפו אחרי בני'. לפי דברי הרשב"ם לעיל, אין כאן שאלה בכלל, שהרי מטרת ישראל מלכתחילה לא הייתה על ידי שאלה, אלא הם ביקשו נתינה גמורה. ספורנו: אמנם בהתחלה ישראל קיבלו את הכלים בהשאלה, אך לאחר שהמצרים רדפו אחרי בני', וטבעו בים, היה הרכוש להם כשלל רגיל ממלחמה, ולכן היה מותר להם לקחת את הרכוש. כלי יקר: הסיבה שכאן כתוב שמלות ובשעת המעשה לא כתובים היא מכיוון שבני' לקחו את הדברים בשעת מגפת מכת בכורות, וממילא היה חשש שמא הבגדים של המצרים מזהמים, ולכן המצרים נתנו מעצמם את בגדיהם, וה' אמר עכשיו לעם ישראל שאין שום חשש ללבוש את הבגדים, כיוון שאין המגיפה קשורה כלל אל הבגדים.

²⁰² רש"י. לאחר מכן הביא את דברי ר' משה הדרשן שכתב שהכוונה היא מלשון הצלה, אך דחה את דבריו. אוה"ח: הסיבה שכתוב בלשון, ונצלתם" היא מכיוון שהתורה רמזה כאן שני דברים: א. שמותר להציל ממונו מאונס. ב. שהמצרים ירדו למצולות הים.

²⁰³ אונקלוס.

²⁰⁴ אונקלוס. ספורנו: בני' לא יאמינו לי אחרי שיראו שפרעה לא נותן להם ללכת. א"ע: ה' אמר למשה שהזקנים הם שיאמינו לו אך לא הבטיח לו שהעם יאמין לו. אפשרות נוספת שכתב הא"ע היא שה' לא אמר שבני' יאמינו גם בליבם לשליחותו של שמה. רמב"ן כתב אפשרויות אחרות: א. באמת משה דיבר כאן שלא כהוגן. ב. "ושמעו לקולך" אינה הבטחה למשה, אלא ציווי לבני'. ג. (על פירוש זה אומר "והנכון בעיני", ופירוש זה דומה לספורנו) הזקנים יסכימו ללכת עם משה אל פרעה, אך כאשר פרעה יסרב לשלח את בני', הזקנים יאמרו שלו הייתה שליחותו של משה רבינו אמיתית, לא היה מעיז פרעה למנוע מישראל לצאת ממצרים. אוה"ח הסביר בשלשה אופנים: א. משה אמר שאינו ראוי שיחול עליו נבואה, שהרי אינו גדול בחכמה, ואם כן מובן מדוע בני ישראל לא יאמינו לו שה' התגלה אליו, המשך דבריו שבני' לא ישמעו לקולו הוא מפני שהוא כבד פה, ואין נביא יכול להיות כבד פה. ב. כאשר משה ביקש מה' שיגיד לו את שמו, וה' סירב, אמר משה שבני' לא ישמעו לקולו, ללא ידיעת שמו של ה'. ג. (בודנה לספורנו ורמב"ן) בגלל שפרעה לא ייתן לבני' לצאת, אין סיכוי שבני' יאמינו לו.

²⁰⁵ אונקלוס.

יְקַוֶּה ה' לֹא תִגְלַח אֵלַיךָ²⁰⁷: (ב) וַיֹּאמֶר אֱלֹהֵי יְקַוֶּה ה' שאל את משה: מֶה זֶה בְיָדְךָ מִהוּ דָבָר זֶה שאתה מחזיק בידך,²⁰⁸ וַיֹּאמֶר משה ענה לה': מַטֵּה אֲנִי מִחֻזֵּיק בְיָדִי מֵטָה²⁰⁹: (ג) וַיֹּאמֶר ה' אמר למשה: הַשְּׁלִיכֵהוּ אַרְצָה תִשְׁלֹךְ אֶת הַמָּטָה עַל הָאָרֶץ,²¹⁰ וַיִּשְׁלִיכֵהוּ אַרְצָה משה השליך את המטה שלו על הארץ, וַיְהִי לְנַחֲשׁ (לאחר שמשה השליך את המטה על הארץ) מֵטָהוּ שֶׁל מֹשֶׁה הַפֶּךָ לנחש,²¹¹ וַיִּנָּס מֹשֶׁה מִפְּנֵי מֹשֶׁה נס מפני הנחש שנוצר מהשלכת המטה²¹²: (ד) וַיֹּאמֶר יְקַוֶּה אֱלֹהֵי מֹשֶׁה ה' אמר למשה, שְׁלַח יָדְךָ וְאַחֲזוּ בַזְּנָבוֹ הוֹשֵׁט אֶת יָדְךָ וְאַחֲזוּ בַזְּנָבוֹ שֶׁל הַנַּחֲשׁ, וַיִּשְׁלַח יָדוֹ מֹשֶׁה הוֹשִׁיט אֶת יָדוֹ, וַיִּחְזַק בּוֹ מֹשֶׁה אֲחֻז בַּזְּנָבוֹ שֶׁל הַנַּחֲשׁ, וַיְהִי לְמִטָּה בְּכַפּוֹ הַנַּחֲשׁ הַפֶּךָ לְהִיּוֹת מֵטָה בִּידוֹ שֶׁל מֹשֶׁה²¹⁴: (ה) לְמַעַן יֵאֱמִינוּ בִּי נִרְאָה אֱלֹהֵי יְקַוֶּה אֱלֹהֵי אֲבֹתֵם אֱלֹהֵי אַבְרָהָם אֱלֹהֵי יִצְחָק וְאֱלֹהֵי יַעֲקֹב (הסיבה שתעשה אות זה היא) כְּדִי שֶׁבְנֵי יִשְׂרָאֵל יֵאֱמִינוּ שֶׁהִי תִגְלַח אֵלַיךָ, הִי שֶׁהוּא אֱלֹהֵי אַבְרָהָם, יִצְחָק וְיַעֲקֹב²¹⁵: (ו) וַיֹּאמֶר יְקַוֶּה לוֹ עוֹד ה' הוֹסִיף לְדַבֵּר אֶל מֹשֶׁה וְאָמַר לוֹ,²¹⁶ הֲבֵיא נָא יָדְךָ בְּחִיקְךָ הַכֵּס אֶת יָדְךָ מִתַּחַת לְבַגְדֵי שֶׁסָּמוּךְ לְחוּזָה שֶׁלךָ,²¹⁷ וַיָּבֵא יָדוֹ בְּחִיקוֹ מֹשֶׁה הַכֵּס אֶת יָדוֹ מִתַּחַת לְבַגְדֵי שֶׁהִיא סָמוּךְ לְחוּזָהוֹ, וַיִּצְאָה מֹשֶׁה הוֹצִיא אֶת יָדוֹ מִחִיקוֹ, וַהֲנִה יָדוֹ מִצְרַעַת בְּשִׁלְגֵי יָדוֹ שֶׁל מֹשֶׁה הִייתָה מִצְרַעַת וְהִייתָה לְבִנָּה מְאוּדָה, כְּמוֹ הַשֵּׁלֵג. הַצְרַעַת הִיא מַחְלָה, שֶׁבַּהוֹפְעָה עַל עוֹר הָאָדָם, הִיא לְבִנָּה מְאוּדָה, וְלִכֵּן מִדְּמָה הַתּוֹרָה אֶת יָדוֹ שֶׁל מֹשֶׁה כְּאִילוֹ הִייתָה לְבִנָּה כְּשֶׁלֵּג²¹⁸: (ז) וַיֹּאמֶר ה' אֶמַר לְמֹשֶׁה, הֲשִׁב יָדְךָ אֶל חִיקְךָ תְּחִזִּיר אֶת יָדְךָ מִתַּחַת לְבַגְדֵי שֶׁסָּמוּךְ לְחוּזָה שֶׁלךָ, וַיִּשָּׁב יָדוֹ אֶל חִיקוֹ

²⁰⁶ אונקלוס.

²⁰⁷ אונקלוס.

²⁰⁸ אונקלוס. רש"י: ה' שאל את משה: האם אתה מודה שמה שאתה מחזיק בידך הוא מטה? ספורנו: ה' אמר למשה, במטה אין חיים ואני אתן בו חיים ע"י שייחפך לנחש, ומאידך, את היד החיה אני יכול להרוג ע"י נתינת צרעת ביד. א"ע: אות זו לא הייתה כדי שמשה יאמין, שהרי האות על הסנה כבר הספיק למשה שיאמין, אלא אות זו מכוונת כלפי עם ישראל. כל ייקר: ה' רמז כאן שבהתחלה היו האבות עומדים זקופים ורמים כמו המטה, אך לאחר מכן עם ישראל חטא ולכן הפך להיות כמו נחש.

²⁰⁹ אונקלוס.

²¹⁰ אונקלוס.

²¹¹ אונקלוס. רש"י: יש בכך רמז על כך שסיפר לה"ר על ישראל, וכן בפירושו על מזה בידך כתב שהתורה כתבה שתי מילים במילה אחת כדי לרמוז לנו שה' אמר למשה שמזה שבידו היה לה"ר על ישראל, היה ראוי לו ללקות. רמב"ן גם הוא אומר שהיו כאן רמזים למשה רבינו, שהרי ברור שמשה האמין לה', ואם כן לא היה טעם בעשיית האותות לעיני משה. בדבר הסיבה שלא ציווה ה' לעשות גם את האות עם הפיכת המים לדם כתב הרמב"ן שלא היה מים בפני משה, ולכן לא ציווה אותו ה' לעשות אות זה אלא בפני בני". א"ע מקשה על הסבר רש"י: אם האות של הצרעת היה על שדיבר לה"ר על ישראל, היה ראוי שיהיה זה האות הראשון. (לכאורה ניתן לומר שרש"י עצמו ענה על כך שגם הפיכת המטה לנחש באה לרמז למשה רבינו שדיבר לה"ר על ישראל, ולאחר שמשה עדיין לא חזר בו, הפך ה' את ידו של משה למצורעת). לכן הביא הא"ע את פירושו של רבי ישועה שהכוונה בצרעת היא כדי לרמז על ישראל שבהתחלה היו בני חורין, עד שה' שעבד אותם במצרים. אה"ח: מטרת אות הפיכת המטה לנחש היא כדי לרמוז שבידו של משה להתגבר על כח הקליפות שמיוחסות לנחש, וכאשר משה מרפה מהנחש, הנחש אינו נשלט, עד שמשה עצמו צריך לברוח מהנחש.

²¹² אונקלוס. ספורנו: נחש זה היה נחש אמיתי לכל דבר, בניגוד לנחש של החרטומים שלא היה אמיתי. רמב"ן: למרות שהיה ברור למשה שאם ה' אינו רוצה, לא יוכל להינצל גם אם יברח מהנחש, ברח משה מהנחש כדרך האדם לברוח מהמזיק לו למרות שלא בטוח שהוא יינצל. כלי יקר: משה בבורחו מפני הנחש הראה שהוא רוצה לברוח מהשליחות, מכיוון שחשש שלעם ישראל אין תקנה, כמו שלנחש אין תקנה.

²¹³ אונקלוס + רש"י. כלי יקר: ה' התכוון בדבריו אלו לרמוז למשה שכמו שהזנב הוא השפלות של הנחש, כך יתדרדר מצבם של בני", כאשר פרעה יאמר להם תכבד העבודה על האנשים.

²¹⁴ אונקלוס.

²¹⁵ אונקלוס. אה"ח: הטעם שה' מדגיש שה' הוא אלוקי אבותם היא מפני שרק מי שאלוקי האבות התגלה אליו יכול להתגבר על הקליפות, ובכך שמשה מתגבר על הקליפות, יש הוכחה שה' הוא שהתגלה אליו.

²¹⁶ אונקלוס.

²¹⁷ א"ע בפירושו השני. בפירושו הראשון כתב שהכוונה היא לבית הזרוע.

²¹⁸ רש"י.

משה החזיר את ידו לחיקו, וַיִּצְאָה מַחִיקוֹ מִשָּׁה הוֹצִיא אֶת יָדוֹ מִחִיקוֹ, וְהִנֵּה שְׁבָה כְּבָשָׂרוֹ יָדוֹ שֶׁל מֹשֶׁה חֲזָרָה לְהִיּוֹת כְּמוֹ בָשָׂרוֹ. הַצְרַעַת שֶׁהֵיטָה עַל יָדוֹ שֶׁל מֹשֶׁה הִתְרַפְּאָה, וְיָדוֹ נִרְאָתָה כְּמוֹ בָשָׂר רַגְלֵי²¹⁹: (ח) וְהָיָה אִם לֹא יֵאֱמִינוּ לָךְ אִם הַמְצִיאוֹת תִּהְיֶה שְׁבַנִי יִשְׂרָאֵל לֹא יֵאֱמִינוּ לָךְ, וְלֹא יִשְׁמְעוּ לְקֶלֶת הָאֵת הָרִאשׁוֹן וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל לֹא יֵאֱמִינוּ לְאוֹת הָרִאשׁוֹן, לְהַפִּיכֵת הַמַּטָּה לְנַחֵשׁ,²²⁰ וְלֹא יִשְׁמְעוּ לְקֶלֶת הָאֵת הָאַחֲרוֹן אִזִּי בְנֵי יִשְׂרָאֵל יֵאֱמִינוּ לְאוֹת הַשֵּׁנִי, הַפִּיכֵת הַיָּד לְמַצּוֹרֶעֶת²²¹: (ט) וְהָיָה אִם לֹא יֵאֱמִינוּ גַם לְשֵׁנֵי הָאֵתוֹת הָאֵלֶּה אִם הַמְצִיאוֹת תִּהְיֶה שְׁבַנִי יִשְׂרָאֵל לֹא יֵאֱמִינוּ לְשֵׁנֵי הָאֵתוֹת: לְהַפִּיכֵת הַמַּטָּה לְנַחֵשׁ וּלְהַפִּיכֵת הַיָּד לְמַצּוֹרֶעֶת,²²² וְלֹא יִשְׁמְעוּ לְקֶלֶת וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל לֹא יִשְׁמְעוּ בְּקוֹלְךָ,²²³ וְלִקְחַת מִמִּימֵי הַיָּאֵר וּשְׁפַכְתָּ הַיִּבְשָׁה תִּיקַח חֶלֶק מֵהַמִּים שֶׁנִּמְצָאִים בְּנַחַר שֶׁנִּקְרָא "יְאֹר" וְתִשְׁפֹּךְ מִים אֵלָיו עַל הַיִּבְשָׁה,²²⁴ וְהָיוּ הַמִּים אֲשֶׁר תִּקַּח מִן הַיָּאֵר וְהָיוּ לְדָם בַּיּוֹם הַיּוֹם שֶׁתִּיקַח מֵהַיָּאֵר יִהְיוּ לְדָם כְּאֲשֶׁר יִיגְעוּ בְּקִרְקַע²²⁵: (י) וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֶל יִקְנֹק מֹשֶׁה אָמַר אֵל ה': בִּי אֲדֹנָי בִּבְקֶשָׁה ה',²²⁶ לֹא אִישׁ דְּבָרִים אֲנִכִּי אֵינְנִי יוֹדֵעַ לְדַבֵּר דְּבָרִים בְּלִשׁוֹן צַחָה, אֵינְנִי נִמְנַע מִלְּגַמֵּם,²²⁷ גַם מִתְּמוֹל גַם מִשְׁלָשׁ (אֵינְנִי אִישׁ דְּבָרִים) מֵאֲתָמוֹל אוֹ מִשְׁלֹשׁ,²²⁸ גַם מֵאִזְ דְּבָרְךָ אֶל עַבְדְּךָ וְכֵן, מֵאִזְ שֶׁהִתְחַלַּת לְדַבֵּר אִתִּי, לֹא הֵיטֵי אִישׁ שִׁוּדַע לְדַבֵּר יָפָה,²²⁹ כִּי כְּבֹד פָּה שֶׁהָרִי אֲנִי מְדַבֵּר בְּכַבֹּד פָּה, אֲנִי מְגַמְּם,²³⁰ וְכְּבֹד לְשׁוֹן אֲנִכִּי וְכֵן, לְשׁוֹנִי כְּבֹדָה, וּמִשׁוֹם כֵּךְ אֵינְנִי מְדַבֵּר בְּצוּרָה

²¹⁹ אונקלוס. רש"י: מכך שהתורה כתבה שברגע שמשה הוציא את ידו מחיקו, הצרעת התרפאה, רואים שמידה טובה מרובה ממידת פורענות, שהרי הצרעת לא הופיעה מיד.

²²⁰ אונקלוס.

²²¹ א"ע, ו"קול האות" דיברה תורה כלשון בני אדם. כמו"כ הסביר הא"ע שאחרי כל אות, חלק נוסף מעם ישראל האמין למשה רבינו.

²²² אונקלוס. א"ע: האות השני נקרא האות האחרון, כיוון שעדיין לא היה אות נוסף. רש"י: הסיבה שהאות השני חזק יותר היא מפני שמה שאמר לבני"ש שלקה בגלגלם בצרעת. ספורנו: האות השני חזק יותר מכיוון שרפוי הצרעת היא מאוד קשה. כלי יקר: הצרעת של משה מורה שהתבטל הטעם שבנ"י היו שפלים, שהרי התבטלו מהם בעלי לשון הרע.

²²³ אונקלוס. אה"ח: אם עדיין לא תרגיש בטוח שבנ"י מאמינים לך. בפירושו השני כתב אה"ח שהכוונה היא שאם בנ"י עדיין לא יאמינו בלב, ואדם אינו יכול לדעת מה אדם אחר מרגיש בלב.

²²⁴ אונקלוס.

²²⁵ אונקלוס. רש"י: לקיחת המים מהיאור היא פריעה מאלוהי המצרים. ספורנו: היתרון באות זה על האותות שלפניו כן היא בכך שמציאות שפשוט נהפך להיות מורכב הוא שינוי גדול יותר מאשר רפוי הצרעת. א"ע: אות זה הוא גם המכה הראשונה מעשרת המכות, ומשמע שמה עשה כן רק פעם אחת וכלל בכך גם את האות לבנ"י וגם את המכה למצרים.

²²⁶ רש"י, והסיבה שכתוב פעמיים "והיו" היא כדי להדגיש שהמים יהפכו לדם רק כאשר הם נוגעים בקרקע ולא כאשר הם עדיין נמצאים בידו של משה. רמב"ן: אין צורך לדרוש את הכפילות, שהרי דרך התורה לכתוב כפילות לחיזוק הדברים.

²²⁷ תרגום. א"ע: משה אמר אל ה' שיכול לעשות בו כל מה שרוצה, רק שלא ישלח אותו אל פרעה. אה"ח: משה פנה אל מידת הרחמים של ה' וביקש מה' שה' לא ישלח אותו אל פרעה. בפירושו השני כתב שמה אמר שכל הסיבה שבנ"י לא יאמינו לו היא "בו", בגלל שהוא כבד פה, ובנ"י יאמרו שלו ה' היה שולח אותו, היה מרפא אותו.

²²⁸ א"ע.

²²⁹ א"ע, והכוונה ה"גם" אינה כדי לרבות עוד ימים, אלא כך הדרך בלשון עברית כאשר עוסקים בהשוואות. רש"י כתב ש"גם" בא כדי לרבות, וממילא החשבון יוצא שמה דיבר עם ה' במשך שבעה ימים. ספורנו: גם אתמול היינו בעבר, כאשר משה היה גר בארץ נכריה, וגם משלשום היינו עבר רחוק יותר, כאשר הכוונה היא לזמן שמה היה בבית פרעה.

²³⁰ א"ע, ודחה את הפירוש שמה שכח לדבר בלשון המצרים. רמב"ן: משה מרוב ענותנותו, לא ביקש מה' שיסיר ממנו את כובד פיו. בסוף דבריו כתב שה' אמר למשה שכיוון שאינו רוצה להתרפא, שיילך ללא הרפואה, ויצליח בשליחותו כיוון שה' יהיה איתו. בהסברו השני כתב שה' לא רצה לרפא את משה לאחר שה' כעס עליו על שניסה להתחמק מללכת לפרעה.

²³¹ רש"י. רשב"ם הקשה: לא ייתכן שנביא ה' יגמגם, ולכן פירש שהכוונה היא שמה לא הכיר טוב את חיתוכי לשון המצרים.

ברורה²³²: (יא) וַיֹּאמֶר יְקֹזֵק אֱלֹהֵי ה' אִמְרָ לְמֹשֶׁה: מִי שָׁם פֶּה לְאָדָם מִי נִתַּן לְאָדָם פֶּה כְּדִי לְדַבֵּר אִיתּוֹ,²³³
אוּ מִי יִשׁוּם אֱלֹהִים אוּ חֲרָשׁ וּמִי הוּא זֶה שֶׁמַּחֲלִיט הָאֵם הָאָדָם יִהְיֶה אֵילָם אוּ חֲרָשׁ,²³⁴ אוּ פִקַּח אוּ עֹזֵר וּמִי
הוּא שֶׁמַּחֲלִיט הָאֵם אָדָם יוּכַל לְרֹאוֹת אוּ שִׁיחִיָּה עֵיווֹר,²³⁵ הֲלֹא אָנֹכִי יְקֹזֵק הָרִי אֲנִי ה' הוּא שֶׁמַּחֲלִיט עַל כָּל
הַדְּבָרִים הַלְלוּ, וְלֹכֵן אֵינְךָ צָרִיךְ לְחַשׂוֹשׁ לְלַכֵּת אֶל פְּרַעֲהָ, שֶׁהָרִי אֲנִי יוּכַל לְעֻזּוֹר לְךָ לְמִרְוֹת הַקּוֹשֵׁי שֶׁלְךָ לְדַבֵּר:
(יב) וְעַתָּה עֲכָשִׁיו, לְאַחַר שֶׁצִּוּוּיִתִּי אוֹתְךָ לְלַכֵּת אֶל פְּרַעֲהָ, לֵךְ תֵּלֵךְ אֶל פְּרַעֲהָ, וְאַנֹכִי אֶהְיֶה עִם פִּיךָ דְּבַרְיִי
יִהְיֶה עִם פִּיךָ, אֵתָה תֹאמַר אֵת מַה שֶׁאֲצוּוֶה אוֹתְךָ,²³⁶ וְהוֹרִיתִיךָ אֲשֶׁר תִּדְבַּר אֲנִי אֶלְמַד אוֹתְךָ אֵת כָּל
הַדְּבָרִים שֶׁאֵתָה צָרִיךְ לְדַבֵּר אֶל פְּרַעֲהָ²³⁷: (יג) וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אִמְרָ לְה': בִּי אֲדַנִּי בְּבִקְשָׁה ה',²³⁸ שְׁלַח נָא בְּיַד
תְּשֻׁלָּח תִּשְׁלַח לְפַרְעֵה אָדָם אַחֵר שֶׁאֵתָה רֹצֵחַ בְּשִׁלְחוֹתוֹ²³⁹: (יד) וַיַּחַר אֵף יְקֹזֵק בְּמֹשֶׁה ה' הֵתְמַלֵּא בְּכַעַס עַל
מֹשֶׁה,²⁴⁰ וַיֹּאמֶר ה' אִמְרָ לְמֹשֶׁה: הֲלֹא אֶהְרֵן אֶחֱיֶד הַלְלוֹי הָרִי אֶהְרֹן אַחִיד שִׁדּוּעַ בִּישְׂרָאֵל בְּשֵׁמוֹ "אֶהְרֹן
הַלּוּי",²⁴¹ יִדְעֵתִי כִּי דְבַר יְדְבַר הוּא אֲנִי (ה') יוֹדַע שֶׁאֶהְרֹן הוּא אִישׁ דְּבָרִים וְאֵינְנוּ מִגִּמְגָם, וְכֵן אֶהְרֹן רִגִּיל
לְחִינְבָא לְיִשְׂרָאֵל,²⁴² וְגַם הֵנָּה הוּא יֵצֵא לְקִרְאָתְךָ וְכֵן אֶהְרֹן יֵצֵא לְקַבֵּל אֵת פְּנִיךָ כַּאֲשֶׁר אֵתָה תַחֲזוֹר
לְמִצְרַיִם,²⁴³ וְרֵאךְ וְשִׁמַּח בְּלִבּוֹ אֶהְרֹן יִרְאֶה אוֹתְךָ (כַּאֲשֶׁר יֵצֵא לְרֹאוֹת אֵת פְּנִיךָ) וְיִשְׂמַח בְּלִבּוֹ עַל כֵּךְ שֶׁעֲלִית
לְגִדּוּלָה²⁴⁴: (טו) וְדַבַּרְתָּ אֱלֹהֵי אֵתָה תְּדַבֵּר עִם אֶהְרֹן,²⁴⁵ וְשִׁמַּח אֵת הַדְּבָרִים בְּפִיו אֵתָה תִּשִּׁים אֵת הַדְּבָרִים

²³² דעת מקרא.

²³³ אונקלוס. רש"י: מי לימד אותך לדבר בפני פרעה כאשר דן אותך על הריגת המצרי. אה"ח: ה' רצה לומר למשה שהוא אחראי לכבודות פיו ודבר זה הוא לטובה.

²³⁴ אונקלוס. א"ע: פיקח הוא גם על החרש וגם על העיוור.

²³⁵ אונקלוס. רש"י: מי שם את פרעה כאלם שלא התאמץ להרוג אותך, ומי שם את פקידיו כחרשים שלא שמעו את הציווי שלו להרוג אותך, ולמוציא להורג – מי שם אותם כעיוורים שלא הצליחו למצוא אותך ולהרוג אותך.

²³⁶ אונקלוס.

²³⁷ אונקלוס. אה"ח: כאשר משה יעמוד לפני פרעה, לא יהיה כבד פה. א"ע בפסוק יג' כתב שמשה הבין שלא יוסר כבודות לשונו (וכך הסביר גם הרמב"ן לפני כן).

²³⁸ אונקלוס.

²³⁹ רש"י בפירושו השני וכן רשב"ם. רש"י בפירושו הראשון: תשלח ביד מי שאתה רגיל לשלוח, כאשר הכוונה היא לאהרון. ספורנו: תשלח אדם שמעוניין בשליחות זו. א"ע: "נא היינו עכשיו, שלח עכשיו יד אהרון שהוא איש דברים. רמב"ן: תשלח ביד כל אדם אחר חוץ ממני.

²⁴⁰ אונקלוס. רש"י כתב שנחלקו תנאים אם חרון אף שכאן יש בו רושם או לא: ר' יהושע בן קרחה סובר שזה המקום היחיד בתורה שכתוב בו חרון אף שאין בו רושם, ואילו ר' יוסי סובר שכאן ה' לקח ממה את הכהונה והעביר אותו לאהרון. רשב"ם כתב שהרושן כאן הוא שה' ביקש להמית את משה במלון. א"ע כתב שלא כל חרון אף יש בו רושם, כמו כאשר ה' חרה במרים ואהרון ורק מרים נהייתה מצורעת (למרות שלפי הגמ' בשבת, גם אהרון הצטרע) וחייבים לומר כאן שלא היה רושם, שהרי בסופו של דבר משה כן הלך לפרעה. אה"ח: הרוש הוא שמומו של משה בפיו לא התרפא.

²⁴¹ אונקלוס + א"ע. לפי א"ע, "הלווי" הוא השם בו ניכר אהרון לבני". כמו"כ הסביר הא"ע שהליכתו של אהרון הוא כבודו של משה, שהרי משה יהיה כך במדרגה של א-ל לאהרון: כמו שהפה מוציא את דיבורה של הנשמה שאינה נראית, כך אהרון יאמר את הדברים של משה, ומשה יהיה במדרגה של א-ל שלא ידבר. בסיום דבריו כתב הא"ע שכל אלהים במקרא היינו השם הנכבד, או מלאכים קדושים, או הדיינים בארץ שעושים כרצונו של ה'.

²⁴² א"ע בפסוק הקודם. רשב"ם: אהרון גדל במצרים ולכן חיתוך הלשון שלו הוא טוב. רמב"ן: ה' אמר למשה שגלוי לפניו שאהרון היה מדבר בשבילו גם ללא ציווי מה'. הרמב"ן מסתפק האם אהרון יצא מעצמו לקראת משה, וה' רק כיוון אותו לדרך שבו עליו ללכת, או שמא ה' אמר לאהרון מלכתחילה שייצא לקראת משה. אה"ח: ה' אמר למשה שלמרות שגם אהרון הוא כבד פה, בכל זאת הוא ידבר אל פרעה. בפירושו השני כתב שרק אהרון יתרפא, ואילו משה לא יתרפא.

²⁴³ אונקלוס + רש"י.

²⁴⁴ רש"י, וכתב שבגלל זה זכה אהרון לחושן שעל ליבו.

²⁴⁵ אונקלוס.

בפיו של אהרון, אתה תאמר לאהרון מה לומר אל פרעה,²⁴⁶ וְאֵנֹכִי אֶהְיֶה עִם פִּיךָ וְעִם פִּיהוּ אֲנִי אֲהִיֶה גַם עִם פִּיךָ וְגַם עִם פִּיו שֶׁל אֲהַרֹן, ואסייע בידכם שלמרות שתאמרו אל פרעה דברים שהוא אינו רוצה לשמוע, פרעה לא יגרש אתכם,²⁴⁷ וְהוֹרִיתִי אֶתְכֶם אֵת אֲשֶׁר תַּעֲשׂוּן אֲנִי אֲלַמַּד אֶתְכֶם מִה לַעֲשׂוֹת²⁴⁸: (טז) וְדַבֵּר הוּא לְךָ אֶל הָעָם אֲהַרֹן יִדְבַר בְּשִׁבְלֶךָ עִם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל,²⁴⁹ וְהָיָה הוּא יְהִיֶה לְךָ לְפָה אֲהַרֹן יִהְיֶה לְךָ לְמַתּוֹרְגֵמֹן,²⁵⁰ וְאַתָּה תְהַיְיָ לּוֹ לְאַלְהֵים וְאַתָּה תְהִיָּה לְרֵבּוֹ שֶׁל אֲהַרֹן וְתֹאמַר לוֹ מִה לֹמַר²⁵¹: (יז) וְאַתָּה הַמַּטֵּה הַזֶּה תִקַּח בְּיָדְךָ אֶת הַמַּטֵּה הַזֶּה שֶׁנַּעֲשֶׂה בּוֹ הַנֶּס שֶׁנִּהְפֵךְ לַנְּחֹשׁ, תִּקַּח בְּיָדְךָ לְמִצְרַיִם,²⁵² אֲשֶׁר תַּעֲשֶׂה בּוֹ אֵת הָאֹתוֹת אֵת אֲתָה תַעֲשֶׂה אֵת הָאֹתוֹת שֶׁאֲנִי (ה') אֲצוּוֶה אוֹתְךָ (מִשֶׁה) לַעֲשׂוֹת לְפָרַעַח²⁵³: (יח) וַיִּלְךָ מֹשֶׁה וַיֵּשֶׁב אֶל יִתְרֵהוּ חֹתֵנּוֹ מִשֶׁה הֵלֵךְ וְחֹזֵר מִהַמְדַבֵּר אֶל חֲמִי שֶׁנִּקְרָא יִתְרֵהוּ. יִתְרֵהוּ הוּא אֶחָד מִשְׁמֹתַי שֶׁל יִתְרוֹ,²⁵⁴ וַיֹּאמֶר לוֹ מֹשֶׁה אָמַר לִיתְרוֹ: אֲלֶכָה נָא וְאֲשׁוּבָה אֵל אֲחֵי אֲשֶׁר בְּמִצְרַיִם וְאַרְאֶה הָעוֹדִים חַיִּים בְּבִקְשָׁה תִיתֵן לִי רְשׁוֹת לִלְכֹת וּלְחַזֹּר לְמִצְרַיִם, שֶׁם אֲרָאָה הָאֵם הָאֲחִים שְׁלִי, בְּנֵי יִשְׂרָאֵל, עַדִּינְךָ חַיִּים,²⁵⁵ וַיֹּאמֶר יִתְרוֹ לְמֹשֶׁה יִתְרוֹ עֲנֵה לְמֹשֶׁה: לְךָ לְשָׁלוֹם לְךָ וּלְחַזֹּר אֶל מִצְרַיִם בְּשָׁלוֹם²⁵⁶: (יט) וַיֹּאמֶר יִקְנֹךְ אֶל מֹשֶׁה בְּמִדְיָן ה' דִּבֶּר אֶל מֹשֶׁה וְאָמַר לוֹ אֵת הַדְּבָרִים הַבָּאִים בְּעוֹד מֹשֶׁה הִיָּה בְּמִדְיָן:²⁵⁷ לְךָ שָׁב מִצְרַיִם לְךָ תִחְזֹר לְמִצְרַיִם,²⁵⁸ כִּי מָתוּ כָּל הָאֲנָשִׁים הַמְּבַקְשִׁים אֶת נַפְשְׁךָ כִּיּוֹן שָׁמְתוּ כָּל הָאֲנָשִׁים שְׂרוּצִים לְהַרוֹג אוֹתְךָ²⁵⁹: (כ) וַיִּקַּח מֹשֶׁה אֶת אִשְׁתּוֹ וְאֵת בָּנָיו מִשֶׁה לָקַח אֶת צִיפּוֹרָה אִשְׁתּוֹ וְאֵת שְׁנֵי בָנָיו,²⁶⁰ וַיִּרְפְּבֵם עַל

²⁴⁶ אונקלוס.

²⁴⁷ ספורנו. רמב"ן: עד עכשיו ה' אמר שאהרון ידבר רק עם ישראל, ולכן כאן אמר ה' שה' יהיה עם פיו של משה בשעה שיאמר את הדברים אל פרעה. רק בסוף, לאחר שמשה גם בפרק ו' אומר שאינו יכול לדבר גם עם פרעה, אמר ה' שאהרון ידבר גם עם בני"י וגם עם פרעה.

²⁴⁸ אונקלוס.

²⁴⁹ רש"י.

²⁵⁰ אונקלוס.

²⁵¹ אונקלוס ורש"י. ספורנו: אתה תגרום לאהרון שיעשה נפלאות עפ"י ציווי שלך.

²⁵² אונקלוס. ספורנו: מטה זה מסמל את שלטונו של משה.

²⁵³ רמב"ן בפירושו הראשון. בפירושו השני כתב שה' כבר אמר למשה את כל האותות שהוא עתיד לעשות בדבריו אל משה "בכל נפלאותי אשר אעשה בקרבך".

²⁵⁴ רשב"ם + אונקלוס + רש"י.

²⁵⁵ אונקלוס. רש"י כתב שהסיבה שמשה היה צריך לבקש רשות היא מפני שמשה נשבע ליתרו שלא יזוז ממדין ללא רשותו. ספורנו: הסיבה שמשה היה צריך לבקש רשות היא מכיוון שמשה רצה להשאיר את ציפורה ואת בניו אצל יתרו בשעה שחוזר אל מדין.

²⁵⁶ אונקלוס.

²⁵⁷ אונקלוס. א"ע: ה' כבר אמר למשה לפני כן, ואין מוקדם ומאוחר בתורה. רמב"ן מקשה על א"ע ושואל: כיצד ניתן לומר שדברים אלו נאמרו לפני שמשה דיבר אל יתרו, הרי דברי ה' אל משה היו כאשר משה היה בהר סיני, וזהו הדיבור היחיד שה' דיבר אל משה במדין. לכן פירש רמב"ן שהכוונה היא שבהתחלה, משה רצה לחזור אל מצרים רק לשעה, ואז לחזור שוב אל ארץ מדין, ואז התגלה ה' אל משה ואמר לו שיכול לחזור אל מצרים לגמרי ושלא יפחד, כיוון שמי שרוצה להרוג אותו כבר מת. לכן לקח משה איתו את ציפורה ובניה, כדי שכך יבטחו בו ישראל יותר. א"ע: משה לא אמר ליתרו את סוד השליחות, ובאזה"ח כתב שהסיבה היא מכיוון שה' לא נתן רשות מפורשת למשה לומר את הדברים (למרות שגם לא אסר).

²⁵⁸ אונקלוס.

²⁵⁹ אונקלוס. אה"ח: מכאן אנחנו רואים שמשה לא חשש לעצמו כלל, שהרי משה כלל לא טען שמסוכן לו לחזור למצרים, ורק אחרי שמשה כבר הסכים לחזור למצרים, ה' אמר לו שמתו האנשים שרוצים להרוג אותו. רשב"ם: הכוונה היא שמת אותו מלך שנקרא פרעה שרוצה להרוג אותו. רש"י: מדובר בדתן ואבירם שנהיו עניים, ועני חשוב כמת.

²⁶⁰ רמב"ן כתב שני אפשרויות: א. מדובר רק על גרשם, שהרי עד עתה נולד רק גרשם, וכוונת הכתוב בכותבו את בניו של משה בלשון רבים היא דרך הכתוב, כמו שהתורה אומרת "ובני פלוא אליאב" כאשר רק אליאב הוא בנו של פלוא. לאחר שמשה התחיל לרדת למצרים, התעברה ציפורה מאליעזר. ב. בשעת ההתגלות של ה' אל

הַחֲמוֹר מִשֶׁה הֲרִכִּיב אֶת אֲשֶׁתוֹ וְאֵת בְּנָיו עַל חֲמוֹר, ²⁶¹ וַיָּשָׁב אֶרְצָהּ מִצְרַיִם מִשֶׁה חָזַר לְאַרְץ מִצְרַיִם, ²⁶² וַיִּקַּח מִשֶׁה אֶת מִטָּה הָאֱלֹהִים בְּיָדוֹ בְּשַׁעַה שֶׁחָזַר מִשֶׁה אֶל מִצְרַיִם, הוּא לִקַּח בְּיָדוֹ אֶת הַמִּטָּה שֶׁבּוּ הוּא עֹשֶׂה נִיסִים לְפָנָיו הוּא, ²⁶³ (כֹּא) וַיֹּאמֶר יַקֹּנֶק אֶל מִשֶׁה הוּא אָמַר אֶל מִשֶׁה: בְּלִכְתָּךָ לְשׁוּב מִצְרַיִמָּה כְּאִשֶׁר אֶתָּה תִּחְזֹר אֶל מִצְרַיִם, ²⁶⁴ רְאֵה כָּל הַמּוֹפְתִים אֲשֶׁר שְׁמָתִי בְּיָדְךָ תִּרְאֶה אֶת כָּל הַמּוֹפְתִים שֶׁנִּתְּנִי בְיָדְךָ לַעֲשׂוֹת, וְתִלַּךְ לַמִּצְרַיִם עַל מַנַּת לַעֲשׂוֹת אֶת כָּל הַמּוֹפְתִים הַלְלוּ, ²⁶⁵ וַעֲשִׂיתֶם לִּפְנֵי פִרְעֹה תַעֲשֶׂה אֶת כָּל הַמּוֹפְתִים הַלְלוּ לְפָנָיו פִּרְעֹה. הַכּוֹוֹנָה הִיא לַעֲשֶׂר הַמִּכּוֹת, ²⁶⁶ וְאַנִּי אֲחֻזֶּק אֶת לְבָבוֹ וְלֹא יִשְׁלַח אֶת הָעָם אֲנִי (הוּ) אֶגְרוֹם לְכֹךְ שֶׁלִּיבּוֹ שֶׁל פִּרְעֹה יִהְיֶה תִקְיָף, וְכֹךְ פִּרְעֹה לֹא יִשְׁלַח אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מִמִּצְרַיִם ²⁶⁷: (כֵּב) וַאֲמַרְתָּ אֶל פִּרְעֹה כְּאִשֶׁר תִּרְאֶה שְׁפִרְעָה לֹא רוּצָה לְשַׁלַּח אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל, תֹּאמֶר אֶל פִּרְעֹה, ²⁶⁸ כֹּה אָמַר יַקֹּנֶק כַּךְ אָמַר הוּא, בְּנֵי בְּכָרֵי יִשְׂרָאֵל עִם יִשְׂרָאֵל הוּא בְּנֵי הַבְּכוֹר, עִם יִשְׂרָאֵל הוּא הֶבֶן הַחָשׁוּב שֶׁל ²⁶⁹: (כֵּג) וַאֲמַר אֶלֶיךָ אֲנִי מִשֶׁה אֲמַרְתִּי לָךְ (לְפִרְעֹה) בְּשֵׁמוֹ שֶׁל הוּא, ²⁷⁰ שִׁלַּח אֶת בְּנֵי וַיְעַבְדֵּנִי תִשְׁלַח אֶת בְּנֵי, אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל, וְהֵם יַעֲבֹדוּ אוֹתִי, ²⁷¹ וְתִמָּאֵן לְשַׁלַּחוֹ וְאִם אֶתָּה מִסְרַב לְשַׁלַּח אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל, ²⁷² הִנֵּה אֲנִכִּי הֲרֵג אֶת בְּנֵיךָ בְּכַדְךָ אֲנִי

מִשֶׁה, הִיִּתָּה צִיפּוֹרָה מְעוֹבֶרֶת מְאֵלִיעֶזֶר, וְכַאֲשֶׁר מִשֶׁה חָזַר אֶל יִתְרוֹ, הוֹלִידָה צִיפּוֹרָה אֶת אֲלִיעֶזֶר, וְכִיוּן שֶׁמִּשֶׁה הָיָה צָרִיךְ לְהִזְדַּרֵּז לְחַזֹּר אֶל מִצְרַיִם, לֹא מִלֵּךְ צִיפּוֹרָה אֶת אֲלִיעֶזֶר, וְגַם בְּדֶרֶךְ, כֹּאֲשֶׁר מִלֵּךְ אוֹתוֹ, לֹא קָרָא לּוֹ בְּשֵׁמוֹ מִכִּוּוֹן שֶׁהֵמְלִיךְ רָצָה לְהָרוּג אֶת מִשֶׁה. לְאַחַר שֶׁמִּשֶׁה חָזַר אֶל מִצְרַיִם וְנִצֶּל מִכָּל הַקְּמִים עֲלָיו, קָרָא מִשֶׁה לְבָנוֹ אֲלִיעֶזֶר. אִ"ע כֵּתָב שֶׁאִין אֲנִי יוֹדְעִים בְּאִיזָה שֶׁל שֶׁל חִייוֹ שֶׁל מִשֶׁה נּוֹלָד גֵּרָשָׁם, אִלּוּם אֲלִיעֶזֶר נּוֹלָד עַכְשָׁיו בְּזִמְנֵי הַנְּבֻאָה שֶׁל מִשֶׁה, וְרָצָה מִשֶׁה לְהוֹלִיךְ אֶת אֲשֶׁתוֹ וְבָנָיו לְמִצְרַיִם כְּדֵי שִׁיֻּצֶאוּ יַחַד עִם בְּנֵי, אֲךָ רָצוֹנוֹ שֶׁל מִשֶׁה לֹא הָיָה נָכוֹן מִכִּוּוֹן שֶׁמִּשֶׁה רָצָה לְהוֹצִיא אֶת יִשְׂרָאֵל וְעַכְשָׁיו הוּא מְחִזִּיר לָשֶׁם אֶת אֲשֶׁתוֹ וְאֵת בְּנָיו? וְאִין לְתֵמָה עַל כֵּךְ שֶׁמִּשֶׁה עָשָׂה דְבַר שֶׁאִינוֹ נָכוֹן שֶׁהָיָה גַם נִתְּנָה הַנְּבִיא נִתְּנָה רְשׁוֹת לְדוֹד לְבָנוֹת אֶת בִּיהֶ"ק עַד שֶׁהַ' תַּגְּלָה אֵלָיו בְּאוֹתוֹ לֵילָה וְאָמַר לוֹ לְמָנוּעַ אֶת בְּנֵיִת בִּיהֶ"ק מְדוּד. כְּמוֹ"כ כֵּתָב בְּשֵׁם יִפְתָּה שֶׁהַכּוֹוֹנָה הִיא לְחֲמוֹר, לָשֶׁם הַמִּין, כְּלוּמֶר שְׁכוּלָם רָכְבוּ עַל חֲמוֹרִים, אֲךָ לְכָל אֶחָד הִיא חֲמוֹר מְשֻׁלּוֹ. הַאִ"ע דַּחָה דְבָרִים אֵלוֹ שֶׁל יִפְתָּה וְכַתָּב שֶׁגֵּרָשָׁם רָכַב אַחֲרָיָה וְאֲלִיעֶזֶר הִיא בַּחִיקָה.

²⁶¹ אֻנְקֵלוֹס. רש"י מְתִיחֵס לַה' הִידִיעָה עַל הַחֲמוֹר וְאוֹמֵר שֶׁמְדוֹבֵר עַל חֲמוֹר מִיּוּחַד שֶׁחָבַשׁ אַבְרָהָם בְּשַׁעַת עַקִּידַת יִצְחָק זֶהוּ הַחֲמוֹר שֶׁעֲתִיד מֶלֶךְ הַמִּשִּׁיחַ לִרְכַּב עָלָיו.

²⁶² אֻנְקֵלוֹס. סְפוֹרָנוֹ אוֹמֵר שֶׁרַק מִשֶׁה חָזַר לְמִצְרַיִם אַחֲרֵי שֶׁשְׁלַח אֶת צִיפּוֹרָה וְבָנָיו חָזְרָה אֶל יִתְרוֹ. כֵּךְ גַּם כֵּתָב הַאִ"ע. הַרְמֵב"ן הַסְתַּפֵּק הָאֵם מִשֶׁה שִׁלַּח חָזְרָה אֶת צִיפּוֹרָה וְאֵת בָּנָיו לִיִּתְרוֹ לְאַחַר הַמִּילָה אוֹ שֶׁהִיא זֶה לְאַחַר שֶׁכֶּבַח חָזְרוּ לְמִצְרַיִם, וְצִיפּוֹרָה הִתְגַּעְגַּעָה הַבַּיְתָה.

²⁶³ רש"י + אֻנְקֵלוֹס.

²⁶⁴ אֻנְקֵלוֹס. סְפוֹרָנוֹ: בְּלַכ פְּעַם שֶׁאֲשַׁלַּח אוֹתָךְ מֵהָאוּהַל שֶׁלֶךְ שֶׁנִּמְצָא מֵחוּץ לְמִצְרַיִם, לְתוֹכֵי הָעִיר מִצְרַיִם.

²⁶⁵ אֻנְקֵלוֹס + רש"י. לְפִי אִ"ע מְדוֹבֵר כִּי עַל תִּיֵּאוֹר הַמַּעֲשֶׂה: ה' מוֹדִיעַ לְמִשֶׁה שֶׁפִּרְעֹה לֹא יִשְׁלַח אֶת בְּנֵי עַד שֶׁמִּשֶׁה יַעֲשֶׂה אֶת כָּל הָאוֹתוֹ עֲלֵיהֶם צוּוֹה. רַמְב"ן סוֹבֵר שִׁישׁ כִּי כִּיּוֹן אֶל מִשֶׁה שֶׁלֹּא יִשְׁכַּח לַעֲשׂוֹת דְּבַר אֶחָד מִכָּל מַה שֶׁה' צִוָּה אוֹתוֹ לַעֲשׂוֹת. אֲמַנָּם, עַל הַצֵּלַע בְּפִסּוּק "וְאֲמַרְתָּ אֶל פִּרְעֹה" כֵּתָב הַרְמֵב"ן שִׁיִּתְּכֵן שֶׁשֶׁם מְדוֹבֵר עַל יַדִּיעַת הַדְּבַר, שֶׁה' מַר לְמִשֶׁה שֶׁבְּסוֹף יִזְדַּקֵּק לוֹמֵר לְפִרְעֹה שֶׁהַבְּכוֹרִים יָמוּתוּ.

²⁶⁶ אֻנְקֵלוֹס + רש"י. רַמְב"ן כֵּתָב אֶפְשָׁרוֹת שֶׁכֵּן מְדוֹבֵר בְּשַׁלַּשְׁתַּי הָאוֹתוֹת שֶׁעָשָׂה מִשֶׁה לְבָנֵי יִשְׂרָאֵל. לְפִי"ז, הַפִּיכָת הַמִּטָּה לְנַחֵשׁ הִיא אוֹת שׁוֹנָה מֵהַפִּיכָת הַמִּטָּה לְתַנִּין, שֶׁם הָאוֹת הִיא שֶׁמִּטָּה אַהְרֹן בִּלְעַד אֶת מְטוֹתָם.

²⁶⁷ אֻנְקֵלוֹס. סְפוֹרָנוֹ: בְּרוּר שֶׁפִּרְעֹה הִיא מְשַׁלַּח אֶת בְּנֵי, שֶׁהָיָה אִינוֹ יָכוֹל לְסַבּוֹל אֶת הַמִּכּוֹת, אֲלֵא ה' גֵּרָם שֶׁפִּרְעֹה יִסְבּוֹל אֶת הַמִּכּוֹת וְלֹא יִשְׁלַח אֶת בְּנֵי.

²⁶⁸ רש"י.

²⁶⁹ רש"י בְּפִירוּשׁוֹ הָרִאשׁוֹן. בְּפִירוּשׁוֹ הַשֵּׁנִי עַל דְּרַךְ הַדְּרָשׁ כֵּתָב שֶׁכֵּן הוֹדָה ה' עַל מְכִירַת הַבְּכוֹרָה לִיעֲקֹב. אִ"ע: מְכִיוֹן שֶׁאֲבוֹתֵיהֶם שֶׁל עַם יִשְׂרָאֵל עֲבָדוּ אוֹתִי, וְאִנִּי מֵרַחֵם עֲלֵיהֶם בְּשֶׁל כֵּךְ, אֲנִי אַהְרֹג אֶת הֶבֶן הַבְּכוֹר שֶׁלְךָ. סְפוֹרָנוֹ: לְמַרְוֹת שֶׁבְּסוֹפּוֹ שֶׁל דְּבַר כָּל הָעַמִּים יַעֲבֹדוּ אֶת ה', עִם יִשְׂרָאֵל הוּא הָעַם הָרִאשׁוֹן שֶׁעֲבַד אֶת ה'. אוֹה"ח: יִשְׁנָם שְׁלֹשׁ סִיבוֹת לְכֵךְ שֶׁה' אָמַר לְמִשֶׁה עַכְשָׁיו שֶׁבְּסוֹף יִהְיֶה מַכְתָּ בְּכוֹרוֹת: א. כְּדֵי שֶׁמִּשֶׁה לֹא יַתִּיאֵשׁ כִּשְׂרָאֵה שֶׁפִּרְעֹה אִינוֹ מְשַׁלַּח אֶת הָעַם, כִּשְׁיוֹ אָמַר לוֹ ה' שֶׁלֹּא מַכְתָּ בְּכוֹרוֹת, עַדִּין לֹא הִגִּיעַ הַזִּמְנֵן שֶׁעַם יִשְׂרָאֵל אֲמוֹר לְצֵאת מִמִּצְרַיִם. ב. כְּדֵי שֶׁמִּשֶׁה יִדַּע מָתִי הוּא אֲמוֹר לוֹמֵר לְפִרְעֹה אֶת מַכְתָּ בְּכוֹרוֹת, וְלְפִי דְבַר זֶה מוֹבֵן מֵהִיכֵן יָדַע מִשֶׁה לוֹמֵר לְפִרְעֹה אֶת דְּבַר מַכְתָּ בְּכוֹרוֹת לְאַחַר שֶׁפִּרְעֹה הַזֶּהִיר אוֹתוֹ שֶׁלֹּא יִרְאֶה אֶת פְּנֵיו. ג. ה' הִיא מַכָּה אֶת פִּרְעֹה בְּמַכְתָּ בְּכוֹרוֹת מִיָּד וְחוֹסֵךְ מִפִּרְעֹה אֶת כָּל הַסְּבָל, לוֹלֵי שֶׁפִּרְעֹה הִיא מְזֻלֶּל בֵּה'.

²⁷⁰ רש"י. אִ"ע: אֲנִי כְּבֵר אֲמַרְתִּי לָךְ כְּמַה פְּעָמִים לְשַׁלַּח אֶת בְּנֵי.

²⁷¹ אֻנְקֵלוֹס.

²⁷² אֻנְקֵלוֹס.

אהרוג את הבן הבכור שלך²⁷³: (כד) וַיְהִי בַדֶּרֶךְ בַּמְלוֹךְ כַּאֲשֶׁר מֹשֶׁה הָיָה בְּמִלּוֹךְ שֶׁהִיא בְּדֶרֶךְ לְמִצְרַיִם,²⁷⁴
וַיִּפְגְּשׁוּהוּ יִקְוֶה וַיִּבְקֹשׁ הַמֵּיתוֹ מֵלֶאֱדָה הִ' פָּגַשׁ בְּמִשְׁחָה וּבִיקֵשׁ לְהַרְגוֹ אֶת מֹשֶׁה²⁷⁵: (כה) וַתִּקַּח צִפּוֹרָה צֶרֶב
צִיפּוֹרָה לְקַחָהּ צֶרֶב, כְּלֵי חַד,²⁷⁶ וַתִּכְרֹת אֶת עַרְלֹת בְּנֵיהָ צִיפּוֹרָה חֲתַנְהָ אֶת הָעֶרְלָה שֶׁל אֱלִיעֶזֶר,²⁷⁷ וַתִּגַּע
לְרַגְלָיו צִיפּוֹרָה הַשְּׁלִיכָה אֶת הָעֶרְלָה שֶׁל אֱלִיעֶזֶר לְפָנָיו רַגְלָיו שֶׁל מֹשֶׁה,²⁷⁸ וַתֹּאמֶר צִיפּוֹרָה אִמְרָה, כִּי חָתָן
דְּמִים אֶתָּה לִי הָרִי בְּזִכּוֹת דָּם הַמִּילָה, נִיתֵן לִי בְעֵלִי. בְּזִכּוֹת שְׂמֵלְתִי עִכְשָׁיו אֶת אֱלִיעֶזֶר, בְּעֵלִי מֹשֶׁה זָכָה
לְחַיִּים²⁷⁹: (כו) וַיִּרְף מִמֶּנּוּ הַמֶּלֶךְ הַרְפָּה מִמֹּשֶׁה,²⁸⁰ אִזְ אָמְרָה לְאַחֵר שֶׁהַמֶּלֶךְ הַרְפָּה מִמֹּשֶׁה וְכִבֵּר לֹא רָצָה
לְהַרְגוֹ אֶת מֹשֶׁה, אִמְרָה צִיפּוֹרָה,²⁸¹ חָתָן דְּמִים לְמוֹלֵת לֹלֵי דָם הַמִּילָה, בְּעֵלִי, מֹשֶׁה, הִיא מִתְחַיֵּב מִיָּתֶךָ²⁸²:
(כז) וַיֹּאמֶר יִקְוֶה אֶל אֱהֲרֹן הִ' אִמְרָה אֶל אֱהֲרֹן, לֵךְ לְקַרְאֵת מֹשֶׁה הַמְדַבֵּר תֵּלֵךְ אֶל הַמְדַבֵּר כְּדִי לְקַבֵּל אֶת
פָּנָיו שֶׁל מֹשֶׁה,²⁸³ וַיֵּלֶךְ אֱהֲרֹן הַלֵּךְ אֶל הַמְדַבֵּר כְּדִי לִפְגּוֹשׁ שֵׁם אֶת מֹשֶׁה, וַיִּפְגְּשׁוּהוּ בְּהַר הָהָאֱלֹהִים אֱהֲרֹן פָּגַשׁ
אֶת מֹשֶׁה בְּהַר שְׁנֵגֶלָה עֲלָיו כְּבוֹד הִ', בְּהַר סִינַי,²⁸⁴ וַיִּשְׁק לֹו אֱהֲרֹן נֶשֶׁק לְמֹשֶׁה²⁸⁵: (כח) וַיִּגְדַּר מֹשֶׁה לְאֱהֲרֹן
אֶת כָּל דְּבָרֵי יִקְוֶה אֲשֶׁר שָׁלַח מֹשֶׁה לְאַחֵר אֱהֲרֹן אֶת כָּל הַדְּבָרִים שֶׁהִ' אִמְרָה לְמֹשֶׁה לֹוּמֵר לְבָנֵי יִשְׂרָאֵל,²⁸⁶
וְאֵת כָּל הָאֵתֶת אֲשֶׁר צִוְּהוּ וְכֵן אִמְרָה מֹשֶׁה לְאַחֵר אֶת כָּל הַדְּבָרִים שֶׁהִ' אִמְרָה לֹו לַעֲשׂוֹת לְפָנָיו פְּרַעַה²⁸⁷: (כט)
וַיֵּלֶךְ מֹשֶׁה וְאֱהֲרֹן וַיֹּאסְפוּ אֶת כָּל זִקְנֵי בְנֵי יִשְׂרָאֵל מֹשֶׁה וְאֱהֲרֹן הִלְכוּ יַחַד וְכִינְסוּ אֶת כָּל זִקְנֵי יִשְׂרָאֵל²⁸⁸:
(ל) וַיְדַבֵּר אֱהֲרֹן אֶת כָּל הַדְּבָרִים אֲשֶׁר דִּבֶּר יִקְוֶה אֶל מֹשֶׁה אֱהֲרֹן אִמְרָה לְבָנֵי יִשְׂרָאֵל אֶת כָּל הַדְּבָרִים שֶׁהִ'

²⁷³ אונקלוס. רש"י: הסיבה שמשה התרה עכשיו במכת בכורות היא מכיוון שזוהי המכה הקשה ביותר. ספורנו:
מכת בכורות היא העונש האמיתי על שעבוד בני" במצרים, ושאר המכות נעשו כדי שהמצרים יחזרו בתשובה.
²⁷⁴ רש"י.

²⁷⁵ אונקלוס. רש"י: הסיבה שהמלאך רצה להרוג את משה היא מכיוון שלא מל את אליעזר, ור' יוסי הסביר
שהסיבה שמשה לא מל את אליעזר היא מפני שהיה בדרך, ויש בכך משום סכנה, והעונש הגיע לו על שהתעסק
במלון תחילה לפני שמל את אליעזר. א"ע: משה לא היה צריך לקחת אל אליעזר בדרך, אלא היה צריך ללכת
לבדו אל מצרים, ולכן ה' רצה להורגו, עד שאליעזר נימול וחזר חזרה מהדרך. כמו"כ הסביר הא"ע שה' הביא
חולי על משה וכך רצה להורגו. בשם רב שמואל בן חפני כתב שהמלאך רצה להרוג את אליעזר ולא את משה.
על כך הקשה הא"ע, הרי לא ייתכן שאם אליעזר היה חולה, שציפורה הייתה מלה אותו ומוסיפה על מחלתו.
רשב"ם: הסיבה ה' רצה להרוג את משה היא מפני שמשה היה הולך לאט אל מצרים והיה מוליך לשם את אשתו
ואת בניו. אוה"ח: כתוב כאן שהמלאך רצה להרוג את משה אך לא היה יכול מכיוון שמשה הי' שליח מצווה.
²⁷⁶ רשב"ם.

²⁷⁷ אונקלוס.
²⁷⁸ רש"י. א"ע בשם רב שמואל בן חפני: לפני רגליו של אליעזר.

²⁷⁹ אונקלוס. רש"י: בגלל שלא מלנו אותך, אתה היית גורם לבעלי שימות. רשב"ם: בזכות דם המילה יישאר לי
חתני והחטא של ההתעצלות בהליכה למצרים יימחל. ספורנו: ציפורה אמרה למשה שהיא מלה את אליעזר
מכיוון שכאשר היא ומשה התחתנו, משה התנה עימה שימולו את כל בניהם.

²⁸⁰ רש"י. ספורנו: המלאך לא עזב לגמרי את משה, ואז אמרה ציפורה שמשה התנה איתה שימולו את בניהם.
²⁸¹ אונקלוס. רש"י: לאחר שהמלאך התרפה ממשה, הבינה ציפורה שהמלאך בא על עסקי המילה.

²⁸² אונקלוס. רש"י: חתני היה נרצח על דם המילה. א"ע: דברי ציפורה הם שאין אליעזר חתן דמים שהורג את
משה, אלא שהוא מתבוסס בדם המילה, ויש כאן מעין משחק מילים עם המילה דם.

²⁸³ אונקלוס. ספורנו: כתלמיד המקבל את פניו של הרב. אוה"ח: דיבור זה היה בדיוק באותו זמן שה' אמר
למשה שאהרון יוצא אל המדבר כדי לקבל את פניו.
²⁸⁴ אונקלוס.

²⁸⁵ רמב"ן, ומשה לא נשק לאהרון מרוב ענווה.

²⁸⁶ א"ע. רמב"ן: משה אמר לאהרון את כל דו השיח שלו עם ה' ואת סירובו ללכת בשליחותו של מקום. בשם
המדרש כתב הרמב"ן שמשה לימד את אהרון את שם ה' המפורש.

²⁸⁷ א"ע.
²⁸⁸ אונקלוס.

אמר למשה לומר לבני ישראל, ²⁸⁹ וַיַּעַשׂ הָאֱתָת לְעֵינֵי הָעָם מִשֶּׁה עָשָׂה אֶת שְׁלֹשֶׁת הָאוֹתוֹת (הפיכת המטה לנחש, הפיכת ידו למצורעת והבראתה, והפיכת המים לדם) לעיני בני ישראל: (לא) וַיֵּאמְרוּ הָעָם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל הָאֱמִינוּ לְדַבְרֵי מֹשֶׁה שֶׁהֵם הוֹלְכִים עִכְשָׁיו לְהִיגָאֵל, ²⁹⁰ וַיִּשְׁמְעוּ כִּי פָקֵד יִקְוֶה אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל שֶׁמָּעוּ שֶׁהִ' זָכַר אֶת יִשְׂרָאֵל, ²⁹¹ וְכִי רָאָה אֶת עֲנָיִם וְכִן שָׂרָאָה הִ' אֶת שְׁעִבּוּדָם, ²⁹² וַיִּקְדּוּ וַיִּשְׁתַּחֲוּוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל כִּרְעוּ וְהִשְׁתַּחֲוּוּ ²⁹³:

שמות פרק ה

(א) וְאַחַר כֵּן בָּאוּ מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן וַיֹּאמְרוּ אֶל פְּרֹעֶה לְאַחַר שֶׁמֶשֶׁה וְאַהֲרֹן דִּיבְרוּ אֶל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל, נִיגְשׁוּ מִשֶּׁה וְאַהֲרֹן אֶל פְּרֹעֶה וְאָמְרוּ לוֹ: ²⁹⁴ כֹּה אָמַר יְיָ אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל כֹּךְ אָמַר הִ' שֶׁהוּא הַאֲלוֹקִים שֶׁל עַם יִשְׂרָאֵל, ²⁹⁵ שְׁלַח אֶת עַמִּי וַיִּחְגְּוּ לִי בַּמִּדְבָּר תִּשְׁלַח אֶת עַמִּי (את עם ישראל) כְּדִי שִׂיּוּכְלוּ לְהַקְרִיב קִרְבָּנוֹת לִפְנֵי בַּמִּדְבָּר: ²⁹⁶ (ב) וַיֹּאמֶר פְּרֹעֶה פְּרֹעֶה עֵנָה לְמֹשֶׁה וְאַהֲרֹן: מִי יִקְוֶה אֲשֶׁר אֲשַׁמְעַ בְּקִלּוֹ לְשַׁלַּח אֶת יִשְׂרָאֵל מִיַּהוּ א-ל-ל זה שאשמע בקולו כדי לשלוח את עם ישראל ממצרים, ²⁹⁷ לֹא יִדְעֵתִי אֶת יִקְוֶה לֹא הִתְגַּלָּה אֵלַי שְׁמוֹ שֶׁל הִ', ²⁹⁸ וְגַם אֶת יִשְׂרָאֵל לֹא אֲשַׁלַּח וְגַם לֹא אֲשַׁלַּח אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מִמִּצְרַיִם: (ג) וַיֹּאמְרוּ מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן אֶל פְּרֹעֶה: אֱלֹהֵי הָעִבְרִים נִקְרָא עָלֵינוּ אֲלוֹקֵי בְנֵי יִשְׂרָאֵל הִתְגַּלָּה אֵלַינוּ, ²⁹⁹ נִלְכְּהָ נָא דְרָדָּךְ שְׁלֹשֶׁת יָמִים בַּמִּדְבָּר בְּבַקְשָׁה, נִלְכְּ בַּמִּדְבָּר מֵרַחֵק הַלִּיכָה שֶׁל שְׁלֹשָׁה יָמִים, ³⁰⁰ וְנִזְבַּחָהּ לִיקְוֶה אֱלֹהֵינוּ וְנִקְרִיב קִרְבָּנוֹת לִפְנֵי אֲלוֹקֵינוּ, ³⁰¹ פֶּן יִפְגַּעֲנוּ בְּדַבְּרֵךְ אוֹ בְּחָרְבֵךְ שְׁמָא, אִם לֹא תִיתֵן לָנוּ לְלַכֵּת לְעַבְדֹת אֶת הִ', הִ' יִהְרֹג אוֹתְךָ עַל יְדֵי דָבָר אוֹ עַל יְדֵי חָרֵב: ³⁰² (ד) וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים מֶלֶךְ מִצְרַיִם פְּרֹעֶה אָמַר לְמֹשֶׁה וְלְאַהֲרֹן: לָמָּה מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן תִּפְרִיעוּ אֶת הָעָם מִמִּצְרַיִם מִשֶּׁה וְאַהֲרֹן! מִדּוֹעַ אֲתֵם מִבְּטָלִים אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל

²⁸⁹ א"ע. כן כתב הא"ע שלאורך כל ארבעים השנים, היה מדבר אהרון אל בני עפ"י דברי משה, ולאחר מותו של אהרון, היה אליעזר מחליף את אהרון בתור מתורגמן לבני".

²⁹⁰ א"ע.

²⁹¹ אונקלוס.

²⁹² אונקלוס.

²⁹³ אונקלוס.

²⁹⁴ א"ע. רש"י מדגיש שהיו אלו רק משה ואהרון שניגשו אל פרעה, ואילו שאר הזקנים נשמטו מההליכה אל פרעה, היות ופחדו לדבר בפני פרעה, וה' נפרע מהם על הר סיני כאשר מנע מהזקנים לגשת אל הר סיני. אה"ח כתב שבסופו של דבר הגיעו הזקנים אל פרעה, אך העונש היה על כך שלא הגיעו אל פרעה כבר בהתחלה.

²⁹⁵ א"ע, מכיוון שפרעה לא הכיר את ה', לכן הזכיר משה שה' הוא אלוקי ישראל.

²⁹⁶ א"ע.

²⁹⁷ א"ע. רשב"ם: איזה חלק יש לה' בעם ישראל, שבגלל זה אשלח את בני ישראל ממצרים.

²⁹⁸ אונקלוס. ספורנו: אינני מכיר שום מציאות שנמצא מאפס מוחלט, וגם לו הייתי מכיר מציאות כזו, לא הייתי משלח את ישראל.

²⁹⁹ אונקלוס.

³⁰⁰ אונקלוס.

³⁰¹ אונקלוס.

³⁰² רש"י, ויפגענו היינו בלשון כבוד, וכוונתם היא באמת שמא ה' יפגע בפרעה. ספורנו: ה' יפגע גם במצרים וגם בישראל. אה"ח: הזקנים הם שאומרים פן יפגענו.

מעבודתם, ³⁰³ לָכוּ לְסַבְּלֵתְיִכֶם תִּלְכוּ וּתְחַזְרוּ לְעִיסוּקֵיכֶם ³⁰⁴: (ה) וַיֹּאמֶר פְּרַעֲהַּ פְּרַעֲהַּ הַמֶּשֶׁךְ בַּדְּבָרִי וְאָמַר לְמֹשֶׁה וְאַהֲרֹן, ³⁰⁵ הֲזֶן רַבִּים עִתָּה עִם הָאָרֶץ הַרִי הָעַם שֶׁהֶעֱבֹדָה מוֹטֶלֶת עֲלָיו הוּא עִם גְּדוֹל, ³⁰⁶ וְהַשְּׁבִתֶם אֹתָם מִסַּבְּלֵתָם וְאַתֶּם רוֹצִים עֲכָשִׂי לְבַטֵּל אֶת כָּל הָעַם הַזֶּה מִמְּלֹאכְתּוֹ? הַרִי אִם תִּבְטְלוּ אֶת כָּל הָעַם הַזֶּה מִמְּלֹאכְתּוֹ, יִהְיֶה לִי הַפֶּסֶד גְּדוֹל ³⁰⁷: (ו) וַיֵּצֵא פְּרַעֲהַּ בַיּוֹם הַהוּא פְּרַעֲהַּ צִוּוּהַ בַּיּוֹם שֶׁמֶשֶׁה וְאַהֲרֹן בָּאוּ לְדַבֵּר אִתּוֹ, ³⁰⁸ אֵת הַנְּגִשִׁים בָּעַם וְאֵת שֹׁטְרֵי לְאֹמֶר (בְּאוֹתוֹ יוֹם צִוּוּהַ פְּרַעֲהַּ) אֵת הַנוֹגְשִׁים וְאֵת הַשּׁוֹטְרִים. הַנוֹגְשִׁים הֵם מִצְרַיִים שֶׁהָיוּ מִמוֹנִים עַל הַשּׁוֹטְרִים שֶׁהָיוּ אֲנָשִׁים מִבְּנֵי יִשְׂרָאֵל. כָּל נוֹגֵשׁ הָיָה מִמוֹנָה עַל מִסְפַּר שּׁוֹטְרִים, וְכָל שּׁוֹטֵר הָיָה מִמוֹנָה עַל מִסְפַּר אֲנָשִׁים מִבְּנֵי יִשְׂרָאֵל ³⁰⁹: (ז) לֹא תֹאסְפוּן לְתֵת תְּבִנָּה לְעַם לְלִבָּן הַקְּלָבָנִים אֶל תּוֹסִיפוּ לְתֵת לְבְנֵי יִשְׂרָאֵל קֶשׁ כְּדִי לְעַרְבֵב וּלְשִׁים בְּתוֹךְ הַלְּבָנִים. תִּהְיֶה לְכַתּוּב הַלְּבָנִים כָּלֵל גַּם הַכְּנַסֵּת קֶשׁ לְתוֹךְ הַלְּבָנָה, וְעַד עַתָּה הַמִּצְרַיִים הָיוּ מִסְפָּקִים אֶת הַקֶּשׁ לְבְנֵי יִשְׂרָאֵל. עֲכָשִׂי, צִוּוּהַ פְּרַעֲהַּ לְהַפְסִיק לְתֵת לְבְנֵי יִשְׂרָאֵל אֶת הַקֶּשׁ וּלְלִבָּנִים, ³¹⁰ כְּתָמוּל שְׁלֹשָׁם (אֶל תּוֹסִיפוּ לְתֵת לְבְנֵי יִשְׂרָאֵל אֶת הַקֶּשׁ לְלִבָּנִים) כְּמוֹ שֶׁנִּתְּנָם לְבְנֵי יִשְׂרָאֵל אֶתְמוּל וּשְׁלֹשׁוֹם, כְּמוֹ שֶׁהִיִּיתֶם עוֹשִׂים עַד עֲכָשִׂי, ³¹¹ הֵם יִלְכוּ וְקִשְׁשׁוּ לְהֵם תְּבִנָּה בְנֵי יִשְׂרָאֵל יִלְכוּ בְּעַצְמָם כְּדִי לְלַקֵּט אֶת הַקֶּשׁ לְשִׁים בְּתוֹךְ הַלְּבָנִים, וְכַךְ הִשְׁעִבּוּד עַל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל יִגְבֹּר ³¹²: (ח) וְאֵת מִתְּכַנֵּת הַלְּבָנִים אֲשֶׁר הֵם עוֹשִׂים תְּמוּל שְׁלֹשָׁם אֶת סְכוּם הַלְּבָנִים שֶׁבְנֵי יִשְׂרָאֵל הָיוּ עוֹשִׂים עַד אֶתְמוּל וּשְׁלֹשׁוֹם, אֶת סְכוּם הַלְּבָנִים שֶׁבְנֵי יִשְׂרָאֵל הָיוּ עוֹשִׂים עַד עֲכָשִׂי, כְּשֶׁהִקֵּשׁ הָיָה נִיתָן לָהֶם, ³¹³ תְּשִׁימוּ עֲלֵיהֶם תְּשִׁימוּ עֲלֵיהֶם אֶת סְכוּם הַלְּבָנִים, אֶל תּוֹרִידוֹ אֶת מִסְפַּר הַלְּבָנִים שֶׁבְנֵי יִשְׂרָאֵל צְרִיכִים לְהַכִּין, לְמִרוֹת שֶׁעֲכָשִׂי אֵינָנוּ נוֹתְנִים לָהֶם קֶשׁ וּבְכַךְ הִשְׁעִבּוּד יִכְבַּד עַל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל, לֹא תִגְרַעוּ מִמֶּנּוּ אֶל תִּגְרַעוּ מִמִּסְפַּר הַלְּבָנִים שֶׁבְנֵי יִשְׂרָאֵל צְרִיכִים לְעִשׂוֹת, אֶל תּוֹרִידוֹ אֶת כְּמוֹת הַלְּבָנִים שֶׁבְנֵי יִשְׂרָאֵל צְרִיכִים לְהַכִּין, כִּי נִרְפִים הֵם (צְרִיךְ לְהַכְבִּיד אֶת הָעֵבֹדָה עַל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל) מִכִּיוּן שֶׁבְנֵי יִשְׂרָאֵל בְּטָלִים מִמְּלֹאכְתָם, בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֵינֶם עוֹבְדִים מִסְפִּיק קֶשֶׁה, וְהֵם יִכְלוּ לְעִשׂוֹת יוֹתֵר, ³¹⁴ עַל כֵּן הֵם יִצְעָקוּ לְאֹמֶר (וּבִגְלַל שֶׁבְנֵי יִשְׂרָאֵל נִרְפִים מִהָעֵבֹדָה), בְּנֵי יִשְׂרָאֵל צוֹעֲקִים וְאוֹמְרִים, נִלְכְּהָ נִזְבַּחָהּ לְאַלְהֵינוּ נִלְךְ וְנִקְרִיב קִרְבָּנוֹת לְפָנֵי ה'

³⁰³ אֹנְקִלוֹס. רש"י: למה אתם מבדילים את העם מעבודתם, על ידי שישמעו לכם, יחשבו שאין הם צריכים לעבוד. א"ע: למה שתשבשו את עבודתם של בני". רמב"ן: פרעה שאל את משה ואהרן לשמותם ופנה אליהם בשמות אלו כדרך כבוד.

³⁰⁴ רש"י, אך שבת לוי לא היה בשעבוד. רמב"ן: משה ואהרן היו גם הם בשעבוד, אך לאחר שהתחילו לעשות את המופתים בעיני פרעה, זכו לגדולה ואז לא היו צריכים לעבוד יותר. בסוף דבריו כתב הרמב"ן שלא כל עם ישראל היה נתון בשעבוד בכל רגע נתון, אלא היו לוקחים אנשים כמס כדי לעבוד. א"ע: תחזרו לשעבוד שבו בני ישראל נתונים.

³⁰⁶ רש"י. ספורנו: הכוונה היא ממש לעם הארץ. בניגוד למשכילים שלא ישמעו כלל אל משה ואהרן.

³⁰⁷ רש"י.

³⁰⁸ אוה"ח: דווקא ביום זה ציוה פרעה להכביד את העבודה על בני ישראל, כדי שלא יחשבו בכלל לצאת ממצרים. בפירושו השני כתב שבגלל שביום המחרת התחילו המכות, ציוו זה של פרעה החזיק מעמד יום אחד בלבד.

³⁰⁹ רש"י. רשב"ם: הנוגשים היו השופטים שהיו ממונים של השופטים.

³¹⁰ רש"י.

³¹¹ רש"י.

³¹² רש"י.

³¹³ רש"י.

³¹⁴ אֹנְקִלוֹס + רשב"ם. אוה"ח: פרעה רצה לומר שרק בגלל שה' הקל את עבודתם של בני", הם רוצים לצאת להקריב לו קרבן כדי להודות לו, ולכן ציווה להכביד את העבודה.

אלוקינו³¹⁵: (ט) תִּכְבֹּד הָעֲבֹדָה עַל הָאֲנָשִׁים (אני מצווה) שהעבודה על בני ישראל תהיה כבדה יותר (על ידי שלא יתנו לבני ישראל את הקש ללבנים),³¹⁶ וַיַּעֲשׂוּ בְּהַ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל יִתְעַסְקוּ עִם הָעֲבֹדָה,³¹⁷ וְאֵל יִשְׁעוּ בְּדַבְרֵי שָׁקֵר וְכך לא יתעסקו בני ישראל עם דברים בטלים, בני ישראל לא יחשבו בכלל על דבר שלא יתקיים, כמו היציאה ממצרים³¹⁸: (י) וַיֵּצְאוּ נְגִשֵׁי הָעָם וְשֹׁטְרֵי הַנוֹגְשִׁים וְהַשׁוֹטְרִים שֶׁל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל יֵצְאוּ מֵאַרְמוֹנוֹ שֶׁל פְּרַעֲה לְעֵבֶר הַמְּקוֹמוֹת שֶׁבָּהֶם עִם יִשְׂרָאֵל הִיָּה עוֹבֵד,³¹⁹ וַיֹּאמְרוּ אֵל הָעָם לְאָמֹר הַנוֹגְשִׁים וְהַשׁוֹטְרִים אָמְרוּ לְעַם יִשְׂרָאֵל, כֹּה אָמַר פְּרַעֲה כִּךְ אָמַר פְּרַעֲה, אֵינֶנִּי נֹתֵן לָכֶם תְּבָן אֲנִי (פְּרַעֲה) כִּבֵּר לֹא אֶתֶן לָכֶם תְּבָן לְהַכְנִית הַלְּבָנִים: (יא) אַתֶּם לָכוּ קָחוּ לָכֶם תְּבָן מֵאֲשֶׁר תִּמְצְאוּ אֶתֶם בְּעִצְמְכֶם תִּלְכוּ וְתִּסְפְּרוּ לָכֶם תְּבָן, כִּךְ שֶׁאַתֶּם צָרִיכִים לְהִזְדַּרֵּז יוֹתֵר בְּעֲבוֹדַתְכֶם,³²⁰ כִּי אֵין נִגְרַע מֵעֲבֹדַתְכֶם דְּבָר (הַסִּיבָה שֶׁאַתֶּם צָרִיכִים לְהִזְדַּרֵּז הִיא) כִּיוֹן שֶׁאֵינֶנּוּ גּוֹרְעִים מִמְּסַפֵּר הַלְּבָנִים שֶׁאַתֶּם צָרִיכִים לְהַכִּין עֲכָשִׁיו יִהְיֶה זֶה לְמִסְפַּר הַלְּבָנִים שֶׁהֵייתֶם צָרִיכִים לְהַכִּין בְּעוֹד הֵייתֶם מְקַבְּלִים תְּבָן מִפְּרַעֲה³²¹: (יב) וַיִּפְּץ הָעָם בְּכָל אֶרֶץ מִצְרַיִם עִם יִשְׂרָאֵל הַתְּפֹזֵר בְּכָל אֶרֶץ מִצְרַיִם,³²² לְקִשְׁשׁ קִשׁ לְתֵבָן כְּדִי לְאֶסּוֹף אֶת הַקֶּשׁ לְצוֹרֵךְ הַלְּבָנִים בְּמִקּוֹם הַקֶּשׁ שֶׁנִּתֵּן לָהֶם פְּרַעֲה³²³: (יג) וְהַנְּגִשִׁים אֲצִים לְאָמֹר הַנוֹגְשִׁים דַּחְקוּ בִּישְׂרָאֵל וְאָמְרוּ לָהֶם,³²⁴ כֹּה אָמַר פְּרַעֲה יוֹם בְּיוֹמוֹ תִּשְׁלִימוּ אֶת עֲבוֹדַתְכֶם בְּכָל יוֹם,³²⁵ כֹּה אָמַר בְּהֵיֹת הַתְּבָן כְּמוֹ שֶׁהֵייתֶם מְסִיִּימִים אֶת עֲבוֹדַתְכֶם בְּתִקּוּפָה שֶׁנִּתֵּן לָכֶם תְּבָן. הַנוֹגְשִׁים הָיוּ דוֹחֲקִים בְּעַם יִשְׂרָאֵל כְּדִי שִׁיכִינוּ אֶת אוֹתוֹ מְסַפֵּר לְבָנִים כְּמוֹ שֶׁהָיוּ מְכִינִים בְּזִמְנָה שֶׁהָיוּ נִתֵּן לָהֶם תְּבָן³²⁶: (יד) וַיָּבֹאוּ שֹׁטְרֵי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר שְׁמוֹ עֲלֵהֶם נְגִשֵׁי פְּרַעֲה שׁוֹטְרֵי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל שְׁמוֹנוֹ עַל יְדֵי הַנוֹגְשִׁים הוֹכּוּ,³²⁷ לְאָמֹר כִּךְ הֵייתָ טַעֲנַת הַנוֹגְשִׁים בְּשַׁעַה שֶׁהָיוּ מְכִים אֶת הַשׁוֹטְרִים, מְדוּעַ לֹא כָלִיתֶם חֲקֶכֶם לְלִבָּן כְּתִמּוֹל שְׁלִשָׁם גַּם תִּמּוֹל גַּם הַיּוֹם לְמָה גַּם אֶתְמוֹל וְגַם הַיּוֹם, לֹא סִיִּימַתֶּם לְהַכִּין אֶת הַגּוֹזֵרָה שֶׁל מְסַפֵּר הַלְּבָנִים שֶׁהֵייתֶם צָרִיכִים לְהַכִּין כְּמוֹ שֶׁהַכְּנַתֶּם אֶתְמוֹל וְשִׁלְשׁוֹם, כְּשֶׁפְּרַעֲה עוֹד הִיָּה נוֹתֵן לָכֶם אֶת הַתְּבָן. הַנוֹגְשִׁים הִכּוּ אֶת הַשׁוֹטְרִים מְכִיוֹן שֶׁבְּנֵי יִשְׂרָאֵל לֹא עִמְדוּ בַּגּוֹזֵרָה שֶׁל הַכְּנַת מְסַפֵּר לְבָנִים בְּאוֹתָהּ כְּמוֹ שֶׁהָיוּ מְכִינִים כְּאִשֶׁר פְּרַעֲה עוֹד הִיָּה נוֹתֵן לָהֶם תְּבָן, וְהַנוֹגְשִׁים הֵאֲשִׁימוּ אֶת הַשׁוֹטְרִים שֶׁהֵם אֲשִׁמִּים בְּכִךְ, מִשׁוּם שֶׁהֵם אֵינֶם לוֹחֲצִים מְסַפִּיק אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל³²⁸: (טו) וַיָּבֹאוּ שֹׁטְרֵי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל שׁוֹטְרֵי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּאוֹ אֶל פְּרַעֲה, וַיִּצְעֲקוּ אֵל פְּרַעֲה לְאָמֹר שׁוֹטְרֵי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל צַעֲקוּ אֶל פְּרַעֲה וְאָמְרוּ לוֹ, לְמָה תַּעֲשֶׂה כֹה לְעַבְדֶּיךָ לְמָה אֶתָּה עוֹשֶׂה

³¹⁵ אונקלוס.

³¹⁶ אונקלוס.

³¹⁷ אונקלוס.

³¹⁸ אונקלוס. רש"י: בני" לא יהגו בדברים שאינם נכונים. בפירושו השני כתב שהכוונה היא שבנ"י לא יפנו לדברי שקר. א"ע: ישעו מלשון להתרפות, ודברי שקר היינו הבטחות שקר שמבטיחים להם משה ואהרן.

³¹⁹ א"ע.

³²⁰ רש"י.

³²¹ רש"י.

³²² אונקלוס.

³²³ רש"י + א"ע. לפי דברי הא"ע, מובן מדוע השתמשה התורה בלשון לקושש קש לתבן, בעוד שלפי רש"י יש כאן כפילות של לקושש, וקש.

³²⁴ אונקלוס.

³²⁵ אונקלוס.

³²⁶ אונקלוס.

³²⁷ רש"י.

³²⁸ רש"י.

כן לעבדים שלך, למה אתה עושה לנו דבר רע שלא היית עושה לנו לפני כן, מדוע אינך נותן לנו קש
 ללבנים³²⁹: (טז) תָּבֵן אֵין נָתַן לְעַבְדֶיךָ הַקֵּשׁ אֵינוֹ נִיתַן לְבְנֵי יִשְׂרָאֵל שֶׁהֵם עַבְדֶיךָ, וְלִבְנֵי אֲמָרִים לָנוּ עָשׂוּ
 (ולמרות שאיננו מקבלים את הקש) הַנוֹגְשִׁים אֲמָרִים לָנוּ לְהַכִּין אֶת אוֹתוֹ מִסְפֵּר לְבָנִים,³³⁰ וְהִנֵּה עַבְדֶיךָ
 מִכִּים וְהִנֵּה, עַבְדֶיךָ, אֲנַחְנוּ, שׁוֹטְרֵי בְנֵי יִשְׂרָאֵל, מוֹכִים, מִכִּיוּן שֶׁעַם יִשְׂרָאֵל אֵינוֹ מְצַלִּיחַ לְהַכִּין אֶת מִסְפֵּר
 הַלְּבָנִים שֶׁאֵתָּה דוֹרֵשׁ,³³¹ וְחָטְאָתָּ עִמָּךְ וְהָרִי אֲנַחְנוּ חוֹטְאִים לָךְ בְּכַךְ שֶׁאֵינוֹ מְצַלִּיחִים לְהַכִּין אֶת מִסְפֵּר
 הַלְּבָנִים שֶׁאֵתָּה דוֹרֵשׁ³³²: (יז) וַיֹּאמֶר פְּרַעַה עֵנָה לְשׁוֹטְרֵי בְנֵי יִשְׂרָאֵל, נְרַפִּים אַתֶּם נְרַפִּים בְּטָלִים אַתֶּם
 בְּטָלִים,³³³ עַל כֵּן אַתֶּם אֲמָרִים נִלְכָּה נִזְבַּחָה לִיקְנֹךְ וּמִכִּיוּן שֶׁאַתֶּם בְּטָלִים, אַתֶּם אֲמָרִים שֶׁאַתֶּם רוֹצִים
 לְלַכֵּת וְלְהַקְרִיב קִרְבָּנוֹת לִפְנֵי ה',³³⁴ (יח) וְעַתָּה עֲכָשִׂיו, מִכִּיוּן שֶׁאַתֶּם בְּטָלִים, וּבְטָלָה זֶה גּוֹרֵמֶת לָכֶם לְרַצּוֹן
 לְהַקְרִיב קִרְבָּנוֹת לִפְנֵי ה', לָכֵן עַבְדֵיכֶם תִּלְכּוּ לְעַבֹּד גַּם אַתֶּם, מִעַכְשָׁיו, גַּם הַשׁוֹטְרִים חַיִּיבִים לְעַבֹּד,³³⁵ וְתָבֵן
 לֹא יִנָּתֵן לָכֶם וְלֹא יִינָתֵן לָכֶם קֵשׁ לְהַכֵּת הַלְּבָנִים, וְתָבֵן לְבָנִים תִּתְּנוּ וּבְכֹל זֹאת אַתֶּם תִּתְּנוּ אֶת חֶשְׁבוֹן
 הַלְּבָנִים. לְמִרְוֹת שֶׁאֵינְכֶם מִקְבָּלִים תְּבוֹן, אַתֶּם בְּכֹל זֹאת צְרִיכִים לְהַסְפִּיק לְהַכִּין אֶת אוֹתוֹ מִסְפֵּר לְבָנִים³³⁶:
 (יט) וַיֹּרְאוּ שׁוֹטְרֵי בְנֵי יִשְׂרָאֵל אֶתֶם בְּרַעַ שׁוֹטְרֵי בְנֵי יִשְׂרָאֵל רָאוּ אֶת שָׂאֵר אֲנָשֵׁי יִשְׂרָאֵל נִמְצָאִים בְּצָרָה,³³⁷
 לֵאמֹר כִּךְ אֲמָרוּ לְבְנֵי יִשְׂרָאֵל (וְזֶה הֵייתָה צִרְתְּךָ), לֹא תִגְרַעוּ מִלְּבָנֵיכֶם דְּבַר יוֹם בְּיוֹמוֹ אֶל תּוֹרִידוֹ אֶת
 מִסְפֵּר הַלְּבָנִים שֶׁאַתֶּם מְכִינִים בְּכֹל יוֹם³³⁸: (כ) וַיִּפְגְּעוּ אֶת מֹשֶׁה וְאֶת אַהֲרֹן נְצַבִּים לְקִרְאָתָם בְּצִאתָם
 מֵאֶת פְּרַעַה אֲנָשִׁים מִיִּשְׂרָאֵל פָּגְעוּ אֶת מֹשֶׁה וְאֶת אַהֲרֹן עוֹמְדִים מוֹלֵם, כֹּאֲשֶׁר הֵם יִצְאוּ מִפְּרַעַה³³⁹: (כא)
 וַיֹּאמְרוּ אֲלֵהֶם הָאֲנָשִׁים מִיִּשְׂרָאֵל אֲמָרוּ לְמֹשֶׁה וְאַהֲרֹן, יֵרָא יִקְנֹךְ עָלֵיכֶם וַיִּשְׁפֹּט ה' יִתְּגַלֶּה עֲלֵיכֶם וַיִּפְרַע
 מִכֶּם,³⁴⁰ אֲשֶׁר הִבְאִשְׁתֶּם אֶת רִיחֵנוּ בְּעֵינֵי פְרַעַה וּבְעֵינֵי עַבְדֵיךָ (ה' יִפְרַע מִכֶּם) עַל שֶׁהִבְאִשְׁתֶּם אֶת רִיחֵנוּ,
 עַל שֶׁהִמְאִסְתֶּם אוֹתָנוּ, בְּעֵינֵי פְרַעַה וּבְעֵינֵי עַבְדֵיךָ,³⁴¹ לָתֵת חֶרֶב בְּיָדְךָ לְהִרְגֵנוּ וְאַתֶּם נִתְּנִים בְּיַדֵּיהֶם שֶׁל
 פְּרַעַה וְעַבְדֵיךָ חָרַב כְּדִי לְהַרוֹג אוֹתָנוּ. הָאֲנָשִׁים מִיִּשְׂרָאֵל אֲמָרוּ אֶל מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן שֶׁבְּגַלְלָה שֶׁהֵם דְּרָשׁוּ שֶׁפְּרַעַה
 יִשְׁחַרֵּר אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל, פְּרַעַה וְעַבְדֵיךָ שׁוֹנְאִים יוֹתֵר אֶת יִשְׂרָאֵל וְרוֹצִים לְהַרוֹג אוֹתָם³⁴²: (כב) וַיִּשָּׁב מֹשֶׁה אֶל
 יִקְנֹךְ מֹשֶׁה חָזַר אֶל הַמִּקְוֵם שֶׁשֵּׁם ה' מִדְּבַר אֵיתוֹ, מֹשֶׁה חָזַר אֶל הַר סִינַי,³⁴³ וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֶל ה', אֲדֹנָי

³²⁹ א"ע.

³³⁰ רש"י.

³³¹ ספורנו.

³³² רשב"ם. רש"י: בתחילה שלל את האפשרות שהכוונה היא לחטא של המצרים על השעבוד בו הם משעבדים את ישראל, מסיבות דקדוקיות. לאחר מכן פירש שהחטא הוא של ישראל, שחסרון הלבנים מביא על ישראל חטא. גם א"ע פירש שהכוונה היא לחטא של עם ישראל כלפי המצרים.

³³³ אונקלוס.

³³⁴ אונקלוס.

³³⁵ א"ע.

³³⁶ רש"י.

³³⁷ אונקלוס + רש"י. א"ע: השוטרים ראו שהם עצמם ג, כ נכנסו אל הצרה הזו של השעבוד.

³³⁸ אונקלוס.

³³⁹ רש"י, ולא ניתן לומר שמדובר בשוטרים, שהרי השוטרים היו אנשים כשרים.

³⁴⁰ אונקלוס.

³⁴¹ אונקלוס.

³⁴² אונקלוס.

³⁴³ רשב"ם.

לְמָה הִרְעַתָּה לְעַם הַזֶּה ה', למה גרמת לעם ישראל להיות במצב רע,³⁴⁴ לְמָה זֶה שְׁלַחְתָּנִי ואם תאמר שהסיבה שגרמת לעם ישראל להיות במצב רע היא בגלל החטאים שלהם, אם כן, מדוע שלחת אותי לגאול אותם³⁴⁵: (כג) וּמֵאֵז בְּאֵתִי אֵל פְּרַעֲה לְדַבֵּר בְּשִׁמְךָ מאותו יום שהגעתי אל פרעה כדי לדבר בשמך את הדברים שאמרת לי לומר לפרעה,³⁴⁶ הֲרַע לְעַם הַזֶּה פרעה רק החמיר את מצבם של בני ישראל,³⁴⁷ וְהִצִּיל לֹא הִצִּילְתָּ אֶת עַמְּךָ ועדיין לא הצלת את עם ישראל³⁴⁸:

שמות פרק ו

(א) וַיֹּאמֶר יְקֹנֶק אֶל מֹשֶׁה ה' אמר למשה, עָתָה תִּרְאֶה אֲשֶׁר אֶעֱשֶׂה לְפְרַעֲה עכשיו אתה תראה את מה שאעשה לפרעה,³⁴⁹ כִּי בְיַד חֲזָקָה יִשְׁלַחַם בגלל היד החזקה שתחזק על פרעה, בגלל שאני אכביד את ידי על פרעה, פרעה ישלח את בני ישראל,³⁵⁰ וּבְיַד חֲזָקָה יִגְרֹשֶׁם מֵאֶרֶצוֹ וכתוצאה מכך, פרעה יגרש את עם ישראל ממצרים בעל כרחו³⁵¹:

³⁴⁴ רמב"ן: הסיבה שכתוב כאן באלף דלת היא מכיוון ששם הויה היא שם של רחמים.
³⁴⁵ רשב"ם. ספורנו: למה גלגלת את הפורענות על ידי. רש"י: אם אתה ה' שואל מה אכפת לי שמצבם של עם ישראל התדרדר, אכפת לי בגלל שאתה שלחת אותי כדי לגאול אותם. א"ע: למרות שה' אמר בפירוש למשה שפרעה לא ייתן לבני ללכת, הרי שמשה חשב שלפחות, מרגע שילך לדבר אל פרעה, פרעה יקל מעל בני ישראל את עבודתם. רמב"ן: משה חשב שה' יביא את המכות על פרעה מיד ואחת אחרי השנייה, ולאחר שראה שקצב המכות הוא פחות יותר, בא בטענות אל ה'. לכן משה טען כלפי ה' שאם עדיין לא הגיע הקץ, ה' לא היה צריך לשלוח אותו כבר עכשיו.

³⁴⁶ א"ע. אה"ח: מרגע ששמע פרעה את שמך התחיל להרע לישראל, ואם כן, מוכח שפרעה שונא את ה', ואם כן, משה אינו מבין מדוע ה' לא גאל את ישראל מיד, כדי לפרוע את חילול ה' שנעשה על ידי פרעה.
³⁴⁷ רש"י.

³⁴⁸ אונקלוס. ספורנו: עוד לא הצלת את שוטרי בני ישראל.
³⁴⁹ אונקלוס. רש"י: בגלל שלמשה היו הרהורים אחר מידותיו של ה', משה יראה רק עתה את הניסים, אך לא יזכה לראות את הניסים שה' יעשה בשעת כיבוש הארץ. א"ע: כאשר אתחיל עכשיו להביא את המכות על מצרים, אתה תראה שהעבודה תוקל מעל בני ישראל. כלי יקר: עכשיו פרעה מגביר את השעבוד לקראת נפילתו. כמו"כ פירש שעוד לא עברו ארבע מאות שנות שעבוד, ולכן הגביר פרעה את השעבוד כדי שרמת השעבוד באותם שנים תהיה כאילו בני"ה היו משועבדים ארבע מאות שנה.

³⁵⁰ רש"י.

³⁵¹ רש"י.

פרשת וארא

(ב) וַיְדַבֵּר אֱלֹהִים אֶל מֹשֶׁה ה' דיבר אל משה דברים קשים על ששאל את ה' למה הרעות לעם הזה,³⁵² וַיֹּאמֶר אֱלֹהֵי ה' אמר אל משה: אֲנִי יִקְנֶה אֲנִי ה' נאמן לשלם שכר למי שעובד אותי, ולכן שלחתי אותך לגאול את בני ישראל כדי לקיים את הבטחתי לאבות:³⁵³ (ג) וַאֲרָא אֶל אַבְרָהָם אֶל יִצְחָק וְאֶל יַעֲקֹב בְּאֵל שְׂדֵי אֲנִי התגליתי אל האבות, אל אברהם, יצחק ויעקב, בשם ה' שנקרא "אל שדי",³⁵⁴ וְשָׂמִי יִקְנֶה לֹא נודעתי להם אך לא התגליתי לאבות בשם ה' המורכב מארבע אותיות: י-ה-ו-ה. שם ה' שמורכב מארבע אותיות הוא שם ה' שמגלה את קיום הבטחותיו של ה', אך ה' עדיין לא קיים את הבטחתו לאבות שזרעם ינחל את ארץ ישראל, ולכן נחשב הדבר שה' לא התגלה לאבות בשם המורכב מארבע אותיות:³⁵⁵ (ד) וְגַם

³⁵² רש"י. רשב"ם: דיבור זה אינו בהר סיני, אלא בארץ מצרים. אוה"ח: הסיבה שכתוב כאן שם אלוקים הוא: א. כיוון שה' ראה שכאשר דיבר עם משה בפנים שוחקות, משה הרהר אחר מידותיו, בחר לדבר איתו בלשון אלוקים. ב. דיבר עם משה משפט ואמר לו שיש סיבה להחמרת מצבם של ישראל, שהרי בני" חטאו במספר דברים. ג. כנגד דבריו של משה למה הרעות, אמר ה' למשה דברים תקיפים שאינם מוזכרים בתורה, וכנגד למה זה שלחתי אמר לו ה' שהסיבה ששלח אותו היא מכיוון שה' רחמן ורוצה להוציא את בני" ממצרים. ד. מידת הדין מכוונת כלפי המצרים ומידת הרחמים כלפי בני". ה. המצרים הפכו את מידת הרחמים של ה' למידת הדין ואילו ישראל הפכו את מידת הדין למידת הרחמים. ו. כיוון שמשם טען שה' היה צריך להיפרע במהירות מפרעה, ענה לו ה' שצריך לדון בדין את פרעה לפני שמענישים אותו. ז. מידת הדין היא כלפי משה רבנו, ומידת הרחמים כלפי ישראל. ח. למרות שה' היה צריך לנהוג במשה במידת הדין, מכיוון שמשם הרהר על מידותיו של ה', ה' עדיין נהג עם משה במידת הרחמים.

³⁵³ רש"י. א"ע: גם העם וגם פרעה האמינו שיש אל-ל, ולכן ציווה ה' את משה לומר להם שה' שלח אותו. ספורנו: אני ה' שגם מקיים את המציאות בנוסף על בריאתו, ואין דבר במציאות שיתקיים ללא רצוני.

³⁵⁴ אונקלוס. בהסבר השם אל שדי – ספורנו: שם המורה שהמציאתי את המציאות, ואילו שם של ארבע אותיות מראה על שינוי הטבעים. בהסבר המילה וארא הסביר הספורנו שהכוונה היא בהתגלות במדרגה נמוכה יותר מנבואה. רשב"ם: אל שדי הוא שם שה' מבטיח לעתיד, הבטחה שהאבות לא ראו בקיומה. א"ע: מכיוון שנבואת ה' אל האבות הייתה במראות הלילה, התורה קוראת לכך "וארא". בהסבר השם שדי, כתב בהתחלה את פירושו של רס"ג שהש' מיותרת, ושמו של ה' לפי"ז הוא "די", אך הא"ע דחה הסבר זה. בהמשך הביא את פירושו של ר' שמואל הנגיד שהכוונה היא לתקיף וחזק. אוה"ח: הסיבה לפירוט כל שלשת האבות היא לומר שכל אחד מהאבות היה לו מעלה: אברהם הכיר בה' בלי שה' עשה לו דבר, יצחק פשט את צווארו כדי להישחט ע"ג המזבח ומיעקב לא יצא בן רשע, ובכ"ז ה' התגלה אליהם רק בשם אל שדי, ולא הרהרו אחר מידותיו של ה'. דבר נוסף שכתב אוה"ח הוא שה' לא גילה לאבות את סוד חיבור שני השמות: אלוקים וה'. פירוש נוסף שכתב הוא שלמרות שה' אמר לאבות שבני" יישארו במצרים ארבע מאות שנה, לא גילה לאבות שבני" יכולים להיגאל מוקדם יותר אם יתפללו, ולן בני" נגאלים עכשיו מוקדם יותר ממה שאמר לאבות. בסיום דבריו כתב שה' התכוון להודיע את חובת האבות על ידי שהתגלה אל כל אחד מהם בנפרד. כלי יקר: ה' התחיל בלשון ראייה ואח"כ עבר ללשון ידיעה. לשון ראייה היא לשון ברורה יותר, ההתגלות בלשון ראייה היא התגלות בדרגה גבוהה יותר. ה' הושיע את האבות בשם אל שדי, אך במידת הרחמים הגמורה שהיא בשם של ארבע אותיות, לא הושיע ה' את האבות, ולכן היו להם ייסורים, ואומר ה' אל משה שלא התגלה בידיעה ברורה בדרגת ראייה אל האבות בשם ה', אלא גם בדרגה נמוכה יותר של ידיעה, לא התגלה ה' אל האבות בשם של ארבע אותיות. הסבר נוסף שכתב הוא שמשם לא הבין מדוע היה צורך בהרבה מופתים, וה' הסביר לו שהצורך במופתים אלו נובע מכך שהעולם אינו מכיר את שם ה' בעולם, כשם שהאבות לא הכירו את שם ה'. הצורך עכשיו בגילוי שם ה' בעולם נובע מכך שעם ישראל צריך לכבוש את ארץ ישראל מידי שבעת העמים.

בפס' ט' כתב רש"י שפרשה זו היא תשובה לשאלתו של משה "למה הרעות" וה' אומר למשה שהאבות לא הרהרו אחריו, גם כאשר היה נראה שאין ה' מקיים את הברית איתם (כמו בקניית מערת המכפלה) וחבל על דאבדין ולא משתכחין". רש"י דחה את דברי המדרש בגלל הסיבות הבאות: א. לא כתוב שהאבות לא שאלו לשמו של ה', אלא שה' לא התגלה אליהם בשמו. ב. המשך הדברים "וגם אני שמעתי" אינו מיושב לפי דברים אלו.

³⁵⁵ אונקלוס + רש"י + רשב"ם. רש"י למד שמכיוון שלא כתוב הודעתי, הכוונה היא שה' לא ניכר לאבות בשם של ארבע אותיות, ורמב"ן הסביר בדבריו שהכוונה היא שה' לא נודע לאבות בשם של ארבע אותיות. רשב"ם פירש שהכוונה היא שה' לא התגלה אל האבות בשם זה ואילו אונקלוס תרגם שהכוונה היא להודעתו. א"ע בשם רבי מרינוס: ה' אמר למשה: "אני נשבע בשם אל שדי ובשם ה', שלא התגליתי לאבות בשם ה' ". בשם רס"ג: לא התגליתי להם רק בשם ה', אלא גם בשם אל שדי וגם בשם ה'. על כך כתב הא"ע שלא צריך תיקון זה, שהרי אל שדי ושמו של ה' הם אותם שמות, רק שאל שדי הוא שם תואר לחזקו ותקיפותו של ה', ואילו שם ה' יכול להיות גם שם התואר וגם שם עצם. והרי מצאנו שה' התגלה אל האבות גם בשם ה', ולכן אין לומר ששם ה' היה זר

הַקְּמֹתִי אֶת בְּרִיתִי אִתְּם, וְגַם נִדְרֹתֵי לֶאֱבֹת שֶׁאֲנִי אֲקִיִּים אֶת הַבְּרִית שֶׁכָּרַתְתִּי אִתְּם,³⁵⁶ לְתֵת לָהֶם אֶת אֶרֶץ כְּנָעַן (נִדְרֹתֵי לְקִיִּים לֶאֱבֹת אֶת הַבְּרִית שֶׁכָּרַתְתִּי אִתְּם הַיְינוּ) לְתֵת לֶאֱבֹת וּלְצִאצְאֵיהֶם אֶת אֶרֶץ כְּנָעַן, אֶת אֶרֶץ מִגְרִיהֶם אֲשֶׁר גָּרוּ בָּהּ אֶת אֶרֶץ יִשְׂרָאֵל שֶׁבָּהּ הֵם חִיוּ. אֶרֶץ כְּנָעַן הִיא הָאֶרֶץ בְּהַ חִיוּ הָאֱבֹת וְהִי כֶרֶת בְּרִית לֶאֱבֹת שֶׁהִיא יֵיתֵן לָהֶם אֶת אֶרֶץ כְּנָעַן³⁵⁷: (ה) וְגַם כֵּשֶׁם שֶׁנִּדְרֹתֵי לֶאֱבֹת שֶׁאֲקִיִּים אֶת הַבְּרִית אִתְּם, כֹּךְ אֲנִי צָרִיךְ גַּם לְקִיִּים אֶת הַבְּרִית, ³⁵⁸ אֲנִי שָׁמַעְתִּי אֶת נְאֻמַּת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר מִצְרִים מְעַבְדִּים אִתְּם, וּלְכֹן, בְּגַלְל הַצּוֹרֵךְ לְקִיִּים אֶת הַבְּרִית לֶאֱבֹת, אֲנִי שָׁמַעְתִּי אֶת הַצֶּעֳקָה שֶׁבְנֵי יִשְׂרָאֵל צוֹעֲקִים עַל קוֹשֵׁי הַשְּׁעָבוֹד שֶׁמִּצְרִים מְשַׁעֲבָדִים אוֹתָם,³⁵⁹ וְאֹפֶר אֶת בְּרִיתִי וְעַכְשָׁיו אֲנִי זוֹכֵר אֶת בְּרִית בֵּין הַבְּתָרִים וְאֲנִי עַכְשָׁיו אֲקִיִּים אֶת חֲלָקֵי בְּרִית שֶׁהִבְטַחְתִּי לֶאֱבֹתָם שֶׁבְנֵי יִשְׂרָאֵל יִצְאוּ בְּרִכּוּשׁ גָּדוֹל³⁶⁰: (ו) לְכֹן בְּגַלְל הַשְּׁבוּעָה שֶׁנִּשְׁבַּעְתִּי לֶאֱבֹת,³⁶¹ אֲמַר לְבְנֵי יִשְׂרָאֵל אֲנִי יְקֻקֵּךְ תֹּאמַר לְבְנֵי יִשְׂרָאֵל שֶׁאֲנִי הוּא הִי שֶׁנֶּאֱמַר לְקִיִּים אֶת הַבְּטַחְתִּי לֶאֱבֹת,³⁶² וְהוֹצֵאתִי אֶתְכֶם מִתַּחַת סִבְלַת מִצְרַיִם אֲנִי אוֹצִיא אֶתְכֶם מִתַּחַת לְמִשְׁא הַקְּשָׁה שֶׁמִּצְרַיִם מְעַמִּיסִים עֲלֵיכֶם, אֲנִי אוֹצִיא אֶתְכֶם מִהַקּוֹשֵׁי שֶׁבְשַׁעֲבוֹד מִצְרַיִם,³⁶³ וְהִצַּלְתִּי אֶתְכֶם מִעַבְדֹתָם אֲנִי

לְגַמְרֵי אֶל הָאֱבֹת. רַבִּי יִשׁוּעָה כֹּתֵב שֶׁהָאֱבֹת בְּאֵמֶת לֹא הִכִּירוּ אֶת שֵׁם ה', וְרַק מִשָּׁה לֵאחֵר מִכֵּן כֹּתֵב שְׁמוֹת אֱלוֹ. גַּם דְּבָרִים אֱלוֹ דוּחָה הָא"ע וְכוּתֵב שֶׁאֵם ה' לֹא הִתְגַּלָּה אֶל הָאֱבֹת בְּשֵׁם ה', לֹא הִיא יֹכֵל מִשָּׁה רַבִּינוּ לְכַתּוֹב שֶׁ זֶה בְּתוֹרָה וְלִיחֹס שֵׁם ה' אֶל הָאֱבֹת. לְכֹן, לְמַסְקָנָהּ, מִחֲלָק הָא"ע וְאוֹמֵר שֶׁהָאֱבֹת יָדְעוּ אֶת שֵׁם ה' בְּתוֹרָה שֵׁם עַצְמוֹ, אֲךָ בְּשֵׁם תּוֹאֵר לֹא יָדְעוּ אֶת שְׁמוֹ שֶׁל ה'. רַמְבַּ"ן: ה' הִתְגַּלָּה אֶל הָאֱבֹת בְּשֵׁם שֶׁבּוּ עוֹזֵר לְבַחֲרִיו, אֲךָ לֹא הִתְגַּלָּה אֵלֵיהֶם בְּשֵׁם שֶׁהוּא בּוֹרָא דְּבָרִים חֲדָשִׁים, אֲךָ לְיִשְׂרָאֵל יִתְגַּלָּה בְּשֵׁם ה', כִּיּוֹן שִׁיעֶשֶׂה נְפִלְאוֹת כְּדִי לְהוֹצִיאֵם מִמִּצְרַיִם. עַל דֶּרֶךְ הָאֵמֶת פִּירֵשׁ הַרְמַב"ן שֶׁהַכּוּוֹנָה הִיא שֶׁלֹּא הִתְגַּלָּה ה' בְּמִדְרַגַּת נְבוּאָה נְמוּכָה יוֹתֵר מִמִּשָּׁה: לְמִשָּׁה מִתְגַּלָּה ה' בְּנִידַת הַרְחָמִים, וְאֵילּוּ לֶאֱבֹת הִתְגַּלָּה בְּמִדַּת הַדִּין רַפָּה. בְּסוֹף דְּבָרָיו פִּירֵשׁ הַרְמַב"ן שִׁישׁ בְּדָבָר מִשּׁוֹם תּוֹכַחָה לְמִשָּׁה רַבִּינוּ, שֶׁלְּמִרּוֹת שֶׁהִתְגַּלּוּת ה' אֶל הָאֱבֹת הִייתָה בְּמִדְרַגָּה נְמוּכָה יוֹתֵר מִהִתְגַּלּוּת ה' אֶל מִשָּׁה, בְּכָל זֹאת לֹא הִרְהִירוּ אַחֲרֵי ה', וְאֵילּוּ מִשָּׁה כֵּן הִרְהִירוּ.

יְסוּד נּוֹסֵף שֶׁכֹּתֵב הַרְמַב"ן הוּא לְגַבִּי הַשֶּׁכֶר בְּעוֹה"ז וּבְעוֹה"ב. הַרְמַב"ן נֶאֱמַר לְשִׁיטָתוֹ שֶׁהַחִידוּשׁ בְּעִנְיָנֵי שֶׁכֶר הוּא דוּקָא בְּעוֹלָם הַזֶּה, אֲךָ מוֹבֵן מֵאֵלֵינוּ שֶׁנִּפְשׁ שְׁעוֹשָׂה אֶת רִצּוֹן ה' זוֹכֵה לְעוֹה"ב. לְכֹן אֵמַר ה' לְמִשָּׁה שֶׁהוּא הִתְגַּלָּה אֶל הָאֱבֹת בְּשֵׁם שֶׁהוּא עוֹשֶׂה דְּבָרִים עַל דֶּרֶךְ הַטֶּבַע, בְּנִיּוֹסִים נִסְתָּרִים. לְכֹן, הַתּוֹרָה הָאֵרִיכָה בִּיעוּדֵי הָעוֹה"ז, כִּיּוֹן שֶׁמְדוּבָר בְּנִיּוֹסִים נִסְתָּרִים, וְאֵילּוּ בְּעִנְיָנֵי עוֹה"ב לֹא הָאֵרִיכָה הַתּוֹרָה מִשּׁוֹם שֶׁהַדָּבָר בְּרוּר מֵאֵלֵינוּ שֶׁנִּשְׁמָה שֶׁמִּקְיִימָת רִצּוֹן ה' זוֹכֵה לְעוֹה"ב.

הַסְּפוּרָנוּ כֹּתֵב שֶׁכָּאֵן כְּתוּבָה הַסִּיבָה הָרֵאשׁוֹנָה שֶׁרָאוּ שֶׁה' יֵיתֵן לְבְנֵי אֶת אֶרֶץ כְּנָעַן וְהִיא כְּדִי לְהַקִּים אֶת עַם יִשְׂרָאֵל לְעַמּוֹ שֶׁל ה', עַל יְדֵי שִׁימוּשׁ בְּשֵׁם ה' שֶׁלֹּא נִרְאָה לֶאֱבֹת.

³⁵⁶ רַש"י. סְפוּרָנוּ: זוֹהִי הַסִּיבָה הַשְּׁנִיָּה לְכַךְ שֶׁה' יֵיתֵן לְבְנֵי אֶת אֶרֶץ כְּנָעַן וְהִיא בְּגַלְל הַבְּרִית שֶׁה' כָּרַת עִם הָאֱבֹת. א"ע: אֲנִי שֶׁלַחְתִּי אוֹתָךְ כְּדִי שֶׁאֲנִי אֲקִיִּים עַכְשָׁיו אֶת בְּרִיתִי לֶאֱבֹת. אוֹה"ח: לְמִרּוֹת שֶׁהַקִּיּוּמִיתִי אֶת בְּרִיתִי עִם הָאֱבֹת, לְמִרּוֹת זֹאת הֵם לֹא הִשִּׁיגוּ אֶת יְדִיעַת שֵׁם ה'. בְּפִירוּשׁוֹ הַשְּׁנִי כֹתֵב שֶׁה' אֵמַר לְמִשָּׁה שֶׁאֵין לוֹ בְּרִירָה אֵלָּא לְגֵאוּל אֶת יִשְׂרָאֵל בְּגַלְל שְׁבוּעָתוֹ לֶאֱבֹת, וְלְכֹן מִשָּׁה לֹא צָרִיךְ לְהִתְרַשֵּׁל מִמִּלּוֹי הַמְּשִׁימָה גַּם כֹּאשֶׁר יִרְאֶה שֶׁהַדָּבָר מֵתְאָרֵךְ.

³⁵⁷ אוֹנְקֵלוֹס.

³⁵⁸ רַש"י. סְפוּרָנוּ: כָּאֵן כְּתוּבָה הַסִּיבָה הַשְּׁלִישִׁית שֶׁה' יִגַּל אֶת יִשְׂרָאֵל: בְּגַלְל שֶׁה' שָׁמַע אֶל נְאֻמָּתוֹ. א"ע: ה' יִגַּל אֶת יִשְׂרָאֵל מִכִּיּוֹן שֶׁהֵם צֶעֳקוּ אֶל ה' וְחָזְרוּ בְּתִשְׁבוּבָה. אוֹה"ח: חוּץ מִהַשְּׁבוּעָה לֶאֱבֹת, יֵשׁ עִנְיָן שֶׁבְנֵי יִשְׂרָאֵל הִתְחַנְּנוּ אֶל ה' וּמִדַּת הַרְחָמִים שֶׁל ה' גּוֹרֵמֶת שְׁעַם יִשְׂרָאֵל יִגַּלוּ.

³⁵⁹ רַש"י + אוֹנְקֵלוֹס.

³⁶⁰ רַש"י. שֶׁפ"ח: יֵשׁ כָּאֵן תִּשְׁבוּבָה גַּם לְשִׁאלָתוֹ שֶׁל מִשָּׁה מִדּוֹד ה' הֵרַע לְעַם יִשְׂרָאֵל וְהִתְשׁוּבָה הִיא מִכִּיּוֹן שֶׁה' צָרִיךְ לְקִיִּים אֶת הַהוֹצָאָה בְּרִכּוּשׁ גָּדוֹל שֶׁהִיא יֹכֵלָה לְקִרּוֹת רַק אִם מִצְרַיִם יִגְבִּירוּ אֶת הַשְּׁעָבוֹד בְּבְנֵי. אוֹה"ח: הַבְּרִית הִיא עַל נְתִינַת הָאֶרֶץ וְלֹא עַל לְדוֹן אֶת הַמִּצְרַיִם.

³⁶¹ רַש"י. א"ע: כּוּוֹנֵת הַפּוֹסוּק הִיא לְהַשׁוּוּאָה – כְּמוֹ שֶׁאֲנִי ה' עוֹמֵד וְקִיִּים, כֹּךְ הַשְּׁבוּעָה קִיּוּמִית וְעוֹמֵד. סְפוּרָנוּ: בְּגַלְל שְׁלֹשֶׁת הַסִּיבּוֹת: לְקִיּוּחַ ה' אֶת בְּנֵי לְעַם, הַהִבְטַחָה לֶאֱבֹת וְצֶעֳקַת בְּנֵי. אוֹה"ח: בְּגַלְל שְׁמִידַת הַרְחָמִים דּוֹרֶשֶׁת שֶׁאֵין אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל, לְכֹן תִּפְנָה אֵלֵיהֶם וְתִגַּל אֹתָם. בְּפִירוּשׁוֹ הַשְּׁנִי כֹתֵב אוֹה"ח שֶׁמְדוּבָר כָּאֵן מִלְשׁוֹן שְׁבוּעָה, כָּאֵן ה' נִשְׁבַּע לְגֵאוּל אֶת בְּנֵי.

³⁶² רַש"י.

³⁶³ רַש"י. רַמְבַּ"ן פִּירֵשׁ כֹּךְ אֶת אַרְבַּעַת לְשׁוֹנוֹת הַגֵּאוּלָּה: הַהוֹצָאָה הִיא שֶׁבְנֵי לֹא יַעֲבֹדוּ אֶת הַמִּצְרַיִם בְּמִצְרַיִם, וְהִצַּלְתִּי הִיא שֶׁבְנֵי יִשְׂרָאֵל לֹא יַעֲלוּ מִיּוֹסִים לְמִצְרַיִם מֵאַרְצָם, וְגַאֲלֵתִי הִינּוּ שֶׁה' יַעֲנִישׁ אֶת הַמִּצְרַיִם, עַד שֶׁהַמִּצְרַיִם יֹאמְרוּ שֶׁהֵם מוֹכִינִים לוֹוֹתֵר עַל יִשְׂרָאֵל תְּמוּרַת נַפְשָׁם, וְגֵאוּלָּה הִיא מִלְשׁוֹן מְכִירָה, וְלִקְחָתִי הִיא בְּמַעֲמַד הַר סִינַי.

אציל אתכם מהעבודה שאתם עובדים את המצרים, ³⁶⁴ וְגֵאלְתִּי אֶתְכֶם ואני אגאל אתכם ממצרים, בְּזָרוּעַ נְטוּיָה ביד מרוממת, ביד שמורמת להכות את המצרים, ³⁶⁵ וּבְשֹׁפְטִים גְּדֹלִים ובדינים גדולים, אני אדון את המצרים בדינים קשים, ואביא עליהם עונשים קשים ³⁶⁶: (ז) וְלִקְחֹתִי אֶתְכֶם לִי לְעַם אני אקרב אתכם להיות העם שלי, ³⁶⁷ וְהָיִיתִי לְכֶם לְאֱלֹהִים אני אהיה לכם לאלוהי, וידעתם כי אני יְקוֹק אֱלֹהֵיכֶם הַמוֹצִיא אֶתְכֶם מִתַּחַת סְבָלוֹת מִצְרַיִם כאשר תראו את כל הניסים הגדולים, אתם תכירו שאני ה' עשיתי לכם את כל הניסים האלו כדי להוציא אתכם משעבוד מצרים ³⁶⁸: (ח) וְהִבֵּאתִי אֶתְכֶם אֶל הָאָרֶץ אני אכניס אתכם אל הארץ, ³⁶⁹ אֲשֶׁר נְשָׂאתִי אֶת יָדִי לְתֵת אֹתָהּ לְאַבְרָהָם לְיִצְחָק וּלְיַעֲקֹב (אני אכניס אתכם אל הארץ) שנשבעתי לתת אותה לאברהם, ליצחק וליעקב, ³⁷⁰ וְנָתַתִּי אֹתָהּ לְכֶם מוֹרְשָׁה אני אתן לכם את ארץ ישראל לירושה, ³⁷¹ אֲנִי יְקוֹק אני ה' אקיים דבר זה ³⁷²: (ט) וַיְדַבֵּר מֹשֶׁה בֵּן אֶל פְּנֵי יִשְׂרָאֵל משה אמר דברים אלו לבני ישראל, ³⁷³ וְלֹא שָׁמְעוּ אֶל מֹשֶׁה בני ישראל לא קיבלו את דבריו של משה, ³⁷⁴ מִקִּצֹר רוּחַ בני ישראל לא קיבלו את דבריו של משה בגלל שרוחם הייתה קצרה. אדם שנמצא בצער, אינו יכול להאריך את נשימותיו, ודבר זה נקרא קוצר רוח. כשעם ישראל היה שקוע בקוצר הרוח שלהם, הם לא רצו לשמוע לדבריו של משה, כמו שהרבה פעמים, כשאדם נמצא בצער, הוא איננו רוצה לשמוע דברים מאנשים אחרים, ³⁷⁵ וּמַעֲבֹדָה קָשָׁה וכן, בני ישראל לא שמו לב אל טענותיו של משה מכיוון שהיו עסוקים בעבודתם שהייתה קשה להם. ³⁷⁶ לו לא היו עסוקים בעבודתם הקשה ולא היו קצרי רוח, הם היו מתייחסים לטענותיו של משה: (י) וַיְדַבֵּר יְקוֹק אֶל מֹשֶׁה ה' דבר אל משה, לְאָמֹר אלו הם הדברים שה' אמר אל משה ³⁷⁷: (יא)

ספורנו: והוצאתי היינו שבנ"י יפסיקו לעבוד את המצרים, והצלתי הכוונה היא ליציאת מצרים עצמה, וגאלתי היינו קריעת ים סוף, ולקחתי היינו במעמד הר סיני. אוה"ח: יש כאן הדרגה. בהתחלה ה' יציל את בנ"י מהשעבוד הקשה שבו הם נתונים, וזהו והוצאתי. אך בני ישראל עדיין ישעבדו את המצרים בגלל שהם קצת מפחדים מהם עד שה' יפסיק את השעבוד לגמרי וזהו "ההצלתי", ה' יציל את בנ"י גם מהעבודה הקלה. "וגאלתי" היא היציאה עצמה ממצרים, "ולקחתי" היא מתן תורה. אפשרות שנייה שכתב אוה"ח ל"ולקחתי" היא לבקשתו של משה רבינו שלא תשרה שכינה על הגויים. כלי יקר: והוצאתי היינו מהעינוי, והצלתי היינו מהעבודה, וגאלתי היינו מכך שהיו גרים במצרים, ולקחתי היינו שבגלל שהיו גרים במצרים, הסתלקה מהם השכינה, ועכשיו אמר ה' שהשכינה תחזור. בשכות כל אחד מהאבות נגאלו ישראל מאחת הצרות שלהם: בזכות אברהם שהלך מארצו ומולדתו, ניצלו מהגרות, בזכות יצחק שנעקד ע"ג המזבח לשם עבודת ה', נגאלו מהעבודה ובזכות יעקב שסבל עינים לאורך כל חייו, נגאלו מהייסורים.

³⁶⁴ אונקלוס.

³⁶⁵ אונקלוס.

³⁶⁶ אונקלוס.

³⁶⁷ אונקלוס. א"ע: הכוונה היא למתן תורה.

³⁶⁸ רמב"ן. א"ע: על דרך הטבע לא היו אמורים בנ"י להיגאל באותו הזמן ורק ה' ששינה את סדר הטבע גרם לכך שבנ"י ייצאו ממצרים.

³⁶⁹ אונקלוס. א"ע: הכוונה היא שה' יבא את בניהם של יוצאי מצרים להיכנס לארץ ישראל. ספורנו: ה' אמר לישראל שכאשר יהיו ראויים, יכניס אותם לארץ ישראל. אוה"ח: וידעתם כי אני ה' הוא תנאי לכך שבנ"י ינחלו את ארץ ישראל.

³⁷⁰ אונקלוס. רמב"ן: הרמת היד אינה שבועה אלא פעולה שגורמת לכך שהמעשה ייעשה.

³⁷¹ אונקלוס.

³⁷² א"ע.

³⁷³ אונקלוס.

³⁷⁴ אונקלוס. רש"י: בנ"י לא קיבלו דברי ניחומים.

³⁷⁵ רש"י. אוה"ח: קוצר הרוח הוא חוסר בתורה, כיוון שהתורה מרחיבה את ליבו של האדם.

³⁷⁶ אונקלוס.

³⁷⁷ א"ע. רמב"ן בשם המפרשים: ה' דבר אל משה שיאמר לישראל או לפרעה. בפירושו שכתב עליו "והנחנו בעינינו" שלאמר היינו שהדברים היו ברורים, לא אמירה על ידי רמזים. לכן, בכל התורה מופיעה המילה לאמר, כיוון שנבואת משה הייתה נבואה ברורה. קשה לי על דברי הרמב"ן, שהרי אנחנו מוצאים את הכפל לאמר לא

בֹּא תבוא אל ארמונו של פרעה, ³⁷⁸ דַּבֵּר אֶל פְּרֹעָה מֶלֶךְ מִצְרַיִם וַיִּשְׁלַח אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מֵאֶרְצוֹ תדבר אל פרעה מלך מצרים, ותאמר לו שישלח את בני ישראל מארצו ³⁷⁹: (יב) וַיְדַבֵּר מֹשֶׁה לְפָנָי יִקְרָא לְאֹמֶר מֹשֶׁה דיבר לפני ה' ואמר לו: הֲזֵן בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לֹא שָׁמְעוּ אֵלַי הרי בני ישראל לא קיבלו את דברי, ³⁸⁰ וַאֲיֶדְךָ יִשְׁמְעֵנִי פְּרֹעָה ואם כן, קל וחומר שפרעה לא ישמע אליי, ³⁸¹ וְאֲנִי עָרַל שְׁפָתַיִם (פרעה לא ישמע אליי) משום שאני מדבר בכבדות ³⁸²: (יג) וַיְדַבֵּר יִקְרָא אֶל מֹשֶׁה וְאֵל אֶהְרֹן ה' דיבר אל משה ואל אהרון, וַיְצַוֵם אֶל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְאֵל פְּרֹעָה מֶלֶךְ מִצְרַיִם ה' ציווה את משה ואהרון ללכת אל בני ישראל ואל פרעה מלך מצרים, ³⁸³ לְהוֹצִיא אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם מטרת השליחות הייתה כדי להוציא את בני ישראל ממצרים: (יד) אֵלֶּה רְאִשֵׁי בֵית אֲבֹתֶם אלה הם ראשי המשפחות של בני ישראל, ³⁸⁴ בְּנֵי רְאוּבֵן בְּכֹר יִשְׂרָאֵל אלו הם בניו של ראובן שהיה הבן הבכור של יעקב, ³⁸⁵ חֲנוּךְ וּפְלֹא וְחֶצְרוֹן וְכַרְמִי, אֵלֶּה מִשְׁפַּחַת רְאוּבֵן אלו הם צאצאיו של ראובן ³⁸⁶: (טו) וּבְנֵי שִׁמְעוֹן אלו הם בניו של שמעון, יִמּוּאֵל וְיַמִּין וְאֶהֱדָר ³⁸⁷ וְיַכִּין וְיַצְחָר וְשָׂאוּל בְּן הַכְּנַעֲנִית אֵלֶּה מִשְׁפַּחַת שִׁמְעוֹן אלו הם צאצאיו של שמעון: (טז) וְאֵלֶּה שְׁמוֹת בְּנֵי לֵוִי אלו הם שמות בניו של לוי, לְתַלְדֹתָם אלו הם כמעט כל צאצאיו של לוי, ³⁸⁸ גֵּרְשׁוֹן וְקַהַת וּמְרָרִי וְשִׁנִּי חַיִּי

רק בהקשר של נבואה, אלא גם כאשר אדם מדבר עם חברו או כאשר משה מדבר עם ה' (כמו בפסוק הבא).
 אה"ח: לאמר היינו שמשה יאמר לפרעה שה' שלח אותו.
³⁷⁸ א"ע. הכלי יקר מאריך לבאר משה ובנ"י הבינו בטעות שאחרי שפרעה לא שחרר את בני, בני ייצאו ממצרים בעל כרחם, וה' בא עכשיו לתקן את בטעות בהבנתם.
³⁷⁹ דעת מקרא.

³⁸⁰ אונקלוס. רמב"ן: איני הגון לדבר אל פרעה. בהתחלה משה חשב שיתכן שהזקנים ידברו אל פרעה, ומשה פשוט לא רצה לדבר אל בני ישראל. לכן, בהתחלה אמר ה' למשה שאהרון הוא זה שידבר אל בני, וכך היה בפעם הראשונה, אך בפעם השנייה, משה דיבר אל העם והעם לא שמע לו.
³⁸¹ רש"י.

³⁸² אונקלוס. רש"י: אני אטום שפתיים. אונקלוס: משה חשב שה' צירף אליו את אהרון רק לדיבור הראשון.
³⁸³ א"ע. רש"י בשם המדרש: אל בני ישראל הכוונה שינהיגו את בני ישראל בנחת, ואל פרעה שציווה אותם לחלוק כבוד למשה. רש"י עפ"י הפשט: ציווה אותם על דבר השליחות אל פרעה ואל בני ישראל, כאשר הדברים המפורשים בציווי מופיעים אחר כך, אלא שהתורה הפסיקה בינתיים בסידור התולדות. רמב"ן: בהתחלה אמר ה' למשה שילך אל פרעה, ומשה אמר לה' שבנ"י לא שמעו לו, קל וחומר שפרעה לא ישמע לו, וענה לו ה' שילך עם אהרון, ומשה חשב שכך יהיה תמיד שאהרון יהיה זה שידבר, ואז אמר לו ה' שיהיו דברים שרק הוא משה עצמו יאמר ללא אהרון, ואז ענה לו ה' שוב שהוא ערל שפתיים. בכך חלק הרמב"ן על רש"י, שהרי רש"י (פרק ז' פסוק ב') סובר שמשה אמר לפרעה את כל הדברים בקצרה בפעם אחת, ולאחר מכן אהרון הוא שיאמר את כל הדברים אל פרעה, ואילו כאן אומר הרמב"ן שחלק מהדברים יאמר משה לבד. ספורנו: ה' מינה את משה ואהרון לשרים.

³⁸⁴ דעת מקרא. בהסבר למה דווקא רק שלש שבטים אלו נמנו, כתב רש"י שמטרת הכתוב הייתה רק לייחס את משה ואהרון, וכן כתב הא"ע. במדרש כתוב שהטעם הוא מכיוון ששלשה אלו גונו על ידי יעקב לפני מותו. רמב"ן: לא רצה הכתוב להתחיל למנות מלוי, כדי שלא נחשוב שמעתה לוי הוא שנחשב לבכור בגלל מעלתם של שמעון ולוי. ספורנו: התורה אומרת שלא היה ניתן למנות מנהיג מבניהם של ראובן ושמעון מפני שלא היה אדם ראוי להנהיג מצאצאיהם. כלי יקר: לוי היה "תליתאי" ולכן שכה שיעמידו את המנהיגים ממנו. א"ע הסתפק אם הכוונה היא למשה ואהרון שהיו ארשי האבות או שהכוונה היא לראשי האבות של כל בני ישראל ופסוק זה מוסב על סוף הפסוק הקודם שם מוזכר במפורש בנ"י.

³⁸⁵ אונקלוס.

³⁸⁶ אונקלוס.

³⁸⁷ א"ע: משפחת אוהד נכרתה במצרים, וצחר הוא זר.

³⁸⁸ רמב"ן, וכתב שהסיבה שלוי נמנה יחד עם כל צאציו היא מפני כבודם של משה ואהרון וכן בגלל שכל צאצאיו של לוי היו צדיקים וממילא היה ראוי להאריך בהם. אמנם לא ניתן לומר שהכוונה היא לכל צאצאיו של שבט לוי מכיוון שלא מנויים כאן בניו של חברון, ואולי סובר הרמב"ן שלא היו צאצאים לחברון.

לוי שבע ושלשים ומאת שנה משך השנים שלוי חי היה מאה שלשים ושבע שנים³⁸⁹: (יז) בני גרשון לבני ושמעי למשפחתם בניו של גרשון היו לבני ושמעי על כל צאצאיהם³⁹⁰: (יח) ובני קהת עמרם ויצהר וחרון ועזיאל בניו של קהת היו עמרם, יצהר, חרון ועזיאל, ושני חיי קהת שלש ושלשים ומאת שנה קהת חי במשך מאה שלשים ושלש שנים (133): (יט) ובני מררי מחלי ומושי בניו של מררי היו מחלי ומושי, אלה משפחת הלוי לתלדתם אלו הם משפחות שבט לוי על כל צאצאיהם: (כ) ויקח עמרם את יוכבד דתו לו לאשה עמרם התחתן עם יוכבד שהייתה אחות אביו,³⁹¹ ותלד לו את אהרן ואת משה יוכבד הולידה לעמרם את אהרון ואת משה, ושני חיי עמרם שבע ושלשים ומאת שנה עמרם חי במשך מאה שלשים ושבע שנים: (כא) ובני יצהר קרח ונפג וזכרי בניו של יצהר היו קרח, נפג וזכרי³⁹²: (כב) ובני עזיאל מישאל ואלעזר וסתרי בניו של עזיאל היו מישאל, אלעזר וסתרי³⁹³: (כג) ויקח אהרן את אלישבע בת עמינדב אחות נחשון לו לאשה אהרון התחתן עם אלישבע בת עמינדב שהייתה אחותו של נחשון,³⁹⁴ ותלד לו את נדב ואת אביהוא את אלעזר ואת איתמר אלישבע הולידה לאהרון את נדב, אביהוא, אלעזר ואיתמר: (כד) ובני קרח אסיר ואלקנה ואביאסף בניו של קרח היו אסיר, אלקנה ואביאסף, אלה משפחת הקרחי אלו הם צאצאיו של קרח³⁹⁵: (כה) ואלעזר בן אהרן לקח לו מבנות פוטיאל לו לאשה אלעזר בנו של אהרון התחתן עם אחת מבנותיו של פוטיאל,³⁹⁶ ותלד לו את פנחס אשתו של אלעזר הולידה לו את פנחס, אלה ראשי אבות הלויים למשפחתם אלה הם ראשי האבות של שבט לוי על כל צאצאיהם³⁹⁷: (כו) הוא אהרן ומשה הבנים שכתוב עליהם שעמרם ויוכבד הולידו, הם אהרון ומשה,³⁹⁸ אשר אמר יקוק להם הוציאו את בני ישראל מארץ מצרים (הבנים שכתוב עליהם שעמרם ויוכבד הולידו, הם אהרון ומשה) שה' אמר להם להוציא את בני ישראל ממצרים,³⁹⁹ על צבאתם ה' אמר למשה ואהרון להוציא את בני ישראל ממצרים לפי צבאותם, כל שבט ייצא בנפרד ממצרים⁴⁰⁰: (כז) הם המדרגים אל פרעה מלך מצרים להוציא את בני ישראל ממצרים משה ואהרון הם שצוו וקיימו את הציווי להוציא את בני ישראל מארץ מצרים,⁴⁰¹ הוא משה ואהרן משה ואהרון היו צדיקים מתחילת

³⁸⁹ רש"י: הסיבה שנמנו כל שנותיו של לוי היא כדי לחשב כמה שנים היו ישראל במצרים. א"ע: הסיבה היא לכבודם של אהרון ומשה.

³⁹⁰ אונקלוס.

³⁹¹ אונקלוס.

³⁹² א"ע: הטעם שהתורה מנתה את בניו של יצהר היא בגלל חטא קרח.

³⁹³ א"ע: הטעם שהתורה מנתה את בניו של עזיאל היא בגלל מעלתו של מישאל. רשב"ם מסביר עפ"י את הסיבה שהתורה לא כתבה את בניו של חרון, והיא מכיוון שבניו של חרון לא הוזכרו כלל בתורה.

³⁹⁴ אונקלוס. רש"י: מכאן למדנו שמי שמתחתן עם אישה צריך לבדוק באחיה.

³⁹⁵ אונקלוס.

³⁹⁶ אונקלוס. רש"י: פוטיאל הכוונה היא מזרע יוסף ויתרו. א"ע: הטעם שהוזכר כאן חתונתו של אלעזר היא לכבודו של פנחס.

³⁹⁷ אונקלוס.

³⁹⁸ רש"י: לפעמים מקדים את אהרון למשה ולפעמים ההיפך כדי לומר שאהרון ומשה שקולים במדרגתם. א"ע: לפני השליחות אל פרעה, הקדים את אהרון בגלל שהיה גדול יותר בשנים וגם בגלל שהיה נביא לפני משה, ולאחר שהתחילה השליחות, הקדים תמיד את משה מכיוון שמשה היה במדרגה גבוהה יותר.

³⁹⁹ רש"י.

⁴⁰⁰ רש"י.

⁴⁰¹ רש"י.

שליחותם ועד לסופה⁴⁰²: (בח) וַיְהִי בַיּוֹם דִּבֶּר יְקֹנֶק אֶל מֹשֶׁה בְּאַרְץ מִצְרַיִם בְּיוֹם שְׂדֵיבַר ה' אֶל מֹשֶׁה בְּאַרְץ מִצְרַיִם (פסוק זה מחובר לפסוק שבא אחריו)⁴⁰³: (כט) וַיְדַבֵּר יְקֹנֶק אֶל מֹשֶׁה לֵאמֹר ה' כָּבַר אָמַר לִפְנֵי כֹן לְמֹשֶׁה, אֲלֵא שֶׁהַתּוֹרָה עֲשֵׂתָה הַפְסַק כְּדִי לִיַּחֵס אֶת מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן,⁴⁰⁴ אֲנִי יְקֹנֶק אֲנִי ה', וְלִכְּן אֲנִי יִכּוֹל לְשַׁלּוֹחַ אוֹתָךְ אֶל פְּרַעֲהַ, ⁴⁰⁵ דִּבֶּר אֶל פְּרַעֲהַ מֶלֶךְ מִצְרַיִם אֵת כָּל אֲשֶׁר אֲנִי דִבֶּר אֵלֶיךָ תֹאמַר לְפְרַעֲהַ מֶלֶךְ מִצְרַיִם אֵת כָּל הַדְּבָרִים שֶׁאֲנִי מְדַבֵּר אֵלֶיךָ: (ל) וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה לְפָנָי יְקֹנֶק מֹשֶׁה כָּבַר אָמַר לִפְנֵי ה', הֲזֶן אֲנִי עֶרְל שְׁפָתַיִם הִרִי אֲנִי מְדַבֵּר בְּכַבְדוֹת, אֲנִי מִגְמָגֵם,⁴⁰⁶ וְאֵיךְ יִשְׁמַע אֵלַי פְּרַעֲהַ וְאֵיךְ יִקְבַּל פְּרַעֲהַ אֵת דְּבָרַי אִם אֲנִי מִגְמָגֵם⁴⁰⁷:

שמות פרק ז

(א) וַיֹּאמֶר יְקֹנֶק אֶל מֹשֶׁה ה' אָמַר לְמֹשֶׁה: רְאֵה נִתְּתִיךָ אֱלֹהִים לְפְרַעֲהַ אֲנִי מֵיַנִּיתִי אוֹתָךְ לְשׁוֹפֵט וְרוֹדֵה עַל פְּרַעֲהַ,⁴⁰⁸ וְאַהֲרֹן אָחִיךָ יִהְיֶה נְבִיאֶךָ וְאַהֲרֹן אַחִיד יִהְיֶה הַמְתוֹרֵגְמָן שֶׁלךָ⁴⁰⁹: (ב) אַתָּה תְּדַבֵּר אֵת כָּל אֲשֶׁר אֶצְוֶךָ אֵתָה תֹאמַר לְאַהֲרֹן אֵת כָּל הַדְּבָרִים שֶׁאֲנִי אֶצְוֶה אוֹתָךְ עֲלֵיהֶם,⁴¹⁰ וְאַהֲרֹן אָחִיךָ יְדַבֵּר אֶל פְּרַעֲהַ וְאַהֲרֹן הוּא שִׁיאֲמַר אֵת הַדְּבָרִים לְפְרַעֲהַ, וְשַׁלַּח אֵת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מֵאַרְצוֹ אֶהְרֹן יֹאמַר לְפְרַעֲהַ שִׁישַׁלַח אֵת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מֵאַרְצוֹ⁴¹¹: (ג) וְאֲנִי אֶקְשֶׁה אֵת לֵב פְּרַעֲהַ אֲנִי אֶקְשֶׁה אֵת לִבּוֹ שֶׁל פְּרַעֲהַ כֵּךְ שֶׁהוּא לֹא יִשַׁלַח אֵת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל,⁴¹² וְהִרְבִּיתִי אֵת אֶתְתִּי וְאֵת מוֹפְתֵי בְּאַרְץ מִצְרַיִם אֲנִי (ה') אַעֲשֶׂה הַרְבֵּה אוֹתוֹת וּמוֹפְתִים בְּאַרְץ מִצְרַיִם⁴¹³: (ד) וְלֹא יִשְׁמַע אֲלֵכֶם פְּרַעֲהַ פְּרַעֲהַ לֹא יִקְבַּל אֵת דְּבָרֵיכֶם (ולֹא יִשַׁלַח אֵת בְּנֵי

⁴⁰² רש"י.

⁴⁰³ רש"י. א"ע: איננו מבין מדוע יש הפסקה של פרשה בין פסוק זה לפסוק שלאחריו אם הפסוקים אמורים להיות מחוברים, אך סיים שמי שסידר את הפרשות, דעתו רחבה מדעתנו. רמב"ן: ייתכן שפסוק זה מחובר עם הפסוק שלפניו, והיינו, שביום שה' דיבר אל משה במצרים, יצאו משה ואהרן לדבר אל פרעה. כלי יקר: התורה רצתה להדגיש את מעלתו של משה רבינו שנבואתו הייתה ביום. אה"ח: לו היה משה מתחזק ללכת אל פרעה, היה משה זוכה להיכנס לארץ ולא היו בני ישראל עוברים צרות במדבר.

⁴⁰⁴ רש"י, ועיין לעיל פס' יא' בהערות.

⁴⁰⁵ רש"י.

⁴⁰⁶ אונקלוס.

⁴⁰⁷ אונקלוס.

⁴⁰⁸ אונקלוס + רש"י. א"ע: אני נתתי לך מעלה של מלאך בעיניו של פרעה. כמו"כ דחה הא"ע את דברי האומרים שנביא הוא מלשון ניב שפתיים, אלא הוא שורש בפני עצמו.

⁴⁰⁹ אונקלוס.

⁴¹⁰ א"ע. רש"י: אתה תאמר פעם אחת לפרעה את כל הדברים שאני אצווה אותך בקיצור.

⁴¹¹ רשב"ם.

⁴¹² אונקלוס. רש"י: הסיבה שה' הכביד את ליבו של פרעה היא מכיוון שפרעה התריס כלפי ה', והיה גלוי לפני ה' שפרעה לא יחזור בתשובה שלימה, ולכן ה' העדיף להכביד את ליבו של פרעה כדי שהניסים יתגלו לבני ישראל. א"ע: ה' גרם להקשחת ליבו של פרעה, אך אם היה רוצה לפרעה לחזור בתשובה, הדלת הייתה פתוחה לפניו והיה יכול להידיבק בה' ולהתגבר על הכבדת ליבו. רמב"ן: ישנם שתי תשובות בדבר. א. כיוון שפרעה הרשיע יותר, היה ראוי שיימנע ממנו דרך תשובה. ב. חצי מהמכות באו עליו ללא הכבדת הלב, וכאשר באו חצי המכות האחרות, רצה לשלח את בני בגלל שפחד מהעונש ולא בגלל שהיה ירא מה', ואם כן החזרה בתשובה שלו לא הייתה שלימה, ולכן חיזק ה' את ליבו שיוכל לסבול מכות אלו. ספורנו: לו היה פרעה רוצה לחזור בתשובה באמת, לא הייתה לכך כל מניעה, אך פרעה רצה לחזור בתשובה רק כדי להימנע ממוטות נוספות.

⁴¹³ אונקלוס.

ישראל מארצו),⁴¹⁴ וְנָתַתִּי אֶת יָדֵי בְּמִצְרַיִם אֲנִי אֶתְּנֶנּוּ אֶת מַכּוֹת יָדַי בְּמִצְרַיִם,⁴¹⁵ וְהוֹצֵאתִי אֶת צְבָאתֵי אֶת עַמִּי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם בְּשִׁפְטַיִם גְּדֹלִים אֲנִי אוֹצִיא אֶת חַיִּילִי, אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל, מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם עַל יָדֵי דִינִים גְּדֹלִים שֶׁאֶעֱשֶׂה בְּמִצְרַיִם.⁴¹⁶ (ה) וַיִּדְעוּ מִצְרַיִם כִּי אֲנִי יְקֹנֵךְ הַמִּצְרַיִם יִידְעוּ שֶׁאֲנִי ה' הוּא הַמוֹשֵׁל עַל הָעוֹלָם,⁴¹⁷ בְּנִטְתִּי אֶת יָדֵי עַל מִצְרַיִם (הַמִּצְרַיִם יִידְעוּ שֶׁאֲנִי שְׁלִיט עַל הָעוֹלָם) כֹּאשֶׁר אֲנִי אֲרִים אֶת יָדֵי כְּדֵי לְהַכּוֹת אֶת מִצְרַיִם,⁴¹⁸ וְהוֹצֵאתִי אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם וְכֹאשֶׁר בְּעַקְבוֹת הַרְמַת יָדֵי, אֲנִי אוֹצִיא אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מִמִּצְרַיִם.⁴¹⁹ (ו) וַיַּעַשׂ מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְקֹנֵךְ אֲתָם בְּעָשׂוֹ מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן עָשׂוּ אֶת כָּל מַה שֶׁה' צִוָּה אוֹתָם.⁴²⁰ (ז) וּמֹשֶׁה בֶּן שְׁמֹנִים שָׁנָה וְאַהֲרֹן בֶּן שְׁלֹשׁ וּשְׁמֹנִים שָׁנָה מֹשֶׁה הָיָה בֶּן שְׁמוֹנִים וְאַהֲרֹן הָיָה בֶּן שְׁמוֹנִים וּשְׁלֹשׁ,⁴²¹ בְּדַבְּרָם אֶל פְּרַעֲהַּ בְּשֶׁהִם הִגִּיעוּ אֶל פְּרַעֲהַּ כְּדֵי לְדַבֵּר אִתּוֹ: (ח) וַיֹּאמֶר יְקֹנֵךְ אֶל מֹשֶׁה וְאַל אֶהְרֹן ה' אֵמַר לְמֹשֶׁה וְאַהֲרֹן, לֵאמֹר אֱלוֹהִים הֵם הַדְּבָרִים שֶׁאֲמַר ה' לְמֹשֶׁה וְאַהֲרֹן: (ט) כִּי יִדְבַר אֲלֵכֶם פְּרַעֲהַּ כֹּאשֶׁר יִדְבַר אִתְּכֶם פְּרַעֲהַּ,⁴²² לֵאמֹר וּפְרַעֲהַּ יֹאמַר לָכֵם, תִּנְנוּ לָכֶם מוֹפֵת תַּעֲשׂוּ לִפְנֵי מוֹפֵת כְּדֵי שֶׁאֲדַע שִׁישׁ לֵה' שֶׁשָּׁלַח אֶתְכֶם כֹּחַ,⁴²³ וְאַמְרַתְּ אֶל אֶהְרֹן אֶתְּךָ אֶת מֹשֶׁה וְהִשְׁלַח לִפְנֵי פְּרַעֲהַּ קַח אֶת הַמַּטָּה שֶׁלְּךָ, וְתִשְׁלַח אֶת הַמַּטָּה לִפְנֵי פְּרַעֲהַּ, יְהִי לְתִנְיָן וְהַמַּטָּה שֶׁל אֶהְרֹן יִהְיֶה לְתִנְיָן וְהַמַּטָּה שֶׁל אֶהְרֹן יִהְיֶה לְתִנְיָן לְנַחֵשׁ.⁴²⁵ (י) וַיָּבֵא מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן אֶל פְּרַעֲהַּ מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן נִכְנְסוּ אֶל פְּרַעֲהַּ,⁴²⁶ וַיַּעֲשׂוּ בֶּן כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְקֹנֵךְ מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן עָשׂוּ כְּמוֹ שֶׁה' צִוָּה אוֹתָם לַעֲשׂוֹת, אֶהְרֹן וּמֹשֶׁה חִיכּוּ עַד שֶׁפְּרַעֲהַּ יִבְקֹשׁ מֵהֶם

⁴¹⁴ אונקלוס. אוה"ח: ה' אמר כאן למשה שכאשר פרעה לא ירצה יותר לשמוע את דברי שליחותו, זהו סימן שהגיע הזמן למכת בכורות.

⁴¹⁵ אונקלוס ורש"י.

⁴¹⁶ אונקלוס, ותרגם צבאותי, מלשון חיילים. א"ע פירש שהסיבה שנקראים צבאותי הוא משום שבני ישראל בארץ הם כמו המלאכים שבשמים.

⁴¹⁷ רשב"ם.

⁴¹⁸ אונקלוס.

⁴¹⁹ אונקלוס.

⁴²⁰ אונקלוס. אוה"ח: טעם הכפילות בפסוק, פעם כתוב "ויעש משה ואהרן" ופעם "כן עשו" הוא מכיוון שיש שתי דרגות בעשייתם של משה ואהרן. משה ואהרן כיוונו במעשיהם את הכוונות שהם חשבו שהם הבינו, ומעבר לכך, הם גם כיוונו שהכוונה האמיתית תיעשה, גם אם הם לא הבינו מהי אותה כוונה אמיתית. בפירושו השני כתב שפעם אחת כתוב על המעשה שהיה כפי שה' ציווה אותם ופעם כתוב על הכוונה. בפירושו השלישי כתב שעל כל דיבור שלהם ייחדו את שמו של ה' כמו על כל מעשה שלהם. ספורנו: כוונת הפסוק היא שעל כל דיבור משה ואהרן עשו שמשה ישמע את הדיבור ואהרן היה מתרגם, וסיום הפסוק "כן עשו" היינו שמשה ואהרן לא הוסיפו ולא גרעו מציווי ה'.

⁴²¹ א"ע: בכל המקרא לא מצאנו נביאים שיתנבאו בגיל כל כך מופלג חוץ ממשה ואהרן, ולמשה ואהרן ניתנה התורה, כאשר שאר הנביאים, מטרם הם לא לשם תוכחה או לעתיד. ספורנו: כאן דיברה התורה בשבח משה ואהרן שלמרות זקנותם, הדרזו לעשות את רצונו של ה'.

⁴²² אונקלוס. אוה"ח: אין הכוונה שפרעה ידרוש מופת, אלא כל שתבינו מדבריו שהוא מסתפק, תעשו אות.

⁴²³ רש"י. ספורנו: יש הבדל בין אות למופת. אות הוא כדי להוכיח את גדולתו של השליח ומופת היינו כדי להוכיח את גדולתו של המשלח. בנ"י האמינו בה' והיה צורך באות כדי להוכיח שמשה הוא באמת שליח של ה'. לעומתם, פרעה לא האמין כלל בה' ולכן היה צורך במופת.

⁴²⁴ אונקלוס.

⁴²⁵ רש"י. אמנם יש שפירשו (עיין בהערותינו בפרק ד', וא"ע וכלי יקר כאן) שהנחש והתנין אינם אותות שווים. לכאורה לפי דברי הספורנו שכתבנו בפסוק זה שיש הבדל בין אות למופת, צריך לומר גם כן שהיה שינוי באותות. כלי יקר: המטה מסמל את שלטונו של משה, וכאן נאמר לאהרן להשליך את מטוהו כדי שיבינו שגם אהרן הוא שליט.

⁴²⁶ אונקלוס.

מופת, ורק לאחר מכן עשו את המופת,⁴²⁷ וַיִּשְׁלַח אֶהָרֶן אֶת מֹטֵהוּ לִפְנֵי פְרַעֲהוּ וּלְפְנֵי עַבְדָּיו אַהֲרֹן הַשְּׁלִיחַ
את המטה שלו לעיני פרעה ולעיני עבדיו של פרעה, וַיְהִי לְתַנְיִן מֹטֵהוּ שֶׁל אַהֲרֹן הַפֶּךְ לַהֲיוֹת לִנְחָשׁ: (יא)
וַיִּקְרָא גַם פְּרַעֲהוּ לַחֲכָמִים פְּרַעֲהוּ קָרָא גַם הוּא לַחֲכָמִים שֶׁהָיוּ בְּקִיָּאִים בַּחֲכָמֹת הַמְּזֹלוֹת,⁴²⁸ וְלִמְכַשְׁפִּים וְכֹן
קָרָא פְּרַעֲהוּ לַמְכַשְׁפִּים שֶׁהָיוּ יְכוּלִים לַעֲשׂוֹת מַעֲשֵׂי קְסָמִים עַל יַדֵי אַחִיזַת עֵינָיִם,⁴²⁹ וַיַּעֲשׂוּ גַם הֵם חֲרָטְמֵי
מִצְרַיִם בְּלִהְטֵיהֶם בֶּן חֲרָטְמוֹי מִצְרַיִם, מַעֲיִן קוֹסְמִים, הִפְכוּ גַם הֵם אֶת הַמְּטוֹת שֶׁלָּהֶם לִנְחָשִׁים עַל יַדֵי
"להטים", עַל יַדֵי אַחִיזַת עֵינָיִם⁴³⁰: (יב) וַיִּשְׁלִיכוּ אִישׁ מֹטֵהוּ כָּל אֶחָד מֵהַחֲרָטְמוֹי הַשְּׁלִיחַ אֶת הַמְּטֵה שֶׁלּוֹ
עַל הַקְּרָקַע,⁴³¹ וַיְהִי לְתַנְיָנִם גַּם הַמְּטוֹת שֶׁל הַחֲרָטְמוֹי נִהְפְּכוּ לִנְחָשִׁים,⁴³² וַיִּבְלַע מֹטֵה אֶהָרֶן אֶת מֹטֵתָם
לאחר שהמטה של אהרון הפך חזרה מנחש למטה, בלע המטה של אהרון את המטות של חרטומי מצרים⁴³³:
(יג) וַיַּחֲזֹק לֵב פְּרַעֲהוּ אֶת לְבוֹ וְאָמַר שֶׁגַם אַהֲרֹן הַפֶּךְ אֶת הַמְּטֵה שֶׁלּוֹ לִנְחָשׁ עַל יַדֵי כְּשָׁפִים,⁴³⁴
וְלֹא שָׁמַע אֶלֶּהֶם כְּאֲשֶׁר דִּבֶּר יִקְוֶה פְּרַעֲהוּ לֹא קִיבַל אֶת דְּבָרֵיהֶם שֶׁל מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן, כְּמוֹ שֶׁהָאֵמֶר שִׁיקְרָה⁴³⁵:
(יד) וַיֹּאמֶר יִקְוֶה אֶל מֹשֶׁה הִ' אֵמַר אֶל מֹשֶׁה, כְּבֹד לֵב פְּרַעֲהוּ מִכְּבִיד אֶת לִיבוֹ,⁴³⁶ מֵאַן לְשַׁלַּח הָעָם
פְּרַעֲהוּ מִסָּרְבַּ לְשַׁלַּח אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל⁴³⁷: (טו) לֵךְ אֶל פְּרַעֲהוּ בְּבֹקֶר, מַחַר בְּבֹקֶר, תֵּלֵךְ אֶל פְּרַעֲהוּ,⁴³⁸ הֲנִיָּה יֵצֵא
הַמִּיָּמָה פְּרַעֲהוּ יוֹצֵא אֶל הַיָּאוֹר מַחַר בְּבֹקֶר,⁴³⁹ וְנִצְבַּת לְקִרְאָתוֹ עַל שְׂפַת הַיָּאוֹר תִּתִּיַּעַב לִפְנֵי פְּרַעֲהוּ עַל שַׁפַּת
הַיָּאוֹר,⁴⁴⁰ וְהַמִּטָּה אֲשֶׁר נִהְפְּדָ לְנִחָשׁ תִּקַּח בְּיָדְךָ כִּשְׂאֵתָה הוֹלֵךְ אֶל פְּרַעֲהוּ, תִּיקַח בְּיָדְךָ אֶת הַמְּטֵה שֶׁנִּהְפְּדָ
לִנְחָשׁ⁴⁴¹: (טז) וְאָמַרְתָּ אֵלָיו תֹּאמַר אֶל פְּרַעֲהוּ, יִקְוֶה אֱלֹהֵי הָעִבְרִיִּים שְׁלַחְנִי אֵלֶיךָ לְאֹמֶר הִ' אֱלוֹקֵי יִשְׂרָאֵל
שַׁלַּח אוֹתִי אֵלֶיךָ כְּדִי לֹמַר לְךָ,⁴⁴² שְׁלַח אֶת עַמִּי וַיַּעֲבֹדְנִי בְּמִדְבָּר תִּשַׁלַּח אֶת הָעָם שְׁלִי וְהֵם יַעֲבֹדוּ לִפְנֵי

⁴²⁷ אוה"ח. בפירושו השני כתב שסיבת עשיית המופת לא הייתה כדי לחזק את אמונתם, אלא כדי לעשות את המופת לעיני פרעה.

⁴²⁸ א"ע.

⁴²⁹ א"ע.

⁴³⁰ א"ע. רש"י: להטיהם היינו לחישות של קסמים. רמב"ן: מדובר על עשיית דבר ע"י מלאכים שנקראים לוחטים. בביאור מילת חרטומים כתב רש"י בבראשית מא' שהמילה מורכבת משני מילים: חר-טמי, והכוונה היא לאנשים שחורטים בעצמות. א"ע כתב שמילה זו היא משורש מרובע, ומקורה מכשדית או מצרית.

⁴³¹ אונקלוס.

⁴³² אונקלוס.

⁴³³ רש"י. א"ע אמר על פירוש זה (שכתבו בשם ר' ישועה) שהוא פלא גדול.

⁴³⁴ רשב"ם.

⁴³⁵ אונקלוס.

⁴³⁶ רשב"ם, ולדבריו מדובר כאן על פועל וכן פירש הא"ע. לפי רש"י מדובר על שם הפועל. אוה"ח: הסיבה שה' היה צריך לומר למשה שפרעה הכביד את ליבו היא משום שפרעה לא ענה בכלל אל משה, וה' אמר למשה שהסיבה שלא ענה היא משום שהוא הכביד את ליבו.

⁴³⁷ אונקלוס.

⁴³⁸ אונקלוס.

⁴³⁹ בטעם שפרעה היה יוצא ליאור נחלקו המפרשים: רש"י: פרעה היה עושה עצמו אלוה, ולכן בבוקר היה יוצא לשם לנקביו, כך שיכל להתאפק לאורך כל היום ולומר על עצמו שהוא אלוה. א"ע (וכן רמב"ן בפרק ח' פס' טו): מנהג מלכי מצרים היה לצאת בחודש הקיץ אל היאור כדי לראות בכמה עלה קו המים של היאור. רשב"ם: דרך השרים היה לקום בבוקר ולטייל.

⁴⁴⁰ אונקלוס.

⁴⁴¹ אונקלוס.

⁴⁴² אונקלוס. אוה"ח: הטעם להקדמה שה' שלח אותו הוא משום שפרעה היה יכול לטעון שאין זה דרך ארץ שמשה מגיע אליו בשעה שעושה את צרכיו, ולכן אומר לו משה שה' שלח אותו. בפירושו השני הסביר שמשה הסביר לפרעה שה' שלח אותו ואמר לו שפרעה מתגנב בבוקר כדי לעשות את צרכיו. בפירושו השלישי כתב

במדבר, ⁴⁴³ וְהִנֵּה לֹא שָׁמַעְתָּ עַד כֹּה וְהָרִי עַד עַתָּה לֹא קִיבַלְתָּ אֶת דְּבַרְיִי ⁴⁴⁴: (יז) כֹּה אָמַר יְקֹנֵק כִּד אִמַּר ה', בְּזֹאת תִּדְעֶנּוּ כִּי אֲנִי יְקֹנֵק לְאַחַר עֲשִׂיית דְּבָרִים אֵלֶּיךָ תִּדְעֶנּוּ שֶׁאֲנִי ה', ⁴⁴⁵ הִנֵּה אֲנִי מִכָּה בְּמִטָּה אֲשֶׁר בְּיָדֵי עַל הַמַּיִם אֲשֶׁר בַּיָּאֹר הָרִי אֲנִי הוֹלֵךְ לְהַכּוֹת עַל מִי הַיָּאֹר בְּמִטָּה שֶׁאֲנִי מַחְזִיק בְּיָדִי, ⁴⁴⁶ וְנִהְפְּכוּ לְדָם (לְאַחַר שֶׁאֲכָה בַיָּאֹר בְּמִטָּה אֲשֶׁר בְּיָדִי) הַמַּיִם שֶׁבַיָּאֹר יִהְפְּכוּ לְדָם ⁴⁴⁷: (יח) וְהִדְגָּה אֲשֶׁר בַּיָּאֹר תִּמּוֹת כָּל בְּעֵלֵי הַחַיִּים שֶׁבַמַּיִם יָמוּתוּ, ⁴⁴⁸ וּבֹאֵשׁ הַיָּאֹר הַיָּאֹר יִסְרִיחַ, ⁴⁴⁹ וְנִלְאֹ מִצְרִים לְשִׁתּוֹת מַיִם מִן הַיָּאֹר הַמִּצְרִים לֹא יוֹכְלוּ לְשִׁתּוֹת אֶת הַמַּיִם שֶׁבַיָּאֹר ⁴⁵⁰: (יט) וַיֹּאמֶר יְקֹנֵק אֶל מֹשֶׁה ה' אִמַּר אֵל מֹשֶׁה: אָמַר אֶל אֶהְרֹן תֹּאמַר לְאַהֲרֹן אֶת הַדְּבָרִים הַבָּאִים, קַח מִטָּדָה (תֹּאמַר אֵל אֶהְרֹן) קַח אֶת הַמִּטָּה שֶׁלְךָ, ⁴⁵¹ וְנִטָּה יָדְךָ עַל מַיְמֵי מִצְרַיִם וְתָרִים אֶת יָדְךָ (שֶׁתַּחְזִיק בְּמִטָּה) לְכַוּוֹן מִקּוֹרֹת הַמַּיִם שֶׁנִּמְצָאִים בְּמִצְרַיִם, וְעַכְשָׁיו מִתְחִיל לְפָרֵט בְּאֵלֶּיךָ מִקּוֹמוֹת נִמְצָאִים הַמַּיִם, ⁴⁵² עַל נִהְרָתָם (הֵרֵם אֶת יָדְךָ) עַל הַנְּהָרוֹת הַזּוֹרְמִים, ⁴⁵³ עַל יַאֲרֵיהֶם וְעַל מֵאֲגָרֵי הַמַּיִם, ⁴⁵⁴ וְעַל אֲגַמְיָהֶם עַל הָאֲגַמִּים, עַל הַמִּקּוֹמוֹת אֵלֵיהֶם נֹאסְפִים הַמַּיִם שֶׁנוֹבְעִים מִמַּעֲיֵנוֹת, ⁴⁵⁵ וְעַל כָּל מִקְוֵה מַיְמֵיהֶם וְעַל כָּל מִקּוֹם אֵלֵינוּ אוֹגְרִים אֶת הַמַּיִם: בְּאֵרוֹת וּבְרוֹת מַיִם, ⁴⁵⁶ וְיִהְיוּ דָם הַמַּיִם יִהְפְּכוּ לְדָם, ⁴⁵⁷ וְיִהְיֶה דָם בְּכָל אֶרֶץ מִצְרַיִם בְּכָל אֶרֶץ מִצְרַיִם יִהְפְּכוּ הַמַּיִם לְדָם, גַּם בְּבֵתֵי הַמֶּרְחָץ וּבִמְבֹטֵי־הַמַּיִם, ⁴⁵⁸ וּבְעֵצִים וּבְאֲבָנִים וְגַם הַמַּיִם שֶׁהָיוּ בְּכָלֵי עֵץ וּבְכָלֵי אֶבֶן יִהְפְּכוּ לְדָם ⁴⁵⁹: (כ) וַיַּעֲשׂוּ כֵן מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן כְּאֲשֶׁר צִוָּה יְקֹנֵק מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן עָשׂוּ כְּכֹל מַה שֶׁצִּוּוּהוּ אוֹתָם ה' (מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן הִגִּיעוּ אֶל פְּרַעֲהוּ וּדְיַבְרוּ אֵתוֹ וְכֵן

אוה"ח שֶׁמֹּשֶׁה הַסְבִיר לְפָרַעֲהוּ שֶׁהוּא עֹכְשִׁיו הוֹלֵךְ לְהַעֲנִישׁ אוֹתוֹ בְּגַלְל הַדְּבָרִים שֶׁכָּבַר אִמַּר לוֹ לִפְנֵי כֵן. גַּם הַא"ע פִּירַשׁ כְּפִירוּשׁ הַשְּׁלִישִׁי.

⁴⁴³ אֹנְקֵלוֹס.

⁴⁴⁴ אֹנְקֵלוֹס וְרַש"י בְּפִירוּשׁוֹ הֵרָאשׁוּן. בְּפִירוּשׁוֹ הַשְּׁנַיִם כָּתַב רַש"י שֶׁהַכּוּוֹנָה הִיא שְׁפָרַעֲהוּ לֹא שָׁמַע לְדַבְרֵי ה' עַד שִׁשְׁמַע אֶת הַמַּכָּה שֶׁפּוֹתַח ב"כָּה אִמַּר ה' בְּחֻצּוֹת הַלַּיְלָה", כְּלוּמַר, מַכַּת בְּכוֹרוֹת.

⁴⁴⁵ אֹנְקֵלוֹס.

⁴⁴⁶ אֹנְקֵלוֹס. א"ע: לְמִרוֹת שֶׁהַמִּטָּה הִיא בִּידוֹ שֶׁל אֶהְרֹן, עַדִּין נִחְשַׁב הַדְּבָר כֵּאִילוֹ הַמִּטָּה בִּידוֹ שֶׁל מֹשֶׁה, כִּיוּן שֶׁמֹּשֶׁה וְאַהֲרֹן עָשׂוּ אֶת הָאוֹת יַחַד.

⁴⁴⁷ רַש"י: הַסִּיבָה שֶׁה' בָּחַר לְהַתְחִיל אֶת הַמַּכּוֹת מֵהַיָּאֹר הִיא מִכִּיוּן שֶׁהַמִּצְרַיִם הָיוּ עוֹבְדִים אֶת הַיָּאֹר. אוה"ח: לִכְן כָּתוּב שֶׁע"י הַכַּאת הַיָּאֹר, פְּרַעֲהוּ יִדַּע שֶׁה' הוּא הָאֱלֹהִים. בְּפִירוּשׁוֹ הַשְּׁנַיִם כָּתַב שֶׁע"י הַכַּאת הַיָּאֹר, יִדַּע פְּרַעֲהוּ שֶׁה' נוֹהֵג עִמּוֹ בְּמִידַת הַרְחָמִים, שֶׁהָרִי ה' יִכּוֹל לְהַרְגוֹ אוֹתוֹ מִיִּדֵית.

⁴⁴⁸ א"ע.

⁴⁴⁹ אֹנְקֵלוֹס.

⁴⁵⁰ א"ע וְרַש"י. רַש"י: הַמִּצְרַיִם לֹא יוֹכְלוּ לְמַצּוֹא רְפוּאָה לְמַיִם שֶׁבַיָּאֹר. מִלְשׁוֹן הַסְּפָרָה מִשְׁמַע שֶׁהַכּוּוֹנָה הִיא שֶׁהַמִּצְרַיִם יִתְאַמְצוּ לְחַפּוֹר מִסְבִּיב לַיָּאֹר כְּדִי לְחַפּוֹשׁ מַיִם.

⁴⁵¹ רַש"י: מֹשֶׁה לֹא יִכּוֹל לְהַכּוֹת בַּיָּאֹר מִפְּנֵי שֶׁהַיָּאֹר הֵגֵן עַל מֹשֶׁה כֹּאֲשֶׁר הוֹשִׁלְךָ מֹשֶׁה לְתוֹכּוֹ.

⁴⁵² אֹנְקֵלוֹס + א"ע. א"ע כָּתַב בְּשֵׁם רַש"י שֶׁמִּיָּמֵינוּ שִׁשׁ שְׁנַיִם סוּגֵי מַיִם, מַיִם מְתוּקִים וּמַיִם מְרִים, אֲךָ הַא"ע דָּחָה פִּירוּשׁ זֶה וְכָתַב שֶׁמִּיָּמֵינוּ הוּא מִלְשׁוֹן סְמִיכוֹת. הַרְמַב"ן פִּירַשׁ שֶׁאֵין הַכּוּוֹנָה שִׁילֵךְ אֶהְרֹן וַיִּכָּה בְּכָל מִקּוֹם בְּמִצְרַיִם שִׁשׁ שֵׁם מַיִם, אֲלֵא הַכּוּוֹנָה הִיא שֶׁאֶהְרֹן יָרִים אֶת יָדוֹ לְכָל כִּיוּוֵי הַשָּׁמַיִם, וְכֵן כָּל הַמַּיִם שֶׁבְּמִצְרַיִם יִהְפְּכוּ לְדָם.

⁴⁵³ רַש"י.

⁴⁵⁴ רַש"י.

⁴⁵⁵ רַש"י. א"ע: מַיִם שֶׁנֹּאסְפִים מִמֵּי הַגַּשְׁמִים, וְלִכְאוּרָה אֵין מַחְלֻקַת בֵּינוֹ לְרַש"י.

⁴⁵⁶ אֹנְקֵלוֹס + א"ע.

⁴⁵⁷ אֹנְקֵלוֹס.

⁴⁵⁸ רַש"י.

⁴⁵⁹ רַש"י.

עשו כפי המפורט בהמשך הפסוק),⁴⁶⁰ וַיָּרֶם בַּמָּטָה אַהֲרֹן הַרִים אֶת יָדוֹ שֶׁהֲחִיֶּקָה בַמָּטָה שְׁלוֹ, וַיֵּךְ אֶת הַמַּיִם אֲשֶׁר בַּיָּאֵר לְעֵינֵי פְרָעָה וּלְעֵינֵי עַבְדָּיו אַהֲרֹן הִכָּה אֶת מִי הַיָּאֹר לְעֵינֵי פְרָעָה וְעַבְדָּיו, וְכֵן הִיכָה אַהֲרֹן לְכָל כִּיּוּנֵי הַשָּׁמַיִם, כְּדִי לְהַפֹּךְ אֶת כָּל הַמַּיִם שֶׁבְּאֲרֵץ מִצְרַיִם לְדָם,⁴⁶¹ וַיִּהְיֶה כָּל הַמַּיִם אֲשֶׁר בַּיָּאֵר לְדָם (לְאַחַר שֶׁאַהֲרֹן הִכָּה אֶת הַיָּאֹר) כָּל הַמַּיִם שֶׁהָיוּ בַיָּאֹר נִהְפְּכוּ לְדָם: (כֹּא) וַיִּהְיֶה אֲשֶׁר בַּיָּאֵר מֵתָה בְּעֵלֵי הַחַיִּים שֶׁהָיוּ בַיָּאֹר מֵתוֹ, וַיָּבֹאֵשׁ הַיָּאֹר הַיָּאֹר הַסְּרִיחַ, וְלֹא יָכְלוּ מִצְרַיִם לְשִׁתּוֹת מִמֶּנּוּ מִן הַיָּאֹר הַמִּצְרַיִם לֹא הָיוּ יְכוּלִים לְשִׁתּוֹת מִיָּם מֵהַיָּאֹר, וַיְהִי הַדָּם בְּכָל אֲרֶץ מִצְרַיִם כָּל הַמַּיִם שֶׁבְּאֲרֵץ מִצְרַיִם נִהְפְּכוּ לְדָם: (כֵּב) וַיַּעֲשׂוּ בֶן חֲרָטְמֵי מִצְרַיִם בְּלִטְיָהֶם חֲרָטוּמֵי מִצְרַיִם הִפְכוּ גַם הֵם אֶת הַמַּיִם לְדָם עַל יְדֵי כֶּשֶׁפִים,⁴⁶² וַיִּחְזַק לֵב פְּרָעָה לְבוֹ שֶׁל פְּרָעָה הָיָה חֹזֵק וְלֹא רָצָה לְהֵאמֵן לְמֹשֶׁה וְאַהֲרֹן, כִּיּוֹן שֶׁטַעַן שֶׁמֹּשֶׁה וְאַהֲרֹן הִפְכוּ אֶת הַמַּיִם לְדָם עַל יְדֵי הַכֶּשֶׁפִים,⁴⁶³ וְלֹא שָׁמַע אֱלֹהִים בְּאֲשֶׁר דִּבֶּר יְקֹזֵק פְּרָעָה לֹא קִיבַל אֶת דְּבָרֵיהֶם שֶׁל מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן, כְּפִי שֶׁאָמַר ה' שִׁקְרָה⁴⁶⁴: (כֵּג) וַיִּפֶן פְּרָעָה וַיָּבֹא אֵל בֵּיתוֹ פְּרָעָה פָּנָה וְנִכְנַס אֶל בֵּיתוֹ,⁴⁶⁵ וְלֹא שָׁת לְבוֹ גַם לְזֹאת פְּרָעָה לֹא שָׁם אֶת לִיבּוֹ גַם לְזֹאת, פְּרָעָה לֹא הִתְיַחֵס לְשֵׁנֵי הַדְּבָרִים שֶׁעָשׂוּ עַד עַתָּה מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן: הַפִּיכַת הַמָּטָה לְנַחֵשׁ, וְהַפִּיכַת הַמַּיִם לְדָם⁴⁶⁶: (כֵּד) וַיִּחְפְּרוּ כָּל מִצְרַיִם סְבִיבַת הַיָּאֹר מִיָּם לְשִׁתּוֹת הַמִּצְרַיִם חִפְרוּ מִסְבִּיב לַיָּאֹר כְּדִי לְחַפֵּשׂ מִיָּם לְשִׁתֵּיהֶם,⁴⁶⁷ כִּי לֹא יָכְלוּ לְשִׁתּוֹת מִמֵּי הַיָּאֹר מִפְּנֵי שֶׁלֹּא הָיוּ יְכוּלִים לְשִׁתּוֹת אֶת הַמַּיִם שֶׁבַּיָּאֹר⁴⁶⁸: (כֵּה) וַיִּמְלֵא שִׁבְעַת יָמִים אַחֲרֵי הַכּוֹת יְקֹזֵק אֶת הַיָּאֹר כְּאִשֶׁר הוֹשֵׁלֵם מִנֵּינִן שֶׁל שִׁבְעָה יָמִים מֵהַזְמַן בּוֹ הִיכָה ה' אֶת הַיָּאֹר⁴⁶⁹: (כּו) וַיֹּאמֶר יְקֹזֵק אֵל מֹשֶׁה ה' אָמַר לְמֹשֶׁה, בֹּא אֵל פְּרָעָה וְאָמַרְתָּ אֵלָיו תֵּבֵא אֶל פְּרָעָה וְתֹאמַר לוֹ, כֹּה אָמַר יְקֹזֵק כִּךְ אָמַר ה', שְׁלַח אֶת

⁴⁶⁰ לכאורה זהו הפירוש לפי אונקלוס. אוה"ח: כאשר משה ואהרן הכו את היאור, הם הכו את היאור כפי שאמר להם ה'. בפירושו השני כתב שמשה ואהרן חיכו ולא הכו היאור עד שגם העבדים של פרעה הגיעו אל היאור, שהרי פרעה בהתחלה יצא אל היאור לבד לעשות שם את צרכיו.
⁴⁶¹ רמב"ן, ולפי"ז הציווי להכות בכל המים אינו ממש שייך אהרון ויכה את כל המים, אלא הציווי הוא להכות לכל רוחות השמים של מצרים.

⁴⁶² רש"י: לחש שאומרים אותו בחשאי. בפירושו השני הביא את דברי חז"ל שהכוונה היא למעשה שדים. א"ע: לטיהם היינו מלשון לט, מלשון סתר, דברים שעושים בסתר. כמו כן שאל הא"ע: מהיכן היה לחרטומים מים להפוך לדם, הרי אהרון הפך את כל המים שבמצרים לדם? על כך ענה שאהרון לא הפך את מי התהום למים, והחרטומים חפרו והוציאו את מי התהום כדי להופכם לדם. (גם אוה"ח ענה כן והוסיף שהחרטומים קנו מים מישראל) אמנם יש הבדל גדול בין הפיכת המים לדם ע"י אהרון להפיכתם למים ע"י החרטומים. אהרון הפך את כל המים שבמצרים לדם, והחרטומים הפכו רק את המים שהיה לפנייהם לדם, אהרון הפך גם את המים שנבעו אחרי כן לדם, ואילו החרטומים הפכו לדם רק את הדם שהיה לנגד עיניהם בשעת מעשה, ומכתו של אהרון החזיקה שבעה ימים ואילו מכת החרטומים החזיקה רק עד שפרעה חזר אל ביתו. ספורנו כתב שהמים שביאור ממש הפכו לדם, על כל תכונות הדם, ואילו הפיכת המים לדם על ידי המצרים הייתה רק אחיזת עיניים.

⁴⁶³ רש"י.

⁴⁶⁴ אונקלוס.

⁴⁶⁵ אונקלוס.

⁴⁶⁶ רש"י. רמב"ן: פרעה לא שם את ליבו גם לאות וגם למכה שיש עכשיו. רשב"ם: הכוונה היא על חיזוק הלב, כמו שפרעה כבר חיזק את ליבו פעם אחת בהפיכת המטה לנחש, כך הוא חיזק את ליבו פעם נוספת במכת

הדם.

⁴⁶⁷ אונקלוס.

⁴⁶⁸ אונקלוס.

⁴⁶⁹ אונקלוס + רש"י. רש"י כתב שכל מכה הייתה עומדת בעינה שבוע אחד ואז היו שלשה שבועות ללא מכות. א"ע: רק מכה זו עמדה בעינה ימים רבים וכן רשב"ם. אוה"ח הסתפק למ"ד שהמכה הייתה משמשת שלשה שבועות ושבוע אחד היה מתרה, האם מכות דם וחושך הם מכות שיוצאות מהכלל ושימשו רק שבוע.

עָמִי וַיַּעֲבֹדְנִי תִשְׁלַח אֶת עַמִּי, אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל, וְהֵם יַעֲבֹדוּ לִפְנֵי⁴⁷⁰: (כז) וְאִם מֵאֵן אֶתָּה לְשַׁלַּח אִם אֶתָּה מִסֵּרֵב לְשַׁלַּח אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל,⁴⁷¹ הֲנִיָּה אֲנֹכִי נֹגֵף אֶת כָּל גְּבוּלְךָ בַּצְּפָרְדָּעִים אֲנִי אֶכְהָא אֶת כָּל תְּחוּם אֶרֶץ צְפָרְדָּעִים⁴⁷²: (כח) וְשָׂרֵץ הַיָּאֵר צְפָרְדָּעִים יִהְיוּ הֵרֵבָה צְפָרְדָּעִים בִּיאֹוֹר,⁴⁷³ וְעָלוּ וּבָאוּ בְּבֵיתְךָ הַצְּפָרְדָּעִים יַעֲלוּ מֵהִיאֹוֹר וַיִּכְנָסוּ לְבֵיתְךָ,⁴⁷⁴ וּבַחֲדָר מִשְׁכְּבְּךָ וְעַל מִטְתְּךָ וְכֵן יִכְנָסוּ הַצְּפָרְדָּעִים לְחֹדֶר הַשֵּׁנָה שֶׁלְּךָ וַיַּעֲלוּ עַל מִיטוֹתֶיךָ,⁴⁷⁵ וּבְבֵית עֲבָדֶיךָ וּבְעַמְּךָ וְכֵן יִכְנָסוּ הַצְּפָרְדָּעִים לְבֵתֵיהֶם שֶׁל עַבְדֶּיךָ וּלְבֵתֵיהֶם שֶׁל נְתִינֶיךָ,⁴⁷⁶ וּבְתַנּוּרֶיךָ וְכֵן יִכְנָסוּ הַצְּפָרְדָּעִים לְתַנּוּרֵים שֶׁלְּךָ, וּבְמִשְׁאָרוֹתֶיךָ וְכֵן יִכְנָסוּ הַצְּפָרְדָּעִים לְתוֹךְ הַכֵּלִים בְּהֵם אַתֶּם מְכִינִים אֶת הַבָּצֵק⁴⁷⁷: (כט) וּבְכֶה וּבְעַמְּךָ וּבְכָל עַבְדֶּיךָ יַעֲלוּ הַצְּפָרְדָּעִים הַצְּפָרְדָּעִים יִכְנָסוּ לְתוֹךְ הַמַּעֲיִים שֶׁלְּךָ, שֶׁל נְתִינֶיךָ וְשֶׁל עַבְדֶּיךָ⁴⁷⁸:

שמות פרק ח

(א) וַיֹּאמֶר יְקֹזֵק אֱלֹהֵי מֹשֶׁה הִ' אָמַר אֶל מֹשֶׁה, אָמַר אֱלֹהֵי אֶהְרֹן תֹּאמַר אֶל אֶהְרֹן, נָטָה אֶת יָדְךָ בְּמִטְךָ עַל הַנְּהָרֹת (תֹּאמַר אֶל אֶהְרֹן) תִּרִים אֶת יָדְךָ שִׁמְחִיקָה בְּמִטָּה שֶׁלְּךָ, לְכַוּוֹן הַנְּהָרוֹת שְׁבָאֵרֶץ מִצְרַיִם,⁴⁷⁹ עַל הַיָּאֲרִים עַל מֵאֲגָרֵי הַמַּיִם, וְעַל הָאֲגָמִים וְעַל הָאֲגָמִים, עַל הַמְּקוֹמוֹת אֵלֵיהֶם נֹאסְפִים הַמַּיִם שְׁנוּבְעִים מִמַּעֲיֵנוֹת, וְהָעַל אֶת הַצְּפָרְדָּעִים עַל אֶרֶץ מִצְרַיִם וּבְכֵן אֶתָּה תַעֲלֶה אֶת הַצְּפָרְדָּעִים מֵהִיאֹוֹר לְכָל אֶרֶץ מִצְרַיִם⁴⁸⁰: (ב) וַיֵּט אֶהְרֹן אֶת יָדוֹ עַל מִימֵי מִצְרַיִם אֶהְרֹן הִרִים אֶת יָדוֹ לְכַוּוֹן מְקוֹרוֹת הַמַּיִם שְׁבַמִּצְרַיִם,⁴⁸¹ וְהָעַל הַצְּפָרְדָּעִים הַצְּפָרְדָּעִים עָלוּ עַל אֶרֶץ מִצְרַיִם,⁴⁸² וְתָכַס אֶת אֶרֶץ מִצְרַיִם רִיבּוּי הַצְּפָרְדָּעִים כִּיִּסָּה אֶת כָּל הַשֹּׁטֵחַ שֶׁל אֶרֶץ מִצְרַיִם⁴⁸³: (ג) וַיַּעֲשׂוּ בֵּן הַחֲרָטְמִים בְּלִטְיָהֶם הַחֲרָטוּמִים עָשׂוּ גַם הֵם כֵּן

⁴⁷⁰ אונקלוס.

⁴⁷¹ אונקלוס.

⁴⁷² אונקלוס, ונוגף היינו מכה. א"ע: נוגף היינו משחית. א"ע כתב גם שישנה מחלוקת מהי הצפרדע: האם צפרדע כמו שאנחנו מכירים או שמא מדובר בדג טורף. כלי יקר: הסיבה שה' הביא על פרעה צפרדעים היא מכיוון שהמצרים אמרו שאינם מכירים את ה', לפיכך הביא עליהם ה' צפרדעים שמסרו את נפשם כדי לקיים את דבר ה'.

⁴⁷³ אונקלוס.

⁴⁷⁴ רש"י + אונקלוס.

⁴⁷⁵ אונקלוס.

⁴⁷⁶ אונקלוס. רש"י: הטעם שהצפרדעים התחילו לעלות דווקא בביתו של פרעה היא מכיוון שפרעה הוא זה שהתחיל בעצה של להעביד את בני ישראל.

⁴⁷⁷ דעת מקרא.

⁴⁷⁸ רש"י. א"ע כתב בשם יפת שה' מדגיש שרק בפרעה ובעמו יעלו הצפרדעים, ולא בישראל, אך הא"ע לא קיבל פירוש זה.

⁴⁷⁹ אונקלוס + א"ע. כמו"כ כבת הא"ע שמקור הצפרדעים היה רק מהנהרות והאגמים.

⁴⁸⁰ אונקלוס.

⁴⁸¹ אונקלוס. א"ע: בניגוד למכת דם שם הכה אהרון את מקורות המים, כאן פשוט הרים את ידו והיה בכך משום אות שהצפרדע תעלה.

⁴⁸² רש"י בפירושו השני, וצפרדע היינו שירוץ הצפרדעים בפירושו הראשון כתב שהכוונה היא לצפרדע אחת שממנה יצאו נחילי צפרדעים.

⁴⁸³ דעת מקרא.

בכשפיהם,⁴⁸⁴ וַיַּעֲלוּ אֶת הַצְּפַרְדָּעִים עַל אֶרֶץ מִצְרַיִם הַחַרְטוּמִּים הֵעִלוּ גַם הֵם אֶת הַצְּפַרְדָּעִים עַל כָּל אֶרֶץ מִצְרַיִם: (ד) וַיִּקְרָא פְּרַעֲהַ לְמֹשֶׁה וּלְאַהֲרֹן פְּרַעֲהַ קָרָא לְמֹשֶׁה וְאַהֲרֹן, וַיֹּאמֶר פְּרַעֲהַ אֵל מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן: הֲעִתִּירוּ אֵל יִקְוֹק תִּתְפַּלְלוּ לִפְנֵי ה',⁴⁸⁵ וַיֹּסֶר הַצְּפַרְדָּעִים מִמֶּנִּי וּמֵעַמִּי (כְּתוּצָאָה מִתְּפִילַתְכֶם) ה' יִסִּיר אֶת הַצְּפַרְדָּעִים מִמֶּנִּי וּמֵהֶעַם הַמִּצְרַיִם, וְאַשְׁלַחָה אֶת הָעָם וַיִּזְבְּחוּ לִיקְוֹק וְאֲנִי אֶשְׁלַח אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְהֵם יִקְרִיבוּ קֶרְבָּנוֹת לִפְנֵי ה'⁴⁸⁶: (ה) וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה לְפְרַעֲהַ מֹשֶׁה אָמַר לְפְרַעֲהַ: הֲתִפְאָר עָלַי אֲנִי אֶעֱשֶׂה לָךְ תִּפְאָרָת, אֲנִי אֶעֱשֶׂה אֶת מִבְּקֶשְׁךָ,⁴⁸⁷ לְמַתִּי אֶעֱתִיר לָךְ וְלַעֲבָדֶיךָ וְלַעֲמֶיךָ לְמַתִּי אֶתָּה רּוּצָה שְׂאֲנִי אֶתְּפַלֵּל לְהִי עֲלֶיךָ, עַל עֲבֹדֶיךָ וְעַל הָעָם הַמִּצְרַיִם.⁴⁸⁸ מֹשֶׁה אָמַר לְפְרַעֲהַ שֶׁהוּא יִתְפַּלֵּל עֲלֵינוּ עוֹד בְּאוֹתוֹ יוֹם, אֲךָ שְׂאֲלָתוֹ שֶׁל מֹשֶׁה אֵל פְּרַעֲהַ הֵייתָה, מַתִּי פְּרַעֲהַ מְעוֹנִינִן שֶׁהַצְּפַרְדָּעִים יִסּוּרוּ,⁴⁸⁹ לְהַכְרִית הַצְּפַרְדָּעִים מִמֶּךָ וּמִבְּתֵיךָ שְׂאֲנִי אֶשְׁמִיד אֶת הַצְּפַרְדָּעִים מִמֶּךָ וּמֵהַבָּתִּים שֶׁלְךָ,⁴⁹⁰ רַק בְּיַאֲד תִּשְׂאָרְנָה הַצְּפַרְדָּעִים יִישָׂארוּ רַק בְּיַאֲד, הַמְּקוֹם בּוֹ הָיוּ רְגִילוֹת לְהִיּוֹת לִפְנֵי מַכַּת הַצְּפַרְדָּעִים⁴⁹¹: (ו) וַיֹּאמֶר פְּרַעֲהַ עֲנֵה לְמֹשֶׁה: לְמַחֵר תִּתְפַּלֵּל הַיּוֹם שֶׁהַצְּפַרְדָּעִים יִסּוּרוּ מִחֵר,⁴⁹² וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אָמַר לְפְרַעֲהַ: כְּדַבְּרְךָ אֲנִי אֶעֱשֶׂה כְּדַבְּרְךָ, וְהַצְּפַרְדָּעִים יִסּוּרוּ מִמֶּךָ מִחֵר, לְמַעַן תִּדַּע כִּי אֵין בִּיקְוֹק אֱלֹהֵינוּ כִּדִּי שְׂאֲתָה תִּדַּע שְׂאֵין אֵף כַּח בְּעוֹלָם שֶׁהוּא כְּהִי אֱלוֹקֵינוּ, וּמַעֲשֵׂי הַחַרְטוּמִּים אֵינֶם מִשְׁתּוּוִּים לְמַעֲשֵׂיו שֶׁל ה'. עַל יְדֵי שֶׁהַצְּפַרְדָּעִים יִסּוּרוּ בְּדִיוֹק בְּזִמְנָן שֶׁפְּרַעֲהַ בִּיקֵשׁ, יִבִּין פְּרַעֲהַ שֶׁמַּכַּת הַצְּפַרְדָּעִים הֵייתָה תַּכְנִית אֱלוֹקִית⁴⁹³: (ז) וַיֹּסֶר הַצְּפַרְדָּעִים מִמֶּךָ וּמִבְּתֵיךָ וּמֵעַמֶּיךָ וּמֵעַמֶּיךָ הַצְּפַרְדָּעִים יִסּוּרוּ מִמֶּךָ, מִבְּתֵיךָ, מֵעַבְדֶיךָ וּמֵהֶעַם הַמִּצְרַיִם, רַק בְּיַאֲד תִּשְׂאָרְנָה הַצְּפַרְדָּעִים יִישָׂארוּ רַק בְּיַאֲד: (ח) וַיֵּצֵא מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן מֵעַם פְּרַעֲהַ מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן יֵצְאוּ מִלִּפְנֵי פְּרַעֲהַ, וַיֵּצֵעַק מֹשֶׁה אֶל יִקְוֹק מֹשֶׁה מִיַּד הַתְּפַלֵּל לִפְנֵי ה',⁴⁹⁴ עַל דְּבַר הַצְּפַרְדָּעִים אֲשֶׁר שָׁם לְפְרַעֲהַ עַל עֶסֶק הַצְּפַרְדָּעִים שֶׁהִי שָׁם לְפְרַעֲהַ⁴⁹⁵: (ט) וַיַּעַשׂ יִקְוֹק כְּדַבְּרֵי מֹשֶׁה הִי עָשָׂה כְּדַבְּרֵי מֹשֶׁה שֶׁהַתְּפַלֵּל שִׁיכַרְתָּ אֶת הַצְּפַרְדָּעִים,⁴⁹⁶ וַיִּמְתּוּ הַצְּפַרְדָּעִים מִן

⁴⁸⁴ א"ע: היה הבדל בין החרטומים שעשו את המכה במים מועטים, לבין אהרון שעשה כן בכמעט כל המים שהיה במצרים, ופרעה ראה שהחרטומים רק הוסיפו על המכה, ולכן ביקש ממושה להתפלל אל ה' שיסיר את המכה. ספורנו: הצפרדעים שהעלו החרטומים לא היו יכולים להוליד.

⁴⁸⁵ אונקלוס. א"עף מכת צפרדע הייתה קשה יותר ממכת דם, שהרי במכת צפרדע כתוב בתהילים שהיא השחיתה את מצרים.

⁴⁸⁶ אונקלוס.

⁴⁸⁷ א"ע. אונקלוס: מעשה גבורה. רש"י: תשתבח ותאמר לי לעשות מעשה שאני אינני יכול לעשות, ולפי"ז התפאר היינו תשתבח. רשב"ם פירש בערך כמו רש"י, מלשון התנשא, ומשה אמר לפרעה שיתנשא לביקש דבר שהוא אינו יכול לקיים.

⁴⁸⁸ אונקלוס.

⁴⁸⁹ רש"י. רשב"ם: הצפרדעים יתחילו למות מיד והשאלה היא עד מתי ימותו. ספורנו: כרגע עדיין מעשיהם של החרטומים עומד עדיין והצפרדעים שיצרו עדיין קיימים. מתי יסורו דברי הכשפים וכך תכיר שהצפרדעים שאנחנו העלינו איננו מעשה כשפים. מעשה כשפים אינו נשאר בעינו הרבה זמן. א"ע: פרעה חשב שמערכת כוכבי השמים הביאה עליו את הצפרדעים, ולכן ביקש שהצפרדעים יסורו למחרת, וכך יידע שהצפרדעים באו מה'. רמב"ן: כנראה שהצפרדעים סרו בדיוק בשעה שמושה התפלל שיסורו, ופרעה חשב שמושה ביקש זמן עד שיוכל להתפלל לה' שיסיר את הצפרדעים, ולכן נתן לו זמן קצר של יום כדי שיוכל להתפלל ביום המחרת.

⁴⁹⁰ אונקלוס.

⁴⁹¹ א"ע.

⁴⁹² רש"י.

⁴⁹³ ספורנו.

⁴⁹⁴ רש"י + אונקלוס. ספורנו: הסיבה שמושה היה צריך צעקה, שהיא תפילה חזקה, היא מכיוון שמושה התפלל שהצפרדעים שבמצרים יכרתו, ושבשאר המקומות, לא יכרתו.

⁴⁹⁵ אונקלוס.

⁴⁹⁶ אונקלוס.

הַבְּתִים מִן הַחֲצֵרֹת וּמִן הַשְּׂדֵה הַצִּפְרָדְעִים שֶׁהָיוּ בְּבֵתִים, בַּחֲצֵרוֹת וּבְשָׂדוֹת מֵתוֹ⁴⁹⁷: (י) וַיִּצְבְּרוּ אֹתָם חֲמָרִם חֲמָרִם הַמְצָרִים צָבְרוּ אֶת הַצִּפְרָדְעִים בְּעֵרִימוֹת עֵרִימוֹת,⁴⁹⁸ וַתִּבְאֵשׁ הָאָרֶץ אֶרֶץ מִצְרַיִם הַסְרִיחָה מֵרִיחַ הַצִּפְרָדְעִים שִׁמְתוֹ⁴⁹⁹: (יא) וַיֵּרָא פְּרַעֲהַ בִּי הֵיטָה הַרְוָחָה פְּרַעֲהַ רָאָה שֶׁכָּבֵר הַגִּיעָה רוּחוֹהָ, שֶׁכָּבֵר סָרוּ הַצִּפְרָדְעִים,⁵⁰⁰ וַהֲכִבֵּד אֶת לְבָבוֹ לַמְּרוֹת חוּזֵק מִכַּת צִפְרָדְעִים, פְּרַעֲהַ הַכְּבִיד אֶת לִיבּוֹ,⁵⁰¹ וְלֹא שָׁמַע אֶלֶהֶם כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר יְקֻנֹּק פְּרַעֲהַ לֹא שָׁמַע לְמֹשֶׁה וְאַהֲרֹן, כְּמוֹ שֶׁהָאֵל אָמַר שֶׁפְּרַעֲהַ לֹא יִשְׁמַע לָהֶם⁵⁰²: (יב) וַיֹּאמֶר יְקֻנֹּק אֶל מֹשֶׁה הִ' אָמַר אֶל אֶהְרֹן תֹּאמַר אֶל אַהֲרֹן, נָטָה אֶת מַטְּךָ תֵּרִים אֶת הַמַּטֵּה שֶׁלְּךָ,⁵⁰³ וְהָךְ אֶת עֵפֶר הָאָרֶץ וּתְכָה עִם הַמַּטֵּה אֶת עֵפֶר הָאָרֶץ,⁵⁰⁴ וְהָיָה לְכִנְיָם בְּכָל אֶרֶץ מִצְרַיִם הַעֲפֵר שִׁיכָה בּוֹ אַהֲרֹן יִיחַפֵּךְ לְכִינָיִם, וְכִינָיִם אֵלוֹ יוֹלִידוּ כִינָיִם שִׁימְלֹאוּ אֶת כָּל אֶרֶץ מִצְרַיִם⁵⁰⁵: (יג) וַיַּעֲשׂוּ בֶן מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן עָשׂוּ כְּמוֹ שֶׁהָיָה צִוּוּהָ אוֹתָם: מֹשֶׁה דִּבֶּר אֶל אַהֲרֹן, וְאַהֲרֹן קִיִּים אֶת הַצִּיּוּי שֶׁל מֹשֶׁה,⁵⁰⁶ וַיֵּט אֶהְרֹן אֶת יָדוֹ בְּמַטְּהוֹ אַהֲרֹן הֵרִים אֶת הַיָּד שֶׁהַחֲזִיקָה אֶת מַטְהוֹ,⁵⁰⁷ וַיָּךְ אֶת עֵפֶר הָאָרֶץ אַהֲרֹן הִכָּה אֶת עֵפֶר הָאָרֶץ, וַתְּהִי הַכִּנָּם בְּאָדָם וּבְבִהֵמָה הַכִּינָיִם רָחֲשׁוּ בְּבְנֵי הָאָדָם וּבַחַיּוֹת,⁵⁰⁸ כָּל עֵפֶר הָאָרֶץ הָיָה כִּנָּיִם בְּכָל אֶרֶץ מִצְרַיִם בְּכָל אֶרֶץ מִצְרַיִם, הָיָה הַעֲפֵר מֵלֹא בְּכִינָיִם⁵⁰⁹: (יד) וַיַּעֲשׂוּ בֶן הַחֲרָטְמִים בְּלִטְיָהֶם הַחֲרָטוּמִּים הִכּוּ אֶת עֵפֶר הָאָרֶץ וְנִיסּוּ עַל יָדֵי כַשְׁפֵּיהֶם לְהוֹצִיא כִינָיִם מֵעֵפֶר הָאָרֶץ,⁵¹⁰ לְהוֹצִיא אֶת הַכִּנָּיִם (הַסִּיבָה שֶׁהַחֲרָטוּמִּים הִכּוּ בְּעֵפֶר הָאָרֶץ הַיָּא) כְּדִי לְהוֹצִיא מֵהַעֲפֵר כִּינָיִם, וְכִדִּי לְבִרְוֹא אֶת הַכִּינָיִם,⁵¹¹ וְלֹא יִכְלֹו הַחֲרָטוּמִּים לֹא הַצְּלִיחוּ לְבִרְוֹא אֶת הַכִּינָיִם, כִּיּוֹן שֶׁכַּשְׁפֵּי הַחֲרָטוּמִּים אֵינָם שׁוֹלְטִים עַל דְּבָרִים קְטָנִים מְגוֹדֵל שֶׁל שְׁעוֹרָה,⁵¹² וַתְּהִי הַכִּנָּם בְּאָדָם וּבְבִהֵמָה הַכִּינָיִם הָיוּ בְּבְנֵי הָאָדָם וּבַבְּהֵמוֹת⁵¹³: (טו) וַיֹּאמְרוּ הַחֲרָטְמִים אֶל פְּרַעֲהַ הַחֲרָטוּמִּים אִמְרוּ

⁴⁹⁷ אונקלוס.

⁴⁹⁸ רש"י.

⁴⁹⁹ אונקלוס.

⁵⁰⁰ אונקלוס. כלי יקר: רק במכת צפרדעים נאמר זאת, מכיוון שבשאר המכות, לא נשאר נזק לאחר המכה, ואילו כאן נשאר סירחון מהצפרדעים, ודבר זה לבד היה אמור להכניע את ליבו של פרעה, רק שפרעה לא התייחס לסירחון כיוון שבמקום רחב, אין השפעה לסירחון.

⁵⁰¹ רשב"ם.

⁵⁰² רש"י.

⁵⁰³ אונקלוס.

⁵⁰⁴ אונקלוס.

⁵⁰⁵ א"ע. ספורנו: הסיבה שכאן אין התראה היא משום שיש שלש קבוצות של מכות: דצ"כ – מכות ביסודות הכבדים, עד"ש – מכות בבעלי החיים, ובא"ח – מכות באוויר, ובכל קבוצה היו התראות על השתיים הראשונות ואילו על השלישית שבאותה קבוצה. הרמב"ן בפס' טו' מאריך גם הוא בהסבר מדוע לא הייתה התראה, וכתב שבכל מכה שלא היה בה משום חשש למוות, לא הייתה התראה.

⁵⁰⁶ א"ע.

⁵⁰⁷ אונקלוס. דעת מקרא: למרות שבציווי היד אינה מוזכרת, הציווי והמעשה הוא אותו דבר והשינוי הוא רק בגלל יופי הדיבור.

⁵⁰⁸ רש"י. א"ע: מדובר על שם המין של הכינים. רשב"ם: הכוונה היא לכינים, וכל של כינים לכאורה מיותר, ומקורו במשקל, כמו ריקם.

⁵⁰⁹ לא ניתן לומר שכל העפר הפך להיות כינים, שהרי א"ע פירש שרק העפר שהכה אהרון הפך לכינים.

⁵¹⁰ א"ע + אונקלוס. רמב"ן: החרטומים עשו את כשפיהם ולא הצליחו להוציא את הכינים, למרות שהיו פעמים שהם כן הצליחו להוציא כינים על ידי כשפים. בפירושו השני כתב שהחרטומים לא הצליחו לעשות את מכת כינים, כיוון שהיה בכך משום בריאה חדשה.

⁵¹¹ רש"י.

⁵¹² רש"י. ספורנו: החרטומים אינם מצליחים לברוא דבר שמתנועע באמת.

⁵¹³ אונקלוס. א"ע: הטעם שהתורה חזרה כאן על כך שהכינים היו בבני האדם ובבהמות היא כדי לומר שהכינים היו גם בחרטומים.

לפרעה: **אֶצְבַּע אֱלֹהִים הוּא מַכָּה זֶה**, מכת הכינים, היא מכה מלפני ה', ומשה ואהרן לא עשו מכה זו על ידי כשפים, ⁵¹⁴ **וַיִּחְזַק לֵב פְּרַעֲהַ וְלֹא שָׁמַע אֱלֹהִים כְּאֲשֶׁר דִּבֶּר יְקֹנָק** פרעה חיזק את ליבו והוא לא שמע למשה ואהרן כמו שאמר ה' למשה ואהרן שפרעה לא ישמע אליהם ⁵¹⁵: **וַיֹּאמֶר יְקֹנָק אֶל מֹשֶׁה ה' אָמַר לְמֹשֶׁה: הַשָּׁמַיִם בְּבִקְרָה וְהִתְיַצַּב לִפְנֵי פְּרַעֲהַ תִּקְוֶה תִּקְוֶה מוֹקֵדָם בְּבוֹקֵר וְתִתְיַצַּב לִפְנֵי פְּרַעֲהַ, ⁵¹⁶ הֲנִיָּה יוֹצֵא הַמַּיִמָּה פְּרַעֲהַ יוֹצֵא מוֹקֵדָם בְּבוֹקֵר אֶל הַיָּם שְׂבִנְהָר הַיָּאֹר, ⁵¹⁷ וְאָמַרְתָּ אֵלָיו תֹּאמַר אֶל פְּרַעֲהַ, כֹּה אָמַר יְקֹנָק כֹּךְ אֲנִי אוֹמֵר לְךָ בְּשֵׁם ה': שְׁלַח עַמִּי וַיַּעֲבֹדְנִי תִשְׁלַח אֶת עַמִּי, אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל, כְּדֵי שִׁיעַבְדוּ אוֹתִי בַּמִּדְבָּר: (יז) כִּי אִם אֵינְךָ מְשַׁלַּח אֶת עַמִּי (תִּשְׁלַח אֶת עַמִּי) מִכִּיּוּן שֶׁאִם אֶתָּה לֹא תִשְׁלַח אֶת עַמִּי, אִם אֶתָּה לֹא תִשְׁלַח אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל, הֲנִי מְשַׁלַּח בְּךָ וּבְעַבְדֶיךָ וּבְעַמְּךָ וּבְבִתֶיךָ אֲנִי אֲגַרְהָ בְךָ, בְּעַבְדֶיךָ, בְּעַם הַמִּצְרַיִם וּבַמִּשְׁפָּחוֹתֶיךָ, ⁵¹⁸ אֶת הָעָרֹב חַיּוֹת רַעוֹת שְׂבָאוֹת מְעוֹרְבוֹת אַחַת עִם הַשְּׂנִיָּה, ⁵¹⁹ וּמִלֵּאוּ בְּתֵי מִצְרַיִם אֶת הָעָרֹב הַבְּתִים שֶׁבַּמִּצְרַיִם יִהְיוּ מִלֵּאִים בַּחַיּוֹת הַרַעוֹת שֶׁאֲנִי אֲגַרְה בְּכֶם, וְגַם הָאֲדָמָה אֲשֶׁר הֵם עָלֶיהָ וְגַם הָאֲדָמָה, מִקּוֹם שֶׁאֵין שֵׁם בְּכָלֵל בְּתִים, תִּהְיֶה מִלֵּאָה בַּחַיּוֹת רַעוֹת ⁵²⁰: (יח) וְהִפְלִיתִי בַיּוֹם הַהוּא בַיּוֹם שֶׁאֲנִי אֲכַה אוֹתְךָ בְּעָרֹב, אֲנִי (ה') אֲפָרִישׁ ⁵²¹ אֶת אֶרֶץ גִּשְׁן (אֲנִי (ה') אֲפָרִישׁ) אֶת אֶרֶץ גִּשְׁן מִשְׂאֵר אֶרֶץ מִצְרַיִם, אֲשֶׁר עַמִּי עֹמֵד עָלֶיהָ אֶרֶץ גִּשְׁן הִיא הָאֶרֶץ שְׁעֵמִי, עִם יִשְׂרָאֵל, עוֹמֵד עֲלֶיהָ וְגַר בָּהּ, ⁵²² לְבִלְתִּי הָיִיתָ שֵׁם עָרֹב (אֲנִי אֲפָרִישׁ אֶת אֶרֶץ גִּשְׁן) כֹּךְ שֶׁלֹּא יִהְיֶה בָּאֶרֶץ גִּשְׁן עָרֹב, ⁵²³ לְמַעַן תִּדְעַ כִּי אֲנִי יְקֹנָק בְּקִרְבֵּי הָאֶרֶץ (הַסִּיבָה שֶׁאֲנִי אֲפָרִישׁ אֶת אֶרֶץ גִּשְׁן מִשְׂאֵר אֶרֶץ מִצְרַיִם הִיא) כְּדֵי שֶׁתִּדְעַ שֶׁאֲנִי ה' שׁוֹלֵט בָּאֶרֶץ ⁵²⁴: (יט) וְשִׁמְתִי פֶדֶת בֵּין עַמִּי וּבֵין עַמְּךָ אֲנִי אֲשִׁים הַבְּדֵלָה שֶׁתִּבְדִּיל בֵּין הָעַם שְׁלִי (בְּנֵי יִשְׂרָאֵל) לְעַם שְׁלֹךְ (מִצְרַיִם), ⁵²⁵ לְמַחֵר יִהְיֶה הָאֵת הַזֶּה מַחֵר יִתְקִיִּים הָאוֹת הַזֶּה (בִּיאַת הָעָרֹב וְהַבְּדֵלָה בֵּין מִצְרַיִם לְיִשְׂרָאֵל) וְכֹךְ תִּדְעַ שֶׁלֹּא הִיא זֶה מִקְרָה שֶׁהִגִּיעַ הָעָרֹב עַל מִצְרַיִם, שֶׁהָרִי אֲנִי אוֹמֵר לְךָ כִּבְרַ הַיּוֹם שֶׁכֹּךְ יִקְרָה מַחֵר ⁵²⁶: (כ) וַיַּעַשׂ יְקֹנָק כִּן ה'**

⁵¹⁴ רש"י. א"ע: החרטומים אמרו לפרעה שמכה זו לא נעשתה על ידי משה ואהרן, אלא נעשתה על ידי מערכות השמים, והראיה היא שמשה לא התרה בפרעה לפני המכה, וגם החרטומים לא הצליחו כלל לברוא את הכינים. אמנם הרמב"ן חלק על הא"ע ואמר שהחרטומים הכירו שהמכה הייתה מאת ה' ולכן גם לא קרא להם פרעה יותר מפעם זו ואילך. רשב"ם: אצבע אלוקים היא מכת מדינה.

⁵¹⁵ רש"י.

⁵¹⁶ אונקלוס.

⁵¹⁷ א"ע.

⁵¹⁸ רש"י.

⁵¹⁹ רש"י וא"ע.

⁵²⁰ א"ע. ספורנו: גם הקרקע שעליו הבתים, יהיה מלא בחיות רעות. רש"י: הסיבה שה' נהג כך במכות מצרים היא מכיוון שה' נהג עם המצרים כמו שנוהגים המלכים בשעה שהם תוקפים עיר: קודם מקלקלים את מקורות המים שלהם, לאחר מכן תוקעים בשופרות (צפרדעים) כדי להבהיל אותם ...

⁵²¹ רש"י. רשב"ם: הצורך בהפרשה היא מכיוון שהחיות הולכות בכל המקומות, ולכן צריך הפרשה בדבר וערוב. רמב"ן: בארץ גשן היו רב התושבים מבני ישראל.

⁵²² אונקלוס.

⁵²³ אונקלוס.

⁵²⁴ אונקלוס. א"ע: כדי שתדע שטני ה' נמצא בדיוק באמצע הארץ, כדרך המלכים שעומדים בדיוק באמצע מלכותם וכשם שהלב הוא באמצע הגוף. רמב"ן דחה פירוש זה של הא"ע ופירש כאונקלוס וכתב עוד שייטן שיש בדבר סוד נסתר.

⁵²⁵ רש"י ורשב"ם. אונקלוס: אני אשים ישועה לעם ישראל לעומת העם שלך שאשים עליהם מכה. רמב"ן: הסיבה שיש כאן מעין כפילות, וכתוב שה' גם יפלה וגם ישים פדות היא מכיוון שההפלאה היא בין שני מקומות: ארץ מצרים וארץ גשן, והפדות היא גם לבני ישראל שילכו למצרים, שלא יזקו. ⁵²⁶ רשב"ם.

עשה ביום המחרת כמו שאמר למשה שיעשה,⁵²⁷ וַיָּבֵא עֶרֶב כְּבֹד בֵּיתָהּ פְּרַעַה וּבֵית עֲבָדָיו ה' הביא ערוב תקיף לביתו של פרעה ולבתיהם של עבדיו של פרעה,⁵²⁸ וּבְכָל אֶרֶץ מִצְרַיִם תִּשְׁחַת הָאָרֶץ מִפְּנֵי הָעֶרֶב ארץ מצרים כולה הושחתה מפני הערוב שה' הביא⁵²⁹: (כא) וַיִּקְרָא פְּרַעַה אֶל מֹשֶׁה וּלְאַהֲרֹן פְּרַעַה קרא למשה ואהרון, וַיֹּאמֶר פְּרַעַה אִמַּר לְמֹשֶׁה וְאַהֲרֹן: לָכוּ זָבְחוּ לְאֱלֹהֵיכֶם בְּאֶרֶץ תּלכו ותקריבו קרבנות לאלוקיכם בארץ מצרים, ואל תלכו למדבר כדי להקריב את הקרבנות⁵³⁰: (כב) וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה מֹשֶׁה ענה לפרעה: לֹא נִכּוֹן לַעֲשׂוֹת כֵּן לֹא טוב לעשות כן, אין זה טוב שנקריב קרבנות לה' בארץ מצרים,⁵³¹ כִּי תוֹעֵבֵת מִצְרַיִם נִזְבַּח לִיקְוֹק אֱלֹהֵינוּ שהרי אנחנו נקריב כבשים שהם תועבת מצרים. המצרים היו עובדים את הכבשים כעבודה זרה, ולכן, בפי ישראל נקראו הכבשים תועבת מצרים. משה אמר לפרעה שעם ישראל אינו יכול להקריב לה' את הקרבנות במצרים, משום שחלק מהקרבנות שיקריבו לה', יהיו הכבשים שהם אלוהי מצרים,⁵³² הֲזֶן נִזְבַּח אֶת תוֹעֵבֵת מִצְרַיִם לְעֵינֵיהֶם וְלֹא יִסְקְלֵנוּ האם כאשר נקריב את הכבשים לה' לעיני המצרים, לא ירגמו אותנו המצרים באבנים? הרי המצרים לא יתנו לנו להקריב את הכבשים לה', כיוון שהם לא ייתנו שיקריבו את האלוהים שלהם⁵³³: (כג) דַּרְךְ שְׁלֹשֶׁת יָמִים נֶלְךְ בְּמִדְבָּר אנחנו צריכים להתרחק ממצרים מהלך דרך של שלשה ימים,⁵³⁴ וְזָבְחֵנוּ לִיקְוֹק אֱלֹהֵינוּ כַּאֲשֶׁר יֹאמֶר אֱלֹהֵינוּ ואנחנו נקריב קרבנות לה', כפי מה שה' יאמר לנו. ה' יאמר לנו אלו קרבנות הוא רוצה שנקריב אליו⁵³⁵: (כד) וַיֹּאמֶר פְּרַעַה פְּרַעַה אמר למשה: אֲנֹכִי אֲשַׁלַּח אֶתְכֶם וּזְבַחְתֶּם לִיקְוֹק אֱלֹהֵיכֶם בְּמִדְבָּר אני אשלח אתכם ואתם תוכלו ללכת ולהקריב קרבנות לפני ה' במדבר, אני מסכים לכך שלא תקריבו את הקרבנות בארץ מצרים, אלא שתקריבו אותם במדבר,⁵³⁶ רַק הֲרַחֵק לֹא תִרְחִיקוּ לְלֶכֶת רק אל תתרחקו ממצרים,⁵³⁷ הֶעֱתִירוּ בְּעַדִי ותתפללו גם עליי, כאשר אתם תקריבו קרבנות, תתפללו גם עליי⁵³⁸: (כה) וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה מֹשֶׁה אמר לפרעה: הֲנִה אֲנֹכִי יוֹצֵא מֵעַמְּךָ הרי אני יוצא ממך,⁵³⁹ וְהֶעֱתַרְתִּי אֶל יְקוֹק ואני אתפלל לפני ה',⁵⁴⁰ וְסָר הָעֶרֶב מִפְּרַעַה מֵעַבְדָיו וּמֵעַמּוֹ מָחָר ועירוב החיות הרעות יסור מחר מפרעה, מעבדיו ומעמנו,⁵⁴¹ רַק אֵל יִסַּף פְּרַעַה הֵתַל לְבִלְתִּי שַׁלַּח אֶת הָעַם לְזִבְחָ לִיקְוֹק רק שפרעה לא ימשך

⁵²⁷ א"ע.

⁵²⁸ אונקלוס.

⁵²⁹ אונקלוס.

⁵³⁰ רש"י. א"ע: עכשיו התברר לפרעה שהמכות באו עליו מכיוון שלא נתן לבני"ה להקריב קרבנות.

⁵³¹ אונקלוס.

⁵³² רש"י. בפירושו השני כתב שתועבת מצרים היא זביחת בני"ה: המצרים יתעבו את הקרבת הכבשים ע"י בני"ה.

א"ע: תושבי מצרים היו מזרע חם שלא היו אוכלים בשר כלל.

⁵³³ אונקלוס.

⁵³⁴ א"ע.

⁵³⁵ א"ע.

⁵³⁶ אונקלוס.

⁵³⁷ אונקלוס. אה"ח: פרעה אמר למשה שאיננו צריך להתרחק מהלך דרך שלשה ימים, אלא מספיק שהוא יוצא מעט ממצרים, ומשה הסכים לכך, כיוון שכל מטרתו הייתה רק לצאת מעט ממצרים, ואין זה משנה באיזה תנאי.

⁵³⁸ אונקלוס. א"ע: הכוונה היא שמשה ואהרון יתפללו שה' יסיר מהם את המכה, אך לפי"ז היה צריך להיות כתוב

העתירו בעדי לפני נתינת הרשות ללכת.

⁵³⁹ אונקלוס.

⁵⁴⁰ אונקלוס.

⁵⁴¹ אונקלוס.

לשקר בכך שהוא לא ישלח את בני ישראל להקריב קרבנות לפני ה' ⁵⁴²: (כו) וַיֵּצֵא מֹשֶׁה מֵעַם פְּרַעֲהַ מִשָּׁה יֵצֵא מִלִּפְנֵי פְרַעַה, וַיַּעֲתֶר אֶל יְקֹוֹק מִשָּׁה הַתֹּאמֵץ בַּתְּפִילָתוֹ לִפְנֵי ה' ⁵⁴³: (כז) וַיַּעַשׂ יְקֹוֹק כְּדִבְרֵי מֹשֶׁה ה' עָשָׂה כְּדִבְרֵי מֹשֶׁה, וַיִּסַּר הָעָרֹב מִפְּרַעֲהַ מֵעֲבָדָיו וַיַּמְעִמוּ ה' הִסִּיר אֶת הָעָרֹב מִפְּרַעֲהַ, מֵעֲבָדָיו וּמֵעַמּוֹ, לֹא נִשְׁאַר אֶחָד בְּכָל מִצְרַיִם לֹא נִשְׁאַרָה חַיָּה רְעָה אַחַת: (כח) וַיִּכְבַּד פְּרַעֲהַ אֶת לְבָבוֹ גַם בַּפְּעַם הַזֹּאת פְּרַעַה הַכְּבִיד אֶת לִבּוֹ גַם לְאַחַר מַכַּת הָעָרֹב, כְּמוֹ שֶׁהַכְּבִיד אֶת לִבּוֹ לְאַחַר מַכַּת הַצִּפְרָדְעִים, ⁵⁴⁴ וְלֹא שָׁלַח אֶת הָעָם פְּרַעַה לֹא שִׁלַּח אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מִמִּצְרַיִם:

שמות פרק ט

(א) וַיֹּאמֶר יְקֹוֹק אֶל מֹשֶׁה ה' אָמַר לְמֹשֶׁה: בֹּא אֶל פְּרַעֲהַ וְדַבַּרְתָּ אֵלָיו תִּכְנַס לִפְנֵי פְרַעַה וְתֹאמַר לוֹ, ⁵⁴⁵ כֹּה אָמַר יְקֹוֹק אֱלֹהֵי הָעִבְרִיִּים כֹּךְ אָמַר ה' אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל, שְׁלַח אֶת עַמִּי וַיַּעֲבֹדְנִי תִשְׁלַח אֶת הָעָם שְׁלִי וְהֵם יַעֲבֹדוּ לִפְנֵי ⁵⁴⁶: (ב) כִּי אִם מָאֵן אֶתְּהָ לְשַׁלַּח (תִּשְׁלַח אֶת עַמִּי) כִּיוּן שֶׁאִם אַתָּה מִסְרַב לְשַׁלַּח אֶת הָעָם, ⁵⁴⁷ וְעוֹדֵךְ מַחֲזִיק בָּם וְאַתָּה עֲדִיין תֹּאחֲזוּ בְעַם יִשְׂרָאֵל ⁵⁴⁸: (ג) הֲנִה יָד יְקֹוֹק הוֹיָה בְּמִקְנֶךָ אֲשֶׁר בַּשָּׂדֶה מִכָּה מִלִּפְנֵי ה', מִכָּה מֵאֵת ה', תִּהְיֶה בְּמִקְנֶה שֶׁלְךָ שֶׁנִּמְצָא בַשָּׂדֶה, ⁵⁴⁹ בְּסוֹסִים בְּחֲמֹרִים בְּגַמְלִים בְּבָקָר וּבַצֹּאֵן הַמִּכָּה תִּכְלֹל אֶת כָּל הַחַיּוֹת: הַסּוֹסִים, הַחֲמֹרִים, הַגַּמְלִים, הַבָּקָר וְהַצֹּאֵן, דְּבָר כְּבֹד מְאֹד (יִהְיֶה בְּבַהֲמוֹת שֶׁלְךָ) מוֹוֹת חֹזֵק מְאֹד ⁵⁵⁰: (ד) וְהִפְלָה יְקֹוֹק בֵּין מִקְנֶה יִשְׂרָאֵל וּבֵין מִקְנֶה מִצְרַיִם ה' יִבְדִּיל בֵּין הַמִּקְנֶה שֶׁל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל, לְבֵין הַמִּקְנֶה שֶׁל הַמִּצְרַיִם, ⁵⁵¹ וְלֹא יָמוּת מִכָּל לְבַנֵּי יִשְׂרָאֵל דְּבָר לֹא יָמוּת דָּבָר אֶחָד מִכָּל מֵה שֵׁשׁ לְבַנֵּי יִשְׂרָאֵל ⁵⁵²: (ה) וַיִּשָּׂם יְקֹוֹק מוֹעֵד ה' קָבַע זְמַן שִׁיתְחִיל הַדָּבָר, וְכֹךְ לֹא יֹאמְרוּ הַמִּצְרַיִם שֶׁהַדָּבָר נָהִיָה בְּמִקְרָה. עַל יַדֵּי שֶׁה' אָמַר בְּדִיוֹק מֵתִי תִתְחִיל מַכַּת הַדָּבָר, הַמִּצְרַיִם יִדְעוּ שֶׁהַמִּכָּה הֵייתָה מֵאֵת ה', ⁵⁵³ לֵאמֹר ה' אָמַר בְּעַת שֶׁקָּבַע אֶת הַמוֹעֵד, מִחֵר יַעֲשֶׂה יְקֹוֹק הַדְּבָר הַזֶּה בְּאַרְצֵךְ ה' יַעֲשֶׂה לְמַחֲרָת אֶת הַדָּבָר הַזֶּה בְּאַרְץ

⁵⁴² אונקלוס.

⁵⁴³ רש"י. ספורנו: הסיבה שמשה הי צריך להתאמץ בתפילתו היא כדי שהערוב לא ימותו במצרים וכך ייהנו המצרים מהעורות.

⁵⁴⁴ רשב"ם.

⁵⁴⁵ אונקלוס. א"ע: תיכנס לארמון של פרעה. אוה"ח: כאשר ה' אומר למשה בא אל פרעה, כוונתו היא שמשה ייכנס לארמון של פרעה ללא רשות, ויתעלם משומרי הראש של פרעה, וכאשר ה' אומר למשה שילך ליאור, שם אין שומרי ראש, ה' אומר בלשון "לך אל פרעה".

⁵⁴⁶ אונקלוס.

⁵⁴⁷ אונקלוס.

⁵⁴⁸ רש"י. אונקלוס: עדיין משעבד את עם ישראל.

⁵⁴⁹ אונקלוס. רמב"ן: אין הכוונה שהדבר היה רק בשדה, אלא שרוב המקנה היה בשדה, וממילא התרה בהם שהמקנה שבשדה ימות. בפירושו השני כתב שיייתכן שבגלל שהמצרים עבדו את הכבשים, הרי שהם הרחיקו אותם לשדות שמחוץ לערים, ולכן אמר ה' לפרעה שהמקנה שלו בשדה ימות.

⁵⁵⁰ אונקלוס.

⁵⁵¹ רש"י.

⁵⁵² אונקלוס.

⁵⁵³ אונקלוס + רשב"ם.

מצרים, מכת הדבר תתחיל ביום המחרת⁵⁵⁴: (ו) וַיַּעַשׂ יְקֹזֵק אֶת הַדָּבָר הַזֶּה מִמַּחֲרַת ה' עֲשֵׂה כַדְבָר הַזֶּה ביום המחרת, למחרת דבריו של משה אל פרעה, ה' שלח דבר בכל מצרים, וַיָּמַת כָּל מִקְנֵה מִצְרַיִם רֹב מִקְנֵה מִצְרַיִם מֵת,⁵⁵⁵ וּמִמִּקְנֵה בְנֵי יִשְׂרָאֵל לֹא מֵת אֶחָד וְלֹא מֵת כֶּבֶשׂ אֶחָד מִמִּקְנֵה בְנֵי יִשְׂרָאֵל. הַכוֹוֹנָה היא גם לכך שלא מת אף בעל חיים ששייך לבני ישראל⁵⁵⁶: (ז) וַיִּשְׁלַח פְּרַעֲהַ פְּרָעָה שְׁלַח שְׁלִיחִים כְּדִי לִבְרַר אִם לֹא מָתוּ כִבְשִׁים מִבְּנֵי יִשְׂרָאֵל,⁵⁵⁷ וַהֲיָה לֹא מֵת מִמִּקְנֵה יִשְׂרָאֵל עַד אֶחָד וּפְרַעֲהַ גִילָה שֶׁמְכַל הַמִּקְנֵה שֶׁל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל, לֹא מֵת אֶפִּילוֹ כֶּבֶשׂ אֶחָד,⁵⁵⁸ וַיִּכְבַּד לֵב פְּרַעֲהַ וְלֹא שְׁלַח אֶת הָעָם פְּרַעֲהַ הַכְּבִיד אֶת לִיבּוֹ וְהוּא לֹא שִׁלַּח אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל, לַמְרוֹת שְׂרָאָה בְּמוֹפֵת שֶׁהִמְכָּה הֵייתָה מֵאֵת ה', עַל יְדֵי שְׂרָאָה שֶׁלֹּא מֵת אֶפִּילוֹ כֶּבֶשׂ אֶחָד מִהַמִּקְנֵה שֶׁל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל⁵⁵⁹: (ח) וַיֹּאמֶר יְקֹזֵק אֶל מֹשֶׁה וְאֵל אֶהְרֹן ה' אָמַר לְמֹשֶׁה וְאַהֲרֹן: קָחוּ לָכֶם מְלֵא חֲפִנֵיכֶם פִּיחַ כִּבְשָׁן תִּמְלְאוּ אֶת חוֹפְנֵי יָדֵיכֶם בַּפִּיחַ, אֶפֶר דֶּק, שְׂנוֹצָר מִהַגַּחְלִים שֶׁנִּשְׂרָפִים בְּכִבְשָׁן,⁵⁶⁰ וּזְרְקוּ מֹשֶׁה הַשְּׂמִימָה לְעֵינֵי פְּרַעֲהַ וּמֹשֶׁה יִזְרוֹק אֶת הַפִּיחַ לַעֲבֵר הַשְּׁמַיִם לַעֲיֵנֵי פְּרַעֲהַ⁵⁶¹: (ט) וַהֲיָה לְאַבְקָה עַל כָּל אֲרֶץ מִצְרַיִם הַפִּיחַ יִהְיֶה לְאַבְקָה עַל פְּנֵי כָל אֲרֶץ מִצְרַיִם עַל יְדֵי מַעֲשֵׂה נֹס,⁵⁶² וַהֲיָה עַל הָאָדָם וְעַל הַבְּהֵמָה לְשַׁחֵן פָּרַח אֲבַעְבָּעַת בְּכָל אֲרֶץ מִצְרַיִם כֹּאשֶׁר הָאֲבַק שְׂנוֹצָר מִהַפִּיחַ, יִיגַע בְּאָדָם אוֹ בַּבְּהֵמָה שֶׁנִּמְצָאִים בָּאֲרֶץ מִצְרַיִם, הָאֲבַק יִגְרוֹם לְכֹךְ שֶׁהַעוֹר שֶׁל בְּנֵי הָאָדָם וְהַבְּהֵמוֹת יִתְמַלֵּא בְּשַׁחֵן שֶׁמְצַמִּיחַ אֲבַעְבָּעוֹת, פְּצָעִים מְלֵאִים בְּמוֹגְלָה⁵⁶³: (י) וַיִּקְחוּ אֶת פִּיחַ הַכִּבְשָׁן מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן מִלְּאוּ אֶת חוֹפְנֵיהֶם בְּאֶפֶר הַדֶּק שְׂנוֹצָר בְּכִבְשָׁן,⁵⁶⁴ וַיַּעֲמְדוּ לְפָנֵי פְּרַעֲהַ מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן עֲמְדוֹ לְפָנֵי פְּרַעֲהַ, וַיִּזְרְקוּ אֹתוֹ מֹשֶׁה הַשְּׂמִימָה מֹשֶׁה זָרַק אֶת פִּיחַ הַכִּבְשָׁן לַעֲבֵר הַשְּׁמַיִם, וַיְהִי שַׁחֵן אֲבַעְבָּעַת פָּרַח בְּאָדָם וּבַבְּהֵמָה הַפִּיחַ יִצַּר שַׁחֵן שֶׁהֵעֵלָה פְּצָעִים בְּבְנֵי הָאָדָם וּבַבְּהֵמוֹת שֶׁהָיוּ בְּמִצְרַיִם⁵⁶⁵: (יא) וְלֹא יָכְלוּ הַחֲרָטוּמִּים לַעֲמֹד לְפָנֵי מֹשֶׁה מִפְּנֵי הַשְּׂחִין הַשַּׁחֵן מִנֵּעַ מִהַחֲרָטוּמִּים לַעֲמֹד לְפָנֵי מֹשֶׁה, וְכֵן הָיָה הַשְּׂחִין בְּחֲרָטוּמִּים וּבְכָל מִצְרַיִם מִכִּוּוֹן שֶׁהַשַּׁחֵן הָיָה בְּחֲרָטוּמִּים וּבְכָל מִצְרַיִם, וְאִם כֵּן, הַחֲרָטוּמִּים הִתְבַּיִּישׁוּ לַעֲמֹד לְפָנֵי מֹשֶׁה כְּשֶׁגּוֹפֵם מְלֵא בְּשַׁחֵן, וְכֵן לֹא הָיוּ יְכוּלִים לְבֹא אֶל הָאֲרָמוֹן שֶׁל פְּרַעֲהַ, אֲלֵא הִסְתַּגְּרוּ בְּבֵיתָהֶם⁵⁶⁷: (יב) וַיִּחַזַּק יְקֹזֵק אֶת לֵב פְּרַעֲהַ ה' חִיזַק אֶת לִיבּוֹ שֶׁל פְּרַעֲהַ. עַד עֵתָה פְּרַעֲהַ חִיזַק אֶת לִיבּוֹ, אֲךָ בְּחֹמֶשׁ הַמַּכּוֹת הָאַחֲרוֹנוֹת, ה' חִיזַק אֶת לִיבּוֹ שֶׁל פְּרַעֲהַ, כִּיּוֹן שֶׁעַל פִּי הַטֶּבַע, הָיָה צָרִיךְ פְּרַעֲהַ לְתֵת לְשַׁחֲרַר אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לְאַחַר שֶׁבָּאוּ עֲלֵיו מַכּוֹת חִזְקוֹת

⁵⁵⁴ אונקלוס.

⁵⁵⁵ א"ע, ולא כל מקנה מצרים ממש, כיוון שכתוב בהמשך "שלח העז את מקנך". אה"ח: מדובר על המקנה שלא הכניסו אותם לתוך הבית.

⁵⁵⁶ אונקלוס.

⁵⁵⁷ אונקלוס.

⁵⁵⁸ א"ע.

⁵⁵⁹ ספורנו.

⁵⁶⁰ רש"י + רשב"ם.

⁵⁶¹ רש"י: היה כאן נס שחופנו של משה החזיק את הפיח שהוא ואהרון הרימו. נס נוסף שהיה הוא שהפיח התפזר בכל ארץ מצרים. ספורנו: הסיבה שה' ציווה לעשות כן לפני פרעה היא כדי שפרעה לא יטען שהשחין נוצר במקרה על ידי שינוי מזג האוויר.

⁵⁶² רש"י וא"ע. רמב"ן: הפיח גרם לאוויר שיוציא שחין על כל ארץ מצרים.

⁵⁶³ רש"י + רשב"ם.

⁵⁶⁴ א"ע.

⁵⁶⁵ רש"י: היו בהמות מכיוון שלא כולם מתו בדבר. הירא את דבר ה' הניס את בהמותיו לתוך הבתים, ובהמות אלו לא נפגעו.

⁵⁶⁶ אונקלוס.

⁵⁶⁷ רמב"ן. א"ע: חיזוק ליבו של פרעה גרמה לו שלא לבקש ממשה להתפלל שיסיר את המכה.

כאלו,⁵⁶⁸ וְלֹא שָׁמַע אֱלֹהִים בְּאִשְׁרֵי דְבַר יִקְוֶה אֶל מֹשֶׁה פְּרַעַה לֹא שָׁמַע לְמִשְׁהָ וְאֶהְרֹן, כְּמוֹ שֶׁהִי אָמַר לְמִשְׁהָ וְאֶהְרֹן שִׁפְרַעַה לֹא יִשְׁמַע בְּקוֹלָם: (יג) וַיֹּאמֶר יִקְוֶה אֶל מֹשֶׁה הִי אָמַר אֶל מִשְׁהָ: הַשִּׁבְסִם בְּבִקְרָה וְהִתְיַצֵּב לִפְנֵי פְרַעַה תִּקְוֶה מוֹקֵדִים בְּבִקְרָה וְתַעֲמוּד לִפְנֵי פְרַעַה,⁵⁶⁹ וַאֲמַרְתָּ אֵלָיו וְתֹאמַר לְפְרַעַה, כֹּה אָמַר יִקְוֶה אֱלֹהֵי הָעֶבְרִים כִּד אָמַר הִי אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל, שְׁלַח אֶת עַמִּי וְיַעֲבֹדְנִי תִשְׁלַח אֶת עַמִּי כְּדִי שִׁיּוּכְלוּ לְעַבֹד לִפְנֵי⁵⁷⁰: (יד) כִּי בִפְעֻם הַזֹּאת (תִּשְׁלַח אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל) כִּיּוּן שְׁבַמְכָה הַזֹּאת, בְּפַעַם הַבָּאָה שֶׁאֲנִי אֶכְהָ אֹתָךְ,⁵⁷¹ אֲנִי שְׁלַח אֶת כָּל מַגְפָּתֵי אֶל לְבָבְךָ וּבְעַבְדֶיךָ וּבְעַמְּךָ אֲנִי שׁוֹלַח לְלִיבְךָ, לְעַבְדֶיךָ וְלַעַם הַמִּצְרִי אֶת כָּל מַגְפּוֹתַי.⁵⁷² הַקּוֹלוֹת וְהַבְּרָקִים שִׁיְהִיו בְּמַכַּת בְּרַד מְרַכְיָבִים הַרְבֵּה מְגִיפּוֹת שֶׁהִי יִשְׁלַח לְמִצְרַיִם,⁵⁷³ בְּעַבְוֹר תִּדְעַה (אֲנִי אֶכְהָ בְּךָ בְּמַכַּה חֻזְקָה) כְּדִי שֶׁתִּדְעַה, כִּי אֵין כְּמִנֵּי בְּכָל הָאָרֶץ שֶׁאֵין אֵף שְׁלִיט בְּאֶרֶץ כְּמוֹנִי, הִי⁵⁷⁴: (טו) כִּי עֲתָה שְׁלַחְתִּי אֶת יָדֵי כִיּוּן שְׁבַשְׁעַת מַכַּת הַדְּבַר הַיִּיטִי יִכּוֹל לְשַׁלּוֹחַ אֶת יָדֵי, וְאֵךְ אֹתָךְ וְאֵת עַמְּךָ בְּדַבָּר וְהִיטִי יִכּוֹל לְהַכּוֹת אֹתָךְ וְאֶת הָעַם הַמִּצְרִי בְּדַבָּר, כְּמוֹ שֶׁהִכִּיתִי אֶת הַבְּהֵמוֹת בְּדַבָּר, וְהַתְּכַחֵד מִן הָאָרֶץ וְאִז הַיִּיתֶם נִכְחָדִים מֵהָאֶרֶץ: (טז) וְאֹלָם בְּעַבְוֹר זֹאת הָעַמְדֶיךָ אֹלָם, הַסִּיבָה שֶׁלֹּא הִיכִיתִי אֹתָךְ בְּדַבָּר וְשֶׁהִשְׁאֲרִיתִי אֹתָךְ בְּחַיִּים הִיא,⁵⁷⁶ בְּעַבְוֹר הָרֵאָתָךְ אֶת כַּחֲזִי כְּדִי שֶׁאֲנִי אֶרְאֶה לְךָ אֶת כּוֹחִי עַל יָדֵי שֶׁאֲבִיא עֲלֶיךָ מַכּוֹת נּוֹסְפוֹת,⁵⁷⁷ וְלִמְעַן סִפֵּר שְׁמִי בְּכָל הָאָרֶץ וְכִדִּי שִׁיתְפַּרְסֵם שְׁמִי בְּכָל הָאֶרֶץ, בְּכָל הָעוֹלָם יִדְבְּרוּ עַל הַמַּכּוֹת שֶׁאֲנִי עֲתִיד לְהַבִּיא עֲלֶיךָ⁵⁷⁸: (יז) עוֹדֶךָ מִסְתַּלֵּל בְּעַמִּי אֶתָּה עֲדִיין כּוֹבֵשׁ אֶת עַמִּי וּמְחַזֵּק

⁵⁶⁸ רמב"ן בפירושו עפ"י חז"ל. בפירושו הראשון כתב שעד עתה החרטומים היו מחזקים את לבו של פרעה, עד שעתה לא היו יכולים החרטומים לבוא אל פרעה, ולכן עכשיו נחשב הדבר שה' חיזק את ליבו של פרעה. א"ע: החרטומים לא לקו במכת צפרדעים והערוב, מכיוון שחכמתם עזרה להם למצוא דרכים להימנע מכך, ועכשיו לא יכלו להימלט מהמכה. ומכיוון שמכת השחין לא עמדה הרבה זמן, לא ביקש פרעה ממשה שיתפלל אל ה' שישיר את המכה.

⁵⁶⁹ א"ע: כאן לא מוזכר שפרעה היה יוצא אל המים, אולי הכוונה היא שהיה לפרעה צורך אחר. אה"ח: חלק מהציווי הוא שמשוה יעמוד בצורה גאה לפני פרעה ולא ירכין את ראשו.

⁵⁷⁰ אונקלוס.

⁵⁷¹ עפ"י א"ע, שכתב שקולות הברד הפחידו כל כך את פרעה עד שאמר "אני הצדיק". אמנם ספורנו כתב שהכוונה היא בקבוצת המכות השלישית "באח"ב", כאשר קבוצת מכות זו הינה באוויר.

⁵⁷² אונקלוס. רש"י כתב שהכוונה היא למכת בכורות, וקשה על כך שהרי כאן מדובר על מכת ברד ולא על מכת בכורות. ר"ת מאורי ליינו (מובא בשפ"ח) פירש שמדובר במכה של הביכורים, ביכורי התבואה יוכו על ידי הברד. המהרש"ל כתב שהכוונה היא שפרעה היה יכול לומר שבגלל שמכת שחין הייתה קלה יותר מהמכות האחרים, הרי שפרעה היה יכול לחשוב שנגמרו מכותיו החזקות של ה', ומשה אמר בדבריו אל פרעה, שה' עוד הולך להכות אותנו במכות חזקות. דברי דוד (מובא ג"כ בשפ"ח): מכת ברד שקולה כנגד כל המכות שהיו עד עכשיו, ומכת בכורות שקולה כנגד כל המכות שהיו עד למכת בכורות. מהר"ל בגור אריה: על דבר זה שאתה מסרב לשלח את בני, אני עתיד להביא עליך את מכת בכורות, שתהיה מכה קשה, ופתר את הקושי מדוע דווקא עכשיו מתרה ה' בפרעה על מכת בכורות, מכיוון שפרעה חשב אחרי הדבר שהקב"ה לא רוצה להרוג אותו, אחרת הדבר היה מתפשט גם לבני האדם. ונ"ל שניתן לומר גם שהסיבה היא, שזו הפעם הראשונה שה' הכביד את ליבו של פרעה, ולאחר הכבדת לב זו, הסביר ה' לפרעה שהוא הולך להכות אותו גם במכת בכורות. אה"ח: הפעם פרעה יבין שהמכות הם מאת ה', גם המכות שהיו לפני ברד, שהרי עד עכשיו היה פרעה יכול לטעון שהמכות נעשו על ידי כישוף, אלא שהחרטומים שלו היו מכשפים בינוניים.

⁵⁷³ רשב"ם.

⁵⁷⁴ אונקלוס.

⁵⁷⁵ רש"י. אונקלוס: בעתיד אני אשלח את ידי ואכה אותך.

⁵⁷⁶ א"ע.

⁵⁷⁷ אונקלוס. ספורנו: ה' אמר לפרעה שלא השמיד אותו עדיין כיוון שהוא מקווה שמא כשיראה את אחת המכות,

הוא יחזור בתשובה.

⁵⁷⁸ א"ע.

אותם לעבדים,⁵⁷⁹ לְבַלְתֵי שְׁלָחַם ואינך רוצה לשלח את בני ישראל⁵⁸⁰: (יח) הַנְּנִי מִמְטִיר כְּעַת מִחֵר בְּרֹד כְּבֹד מְאֹד בעוד עשרים וארבע שעות, אני הולך להכות אותך במכת ברד חזקה,⁵⁸¹ אֲשֶׁר לֹא הָיָה כְּמֵהוּ בְּמִצְרַיִם לא הייתה אף פעם מכת ברד חזקה כל כך במצרים, כמו המכה שאני הולך להביא עליך היום, לְמַן הַיּוֹם הַזֶּה הַיּוֹסֵדָה וְעַד עֵתָה (לא הייתה מכת ברד כל כך חזקה במצרים) מהיום שבו מצרים נוסדה ועד עתה. לא היה אף פעם מקרה שבו הברד שירד במצרים היה כל כך חזק כמו שהיה במכת הברד שבמצרים⁵⁸²: (יט) וְעֵתָה שְׁלַח וְעַכְשָׁיו, לאחר שאתה יודע שתוכה בברד, תשלח שליחים, הָעֵזוּ אֶת מִקְנֵיךָ וְאֵת כָּל אֲשֶׁר לְךָ בַּשָּׂדֶה והשליחים שלך יכניסו את כל המקנה שיש לך בשדה אל תוך הבתים,⁵⁸³ כָּל הָאָדָם וְהַבְּהֵמָה אֲשֶׁר יִמְצָא בַשָּׂדֶה וְלֹא יֵאָסֵף הַבַּיְתָה כֹּל אָדָם או בהמה שיהיו בשדה ולא יוכנסו לתוך הבית, וְיֵרֵד עֲלֵהֶם הַבְּרָד וּמֵתוּ הַבְּרָד יֵרֵד עֲלֵיהֶם וכך הם ימותו. כל אדם או בהמה שיהיה בשדה ולא יוכנסו לתוך הבית, ימותו במכת הברד⁵⁸⁴: (כ) הִירָא אֶת דְּבַר יִקְוֶק מְעַבְדֵי פְרַעָה מי מעבדי פרעה מי מעבדי פרעה שהיה ירא מה', הַנִּיִּס אֶת עַבְדָּיו וְאֵת מִקְנֵהוּ אֶל הַבְּתִיִּם כינס באותו יום את עבדיו ואת המקנה שלו אל תוך הבתים⁵⁸⁵: (כא) וְאֲשֶׁר לֹא שָׁם לְבֹו אֶל דְּבַר יִקְוֶק מי שלא שם ליבו לדבר ה',⁵⁸⁶ מי שלא התייחס למה שאמר ה', וְיַעֲזֹב אֶת עַבְדָּיו וְאֵת מִקְנֵהוּ הַשָּׂדֶה השאיר את עבדיו ואת המקנה שלו בשדה⁵⁸⁷: (כב) וַיֹּאמֶר יִקְוֶק אֶל מֹשֶׁה הִי אִמֵּר לְמֹשֶׁה: נִטָּה אֶת יָדְךָ עַל הַשָּׁמַיִם הֲרַס אֶת יָדְךָ לְעַבֵּר הַשָּׁמַיִם,⁵⁸⁸ וַיְהִי בְרֹד בְּכָל אֶרֶץ מִצְרַיִם וכך, לאחר שתרים את ידך לכיוון השמים, ירד ברד על כל ארץ מצרים, עַל הָאָדָם וְעַל הַבְּהֵמָה וְעַל כָּל עֵשֶׂב הַשָּׂדֶה בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם הַבְּרָד יֵרֵד עַל כָּל בְּנֵי הָאָדָם, עַל הַבְּהֵמוֹת וְעַל כָּל הָעֵשֶׂבִים שְׂצוּמָחִים בשדות, שנמצאים בארץ מצרים⁵⁸⁹: (כג) וַיִּט מֹשֶׁה אֶת מִטָּהוּ עַל הַשָּׁמַיִם משה הרים את ידו שהחזיקה במטה לכיוון השמים, וַיִּקְוֶק נָתַן קֶלֶת וַיִּבְרָד (לאחר שמשה הרים את ידו לכיוון השמים) הִי גֵרַם לְכַך שיהיו קולות ושירד ברד על ארץ מצרים,⁵⁹⁰ וַתִּהְלֶךְ אֵשׁ אֲרָצָה אֲשֶׁר הִלְכָה וַיֵּרֵד עַל הָאָרֶץ, יחד עם הברד,⁵⁹¹ וַיִּמְטֵר יִקְוֶק בְּרֹד עַל אֶרֶץ מִצְרַיִם הִי הַמְטִיר בְּרֹד עַל אֶרֶץ מִצְרַיִם⁵⁹²: (כד) וַיְהִי בְרֹד כְּאֲשֶׁר הָיָה בְרֹד,

⁵⁷⁹ אונקלוס, רש"י ורשב"ם. א"ע: בשם עצמו פירש שהכוונה היא לכך שפרעה משתבח בבני ישראל. בפירושו השני כתב בשם רבי מרינוס שהכוונה היא שפרעה מתחזק.

⁵⁸⁰ אונקלוס.

⁵⁸¹ רש"י + אונקלוס. רש"י כתב שמשה שרט שריטה בכותל לפרעה ואמר שכאשר השמש תגיע בדיוק לאותה נקודה שבה היא נמצאת היום, תתחיל מכת הברד.

⁵⁸² רש"י. א"ע: במצרים לא יורד בכלל גשם. רמב"ן: אמנם במצרים לא הייתה מכת ברד כזאת, אך בשאר העולם כן היה, כמו בסדום ועמורה.

⁵⁸³ רש"י. א"ע פירש באפשרות נוספת את המילה העז וכתב שיתכן לומר שזהו מלשון להניס.

⁵⁸⁴ אונקלוס.

⁵⁸⁵ אונקלוס + א"ע.

⁵⁸⁶ אונקלוס.

⁵⁸⁷ אונקלוס.

⁵⁸⁸ אונקלוס. א"ע: מן הסתם שהרמת היד הייתה על ידי המטה.

⁵⁸⁹ אונקלוס.

⁵⁹⁰ אונקלוס.

⁵⁹¹ א"ע.

⁵⁹² אונקלוס.

כאשר הברד ירד על ארץ מצרים, וְאִשׁ מִתְלַקַּחַת בְּתוֹךְ הַבָּרָד בְּדֶרֶךְ נֹס, אִשׁ הַתְּלַקַּחָה בְּתוֹךְ הַבְּרָד,⁵⁹³ כְּבֵד מְאֹד הַבְּרָד הָיָה חֹזֵק מְאֹד,⁵⁹⁴ אֲשֶׁר לֹא הָיָה כְּמִהוּ בְּכָל אֶרֶץ מִצְרַיִם מֵאִזְ הָיְתָה לְגוֹי לֹא הָיָה בְרַד כֹּזֵה בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם מֵאִזְ שֶׁמִצְרַיִם נִהְיִיתָה לַעַם⁵⁹⁵: (כַּה) וַיֵּךְ הַבָּרָד בְּכָל אֶרֶץ מִצְרַיִם אֶת כָּל אֲשֶׁר בַּשָּׂדֶה הַבְּרָד הִכָּה אֶת כָּל מִה שֶׁהָיָה בַשָּׂדֶה בְּכָל אֶרֶץ מִצְרַיִם,⁵⁹⁶ מֵאֲדָם וְעַד בְּהֵמָה הַבְּרָד הִכָּה כָּל דָּבָר שֶׁהָיָה בַשָּׂדֶה: מֵאֲדָם וְעַד בְּהֵמָה, וְאֶת כָּל עֵשֶׂב הַשָּׂדֶה הִכָּה הַבָּרָד וְכֵן הִכָּה הַבְּרָד אֶת כָּל הָעֵשֶׂבִים שְׂצוּמַחִים בַּשָּׂדֶה, וְאֶת כָּל עֵץ הַשָּׂדֶה שֶׁבַר וְהַבְּרָד שֶׁבַר אֶת כָּל הָעֵצִים שֶׁגָּדְלוּ בַשָּׂדֶה⁵⁹⁷: (כּו) רַק בְּאֶרֶץ גֹּשֶׁן אֲשֶׁר שָׂם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לֹא הָיָה בְּרָד הַמְּקוֹם הַיְחִיד בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם שֶׁלֹּא הָיָה שֵׁם בְּרַד הוּא אֶרֶץ גֹּשֶׁן שֵׁם גְּרִים בְּנֵי יִשְׂרָאֵל: (כז) וַיִּשְׁלַח פְּרַעֲהוּ וַיִּקְרָא לְמֹשֶׁה וּלְאַהֲרֹן פְּרַעֲהוּ שָׁלַח שְׁלִיחִים כְּדִי לִקְרֹא לְמֹשֶׁה וְאַהֲרֹן, וַיֹּאמְרוּ אֲלֵהֶם פְּרַעֲהוּ אֲמַר לְמֹשֶׁה וְאַהֲרֹן: חֲטָאתִי הִפְעַם הַפְעַם, לֵאחֲרַי מִכַּת בְּרַד, אֲנִי מוֹדֵה שְׁחַטָּאתִי,⁵⁹⁸ יִקְוֶה הַצְּדִיק וְאֲנִי וְעַמִּי הַרְשָׁעִים הִי הוּא הַצְּדוּקָה וְאֲנִי וְעַמִּי, הָעַם הַמִּצְרַיִם, אֲנַחְנוּ הַרְשָׁעִים: (כח) הִעֲתִירוּ אֵל יִקְוֶה תִּתְפַּלְלוּ לִפְנֵי ה',⁵⁹⁹ וְרַב מִהֵיִת קִלְתָּ אֱלֹהִים וּבְרָד וּמִסְפִּיק לְהִי הַקּוֹלוֹת וְהַבְּרָד שֶׁהוֹרִיד,⁶⁰⁰ וְאֲשַׁלַּח אֶתְכֶם וְלֹא תִסְפְּוּ לְעַמְדָה וְאֲנִי אֲשַׁלַּח אֶתְכֶם, וְאַתֶּם לֹא תִמְשִׁיכוּ לְהִתְעַכֵּב יוֹתֵר בְּמִצְרַיִם⁶⁰¹: (כט) וַיֹּאמְרוּ אֲלֵיו מֹשֶׁה מֹשֶׁה אֲמַר לְפְרַעֲהוּ: כִּצְאָתִי אֶת הָעִיר כַּאֲשֶׁר אֲנִי אֲצַא מֵהָעִיר, אֶפְרָשׁ אֶת כַּפֵּי אֵל יִקְוֶה אֲנִי אֲפְרוֹשׁ אֶת יָדַי בְּתַפִּילָה לִפְנֵי ה',⁶⁰² הַקּוֹלוֹת יִחְדְּלוּן (לֵאחֲרַי שֶׁאֲתַפְּלַל) הַקּוֹלוֹת יִימָנְעוּ, הַקּוֹלוֹת יִיפְסְקוּ,⁶⁰³ וְהַבָּרָד לֹא יִהְיֶה עוֹד וְלֹא יִרְדַּע עוֹד בְּרַד. בְּאוֹתוֹ רָגַע יִיפְסְקוּ הַקּוֹלוֹת וְהַבְּרָד,⁶⁰⁴ לְמַעַן תִּדְעַ כִּי לִיקְוֶה הָאֶרֶץ כְּדִי שֶׁתִּדְעַ (עַל יָדַי שֶׁהַקּוֹלוֹת וְהַבְּרָד יִיפְסְקוּ בְּאוֹתוֹ זְמַן) שֶׁהָאֶרֶץ שִׁיכַת לְהִי וְלֹא לְךָ⁶⁰⁵: (ל) וְאַתָּה וְעַבְדֶּיךָ יִדְעֵתִי כִּי טָרַם תִּירְאוּן מִפְּנֵי יִקְוֶה אֱלֹהִים וְאֲנִי יוֹדַע, שֶׁלְּמִרְוֹת שֶׁהוֹדִית בְּכַךְ שְׁחַטָּאת, אֶתְּהָ וְהָעַם הַמִּצְרַיִם עֲדִיין אֵינְכֶם יִרְאוּ אֶת ה', אֵךְ בְּכָל זֹאת אֲתַפְּלַל עֲלֵיכֶם⁶⁰⁶: (לֵא) וְהִפְשַׁתָּה וְהִשְׁעַרְתָּ נִבְתָּה הַפִּשְׁתוֹן

⁵⁹³ רש"י וא"ע.

⁵⁹⁴ אונקלוס.

⁵⁹⁵ אונקלוס.

⁵⁹⁶ אונקלוס.

⁵⁹⁷ אונקלוס.

⁵⁹⁸ רשב"ם.

⁵⁹⁹ אונקלוס.

⁶⁰⁰ רש"י.

⁶⁰¹ אונקלוס.

⁶⁰² אונקלוס. רש"י: הסיבה שמשנה היה צריך לצאת מהעיר היא מכיוון שהעיר הייתה מלאה בע"ז. בשפ"ח כתב

שכנראה שמשנה עשה כן בכל הפעמים, ובכל המכות כשהתבקש להתפלל, התפלל מחוץ לעיר, אלא שכאן פרעה רצה שיתפלל שה' יסיר את הברד מיד (בניגוד למשל למכת צפרדעים שפרעה ביקש שה' יסיר את הצפרדעים למחרת) ולכן משה נתן הסבר לפרעה מדוע איננו מתפלל בתוך העיר כדי שהברד ייפסק. רמב"ן: בדרך כלל היה משה מתפלל בביתו, אך כאן, כיוון שרצה לפרוש את כפיו לשמים, לא היה יכול להתפלל בתוך העיר. בסוף דבריו פירש כפי שפירש השפ"ח בדברי רש"י וכתב על כך שהוא האמת.

⁶⁰³ אונקלוס.

⁶⁰⁴ ספורנו.

⁶⁰⁵ ספורנו + א"ע.

⁶⁰⁶ רש"י. א"ע כתב בשם רס"ג שמשנה אמר לפרעה שלא יתפלל על מה שכבר הוכה, מכיוון שדברים אלו הוכו כבר לפני שפרעה הודה שחטא. בסוף דבריו פירש שמשנה אמר לפרעה שהוא יודע שפרעה ירא את ה' לפני שהוא יתפלל על פרעה, אך לאחר שיתפלל, יודע הוא שפרעה יחזור לסורו. לפי פירושו השני, חסרה מילה בדברי משה, והכוונה היא "לפני זה תיראו" כשהכוונה היא לפני התפילה. בסוף דבריו כתב הרמב"ן שהכוונה

והשעורים נשברו על ידי הברד שירד עליהם,⁶⁰⁷ **בִּי הַשְּׁעֵרָה אָבִיב** כיוון שהשעורה כבר עמדה בקש שלה, השעורים כבר צמחו יחד עם הגבעול שלהם, והגבעול הקשה נשבר על ידי הברד,⁶⁰⁸ **וְהַפְּשֵׁתָה גְבֻעַל** וכמו כן, גם הפשתן גדל ועמד בגבעולים שלו, וממילא הוכה על ידי הברד ועל ידי כך נשבר⁶⁰⁹: **(לֵב) וְהַחֲטָה וְהַבְּסֻמַּת לֹא נָפוּ** ואילו גידולי החיטה והכוסמת לא נשברו על ידי הברד,⁶¹⁰ **בִּי אֲפִילַת הֶנָּה** (הסיבה שהחיטה והכוסמת עדיין לא נשברו היא) מכיוון שהן מאוחרות, הן גדלות מאוחר, וממילא בשעת הברד היו עדיין רכות, והברד שבר רק את הגידולים הקשים⁶¹¹: **(לֵג) וַיֵּצֵא מֹשֶׁה מֵעַם פְּרַעֲהָ אֶת הָעִיר מִשֶּׁה יֵצֵא מִלִּפְנֵי פְרַעֲה וְלֹאֲחֵר מִכֵּן יֵצֵא מֵהָעִיר,**⁶¹² **וַיִּפְרֹשׂ כַּפָּיו אֶל יְקֹקֵק מִשֶּׁה פָּרַשׂ אֶת יָדָיו בַּתְּפִילָה לִפְנֵי ה',**⁶¹³ **וַיַּחְדְּלוּ הַקְּלוֹת וְהַבְּרָד הַקּוֹלוֹת וְהַבְּרָד הוֹפְסִקוּ,**⁶¹⁴ **וּמָטָר לֹא נָתַד אֶרְצָה** והמטר לא הגיע יותר אל הארץ⁶¹⁵: **(לֵד) וַיֵּרָא פְּרַעֲה בִּי חֲדַל הַמָּטָר וְהַבְּרָד וְהַקְּלוֹת פְּרַעֲה רָאָה שֶׁהַמָּטָר, הַבְּרָד וְהַקּוֹלוֹת הוֹפְסִקוּ,**⁶¹⁶ **וַיִּסָּף לְחַטָּא פְרַעֲה הוֹסִיף לַחֲטוֹא, לַמְרוֹת שֶׁהוֹדָה שֶׁהוּא חַטָּא,**⁶¹⁷ **וַיִּכְבַּד לְבוֹ הוּא וְעַבְדָּיו פְּרַעֲה וְעַבְדָּיו הַכְּבִידוּ אֶת לִיבָם**⁶¹⁸: **(לֵה) וַיַּחֲזֵק לֵב פְּרַעֲה לִיבוֹ שֶׁל פְּרַעֲה חוֹזֵק, וְלֹא שָׁלַח אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל כְּאֲשֶׁר דִּבֶּר יְקֹקֵק בְּיַד מֹשֶׁה וּפְרַעֲה לֹא שִׁלַּח אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מִמִּצְרַיִם, כְּמוֹ שֶׁהָיָה אֹמֵר לְמֹשֶׁה שֶׁפְּרַעֲה לֹא שִׁלַּח אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מִמִּצְרַיִם:**

פרשת בא

שמות פרק י

(א) וַיֹּאמֶר יְקֹקֵק אֶל מֹשֶׁה ה' אָמַר לְמֹשֶׁה, בֹּא אֶל פְּרַעֲה תִּיכַנַּס לְפְרַעֲה וּתְתַרֶּה בּוֹ,⁶¹⁹ **בִּי אֲנִי הַכְּבֹדֵתִי אֶת לְבוֹ וְאֶת לֵב עַבְדָּיו** (אל תתפלא על כך שפרעה חיזק את ליבו עד עכשיו) כיוון שאני חיזקתי את לב

היא שמשה יודע שבכל פעם פרעה מבקש שיתפללו עליו, ובמכות האחרונות פרעה ביקש שיתפללו עליו, ואח"כ כבר לא היה ירא מה'.

⁶⁰⁷ רש"י.

⁶⁰⁸ רש"י.

⁶⁰⁹ רש"י. לפי דברי רס"ג שהובאו לעיל בפירוש הא"ע, מובן מדוע פסוקים אלו נכנסו בתוך סיפור התפילה של משה רבינו, משום שאלו הם דברי משה אל פרעה שאמר שלא יתפלל על הפשתן והשעורים כיוון שהם הוכו לפני שפרעה חזר בתשובה. אמנם הרמב"ן פירש גם כן שאלו הם דבריו של משה אל פרעה, רק שהתכוון לומר לפרעה, שלמרות שהחיטה והכוסמת עוד לא הוכו, ה' עדיין יכול להכות אותם, אם ישנה פרעה את דעתו. אוה"ח: למרות שהחיטה והכוסמת לא הוכו בגלל שנעשה נס, היה בכך משום פתח לפרעה לומר שהוא לא ישמע בקולו של ה' בגלל שה' אינו שולט בכל, והראיה היא שה' לא הצליח להכות בחיטה ובכוסמת.

⁶¹⁰ אונקלוס.

⁶¹¹ רש"י. א"ע: החיטה והכוסמת עוד היו מתחת לארץ, ולכן הן לא הוכו.

⁶¹² דעת מקרא.

⁶¹³ אונקלוס.

⁶¹⁴ אונקלוס.

⁶¹⁵ רש"י בפירושו הראשון, וכתב שגם הברד שהיה באמצע הירידה לארץ, נשאר תלוי. בשם ר' מנחם כתב שהברד לא ניצוק יותר לארץ, לא נשפך יותר לארץ. אונקלוס פירש שהמטר לא נחת יותר על הארץ.

⁶¹⁶ אונקלוס.

⁶¹⁷ א"ע. רשב"ם: עכשיו, חטאו פרעה ועבדיו במזיד, שהרי הם כבר הכירו בכך שהם חטאו, ובכל זאת הם הכבידו את ליבם.

⁶¹⁸ אונקלוס.

⁶¹⁹ אונקלוס + רש"י.

פרעה ולב עבדיו עד עכשיו. פרעה באמת היה רוצה לשלח אתכם לאחר שהוא הכיר במכת הברד, שהוא חטא, אך אני גרמתי לכך שפרעה יחזק את ליבו,⁶²⁰ לִמְעַן שְׁתִּי אֶתְּי אֱלֹהֵי בְּקִרְבוֹ (הסיבה שחיזקתי את ליבו של פרעה היא) כדי שאני אוכל לשים בפרעה ובכל מצרים את האותות שאני עוד הולך לעשות⁶²¹: (ב) וּלְמַעַן תִּסְפַּר בְּאָזְנִי בְּנֶדְ וּבֶן בְּנֶדְ (סיבה נוספת שחיזקתי את ליבו של פרעה היא) כדי שתספר לפני בנד ונכדיך,⁶²² אֵת אֲשֶׁר הִתְעַלְלִיתִי בְּמִצְרַיִם (כדי שתספר לבנד ולנכדך) על הניסים שעשיתי במצרים,⁶²³ וְאֵת אֶתְּי אֲשֶׁר שָׁמַתִּי בָם וְאֵת הָאוֹתוֹת שֶׁשַׁמַּתִּי בְּמִצְרַיִם,⁶²⁴ וְיִדְעֶתֶם כִּי אֲנִי יְקֹנֶךָ וְעַל יָדִי זֶה אֶתֶם תִּדְעוּ לְדוֹרוֹת וְגַם הַמִּצְרַיִם יִדְעוּ, שאני ה'⁶²⁵: (ג) וַיָּבֵא מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן אֶל פְּרַעֲה מִשֶּׁה וְאֶהְרֹן בָּאוּ אֶל פְּרַעֲה, וַיֹּאמְרוּ אֵלָיו מִשֶּׁה וְאֶהְרֹן אָמְרוּ אֶל פְּרַעֲה: כֹּה אָמַר יְקֹנֶךָ אֱלֹהֵי הָעִבְרִיִּים כִּךְ אָמַר ה' אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל, עַד מָתִי מֵאֲנִתְּ לְעֵנֶת מִפְּנֵי עַד מָתִי אֶתֶם מִסְרַב לְהִכְנַע מִלִּפְנֵי, עַד מָתִי אֶתֶם מִסְרַב לְהִיּוֹת שְׂפֵל יוֹתֵר מִמֶּנִּי,⁶²⁶ שְׁלַח עֲמִי וַיַּעֲבֹדְנִי תִשְׁלַח אֶת עֲמִי כְּדֵי שֶׁהֵם יִוְכְּלוּ לְעַבֹּד לִפְנֵי⁶²⁷: (ד) כִּי אִם מָאֵן אֶתְּה לְשַׁלַּח אֶת עֲמִי כִּיּוֹן שֶׁאִם אֶתֶם מִסְרַב לְשַׁלַּח אֶת עִם יִשְׂרָאֵל,⁶²⁸ הֲנִנִּי מִבֵּינֵי מְחַר אֲרָבָה בְּגִבְלֶךָ אֲנִי אֲבִיא מִחַר אֲרָבָה בְּתַחוּם אֲרָצְךָ⁶²⁹: (ה) וְכִסָּה אֶת עֵין הָאָרֶץ הָאֲרָבָה יְכַסֶּה אֶת מְרָאָה הָאָרֶץ שֶׁל אֲרָץ מִצְרַיִם,⁶³⁰ וְלֹא יִוּכַל לְרַאֵת אֶת הָאָרֶץ וּמִי שִׁיִּסְתַּכֵּל עַל הָאָרֶץ, לֹא יִוּכַל לְרַאֵת אֶת הָאָרֶץ, בְּגַלְל שֶׁהָאֲרָבָה הֵרֵב יְכַסֶּה אֶת כָּל הָאָרֶץ,⁶³¹ וְאֶכַּל אֶת יֵתֵר הַפְּלִטָּה הַנִּשְׁאָרָת לָכֶם מִן הַבֶּרֶד הָאֲרָבָה יֵאֱכַל אֶת כָּל מַה שֶּׁנִּשְׁאָר לָכֶם מִהַבֶּרֶד. כָּל מַה שֶּׁהַבֶּרֶד לֹא הִכָּה, יֵאֱכַל עַל יָדֵי הָאֲרָבָה,⁶³² וְאֶכַּל אֶת כָּל הָעֵץ הַיְצִמָּה לָכֶם מִן הַשֶּׁדֶה הָאֲרָבָה יֵאֱכַל

⁶²⁰ א"ע + רשב"ם. כן כתב הא"ע שהסיבה שה' הזכיר את עבדיו של פרעה היא מכיוון שעבדיו של פרעה יתרכבו במכת הארבה וירצו לתת לבני ישראל לצאת ממצרים. ספורנו: למרות שמשנה עצמו אמר שהוא יודע שפרעה עדיין אינו ירא את ה', מכל מקום חשב שפרעה ייתן לבני ישראל לצאת ממצרים בגלל יראת העונש, אך עכשיו רואה שפרעה איננו נותן לבני ישראל לצאת בכלל, ולכן ה' היה צריך להסביר לו מדוע חיזק את ליבו של פרעה.

⁶²¹ רש"י. ספורנו ע"י האותות האלו, פרעה יכיר ברשעותו, ויחזור בתשובה. כנראה שצריך לומר לדברי הספורנו, שפרעה לא היה חוזר בתשובה שלימה, גם לאחר מכת הברד. אוה"ח: המכות האחרונות הינן מוכרחות, כיוון שללא מכות אלו, עדיין יש מקום לגבי ספקות מסוימים באמונה, שכך אחת משלשת המכות האחרונות, מנפצת אפשרות אחת של כפירה. מכת הארבה מראה שהרוח עושה את דבר ה', ואם כן, אין מקום לעבוד את הרוח, מכת החושך מראה שהשמש והירח נתונים תחת מרותו של ה', ואין טעם לעבדם, ומכת בכורות מראה שה' הוא היוצר את האדם, ולכן, בני האדם נתונים תחת מרותו.

⁶²² אונקלוס.

⁶²³ אונקלוס. רש"י: אשר שיחקתי במצרים. רשב"ם: את אשר עשיתי פעולת עלילות.

⁶²⁴ אונקלוס.

⁶²⁵ ספורנו.

⁶²⁶ אונקלוס.

⁶²⁷ אונקלוס.

⁶²⁸ אונקלוס.

⁶²⁹ אונקלוס. רמב"ן: למרות שבדברי ה' אל משה לא מוזכר שיתרה בפרעה על הארבה, הרי שהתורה קיצרה ולא כתבה זאת. בפירושו השני כתב הרמב"ן בשם חז"ל שכאשר ה' אמר למשה "למען תספר באזני בנך", הרי שרמז לו את עניין הצפרדעים. כלי יקר: בכוונה העלימו את עניין הארבה כדי שפרעה ישלח את ישראל בגלל אמונתו בה', ולא בגלל הפחד שלו ממכה. א"ע: ארבה הוא שם אחד מהסוגים של החרקים, אלא מכיוון שהוא הסוג העיקרי, כל האחרים נקראים ארבה גם כן.

⁶³⁰ רש"י.

⁶³¹ רש"י. כלי יקר: הארבה לא יוכל לראות את הארץ, ולכן הוא לא ישבע ממה שיאכל, וימשיך לאכול את כל מה שהיה בבתי המצרים. א"ע: מדובר במשל.

⁶³² אונקלוס.

את כל העצים שצומחים לכם בשדות⁶³³: (ו) וּמְלֵאוּ בְּתֵיךְ וּבְתֵי כָל עֲבָדֶיךָ וּבְתֵי כָל מְצָרִים בְּתֵיךְ, בְּתֵי הָעֲבָדִים שֶׁלְךָ וְהַבְּתִים שֶׁל כָּל הָעַם הַמְצָרִי, יִתְמַלְאוּ בָאֲרֵבָה,⁶³⁴ אֲשֶׁר לֹא רָאוּ אֲבֹתֶיךָ וְאֲבוֹת אֲבֹתֶיךָ מִכַּת הָאֲרֵבָה תִּהְיֶה כָּל כֶּךָ חֲזָקָה, עַד שֶׁאֲבוֹתֶיךָ וְהַסִּבִּים שֶׁלְךָ לֹא רָאוּ מִכַּת אֲרֵבָה כִּזֹּו חֲזָקָה, מִיּוֹם הָיוּתְּם עַל הָאָדָמָה עַד הַיּוֹם הַזֶּה מֵהַיּוֹם בּוֹ הָיוּ עַל הָאָדָמָה, מִיּוֹם שֶׁנִּלְדוּ, וְעַד הַיּוֹם הַזֶּה, (לֹא רָאוּ אֲבוֹתֶיךָ וְאֲבוֹת אֲבוֹתֶיךָ מִכַּת אֲרֵבָה בְּעוֹצְמָה כִּזֹּו),⁶³⁵ וַיִּפֶּן וַיֵּצֵא מֵעַם פְּרַעֲהַ מֹשֶׁה פִּנָּה מִפְּרַעֲהַ בִּכְעַס וַיֵּצֵא מִלִּפְנֵי פְּרַעֲהַ⁶³⁶: (ז) וַיֹּאמְרוּ עֲבָדֵי פְּרַעֲהַ אֲלֵיו עֲבָדֵינוּ שֶׁל פְּרַעֲהַ אִמְרוּ לְפָרַעֲהַ, עַד מָתַי יִהְיֶה זֶה לָנוּ לְמוֹקֵשׁ עַד מָתַי יִהְיֶה דָּבָר זֶה לָנוּ לְתַקְלָה, עַד מָתַי יִבְאוּ עֲלֵינוּ תַקְלוֹת בְּגַלְל שֶׁאֲנַחְנוּ מִסְרָבִים לְשַׁלַּח אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל,⁶³⁷ שְׁלַח אֶת הָאֲנָשִׁים וַיַּעֲבְדוּ אֶת יְקֹוֹק אֱלֹהֵיהֶם הַטָּרֵם תִּדְעֵ כִּי אֲבָדָה מְצָרִים הָאִין אֶתְּהָ יוֹדַע עֲדִין שֶׁמְצָרִים תֵּאבֵד עַל יְדֵי הַמְּכֹוֹת שֶׁל ה'!⁶³⁸ (ח) וַיֵּשֶׁב אֶת מֹשֶׁה וְאֶת אֶהֱרֹן אֶל פְּרַעֲהַ מֹשֶׁה וְאֶהֱרֹן נִעְנוּ עַל יְדֵי שְׁלִיחַ שֶׁל פְּרַעֲהַ:⁶³⁹ וַיֹּאמְרוּ אֲלֵהֶם פְּרַעֲהַ אֲמַר לְמֹשֶׁה וְאֶהֱרֹן עַל יְדֵי הַשְּׁלִיחַ, לָכוּ עֲבָדוּ אֶת יְקֹוֹק אֱלֹהֵיכֶם תִּלְכוּ וְתַעֲבְדוּ לִפְנֵי ה' אֱלֹהֵיכֶם,⁶⁴⁰ מִי וְמִי הֵהֱלָכִים מִי הֵם הַחֹולְכִים לְעַבֹּד אֶת ה' בְּמִדְבָּר?⁶⁴¹ (ט) וַיֹּאמְרוּ מֹשֶׁה מֹשֶׁה עֵנָה לְפָרַעֲהַ: בְּנַעֲרֵינוּ וּבְזַקְנֵינוּ נִלְדָּה אֲנַחְנוּ נִלְדָּה כֹּלְנוּ, גַּם הַנְּעָרִים מִבְּיַנֵּינוּ וְגַם הַזְּקֵנִים מִבְּיַנֵּינוּ,⁶⁴² בְּבָנֵינוּ וּבְבָנוֹתֵנוּ נִלְדָּה עִם בְּנֵינוּ וּבְנוֹתֵינוּ, בְּצִאֲנָנוּ וּבְבִקְרָנוּ נִלְדָּה וְכוּן, כִּשְׁנִלְדָּה, נִיקַח אֵיתָנוּ אֶת הַבִּקֹּר וְהַצֹּאן שֶׁלָנוּ, כִּי חָג יִקְוֹק לָנוּ (הַסִּיבָה שֶׁאֲנַחְנוּ נִלְדָּה כֹּלְנוּ אֵיתָנוּ הִיא) כִּיוּוֹן שֶׁיֵּשׁ לָנוּ חָג שֶׁאֲנַחְנוּ צָרִיכִים לְהַקְרִיב קָרְבָן לִפְנֵי ה', וְלָכוּן יֵשׁ מִצְוָה עַל כֹּלְנוּ לְהַשְׁתַּתֵּף בְּחָג זֶה!⁶⁴³ (י) וַיֹּאמְרוּ אֲלֵהֶם פְּרַעֲהַ אֲמַר לְמֹשֶׁה וְאֶהֱרֹן, יִהְיֶה בֶן יְקֹוֹק עִמָּכֶם כַּאֲשֶׁר אֲשַׁלַּח אֶתְכֶם וְאֶת טַפְּכֶם יִהְיֶה דָּבָר ה' בְּעִזְרַתְכֶם כַּאֲשֶׁר אֲשַׁלַּח גַּם

⁶³³ אונקלוס. א"ע בשם יפת: מכאן ראה שהיה הרב זמן שהפריד בין מכת ברד לבין מכת ארבה, שהרי אנחנו רואים שהיה לארבה מה לאכול. רמב"ן: מכת ברד הייתה באדר, ועד לניסן שבו הייתה מכת הארבה, גדלו אי אלו גידולים, ואותם אכלו הארבה.

⁶³⁴ א"ע.

⁶³⁵ אונקלוס.

⁶³⁶ א"ע בפירושו. בשם ר' ישועה כתב שהפנייה הייתה דרך כבוד לפרעה. בשם יפת כתב שהכוונה היא שפנה כשהשלים משה את צרכו, כלומר, משה התפנה לצאת. על כך הקשה הא"ע מהפסוק "ויפן כל וכה". רמב"ן: לאחר שמשה ראה שהם מפחדים כתוצאה ממכת הברד, משה הרשה לעצמו לצאת ללא רשות. בשם חז"ל כתב שראה משה שעבדי פרעה מאמינים לדבריו ומתייעצים בינם לבין עצמם, ולכן הלך מהם כדי שיתיעצו. בפירושו השלישי כתב שנראה לו שמשה היה נוהג לעשות כן (לצאת ללא בקשת רשות) אחרי כל התראה, אלא שכאן התורה כתבה זאת, מפני שכתוב שפרעה החזיר אותו לפניו. אוה"ח: משה זלזל בפרעה לאחר שהתברר שפרעה לא חזר בתשובה באמת. כלי יקר: משה פנה לצאת מאת פרעה, וכאשר עוד לא הספיק לצאת, שאלו עבדי פרעה את פרעה עד מתי יהיה לנו משה לתקלה, ולכן הושב משה מיד על ידי פרעה.

⁶³⁷ אונקלוס. אוה"ח: עבדי פרעה לא הסכימו לשלח את בני ישראל צריכים לצאת, לא כתוב שעבדי פרעה המשיכו לומר לפרעה שישלח את בני ישראל. אוה"ח: עבדי פרעה לא הסכימו לשלח את בני ישראל, אלא רק שיצאו למימ לעבוד את ה'. לכן, לאחר ששמעו את פרעה שכל בני ישראל צריכים לצאת, לא כתוב שעבדי פרעה המשיכו לומר לפרעה שישלח את בני ישראל. בסוף דבריו כתב אוה"ח, שפרעה התחכם וכאילו נתן רשות לבני ישראל לצאת לעבוד את ה' לכמה ימים, רק שישאירו את הנשים והילדים, ולאחר ששמעו לא הסכימו לכך, ראו פרעה ועבדיו ששמעו רוצה לצאת לגמרי ממצרים, ולכן סברו שהם לא חייבים להסכים, שהרי אם ה' היה רוצה להוציאם לגמרי, היה ה' אומר זאת במפורש, ומוציא אותם בכח.

⁶³⁸ רש"י ורשב"ם. א"ע: האינך רוצה שיתברר לך שמצרים אבדה?

⁶³⁹ רש"י.

⁶⁴⁰ אונקלוס.

⁶⁴¹ אונקלוס. רמב"ן: פרעה רצה שרק זקני ישראל והשוטרים ילכו לעבוד את ה', ומשה אמר לו שכולם צריכים להשתתף, ואז הסכים פרעה לשלח רק את הזכרים, אך לא את הנשים והטף. כלי יקר: פרעה אמר למשה שרק מי שדרכו ללכת, יוכל ללכת, ומשה ענה לו שגם הנשים צריכות ללכת, כיוון שבחגים הגברים צריכים שנסותיהם יהיו עימם כדי שהם יוכלו לשמוח.

⁶⁴² אונקלוס.

⁶⁴³ א"ע.

אתכם וגם את טפכם, ⁶⁴⁴ רְאוּ כִּי רָעָה נִגְדַּת פְּנֵיכֶם תֵּראוּ שֵׁאתֶם רוֹצִים לַעֲשׂוֹת מַעֲשֵׂה רַע וּלְבַרוּחַ מִמְצָרִים. פרעה אמר למשה, שמכך שמושה מתעקש שגם הנשים והטף ייצאו לעבוד את ה', סימן שמטרתם היא לברוח ממצרים ⁶⁴⁵: (יא) לֹא בִּן לֹא יִהְיֶה כְּמוֹ שֵׁאתֶם אוֹמְרִים, שְׂכוֹלֶם (גם הנשים והטף) יִלְכוּ וַיֵּצְאוּ לַעֲבוֹד אֶת ה' בַּמִּדְבָּר, ⁶⁴⁶ לָכוּ נָא הַגְּבֵרִים וְעַבְדוּ אֶת יְקֹזֶק בִּבְקִשָּׁה, תִּלְכוּ רַק הַגְּבֵרִים וְתַעֲבֹדוּ אֶת ה' בַּמִּדְבָּר, ⁶⁴⁷ כִּי אַתֶּה אַתָּם מִבְּקִשִׁים מִכִּיוּן שֵׁאתֶם מִבְּקִשִׁים לַהֲקָרִיב קִרְבָּנוֹת לֵה', ⁶⁴⁸ וַיִּגְרַשׁ אֶתֶּם מֵאֶת פְּנֵי פְרַעֲהָ אֶחָד מֵעַבְדָּיו שֶׁל פְּרַעֲהָ גִירַשׁ אֶת מֹשֶׁה וְאֶהְרֹן מֵעַמִּידַתֶּם לִפְנֵי פְרַעֲהָ ⁶⁴⁹: (יב) וַיֹּאמֶר יְקֹזֶק אֶל מֹשֶׁה ה' אָמַר אֵל מֹשֶׁה, נָטִיה יָדְךָ עַל אֶרֶץ מִצְרַיִם בְּאַרְבָּה הֲרִם אֶת יָדְךָ עַל אֶרֶץ מִצְרַיִם כְּדִי שִׁיבֹא הָאֲרָבָה, ⁶⁵⁰ וַיַּעַל עַל אֶרֶץ מִצְרַיִם הָאֲרָבָה יַעֲלֶה עַל אֶרֶץ מִצְרַיִם, וַיֹּאכַל אֶת כָּל עֵשֶׂב הָאֶרֶץ אֶת כָּל אֲשֶׁר הִשְׁאִיר הַבְּרָד הָאֲרָבָה יֹאכַל אֶת כָּל הָעֵשֶׂב שֶׁנִּמְצָא עַל הָאֶרֶץ שֶׁלֹּא הֻכַּח עַל יַד הַבְּרָד ⁶⁵¹: (יג) וַיֵּט מֹשֶׁה אֶת מַטְהוֹ עַל אֶרֶץ מִצְרַיִם מֹשֶׁה הֲרִים אֶת הַמַּטֵּה שֶׁהָיָה בְּיָדוֹ עַל אֶרֶץ מִצְרַיִם, וַיִּקְזַק נִהְגַּת רוּחַ קָדִים בְּאֶרֶץ כָּל הַיּוֹם הַהוּא וְכָל הַלַּיְלָה ה' הִנְחִיג רוּחַ מְזֻרְחִית לְאוֹרֵךְ כָּל הַיּוֹם לְאַחַר שֶׁהֲרִים מֹשֶׁה אֶת מַטְהוֹ וּבִמְשַׁךְ הַלַּיְלָה שֶׁלֹּאֲחֵרָיו, ⁶⁵² הַבְּקָר הָיָה בְּבוֹקֵר לְמַחֲרַת הַיּוֹם בּוֹ מֹשֶׁה הֲרִים אֶת יָדוֹ, וְרוּחַ הַקָּדִים נָשָׂא אֶת הָאֲרָבָה וְהָרוּחַ הַמְזֻרְחִית נִשְׂאָה אֶת הָאֲרָבָה מֵהַמְקוֹמוֹת בְּהֶם הָיוּ הָאֲרָבָה, וְהִבִּיֵּאָה אֶת הָאֲרָבָה לְאֶרֶץ מִצְרַיִם ⁶⁵³: (יד) וַיַּעַל הָאֲרָבָה עַל כָּל אֶרֶץ מִצְרַיִם, ⁶⁵⁴ וַיִּנַּח בְּכָל גְּבוּל מִצְרַיִם הָאֲרָבָה חָנָה בְּכָל תַּחֲוֹם אֶרֶץ מִצְרַיִם, ⁶⁵⁵ כְּבָבַד מְאֹד מַכַּת הָאֲרָבָה הֵייתָה מַכַּת חֲזָקָה מְאֹד, ⁶⁵⁶ לִפְנֵי לֹא הָיָה בֶּן אֲרָבָה כְּמֵהוּ לֹא הָיָה מִקְרָה שֶׁבּוֹ הָיָה כָּל כַּךְ הִרְבֵּה אֲרָבָה, לִפְנֵי שֶׁה' הִכָּה אֶת הַמִּצְרַיִם בְּמַכַּת הָאֲרָבָה, וַאֲחֵרָיו לֹא יִהְיֶה בֶּן וְהַתּוֹרָה אוֹמֵרֶת עַל פִּי נְבוּאָה, שֶׁגַם לְאַחַר מַכַּת הָאֲרָבָה, לֹא הָיָה מִקְרָה שֶׁבּוֹ בְּמִצְרַיִם אוֹ בְּכָל אֶרֶץ אַחֲרֵיתָ, תִּהְיֶה מַכַּת אֲרָבָה חֲזָקָה כָּל כַּךְ ⁶⁵⁷: (טז) וַיִּכַּס אֶת עֵינָי כָּל

⁶⁴⁴ אונקלוס. כלי יקר: פרעה אמר למשה שהוא ממציא את הצורך גם בטף לצורך החגיגה, שהרי הם הולכים רק לבטל את רעת הכוכב רעה.

⁶⁴⁵ אונקלוס. רש"י: יש כוכב ששמו רעה שהוא סימן דם, ואמר פרעה למשה שהוא רואה את הכוכב הזה עולה לקראת ישראל במדבר, וכאשר משה אמר לה "למה יאמרו מצרים", הפך ה' את רעתו של הכוכב לדם המילה. ספורנו: אתם הולכים לקראת פורענות.

⁶⁴⁶ רש"י.

⁶⁴⁷ אונקלוס.

⁶⁴⁸ רש"י. א"ע: אתם מבקשים את הרעה בכך שכולכם תצאו.

⁶⁴⁹ רש"י.

⁶⁵⁰ אונקלוס + רש"י. ספורנו: צריך היה משה להרים את ידו לכיוון הארבה שהוא בצד הדרומי. אוה"ח: אולי היה משה צריך לקשור ארבה אחד במטהו, או שיכיר את שם הארבה בשעת הרמת היד.

⁶⁵¹ אונקלוס.

⁶⁵² אונקלוס + רש"י.

⁶⁵³ א"ע.

⁶⁵⁴ אונקלוס.

⁶⁵⁵ אונקלוס.

⁶⁵⁶ אונקלוס.

⁶⁵⁷ א"ע, ומ"ש שגם בשאר הארצות לא תהיה מכת ארבה כזאת, הוא מדברי רש"י שהשווה את מכת הארבה כאן, למכה שהייתה בימי יואל, שהיה בא"י. רש"י כתב שמכת הארבה בימיו של יואל הייתה על ידי הרבה סוגים של ארבה, בעוד מכת הארבה של משה הייתה רק ע"י סוג ארבה אחד. רמב"ן הסביר בדברי רש"י שהכוונה היא שמין הארבה שנקרא ארבה היה גדול יותר אצל משה, אך יחד עם שאר הסוגים, של יואל היה גדול יותר. בסוף דבריו כתב הרמב"ן שהכוונה היא שלא תהיה מכת ארבה כ"כ חזקה במצרים, אך בארץ אחרת, יכולה להיות מכה חזקה יותר. בסוף דבריו פירש הרמב"ן שאין כוונת התורה לומר שלא תהיה מכת ארבה חזקה יותר ממכת הארבה הזאת, אלא הכוונה היא שהרבה פעמים יש מכות ארבה, וכאן כתבה התורה שמכת ארבה זו שהייתה

הָאָרֶץ הָאֲרֵבָה כִּסְיָה אֶת מְרָאָה כָּל אֶרֶץ מִצְרַיִם, וְהַחֲשֵׁךְ הָאָרֶץ הָאֲרֵץ נִהְיִיתָה חֲשׂוּכָה מִכֵּךְ שֶׁהִיָּה כָּל כֵּךְ הֲרֵבָה אֲרֵבָה, כִּיּוּן שֶׁהָאֲרֵבָה חֲסֵם אֶת אֹרֶךְ הַשֶּׁמֶשׁ,⁶⁵⁸ וַיֹּאכֵל אֶת כָּל עֵשֶׂב הָאָרֶץ הָאֲרֵבָה אֲכַל אֶת כָּל הָעֵשְׂבִים שֶׁהָיוּ בָאֶרֶץ,⁶⁵⁹ וְאֵת כָּל פְּרֵי הָעֵץ אֲשֶׁר הוֹתִיר הַבְּרָד וְכֵן אֲכַל הָאֲרֵבָה אֶת כָּל עֵצֵי הַפְּרִי שֶׁהִשְׁאִיר הַבְּרָד,⁶⁶⁰ וְלֹא נֹתֵר כָּל יֶרֶק בְּעֵץ לֹא נִשְׁאָר עֲלֶיהָ יֶרוּק אֶחָד עַל כָּל הָעֵצִים,⁶⁶¹ וּבְעֵשֶׂב הַשָּׂדֶה בְּכָל אֶרֶץ מִצְרַיִם וְכֵן לֹא נִשְׁאָר עֲלֶיהָ יֶרוּק בְּכָל הָעֵשְׂבִים שֶׁבִשְׂדוֹת אֶרֶץ מִצְרַיִם⁶⁶²: (טז) וַיִּמְהַר פְּרָעָה לִקְרֹא לְמֹשֶׁה וּלְאַהֲרֹן פְּרָעָה מִיָּהָר לְשַׁלּוֹחַ שְׁלִיחִים כְּדִי לִקְרֹא לְמֹשֶׁה וְאַהֲרֹן,⁶⁶³ וַיֹּאמֶר פְּרָעָה אֲמַר לְמֹשֶׁה וְאַהֲרֹן: חֲטָאתִי לִיקְוֹק אֱלֹהֵיכֶם וְלָכֶם אֲנִי חֲטָאתִי גַם לְה' וְגַם חֲטָאתִי לָכֶם בַּכֵּךְ שֶׁגִּירְשְׁתִּי אֶתְכֶם מֵעַל פְּנֵי⁶⁶⁴: (יז) וַעֲתָה וְעַכְשָׁיו, לְאַחַר שֶׁהִתְוֹודִיתִי בְּפָנֶיכֶם וְאִמַּרְתִּי לָכֶם שֶׁחֲטָאתִי, שָׂא נָא חֲטָאתִי אֵךְ הַפְּעַם תַּעֲזֹבוּ אֶת הַחֲטָא שְׁלִי רַק הַפְּעַם, וְאֲנִי לֹא אֲחֻטָּא יוֹתֵר,⁶⁶⁵ וְהִעֲתִירוּ לִיקְוֹק אֱלֹהֵיכֶם וְתִתְפַּלְלוּ לְפָנָי ה' אֱלֹהֵיכֶם,⁶⁶⁶ וַיִּסַּר מֵעֲלֵי רַק אֶת הַמּוֹת הַזֶּה רַק שֶׁה' יִסִּיר מֵעֲלֵי אֶת מַכַּת הַמּוֹת הַזֶּה, אֶת מַכַּת הָאֲרֵבָה שֶׁתִּגְרוּם לִי לְמוֹת⁶⁶⁷: (יח) וַיֵּצֵא מֵעַם פְּרָעָה וַיַּעֲתֵר אֵל יְקֹוֹק מֹשֶׁה יֵצֵא מִלְּפָנָי פְּרָעָה וְהִתְפַּלֵּל לְפָנָי ה'⁶⁶⁸: (יט) וַיִּהְיֶה יְקֹוֹק רוּחַ יָם חָזֵק מְאֹד ה' הִפְךָ אֶת הָרוּחַ הַמְּזֻרְחִית, לְרוּחַ מְעֵרְבִית חֲזָקָה מְאֹד,⁶⁶⁹ וַיִּשָּׂא אֶת הָאֲרֵבָה הָרוּחַ הַמְּעֵרְבִית נִטְלָה עִימָה אֶת הָאֲרֵבָה,⁶⁷⁰ וַיִּתְקַעְהוּ יָמָה סוּף הָרוּחַ הַמְּעֵרְבִית הִשְׁלִיכָה אֶת הָאֲרֵבָה אֶל יַם סוּף,⁶⁷¹ לֹא נִשְׁאָר אֲרֵבָה אֶחָד בְּכָל גְּבוּל מִצְרַיִם בְּכָל תְּחוּם אֶרֶץ מִצְרַיִם, לֹא נִשְׁאָר אֲרֵבָה אֶחָד⁶⁷²: (כ) וַיַּחֲזֵק יְקֹוֹק אֶת לֵב פְּרָעָה וְלֹא שָׁלַח אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל ה' חִזַּק אֶת לִבּוֹ שֶׁל פְּרָעָה, וְלִכֵּן לֹא שִׁלַּח פְּרָעָה אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לַעֲבֹד אֶת ה': (כא) וַיֹּאמֶר יְקֹוֹק אֵל מֹשֶׁה ה' אֲמַר אֶל מֹשֶׁה: נָטָה יָדְךָ עַל הַשָּׁמַיִם תִּרְיֵם אֶת יָדְךָ לְכַוּוֹן הַשָּׁמַיִם,⁶⁷³ וַיְהִי חֲשֵׁךְ עַל אֶרֶץ מִצְרַיִם (לְאַחַר שֶׁתִּרְיֵם אֶת יָדְךָ לְכַוּוֹן הַשָּׁמַיִם) יִהְיֶה עַל כָּל אֶרֶץ

ניסיתי, הייתה שונה משאר מכות הארבה המוכרות לנו על דרך הטבע, וגם המכה בימי יואל הייתה שלא כדרך הטבע, ואין כוונת התורה להשוות בין שני סוגי המכות שהיו שלא כדרך הטבע, אלא להשוות בין המכות שהיו שלא כדרך הטבע, למכות שהיו על דרך הטבע. כמו כן כתב הרמב"ן בשם ר"ח שגם היום, אין מכות ארבה במצרים.

⁶⁵⁸ אונקלוס + א"ע.

⁶⁵⁹ אונקלוס.

⁶⁶⁰ אונקלוס.

⁶⁶¹ רש"י.

⁶⁶² אונקלוס.

⁶⁶³ א"ע.

⁶⁶⁴ א"ע.

⁶⁶⁵ אונקלוס + א"ע. רמב"ן: דיבר כאן רק אל משה, משום כבודו של משה, אך תפילה ביקש גם מאהרון להתפלל דרך כבוד למרות שידע שרק משה הוא המתפלל.

⁶⁶⁶ אונקלוס.

⁶⁶⁷ אונקלוס.

⁶⁶⁸ אונקלוס. א"ע: מרוב כעס, לא ענה משה לפרעה ולא אמר לו שישלח את בני.

⁶⁶⁹ רשב"ם.

⁶⁷⁰ אונקלוס.

⁶⁷¹ אונקלוס. רש"י: ים סוף מקיף את ארץ מצרים משלש כיוונים: כל הצד הדרומי, וחלק מהצדדים המערבי והמזרחי.

⁶⁷² אונקלוס. רש"י: אפילו מהמלוחים שמלחו המצרים, לא נשאר ארבה אחד.

⁶⁷³ אונקלוס.

מצרים חושך, וַיִּמַשׁ חֹשֶׁךְ וַיְהִי חוֹשֶׁךְ כְּאִילוֹ הָיָה זֶה לַיְלָה שֶׁל אֶתְמוֹל⁶⁷⁴: (כב) וַיֵּט מֹשֶׁה אֶת יָדוֹ עַל הַשָּׁמַיִם מִשֶּׁה הָרִים אֶת יְדוֹ לְכִיוּן הַשָּׁמַיִם,⁶⁷⁵ וַיְהִי חֹשֶׁךְ אַפְלָה בְּכָל אֶרֶץ מִצְרַיִם שְׁלֹשֶׁת יָמִים הָיָה חוֹשֶׁךְ גָּדוֹל בְּכָל אֶרֶץ מִצְרַיִם לְמִשְׁךְ שְׁלֹשֶׁת יָמִים⁶⁷⁶: (כג) לֹא רָאוּ אִישׁ אֶת אָחִיו הַמִּצְרַיִם לֹא רָאוּ אֶת אֶחָד אֶת הַשֶּׁנִי,⁶⁷⁷ וְלֹא קָמוּ אִישׁ מִתַּחְתָּיו שְׁלֹשֶׁת יָמִים וְכֵן לֹא קָם אֶף מִצְרִי כְּדִי לְצַאת מִבֵּיתוֹ בְּמִשְׁךְ שְׁלֹשֶׁת יָמִים,⁶⁷⁸ וְלִכְלֹ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל הָיָה אֹרֶךְ בְּמוֹשְׁבֹתָם (בְּנִיגוּד לְמִצְרַיִם) לְבָנֵי יִשְׂרָאֵל הָיָה אֹרֶךְ בְּכָל מְקוֹם בּוֹ הֵם יֹשְׁבוּ, אֲפִילוֹ אִם הֵם יֹשְׁבוּ בְּבֵית שֶׁל מִצְרַיִם⁶⁷⁹: (כד) וַיִּקְרָא פְּרַעֲה אֶל מֹשֶׁה פְּרַעֲה קָרָא לְמֹשֶׁה לְאַחַר שְׁלֹשֶׁת יָמֵי הַחוֹשֶׁךְ,⁶⁸⁰ וַיֹּאמֶר פְּרַעֲה אֲמַר לְמֹשֶׁה: לָכוּ עֲבַדוּ אֶת יְקֹוֹק תְּלַכּוּ וְתַעֲבְדוּ לִפְנֵי ה',⁶⁸¹ רַק צֵאנוֹכֶם וּבְקִרְבְּכֶם יֵצֵג רַק תִּשְׁאִירוּ פֹה אֶת הַצֹּאן וְהַבֶּקֶר שְׁלָכֶם,⁶⁸² גַּם טַפְכֶם יֵלֶךְ עִמָּכֶם גַּם הַטֹּף שְׁלָכֶם יִכּוֹל לִלְכֹת אִיתְכֶם⁶⁸³: (כה) וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה מִשֶּׁה עֵנָה לְפְרַעֲה: גַּם אֲתָה תִתֵּן בְּיַדְנוֹ זְבָחִים וְעֹלֹת לֹא רַק שֶׁאֲנַחְנוּ נִיקַח אִיתְנוּ אֶת כָּל הַצֹּאן וְהַבֶּקֶר שְׁלָנוּ, אֲלֵא גַם אֲתָה תִיתֵן לָנוּ קִרְבָּנוֹת שְׁלָמִים וְקִרְבָּנוֹת עוֹלָה כְּדִי שֶׁנִּקְרִיב קִרְבָּנוֹת בְּשִׁבְלֶךְ,⁶⁸⁴ וְעֵשִׂינוּ לִיקְוֹק אֱלֹהֵינוּ וְאֲנַחְנוּ נִקְרִיב קִרְבָּנוֹת אֵלָיו (הַקִּרְבָּנוֹת שְׁלָנוּ וְהַקִּרְבָּנוֹת שֶׁלְךָ) לִפְנֵי ה' אֱלֹהֵינוּ⁶⁸⁵: (כו) וְגַם מִקְנֵינוּ יֵלֶךְ עִמָּנוּ גַם הַמִּקְנָה שְׁלָנוּ יִלְךְ אִיתְנוּ לְמַדְבָּר,⁶⁸⁶ לֹא תִשְׂאָר פְּרִסָּה לֹא תִישָׂאָר בְּמִצְרַיִם פְּרִסַת רַגַל שֶׁל בַּהֲמָה אַחַת שְׁלָנוּ, בְּשַׁעַת שֶׁנִּצָּא לְמַדְבָּר,⁶⁸⁷ כִּי מִמֶּנּוּ נִקַּח לְעֵבֶד אֶת יְקֹוֹק אֱלֹהֵינוּ כִּיוּן שֶׁמִּהֲמַקְנָה שְׁלָנוּ נִיקַח בַּהֲמוֹת כְּדִי לְעַבֹד אֶת ה' אֱלֹהֵינוּ,⁶⁸⁸ וְאֲנַחְנוּ לֹא נִדְעֵ מַה נִּעֲבֹד אֶת יְקֹוֹק עַד בְּאֲנוּ שְׁמָה וְאֲנַחְנוּ אֵינְנוּ יוֹדְעִים כִּמָּה קִרְבָּנוֹת ה' רוּצָה שֶׁנִּקְרִיב לִפְנֵינוּ בְּמַדְבָּר, וְאִם כֵּן, יִיתְכֵן שֶׁה' יִבְקֹשׁ שֶׁנִּקְרִיב לוֹ יוֹתֵר קִרְבָּנוֹת מִמָּה שֶׁנִּיקַח, וְלָכֵן אֲנַחְנוּ צָרִיכִים לְקַחֵת אִיתְנוּ אֶת כָּל הַצֹּאן וְהַבֶּקֶר שְׁלָנוּ⁶⁸⁹:

⁶⁷⁴ רש"י בפירושו הראשון. בפירושו השני כתב את פירושו אונקלוס שהכוונה היא מלשון הסרה, כמו לא ימיש, והיינו שיסיר אור היום בתחילת הבוקר, אך דחה פירוש זה. בפירושו השלישי כתב שזהו מלשון שהיה בחושך ממש שניתן היה למשוש, שניתן היה להרגיש בו. א"ע בשם יפת כתב ג"כ שהלשון הוא להמיש, להסיר, והיינו שכל חושך מוכר סר לטובת החושך של מכת בכורות וכן פירש ספורנו.

⁶⁷⁵ אונקלוס. אה"ח כתב שכאן משה הרים רק את ידו, כיוון שהיה בכך משום כבוד, שהרי חושך זה היה מסתרו של ה', אולם הא"ע כתב שמן הסתם משה הרים גם כאן את מטהו.

⁶⁷⁶ רשב"ם. רש"י כתב שמכת חושך שימשה שישה ימים: שלשה ימים בהם החושך היה קל יותר ושלושה ימים נוספים שבהם החושך היה עבה יותר. כמו"כ כתב רש"י שמטרת החושך היא כפולה: כדי שלא יראו המצרים את הרשעים מבני"מיתים בימי החושך וכדי שבני ישראל יוכלו לחטט ברכוש המצרים כדי לדעת מה לשאול מהם. רמב"ן: חושך זה היה עבה והוא כיבה את הנרות שהדליקו המצרים.

⁶⁷⁷ אונקלוס.

⁶⁷⁸ א"ע ורשב"ם.

⁶⁷⁹ רשב"ם.

⁶⁸⁰ א"ע. כלי יקר: הסיבה שקרא רק למשה היא מכיוון שכאשר משה נולד התמלא כל הבית באור.

⁶⁸¹ אונקלוס.

⁶⁸² אונקלוס. רמב"ן: בכך חשב פרעה למנוע את בריחתם של ישראל, וגם אם היו בורחים, לפחות היה נשאר עם רכוש רב.

⁶⁸³ אונקלוס.

⁶⁸⁴ רש"י + אונקלוס. רמב"ן: משה לא התכוון לקחת מפרעה קרבנות, רק רצה לחזק את דבריו שהוא צריך להוציא את כל הצאן והבקר של בני"מ. אולם, אם בשעה שפרעה גירש את בני"מ, היו מבקשים מפרעה להביא גם קרבנות, היה פרעה מסכים לכך בחפץ לב.

⁶⁸⁵ אונקלוס.

⁶⁸⁶ אונקלוס.

⁶⁸⁷ רש"י + א"ע.

⁶⁸⁸ אונקלוס. אה"ח: משה ענה כאן על טענת פרעה שרצה שייקחו רק את הבהמות הראויות להקרבה לפני ה', ועל כך ענה משה לפרעה שייטכן שהוא זקוק גם לבהמות שאינן ראויות להקרבה, כדי לקנות בדמיהן, בהמות לקרבן.

⁶⁸⁹ רש"י.

(כז) וַיִּחַזַק יְקֹזֵק אֶת לֵב פְּרַעֲהָ ה' חִיזַק אֶת לִבּוֹ שֶׁל פְּרַעֲהָ,⁶⁹⁰ וְלֹא אָבָה לְשַׁלַּח לָשֶׁלַח אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לִעֲבֹד אֶת ה' יַחַד עִם מִקְנֵיהֶם⁶⁹¹: (כח) וַיֹּאמֶר לוֹ פְּרַעֲהָ פְּרַעֲהָ אָמַר לְמֹשֶׁה: לֵךְ מֵעַלֵי לֶךְ מִמֶּנִּי,⁶⁹² הַשְׁמֵר לְךָ וּתְיַזְהַר לֶךְ,⁶⁹³ אֵל תִּסְפֹּף רְאוֹת פָּנָי אֵל תִּרְאֶה אֶת פְּנֵי יוֹתֵר, כִּי בַיּוֹם רְאוֹתָךְ פָּנָי תִּמְוֹת כִּיּוֹן שְׁבוּיֹם שְׂאֵתָה תִּרְאֶה אֶת פְּנֵי, אֵתָה תִּמְוֹת, מִכִּיּוֹן שְׂאֵתָה תִּהְיֶה מוֹרֵד בַּמַּלְכוּת⁶⁹⁴: (כט) וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה מֹשֶׁה עֵנָה לְפִרְעָה, בֵּן דִּבְרָתָה יִפֶּה דִּיבֵרְתָה בְּכַךְ שְׂאֵמֵרְתָה שְׂאֵנִי לֹא אֶרְאֶה יוֹתֵר אֶת פְּנִיךָ,⁶⁹⁵ לֹא אֶסָּף עוֹד רְאוֹת פָּנֶיךָ אֲנִי לֹא אֲבֹא אֵלֶיךָ יוֹתֵר לְעוֹלָם⁶⁹⁶:

שמות פרק יא

(א) וַיֹּאמֶר יְקֹזֵק אֶל מֹשֶׁה ה' אָמַר אֶל מֹשֶׁה, בְּעוֹד מֹשֶׁה עֹמֵד לִפְנֵי פְּרַעֲהָ, וּפְרַעֲהָ אָמַר לְמֹשֶׁה שְׂלַח יוֹסִיף עוֹד לְרֵאוֹת אֶת פְּנֵי, ⁶⁹⁷ עוֹד נִגַּע אֶחָד אָבִיָּא עַל פְּרַעֲהָ וְעַל מִצְרַיִם אֲנִי אֲבִיָּא עַל פְּרַעֲהָ וְעַל מִצְרַיִם עוֹד מִכָּה אַחַת,⁶⁹⁸ אַחֲרַי כֵּן יִשְׁלַח אֶתְכֶם מִזֶּה לְאַחַר מִכָּה זֶה, פְּרַעֲהָ יִשְׁלַח אֶתְכֶם מִמִּצְרַיִם, כִּשְׁלַחֹו כַּאֲשֶׁר פְּרַעֲהָ יִשְׁלַח אֶתְכֶם מִמִּצְרַיִם,⁶⁹⁹ כָּלָה גֵרֶשׁ יִגְרֶשׁ אֶתְכֶם מִזֶּה פְּרַעֲהָ יִגְרֶשׁ אֶת כּוֹלְכֶם מִמִּצְרַיִם, מִנְעַר וְעַד זֶקֶן⁷⁰⁰: (ב) דָּבָר נָא בְּאִזְנֵי הָעָם תִּדְבַר בְּבִקְשָׁה לִפְנֵי בְנֵי יִשְׂרָאֵל,⁷⁰¹ וַיִּשְׁאַלֹו אִישׁ מֵאֵת רַעְהוֹ וְאִשָּׁה מֵאֵת רַעְיֹתָהּ כֹּל אֶחָד מִיִּשְׂרָאֵל יִבְקֹשׁ מִחֲבֵרוֹ הַמִּצְרַיִ, וְכֹל אִשָּׁה מִיִּשְׂרָאֵל תִּבְקֹשׁ מֵאֵת חֲבֵרְתָהּ הַמִּצְרַיִת, שִׁיתְנוּ לָהֶם בְּמִתְנָה גְמוּרָה,⁷⁰² כָּלִי כֶסֶף וְכָלִי זָהָב (כֹּל אֶחָד מִיִּשְׂרָאֵל יִבְקֹשׁ מֵאֵת הַמִּצְרַיִם לֶשֶׁם מִתְנָה) כֹּלִים שְׁעִשׂוּיִים מִכֶּסֶף וְכֹלִים שְׁעִשׂוּיִים מִזָּהָב⁷⁰³: (ג) וַיִּתֵּן יְקֹזֵק אֶת חֵן הָעָם בְּעֵינֵי מִצְרַיִם ה' גֵּרַם לָכֵךְ שֶׁהַמִּצְרַיִם יִרְחֲמוּ

⁶⁹⁰ אוה"ח: כאן חזר בו פרעה מכל ההסכמות שנתן, ואמר שאינו מסכים לכלום, גם אם ייהרג. דבר נוסף שכתב אוה"ח הוא שפרעה התחכם וניסה למנוע את ההתרה של משה, שציפה לו לאחר שעברה סדרה של שלש

מכות.

⁶⁹¹ אונקלוס.

⁶⁹² אונקלוס.

⁶⁹³ אונקלוס.

⁶⁹⁴ א"ע.

⁶⁹⁵ רש"י. אוה"ח: כן דברת אך לא כן תעשה, משה רמז לפרעה שהכח להמית ולהחיות אינו נמצא אצלו, וכל מה שפרעה יכול לעשות הוא רק לדבר.

⁶⁹⁶ א"ע, ובכך פתר את הקושי, שמצאנו במכת בכורות שפרעה הגיע אל משה, ולפי דברי הא"ע, משה רק אמר שלא יוסיף לבוא אל פרעה. רמב"ן: באמת במכת בכורות, לא ראה פרעה את משה ואהרון. בפירושו השני כתב שכל מה שמשה אמר הוא רק שלא יוסיף להגיע יותר אל ארמונו של פרעה, אך היה יכול לפגוש את פרעה במקום אחר. ספורנו: במכת בכורות, פרעה קרא למשה ואהרון על ידי אחד מעבדיו.

⁶⁹⁷ רשב"ם וכן רש"י בפסוק ד'. א"ע: דיבור זה נאמר עוד הרבה לפני כן למשה, כאשר משה היה עוד במדיין.

⁶⁹⁸ דעת מקרא. אונקלוס פירש נגע מלשון "מכתש", וכנראה שכוונתו היא למעין מריבה.

⁶⁹⁹ כלי יקר: יש כאן הדרגה: בהתחלה פרעה גירש את משה ואהרון, לאחר מכן אמר שלא ייתן להם לראות שוב את פניו, וכאן אמר ה' שהשלב השלישי יהיה שפרעה יגרש את כל עם ישראל.

⁷⁰⁰ רש"י.

⁷⁰¹ אונקלוס. רש"י: הסיבה שה' ביקש בלשון "נא" היא כדי שלא יאמר אברהם שה' ח"ו לא קיים את החלק השני בדבריו לאברהם, ש"ואחרי כן ייצאו ברכוש גדול". א"ע: "נא" פירושו עכשיו. ספורנו: כאשר אדם אינו מקיים את ציווי ה', ה' מכריח אותו לקיים את אותו ציווי, כמו שמצאנו שבגלל שבני ישראל אינם עובדים את ה' משמחה, הרי שהם נענשים ועובדים את אויביהם.

⁷⁰² רשב"ם.

⁷⁰³ אונקלוס.

על בני ישראל ויתנו להם את כלי הכסף וכלי הזהב,⁷⁰⁴ גם האיש מִשֶׁה גָּדוֹל מְאֹד בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם בְּעֵינֵי עֲבָדֵי פְרַעֲה וּבְעֵינֵי הָעָם גם משה היה אדם מכובד מאוד במצרים, משה היה מכובד בעיניהם של פרעה ועבדיו, וזוהי אחת הסיבות לכך שהמצרים נתנו את כליהם למשה⁷⁰⁵: (ד) וַיֹּאמֶר מִשֶׁה מֶשֶׁה אָמַר לְפָרַעֲה וְעַבְדָּיו: ⁷⁰⁶ כֹּה אָמַר יְקֹנֵק כֹּךְ אָמַר ה', כַּחֲצֵת הַלֵּילָה כַּאֲשֶׁר יִגִּיעַ חֲצוֹת הַלַּיְלָה,⁷⁰⁷ אֲנִי יוֹצֵא בְּתוֹךְ מִצְרַיִם אֲנִי אֲתַגְלֶה בְּתוֹךְ מִצְרַיִם⁷⁰⁸: (ה) וּמַת כָּל בְּכוֹר בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם (כשאני אצא בתוך מצרים) כל בכור שבארץ מצרים ימות,⁷⁰⁹ מִבְּכוֹר פְּרַעֲה הַיֹּשֵׁב עַל כֶּסֶאֱו מִבְּכוֹר פְּרַעֲה שְׂרָאוֹי לִהְיוֹת מֶלֶךְ בְּמִקְוֹמוֹ שֶׁל פְּרַעֲה,⁷¹⁰ עַד בְּכוֹר הַשְּׂפָחָה אֲשֶׁר אַחַר הָרְחִים עַד בְּכוֹר הַשְּׂפָחָה שְׂטוֹחַן בְּרַחִים.⁷¹¹ משה אמר לפרעה, שכל הבכורות, החל מהבכור המכובד ביותר במצרים (בכורו של פרעה) ועד לבכור הבזוי ביותר (הבכור שטוחן ברחיים) ימותו,⁷¹² וְכָל בְּכוֹר בְּהֵמָה וְכֵן יָמוּתוּ כָּל הַבְּכוֹרוֹת שֶׁל הַבְּהֵמוֹת, בְּגַלְל שֶׁהַמִּצְרַיִם הָיוּ עוֹבְדִים אֶת הַבְּהֵמוֹת, וְה' נִפְרַע מֵאֱלוֹהֵי הַגּוֹיִים תַּחֲלִילָה⁷¹³: (ו) וְהֵיטָה צַעֲקָה גְדֹלָה בְּכָל אֶרֶץ מִצְרַיִם (כשאני אצא בתוך מצרים) תהיה צעקה גדולה שתישמע בכל ארץ מצרים,⁷¹⁴ אֲשֶׁר כָּמָהוּ לֹא נִהְיְתָה מֵעוֹלָם לֹא הֵייתָה צַעֲקָה חֲזָקָה כָּל כֵּךְ, כְּמוֹ הַצַּעֲקָה שֶׁתִּהְיֶה בְּשַׁעַת מַכַּת בְּכוֹרוֹת,⁷¹⁵ וְכָמָהוּ לֹא תִסָּף וְגַם בְּעֵתִיד, לֹא תִהְיֶה צַעֲקָה כָּל כֵּךְ חֲזָקָה כְּמוֹ הַצַּעֲקָה שֶׁהֵייתָ בְּשַׁעַת מַכַּת בְּכוֹרוֹת⁷¹⁶: (ז) וְלִכְלֹל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֶךְ בְּנִיגוּד לְמִצְרַיִם, שִׁימוּתוֹ בְּמַכַּת בְּכוֹרוֹת, הַמַּצֵּב אֶצֶל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל יִהְיֶה שׁוֹנֵה: לֹא יִחַרְץ כְּלָב לְשָׁנוֹ אֲפִילוֹ הַכְּלָב לֹא יִזִּיק בְּלִשׁוֹנוֹ לְאָדָם מִיִּשְׂרָאֵל,⁷¹⁷ לְמֵאִישׁ וְעַד בְּהֵמָה מֵאָדָם מִיִּשְׂרָאֵל וְעַד לְבַהֲמָה שֶׁל אָדָם מִיִּשְׂרָאֵל, לֹא יָבוֹא שׁוֹם נֹק, לְמַעַן תִּדְעוּן הַטַּעַם שֶׁלֹּא יִקְרָה דָּבָר רַע לְבְנֵי יִשְׂרָאֵל הַיָּא כְּדִי שֶׁתִּדְעוּ, אֲשֶׁר יִפְלֶה יְקֹנֵק בֵּין מִצְרַיִם וּבֵין יִשְׂרָאֵל שֶׁה' מְבַדֵּיל בֵּין מִצְרַיִם לְבֵין יִשְׂרָאֵל. עַל יְדֵי שֶׁלֹּא יִקְרָה דָּבָר רַע לְאָדָם מִיִּשְׂרָאֵל, הַמִּצְרַיִם יִידְעוּ שֶׁה' מְבַדֵּיל בֵּין עַם יִשְׂרָאֵל לְמִצְרַיִם⁷¹⁸: (ח) וַיִּרְדּוּ כָּל עֲבָדֵיךָ אֵלָה אֵלֵי פְרַעֲה! כָּל הָעַבְדִּים שֶׁלְךָ יִרְדּוּ אֵלָי. מִשֶׁה אָמַר לְפְרַעֲה שֶׁכָּל עַבְדָּיו יִרְדּוּ אֵלָיו, כַּאֲשֶׁר כּוֹונַתוֹ הָאֱמִיתִית שֶׁל מִשֶׁה הֵייתָה שֶׁפְרַעֲה עֲצָמוּ יִרְדּוּ אֵלָיו, אֲלֹא

⁷⁰⁴ אונקלוס. רמב"ן: למרות שעם ישראל הוא שגרם למכות מצרים, וגם משה הוא שהביא את המכות על מצרים, בני ישראל עדיין מצאו חן בעיני המצרים.

⁷⁰⁵ א"ע. הרמב"ן כתב שתי אפשרויות לפרש "ובעיני העם": האם הכוונה היא לבני" או שהכוונה היא למצרים.

⁷⁰⁶ רמב"ן. כמו"כ כתב שדיבור זה אל פרעה היה בר"ח ניסן, וממילא יוצא שמשה לא אמר לפרעה באיזה לילה הוא יוצא.

⁷⁰⁷ רשב"ם ורש"י בפירושו הראשון. בפירושו השני כתב בשם חז"ל שמשם רבינו לא רצה שהמצרים יתפסו אותו בדיבורו, ולכן אמר כחצות, כדי לומר, שאין הכוונה לבדיוק חצת.

⁷⁰⁸ אונקלוס. א"ע: הגזרה מאת ה' תצא.

⁷⁰⁹ אונקלוס. אה"ח: הסיבה שכתוב שכל בכור ימות, ולא כתוב שה' הוא שיהרוג כל בכור היא, מכיוון שכאשר מדובר על פעולת הרע, אין ה' עושה את פעולת הרע בעצמו, אלא ע"י שליח.

⁷¹⁰ א"ע.

⁷¹¹ א"ע.

⁷¹² ספורנו.

⁷¹³ רש"י.

⁷¹⁴ אונקלוס.

⁷¹⁵ אונקלוס. רשב"ם וא"ע מתייחסים למעבר שבין לשון זכר ללשון נקבה, ואומרים שכך דרך המקרא. ספורנו:

הכוונה היא שבלילה שאים בו מלחמה, לא קרה מקרה שהייתה צעקה כ"כ גדולה וחזקה.

⁷¹⁶ אונקלוס.

⁷¹⁷ אונקלוס. רש"י: מלשון שינון. א"ע: ע"י נביחה או ע"י נשיכה.

⁷¹⁸ רש"י.

שחלק משה כבוד למלכות,⁷¹⁹ וְהִשְׁתַּחֲוּ לִי לֵאמֹר עֲבָדִיךָ יִשְׁתַּחֲוּ לִי וַיֹּאמְרוּ לִי, יֵצֵא אֲתָהּ וְכָל הָעָם אֲשֶׁר בְּרַגְלֶיךָ תֵצֵא מִמִּצְרַיִם יַחַד עִם כָּל הָעָם שֶׁהוֹלְכִים בְּעַצְתְּךָ,⁷²⁰ וְאַחֲרַי בֵּן אֵיצָא וְלֵאחֶר שֶׁעֲבָדִיךָ יֹאמְרוּ לִי לֵצֵאת מִמִּצְרַיִם, אֲנִי אֵצֵא יַחַד עִם כָּל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל,⁷²¹ וַיֵּצֵא מֵעַם פְּרַעֲהַ בְּחָרֵי אָף לֵאחֶר שֶׁמֹּשֶׁה סִיֵּם אֶת דְּבָרָיו, מֹשֶׁה יֵצֵא מִלִּפְנֵי פְרַעֲהַ בְּכַעַס גָּדוֹל, מִפְּנֵי שֶׁפְּרַעֲהַ אָמַר לוֹ שֶׁלֹּא יִרְאֶה שׁוֹב אֶת פְּנֵיו⁷²²: (ט) וַיֹּאמֶר יְקֹנֵק אֶל מֹשֶׁה הִ' אָמַר אֵל מֹשֶׁה: לֹא יִשְׁמַע אֲלֵיכֶם פְּרַעֲהַ לֹא יִקְבַּל אֶת דְּבָרֵיכֶם, פְּרַעֲהַ לֹא יִשְׁמַע בְּקוֹלְכֶם,⁷²³ לְמַעַן רַבּוֹת מוֹפְתֵי בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם (הַסִּיבָה שֶׁפְּרַעֲהַ לֹא יִשְׁמַע בְּקוֹלְכֶם הִיא) מִכִּיּוּן שֶׁאֲנִי רוֹצֵה לַעֲשׂוֹת עוֹד מוֹפְתִים חֲזָקִים בְּמִצְרַיִם: מַכַּת בְּכוֹרוֹת, קְרִיעַת יַם סוּף וְנִיעוּר הַמִּצְרַיִם לֵאחֶר טְבִיעַתֶם⁷²⁴: (י) וּמֹשֶׁה וְאַהֲרֹן עָשׂוּ אֶת כָּל הַמּוֹפְתִים הָאֵלֶּה לְפָנָי פְּרַעֲהַ מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן, הֵם שֶׁעָשׂוּ אֶת כָּל הַמּוֹפְתִים וְהַמְכוֹת לִפְנֵי פְרַעֲהַ,⁷²⁵ וַיַּחֲזֹק יְקֹנֵק אֶת לֵב פְּרַעֲהַ הִ' גֵּרַם שֶׁיִתְחַזַּק לִיבּוֹ שֶׁל פְּרַעֲהַ מֶלֶךְ מִצְרַיִם, וְלֹא שָׁלַח אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מֵאֶרְצוֹ פְרַעֲהַ לֹא נָתַן רְשׁוֹת לְבְנֵי יִשְׂרָאֵל לֵצֵאת מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם⁷²⁶:

שמות פרק יב

(א) וַיֹּאמֶר יְקֹנֵק אֶל מֹשֶׁה וְאֶל אַהֲרֹן הִ' אָמַר לְמֹשֶׁה וְאַהֲרֹן,⁷²⁷ בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם הִ' דִּיבַר אֵל מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם, מִחוּץ לְעָרִים שֶׁבָהֶן גְּרוּ הַמִּצְרַיִם,⁷²⁸ לֵאמֹר כֹּךְ אָמַר הִ' לְמֹשֶׁה וְאַהֲרֹן: (ב) הַחֲדָשׁ הַזֶּה לָכֶם חוֹדֵשׁ נִסְיֹן יִהְיֶה לָכֶם,⁷²⁹ רֵאשׁ חֲדָשִׁים (חוֹדֵשׁ נִסְיֹן יִהְיֶה לָכֶם) רֵאשׁ לְחוֹדָשִׁים, כְּפִי שֶׁיִפְרַשׁ בַּהֲמִשָּׁךְ

⁷¹⁹ רש"י ורשב"ם. א"ע: העבדים ירדו עפ"י ציווי של פרעה. אוה"ח: ה' השאיר עבדים אלו בחיים, למרות שייתכן והיו ביניהם בכורות, מכיוון שה' רצה להשפיל את פרעה על שאמר למשה שלא יוסיף שוב לראות את פניו, ועכשיו יתבזז עבדי פרעה בעיני משה. לפי דבריו, היה לכאורה נראה יותר במקום שפרעה עצמו יבזזה.

⁷²⁰ רש"י. א"ע: כל העם שברשותך.

⁷²¹ רש"י. ספורנו: אני לא אצא מיד, אלא אצא כאשר ארצה לצאת.

⁷²² רש"י.

⁷²³ ספורנו. אוה"ח: ה' אמר למשה, שגם לאחר מכת בכורות, פרעה לא ישמע אליהם.

⁷²⁴ רש"י. רמב"ן אומר שריבוי המופתים היה רק במכת בכורות, אך שאר הדברים קרו לאחר יציאת מצרים, ואינם חלק מדברי ה' כאן. רשב"ם: הכוונה היא שלאחר כל מכה, היה ה' אומר למשה שפרעה לא ישמע אליו.

⁷²⁵ אונקלוס. רש"י: הסיבה שהתורה חזרה על דבר זה היא כדי לסמוך את הכתוב בפרק יב' לכאן. א"ע ואוה"ח: הטעם שהתורה כפלה תוכן פסוק זה היא כדי לומר שלמרות שמשה ואהרון עשו את האותות האלו, פרעה עדיין סירב לשלח את בני ישראל ממצרים. רמב"ן: התורה אמרה כן, מכיוון שבכך נשלמו המכות שמשה ואהרון הביאו על המצרים, שהרי במכת בכורות, משה ואהרון לא עשו שום מעשה.

⁷²⁶ אונקלוס.

⁷²⁷ רש"י: לפי שאהרון טרח במפותים כמו משה, ה' חלק כבוד לאהרון במצווה הראשונה. א"ע: התורה הזכירה כאן את משה ואהרון, מכיוון שרק הם אלו שנתנו את מצוות התורה, ולאחר נתינת התורה על ידיהם, לא התחדשו מצוות נוספות, אם לא לצורך שעה, כמו גדעון ואליהו. תיקוניהם של דו ושלמה לא היו ע"י נבואה אלא היו בגדר של תקנות, או שתיקונם מבוסס על קבלה שהייתה בידיהם מימות משה.

⁷²⁸ רש"י. רשב"ם: רק מצוות אלו צוו משה ואהרון במצרים. שאר המצוות צוו בני"י בהר סיני ובערבות מואב.

⁷²⁹ רמב"ן כתב כמו רשב"ם והוסיף הסבר נוסף, שהכתוב בא לומר שהציווי היה בארץ מצרים ולא בעיר מצרים. רש"י עפ"י פשוטו של מקרא וכן הרמב"ן בפירושו, וכתב שהסיבה שחודש ניסן נמנה כחודש הראשון היא מכיוון שבחודש זה נעשה הנס של יציאת מצרים, כמו שבמניין ימי השבוע מונים את ימי השבוע לפי ראשון בשבת, שני בשבת וכו'. בשם המכילתא כתב שהכוונה היא שכאשר הלבנה מתחדשת, זהו ראש חודש. ספורנו: מעכשיו, החודשים יהיו לכם. בזמן השעבוד החודשים לא היו בידי ישראל ולא היו יכולים לעשות מה שרוצים. א"ע כתב בשם ר' משה שהכוונה היא לר"ח (כדברי רש"י) ושראש חודשים היינו שביום זה של חידוש הלבנה חל ר"ח. הא"ע הביא קושיא עליו מכך שכתוב בחדש השביעי באחד לחדש, ואם הכוונה במילת חודש היא לר"ח, א"כ, לא היה צריך הכתוב לומר באחד לחודש. כמו"כ שאלו עליו מכך שכתוב "ובראשי חדשיכם", משמע שיש דין כזה של ר"ח, ועל כך ענה שראשי חדשיכם היינו בר"ח ניסן. רמב"ן: הכוונה במילה לכם היא לכל ישראל,

הפסוק,⁷³⁰ **רֵאשׁוֹן הוּא לְכֶם לְחֻדְשֵׁי הַשָּׁנָה** חודש ניסן יהיה הראשון במניין החודשים: חודש ניסן ייקרא לכם החודש הראשון, חודש אייר ייקרא החודש השני, וכך הלאה⁷³¹: **(ג) דְּבָרוּ אֶל כָּל עַדְתֵּי יִשְׂרָאֵל** תדברו אל כל כנסת ישראל, תאמרו אל כל אחד מישראל שהוא חלק מקהל עם ישראל,⁷³² **לֵאמֹר** כך תאמרו לעדת בני ישראל היום, בראש חודש ניסן,⁷³³ **בְּעֶשֶׂר לְחֻדְשׁ הַזֶּה** בתאריך י' ניסן, **וַיִּקְחוּ לָהֶם אִישׁ שֶׁהָ לְבַיִת אָבֹתָ יֵשׁ** לקחת שה אחד לכל משפחה, במקרה והמשפחה איננה גדולה מידי, ושה אחד מספיק לכל המשפחה,⁷³⁴ **שֶׁהָ לְבַיִת** אם המשפחה גדולה מאוד, ושה אחד לא יספיק לכדי כזית בשר לכל אחד מבני המשפחה, יש לקחת שה אחד לכל מי שגר בבית אחד.⁷³⁵ מספר האנשים שנמצאים בבית אחד הוא קטן יותר ממספר האנשים שנמצאים במשפחה שלמה. (דין זה של לקיחת השה עוד בתאריך י' ניסן נוהג רק בפסח שעשו בני ישראל במצרים, אך בפסח דורות, אין צורך לקחת את השה כבר בתאריך י' ניסן)⁷³⁶: **(ד) וְאִם יִמְעַט הַבַּיִת מִהֵיֶת מִשֶּׁה** אם מספר האנשים שיהיו בבית אינו מספיק כדי לאכול שה שלם. אם יש מעט אנשים בבית, כך שאם בני הבית יימנו לבדם על השה, יש חשש שבשר השה לא יאכל בזמן והוא יבוא לידי נותר (בשר קרבן שלא נאכל בזמן ונותר לאחר הזמן שמותר לאוכלו נקרא "בשר נותר"), מכיוון שבני הבית לא יצליחו לאכול את כל בשר השה,⁷³⁷ **וְלָקַח הוּא וּשְׁכֵנֹו הַקָּרִיב אֶל בֵּיתוֹ** (כל בית שיהיו בו מעט מידי אנשים כדי להימנות על שה), יימנה על שה ביחד עם שכנו,⁷³⁸ **בְּמִכְסֵת נִפְשֹׁת** לפי חשבון הנפשות. כל אחד מהבתים השכנים שנמנו יחד על השה, ייקח את חלקו בשה, לפי חשבון הנפשות שיש לו בבית, לפי מספר הנפשות שיש לו בבית. אם שני בתים נמנו יחד על שה, משפחה אחת היא משפחה גדולה ומשפחה

אלא שהתורה אמרה זאת למשה ואהרן שהיו שקולים כנגד כל ישראל. עפ"י הדרש כתב הרמב"ן שהכוונה היא שצריך ב"ד מומחה לקידוש החודש. כמו"כ הוסיף הרמב"ן ששמות החודשים עלו מבבל, שהרי בהתחלה היו שמות החודשים לפי מניינם מהחודש בו יצאו בני מצרים, ועכשיו, לזכר הגאולה מבבל, החודשים נקראים כפי שמותם שעלו מבבל. אוה"ח: במילה הזו רמזה התורה שה' הוא שיגלה את הניסים לישראל בידיעה ברורה, כמו שאמרו חז"ל שראתה שפחה על הים...

⁷³⁰ רש"י. רשב"ם: פסוק זה הוא לדברי ר"י שבניסן נברא העולם, ולדברי ר"א הכוונה היא שלמרות שהאומות אינן מונות מניסן, עם ישראל ימנה את חודשיו מניסן. אוה"ח: חודש ניסן הוא המובחר שבחודשים, ובו ראויים ישראל להיגאל. א"ע כתב מספר יסודות. א. בזמן ביהמ"ק אמנם בנ"י היו מנסים שחודש ניסן ייפול בחודש האביב, אך הדבר היה מסור לבי"ד. ב. השנים הולכים אחרי שנות החמה ואילו החודשים אחרי הלבנה. ג. הסבר לגבי פסח חזקיהו.

⁷³¹ רש"י.

⁷³² אונקלוס.

⁷³³ רש"י. אוה"ח: הצורך כאן גם במילה דברו וגם במילה לאמור נובע מכך שבמצווה זו ישנם 2 מרכיבים: מרכיב של טובת עם ישראל ומנגד עונש על מי שאינו עושה כן, לכן דברו הוא מלשון קשה כנגד העונש, ואילו לאמר היא לשון קלה כיוון שמצווה זו היא לטובת עם ישראל. בפירושו השני כתב שהדיבור הוא כנגד הזקנים של בנ"י, ואילו האמירה היא כנגד צעירי בנ"י.

⁷³⁴ רש"י וא"ע. א"ע הוסיף שהכוונה במילה "ויקחו" היא שיש לקחת מהעדר שיש לכל אחד, ואם אין לו עדר, עליו לקנות. בשם יפת כתב שהכוונה היא להכנת השה. רמב"ן: הטעם שהתורה ציוותה לשחוט זה בפסח הוא משום שכוח הטלה בחודש ניסן – כוחו גדול, ולכן ציווה ה' שנשחט את הטלה בפסח כדי להודיע שלא יצאנו ממצרים בכל הטלה, אלא בכל ה'. כמו"כ כתב בשם חז"ל שהמצרים היו עובדים את הטלה, וה' השפיל את אלוהי המצרים ואת כוחם של המצרים כאשר בנ"י יצאו ממצרים. כלי יקר: הסיבה שה' ציווה לקחת את הטלה דווקא ב' ניסן היא מכיוון שבשליש הראשון של החודש, כוחו של הטלה הוא חזק יותר. ממילא מובן מדוע הסמיכה התורה את קידוש החודש לעניין לקיחת הטלה, שהרי כדי לדעת מהו השליש הראשון של חודש ניסן, יש לדעת כיצד לקדש את החודש. אוה"ח: במילה ויקחו רמוז שגם בפסח מצרים אסור לבן נכר לאכול בו, ובכך חולק על הא"ע הסובר שדין זה נאמר רק בפסח דורות.

⁷³⁵ רש"י וא"ע.

⁷³⁶ רש"י.

⁷³⁷ רש"י. בפירושו עפ"י הדרש כתב ניתן להימנות ולמשוך ידיהם מהשה, רק בעוד השה קיים, רק בשעה שהשה בחיים.

⁷³⁸ אונקלוס. ספורנו: למרות שהמצרים היו גרים בין בתי בני ישראל, נחשב השכן רק מי שהוא יהודי.

אחת היא משפחה קטנה, המשפחה הגדולה יותר מקבלת חלק גדול יותר בשה, ⁷³⁹ אִישׁ לְפִי אֶכְלוּ תִכְסֹוּ עַל הַשֶּׁה רק אדם שראוי לאכול כזית בשר, יימנה על השה. אולם, זקן או חולה שאינם יכולים לאכול כזית בשר, אינם נמנים על השה ⁷⁴⁰: (ה) שֶׁה הַתּוֹרָה מוֹנָה מִסְפַּר תְּנָאִים לַכֵּךְ שֶׁהִיא יֵהִיָּה מוֹתֵר בְּלִקְחָהּ לִשְׁם קֶרֶבֶן פֶּסַח: (1) תְּמִים לֹא מוֹם, ⁷⁴¹ (2) + (3) זָכָר בֶּן שָׁנָה זָכָר שְׁנוֹלָד בְּשָׁנָה זוֹ, שְׁעוֹד לֹא עִבְרָה עֲלָיו שָׁנָה שְׁלֵמָה מִיּוֹם שְׁנוֹלָד, ⁷⁴² יְהִיָּה לָכֶם הַשֶּׁה יֵהִיָּה לָכֶם תְּמִים, זָכָר וּבֶן שָׁנָה, (4) מִן הַכֶּבֶשִׂים וּמִן הָעִזִּים תִּקְחוּ מוֹתֵר לָכֶם לַקַּחַת אֶת הַשֶּׁה מִהַכֶּבֶשִׂים אוֹ מֵהָעִזִּים. גַּם כֶּבֶשִׂים וְגַם עִזִּים נִקְרָאִים שֶׁהִיא ⁷⁴³: (ו) יְהִיָּה לָכֶם לְמִשְׁמֶרֶת עַד אַרְבָּעָה עָשָׂר יוֹם לַחֲדָשׁ הַזֶּה כֹּל אֶחָד מִבְּנֵי יִשְׂרָאֵל יִשְׁמֹר אֶת הַשֶּׁה אֲצִלוּ בְּבֵית, עַד לְתַאֲרִיךְ יָדִי נִיסוֹן, ⁷⁴⁴ וְשִׁחֲטוּ אֹתוֹ כָּל קָהֵל עַדְתּוֹ יִשְׂרָאֵל בֵּין הָעֲרָבִים כֹּל אֶדָם מִקַּהֵל עַדְתּוֹ יִשְׂרָאֵל יִשְׁחַט אֶת קֶרֶבֶן הַפֶּסַח בְּיַד נִיסוֹן, בְּבֵין הָעֲרָבִים. בֵּין הָעֲרָבִים הוּא הַזֶּמֶן לְאַחַר שֶׁעֲבָרוּ שֵׁשׁ וְחֲצֵי שְׁעוֹת (זְמַנִּיּוֹת) מִתְחִילַת הַיּוֹם, וְעַד לְשִׁקִּיעַת הַחֲמָה ⁷⁴⁵: (ז) וְלָקַחוּ מִן הַדָּם עַל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לְקַבֵּל אֶת הַדָּם שֶׁל הַשֶּׁה בְּכֹל, ⁷⁴⁶ וְנָתַנוּ עַל שְׁתֵּי הַמְּזוּזוֹת (בַּפֶּסַח שֶׁנַּעֲשֶׂה בְּמִצְרַיִם) יֵשׁ לְתַתּוֹ מִדָּם הַשֶּׁה עַל שְׁתֵּי הַקּוֹרוֹת הַנִּיֻּצְבוֹת בַּפֶּתַח הַבַּיִת, ⁷⁴⁷ וְעַל הַמִּשְׁקוֹף וְכֹן יֵשׁ לְתַתּוֹ מִדָּם הַשֶּׁה עַל הַמִּשְׁקוֹפִים שֶׁל הַבַּתִּים, עַל הַקּוֹרָה הָעֲלִיוֹנָה שֶׁבַּפֶּתַח הַבַּיִת (גַּם דִּין זֶה הוּא רַק בַּפֶּסַח מִצְרַיִם), ⁷⁴⁸ עַל הַבַּתִּים אֲשֶׁר יֹאכְלוּ אֹתוֹ בָּהֶם יֵשׁ לְתַתּוֹ אֶת דָּם הַשֶּׁה רַק עַל מְזוּזוֹת וּמִשְׁקוֹפֵי הַבַּתִּים שֶׁבָּהֶם אוֹכְלִים אֶת הַשֶּׁה, וְאִין צָרִיךְ לְתַתּוֹ מִדָּם הַשֶּׁה עַל בַּתִּים שֶׁאֵינֶם מִשְׁמֵשִׁים לְדִיּוֹר (כַּגּוֹן מַחֲסָנִים) ⁷⁴⁹: (ח) וְאֹכְלוּ אֶת הַבָּשָׂר בְּלִילָה הַזֶּה צְלִי אִשׁ בְּלִיל יִצִּיאֲתֶם מִמִּצְרַיִם, בְּנֵי יִשְׂרָאֵל יֹאכְלוּ אֶת בָּשָׂר הַשֶּׁה תוֹךְ הַקַּפְדָּה שֶׁהַבָּשָׂר יֵהִיָּה צְלוּי (וְלֹא מְבוּשָׁל), ⁷⁵⁰ וּמִצּוֹת עַל מְרִדִים יֹאכְלוּהוּ וְכֹן יֹאכְלוּ

⁷³⁹ רש"י. א"ע: הכוונה היא לחלק שייקח כל אחד.

⁷⁴⁰ רש"י.

⁷⁴¹ רש"י.

⁷⁴² רש"י. א"ע כתב בשם ר' ישועה שיש הבדל בין בן שנה שאז כבר עלתה לו שנה, לבין בן שנתי שהכוונה היא שנמצא עדיין בתוך שנתי, ודחה זאת מקרבנות הנשיאים שם כתוב לפעמים בן שנה ולפעמים כתוב בן שנתי.

⁷⁴³ רש"י. א"ע כתב בשם ר' משה בן עמרם שזהו רק בפסח מצרים, אך בפסח דורות מותר לקחת גם בקר. אולם א"ע דחה פירוש זה, שהרי כל עניין פסח דורות הוא רק לזכר פסח מצרים, ואם כן, אין טעם לשנות את סוג הבהמה.

⁷⁴⁴ א"ע. רש"י: הכוונה היא לביקור ממומים, והסיבה שה' ציווה לעשות כן בפסח מצרים ולא ציווה בפסח דורות ביקור של ארבעה ימים היא כדי שיהיה לעם ישראל מצווה נוספת.

⁷⁴⁵ רש"י, והסביר שהסיבה שנקרא בין הערבים היא משום שזמן זה נמצא בין זמן הערב של היום לזמן הערב של הלילה שהוא תחילת הלילה. א"ע: הכוונה היא לשקיעת החמה, וישנם שתי שקיעות, והזמן ביניהם נקרא בין הערביים. רמב"ן: הלילה נקרא ערב. הסיבה ללשון הרבים היא מכיוון שהצהריים נאמר בלשון רבים בגלל שהשמש מאירה לשני הכיוונים, ואילו בערב, השמש שקעה מאותם שני כיוונים. כמו"כ, לפי דברי הרמב"ן, אין הכוונה בין להבדלה, אלא בתוך: בתוך הערב. רש"י כתב בשם חז"ל שמהמילים קהל + עדת + ישראל, למדים שהיו מקריבים את הקרבן בשלש כתות.

⁷⁴⁶ רש"י.

⁷⁴⁷ רש"י.

⁷⁴⁸ רש"י. רש"י פירש שמשקוף היינו מלשון טריקה ואילו א"ע פירש שמשקוף היינו מלשון השקפה. כמו"כ כתב הא"ע שיש שאומרים שטעם נתינת הדם על המזוזות והמשקופים היא כדי שהמצרים יראו ששחטו את האלוה שלהם. הא"ע דוחה פירוש זה וכותב שלו זאת הייתה הסיבה של נתינת הדם על המשקופים, היה צריך לתת את הדם בפתח החצר ולא בפתח הבית. לכן מסיק הא"ע, שטעם נתינת הדם היא לשם כופר, כדי שהמשחית לא יהרוג את מי שנמצא באותו הבית.

⁷⁴⁹ רש"י.

⁷⁵⁰ רמב"ן בהמשך. מדברי בעל הטעמים נראה שהסמך את צלי אש למצות, וכן הסביר הרמב"ן בפירושו השני שכתב עליו שהוא יותר נכון, ופירוש הפסוק הוא שיש לאכול את המצה והבשר, ולאחר מכן התורה חזרה למרור וכתבה שיש לאכול גם מרור עם הבשר, אך כאשר אין בשר, כאשר אין קרבן פסח, אין מצווה לאכול מרור. כמו"כ, אין המרור והפסח מעכבים אחד את השני. בטעם המרור כתב הא"ע שיש אומרים שבמצרים הייתה

בני ישראל יחד עם השה הצלוי, מצות עם מרור.⁷⁵¹ המרור הוא עשב מר⁷⁵²: (ט) אֵל תֹּאכְלוּ מִמֶּנּוּ נָא אֲסוּר לָכֶם לֶאֱכֹל אֶת בֶּשֶׂר הַשֶּׁה כְּשֶׁהִבְשֵׁר עֵדִינָא, כְּאֲשֶׁר הִבְשֵׁר עֵדִינָא לֹא נִצְלָה כֹּל צִרְכּוֹ,⁷⁵³ וּבִשְׁל מִבִּשְׁל בְּמַיִם וְכֵן אֲסוּר לֶאֱכֹל אֶת בֶּשֶׂר הַשֶּׁה כְּאֲשֶׁר הִבְשֵׁר הַתְּבַשֵּׁל בְּמַיִם (אוּ בְּכֹל מִשְׁקָה אַחֵר)⁷⁵⁴ בְּמִקּוֹם לְהִצְלֹת, כִּי אִם יֵצְאֵי אִשׁ מוֹתֵר לֶאֱכֹל אֶת בֶּשֶׂר הַשֶּׁה רֶק כְּאֲשֶׁר הוּא נִצְלָה בְּאֵשׁ,⁷⁵⁵ רֹאשׁוֹ עַל כְּרַעְיוֹ וְעַל קִרְבּוֹ יֵשׁ לְצִלּוֹת אֶת בֶּשֶׂר הַשֶּׁה יַחַד עִם הָרֹאשׁ וְעִם הָאֵיבָרִים הַפְּנִימִיִּים שֶׁל הַשֶּׁה⁷⁵⁶: (י) וְלֹא תוֹתִירוּ מִמֶּנּוּ עַד בִּקְרָא אֶל תִּשְׁאִירוּ מִבֶּשֶׂר הַשֶּׁה עַד הַבּוֹקֵר לְמַחֲרַת שְׁחִיטָתוֹ,⁷⁵⁷ וְהִנְתֵּר מִמֶּנּוּ עַד בִּקְרָא בְּאֵשׁ תִּשְׂרְפוּ מֵה שֶׁנִּשְׂאֵר מִבֶּשֶׂר הַשֶּׁה עַד הַבּוֹקֵר שֶׁלְּמַחֲרַת שְׁחִיטָתוֹ – יִשְׂרַף בְּאֵשׁ. אֲמַנְס, בְּפִסַּח דּוֹרוֹת, אֶת שְׂרִיפַת בֶּשֶׂר הַנּוֹתֵר הֵינּוּ שׁוֹרְפִים רֶק בְּבּוֹקֵר הָרֹאשׁוֹן שֶׁל חוֹל הַמוֹעֵד⁷⁵⁸: (יֵא) וְכִכָּה תֹאכְלוּ אֹתוֹ כֹּךְ עֲלֵיכֶם לֶאֱכֹל אֶת בֶּשֶׂר הַשֶּׁה בְּפִסַּח מִצְרַיִם,⁷⁵⁹ מִתְּנִיכֶם חֲגֵרִים תִּמְהָרוּ בִּאֲכִילַתְכֶם, כְּמוֹ בְּנֵי אָדָם שֶׁמוֹכְנִים לְצִאת אֶל הַדֶּרֶךְ וְהֵם חוֹגְרִים אֶת הַחֲגוּרוֹת עַל הַמּוֹתְנִיִּים שֶׁלֵּהֶם. אֲמַנְס, כִּאֵן הַתּוֹרָה לֹא צִוּוֹתָהּ מִמֶּשׁ שֶׁהַמּוֹתְנִיִּים יִהְיוּ חֲגוּרוֹת בַּחֲגוּרוֹת, אֲלֵא הַתּוֹרָה צִוּוֹתָהּ עַל כֹּךְ דֶּרֶךְ מִשַּׁל, כְּדִי לְהַמְחִישׁ אֶת הַמַּהִירוֹת שֶׁל הָאֲכִילָה וְאֶת הָאֲמוּנָה הַגְּדוּלָה שֶׁבְּנֵי יִשְׂרָאֵל יֵאֱמִינוּ בְּכֹךְ שֶׁהֵם יִיצְאוּ מִמִּצְרַיִם בְּאוֹתוֹ לַיְלָה,⁷⁶⁰ נִעְלִיכֶם בְּרַגְלֵיכֶם הַנְּעֻלִים יִהְיוּ עַל רַגְלֵיכֶם, וְכֹךְ תִּהְיוּ מוֹכְנִים לְצִאת מִמִּצְרַיִם,⁷⁶¹ וּמִקְלָכֶם בְּיַדְכֶם וְאֹתָם תִּאֲחִזּוּ בְּיַדְכֶם אֶת הַמַּקְלוֹת בְּהֵם אֹתָם מְכִים אֶת הַחֲמוּרִים בְּשַׁעַת שֶׁאֹתָם מוֹלִיכִים אוֹתָם,⁷⁶² וְאֲכַלְתֶּם אֹתוֹ בְּחַפְזוֹן אֹתָם תֹּאכְלוּ אֶת קִרְבֵּן הַפִּסַּח בְּמַהִירוֹת,⁷⁶³ פִּסַּח הוּא לִיקְנוֹק קִרְבֵּן הַפִּסַּח נִקְרָא כֹךְ בְּגַלַּל שֶׁהִי פִסַּח, דִּילֵג, עַל בְּתֵי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל, וְלֹא הִרְגָה אֶת הַבְּכוֹרוֹת שֶׁל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל⁷⁶⁴: (יב) וְעִבְרָתִי בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם בְּלִילָה הַזֶּה אֲנִי אֲתַגְּלֶה בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם בְּלִיל פִּסַּח,⁷⁶⁵ וְהִבִּיתִי כָּל בְּכוֹר בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם אֲנִי אֲכַה כֹּל בְּכוֹר שֶׁנִּמְצָא בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם, מֵאָדָם וְעַד בְּהֵמָה אֲכַה

ליחה, ולכן המצרים היו מקפידים לאכול מרור יחד עם מאכליהם, שכן המרור מוציא את הליחה. בסוף דבריו כתב הא"ע שיש לומר כמו שחז"ל אמרו שטעם המרור הוא זכר לוימררו את חייהם. רשב"ם: הטעם שהתורה ציוותה לאכול את הבשר דווקא צלוי הוא מכיוון שכך דרך חיפזון ומהירות. רש"י כתב שהתורה ממעטת בדברים אלו את הגידים ועצמות, ורק הבשר מותר באכילה.

⁷⁵¹ רמב"ן. הסיבה שהתורה לא כתבה את המילה "עם" היא כדי שלא נחשוב שיש חובה לאכילת המצות כרוך עם הבשר.

⁷⁵² רש"י.

⁷⁵³ רש"י. רמב"ן: כל המצוות שנאמרו בגוף הפסח הם מצוות לדורות, וכל המצוות שנאמרו באוכלים את הפסח הם ציונים רק לפסח מצרים.

⁷⁵⁴ רש"י.

⁷⁵⁵ רש"י: כאן התורה ציוותה על כך בלא ואילו לפני כן הציווי הוא בעשה.

⁷⁵⁶ רש"י.

⁷⁵⁷ אונקלוס. א"ע כתב בשם יפת שהכוונה היא לעצמות, ודחה דבריו וכתב שהכוונה היא לבשר, והתורה מדברת על מקרה שאדם נאנס ולא היה יכול לאכול את כל בשר השה.

⁷⁵⁸ רש"י.

⁷⁵⁹ א"ע.

⁷⁶⁰ רש"י עפ"י שפתי חכמים.

⁷⁶¹ אונקלוס.

⁷⁶² א"ע.

⁷⁶³ רש"י. כלי יקר: הסיבה שצריך להזדרז היא מכיוון שמצרים היא טמאה וה' לא יכול להשרות את שכינתו בתוך מצרים, והזירוז היה כדי לקבל את פני השכינה. בפירוש נוף כתב שהכוונה היא שה' הגיע למצרים כדי להוציא את בני"י, ולכן היה צורך שהם ייצאו אחרי ה' במהירות.

⁷⁶⁴ רש"י.

⁷⁶⁵ אונקלוס. רש"י: הכוונה היא שה' יעבור בכל מצרים במכה אחת. ספורנו: ה' יעבור כדי לפלס דרך למשחית. א"ע: גבורותיו של ה' עוברים בכל מצרים, וזה נחשב כאילו שה' בכבודו עובר.

את כל הבכורות במצרים: מבכורות של בני האדם ועד לבכורות של הבהמות,⁷⁶⁶ ובכל אלהי מצרים אעשה שפטים אני אעשה דינים בכל האלוהים של מצרים: אם הפסל היה עשוי מעץ, העץ היה נרקב, ואם הפסל היה ממתכת, המתכת הייתה נמסה,⁷⁶⁷ אני יקנן אני ה' אעשה דברים אלו בעצמי, ולא אשלח שליח כדי להרוג את הבכורות וכדי לעשות דינים באלילים של מצרים⁷⁶⁸: (יג) והיה הדם לכם לאת על הבתים אשר אתם שם דם השה שתשימו על המשקופים והמזוזות של בתיכם, ישמש לכם לאות,⁷⁶⁹ וראיתי את הדם אני (ה') אראה את דם השה, ואראה בכך שאתם עסוקים בקיום מצוותי,⁷⁷⁰ ופסחתי עליכם אני אדלג על בתיכם בשעה שאהרוג את שאר הבכורות במצרים,⁷⁷¹ ולא יהיה בכך נגף למשחית בהכתי בארץ מצרים (בגלל שאדלג על בתיכם) לא יהיה מכם חבלת מוות, בשעה שאני אהרוג (את שאר הבכורות) בארץ מצרים⁷⁷²: (יד) והיה היום הזה לכם לזכרון היום הזה, יום הפסח, היום בו תצאו ממצרים, יהיה לכם לזיכרון גם בדורות הבאים,⁷⁷³ וְחַגְתֶּם אֹתוֹ חַג לִיקְנֹק בְּיוֹם שִׁיחִיָּה לָכֵם לְזִיכְרוֹן, אתם תחגגו את חג הפסח בכל שנה,⁷⁷⁴ לְדֹרֹתֵיכֶם חֻקַּת עוֹלָם תִּחְגְּגוּהוּ בכל הדורות הבאים, אתם תחגגו את חג הפסח⁷⁷⁵: (טז) שבעת ימים מצות תאכלו במשך שבעה ימים רצופים, עליכם לאכול מצות. אמנם הדין הוא שאין חובה לאכול מצות במשך כל שבעת הימים של חג הפסח, אלא רק אם רוצים לאכול מאכל העשוי מתבואה, יש לאכול מצה. רק בלילה הראשון יש חובה לאכול מצה,⁷⁷⁶ אך ביום הראשון תשביתו שאר מבתים ביום שלפני היום הראשון, ביום שלפני שבעת הימים בהם אתם חוגגים את חג הפסח, עליכם לבטל את החמץ מהבתים שלכם,⁷⁷⁷ כי כל אכל חמץ (עליכם להשבית את כל החמץ בערב חג הפסח) מכיוון שכל מי שיאכל חמץ בחג הפסח, ונכרתה הנפש ההוא מישראל (אדם שיאכל חמץ בחג הפסח) נפשו תיכרת מישראל, וכן תיכרת מכל מקום. הנפש תיכרת לגמרי,⁷⁷⁸ מיום הראשון עד יום השביעי חיוב הכרת יהיה על כל מי שיאכל חמץ מהיום הראשון של החג ועד היום השביעי: (טז) וביום הראשון את היום הראשון של שבעת ימי החג, מקרא קדש תקרא (את היום הראשון) קודש, על ידי שתכבד את היום בכך שתאכל ותשתה סעודות חג,

⁷⁶⁶ אונקלוס.

⁷⁶⁷ רש"י. רשב"ם: הסיבה שה' פרע מאלוהי מצרים היא בגלל שפרעה היה בוטח באלוהי מצרים. רמב"ן וספורנו: הכוונה היא שה' ישפיל את שרי המצרים שבשמיים, כדי שהעונש יהיה חזק יותר.

⁷⁶⁸ רש"י.

⁷⁶⁹ אונקלוס. רש"י כתב שגם כאשר היה מצרי בבית ישראל היה נהרג, וכאשר היה ישראל מצוי בביתו של המצרי, לא היה נהרג.

⁷⁷⁰ רש"י, ונדרש לפרש כך מכיוון שהכל גלוי לפני ה'.

⁷⁷¹ רש"י בפירושו השני. בפירושו הראשון כתב שהפירוש של פסחתי הוא וחמלתי.

⁷⁷² אונקלוס. ספורנו: כאשר ה' הרג את בכורות מצרים, הוא שלח בהם מכות נוספות: עברה זעם וכו', וה' אמר לבני ישראל שמכות אלו לא יהיו בהם בשעה שהוא הורג את בכורות מצרים.

⁷⁷³ רש"י וא"ע.

⁷⁷⁴ רש"י.

⁷⁷⁵ רש"י. א"ע: חג הפסח הוא מצווה התלויה בארץ.

⁷⁷⁶ רש"י. החובה היא לאכול רק בלילה הראשון, אך בשאר הימים, אין חייבים לאכול מצה, אלא שאסור לאכול חמץ. א"ע: בפסח מצרים הציווי היה לאכול רק בלילה הראשון, אך מכיוון שלא הספיקו בצקם להחמיץ, אכלו בני ישראל מצות במשך שבעה ימים, עד טביעת המצרים על ים סוף. אזה"ח: הטעם לציווי על המצות בפסח מצרים, למרות שכל עניין המצות הוא רק לשם זיכרון שלא הספיקו בצקם של אבותינו להחמיץ הוא משום שה' רצה שלבני ישראל זכויות.

⁷⁷⁷ רש"י + אונקלוס. לא ניתן לומר שהכוונה היא ליום הראשון מבין שבעת ימי החג, מכיוון שכתוב "לא תשחט על חמץ דם זבחי".

⁷⁷⁸ רש"י.

ועל ידי שתלבש בגדי חג,⁷⁷⁹ ובימים השביעי מקרא קדש יהיה לכם גם את יום החג השביעי תקראו קודש על ידי סעודות חג ומלבושי חג, כל מלאכה לא יעשה בהם אסור שתיעשה מלאכה ביום הראשון של ימי החג וביום השביעי של ימי החג,⁷⁸⁰ אך אשר יאכל לכל נפש הוא לבדו יעשה לכם מותר לעשות ביום הראשון וביום השביעי מלאכה שמיועדת להכנת אוכל נפש בלבד (אך לא כל המלאכות מותרות לצורך כך)⁷⁸¹: (ז) ושמרתם את המצות תשמרו על המצות כדי שהן לא יגיעו לכדי חימוץ,⁷⁸² כי בעצם היום הזה הוצאתי את עבאותיכם מארץ מצרים (עליכם לקיים את מצוות המצות) מכיוון שביום הזה עצמו, בט"ו ניסן, אני (ה') הוצאתי את חיילי, את בני ישראל ממצרים. למרות שבדרך כלל לוקח כמה ימים כדי להוציא עם שלם מארץ, ה' הוציא את בני ישראל בלילה אחד, והבצק של בני ישראל לא הספיק להחמיץ, ולכן ה' ציווה אותנו לאכול מצות בחג הפסח,⁷⁸³ ושמרתם את היום הזה לדירתכם חקת עולם לאורך כל הדורות הבאים, עליכם להימנע מעשיית מלאכה ביום הראשון וביום השביעי⁷⁸⁴: (יח) בראשן בארבעה עשר יום לחדש בערב תאכלו מצות מהיום הראשון של החג שחל בערב שלאחר י"ד ניסן, עליכם לאכול מצות,⁷⁸⁵ עד יום האחד ועשרים לחדש בערב עליכם לאכול את המצות עד לערב שחל לאחר כ"א ניסן⁷⁸⁶: (יט) שבעת ימים שאר לא ימצא בבתים במשך שבעת ימי החג, אסור שיימצא שאור ברשותכם, כיוון שהשאור מחמיץ,⁷⁸⁷ כי כל אכל מחמצת כיוון שכל אדם שיאכל דבר שהגיע לכדי חימוץ,⁷⁸⁸ ונכרתה הנפש ההוא מעדת ישראל תיכרת נפשו מתוך קהל ישראל,⁷⁸⁹ בגר ובאזרח הארץ דין זה של איסור אכילת חמץ נוהג גם בגרים וגם במי שנולד יהודי (נקרא בלשון התורה אזרח הארץ)⁷⁹⁰: (כ) כל מחמצת לא תאכלו אסור לכם לאכול כל שאור (כאן התורה הזהירה על השאור בעוד שבפסוק הקודם התורה כתבה את העונש למי שיחיה ברשותו שאור), וכן אסור לכם לאכול כל תערובת חמץ,⁷⁹¹ בכל מושבתים תאכלו מצות בכל מקום בו אתם יושבים, גם מחוץ למקום המקדש והמשכן, עליכם לאכול מצות בפסח, למרות שבמקומות אלו, אין מקריבים קרבן פסח⁷⁹²: (כא) ויקרא משה לכל זקני ישראל משה קרא

⁷⁷⁹ רש"י.

⁷⁸⁰ רש"י כתב שמלשון "יעשה" לומדים שגם ע"י אחרים, אסורה עשיית מלאכה. רמב"ן הקשה עליו שהדבר ברור מאליהם גם ללא הפסוק, שהרי היהודי מזהר מצד עצמו על עשיית מלאכה, ולכן כתב שכאן יש אסמכתא לאיסור אמירה לגוי.

⁷⁸¹ רש"י.

⁷⁸² רש"י. כמו"כ הביא את המדרש שהכוונה היא שיש לשמור על המצות, שמצווה שבאה לידך אל תחמיצנה. א"ע: יש לשמור את המצות משעת קצירה. רשב"ם: הכוונה היא שיש להקפיד על אכילת מצות בפסח.

⁷⁸³ ספורנו + אונקלוס + רשב"ם.

⁷⁸⁴ רש"י. ר"א"ם: הסיבה לכפילות היא מכיוון שכאן התחדש שאיסור עשיית מלאכה היא לדורות. (לכאורה קשה על כך, שהרי מצוות רבות הקשורות לפסח לא נשנו כדי לומר לנו שהם נוהגים לדורות).

⁷⁸⁵ אונקלוס. א"ע: הסיבה שהתורה כתבה כך את התאריך היא כדרך קצרה.

⁷⁸⁶ רש"י: הסיבה לחזרה כאן על דין אכילת מצות במשך שבעת הימים היא כדי לומר לנו שגם הלילות עימהם.

⁷⁸⁷ רש"י. רש"י כתב שהתורה כתבה את שאור כדי לומר שלמרות שאינו ראוי לאכילה, עדיין חייבים עליו. אונקלוס תרגם שאור לשון חמץ. א"ע כתב שהתורה נתנה דוגמא לדבר המחמיץ, השאור היא דוגמא שהתורה

נתנה לחמץ.

⁷⁸⁸ א"ע.

⁷⁸⁹ אונקלוס.

⁷⁹⁰ רש"י.

⁷⁹¹ רש"י.

⁷⁹² רשב"ם. רש"י: התורה כאן אמרה שהמצות צריכות להיות ראיות להיאכל במושבות של בני, ולכן אסור להכניס ממעשר שני וחלות תודה.

לזקני ישראל כדי לומר להם את המצוות שה' ציווה אותו, (וזקני ישראל ילכו אחר כך לכל העם, כדי לומר את מה שה' ציווה את משה),⁷⁹³ וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם משה אמר לזקני ישראל לומר לעם ישראל: מִשְׁכּוֹ מִי שִׁישׁ לוֹ צֶאֱן מִשְׁלוֹ, יִמְשׁוֹךְ שֶׁה מַעֲדָרוֹ,⁷⁹⁴ וְקָחוּ לָכֶם צֶאֱן מִי שֶׁאֵין לוֹ צֶאֱן מִשְׁלוֹ, יִקְנֶה צֶאֱן בְּשׁוֹק,⁷⁹⁵ לְמִשְׁפַּחְתֵּיכֶם כֹּל מִשְׁפַּחַת תִּיקַח לַעֲצֻמָּה שֶׁה אַחַד,⁷⁹⁶ וְשִׁחֲטוּ הַפֶּסֶחַ תִּשְׁחָטוּ אֶת הַשֶּׁה לְשֶׁם קֶרֶבֶן פֶּסַח: (כב) וְלִקְחֶתֶם אֲגֻדַּת אֲזוֹב יֵשׁ לִקְחַת שְׁלֹשָׁה עֶשְׂבֵי אֲזוֹב,⁷⁹⁷ וְטָבַלְתֶּם בְּדָם אֲשֶׁר בְּסֹף תִּטְבְּלוּ אֶת שְׁלֹשֶׁת עֶשְׂבֵי הָאֲזוֹב בְּכֹלֵי בּוֹ נִמְצָא הַדָּם. כֹּלֵי זֶה נִקְרָא סֹף.⁷⁹⁸ וְהִגַּעְתֶּם אֶל הַמִּשְׁקוֹף וְאֶל שְׁתֵּי הַמְּזוּזוֹת מִן הַדָּם אֲשֶׁר בְּסֹף כֹּךְ תִּשְׁיִמוּ מֵהַדָּם שֶׁבְכֹלֵי עַל הַמִּשְׁקוֹף וְעַל שְׁתֵּי הַמְּזוּזוֹת,⁷⁹⁹ וְאַתֶּם לֹא תִצְאוּ אִישׁ מִפֶּתַח בֵּיתוֹ עַד בִּקְרָא אֲסוּר שֶׁתִּצְאוּ מִפֶּתַח בֵּיתְכֶם לְמִשְׁךְ כֹּל הַלַּיְלָה, עַד שִׁיגִיעַ הַבּוֹקֵר⁸⁰⁰: (כג) וְעֵבֶר יִקְנֹךְ לְנִגְף אֶת מִצְרַיִם ה' יִתְגַּלֶּה בְּכֹךְ שֶׁהוּא יִכֶּה אֶת מִצְרַיִם,⁸⁰¹ וְרָאָה אֶת הַדָּם עַל הַמִּשְׁקוֹף וְעַל שְׁתֵּי הַמְּזוּזוֹת ה' יִרְאֶה שֶׁקִּיִּימַתֶּם אֶת מִצְוֹתַי, וְשִׁמַּתֶּם מִדָּם קֶרֶבֶן הַפֶּסַח עַל הַמִּשְׁקוֹף וְעַל שְׁתֵּי הַמְּזוּזוֹת, וּפֶסַח יִקְנֹךְ עַל הַפֶּתַח ה' יִדְלַךְ עַל פֶּתַח הַבַּיִת שֶׁבוֹ יֵשׁ מִדָּם הַקֶּרֶבֶן עַל הַמִּשְׁקוֹף וְעַל שְׁתֵּי הַמְּזוּזוֹת, וְלֹא יִתֵּן הַמִּשְׁחִית לְבֹא אֶל בְּתֵיכֶם לְנִגְף ה' לֹא יִיתֵן יְכוּלַת לְמִשְׁחִית לְבּוֹא אֶל בְּתֵיכֶם וְלִהְיוֹת אִתְּכֶם⁸⁰²: (כד) וְשִׁמְרֶתֶם אֶת הַדְּבָר הַזֶּה תִּשְׁמְרוּ אֶת מִצְוֹת חַג הַפֶּסַח,⁸⁰³ לְחֶק לָךְ וּלְבְנֶיךָ עַד עוֹלָם מִצְוֹת הַפֶּסַח תִּהְיֶה לְחֹק לְךָ וּלְצֶאֱצֵאִיךָ עַד סוֹף כֹּל הַדּוֹרוֹת. לְאוֹרֶךְ כֹּל הַדּוֹרוֹת, יֵשׁ חַיִּיב עַל כֹּל אָדָם מִיִּשְׂרָאֵל לְקִיִּים אֶת מִצְוֹת חַג הַפֶּסַח⁸⁰⁴: (כה) וְהָיָה כִּי תִבְאוּ אֶל הָאָרֶץ אֲשֶׁר יִתֵּן יְקֹנֶךְ לָכֶם פְּאֲשֶׁר דִּבֶּר כֹּאשֶׁר אִתְּכֶם תִּיכַנְסוּ לְאָרֶץ שֶׁה' עֵתִיד לְתַת לָכֶם כִּמוֹ שֶׁהוּא הַבְּטִיחַ שִׁיִּיתֵן לָכֶם, כֹּאשֶׁר תִּיכַנְסוּ לְאָרֶץ יִשְׂרָאֵל,⁸⁰⁵ וְשִׁמְרֶתֶם אֶת הָעֲבֹדָה הַזֹּאת עֲלֵיכֶם לְקִיִּים אֶת הָעֲבֹדָה הַזֹּאת, עֲלֵיכֶם לְקִיִּים אֶת הַדִּינִים הַמְּיוֹחָדִים לְחַג הַפֶּסַח⁸⁰⁶: (כו) וְהָיָה כִּי יֹאמְרוּ אֲלֵיכֶם

⁷⁹³ א"ע. רמב"ן: משה קרא לזקני ישראל כדי שיאספו אליו את העם.

⁷⁹⁴ רש"י. רמב"ן: הכוונה היא שימשכו את הצאן אליהם, כיוון שהצאן היה רחוק מהם, ופירוש הפסוק הוא שימשכו אליהם פיזית את הצאן כדי שיוכלו לקחת אותו אליהם לשם קרבן פסח.

⁷⁹⁵ רש"י.

⁷⁹⁶ רש"י.

⁷⁹⁷ רש"י.

⁷⁹⁸ רש"י. א"ע כתב כדברי רש"י שהספ הוא כלי אך כתב שיש אומרים שהכוונה היא לכך שהיו שוחטים את השה בפתח הבית, בסף הבית.

⁷⁹⁹ רש"י. הסיבה שהתורה חזרה כאן ואמרה מן הדם אשר בסף היא כדי לומר שבכל פעם שמזה מהדם, צריך טבילה חדשה.

⁸⁰⁰ רש"י: מכיוון שניתנה רשות לחבל (ולהרוג את המצרים), אינו מבחין בין טוב לרע. הרמב"ן הקשה על דברי רש"י, למה כתב רש"י שכיוון שהלילה הוא רשות למשחית לחבל, הרי רק בלילה זה היה רשות למשחית לחבל, וענה על כך שהכוונה היא שכיוון שבלילה רגיל יש חיות טורפות, אסור לאדם לשנות מדרך העולם ולצאת. רשב"ם: סימני הדם שעל המזוזות יגנו עליכם.

⁸⁰¹ אונקלוס.

⁸⁰² רש"י וא"ע.

⁸⁰³ רמב"ן וא"ע. א"ע הביא פירוש נוסף שהכוונה היא לנתינת הדם על המשוף והמזוזות, אך כתב שקבלת חז"ל אינה כן.

⁸⁰⁴ אונקלוס. אוה"ח למד שאין נותנים מדם הקרבן על המשוף והמזוזות לדורות מכך שהתורה אמרה לך ולבניך, היינו, שיש דברים שנוהגים "בך" ויש דברים שנוהגים "בבניך".

⁸⁰⁵ אונקלוס. רש"י: הסיבה שהתורה תלתה זאת בביאה לארץ היא מכיוון שבנ"י צוו על הפסח רק בשנה השנייה עפ"י הדיבור, ושאר שנות המדבר, לא חוייבו בנ"י לעשות את הפסח.

⁸⁰⁶ רשב"ם.

בְּנֵיכֶם כאשר בניכם ישאלו אתכם,⁸⁰⁷ מָה הָעֲבֹדָה הַזֹּאת לָכֶם מדוע אנחנו מקיימים מצוות שונות בימי חג הפסח⁸⁰⁸: (כז) וְאָמַרְתֶּם אֹתָם תֵּעֲנוּ לִבְנֵיכֶם, זָבַח פֶּסַח הוּא לְיַקְוֹק קִרְבָּן זֶה הוּא קִרְבָּן פֶּסַח לְה', אֲנַחְנוּ מִקְרִיבִים עֵתָה אֶת קִרְבָּן הַפֶּסַח, אֲשֶׁר פֶּסַח עַל בְּתֵי בְנֵי יִשְׂרָאֵל בְּמִצְרַיִם בְּנִגְפוֹ אֶת מִצְרַיִם וְאֶת בְּתֵינוּ הִצִּיל כִּיוּן שֶׁה' דִּילַג עַל בְּתֵי בְנֵי יִשְׂרָאֵל בְּשַׁעַה שֶׁהוּא עֵבֵר וְהִכָּה אֶת הַמִּצְרַיִם, וּבִכֶּךָ ה' הִצִּיל אֶת בְּתֵי בְנֵי יִשְׂרָאֵל, וְיִקְדוּ הָעַם וְיִשְׁתַּחֲוּוּ כְּאֲשֶׁר בְּנֵי יִשְׂרָאֵל שָׁמְעוּ מֵהַזְקֵנִים אֶת הַצִּוּיוֹת שֶׁל ה', הֵם כָּרְעוּ וְהִשְׁתַּחֲוּוּ, מִכִּיוּן שֶׁבְּדַבְרֵי הַזְקֵנִים הֵם הִתְבַּשְׂרוּ שֶׁהֵם יִגְאָלוּ מִמִּצְרַיִם, שִׁיכְנְסוּ לֶאֱרֶץ וְשִׁיזְכוּ לִבְנֵי⁸⁰⁹: (כח) וַיִּלְכוּ וַיַּעֲשׂוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל כְּאֲשֶׁר צִוָּה יְקֹוֹק אֶת מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן בְּנֵי יִשְׂרָאֵל קִיבְלוּ עַל עֲצָמָם לְקִיּוּם אֶת הַמִּצְוֹת הַקְּשׁוּרוֹת לִפְסַח שֶׁה' צִוָּה אֶת מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן,⁸¹⁰ בֶּן עֶשְׂרִים גַּם מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן עָשׂוּ כִּמוֹ שֶׁה' צִוָּה אוֹתָם לַעֲשׂוֹת⁸¹¹: (כט) וַיְהִי בַחֲצֵי הַלַּיְלָה בַּחצוֹת הַלַּיְלָה, בְּשַׁעַה שֶׁבְּנֵי יִשְׂרָאֵל הָיוּ עֹסְקִים בְּאֲכִילַת בֶּשֶׂר קִרְבָּן הַפֶּסַח,⁸¹² וַיִּקְוֹק הַכֹּהֵן כָּל בְּכוֹר בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם הַקַּב"ה (יחד עם בית הדין שלו) הִכָּה אֶת כָּל הַבְּכוֹרוֹת שֶׁהָיוּ בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם,⁸¹³ מִבְּכֹר פְּרִיעָה הַיֹּשֵׁב עַל כֶּסֶּאֱוֹ עַד בְּכוֹר הַשְּׂבִי אֲשֶׁר בְּבֵית הַבּוֹר וְכָל בְּכוֹר בְּהֵמָה (ה' הִכָּה אֶת כָּל הַבְּכוֹרוֹת בְּמִצְרַיִם) מִהַבְּכוֹר הַחֹשֵׁב בְּיוֹתֵר, בְּכוֹר שֶׁל פְּרִיעָה, שֶׁהִיא עֵתִיד לְרִשֵׁת אֶת הַמְּלוּכָה,⁸¹⁴ וְעַד לְבְּכוֹרוֹת שֶׁל הַשְּׂבוּיִים שֶׁהָיוּ בְּמִצְרַיִם וּבְכוֹרוֹת הַבְּהֵמוֹת⁸¹⁵: (ל) וַיִּקֶּם פְּרִיעָה לַיְלָה פְּרִיעָה קָם מִהַמִּיטָה בַּלַּיְלָה, בְּשַׁעַה שֶׁה' הִכָּה אֶת הַבְּכוֹרוֹת,⁸¹⁶ הוּא וְכָל עֲבָדָיו לֵאחֲרַי שְׁפָרְעָה קָם בְּאֲמֻצַּע הַלַּיְלָה, הוּא הֵעִיר גַּם אֶת עֲבָדָיו,⁸¹⁷ וְכָל מִצְרַיִם וְכֵן קָמוּ בַּלַּיְלָה כָּל תּוֹשְׁבֵי מִצְרַיִם, וַתְּהִי צַעֲקָה גְּדֹלָה בְּמִצְרַיִם הַיִּיתָה צַעֲקָה חֲזָקָה מְאֹד בְּמִצְרַיִם, כִּי אֵין בַּיִת אֲשֶׁר אֵין שָׁם מֵת (הַמִּצְרַיִם קָמוּ בְּאֲמֻצַּע הַלַּיְלָה) כִּיוּן שֶׁבְּרֹב בְּתֵי מִצְרַיִם הָיוּ בְּכוֹרוֹת שֶׁמֵתוּ⁸¹⁸: (לא) וַיִּקְרָא לְמֹשֶׁה וְלְאַהֲרֹן לַיְלָה בַּלַּיְלָה, לֵאחֲרַי שְׁפָרְעָה קָם מִמִּיטָתוֹ, הַלֵּךְ פְּרִיעָה לְקִרְוֹא לְמֹשֶׁה וְאַהֲרֹן, וְכִדִּי לְמִצְוֹת אוֹתָם, הִיא פְּרִיעָה מְחֻזָּר עַל פְּתָחֵי הַעִיר וְצוּעֵק "הֵיכָן נִמְצָא

⁸⁰⁷ כלי יקר: מדובר כאן על הבן הרשע, והתורה כאן רומזת למצב בו יהיו הרבה רשעים שירצו למנוע את העבודה.

⁸⁰⁸ א"ע. ספורנו: קרבן הפסח שונה משאר הקרבנות בכך שהוא מוקרב שלא ביום חג (אלא יום אחד לפניו) ואין מספיק קרבן אחד לכולם. התשובה לבן היא מכיוון שהיה ראוי להקריב את הקרבן בלילה, שהרי בני יצאו ממצרים בלילה, אלא שבליילה אסור להקריב את הקרבנות, והסיבה שכל אחד צריך להקריב קרבן היא מכיוון שהנס נעשה לכל אדם בישראל באופן פרטני.

⁸⁰⁹ רש"י.

⁸¹⁰ רש"י, שהרי עדיין לא עשו כן. א"ע: בני קיימו את המצווה לקחת את השנה ב' ניסן.

⁸¹¹ רש"י. אוה"ח: הכוונה היא שבני הצדיקו על עצמם את ציווי ה'.

⁸¹² רשב"ם.

⁸¹³ רש"י, וכתב שבכל מקום שמופיע ו' יחד עם שם ה', הכוונה היא לה' יחד עם בית דינו. ספורנו כתב שהכוונה היא ניגודיות לבני בניו היו עסוקים בקרבן הפסח, ולעומתם, ה' הכה את בכורות מצרים.

⁸¹⁴ רשב"ם.

⁸¹⁵ רש"י. כמו"כ כתב שגם פריעה היה בכור, אלא שה' לא הרג אותו כדי שיראה את כוחו ביום סוף, ולפי"ז, פריעה היושב על כסאו הכוונה היא לפריעה ממש. כמו"כ כתב שבכורות השפחות ג"כ נכללו במכה, שהרי בכורות השבויים נמצאים במדרגה נמוכה יותר מבכורות השפחות, והסיבה שגם הם לקו היא מכיוון שהם שמחו באידם של ישראל. לפי"ז ניתן להסביר מדוע באזרה לפריעה, לא נמנו בכורות השבויים, שהרי באמת לא היו חלק מהמכה, ורק בגלל שמחו לאידם של ישראל, הכניס ה' גם אותם למכה.

⁸¹⁶ רש"י. אוה"ח: הדגש על לילה הוא מכיוון שבאותה לילה זרחה השמש לבני יצאנו, ורק למצרים היה לילה.

⁸¹⁷ רש"י.

⁸¹⁸ א"ע. רש"י: גם בביתם שלא היו בכורים, היה מת שם הגדול שם הגדול שבבית. בפירושו השני פירש רש"י שהמצריות היו מזנות תחת בעליהן, ולכן היו הרבה יותר בכורות ממה שחשבו המצרים. רמב"ן: גן בכור האב וגם בכור האם מתו, אך ה' קידש רק בכורות מהאם תחת הבכורות של מצרים מכיוון שיותר קל לדעת מי הבכור מהאם.

משה⁸¹⁹, וַיֹּאמֶר פרעה אמר למשה: קוּמוּ יֵצְאוּ מֵתוֹךְ עַמִּי אני מצווה אתכם (בני ישראל) לצאת מתוך העם המצרי, ולעזוב את מצרים מיד,⁸²⁰ גַּם אֲתֶם גַּם אֶתֶם גם אתם, משה ואהרון (תצאו מארץ מצרים),⁸²¹ גַּם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וגם שאר בני ישראל ייצאו ממצרים,⁸²² וְלָכוּ עִבְדוּ אֶת יְקֹנֶךָ כְּדַבְּרֶיךָ תלכו ותעבדו את ה' כמו שאתם רוצים, בלי התנאים שהתניתי לפני כן (שבני ישראל ישאירו במצרים את הנשים, הטף והבהמות)⁸²³:
 (לב) גַּם צִאֲנֶכֶם גַּם בְּקִרְכֶם קָחוּ אני מרשה לכם לקחת גם את הצאן והבקר שביקשתם לקחת איתכם,⁸²⁴ כְּאֲשֶׁר דִּבַּרְתֶּם וגם, כמו שאמרתם שאני אתן בידכם זבחים ועולות, אני עכשיו אתן לכם צאן ובקר משלי כדי שתקריבו אותם לקרבנות,⁸²⁵ וְלָכוּ וּבִרְכֹתֶם גַּם אֲתִי תתפללו עליי שאני לא אמות, שהרי אני עצמי בכור⁸²⁶: (לג) וַתַּחֲזֹק מִצְרַיִם עַל הָעָם לְמַהַר לְשַׁלְּחֵם מִן הָאָרֶץ העם המצרי היה תקיף מאוד בתביעתם מבני ישראל לצאת ממצרים,⁸²⁷ כִּי אָמְרוּ פְּלֹנוּ מָתַיִם (הסיבה שהמצרים היו כל כך תקיפים בדרישתם מרשות לצאת ממצרים היא) מכיוון שהמצרים אמרו שהם כולם ימותו במקרה ולא ייתנו לבני ישראל שהבצק ממצרים⁸²⁸: (לד) וַיִּשְׂא הָעָם אֶת בְּצִקוֹ טָרִם יַחְמִיץ בני ישראל נשאו את הבצק שלהם, לפני שהבצק הספיק להחמיץ,⁸²⁹ מִשְׁאֲרֵתָם צָרְדָת בְּשִׁמְלֹתָם עַל שְׂכָמָם כלי העץ בהם היה נתון הבצק של בני ישראל היו קשורים על הבגדים שלהם ומונחים מאחורי הכתפיים שלהם⁸³⁰: (לה) וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל עָשׂוּ כְּדַבַּר

⁸¹⁹ רש"י. א"ע: משה ואהרון נשאר בארץ רעמסס ואילו פרעה היה בעיר הבירה של מצרים, ופרעה הלך עד לרעמסס כדי לקרוא למשה ואהרון, מהלך שש פרסאות. בני" יצאו ממצרים בעלות השחר, ואילו גמר היציאה הייתה בניץ החמה (לאחר שעה ושליש). הקרובים למצרים יצאו בעלות השחר, והרחוקים יצאו בזריחת החמה. רמב"ן: משה ואהרון נשאר במצרים באותו הלילה, כדי שיתקיימו דברי משה לפרעה "וירדו כל עבדיך אליי...", וכאשר נתן פרעה רשות לבני" לצאת, שלחו משה ואהרון שליחים אל ארץ גושן כדי לאסוף את בני", וכולם נאספו בארץ רעמסס, וכאשר כבר האיר השחר, בני" התחילו לצאת מרעמסס. ממילא יוצא לפי דברי הרמב"ן כמו הגמק בברכות האומרת שבני" קיבלו רשות לצאת ממצרים בלילה, אך יצאו רק ביום. הרמב"ן דוחה את הסברם של מפרשים הטוענים שבני" שגרו בארץ מצרים יצאו בלילה, ואילו אותם שגרו בארץ גושן יצאו ביום, מכיוון שה' אמר במפורש שאסור לצאת מפתח הבית לאורך כל הלילה. בשם אונקלוס כתב שהניסים שקרו לישראל בלילה, זוהי הכוונה שה' הוציא את בני" ממצרים בלילה. אוה"ח: הסיבה שהתורה הדגישה את הקריאה בלילה היא כדי שידעו שאין זה נכלל בכלל גזרתו של פרעה ששמה לא יוסיף לראות את פניו, מכיוון שבלילה לא ניתן לראות את פניו של פרעה. בפירושו השני כתב שהכוונה היא שמשה אמר לפרעה שאינו יכול לצאת לקראתו ולשמוע את מה שפרעה רוצה לומר לו, שהרי ה' אסר על כל אחד מבני" לצאת מפתח ביתו עד בוקר, ופרעה אמר למשה שהוא ישחרר את בני" ממצרים, וכך תיפסק המכה ויכולו בני" לצאת מיד, גם בלילה.

⁸²⁰ רמב"ן.

⁸²¹ רמב"ן. רש"י: גם הגברים.

⁸²² רמב"ן. רש"י: גם הטף. אוה"ח: מריבוי המילה "גם" לומדים שהכוונה היא גם לטף, אך הסתפק אוה"ח אם פרעה רצה שמשה ואהרון יישארו במצרים ורק בגלל המכה אמר להם שייצאו גם הם, או שהכוונה היא שפרעה גירש גם את משה ואהרון, ולא רצה שיישאר בכלל במצרים, גם אם הם היו רוצים.

⁸²³ רש"י. א"ע: הכוונה היא שבני" ילכו מהלך של שלשה ימים

⁸²⁴ רש"י.

⁸²⁵ רש"י.

⁸²⁶ רש"י. א"ע: מכאן שגם פרעה נתן לבני" זבחים ועולות כדי להקריב עליו. רמב"ן לפי פשוטו ורשב"ם: שיברכו את הממלכה של פרעה.

⁸²⁷ אונקלוס.

⁸²⁸ א"ע. רש"י: החשש של בני" נבע מכך שראו שלא רק הבכורות מתו, שהרי המצרות היו מזנות תחת בעליהם.

⁸²⁹ אונקלוס.

⁸³⁰ רשב"ם. א"ע פירש שמשארותם הם כלי עץ וכתב שכלי העץ לא היו יכולים להיות על החמורים שלהם, מכיוון שהחמורים היו טעונים ברכוש שבני" שאלו מהמצרים. רש"י פירש שמשארותם, היינו, שאריות המרור והמצה שנשארו לבני", והסיבה שבני" שמו אותם על הכתף היא משום חיבוב מצווה.

מִשֶׁה בְּנֵי יִשְׂרָאֵל עָשׂוּ כְמוֹ שְׁמֹשֶׁה אָמַר לָהֶם לַעֲשׂוֹת (כפי שיפורש בהמשך הפסוק),⁸³¹ וַיִּשְׁאַלּוּ מִמִּצְרַיִם כְּלֵי
כֶּסֶף וְכֵלֵי זָהָב בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לָקְחוּ בַּהֲשָׂאָה מִהַמִּצְרַיִם כְּלֵים שֶׁהָיוּ עֲשׂוּיִים מִכֶּסֶף וְכֵלִים שֶׁהָיוּ עֲשׂוּיִים מִזָּהָב,
וַיִּשְׁמְלֹת וְכֵן לָקְחוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל מִהַמִּצְרַיִם בְּגָדִים יְקָרִים מְאֹד⁸³²: (לו) וַיִּקְוֶק נָתַן אֶת חֲזַן הָעַם בְּעֵינֵי מִצְרַיִם
ה' נָתַן לְבַנְיָמִן יִשְׂרָאֵל לְהִיּוֹת לְרַחֲמִים בְּעֵינֵי הַמִּצְרַיִם,⁸³³ וַיִּשְׁאַלּוּם הַמִּצְרַיִם הַשְׂאִילוּ לְבַנְיָמִן יִשְׂרָאֵל אֶת כָּל מַה
שֶׁבִיקְשׁוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל מֵהֶם,⁸³⁴ וַיִּנְצְלוּ אֶת מִצְרַיִם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל רֹקְנֵי אֶת מִצְרַיִם מִרְכּוּשָׁם⁸³⁵: (לז) וַיִּסְעוּ בְנֵי
יִשְׂרָאֵל מִרְעַמְסֵס סַבְתָּה בְנֵי יִשְׂרָאֵל נָסְעוּ בְּאוֹתוֹ הַיּוֹם, מִמִּקּוֹם שֶׁנִּקְרָא רַעַמְסֵס, וְעַד לְמִקּוֹם שֶׁנִּקְרָא
סוֹכוֹת,⁸³⁶ כִּשְׁשׁ מֵאוֹת אֶלְפֵי רֶגֶלִי הַגְּבָרִים שֶׁשׁ מֵאוֹת אֶלְפֵי גְבָרִים מְגִיל עֲשָׂרִים וְעַד גִּיל שִׁישִׁים, שִׁיכּוּלִים
לִלְכֹת בְּרֶגֶל, וְאִינָם צְרִיכִים לָרֶכֶב עַל סוּסִים,⁸³⁷ לְבַד מִטָּף בְּתוֹךְ מְנִיין שֶׁשׁ מֵאוֹת אֶלְפֵי הַגְּבָרִים, לֹא נִמְנָה
הַטָּף, אֹתָם מִיִּשְׂרָאֵל שְׁעוֹד לֹא מִלְאוּ לָהֶם עֲשָׂרִים שָׁנָה⁸³⁸: (לח) וְגַם עָרַב רַב עָלָה אִתָּם יַחַד עִם בְּנֵי
יִשְׂרָאֵל שְׁעָלוּ מִמִּצְרַיִם, עָלוּ עִם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל גַּם תַּעְרוּבֹת שֶׁל גָּרִים מְעַמִּים אַחֲרֵיהֶם,⁸³⁹ וַיֵּצְאוּ וַיִּבְקֶר מִקְנֵה כְּבָד
מְאֹד הָעֶרֶב רַב הֶעֱלוּ יַחַד אִיתָם גַּם הָרַבָּה צֶאֱן וּבְקָר מִשְׁלָחָם⁸⁴⁰: (לט) וַיֵּאֲפוּ אֶת הַבֶּצֶק אֲשֶׁר הוּצִיאָו
מִמִּצְרַיִם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֲפוּ אֶת הַבֶּצֶק שֶׁהֵם הוּצִיאָו מִמִּצְרַיִם בְּצוּרָה שׁוֹנָה מֵאֲפִיית לֶחֶם רְגִיל,⁸⁴¹ עֲגַת מִצּוֹת
בְּצוּרָה שֶׁל מִצָּה דַקָּה שֶׁלֹּא הַחֲמִיצָה,⁸⁴² כִּי לֹא חָמֵץ הַבֶּצֶק שֶׁאֲפוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל לֹא הִסְפִּיקָה לְהַחֲמִיץ, מִכִּיוּן
שֶׁבְנֵי יִשְׂרָאֵל צוּוּ שֶׁלֹּא לֵאכּוֹל חֲמֵץ (כפי שֶׁנִּרְאָה בַּהֲמִשָּׁךְ),⁸⁴³ כִּי גִרְשׁוּ מִמִּצְרַיִם (הִסִּיבָה שֶׁבְנֵי יִשְׂרָאֵל לֹא אֲפוּ
אֶת הַבֶּצֶק בְּמִצְרַיִם הַיָּא) מִכִּיוּן שֶׁבְנֵי יִשְׂרָאֵל גּוֹרְשׁוּ מִמִּצְרַיִם, וְלֹא יָכְלוּ לְהַתְמַהֵמָה וּמִכִּיוּן שֶׁבְנֵי יִשְׂרָאֵל
גּוֹרְשׁוּ מִמִּצְרַיִם, הֵם לֹא הָיוּ יְכוּלִים לְהַתְעַכֵּב וּלְאֲפוֹת אֶת הַבֶּצֶק בְּמִצְרַיִם. בְּנֵי יִשְׂרָאֵל הִכִּינוּ אֶת הַבֶּצֶק בְּאוֹפֵן
שׁוֹנָה מִהֶרְגִיל, בְּצוּרָה שֶׁל מִצּוֹת, מִכִּיוּן שֶׁכֵּךְ הֵם צוּוּ לַעֲשׂוֹת, אֲךָ הִסִּיבָה שֶׁאֵת הַמִּצּוֹת הֵם לֹא אֲפוּ בְּמִצְרַיִם
(הַאֲפִייה הִייתה בְּדֶרֶךְ אֹרֶךְ אוֹ כִּאֲשֶׁר בְּנֵי יִשְׂרָאֵל הִגִּיעוּ לְסוֹכוֹת) בְּגִלְל שֶׁהֵם גּוֹרְשׁוּ מִמִּצְרַיִם,⁸⁴⁴ וְגַם צִדָּה לֹא עָשׂוּ
לָהֶם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לֹא הִכִּינוּ לָהֶם צִידָה לְדֶרֶךְ בְּגִלְל שֶׁהֵם לֹא יָכְלוּ לְהַתְעַכֵּב בְּמִצְרַיִם, וְלָכֵן, לְאַחַר הַיְצִיאָה,

⁸³¹ רש"י. א"ע: כל אחד מישראל קיים זאת לפי מעלתו, וכל אחד שאל מהמצרים דברים יקרים לפי מעלתו, וכך, הנשיאים שהיו אנשים מכובדים, היו יכולים לתרום למשכן את האבנים היקרות, את הבושם ואת השמן, כיוון שהם, לגודל מעלתם, שאלו מהמצרים כלים יקרים. אוה"ח: הסיבה שבנ"י שאלו את הכלים אינה להנאת עצמם, אלא בגלל מצוותו של משה. בפירושו השני כתב שבנ"י עשו כדבר משה, שלכאורה היה מנוגד למצוות התורה (לשקר למצרים), עפ"י הוראת שעה של משה.

⁸³² רש"י, שהרי כל מה שמאחר בפסוק, יותר יקר.

⁸³³ אונקלוס. רשב"ם: הכוונה היא שהמצרים רצו לתת לבנ"י את מה שהשאילו במתנה.

⁸³⁴ אונקלוס. רש"י: גם מה שלא ביקשו בנ"י בהשאלה, השאילו המצרים לבנ"י, ובכך פתר את הקושי שכתוב גם בפסוק לה' שבנ"י שאלו: היו שני השאלות, מה שבנ"י ביקשו ממצרים, ומה שהמצרים השאילו מעצמם לבנ"י.

⁸³⁵ אונקלוס ורש"י. א"ע: מלשון הצלה. רשב"ם: הכוונה היא שאת הרכוש הטוב לקחו בנ"י, כמו שאמרה התורה "ויתנצלו בנ"י את עדיים מהר חורב".

⁸³⁶ אונקלוס. רש"י: המרחק בין רעמסס לסוכות היה 120 מיל, ובנ"י הגיעו לשם מהר מכיוון שה' נשא אותם על כנפי נשרים.

⁸³⁷ תרגום יונתן. א"ע: הסיבה שהנשים לא הוזכרו היא מכיוון שאנחנו יכולים לדעת לבד שמספר הנשים היה קרוב למספר הגברים.

⁸³⁸ א"ע.

⁸³⁹ רש"י. א"ע: הכוונה היא לכך שיחד עם ישראל התערבו גם אנשים ממצרים, שהם היו האספסוף.

⁸⁴⁰ ספורנו.

⁸⁴¹ רמב"ן: הסיבה לכך שבנ"י אפו את הבצק בצורה שונה היא מכיוון שהם צוו על אכילת חמץ בפסח. במקום אפיית הבצק כתב רמב"ן שאפו את הבצק בדרך או בסוכות, ואילו הא"ע כתב שאפו את הבצק בסוכות.

⁸⁴² דעת מקרא.

⁸⁴³ רמב"ן אוה"ח.

⁸⁴⁴ אונקלוס.

התלוננו בני ישראל שאין להם אוכל ומים⁸⁴⁵: (מ) וּמוֹשֵׁב בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר יָשְׁבוּ בְּמִצְרַיִם מִסְפַּר הַשָּׁנִים שְׁבַע יִשְׂרָאֵל יָשְׁבוּ בְּמִצְרַיִם יַחַד עִם שָׂר הַשָּׁנִים שְׁבַע יִשְׂרָאֵל הָיוּ גָרִים בְּאֶרֶץ שְׂמֹנֶה עָשָׂר שָׁנָה וְאַרְבַּע מֵאוֹת שָׁנָה וְיָהִי מִקֵּץ שְׁלֹשִׁים שָׁנָה וְאַרְבַּע מֵאוֹת שָׁנָה בְּסוֹף אַרְבַּע מֵאוֹת וְשְׁלוֹשִׁים שָׁנָה שֶׁעָבְרוּ מִכְרִיתֵת בְּרִית בֵּין הַבְּתָרִים וְעַד לְהוֹלְדָת יִצְחָק עֲבָרוּ שְׁלוֹשִׁים שָׁנִים, וְלֵאחֵר מִכֵּן עַד שְׁבַע יִשְׂרָאֵל יָרְדוּ לְמִצְרַיִם עֲבָרוּ מֵאָה וְתִשְׁעִים שָׁנָה, וְלֵאחֵר מִכֵּן יָשְׁבוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּמִצְרַיִם מֵאַתֵּיּוֹם וְעֶשֶׂר שָׁנִים (גַּם הַשָּׁנִים שֶׁאַבְרָהָם, יִצְחָק וְיַעֲקֹב גָּרוּ בְּאֶרֶץ יִשְׂרָאֵל נַחְשׁוֹת לְחֶלֶק מֵהַגְּלוּת, כִּיּוּן שֶׁהָאֲבוֹת לֹא יָשְׁבוּ עַדִּין בְּמִקוֹם שֶׁהָיָה שֵׁיךְ לָהֶם)⁸⁴⁷: (מא) וְיָהִי מִקֵּץ שְׁלֹשִׁים שָׁנָה וְאַרְבַּע מֵאוֹת שָׁנָה בְּסוֹף אַרְבַּע מֵאוֹת וְשְׁלוֹשִׁים שָׁנָה שֶׁעָבְרוּ מִכְרִיתֵת בְּרִית בֵּין הַבְּתָרִים,⁸⁴⁸ וְיָהִי בְּעֵצֶם הַיּוֹם הַזֶּה בְּאוֹר הַיּוֹם שֶׁל ט"ו נִסָּן,⁸⁴⁹ יֵצְאוּ כָּל צְבָאוֹת יִקְוֹק מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם יֵצְאוּ כָּל חֵיילֵי ה' מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם.⁸⁵⁰ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל (שֶׁנִּקְרְאוּ חֵיילֵי ה') יֵצְאוּ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם בְּבוֹקֵר שֶׁל יוֹם ט"ו נִסָּן: (מב) לַיִל שְׁמֹרִים הוּא לִיקְוֹק לְהוֹצִיאֵם מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם לַיִל זֶה, לַיִל ט"ו נִסָּן, הוּא לַיִל שִׁמּוּרִים לַה': ה' יֵשֵׁב וְחִיכָה שִׁיגִיעַ הַזְּמַן שֶׁבו יוֹצִיא אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מִמִּצְרַיִם,⁸⁵¹ הוּא הַלַּיְלָה הַזֶּה לִיקְוֹק שְׁמֹרִים לְכָל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לְדַרְתָּם לְאוֹרֵךְ כָּל הַדּוֹרוֹת, לַיִל זֶה יִהְיֶה לַיִל מְשׁוּמֵר מֵהַמְּזִיקִים⁸⁵²: (מג) וַיֹּאמֶר יִקְוֹק אֶל מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן ה' אָמַר אֵל מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן, בְּיוֹם י"ד בְּנִסָּן,⁸⁵³ זֹאת חֻקַּת הַפֶּסַח אֲלוֹ הֵם הַדֵּינִים הַנּוֹהָגִים בַּפֶּסַח,⁸⁵⁴ כָּל בֶּן נֶכֶד לֹא יֹאכַל בּוֹ כֹּל מוֹמֵר (אֲדָם שֶׁאִינוֹ שׁוֹמֵר תּוֹרַה

⁸⁴⁵ רשב"ם. רש"י: הסיבה שנכתב כאן דבר זה היא כדי להגיד את שבחם של בני ישראל שלא שאלו איך יכולים לצאת ממצרים, הרי אין לנו אוכל.
⁸⁴⁶ רש"י.

⁸⁴⁷ רש"י וא"ע ורשב"ם. (א"ע חולק על רש"י וחז"ל בכך שאברהם לא חזר לחרן, אלא התעכב יחד עם אביו בחרן במשך חמש שנים). רמב"ן: ה' "עיגל" את ארבע מאות השנים, אך באמת התכוון בדבריו לאברהם שבני ישראל יהיו בגלות במשך ארבע מאות שלושים שנה. בפסוק הבא כתב שהגלות פשוט התארכה על בני ישראל כעונש אל חטאיהם, כמו שגם דור רביעי לא התקיים, שהרי בגלל חטא המרגלים, ה' השמיד דור שלם במדבר. לפי זה, ניתן לומר שבני אפרים שיצאו ממצרים לפני כן (שנהרגו בשעת יציאתם) לא טעו בחשבון, אלא יצאו בזמן הנכון, רק שה' לא רצה להאריך את הגלות במצרים לאור חטאי בני ישראל. כמו כן העלה סברא לפרש שה' התכוון לומר לאברהם, שזרעו עדיין לא ינחל את הארץ, עד שיעברו ארבע מאות שלושים שנה, כאשר הכוונה איננה שיהיו בגלות, אלא שלא ינחלו את הארץ. כלי יקר: החטא היה בכך שחלק מבני ישראל לא רצו לצאת ממצרים. ספורנו: 430 השנים נמנים מהוצאת אברהם מאור כשדים.

⁸⁴⁸ אונקלוס. רש"י: מלמד שה' לא עיכב כלל את בני ישראל, שהרי בט"ו ניסן התבשר אברהם על הולדת יצחק, ובט"ו ניסן נגאלו בני ישראל ממצרים.

⁸⁴⁹ רש"י דברים לב', מח'. אוה"ח: הכוונה היא לכך שבגלל היום הזה שבו יצאו גם ערב רב יחד עם בני ישראל, המשיכו הצרות לרדוף את עם ישראל. כמו"כ כתב שהכוונה היא לכך שבאותו זמן המשיכו המכות להכות במצרים.
⁸⁵⁰ אונקלוס.

⁸⁵¹ רש"י. רשב"ם הוסיף שגם עם ישראל מצפה לאורך כל הדורות, לחגוג את חג הפסח בכל שנה. ספורנו: ה' חיכה לזמן שבו יהיו ישראל ראויים להיגאל. רמב"ן: הסתפק אם הכוונה היא שה' חיכה ללילה שבו לפי החשבון אמורים בני ישראל לצאת ממצרים, או שהכוונה היא לכך שה' חיכה לזמן שבו יהיו ראויים בני ישראל להיגאל ממצרים. א"ע: לילה זה היה משומר לבני ישראל מהמזיקים. אוה"ח: בלילה זה קרו חמישה ניסים לאורך הדורות, וכנגד עכל אחד מהניסים, הסביר את ליל השימורים: א. אברהם הכה את ארבעת המלכים. ב. יציאת מצרים. ג. השמדת מחנה סנחריב ע"י המלאך בזמן של חזקיהו. ד. נדדה שנת המלך בימי מרדכי ואסתר. ה. הגאולה העתידה.

⁸⁵² רש"י. ספורנו: גם בגאולות העתידות, ה' יצפה לגאול את בני ישראל. רמב"ן: בדורות העתידיים, לילה זה יהיה משומר לעבוד לפני ה' באכילת הפסח ובזכירת הניסים, ולהודות ולהלל לה'. א"ע: בתחילה כתב כדברי הרמב"ם ואח"כ הוסיף ששימורים היינו שבלי לילה זה אין ישנים ורק מספרים את גבורות ה'.

⁸⁵³ רש"י.

⁸⁵⁴ לפי הרמב"ן משמע שהכוונה היא גם לפסח מצרים, ובני ישראל הקפידו על דינים אלו גם בפסח מצרים הסיבה שהתורה המשיכה בסיפור יציאת מצרים היא מכיוון שבר"ח ניסן ה' אמר למשה "החודש הזה לכם", שכתוב בו גם דינים מפסח, והתורה שם כתבה שהעם האמין למשה, ואז התורה סיימה בכך שבאמת התקיימו דבריו של משה וחזרה לצוות על מצוות הפסח. פרשה זו הוסיפה מצוות רבות, כמו איסור אכילת ערלים ומומרים. א"ע וספורנו: דינים אלו חלים בפסח דורות, והראיה שחסרים מכאן מצוות של פסח מצרים, כמו הדם על המזוזות

ומצוות) מישראל אסור באכילה מבשר קרבן הפסח, קל וחומר שגוי אסור באכילה מבשר קרבן הפסח⁸⁵⁵:
(מד) וְכֹל עֶבֶד אִישׁ מִקְנֵת כֶּסֶף כָּל עַבְד שֶׁנִּקְנָה עַל יְדֵי אָדָם בְּכֶסֶף,⁸⁵⁶ וּמִלֶּתָהּ אִתּוֹ אִזּוֹ יֹאכֵל בּוֹ רַק לְאַחַר שֶׁאֵתָהּ, הָאֲדוּן, מֵלֵת אֶת הָעֶבֶד, מוֹתֵר לָךְ לֹאכֹל מִבְּשַׂר קֶרְבֵּן הַפֶּסַח. כָּל עוֹד הָעֶבֶד לֹא נִימּוֹל, אֲסוּר לְרַבּוֹ לֹאכֹל מִבְּשַׂר קֶרְבֵּן הַפֶּסַח, קֵל וְחוֹמֵר שֶׁלְעַבְד עֲצָמוֹ אֲסוּר לֹאכֹל מִבְּשַׂר קֶרְבֵּן הַפֶּסַח כָּל עוֹד הוּא לֹא נִימּוֹל⁸⁵⁷: (מזה) תּוֹשֵׁב וְשֹׁכֵר לֹא יֹאכֵל בּוֹ לְתוֹשֵׁב וְשֹׁכֵר אֲסוּר לֹאכֹל מִבְּשַׂר קֶרְבֵּן הַפֶּסַח. תּוֹשֵׁב הֵינּוּ גַר תּוֹשֵׁב, גוֹי שֶׁגַר בְּאַרְץ יִשְׂרָאֵל וְשִׁקִּיבֵל עַל עֲצָמוֹ לְקִיּוּם אֶת שֶׁבַע מִצְוֹת בְּנֵי נֹחַ, וְשֹׁכֵר הֵינּוּ עוֹבֵד כּוֹכָבִים מִמֶּשׁ, וְגַם אִם הִתּוֹשֵׁב וְהִשְׁכִּיר נִימּוֹלוּ, הֵרִי שֶׁהֵם אֲסוּרִים בִּאֲכִילַת בֶּשֶׂר קֶרְבֵּן הַפֶּסַח⁸⁵⁸: (מו) בְּבֵית אֶחָד יֹאכֵל בֶּשֶׂר קֶרְבֵּן הַפֶּסַח יִיאָכַל בְּחִבּוּרָה אַחַת, אֲסוּר לְבַנֵּי חִבּוּרָה שֶׁנִּמְנָה יַחַד עַל קֶרְבֵּן הַפֶּסַח לְהִתְחַלֵּק לְשֵׁנֵי קְבוּצוֹת,⁸⁵⁹ לֹא תוֹצִיא מִן הַבַּיִת מִן הַבְּשָׂר חוּצָה אֲסוּר לְהוֹצִיא מִבְּשַׂר קֶרְבֵּן הַפֶּסַח אֶל מַחוּץ לְחִבּוּרָה, אֲדָם שֶׁלֹּא נִמְנָה יַחַד עִם בְּנֵי הַחִבּוּרָה אֲסוּר בִּאֲכִילַת בֶּשֶׂר קֶרְבֵּן הַפֶּסַח שֶׁל הַחִבּוּרָה,⁸⁶⁰ וְעֵצָם לֹא תִשְׁבְּרוּ בּוֹ אֲסוּר לְשַׁבּוֹר מִקֶּרְבֵּן הַפֶּסַח עֵצִים שֶׁעָלִיהֶם בֶּשֶׂר קֶרְבֵּן הַפֶּסַח⁸⁶¹: (מז) כָּל עֲדַת יִשְׂרָאֵל יַעֲשׂוּ אִתּוֹ כָּל מִי שֶׁמְחוּיֵב בְּמִצְוֹת מִבְּנֵי יִשְׂרָאֵל, חַיִּיב בְּעִשְׂיַת קֶרְבֵּן הַפֶּסַח⁸⁶²: (מח) וְכִי יִגְוֹר אֶתְּךָ גַר וְעֵשָׂה פֶּסַח לִיקְנוֹק אִם יִגְוֹר אִיתְךָ גַר שִׁירְצָה לַעֲשׂוֹת אֶת קֶרְבֵּן הַפֶּסַח,⁸⁶³ הַמּוֹל לּוֹ כָּל זָכָר וְאִזּוֹ יִקְרַב לַעֲשׂוֹתוֹ רַק לְאַחַר שֶׁכָּל בְּנֵי הַקְּטָנִים יִמּוּלוּ, יִהְיֶה מוֹתֵר לוֹ לֹאכֹל מִבְּשַׂר קֶרְבֵּן הַפֶּסַח,⁸⁶⁴ וְהִיָּה כְּאֲזָרַח הָאָרֶץ דִּינּוֹ שֶׁל הַגֵּר שֶׁמְתַגִּייר הוּא כְּאֲזָרַח הָאָרֶץ, כְּאֲדָם שֶׁנּוֹלַד יְהוּדִי: כְּמוֹ שֶׁאֲדָם שֶׁנּוֹלַד יְהוּדִי מִקְרִיב אֶת קֶרְבֵּן הַפֶּסַח בִּיַּיִד נִיִּסוֹן, כֵּךְ גַּם הַגֵּר שֶׁהִתְגִּייר מִמּוֹתֵן עַד לִיַּיִד נִיִּסוֹן כְּדִי לְהַקְרִיב אֶת הַקֶּרְבֵּן, וְאִינוּ מִקְרִיב אֶת קֶרְבֵּן הַפֶּסַח מִיַּד לְאַחַר שֶׁהִתְגִּייר,⁸⁶⁵ וְכָל עָרַל לֹא יֹאכֵל בּוֹ כָּל אֲדָם שֶׁלֹּא נִימּוֹל, גַּם אִם הוּא אֲדָם מִיִּשְׂרָאֵל (כְּגוֹן שֶׁמְתוֹ אַחִיו מִחֲמַת מִיִּלָּה שֶׁאִינוּ נִימּוֹל) אֲסוּר בִּאֲכִילָה מִבְּשַׂר קֶרְבֵּן הַפֶּסַח⁸⁶⁶: (מט) תּוֹרָה אַחַת יִהְיֶה לְאֲזָרַח וְלִגֵּר הַגֵּר בְּתוֹכְכֶם לְכֶם וְלִגֵּר הַצַּדִּיק שֶׁהִתְגִּייר וְגַר בְּתוֹכְכֶם, יִהְיוּ אוֹתֶם דִּינִים. אִין הַבְּדֵל בֵּין מִצְוֹת הַתּוֹרָה הַשֵּׁיִיכוֹת לְאֲדָם שֶׁנּוֹלַד יְהוּדִי, לְמִצְוֹת הַתּוֹרָה הַחֲלוּת עַל גַּר שֶׁהִתְגִּייר, (גַּם בְּשֵׂאֵר הַמִּצְוֹת, וְלֹא רַק בְּמִצְוֹת חַג הַפֶּסַח)⁸⁶⁷: (נ) וַיַּעֲשׂוּ כָּל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל קִיּוּמוֹ אֶת כָּל הַמִּצְוֹת הַנּוֹהֲגוֹת בְּקֶרְבֵּן הַפֶּסַח, כְּאֲשֶׁר צִוָּה

ועל המשקוף. הרמב"ן הקשה על דברי הא"ע, שהרי כתוב שבנ"י עשו כאשר ה' ציווה את משה ואהרן, ופירושו של הא"ע שהכוונה היא לפסח של השנה השנייה אינה מובנת, שהרי מה מקומה כאן.

⁸⁵⁵ רש"י. א"ע: לא יאכל בו – הכוונה היא שלא יאכל ממנו.

⁸⁵⁶ אונקלוס.

⁸⁵⁷ רש"י כתב שיש מחלוקת בגמ' האם מילת עבדיו מעכבת אותו מלאכול בפסח.

⁸⁵⁸ רש"י. רמב"ן: מדובר בגר שמל ולא טבל. א"ע: תושב הוא אדם מישראל או שכיר, ואסור להם לאכול מבשר קרבן הפסח אם לא נמנו על הקרבן כד"ן.

⁸⁵⁹ רש"י. א"ע כתב בהתחלה דעה האומרת שהכוונה היא לבית ממש, ולכאורה הוכחה לכך היא מהמשך הפסוק שכתוב שם שיש איסור הוצאה מהבית, אך לאחר מכן כתב שהנכון הוא כפרוש רבותינו שכתבו שהכוונה היא בחבורה אחת.

⁸⁶⁰ רש"י.

⁸⁶¹ רש"י. רשב"ם: הסיבה לאיסור שבירת העצם היא כדי שלא יאכלו בחיפזון.

⁸⁶² א"ע. רש"י כתב שהכוונה היא להוציא מספח מצרים שם היו חייבים בני ישראל להימנות על פי המשפחות, כאן מותר להימנות ביחד גם אם אינך מהמשפחה של שאר האנשים שנמנו.

⁸⁶³ א"ע. אוה"ח: כאן הסכים ה' עם משה לקבלת הגרים מהערב רב, והתורה הדגישה איתך כדי לומר שה' הסכים לקבל את הערב רב רק בגלל שמשה רצה.

⁸⁶⁴ הרמב"ם פסק כן לגבי כל אדם מישראל ולא דווקא בגר שהתגייר – הלכות קרבן פסח פרק ה' הלכה ה'.

⁸⁶⁵ רש"י.

⁸⁶⁶ רש"י.

⁸⁶⁷ א"ע + רשב"ם.

יְקַח אֶת מֹשֶׁה וְאֶת אֶהֱרֹן בֵּן עֶשְׂו בִּשְׁעָה שֶׁהִקְרִיבוּ אֶת קָרְבַּן הַפֶּסַח בַּמִּצְרַיִם, בְּנֵי יִשְׂרָאֵל הִקְפִּידוּ עַל כָּל פְּרָטֵי הַדִּינָיִם שֶׁהִי צִוּוּהָ אֶת מֹשֶׁה וְאֶהֱרֹן⁸⁶⁸: (נא) וַיְהִי בְּעֶצְם הַיּוֹם הַזֶּה הוֹצִיא יְקַח אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם עַל צְבֹאתָם בְּיוֹם זֶה, שֶׁהִי הוֹצִיא אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מִמִּצְרַיִם, צִוּוּהָ הִ' אֶת מֹשֶׁה אֶת אֶת מִצְוֹת קִידוּשׁ הַבְּכוֹרוֹת הַמְפֹרֶטֶת לְהִלְךְ⁸⁶⁹:

שמות פרק יג

(א) וַיְדַבֵּר יְקַח אֶל מֹשֶׁה לֵאמֹר הִ' דִּבֶּר עִם מֹשֶׁה (וְעַם כָּל יִשְׂרָאֵל)⁸⁷⁰: (ב) קִדְּשׁ לִי כָּל בְּכוֹר תִּקְדַּשׁ לִפְנֵי אֵת כָּל הַבְּכוֹרוֹת,⁸⁷¹ פֶּטֶר כָּל רַחֵם בְּבְנֵי יִשְׂרָאֵל הַבְּכוֹר הוּא הַנוֹלָד שְׁפוֹתַח רֵאשׁוֹן אֶת הַרְחֵם שֶׁל הָאִם,⁸⁷² בְּאֲדָם וּבַבְּהֵמָה כָּל פֶּטֶר רַחֵם, כָּל בְּכוֹר, בֵּין אִם מְדוּבָר בְּכוֹר אָדָם וּבֵין אִם מְדוּבָר בְּכוֹר בַּהֲמָה, לִי הוּא הַבְּכוֹר שִׁיךְ לִי, אֲנִי קִנִּיתִי לְעַצְמִי אֶת הַבְּכוֹרוֹת עַל יְדֵי שֶׁהִכִּיתִי אֶת הַבְּכוֹרוֹת בַּמִּצְרַיִם, וְאִילוּ אֶת הַבְּכוֹרוֹת שֶׁל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לֹא הִכִּיתִי.⁸⁷³ הַכוֹוֹנָה הִיא שְׁצִרִיךְ לַפְדוֹת בְּכוֹר שֶׁל אָדָם וּבְכוֹר שֶׁל חֲמוֹר (שֶׁאֵר הַבְּהֵמוֹת הַטְּמֵאוֹת אֵינָן חַיִּיבוֹת בַּפְּדִיּוֹן), וְאִילוּ בַּהֲמָה טְהוֹרָה מוֹקֵרֶת בְּתוֹר קָרְבָן⁸⁷⁴: (ג) וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֶל הָעָם מֹשֶׁה אָמַר לְבְנֵי יִשְׂרָאֵל, בְּיוֹם טִיּוֹ נִיסוּ,⁸⁷⁵ זָכוֹר אֶת הַיּוֹם הַזֶּה אֲשֶׁר יִצְאֶתֶם מִמִּצְרַיִם מִבֵּית עַבְדִּים תִּזְכְּרוּ אֶת הַיּוֹם הַזֶּה שֶׁבּוּ יִצְאֶתֶם מִהַמְּקוֹם בּוֹ הַמִּצְרַיִם הָיוּ מִשְׁתַּמְשִׁים בְּכֶם כְּעַבְדִּים,⁸⁷⁶ כִּי בְּחֹזֶק יָד הוֹצִיא יְקַח אֶתְכֶם מִזֶּה הִ' הוֹצִיא אֶתְכֶם מִמִּצְרַיִם בְּיַד תְּקִיפָה,⁸⁷⁷ וְלֹא יֵאָכֵל חֶמֶץ בְּדוֹרוֹת הַבָּאִים, אֲסוּר שִׁיאֲכַל חֶמֶץ בְּחַג הַמִּצְוֹת⁸⁷⁸: (ד) הַיּוֹם אֲתֶם יִצְאִים בְּחֹדֶשׁ הָאָבִיב אֲתֶם יוֹצֵאִים הַיּוֹם מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם בְּחוֹדֶשׁ הָאָבִיב, וּבִכֶּךָ הִ' עָשָׂה אִתְּכֶם טוֹבָה, שֶׁהוֹצִיא אֶתְכֶם מִמִּצְרַיִם כַּאֲשֶׁר מִזַּג הָאוֹוִיר נוֹחַ⁸⁷⁹: (ה) וַיְהִי כִּי יִבְיָאֵךְ יְקַח אֶל אֶרֶץ הַכְּנַעֲנִי וְהַחִתִּי וְהָאֱמֹרִי וְהַחִיּוֹי וְהַיְבוּסִי אֲשֶׁר נִשְׁבַּע לְאַבְרָהָם לָתֵת לָךְ כַּאֲשֶׁר הִ' יִכְנִיס אוֹתְךָ אֶל הָאֶרֶץ שֶׁעֲכָשִׂי גָרִים שֵׁם הָעַמִּים הַבָּאִים: הַכְּנַעֲנִי, הַחִתִּי, הָאֱמֹרִי, הַחִיּוֹי וְהַיְבוּסִי,⁸⁸⁰ אֶרֶץ זָבַת

⁸⁶⁸ עפ"י הרמב"ן, אלא שהא"ע כתב שהכוונה היא לפסח שקיימו בני ישראל בשנה השנייה.

⁸⁶⁹ א"ע ורשב"ם. אה"ח: התורה כאן הצמידה את יציאת מצרים למצוות קרבן פסח לומר שבקרבן קרבן הפסח היא התנאי ליציאת ישראל ממצרים. רמב"ן: מטרת התורה בפסוק זה היא להדגיש שבני ישראל לא יצאו ממצרים בליל השימורים. בליל השימורים, המצרים רק נתנו לבני ישראל רשות לצאת ממצרים, אך היציאה עצמה הייתה ביום. כלי יקר: הפסוק הקודם מדבר על יציאת הערב רב שנקראו צבאות ה' מפני שהגרים חביבים על ה', וכאן מדובר על היציאה של בני ישראל עצמם.

⁸⁷⁰ א"ע. בשם יפת כתב שהמצווה היא על משה שיקדש בפה את בכורות בני ישראל.

⁸⁷¹ אונקלוס. רמב"ן: הכוונה היא שמה צריך לקדש את הבכורות מיד, ושמצווה זו נוהגת במדבר. כמו כן, כתב הרמב"ן רשימת מצוות שנוספו בפרשה זו: חודש האביב, עיבור השנה, איסור שיירה לך חמץ בכל גבולך, ומצוות תפילין.

⁸⁷² רש"י.

⁸⁷³ רש"י.

⁸⁷⁴ ספורנו. רמב"ן כתב בפס' יא', שבמדבר רק קודשו הבכורות, אך על הפדיון הצטוו בני ישראל רק משעת כניסתם לארץ.

⁸⁷⁵ א"ע.

⁸⁷⁶ א"ע. רש"י: מכאן שצריך להזכיר את יציאת מצרים בכל יום.

⁸⁷⁷ אונקלוס.

⁸⁷⁸ א"ע בפסוק הבא.

⁸⁷⁹ רש"י.

⁸⁸⁰ אונקלוס. רש"י וא"ע כתבו שהתורה לא מנתה את כל שבעת העמים אלא רק את רובם, מכיון שלא חשוב להזכיר את השניים הנוספים. רש"י כתב גם שבכל מקרה, בתוך הכנעני נכללים גם שני העמים החסרים. רמב"ן

חֶלֶב וְדָבֶשׁ (כאשר ה' יכניס אותך לארץ ישראל שהיא) ארץ שמוציאה חלב ודבש,⁸⁸¹ וְעֵבְדָהְ אֶת הָעֶבֶדָה הַזֹּאת בְּחֻדְשׁ הַזֶּה בתאריך הזה, בט"ו בחודש ניסן, עליך לקיים את המצוות הבאות⁸⁸²: (ו) שִׁבְעַת יָמִים תֹּאכַל מִצֹּת במשך שבעת ימי החג, עליך לאכול מצות, (כאשר הכוונה היא שרק ביום הראשון יש חובה של ממש לאכול מצות, ובשאר הימים, רק אם רוצה לאכול פת, יאכל מצה, ואם אינו רוצה לאכול פת, אינו חייב לאכול מצות), וּבַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי חַג לִיקְוֹק הַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי של חג הפסח, הוא היום האחרון שמותר לך להביא את קרבן החגיגה⁸⁸³: (ז) מִצֹּת יֹאכַל אֶת שִׁבְעַת הַיָּמִים במשך כל שבעת ימי חג הפסח, יש לאכול מצות (עיין בפסוק הקודם), וְלֹא יִרְאֶה לְךָ חֶמֶץ וְלֹא יִרְאֶה לְךָ שָׂאֵר בְּכָל גְּבֻלְךָ בכל תחומך, בכל רשותך, אסור שייראה חמץ או שאור⁸⁸⁴: (ח) וְהִגַּדְתָּ לְבָנְךָ בַּיּוֹם הַהוּא ביום הפסח אתה תאמר לבנך,⁸⁸⁵ לֵאמֹר כֹּךְ תֹּאמַר לְבָנְךָ: בְּעֵבֹר זֶה עָשָׂה יְקוֹק לִי בְּצֵאתִי מִמִּצְרַיִם כאשר יצאתי ממצרים, ה' עשה לי את הניסים, כדי שאני אקיים את מצוותיו⁸⁸⁷: (ט) וְהָיָה לְךָ לְאוֹת יְצִיאת מִצְרַיִם תהיה לך לאות על ידי שתקיים את מצוות התפילין (כפי שיפורט בהמשך הפסוק),⁸⁸⁸ עַל יָדְךָ וּלְזִכְרוֹן בֵּין עֵינֶיךָ (יציאת מצרים תהיה לך לאות על ידי שתקשור פרשות אלו בשני מקומות): על יד שמאל שלך ובראש בין עיניך. אין הכוונה שפרשיות התפילין יהיו ממש בין העיניים, אלא עליהן להיות על המצח מהמקום ממנו מתחילות לצמוח שערות, מעל למקום בראש שנמצא בין העיניים,⁸⁸⁹ לְמַעַן תִּהְיֶה תּוֹרַת יְקוֹק בְּפִיךָ כִּי בְיַד חֻזְקָה הוֹצֵאתִי יְקוֹק מִמִּצְרַיִם שהרי ה' הוציא אותך מארץ מצרים, על מנת שתורתו תהיה בפיך. ה' הוציא אותך ממצרים, על מנת שתקיים את תורתו, ולכן עליך לקיים את מצוות התפילין⁸⁹⁰: (י) וְשָׁמַרְתָּ אֶת הַחֻקָּה הַזֹּאת לְמוֹעֲדָה עליך לקיים את מצוות הפסח בזמן המתאים לו, במועד שה' הוציא אותך ממצרים,⁸⁹¹ מִיָּמִים יְמִימָה (עליך לקיים את מצוות הפסח) בכל שנה⁸⁹²: (יא) וְהָיָה כִּי יִבְאֵךְ יְקוֹק אֶל אֶרֶץ הַכְּנַעֲנִי כְּאֲשֶׁר נִשְׁבַּע לְךָ וּלְאַבְרָהָם וְנִתְּנָה לְךָ כאשר ה' יכניס אותך לארץ כנען כפי שנשבע לאבותיך, וה' ייתן לך את

כתב עפ"י חז"ל שהכוונה היא שרק בחלק הארץ השייך לחמשת המלכים הללו, הייתה הארץ זבת חלב ודבש, אך בנחלת שני העמים היתרים, לא הייתה הארץ זבת חלב ודבש.

⁸⁸¹ אונקלוס.

⁸⁸² רש"י: הטעם שהתורה חזרה כאן על מצוות חג הפסח היא כדי לחדש דבר, את הדין של ה'בן שאינו יודע לשאול, שמצווה עליך לפתוח לו.

⁸⁸³ רמב"ן.

⁸⁸⁴ אונקלוס. א"ע: כאן הזהיר גם את הגרים לקיים את מצוות הפסח, כמו שהזהיר לקיים את מצוות השבת וי"ה"כ.

⁸⁸⁵ אוה"ח: הסיבה שכתוב הגדה בלשון קשה היא מכיוון שמתחיל בגנות ומסיים בשבח.

⁸⁸⁶ אוה"ח למד מכאן שכאשר אין לו בן, הוא מצווה לומר לעצמו.

⁸⁸⁷ רש"י. א"ע בשם מרינוס: פירוש הפסוק הוא אני עושה כך מכיוון שה' הוציא אותי ממצרים. הא"ע דחה את דבריו ופירש כרש"י. רמב"ן ורשב"ם: בעבור שה' הוציא אותי ממצרים, אני עובד את העבודה הזאת. בפס' טז' כתב הרמב"ן שהכוונה היא שה' הוציא את בני ישראל ממצרים למען שמו וכבודו, והאות שה' ציווה עליו הוא על כך שהיציאה ממצרים היא כבודו של ה'. אוה"ח: רמז במילה "זה" שתיים עשרה מצוות השייכות לחג הפסח.

⁸⁸⁸ רש"י.

⁸⁸⁹ רש"י. רשב"ם כתב שלפי עומק פשוטו, משמעות הפסוק היא שיציאת מצרים תהיה חקוקה כל כך עמוק אצלנו, כאילו שהיא ממש נמצאת על ידינו וכאילו שהיא תכשיט שנמצא בין עינינו. א"ע הביא גם הוא פירוש כמו הרשב"ם, אך דחה פירוש זה ובמסקנה פירש גם הוא שמדובר במצוות תפילין.

⁸⁹⁰ רמב"ן.

⁸⁹¹ רשב"ם + אונקלוס.

⁸⁹² רש"י.

ארץ ישראל⁸⁹³: (יב) וְהֶעֱבַרְתָּ כָּל פֶּטֶר רְחֵם לִיקָוֶק כּל דְּבַר שִׁיּוּצָא רֵאשׁוֹן מֵהֶרְחָס – תִּפְרִישׁ לֵהּ, וְכָל פֶּטֶר שְׁגָר בְּהֵמָה אֲשֶׁר יִהְיֶה לָּךְ הַזְּכָרִים לִיקָוֶק גַּם דְּבַר שְׁשׁוּגַר מֵהֶרְחָס, דֵּהֵינּוּ נִפְל, קָדוֹשׁ בְּקִדּוֹשׁת בְּכוֹרָה. הַתּוֹרָה כֹּאן כְּתוּבָה שֶׁבְּמִקְרָה וְהוּלָד הָרֵאשׁוֹן הִיָּה נִפְל, וּמֵת בְּתַהֲלִיךְ הַלִּידָה אוּ מִיַּד אַחֲרָיו, עֵדִיין נַחֲשֵׁב הַדְּבַר שֶׁהוּא קָדוֹשׁ בְּקִדּוֹשׁת בְּכוֹרָה, וְהוּלָדוֹת שֶׁאֲחֲרָיו, אֵינִם קָדוֹשִׁים בְּקִדּוֹשׁת הַבְּכוֹרָה, לְמִרְוֹת שֶׁהוּלָד הָרֵאשׁוֹן כִּבֵּר מֵת⁸⁹⁵: (יג) וְכָל פֶּטֶר חֲמֹר תִּפְדֶּה בְּשֶׁה בְּכוֹר שֶׁל חֲמֹר, יֵשׁ לִפְדוֹת בִּשְׁה. הַדִּין שֶׁל קִדּוֹשׁת הַבְּכוֹר נֹאמַר רַק לִגְבֵי בְּכוֹר אָדָם אוּ בְּכוֹר שֶׁל בְּהֵמָה טְהוֹרָה. בְּכוֹר בְּהֵמָה טְמֵאָה אֵינוֹ קָדוֹשׁ בְּקִדּוֹשׁת בְּכוֹרָה. אוֹלָם, יוּצָא מֵהַכֹּלל הוּא בְּכוֹר שֶׁל חֲמֹר, שֶׁלְּמִרְוֹת שֶׁהוּא בְּכוֹר בְּהֵמָה טְמֵאָה, עֵדִיין קָדוֹשׁ הוּא בְּקִדּוֹשׁת בְּכוֹרָה, מִכִּיּוּן שֶׁהַחֲמֹרִים סִיּעוּ לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל לְצִאת מִמִּצְרַיִם, עַל יְדֵי שְׁבִנֵי יִשְׂרָאֵל הָעֵמִיסוּ אֶת הַרְכוֹשׁ הָרַב עַל הַחֲמֹרִים. הַתּוֹרָה כֹּאן כְּתוּבָה שֶׁבְּמִקְרָה וְלִחֲמֹר נוֹלַד בְּכוֹר, יֵשׁ לִפְדוֹת אֶת בְּכוֹר הַחֲמֹר בִּשְׁה, שֶׁהָיָה לֹא נִיתֵן לְהַקְרִיב בְּכוֹר חֲמֹר לְקִרְבָּן, הַיּוֹת וְהוּא טְמֵא. לָכֵן, אִם נוֹלַד לְאָדָם בְּכוֹר חֲמֹר, הוּא נוֹתֵן לְכַהֵן שֶׁהַ תְּמֹרֹת הַחֲמֹר, וְהִשָּׂה אֵינוֹ מוֹקֵרֵב לְקִרְבָּן, אֲלֵא הוּא חוֹלִין בִּידֵיו שֶׁל הַכֹּהֵן, וְגַם בְּכוֹר הַחֲמֹר יוּצָא לְחוֹלִין לְאַחַר הַפְּדִיּוֹן בִּשְׁה,⁸⁹⁶ וְאִם לֹא תִפְדֶּה אִם אֵינְךָ רוֹצֵה לְקַיֵּם אֶת הַדִּין שֶׁל פְּדִיית בְּכוֹר הַחֲמֹר, וְאֵינְךָ רוֹצֵה לְתֵת שֶׁהַ תְּמֹרֹת הַבְּכוֹר, וְעִרְפָּתוֹ עֲלֶיךָ לְעֶרְוֹף אֶת רֵאשׁוֹ שֶׁל הַחֲמֹר וְלִהְרוֹג אֶת הַחֲמֹר. אֲסוּר לְהִשְׁאִיר אֶת הַחֲמֹר לְלֹא פְּדִיּוֹן,⁸⁹⁷ וְכָל בְּכוֹר אָדָם בְּבִנְיָה תִפְדֶּה כָּל בְּכוֹר שֶׁל אָדָם, עֲלֶיךָ לְפְדוֹת בְּחִמִּישָׁה סְלַעִים, יֵשׁ לְתֵת חִמִּישָׁה סְלַעִים לְכַהֵן תְּמֹרֹת הַבְּכוֹר שֶׁל אָדָם⁸⁹⁸: (יד) וְהָיָה כִּי יִשְׁאַלְךָ בְּנֶךָ מָחָר כֵּאשֶׁר בְּעוֹד זְמַן יִשְׁאֵל אוֹתְךָ הַבֵּן,⁸⁹⁹ לְאֹמַר כִּךְ יִשְׁאֵל אוֹתְךָ בְּנֶךָ:⁹⁰⁰ מַה זֹאת (כֵּאשֶׁר בְּנֶךָ יִשְׁאֵל אוֹתְךָ) מַה־הַעֲבוּדָה הַזֹּאת? כּוֹנֵת בֵּן זֶה הִיא לְשֵׁאוֹל מְדוּעַ נוֹהַגְתָּ מִצְוֹת פְּדִיּוֹן פֶּטֶר חֲמֹר,⁹⁰¹ וְאָמַרְתָּ אֵלָיו תַּעֲנֵה לְבֶנְךָ, בְּחֻזֶּק יָד

⁸⁹³ אונקלוס. רש"י כתב שישנה מחלוקת בחז"ל אם מצוות בכור נוהגת רק משעת הכניסה לארץ כפי ששמע כאן שהתורה תלתה מצווה זו בביאה לארץ, או שהכוונה היא שבזכות מצוות חמור, ייזכו בני"ה להיכנס לארץ. רמב"ן חילק בין קדושת הבכור, שנוהגת מיד, גם במדבר, לפדיון חמור שנוהג רק לאחר מכן. א"ע: הסיבה שהתורה הזכירה רק את הכנעני היא מפני שהכנעני הוא אב לכולם. רש"י: "ונתנה לך": בכל יום יהיה בעיניך כאילו שה' נתן לך באותו יום את הארץ, ולא יהיה בעיניך כירושית אבות. בעניין מקום השבועה נחלקו המפרשים: רש"י כתב שהכוונה היא לדברי ה' שאמר "והבאתי אתכם אל הארץ אשר נשאתי את ידי". רמב"ן כתב שאו שהכוונה היא ששבועת ה' לאבות היא השבועה לבנים, או שהכוונה היא שדבר ה' לבד, גם ללא שאמר זאת בלשון שבועה, היא השבועה לבני". אה"ח: הסיבה שכתוב "כי יביאך" היא מכיוון שה' חשש שלאחר שבני"ה ייכנסו לארץ, הם יבעטו בו.

⁸⁹⁴ רש"י. א"ע: הכוונה היא שהאדם יעביר את הבכור ויוודא שהבכור לא יתערב עם קרבן אחר. רשב"ם: הסיבה מבהמותיך ותנהו לכהן.

⁸⁹⁵ רש"י, ולפי פירוש זה מדובר הן על בכור בהמה טהורה והן על בכור בהמה טמאה. בפירושו השני כתב שמדובר כאן בבכור אדם.

⁸⁹⁶ רש"י.

⁸⁹⁷ רש"י. א"ע כתב שיש פירוש שהכוונה היא שצריך לכתוב על עורף הבהמה שהיא קודש. על מי שאומר פירוש זה כתב הא"ע שהוא חמור קשה כעורף, ובסוף פירש שהוונה היא להרוג את הבהמה.

⁸⁹⁸ רש"י. רשב"ם כתב שמצוות הפדיון אינה נוהגת עכשיו, אלא היא נוהגת רק בספר במדבר. (לפי רש"י משמע שלמד"ד שמצוות בכור נוהגת עכשיו, יש מצווה לפדות כבר מעכשיו, אלא שהתורה כתבה את הפרטים רק בספר במדבר).

⁸⁹⁹ רש"י. א"ע כתב בשם ריה"ל שמחר הינו חסר א' והכוונה היא מאוחר.

⁹⁰⁰ אה"ח: עליך לענות לבן רק אם הוא רוצה לקבל תשובה, לאמור, אך אם הוא שואל בדרך זלזול, אינך צריך לענות לו.

⁹⁰¹ רש"י + ספורנו. רש"י כתב שמדובר על הבן התם שאינו מעמיק בשאלתו. ספורנו הוסיף שהקושי של הבן הוא בכך שהבן אינו מבין מדוע פוּדִים את הבהמה הטמאה. אה"ח כתב שכאן המצווה לענות לבן היא רק אם שואל, כיוון שמדובר כאן ששואל על מצוות פדיון חמור, על בפסח, יש מצווה לפתוח לו גם אם אינו שואל. הסתפקתי בדברי רש"י שכתב שכנגד ארבעה בנים דיברה התורה אם כוונתו שהבן שואל על מצוות הפסח, שהרי מדברי חז"ל לכאורה משמע שהבן שואל על פסח, אך כאן מובאת רק מצוות פדיון חמור. אה"ח כתב שדברי חז"ל שכנגד ארבעה בנים, היינו דרך דרש. הכלי יקר פירש את ארבעת הבנים על דרך הדרש בצורה מאוד יפה.

הוֹצִיאָנוּ יְקֹקֵק מִמִּצְרַיִם מִבֵּית עֲבָדִים ה' הוֹצִיא אוֹתָנוּ בִּיד תְּקִיפָה מִמִּצְרַיִם שֶׁהֶעֱבִידוּ אוֹתָנוּ כְּעַבְדִּים⁹⁰²:
 (טו) (הַתּוֹרָה מְצוּוֹה לְהַמְשִׁיךְ וּלְדַבֵּר לְבִן הַשּׂוֹאֵל),⁹⁰³ וַיְהִי כִּי הִקְשָׁה פְּרַעְיָה לְשַׁלְּחָנוּ כִּאֲשֶׁר פְּרַעְיָה הִתְקַשָּׁה
 לְשַׁלַּח אוֹתָנוּ מִמִּצְרַיִם, כִּאֲשֶׁר פְּרַעְיָה לֹא רָצָה לְתַתּ לָנוּ לְצֵאת מִמִּצְרַיִם,⁹⁰⁴ וַיִּהְיֶה יְקֹקֵק כָּל בְּכוֹר בְּאֶרֶץ
 מִצְרַיִם מִבְּכֹר אָדָם וְעַד בְּכוֹר בְּהֵמָה ה' הִרְגָה אֶת כָּל הַבְּכוֹרוֹת בְּמִצְרַיִם, מִהַבְּכוֹרוֹת שֶׁל בְּנֵי הָאָדָם וְעַד
 הַבְּכוֹרוֹת שֶׁל הַבְּהֵמוֹת,⁹⁰⁵ עַל כֵּן אֲנִי זֹבַח לְיְקֹקֵק כָּל פֶּטֶר רַחֵם הַזְּכָרִים לָכֵן, כִּי כִּיּוֹן שֶׁה' הִצִּיל אֶת בְּכוֹרוֹת
 בְּנֵי יִשְׂרָאֵל, לְמִרְוֹת שֶׁגַם הֵם הָיוּ רְאוּיִים לְלָקוֹת יַחַד עִם הַמִּצְרַיִם,⁹⁰⁶ אֲנִי מִקְרִיב לִפְנֵי ה' כָּל בְּכוֹר זָכָר
 בְּבֵהמוֹת, וְכָל בְּכוֹר בְּנֵי אֲפֻדָּה וְכָל בְּכוֹר בְּבָנִים שֶׁלִּי אֲנִי פוֹדֶה, וְנוֹתֵן תְּמוֹרָתוֹ חֲמִישָׁה סְלַעִים לְכַהֵן: (טז)
 וַיְהִי לְאוֹת עַל יְדֵכָה מְצוּוֹת הַבְּכוֹר תִּכְתֹּב עַל הַתְּפִילִין שֶׁעַל יַד שְׂמָאל שֶׁלְךָ, וּבְכַךְ יִהְיֶה לְךָ לְאוֹת,⁹⁰⁷
 וּלְטוֹטָפֶת בֵּין עֵינֶיךָ וְכֵן תִּהְיֶה מְצוּוֹה זֶה כְּתוּבָה לְזִיכְרוֹן בֵּין עֵינֶיךָ,⁹⁰⁸ פְּרָשִׁיּוֹת הַתְּפִילִין יִהְיוּ עַל הַמְצַח,
 מִהַמְקוֹם מִמֶּנּוּ מֵתְחִילוֹת לְצִמּוּחַ שְׁעָרוֹת, מֵעַל לְמִקְוֵם בְּרֹאשׁ שְׂנַמְצָא בֵּין הָעֵינָיִים, כִּי בְּחֻזֵק יָד הוֹצִיאָנוּ
 יְקֹקֵק מִמִּצְרַיִם (הַסִּיבָה שֶׁאֲנִי מְצוּוֹה אֶתְכֶם שֶׁפְּרָשִׁיּוֹת אֵלוֹ יִהְיוּ לְכֶם לְזִיכְרוֹן הַיָּא) מִכִּיּוֹן שֶׁה' הוֹצִיא אוֹתָנוּ
 מִמִּצְרַיִם בִּיד תְּקִיפָה⁹⁰⁹:

פְּרָשֶׁת בְּשַׁלַּח

(יז) וַיְהִי בְּשַׁלַּח פְּרַעְיָה אֶת הָעָם כִּאֲשֶׁר פְּרַעְיָה שִׁלַּח אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם,⁹¹⁰ וְלֹא נָחָם אֱלֹהִים
 דְּרַךְ אֶרֶץ פְּלִשְׁתִּים ה' לֹא הִנְחִיג אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לְלַכֵּת דֶּרֶךְ אֶרֶץ פְּלִשְׁתִּים (לְמִרְוֹת שֶׁזֶה הֵייתָה הַדֶּרֶךְ הַקְּצֵרָה
 בְּיוֹתֵר כְּדִי לְהִיכַס לְאֶרֶץ יִשְׂרָאֵל),⁹¹¹ כִּי קָרוֹב הוּא (ה' לֹא הִנְחִיג אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל דֶּרֶךְ אֶרֶץ פְּלִשְׁתִּים) כִּיּוֹן
 שֶׁאֶרֶץ פְּלִשְׁתִּים קְרוּבָה מְאֹד לְמִצְרַיִם, וְה' חָשַׁשׁ שֶׁאֵם יִכְנִס אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לְאֶרֶץ יִשְׂרָאֵל דֶּרֶךְ אֶרֶץ

⁹⁰² אונקלוס. ספורנו: ה' הוציא אותנו ממצרים על ידי שהמצרים חזקו ידם כדי לשלח אותנו.

⁹⁰³ רשב"ם.

⁹⁰⁴ אונקלוס.

⁹⁰⁵ אונקלוס.

⁹⁰⁶ ספורנו.

⁹⁰⁷ א"ע. אוה"ח: יש במידות ה' 2 בחינות: יד חזקה ויד גדולה. היד החזקה היא מידת הדין והיד הגדולה היא מידת הרחמים, וכאשר ה' הוציא את בני מצרים, הוא השתמש ביד החזקה, ולכן הציווי הוא להניח תפילין על יד שמאל.

⁹⁰⁸ א"ע. רש"י כתב שפירוש המילה טוטפות היא תפילין. בשם ר' מנחם כתב שהכוונה היא ללשון דיבור: מי שרואה את התפילין, מדבר על עניין הניסים. א"ע כתב בפירושו השני שהכוונה היא מלשון טף, אך דחה פירוש זה. רמב"ן כתב ששורש המצווה היא מכיוון שיציאת מצרים (ככתוב בשתי הפרשות האחרונות) והמצוות (שבפרשת שמע ובפרשת והיה אם שמוע) צריכים להיות כנגד הלב וכנגד המחשבה. בסיום דבריו כתב שיציאת מצרים מהווה יסוד לאמונה בה' מכיוון שלא בכל דור ה' עושה ניסים לעם ישראל, וע"י ההכרה בניסים הגלויים שאירעו ביציאת מצרים, יודה האדם בניסים הנסתרים שבכל דור.

⁹⁰⁹ אונקלוס.

⁹¹⁰ אוה"ח: הסיבה שכתוב ויהי בלשון צער הוא מכיוון שה' הצטער על כך שהיה צריך לאבד את העם המצרי, והגורם לכך שה' היה צריך להאביד את העם המצרי היה שפרעה חשב שהוא ברצונו שילח את בני". לו פרעה היה מבין ששילח את בני" בעל כרחו, לא היה מעיז לרדוף אחרי בני". פירוש נוסף שכתב הוא שהעם היינו הערב רב, והצער הוא בכך שהערב רב הולך לסבך את בני ישראל במדבר. בפירושו השלישי כתב שהכוונה היא שפרעה רצה ללוות את בני", וה' הצטער על שכר הפסיעות שהיה מגיע לפרעה, ולכן ה' הולך את בני" בדרך רחוקה כדי שפרעה לא ימשיך ללוות את בני".

⁹¹¹ רש"י.

פלשתים, ינצלו בני ישראל את הקירבה לארץ מצרים, ויחזרו חזרה למצרים,⁹¹² **כִּי אָמַר אֱלֹהִים** (הסיבה שה' חשש שמא עם ישראל יחזרו חזרה לארץ מצרים היא) כיוון שאמר ה',⁹¹³ **פֶּן יִנָּחַם הָעַם בְּרֵאתָם מִלְחָמָה וְיָשׁוּבוּ מִצְרַיִמָּה** שמא, כאשר בני ישראל יראו את כל המלחמות בכניסה לארץ ישראל, הם יתחרטו על כך שיצאו ממצרים, והמלחמות יגרמו לכך שבני ישראל יחזרו למצרים⁹¹⁴: **וַיֹּסֵב אֱלֹהִים אֶת הָעַם ה' סיבב את דרכם של בני ישראל, ה' האריך את דרכם של בני ישראל,**⁹¹⁵ **דֶּרֶךְ הַמִּדְבָּר יָם סוּף** (ה' סיבב את דרכם של בני ישראל) כך שהלכו דרך המדבר עד שהגיעו לים סוף,⁹¹⁶ **וַחֲמוֹשִׁים עָלוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם** בני ישראל עלו מארץ מצרים כשהם היו חמושים בכלי נשק⁹¹⁷: **וַיִּקַּח מֹשֶׁה אֶת עֲצֻמוֹת יוֹסֵף עִמּוֹ** משה העלה איתו את עצמותיו של יוסף,⁹¹⁸ **כִּי הִשְׁבִּיעַ הַשֶּׁבִיעַ אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל** (הסיבה שמשה העלה את עצמות יוסף איתו היא) כיוון שיוסף השביע את בניו ואת בני ישראל שישביעו את בניהם,⁹¹⁹ **לֵאמֹר** כך השביע יוסף את בניו ואת בני ישראל: **פָּקֹד יִפְקֹד אֱלֹהִים אֶתְכֶם** זכור וזכור אתכם ה', וה' יגאל אתכם,⁹²⁰ **וְהֶעֱלִיתֶם אֶת עֲצֻמוֹתַי מִזֶּה אֶתְכֶם** כאשר ה' יגאל אתכם ממצרים, אני משביע אתכם שתעלו גם את העצמות שלי איתכם⁹²¹: **(כ) וַיִּסְעוּ מִסִּפְתַּי** ביום השני ליציאתם ממצרים, נסעו בני ישראל מסוכות,⁹²² **וַיַּחֲנוּ בְּאֶתֶם בְּקִצֵּה הַמִּדְבָּר** בני ישראל חנו במקום שנקרא איתם שהיה בקצה של המדבר⁹²³: **(כא) וַיִּקְנֹק הַלֵּךְ לַפְּנִיָּהִם יוֹמָם בְּעֵמוּד עֵנָן לְנַחֲתָם הַדֶּרֶךְ** ביום, הנהיג ה' את בני ישראל, והראה להם את הדרך בה הם צריכים ללכת, על ידי עמוד ענן.⁹²⁴ עמוד הענן היה עמוד שהיה מהשמיים ועד לארץ בדמות של ענן,⁹²⁵

⁹¹² רש"י. א"ע: כתב בשם ר' משה אעפ"י שדרך ארץ פלשתים הוא קרוב לא", וכן כתב הרמב"ן. בסוף דבריו כתב כפירוש רש"י.

⁹¹³ אונקלוס.

⁹¹⁴ רש"י. ספורנו: אין הכוונה ה' יכניס את בני לא", שהרי ה' רצה להביא את בני ליד הר סיני כדי שיקבלו שם את התורה. אלא כוונתו של ה' לא הייתה להביא את בני, לא לא"י ולא להר סיני, אלא ה' רצה להביא את בני לים סוף כדי להטביע את המצרים, ובכ"ז לא הנהיג ה' את בני לים סוף דרך ארץ פלשתים, מכיוון שחשש שמא ישמעו בני שהמצרים ירדפו אחריהם (שהרי יש הרבה שיירות בין ארץ פלשתים למצרים) וכך יחזרו בני למצרים, כדי שהמצרים לא ירדפו אחריהם. בדבר המלחמה שייראו ישראל כתב רש"י שאם כאשר עמלק נלחמו נגד ישראל, חשבו ישראל לחזור למצרים, קל וחומר שהיו חוזרים למצרים כאשר היו משתתפים במלחמות כיבוש הארץ. רמב"ן כתב שהמלחמה נגד עמלק אינו שייך כלל ולא ניתן היה למנוע אותו בכלל, שהרי עמלק התקיפו את ישראל ויצאו מארצם, וגם אם בני היו חוזרים למצרים, היה עמלק ממשיך לתקוף אותם בדרך. רש"י.

⁹¹⁶ כך משמע מרש"י א"ע: שם המדבר הוא ים סוף. רש"י כתב שים סוף נקא כך משום שהוא מלשון אגם. א"ע הביא פירוש שהכוונה היא לים סוף העולם ושהמדובר הוא באוקיינוס, אך דחה פירוש זה, שהרי מדובר על הים שנמצא מזרחית למצרים.

⁹¹⁷ רש"י בפירושו הראשון. בפירושו השני כתב את לשון התרגום שהכוונה היא לזרזים, ובפירושו השלישי כתב שהכוונה היא שרק חמישית מבני עלו מארץ מצרים. א"ע: חמושים היינו מלאים בהון, שהיה להם כל צרכיהם. בסוף דבריו כתב שהכוונה היא שיצאו חמושים, שהרי התורה אומרת שצידה לא עשו להם.

⁹¹⁸ אונקלוס.

⁹¹⁹ רש"י.

⁹²⁰ אונקלוס. א"ע: משה התעסק עם עצמותיו של יוסף כדי שלא יהיה חטא על עם ישראל שלא כיבדו את שבועתו של יוסף, כמו שה' העניש את בני על כך שלא קיימו את שבועתם לגבעונים. אוה"ח: הטעם לכפילות פקד יפקוד היא כדי לחזק את אמיתות הדבר. בפירושו השני כתב שיש כאן שני שלבים: הסור מרע והעשה טוב. רש"י: מכאן שגם את עצמות שאר השבטים העלו יחד עם עצמותיו של יוסף.

⁹²² רש"י.

⁹²³ א"ע מזהה את איתם עם מדבר שור.

⁹²⁴ אונקלוס. א"ע כתב שיש לומר שדיברה תורה כלשון בני אדם.

⁹²⁵ א"ע. אוה"ח: לנחותם היינו שהענן נתן לבני את האפשרות לנוח מחום הדרך, הענן הגן על בני ישראל.

ומלאך ה' היה מוליך עמוד זה,⁹²⁶ וְלִילָה בְּעַמּוּד אֵשׁ לְהָאִיר לָהֶם וּבַלֵּילָה, ה' האיר לבני ישראל על ידי עמוד אש,⁹²⁷ לְלַכְתַּת יוֹמָם וְלַיְלָה וכך היו יכולים בני ישראל ללכת ביום ובלילה. עמודי הענן והאש נתנו לבני ישראל את האפשרות ללכת גם ביום וגם בלילה⁹²⁸: (כב) לֹא יִמְיֵשׂ עַמּוּד הָעָנָן יוֹמָם וְעַמּוּד הָאֵשׁ לַיְלָה לְפָנֵי הָעָם ה' לא הפסיק את עמוד הענן ביום ואת עמוד האש בלילה, מללכת לפני העם. ה' לא נתן שיהיה הפסק בין עמוד הענן לעמוד האש, אלא עמוד הענן נשאר במקומו עד שעמוד האש התייצב במקומו, ובבוקר, עמוד האש נשאר במקומו עד שעמוד הענן התייצב במקומו⁹²⁹:

שמות פרק יד

(א) וַיֹּדְבַר יְקוֹק אֶל מֹשֶׁה לֵאמֹר: (ב) דַּבֵּר אֶל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל (ה' אמר למשה) תדבר אל בני ישראל, וַיֵּשְׁבוּ בני ישראל יסתובבו ויחזרו אחורה. ה' רצה להטעות את המצרים כדי שהמצרים יחשבו שבני ישראל טעו בדרכם, ולכן ציווה ה' את בני ישראל ביום השלישי ליציאתם ממצרים, להסתובב ולחזור אחורה,⁹³⁰ וַיַּחֲנּוּ לְפָנֵי פִי הַחִירֹת בני ישראל יקימו את המחנה שלהם במקום שנקרא "פי החירות". הסיבה שנקרא המקום בשם פי היא בגלל שהיו שני סלעים גבוהים שביניהם היה מישור. לפי רש"י מדובר על פיתום, שנקרא פי החירות, בגלל שבני ישראל נהיו שם בני חורין,⁹³¹ בֵּין מִגְדַּל וּבֵין הַיָּם פי החירות נמצא בין מקום שנקרא מגדול לבין ים סוף,⁹³² לְפָנֵי בַעַל צִפְנָן פי החירות נמצא לפני אלוה (עבודה זרה) של מצרים שנקרא "בעל צפון". ה' לא השמיד את בעל צפון עד עתה, למרות שהוא השמיד את שאר העבודה זרה של המצרים, כדי להטעות את המצרים. ה' נתן למצרים פתח לטעות בכך שיחשבו שבעל צפון הוא המונע מבני ישראל לברוח,⁹³³ נִכְחַז תַּחֲנוּ עַל הַיָּם תקימו את המחנה שלכם בסמוך לים סוף⁹³⁴: (ג) וְאָמַר פְּרַעֲה לְבְנֵי יִשְׂרָאֵל כאשר פרעה ישמע שבני ישראל חוזרים אחורה, פרעה יאמר על בני ישראל, נְבִכִים הֵם בְּאֶרֶץ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל כלואים בארץ אליה הלכו,⁹³⁶ סָגַר עֲלֵיהֶם הַמְדַבֵּר המדבר סגר על בני ישראל, בני ישראל אינם יודעים להיכן ללכת, ולכן הם אינם מצליחים לברוח⁹³⁷: (ד) וְחִזְקֵתִי אֶת לֵב פְּרַעֲה אני אגרום לליבו של פרעה להיות תקיף.⁹³⁸ למרות שפרעה ראה את כל הניסים והמכות שהוכה בגלל בני ישראל, וממילא הוא לא היה רוצה לרדוף אחרי בני ישראל שהרי בעקבות המכות הוא מכיר בהשגחת ה' עליהם, הוא (פרעה) ירדוף אחרי

⁹²⁶ רשב"ם.

⁹²⁷ עפ"י רש"י ושפ"ח בד"ה לנחותם.

⁹²⁸ א"ע.

⁹²⁹ רש"י. א"ע: ההבדל בין "יומם" ליום, היא שיום יכול לתאר גם לילה, ואילו יומם הוא רק ביום.

⁹³⁰ רש"י.

⁹³¹ רש"י. א"ע: מקום זה הוא ואתו מקום שנקרא פני החירות, ונקרא כך מכיוון שהפה נמצא בפנים, ולא הבנתי

את כוונתו.

⁹³² יהל אור.

⁹³³ רש"י. כלי יקר: הסיבה שדווקא ע"ז זו נשארה היא מכיוון שהמצרים חשבו שע"ז היא המשפיעה עליהם כסף וזהב, ולכן היא תמנע מבני לברוח עם הכסף והזהב שהם לקחו ממצרים. א"ע: בעל צפון הוא דמות נחושת שעשו החרטומים כדי למנוע בריחה ממצרים.

⁹³⁴ אונקלוס.

⁹³⁵ רש"י.

⁹³⁶ רש"י. רשב"ם: לפני בני נמצאים נבכי ים, ולכן אינם יכולים לברוח לכיוון הים, וממילא אצליח להשיג אותם.

⁹³⁷ רש"י. ספורנו: בעל צפון סגר את המדבר על בני ישראל.

⁹³⁸ אונקלוס.

בני ישראל בגלל שאני (ה') אחזק את ליבו,⁹³⁹ וְרָדְף אַחֲרֵיהֶם פרעה ירדוף אחרי בני ישראל, וְאֶכְבְּדָהּ בַּפְּרֻעָה וּבְכָל חֵילוֹ השם שלי יתכבד על ידי שאעשה שפטים בפרעה ובכל עבדיו. העולם יכבד אותי לאחר שישמע את מה שאעשה לפרעה ולעבדיו,⁹⁴⁰ וַיִּדְעוּ מִצְרַיִם כִּי אֲנִי יְקֹוֹק על ידי שאעשה שפטים בפרעה ובעבדיו, המצרים שישארו במצרים ולא ירדפו אחריכם, יידעו גם הם שאני ה',⁹⁴¹ וַיַּעֲשׂוּ בֶן בְּנֵי יִשְׂרָאֵל עֲשׂוּ כמו שה' ציווה את משה לעשות, ולא פחדו מהמצרים⁹⁴²: (ה) וַיִּגְדּוּ לְמַלְךְ מִצְרַיִם כִּי בָרַח הָעַם נֹאמֵר לפרעה שבני ישראל ברחו ממצרים, בני ישראל אינם הולכים למקום מסוים להקריב קרבנות לה', אלא הם בורחים ממצרים, בלי שיהיה להם יעד ברור,⁹⁴³ וַיִּהְיֶה לְבַב פְּרֻעָה וְעַבְדָּיו אֵל הָעַם ליבם של פרעה ועבדיו התהפך. לפני כן, פרעה ועבדיו נתנו לבני ישראל רשות לצאת ממצרים, אך עתה, התחרטו, והחליטו לרדוף אחרי בני ישראל,⁹⁴⁴ וַיֹּאמְרוּ פְרֻעָה וְעַבְדָּיו אִמְרוּ, מַה זֹאת עֲשִׂינוּ כִּי שִׁלַּחְנוּ אֶת יִשְׂרָאֵל מֵעַבְדָּנוּ מה עשינו בכך ששלחנו את בני ישראל מעבוד אותנו, איך נתנו רשות לבני ישראל להפסיק לעבוד אותנו ולצאת ממצרים⁹⁴⁵: (ו) וַיֹּאסֶר אֶת רַכְבּוֹ פְרֻעָה בעצמו אסר את מרכבתו, פרעה בעצמו רתם את הסוסים שלו למרכבה שלו,⁹⁴⁶ וְאֵת עֲמוֹ לָקַח עִמּוֹ פרעה שכנע את המצרים לבוא איתו ולרדוף אחרי בני ישראל על ידי שהבטיח להם חלק מהשלל⁹⁴⁷: (ז) וַיִּקַּח פְּרֻעָה לקח איתו למרדף אחרי בני ישראל, שֵׁשׁ מֵאוֹת רַכְבּ בָּחוּר שש מאות מרכבות מובחרות,⁹⁴⁸ וְכָל רַכְבּ מִצְרַיִם (בנוסף לשש מאות המרכבות המובחרות) לקח איתו פרעה את כל המרכבות שהיו במצרים,⁹⁴⁹ וְשִׁלְשָׁם עַל כָּלּוּ פרעה מינה מפקדים על כל המצרים שיצאו איתו לרדוף אחרי בני ישראל⁹⁵⁰: (ח) וַיַּחֲזֹק יְקֹוֹק אֶת לֵב פְּרֻעָה מֶלֶךְ מִצְרַיִם ה' גרם לליבו של פרעה להיות תקיף ולרדוף אחרי בני ישראל,⁹⁵¹ וַיִּרְדֹּף אַחֲרֵי בְנֵי יִשְׂרָאֵל פרעה רדף אחרי בני ישראל, וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל יִצְאוּ בְיַד רָמָה בני ישראל יצאו ממצרים בראש מורם, בגבורה ובפרסום⁹⁵²: (ט) וַיִּרְדְּפוּ מִצְרַיִם

⁹³⁹ א"ע ורמב"ן.

⁹⁴⁰ תרגום + רש"י וא"ע.

⁹⁴¹ א"ע.

⁹⁴² רש"י.

⁹⁴³ רמב"ן. רש"י: פרעה שלח יחד עם בני" שלח שהלך איתם שלשה ימים, וראה שבני" אינם חוזרים למצרים לאחר שלשה ימים, וחזר הוא למצרים ביום הרביעי, ובמשך שלשת הימים הבאים, רדפו המצרים אחרי בני", ובליילה השביעי, טבעו בים. אוה"ח: פרעה ראה שגם הערב רב הלך עם בני", והערב רב היו אמורים להחליף את בני" בתור עבדים, ולכן התחרט על ששילח אותם. כלי יקר: כאשר ישראל חזרו לאחוריהם, חזב פרעה שהערב רב יחזרו למצרים.

⁹⁴⁴ רש"י, וכתב שהסיבה שרצו לרדוף אחרי בני" היא מכיוון שרצו להציל את הממון שהיה לבני", וההשפ"ח הסביר שהסיבה שרש"י הדגיש שפרעה ועבדיו רצו לרדוף אחרי בני" בשביל הממון היא מכיוון שעבדי פרעה כבר הסכימו לפני כן לשלח את בני" ממצרים.

⁹⁴⁵ רש"י.

⁹⁴⁶ רש"י. א"ע: היה זה ע"י ציווי.

⁹⁴⁷ רש"י. ספורנו: פרעה לקח איתו את מבחר הפרשים שלו.

⁹⁴⁸ רש"י.

⁹⁴⁹ רש"י, והיה להם את הבהמות מאלו שהיו יראים מדבר ה' והכניסו את הבהמות לתוך הבתים.

⁹⁵⁰ רש"י. א"ע: מדובר על האנשים שהיו במדרגה שלישית בהיררכיה של המלוכה.

⁹⁵¹ אונקלוס. רש"י: פרעה התלבט אם לרדוף אחרי בני ישראל או לא, וה' גרם לכך שפרעה ירדוף אחרי בני ישראל.

⁹⁵² אונקלוס + רש"י. רשב"ם: בני ישראל לא דאגו כשיצאו ממצרים עד שראו את מצרים רודפים אחריהם, ואז התחילו לפחד. אוה"ח: הסיבה שה' היה צריך לחזק את ליבו של פרעה היא מכיוון שפרעה היה צריך לחשוב שאם ישראל יצאו ביד רמה ממצרים, אין לו סיכוי לתופסם.

אֲחֵרֵיהֶם כאשר מצרים רדפו אחרי בני ישראל,⁹⁵³ וַיִּשְׁגּוּ אוֹתָם חַנִּים עַל הַיָּם המצרים הגיעו בסמוך למקום חנייתם של בני ישראל בשעה שבני ישראל חנו ליד ים סוף,⁹⁵⁴ כָּל סוּס רֶכֶב פְּרָעָה וּפְרָשָׁיו וְחֵילוֹ כל הסוסים, המרכבות, החיילים שרכבו על הסוסים (הפרשים) והחיילים הרגליים היו במחנה אחד ולא התפזרו,⁹⁵⁵ עַל פִּי הַחִירָת לִפְנֵי בַעַל זְפֹן פְּרָעָה וְחֵיילוֹ הגיעו בסמוך למקום חנייתם של בני ישראל כאשר בני ישראל חנו במקום שנקרא "פי החירות", שנמצא ליד אלוה המצרים שנקרא "בעל צפון": (י) וּפְרָעָה הִקְרִיב פְּרָעָה קִירַב אֶת הַמַּחֲנֶה שְׁלוֹ לְכִיוּן מַחֲנֶה יִשְׂרָאֵל,⁹⁵⁶ וַיִּשְׂאוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל אֶת עֵינֵיהֶם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל זָקְפוּ אֶת עֵינֵיהֶם,⁹⁵⁷ וְהִנֵּה מִצְרַיִם נֹסַע אַחֲרֵיהֶם (בשעה שבני ישראל זקפו את עיניהם הם ראו) שִׁמְחָנָה מִצְרַיִם נֹסַע אַחֲרֵיהֶם,⁹⁵⁸ וַיִּירָאוּ מְאֹד בְּנֵי יִשְׂרָאֵל פָּחְדוּ מְאֹד, וַיִּצְעֲקוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל אֶל יְקֹזֵק בְּנֵי יִשְׂרָאֵל זָעְקוּ לִפְנֵי ה' ה' ⁹⁵⁹: (יא) וַיֹּאמְרוּ אֶל מֹשֶׁה בְנֵי יִשְׂרָאֵל אֵל קְבָרִים בְּמִצְרַיִם הָאֵם חֲסָרִים קְבָרִים בְּמִצְרַיִם,⁹⁶⁰ לְקַחְתָּנוּ לְמוֹת בְּמִדְבָּר שְׁבַגְלָל חֲסָרוֹן הַקְּבָרִים בְּמִצְרַיִם, לְקַחְתָּ אֹתָנוּ לְמַדְבַּר כְּדֵי לְמוֹת שָׁם, בְּמִקוֹם שְׁנֵמוֹת בְּמִצְרַיִם, מַה זֹּאת עָשִׂיתָ לָנוּ לְהוֹצִיאָנוּ מִמִּצְרַיִם מַה עָשִׂיתָ בְּכַד שֶׁהוֹצֵאת אֹתָנוּ מִמִּצְרַיִם?⁹⁶¹ (יב) הֲלֹא זֶה הַדְּבָר אֲשֶׁר דִּבַּרְנוּ אֵלֶיךָ בְּמִצְרַיִם הֲרִי עַל כֵּךְ בְּדִיּוֹק, דִּיבַרְנוּ אִיתְךָ כִּשְׁהֵינּוּ בְּמִצְרַיִם, לֵאמֹר כֵּךְ אִמְרָנוּ לְךָ בְּמִצְרַיִם: חֲדַל מִמֶּנּוּ וְנַעֲבֹדָה אֶת מִצְרַיִם תַּעֲזוּב אֹתָנוּ, וְנִמְשִׁיךְ לַעֲבוֹד אֶת מִצְרַיִם,⁹⁶² כִּי טוֹב לָנוּ עֲבֹד אֶת מִצְרַיִם מִמֵּתָנוּ בְּמִדְבָּר כִּיוּן שְׁעֵדִיף לָנוּ לְהִמְשִׁיךְ לַעֲבוֹד אֶת מִצְרַיִם מֵאֲשֶׁר לְמוֹת בְּמִדְבָּר?⁹⁶³ (יג) וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֶל הָעָם מִשָּׁה אָמַר לְבְנֵי יִשְׂרָאֵל, אֵל תִּירָאוּ אֵל תִּפְחַדוּ!⁹⁶⁴ הַתִּיַּצְבוּ וְרָאוּ אֶת יְשׁוּעַת יְקֹזֵק אֲשֶׁר יַעֲשֶׂה לָכֶם הַיּוֹם תַּעֲמְדוּ זָקוּפִים בְּמִקוֹמְכֶם (וְאֵל תִּבְרָחוּ) וְתִרְאוּ אֶת הַיְשׁוּעָה שֶׁה' יַעֲשֶׂה לָכֶם הַיּוֹם, לֵלֵא שֶׁתִּצְטָרְכוּ לְהִלָּחֵם,⁹⁶⁵ כִּי אֲשֶׁר רָאִיתֶם אֶת מִצְרַיִם הַיּוֹם (אֵל תִּפְחַדוּ) כִּיוּן שְׁמָה שֶׁאַתֶּם רוֹאִים הַיּוֹם אֶת הַמִּצְרַיִם, זֹאת תִּהְיֶה הַפֶּעַם הָאַחֲרוֹנָה שֶׁתִּרְאוּ

⁹⁵³ א"ע.

⁹⁵⁴ אונקלוס.

⁹⁵⁵ א"ע.

⁹⁵⁶ א"ע. רש"י: פְּרָעָה עֲצָמוּ הַתְּקַרְב יוֹתֵר אֶל מַחֲנֶה יִשְׂרָאֵל, כִּיוּן שֶׁהִתְאַמַּץ בְּדַבָּר יוֹתֵר מִכָּל הַמִּצְרַיִם.

⁹⁵⁷ אונקלוס.

⁹⁵⁸ רש"י כתב שתי אפשרויות לכך שכתוב נוסע בלשון יחיד: או שמדובר בכך שמצרים נסעו אחרי ישראל בלב אחד או שמדובר בכך ששרו של מצרים נסע אחרי בני". אוה"ח: הסיבה שבבני" פחדו למרות שה' אמר במפורש שהמצרים ירדפו אחריהם היא מכיוון שבבני" ראו את שרו של מצרים הולך לפני מחנה מצרים וחשבו ששרי מעלה יוצאים להילחם נגדם, אך הסיבה ששר מצרים הלך בראש מחנה מצרים היא מכיוון ששר האומה הולך לפני המלך, ופרעה הלך בראש המחנה.

⁹⁵⁹ אונקלוס. רש"י: תפסו אומנות אבותם. רמב"ן בדברי אונקלוס פירש שהכוונה היא שבבני" צעקו מלשון תרעומת על ה'. בפירושו שלו כתב שהיו כאלו שצעקו אל ה' והיו כאלו שטענו טענות כלפי משה, כיוון שהיו שם כיתות שונות. פירש נוסף שכתב היא שבבני" האמינו בה', אך היה להם ספק על משה, וחשבו שאולי עשה את כל המכות במצרים בדרך חכמה, או שה' הביא את המכות על מצרים כדי להיפרע מרשעתם. פירוש נוסף שכתב הוא שבבני" בהתחלה צעקו אל ה' אך כשראו שאינם נענים, באו בתרעומת.

⁹⁶⁰ רש"י. א"ע: בלשון הקודש יש מילים כפולות: המבלי – אין קברים, ומשמעותם אחת.

⁹⁶¹ אונקלוס.

⁹⁶² אונקלוס.

⁹⁶³ רש"י. בדבר המקום בו בני" אמרו זאת למשה, נחלקו המפרשים: רש"י כתב שהכוונה היא לדברי העם אל משה "ירא ה' וישפוט" (פרק ה'). א"ע כתב שלמרות שהדבר אינו כתוב בתורה, הרי שבבני" כן אמרו זאת למשה.

⁹⁶⁴ אונקלוס.

⁹⁶⁵ דעת מקרא + א"ע. אוה"ח: תתייצבו בתפילה.

אותם,⁹⁶⁶ לא תסיפו לראתם עוד עד עולם אתם לא תראו את המצרים פעם נוספת עד עולם⁹⁶⁷: (יד)
 יקוק ילחם לכם ה' ילחם בשבילכם,⁹⁶⁸ ואתם תחרישון ואתם תשתקו ולא תצטרכו להילחם⁹⁶⁹: (טז)
 ויאמר יקוק אל משה ה' אמר למשה, מה תצעק אלי למה אתה מתפלל אליי עכשיו (משה רבינו היה
 מתפלל לה' כדי שיורה לו מה לעשות),⁹⁷⁰ דבר אל בני ישראל ויסעו תאמר לבני ישראל שייסעו לתוך הים,
 והים לא יעמוד בפניהם, אלא הים ייבקע⁹⁷¹: (טז) (ה' ממשיך לצוות את משה) ואתה הרים את מטף משה,
 טול את המטה שלך,⁹⁷² ונטה את ידך על הים ותרים את ידך (שמחזיקה במטה) לכיוון הים,⁹⁷³ ובקעהו
 בכך שתרים את ידך לכיוון הים, אתה תבקע את הים לשניים, ויבאו בני ישראל בתוך הים ביבשה ובני
 ישראל יעברו ביבשה שתהיה בתוך המקום של הים. על ידי שתרים את ידך, אתה תבקע את הים לשניים,
 ותהיה יבשה באמצע הים, ובני ישראל יעברו ביבשה זו⁹⁷⁴: (יז) ואני הנני מחזק את לב מצרים אני אגרום
 לכך שלבם של המצרים יהיה תקיף,⁹⁷⁵ ויבאו אחריהם ובגלל שליבם של המצרים יהיה תקיף, המצרים
 ייכנסו לים סוף אחרי בני ישראל, ואפכה בפרעה ובכל חילו ברכבו ובפרשיו הכבוד שלי יגדל, אני
 אהיה מכובד, על ידי שאעשה שפטים בפרעה, בעבדיו, במרכבותיו ובפרשים (החייילים שרוכבים על
 הסוסים) של פרעה⁹⁷⁶: (יח) וידעו מצרים כי אני יקוק המצרים שנשארו במצרים יידעו שאני ה',⁹⁷⁷
 בהפכדי בפרעה ברכבו ובפרשיו (המצרים שנשארו במצרים יידעו שאני ה') כאשר אני אתכבד על ידי
 עשיית השפטים בפרעה, במרכבות שלו ובפרשים שלו⁹⁷⁸: (יט) ויסע מלאך האלהים ההלך לפני מחנה
 ישראל וילך מאחריהם מלאך ה' שהיה הולך בקדמת מחנה ישראל כדי להוליך את עמוד הענן,⁹⁷⁹ עבר,

⁹⁶⁶ רש"י.

⁹⁶⁷ אונקלוס. רמב"ן: בשם חז"ל, יש כאן מצווה לדורות שלא לראות את מצרים.

⁹⁶⁸ רש"י. אוה"ח: כיוון שה' הוא שיילחם לכם, אין לכם לדאוג לשרו של מצרים, שהרי ה' יכול לנצח אותו.
 בפרושו השני כתב שהכוונה היא שמידת הרחמים תיהפך למידת הדין על מצרים.

⁹⁶⁹ אונקלוס.

⁹⁷⁰ רש"י. א"ע: משה שקול כנגד כל ישראל, וכל בני ישראל התפללו אל ה', ולפי דבריו צריך לומר או כדברי חז"ל
 שהיו כמות או שיחד עם התרעומת על משה, בני"ג גם התפללו אל ה'. רמב"ן השה על דברי הא"ע, הרי ראוי
 שבנ"י יצעקו עכשיו אל ה'! בהסבר דברי הא"ע, כתב הרמב"ן שה' אמר למשה, שלא יניח לבנ"י להמשיך
 ולהתפלל, אלא שיאמר להם שייסעו. בסוף דבריו כתב כרש"י, וכתב התורה לא כתבה שמה התפלל אל ה',
 מכיוון שמה היה חלק מעם ישראל בשעה שייסעו. והם ייכנסו אל הים. ספורנו: צעקת משה אל ה' הייתה על תלונת בני"
 וה' אמר לו שלא יחשוד בבנ"י, אלא יאמר להם שייסעו, והם ייכנסו אל הים. אוה"ח: קשה, שהרי ראוי לכל אדם
 להתפלל אל ה' בשעת צרה, וא"כ מדוע ה' אמר למשה שבנ"י יפסיקו להתפלל. ענה על כך שבנ"י היו נתונים
 בדין והייתה קטגוריא על בני"ג שאמרה שאינם ראויים להינצל, ולכן ה' אמר למשה שהוא צריך להרבות זכויות
 לבנ"י ע"י שיראו את כח האמונה שלהם, ושייכנסו לתוך הים.

⁹⁷¹ רש"י.

⁹⁷² אונקלוס. כלי יקר: ה' אמר למשה שיסלק את המטה שלו וירם רק את ידו כדי שבנ"י יידעו שלא בכח המטה
 עשה את כל הניסים, ולכן במי מריבה, כאשר משה הכה במטה, חטא משה, כיוון שבנ"י חזרו לטענתם שרק
 בזכות המטה עשה משה את כל הניסים.

⁹⁷³ אונקלוס.

⁹⁷⁴ אונקלוס.

⁹⁷⁵ אונקלוס.

⁹⁷⁶ אונקלוס.

⁹⁷⁷ ספורנו וכן כתב הא"ע בפס' ד'.

⁹⁷⁸ אונקלוס.

⁹⁷⁹ רשב"ם. א"ע: כבר נסע מלאך ה', עוד לפני שבנ"י צעקו אל ה'. ספורנו: מדובר על המלאך שהולך את עמוד
 האש שעבר אחורה כדי להתיך את התהומות. א"ע כתב שיש אומרים שמלאך ה' הוא עמוד האש עצמו והקשה
 על כך, שהרי לא מצאנו בשום מקום שעמוד הענן נקרא מלאך, וגם הכפילות בפסוק אינו מובן.

הלך מאחורי מחנה ישראל, כדי להבדיל בין מחנה מצרים למחנה ישראל,⁹⁸⁰ וַיֵּסַע עֲמוּד הָעֵנָן מִפְּנֵיהֶם וַיַּעֲמֵד מֵאַחֲרֵיהֶם בזמן החשיכה, כאשר הגיע כבר עמוד האש, במקום שעמוד הענן יסתלק לגמרי, עמוד הענן נסע מקדמת מחנה ישראל ועבר אל מאחורי מחנה ישראל⁹⁸¹: (כ) וַיָּבֹא בֵּין מַחֲנֵה מִצְרַיִם וּבֵין מַחֲנֵה יִשְׂרָאֵל עֲמוּד הָעֵנָן (והמלאך) נעמד בין מחנה מצרים למחנה ישראל, וַיְהִי הָעֵנָן וְהַחֹשֶׁךְ הָעֵנָן גרם לכך שהמצרים יהיו בחשיכה גדולה יותר ממה שהיו נמצאים בה ללא הענן,⁹⁸² וַיֹּאמֶר אֶת הַלַּיְלָה עֲמוּד הָאֵשׁ האיר לבני ישראל את הלילה, כמו בכל לילה אחר,⁹⁸³ וְלֹא קָרַב זֶה אֶל זֶה פֶּלַח הַלַּיְלָה מחנה מצרים לא התקרב אל מחנה ישראל לאורך כל הלילה⁹⁸⁴: (כא) וַיֵּט מֹשֶׁה אֶת יָדוֹ עַל הַיָּם מִשֶּׁה הָרִים אֶת יָדוֹ לְכַוּוֹן הַיָּם,⁹⁸⁵ וַיִּזְלַף יָקוֹק אֶת הַיָּם בְּרוּחַ קָדִים עֲזָה פֶּלַח הַלַּיְלָה במשך כל הלילה, ה' הנהיג רוח מזרחית שהיא הרוח החזקה שברוחות,⁹⁸⁶ וַיִּשְׂם אֶת הַיָּם לְחֶרְבָּה הַרוּחַ הַמְזֻרְחִית ייבשה חלק מהים, הפכה חלק מהים ליבשה,⁹⁸⁷ וַיִּבְקְעוּ הַמַּיִם מִי יָם סוּף נִבְקְעוּ⁹⁸⁸: (כב) וַיָּבֹאוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּתוֹךְ הַיָּם בַּיַּבֵּשָׁה בני ישראל נכנסו ליבשה שנוצרה במקום שבו היו מי הים לפני שה' הביא את רוח הקדים,⁹⁸⁹ וְהַמַּיִם לָהֶם חֲמָה מִיַּמִּינָם וּמִשְׂמָאלָם המים שימשו לבני ישראל לחומה, המים שהיו מצדי היבשה קפאו, וכך מים אלו שימשו לחומה בשעה שבני ישראל עברו במעבר היבשה שנוצר⁹⁹⁰: (כג) וַיִּרְדְּפוּ מִצְרַיִם הַמְצָרִים רדפו אחרי בני ישראל,⁹⁹¹ וַיָּבֹאוּ אַחֲרֵיהֶם הַמְצָרִים נכנסו אחרי בני ישראל לים סוף,⁹⁹² כֹּל סוּס פָּרְעֹה רָכְבוּ וּפָרָשָׁיו

⁹⁸⁰ רש"י, וסיבה נוספת שעבר המלאך לאחורי בני"י היא כדי לקבל את הבליסטרות של המצרים. כן כתב שהסיבה שכתוב כאן מלאך האלוקים היא משום שבני"י הם נתונים בדין אם להינצל או לא. ספורנו: הסיבה שהמלאך עבר אל אחורי בני ישראל היא כדי להפוך את קרקע הים לטיט, שהרי אין צורך יותר להראות לבני ישראל את הדרך, שהבקיעה בים היא שמראה להם את הדרך. רמב"ן: מלאך ה' הוא בית דינו של ה', שהרי בהרבה מקומות, נקראת מידת הדין בשם מלאך.

⁹⁸¹ רש"י, וא"כ מצאנו מחלוקת במפרשים מה הולך את בני"י באותו הזמן. רש"י סובר שעמוד האש עשה זאת ואילו ספורנו סובר שלא היה צורך בהולכה, כיוון שהים הבקוע הוא שהלך לפני בני"י. אמנם בד"ה ויעמוד מאחריהם כתב הספורנו שעמוד הענן עמד מאחרי ישראל ומאחרי עמוד האש, ולכאורה יש סתירה בדבריו. רמב"ן סובר שגם עמוד הענן וגם עמוד האש הלכו מאחרי בני ישראל. עמוד האש היה צמוד למחנה ישראל ואילו עמוד הענן היה בין עמוד האש למחנה מצרים. הסיבה שעמוד האש עבר אל אחורי בני ישראל היא מכיוון שלו היה עמוד האש בקדמת מחנה ישראל, היו ישראל ממהרים ללכת, והמצרים לא היו רואים דבר, ולא היו רודפים אחרי בני"י. אה"ח: ישנם שלשה עננים שהיו הולכים לפני בני"י: (1) כדי לתור להם מקום לנוח (2) כדי להגן עליהם מפני השמש (3) להאיר להם בלילה. שני העננים הראשונים עברו אל מאחורי בני"י בשעה זו.

⁹⁸² רש"י. ⁹⁸³ רש"י וא"ע. א"ע דחה את פירושו של מרינוס שפירש שהכוונה היא שאורם לשון מה שהיה בלילה, כמו אור לארבעה עשר.

⁹⁸⁴ רש"י. כלי יקר: כל אחד מארבעת הכתות השונות לא התקרב אחד אל השני. בפירוש נוסף כתב שהמלאך שהלך אל אחורי בני ישראל לא התקרב לאמירת השירה. ספורנו: כל אחד מבני ישראל לא התקרב אחד אל השני מכיוון שבחושך אין מתקרבים אחד אל השני.

⁹⁸⁵ אונקלוס.

⁹⁸⁶ רש"י ומצורף לכאן ביאורנו בפרק י' פס' יג'. רשב"ם: דרך רוח הקדים לייבש הכל, ורצה ה' לייבש את הים כמה שיותר קרוב לדרך הטבע. רמב"ן: זה מה שהטעה את המצרים, שחשבו שהרוח היא שייבשה את הים, ולא ה'. אה"ח: היו כאן שני שלבים: השלב הראשון הוא שרוח הקדים גרמה למים העמוקים להתפזר לצדדים, אך עדיין נשאר מעט מים רדודים, ומים אלו נבקעו. כלי יקר: בהתחלה, הרוח פעלה על המים התחתונים, ורק אח"כ פעלה על המים העליונים יותר.

⁹⁸⁷ אונקלוס.

⁹⁸⁸ ספורנו. רש"י: הכוונה היא שכל המים שבעולם בקעו.

⁹⁸⁹ א"ע.

⁹⁹⁰ א"ע.

⁹⁹¹ אה"ח: המצרים המשיכו את מרדפם אחרי בני"י רק כאשר התחיל להאיר, ואז ראו המצרים את מחנה ישראל.

אֶל תוֹךְ הַיָּם כֹּל הַסּוּסִים שֶׁל פְּרָעָה, מִרְכַּבוֹתֵינוּ וּפְרָשֵׁינוּ (שֶׁל פְּרָעָה) נִכְנְסוּ לְתוֹךְ הַיָּם⁹⁹³: (כד) וַיְהִי בַּאֲשֶׁמֶרֶת הַבֶּקֶר בְּשִׁלְשֵׁי הַלַּיְלָה שֶׁלִּפְנֵי הַבּוֹקֵר. הַלַּיְלָה מִחֹלֶקֶת לְשִׁלוֹשָׁה חֲלָקִים, וְהַכְּתוּב מְסַפֵּר לָנוּ שֶׁפְּסוּק זֶה הֵתְרַחַשׁ בְּחֶלֶק הַשְּׁלִישִׁי וְהָאֲחֵרוֹן שֶׁל הַלַּיְלָה שֶׁהוּא הַחֶלֶק שֶׁלִּפְנֵי הַבּוֹקֵר,⁹⁹⁴ וַיִּשְׁקֹף יִקְוֶה אֶל מַחְנֵה מִצְרַיִם ה' הַבֵּיט עַל מַחְנֵה מִצְרַיִם,⁹⁹⁵ בְּעִמּוּד אִישׁ וְעָנָן וַיְהִי אֵת מַחְנֵה מִצְרַיִם ה' הֵטִיל מֵהוּמָה בְּמַחְנֵה מִצְרַיִם עַל יַדֵּי עִמּוּד הָאִישׁ וְעִמּוּד הָעָנָן⁹⁹⁶: (כה) וַיִּסֹּר אֵת אֶפְנֵי מִרְכַּבְתּוֹ ה' הִסִּיר אֶת הַגִּלְגָּלִים מֵהַמְּרַכְבוֹת שֶׁל פְּרָעָה, עַל יַדֵּי שֶׁהָאִישׁ שֶׁרָפָה אֶת הַגִּלְגָּלִים,⁹⁹⁷ וַיִּנְהַגְהוּ בְּכַבְדָּתָהּ ה' הִנְהִיג אֶת הַמְּרַכְבוֹת שֶׁל הַמִּצְרַיִם בְּכַבְדוֹת, הַמִּצְרַיִם לֹא הָיוּ יְכוּלִים לְהִשְׁתַּלֵּט עַל הַמְּרַכְבוֹת שֶׁלָּהֶם, וְה' הִנְהִיג אֶת הַמְּרַכְבוֹת בְּצוּרָה כְּבֹדָה וְלֹא נוּחָה,⁹⁹⁸ וַיֹּאמֶר מִצְרַיִם כֹּל אֶחָד מֵהַמִּצְרַיִם שֶׁרָדְפוּ אַחֲרֵי יִשְׂרָאֵל אָמַר, אָנוּסָה מִפְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֲנִי אֲבָרַח מִפְּנֵי בְנֵי יִשְׂרָאֵל, וְלֹא אֲמַשִּׁיךְ לְרִדּוֹף אַחֲרֵיהֶם, כִּי יִקְוֶה נִלְחַם לָהֶם בְּמִצְרַיִם כִּיוּן שֶׁה' הוּא שֶׁנִּלְחַם בְּמִצְרַיִם עִבּוֹר יִשְׂרָאֵל⁹⁹⁹: (כו) וַיֹּאמֶר יִקְוֶה אֶל מֹשֶׁה ה' אָמַר לְמֹשֶׁה לְאַחַר שֶׁבֵנִי יִשְׂרָאֵל עִבְרוּ בַיָּם,¹⁰⁰⁰ נָטָה אֵת יָדְךָ עַל הַיָּם הָרֶם אֶת יָדְךָ לְעִבְרֵי הַיָּם,¹⁰⁰¹ וַיִּשְׁבּוּ הַיָּמִים עַל מִצְרַיִם עַל רִכְבּוֹ וְעַל פְּרָשָׁיו הַיָּמִים יִחְזְרוּ לְמִקְוָמָם, וַיִּכְסּוּ אֶת הַמִּצְרַיִם יַחַד עִם הַמְּרַכְבוֹת וְהַפְּרָשִׁים שֶׁלָּהֶם¹⁰⁰²: (כז) וַיֵּט מֹשֶׁה אֶת יָדוֹ עַל הַיָּם מֹשֶׁה הִרִים אֶת יָדוֹ לְעִבְרֵי הַיָּם, וַיִּשְׁבּוּ הַיָּם לְפָנֹת בֶּקֶר לְאֵיתָנוּ לְקִרְאֵת הַבּוֹקֵר, חֹזֵר יָם סוֹף לְמַצְבוֹ הָרֵאשׁוֹן, יָם סוֹף חֹזֵר לְהִיּוֹת כְּמוֹ שֶׁהָיָה לִפְנֵי בְקִיעֵת הַיָּם,¹⁰⁰³ וּמִצְרַיִם נָסִים לְקִרְאֵתוֹ מְרֹבֵב בְּלִבּוֹל שֶׁאֲחָזוּ בְּמִצְרַיִם, הַמִּצְרַיִם בְּרָחוּ לְתוֹךְ הַיָּם, בְּמִקְוֶה לְבָרוּחַ אֶל מַחוּץ לַיָּם,¹⁰⁰⁴ וַיִּנְעַר יִקְוֶה אֶת מִצְרַיִם בְּתוֹךְ הַיָּם ה' נִעַר אֶת הַמִּצְרַיִם בְּתוֹךְ יָם

⁹⁹² אונקלוס.

⁹⁹³ אונקלוס. רש"י: סוס בלשון יחיד מכיוון שלפני המקום אין כולם חשובים אלא כסוס אחד.

⁹⁹⁴ רש"י. אה"ח: הסיבה שדווקא בבוקר ה' עשה כן, למרות שבליילה מידת הדין חזקה יותר, היא מכיוון שה' עשה כן כשכר על שאברהם עצמו קם בבוקר לחבוש את חמורו, וכך, זכותו של אברהם היא שהגבירה את מעשה ה'.

⁹⁹⁵ אונקלוס. רש"י: ההבטה כאן היא כדי להשמיד. ה' רצה להשמיד את מחנה מצרים, ולכן הסתכל עליהם. א"ע: ההשקפה הייתה ע"י מלאך ה', שעבר אל אחורי מחנה ישראל. ספורנו: ה' קירב את שני העמודים יותר לכיוון מחנה מצרים.

⁹⁹⁶ רש"י וכן משמע מרש"י. רש"י כתב שעמוד הענן היה יורד ועושה את הים כטיט, ועמוד האש היה מרתיח את הים. א"ע: מחנה מצרים היה בין עמוד הענן לעמוד האש. ספורנו: ויהם היינו שגרם למצרים לחלות במיני מחלות.

⁹⁹⁷ רש"י.

⁹⁹⁸ רש"י. רש"י: המצרים הסירו את גלגלי המרכבות כדי לנסות להתאימם ולברוח, כיוון שהמרכבות היו רוכבות בכבדות. ספורנו: הטיט הוא שגרם למרכבות המצרים להתנהג בכבדות. א"ע: כתב בהתחלה כפירוש הרשב"ם, שהמצרים עצמם רצו להסיר את גלגלי המרכבות שלהם. בפירושו השני כתב שויסר היינו מלשון סר, שה' רצה להפוך את המרכבות של המצרים.

⁹⁹⁹ רש"י בפירושו הראשון. בפירושו השני כתב שהמצרים פחדו שה' נלחם גם במצרים שנשארו במצרים.

¹⁰⁰⁰ רש"י.

¹⁰⁰¹ אונקלוס.

¹⁰⁰² רש"י. אה"ח הקשה: גם ללא הרמת היד, היו המים צריכים לחזור למקומם, שהרי אין טבע המים לעמוד זקוף כחומה. על כך ענה 4 תשובות: א. המים היו יכולים לחשוב שכשם שה' נתן רשות לבנ"י לעבור, כך הוא נתן רשות למצרים לעבור. ב. לא ניתן לבטל דברי ב"ד, אא"כ הבי"ד שבמקומו גדול ממנו. ג. הים היה חוזר למקומו לאט כיוון שתשש כוחו. ד. בדברים אלו, נתן ה' רשות לים להמית את המצרים, גם אם זה אומר לפרוץ קצת מעבר לגבולות הים.

¹⁰⁰³ רש"י. א"ע דחה את דברי האומרים שמשו פשוט ידע את זמן הגאות ואילו פרעה לא ידע זאת: א. כאן הכל התייבש ולא נוצר מצב שרק היה פחות מים. ב. המים חזרו מיד לאחר שבנ"י עברו בתוך הים. ג. הגאות והשפל מתבררים רק אחרי שעות.

¹⁰⁰⁴ רש"י. רש"י: המצרים לא הצליחו לתקן את הגלגלים ולהפכם עד שהים השיג אותם.

סוף¹⁰⁰⁵: (כח) וַיֵּשְׁבוּ הַמַּיִם וַיִּכְסּוּ אֶת הָרֶכֶב וְאֶת הַפָּרָשִׁים הַמַּיִם חִזְרוּ וְכִיסּוּ אֶת כָּל הַמֵּרְכָבוֹת וְהַפָּרָשִׁים של המצרים,¹⁰⁰⁶ לְכָל חֵיל פְּרַעְיָה הַבָּאִים אַחֲרֵיהֶם בַּיָּם הַמַּיִם כִּיסּוּ אֶת כָּל עַבְדָּיו שֶׁל פְּרַעְיָה שֶׁנִּכְנְסוּ לִים כְּדֵי לַרְדּוֹף אַחֲרֵי בְנֵי יִשְׂרָאֵל,¹⁰⁰⁷ לֹא נִשְׁאַר בָּהֶם עַד אֶחָד לֹא נִמְלַט אֶפִּילוֹ מִשְׁרַת אֶחָד שֶׁל פְּרַעְיָה. כּוֹלֵם טִבְעוּ בַיָּם¹⁰⁰⁸: (כט) וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל הִלְכוּ בַיַּבְשָׁה בְּתוֹךְ הַיָּם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל שְׁעֵדִיין נִשְׁאַרוּ בְּאִמְצַע הַיָּם, הִלְכוּ עַל הַיַּבְשָׁה שֶׁהֵייתה בְּתוֹךְ הַיָּם, לַמְרוֹת שֶׁהַמַּיִם כָּבַר חִזְרוּ וְהִטְבִּיעוּ אֶת הַמִּצְרַיִם. נּוֹצַר מִצַּב שְׁבָאוֹתוֹ יָם, הִיָּה חֶלֶק שָׁבוּ הִיָּה מִעֵבֶר יָבֵשׁ בְּשִׁבִיל אֱלוֹ מִבְּנֵי יִשְׂרָאֵל שְׁעֵדִיין לֹא עִבְרוּ בְּתוֹךְ הַיָּם, וְחֶלֶק שֶׁלֹּא הִיָּה בּוֹ מִעֵבֶר יָבֵשׁ, וְשֵׁם טִבְעוּ הַמִּצְרַיִם,¹⁰⁰⁹ וְהַמַּיִם לָהֶם הִמָּה מִיַּמִּינָם וּמִשְׂמָאלָם הַמַּיִם הָיוּ כְּחוֹמָה לְבְנֵי יִשְׂרָאֵל עַל יַדֵּי שֶׁהֵם נִעְמְדוּ מִיַּמִּין לְמִקְוֵם בּוֹ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל עִבְרוּ בַיַּבְשָׁה וּמִשְׂמָאל לְמִקְוֵם בּוֹ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל עִבְרוּ בַיַּבְשָׁה: (ל) וַיִּזְשַׁע יִקְוֶן בַּיּוֹם הַהוּא אֶת יִשְׂרָאֵל מִיַּד מִצְרַיִם בְּאוֹתוֹ יוֹם שֶׁטִּבְעוּ הַמִּצְרַיִם בַּיָּם סוֹף, הוֹשִׁיעַ ה' אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מִיַּד מִצְרַיִם,¹⁰¹⁰ וַיֵּרָא יִשְׂרָאֵל אֶת מִצְרַיִם מֵת עַל שִׁפְתַּי הַיָּם עִם יִשְׂרָאֵל רָאוּ אֶת הַמִּצְרַיִם הַמֵּתִים עַל שִׁפְתַי יָם סוֹף. הַיָּם פִּלַּט אֶת גּוֹפּוֹת הַמִּצְרַיִם שֶׁטִּבְעוּ בַיָּם¹⁰¹¹: (לא) וַיֵּרָא יִשְׂרָאֵל אֶת הַיָּד הַגְּדֹלָה אֲשֶׁר עָשָׂה יִקְוֶן בְּמִצְרַיִם עִם יִשְׂרָאֵל רָאָה אֶת הַגְּבוּרוֹת וְאֶת הַנִּיִּסִּים שֶׁעָשָׂה ה' בְּמִצְרַיִם,¹⁰¹² וַיֵּרָאוּ הָעַם אֶת יִקְוֶן לְאַחַר שֶׁרָאוּ נִיִּסִּים אֱלוֹ, הֵייתה לַעַם יִשְׂרָאֵל יִרְאָה מִלִּפְנֵי ה',¹⁰¹³ וַיֵּאֱמִינוּ בִּיקְוֶן וּבְמֹשֶׁה עַבְדּוֹ (לְאַחַר שֶׁרָאוּ אֶת הַנִּיִּסִּים) עִם יִשְׂרָאֵל הָאֱמִיין בְּה', וְכֵן הָאֱמִיין עִם יִשְׂרָאֵל בְּנִבְאוֹתוֹ שֶׁל מֹשֶׁה¹⁰¹⁴:

שמות פרק טו

(א) אִזּוּ יִשִּׁיר מֹשֶׁה וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל אֶת הַשִּׁירָה הַזֹּאת לִיקְוֶן לְאַחַר שֶׁהַמִּצְרַיִם טִבְעוּ בַיָּם, שָׁרוּ מֹשֶׁה וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל אֶת הַשִּׁירָה הַבְּאָה. מֹשֶׁה חִיבֵר אֶת הַשִּׁירָה וְלִימַד אֶת הַשִּׁירָה לְבְנֵי יִשְׂרָאֵל,¹⁰¹⁵ וַיֵּאֱמְרוּ לְאַמֹּר כָּל אֶחָד מִיִּשְׂרָאֵל אִמְרָה אֶת הַשִּׁירָה הַבְּאָה,¹⁰¹⁶ אֲשִׁירָה לִיקְוֶן אֲנִי אֲשַׁבַּח אֶת ה',¹⁰¹⁷ כִּי גָאָה גָאָה כִּיוּן שֶׁהִי

¹⁰⁰⁵ רש"י.

¹⁰⁰⁶ אונקלוס.

¹⁰⁰⁷ רש"י + אונקלוס. לפי רש"י, לכל חילו, היינו משפט תמורה לכתוב לפני כן, למרכבות ולפרשים, ואין כאן כלל הוספה. הרמב"ן סובר שהמדובר כאן הוא על חיילי פרעה שלא היו במרכבות ובפרשים.

¹⁰⁰⁸ א"ע.

¹⁰⁰⁹ א"ע.

¹⁰¹⁰ אונקלוס.

¹⁰¹¹ רש"י. א"ע: הים לא פלט את המצרים, אלא הכוונה היא שבנ"י שהיו על שפת הים ראו שהמצרים טבעו.

¹⁰¹² רש"י. א"ע: הכוונה היא למכה הגדולה. רמב"ן: הכוונה ביד הגדולה היא למידת הדין.

¹⁰¹³ אונקלוס. אוה"ח: מדובר על יראת הרוממות.

¹⁰¹⁴ אונקלוס. רשב"ם: האמונה בה' היא שלא ימותו במדבר.

¹⁰¹⁵ א"ע. רש"י: לאחר שמשה ובני ישראל ראו את המצרים טובעים בים, עלה בליבם לשיר את השירה הזאת לה'. רש"י כתב בשם מדרש חז"ל שמכאן לתחיית המתים מהתורה, שהרי בעתיד, משה עתיד לחיות ולומר את השירה הזאת. רמב"ן הקשה על פירוש הפשט של רש"י בכך שמצאנו הרבה מאוד פסוקים שמדברים על לשון עתיד, אלא מפרש הרמב"ן שכך הדרך בתורה, לכתוב לשון עתיד כאשר אין הכוונה ללשון עתיד ממש, כיוון שדרך הלשון לעמוד במקום שבו מתרחשים הדברים ולרמוז למה שהולך לקרות איתו. אוה"ח: כאשר בנ"י הגיעו לדרגת האמונה הגבוהה, הם התחילו לשיר, וכדי שלא יישמע שרק אז היו יכולים לשיר, ולא בזמן אחר, כתבה התורה בלשון עתיד "ישיר" כדי לומר שבכל דור ניתן לשיר.

¹⁰¹⁶ א"ע.

¹⁰¹⁷ אונקלוס.

התגאה על גאים, ה' ניצח את המצרים החזקים,¹⁰¹⁸ **סוּס וְרִכְבּוֹ רָמָה בַּיָּם** ה' השליך לתוך הים את הסוס, כאשר מעל הסוס נמצא הרוכב שלו. ה' גרם לכל רוכב על סוס שיטבע כאשר הוא עדיין נמצא על הסוס שלו.¹⁰¹⁹ **(ב) עָזִי וְזַמְרַת יָהּ** חוזקו ונקמתו של ה',¹⁰²⁰ **וַיְהִי לִי לִישׁוּעָה** (חוזקו ונקמתו של ה') היו לי לישועה, **זֶה אֱלֹהֵי וְאֲנִי־זֶה** זהו האל שלי ואני אספר את שבחו,¹⁰²¹ **אֱלֹהֵי אָבִי** הקדושה של ה' על עם ישראל והשראת שכניתו עליהם מתחילה עוד מימי האבות,¹⁰²² **וְאֲרַמְמָנְהוּ** ולכן אעבוד לפני ה',¹⁰²³ **(ג) יְקֹק אִישׁ מִלְחָמָה** ה' מנצח במלחמות,¹⁰²⁴ **יְקֹק שְׁמוֹ** גם כאשר ה' נלחם נגד אויביו, ה' משתמש בשם מידת הרחמים שלו.¹⁰²⁵ **(ד) מִרְכַּבַּת פְּרָעָה וַחִילּוֹ יֵרָה בַּיָּם** ה' השליך בים סוף את מרכבותיו ואת חייליו של פרעה,¹⁰²⁶ **וּמִבְחַר שְׁלִשׁוֹ טַבָּעוֹ בַּיָּם סוּף** גיבוריו של פרעה טובעו בטיט שיצר ה' בים סוף¹⁰²⁷ **(ה) תְּהַמֹּת יְבַסְיָמוּ** תהום הים, החלק התחתון של הים, כיסה את חיילי פרעה,¹⁰²⁸ **יָרְדוּ בַּמַּצּוֹלֹת כְּמוֹ אֲבֵן** פרעה וחייליו ירדו לעומק הים, כאילו היו אבנים שהושלכו לתוך הים¹⁰²⁹ **(ו) יְמִינֶךָ יְקֹק נְאֻדָּרִי בְּכַף יַד יְמִין** של ה' אדירה בכח, יד ימין של ה' חזקה מאוד, ובה הוא מציל את ישראל,¹⁰³⁰ **יְמִינֶךָ יְקֹק תִּרְעַץ אוֹיֵב** ובאותה יד ימין של ה', ה' שובר את האויבים. ה' עושה שתי פעולות ביד אחת: מציל את ישראל ושובר את השונאים¹⁰³¹ **(ז)**

¹⁰¹⁸ אונקלוס. רש"י בפירושו הראשון כתב כאונקלוס. בפירושו השני כתב שהגאות של ה' הייתה שעשה מה שאדם לא יכול לעשות, שהטביע את המצרים בעוד הם רוכבים על סוסיהם. בפירושו השלישי כתב שכל מה שמשבחים את ה', עדיין יש צה לשבח אותו, שלא ניתן לשבח את ה' על כל הדברים שיש בו. רשב"ם: גאה גאה היינו שניצח במלחמה. ספורנו: את כל הגאות וכל הטוב יש לייחס לה'. כלי יקר: מי שמתגאה, ה' מוסיף לו גאווה נוספת כדי להפיל אותו בסופו של דבר.

¹⁰¹⁹ רש"י.

¹⁰²⁰ רש"י ודחה בכך את דברי אונקלוס שפירש חוזקי ושבחי של ה'. הסיבה שרש"י דחה את פירוש אונקלוס היא מכיוון שבסמיכות, אין עזי בקמץ כמו עזי. רשב"ם כתב שהיו"ד שבעזי היא מיותרת כמו רבתי בגויים. ספורנו: העוז והזמרה של ה' היה לי לישועה. רמב"ן: הסיבה שכתוב כאן שמו של ה' רק בשתי אותיות היא מכיוון שה' עשה נס זה של בקיעת הים על ידי מלאך.

¹⁰²¹ רש"י בפירושו השני לואנוהו. בפירושו הראשון כתב את פירוש אונקלוס שהכוונה היא שאעשה לו נוה, אעשה לו מקום לשכנתו. א"ע: זה אלי – ה' הוא התוקף שלי. ואנוהו פירש כמו אונקלוס. רש"י כתב שבנ"י ראו את ה' וכך יכלו לומר "זה אלי". רשב"ם: למרות שלא ראו את ה' שייך לומר "זה" כמו הפסוק "כי זה משה האיש" למרות שמשלה לא היה לפנייהם באותו זמן. ספורנו: ה' הוא הקדמון והנצחי.

¹⁰²² רש"י.

¹⁰²³ אונקלוס. א"ע: אספר בגבורתו של ה'. רשב"ם: אייפה את ה'. רמב"ן: לאבותי ה' נראה באל שדי ועכשיו ארומם את שמו לשם גבוה יותר.

¹⁰²⁴ אונקלוס. רש"י: ה' הוא בעל מלחמות. א"ע: ה' נלחם באויבים של אוהביו. בהסבר המילה איש, פירש כרש"י: בעל מלחמות.

¹⁰²⁵ רש"י בפירושו השני. בפירושו הראשון כתב שהכוונה היא שה' נלחם בשמו. ספורנו: הכרתת הרשעים היא מידת הרחמים, שהרי אם ה' לא יכרית את הרשעים, לא יתקיים העולם. רשב"ם וא"ע: ה' נודע בשמו בכך שהוא עושה משפט.

¹⁰²⁶ רש"י. א"ע: למרות שהמרכבות וחיילי פרעה היו כבדים, ה' השליך אותם בים כאילו היו קלים. בהסבר ים סוף כתב הא"ע שני פירושים: או שמדובר על סוף, מעין צמח, או שמדובר על שם מקום שנקרא סוף כמו שים כינרת נקרא על שם העיר כינרת שנמצאת בסביבת הים.

¹⁰²⁷ אונקלוס + רש"י.

¹⁰²⁸ א"ע. רש"י: הסיבה שמבחר שלישיו טובעו בים סוף היא כדי שמצולות הים יכסו את חיילי פרעה.

¹⁰²⁹ א"ע. רש"י: הרשעים צללו כקש, הבינונים צללו כאבן והכשרים ירדו כעופרת – שירדו מיד.

¹⁰³⁰ רש"י.

¹⁰³¹ רש"י. כמו"כ כתב רש"י שהסיבה שכתובים כאן שני פעמים ימין היא מפני שכאשר ישראל עושים רצונו של מקום, הם הופכים את יד שמאלו של ה' לימין, וכן כתב פירוש שיש אומרים שיד ימין היא נאדרי בכח ויד שמאל היא שמרוצצת את האויבים. פירוש נוסף שכתב הוא שהכח האדיר הוא שה' משבר את האויבים. א"ע: הסיבה שכתוב פעמיים ימין היא כדי לומר שפעם אחרי פעם נוהג כך ה'. כמו"כ כתב הא"ע שנאדרי בכח הכוונה היא כלפי ה' ואין מילים אלו מוסבות על ימין. וכתב בשם יש אומרים שמילים אלו מוסבות על ידי ימין. רמב"ן: הכפל הוא כדרך כל השירה. פירוש נוסף שכתב (וע"כ כתב שהוא יותר נכון) הוא שימינו של ה' אדירה בכח כדי

וּבְרַב גְּאוּנָדָה תִּהְיֶה קְמִידָה בְּחֻזְקָה הִרְבָּה אֶתְּךָ מִשְׁבֵּר אֶתְּךָ מִי שֶׁקָּם עַל עַם יִשְׂרָאֵל, אֶתְּךָ הָאוֹיְבִים שֶׁל עַם יִשְׂרָאֵל,¹⁰³² תִּשְׁלַח חֲרֹנְךָ יֶאֱכְלֶמְךָ בְּקֶשׁ כֹּאשֶׁר אֶתְּךָ שׁוֹלַח אֶתְּךָ כַּעֲסָךְ עֲלֵיהֶם, אֶתְּךָ אוֹכֵל אֶתְּךָ הָאוֹיְבִים וּמִשְׁמִיד אוֹתָם, כְּמוֹ שֶׁהָאֵשׁ שׁוֹרֶפֶת אֶתְּךָ הַקֶּשׁ¹⁰³³: (ח) וּבְרִיחַ אֶפְיֶךָ נִעְרְמוּ מֵיָם עַל יְדֵי מֵאֲמֵר פִּיךָ, הַתְּמַלְאוּ הַמַּיִם חֲכָמָה וַיִּכְלוּ לְהִיעָרֵם לְשֵׁתֵי עֵרִימוֹת,¹⁰³⁴ נִצְבּוּ כְּמוֹ נֶדְנְזֵלִים הַמַּיִם נִעְרְמוּ כְּמוֹ חוֹמָה שֶׁל נוֹזְלִים, הַמַּיִם נִעְשׂוּ כְּשֵׁתֵי חוֹמוֹת, שְׁבִינֵיהֶן הִיָּה מִעֵבֵר שֶׁל יְבֵשָׁה,¹⁰³⁵ קָפְאוּ תִּהְיֶה בְּלֶב יָם עוֹמֵק הַיָּם קָפָא וְנִהְיָה חֻזֵק, וְכֵן, כֹּאשֶׁר ה' הִטְבִּיעַ אֶתְּךָ הַמְצָרִים, הַמְצָרִים נִחְבְּטוּ בְּעוֹמֵק הַיָּם הַקְּפוּאָה¹⁰³⁶: (ט) אֶמְרָה פֶּרְעָה אִמְרָה לְמִצְרַיִם כְּדֵי לְשַׁכְנַע אוֹתָם לְרֹדֹף אַחֲרַי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל,¹⁰³⁷ אוֹיֵב אֶרְדֹּף אֲשִׁיג אֲנִי אֶרְדֹּף אַחֲרַי הָאוֹיֵב (בְּנֵי יִשְׂרָאֵל) וְאֲשִׁיג אֶתְּךָ הָאוֹיֵב,¹⁰³⁸ אֶחְלַק שְׁלָל אֶתְּךָ הַשְּׁלָל שֶׁאֶקַּח מִבְּנֵי יִשְׂרָאֵל, אֶחְלַק עִם שְׂרֵי וְעַבְדֵי,¹⁰³⁹ תִּמְלְאוּ נַפְשֵׁי שְׁלֵי תִּתְמַלְאוּ מִהַשְּׁלָל שֶׁאֶקַּח מִבְּנֵי יִשְׂרָאֵל,¹⁰⁴⁰ אֶרִיק חֲרָבִי אֲנִי (פֶּרְעָה) אֶשְׁלֹף אֶתְּךָ הַחֲרָב שֶׁלִּי כְּדֵי לְהִלְחֵם נֶגַד יִשְׂרָאֵל,¹⁰⁴¹ תִּזְרִישְׁמוּ יְדֵי יְדֵי תִּשְׁמִיד אֶתְּךָ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל¹⁰⁴²: (י) נִשְׁפֹּת בְּרוּחְךָ אִמְרָת (ה') בְּפִיךָ,¹⁰⁴³ בְּסָמוּךְ הַיָּם הִיָּה כִּיֶּסֶה אֶתְּךָ פֶּרְעָה וְעַבְדֵי,¹⁰⁴⁴ צָלְלוּ כְּעוֹפְרֵת בְּמַיִם אֲדִירִים פֶּרְעָה וְעַבְדֵי שֶׁקָּעוּ בְּמַיִם הַחֻזְקִים שֶׁל יָם סוּף, כְּמוֹ שְׁעוֹפֶרֶת שׁוֹקֵעַת בְּתוֹךְ מַיִם¹⁰⁴⁵: (יא) מִי כְּמִכָּה בְּאֵלֶם יִקְוֶה! מִי כֹל הַחֻזְקִים יִכּוֹל לְהִשְׁתוֹת לָךְ, ה': אֵינְךָ כְּמוֹךְ בְּכָל הַחֻזְקִים,¹⁰⁴⁶ מִי כְּמִכָּה נֶאֱדָר בְּקִדְשׁ ה': אֵינְךָ עוֹד מִיִּשְׁהוּ שֶׁחֻזֵק כְּמוֹךְ בְּקִדוּשָׁה, אֵינְךָ עוֹד מִיִּשְׁהוּ שֶׁקִּדוּשְׁתוֹ חֻזְקָה כְּמוֹ קִדוּשְׁתוֹ שֶׁל ה',¹⁰⁴⁷ נִזְרָא תִּהְיֶה עַבְדֵיךָ יִרְאִים

להשפיל גאים וימינו של ה' חזקה כדי לשבר את האויבים. אוה"ח: כאשר מידת הרחמים מתחזקת לעשות דבר משפט, היא עושה זאת בכח גדול שהיא יכולה לשבר את האויבים.
¹⁰³² אונקלוס. רשב"ם: ה' מנענע את הקמים עליו. אוה"ח: כאשר ה' משבר את אויביו, אינו עושה זאת בקלות, אלא תוקף אותם עם כל גאונו.
¹⁰³³ אונקלוס. א"ע: ע"י שאתה גאה יותר מכולם, אינך צריך לכלי מלחמה כדי לנצח את אויבך, אלא מספיק שתשלח בהם חרון אף.
¹⁰³⁴ אונקלוס. רש"י: ע"י רוח שיוצא משני הנחיריים של ה' התייבשו המים ונעשו לשני חומות. רשב"ם: ע"י רוח הקדים העזה שנשבה באותה לילה. א"ע: גערותו של ה' היא שייבשה את המים.
¹⁰³⁵ אונקלוס. רשב"ם: נד היינו גובה.
¹⁰³⁶ רש"י ולפי פירושו "בלב ים" היינו בחוזקו של ים. א"ע פירש שאמצע הים קפא.
¹⁰³⁷ רש"י. רשב"ם: פרעה אמר כן בשעה שראה את הים נהפך לחרבה. רמב"ן: לפי רש"י, פסוק זה לכאורה היה צריך להיות הפסוק הראשון בשירה. חז"ל אמרו על כך שאין מוקדם ומאוחר בתורה. רמב"ן עצמו הסביר שבהתחלה התורה הסבירה את מעשה הטביעה בים, ולאחר מכן התורה הסבירה מדוע בני ישראל טבעו בים.
¹⁰³⁸ אונקלוס.
¹⁰³⁹ רש"י.
¹⁰⁴⁰ רש"י. אוה"ח: פרעה אמר שייקח חזרה את בני לעבדים.
¹⁰⁴¹ רש"י ואונקלוס. רש"י הרחיב ואמר שלא ייתכן שהכוונה היא להתחמש בחרב, כיוון שמבחינה לשונית היה צריך להיות הורק. רשב"ם אף אני ארוקן את נרתיק החרב ואשלוף את החרב, וכעין פירוש רש"י. אוה"ח: פרעה אמר שיהרוג את משה ואהרן ע"י החרב.
¹⁰⁴² אונקלוס וא"ע. רש"י: ידי תגרום להם להתרושש.
¹⁰⁴³ אונקלוס. רש"י: הכוונה היא לנשיפה שה' נשף. א"ע: פירוש המילה נשף הוא לילה. בלילה הביא ה' את הרוח שביקעה את ים סוף. רמב"ן: ב' ופ' מתחלפות והכוונה היא שע"י הנשיפה של הרוח שה' החזיר, חזר הים לקדמותו.
¹⁰⁴⁴ אונקלוס.
¹⁰⁴⁵ אונקלוס. ספורנו: שרי מצרים, שקעו כעופרת.
¹⁰⁴⁶ אונקלוס + רש"י. א"ע: האלים הם מלאכי השרת, ובני אלים הם הכוכבים. כלי יקר: אפילו האלמים אומרים את שבחך.
¹⁰⁴⁷ אונקלוס.

מלהלל אותך, שהרי לא ניתן לומר את כל דברי השבח שצריך לומר עליך,¹⁰⁴⁸ עֲשֵׂה פְּלִא כיוון שאתה הוא היחיד בעולם שעושה מעשי פלא¹⁰⁴⁹: (יב) נְטִיתָ יְמִינֶךָ ה! כאשר אתה מרים את יד ימין שלך,¹⁰⁵⁰ תִּבְלַעְמוּ אֲרִי הארץ בולעת את האויבים שלך (ומכאן שהמצרים זכו להיקבר – שהרי הארץ בלעה אותם)¹⁰⁵¹: (יג) נְחִיתָ בְּחֶסֶדְךָ עִם זֶה גְּאֻלְתָּ ה! ברוב טובך אתה הנהגת את העם הזה שגאלת, את בני ישראל,¹⁰⁵² נִהַלְתָּ בְּעֶזְךָ אֶל נֹה קִדְשְׁךָ אתה ניהלת את בני ישראל אל דירת קודשך, אתה הובלת את בני ישראל לארץ ישראל¹⁰⁵³: (יד) שָׁמְעוּ עַמִּים יְרֻזּוּן כאשר העמים שמעו את הניסים שעשית לישראל, הם התרגזו,¹⁰⁵⁴ חִיל אַחֲזוּ יִשְׁבֵי פְּלֶשֶׁת פחד אחז ביושבים בארץ פלשתים לאחר ששמעו את הניסים שעשית לישראל¹⁰⁵⁵: (טו) אַז לאחר ששמעו העמים את הניסים שעשה ה' לישראל, נִבְהָלוּ אֱלֹהֵי אֲדוֹם האנשים החשובים שבאדום נבהלו,¹⁰⁵⁶ אֵילֵי מוֹאָב יֵאחֲזוּמוּ רָעַד האנשים החזקים שבמואב התמלאו גם הם בפחד,¹⁰⁵⁷ נִמְגְּוּ פֶל יִשְׁבֵי כָנָעַן כל יושבי כנען נמסו מפחד מעם ישראל¹⁰⁵⁸: (טז) תִּפְּל עֲלֵיהֶם אֵימָתָה וּפְחַד על אויבי ישראל הקרובים יפול פחד פתאומי ועל אויבי ישראל הרחוקים תיפול אימה, שיפחדו מישראל במשך זמן ארוך,¹⁰⁵⁹ בְּגֹדֶל זְרוּעֶךָ יִדְמוּ כְּאֶבֶן בגלל חוזק ידך, עמים אלו יהיו משותקים כמו אבנים ולא יתקפו את ישראל,¹⁰⁶⁰ עַד יַעֲבֹר עִמָּךָ יִקְוֶק עד שיעבור עם ישראל את המקום שנקרא "ארנון",¹⁰⁶¹ עַד יַעֲבֹר עִם זֶה קִנִּיתָ ועד שיעבור עם ישראל את נהר הירדן¹⁰⁶²: (יז) תִּבְאֲמוּ תַכְנִיס את עם ישראל לארץ ישראל,¹⁰⁶³ וְתִטְעֲמוּ בְּהַר נַחֲלָתְךָ תיטע את בני ישראל בירושלים, תגרום לכך שבני ישראל לא ייגלו מירושלים,¹⁰⁶⁴ מְכוֹן לְשִׁבְתְּךָ

¹⁰⁴⁸ רש"י וא"ע. רמב"ן: ה' מתהלל ע"י הדברים הנוראים שהוא עושה, כמו קריעת ים סוף. רשב"ם: אנשים היראים ממך מהללים אותך. ספורנו: מי שירא מה' מתיירא בגלל הדברים שהוא עושה ולא מיראת העונש.
¹⁰⁴⁹ א"ע.
¹⁰⁵⁰ רש"י. רשב"ם: הכוונה היא להרמת יד ימין של משה, כאשר ה' אמר לו להרים את ידו לעבר הים. א"ע: דבר הפלא הוא שלמרות שה' הוא מהעליונים, כאשר ה' הרים את יד ימינו, הארץ בלעה את התחתונים.
¹⁰⁵¹ רש"י.
¹⁰⁵² אונקלוס. א"ע הסתפק אם הכוונה היא למה שה' הנהיג את עם ישראל עד עתה או למה שהוא עתיד להנהיג את בני ישראל לארץ ישראל. רמב"ן: הכוונה היא לעבר.
¹⁰⁵³ אונקלוס. א"ע: להר סיני.
¹⁰⁵⁴ רש"י.
¹⁰⁵⁵ אונקלוס. רש"י: לפי שהרגו את בני אפרים שברחו ממצרים.
¹⁰⁵⁶ אונקלוס. רש"י: לא היה להם לפחד, שהרי ה' אמר לא לתקוף את אדום, אלא הם נבהלו בגלל שהצטערו על כבודם של ישראל. ספורנו: למרות שישראל לא רצו להתקיף אותם, עצם השמועה על דברים אלו גרמה להם להיאחז בפחד.
¹⁰⁵⁷ אונקלוס. ספורנו: המדובר כאן הוא על לשון תפילה, משה התפלל שיאחז אותם רעד ושלא יתקפו את ישראל.
¹⁰⁵⁸ רש"י.
¹⁰⁵⁹ רש"י עפ"י באר בשדה. א"ע: הכוונה היא שתיפול אימה ופחד על אדום ומואב, כיוון שבנ"י היו צריכים לעבור דרכם עד שהיו נכנסים לא"י. רמב"ן: לא הזכיר את עמון, כיוון שעמון נכלל בתוך מואב. בסוף דבריו כתב (בניגוד לא"ע) שייטכן שגם על הכנעני נפל פחד והוא לא נלחם בישראל עד שבנ"י עברו את הירדן, שהרי הכנעני מלך ארד אינו מכנען.
¹⁰⁶⁰ אונקלוס.
¹⁰⁶¹ אונקלוס. א"ע: הסיבה שכתוב פעמיים עד יעבור היא מכיוון שבנ"י הקיפו את הר שעיר במשך הרבה ימים.
¹⁰⁶² אונקלוס. א"ע: קניית היינו שה' קנה את עם ישראל בכך שהוציאם ממצרים מבית עבדים. רשב"ם: הכפילות היא דרך השירה.
¹⁰⁶³ אונקלוס. רש"י: הסיבה שלא כתוב "תביאנו" אלא כתוב "תביאמו" היא מכיוון שמשה התנבא שהוא לא ייכנס לארץ ישראל. א"ע וספורנו: שלא תגלה את בני ישראל מארץ ישראל.
¹⁰⁶⁴ א"ע. במקור המילה הר הסתפק אם הכוונה היא לפסוק ההר הטוב הזה והלבנון או שמא הכוונה היא להר המוריה.

פְּעֻלַּת יְקוֹק (תיטע את עם ישראל) במקום שבו התקנת שיהיה בית המקדש, במקום בו קבעת שיהיה בית המקדש,¹⁰⁶⁵ מְקַדֵּשׁ אֲדָנִי כֹנְנֵנוּ יְדִידְךָ הַכוֹוֹנָה הַיָּא לַמְקַדֵּשׁ שֶׁאַתָּה ה' עֵתִיד לְבְרוּא בִידִידְךָ, לַמְקַדֵּשׁ שֶׁאוֹתוֹ אַתָּה עֵתִיד לַעֲשׂוֹת בִידִידְךָ¹⁰⁶⁶: (יח) יְקוֹק יִמְלֹךְ לְעֹלָם וְעַד מַלְכוּתוֹ שֶׁל ה' קִיִּימַת לְעוֹלָם, לַתְּמִיד¹⁰⁶⁷: (יט) כִּי כָּא סוֹס פְּרָעָה בְּרָכְבוֹ וּבְפָרְשָׁיו בָּיָם כֹּאשֶׁר נִכְנְסוּ סוֹסָיו שֶׁל פְּרָעָה, מִרְכַּבּוֹתָיו שֶׁל פְּרָעָה וּפְרָשָׁיו שֶׁל פְּרָעָה לַיָּם סוֹף,¹⁰⁶⁸ וַיִּשָּׁב יְקוֹק עֲלֵהֶם אֶת מֵי הַיָּם ה' הַחֲזִיר אֶת מֵי הַיָּם לַמְקוֹמָם (כֹּאשֶׁר הַמְצָרִים הָיוּ עֵדִיין בַּתּוֹךְ הַיָּם), וְכֵן טִבְעוּ הַמְצָרִים, וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל הִלְכוּ בַיַּבְשָׁה בַּתּוֹךְ הַיָּם וְאִילוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל הִלְכוּ בַיַּבְשָׁה שֶׁנּוֹצְרָה בַיָּם עַל יַדֵּי שֶׁה' הֵבִיא אֶת רוּחַ הַקְּדִים: (כ) וַתִּקַּח מְרִים הַנְּבִיאָה אַחוֹת אֶהֱרֹן אֶת הַתָּף בַּיָּדָה מְרִים הַנְּבִיאָה שֶׁהֵייתָה אַחוֹתוֹ שֶׁל אֶהֱרֹן, לַקַּחָה תּוֹף בַּיָּדָה.¹⁰⁶⁹ הַתּוֹף הוּא סוֹג שֶׁל כְּלִי נְגִינָה,¹⁰⁷⁰ וַתִּצְאֵן כָּל הַנְּשִׁים אַחֲרֶיהָ בַּתְּפִים וּבַמַּחְלָת כֹּל נְשׂוֹת יִשְׂרָאֵל יִצְאוּ אַחֲרֵי מְרִים כֶּשֶׁהן מְנַגְּנוֹת בַּתּוֹפִים וְהֵן רוֹקְדוֹת¹⁰⁷¹: (כא) וַתֵּעַן לָהֶם מְרִים עֲשֵׂתָה אֶת עֲנִיית הַשִּׁירָה לְנָשִׁים. עֲנִיָּה הוּא כֹּאשֶׁר אָדָם אֹמֵר לְכָל הַנוֹכַחִים מִשְׁפֵּט שֶׁל הַשִּׁירָה אוֹ שֶׁל הַקִּינָה, וְכֹלָם עוֹנִים אַחֲרָיו, וְכֶשֶׁם שֶׁמֶשֶׁה אָמַר כָּל מִשְׁפֵּט שֶׁל הַשִּׁירָה וְכָל יִשְׂרָאֵל חֲזָרוּ אַחֲרָיו, כֵּךְ מְרִים אָמְרָה לְנָשִׁים מִשְׁפֵּט אֶחָד שֶׁל הַשִּׁירָה וְכוֹלָן חֲזָרוּ אַחֲרֶיהָ,¹⁰⁷² שִׁירוּ לְיִקְוֹק כִּי גָאָה גָאָה תִשִּׁירוּ לָהּ, כִּיוֹן שֶׁה' הִתְגַּאָה עַל גְּאִים, סוֹס וְרָכְבוֹ רָמָה בָּיָם ה' הַשְּׁלִיךְ לַתּוֹךְ הַיָּם אֶת הַסּוֹס, כֹּאשֶׁר מַעַל הַסּוֹס נִמְצָא הָרוֹכֵב שְׁלוֹ. ה' גָּרַם לְכָל רוֹכֵב עַל סוֹס שִׁיטְבַע כֹּאשֶׁר הוּא עֵדִיין נִמְצָא עַל הַסּוֹס שְׁלוֹ: (כב) וַיִּסַּע מֹשֶׁה אֶת יִשְׂרָאֵל מֵיָם סוֹף מִשֶׁה הַסִּיעַ אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מֵיָם סוֹף,¹⁰⁷³ וַיִּצְאֻ אֶל מִדְבַּר שׁוֹר בְּנֵי יִשְׂרָאֵל הִלְכוּ מֵיָם סוֹף אֶל מִדְבַּר שׁוֹר,¹⁰⁷⁴ וַיִּלְכוּ שְׁלֹשֶׁת יָמִים בַּמִּדְבָּר בְּנֵי יִשְׂרָאֵל הִלְכוּ בַּמִּדְבַּר שׁוֹר בַּמִּשְׁךְ שֶׁלֹּשָׁה יָמִים, וְלֹא מִצְאוּ מַיִם לְאוֹרֶךְ שְׁלֹשֶׁת הַיָּמִים בַּהֶם הִלְכוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בַּמִּדְבַּר שׁוֹר,

¹⁰⁶⁵ אונקלוס. רש"י: הכוונה היא "מכוון", מקדש של מטה מכוון כנגד מקדש של מעלה.

¹⁰⁶⁶ רש"י.

¹⁰⁶⁷ אונקלוס. א"ע: הכתוב קיצר בלשונו והכוונה היא "לעולם ועד לעולם", ובזמן בניית ביהמ"ק, יבינו כולם שה' הוא היחיד שמולך. רשב"ם: לאחר שבנ"י ייכנסו לארץ ישראל, תתוודע מלכותו של ה' לעולם ועד. ספורנו: כאן היא תפילה: יהיה רצון שה' ימלוך לעולם ועד. רמב"ן: עכשיו, בקריעת ים סוף, ראו כולם את ידו של ה', ומשה מתפלל שכך יהיה לתמיד.

¹⁰⁶⁸ רש"י + אונקלוס. א"ע: גם פסוק זה הוא חלק מהשירה והוא מראה את הנס הכפול: מצד אחד המצרים טבעו ומצד שני בני"ה הלכו ביבשה. רמב"ן: אין פסוק זה חלק מהשירה אלא הוא תיאור זמן ומראה לנו מתי שר משה את השירה. בפירושו השני כתב שבני ישראל אמרו את השירה בעוד שהם היו בים. רשב"ם: כוונת הפסוק היא שלאחר שפרעה טבע בים, מרים הנביאה לקחה תוף ושרה גם היא. כלי יקר: הסיבה שמלכותו של ה' תהיה בפי כל, וכולם יכירו את כח מלכותו היא מכיוון שה' עשה שפטים בפרעה ובעבדיו. לולי שה' היה עושה שפטים בפרעה ובעבדיו, היו אנשים נוספים מורדים בה' ומכחישים את מלכותו של ה'.

¹⁰⁶⁹ אונקלוס. רש"י: הסיבה שכתוב דווקא שמרים הייתה אחות אהרון היא מכיוון שאחות אהרון הוא תיאור זמן של נבואתה של מרים, מרים הייתה נביאה כאשר היא הייתה אחותו של אהרון, לפני שמשה נולד, והיא אמרה שיוכבד עתידה להוליד בן שיושיע את ישראל. בפירושו השני כתב שהסיבה שנקראה אחות אהרון היא בגלל שאהרון מסר נפשו עליה כאשר היא הצטרעה. רשב"ם: נקראה אחות אהרון מכיוון שאהרון הוא הבכור. רמב"ן: עד עכשיו כבר הזכרנו משה ומרים, והתורה רצתה להכניס גם את אהרון לתוך השירה. כלי יקר: עכשיו הפכה מרים להיות נביאה, כיוון שהנשים ראו במעמד זה את פני השכינה. וכן הסביר שנאמר כאן שהיא אחות אהרון כיוון שהיא הייתה שווה לו בנבואה, אך לא הייתה שווה למשה.

¹⁰⁷⁰ רש"י.

¹⁰⁷¹ אונקלוס.

¹⁰⁷² רש"י.

¹⁰⁷³ רש"י, וכתב שהסיע את בני"ה בעל כרחם, היות ובנ"י רצו להמשיך ליטול מביזת מצרים. א"ע: עמודי הענן והאש התבטלו לאחר טביעת המצרים. אוה"ח: רק נסיעה זו הייתה עפ"י משה ואילו שאר הנסיעות היו עפ"י ה'.¹⁰⁷⁴ לפי הא"ע שמדבר איתם הוא מדבר שור, צריך לומר שהיו שני מקומות במדבר שור, בהתחלה מדבר איתם, ולאחר מכן מקום אחר שהיה במדבר שור. בכך מבוארים דברי הא"ע שבנ"י בכלל לא היו צריכים לעבור בתוך בתוך ים סוף, קריעת ים סוף נעשה כדי לעשות נס לבנ"י.

הם לא מצאו מים¹⁰⁷⁵: **וַיִּבְאוּ מִרְתָּהּ** לאחר שלשה ימים בהם הלכו בני ישראל במדבר שור, בני ישראל הגיעו למקום שנקרא "מרה"¹⁰⁷⁶, **וְלֹא יָכְלוּ לְשִׁתּוֹת מִיַּם מִמֶּרְהָ כִּי מְרִים הֵם** בני ישראל לא היו יכולים לשתות את המים שהם מצאו במרה (וכאמור, בני ישראל מצאו מים אלו לאחר שלשה ימים בהם לא מצאו מים כלל), מכיוון שהמים שם היו מרים¹⁰⁷⁷, **עַל בֶּן קָרָא שָׁמְרָה מֶרְהָ** זוהי הסיבה שמי שקרא למרה בשם "מרה" בחר לקרוא למקום זה דווקא בשם מרה¹⁰⁷⁸: **(כד) וַיִּלְנוּ הָעָם עַל מֹשֶׁה** עם ישראל התרעם על משה¹⁰⁷⁹, **לְאָמֹר** כך אמרו בני ישראל בשעה שהם התרעמו על משה, **מֶה נִשְׁתָּה** מה אנחנו יכולים לשתות. (הרי לא מצאנו מים במשך שלשה ימים, ועכשיו, כשהגענו למרה ומצאנו מים, איננו יכולים לשתות מים אלו, מכיוון שהמים מרים)¹⁰⁸⁰: **(כה) וַיִּצַּעַק אֶל יְקֻזֵּק מֶשֶׁה הַתְּפַלֵּל לִפְנֵי ה', וַיֹּרְהוּ יְקֻזֵּק עֵץ ה' הוֹרָה** למשה לקחת עץ שהיה במרה¹⁰⁸², **וַיִּשְׁלַךְ אֶל הַמַּיִם** משה השליך את העץ לתוך המים המרים שהיו במרה¹⁰⁸³, **וַיִּמָּתְקוּ הַמַּיִם** המים המרים הפכו להיות מתוקים לאחר שמשה השליך את העץ לתוך המים המרים, **שָׁם שָׁם לֹא חָק וּמִשְׁפָּט** במרה, ה' נתן לישראל חוקים ומשפטים, כדי שיתחילו לעסוק בתורה. ה' נתן לישראל שלש מצוות במרה: שבת, כיבוד אב ואם, פרה אדומה ומצווה למנות בתי דין¹⁰⁸⁴, **וַיִּשֶׁם נִסָּהוּ** שם ניסה ה' את בני ישראל. הסיבה שה' מנע מבני ישראל את המים הייתה כדי לנסות אותם, ובני ישראל באמת נכשלו בניסיון, שהרי הם לא ניגשו למשה וביקשו מים בצורה יפה, אלא ישר התרעמו¹⁰⁸⁵: **(כו) וַיֹּאמֶר ה' אֵמַר לְבְנֵי יִשְׂרָאֵל (עַל יְדֵי מֹשֶׁה): אִם שָׁמוּעַ תִּשְׁמָע לְקוֹל יְקֻזֵּק אֱלֹהֶיךָ** אם תקבל על עצמך לשמוע בקול ה' אלוֹקֶיךָ¹⁰⁸⁶, **וְהַיִּשָּׁר בְּעֵינָיו תַּעֲשֶׂה** ואתה תעשה את המעשים הישרים בעיני ה', **וְהָאֲזַנְתָּ**

¹⁰⁷⁵ כלי יקר: יש כאן מידה כנגד מידה: בגלל שבנ"י היו עסוקים בביזת הים, מה שהוריד אותם מהמדרגה בה יכלו לקבל את התורה, ולכן לא מצאו מים שנמשלה לתורה.

¹⁰⁷⁶ רש"י.

¹⁰⁷⁷ אונקלוס.

¹⁰⁷⁸ א"ע.

¹⁰⁷⁹ אונקלוס.

¹⁰⁸⁰ אוה"ח: הטענה של בנ"י הייתה צודקת, ורק הצורה בה התרעמו לא הייתה צודקת.

¹⁰⁸¹ אונקלוס.

¹⁰⁸² אונקלוס. א"ע: איננו יודעים איזה עץ זה היה, ופעולת העץ הייתה על דרך הנס ולא על דרך הטבע. רמב"ן

כתב שה' לימד את משה שטבעו של העץ הזה הוא להמתיק את המים, ולאחר מכן כתב את דברי חז"ל שהעץ עצמו היה מר ונעשה נס בתוך נס כמו המלח של אלישע, ואז הלימוד הוא שה' הראה למשה את העץ או שהביא למשה את העץ בדרך נס. בשם מדרש ילמדנו כתב הרמב"ן שה' לימד את משה שדרכו של ה' היא להמתיק את המר על ידי דבר מר. כלי יקר: ה' רצה לנסות שוב את ישראל לראות אם הם יכולים לקבל את התורה, ועשה זאת על ידי שלימד אותם שהתחלת לימוד התורה היא מרה, אך אחר כך, מרירות זו היא שתמתיק את נפשו של האדם. לכן "ויורה" הכוונה היא שה' לימד את משה את דרך התורה, שתחילתה מרה. ולאחר שבנ"י האמינו בכל הנס האלוֹקִי שעשה משה, מסר להם ה' חלק מהמצוות שמורים על חידוש העולם. (אמנם הכלי יקר כתב שה' נתן לבנ"י במרה גם את כיבוד אב ואם וגם את פרה אדומה, כאשר לפנינו אנחנו יודעים שישנם שתי גירסאות במכילתא, אם הכוונה היא שה' נתן לבנ"י שם את מצוות פרה אדומה או שנתן להם את מצוות כיבוד אב ואם).

¹⁰⁸³ אונקלוס.

¹⁰⁸⁴ רש"י. א"ע: החוק ומשפט הוא שה' ייסר את בנ"י ולימד אותם את המצוות הללו.

¹⁰⁸⁵ רש"י. רמב"ן: בכך שלא כתוב כאן את פרטי המצוות, רואים שהחוקים שה' נתן אינם שבנ"י יקיימו מיד, אלא שה' הודיע לבנ"י שהוא עתיד לצוות אותם במצוות אלו, כדי להרגיל את בנ"י לרעיון של קיום מצוות. בפירוש שאמר שהוא על דרך הפשט, כתב הרמב"ן שה' אמר לבנ"י איך להתנהג בשעה שהם נמצאים במדבר, ושהנסיין הוא לראות כיצד יגיבו בני ישראל להליכתם במדבר. וכן משמעות החוקים שיהושע נתן לעם ישראל. רשב"ם: ע"י נס הפיכת המים המרים למים מתוקים, ה' התחיל לתת לבנ"י מספר מצוות. ספורנו: הניסיון היה לראות אם בנ"י יקבלו עליהם את המצוות שנתן להם ה'. א"ע: ה' ניסה את בנ"י כדי להיטיב לאלו שלא התרעמו על משה.

¹⁰⁸⁶ רש"י. א"ע: אם תבין את מצוותיו של ה'.

¹⁰⁸⁷ אונקלוס. א"ע: מצוות עשה.

לְמִצּוֹתָיו וְאַתָּה תְּטֶה אֶת אוֹזְנֶיךָ כְּדִי לְדַקְדֵּק בַּמִּצְוֹת, ¹⁰⁸⁸ וְשִׁמְרָתָּ כָּל חֻקֵּי וְאַתָּה תִּשְׁמֹר אֶת כָּל הַחֻקִּים שֶׁהִ' צִוּוּהוּ אוֹתְךָ עֲלֵיהֶם. הַחֻקִּים הֵם הַמִּצְוֹת שֶׁטַעֲמָם נִסְתָּר מֵאֵינֶנּוּ, כְּמוֹ מִצְוֹת פְּרָה אֲדוּמָה, ¹⁰⁸⁹ כָּל הַמַּחֲלָה אֲשֶׁר שִׁמְתִי בַּמִּצְרִים לֹא אֲשִׁים עֲלֵיךָ (אם תִּקְיִימוּ אֶת מִצְוֹתַי) לֹא אֲשִׁים עֲלֵיךָ אֶת כָּל הַמַּחֲלֹת וְהַמְּכּוֹת שֶׁשִׁמְתִי עַל מִצְרַיִם, ¹⁰⁹⁰ כִּי אֲנִי יִקְנֶה רַפְּאֵךְ אֲנִי הִ' הַרּוּפָא שֶׁלְךָ. כְּמוֹ שֶׁרּוּפָא מוֹנֵעַ מֵאֲדָם לַחֲלוֹת עַל יְדֵי שְׁנוֹתָן לוֹ תְּרֹפוֹת הַמוֹנְעוֹת אֶת הַמַּחֲלָה, כִּךְ הַמִּצְוֹת שֶׁהִ' נִתְּן לְיִשְׂרָאֵל, מוֹנְעוֹת מֵעַם יִשְׂרָאֵל לַחֲלוֹת בַּמַּחֲלֹת שֶׁל מִצְרַיִם וְלִהְיוֹת מוֹכִים בַּמְּכּוֹת שֶׁהוֹכּוּ הַמִּצְרַיִם ¹⁰⁹¹: (כז) וַיָּבֹאוּ אֵילָמָה בְּנֵי יִשְׂרָאֵל הַגִּיעוּ לַמְּקוֹם שֶׁנִּקְרָא אֵילִים, ¹⁰⁹² וְשָׁם שְׁתֵּי עֶשְׂרֵה עֵינֹת מַיִם בְּאֵילִים הָיוּ שְׁתֵּי עֶשְׂרֵה מַעְיִינוֹת שֶׁל מַיִם, ¹⁰⁹³ וְשִׁבְעִים תְּמָרִים וְכֵן הָיוּ בְּאֵילִים שִׁבְעִים עֲצֵי תֵּמַר, ¹⁰⁹⁴ וַיִּחְנוּ שָׁם עַל הַמַּיִם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל חֲנוּ לֵיד הַמַּיִם שֶׁהָיוּ בְּאֵילִים:

שמות פרק טז

(א) וַיִּסְעוּ מֵאֵילָם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל נִסְעוּ מִהַמְּקוֹם שֶׁנִּקְרָא אֵילִים, וַיָּבֹאוּ כָּל עֵדַת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֶל מִדְבַר סִין כֹּל קַהֲלֵי יִשְׂרָאֵל הַגִּיעוּ אֶל מִדְבַר סִין, אֲשֶׁר בֵּין אֵילָם וּבֵין סִינֵי מִדְבַר סִין נִמְצָא בֵּין אֵילִים לְבֵין סִינֵי, ¹⁰⁹⁵ בַּחֲמִשָּׁה עָשָׂר יוֹם לַחֲדָשׁ הַשֵּׁנִי לְצֵאתָם מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל הַגִּיעוּ אֶל מִדְבַר סִינֵי בַּחֲמִשָּׁה עָשָׂר לַחֹדֶשׁ הַשֵּׁנִי מֵאִזְ שִׁיצְאוּ מִמִּצְרַיִם, דִּהְיִינוּ, טִיּוֹ אֵייר ¹⁰⁹⁶: (ב) וַיִּלּוּנוּ כָּל עֵדַת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל עַל מֹשֶׁה וְעַל אַהֲרֹן בְּמִדְבַר סִין, כֹּל קַהֲלֵי יִשְׂרָאֵל הִתְרַעְמוּ עַל מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן ¹⁰⁹⁷: (ג) וַיֹּאמְרוּ אֲלֵהֶם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אָמְרוּ לְמֹשֶׁה וְאַהֲרֹן: מִי יִתֵּן מוֹתָנוּ בְּיַד יִקְנֶה בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם הַלּוֹוָי וְהִ' הִיָּה הוֹרֵג אוֹתָנוּ בְּאֶרֶץ

¹⁰⁸⁸ רש"י. א"ע: תתבונן במצוות הלא תעשה.

¹⁰⁸⁹ רש"י. א"ע: אתה תימנע מלעבור על החוקים שחקק ה'.

¹⁰⁹⁰ אונקלוס. המכות הוא עפ"י פירוש א"ע.

¹⁰⁹¹ רש"י. בפירושו עפ"י הדרש כתב שה' אמר לישראל שגם אם יביא עליהם מחלות, לא יזיקו להם, כיוון שה' הוא הרופא של ישראל. ספורנו: ה' מזיז את ישראל שאם הם יקבלו עליהם עכשיו לקיים את מצוות ה', ולאחר מכן יבגדו בסמתם, הרישהנזק שיהיה להם יהיה גדול יותר, מכיוון שמי שמחלל את ה', עונשו גדול יותר.

¹⁰⁹² אונקלוס.

¹⁰⁹³ אונקלוס. רש"י: כנגד 12 שבטים.

¹⁰⁹⁴ אונקלוס. רש"י: כנגד 70 הזקנים. א"ע: רס"ג כתב שהיו 70 סוגים שונים של עצי תמר. ובשם אחרים כתב שהיו שבעים לכל אדם. בסיום דבריו כתב שהסיבה שהתורה הזכירה את עצי התמר היא כדי להבדיל ממרה: במרה היו מים מרים, ואילו באילים היו מים מתוקים שיכלו להצמיח עצי תמר.

¹⁰⁹⁵ רמב"ן: מדבר סין אינו מדבר צין, ולכן טורחת התורה לציין את מיקומו המדוייק כדי שלא נתבלבל ביניהם. כמו כן כתב הרמב"ן שמאילים נסעו בני ישראל שוב לים סוף ומשם נסעו למדבר סין, אלא שהתורה קיצרה ולא מנתה את המסע לים סוף. א"ע: כתב בשם רס"ג שהתורה רצתה לציין שכל סיפור זה קרה ביום ראשון בשבוע, ט"ו אייר חל באותה שנה ביום ראשון, והראיה היא שה' אמר לבנ"י שביום השישי, והכוונה היא ליום השישי מאז שאמר להם שיירד המן, יירד לחם משנה. א"ע דחה דברים אלו ואמר שייתכן שבנ"י היו מספר ימים במדבר סין לפני שה' אמר להם שיירד להם מן.

¹⁰⁹⁶ אונקלוס. רש"י: הסיבה שהתורה מנתה כאן את התאריך היא כדי לומר לנו שעד זמן זה הספיק האוכל שהוציאו בנ"י ממצרים, ומעתה הוצרכו בנ"י להורדת המן.

¹⁰⁹⁷ אונקלוס. רמב"ן הקשה שהיה ראוי לציין לפני תלונת בנ"י, שהיה חסר אוכל. לפי רש"י, הדבר מובן. לבנ"י לא היה חסר אוכל עד תלונתם, שהרי הם אכלו משיירי הבצק שהוציאו ממצרים, והדבר היה להם לנס נסתר שהתורה לא רצתה להאריך בה. הרמב"ן עצמו פירש שהתורה כן הסבירה לנו מה הפחיד את בנ"י, המדבר הגדול הוא שהפחיד את בנ"י, והם חששו שלא יהיה להם אוכל ומים למדבר הגדול, ולכן הם התרעמו על משה ואהרון. א"ע: כאן בנ"י התרעמו על משה ואהרון בעוד שבמרה התלונה הייתה רק על משה. כאן התלונה הייתה על אוכל בעוד במרה התלונה הייתה על מים. כמו"כ כתב שבמרה רק חלק מעם ישראל התלונן, בעוד שכאן כולם התלוננו. אה"ח: בנ"י התלוננו על כך שמשה לא הכניס אותם מיד לארץ, אלא קודם הוליך אותם למדבר. כמו כן כתב אה"ח שהיו כאן שתי כתות: כת אחת דרשה לחם ואילו הכת השנייה דרשה רק לחם.

מצרים, במקום להרוג אותנו כאן ברעב,¹⁰⁹⁸ **בְּשִׁבְתֵּנוּ עַל סֵדֶר הַבָּשָׂר** במצרים, ישבנו עם סיר הבשר, היינו יכולים לאכול בשר,¹⁰⁹⁹ **בְּאֲכִלְנוּ לֶחֶם לְשִׁבְעָה** ובמצרים, היינו יכולים לאכול לחם עד שהיינו שבעים,¹¹⁰⁰ **כִּי הוֹצֵאתֶם אֶתְנוּ אֶל הַמִּדְבָּר הַזֶּה לְהַמִּית אֶת כָּל הַקָּהָל הַזֶּה בְּרָעַב** (במצרים היה לנו טוב והיה לנו מה לאכול, ואנחנו מתלוננים על כך) שהוצאתם אותנו מארץ מצרים כדי להמית את כל קהל ישראל ברעב במדבר¹¹⁰¹: (ד) **וַיֹּאמֶר יְקֹנָק אֶל מֹשֶׁה הִ' אָמַר לְמֹשֶׁה: הֲגִנִי מִמְטִיר לָכֶם לֶחֶם מִן הַשָּׁמַיִם** הרי אני עכשיו אוריד לכם מזון מהשמיים (הכוונה היא למן),¹¹⁰² **וַיֵּצֵא הָעָם** עם ישראל ייצא כדי ללקט את המזון שאוריד להם מהשמיים, **וְלָקְטוּ דְבַר יוֹם בַּיּוֹמוֹ** בכל יום ילקטו בני ישראל מהמזון, רק את מה שהם צריכים לאכול באותו היום. אסור לבני ישראל ללקט ביום זה, את מה שהם צריכים לאכול ביום המחרת,¹¹⁰³ **לְמַעַן אֲנַסְנוּ הַיֵּלֶךְ בְּתוֹרַתִי אִם לֹא** ובכך אני אנסה את בני ישראל ואראה האם הם הולכים בדרך שציוויתי אותם או לא. אני (ה') אוכל לראות על ידי המן, אם בני ישראל יקיימו את הציוויים שציוויתי אותם הקשורים לליקוט המן¹¹⁰⁴: (ה) **וְהָיָה בַיּוֹם הַשְּׁשִׁי בַיּוֹם שִׁשִּׁי בַשְּׁבֹעַ, וְהִכִּינוּ אֶת אֲשֶׁר יִבְיֹאוּ** בני ישראל יכינו את המן למאכל (על ידי אפייה או כל דרך הכנה אחרת),¹¹⁰⁵ **וְהָיָה מִשְׁנֵה עַל אֲשֶׁר יִלְקְטוּ יוֹם יוֹם** אחרי שבני ישראל יכניסו לתוך ביתם את המן שליקטו ביום שישי, הם ישימו לב שהם ליקטו כפול ממה שליקטו בכל יום, כדי שיהיה להם מן גם לשבת. נעשה לבני ישראל נס במן שליקטו ביום שישי, שהוא הוכפל בביתם של בני ישראל, למרות שבשעת הלקיטה, בני ישראל לא ליקטו כפול¹¹⁰⁶: (ו) **וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן אֶל כָּל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל** משה ואהרון אמרו אל כל בני ישראל, **עֲרַב כְּשִׁינִיעַ הָעֵרֶב, וַיִּדְעֹתֶם כִּי יְקֹנָק הוֹצִיא אֶתְכֶם מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם** אתם תדעו שה' הוא שהוציא אתכם מארץ מצרים. אתם התלוננתם אלינו שאנחנו הוצאנו אתכם ממצרים, ושהיה לכם עדיף אם ה' היה הורג אתכם במצרים, אך כשיגיע הערב, אתם תדעו שה' הוא שהוציא אתכם ממצרים. משה אמר לבני ישראל שבערב הם יידעו שה' הוציא אותם ממצרים על ידי שייתן להם את השליו¹¹⁰⁸: (ז) **וּבִקֹּר וְרֵאִיתֶם אֶת כְּבוֹד יְקֹנָק** ובבוקר, כאשר ה' יוריד לכם את המן, אתם תראו את כבוד ה',¹¹⁰⁹ **בְּשִׁמְעוּ אֶת תְּלַלְתֵיכֶם עַל יְקֹנָק** (אתם תיראו את כבוד ה') כאשר ה'

¹⁰⁹⁸ רש"י + רשב"ם.

¹⁰⁹⁹ רשב"ם.

¹¹⁰⁰ אונקלוס.

¹¹⁰¹ אונקלוס.

¹¹⁰² אונקלוס + א"ע. הא"ע כתב שהסיבה לדימוי למטר היא מכיוון שאופן ההורדה היה כמו ירידת גשם. רמב"ן: הסיבה שנקרא לחם היא מכיוון שעשו ממנו לחם. אוה"ח: יש כאן שתי מדרגות של אנשים: הצדיקים לא היו צריכים ללקט את המן, ולכן עליהם נאמר שה' המטיר להם לחם. לעומת זאת, מי שלא היה צדיק, היה צריך להתאמץ ולצאת וללקט.

¹¹⁰³ רש"י. רשב"ם: גם אם ינסו ללקט יותר מהצורך שלהם באותו יום, הם לא יוכלו לעשות כן.

¹¹⁰⁴ אונקלוס + רש"י. רשב"ם: התלות היומית תראה לה' אם עם ישראל מאמין בו. ספורנו: בכך שעם ישראל יתפרנסו שלא בצער, זוהי שעת מבחן לראות אם הם יקיימו את מצוות ה' או לא.

¹¹⁰⁵ אונקלוס + רשב"ם.

¹¹⁰⁶ רש"י. ספורנו: גם לאחר ההכנה יהיה להם משנה שהאפייה לא תחסיר ממה שליקטו.

¹¹⁰⁷ רש"י.

¹¹⁰⁸ רש"י.

¹¹⁰⁹ אונקלוס. בהסבר הניגודית שבין הערב, שאז יודע רק שה' הוציא את בני מצרים, לבוקר שאז בני יראו את כבודו של ה' נחלקו המפרשים. א"ע: פסוק זה דבוק לפסוק שלפניו ומשה אמר לבני שהם יראו שני ניסים שיגלו על כבוד ה': השליו בערב ובבוקר הם יראו את המן. רש"י כתב שאת הבשר שאלו שלא כהוגן ולכן ה' נתן להם את השליו שלא בפנים שוחקות, לעומת המן, שאת הלחם שאלו בני כהוגן, ולכן ה' ייתן להם את המן בפנים שוחקות. רמב"ן: נס הלחם, הורדת המן, הייתה פלא גדול יותר מאשר נשיבת הרוח שהביאה את השליו. אוה"ח: ראיית כבוד ה' תהיה ע"י הענן. ספורנו: המדובר כאן על תפילה. משה אמר שיה"ר שיראו את כבוד ה'

ישמע את תלוונתיכם שהתלוונתם עליו, וה' יסיר את תלוונתיכם על ידי הורדת המן,¹¹¹⁰ וְנַחֲנוּ מָה בְּי תְּלִינוּ עָלֵינוּ וְאֵנָּחוּ (משה ואהרן) איננו חשובים כלום, ולכן אין לכם סיבה שתגרמו לכולם להתלונן עלינו¹¹¹¹: (ח) וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֶמְרָ לְבְנֵי יִשְׂרָאֵל, מִשָּׁה עֲכָשִׁיו יִפְרֹט לְבַנֵּי יִשְׂרָאֵל בְּאֵלֹהֵי דְבָרִים יִירָאוּ שֶׁהוּא שֶׁהוּצִיא אוֹתָם מִמִּצְרַיִם,¹¹¹² בְּתַת יְקֹזֶק לְכֶם בְּעָרֵב בְּשָׂר לְאָכֹל בְּעָרֵב, ה' ייתן לכם בשר לאכול,¹¹¹³ וְלָחֶם בְּבִקְרָר לְשִׁבְעַת בְּבוֹקֵר, ה' ייתן לכם מספיק לחם כדי להשביע אתכם,¹¹¹⁴ בְּשָׁמַע יְקֹזֶק אֶת תְּלֹנְתֵיכֶם אֲשֶׁר אַתֶּם מְלִינִים עָלָיו ה' שָׁמַע אֶת הַתְּלוֹנוֹת שֶׁאַתֶּם גּוֹרְמִים לְכָל הָעָם לְהַתְּלוֹן עָלָיו,¹¹¹⁵ וְנַחֲנוּ מָה וְאֵנָּחוּ, מִשָּׁה וְאֵהָרֹן, מִה אֵנָּחוּ חֲשׁוּבִים, הֲרִי אֵינָנו חֲשׁוּבִים כְּלוּם, לֹא עָלֵינוּ תְּלֹנְתֵיכֶם בְּי עַל יְקֹזֶק וּמִמִּילָא הַתְּלוֹנוֹת שֶׁלְכֶם אֵינָן עָלֵינוּ. הַתְּלוֹנוֹת שֶׁלְכֶם הֵן עַל דְּבַר ה' שֶׁהוּצִיא אֶתְכֶם מִמִּצְרַיִם¹¹¹⁶: (ט) וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֶל אֱהֲרֹן מִשָּׁה אֵמֶר אֶל אֱהֲרֹן, אֲמַר אֶל כָּל עַדְת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל (משה אמר לאהרן) תֹּאמַר לְכָל קְהַל יִשְׂרָאֵל, קָרְבוּ לִפְנֵי יְקֹזֶק תִּתְקַרְבוּ אֶל הַמִּקְדָּשׁ עָלָיו יוֹרֵד עֲמוּד הָעֲנַן,¹¹¹⁷ בְּי שָׁמַע אֶת תְּלֹנְתֵיכֶם כִּיּוֹן שֶׁהוּא שָׁמַע אֶת הַתְּרַעוּמוֹת שֶׁלְכֶם, וְעֲכָשִׁיו הוּא קִיבַל אֶת תְּלוֹנוֹתֵיכֶם¹¹¹⁸: (י) וַיְהִי כִּדְבַר אֱהֲרֹן אֶל כָּל עַדְת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּשַׁעַת שֶׁאַהֲרֹן אֵמֶר לְקַהֲל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֶת דְּבָרֵי מֹשֶׁה, וַיִּפְּנוּ אֶל הַמִּדְבָּר בְּנֵי יִשְׂרָאֵל פְּנוּ אֶל הַמִּדְבָּר, לְכִיּוֹן עֲמוּד הָעֲנַן,¹¹¹⁹ וְהִנֵּה כְבוֹד יְקֹזֶק נִרְאָה בְּעֲנַן כְּבוֹד ה' הַתְּגַלָּה אֶל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּעֲמוּד הָעֲנַן¹¹²⁰: (יא) וַיְדַבֵּר יְקֹזֶק אֶל מֹשֶׁה לֵּאמֹר ה' דִּבֶּר אֶל מֹשֶׁה מֵתוֹךְ עֲמוּד הָעֲנַן, וּמִשָּׁה הִלֵּךְ לְעֵבֶר עֲמוּד הָעֲנַן כְּדִי לְדַבֵּר עִם ה',¹¹²¹: (יב) שָׁמַעְתִּי אֶת תְּלוֹנְתֵי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל (ה' אָמַר) אֲנִי שָׁמַעְתִּי אֶת הַתְּרַעוּמוֹת שֶׁל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל,¹¹²² דְּבַר אֱלֹהִים לֵאמֹר תֹּאמַר לְבְנֵי יִשְׂרָאֵל אֶת הַדְּבָרִים הַבָּאִים: בֵּין הָעֲרָבִים תֹּאכְלוּ בְּשָׂר אֶתֶם תֹּוּכְלוּ לְאָכֹל בְּשָׂר בְּבִין הָעֲרָבִים. בֵּין הָעֲרָבִים הוּא הַזֶּמֶן לְאַחַר שֶׁעֲבָרוּ שֶׁשׁ וְחֲצֵי שְׁעוֹת (זְמַנִּיּוֹת) מִתְּחִילַת הַיּוֹם, וְעַד לְשִׁקִּיעַת הַחֲמָה וּבְבִקְרָר תִּשְׁבְּעוּ לָחֶם בְּבוֹקֵר אֶתֶם תִּהְיוּ שְׁבַעִים מֵהַלֶּחֶם שֶׁתֹּאכְלוּ,¹¹²³ וַיְדַעְתֶּם בְּי אֲנִי יְקֹזֶק אֱלֹהֵיכֶם וְכַךְ תִּדְעוּ שֶׁאֲנִי הוּא ה' אֱלוֹקֵיכֶם¹¹²⁴: (יג) וַיְהִי בְּעָרֵב כִּשְׁהִגִּיעַה שַׁעַת הָעֲרֵב, בְּסוּף

שָׁבָא לְהַגְבִּיל אֶת הַזְּמַנִּים. בְּעִנִּין מֵהוּת הַמֶּן כֶּתֵב הַרְמַב"ן שֶׁזֶהוּ מֵאֲכַל שֶׁנִּעֲשָׂה גִשְׁמֵי מֵאוּרוֹ שֶׁל ה' וְהוֹסִיבָה שִׁיכְלוֹ לְטַעוֹם כָּל דְּבַר בְּמֵן הוּא מְכִיּוֹן שֶׁהִנֵּפֶשׁ בְּמַחֲשַׁבְתָּה תִּדְבַק בְּעִלְיוֹנִים.

¹¹¹⁰ רש"י.

¹¹¹¹ רש"י. א"ע: מה אנחנו חשובים לעשות, אנחנו רק ממלאים הוראות של ה'.

¹¹¹² א"ע.

¹¹¹³ אונקלוס.

¹¹¹⁴ רש"י, והכוונה היא שמכיוון שאפשר להסתדר בלי בשר וגם היה לבני בשר של בהמות שהוציאו איתם ממצרים, לא היו צריכים לבקש בשר, ולכן ה' נתן להם את הבשר רק כדי לאכול ולא כדי לשבוע, בעוד שאת הלחם ששאלו כהגן נתן להם לשבוע. בפירושו הראשון כתב רש"י שלימדה כאן התורה דרך ארץ שאדם לא יאכל בשר לשבוע.

¹¹¹⁵ רש"י.

¹¹¹⁶ אונקלוס.

¹¹¹⁷ רש"י. אמנם לפי הא"ע לא היה עמוד הענן כבר, ולכן נזקק לפרש שהכוונה היא שיירד אל המדבר.

¹¹¹⁸ אונקלוס + ספורנו.

¹¹¹⁹ ספורנו.

¹¹²⁰ אונקלוס.

¹¹²¹ א"ע.

¹¹²² אונקלוס.

¹¹²³ אונקלוס.

¹¹²⁴ אונקלוס. א"ע: נבואה זו כבר נאמרה לפני כן ונשנתה רק בגלל שבני ראו את הכבוד שהתגלה בעמוד הענן. רמב"ן: נבואה זו נשנתה לשתי מטרות: א. כדי לומר לבני שה' כועס עליהם. ב. כדי לומר לבני שירידת השליו והמן אינם מאורע חד פעמי, אלא הדבר יימשך לאורך כל ימי המדבר. (על דברי הרמב"ן השניים יש להקשות,

היום, ¹¹²⁵ וַתַּעַל הַשָּׁלוּ עוֹף בִּשְׁם שְׁלִי, עלה מכיוון מערב, ¹¹²⁶ וַתִּבֶּס אֶת הַמַּחְנֶה הַשְּׁלִי כִּסְּהָ אֶת כָּל מַחְנֵה יִשְׂרָאֵל, ¹¹²⁷ וַבִּבְקָר וְכַאֲשֶׁר הִגִּיעָה שַׁעַת הַבּוֹקֵר, הִיָּתָה שְׁכֵבֶת הַטֵּל סָבִיב לַמַּחְנֶה מִסְבִּיב לַמַּחְנֵה יִשְׂרָאֵל, הייתה שכבת טל, שכיסתה את המן. המן היה מונח בין שתי שכבות טל: שכבה תחתונה שהייתה מונחת על הקרקע, עליה היה מונח המן, ועל המן הייתה שכבת טל נוספת ¹¹²⁸: (יד) וַתַּעַל שְׁכֵבֶת הַטֵּל כַּאֲשֶׁר שִׁכְּבַת הַטֵּל הַתַּאֲיִידָה, ¹¹²⁹ וַהֲנִיָּה עַל פְּנֵי הַמַּדְבָּר דֶּק מְחַסְּפִים עַל פְּנֵי קַרְקַע הַמַּדְבָּר הִיָּה דָבָר שֶׁהִיָּה דֶק וּמְגוּלָּה, ¹¹³⁰ דֶּק בְּפִפְרָ עַל הָאָרֶץ הַמִּן הַמְּפּוֹזֵר עַל הַקַּרְקַע הִיָּה נֹרָאָה כִּמוֹ גִּיר שֶׁהִיָּה מְפּוֹזֵר עַל הַקַּרְקַע. כִּמוֹ שֶׁכַּאֲשֶׁר מְפּוֹזֵר גִּיר עַל הַקַּרְקַע, נוצרת שכבת גיר דקה מאוד, כך המן יצר שכבה דקה מאוד של מן על גבי הקרקע ¹¹³¹: (טז) וַיִּרְאוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל רָאוּ אֶת הַמֵּן, ¹¹³² וַיֹּאמְרוּ אִישׁ אֶל אָחִיו כָּל אֶחָד מִיִּשְׂרָאֵל אָמַר לַחֲבֵרוֹ בְּתַמִּיָּהָ, מִן הוּא מִיָּהוּ הַדָּבָר שֶׁנִּמְצָא כֹּאן, ¹¹³³ כִּי לֹא יָדְעוּ מַה הוּא כִּיוּן שֶׁבְּנֵי יִשְׂרָאֵל לֹא יָדְעוּ מַהוּ הַמֵּן שֶׁהֵם רָאוּ, וְלִכֵּן לֹא יָכְלוּ לִקְרֹא לוֹ בְּשֵׁמוֹ, ¹¹³⁴ וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֲלֵהֶם מֹשֶׁה אָמַר לְבְנֵי יִשְׂרָאֵל: הוּא הַלֶּחֶם אֲשֶׁר נָתַן יְקֹנֶק לְכֶם לְאֹכְלָהּ זֶהוּ הַלֶּחֶם שֶׁהִ' נָתַן לְכֶם כְּדִי לֹאכֹלוֹ ¹¹³⁵: (טז) (משה ממשיך בדבריו אל בני ישראל) זֶה הַדָּבָר אֲשֶׁר צִוָּה יְקֹנֶק זֶהוּ הַצִּוּוּי שֶׁהִ' צִוּוּה אֶתְכֶם, ¹¹³⁶ לְקַטֹּוּ מִמֶּנּוּ אִישׁ לְפִי אֹכְלוֹ כָּל אֶחָד מִכֶּם יִלְקֹט אֶת כִּמּוֹת הַמֵּן שֶׁהוּא צָרִיךְ לֹאכֹלוֹ, ¹¹³⁷ עֹמֵר לְגִלְגָּלֹת לְכָל אָדָם יֵשׁ לְלִקֹּט מִן בְּמִידָה שֶׁנִּקְרָאת "עוֹמֵר". כִּמוֹ שֶׁהַיּוֹם מוֹדְדִים מִיָּנִי מֵאֹכֵל בְּקִילּוֹגְרָמִים, אִזּוֹ הֵיוּ מוֹדְדִים בְּמִידָה שֶׁנִּקְרָאת עוֹמֵר (בְּהַמְשַׁךְ תִּפְרַט הַתּוֹרָה אֶת מִידַת הָעוֹמֵר), ¹¹³⁸ מִסְפָּר נִפְשֵׁיכֶם אִישׁ לְאִשֶׁר בְּאֵהָלוֹ תִּקְחוּ כָּל אֶחָד יִלְקֹט מִן בְּמִידָה שֶׁל עוֹמֵר לְכָל נֶפֶשׁ שֶׁנִּמְצָאת בְּאוֹהֶלוֹ. אִם בְּאוֹהֶלוֹ יִשְׁנֵם עֶשְׂרֵה אַנְשִׁים, עֲלֵיו לְלִקֹּט עֶשְׂרֵה עוֹמֵרִים ¹¹³⁹: (יז) וַיַּעֲשׂוּ כֵּן בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לִיקְטוּ אֶת הַמֵּן כִּמוֹ שֶׁמֹּשֶׁה אָמַר לָהֶם, וַיִּלְקְטוּ הַמְּרֻבָּה וְהַמְּמַעֵיט גַּם מִי שֶׁלִּיקֵט הַרְבֵּה מִן וְגַם מִי שֶׁלִּיקֵט מַעֵט מִן, הַתְּבַרֵּר שֶׁהוּא לִיקֵט עוֹמֵר לְכָל אֶחָת מִנִּפְשׁוֹת בֵּיתוֹ. נַעֲשֶׂה נֹס בְּמִן, וְכַאֲשֶׁר חִזְרוּ הַמַּלְקָטִים לְבֵיתָם, הֵם גִּילוּ שֶׁכּוֹלֵם לִיקְטוּ עוֹמֵר לְגוֹלְגוֹלֹת ¹¹⁴⁰: (יח) וַיִּמְדּוּ

שהרי כבר נאמר שהמן יירד להם עד ליום שישי, שהרי צוו שבשבת לא ילקטו את המן). בסוף דבריו הסתפק הרמב"ן אם השליו היה עם בני" עד לכניסתם לא", ואז צריך להסביר שתלונת בני" על בשר בספר במדבר היה על שלא ירד להם מספיק שליו לטענתם, או שהשליו היה רק למשך תקופה קצרה לעומת המן שירד להם עד כניסתם לארץ, ובספר במדבר ביקשו בני" בשר שוב.

¹¹²⁵ א"ע.

¹¹²⁶ א"ע.

¹¹²⁷ אונקלוס.

¹¹²⁸ רש"י.

¹¹²⁹ רש"י. א"ע: הכוונה היא שלאחר שהטל הפסיק לרדת, התחיל המן לרדת.

¹¹³⁰ רש"י. רש"י כתב פירושים נוספים למילה מחוספס, שהכוונה מלשון "ארוז" בין שתי שכבות הטל. בשם אונקלוס תרגם מלשון מקולף, והיינו גם כן לשון מגולה. א"ע: הכוונה לדבר עגול. רשב"ם: מפוזר.

¹¹³¹ רש"י. אונקלוס ורמב"ן: הכוונה היא לשכבת קרח.

¹¹³² אונקלוס.

¹¹³³ א"ע. בכך חלק א"ע על פירושו של רש"י שפירש שלא ידעו מהו המן, ואמר שהתרגום של מן הוא מי. אוה"ח: ה' זימן את הדברים כך שישאלו אחד את השני מה הוא, כך שבני ישראל יוציאו בפייהם את שמו של

המן.

¹¹³⁴ רש"י.

¹¹³⁵ אונקלוס.

¹¹³⁶ אונקלוס.

¹¹³⁷ אונקלוס.

¹¹³⁸ רש"י.

¹¹³⁹ רש"י.

¹¹⁴⁰ רש"י.

בְּעֶמְרָךְ כָּל אֶחָד מִיִּשְׂרָאֵל מִדָּד אֶת מֶה שֶׁהוּא לִיקֹט בְּמִידַת עוֹמֵר, גַּם אִם הוּא לִיקֹט הֶרְבֵּה וְגַם אִם הוּא לִיקֹט מֵעֵט,¹¹⁴¹ וְלֹא הֶעֱדִיף הַמְרֻבָּה וְהַמְמַעֵיט לֹא הֶחְסִיר מִי שֶׁלִיקֹט הֶרְבֵּה, לֹא לִיקֹט יוֹתֵר מֵעוֹמֵר, וּמִי שֶׁלִיקֹט מֵעֵט, לֹא לִיקֹט פְּחוֹת מֵעוֹמֵר,¹¹⁴² אִישׁ לְפִי אֶכְלוּ לְקֹטוֹ כָּל אֶחָד מִיִּשְׂרָאֵל לִיקֹט מִן לְפִי מֶה שֶׁהוּא הִיָּה צָרִיךְ לֵאכּוֹל: עוֹמֵר לְגוֹלְגוֹת¹¹⁴³: (יט) וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֲלֵהֶם מִשֶּׁה אָמַר לְבָנֵי יִשְׂרָאֵל עוֹד לְפָנַי כֵּן, בִּשְׁעָה שֶׁהִ' הוֹרִיד לָהֶם אֶת הַמָּן, ¹¹⁴⁴ אִישׁ אֶל יוֹתֵר מִמֶּנּוּ עַד בִּקֵּר אֲסוּר לְהִשְׁאִיר מִהֶמָּן עַד הַבּוֹקֵר לְמַחֲרַת הַיּוֹם שֶׁלִיקֹטוֹ אוֹתוֹ. בְּכָל יוֹם הִיָּה מוֹתֵר לְלִקֹט אֶת הַמָּן שִׁיעוּד לֵאכִילָה בְּאוֹתוֹ הַיּוֹם, וְלֹא לְהִשְׁאִיר חֶלֶק מִהֶמָּן גַּם לַיּוֹם שֶׁלֹא אַחֲרָיו¹¹⁴⁵: (כ) וְלֹא שָׁמְעוּ אֶל מֹשֶׁה הָיוּ מֵעַט אֲנָשִׁים מִבְּנֵי יִשְׂרָאֵל שֶׁלֹא שָׁמְעוּ בְּקוֹלוֹ שֶׁל מֹשֶׁה,¹¹⁴⁶ וַיּוֹתֵרוּ אֲנָשִׁים מִמֶּנּוּ עַד בִּקֵּר הָיוּ אֲנָשִׁים שֶׁהִשְׁאִירוּ מִהֶמָּן עַד לְבּוֹקֵר שֶׁלִמַחֲרַת, וַיֵּרָם תּוֹלְעִים וַיִּבְאֵשׁ הַמָּן הַתְּמַלֵּא בְּתוֹלְעִים וְלֹא אַחֲרֵי מִכֵּן הִסְרִיחַ,¹¹⁴⁷ וַיִּקְצַף עֲלֵהֶם מֹשֶׁה הַתְּרַגֵּז עַל הָאֲנָשִׁים שֶׁהוֹתִירוּ מִהֶמָּן¹¹⁴⁸: (כא) וַיִּלְקֹטוּ אֹתוֹ בְּבִקֵּר בְּבִקֵּר בְּכָל בּוֹקֵר לִיקֹטוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֶת הַמָּן,¹¹⁴⁹ אִישׁ כְּפִי אֶכְלוּ כָּל אֶחָד לִיקֹט אֶת כְּמוֹת הַמָּן שֶׁהִיָּה צָרִיךְ לֵאכִילָה (עוֹמֵר לְגוֹלְגוֹת), וְחָם הַשֶּׁמֶשׁ וְנִמְסָה הַמָּן שֶׁנִּשְׁאָר עַל הַקִּרְקַע, שֶׁלֹא נִלְקֹט עַל יְדֵי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל, נִמַּס בְּשֶׁמֶשׁ¹¹⁵⁰: (כב) וַיְהִי בַיּוֹם הַשְּׁשִׁי בַיּוֹם הַשִּׁישִׁי שֶׁל הַשְּׁבוּעָה, לְקֹטוֹ לְחָם מִשְׁנָה כְּאִשֶּׁר כָּל אֶחָד שֶׁלִיקֹט אֶת הַמָּן חָזַר לְאוֹהֵלוֹ, וּמִדָּד אֶת כְּמוֹת הַמָּן שֶׁלִיקֹט, הַתְּבַרֵּר שֶׁהוּא לִיקֹט כְּמוֹת כְּפוֹלָה מִהַכְּמוֹת שֶׁהוּא לִיקֹט בְּכָל יוֹם,¹¹⁵¹ שְׁנֵי הָעֶמְרָךְ לְאֶחָד לְכָל נֶפֶשׁ הֵם לִיקֹטוּ שְׁנֵי עוֹמְרִים, וַיִּבְאֵוּ כָּל נְשֵׂי־יִשְׂרָאֵל הָעֵדָה וַיִּגִּידוּ לְמֹשֶׁה נְשֵׂי־יִשְׂרָאֵל בָּאוּ לְפָנַי מִשֶּׁה וּשְׂאָלוּ אוֹתוֹ לְפֶשֶׁר הַסִּיבָה שֶׁהֵם לִיקֹטוּ כְּמוֹת כְּפוֹלָה שֶׁל מִן. (מִכַּאֵן אֲנִי רוֹאִים שֶׁמִּשֶּׁה עֲדִיין לֹא אָמַר לְבָנֵי יִשְׂרָאֵל אֶת הַצִּוּוּי שֶׁלֹא לְלִקֹט אֶת הַמָּן בְּשַׁבַּת, וּשְׁבוּיִם שִׁישִׁי תִהְיֶה כְּמוֹת כְּפוֹלָה שֶׁל מִן)¹¹⁵²: (כג) וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם מֹשֶׁה אָמַר לְנְשֵׂי־יִשְׂרָאֵל, הוּא אֲשֶׁר דִּבֶּר יְקֻנָּק מֶה שֶׁהַתְּבַרֵּר לָכֶם שֶׁלִיקֹטְתֶם כְּמוֹת כְּפוֹלָה שֶׁל מִן בַּיּוֹם שִׁישִׁי, הוּא הַדָּבָר שֶׁצִּוּוּהוּ אוֹתִי הִ' לְפָנַי כֵּן, רַק שֶׁאֲנִי עֲדִיין לֹא אָמַרְתִּי לָכֶם אֶת הַצִּוּוּי,¹¹⁵³ שְׁבַתוֹן שְׁבַת קֹדֶשׁ לִיקֹנָק מִחֵר מֵחַר הוּא יוֹם מִקּוּדֵשׁ לֵה', וְלִכְּן יֵשׁ לְשַׁבּוֹת בּוֹ שְׁבִיתָה מִלֵּאָה, אֲסוּר לַעֲשׂוֹת שׁוּם מִלֵּאָה,¹¹⁵⁴ אֶת אֲשֶׁר תֵּאֲפוּ אִפּוֹ מֶה שֶׁאַתֶּם רוֹצִים לַאֲפוֹת

¹¹⁴¹ א"ע.

¹¹⁴² אונקלוס.

¹¹⁴³ אונקלוס.

¹¹⁴⁴ א"ע בפסוק טו'. אוה"ח: משה ציווה כן מדעתו והקב"ה הסכים על ידו.

¹¹⁴⁵ א"ע.

¹¹⁴⁶ אונקלוס + א"ע.

¹¹⁴⁷ רמב"ן. רש"י כתב שקודם הסריח ובגלל זה התמלא בתולעים, שהרי כך הדבר עפ"י הטבע, אך הרמב"ן

דחה את דבריו וכתב שלו דבר המן היה עפ"י הטבע, היה רש"י צודק, אך עניין המן היה כולו ניסי, ולכן בהחלט ייתכן הסדר בפסוק: דוקם התמלא בתולעים ורק אח"כ הסריח.

¹¹⁴⁸ אונקלוס.

¹¹⁴⁹ ספורנו.

¹¹⁵⁰ רש"י.

¹¹⁵¹ רש"י. בשם המדרש כתב שהכוונה היא שהם ליקטו לחם משונה.

¹¹⁵² רש"י. א"ע: משה כן אמר את הדבר לבנ"י, רק שלא אמר להם את הטעם עד עתה.

¹¹⁵³ רשב"ם: הסיבה שמשה עדיין לא אמר את הציווי היא מכיוון שרצה שהדבר יבוא אליהם בהפתעה, וכך הם ילמדו על כבוד השבת. אוה"ח: הסיבה שמשה לא אמר להם את הציווי הוא מכיוון שה' לא רצה שהוא יגלה את הציווי. ה' רצה שבנ"י יגלו את הציווי לבד. הסיבה שה' לא רצה שמשה יאצר לבנ"י את עניין ירידת המן בשבת היא כדי שבנ"י יוכלו לדעת על השבת מה', וגם כדי שבנ"י לא יחשבו שמצוות השבת הייתה יוזמה של משה, שה' הסכים עליה.

¹¹⁵⁴ דעת מקרא.

מהמן, תאפו היום גם למחר, ¹¹⁵⁵ וְאֵת אֲשֶׁר תִּבְשְׁלוּ בִשְׁלוּ וְאֵת הַמֶּן שֶׁאַתֶּם רוֹצִים לְבַשֵּׁל בְּמִים, תִּבְשְׁלוּ הַיּוֹם לַיּוֹמִים, גַּם לְמָחָר, ¹¹⁵⁶ וְאֵת כָּל הָעֹדֵף הַנִּיחֹ לָכֶם לְמִשְׁמֶרֶת עַד הַבֶּקֶר וְאֵת כָּל הַמֶּן שֶׁנִּשְׂאָר לָכֶם, אֵת הַמֶּן שֶׁאַיִנְכֶם אוֹפִים וּמִבְשָׁלִים, תִּשְׂאִירוּ לָכֶם לְמָחָר. לְמִרוֹת שֶׁבְּכָל יוֹם הִיָּה אֲסוּר לְהִשְׂאִיר מֶן, בַּיּוֹם שִׁישִׁי, הִשְׂאִירוּ אֵת הַמֶּן שִׁיוֹעַד לְאֲכִילָה בַשַּׁבָּת ¹¹⁵⁷: (כד) וַיִּנְיָחוּ אֹתוֹ עַד הַבֶּקֶר בְּאֲשֶׁר צִוָּה מֹשֶׁה בְּנֵי יִשְׂרָאֵל הַנִּיחֹ אֵת הַמֶּן הָעוֹדֵף, עַד לְבֹקֶר יוֹם הַשַּׁבָּת, כְּמוֹ שֶׁהִי צִוּוּהָ אֵת מֹשֶׁה לַעֲשׂוֹת, וְלֹא הִבְאִישׁ הַמֶּן שְׁנוֹתֵר עַד לְבֹקֶר יוֹם הַשַּׁבָּת לֹא הִסְרִיחַ, ¹¹⁵⁸ וְרָמָה לֹא הִיָּתָה בּוֹ וְכוּן, הַמֶּן שְׁנוֹתֵר עַד לְבֹקֶר יוֹם הַשַּׁבָּת לֹא הִתְלַעַע ¹¹⁵⁹: (כה) וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֶמַר לְבְנֵי יִשְׂרָאֵל, אֲכַלְהוּ הַיּוֹם תֹּאכְלוּ הַיּוֹם אֵת הַמֶּן שֶׁהוֹתֵרְתֶם, ¹¹⁶⁰ כִּי שַׁבָּת הַיּוֹם לִיקָוֶךְ מִכִּוּוֹן שִׁיוֹם זֶה הוּא יוֹם שַׁבָּת לְהִי, ¹¹⁶¹ הַיּוֹם לֹא תִמְצָאֶהוּ בְּשָׂדֶה אֲתֶם לֹא תִמְצְאוּ הַיּוֹם אֵת הַמֶּן בְּשָׂדֶה, וְלֹא תוֹכְלוּ לְלַקֵּט אֵת הַמֶּן. לָכֵן, הִי נִתֵּן לָכֶם אֶתְמוֹל כְּמוֹת כְּפוּלָה שֶׁל מֶן שֶׁתִּסְפִּיק לָכֶם גַּם לְאֶתְמוֹל, יוֹם שִׁישִׁי וְגַם לְהַיּוֹם, יוֹם שַׁבָּת ¹¹⁶²: (כו) שִׁשֶּׁת יָמִים תִּלְקָטְהוּ לְאוֹרֵךְ כָּל הַזְּמַן שֶׁאַתֶּם עֹתִידִים לְהִיּוֹת בְּמִדְבָר, תִּלְקָטוּ אֵת הַמֶּן בְּמִשְׁךְ שֶׁשֶׁת יָמֵי הַשַּׁבּוּעַ, ¹¹⁶³ וּבַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי שַׁבָּת בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי, בַּיּוֹם הַשַּׁבָּת, לֹא יִהְיֶה בּוֹ לֹא יִירֵד מֶן, וְלָכֵן בַּיּוֹם שִׁישִׁי, עֲלִיכֶם לְלַקֵּט כְּמוֹת כְּפוּלָה שֶׁל מֶן ¹¹⁶⁴: (כז) וַיְהִי בַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי יִצְאוּ מִן הָעֵם לְלָקֵט בַּיּוֹם שַׁבָּת, יִצְאוּ מִסַּפֵּר אֲנָשִׁים מִבְּנֵי יִשְׂרָאֵל כְּדִי לְלַקֵּט אֵת הַמֶּן, וְלֹא מִצְאוּ הָאֲנָשִׁים שִׁיִּצְאוּ לְלַקֵּט אֵת הַמֶּן בַּשַּׁבָּת, לֹא מִצְאוּ מֶן שִׁירֵד בַּשַּׁבָּת ¹¹⁶⁵: (כח) וַיֹּאמֶר יְקֹוֹק אֶל מֹשֶׁה הִי אִמַּר לְמֹשֶׁה: עַד אָנֹכִי מֵאַנְתֶּם לְשָׁמֵר מִצְוֹתַי וְתוֹרָתַי עַד מָתִי אֲתֶם מִסְרְבִים לְשָׁמֹר אֵת הַמִּצְוֹת וּדְבַרֵי הַתּוֹרָה שֶׁצִּוּוּתִי אֲתֶכֶם. ¹¹⁶⁶ לְמִרוֹת שֶׁרַק חֶלֶק קָטָן מֵעַם יִשְׂרָאֵל חִטָּא, הָרִי שֶׁגַם גְּדוּלֵי יִשְׂרָאֵל מִתְגַּנְּגִים בְּשַׁעַה שֶׁהִרְשָׁעִים חוֹטְאִים ¹¹⁶⁷: (כט) רָאוּ כִּי יְקֹוֹק נָתַן לָכֶם הַשַּׁבָּת עַל יְדֵי הַמוֹפֵת שֶׁל יְרִידַת כְּפוּלָה שֶׁל מֶן בַּיּוֹם שִׁישִׁי, וְשֶׁהַמֶּן לֹא יוֹרֵד בַּיּוֹם הַשַּׁבָּת, עֲלִיכֶם לְרַאוֹת שֶׁהִי צִוּוּהָ עֲלִיכֶם אֵת עֲנִיִן הַשַּׁבָּת, ¹¹⁶⁸ עַל כֵּן הוּא נָתַן לָכֶם בַּיּוֹם הַשְּׁשִׁי לֶחֶם יוֹמִים בְּגַלְל הַשַּׁבָּת, הִי נוֹתֵן לָכֶם כְּמוֹת כְּפוּלָה שֶׁל מֶן בַּיּוֹם שִׁישִׁי, ¹¹⁶⁹ שְׁבוּ אִישׁ

¹¹⁵⁵ רש"י.

¹¹⁵⁶ רש"י.

¹¹⁵⁷ רש"י. בעניין הכמות שאמר משה להשאיר, נחלקו המפרשים. רמב"ן כתב שמשה לא אמר להשאיר מידה מסוימת, אלא כל מידה שישאירו בני", יאכל ביום המחרת ויספיק להם לצורך כך. א"ע כתב שהייתה כמות ידועה שבנ"ה השתמשו בה לאפייה ולבישול, ושאר המן, שמידתה הייתה ידועה, השאירו בני"ה ליום המחרת.

¹¹⁵⁸ אונקלוס.

¹¹⁵⁹ אונקלוס.

¹¹⁶⁰ א"ע מאריך כאן להפריך את דעת האומרים ששבת חלה ביום השבת ובלילה שלאחריו.

¹¹⁶¹ אונקלוס.

¹¹⁶² אונקלוס.

¹¹⁶³ א"ע.

¹¹⁶⁴ רש"י, ואמר שהתורה באה לרבות גם ימי חג. אוה"ח: הכוונה היא על מעשה הלקיטה. בשבת לא תהיה מעשה הלקיטה, והכוונה היא לאסור להם את הלקיטה בשבת.

¹¹⁶⁵ אונקלוס.

¹¹⁶⁶ אונקלוס. אוה"ח: בני"ה עברו כאן על 2 מצוות: הותרת המן והלקיטה בשבת וכן עברו על 2 דברי תורה: ליקטו יותר מעומר לגולגולת ולא האמינו במאמר ה' שבשבת לא יהיה מן.

¹¹⁶⁷ רש"י. ספורנו: ה' האשים את משה בכך שלא לימד אותם מספיק טוב את הלכות השבת. אוה"ח: ההקפדה על משה הייתה שלאחר שמצאו שביום שיש הייתה כמות כפולה של מן, לא פירט להם משה את עניין השבת.

¹¹⁶⁸ א"ע. רש"י: משה אמר לבני"ה שיראו שה' בכבודו מזהיר אותם על עניין השבת. ספורנו: תתבוננו שה' נתן לכם מתנה טובה שנקראת שבת. אוה"ח: תראו בעצמכם שה' ציווה על השבת, ואינכם צריכים שאני אצווה אתכם על השבת.

¹¹⁶⁹ א"ע.

תַּחֲתָיו כֹּל אָדָם יֵשֵׁב בְּאוּהָלוֹ, וְלֹא יֵיצֵא חוּצָה כְּדִי לִלְקֹט מֶן, ¹¹⁷⁰ אֶל יֵיצֵא אִישׁ מִמְּקוֹמוֹ בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי אֲסוּר לֵאדָם לְצַאת בְּשַׁבַּת מִמְּקוֹמוֹ כְּדִי לִלְקֹט אֶת הַמֶּן ¹¹⁷¹: (ל) וַיִּשְׁבְּתוּ הָעַם בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי מֵאוֹתוֹ יוֹם, הַקִּפִּידוֹ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לְשַׁבּוֹת בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי ¹¹⁷²: (לא) וַיִּקְרְאוּ בֵּית יִשְׂרָאֵל אֶת שְׁמוֹ מִן בְּנֵי יִשְׂרָאֵל קְרָאוּ לְמֵאכֹל הַלֶּחֶם שִׁירָד לֶחֶם בִּשְׁם "מֶן" ¹¹⁷³. הַתּוֹרָה מֵתַאֲרָת עֲכָשִׂיו אֶת הַמֶּן בְּמִסְפַּר תֵּיאוּרִים: (1) וְהוּא כְּזֶרַע גֶּד צוֹרֵת הַמֶּן הֵייתָה עֵגוּלָה כְּמוֹ עֵשֶׂב שֶׁנִּקְרָא "גֶּד", ¹¹⁷⁴ (2) לִבְזֹן צֶבַע הַמֶּן הִיָּה לְבוֹן, ¹¹⁷⁵ (3) וְטַעְמוֹ כְּצִפְיַחַת בְּדָבָשׁ טַעַם הַמֶּן הִיָּה כְּטַעַם בְּצֶק שֶׁמֶטְגָּנִים אוֹתוֹ בְּדָבָשׁ ¹¹⁷⁶: (לב) וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֶמַר לְבְנֵי יִשְׂרָאֵל, לְאַחַר שֶׁסִּיַּמּוּ לְבִנּוֹת אֶת הַמֶּשְׁכָּן (וּמִקוּמָה שֶׁל פְּרִשָׁה זֹ אֵינָה כְּאֵן), ¹¹⁷⁷ זֶה הַדְּבָר אֲשֶׁר צִוִּיתִי יִקְוֶה הִי צִוּוּהָ אֲתִכֶּם אֶת הַדְּבָר הַבֵּא, מְלֵא הָעֵמֶר מִמֶּנּוּ לְמִשְׁמֶרֶת לְדַרְתֵּיכֶם יֵשׁ לְקַחַת מִן בְּכֻמוֹת שֶׁל עוֹמֵר שֶׁלֶם, כְּדִי שִׁינּוּחַ לְמִשְׁמֶרֶת בְּמִשְׁכָּן לְדוֹרוֹת הַבָּאִים, ¹¹⁷⁸ לְמַעַן יֵרְאוּ אֶת הַלֶּחֶם אֲשֶׁר הֵאֱכַלְתִּי אֶתְכֶם בְּמִדְבָּר בְּהוֹצִיאִי אֶתְכֶם מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם כְּדִי שֶׁהַדּוֹרוֹת הַבָּאִים יֵרְאוּ אֶת הַלֶּחֶם, אֶת הַמֶּן, שֶׁהֵאֱכַלְתִּי אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל כִּשְׁהוֹצַאתִי אוֹתָם מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם ¹¹⁷⁹: (לג) וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֶל אֱהֲרֹן מִשֶּׁה אִמַר לְאַהֲרֹן: קַח צִנְצָנֶת אַחַת תִּיקַח צְלוּחִית שַׁעֲשׂוּיָה מִחֶרֶס, ¹¹⁸⁰ וְתֵן שְׁמָה מְלֵא הָעֵמֶר מִן שִׁים בְּצִנְצָנֶת מִן בְּכֻמוֹת שֶׁל עוֹמֵר, וְהֵנַח אֹתוֹ לְפָנַי יִקְוֶה לְמִשְׁמֶרֶת לְדַרְתֵּיכֶם שִׁים אֶת הַצִּנְצָנֶת שֶׁבְּתוֹכָהּ הַמֶּן לְפָנַי אֲרוֹן הַבְּרִית שֶׁנִּמְצָא בְּמִשְׁכָּן ¹¹⁸¹: (לד) כְּאֲשֶׁר צִוִּיתִי יִקְוֶה אֶל מֹשֶׁה יֵשׁ לְהֵנִיחַ אֶת צִנְצָנֶת הַמֶּן לִיד אֲרוֹן הַבְּרִית שֶׁבְּמִשְׁכָּן, עַל פִּי צִוּוּי שֶׁל ה' אֵל מֹשֶׁה, ¹¹⁸² וַיִּנְיַחְהוּ אֱהֲרֹן לְפָנַי הָעֵדֶת לְמִשְׁמֶרֶת אֲהֲרֹן הֵנִיחַ אֶת צִנְצָנֶת הַמֶּן לִיד אֲרוֹן הַבְּרִית, לְמִשְׁמֶרֶת לְדוֹרוֹת הַבָּאִים ¹¹⁸³: (לה) וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל אָכְלוּ אֶת הַמֶּן אַרְבָּעִים שָׁנָה בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אָכְלוּ אֶת הַמֶּן בְּמִשְׁכָּן כְּמַעַט אַרְבָּעִים שָׁנָה, ¹¹⁸⁴ עַד בָּאָם אֶל אֶרֶץ נוֹשְׁבֵת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אָכְלוּ אֶת הַמֶּן לְאוֹרֶךְ כָּל הַשָּׁנִים שֶׁהָיוּ בְּמִדְבָּר, עַד שֶׁהִגִּיעוּ לְאֶרֶץ שֶׁהִיָּה בָּהּ יֵישוב, לְאֶרֶץ כְּנַעַן, ¹¹⁸⁵ אֶת הַמֶּן אָכְלוּ עַד בָּאָם אֶל קְצֵה אֶרֶץ כְּנַעַן

¹¹⁷⁰ א"ע.

¹¹⁷¹ א"ע. רש"י: מכאן סמכו חכמים את כל עניין תחום שבת, ושמקומו של אדם הוא 4 אמות.

¹¹⁷² רשב"ם.

¹¹⁷³ אונקלוס.

¹¹⁷⁴ רש"י.

¹¹⁷⁵ רש"י.

¹¹⁷⁶ רש"י. רשב"ם: כוונת התורה כאן היא שכאשר היו אוכלים את המן כמות שהוא, היה טעמו כמו בצק שטווג בדבש. אולם, כאשר היו אופים את המן, היה טעמו כמו שמן טוב, כפי שהתורה כתבה בפרשת בהעלותך.

¹¹⁷⁷ רש"י בפסוק לג'.

¹¹⁷⁸ אונקלוס. א"ע: אמנם הייתה פרשה זו ראויה להיכתב לאחר עשיית המשכן, אלא שנכתב כאן כדי לספר לנו על הנס שנעשה שהמן עמד לדורות.

¹¹⁷⁹ אונקלוס.

¹¹⁸⁰ אונקלוס.

¹¹⁸¹ רש"י.

¹¹⁸² א"ע.

¹¹⁸³ רשב"ם + אונקלוס.

¹¹⁸⁴ רש"י כתב שבני" אכלו את המן במשך 39 שנה ו-11 חודשים (שהרי המן התחיל לרדת רק בט"ו אייר), אלא שבמצות שהוציאו בני" ממצרים טעמו גם כן טעם של מן. לפי הא"ע משמע שהכוונה היא לערך 40 שנה.

¹¹⁸⁵ א"ע. ספורנו: הכוונה היא שאכלו את המן עד שהגיעו לארץ שיש בה התיישבות, לארץ סיחון. לפי ספורנו היו כאן שני שלבים: שלב אחד שבני" הפסיקו לאכול רק את המן, והם אכלו את המן יחד עם מאכלים רגילים, ושלב נוסף, לאחר שכבר נכנסו לארץ כנען, הפסיקו לגמרי לאכול את המן. רש"י כתב שארץ נושבת הכוונה היא לארץ מואב שם פסק המן מלרדת, אך בני" המשיכו לאכול את המן שירד גם במשך שלשת הימים הבאים, עד שנכנסו לארץ כנען.

הכוונה בכך שבני ישראל אכלו את המן עד שהגיעו לארץ נושבת, היא, שבני ישראל אכלו את המן עד שהגיעו לקצה של ארץ כנען, עד שהגיעו לכניסה לארץ כנען¹¹⁸⁶: (לו) וְהֶעֱמַר עֲשָׂרִית הָאֵיפָה הוּא הָעוֹמֵר
היה עשירית ממידה שקראו לה "איפה". בסך הכל יוצא שהעומר הוא בערך שני קילוגרם של ימינו¹¹⁸⁷:

שמות פרק יז

(א) וַיִּסְעוּ כָּל עַדְת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מִמִּדְבַּר סִינַי לְמַסְעֵיהֶם עַל פִּי יְקֹוֹק כֹּל קֵהַל יִשְׂרָאֵל נֹסַע מִמִּדְבַּר סִינַי
למספר מסעות על פי ציווי של ה',¹¹⁸⁸ וַיַּחֲנוּ בְּרִפְיָדִים לאחר מספר מסעות, הגיעו בני ישראל למקום שנקרא
רפיידים, וְאִין מַיִם לְשִׁתָּת הָעָם בְּרִפְיָדִים, לא היה לעם ישראל מים לשתות¹¹⁸⁹: (ב) וַיִּרֶב הָעָם עִם מֹשֶׁה
חלק מבני ישראל רבו עם משה (ואהרון),¹¹⁹⁰ וַיֹּאמְרוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל אֵמְרוּ לְמֹשֶׁה (ואהרון) בשעת המריבה, הֲתָנוּ
לָנוּ מַיִם וְנִשְׁתֶּה מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן! תָּנוּ לָנוּ מַיִם לְשִׁתָּת, וַיֹּאמֶר לָהֶם מֹשֶׁה אֵמַר לְעַם שֶׁרַב אִיתוֹ, מַה
תִּרְיִבוּן עִמָּדִי לְמַה אַתֶּם רֹבִים אִתִּי,¹¹⁹² מַה תִּנְסֹוּן אֶת יְקֹוֹק וְלְמַה אַתֶּם מְנַסִּים אֶת ה' וְבוֹדְקִים אִם הוּא
יִכּוֹל לְתַת לָכֶם מַיִם בַּמִּדְבַּר¹¹⁹³: (ג) וַיִּצְמָא שָׁם הָעָם לַמַּיִם הַצְּמָא שֶׁל עַם יִשְׂרָאֵל בַּמִּדְבַּר הַתִּגְבֵּר,¹¹⁹⁴ וַיִּלְן
הָעָם עַל מֹשֶׁה עִם יִשְׂרָאֵל הַתִּרְעַם עַל מֹשֶׁה, וַיֹּאמֶר עִם יִשְׂרָאֵל אֵמַר לְמֹשֶׁה: לְמַה זֶה הֵעֲלִיתָנוּ
מִמִּצְרַיִם לְהַמִּית אֹתִי וְאֶת בְּנֵי וְאֶת מְקַנֵּי בְּצִמָּא לְמַה הֵעֲלִיתָנוּ מִצְרַיִם מִצְרַיִם כְּדִי לְהַרוֹג בְּצִמָּא
אוֹתִי, וְאֶת בְּנֵי, וְאֶת הַמִּקְנָה שְׁלִי¹¹⁹⁶: (ד) וַיִּצְעַק מֹשֶׁה אֶל יְקֹוֹק מֹשֶׁה הַתְּפַלֵּל לִפְנֵי ה',¹¹⁹⁷ לֵאמֹר מֹשֶׁה אֵמַר
בַּתְּפִילָתוֹ, מַה אֶעֱשֶׂה לָּעָם הַזֶּה מַה אֲנִי יִכּוֹל לַעֲשׂוֹת לְעַם יִשְׂרָאֵל, עוֹד מְעַט וְסִקְלֵנִי הֲרִי אִם אֲנִי אַחֲכָה
עוֹד קֶצֶת בְּאַפְסִי מַעֲשֶׂה, עִם יִשְׂרָאֵל וּוְדָאֵי יִסְקוּל אֹתִי בְּאַבְנִים¹¹⁹⁸: (ה) וַיֹּאמֶר יְקֹוֹק אֶל מֹשֶׁה ה' אֵמַר

¹¹⁸⁶ א"ע.

¹¹⁸⁷ רש"י.

¹¹⁸⁸ א"ע.

¹¹⁸⁹ אונקלוס.

¹¹⁹⁰ אונקלוס + א"ע. א"ע כתב שהיו שתי כתות: כת אחת רבה על המים וכת שנייה רצתה לנסות ממש את ה'. רמב"ן מחלק בין מריבה שהייתה ממש מריבה, לבין לינה ששם היה רק תרעומת אבל לא מריבה של ממש. כמו"כ מסביר הרמב"ן את מהלך הדברים בכך שהוא אומר שבהתחלה בנ"י רבו עם משה ומשה הוריד אותם מעליו בכך שאמר שבמקום לריב יתפללו אל ה' ולאחר מכן התחילו בנ"י להסתפק מהמים שבכליהם, ולאחר שמים אלו נגמרו, התחילו להתרעם שוב על משה ואהרון.

¹¹⁹¹ א"ע.

¹¹⁹² אונקלוס.

¹¹⁹³ רש"י.

¹¹⁹⁴ א"ע.

¹¹⁹⁵ אונקלוס.

¹¹⁹⁶ אונקלוס. רמב"ן: הסיבה שהזכירו את המקנה הוא כדי לומר למשה שהם צריכים הרבה מים והסיבה שהם הזכירו את הטף כדי לומר שאין הם יכולים להמתין עוד למים, כיוון שהטף אינו יכול לחכות בסבלנות למים. אוה"ח: ה' רצה לגרום לעם ישראל להתפלל אליו ולכן הצמיא אותו, אך עם ישראל נכשל בניסיון ורק רב עם משה במקום להתפלל. הסיבה שבנ"י לא הרגישו צורך להתפלל הוא שכל זמן שה' היה איתם, חשבו שהכל מסתדר גם ללא תפילות.

¹¹⁹⁷ אונקלוס.

¹¹⁹⁸ רש"י. א"ע כתב שהיה זה מעין משל ומשה אמר לה' שלו היו יכולים היו העם סוקלים אותו באבנים כבר מזמן.

למשה, עֵבֶר לִפְנֵי הָעָם תַּעֲבֹר לִפְנֵי הָעָם (ותראה שהם לא יסקלו אותך),¹¹⁹⁹ וְקַח אֶתְּךָ מִזְקַנֵי יִשְׂרָאֵל קַח אִתְּךָ חֶלֶק מִזְקַנֵי יִשְׂרָאֵל כְּדֵי שִׁיעִידוּ שְׂאתָה הוֹצֵאת מִיָּם מֵהַסֶּלַע, וְכַךְ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לֹא יֵאמְרוּ שֶׁהָיוּ בְּמִקּוֹם מַעֲיִינוֹת לִפְנֵי כֵן, וְהַמִּים הֵם מֵהַמַּעֲיִנוֹת,¹²⁰⁰ וּמִטְּוֶה אֲשֶׁר הִכִּיתָ בּוֹ אֶת הַיָּאֵר קַח בְּיָדְךָ וְכֵן תִּיקַח בְּיָדְךָ אֶת הַמַּטָּה שֶׁאִתּוֹ אֵתָה הִכִּיתָ עַל מִי הַיָּאֵר,¹²⁰¹ וְהִלְכָתָּ תֵּלֵךְ אֶל הַצּוֹר שֶׁאֲצוּוּהוּ אֹתְךָ לְהוֹצִיא מִמֶּנּוּ מִיָּם¹²⁰²: (ו) הֲנִי עֹמֵד לִפְנֵיךָ שֵׁם עַל הַצּוֹר בְּחֶרֶב הָרִי שֶׁתִּמְצָא אֶת כּוּחִי וְגִבּוֹרְתִי עַל הַסֶּלַע שֶׁנִּמְצָא בְּקִרְבָּתְךָ הָרִי סִינִי,¹²⁰³ וְהִכִּיתָ בְּצוֹר תִּכֶּה בַסֶּלַע,¹²⁰⁴ וְיֵצְאוּ מִמֶּנּוּ מִיָּם יֵצְאוּ מִיָּם מֵהַסֶּלַע לְאַחַר שֶׁתִּכֶּה אֹתוֹ,¹²⁰⁵ וְשָׂתָה הָעָם עִם יִשְׂרָאֵל יִשְׂתָּה מֵהַמִּים שֶׁיֵּצְאוּ מֵהַסֶּלַע, וַיַּעַשׂ בֶּן מֹשֶׁה לְעֵינָי זִקְנֵי יִשְׂרָאֵל מִשֶׁהֵכָה אֶת הַסֶּלַע לְעֵינָי זִקְנֵי יִשְׂרָאֵל¹²⁰⁶: (ז) וַיִּקְרָא שֵׁם הַמְּקוֹם מִסָּה וּמְרִיבָה מִשֶׁה קָרָא לְאוֹתוֹ מִקּוֹם "מִסָּה וּמְרִיבָה".¹²⁰⁷ מִשֶׁה קָרָא לְמִקּוֹם מִסָּה וּמְרִיבָה עַל שֵׁם שְׁנֵי דְבָרִים שֶׁאִירְעוּ שֵׁם: (1)¹²⁰⁸ עַל רִיב בְּנֵי יִשְׂרָאֵל הַמְרִיבָה שֶׁל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל עִם מִשֶׁה עַל הַחוֹסֵר בְּמִים, (2) וְעַל נִסְתָּם אֶת יָקוֹק וְעַל כֵּךְ שֶׁעַם יִשְׂרָאֵל נִיסָה אֶת ה' בְּמִקּוֹם זֶה, לְאֹמֵר כֵּךְ יִשְׂרָאֵל אִמְרוּ כֹאשֶׁר הֵם נִיסוּ אֶת ה': הֲיִישׁ יָקוֹק בְּקִרְבָּנּוֹ אִם אֵינֶנּוּ שְׂכִינָתוֹ שֶׁל ה' שׁוֹרָה בְּתוֹכֵנוּ וְהוּא יִכּוֹל לְסַפֵּק אֶת כָּל צִרְכֵינוּ, אוֹ שְׂכִינָתוֹ שֶׁל ה' אֵינְנָה בְּתוֹכֵנוּ, וְהוּא אֵינּוּ יִכּוֹל לְסַפֵּק אֶת צִרְכֵינוּ¹²⁰⁹: (ח) וַיָּבֵא עֲמֶלֶק וְיִלְחָם עִם יִשְׂרָאֵל בְּרַפְדִּים עִם שִׁנְקָרָא בְּשֵׁם עֲמֶלֶק בֶּאֱרֵפִידִים וְנִלְחַם שֵׁם עִם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל¹²¹⁰: (ט) וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֶל יְהוָה מִשֶׁה אָמַר לַיהוָה,¹²¹¹ בְּחַר לָנוּ אֲנָשִׁים וַיָּצֵא הַלְּחָם

¹¹⁹⁹ רש"י, וה' רצה לומר למשה בדברים אלו שהוא הוציא שם רע על בני ישראל. א"ע: ה' נתן למשה פיתרון בדברים אלו. ספורנו: בנ"י יפסיקו להתרעם כשיראו שאתה מחפש להם פיתרון.

¹²⁰⁰ רש"י.

¹²⁰¹ אונקלוס. רש"י: הסיבה שה' ציווה את משה לקחת את המטה בידו היא מכיוון שבנ"י הוציאו שם רע על המטה ואמרו שהמטה מועד רק לפורענות. ספורנו: בגלל מטה זה לא היו יכולים המצרים לשתות, ועכשיו יקרה הפוך. רמב"ן: מדובר על המטה של אהרון.

¹²⁰² רמב"ן: מחנה ישראל היה ברפידים, ואילו הצור היה בהר סיני או ליד עיר קרובה להר סיני. לפי הרמב"ן שלחו בנ"י את נעריהם ובהמתם לשאוב מים מהצור, אך המחנה עצמו לא הגיע להר סיני עד לחודש סיוון. בפירושו השני כתב שהמים יצאו מהר סיני והגיעו עד לרפידים.

¹²⁰³ א"ע. רמב"ן: הסיבה שה' היה צריך להתגלות על הסלע היא מכיוון שנס זה של יציאת מים מהצור הולכת להיות קבועה לאורך כל שנות נידודי ישראל במדבר.

¹²⁰⁴ לפי רש"י, הסלע התבקע לשניים.

¹²⁰⁵ אונקלוס.

¹²⁰⁶ אונקלוס.

¹²⁰⁷ א"ע בפירוש אחד. בפירוש השני כתב שהקורא קרא למקום מסה ומריבה.

¹²⁰⁸ א"ע.

¹²⁰⁹ אונקלוס + א"ע.

¹²¹⁰ א"ע. רש"י: הסיבה שעמלק תקף את ישראל היא מכיוון שעם ישראל הסתפק אם ה' נמצא איתם, רצה ה' להראות לבנ"י שהוא איתם. ספורנו: עמלק ראה שעם ישראל צמא, ולכן בחר להתקיף באותו הזמן. אה"ח: הסיבה שעמלק התקיפו את ישראל היא מכיוון שהתעצלו מללמוד תורה. כלי יקר: עמלק לא היה יכול להתקיף את ישראל ללא שישאל היו נותנים לו פתח לבוא, בגלל שניסו את ה', נתנו לעמלק פתח להיכנס דרכו ולתקוף אותם.

¹²¹¹ במפרשים מצאנו שתי דעות, האם כאן כבר קרא משה ליהושע בשם זה, ע"ש העתיד, או שמכיוון שבסופו של דבר קרה משה ליהושע בשם זה, כתב זאת כאן. הרמב"ן כתב שהסיבה שיהושע הוא שיצא להילחם היא מכיוון שמה רצה לעלות את ההר ולהתפלל, וגם כדי שעם ישראל יראה שהוא מתפלל. כמו"כ הסביר שמה שחש מעמלק, היות והוא מזרע עשיו שנאמר בו ועל חרבך תחיה, וכל מה שעשו משה ויהושע במלחמה זו, עתידים אליהו ומשיח בן יוסף לעשות עם זרעם של עמלק. אה"ח כתב שהסיבה שיהושע הוא זה שיצא למלחמה היא מכיוון שכל המלחמה הייתה עונש על ביטול תורה, ולכן אין מתאים יותר מיהושע לצאת ולהילחם. רש"י בפס' יב': משה התעצל לצאת למלחמה, ולכן ידיו נהיו כבדים.

בְּעַמְלֵק תִּבְחַר אֲנָשִׁים יִרְאֵי חַטָּא וְגִיבּוּרִים, שִׁיִּצְאוּ לְהַלְחֵם לְצַדִּיק בְּמַלְחָמָה נֶגַד עַמְלֵק,¹²¹² מִחֶרֶת אֲנָכִי נִצֵּב
עַל רֹאשׁ הַגְּבֻעָה מִחֶר, כֹּאשֶׁר תִּתְחִיל הַמַּלְחָמָה, אֲנִי אֶעֱמֹד עַל רֹאשׁ הַר סִינַי,¹²¹³ וּמִטָּה הָאֱלֹהִים בְּיָדִי
כִּשְׂאֵנִי אֶעֱמֹד עַל רֹאשׁ הַגְּבֻעָה, אֲנִי אֲחֻזֵּק בְּיָדִי אֶת הַמִּטָּה שֶׁנֶּעֱשׂוּ בּוֹ נִיסִים לִפְנֵי ה',¹²¹⁴ (י) וַיַּעַשׂ יְהוֹשֻׁעַ
כַּאֲשֶׁר אָמַר לוֹ מֹשֶׁה לְהִלָּחֵם בְּעַמְלֵק יְהוֹשֻׁעַ עָשָׂה כִּמוֹ שֶׁמֹּשֶׁה אָמַר לוֹ לַעֲשׂוֹת, וְהוּא בָחַר אֲנָשִׁים וַיֵּצֵא
אִתָּם לְהִלָּחֵם בְּעַמְלֵק, וּמֹשֶׁה אָהָרָן וְחֹר וְעָלוּ רֹאשׁ הַגְּבֻעָה מִשֶׁה אֶהְרֹן וְחֹר עָלוּ אֶל הַר סִינַי¹²¹⁵: (יא)
וַהֲיָה כַּאֲשֶׁר יָרִים מֹשֶׁה יָדוֹ וְגִבְרַת יִשְׂרָאֵל כֹּאשֶׁר מֹשֶׁה הָיָה מְרִים אֶת יָדָיו, עִם יִשְׂרָאֵל הָיָה מִתְגַּבֵּר
בְּמַלְחָמָה, כִּיּוֹן שֶׁבִּכְךָ הָיָה נֹזֵכֶר עִם יִשְׂרָאֵל לְהַתְּפַלֵּל אֶל ה' שִׁוְשִׁיעַ אוֹתוֹ מֵעַמְלֵק,¹²¹⁶ וְכַאֲשֶׁר יָנִיחַ יָדוֹ וְגִבְרַת
עַמְלֵק כֹּאשֶׁר מֹשֶׁה הָיָה מְנִיחַ אֶת יָדָיו, עַמְלֵק הָיָה מִתְגַּבֵּר בְּמַלְחָמָה: (יב) וַיְדִי מֹשֶׁה כְּבָדִים יָדָיו שֶׁל מֹשֶׁה
הָיוּ כְּבֹדוֹת, וְלָכֵן הָיָה קָשָׁה לְמֹשֶׁה לְהַחֲזִיק אֶת יָדָיו כְּלִפֵּי מַעְלָה,¹²¹⁷ וַיִּקְחוּ אֲבָן וַיִּשְׂמוּ תַחְתָּיו אֶהְרֹן וְחֹר
לְקַחוּ אֲבָן וְהִנִּיחוּ אֶת הָאֲבָן מִתַּחַת לְמֹשֶׁה,¹²¹⁸ וַיֵּשֶׁב עָלֶיהָ מֹשֶׁה יָשָׁב עַל הָאֲבָן,¹²¹⁹ וְאֶהָרָן וְחֹר תָּמְכוּ בְּיָדָיו
אֶהְרֹן וְחֹר סִייעוּ לְמֹשֶׁה לְהָרִים אֶת יָדָיו,¹²²⁰ מִזָּה אֶחָד וּמִזָּה אֶחָד אֶהְרֹן עֵמֵד בְּצַד אֶחָד שֶׁל מֹשֶׁה וְאֵילוֹ
חֹר עֵמֵד בְּצַד הַשְּׁנַי שֶׁל מֹשֶׁה, וַהֲיָה יָדָיו אֲמוֹנָה עַד בֹּא הַשָּׁמֶשׁ כֹּל אַחַת מִיָּדָיו שֶׁל מֹשֶׁה הִמְשִׁיכוּ לַעֲמֹד
וְלִהְיוֹת מוֹרְמוֹת כְּלִפֵּי מַעְלָה עַד לְשִׁקִּיעַת הַחֲמָה¹²²¹: (יג) וַיַּחְלֵשׁ יְהוֹשֻׁעַ אֶת עַמְלֵק וְאֶת עַמּוֹ לְפִי חָרֵב
יְהוֹשֻׁעַ נִיצַח אֶת הָעַם הָעַמְלֵקִי עַל יְדֵי הַצַּד הַחֲדָשׁ שֶׁל הַחָרֵב¹²²²: (יד) וַיֹּאמֶר יְקֹזֵק אֶל מֹשֶׁה ה' אָמַר לְמֹשֶׁה,
בְּשַׁנַּת הָאַרְבָּעִים לְנִידוּדֵי יִשְׂרָאֵל בְּמַדְבָּר,¹²²³ כָּתַב זֹאת וְכָרוֹן בְּסִפְרָת תִּכְתּוֹב בְּסִפְרָת הַתּוֹרָה אֶת הַדְּבָרִים
הָאֵלֶּה לְזִיכְרוֹן, תִּכְתּוֹב שֶׁעַמְלֵק הָיָה הָעַם הָרִאשׁוֹן שֶׁהֶעִיז לְהַתְּקִיף אֶת יִשְׂרָאֵל,¹²²⁴ וְשִׁים בְּאֲזְנֵי יְהוֹשֻׁעַ וְכֹן
תִּשִׂים אֶת הַדְּבָרִים לִפְנֵי יְהוֹשֻׁעַ שֶׁעֵתִיד לְהַכְנִיס אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לְאֶרֶץ יִשְׂרָאֵל,¹²²⁵ כִּי מִחֶזֶק אֲמַחֶה אֶת זִכְרָם

¹²¹² רש"י + א"ע, ולדבריו (של הא"ע) אין צורך להסביר מה פירוש המילה לנו, שהרי כך דרך הכתוב. רש"י: משה השווה כאן את כבודו לכבודו של יהושע ומכאן אמרו חכמים יהי כבוד חברך חביב עליך כשלך. רש"י כתב הסבר נוסף לסוג האנשים שהיו צריכים להיבחר ולהילחם נגד עמלק – אנשים שיודעים לבטל כשפים. בפירוש היציאה נחלקו המפרשים ג"כ. רש"י כתב שהכוונה היא שייצאו מהענן, בעוד הא"ע כתב שייצאו ממחנה ישראל.

¹²¹³ א"ע.
¹²¹⁴ אונקלוס. בהסבר הצורך במטה, כתב הא"ע שמשה יתפלל ע"י המטה, ואילו ספורנו כתב שבכך יראה משה לבני ישראל שיש להם צורך להתפלל.

¹²¹⁵ רש"י: מכאן לתענית צריכה שלשה לעבור לפני התיבה, שהרי משה אהרון וחור היו בתענית.

¹²¹⁶ רש"י. רשב"ם: כאשר בני ישראל ראו את המטה מורם, הם ידעו שהם צריכים להמשיך ולהילחם, וכאשר ראו שהמטה מורד, ידעו שהם צריכים לברוח, כיוון שכך דרך המלחמות.

¹²¹⁷ אונקלוס. רש"י: הסיבה לכך היא מכיוון שמשה התעצל לצאת בעצמו למלחמה.

¹²¹⁸ רש"י.

¹²¹⁹ רש"י, ולא ישב על הכר משום עימו אנכי בצרה.

¹²²⁰ אונקלוס.

¹²²¹ א"ע. רש"י: ידיו של משה היו מורמים למעלה בנאמנות. כמו כן הסביר רש"י שעמלק חישובו את זמן ההתקפה לפי המזלות בשמיים עד שבא משה והעמיד את החמה, ובלבל להם את המזלות. רמב"ן השווה בין הרמת הידיים על ידי משה לנשיאת כפיים. כלי יקר: הכוונה בביאת השמש היא לזמן מרדכי ואסתר או לסוף ימיו של משה.

¹²²² רשב"ם + דעת מקרא. א"ע: עמלק הוא שם המלך. רש"י: יהושע חתך את הראשים של גיבורי עמלק, והשאיר בחיים רק את החלשים שבעמלקים.

¹²²³ א"ע בפירושו הראשון. בפירושו השני כתב שה' ציווה את משה עכשיו לכתוב את הדברים, אך לא בספר תורה, אלא בספר מלחמות שהיה בימיהם.

¹²²⁴ א"ע + רש"י.

¹²²⁵ אונקלוס + רש"י. אוה"ח: הסיבה שה' ציווה את משה לומר זאת ליהושע היא מכיוון שליהושע היה צער על כך שלא הצליח להשמיד את עמלק, וה' אמר לו שהתכנית האלוקית היא להשמיד את עמלק בהמשך.

עֲמֹלֶק מִתַּחַת הַשָּׁמַיִם (הסיבה שעליך לכתוב את הדברים האלה לזיכרון ולשים את הדברים באזני יהושע היא מכיוון ש-) בעתיד, אני (ה') רוצה למחות את זכר העם העמלקי מתחת השמיים¹²²⁶: (טז) וַיִּבֶן מֹשֶׁה מִזְבֵּחַ מִשֶּׁה בְּנֵה מִזְבֵּחַ לַה' בְּהַר סִינַי, ¹²²⁷ וַיִּקְרָא שְׁמוֹ יְקֹנֶק נָסִי מִשֶּׁה קָרָא אֶת שְׁמוֹ שֶׁל הַמִּזְבֵּחַ "ה' הוּא הַנֶּסֶס שֶׁלֵּנוּ"¹²²⁸: (טז) וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אָמַר: ¹²²⁹ כִּי יָד עַל כַּס יְהוָה הַרְיֵם אֶת יָדוֹ כְּדִי לְהִשְׁבַּע בְּכִיסָאוֹ, ¹²³⁰ מִלְחָמָה לְיִקְנֹק בְּעַמְלֹק מִדֶּר דֶּר ה' תִּמְיֵד יִלְחָם נֶגַד עַמְלֹק כְּדִי לְהַשְׁמִיד אוֹתוֹ¹²³¹:

פרשת יתרו

שמות פרק יח

(א) וַיִּשְׁמַע יִתְרוֹ כֹּהֵן מִדֵּיָן חֵתָן מֹשֶׁה יִתְרוֹ שֶׁהִיא אִדָּם חָשׁוּב בַּמִּדְיָן וְחוֹתָנוֹ שֶׁל מֹשֶׁה שָׁמַע, ¹²³² אֵת כָּל אֲשֶׁר עָשָׂה אֱלֹהִים לְמֹשֶׁה וּלְיִשְׂרָאֵל עַמּוֹ (יתרו שמע) אֵת כָּל הַנִּסִּים שֶׁעָשָׂה ה' לְמֹשֶׁה וּלְיִשְׂרָאֵל שֶׁהֵם עִם ה', ¹²³³ כִּי הוֹצִיא יְקֹנֶק אֶת יִשְׂרָאֵל מִמִּצְרַיִם יִתְרוֹ שָׁמַע אֵת כָּל הַנִּסִּים שֶׁה' עָשָׂה כְּדִי לְהוֹצִיא אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מִמִּצְרַיִם¹²³⁴: (ב) וַיִּקַּח יִתְרוֹ חֵתָן מֹשֶׁה אֶת צִפּוֹרָה אִשְׁתּוֹ מֹשֶׁה יִתְרוֹ, חוֹתָנוֹ שֶׁל מֹשֶׁה, לְקַח אֶת

¹²²⁶ רשב"ם.

¹²²⁷ א"ע.

¹²²⁸ רש"י. רשב"ם: המטה של ה' יגרום לניסים. ספורנו: משה קרא את שמו של ה' בתפילתו ליד המזבח ה' ניסי – ה' יהיה ברוממותי.

¹²²⁹ רש"י.

¹²³⁰ רש"י. כמו"כ כתב ששמו של ה' וכסאו לא יהיו שלמים כל עוד עמלק לא הושמד. א"ע בשם ר' ישועה כתב שהכוונה היא שהראשון שישב על כסא המלוכה יהיה חזק מספיק כדי להשמיד את עמלק. ¹²³¹ תרגום. רמב"ן: מידת הדין תהיה מתוחה על עמלק.

¹²³² אונקלוס. רש"י מונה כאן את כל השמות של יתרו. א"ע: שאל מדוע נכתבה כאן פרשת יתרו, הרי הביאה להר סיני היה צריך להיות כתוב לאחר מלחמת עמלק. בשם רס"ג כתב שיתרו הגיע לפני מתן תורה. אך הא"ע עצמו סובר שיתרו הגיע לאחר מתן תורה ולאחר הקמת המשכן, והראיה שהוא הקריב קרבנות, ואין כתוב שיתרו בנה מזבח חדש. אלא שפרשת יתרו נכנסה כאן כדי לומר לנו שכשם שעמלק עשה דברים רעים לישראל, יתרו עשה עימהם טוב. רמב"ן הביא בהתחלת דבריו מספר הוכחות לכך שיתרו הגיע לאחר מתן תורה, אך לאחר מכן הקשה, אם יתרו הגיע לאחר מתן תורה, מדוע לא אמר לו משה על אירוע זה? כניסיון לענות על שאלה זו ענה שיתרו יצא ממקומו לפני מתן תורה, אך הגיע למקום חניית בני ישראל לאחר מתן תורה. אמנם, סובר הרמב"ן שיתרו הגיע לפני מתן תורה. והפסוק שאומר שיתרו הגיע אל הר האלוקים, כוונתו היא שהמקום נמצא באזור הר סיני. כמו כן הסביר הרמב"ן שמשה שילח את יתרו בשנה הראשונה לצאת בני ישראל ממצרים, ויתרו חזר אל ארצו וגיייר את משפחתו, ולאחר מכן חזר אל בני ישראל. בהסבר הקיני שישב עם עמלק, העלה הרמב"ן שתי אפשרויות: או שלאחר מותו של משה, חזר יתרו אל מדין, או שהכוונה היא שהם היו ממשפחתו המורחבת של יתרו, ועדיין ישראל עשו איתם חסד. מדברי רש"י בפס' ט' משמע ג"כ שסובר שיתרו הגיע לאחר מתן תורה, שהרי כתב "ויחד יתרו על כל הטובה, וכאחת הטובות מנה רש"י את ענין מתן תורה. בפס' יג' כתב רש"י שגם לפי מי שאומר שיתרו הגיע לפני מתן תורה, שילוח יתרו חזרה לארצו היה רק בשנה השנייה. רשב"ם כתב שיתרו הגיע לאחר מתן תורה.

¹²³³ א"ע. רש"י מנה כאן שתי קבוצות של ניסים שמע יתרו. הקבוצה הראשונה היא במילה וישמע, שאז הכוונה היא לקריעת ים סוף ומלחמת עמלק. הקבוצה השנייה היא את כל אשר עשה, ירדת המן, הברא ועמלק. מפרשי רש"י פירשו שיתרו בא להתגיייר בגלל קריעת ים סוף ומלחמת עמלק, שהם שני ניסים שעשה ה' בעולם. אמנם, קריעת ים סוף לא נעשתה בשביל ישראל, שהרי ישראל היו בטוחים כשעמוד הענן חצץ ביניהם למצרים, ולכן, לא הזכרה קריעת ים סוף יחד עם שאר הניסים כאן שנעשו לישראל. א"ע ורמב"ן כתבו שהסיבה שהתורה השתמשה כאן בשם אלוקים היא מכיוון שזה היה שמו המוכר של ה' בעולם עד ליציאת מצרים. ¹²³⁴ א"ע. רש"י: זהו הדבר בכי גדול מכל הניסים שעשה ה' לבני".

ציפורה שהייתה אשתו של משה כדי להביאה איתו,¹²³⁵ אַחַר שְׁלוֹחֶיהָ אַחֲרֵי שְׂמֹשֶׁה שֶׁלַח אֶת צִיפּוֹרָה חֲזָרָה לְמִדְיָן. בְּהַתְּחִלָּה צִיפּוֹרָה הִלְכָה עִם מֹשֶׁה לְמִצְרַיִם, אֲךָ לִפְנֵי שְׂמֹשֶׁה הִגִּיעַ לְמִצְרַיִם הוּא שֶׁלַח אֶת צִיפּוֹרָה חֲזָרָה לְמִדְיָן.¹²³⁶ (ג) וְאֵת שְׁנֵי בָנֶיהָ וְכֵן לָקַח יִתְרוֹ יַחַד עִימּוֹ אֶת שְׁנֵי בָנֶיהָ שֶׁל צִיפּוֹרָה (שֶׁהֵיוּ גַם בְּנֵי שֶׁל מֹשֶׁה), אֲשֶׁר שֵׁם הָאֶחָד גְּרָשֹׁם שֶׁם אֶחָד מִבָּנֶיהָ שֶׁל צִיפּוֹרָה הִיָּה גְרָשֹׁם, כִּי אָמַר גֵּר הָיִיתִי בְּאֶרֶץ נֹכְרִיָּה הַסִּיבָה שֶׁגְרָשֹׁם נִקְרָא בְּשֵׁם זֶה הֵיא מְכִיּוּן שְׂמֹשֶׁה אָמַר (בְּשַׁעָה שֶׁגְרָשֹׁם נִוְלַד) שֶׁהוּא הֵיָה גֵר בְּאֶרֶץ נֹכְרִית, בְּאֶרֶץ שֶׁאִינָה שֶׁלּוֹ (הַכּוּוּנָה הֵיא שֶׁהוּא הֵיָה גֵר בְּמִדְיָן וְלֹא בְּמִצְרַיִם)¹²³⁷: (ד) וְשֵׁם הָאֶחָד אֱלִיעֶזֶר שֶׁם בְּנֵה הַשְּׁנֵי שֶׁל צִיפּוֹרָה הֵיָה אֱלִיעֶזֶר,¹²³⁸ כִּי אֱלֹהֵי אָבִי בְּעֶזְרִי (הַסִּיבָה שֶׁאֱלִיעֶזֶר נִקְרָא בְּשֵׁם זֶה הֵיא) מְכִיּוּן שְׂמֹשֶׁה אָמַר שֶׁהוּא הֵאל שֶׁל אֲבוֹתָיו הֵיָה בְּעֶזְרָתוֹ,¹²³⁹ וַיִּצְלַנִי מִמַּחְרֵב פְּרַעֲהָ וְהוּא הִצִּיל אוֹתוֹ (אֶת מֹשֶׁה) מִמַּחְרֵב שֶׁל פְּרַעֲה בְּשַׁעָה שֶׁרָצָה לְהַרוֹג אוֹתוֹ לְאַחַר שֶׁנִּדְּעָה לוֹ שֶׁהוּא הֵרָג אֶת הַמִּצְרִי (וּבְכַךְ הֵיָה בְּעֶזְרָתִי)¹²⁴⁰: (ה) וַיָּבֵא יִתְרוֹ חֲתָן מֹשֶׁה וּבָנָיו וְאִשְׁתּוֹ אֶל מֹשֶׁה יִתְרוֹ חוֹתְנּוֹ שֶׁל מֹשֶׁה, בֹּא אֶל מֹשֶׁה יַחַד עִם בְּנָיו וְאִשְׁתּוֹ שֶׁל מֹשֶׁה (צִיפּוֹרָה, גְרָשֹׁם וְאֱלִיעֶזֶר), אֶל הַמְּדַבֵּר אֲשֶׁר הוּא חָנָה שֵׁם יִתְרוֹ יֵצֵא אֶפִּילוֹ אֶל הַמְּדַבֵּר שֶׁשֵׁם מֹשֶׁה חָנָה יַחַד עִם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל, וְכֵאֵן הַתּוֹרָה מְסַפֵּרָה לָנוּ עַל הַשְּׁבִיחַ שֶׁל יִתְרוֹ, שֶׁיֵּצֵא אֶפִּילוֹ אֶל תּוֹךְ הַמְּדַבֵּר כְּדֵי לְהַצְטַרֵף לְבְנֵי יִשְׂרָאֵל,¹²⁴¹ הֵרָ הָאֱלֹהִים הַמְּדַבֵּר שֶׁיִּתְרוֹ יֵצֵא לְשֵׁם כְּדֵי לְפַגּוֹשׁ אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל, הֵיָה בְּאֶזְרוֹ שֶׁל הַר סִינַי.¹²⁴² (ו) וַיֹּאמֶר אֶל מֹשֶׁה יִתְרוֹ שֶׁלַח שְׁלִיחַ אֶל מֹשֶׁה שֶׁיֹּאמַר לוֹ,¹²⁴³ אֲנִי חֲתָנְךָ יִתְרוֹ בָּא אֵלַיךְ אֲנִי יִתְרוֹ הַחוֹתֵן שֶׁלְךָ בֹּא אֵלַיךְ, וְאִשְׁתְּךָ וְשְׁנֵי בָנֶיךָ עִמָּךְ וַיַּחַד אֵינִי מְגִיעָה אֵלַיךְ גַּם אֶשְׁתְּךָ וְשְׁנֵי בָנֶיךָ שֶׁנִּמְצְאוּ יַחַד אֵינִי.¹²⁴⁴ (ז) וַיֵּצֵא מֹשֶׁה לְקִרְאָת חֲתָנּוֹ מֹשֶׁה יֵצֵא לְקַבֵּל אֶת פְּנֵיו שֶׁל יִתְרוֹ,¹²⁴⁵ וַיִּשְׁתַּחֲוּ מֹשֶׁה הַשְּׁתַּחֲוּוֹה

¹²³⁵ א"ע: הסיבה שכתוב שציפורה הייתה אשת משה היא מכיוון ששמה היה נכבד יותר מיתרו, ולכן לא כינה הכתוב את ציפורה בתור ביתו של יתרו. גם רש"י כתב בפס' א' שעכשיו היה יתרו מתכבד במשה, לאחר שבעבר היה משה מתכבד בכך שהוא חותנו של יתרו. אוה"ח: רק בגלל שיתרו היה חותנו של משה, נתנו לו אנשי מדין ללכת להר סיני, אך ללא שהיה חותנו של משה, לא היו נותנים לו לכפור באמונתם.

¹²³⁶ רש"י, והיה זה על פי עצתו של אהרן. א"ע כתב שני פירושים: בפירוש הראשון כתב כמו רש"י ששמה של ציפורה חזרה למדין, אך כתב שהיה זה לאחר הסיפור במלון. בפירושו השני כתב שהיה זה לאחר שציפורה שלחה למשה מתנות ולאחר מכן באה בעצמה. רמב"ן: למרות ששמה שילח את ציפורה, לאחר שיתרו שמע את כל מה שעשה ה' לישראל, חשב שראוי שציפורה תחזור למשה. אוה"ח כתב ששמה גירש את ציפורה כשראה שהיה עוסק בשליחותו להוציא את בני ישראל ממצרים. ספורנו: לאחר שציפורה שלחה אל משה כדי לברר את מקומם של ישראל במדבר.

¹²³⁷ רמב"ן: הסיבה שהתורה מציינת עכשיו את שמות בניו של משה ואת סיבת קריאתם כך היא מכיוון שעד עתה לא הייתה הזדמנות להסביר מדוע נקרא אליעזר בשם זה, ולכן התורה הסבירה כאן מדוע נקרא אליעזר בשם זה, ואילו את גרשום כתבה התורה כדי להזכיר את הטובות שעשה ה' עם משה. אוה"ח: הסיבה שהתורה כתבה כאן את טעם קריאת גרשום בשם זה היא כדי שלא נטעה לחשוב שמדובר בילד אחר עם אותו שם, וגם כדי שלא נחשוב שהטעם שקראו לו גרשום היא מכיוון שיתרו גרש את משה.

¹²³⁸ אוה"ח: הסיבה שכתוב כאן ושם האחד, היא מכיוון שטעם זה של ההצלה מחרב פרעה, התרחש לפני ששמה היה גר בארץ נכרייה, ולכן לכאורה היה ראוי שקודם יקרא את שמו של הראשון בשם אליעזר, אלא ששמה קודם קרא את שמו של גרשום על סמך המאורע שהיה נתון בו, ולאחר מכן חזר אחורה למאורעות שלפני כן כדי לקרוא לבנו על שם המאורעות שקדמו לו. בפירושו השני כתב אוה"ח שהכוונה בגר הייתי בארץ נכריה היא ששמה הוא גר בעולם הזה.

¹²³⁹ אונקלוס.

¹²⁴⁰ רש"י. ספורנו: ההצלה מחרב פרעה היא שפרעה שרדף אחרי משה כבר מת וכבר לא רדף אחריו.

¹²⁴¹ רש"י.

¹²⁴² זהו פירוש הרמב"ן הסובר שיתרו הגיע לפני מתן תורה. לפי הא"ע וסיעתו שיתרו הגיע לאחר מתן תורה הכוונה היא שיתרו הגיע ממש להר סיני.

¹²⁴³ רש"י ורשב"ם. א"ע: יתרו אמר זאת לפני כן, ע"י שליח או אגרת כתובה.

¹²⁴⁴ אונקלוס.

¹²⁴⁵ אונקלוס. א"ע מדגיש שהיציאה הייתה לקראת יתרו ולא לקראת ציפורה ובניו. ספורנו: למרות ששמה היה אדם מכובד, בכ"ז, לא מנע מלצאת לקראת יתרו.

ליתרו, ¹²⁴⁶ וַיִּשְׁק לֹא מִשֶׁה נִשְׁק ליתרו, וַיִּשְׁאַל־וַיִּשְׁאַל־וַיִּשְׁאַל לְשָׁלוֹם יתרו ומשה שאלו כל אחד בשלום השני, וַיָּבֵאוּ הָאֱהָלָה יתרו ומשה הלכו אל האהל של משה ¹²⁴⁷: (ח) וַיִּסְפֹּר מֹשֶׁה לְחַתָּנוּ מִשֶׁה סִיפֵר ליתרו, על מנת לקרב אותו לתורה, ¹²⁴⁸ אֵת כָּל אֲשֶׁר עָשָׂה יְקֹנֵק לְפָרְעָה וּלְמִצְרַיִם עַל אֹדֶת יִשְׂרָאֵל (משה סיפר ליתרו) את כל מה שעשה ה' לפרעה ולעם המצרי בגלל העסק של ישראל, ¹²⁴⁹ מִשֶׁה סִיפֵר ליתרו את כל המכות שהביא ה' על המצרים על ששיעבדו את ישראל, אֵת כָּל הַתְּלָאָה אֲשֶׁר מִצְרָאִים בְּדַרְךְ אֵת כָּל הייסורים שעברו ישראל כשהיו בדרך ממצרים, ¹²⁵⁰ וַיִּצְלַם יְקֹנֵק וְאֵת הַעֹבֵדָה שֶׁהִי הִצִּיל אֵת יִשְׂרָאֵל מִכָּל אֹתָם ייסורים ¹²⁵¹: (ט) וַיַּחַד יִתְרוֹ עַל כָּל הַטּוֹבָה אֲשֶׁר עָשָׂה יְקֹנֵק לְיִשְׂרָאֵל יתרו שמח על כל דברי הטובה שעשה ה' לישראל: על המן שהוריד ה' לישראל, על הבאר שנתן ה' לישראל כדי שישתו מים, ושאר הניסים שעשה ה' לישראל במדבר, ¹²⁵² אֲשֶׁר הִצִּילוּ מִיַּד מִצְרַיִם וְכֵן שִׂמַּח יִתְרוֹ עַל שֶׁהִי הִצִּיל אֵת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מִיַּד מִצְרַיִם ¹²⁵³: (י) וַיֹּאמֶר יִתְרוֹ יתרו אמר למשה ואהרן, ¹²⁵⁴ בְּרוּךְ יְקֹנֵק אֲשֶׁר הִצִּיל אֶתְכֶם מִיַּד מִצְרַיִם וּמִיַּד פְּרַעֲהָ הִי הוּא מְבוֹרָךְ עַל שֶׁהִצִּיל אֶתְכֶם, מִשֶׁה וְאֶהְרֹן, מִיַּד הֵם שֶׁל פְּרַעֲהָ וְהֵעֵם הַמִּצְרַיִם, ¹²⁵⁵ אֲשֶׁר הִצִּיל אֵת הָעָם מִתַּחַת יַד מִצְרַיִם וְכֵן עַל שֶׁהִצִּיל אֵת עַם יִשְׂרָאֵל מִלְּהֵיוֹת תַּחַת מְרוֹת מִצְרַיִם ¹²⁵⁶: (יא) עָתָה יִדְעֵתִי בִּי גְדוֹלַת יְקֹנֵק מִכָּל הָאֱלֹהִים עֲכָשִׁיו, לאחר שסיפרת לי את כל הניסים, אני יודע טוב יותר שה' הוא האל שהוא גדול מכל האלים האחרים. גם לפני שסיפרת לי את כל הניסים שעשה ה', ידעתי שה' הוא הגדול שבאלים, אך עכשיו, לאחר שסיפרת לי את כל הניסים, אני מכיר בכך יותר, ¹²⁵⁷ בִּי בְּדַבָּר אֲשֶׁר זָדוּ עָלַי הִי דן אֵת הַמִּצְרַיִם עַל שֶׁהִרְשִׁיעוּ בִּישְׂרָאֵל ¹²⁵⁸: (יב) וַיִּקַּח יִתְרוֹ חֵתָן מֹשֶׂה עֲלָהּ וּזְבָחִים לְאֱלֹהִים יתרו חותנו של משה הקריב קרבנות עולה וקרבנות שלמים לה', ¹²⁵⁹ וַיָּבֵא אֶהְרֹן וְכָל זִקְנֵי יִשְׂרָאֵל אֶהְרֹן וּזְקֵנֵי

¹²⁴⁶ רש"י. א"ע מאריך לבאר למה לא כתוב השתחווה, אלא וישתחו.

¹²⁴⁷ א"ע.

¹²⁴⁸ רש"י.

¹²⁴⁹ אונקלוס.

¹²⁵⁰ דעת מקרא. רש"י כתב שהכוונה היא לתלאות שהיו על ים סוף ואת מלחמת עמלק. א"ע פירש שהלשון הוא מלשון חדוה, שמחה. ספורנו כתב שיתרו שמח על הצלת ישראל כיוון שישראל היו עשוקים, אך לא שמח על אבדן המצרים כראוי למי שמקנא לכבוד קונו. אה"ח: נתחדד בשרו של יתרו מרוב שמחה.

¹²⁵¹ א"ע.

¹²⁵² רש"י בפירושו הראשון. בפירושו השני כתב שיתרו התמלא בחידודין, בגלל שהצטער על איבוד מצרים.

¹²⁵³ רש"י.

¹²⁵⁴ עפ"י א"ע. לפי הרמב"ן הכוונה היא רק שאמר למשה.

¹²⁵⁵ א"ע. רמב"ן כתב שיתרו מונה כאן שתי ניסים: הנס הראשון הוא שפרעה ומצרים לא הרגו את משה ואת בני ישראל, וכאן אמר יתרו למשה "אתכם" מכיוון שמשה הוא שעשה את הניסים הגדולים. הנס השני הוא על עצם יציאת מצרים. רש"י כתב שמי מצרים ומי פרעה היינו שמצרים היא אומה קשה ופרעה היה מלך קשה ובכל זאת ה' הציל את בני ישראל משם.

¹²⁵⁶ אונקלוס ורש"י.

¹²⁵⁷ רש"י.

¹²⁵⁸ רש"י. אונקלוס: המצרים בישלו בקדירה, שרצו להטביע את כל הבנים שנולדו לישראל, ועקב כך ה' הטביע אותם במים. א"ע, רמב"ן ורשב"ם: בדבר שהמצרים עשו בזדון, ששיעבדו את בני ישראל. הרמב"ן סובר שהסיבה שהמצרים נענשו הוא על ששיעבדו בישראל יותר מידי, מעבר לגזירה שה' גזר על ישראל. בדברי האונקלוס שפירשנו בפנים הסביר הרמב"ן שגזירת כל הבן הילוד, לא הייתה בכלל גזירת השיעבוד.

¹²⁵⁹ אונקלוס + רש"י. א"ע התייחס לכך שהשם אליו הקריב יתרו את הקרבנות שלו הוא שם אלוקים מכיוון שעכשיו יתכבד שמו של ה'. זאת בניגוד לדברי הרמב"ן שכותב שיתרו לא הבין עדיין את מעלתו של ה', ולכן הקריב לשם אלוקים, אך בספר ויקרא כולו, לא מצויין הקרבה לאלוקים. רמב"ן: ייתכן שהקרבת הקרבנות היה לפני מתן תורה, וייתכן שהוא היה לאחר מתן תורה, אלא שהתורה כתבה במקום אחד את כל ענייניו של יתרו. כמו כן כתב שייתכן שמדובר כאן בתהליך הגירות של יתרו.

ישראל באו אל האהל של משה,¹²⁶⁰ לְאָכַל לֶחֶם עִם חֶתַן מֹשֶׁה אַהֲרֹן וְזַקְנֵי יִשְׂרָאֵל הִגִּיעוּ אֶל אוֹהֶלוֹ שֶׁל מֹשֶׁה כְּדֵי לֵאכּוֹל אֶת קִרְבָּנוֹת הַשְּׁלָמִים,¹²⁶¹ לְפָנָי הָאֱלֹהִים הַסְּעוּדָה בַּה אֲכָלוּ אֶת בֶּשֶׂר הַקִּרְבָּנוֹת, הֵייתָה לִיד הַמִּזְבֵּחַ עֲלֵיו הַקָּרִיב יִתְרוֹ אֶת הַקִּרְבָּנוֹת לָהּ,¹²⁶² (יג) וַיְהִי מִמָּחֳרַת בְּיוֹם לַמַּחֲרַת יוֹם כִּיפּוֹר, בַּתְּאָרִיךְ יִיֵּא תִשְׂרִי. מֹשֶׁה יָרַד מֵהָר סִינַי בְּיוֹם הַכִּיפּוֹרִים, וּבְיוֹם הַמַּחֲרַת הִתְחִיל לִשְׁפּוֹט אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל עַל פִּי חוֹקֵי הַתּוֹרָה,¹²⁶³ וַיֵּשֶׁב מֹשֶׁה לְשֹׁפֵט אֶת הָעָם מֹשֶׁה יָשַׁב לְדוֹן אֶת עַם יִשְׂרָאֵל,¹²⁶⁴ וַיַּעֲמֵד הָעָם עַל מֹשֶׁה מִן הַבֶּקֶר עַד הָעֶרֶב הָעָם נֶעֱמַד לִיד מֹשֶׁה מִהַבּוֹקֵר עַד הָעֶרֶב, מִכִּיּוּן שֶׁהוּא חִיכָה שִׁמְשָׁה יְדוֹן אוֹתוֹ. מֹשֶׁה דָן אֶת עַם יִשְׂרָאֵל לְבָדוֹ, וְלִכֵּן הָאֲנָשִׁים שֶׁחִיכּוּ לְדִין הָיוּ צָרִיכִים לַחֲכוֹת הַרְבֵּה זִמְן "מִהַבּוֹקֵר וְעַד הָעֶרֶב"¹²⁶⁵: (יֵד) וַיֵּרָא חֶתַן מֹשֶׁה אֶת כָּל אֲשֶׁר הוּא עֹשֶׂה לָּעָם יִתְרוֹ רָאָה שִׁמְשָׁה מֵעַמִּיד אֶת הָעָם בִּשְׁעָה שֶׁהֵם מַחֲכִים לוֹ, מִהַבּוֹקֵר עַד הָעֶרֶב,¹²⁶⁶ וַיֹּאמְרוּ יִתְרוֹ שָׂאל אֶת מֹשֶׁה: מָה הַדְּבָר הַזֶּה אֲשֶׁר אַתָּה עֹשֶׂה לָּעָם לְמָה אַתָּה עוֹשֶׂה דָּבָר זֶה לְעַם יִשְׂרָאֵל (כְּפִי שִׁיפְרַט בַּהֲמִשְׁךְ הַפְּסוּקִים), מִדּוֹעַ אַתָּה יוֹשֵׁב לְבַדָּךְ וְכָל הָעָם נֹצֵב עֲלֶיךָ מִן בֶּקֶר עַד עֶרֶב לְמָה אַתָּה יוֹשֵׁב לְבַד, וְגוֹרֵם בְּכֶךְ שֶׁהָעָם יַעֲמוּד מִבּוֹקֵר וְעַד עֶרֶב, וַיַּחֲכָה שֶׁתְּדוֹן אוֹתָם¹²⁶⁷: (טו) וַיֹּאמְרוּ מֹשֶׁה לְחֶתְנוֹ מֹשֶׁה עֵנָה לִיתְרוֹ: כִּי יָבֵא אֵלַי הָעָם לְדַרְשׁ אֱלֹהִים (הַסִּיבָה שֶׁהָעָם עוֹמֵד וּמַחֲכָה לִי הִיא) מִכִּיּוּן שֶׁהָעָם הִגִּיעַ אֵלַי כְּדֵי לִשְׁאֹל שְׂאֵלוֹת לָהּ, וְאֲנִי אוֹמֵר לָהֶם אֶת הַתְּשׁוּבוֹת¹²⁶⁸: (טז) כִּי יִהְיֶה לָּהֶם דְּבָר בָּא אֵלַי מִי שִׁישׁ לוֹ שְׂאֵלָה לִשְׁאֹל, בֵּא אֵלַי כְּדֵי לִשְׁאֹל,¹²⁶⁹ וְשֹׁפֵטִי בֵּין אִישׁ וּבֵין רֵעֵהוּ וְאֲנִי שׁוֹפֵט בֵּין אִישׁ לְבֵין חֲבֵרוֹ, אֲנִי שׁוֹפֵט אֶת שְׁנֵי הַנִּידוֹנִים,¹²⁷⁰ וְהוֹדַעְתִּי אֶת חֲקֵי הָאֱלֹהִים וְאֶת תּוֹרֹתָיו וְאֲנִי מוֹדִיעַ לְאֲנָשִׁים שְׂבָאִים אֵלַי אֶת חוֹקֵי ה' וְאֶת הַפְּרָטִים הַשְּׂיִכִּים לְכָל מִצְוֵה¹²⁷¹: (יז) וַיֹּאמְרוּ חֶתַן מֹשֶׁה אֵלָיו יִתְרוֹ אִמְרוּ לְמֹשֶׁה: לֹא טוֹב הַדְּבָר אֲשֶׁר אַתָּה עֹשֶׂה בְּעֵינָי, מָה שֶׁאַתָּה עוֹשֶׂה אֵינּוּ דָּבָר טוֹב¹²⁷²: (יח)

¹²⁶⁰ א"ע, ובכך מסביר למה משה לא נזכר. רש"י כתב ש"משה היה עומד ומשמש לפניו.

¹²⁶¹ א"ע.

¹²⁶² ספורנו. א"ע כתב שהכוונה היא שאהלו של משה היה מול המשכן, אך ניתן לומר זאת רק אם אומרים שיתרו בא לאחר מתן תורה. רש"י כתב שכל הנהגה מסעודה שתלמידי חכמים יושבים בה מעלה עליו הכתוב כאילו נהנה מזיו השכינה.

¹²⁶³ רש"י, וכתב שלא ניתן לומר שפסוקים אלו אירעו לפני מתן תורה, שהרי לא שייך לומר ש"משה מלמד לבני ישראל את הדרך שילכו בה, לפני מתן תורה, ומשניתנה תורה, לא ישב משה לשפוט את העם כלל. רשב"ם כתב שגם לפני מתן תורה שייך לומר ש"משה לימד לבני ישראל דיני ממונות, שהרי דינים ניתנו להם במרה. א"ע: ביום המחירת לביאת יתרו. רמב"ן: ביום המחירת להקרבנות על ידי יתרו.

¹²⁶⁴ אונקלוס. א"ע: משה ישב כדרכו לשפוט את העם. (גם זאת ניתן לומר רק אם אנחנו סוברים שיתרו הגיע לאחר זמן מתן תורה). רש"י כתב שיתרו הוכיח את משה על כך שהוא עצמו ישב כאשר כל העם עמד בשעה שחיכו לו ועמדו לפניו בדן. א"ע דחה פירוש זה, שהרי משה באמת היה במעלה גבוהה יותר מעם ישראל, והיה ראוי שיישב, גם בשעה שמדבר איתם.

¹²⁶⁵ אונקלוס + רשב"ם. רש"י: הכוונה היא לומר שכל מי שדן דין אמת לאמתו, גם שעה אחת, מעלה עליו הכתוב כאילו הוא עוסק בתורה כל היום. ספורנו: העם חיכה ש"משה יתפנה אליהם כדי להתעסק בצרכי רבים.

¹²⁶⁶ א"ע.

¹²⁶⁷ רשב"ם.

¹²⁶⁸ רש"י. א"ע: היו שני דברים שעשה משה. א. לימד את בני ישראל את חוקי התורה. ב. דן את בני ישראל. ספורנו: הנשיאים באו לשאול את משה על צרכי הרבים. רשב"ם: משה אמר ליתרו שרק הוא יכול לשאול את ה'. רמב"ן: דרישת האלוקים היא ש"משה היה כמו אדמו"ר, בנ"י היו באים אליו כדי לבקש ממנו שיתפלל על אנשים חולים וכדו'.

¹²⁶⁹ רש"י. ספורנו: כאשר רוצים לפנות אל"י בעסקי ציבור.

¹²⁷⁰ אונקלוס.

¹²⁷¹ העמק דבר עפ"י למשמעות.

¹²⁷² א"ע.

נבל תבל אתה תהיה נלאה, אתה תתייסר ולא תוכל לעמוד בדבר, ¹²⁷³ גם אתה גם העם הזה אשר עמך (אם תמשיך כך) גם אתה וגם בני ישראל תהיו נלאים, תתייסרו, ¹²⁷⁴ כי כבוד ממך הדבר כיוון שהדבר הזה (לדון את כל עם ישראל לבד) הוא כבוד ממך, אין לך כח לעשות זאת לבד, ¹²⁷⁵ לא תוכל עשהו לבדך אתה אינך יכול לדון את עם ישראל לבדך ¹²⁷⁶: (יט) עתה שמע בקלי עכשיו, תשמע בקול עצתי, אייעץ אני אייעץ לך עצה כדי להקל מעליך ומעל שאר העם, ¹²⁷⁷ ויהי אלהים עמך ה' יעזור לך אם תעשה כעצתי, ¹²⁷⁸ יהיה אתה לעם מול האלהים אתה תהיה שליח של העם אל מול ה', ותשאל את ה' את השאלות שהעם שואל אותך, ¹²⁷⁹ והבאת אתה את הדברים אל האלהים אתה תציג את דברי המריבה הקשים של העם לפני ה', ¹²⁸⁰: (כ) והזהרת אתה את עם ישראל, ¹²⁸¹ את החקים ואת התורות את חוקי ה' ואת פרטי המצוות, ¹²⁸² והודעת להם את הדרך ילכו בה תודיע לבני ישראל את הדרך בה הם צריכים ללכת, איך הם צריכים להתנהג, ¹²⁸³ ואת המעשה אשר יעשו וכן תודיע לבני ישראל את המעשים שהם צריכים לעשות ¹²⁸⁴: (כא) ואתה תחזה מכל העם על ידי רוח הקודש שבך, אתה תראה שיש בעם ישראל אנשים שראויים לשמש דיינים, ועכשיו מפרט יתרו מהן התכונות הנדרשות מהדיינים, ¹²⁸⁵ (1) אנשי חיל אנשים עשירים, שאינם צריכים לכסף, ולכן לא ניתן לשחד אותם, ¹²⁸⁶ (2) יראי אלהים אנשים שיראים מה', ¹²⁸⁷ (3) אנשי אמת אנשים שתמיד מדברים דברי אמת, כך שכולם יידעו שהם אומרים אמת בפסק הדין שלהם, ¹²⁸⁸ (4) שנאי בצע אנשים ששונאים שקר, ¹²⁸⁹ ושמרת עליהם תשים את אותם האנשים שמצאת כשופטים שישפטו אותם לפי הסדר הבא: שרי אלפים שר אלפים הוא שופט גדול המתעסק בדברים מסובכים כך

¹²⁷³ אונקלוס. רש"י פירש שהכוונה היא מלשון כמישה וא"ע כתב שהדבר ייעשה לבד, משה יכמוש לבד.
¹²⁷⁴ אונקלוס.
¹²⁷⁵ רש"י.
¹²⁷⁶ אונקלוס.
¹²⁷⁷ אונקלוס.
¹²⁷⁸ א"ע. רש"י: בקש רשות מאת ה'.
¹²⁷⁹ רש"י.
¹²⁸⁰ רש"י + א"ע. ספורנו: הדינים שלא שמעת מאת ה' (כמו הדינים של בנות צלפחד וכדו') תביא לפני ה'. רמב"ן: גם זה היה חלק מעצת יתרו, שיישב באוהל מועד כדי לבקש את דבר המשפט ולא במקום המשפט.
¹²⁸¹ א"ע. רמב"ן: הסיבה שמה צריך עכשיו להזהיר מאוד את בני ישראל היא מכיוון שעכשיו, כשמה לא ידון את בני ישראל, בני ישראל צריכים הרתעה גדולה יותר שלא לחטוא.
¹²⁸² א"ע: הכוונה היא בעיקר על מצוות עשה ועל מצוות לא תעשה שקשורים בלב.
¹²⁸³ א"ע.
¹²⁸⁴ אונקלוס. א"ע: הכוונה היא למצוות עשה.
¹²⁸⁵ רש"י. אוה"ח: הכוונה היא שמה ימנה בעצמו את הדיינים, ולא שבנ"י ימנו את הדיינים. בפירושו השני כתב שהכוונה היא שעל ידי מינוי הדיינים, ייחשב הדבר כאילו הוא עצמו דן בד"ן. כמו כן, בהסבר למהו כל העם פירש שהכוונה היא שגם אם משה מוצא מישהו שעונה על הקריטריונים הללו, אל לו למנות אותו, עד שהוא עובר על כל העם, ויברור את האנשים הכי טובים מכל העם.
¹²⁸⁶ רש"י. א"ע: שרי החיל הם כנגד האנשים שמזכר בדברי משה בספר דברים. רמב"ן: אנשים שראויים להנהיג הרבה אנשים. לפי הרמב"ן מדובר על כלל ופרט, יתרו אמר למשה שיבחר אנשים שהם ראויים להנהיג את עם ישראל, ולאחר מכן התחיל לפרט מיהם אותם אנשים: יראי אלוקים וכו'. בפירוש נוסף כתב הרמב"ן שהכוונה היא לאנשים זריזים. אוה"ח: כל אחד מהמעלות, הוא כנגד אחד התפקידים האחרים. אנשי חיל הם האנשים שצריך אותם לשרי אלפים וכו'...
¹²⁸⁷ אונקלוס. א"ע: יראי האלוקים הם האנשים החכמים והנבונים שעליהם דיבר משה, כיוון שלא ניתן להיות ירא אלוקים אם אין חכמה. רמב"ן: חכמים ונבונים הם בנוסף לתכונות שמנויים כאן.
¹²⁸⁸ רש"י.
¹²⁸⁹ רמב"ן. רש"י: אנשים ששונאים לקבל ממון שאין זה בטוח במאת האחוזים שממון זה מגיע להם. א"ע: אלו הם האנשים הידועים עליהם דיבר משה.

שהיה אחראי לדון אלף אנשים,¹²⁹⁰ שְׂרֵי מֵאוֹת שר מאות הוא שופט קטן יותר משרי האלפים, שהיה אחראי לדון מאה אנשים, שְׂרֵי חֲמִשִּׁים שר חמישים הוא שופט קטן יותר משרי המאות, שהיה אחראי לדון חמישים אנשים, וְשֵׂרֵי עֶשְׂרֹת שר עשרות הוא שופט קטן יותר משרי החמישים, שהיה אחראי לדון עשרה אנשים: (כב) וְשִׁפְטוּ אֶת הָעָם בְּכָל עֵת הַדֵּינִים יִדוּנוּ אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּכָל עֵת,¹²⁹¹ וְהָיָה כָּל הַדָּבָר הַגָּדוֹל יִבְיֵאוּ אֵלָיְךָ כָּל דָּבָר גָּדוֹל, כָּל דָּבָר שְׂצָרִיךְ לְדַרוֹשׁ אֶת ה', יִבְיֵאוּ הַדֵּינִים אֵלֶיךָ,¹²⁹² וְכָל הַדָּבָר הַקָּטָן וְשִׁפְטוּ הֵם וְכָל דָּבָר קָטָן, שאִינוֹ צָרִיךְ דְּרִישָׁה לְאֻלּוּקִים, יִדוּנוּ הַדֵּינִים שֶׁתִּמְנָה,¹²⁹³ וְהִקְלָה מֵעַלֶיךָ תַּעֲשֶׂה דָבָר זֶה, שֶׁל מִינוֹי הַדֵּינִים, כְּדִי לְהִקְלֵךְ מֵעַלֶיךָ אֶת מְלֹאכֶת הַשְּׁפִיטָה שֶׁל עִם יִשְׂרָאֵל,¹²⁹⁴ וְנִשְׂאוּ אֶתְּךָ הַשּׁוֹפְטִים שֶׁתִּמְנָה יִישָׂאוּ אֵתְךָ אֶת מְלֹאכֶת הַשְּׁפִיטָה שֶׁל עִם יִשְׂרָאֵל¹²⁹⁵: (כג) אִם אֶת הַדָּבָר הַזֶּה תַּעֲשֶׂה אִם תַּעֲשֶׂה אֶת הַדָּבָר הַזֶּה שֶׁל מִינוֹי שּׁוֹפְטִים, וְצִוְּךָ אֱלֹהִים וְיִכְלָתָה עֲמֹד אֶתְךָ תֻּכַּל לַעֲמוֹד, לְהַחֲזִיק מֵעַמְד, וְאַתָּה לֹא תִקְרוּס מְרֹב עֲבוּדָה, בְּשַׁעָה שֶׁהִי יִצְוֶה אוֹתְךָ לְשִׁפּוֹט אֶת עַם יִשְׂרָאֵל,¹²⁹⁶ וְגַם כָּל הָעָם הַזֶּה עַל מְקוֹמוֹ יָבֹא בְּשָׁלוֹם וְגַם כָּל הָעָם שְׂצָרִיךְ לַעֲמוֹד לְמִשְׁפָּט, יִחְזְרוּ מֵהָרַם לְמִקְוָם בְּשָׁלוֹם, כִּיּוּן שֶׁהֵם לֹא יִתְעַכְּבוּ הַרְבֵּה זְמַן עַד שִׁדוּנוֹ אוֹתָם¹²⁹⁷: (כד) וְיִשְׁמַע מִשָּׁה לְקוֹל חֲתָנּוּ מִשָּׁה קִיבַל אֶת עֲצַת יִתְרוֹ,¹²⁹⁸ וַיַּעַשׂ כָּל אֲשֶׁר אָמַר מֹשֶׁה עָשָׂה כְּכֹל מַה שֶׁאָמַר יִתְרוֹ לַעֲשׂוֹת¹²⁹⁹: (כה) וַיִּבְחַר מֹשֶׁה אַנְשֵׁי חֵיל מִכָּל יִשְׂרָאֵל מִשָּׁה בָּחַר מִכָּל יִשְׂרָאֵל אַנְשֵׁים עֹשִׂירִים,¹³⁰⁰ וַיִּתֵּן אֹתָם רִאשִׁים עַל הָעָם מִשָּׁה מִינָה אֶת הָאֲנָשִׁים הָאֵלּוּ לְהִיּוֹת רִאשִׁים עַל הָעָם,¹³⁰¹ שְׂרֵי אֱלָפִים שְׂרֵי מֵאוֹת שְׂרֵי חֲמִשִּׁים וְשֵׂרֵי עֶשְׂרֹת מִשָּׁה מִינָה אֶת אַנְשֵׁי הַחֵיל לְשֵׂרֵי אֱלָפִים, שְׂרֵי מֵאוֹת, שְׂרֵי חֲמִשִּׁים וְשֵׂרֵי עֶשְׂרֹת: (כו) וְשִׁפְטוּ אֶת הָעָם בְּכָל עֵת הַדֵּינִים שֶׁמִּינָה מִשָּׁה יִדוּנוּ אֶת עַם יִשְׂרָאֵל בְּכָל עֵת,¹³⁰² אֶת הַדָּבָר הַקָּטָן יִבְיֵאוּ אֶל מֹשֶׁה אֶת הַדְּבָרִים הַקְּטָנִים יִבְיֵאוּ הַדֵּינִים אֶל מֹשֶׁה,¹³⁰³ וְכָל הַדָּבָר הַקָּטָן וְשִׁפְטוּ הֵם וְאֵת כָּל הַדְּבָרִים הַקְּטָנִים הֵם עֲצַמִּם יִדוּנוּ¹³⁰⁴: (כז) וַיִּשְׁלַח מֹשֶׁה אֶת חֲתָנּוּ מִשָּׁה שִׁלַּח

¹²⁹⁰ רש"י. א"ע: הכוונה היא שבני אדם שניהלו 1000 אנשים, שהיו להם 1000 עבדים וכדו', שהם מונו לשופטים.

¹²⁹¹ רש"י. רמב"ן: הדגשת יתרון לבכל עת היא כדי לומר שעכשיו, מכיוון שאין דינים פנויים לשפוט את עם ישראל, הרבה פעמים יש אנשים שרוצים לתבוע אנשים אחרים, אך אינם עושים זאת כיוון שאינם רוצים לחכות הרבה זמן, ודבר זה מהווה פתח לגנבים שיראו שלא דנים אותם, וינצלו את חוסר הרצון ללכת למשפט. אה"ח: גם כאשר משה עוסק במלאכת קבלת התורה, מערכת המשפט של עם ישראל תמשיך לעבוד.

¹²⁹² רשב"ם.

¹²⁹³ אונקלוס.

¹²⁹⁴ רש"י.

¹²⁹⁵ דעת מקרא. ספורנו: גם במה שאתה תהיה היחיד שיכול לעושה, יעזרו לך השופטים.

¹²⁹⁶ רשב"ם. רש"י: תימלך בה', ואם ה' ירשה שתמנה שרים, אתה תוכל להחזיק מעמד. אה"ח: ההסבר כאן הוא מדוע משה רצה להקל מעליו את מלאכת השפיטה, וההסבר הוא מכיוון שאם משה היה ממשיך כך, הוא היה מתמוטט ולא היה יכול להתנבא מה'. כלי יקר: אם תלמד את השרים את משפטי התורה, אתה תוכל למנות אותם לשופטים וה' יסכים לכך.

¹²⁹⁷ רשב"ם. רש"י: אהרון נדב ואביו יבואו גם הם בשלום. רמב"ן: העם לא יצטרך לחשוש מפני גזלנים.

¹²⁹⁸ אונקלוס. א"ע: הסיבה שכתוב עצת יתרו ולא כתוב משמ את העצה משום שמה הוסיף על עצת יתרו ומינה גם שוטרים.

¹²⁹⁹ אונקלוס.

¹³⁰⁰ עפ"י רש"י בפס' כא'. א"ע כתב שהסיבה שלא כתוב יראי אלוקים היא מכיוון שרק ה' יודע לבב אנוש.

¹³⁰¹ אונקלוס.

¹³⁰² אונקלוס ורש"י.

¹³⁰³ אונקלוס ורש"י.

¹³⁰⁴ רש"י.

את יתרו, וליווה אותו בשעת הפרידה על מנת לכבד אותו,¹³⁰⁵ וַיֵּלֶךְ לוֹ אֶל אֶרְצוֹ יתרו הלך אל ארצו כדי לגייר את בני משפחתו.¹³⁰⁶

שמות פרק יט

(א) בַּחֹדֶשׁ הַשְּׁלִישִׁי לְיֵצֵאת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם כִּשְׁהִגִּיעַ הַחֹדֶשׁ הַשְּׁלִישִׁי מִצֵּאת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מִמִּצְרַיִם, דְּהֵינּוּ, חֹדֶשׁ סִיווּן, בַּיּוֹם הַזֶּה בָּאוּ מִדְּבַר סִינִי בְּרֵאשׁ חֹדֶשׁ סִיווּן בָּאוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל לְמִדְבַר סִינִי.¹³⁰⁷ (ב) וַיִּסְעוּ מִרְפִּידִים וַיָּבֹאוּ מִדְּבַר סִינִי בְנֵי יִשְׂרָאֵל נִסְעוּ מִרְפִּידִים לְפָנֵי כֹן,¹³⁰⁸ וְהִגִּיעוּ מִשֶׁם לְמִדְבַר סִינִי,¹³⁰⁹ וַיַּחֲנוּ בְּמִדְבַר עִם יִשְׂרָאֵל הַקִּיִּם אֶת הַמַּחֲנֶה שְׁלוֹ בְּמִדְבַר סִינִי,¹³¹⁰ וַיַּחֲזִן שָׁם יִשְׂרָאֵל נֶגֶד הַהָר עִם יִשְׂרָאֵל חֲנָה בְּמִזְרַח הַר סִינִי.¹³¹¹ (ג) וּמֹשֶׁה עָלָה אֶל הָאֱלֹהִים בַּיּוֹם הַשֵּׁנִי שֶׁל חֹדֶשׁ סִיווּן, בְּתַאֲרִיךְ ב' סִיווּן, מֹשֶׁה עָלָה אֶל ה'. הַכּוּוֹנָה הִיא שְׁמֵשׁה עָלָה אֶל הַר סִינִי,¹³¹² וַיִּקְרָא אֵלָיו יְקֹנֶק מִן הַהָר ה' קָרָא לְמֹשֶׁה מֵהַר סִינִי,¹³¹³ לֵאמֹר כֹּךְ אָמַר ה' לְמֹשֶׁה: בַּהּ תֵּאמַר לְבֵית יַעֲקֹב כְּדֹבְרִים הָאֵלֶּה, בְּלִשׁוֹן זֶה וּבִסְדֵּר הַזֶּה, תֵּאמַר אֶת הַדְּבָרִים לְנָשִׁים בְּלִשׁוֹן רַחַח,¹³¹⁴ וְתִגִּיד לְבְנֵי יִשְׂרָאֵל וְתֵאמַר אֶת דְּקֹדְקֵי הַדֵּינִים וְאֶת הָעוֹנְשִׁים לְגִבְרִים שֶׁבְיִשְׂרָאֵל.¹³¹⁵ (ד) אַתֶּם רְאִיתֶם אֲשֶׁר עָשִׂיתִי לְמִצְרַיִם אֶתֶם בְּעֶצְמְכֶם רְאִיתֶם אֶת מַה שֶׁעָשִׂיתִי

¹³⁰⁵ א"ע.

¹³⁰⁶ רש"י. ספורנו: יתרו לא רצה ללכת עם בני ישראל לארץ ישראל מפני זקנותו, אך בניו כן הלכו עם בני

ישראל.

¹³⁰⁷ רש"י, והסיבה שכתוב ביום הזה היא כדי לומר שבכל יום יהיו בעיניך כחדשים. א"ע: בהתחלה העלה מחשבה שמה התורה נתנה בסמוך מאוד לר"ח סיוון ואח"כ כתב שקיבלנו מחז"ל שהתורה ניתנה בתאריך ו' סיוון. רמב"ן: הסיבה שלא כתוב שבני נסעו מרפידים בהתחלה היא כדי להדגיש עד כמה היה חשוב לבני ישראל להגיע למדבר סיני כדי לקבל את התורה, ולאורך כל הדרך משעת יציאתם ממצרים, חיכו להגיע אל מדבר סיני. וכן לא כתוב שבני חנו במדבר סיני, מכיון שכאשר עם ישראל הגיע אל הר סיני, הם מיד חנו במקום הראשון שהזדמן להם והם לא חיפשו את המקום הטוב ביותר שבו היו יכולים להקים את המחנה שלהם. הטעם שהתורה כתבה אחרי כן "ויחזן שם ישראל", יכולה להתפרש בשני אופנים: או שבני הפרישו מתוכם את הערב רב, או שהדבר נאמר לכבוד ישראל. אה"ח: התורה מספרת לנו כאן מדוע ה' עיכב את נתינת התורה עד בכמעט חודשיים, והיינו משום שבני ישראל יצאו ממצרים, והיה צריך להכשיר אותם לקבלת התורה.

¹³⁰⁸ א"ע.

¹³⁰⁹ אונקלוס. רש"י: הסיבה שהתורה חזרה כאן אל הנסיעה מרפידים היא כדי להקיש את הנסיעה מרפידים לביאה לפני הר סיני, כמו שכאשר בני הגיעו אל מדבר סיני הם כבר חזרו בתשובה, כך מרגע שנסעו מרפידים הם חזרו בתשובה. רמב"ן הקשה על רש"י, שהרי בכל מקום אנחנו רואים שכל דרך התורה לכתוב מהיכן נסעו בני ישראל ולהיכן הגיעו, ולכן כתב שכך היא דרך התורה. אמנם בהסבר המכילתא כתב דברים אחרים עיי"ש.

¹³¹⁰ א"ע.

¹³¹¹ רש"י. א"ע כתב שבני חנו לפי המדרגות: הזקנים חנו מקדימה ושאר העם מאחורה, ולכן מוזכרים בתורה שתי חניות. כמו"כ חלק על דברי רש"י שבני הקימו את המחנה שלהם בצד המזרחי של הר סיני, מכיון שבני חנו מסביב להר סיני, בכל הכיוונים. רשב"ם: בנ"ח חנו מול הר סיני. אה"ח: יש צורך בשלשה דברים כדי לקבל את התורה: א. מניעת העצלות ב. ענווה. ג. דיבוק חברים.

¹³¹² רש"י.

¹³¹³ אונקלוס. א"ע: ה' כבר קרא אל משה כדי לומר לו לעלות אל הר סיני. אמנם הרמב"ן חלק עליו וכתב שקריאת ה' הייתה כה תאמר לבית יעקב וכו'. הא"ע כתב גם שה' היה על ההר תמיד, והכתובים שמתארים את ירידת ה' על הר סיני הם רק לפי המחשבה של בני, שהרי ה' היה על ההר גם לפני כן.

¹³¹⁴ רש"י.

¹³¹⁵ רש"י. א"ע: בית יעקב הוא שם כולל לכל ישראל ותגד לבני ישראל הכוונה היא לזקנים שמשה יאמר להם את הדברים לפני שיאמר כן לבני. אה"ח: הכפילות היא כדי לומר שיש שתי דרכים לעבוד את ה', יראה ואהבה וה' אמר לבני את שתי הדרכים ואת היתרונות שבכל דרך. בפס' ד' הסביר שאשר עשיתי למצרים כוונתו היא כדי להביאם למדרגת היראה, ולצורך כך מספיק לומר מעט מאוד מילים, ואילו לגבי מדרגת האהבה, על כך

למצרים, ¹³¹⁶ וְאִשָּׁא אֶתְכֶם עַל כַּנְפֵי נְשָׁרִים אֲנִי נֹשֵׂאתִי אֶתְכֶם, כְּמוֹ שֶׁנִּשְׂרָה נוֹשֵׂאת אֶת גּוֹזְלוֹ. כְּאִשֶּׁר הִנְשֵׁר נוֹשֵׂאת אֶת גּוֹזְלוֹ, כֹּלֵם מִפְּחָדִים מִמֶּנּוּ, כִּךְ כְּאִשֶּׁר הִי נֹשֵׂאת אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל, כֹּלֵם פְּחָדוֹ מִבְּנֵי יִשְׂרָאֵל, ¹³¹⁷ וְאִבָּא אֶתְכֶם אֵלַי אֲנִי קִרְבַּתִּי אֶתְכֶם לְעִבּוּדִי ¹³¹⁸: (ה) וְעַתָּה אִם שָׁמוֹעַ תִּשְׁמָעוּ בְּקוֹלִי אִם אַתֶּם תִּקְבְּלוּ עַל עֲצַמְכֶם עֲכָשׂוּ לְקִיִּים אֶת הַמְצוּוֹת שֶׁאֲנִי אֲצוּוֶה אֶתְכֶם, ¹³¹⁹ וְשָׁמַרְתֶּם אֶת בְּרִיתִי וְאִם אַתֶּם תִּקְיִמוּ אֶת חֻלְקֵכֶם בְּבְרִית שֶׁאֲנִי עֹתִיד לְכַרֹּת אִתְכֶם עַל כִּךְ שֶׁתִּשְׁמְרוּ אֶת הַתּוֹרָה, ¹³²⁰ וְהִיִּיתֶם לִי סִגְלָה מִכָּל הָעַמִּים אַתֶּם תִּהְיוּ חֲבִיבִים בְּעֵינַי יוֹתֵר מִכָּל הָעַמִּים הָאֲחֵרִים שֶׁבְּעוֹלָם, ¹³²¹ כִּי לִי כָּל הָאָרֶץ מִכָּל הָעַמִּים שְׂבָאֵרָץ, אֲנִי אֲבַחֵר בְּכֶם לִהְיוֹת לִי לְעַם סִגּוּלָה ¹³²²: (ו) וְאַתֶּם תִּהְיוּ לִי מִמְּלֶכֶת כְּהַנִּים אַתֶּם תִּהְיוּ לִי עַם שֶׁל שְׂרִים, ¹³²³ וְגוֹי קָדוֹשׁ וְכֵן אַתֶּם תִּהְיוּ עִם קָדוֹשׁ, ¹³²⁴ אֵלֶּה הַדְּבָרִים אֲשֶׁר תִּדְבַּר אֵל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֵלֶּה הֵם בְּדִוּק הַדְּבָרִים שֶׁאַתָּה צָרִיךְ לומר לְבְנֵי יִשְׂרָאֵל. אֵל תּוֹסִיף דַּבֵּר עַל הַדְּבָרִים שֶׁאֲמַרְתִּי לְךָ לומר לְהֵם, וְאֵל

אמר ה' לבני"י "ואשא אתכם על כנפי נשרים" שה' ריחם על בני"י והציע תחתם את ענני הכבוד כדי שלא יצטרכו ללכת ברגל.

¹³¹⁶ רש"י. ספורנו: הכוונה היא שה' הפציר במצרים לחזור מדרכם הרעה. ¹³¹⁷ א"ע. רש"י: הכוונה היא ליום בו קיבץ ה' את כל ישראל במהירות לרעמסס, וכך כולם יצאו יחד ממצרים. ובדימוי לנשר הוא כמו שהנשר נושא את בניו על כנפיו כדי שהחיצים יפגעו בו ולא בבנו, כך מלאך ה' עמד בין מחנה ישראל למחנה מצרים כדי לספוג את האבנים ואת הבליסטראות של מצרים. רש"י: ה' העביר את בני ישראל בים כמו שנשרים עפים מעל ימים. ספורנו: הכוונה היא שה' העביר את ישראל במקומות שלא היו בהם דרכים מתוקנות, כמו שהנשר עובר במקומות כאלו.

¹³¹⁸ אונקלוס. א"ע: הכוונה היא להתגלות השכינה על הר סיני. ספורנו: הכוונה היא שה' הביא את בני"י להר סיני. אה"ח: ה' אמר בכך שהוא לא המתין שבני"י יתחילו כדי להתקרב אליו, כמו שהיה ראוי, אלא ה' הוא שיזם את הקרבה אל בני"י. בפירושו השני כתב שהכוונה היא שלמרות שבני"י היו מורדים ב', ה' המשיך לקרב את בני"י. בפירושו השלישי כתב שה' מיהר להוציא את בני"י ממצרים, לפני שישתקעו בטומאה. בפירושו הרביעי כתב שה' הביא את בני"י אליו כשרצה לתת להם את התורה, לעומת לשאר העמים שה' בא אליהם להר שער כדי לתת להם את התורה, וממילא היה פחות סיכוי שיקבלו את התורה. כלי יקר: ישנם בפסוקים הללו שלש מדרגות: מדרגה ראשונה היא שה' הוא האב וישראל הם הבנים, וזהו ואשא אתכם על כנפי נשרים. המדרגה השנייה היא שבני"י הם כביכול שווים לה', ועל כך נאמר ואביא אתכם אליי והמדרגה השלישית היא שישראל כבר מגיעים למדרגה שה' גוזר גזירה וצדיק יכול לבטלו, ועל כך נאמר ואתם תהיו לי ממלכת כהנים.

¹³¹⁹ א"ע. רש"י וכן אה"ח בפירושו השלישי: הדגש בעתה הוא מכיוון שכל ההתחלות הן קשות. אה"ח כתב ש"ועתה" הוא לשון לחזור בתשובה. כמו"כ הסביר אה"ח את הכפילות אם שמוע תשמע, בכך שה' ציווה אותם על שתי תורות, אחת תושב"כ שהוא עתיד לצוותם עכשיו, ואחת תושב"כ שיוצאו אותם בהמשך. כמו"כ הסביר אה"ח שדברי בני"י על נעשה ונשמע הם מחולקים לשניים. לגבי דברי תושב"כ, אמרו בני"י נעשה, אך לגבי תושב"כ, אמרו ישראל נשמע בעתיד במה המדובר ונחליט אז, ולכן היה צריך הקב"ה לכפות עליהם הר כגיגית, כדי שיקבלו את תורה שבע"פ. בהסברו השני לכפילות שבמילים שמוע תשמעו כתב שהכוונה היא לשתי הדברות ששמעו מפי הגבורה. בפירושו הרביעי כתב שהכוונה היא שאם בני"י יכינו את עצמם לשמוע קול ה', אזי הם יזכו לשמוע את הדברים מפי ה' ולא מפי שליח.

¹³²⁰ רש"י. א"ע: הכוונה לברית שלאחר מתן תורה. רמב"ן: הכוונה הלבבית שה' כרת עם האבות. על דרך האמת פירש שהכוונה היא לדבוק בה'. אה"ח: הכוונה היא שבני"י יהיו מעל הטבע. דוגמאות לכך: אדם שחשב לעשות מצווה ולא עשה, מעלה עליו הכתוב כאילו עשה, מה שאין כן בעבירות, ובאומות העולם המצב אינו כן. בפירושו השני כתב שהכוונה היא שבני"י יהיו מיוחדים רק לעבודתו.

¹³²¹ אונקלוס, רש"י, א"ע ועוד. רמב"ן בפירושו הראשון כתב באונקלוס. בפירושו השני כתב שהכוונה היא לדבקות בה'.

¹³²² רש"י. א"ע: הכוונה היא שמכל הארץ שיש לה', ה' יבחר בישראל להיות לו לעם סגולה. ¹³²³ רש"י. ספורנו: ע"י שאתם תהיו ממלכת כהנים, אתם תהיו עם סגולה ואתם תלמדו את כולם כיצד להתנהג. אה"ח ממלכת כהנים וגוי קדוש מכון כלפי משה ואהרן: אהרן יהיה ממלכת כהנים ומשה יהיה עם קדוש, והכוונה היא שלמרות שעם ישראל יהיו עם סגולה, הרי שהם לא יהיו שווים למשה ואהרן. בפירושו השני כתב שמעכשיו יהיו עם ישראל בבחינת משרתים לה', משרתי עליון. בפירושו השלישי כתב שבני ישראל יהיו אחראים על בירור הניצוצות בעולם.

¹³²⁴ אונקלוס. ספורנו: הכוונה היא שאתם תהיו קדושים וקיימים לעולם, כיוון שכוונת ה' הייתה שכאשר בני"י יקבלו את התורה, הם יזכו בטוב הצפון לעתיד לבא, ורק חטא העגל מנע מהדבר להתגשם. רמב"ן: אתם תהיו ממלכת משרתים שלי. ועם קדוש הכוונה היא שהם יזכו להידבק בה', ועל ידי כך ה' הבטיח לבני ישראל גם בעולם הזה (ממלכת כהנים) וגם בעולם הבא (גוי קדוש).

תשמיט דבר מכל מה שאמרתי לך¹³²⁵: (ז) וַיִּבֹא מֹשֶׁה מִשָּׁה יֵרֵד מֵהָר סִינַי וְהִגִּיעַ אֶל מַחֲנֵה יִשְׂרָאֵל,¹³²⁶
וַיִּקְרָא לְזִקְנֵי הָעָם מִשָּׁה קָרָא לְזִקְנֵי יִשְׂרָאֵל, וַיִּשָּׂם לִפְנֵיהֶם אֶת כָּל הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה אֲשֶׁר צִוָּהוּ יְקֹוֹק
מִשָּׁה סִידֵר לִפְנֵי בְנֵי יִשְׂרָאֵל אֶת כָּל הַדְּבָרִים שֶׁהִ' צִוָּה אוֹתוֹ לומר להם¹³²⁷: (ח) וַיַּעֲנוּ כָּל הָעָם יַחְדָּו כֹּל
הָעַם עֲנָה יַחַד לְמֹשֶׁה,¹³²⁸ וַיֹּאמְרוּ: כֹּךְ אָמַר כָּל עַם יִשְׂרָאֵל בְּתֻשׁוֹבְתוֹ, כָּל אֲשֶׁר דִּבֶּר יְקֹוֹק נַעֲשֶׂה (עם יִשְׂרָאֵל
עֲנָה) אֲנַחְנוּ נַעֲשֶׂה כִּכְל מַה שִׁידְבֵּר הִ', וַיֵּשֶׁב מֹשֶׁה אֶת דְּבָרֵי הָעָם אֶל יְקֹוֹק בְּיוֹם הַשְּׁלִישִׁי, מִשָּׁה עָלָה לְהָר
סִינַי וְעֲנָה לְהִ' אֶת תְּשׁוּבַת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לְדַבְרֵיוֹ.¹³²⁹ אִם כֵּן, עַד עַתָּה רָאִינוּ שֶׁסֹּדֵר הַדְּבָרִים הוּא כֹךְ: בְּרֵאשִׁי
חֹדֶשׁ סִיווּן, הִגִּיעוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל אֶל מִדְבַר סִינַי וְחָנוּ. בְּיוֹם הַשְּׁנִי שֶׁל חֹדֶשׁ סִיווּן, עָלָה מֹשֶׁה לְהָר סִינַי, וְשָׁם
אָמַר לוֹ הִ' אֶת הַדְּבָרִים, וּמֹשֶׁה יָרַד וְאָמַר אֶת הַדְּבָרִים לְזִקְנֵי יִשְׂרָאֵל. בְּיוֹם הַשְּׁלִישִׁי שֶׁל חֹדֶשׁ סִיווּן, עָלָה
מֹשֶׁה לְהָר סִינַי כְּדִי לַעֲנוֹת לְהִ' אֶת תְּשׁוּבַת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל: (ט) וַיֹּאמֶר יְקֹוֹק אֶל מֹשֶׁה הִ' אָמַר לְמֹשֶׁה: הֲנִה
אַנְכִי בָּא אֵלֶיךָ בְּעָב הָעָנָן הָרִי אֲנִי מִתְגַּלֶּה לְפָנֶיךָ בְּעַרְפֵּל שֶׁנִּמְצָא בְּתוֹךְ הָעָנָן,¹³³⁰ בְּעֵבֹר יִשְׁמַע הָעָם
בְּדַבְרֵי עֲמֹךָ (הַסִּיבָה שֶׁאֲנִי מִתְגַּלֶּה אֵלֶיךָ הַיָּא) כְּדִי שֶׁבְנֵי יִשְׂרָאֵל יִשְׁמְעוּ אֶת דְּבָרַי כַּשֶּׁאֲנִי מְדַבֵּר אִיְתָךְ,¹³³¹
וְגַם בְּךָ יֵאֱמִינוּ לְעוֹלָם וְכֹךְ יֵאֱמִינוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל בְּנִבְאוֹתֶיךָ,¹³³² וַיִּגַּד מֹשֶׁה אֶת דְּבָרֵי הָעָם אֶל יְקֹוֹק מִשָּׁה
אָמַר לְהִ' שֶׁבְנֵי יִשְׂרָאֵל רוֹצִים לְשִׁמּוֹעַ אֶת הַתּוֹרָה מִפִּי שֶׁל הִ' בְּעַצְמוֹ וְלֹא עַל יְדֵי שְׁלִיחִי¹³³³: (י) וַיֹּאמֶר יְקֹוֹק

¹³²⁵ רש"י. אה"ח: הסיבה שה' ציווה את משה שלא להוסיף ושלא להפחית מהדברים היא בגלל שמשה היה יכול לחשוב שהוא רוצה להוסיף קצת על דברי ה' כדי להטעים את הדברים ואז יש חשש שהם יאבדו מערכם. הסבר נוסף שכתב אה"ח הוא שה' רצה לנסות את ישראל לראות אם דברים אלו מספיקים כדי שהם ישמחו בקבלת התורה, ואם משה היה מוסיף דברים, גם אם היה אומר שהוא הוסיף את הדברים מעצמו, כוונתו של ה' הייתה מתבטלת.

¹³²⁶ א"ע.

¹³²⁷ אונקלוס. א"ע: הכוונה היא לתורה שבכתב שנאמר על כך "ושימה בפייהם". רמב"ן: משה נתן לעם ישראל את האפשרות לבחור האם יעשו כדברי ה' או לא. (וכן פירש על "ואלה המשפטים אשר תשים לפניהם"). כמו כן הסביר שמשה קרא לזקנים, מכיוון שבידם הבחירה של עם ישראל, והם מייצעים לעם ישראל מה לעשות, אך העם לא המתין לעצת הזקנים, ואמר מיד נעשה ונשמע.

¹³²⁸ אונקלוס.

¹³²⁹ רש"י. כמו כן הסביר שלמרות שה' הרי יודע מהי תשובת בני ישראל, בא הכתוב ללמד דרך ארץ ממשה, שלא אמר שהוא יודע מי ששלח אותו (ה') את התשובה, לא יענה לו. ספורנו: משה ענה לה' את מה שהבין מתוך דברי בני ישראל. אה"ח: משה ענה לה' כדי לחזור על תשובת בני ישראל, וכדי לשבח את בני ישראל על תשובתם. כמו כן כתב שמשה לא ענה לה' את התשובה עצמה, אלא את סדר התשובה, שכולם ענו יחד ובכך אמרו נעשה ונשמע.

¹³³⁰ אונקלוס + רש"י. רשב"ם: עב הענן הוא חושך, שימנע ממשה להסתכל על השכינה. ספורנו: נבואת משה באספקלריא המאירה התחילה רק אחרי מתן תורה, וכאן ה' אמר לו שנבואתו לא תהיה עדיין באספקלריא המאירה. אה"ח כתב ההיפך: למרות שעד עתה הנבואה הייתה במעלה גבוהה יותר, כאן הנבואה תהיה מעורפלת יותר, כדי שכל העם יוכלו לשמוע גם הם את דברי הנבואה.

¹³³¹ אונקלוס. ספורנו: בני ישראל יאמינו באפשרות של נבואה באספקלריא המאירה. עד עתה ידעו בני ישראל שקיימת אפשרות לנבואה, אך לא האמינו שקיימת אפשרות לנבואה באספקלריא המאירה, ועל ידי שה' יתגלה בעצמו אל משה באספקלריא המאירה, יאמינו בני ישראל באפשרות של אספקלריא המאירה.

¹³³² אונקלוס. רש"י: מילת "גם" באה לרבות שגם בנביאים הבאים אחרי משה, יאמינו בני ישראל.

¹³³³ רש"י. הכלי יקר הסביר שכאשר בני ישראל ראו את משה פונה אל הזקנים ומדבר איתם, הם הבינו שכל מצוות התורה יינתנו להם על ידי שליח, ולכן אמרו שהם רוצים לשמוע את הדברים ישירות מה', וה' הסכים לכך ולכך ציווה לקדש אותם. א"ע: הכוונה כאן היא לעבר של עבר, משה כבר אמר לה' את דברי העם, והכוונה היא שבני ישראל הסתפקו אם באמת ה' מנבא את משה, ולכן משה ביקש מה' שיוציא את הספק מליבם של ישראל, וה' ענה למשה ששעל ידי הנבואה בענן שיתגלה על הר סיני, יאמין העם במשה. על הקושיה שכאורה ניתן להקשות על הא"ע, שהרי מצאנו כתוב "ויאמינו בה" ובמשה עבדו", כתב הא"ע שהכוונה היא שחלק מהעם האמין, אך לא כל העם האמין. רמב"ן הקשה על הא"ע ואמר שהרי אנחנו רואים במספר פסוקים לאורך הספר שעם ישראל כן האמין בנבואת משה, ואם כן, אין מקום כלל לספק. אלא כוונת ה' היא שהעם יראו בעצמם את הנבואה והם עצמם יהיו נביאים. אה"ח הסביר שאמנם בני ישראל האמינו בכך שמשה הוא עבד ה', ושה' עושה את רצונו, אך הם לא האמינו שה' היה ממש מדבר איתו, כמו דעת הפילוסופים. בהסברו השני כתב שהדיבור כאן יועיל לכך שבני ישראל יאמינו בנבואת הנביאים הבאים אחרי משה. ספורנו: לאחר שה' אמר למשה שיתגלה אל העם שלא על ידי

אֵל מֹשֶׁה ה' אמר למשה, מכיוון שבני ישראל רוצים לשמוע את מצוות התורה ישירות מפי, ואינם רוצים לשמוע משליח, אני מצווה אותך לומר להם את הדברים הבאים: ¹³³⁴ לְךָ אֵל הָעַם תֵּלַךְ אֵל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל, וְקִדְשָׁתֶם הַיּוֹם וּמָחָר הַיּוֹם וּמָחָר, בְּנֵי יִשְׂרָאֵל יִכְנְוּ אֶת עֲצָמָם לְקִרְאָתָם מֵעַמֵּד מִתּוֹן תּוֹרָה, עַל יְדֵי שִׁיטְבֹלוּ בַמְּקוּוֹה. ¹³³⁵ הַכּוּוֹנָה הַיּוֹם שֶׁבְנֵי יִשְׂרָאֵל יִתְקַדְּשׁוּ בִימֵי ד' סִיּוּן וְה' סִיּוּן, וְכַבְּסוּ שְׂמֹלֶתְם וְכֹן צְרִיכִים בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לְטָבֹל אֶת בְּגָדֵיהֶם בַּמְּקוּוֹה ¹³³⁶: (יֵא) וְהָיוּ נִכְנְוִים לַיּוֹם הַשְּׁלִישִׁי תִהְיוּ מוֹכְנִים וּמְזוּמְנִים בְּיוֹם הַשְּׁלִישִׁי, שַׁחַל בְּתֹאֲרִיךְ ו' סִיּוּן, ¹³³⁷ כִּי בְּיוֹם הַשְּׁלִישִׁי הִסִּיבָה שְׂאֵנִי מִצְוֹה אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לְהִתְקַדֵּשׁ הַיּוֹם, מִכְּיוּן שֶׁבְּיוֹם הַשְּׁלִישִׁי לְדִיבּוֹרָנוּ, בְּתֹאֲרִיךְ ו' סִיּוּן, יֵרֵד יִקְוֶה לְעֵינַי כָּל הָעָם עַל הָרַר סִינַי שֶׁכִּינְתּוּ שֶׁל ה' תִּתְגַּלֶּה עַל הָרַר סִינַי לְעֵינַי כָּל עַם יִשְׂרָאֵל ¹³³⁸: (יב) וְהִגְבַּלְתָּ אֶת הָעָם סָבִיב תִּגְבֵּל אֶת הָעָם מִסָּבִיב לְהָרַר סִינַי, תִּקְבַּע תַּחֲסוּם עַל הָרַר סִינַי שֶׁמִּמֶּנּוּ וְהִלָּאָה יִהְיֶה אֲסוּר לְבְנֵי יִשְׂרָאֵל לְעֹלֹת לְהָרַר, ¹³³⁹ לְאֹמֵר מִטְרַת הַגְּבוּל הַיּוֹם כְּדִי לֹמַר לְעַם יִשְׂרָאֵל, ¹³⁴⁰ הַשְּׂמָרוּ לְכֶם עֲלֹת בְּהָרַר תִּישְׁמְרוּ לְכֶם מִלְּעֹלֹת עַל הָרַר סִינַי, תּוֹדָאוּ שֶׁלֹּא תֵּעָלֶה עַל הָרַר סִינַי, ¹³⁴¹ וְנִגַּע בְּקִצְהוֹ וְכֹן תִּיזָהְרוּ שֶׁלֹּא תִיגָעוּ אֶפִּילוּ בְּקִצָּה שֶׁל הָרַר סִינַי, ¹³⁴² כָּל הַנִּגַּע בְּהָרַר מוֹת יוֹמָת דִּינוֹ שֶׁל אָדָם מִבְּנֵי יִשְׂרָאֵל שִׁיגַע בְּהָרַר סִינַי בְּמִשְׁךְ הַזְּמַן שִׁיִּהְיֶה אֲסוּר לְבְנֵי יִשְׂרָאֵל לְעֹלֹת וּלְגַעַת בְּהָרַר סִינַי הוּא מוֹת ¹³⁴³: (יג) לֹא תִגַּע בּוֹ יָד אִם אָדָם יֵעָלֶה עַל הָרַר סִינַי, אֲסוּר לְהִרְוֹג אוֹתוֹ עַל יְדֵי כֶךְ שֶׁתִּרְדְּפוּ אַחֲרָיו וְתִיגָעוּ בּוֹ כְּדִי לְתוֹפְסוֹ, שֶׁהָרַי עֲדִיין אֲסוּר לְכֶם לְעֹלֹת בְּהָרַר, אֶפִּילוּ כְּדִי לְהִרְוֹג אֶת הָאָדָם שֶׁעוֹלָה לְהָרַר, ¹³⁴⁴ כִּי סָקוּל יִסְקָל אֵלָּא, תַּעֲמְדוּ בַּמְּקוֹמְכֶם (וְאֵל תֵּעָלֶה אַחֲרָיו לְהָרַר סִינַי) וְתִסְקְלוּ אוֹתוֹ בְּאַבְנִים מִרְחוֹק, ¹³⁴⁵ אוֹ יָרָה יִיָּרָה אוֹ שֶׁתִּירוּ עֲלָיו חִיצִים מִרְחוֹק, ¹³⁴⁶ אִם בְּהִמָּה אִם אִישׁ לֹא יִחִיָּה אִם מִי שִׁיעֵלָה לְהָרַר סִינַי יִהְיֶה בְּהִמָּה אוֹ אָדָם, הוּא לֹא יִמְשִׁיךְ לַחֲיוֹת, וְעֲלִיכֶם לְהִרְוֹג אוֹתוֹ, (בְּנִיגוּד לְעוֹפּוֹת שֶׁה' לֹא צִוּוּה

שליח, הרגיש משה בספק של העם לגבי הנבואה שלו, ואמר שהעם רוצה נבואה ישירות מה', ולכן אמרו "כל אשר דיבר ה' נעשה", כיוון שלא רצו בנבואה של מלאך, וגם פחדו שאם הנבואה תהיה על ידי מלאך, המלאך יילך איתם לפי שורת הדין. אוה"ח: משה ענה לה' שבנ"י הסכימו לשמוע מפי ה' את דבריו. בפירושו השני כתב שבנ"י ענו שאינם צריכים אות כדי להאמין לנבואת משה, שהרי כבר עתה הם מאמינים לנבואת משה. ¹³³⁴ רש"י. רשב"ם: הכוונה היא שהמלאך אמר דברים אלו למשה, שביום השלישי ה' עצמו יתגלה אל עם ישראל.

¹³³⁵ רש"י + א"ע. רמב"ן הקשה על דברי א"ע, מדוע יש צורך שיבלו יומיים, הרי מספיק לטבול יום אחד, ביום השני. לכן כתב שהכוונה היא שיהיו פרושים מאישה, דבר שהא"ע כתב בהמשך פירושו על אחד מצלעות הפסוק האחרים. כך הסביר שמי שנשנמר מטומאה, נקרא מקודש. ¹³³⁶ א"ע.

¹³³⁷ אונקלוס. רש"י: פרושים מאישה. א"ע: שלא יישנו בלילה. רש"י כקב שבתאריך ה' סיוון בנה משה את המזבח ואמר את כל הכתוב בפרשת משפטים, ואין מוקדם ומאוחר בתורה. ¹³³⁸ אונקלוס. רש"י: מכאן שלא היה בבנ"י סומא, כיוון שכולם התרפאו. רמב"ן: כל בנ"י יראו ברדת ה' על הר סיני, שהרי יראו כאש אוכלת בראש ההר.

¹³³⁹ רש"י. אוה"ח: מצוות ההגבלה חלה רק ביום השלישי, רק ביום ההתגלות, אך ה' ציווה על כך כבר מעכשיו, כדי שיהגו כבוד בהר כבר עכשיו. ¹³⁴⁰ רש"י.

¹³⁴¹ אונקלוס.

¹³⁴² רש"י.

¹³⁴³ אונקלוס. ספורנו: על ידי העליה להר סיני, יש חשש שמא בני ישראל יעלו אל ה' ועל ידי כך ימותו ויערבבו את שמחת המקום יחד עם כך שיטמאו את ההר, וכך לא תשרה שכינה על בני ישראל. ¹³⁴⁴ א"ע ורשב"ם.

¹³⁴⁵ א"ע ורשב"ם.

¹³⁴⁶ א"ע ורשב"ם. רש"י כתב שהכוונה היא שישליכו אותו למטה בארץ.

(להורגם), ¹³⁴⁷ **בְּמִשְׁךְ הַיָּבֵל** כאשר יהיה קול ארוך של תקיעת שופר מאיל, שיסמל את הסתלקות השכינה מהר סיני, ¹³⁴⁸ **הָמָּה יַעֲלוּ בְּהָר הַסּוּר**, בני ישראל, יורשו לעלות להר סיני ¹³⁴⁹: **וַיֵּרֶד מֹשֶׁה מִן הָהָר אֶל הָעָם** משה ירד מהר סיני ישר כדי לדבר אל בני ישראל, ¹³⁵⁰ **וַיִּקְרָא אֶת הָעָם** משה הכין את העם למעמד מתן תורה על ידי שציווה אותם לטבול ולהתכונן למעמד, **וַיִּכְבְּסוּ שְׂמֹלֹתָם** בני ישראל טבלו את בגדיהם: (טו) **וַיֹּאמֶר אֶל הָעָם מֹשֶׁה** אמר לבני ישראל: **הָיוּ נִכְנִיִּים לְשִׁלְשֵׁת יָמִים** תהיו מוכנים ליום השלישי, לוי סיוון, ¹³⁵¹ **אֵל תִּגְשׁוּ אֶל אִשָּׁה אֶל תִּתְקַרְבוּ** אל אשה במשך שלשת הימים האלו, כדי שתשמרו על טהרתכם ¹³⁵²: (טז) **וַיְהִי בַיּוֹם הַשְּׁלִישִׁי בְּהֵיטָב הַבֶּקָר מוֹקֵדִים** בבוקר של היום השלישי, בתאריך ו' סיוון, ¹³⁵³ **וַיְהִי קֶלֶת וּבְרָקִים וַעֲנַן כָּבֵד עַל הָהָר** על הר סיני היו קולות, ברקים וענן גדול, ¹³⁵⁴ **וְקָל שֹׁפָר חֲזָק מְאֹד** וכן היה על הר סיני קול שופר חזק, ¹³⁵⁵ **וַיִּחְרַד כָּל הָעָם אֲשֶׁר בְּמַחֲנֵה עִם** ישראל שהיה במחנה הזדעזע כאשר שמע את החוזק של קול השופר ¹³⁵⁶: (יז) **וַיֹּצֵא מֹשֶׁה אֶת הָעָם לְקִרְיַת הָאֱלֹהִים מִן הַמַּחֲנֵה** משה הוציא את עם ישראל מהמחנה לקראת שמיעת דבר ה', ¹³⁵⁷ **וַיִּתְיַצְּבוּ בְּתַתִּית הָהָר** בני ישראל התייצבו בשיפולי הר סיני ¹³⁵⁸: (יח) **וַהֲרִי עֵשָׂן כְּלוֹ הָהָר** הר סיני התמלא כולו בעשן, ¹³⁵⁹ **מִפְּנֵי אֲשֶׁר יָרַד עָלָיו יְקוֹק בְּאֵשׁ הַעֲשָׂן** היה תוצאה של התגלות ה'. ה' התגלה על הר סיני באש, ולכן עלה עשן מהר סיני, ¹³⁶⁰ **וַיַּעַל עֲשָׂנוּ בְּעֵשָׂן הַכֶּבֶד עַל הָהָר** כמו העשן שעולה מכבשן של אש. ברור שהעשן שעלה מהר סיני היה חזק יותר מהעשן שיש בכל כבשן, אלא שהתורה דיברה בלשון בני אדם, במשל הדומה לדרך בה בני אדם מדברים, כדי שנבין את הדברים טוב יותר, ¹³⁶¹ **וַיִּחְרַד כָּל הָהָר מְאֹד** הר סיני הזדעזע כולו ¹³⁶²:

¹³⁴⁷ א"ע.

¹³⁴⁸ רש"י. רשב"ם: הכוונה היא להסתלקות קולות השופרות ומראה הלפידים. א"ע: לאחר מעמד מתן תורה, משה עצמו יתקע בשופר מכבש, ואז יהיה מותר לעלות אל הר סיני. רש"י כתב שהכוונה היא לשופרו של יצחק, אך הרמב"ן הקשה על כך, שהרי האיל של יצחק הוקרב בתור קרבן עולה, ולכן פירש שהכוונה היא למידה שנקראת פחד יצחק.

¹³⁴⁹ אונקלוס. א"ע: לאחר קול השופר, יהיה מותר לאהרון, חור והזקנים לעלות להר סיני, אך לשאר ישראל היה אסור לעלות על הר סיני גם לאחר מכן, כיוון שהשכינה שרתה שם עד לבניית המשכן.

¹³⁵⁰ רש"י. רמב"ן: התורה רצתה להדגיש שגם דיבור זה אל משה היה בהר סיני.

¹³⁵¹ רש"י, וכתב שלפי ר' יוסי הוסיף משה יום אחד מדעתו והכוונה היא ליום הרביעי, ז' סיוון.

¹³⁵² רש"י, וכתב שהחשש היה פליטה של ש"ז, ולאחר יום שלשה ימים, אין הפליטה מטמאת.

¹³⁵³ רש"י.

¹³⁵⁴ אונקלוס. ספורנו מקביל בין קולות הברקים והשופרות שבמעמד מתן תורה, לקולות וברקים שהיו כאשר אליהו היה במערה.

¹³⁵⁵ אונקלוס. א"ע כתב שהכוונה היא שקול השופר שהיה על הר סיני היה חזק יותר מכל קול שופר אחר שהם שמעו.

¹³⁵⁶ אונקלוס + א"ע. אוה"ח כתב שהכוונה במילה "ויחרד" היא שהעם פחד לצאת למתן תורה.

¹³⁵⁷ אונקלוס. רש"י: מכאן מוכח שהשכינה יצאה לקראתם, ולכן משה הוציא את בני ישראל מהמחנה ישר אל השכינה שיצאה לקראתם. אוה"ח: מכיוון שעם ישראל פחד בשעה ששמע את קולות השופר, משה היה צריך להוציא אותם.

¹³⁵⁸ אונקלוס ורש"י בפירושו הראשון לפי הפשט. רש"י כתב גם את מדרש חז"ל שהכוונה היא שה' כפה על בני את הר סיני כגיגית. א"ע: בני התייצבו לפני הר סיני, לפני הגבול שתחם להם משה, באותו סדר שעמדו לפני משה בשנת הארבעים: ראשונים עמדו הבכורים, ולאחריהם לפי הסדר: הנשיאים, הזקנים, השוטרים, כל אנשי ישראל, הטף, הנשים, הגרים. משה ואהרון עברו את הגבול ועמדו קרובים אל הכהנים.

¹³⁵⁹ רש"י.

¹³⁶⁰ אונקלוס.

¹³⁶¹ רש"י. אוה"ח: העשן שרף את האבנים עד שנהפכו לאבני סיד.

¹³⁶² אונקלוס וא"ע.

(יט) וַיְהִי קוֹל הַשּׁוֹפֵר הוֹלֵךְ וְחֹזֵק מְאֹד קוֹל הַשּׁוֹפֵר מֵהַר סִינַי, הַלֵּךְ וְהַתְּחַזֵּק. בְּנִיגוּד לְדֶרֶךְ בְּנֵי אָדָם שְׁתוּקָעִים בְּשׁוֹפֵר, שְׁקוֹל הַשּׁוֹפֵר הוֹלֵךְ וְנַחֲלָשׁ כִּכְל שְׁמַאֲרִיכִים בְּתַקִּיעָהּ, כֹּאֵן, כֹּאֲשֶׁר הַתְּקִיעָה הַתְּאָרְכָה, קוֹל הַשּׁוֹפֵר הַתְּחַזֵּק,¹³⁶³ מִשֶּׁה יִדְבֵּר מֹשֶׁה הִיָּה אֹמֵר לְבְנֵי יִשְׂרָאֵל אֵת כָּל הַצִּיּוּיִים שֶׁהִי הִיָּה מִצְוָה אוֹתוֹ,¹³⁶⁴ וְהֵאֱלֹהִים יַעֲנֵנוּ בְּקוֹל וְהִי הִיָּה אֹמֵר לְמֹשֶׁה אֵת כָּל הַצִּיּוּיִים הַקְּשׁוּרִים לְמַעֲמַד הַר סִינַי (הַגְּבַל הָעַם וְכַדוּי)¹³⁶⁵: (כ) וַיֵּרֶד יְקֹזֵק עַל הַר סִינַי הִי גִילָה אֵת שְׁכִינָתוֹ עַל הַר סִינַי,¹³⁶⁶ אֵל רֹאשׁ הָהָר הִי גִילָה אֵת שְׁכִינָתוֹ בְּרֹאשׁ הַר סִינַי,¹³⁶⁷ וַיִּקְרָא יְקֹזֵק לְמֹשֶׁה אֵל רֹאשׁ הָהָר הִי קָרָא לְמֹשֶׁה לְעֹלֹת אֵל פִּסְגַּת הַר סִינַי,¹³⁶⁸ וַיַּעַל מֹשֶׁה מֹשֶׁה עֵלָה לְפִסְגַּת הַר סִינַי¹³⁶⁹: (כא) וַיֹּאמֶר יְקֹזֵק אֵל מֹשֶׁה הִי אָמַר לְמֹשֶׁה, רֵד הָעֵד בְּעַם תֵּרַד וְתִתְּרָה בְּעַם יִשְׂרָאֵל שְׁלֹא יַעֲלוּ אֵל הַר סִינַי,¹³⁷⁰ פֶּן יַהֲרִסוּ אֵל יְקֹזֵק לְרֹאשׁוֹת (תִּתְּרָה בְּעַם יִשְׂרָאֵל) שְׁמַא בְּנֵי יִשְׂרָאֵל יַהֲרִסוּ אֵת אֲסִיפַת הָאֲנָשִׁים שְׁלֵהֶם, שְׁמַא הַהֲתַכְנָסוֹת שֶׁל עַם יִשְׂרָאֵל תִּיהָרַס וּיְמוֹתוֹ אֲנָשִׁים מִיִּשְׂרָאֵל, בְּגִלָּל שִׁירְצוֹ לְרֹאשׁוֹת אֵת הִי, וְהֵם יִתְקַרְבוּ לְהַר סִינַי כְּדִי לְרֹאשׁוֹת אֵת הִי,¹³⁷¹ וְנִפְּלָ מִמֶּנּוּ רַב וְאֵז, אִם יִתְקַרְבוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֵל הַר סִינַי וַיִּיגְעוּ בּוֹ, יֵשׁ חֲשֵׁשׁ שְׁמַא יְמוֹתוֹ מֵהֶם אֲנָשִׁים רַבִּים¹³⁷²: (כב) וְגַם הַכְּהֹנִים הַנְּגָשִׁים אֵל יְקֹזֵק גַּם הַבְּכוֹרוֹת הַמִּיּוֹעֵדִים לְהַקְרִיב קֶרְבָּנוֹת לְפָנָי הִי (שֶׁהָרִי עַד חֲטָא הָעֵגֶל, הַעֲבֹדָה הַיִּיתָה מִיּוֹעֵדֵת לְבְכוֹרוֹת),¹³⁷³ יִתְקַדְּשׁוּ (גַּם הַבְּכוֹרוֹת) יִהְיוּ מוֹכְנִים לְעַמּוּד בְּמִקְוֹמָם. הַבְּכוֹרוֹת עַמְדוֹ קֶרֶב יוֹתֵר לְהַר סִינַי בְּשַׁעַת מִתֵּן תּוֹרָה,¹³⁷⁴ פֶּן יִפְרִץ בָּהֶם יְקֹזֵק שְׁמַא, אִם הַבְּכוֹרוֹת לֹא יַעֲמְדוּ בְּמִקְוֹמָם, הִי יַהֲרוֹג בָּהֶם¹³⁷⁵: (כג) וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֵל יְקֹזֵק מֹשֶׁה עֵנָה לְהִי: לֹא יוֹכֵל הָעַם לְעֹלֹת אֵל הַר סִינַי אִינְנִי צָרִיךְ לְרַדֵּת וּלְהַתְּרוֹת בְּעַם שְׁלֹא יַעֲלוּ אֵל הַר סִינַי, שֶׁהָרִי הָעַם לֹא יוֹכֵל לְעֹלֹת אֵל הַהַר,¹³⁷⁶ כִּי אֲתָה הָעֵדָתָה בְּנֵנוּ שֶׁהָרִי אֵתָה הַתְּרִית

¹³⁶³ רש"י. א"ע: הסיבה שקול השופר היה נמוך יותר בהתחלה היא כדי שלא להפחיד את בני ישראל יותר מדי.

¹³⁶⁴ רמב"ן בפירושו עפ"י הפשט, ובהערה הבאה נרחיב בעז"ה.

¹³⁶⁵ רמב"ן בפירושו עפ"י הפשט, ולפירושו הפסוק מדבר על הזמן שלפני מתן תורה. בפירושו השני כתב שבני ישראל פחדו מהקולות, וכדי להרגיעם, היה משה אומר להם בכל פעם מה הולך ה' לומר, וכך ה' היה אומר בדיוק את מה שמשה אמר לבני ישראל שיאמר. רש"י פירש שהכוונה היא שמשה דיבר לעם ישראל את שמונת הדברות שנאמרו על ידי משה, וה' היה מענה אותו בקול, ה' היה גורם לקולו של משהל התחזק בצורה כזו שעם ישראל כולו היה יכול לשמוע את דבריו. א"ע כתב בשם רס"ג, שה' היה מפסיק את קול השופר כדי שמשה יוכל לשאול אותו שאלות, ואז ה' היה עונה למשה. בפירושו שלו כתב שמשה היה מתחבר אל קול השופר התחברות שכלית, וכך היה ה' עונה לו, וקול השופר לא היה מפריע למשה בכלל לשמוע את תשובת ה'. אוה"ח: שמה היה משבח את ה' וה' היה מתרצה ומראה שהוא מסכים לדברי משה על ידי קול השופר. בפירושו השני כתב שה' היה עונה למשה על דבריו כדי שכל עם ישראל יראה את נבואתו של משה. רשב"ם: שמה היה מדבר עם ה' ושאל אותו שאלות, אך ה' היה צריך לענות למשה בקול רם כדי שהשופר לא יפריע למשה לשמוע את התשובה.

¹³⁶⁶ אונקלוס. רש"י: ה' דיבר עם בני ישראל מהשמיים, אלא הכוונה היא שהציע את השמיים על הר סיני, והוריד את כסא הכבוד שלו על הר סיני, וכך דיבר עם בני ישראל.

¹³⁶⁷ אונקלוס.

¹³⁶⁸ אונקלוס. א"ע: מטרת הקריאה הייתה כדי שבנ"י יראו את גדולתו של משה.

¹³⁶⁹ אונקלוס.

¹³⁷⁰ רש"י.

¹³⁷¹ רש"י. אוה"ח: עם ישראל יאמר שעדיף לו למות ולראות את ה'. בהמשך הסברו כתב שבנ"י לא היו זוכים לראות את ה' גם אם היו עולים להר סיני, שהרי אז היה ה' צריך להמעית את שכינתו.

¹³⁷² אונקלוס. רש"י: אפי' אדם אחד מישראל נחשב כלפי ה' בתור הרבה אנשים.

¹³⁷³ רש"י וא"ע בפירושו הראשון. בפירושו השני כתב שפירוש נגשים אל ה' הוא שהם הקריבו קרבנות.

¹³⁷⁴ א"ע ורשב"ם. א"ע הוסיף שהבכורות הקריבו הקרבנות בשעת מתן תורה.

¹³⁷⁵ אונקלוס.

¹³⁷⁶ רש"י. רשב"ם הקשה על רש"י: מדוע משה אומר לה' שהוא כבר התרה בעם, הרי מזרזים לאדם בשעת המעשה? לפיכך פירש שהכוונה היא שה' אמר למשה לרדת ולהתרות שוב בעם שלא יעלו אל הר סיני, ומשה חשב שמא ה' מצווה כאן דבר חדש, שאסור אפילו לראות את מעמד הר סיני, אך ה' ענה לו שכונתו היא שרק

בנו,¹³⁷⁷ לְאָמַר כַּךְ אִמְרַת לֵנו כְּאִשֶּׁר הִתְרִית בְּנוֹ, הַגִּבֹּל אֶת הַהָר וְקִדְשָׁתוֹ תַעֲשׂוּ תַחֲוֹם, גְּבוּל, מִסְבִּיב לַהַר סִינִי, וְאֵל תִּיתְנוּ לְאָף אֶחָד לַעֲבוּר אֶת הַגְּבוּל, וּבִכְךָ תִקְדְּשׁוּ אֶת הַר סִינִי¹³⁷⁸: (כד) וַיֹּאמֶר אֱלֹהֵי יִקְוֹק ה' אִמְרָ לְמֹשֶׁה: לֵךְ וְתַרְדּ מֵהַר סִינִי, וְתִתְרָה שׁוֹב בְּבְנֵי יִשְׂרָאֵל שְׁלֹא יַעֲלוּ אֶל הַהָר, שֶׁהֵרִי מִזְרָזִים לְאָדָם בְּשַׁעַת הַמַּעֲשֶׂה,¹³⁷⁹ וְעֲלִיתָ אִתָּהּ וְאַהֲרֹן עִמָּךְ תַּעֲלֶה יַחַד עִם אַהֲרֹן לַהַר סִינִי, אֲלֵא שְׂאֵהֲרוֹן לֹא יַעֲלֶה אִיתְךָ לְאוֹרֶךְ כָּל הַדֶּרֶךְ. אַהֲרֹן יִמְתִּין עַל הַחֶלֶק הַתַּחֲתוֹן שֶׁל הַר סִינִי,¹³⁸⁰ וְהַכְּהֻנִּים וְהָעָם אֶל יְהִרְסוּ לְעֵלֹת אֶל יִקְוֹק הַכְּהֻנִּים וְשֹׂאֵר בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לֹא יִיפְרְדוּ מֵהָעָם כּוֹלוּ כְּדִי לַעֲלוֹת לַהַר סִינִי וּלְרִאוֹת אֶת ה'. ה' מִזְהִיר כֹּאֵן אֶת הַכְּהֻנִּים וְהָעָם שְׂיִישְׂאָרוּ יַחַד עִם כָּל עַם יִשְׂרָאֵל מִתַּחַת לַהַר, וְשֹׂאֵל יַעֲלוּ כָּלֵל לַהַר סִינִי, פֶּן יִפְרָץ בָּם שְׂמָא, אִם הֵם יַעֲלוּ לַהַר סִינִי, ה' יִהְרֹג בָּהֶם¹³⁸¹: (כה) וַיֵּרֶד מֹשֶׁה אֶל הָעָם מֵהַר סִינִי וְחִלַּךְ לְבְנֵי יִשְׂרָאֵל, וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים מֹשֶׁה הִתְרָה בְּבְנֵי יִשְׂרָאֵל שׁוֹב שְׁלֹא יַעֲלוּ אֶל הַר סִינִי¹³⁸²:

שמות פרק כ

(א) וַיְדַבֵּר אֱלֹהִים אֶת כָּל הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה ה' אִמְרָ אֶת כָּל הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה, הַכּוּוֹנָה הִיא לַעֲשֵׂר הַדְּבָרוֹת,¹³⁸³ לְאָמַר כְּאִשֶּׁר ה' אִמְרָ מִצְוֹת עֲשֵׂה עֲנֹ עַל כֵּךְ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל "הָן" וְכִאֲשֶׁר אִמְרָ מִצְוֹת לֹא תַעֲשֶׂה, עֲנֹ בְנֵי יִשְׂרָאֵל

יתרה בבני"י שוב שלא יעלו אל הר סיני, אך לרואת את המעמד מרחוק – מותר להם. כך פירש גם הא"ע. הא"ע כתב בשם רס"ג שכוונת הדברים היא שיש מנהג אצל המלכים שאסור לשליח לומר למלך שהוא עשה את שליחותו, עד שהמלך יצווה את השליח דבר חדש, וכך יוכל השליח בשעת הציווי על הדבר החדש, לומר למלך שכבר עשה את השליחות הקודמת. משה חיכה עד שה' יצווה אותו דבר נוסף, לפני שענה לה' שהוא עשה את שליחותו. אוה"ח: ה' חשש שמא יהיה אדם שילמד בכל דבר שהיה בכלל ויצא מן הכלל, שמכך שהותר לכהנים לעלות אל חלק מהר סיני, מותר לכולם לעלות אל הר סיני, ומשה שעדיין לא קיבל את המידות שהתורה נדרשת בהם, ענה לה' שאין שום צורך להתרות בעם שוב.

¹³⁷⁷ אונקלוס.

¹³⁷⁸ אונקלוס + ספורנו.

¹³⁷⁹ רש"י. אוה"ח: הירידה כאן היא ירידה ממדרגה. לפני שמשה סירב לרדת מהר סיני, היה יכול משה לעלות אל כל הר סיני, ולאחר סירובו, הגביל ה' את משה כשם שהגביל את אהרון והכהנים, אלא שמשה עלה גבוה יותר על ההר מאהרון והכהנים.

¹³⁸⁰ רש"י. ספורנו: ציווי ה' שיעלו אל הר סיני הוא לאחר שה' יאמר את עשרת הדברות ולאחר פרשת משפטים.

¹³⁸¹ אונקלוס.

¹³⁸² רש"י.

¹³⁸³ רש"י: הסיבה ששם ה' כתוב בשם אלוקים היא מכיוון שה' אמר שהוא דיין להיפרע ממי שלא מקיים את עשרת הדברות. ישנם פרשיות בתורה, שמי שאינו מקיים אותם, אינו נענש על כך, אלא רק אינו מקבל שכר, אך מי שאינו מקיים את עשרת הדברות, נענש. כמו"כ כתב רש"י שה' אמר בבת אחת את כל עשרת הדברות, מה שאדם אינו יכול לעשות, ולאחר מכן חזר ואמר כל דיבור בנפרד. א"ע כתב שה' אמר את כל עשרת הדברות. רמב"ן (פס"ז) כתב שבאמת ה' אמר את כל עשרת הדברות, אך בני"י הבינו רק את שתי הדברות הראשונות. אוה"ח: עשרת הדברות ניתנו גם במידת הדין "וידבר אלוקים" וגם במידת הרחמים "אנכי ה'". כמו כן כתב שכאשר כתוב "אלוקים", מתכוון לומר שה' דיבר בגבורה מיוחדת המיוחסת לשם אלוקים, והגבורה המיוחדת כאן היא שה' אמר את כל עשרת הדברות בבת אחת. כאשר ה' אמר לעם ישראל את עשרת הדברות, בני"י היו יכולים לשמוע רק את שתי הדברות הראשונות, ולאחר שבני"י הבינו את שתי הדברות הללו, פרחו נשמתם. לאחר שחזרו ישראל בטל חיים, השלים המלאך את הדברות שלא הבינו בדיבורו של ה', ומה שאמרו חז"ל שמשה אמר, היינו שמשה סייע ביד המלאך. לפיכך מובן גם מדוע שתי הדברות הראשונות נאמרו כאשר שם ה' הוא המדבר, ואילו בשאר הדברות שמו של ה' הוא נסתר. בפירוש נוסף הסביר שבדיבור "אנכי ה' אלוקיך", ה' ייחד את שמו לעצמו מעלה עליונה המיוחסת לשם אלוקים. בפירוש נוסף הסביר שבדיבור "אנכי ה' אלוקיך", ה' ייחד את שמו על כל אדם מישראל, ודבר זה גרם לפריחת נשמתם. בהסבר "את כל הדברים האלה" כתב אוה"ח שה' רצה להדגיש שעל ישראל לקבל את כל מצוות התורה, ולא להשמיט מצווה אחת מתוך התורה כולה. כלי יקר: אמריה אחת הייתה בלשון קשה, ולכן נאמר שם אלוקים, ואמירה אחת הייתה בלשון רכה, ולכן נאמר "לאמר".

סיכום הקדמת הא"ע לעשרת הדברות:

- 1) יש הסוברים שרק שתי הדברות הראשונות נאמרו ע"י ה' ונוכחתם היא מכך ששתי הדברות הראשונות נאמרו בלשון נוכח "אנכי ה'" ואילו בשאר הדברות שמו של ה' נאמר בלשון נסתר.
- 2) יש הסוברים שאנכי ה' אלוקיך אינו אחד מהדברות, שהרי אין כאן שום מצווה, לא מצוות עשה ולא מצוות לא תעשה.
- 3) חז"ל: זכור ושמור נאמרו בדיבור אחד. דיבור זה ייתכן רק ע"י נס, ולמה לא כתוב גם בפרשת יתרו וגם בפרשת ואתחנן את שתייהם: זכור ושמור.
- 4) מדוע התורה לא כתבה בכלל שזכור ושמור נאמרו בדיבור אחד?
- 5) מבחינה טכנית, אדם שומע את האות ז' לפני שהוא שומע את האות ש' (כאשר שניהם יוצאים באותו הזמן) ואם כך, גם אם זכור ושמור נאמרו באותו זמן, היו בני" צריכים לשמוע את זכור לפני שמור.
- 6) הטעמים (פירוש הדברים) הם הנשמות והמילים הם כגוף לנשמה. אין זה משנה שיש קצת שוני, כל עוד המהות נשארת.
- 7) ה' אמר את כל עשרת הדברות, וגם משה אמר את כל עשרת הדברות.
- 8) הסיבה למעבר ללשון נסתר בשמו של ה' לאחר שתי הדברות הראשונות היא מכיוון שלאחר קבלת מלכותו של ה', אפשר לעבור ללשון נסתר.
- 9) עשרת הדברות מתחילות ממילת אנוכי. אותם הסוברים שאנכי איננו מעשרת הדברות טועים משתי סיבות. הראשונה: כיוון שגם לא יהיה לך הוא אותו משמעות של אנכי, ואם אנכי איננו חלק מעשרת הדברות, גם לא יהיה לך לא יהיה חלק מעשרת הדברות, והרי כולם סוברים שלא יהיה לך הוא חלק מעשרת הדברות. השנייה: אין דברה נוספת שניתן לפרקה לשתי דברות (ומוכיח זאת).
- 10) זכור ושמור בדיבור אחד נאמרו הכוונה היא שלשניהם יש אותה משמעות. אמנם קשה לי על הסבר זה של הא"ע, שהרי כבר נאמר שאדם אינו יכול לומר את שניהם באותו זמן, ולפי הא"ע הסובר שהכוונה היא שלשניהם יש אותה משמעות, הרי אדם יכול לומר את שתי המשמעויות.
- 11) הא"ע מונה את כל השינויים בין עשרת הדברות שבפרשת יתרו לעשרת הדברות שבפרשת ואתחנן ומנסה להסביר אותם. הרמב"ן (בפס' ח') חולק על הסברו של הא"ע לגבי זכור ושמור, שהרי השינוי כאן הוא משמעותי. בספר שמות שכתוב זכור זוהי מצוות עשה, ואילו בספר דברים, שם כתוב שמור, זוהי מצוות לא תעשה, עד שלמדו מכאן חז"ל שגם נשים חייבות בקידוש, בגלל שכל מי שישנו בזכור נמצא בכלל שמור. (על השינויים האחרים שאין הבדל בין שני הלוחות, הסכים הרמב"ן עם הא"ע) כמו כן כתב שיתכן שבלוחות היה כתוב זכור, ומשה פירש שזכור כוללת בתוכו גם מצוות לא תעשה של שמור. הכלי יקר (פס' ח') כתב שגם יציאת מצרים היא כדי שהעולם יאמין בחידוש העולם על ידי המכות, וכל ניתן להסביר את ההבדל הרביעי בטבלה. אמנם, בסוף דבריו, כתב הכלי יקר הסבר אחר לשינויים בין עשרת הדברות שבפרשת יתרו לעשרת הדברות שבפרשת ואתחנן, וכתב שהדברות הראשונות, רצה ה' שלא יהיה בהם תירוץ לאומות העולם שלא לקבל את התורה, ולכן, כל דבר שהיה יכול להוות עילה לאומות העולם שלא לקבל את הלוחות, שונו הדברים בלוחות שבפרשת יתרו. לאחר שה' ראה שאומות העולם אינן מקבלות את התורה בכל מקרה, לא הקפיד לשנות גם בפרשת ואתחנן. (נראה מדברי הכלי יקר שרק את עשרת הדברות רצה ה' לתת לגויים, ולא את שאר התורה. לכן לא שייך בהם מצוות פריקה וטעינה).

	יתרו	ואתחנן	ההסבר לפי הא"ע	ההסבר לפי הכלי יקר
1)	זכור	שמור	הכוונה היא אותה הכוונה	לא רצה שהאומות יטענו שאינם יכולים לשבות ממלאכה, כיוון שכתוב שלילה ויום לא ישבותו.
2)	---	תוספת: כאשר צוך ה' אלוקיך	משה חוזר על דברי ה'.	רק בני" צוו על כך ולא האומות.
3)	תוספת: "כי ששת ימים עשה ה' את השמים ואת הארץ ... על כן בירך ה' את יום השבת"	"וזכרת כי עבד היית במצרים, כל כן צוך ה' אלוקיך לעשות את יום השבת"	לא ענה על כך בצורה מפורשת. כנראה שסובר שהכוונה בשתי המקומות היא אותה כוונה.	טעם ההוצאה ממצרים שייכת רק בישראל ולא באומות. (ומה שנאמר באנכי ה' אלוקיך אשר הצאתיך מארץ מצרים אינה כדי לומר שרק בעבור יציאת מצרים חייבים בני" לקיים את התורה, אלא הכוונה היא שבני" חייבים לקבל את התורה בגלל שה' הוציא אותם ממצרים.

ואמרו "לאוי"¹³⁸⁴: (ב 1) אֲנִי יִקְוֶה אֱלֹהֶיךָ אֲשֶׁר הוֹצֵאתִיךָ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם אֲנִי הוּא ה' אֱלֹהֶיךָ שֶׁהוֹצִיא
 אוֹתְךָ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם,¹³⁸⁵ מִבֵּית עֲבָדִים הוֹצֵאתִי אוֹתְךָ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם, שֶׁם הָיִיתָ עֶבֶד לַפְרַעָה וּלְמִצְרַיִם,¹³⁸⁶ (2)

4	"למען יאריכו ימך" (במצוות כיבוד אב ואם)	תוספת: "למען ייטב לך", "כאשר צורך ה' אלוקיך"	משה חוזר על דברי ה' ואומר שבנוסף להארכת הימים, יש סיבה לוגית לקיום המצווה, והיא כדי שיהיה לך טוב.	למען ייטב לך הוא לעוה"ב, ואומות העולם לא היו מאמינים בעוה"ב. אך ישראל הם מאמינים בני מאמינים.
5	לא תרצח, לא תנאף	לא תרצח ו לא תנאף	משה שומר על אותה כוונה	ישנם דינים שנלמדים מתוספת הו' שרק ישראל יכולים לעמוד בהם (כמו איסור זרע לבטלה).
6	עד שקר	עד שווא	אין הבדל במשמעות	שווא הוא מדרגה גבוהה יותר, שלא יאמר אפילו דבר שאינו שקר, אלא שהוא שטויות.
7	לא תחמוד בית רעך, לא תחמוד אשת רעך	ולא תחמוד אשת רעך ולא תתאוה בית רעך	אצלנו הכתוב אחז דרך ארץ, כך מנהגו של עולם שקודם קונה בית ורק אח"כ מתחתן, ואילו בדברים אמר דרך רצון הבחורים שהוא להתחתן לפני שיש להם בית.	להתאוות היא מידה גבוהה יותר שרק ישראל שהיו במצרים ולמדו מהי הסתפקות במועט יכולים לקיים, לעומת לא תחמוד שעובר עליה רק כאשר לוקח את החפץ בפועל
8	-----	תוספת: "שדהו"	אין הבדל במשמעות	
9	עבדו, אמתו, שורו וחמורו	שורו וחמורו עבדו ואמתו	אין הבדל במשמעות	כדי ללמוד את מצוות פריקה וטעינה שאינה שייכת בגויים.
10	וידבר אלוקים את כל הדברים האלה	את כל הדברים האלה דבר ה' אל כל קהלכם	כיוון שמשנה עירב בדברים אלו גם מדבריו, לא ניתן לכתוב ממש שה' דיבר את כל הדברים האלו.	

לגבי השכר שנאמר בחלק מהדברות והעונש שנאמר גם כן רק בחלק להדברות, כתבו המפרשים שבחמשת
 האחרונים לא צריך שכר, כיוון שהשכר הוא עצם זה שאדם יכול לחיות בצורה רגילה, בלא חשש של רצח או
 חטיפה. הרמב"ן (פס' יג') מוסיף שבאנכי אמר הכתוב ועושה חסד, ואילו בלא יהיה ה' העניש, כיוון שעל מצוות
 עשה יש שכר ועל מצוות לא תעשה יש עונש. כמו כן כתב הרמב"ן שחמש מצוות היו על הלוח הראשון והוא
 כנגד תורה שבכתב, ואילו על הלוח השני היו גם כן חמש דברות שהם כנגד תורה שבעל פה.
¹³⁸⁴ רש"י.

¹³⁸⁵ אונקלוס. רש"י: היציאה ממצרים הייתה כדי שתהיו משועבדים לי. עפ"י המדרש כתב שעל הים התגלה ה'
 כגיבור ואילו כאן התגלה ה' כזקן מלא רחמים, היה צריך ה' לומר שהוא אותו ה' שהוציא אותם מארץ מצרים,
 כדי שלא יחשבו בני"ש שחלילה יש כאן שתי רשויות. בפירוש שלישי כתב שבנ"ש שמעו קולות מארבע רוחות, ולכן
 אמר להם ה' שלא יחשבו שיש כאן חלילה מספר רשויות. כמו"כ הסביר רש"י שהסיבה שכתוב כאן "אלוקיך"
 בלשון יחיד היא מכיוון שה' רצה לתת למשה פתחון פה בחטא העגל כדי שיוכל לומר שה' אמר רק לו אנכי ה'
 אלוקיך, וממילא בני"ש לא חטאו כלל. א"ע: המצווה כאן היא יסוד לכל המצוות, והיא שהאדם יאמין בה', ושתהיה
 אמונתו ללא ספק. ספורנו: ה' אמר שהוא היחיד שנותן מציאות לכל מה שנמצא בעולם. רמב"ן: על ידי שה'
 הוציא אותנו ממצרים, מתגלה שהוא האל שיש לעבוד אותו. כמו כן כתב שיש כאן מצוות עשה. כמו כן הסביר
 את הסיבה שכתוב כאן בלשון יחיד והיא כדי שכל אדם מישראל יידע שה' מעניש כל פרט מישראל שעובר על
 עשרת הדברות, ואין היחיד ניצל על ידי הרוב. אה"ח: כאשר ה' אמר אנכי ה' אלוקיך, הייתה יציאת הנפש של
 כל אחד מישראל, והנפש הכירה את בוראה, ולכן נאמר הדבר בלשון יחיד: "אנכי ה' אלוקיך". כמו כן כתב אה"ח
 שיש כאן סיבה לכך ה' הוציא את בני"ש ממצרים: בגלל שאני הוא ה' אלוקיך, הייתי צריך להוציא אותך ממצרים.
 בפירוש נוסף הסביר אה"ח שה' מתכוון לומר, שהוא אלוקי ישראל, בין בזמן שמייסר את ישראל ובין בזמן
 שמתחסד איתם. כמו כן כתב שגם כאשר ה' מייסר את עם ישראל, על ישראל לברך על כך בשמחה. כלי יקר:
 יש שתי סיבות לכך שה' אמר את שם ה' בשתי הדברות הראשונות בלשון נוכח: א. מכיוון שללא קבלת מלכותו
 של ה', אין שום משמעות לציווי על שאר המצוות. רק לאחר שהאדם מקבל על עצמו את מלכותו של ה', הוא יכול
 לקיים את המצוות. ב. מכיוון ששאר המצוות אינן תלויות בזמן או מקום, ואילו שתי מצוות אלו מתקיימות ר בזמן
 שישראל יושבים על אדמתם, וה' מדבר איתם ואינו מסתיר את פניו מהם.

¹³⁸⁶ רש"י. רמב"ן: ההוצאה מבית עבדים של מצרים, היא המחייבת את בני"ש לשמור את מצוות ה'. ומצווה זו
 נקראת קבלת מלכות שמים. אה"ח: ה' כפל את הדברים כדי לומר, שלא רק שהיו ישראל משועבדים במצרים,
 אלא שהיו בתוך הטומאה. בפירוש נוסף הסביר שה' ברר את ישראל מטומאתם, ולאחר מכן ויודא שלא ישעבדו
 יותר בישראל. בפירוש נוסף הסביר שהכוונה היא שעד שלא קראו ישראל בשמו של ה', ה' לא התרצה בקריאת
 שמו ע"י המלאכים, וכנגד זה, ה' הוציא את בני"ש ממצרים בדרך שאף אחד לא יוכל לערער על יציאתם, שהרי

לֹא יִהְיֶה לְךָ אֱלֹהִים אֲחֵרִים עַל פְּנֵי אֲסוּר שִׁיחִיה לְךָ אֱלֹהֵי אַחֵר חוּץ מִמֶּנִּי¹³⁸⁷: (ג) לֹא תַעֲשֶׂה לְךָ פֶסֶל אֲסוּר לְאִדָּם לְפַסוּל לְעַצְמוֹ פֶסֶל,¹³⁸⁸ וְכָל תְּמוּנָה וְכֵן אֲסוּר לְאִדָּם לְעַשׂוֹת תְּמוּנָה בְּכָל צוּרָה שֶׁהִיא,¹³⁸⁹ אֲשֶׁר בְּשָׁמַיִם מִמַּעַל (אֲסוּר לְאִדָּם לְפַסוּל פֶסֶל אוֹ לְעַשׂוֹת תְּמוּנָה) שֶׁל דָּבָר כְּלִשְׁהוֹ שֶׁנִּמְצָא בְּשָׁמַיִם שֶׁנִּמְצָאִים מִעַל לָאָרֶץ, וְאֲשֶׁר בָּאָרֶץ מִתַּחַת (אֲסוּר לְאִדָּם לְפַסוּל פֶסֶל אוֹ לְעַשׂוֹת תְּמוּנָה) שֶׁל דָּבָר כְּלִשְׁהוֹ שֶׁנִּמְצָא בָּאָרֶץ שֶׁנִּמְצָא מִתַּחַת לְשָׁמַיִם,¹³⁹⁰ וְאֲשֶׁר בְּמִיָּם מִתַּחַת לָאָרֶץ (וְכֵן אֲסוּר לְאִדָּם לְפַסוּל פֶסֶל אוֹ לְעַשׂוֹת תְּמוּנָה) שֶׁל דָּבָר כְּלִשְׁהוֹ שֶׁנִּמְצָא בְּמִיָּם שֶׁמִּתַּחַת לָאָרֶץ¹³⁹¹: (ד) לֹא תִשְׁתַּחֲוֶה לָהֶם אֲסוּר לְהִשְׁתַּחֲוֹת לְפַסֵּל אוֹ לְכָל עֲבוּדָה זָרָה אַחֵרָת, וְלֹא תַעֲבֹדֵם וְכֵן אֲסוּר לְעַבֹּד אֶת הַפְּסֻלִים וְאֶת הָעֲבוּדָה זָרָה עַל יְדֵי הַקְּרִבָּת קְרִבְנוֹת אֵלֵיהֶם אוֹ בְּכָל דֶּרֶךְ אַחֵרָת,¹³⁹² כִּי אֲנֹכִי יְקַוֶּה אֱלֹהֶיךָ אֵל קָנָא שֶׁהָרִי אֲנִי ה' אֱלֹהֶיךָ מִמָּהָר לְהִפְרַע מִמִּי שְׁעוּבָד עֲבוּדָה זָרָה,¹³⁹³ פֶּקֶד עֲזוֹן אֲבֹתַי עַל פְּנֵים עַל שְׁלֹשִׁים וְעַל רִבְעִים לְשִׁנְאֵי אֲנִי (ה') זֹכֵר אֶת עֲוֹנוֹת הָאָדָם, וּמֵטִיל אֶת הָעוֹנֵשׁ עַל חַטָּאִים אֱלֹהֵי גַם עַל בְּנֵי (בְּנִים), גַּם עַל נַכְדָּיו (שְׁלִשִׁים) וְגַם עַל נִינְיוֹ (רִיבְעִים),

פרעה עצמו גירש את ישראל ממצרים, וכך מכירים כולם את צדקת יציאתם של בני ישראל ממצרים. בפירוש נוסף כתב שבית עבדים היא מכוונת כנגד הגאולה העתידה. כמו שה' הוציא את עם ישראל ממצרים, כך עתידה' לגאול את בני ישראל. בפירוש נוסף הסביר שאם אדם היה שואל את ה' מדוע הוא הוציא את בני ישראל ממצרים, ולא מינה אותם למושלים בארץ מצרים, שלכאורה היה בדבר משום נס גדול יותר, עונה ה' שהסיבה לכך היא שמצרים היא בית עבדים, ושם נמצאים תחת שלטון המלכים ולא תחת שלטון הישיר של ה'.¹³⁸⁷ אונקלוס. רש"י: הסיבה שנאמר "לא יהיה" היא כדי לומר שגם אם יש לו כבר, צריך להשמיד אותו. הרמב"ן הקשה על רש"י: מדוע שהתורה תקדים את איסור קיום ע"ז שהיא רק באזהרה, לאיסורים של עבודה זרה ממש שהם באיסור כרת ומיתת ב"ד, ולכן כתב שקיום ע"ז היא דעת יחיד במכילתא, אך לפי רוב הדעות, פירוש הפסוק הוא שאסור שאדם יקבל על עצמו אחד מהמלאכים או הכוכבים בתור אלוה. בפירוש אלהים אחרים, כתב רש"י שני פירושים: א. אלהים אלו אינם אלהים, אלא אחרים עשו אותם אלהים עליהם. ב. אלהים אלו הם אחרים לעובדיהם, שאינם שומעים לתפילות עובדיהם. בפירוש המילה על פני כתב שכל זמן שה' קיים ובכל מקום שה' קיים, אסור שלאדם יהיה אל אחר, כאשר, כמובן שה' נמצא בכל מקום ובכל זמן. א"ע: ה' קרא לע"ז אלהים, כנגד מחשבת העובדים שלהם, וכן כתב הרמב"ן, שכאשר מדברת התורה על קבלת האלוה, היא כותבת אחר, כיוון שלפי מחשבת האדם מדובר על אלוה אחר, אך כאשר התורה מדברת על עשייה, אין התורה משתמשת בתיאור אחר, שהרי ברור שאין שום אלוה חוץ מה'. א"ע: ה' כתב שכאשר גוי מקבל על עצמו אלוה, אין שום כח לאלוה זה, אך כאשר אדם מישראל מקבל על עצמו אלוה, הרי שהוא נותן כח גדול באלוה בבחינת הרע. כמו כן כתב הא"ע שמצווה זו אינה רק איסור לקיים פסל, אלא יש כאן גם איסור על מחשבת הלב. אסור לאדם לחשוב שיש אלוה חוץ מה'. רמב"ן: ביאור על פניו היא שה' מסתכל בכל דבר של הע"ז, ולכן אסור לעשות ע"ז. כמו כן פירש הרמב"ן על פניו שהוא סוד של התגלות הפנים. א"ע: ה' לא יהי לך הכוונה היא שבאמצעות העובד, נוצרת כאן מציאות חדשה. כמו כן כתב שכאשר אדם עושה אלוה חוץ מה', הרי שאלוה זה הוא השופט את האדם. כמו כן הסביר א"ע שברגע שאדם עושה לעצמו אלוה אחד, הוא עושה עוד ועוד אלוהים, ולכן התחילה התורה פסוק זה בלשון יחיד וסיימה בלשון רבים. בהסבר על פניו כתב א"ע שה' הוא כנגד אלו הטוענים שהם עובדים את הע"ז בתור אמצעי לעבודת ה', לכך אמר להם ה' שכל העולם הוא כנגדו, ולא צריך לעבוד ע"ז כדי להתחבר את ה'. עיני ה' משוטטות בכל הארץ, ואין צורך לאמצעי כדי לעבוד אותו. הסבר נוסף שכתב הוא שלכאורה ה' לא אמור לכעוס אם עובדים את הירח או השמש, שהרי ה' ברא את השמש ואת הירח, ואם עובדים אותו, הרי שלכאורה מגדילים את רוממותו של ה'. לכן אמר ה' שהוא כועס בשעה שעובדים את הע"ז, כיוון שהם יוצרים אלוה שאינו אל אמיתי. הסבר נוסף שכתב הוא שיש כאן סיבה, אל תעשו לכם אלוה אחר, כיוון שהעונג הכי גדול הוא לראות את ה', וכאשר עובדים אלוה אחר, אין זוכים לראות את זיו שכינתו של ה'.¹³⁸⁸ רש"י. ספורנו: האיסור בעשיית הפסל הוא גם במקרה ואין הכוונה לעבוד את הפסל עצמו. א"ע: ה' הסיבה שהתורה הייתה צריכה לומר שאסור לעשות פסל, לאחר שאמרה שלא יהיה לך אלהים אחרים על פניו, שזה לכאורה כולל את מחשבת הלב, וקל וחומר שהיה אסור לעשות פסל היא מכיוון שיכול להיות שהאדם ידע ויאמין שה' הוא הבורא, אלא שיחשוב שמפני כבודו של ה', אין ראוי לפנות אל ה' בבקשת צרכינו, ולכן יש לפנות לאחד ממשמשיו. כמו"כ הסביר את לשון התורה "לא תעשה לך פסל", שהכוונה היא שהאדם עושה את עצמו לפסל על ידי שהוא עובד ע"ז.

¹³⁸⁹ א"ע.

¹³⁹⁰ א"ע.

¹³⁹¹ א"ע.

¹³⁹² א"ע.

¹³⁹³ רש"י. א"ע: אל היינו תקיף, והכוונה היא שה' יכול להתנקם בכל רגע במי שעובד ע"ז. ספורנו: ראוי לקנא על כבודי כאשר אדם עובד מישהו אחר שאינו ראוי כלל לעבוד אותו.

כאשר הבנים ממשיכים לחטוא בחטאי אביהם. כאשר האדם חוטא, הרי שהי' יעניש גם את צאצאיו אחריו (עד לדור הרביעי) כל עוד הם עצמם חוטאים¹³⁹⁴: (ה) וְעֵשָׂה חֶסֶד לְאֶלְפִים לְאֹהֲבֵי וּלְשֹׁמְרֵי מִצְוֹתַי (בניגוד לחוטאים שהי' שומר להם את העוונות עד ארבעה דורות) מי שאוהב את ה' ומקיים את מצוותיו, ה' שומר את שכרו גם לאחר אלף דורות¹³⁹⁵: (ו) (3) לֹא תִשָּׂא אֶת שֵׁם יְקֹקֶךָ אֱלֹהֶיךָ לְשׂוֹא אסור להישבע בשמו של ה' לשקר,¹³⁹⁶ כִּי לֹא יִנְקָה יְקֹקֶךָ אֶת אֲשֶׁר יִשָּׂא אֶת שְׁמוֹ לְשׂוֹא (אסור להישבע בשמו של ה' לשקר) שהרי ה' לא יזכה את מי שנשבע בשמו לשקר¹³⁹⁷: (ז) (4) זָכוֹר אֶת יוֹם הַשַּׁבָּת תִּזְכָּר תְּמִיד אֶת יוֹם הַשַּׁבָּת,¹³⁹⁸ לְקַדְּשׁוֹ כְּדֵי שֶׁתּוּכַל לְקַדֵּשׁ אֶת יוֹם הַשַּׁבָּת. למשל: אם מזדמן לך חפץ יפה או מאכל טעים, תשמור אותו

¹³⁹⁴ אונקלוס + רש"י. א"ע פירש כמו רש"י והסביר שעד לדור הרביעי, ה' מצפה אולי צאצאיו של החוטא יצאו מוצלחים יותר ממנו והם לא יחטאו, אך כאשר ה' רואה שלאורך 4 דורות הצאצאים כולם חוטאים, הרי שהוא מעניש גם את הצאצאים על חטאי אביהם. רמב"ן הקשה על הסברו של הא"ע. הרי לפי דברי הא"ע, היה ראוי שה' ייפרע על החטא רק בדור הרביעי, ואם כן מהו שכתוב פוקד עוון אבות על בנים. הרמב"ן ענה לשיטתו של הא"ע שהכוונה היא שה' מזכיר גם לדורות השניים והשלישיים את ענין החטא, אך אינו מעניש אותם. כמו כן, לדברי הא"ע, הרי לא ניתן ללמוד מכאן שמידה טובה מרובה ממידת פורענות, שהרי המידה הכי טובה היא שה' יאריך אפיים גם עד הדור העשירי. לכן פירש הרמב"ן שהכוונה היא שכאשר ה' עדיין לא העניש מספיק את הדור השני של החוטא, הוא מעניש גם את הדור השלישי והרביעי, אך הדור החמישי אינו נענש על חטא אביו שהיה לפני 5 דורות. ספורנו: הסיבה שאני ממתין ארבע דורות עד שאני פורע את החטאים הוא מכיוון שאני ממתין עד שתתמלא אתם של החוטאים. הרמב"ן מצטט את הרמב"ם שכתב שאין חרון אף ואין לשון קנאה אלא רק בע"ז. הרמב"ן עצמו הביא מקורות ללשון חרון אף גם בדברים שאינם נוגעים לע"ז, אך לגבי קנאה כתב שהוא נכון, ועוד יותר מכך, הקנאה כתובה רק בהקשר של ע"ז ע"י בני". כמו כן כתב הרמב"ן שישנם שלשה סוגים של עובדי ע"ז. הסוג הראשון הוא אלו שעבדו למלאכים, וכנגדם כתוב "לא יהיה לך אלהים אחרים על פניי". הסוג השני הם העובדים למזלות, ומטרתם להגביר את כח המזל שלהם. סוג זה של ע"ז התחיל לאחר דור הפלגה, אז נפוצו כל העמים ולא היו יותר עם אחד, וכל אחד מנסה להגביר את כח המזל שלו. כנגד זה כתבה התורה "אשר בשמים ממעל". הסוג השלישי של עובדי ע"ז הם העובדים לשדים, וכנגד סוג זה של עובדי ע"ז כתבה התורה "אשר במים מתחת לארץ" ולמדו מכאן חז"ל שהכוונה היא לשדים. אה"ח: הסיבה שה' ממתין מספר דורות עד שפורע מהחוטאים היא מכיוון שאם ה' היה פורע מיד מהחוטאים, לא הייתה בריה יכולה לעמוד בעולם.

¹³⁹⁵ רשב"ם, ולפי הסברו, אלפים פירושו אלף דורות. בפירושו השני כתב שגם כאן וגם בספר דברים הכוונה היא לאלפים דורות. א"ע: הכוונה באלף דור היא שה' תמיד ישמור את החסד לאורך כל הדורות. כמו כן הסביר הא"ע שהכוונה באוהביו הם החסידים (האנשים שמתאמצים לשמור על כל דקדוקי התורה) ושומרי מצוותיו הם במדרגה נמוכה יותר מאותם חסידים, והם הצדיקים. הרמב"ן הסביר את החילוק ביניהם בצורה אחרת: האוהבים הם אלו שמסכנים את נפשם כדי לקיים את מצוות ה', ושומרי מצוותיו הם אלו שאמנם מקיימים את מצוות ה', אך אין להם סכנה בכך שהם מקיימים את המצוות הללו. לכן נקרא אברהם אבינו "אברהם אוהב". כמו כן הביא הרמב"ן פירוש נוסף שהאוהבים הם אלו שמקיימים את מצוות ה' שלא ע"מ לקבל פרס.

¹³⁹⁶ א"ע. אונקלוס: אסור לומר את שמו של ה' לחינם. רש"י: לשוא הראשון הכוונה היא ללא צורך, לעומת לשווא השני שם הכוונה היא לשקר. רמב"ן: לאחר שכתב את דברי חז"ל שפירושו פסוק זה בשבועה בשם ה', כתב על דרך הפשט הכוונה היא שלאדם אסור לומר את שמו של ה', ופלא שלא הזכיר את דברי האונקלוס. אה"ח פירש בשלשה אופנים: א. האדם היה יכול לחשוב שזהו כבוד של ה' להישבע בשמו, גם אם אין השבועה שבועת אמת, לכן הייתה התורה צריכה להזהיר שלא להישבע לשקר בשמו של ה'. ב. כאשר האדם נשבע בשקר, הוא מוריד מעצמו את עולו של ה', כיוון שה' הוא אמת והשבועה היא שקר. ג. שאדם לא יאמר תמיד שהוא עובד את ה' כאשר אינו באמת עובד ה'.

¹³⁹⁷ אונקלוס.
¹³⁹⁸ רש"י. רשב"ם: תזכור את יום השבת שלש שתי ימי הבראשית, שביו זה שבת ה' מכל מלאכתו. לפי דברי הרשב"ם, זכירה לנו דבר שייך רק על דבר שעבר. ספורנו: יש לזכור תמיד את יום השבת, כמו שיש תמיד לזכור את מה שעשה לנו עמלק. רמב"ן: יום השבת מהווה לזיכרון של מעשה בראשית. רמב"ן: יש לזכור את יום השבת ולא לערב אותו עם שאר הימים. כמו כן, כתב שבדברי רש"י שצריך לשמור מנה יפה לשבת אינה כהלכה, שהרי נפסק שכך נהגו בית שמאי, אך בית הלל לא נהגו כן אלא היו מאמינים שעד שבת ימצאו דבר טוב יותר לאכול. (אמנם החיי אדם כתב שרק בית הלל שהיו גדולים באמונה היו יכולים לנהוג כך, אך אדם רגיל ינהג כשמאי). כמו כן האריך הרמב"ן לבאר שמצוות עשה נעשית ממידת האהבה, ואילו מצוות לא תעשה נעשית מתוך יראה, ולכן עשה דוחה לא תעשה. מצוות השבת שקולה כנגד כל המצוות מכיוון שהשבתה בשבת מורה על חידוש העולם.

ליום השבת, ובכך תקדש את יום השבת¹³⁹⁹: (ח) **שֵׁשֶׁת יָמִים תַּעֲבֹד בַּמִּשְׁךְ שֵׁשֶׁת יָמֵי הַשְּׁבֹועַ, אֵתָה יִכּוֹל לַעֲבֹד בַּשָּׂדֶה,**¹⁴⁰⁰ **וְעָשִׂיתָ כָּל מְלֶאכֶתְךָ** וכן בששת ימי השבוע, מותר לך לעשות את כל מלאכתך שנדרשת לצורך הנאת גופך (כמו הכנת אוכל)¹⁴⁰¹: (ט) **וַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי שַׁבַּת לִיקְנוֹת אֱלֹהֶיךָ** (בניגוד לששת ימי השבוע בהם אתה יכול לעבוד ולעשות את כל מלאכתך) היום השביעי של השבוע, יהיה יום שבת לפני ה' אלוקיך,¹⁴⁰² **לֹא תַעֲשֶׂה כָּל מְלֶאכֶה בְּיוֹם הַשַּׁבַּת,** אסור לך לעשות כל מלאכה,¹⁴⁰³ **אֵתָהּ וּבְנֶהְךָ וּבְתֶהְךָ** גם אתה חייב בשביתה ביום השבת, וגם בניך ובנותיך חייבים לשבות ביום השבת, ומוטל על האב לדאוג שבניו הקטנים לא יחללו שבת,¹⁴⁰⁴ **עֲבָדְךָ וְאִמָּתְךָ** גם העבד והאמה שלך חייבים בשביתה, ועליך מוטל לדאוג לך שהעבד והאמה שלך לא יעשו מלאכה ביום השבת (מדובר על עבד שמל וטבל, וממילא חייב בכל המצוות שהאישה חייבת בהן),¹⁴⁰⁵ **וּבְהִמָּתְךָ** גם הבהמה שלך חייבת לשבות בשבת. אדם חייב לוודא שגם הבהמות שלו אינן עושות מלאכה, אפילו אצל נכרי, **וְגֵרְךָ אֲשֶׁר בְּשַׁעְרֶיךָ** וכן גרי הצדק שבערים שלך חייבים לשבות ביום השבת¹⁴⁰⁶: (י) **כִּי שֵׁשֶׁת יָמִים עָשָׂה יְקֹוֹק אֶת הַשָּׁמַיִם וְאֶת הָאָרֶץ אֶת הַיָּם וְאֶת כָּל אֲשֶׁר בָּם** (הסיבה שעליך לשבות ביום השבת היא) כיוון שבמשך שישה ימים, ה' ברא את השמים, את הארץ, את הים ואת כל מה שנמצא במקומות אלו (בשמים, בארץ ובים),¹⁴⁰⁷ **וַיִּנַּח בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי וַכִּיכּוֹל ה' הכריח את עצמו לשבות ביום השביעי, כדי ללמד אותנו שאנחנו צריכים לשבות ביום זה,**¹⁴⁰⁸ **עַל כֵּן בָּרַךְ יְקֹוֹק אֶת יוֹם הַשַּׁבָּת** ובגלל שה' בירך את יום השבת, על ידי שהכין את כל צרכי העולם עד יום השבת,¹⁴⁰⁹ **וַיְקַדְּשֵׁהוּ** (בגלל שה' בירך את יום השבת) ה' קידש את יום השבת למנוחה¹⁴¹⁰: (יא) **5 כָּבֵד אֶת אָבִיךָ וְאֶת אִמְךָ** עליך לכבד את אביך ואת אמך,¹⁴¹¹ **לְמַעַן יֵאָרְכוּ יְמֵיךָ עַל הָאָדָמָה אֲשֶׁר יְקֹוֹק אֱלֹהֶיךָ נָתַן לָךְ** (עליך לכבד את

¹³⁹⁹ רש"י. ספורנו: אדם צריך לסדר את עסקיו באופן שיוכל לשכוח מהם ביום השבת. א"ע: קידוש יום השבת נעשה בכך שאדם אינו עוסק בענייניו, אלא יושב ולומד תורה, ובימים עברו היה מנהג ישראל לגשת אל הנביא בערב שבת. רמב"ן: הקידוש הוא בכל שהמנוחה שלנו נעשית לצורך השבת, ושנאנחנו פונים לגמרי מכל עסקינו. זוהי גם הסיבה שהתורה אמרה שיש גם שביתה בהמה, כדי שהאדם לא יחשוב עליה כלל. בשם חז"ל כתב הרמב"ן שהכונה היא למצוות קידוש שהיא מדאורייתא, אם כי קידוש על היין אינו מדאורייתא.

¹⁴⁰⁰ רמב"ן. אוה"ח: התורה רצתה לומר שאם אדם לא יידע מה הוא יכול לאכול ביום השבת, הרי שהוא יכול לעבוד במשך כל ששת ימי השבוע. בפירושו השני כתב שהכונה היא כמו רש"י, שבשבת, יהיה הדבר כאילו כל מלאכתך כבר נעשתה.

¹⁴⁰¹ רמב"ן. רש"י: כשתבוא בשבת, יהיה הדבר כאילו כל מלאכתך עשויה, ואל תחשוב על מלאכתך ביום השבת. ספורנו: יש לעשות את המלאכה המוכרחת להסתפקות, ולא יותר מכך.

¹⁴⁰² אונקלוס. ספורנו: שבת לה' היינו שביום זה לומדים תורה ומתענגים בעבודת ה'.

¹⁴⁰³ אונקלוס.

¹⁴⁰⁴ רש"י.

¹⁴⁰⁵ רמב"ן.

¹⁴⁰⁶ אונקלוס. רמב"ן כתב שלפי הפשט מדובר על גרי התושב שגרים בערים, שמנועים מלעשות מלאכה לצורך ישראל. לבסוף הביא את דברי חז"ל שמדובר כאן על גר צדק.

¹⁴⁰⁷ אונקלוס.

¹⁴⁰⁸ רש"י. ספורנו: המנוחה היא שבראת העולם הסתיימה ביום זה. אוה"ח: מכאן שגם מלאכה שאין בה שום טרחה – אסורה. כמו כן הסביר שכאשר ה' ברא את העולם, נתן לעולם כח להחזיק מעמד שישה ימים, ובכל שבוע יש לחדש את בריאת העולם מחדש, וזהו על ידי השביתה בשבת.

¹⁴⁰⁹ רשב"ם. רש"י: הברכה של השבת בידי ה' היא שה' כפל את המן בלחם משנה ביום שישי לכבוד השבת. ספורנו: ה' בירך את יום השבת בנפש יתירה לעבוד אותו.

¹⁴¹⁰ רשב"ם. רש"י: קידוש יום השבת היא בכך שלא ירד בכלל מן ביום השבת. ספורנו: ה' בירך את יום השבת בכך שכולו יהיה לה'. רמב"ן: יום השבת מבורך ומקודש בכך שהוא יהיה יום מהודר יותר ובכך שלא נעשה בו מלאכה.

¹⁴¹¹ אונקלוס. רמב"ן: התורה סיימה עם הדברות הקשורות ישירות לה', ועברה לדברות הקשורות יותר לבני אדם, אך התחילה עם כיבוד אב ואם, כיוון שההורים הם שותפים בבריאה. כמו כן כתב שהתורה לא כתבה

אביך ואת אמך) כדי שתאריך ימים על האדמה שה' נותן לך, על ארץ ישראל. אם תכבד את אביך ואת אמך, תזכה לאריכות ימים בארץ ישראל, ואם חלילה לא תכבד אותם, יהיו לך חיים קצרים בארץ ישראל¹⁴¹²!

(יב) 6) לֹא תִרְצַח אִסוּר לְהִרוּג אָדָם אַחֵר, ¹⁴¹³ 7) לֹא תִנְאַף אִסוּר לְהִתְחַתֵּן עִם אִשְׁתּוֹ אִישׁ, ¹⁴¹⁴ 8) לֹא תִגְנוֹב אִסוּר לְגַנוֹב נֶפֶשׁוֹת, אִסוּר לְחַטּוֹף אָדָם אַחֵר, ¹⁴¹⁵ 9) לֹא תִעֲנֶה בְרֵעֶךָ עַד שֶׁיִּקְרָא אִסוּר לְךָ לְהַעֲיִד עַל חֵבְרָתְךָ עֲדוֹת שֶׁיִּקְרָא¹⁴¹⁶: (יג) 10) לֹא תִחַמֵּד בֵּית רֵעֶךָ אִסוּר לְרַצוֹת שִׁיחִיהָ לְךָ אֶת הַבַּיִת שֶׁשִּׁיךְ עִכְשָׁיו לְחֵבְרָתְךָ, גַּם אִם אַתָּה מְשַׁלֵּם לוֹ עֵבֶר הַבַּיִת, ¹⁴¹⁷ לֹא תִחַמֵּד אִשְׁתּוֹ רֵעֶךָ וְעַבְדּוֹ וְאִמָּתוֹ וְשׁוֹר׃ וְחֲמֹרוֹ וְכֵן אִסוּר לְרַצוֹת לְהִתְחַתֵּן עִם אִשְׁתּוֹ שֶׁל אַחֵר, או לקנות את עבדו או שפחתו, או את שורו או חמורו, וְכֵן אִשְׁר לְרֵעֶךָ וְכֵן אִסוּר לְרַצוֹת כֹּל דָּבָר שֶׁיֵּשׁ לְחֵבְרָתְךָ, אִפְּלוּ אִם תְּשַׁלֵּם לוֹ מִמּוֹן עַל כֵּךְ: (יד) וְכֹל הָעַם רֵאִים אֶת הַקּוֹלֹת הָעַם כּוֹלוּ רֹאֵה בְּדֶרֶךְ נֹס אֶת הַקּוֹלֹת שֶׁיִּצְאוּ מִפִּי ה', ¹⁴¹⁸ וְאֶת הַלְּפִידִים וְכֵן רָאוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֶת הַלְּפִידִים שֶׁהָיוּ עַל הַר סִינַי, וְאֶת קוֹל הַשּׁוֹפָר שֶׁהָיָה עַל הַר סִינַי, וְאֶת הָהָר עֹשֵׂן וְכֵן רָאוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֶת הַר סִינַי מִתְּמֵלָא בְּעֵשֶׂן, וַיֵּרָא הָעָם וַיִּנְעֻזוּ כְּאִשֶּׁר בְּנֵי יִשְׂרָאֵל רָאוּ אֶת אַרְבַּעַת הַדְּבָרִים הַלְלוּ (קולות הגבורה, הלפידים, קול השופר והעשן) בְּנֵי יִשְׂרָאֵל הִזְדַּעְזְעוּ, ¹⁴¹⁹ וַיַּעֲמְדוּ מֵרָחֵק בְּנֵי יִשְׂרָאֵל נִעְמְדוּ בְּמִקְוֵם רְחוֹק מֵהָר סִינַי¹⁴²⁰: (טו) וַיֹּאמְרוּ אֶל מֹשֶׁה בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֲמָרוּ אֵל מֹשֶׁה לִפְנֵי מִתְּן תּוֹרָה, ¹⁴²¹

מפורשות את פרטי כיבוד אב ואם, אלא יש ללמוד את הפרטים מהדברות הראשונות העוסקות בכבוד ה'. כמו כן, כתב הרמב"ן שהשכר על מצווה זו היא גם בעוה"ז וגם בעוה"ב.¹⁴¹² רש"י. ספורנו: השכר של אריכות ימים היא על כל חמשת הדברות הראשונות, ולא רק על כיבוד אב ואם. אוה"ח: התורה ניסחה את אירכות הימים כאילו שהיא באה לבד, ולא שה' מאריך את הימים. הסיבה לכך היא שיש במצווה זו סגולה להאריך ימים בנוסף לשכר מה'.¹⁴¹³ אונקלוס. א"ע: הכוונה היא גם לאסור עדות שקל שתגרום למיתתו של אדם, או ללכת רכיל, או לתת לאדם עצה שתגרום לו למות.¹⁴¹⁴ רש"י. א"ע: אין הכוונה דווקא לאשת איש, ומונה את דרגות הניאוף.¹⁴¹⁵ רש"י, והסיבה שנאלץ לפרש כך היא מכיוון שמדובר על חטא שדינו מיתה. א"ע: בכלל הדבר נכלל גם גנבת ממון וגנבת דעת.¹⁴¹⁶ אונקלוס.¹⁴¹⁷ א"ע לגבי הרצון והסביר את יכול התורה לצוות על דבר שקשור ברגש, שכמו שאדם בן כפר מבין שאינו יכול להתחתן עם בת המלך, כך אדם צריך להבין שהוא יכול לקבל רק את מה שה' נתן לו, ולא לרצות יותר. העניין שאפילו אם הוא משלם על כך דמים נפסק בטושו"ע חו"מ סי' שנ"ט.¹⁴¹⁸ רש"י. א"ע: כל ההרגשות מגיעים למקום אחד, ולכן מה שאדם שומע, משפיע גם על הראייה. רשב"ם: הראיה היא של הברד והאבנים. ספורנו: בני ישראל התבוננו על עניין הקולות, וראו שהם אינם יכולים לסבול את הקולות הללו. כלי יקר: כל דיבור של ה' היה מתגשם לאחר האמירה, ואת ההתגשמות הזו ראו בני ישראל.¹⁴¹⁹ רש"י. א"ע הקשה על כך: לא ייתכן לפרש שיונעו פירושו שהזדעזעו, שהרי לא מוזכר כאן בכלל שבני ישראל עקרו ממקומם, ואם כן, כיצד נעמדו בני ישראל בריחוק מהר סיני. לכן פירש שהכוונה היא שבני ישראל נעקרו ממקומם. ספורנו: בני ישראל התבוננו לראות מה הם יכולים לעשות כנגד הקולות הללו, ולאחר מכן הם זזו ונעמדו מרחוק.¹⁴²⁰ רש"י, וכתב שהכוונה היא שנעמדו במרחק של שתיים עשרה מיל, ומלאכי השרת היו באים ומחזירים אותם חזרה למקומם.¹⁴²¹ רמב"ן. לדבריו, סדר הדברים הוא כך: בני ישראל שמעו את הקולות, ופחדו לצאת מהמחנה שלהם, עד שמשו עוודם לצאת (כנאמר בפרק יט). כאשר בני ישראל הגיעו אל הר סיני וראו את כל הקולות, הם נבהלו שוב ועברו אחורה, עד שמשו חזקם. אמנם, לאחר מעמד מתן תורה, חזרו בני ישראל על בקשתם (המצויינת בספר דברים) שמעתה ואילך, רק משה ידבר איתם ולא בני ישראל. יוצא אם כן לפי דברי הרמב"ן ששל פעמים פחדו בני ישראל לשמוע את דברי ה', פעמיים לפני מתן תורה, ופעם לאחריו. הפעם שלאחר מכן מצויין בספר דברים. אמנם הרשב"ם ו"ע כתבו שבדברי העם כאן אל משה (לפי הא"ע הכוונה היא לדברי הזקנים) נאמר לדברי ה' שם משה הדברות, ואם כן, יש לומר שהיו פעמיים שבני ישראל פחדו לשמוע את דבר ה': פעם אחת לפני מתן תורה, שם משה הוציאם מהאווהלים (המוזכר כאמור בפרק יט) ופעם נוספת לאחר מתן תורה, המופיע בפסוק שלנו, ומופיע שוב בספר דברים. הרשב"ם כתב שבאמת לו לא היו בני ישראל נישאים אל משה, היה ה' אומר לבני ישראל את כל המצוות ישירות, ולא דרך משה. כלי יקר: בהתחלה בני ישראל אמרו שמספיק לראות את עשרת הדברות (וניתן לראות ממקום שלא ניתן לשמוע) ולאחר מכן התחרטו ואמרו שגם ישמעו, והתקדמו לכיוון הר סיני.

דִּבֶּר אֶתֶּה עִמָּנוּ מֹשֶׁה! תְּדַבֵּר אִיתָנוּ אַתָּה בְּמִקּוֹם שֶׁה' יִדְבַר אִיתָנוּ,¹⁴²² וְנִשְׁמָעָהּ וְאִנְחָנוּ נִקְבַּל אֶת מֹה שֶׁתֹּאמַר לָנוּ,¹⁴²³ וְאֵל יִדְבֵר עִמָּנוּ אֱלֹהִים אֲךָ אִינְנוּ רוֹצִים שֶׁה' יִדְבַר אִיתָנוּ,¹⁴²⁴ פֶּן נִמּוֹת כִּיוּוֹן שֶׁאִנְחָנוּ חוֹשְׁשִׁים, שֶׁמֵּא אִנְחָנוּ נִמּוֹת, (אִם ה' יִדְבַר אִיתָנוּ)¹⁴²⁵: (טז) וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֵל הָעָם מֹשֶׁה עָנָה לְבָנֵי יִשְׂרָאֵל, אֵל תִּירָאוּ אֶל תִּפְחָדוּ,¹⁴²⁶ כִּי לְבַעֲבוֹר נְסוֹת אֶתְכֶם בְּאֵל הָאֱלֹהִים הַסִּיבָה שֶׁה' יִדְבַר אִיתְכֶם כִּךְ בְּמַעֲמַד הַר סִינַי הֵיכָא כְּדִי לְגַדֵּל אֶתְכֶם בְּעֵינֵי הָעַמִּים. עַל יְדֵי שֶׁה' הִתְגַּלָּה אֵלֵיכֶם בְּמַעֲמַד הַר סִינַי, תִּצְאָה גְדוֹלְתְכֶם בְּכָל הָעוֹלָם,¹⁴²⁷ וּבַעֲבוֹר תִּהְיֶה יִרְאַתוֹ עַל פְּנֵיכֶם וְכֹן, סִיבָה נִסְפַּת שֶׁה' הִתְגַּלָּה אֵלֵיכֶם בְּהַר סִינַי הֵיכָא כְּדִי שִׁירָאֵת ה' תִּהְיֶה עַל פְּנֵיכֶם. עַל יְדֵי רֵאיוֹת כָּל הַהִתְגַּלּוֹת שֶׁל ה', תִּהְיֶה לְכֶם יִרְאָה מֵה', וְתִדְעוּ שֶׁאִין עוֹד אֱלֹהִים מִלְּבַדוֹ,¹⁴²⁸ לְבַלְתִּי תִּחְטְאוּ וְכֹךְ, עַל יְדֵי שֶׁתִּירָאוּ מֵה', אַתֶּם לֹא תִחְטְאוּ¹⁴²⁹: (יז) וַיַּעֲמֵד הָעָם מִרְחֹק עִם יִשְׂרָאֵל נִעֲמַד בְּרִיחוֹק מֵהַר סִינַי,¹⁴³⁰ וּמֹשֶׁה נָגַשׁ אֵל הָעֶרְפֶּל אֲשֶׁר שָׁם הָאֱלֹהִים מֹשֶׁה עֲצָמוּ נִיגַשׁ אֶל הָעֶרְפֶּל שֶׁהִיָּה עַל הַר סִינַי שֶׁשֶׁם הִתְגַּלָּה כְּבוֹדוֹ שֶׁל ה',¹⁴³¹: (יח) וַיֹּאמֶר יְקֹנֶךָ אֵל מֹשֶׁה ה' אָמַר אֶל מֹשֶׁה: כֹּה תֹאמַר אֵל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּלִשׁוֹן הַזֶּה תֹאמַר לְבָנֵי יִשְׂרָאֵל,¹⁴³² אַתֶּם רְאִיתֶם כִּי מִן הַשָּׁמַיִם דִּבַּרְתִּי עִמָּכֶם אַתֶּם רֵאִיתֶם בְּעַצְמְכֶם, שֶׁבִשְׁעַת מַעֲמַד הַר סִינַי, אֲנִי דִיבַרְתִּי אִיתְכֶם מֵהַשָּׁמַיִם¹⁴³³: (יט) לֹא תַעֲשׂוּן אֶתִּי אֶל תַּעֲשׂוּ לְכֶם פְּסָלִים שִׁיהִיו לְכֶם לֵאלֹהִים אִיתִי,¹⁴³⁴ אֱלֹהֵי כֶסֶף וְאֱלֹהֵי זָהָב לֹא תַעֲשׂוּ לְכֶם אֶל תַּעֲשׂוּ לְכֶם אֱלֹהִים

¹⁴²² אונקלוס.

¹⁴²³ אונקלוס. אוה"ח: בני" אמרו למשה שאם החשש הוא שכאשר בני" ישמעו את המצוות ממשה, לא תהיה להם מחויבות לקבל את המצוות, הרי שהם מתחייבים עכשיו לקבל את המצוות, גם אם הם שומעים את המצוות מפיו של משה.

¹⁴²⁴ אונקלוס. אמנם בהסבר דברי האונקלוס שתרגם "ולא יתמלל עמנא מן קדם ה'", בעוד שבכל המקומות האחרים לא הזכיר אונקלוס את קדם ה', אלא ממש את דיבורו של ה', נחלקו רמב"ם ורמב"ן. רמב"ם סובר שאונקלוס רצה להדגיש שגם בשתי הדברות הראשונות ששמעו בני ישראל מאת ה', שמיעתו של משה הייתה בדרגה גבוהה יותר משל עם ישראל. רמב"ן הקשה על דברי הרמב"ם ושאל, שלו היה ההסבר כדברי הרמב"ם, היה צריך אונקלוס לתרגם כן במקומות נוספים המדברים על אמירת הדברות על ידי ה'. לכן הסביר הרמב"ן שהכוונה היא שבכל מקום משמע לאונקלוס שבני" שמעו את קולו של ה' מתוך האש או מתוך כל מחיצה אחרת שעמעה את האור האלוקי. אולם כאן אין מוזכר כלל מחיצה כזו, ולכן היה צריך אונקלוס לפרש שהכוונה היא לאמירה שהייתה לפני ה'.

¹⁴²⁵ אונקלוס.

¹⁴²⁶ אונקלוס. אוה"ח: משה אמר לבני ישראל שאינם צריכים לחשוש, שהרי ה' כבר עשה את מחשבתו להפריש את בני ישראל ולהפסיק את זוהמתם.

¹⁴²⁷ רש"י, ולפירוש, פירוש נסות הוא כדי להרים. רשב"ם: הכוונה היא כדי להוכיח את עם ישראל, ולכאורה פירוש הדברים הוא שעל ידי שמיעת הדברות מפיו של ה', לבני ישראל אין שום אפשרות לחטוא. א"ע: הכוונה היא כדי לנסות את עם ישראל עדיין יאמינו בה'. ספורנו: המטרה הייתה כדי להרגיל את עם ישראל אל הנבואה. רמב"ן: כדי להרגיל אתכם באמונתו, וניסה היינו מלשון רגילות. הרמב"ם: הכוונה היא כדי שה' בעתיד יוכל לנסות אתכם. בעתיד, כאשר ה' ישלח אליכם נביא שקר שיספור את דברי הנבואה של משה, אתם תוכלו לעמוד בניסיון זה. בסוף דבריו כתב הרמב"ן שפירוש הדבר הוא שה' רצה לנסות את עם ישראל על ידי שיראה את בני ישראל יגמלו לו טובה על כך שהתגלה אליהם בהר סיני. אוה"ח: כדי שלא תהיה לבני" טענה מדוע לא כל העם מתנבאים, ניסה ה' לנבא את עם ישראל, אך בני" ראו בעצמם שאינם יכולים להיות נביאים.

בהסבר בא האלוקים הסביר הספורנו שהכוונה היא לפמליא של מעלה שיצאה לקראת ישראל.

¹⁴²⁸ רש"י.

¹⁴²⁹ רש"י.

¹⁴³⁰ אונקלוס. א"ע: הטעם שהתורה חוזרת על כך היא כדי להעמיד את הניגודיות בין משה שניגש פנימה לתוך העין, לבין בני ישראל שנעמדו ברחוק.

¹⁴³¹ אונקלוס. רש"י: משה ניגש לפני משלש מחיצות: חשך, ענן וערפל.

¹⁴³² רש"י.

¹⁴³³ רש"י. בהסבר הסתירות כתב רש"י שה' דיבר מהשמים, ובארץ, על הר סיני, הייתה אש גדולה. בפירוש השני כתב שה' הרכין את השמים על הר סיני. א"ע: היה הדבר כאדם שעומד על הר סיני וראשו בשמים.

¹⁴³⁴ רמב"ן בפירושו השני. בפירושו הראשון כתב שהכוונה היא שבני" לא יעשו אלהים שכביכול יעזרו לה'. רש"י: הכוונה היא שלא לעשות דמות השמים המשמשים לפני ה' בשמים.

שעשויים מכסף ואלוהים שעשויים מזהב (כדי שיהיו לכם לאלוהים איתו)¹⁴³⁵: (ב) **מִזְבַּח אֲדָמָה תַעֲשֶׂה לִּי** תבנה לשמי מזבח שתמלא את החלל שבין הדפנות החלולות שלו באדמה. המזבח היה עשוי מדפנות שהיה ביניהם חלל, ובשעת חנייה, היו בני ישראל ממלאים את החלל באדמה,¹⁴³⁶ **וְיִבְחַתְּ עָלָיו תִּשְׁחַט לֵיד מִזְבַּח** זה,¹⁴³⁷ **אֶת עֹלֹתֶיךָ וְאֶת שְׁלֹמֶיךָ** את קרבנות העולה והשלמים שלך, **אֶת צֹאנֶיךָ וְאֶת בְּקָרְךָ** (תשחט ליד המזבח את קרבנות העולה והשלמים שלך) שבאים מצאן ובקר,¹⁴³⁸ **בְּכָל הַמְּקוֹם אֲשֶׁר אֲזַכִּיר אֶת שְׁמִי** בכל מקום שאני אתן לכם רשות להזכיר את השם המפורש שלי,¹⁴³⁹ **אָבוֹא אֵלֶיךָ וּבִרְכֹתֶיךָ** שם אני אשרה את שכינתי ואבוא אליך כדי לברך אותך¹⁴⁴⁰: (כא) **וְאִם מִזְבַּח אֲבָנִים תַעֲשֶׂה לִּי** כאשר תבנה לי מזבח שיהיה עשוי מאבנים (בפרשת כי תבא, ה' ציווה את בני ישראל לבנות לו מזבח אבנים בארץ ישראל),¹⁴⁴¹ **לֹא תִבְנֶה אֹתוֹן גְּזִית** לא תבנה את המזבח בצורה של גזית. הכוונה היא שאסור לבנות את המזבח על ידי שתסתת את האבנים עם כלי מתכת,¹⁴⁴² **כִּי חֲרָבָה הִנְפֹּת עָלֶיךָ** (הסיבה שאסור לך להשתמש בכלי מתכת כדי לכתת את האבנים היא) שמא, אם יותר לך להשתמש בכלי מתכת כדי לסתת את האבנים, אתה תשתמש בחרב שלך כדי לסתת את האבנים,¹⁴⁴³ **וְהִחַלְלָהּ** ואם תסתת את האבן על ידי החרב שלך, אתה

¹⁴³⁵ כך עפ"י הרמב"ן. רש"י: ה' בא להזהיר שלא לעשות את הכרובים מכסף וכן שלא יוסיף יותר משני כרובים מזהב. רשב"ם: אל תעשו לכם פסלים אפילו כדי להיזכר בה', כיוון שיבואו לטעות בהם. לגבי הכרובים הסביר הרשב"ם שמטרת עשיית הכרובים הייתה כדי שה' יתיישב בביהמ"ק, כדמות הכרובים שנמצאים בכסא הכבוד. אוה"ח: אלהי הכסף פירושו שלא יעבדו אלוה בלב, ואלוהי זהב הכוונה היא שלא יעבדו ע"ז בזביל הנאה בלבד. ¹⁴³⁶ רש"י בפירושו השני. בפירושו הראשון כתב שהכוונה היא שהמזבח היה מחובר לאדמה, והיה אסור לבנות את המזבח על גבי עמודים, והא"ע כתב שמלשון הפסוק אין משמע שזוהי כוונת ה'. רשב"ם: גם אם אתה רוצה לבנות מזבח, תבנה את המזבח מאדמה, כדי שלא תצייר עליו ציורים כדרך בוני המזבחות לשם ע"ז. א"ע הקשה על כך, שהרי בכל המשכן ראינו ציורים של כרובים וכדו'. ספורנו: אינכם צריכים לעשות לי היכלות מפוארים, אלא מספיק מזבח מאדמה. כלי יקר: ה' אמר שאינו חפץ במזבח מפואר, אלא במזבח פשוט מאדמה, כפי שראוי למידת ההכנעה. א"ע: הכוונה היא שהמזבח עצמו היה עשוי מאדמה, כאשר כוונתו היא למזבח שעשה משה לאחר מתן תורה, ולא למזבח שהיה במשכן. סיבת עשיית המזבח לפי הא"ע היא לשם הברית שה' הזהיר את בני ישראל לעבוד ע"ז. הכלי יקר (בהתחלת פרשת משפטים) מסביר את הצורך בציווי על המזבח כבר עכשיו, בכך שהתורה רצתה להצמיד את הציווי על עשיית המזבח לציווי על מינוי דיינים, כדי ללמוד אחד מהשני. א"ע כתב מחלוקת שחלק על רס"ג בסדר הפסוקים. רס"ג כתב שהמזבח שעשה משה (שמסופר עליו בפרשת משפטים) נבנה לפני מעמד הר סיני, ודברי העם אל משה בפרשתו "כל אשר דיבר ה' נעשה" הם אותם הדברים שכתובים גם בפרשת משפטים, שם כתוב שבני ישראל אמרו שכל אשר דיבר ה' נעשה ונשמע. לפי רס"ג, פרשת המזבח שבפרשת משפטים חוזרת לזמן לפני מתן תורה. א"ע חלק עליו וכתב שהמזבח שבפרשת משפטים נבנה לאחר מתן תורה, ודברי בני ישראל שבפרשת משפטים נאמרו גם הם לאחר מתן תורה, ואין מדובר באותם דברים הכתובים כאן בפרשת יתרו. לשיטתו, משה עלה אל הר סיני, וה' ציווה אותו את כל המצוות, החל מאיסור עשיית פסל שבפס"כ ועד לסוף פרשת משפטים, ועל כך אמרו בני ישראל שכל אשר דיבר ה' נעשה ונשמע, ורק

אח"כ יכל משה לבנות מזבח.

¹⁴³⁷ רש"י.

¹⁴³⁸ רש"י.

¹⁴³⁹ רש"י.

¹⁴³⁹ רש"י: א"ע: בכל מקום שאני אשים את זכר לשמי, שכבוד ה' יתגלה שם, והכוונה היא לאותם מקומות בהם היה המשכן: שילה ונוב, אם תבוא לשם, אני (ה') אברך אותך. רמב"ן: את המזבחות המוזכרות כאן, יש לעשות רק בכל מקום שה' מזכיר את שמו, ולא לעשות אותם במקומות בהם נמצאים השדים וכדו'.

¹⁴⁴⁰ אונקלוס. רש"י: מכאן שרק במקדש מותר להזכיר את שמו של ה' בנשיאת כפי הכהנים.

¹⁴⁴¹ רש"י. א"ע: פירוש הציווי בפסוקים הללו הוא שעכשיו תבנה מזבח מאדמה, ואם תזכה להיכנס לארץ ישראל, יהיה עליך לבנות מזבח מאבנים. רמב"ן: ה' אמר לבני ישראל שאמנם אינו מסכים שיעשו אלהי כסף ואלהי זהב, אך ה' כן נתן לבני ישראל אפשרות לעבודת ה' על ידי בניית מזבח.

¹⁴⁴² רש"י. א"ע: כדי לבנות את המזבח, מותר להשתמש רק באבנים שלמות, כמו שהם נבראו. ספורנו: אינכם צריכים להשתמש באבני גזית כדי לייפות את המזבח.

¹⁴⁴³ רש"י. לפי אונקלוס הכוונה היא כאן לפירוט של האיסור, אסור להניף חרב על האבנים. א"ע סובר שהחרב הוא שם לכל סוג של כלי מתכת. גם הרמב"ן פירש שהכוונה היא לכל סוג של מתכת, וכתב שהאבנים נאסרות בנגיעת ברזל (!). בהסבר הטעמים כתב הרמב"ן בתחילה את טעמיהם של רש"י וא"ע, לאחר מכן כתב את טעמו של הרמב"ם שהסביר את טעם הדבר בכך שאדם עשוי לעשות צורה על ידי המתכת, וסיים בטעם שלו, שהחרב עשוי להחריב את העולם, ועשוי שהוא שנוי ה' הוא המשתמש בחרב. עפ"י הסביר הרמב"ן מדוע בכל

תחלל בכך את האבן, כיוון שהמזבח נברא כדי להאריך את ימיו של האדם, ואילו החרב מקצרת את ימיו של האדם, ואין ראוי להשתמש בחרב המקצרת את חייו של האדם, בכדי לבנות איתה את המזבח המאריך את חיי האדם¹⁴⁴⁴: **וְלֹא תַעֲלֶה בַמַּעֲלָה עַל מִזְבְּחִי** אסור לך לעלות למזבח שלי על ידי מדרגות. יש לעשות כבש (מעין רמפה) כדי לעלות למזבח,¹⁴⁴⁵ **אֲשֶׁר לֹא תַגְלֶה עֲרוֹתָךְ עָלָיו** (הסיבה שאסור לעשות מדרגות כדי לעלות על המזבח היא) כדי שהערווה שלך לא תתגלה בשעה שאתה עולה למזבח. אם כדי לעלות למזבח, היה הכהן עולה במדרגות, היה עליו לעשות צעדים גדולים יותר, שבמהלכם, ערוותו הייתה מתגלית (למרות שיש לו מכנסיים, יש בכך משום ביזיון)¹⁴⁴⁶:

פרשת משפטים

שמות פרק כא

(א) **וְאֵלֶּה הַמִּשְׁפָּטִים אֲשֶׁר תִּשְׁמֹעַ לְפָנֶיךָ** (ה' אמר למשה) בנוסף למצוות שנאמרו בפרשת יתרו (עשר הדברות, בניית המזבח וכו') אלו הן המצוות הנוספות שתלמד את בני ישראל יחד עם הטעמים שלהן¹⁴⁴⁷:
(ב) **כִּי תִקְנֶה עֶבֶד עִבְרִי** כאשר תקנה לעבד אדם מישראל. אם אדם גנב חפץ, ואין לו כסף לשלם תמורתו, הוא נמכר לעבד. התורה כאן מדברת על אדם שגנב, נתפס, ולא היה לו כסף לשלם חזרה את גנבתו, ומשום

המשכן לא היה מתכת, וגם בביהמ"ק הכלי היחיד שהיה עשוי מברזל היה הסכינים. אך הרמב"ן דחה את טעם הא"ע בכך שמותר לסתת את האבנים על ידי השמיר. וכן החמיר שלמה בכל ביהמ"ק שלא להשתמש בברזל, למרות שהאיסור הוא רק על בניית המזבח. הכלי יקר הסביר שהטעם שאסור להשתמש בחרב כדי לסתת את האבנים היא מכיוון שהחרב מסמל את הגאווה.

¹⁴⁴⁴ רש"י. א"ע: טעם האיסור הוא מכיוון שכך יישאר חלק מהאבן שלא נחתך, והוא יבוא לידי נותר. כדי לבנות את המזבח, אסור לבנות את המזבח בצורה שיישארו שאריות אבן.
¹⁴⁴⁵ רש"י.

¹⁴⁴⁶ רש"י, וניתן ללמוד מכאן ק"ו: אם צרך להקפיד כך באבנים דוממות, קל וחומר שצריך להקפיד כן בחברת אנשים. רמב"ן: טעם האיסור הוא פשוט משום שיש בכבש כבוד גדול יותר לה'. כמו כן כתב הרמב"ן שמכאן הוכחה שהמזבח עליו מדובר בפסוקים אלו הוא מזבח שיש במשכן ובמקדש. א"ע כתב שציווי זה כולל את כל המזבחות שבנ"י יבנו לאורך כל ימיהם, גם המזבח שעשה משה.

¹⁴⁴⁷ רש"י. א"ע: לאחר שבני ישראל פנו אל משה וביקשו ממנו שהוא ידבר איתם את מצוות ה' ולא ה', אמר ה' למשה לצוות את בני ישראל את המצוות הללו, שאם יקבלו בני ישראל את המצוות הללו, ה' יכרות איתם ברית. ספורנו: בעשרת הדברות נאמר שאסור לחמוד כל דבר ששייך לאדם אחר, ועכשיו מסבירה התורה איך נדע מה שייך לכל אדם. הרמב"ן גם הוא הולך באותה הדרך שכתב ספורנו, אלא שהוא מרחיב את היריעה. בפסוקים שלאחר עשרת הדברות, מופיעים הרחבות שונות לדברות מסוימות, ועתה מרחיב ה' את הדברה של לא תחמוד.

בהסבר עניין לפנייהם, כתב רש"י שהכוונה היא שיש לדון את הדינים שלנו לפני בתי דין ולא לפני גויים, גם אם הם בדין זה שאתה דן, הגויים פוסקים כמו דין תורה, שהרי בכך שאדם הולך לבית משפט של גוי, הוא מייקר את שם האלילים של הגויים ומחלל שם שמים. הרמב"ן כתב שלפניהם בא למעט שניים: גויים והדיוטות, אלא שיש הבדל ביניהם. אם בעלי הדין הסכימו לקבל עליהם את ההדיוטות כמפשרים, מותר ללכת להם כדי לדון בפניהם, אך אסור כלל ללכת לפני גויים, גם אם שני בעלי הדין קיבלו עליהם את הגויים. ספורנו הסביר שלפניהם היינו שאין צורך שיקיימו מצוות אלו תמיד, אלא רק כאשר יש צורך לגשת לבית דין, מצווה זו קיימת (בניגוד למצוות שבסוף פרשת יתרו שתמיד קיימים). אוה"ח ביאר שני פירושים במילת לפנייהם: א. אמנם כל אדם מישראל צריך לדעת את התורה כולה, אך ישנם דינים, שאם אדם מסוים לא ידע אותם, אין זה סוף העולם, כל עוד הדיינים יודעים דינים אלו. אך הדינים הכתובים בפרשת משפטים, שסובבים את כל מערכת החיים של אדם מישראל, מוטל על כל אחד לדעת אותם. ב. דינים אלו יכולים לעורר תרעומת מצד חלק מעם ישראל, שהרי אדם לא רוצה לשחרר את העבד שלו לאחר שש שנים וכדו', ולכן רצה ה' שמה יאמר את הדינים הללו לפנייהם ולומר להם שדינים אלו יכולים להגיע לכדי חסד לכל העומדים שם, שהרי אדם אינו יודע אם לא תהיה מציאות שבה יימכר כעבד.

רשב"ם הסביר בהקדמתו שהוא הולך לפרש את הפסוקים לפי דרך הארץ ולא לפי ההלכות, למרות שההלכות הם העיקר.

כך, בית דין מכרו אותו לעבד,¹⁴⁴⁸ **שֵׁשׁ שָׁנִים יַעֲבֹד** העבד העברי יעבוד אותך במשך שש שנים, ו**בִּשְׁבַעַת יֵצֵא לְחֶפְשֵׁי חָנָם** לאחר שהעבד העברי עבד אותך במשך שש שנים, בתחילת השנה השביעית לעבודתו, יש לשחרר את העבד לחירות, ללא שישלם לך על כך דבר¹⁴⁴⁹: **(ג) אִם בְּגִפוֹ יָבֵא** אם העבד העברי יימכר לאדון לבדו, ללא אישה וילדים,¹⁴⁵⁰ **בְּגִפוֹ יֵצֵא** בשנה השביעית, השנה שבה ישתחרר העבד, ישתחרר העבד לבד. ייתכן שבמהלך שש שנות העבדות, אדונו של העבד יחתן אותו עם שפחה כנענית, כדי שתוליד לאדון עבדים נוספים. כאן כתבה התורה, שאם העבד נמכר לבד, ללא אישה, והאדון חיתן את העבד העברי עם שפחה כנענית, כאשר העבד העברי משתחרר, הוא יוצא לבד, ללא אישה זו וללא הבנים,¹⁴⁵¹ **אִם בְּעַל אִשָּׁה הוּא** אם כאשר נמכר העבד, הוא היה נשוי לאישה ישראלית,¹⁴⁵² **וַיֵּצֵאָה אִשְׁתּוֹ עִמּוֹ** האישה הישראלית (וילדיה) יצאו עם העבד המשתחרר. (עד עכשיו, היה צריך האדון לפרנס את האישה והילדים של העבד, ועכשיו, לאחר שהעבד משתחרר, האדון כבר אינו מחויב לפרנס אותם)¹⁴⁵³: **(ד) אִם אֲדָנָיו יִתֵּן לוֹ אִשָּׁה** אם האדון ייתן לעבד העברי אישה כנענית, כדי שהאישה הכנענית תלד לו עבדים (האישה כנענית שתתחתן עם העבד העברי תהיה שפחה כנענית של האדון),¹⁴⁵⁴ **וְלָדָהּ לוֹ בָּנִים אוֹ בָנוֹת** והשפחה הכנענית תוליד לעבד העברי

¹⁴⁴⁸ רש"י. כמו"כ הוכיח רש"י שמדובר בעבד שהוא עצמו ישראל ולא בעבד כנעני שנקנה מישראל. הא"ע הוכיח שעברי הכוונה היא לאדם מישראל ובכך דחה את השיטה האומרת שמדובר בעבד מבני עבר, ממשפחת אברהם. כלי יקר: הסיבה שהתורה השתמשה בשם עברי היא כיוון שהתורה לא רצתה לקרוא לאדם שגנב בשם ישראל, וכך רמזה התורה שגנב זה אחז במעשי אבותיו של אברהם. פירוש נוסף שכתב הוא שעבד זה היה עברי לפני שקנית אותו, ולכן אסור לך להעביד אותו יותר משש שנים. רמב"ן: הסיבה שהמצווה הראשונה כאן היא עבד עברי היא מכיוון שבשילוח העבד העברי יש זכר ליציאת מצרים שמוזכר בדיבר הראשון, ויש בה זכר למעשה בראשית כמו השבת, ויש בה זכר ליובל. ממילא מובן מדוע החמיר הנביא דווקא במצוות שילוח עבדים. לאחר שסיים לעסוק בנושא העבד, חזר לעסוק בדברות "לא תרצח", "כבד", ו"לא תגנוב". אוה"ח למד מכאן שאם יש באפשרותך לקנות שתי עבדים: עבד עברי ועבד כנעני, עליך לקנות קודם כל את העבד העברי, למרות שהעבד העברי יוצא אחרי שש שנים. כמו כן רמזה התורה ששם עבדות על אדם מישראל הוא ארעי, ולאחר מספר שנים, שם העבדות פורח ממנו. פירוש שלישי כתב שהאדם נמכר כעבד על כך שעבר על עבירות.¹⁴⁴⁹ רש"י + אונקלוס. אוה"ח: הכוונה היא שאפילו ברח, העבד חוזר לעבוד לאורך כל השנים, וכן גם אם האדון ימות, העבד יעבוד את בנו. כמו כן דייק אוה"ח מהמילה שביעית שיש שני מציאותיות שהעבד יעבדו גם בשנה השביעית: א. אם הוא נמכר באמצע השנה, הוא צריך להשלים את שבע השנים המלאות. ב. אם שנת השמיטה פוגעת בו באמצע שבע השנים, אינו יוצא לחופשי.¹⁴⁵⁰ רש"י ואונקלוס. בהסבר המדויק של בגפו, כתב רש"י שהכוונה היא לכנפו, שהיה רק לבוש בכנף בגדו. א"ע כתב אפשרות נוספת, שהכוונה היא בגופו, רק אם גופו.¹⁴⁵¹ רש"י.¹⁴⁵² רש"י.¹⁴⁵³ רש"י. רמב"ן: מעשי ידיהם של האישה והילדים הם ג"כ לאדון, כל עוד הוא מפרנס אותם, כמו הדין שמעשי ידיהם של האישה והילדים הם לבעל. אלא שהאישה והילדים יכולים לומר לאדון, שאינם רוצים שהוא יפרנס אותם, ואז מעשי ידיהם יהיו להם, בניגוד לעבד עצמו שאינו יכול לומר כן לאדון.¹⁴⁵⁴ רש"י, ומוכיח שאין המדובר בישראלית, מכך שכתוב שהאישה תהיה לאדון, ואילו שפחה ישראלית יוצאת בשש או אפילו לפני שש אם הביאה סימנים. רמב"ן דוחה את הוכחתו של רש"י, שהרי אם מדובר במוכרת עצמה, אין שום רשות לאדון למסור אותה לעבד העברי לאישה. לכן הוכיח הרמב"ן שמדובר בשפחה כנענית מכך שכתוב שהילדים יהיו לאדון, ואילו בישראלית, בכל מצב היו הילדים של האב. א"ע דן האם אדוניו היינו אדונים בלשון רבים, או שהוא לשון סמיכות. כמו כן כתב שפירוש כנענית היינו מהעמים שנמצאים בא"י, שהרי בנ"י מצווים להשמיד את כל הכנענים ממש. אוה"ח: הסיבה שכתוב כאן בלשון נסתר, "אם אדוניו", למרות שהפרשה התחילה בנוכח "כי תקנה" היא מכיוון שהתורה רצתה לרמוז כאן שיש כאן גזירה של ה' כדי שהעבד לא יגיע לתבש שאינו רוצה לצאת בגלל שאשתו ובניו נמצאים אצל האדון, ולפיכך כתבה התורה שאסור לאדון למסור לו אישה אם אינו נשוי לפני כן. כלי יקר כתב שתי סיבות נוספות לכך שרק אם היה נשוי כבר יכול האדון למסור לו אישה. האחת, שאם היה העבד נשוי כבר, לא היה האדון רוצה לקנות עבד זה כדי שלא להתחייב בפרנסת האישה והילדים, אך כנגד זה נתנה לו התורה את האפשרות להשיא אותו לשפחה כנענית כדי שיהווה הדבר פיצוי לאדון, שהוא ירוויח בכך עבדים. הסיבה השנייה היא מכיוון שאם היה מתחת עם אישה כנענית, לא היה מקיים מצוות פריה ורבייה.

בנים או בנות,¹⁴⁵⁵ הָאִשָּׁה וְיִלְדֶיהָ תִּהְיֶה לְאִדְנֶיהָ השפחה שהשיא האדון לעבד, והבנים שלה, יהיו שייכים לאדון (ולא לעבד העברי שהתחתן איתה),¹⁴⁵⁶ וְהוּא יֵצֵא בְגֵפוֹ והעבד העברי ייצא לחופשי לבדו, ללא האישה והילדים¹⁴⁵⁷: (ה) וְאִם אָמַר יֹאמֶר הָעֶבֶד אִם כֹּאשֶׁר תִּגִּיעַ הַשָּׁנָה הַשְּׁבִיעִית (השנה שהעבד אמור להשתחרר), יֹאמֶר הָעֶבֶד הָעֶבְרִי, אֶהְבֶּתִי אֶת אֲדֹנָי אֶת אִשְׁתִּי וְאֶת בְּנֵי אִנִּי אוהב את האדון שלי, את האישה שלי (שהיא השפחה הכנענית שמסר לו רבו), ואת הילדים שלי (שהם הבנים שהולידה לו השפחה הכנענית),¹⁴⁵⁸ לֹא יֵצֵא חָפְשִׁי ולכן אינני רוצה לצאת לחרות, כיוון שאם אני אצא לחרות, אאלץ להיפרד מהאדון שלי, מאשתי ובניי¹⁴⁵⁹: (ו) וְהִגִּישׁוּ אֶת אֲדֹנָיו אֶל הָאֱלֹהִים האדון של העבד שאינו רוצה לצאת לחופשי, וביא את העבד אל בית הדין, כדי לקבל מבית הדין שמכרו אותו, רשות לכך שהעבד יישאר אצלו,¹⁴⁶⁰ וְהִגִּישׁוּ אֶל הַדֹּלֶת או אֶל הַמְּזוּזָה האדון יקרב את העבד שאינו רוצה לצאת לחירות אל דלת שעומדת על מקומה,¹⁴⁶¹ וְרִצַּע אֲדֹנָיו אֶת אֲזָנוֹ בְּמִרְצַע האדון ייקח מרצע וירצע, יעשה חור, באוזנו הימנית של העבד שאינו רוצה לצאת לחופשי,¹⁴⁶² וְעִבְדוּ לְעֵלָם לאחר רציעת האוזן, העבד יעבוד את האדון שלו עד לשנת היובל¹⁴⁶³: (ז) וְכִי יִמְכַר אִישׁ אֶת בֵּיתוֹ לְאִמָּה אִם אָדָם ימכור את ביתו הקטנה לשפחה,¹⁴⁶⁴ לֹא תֵצֵא כְּצֵאת הָעֶבְדִּים האמה אינה יוצאת לחופשי באותה דרך כמו עבד כנעני. עבד כנעני שאדונו חבל בו באחד מעשרים וארבעה ראשי האיברים של גופו, יוצא לחופשי. אולם, אמה עבריה אינה יוצאת בראשי איברים, אלא היא יוצאת רק אם עבדה כבר שש שנים, או שהגיעה שנת היובל, או שהיא מביאה סימנים שהיא כבר בגרה¹⁴⁶⁵: (ח) אִם רָעָה בְּעֵינֵי אֲדֹנֶיהָ אם האמה אינה מוצאת חן בעיני האדון שלה, ולכן האדון אינו רוצה

¹⁴⁵⁵ אונקלוס.

¹⁴⁵⁶ אונקלוס.

¹⁴⁵⁷ אונקלוס.

¹⁴⁵⁸ רש"י. אה"ח כתב שיש כאן רמז לאדם שרוצה לעבוד את ה' בכל כוחו, ולא רוצה לצאת מעבודת ה'.

¹⁴⁵⁹ עפ"י רש"י.

¹⁴⁶⁰ רש"י.

¹⁴⁶¹ רש"י, ולפי רש"י, הסיבה שכתוב כאן או אל המזוזה היא כדי להקיש שכשם שמזוזה עומדת, כך הדלת צריכה להיות על עומדה. אונקלוס: או אל דלת או אל מזוזה. א"ע: דרך הבית דין לשבת בשער העיר, ולכן צריך להביא את העבד אל שער העיר שיש שם דלת. כמו כן הסביר הא"ע, שהסיבה שהדיינים נקראים אלהים היא מכיוון שהם מעמידים את משפט האלוקים בארץ. רמב"ן: הדיינים נקראים אלהים מכיוון שה' מסייע ביד הדיינים לשפוט דין אמת.

¹⁴⁶² רש"י, והסיבה שדווקא האוזן נרצעת היא מכיוון שהאוזן שמעה על הר סיני שאסור לגנוב, ואדם זה הלך לגנוב. כמו כן, הסיבה שצריך להביא את העבד להירצע דווקא ליד דלת ומזוזה היא מכיוון שהם היו עדים על כך שה' פסח על בתי בני" במצרים, וה' אמר שבגלל פסיחה זו, בני" הם עבדיו של ה', ואדם זה הלך לקנות לעצמו אדון שאינו ה'.

¹⁴⁶³ רש"י. א"ע פירש שהעולם הוא לזמן גדול, כאשר גם הוא כתב שהכוונה היא עד ליובל, שהרי אין בתורה תקופת זמן ארוכה יותר מאשר עד לשנת היובל. רמב"ן: אדם שעובד עד היובל, בעצם עבד לאורך כל ימי חייו (אולם קשה לי על דבריו: כיצד ניתן להסביר זאת במקרה ואדם נמכר שנה לפני היובל?). רשב"ם כתב שהכוונה היא לעולם כמשמעו.

¹⁴⁶⁴ רש"י, ולא יכול להיות שמדובר על גדולה, שהרי קטנה יוצאת בסימנים, ק"ו שלא ניתן למכור נערה שהביאה סימנים. אה"ח: מצא רמז בכך למכירת ישראל ע"י הקב"ה, דהיינו לגלות ולאפשרויות הגאולה.

¹⁴⁶⁵ רש"י. רמב"ן: הסיבה שהיה צריך לכתוב שאמה עבריה אינה יוצאת בראשי איברים היא כדי שלא נלמד את יציאתה בראשי איברים בק"ו מעבד כנעני. כמו כן הביא את דעת בה"ג שמדובר כאן ממש על לאו, שהאדון אינו יכול להוציא את האמה לחופשי, אלא עליו לשלם לה על הנזק, היות והרבה פעמים נזק ראשי האיברים שווים יוצא מהציאה לחרות, וכן האמה מעדיפה להתייעד. ספורנו: אין ראוי לאדם לקנות אמה לשפחה שלא מדעתה, אך עדיף שיקנה אותה לאישה או לאישה לבנו. אה"ח: פשט הכתוב בוא לומר שבניגוד לעבדים שבמקרה ומת האדון, הם עובדים את הבן, כאן, אצל אמה, אם מת האדון, האמה משתחררת. בפירוש נוסף כתב שהכוונה היא שהעדיפות הראשונה היא שהאמה לא תצא כלל לחופשי, אלא שהיא תתייעד, וכך פירש גם רשב"ם. א"ע: הכוונה היא שבנוסף ליציאה בשש שנים שיש לכל העבדים, זאת יכולה לצאת גם בהגעת סימנים. הרמב"ן בסוף

להתחתן עם האמה. (אמה שנמכרת בעוד שהיא קטנה, יש מצווה על האדון לעשות באמה ייעוד. מצוות ייעוד היא שהאדון יתחתן עם האמה שקנה, והכסף שקנה אותה בו, ישמש לכסף הקידושין). כאן התורה אומרת את הדין במקרה והאמה אינה מוצאת חן בעיני האדון שקנה אותה, ולכן האדון אינו רוצה לקיים מצוות ייעוד, ואינו רוצה להתחתן איתה,¹⁴⁶⁶ **אֲשֶׁר לוֹ יַעֲדָה** האדון היה צריך לקיים מצוות ייעוד, (אך אין הוא רוצה לעשות כן כיוון שאין האמה מוצאת חן בעיניו),¹⁴⁶⁷ **וְהִפְדָּה** האדון צריך לתת לאמה שקנה אפשרות להיפדות. לדוגמא: אם האדון קנה את האמה בשישה שקלים, ועברו שנתיים מיום הקנייה, הרי שאנחנו אומרים שהאדון שילם שקל אחד על כל שנת עבודה של האמה, וממילא, אם האמה רוצה להשתחרר, הרי שהיא צריכה לשלם לאדון ארבע שקלים (ואילו את שני השקלים הנוספים היא לא צריכה לשלם, כיוון שכבר עברו שנתיים בהן עבדה את האדון),¹⁴⁶⁸ **לְעַם נְכָרִי לֹא יִמְשַׁל לְמַכְרָהּ** אין רשות לאדון (ולאב) למכור את האמה לאדם אחר,¹⁴⁶⁹ **בְּבִגְדוֹ בָּהּ** (אסור למכור את האמה לאדם אחר) בשעה שבוגדים בה. כאשר האדון אינו מקיים מצוות ייעוד באמה, הרי שנחשב הדבר שהוא בגד בה, ואסור לו למכור את האמה לאדם אחר¹⁴⁷⁰: **(ט) וְאִם לְבָנוֹ יַעֲדָנָה** אם האדון מייעד את האמה שהוא קנה לבנו, אם הוא מחתן את האמה שקנה עם בנו (ואין הבן צריך לשלם דמי קידושין),¹⁴⁷¹ **כְּמִשְׁפַּט הַבְּנוֹת יַעֲשֶׂה לָּהּ** על הבן לנהוג בשפחה שהוא נושא לאישה, בכל הדינים שבעל מחויב לנהוג בהם כלפי אשתו.¹⁴⁷² דינים אלו מפורשים בפסוק הבא: **(י) אִם אֶתְרַת יִקַּח לוֹ** אם הבעל יתחתן עם אישה נוספת על האמה שנשא, (אסור לו למנוע מלתת לאמה שנשא את שלשת הדברים הבאים),¹⁴⁷³ **(I) שְׂאֵרָה מְזוֹנוֹת,** **(2) כְּסוּתָהּ** בגד,¹⁴⁷⁵ **(3) וְעִנְתָּהּ** מקום לגור בו,¹⁴⁷⁶ **לֹא יִגְרַע אֶסוֹר** לבעל למנוע את שלשת הדברים הללו מאמתו (שאר כסות ועונה)¹⁴⁷⁷: **(יא) וְאִם שְׁלֹשׁ אֱלֹהִים לֹא יַעֲשֶׂה לָּהּ** אם האדון לא יעשה את אחד משלשת הדברים האלו בשפחתו: לא ייעד אותה לעצמו, לא ייעד אותה לבנו, ולא יסייע בפדיונה,¹⁴⁷⁸ **וְיִצְאָה חֲנָם אִין כְּסָף** האמה תצא בבוא הזמן ללא כסף. הכוונה היא שכאשר האמה תביא סימנים שהיא כבר בוגרת ואינה קטנה עוד, היא תצא ללא

פירושו לפסוק ח' כתב שפירוש הפסוק הוא כך: לא תצא כצאת העבדים: האב אינו יכול לפדות את ביתו מהאדון, במקרה והאדון החליט לייעד את ביתו ולהתחתן איתה, אך אם היא רעה בעיני אדוניה, ואין האדון רוצה לקיים את מצוות ייעוד, על האב לפדות את ביתו מיד.

רש"י.¹⁴⁶⁶

רש"י.¹⁴⁶⁷

רש"י.¹⁴⁶⁸

¹⁴⁶⁹ אונקלוס ורש"י, ולדבריהם האיסור הוא גם על האב וגם על האדון. א"ע: פשט הכתוב בוא שאסור למכור את האישה לעם שאינו מישראל, אך חז"ל אמרו שהכוונה היא לאסור לגמרי מכירה לאדם זר, גם אם הוא מישראל. ספורנו כתב שהאיסור הוא על האב, שלאחר שראה שהוא מכר את ביתו שלא לשם אישות, אסור לו לחזור ולמכרה. רמב"ן: פשט הכתוב בוא שאסור למכור את השפחה לגוי, ואז ניתן לפרש את הדבר בשתי אפשרויות: או שהתורה חוזרת אל תחילת המכירה, שכאשר האב מוכר את ביתו, אסור לו למכור אותה לגוי, או שלאחר שהאב רואה שמי שקנה ממנו את ביתו, אינו מייעד את ביתו, הוא ירצה לעשות כל דבר כדי לשחרר את ביתו, ולכן הוא יהיה מוכן למכור אותה אפילו לגוי. בתחילת דבריו ניסה להסביר את חז"ל שאמרו שהכוונה היא לאדם זר, והסביר שיש כאן תמורה: אסור למכור את הבת לעם, ומיהו העם שאסור למכור לו את ביתו – האדם הנכרי.¹⁴⁷⁰ רש"י.

¹⁴⁷¹ רש"י. רמב"ן: הבן כן צריך לשלם מוהר כאילו שהוא נושא בתולה, ודבר זה הוא מחדש של ה'.

¹⁴⁷² רש"י, והכוונה היא לשאר כסות ועונה.

¹⁴⁷³ רש"י.

¹⁴⁷⁴ רש"י. רמב"ן: לכאורה מוכח מהגמרא שמזונות היא תקנת חכמים. לכן פירש שהכוונה היא לקירוב בשר.

¹⁴⁷⁵ רש"י.

¹⁴⁷⁶ רשב"ם. רש"י: מצוות עונה.

¹⁴⁷⁷ אונקלוס. ספורנו: מותר לו להתחתן עם נשים נוספות, רק בתנאי שברור לו שהוא לא יגרע בכך את הדברים

המגיעים לשפחה שנשא.

¹⁴⁷⁸ רש"י.

תשלום לבעל, גם אם עוד לא עברו שש שנים מהיום בו קנה האדון את האמה ¹⁴⁷⁹: (יב) **מִכָּה אִישׁ אִדָּם** שמכה אדם אחר, ¹⁴⁸⁰ **וְמָת** וכתוצאה מהמכה, האדם המוכה מת, ¹⁴⁸¹ **מוֹת יוֹמָת** דינו של האדם המכה הוא מוות בבית דין ¹⁴⁸²: (יג) **וְאִשֶּׁר לֹא צָדָה** (אדם שהרג נפש) ובשעת מעשה הרוצח לא התחבא כדי להרוג את הנרצח אלא הוא רצח ללא כוונה, ¹⁴⁸³ **וְהָאֱלֹהִים אָנָּה לְיָדוֹ** ה' זימן לידו (את מה שכתוב בסוף הפסוק), ¹⁴⁸⁴ **וְשִׁמְתִי לְךָ מְקוֹם אֲשֶׁר יָנוּס שָׁמָּה** אני (ה') קבעתי לך מקום שמי שרצח בשוגג יברח אליו. אדם שרצח בשוגג, גולה לעיר מקלט, ושם אסור להרוג אותו ¹⁴⁸⁵: (יד) **וְכִי יִזְד אִישׁ עַל רֵעֵהוּ** אם אדם ירשיע על חברו, ¹⁴⁸⁶ **לְהִרְגוֹ בְּעֶרְמָה** מעשה הרשע שיעשה האדם הוא שיהרוג את חברו בערמה, ¹⁴⁸⁷ **מֵעַם מְזֻבְחֵי הַתְּקֻנָּה לְמוֹת** גם אם הרוצח הוא כהן שנמצא עכשיו באמצע עבודת המקדש שלו (למשל, אם הכהן הרוצח נמצא באמצע הקרבת הקרבן), עליכם לקחת את הרוצח ולהרוג אותו. ¹⁴⁸⁸ התורה נתנה דוגמא לאדם שרצח במזיד, ונמצא עכשיו באמצע הקרבת הקרבן, ואמרה שגם במקרה זה יש לקחת את הרוצח באמצע העבודה ולהרוג אותו, כדי להדגיש שאין הרוצח במזיד גולה לעיר מקלט, ויש להוציא אותו להריגה, גם ממקום מקודש כמו עבודת המקדש ¹⁴⁸⁹: (טו) **וּמִכָּה אָבִיו וְאִמּוֹ** אדם שגורם לחבלה באביו או באימו, ¹⁴⁹⁰ **מוֹת יוֹמָת** על בית דין להרוג אותו במיתת חנק ¹⁴⁹¹: (טז) **וְגִבֹּב אִישׁ** אדם שיגנוב נפש של אדם מישראל, אדם שיחטוף אדם אחר מישראל, ¹⁴⁹² **וּמְכָרוֹ** והחוטף ימכור את האדם החטוף לאדם אחר (למשל: בתור עבד), **וְנִמְצָא בְיָדוֹ** ויש עדים שלפני המכירה, האדם החטוף היה בידיו של הגנב, ¹⁴⁹³ **מוֹת יוֹמָת** על בית דין להרוג את הגנב במיתת חנק ¹⁴⁹⁴: (יז) **וּמִקְלָל אָבִיו וְאִמּוֹ מוֹת יוֹמָת** אדם שמקלל את אביו או את אימו, דינו סקילה

¹⁴⁷⁹ רש"י וא"ע. רשב"ם פירש עפ"י הפשט שבי"ד יורה שהשפחה תשתחרר.

¹⁴⁸⁰ אונקלוס. א"ע: הטעם שפסוק זה צמוד לפסוקים שלפניו כן הוא משום שהתורה רצתה לומר לנו מה הדין של אדם שמכה את עבדו, אז לפניו כן היא כתבה מה הדין של אדם שמכה אדם אחר. רש"י הביא הכרח לפסוק זה למרות שיש פסוק דומה בספר ויקרא, והוא, שמכאן אנחנו לומדים שהמכה חייב מיתה רק אם המוכה מת ואילו מספר ויקרא אנחנו לומדים שגם אם הכה אישה וקטן חייב מיתה.

¹⁴⁸¹ אונקלוס.

¹⁴⁸² א"ע. אה"ח: אותו שהוא בן מוות, יומת על ידכם במקום על ידי, והוא מה שאמרו חז"ל שלאחר ביטול מיתות בי"ד, עדיין המיתה קיימת.

¹⁴⁸³ רש"י ודחה שני פירושים אחרים: האחד שהוא מלשון צידה והשני שהוא מלשון לצדד. רשב"ם: לא הערים.

¹⁴⁸⁴ כמו"כ כתב רשב"ם שמי שרוצח בשוגג, חייב מיתה בידי שמים.

¹⁴⁸⁵ אונקלוס + רש"י. כמו"כ כתב רש"י את מדרש חז"ל העוסק כאשר רוצח במזיד ורוצח בשוגג מזדמנים יחד לפונדק. כמו"כ כתב רש"י שגם במדבר יש מקום אליו ניתן למי שרצח בשגגה לברוח, והוא מחנה לויה.

¹⁴⁸⁶ אונקלוס.

¹⁴⁸⁷ אונקלוס.

¹⁴⁸⁸ רש"י.

¹⁴⁸⁹ א"ע.

¹⁴⁹⁰ רש"י.

¹⁴⁹¹ רש"י. רמב"ן: הסיבה שהתורה החמירה במי שמקלל אביו או אימו יותר ממי שחובל בהם, שמכה בחניקה ומקלל בסקילה היא מכיוון שהקללה מצויה יותר, או מפני שבקללה הוא מזכיר שם ה'.

¹⁴⁹² אונקלוס. רש"י: ההכרח בפסוק זה הוא מכיוון שמכאן לומדים שגם אישה או טומטום שגנבו חייבים מיתה. מהפסוק בויקרא למדנו שגם אם גנב קטן או אישה, חייב מיתה.

¹⁴⁹³ רש"י. רמב"ן: "ונמצא בידו בא לומר שאם מכר את החטוף בעוד היו ברשות הבעלים, אינו חייב מוות, כמו שגנב שטבח ומכר ברשות הבעלים אינו חייב תשלומי ארבעה וחמישה.

¹⁴⁹⁴ רש"י. רמב"ן בשם רס"ג: הסיבה שדין גונב איש נמצא בין שני פסוקים המדברים על מכה אביו ומקלל אביו היא מכיוון שאדם הגונב אדם אחר, מונע ממנו להכיר את הוריו, וכך תיתכן מציאות שהבן החטוף יקלל את הוריו, שהרי אינו מכיר אותם, ולכן הטילה התורה את אותו עונש על החוטף. רש"י כתב שהפסוק הוא יסוד המחלוקת האם מקישים הכאה לקללה או לא.

בבית דין¹⁴⁹⁵: (יח) וְכִי יִרְיֶבֶן אֲנָשִׁים בַּמִּקְרָה שִׁירִיבוּ שְׁנֵי אֲנָשִׁים, וְהִכָּה אִישׁ אֶת רֵעֵהוּ בְּאַבְן אוֹ בְּאֶגְרֹף ואחד מהאנשים שרבים, יכה את האדם שרב איתו, על ידי אבן או אגרוף,¹⁴⁹⁶ וְלֹא יָמוּת וְנִפְלַל לְמִשְׁכָּב וכתוצאה מהמכה, האדם המוכה לא מת, אלא הוא רק נפצע, והפגיעה מונעת ממנו לעבוד¹⁴⁹⁷: (יט) אִם יָקוּם אִם הַמוּכָה יָקוּם מִמַּחְלָתוֹ, וְהִתְהַלֵּךְ בַּחוּץ עַל מִשְׁעַנְתּוֹ והמוכה יכול ללכת באותו כח שהיה הולך לפני המכה, כך שאינו צריך להישען על מקל, והוא יכול להישען רק על עצמו,¹⁴⁹⁸ וְנִקְּהָ הַמִּכָּה (אם המוכה יתרפא) האדם המכה יהיה נקי ממיתה.¹⁴⁹⁹ לאחר שהמוכה נפצע, בית דין משאירים את המכה בבית הסוהר כדי לראות מה יעלה בגורלו של המוכה. אם המוכה מת, גם אם הוא מת לאחר זמן, אזי הורגים את המכה כדין כל אדם שהרג מישהו אחר. אך אם המוכה מתרפא, בית דין משחררים את המכה מבית הסוהר, ומחייבים אותו בממון,¹⁵⁰⁰ רַק שְׁבִיתוֹ יִתֵּן הַמִּכָּה צְרִיךְ לַתֵּת לַמוּכָה דְּמֵי שֶׁבֶת, את הכסף שהפסיד המוכה מהמכה. אם למשל, המכה קטע את ידו של המוכה, גם לאחר ההחלמה, המוכה לא יוכל לעבוד כמו שהוא עבד לפני כן, ובית דין שמים את השווי של הכסף שהפסיד המוכה בגלל שידו נקטעה,¹⁵⁰¹ וְרִפְאָ יִרְפָּא וְכֵן צְרִיךְ הַמִּכָּה לְשַׁלֵּם לַמוּכָה אֶת הַשֶּׁכֶר שֶׁל הַרופֵא שְׁטִיפֵל בּוּ בִימֵי מַחְלָתוֹ.¹⁵⁰² אמנם, אם גם לאחר זמן רב ימות המוכה, ולפי הערכת בית הדין, המוכה מת מחמת המכה שהכה אותו המכה, אזי המכה חייב מיתה¹⁵⁰³: (כ) וְכִי יִכֶּה אִישׁ אֶת עַבְדּוֹ אוֹ אֶת אִמָּתוֹ בְּשִׁבְטוֹ אם אדם יכה את עבדו הכנעני או את השפחה הכנענית שלו על ידי שבת. השבט הוא כלי, מעין מקל או שוט, שהיו מכים בו את העבדים (הכוונה אינה למכה קטנה, אלא הכוונה היא שהאדון הכה מכה שיש בה כדי להמית),¹⁵⁰⁴ וְיָמַת תַּחַת יָדוֹ והעבד הכנעני או השפחה הכנענית מתו מחמת המכה שהאדון הכה אותם, נִקְּמָם יִנְקָם האדון יומת בבית דין במיתה סייף.¹⁵⁰⁵ (עבד כנעני נחשב ליהודי לכל דבר, שהרי הוא מל וטובל וחייב בכל המצוות שאישה חייבת בהן, ולכן חייבה התורה את האדון במיתה, במקרה והרג את העבד הכנעני): (כא) אֵךְ אִם יוֹם אוֹ יוֹמִים יַעֲמֵד אִם עֵבְרוּ עֶשְׂרִים וָאַרְבַּע שָׁעוֹת בִּהְיוֹ עֵמֵד הַעֶבֶד הַכְּנַעֲנִי וְהוּא לֹא מֵת, וְרַק לְאַחַר מִכּוֹן מֵת הַעֶבֶד הַכְּנַעֲנִי,¹⁵⁰⁶ לֹא יִקָּם לֹא

¹⁴⁹⁵ רש"י. א"ע הסתפק אם הכוונה היא רק במקרה שקילל בשם ה' או גם כאשר קילל שלא בשם ה'. אמנם לפי הרמב"ן שהסביר מדוע עונשו של המקלל חמור מעונשו של המכה, משמע שחייב סקילה רק אם קילל בשם ה'. רש"י הסביר שמהפסוק הזה למדנו שגם אישה שקיללה את אביה חייבת מיתה, ובספק ויקרא למדנו שקטן שקילל אינו חייב מיתה.

¹⁴⁹⁶ רמב"ן, וכתב שהטעם שהתורה הזכירה את שני המקרים, אבן או אגרוף, היא כדי לומר לנו שאין זה משנה אם ההכאה הייתה בדבר קשה כמו אבן, או שההכאה הייתה על ידי אגרוף שהוא דבר קל יותר ובדרך כלל אינו ממית, בכל מקרה חייב שבת וריפוי.

¹⁴⁹⁷ רש"י, וכתב שמפסוקים אלו אנו למדים על חיוב שבת וריפוי.

¹⁴⁹⁸ רש"י + א"ע. רש"י הסביר שאם הכוונה היא שהוא נשען על מקל, הרי שזהו סימן שההכאה לא החלימה, ואם כן, ייתכן שהוא ימות. רמב"ן פירש שהכוונה היא באמת לכך שהפצוע יסתובב בחוץ על המשענת שלו, וכתב שכאשר אדם מסתובב בחוץ, גם אם הוא זקוק למשענת, הרי שהדבר מהווה סימן לכך שהוא התרפא, ואם מת לאחר מכן, הרי שזה מחמת פשיעתו.

¹⁴⁹⁹ רש"י.

¹⁵⁰⁰ אוה"ח הסתפק מה הדין במקרה ובית דין אמדו את המוכה למות (ובכך לכאורה התחייב המכה במוות ונפטר משבת ובושת) ולאחר מכן המוכה לא מת: האם אנחנו מחייבים את המכה בשבת ובושת או לא.

¹⁵⁰¹ רש"י.

¹⁵⁰² רש"י.

¹⁵⁰³ כך משמע מרש"י וכך מפורש ברשב"ם. רמב"ן: הסיבה שהתורה לא כתבה שיש לתת שבת וריפוי, אלא כתבה שאת השבת יש לתת וכן צריך לרפא את המוכה היא מכיוון שאם רצה המוכה ליטול את דמי הריפוי ולא ללכת להתרפא, אינו חייב לתת לו את הכסף. המכה חייב רק לרפא את המוכה על ידי נתינת הכסף.

¹⁵⁰⁴ רש"י + רשב"ם.

¹⁵⁰⁵ רש"י.

¹⁵⁰⁶ רש"י. רמב"ן: הפירוש של יום או יומיים הוא שאם יקום העבד ביום זה או ביום המחרת, אין דין מיתה על האדון. אם ביום השלישי המשיך העבד לחיות, גם אם לא קם ממיתת חוליו, האדון פטור.

יומת בסייף האדון שהכה את העבד,¹⁵⁰⁷ **כִּי כִסְפוֹ הוּא** כיוון שהעבד הכנעני נחשב כרכושו של האדון, והמכה של האדון לא הרגה את העבד מיד. (אולם, אם אדם אחר הכה את העבד הכנעני, ולאחר עשרים וארבע שעות מות העבד, המכה חייב מיתה)¹⁵⁰⁸: **וְכִי יִנְצוּ אַנְשִׁים** אם יריבו שני אנשים, **וְנִגְפוּ אִשָּׁה הָרָה** ובשעת המריבה, כאשר אחד מהאנשים התכוון להכות את האדם השני, הוא הכה בטעות אישה שהייתה בהריון,¹⁵⁰⁹ **וַיִּצְאוּ יְלָדֶיהָ** כתוצאה מהמכה שחטפה האישה, האישה הפילה את העוברים שבבטנה,¹⁵¹⁰ **וְלֹא יִהְיֶה אֶסוֹן** אך האישה תצא ללא פגע,¹⁵¹¹ **עָנוּשׁ יַעֲנֵשׁ** על המכה את האישה לשלם לבעל האישה כסף עבור הוולדות. בית דין שמים את סכום הכסף בכך שהם בודקים כמה הייתה האישה ראויה להימכר בשוק לפני המכה, כאשר אנשים היו משלמים יותר כדי לקנות גם את הוולדות, וכמה שווה האישה עכשיו, לאחר שהפילה את העוברים,¹⁵¹² **כְּאִשֶּׁר יִשִּׁית עָלָיו בְּעַל הָאִשָּׁה** המכה ישלם לבעל, כאשר הבעל יתבע את המכה בבית דין,¹⁵¹³ **וְנָתַן בְּפָלְלִים** המכה ישלם לבעל על פי הדיינים¹⁵¹⁴: **וְאִם אֶסוֹן יִהְיֶה** אם יהיה אסון באישה, אם האישה שבהריון תמות מחמת המכה שהכו אותה,¹⁵¹⁵ **וְנָתַתָּה נֶפֶשׁ תַּחַת נֶפֶשׁ** עליך להרוג את המכה כעונש על שהרג את האישה¹⁵¹⁶: **עֵינַי תַּחַת עֵינַי** במקרה ואדם סימא את עין חברו, הרי שהוא חייב לשלם לחברו את השווי של העין,¹⁵¹⁷ **שֵׁן תַּחַת שֵׁן** אם אדם הוציא לחברו שן, הרי שהוא חייב לשלם לחברו את השווי של השן,¹⁵¹⁸ **יָד תַּחַת יָד** אם אדם קטע את ידו של חברו, הרי שהוא חייב לשלם את השווי של היד, **רֶגֶל תַּחַת רֶגֶל** אם אדם קטע את רגלו של חברו, הרי שהוא חייב לשלם את השווי של הרגל: **כְּהוּיָה תַּחַת כְּהוּיָה** אם אדם גרם לאדם אחר לכוויה, בודקים כמה כסף אדם נוטל כדי שיסכימו לעשות לו כוויה, וסכום כסף זה הוא חייב לשלם למי שהוא גרם לו לכוויה,¹⁵¹⁹ **פָּצַע תַּחַת פָּצַע** אם אדם גרם לאדם אחר לפצע, בודקים כמה כסף אדם נוטל כדי שיסכימו לעשות לו פצע

¹⁵⁰⁷ ההסבר הוא עפ"י נקם ינקם שבפסוק הקודם, וכן הסביר הא"ע. כמו"כ דחה הא"ע את פירוש הכותים שנקם ינקם הוא נקמה גדולה.

¹⁵⁰⁸ רש"י.

¹⁵⁰⁹ רש"י.

¹⁵¹⁰ אונקלוס.

¹⁵¹¹ רש"י.

¹⁵¹² רש"י.

¹⁵¹³ רש"י. א"ע: כוונת הפסוק הוא שאם האב מטיל על המכה סכום מסוים, והמכה מתרצה לכך, הרי שהוא ישלם לבעל את הסכום הזה, ואם המכה והבעל לא הגיעו להסכמה ביניהם, אזי הבעל יתבע את המכה בבי"ד. הרמב"ן הקשה על הא"ע: מה הטעם לציין שאם הבעל והמכה הגיעו לפשרה, הרי שהמכה ישלם לפי ההסכם ביניהם, ואם לא הגיעו לכדי הסכמה, יתבע הבעל את המכה בבי"ד? הרי כך הדבר בכל דין תורה? ענה על כך הרמב"ן, שכיוון שאין כאן נזק ממשי, אלא רק קנס, על המכה לשלם לבעל את שווי ילדיו בעיני עצמו, אא"כ הבעל הגזים בדרישה שלו.

¹⁵¹⁴ רש"י.

¹⁵¹⁵ רש"י.

¹⁵¹⁶ רש"י, וכתב שיש מחלוקת בגמ' האם התכוון לזה והרג אחר עונשו ממון או מוות.

¹⁵¹⁷ רש"י. א"ע כתב שהכוונה היא שהיה ראוי ליטול את עינו של מי שנטל שלישי מראות עיניו של אדם. כמו"כ הסביר שכוונת כפשוטו, כיוון שאז לא ייתכן ליטול את עינו של מי שנטל שלישי מראות עיניו של אדם. הרמב"ן כתב שפשט הפסוק הוא התורה בכתבה "כאשר עשה כן יעשה בו" היא שהגמול נעשה במכה. הרמב"ן כתב שפשט הפסוק הוא שאם המכה היא מכה קבועה שאינה מתרפאת (כגון שקטע יד של אדם אחר), הרי שעושים לו ממש כמו שעש לחברו, אך אם המום הוא מום עובר, אזי משלם שבת וריפוי.

¹⁵¹⁸ עפ"י רש"י, וכן בכל הבאים.

¹⁵¹⁹ רש"י.

דומה, וסכום כסף זה הוא חייב לשלם למי שהוא גרם לו לפצע. הפצע היא מכה שהדם יוצא ממנה,¹⁵²⁰ **חֲבוּרָה תַּחַת חֲבוּרָה** אם אדם גרם לאדם אחר לחבורה, לשטף דם פנימי, בודקים כמה כסף אדם נוטל כדי שיסכימו לעשות לו חבורה דומה, וסכום כסף זה הוא חייב לשלם למי שהוא גרם לו לחבורה¹⁵²¹: **(כו) וְכִי יִבֶּה אִישׁ אֶת עֵינָיו עֲבָדוֹ אוֹ אֶת עֵינָיו אֲמָתוֹ וְשִׁחָתָהּ** אם אדם יכה את עבדו **הַכְנַעֲנִי** או את שפחתו הכנענית, וכתוצאה ממכה זו יוציא האדון את העין של העבד או של השפחה,¹⁵²² **לְחַפְּשֵׁי יִשְׁלַחְנוּ תַּחַת עֵינָיו** האדון צריך לשלח את העבד הכנעני (או את השפחה הכנענית) לחופש, כפיצוי על העין שהוציא לו. דין זה אינו נוהג רק בעין של עבד, אלא גם אם הוציא האדון כל אחד מעשרים וארבעה ראשי האיברים של העבד הכנעני, עליו לשלח את העבד הכנעני לחופש¹⁵²³: **(כז) וְאִם שָׁן עֲבָדוֹ אוֹ שָׁן אֲמָתוֹ יִפִּיל אֶת הָאָדוֹן יַכֵּה אֶת עַבְדּוֹ הַכְנַעֲנִי אוֹ אֶת שַׁפְּחָתוֹ הַכְנַעֲנִית, וְכַתּוּבָה מֵהַמֶּכֶה, הָאָדוֹן יִפִּיל אֶת הַשָּׁן שֶׁל הָעַבֵד אוֹ שֶׁל הַשַּׁפְּחָה, לְחַפְּשֵׁי יִשְׁלַחְנוּ תַּחַת שָׁנוֹ** האדון צריך לשלח לחופשי את העבד הכנעני, כפיצוי על השן שהפיל לו: **(כח) וְכִי יִגַּח שׂוֹר אֶת אִישׁ אוֹ אֶת אִשָּׁה אֶת שׂוֹר** (או כל בהמה אחרת) של אדם, ינגח אדם אחר, בין אם האדם שנגח הוא איש או אישה (כמובן שהדין הוא אותו דין אם השור הרג את האדם בדרך אחרת),¹⁵²⁴ **וְמָת** וכתוצאה מנגיחה זו, מת האיש שנגח, **סָקוֹל יִסְקַל הַשׂוֹר יֵשׁ לְסָקוֹל** בבית דין את השור הנוגח, **וְלֹא יֵאָכַל אֶת בְּשָׂרוֹ** ואסור לאכול את בשר השור, גם אם לפני שבית דין הספיקו לסקול את השור, באדם ושחט את השור,¹⁵²⁵ **וּבַעַל הַשׂוֹר נָקִי עַל בַּעַל הַשׂוֹר** אין מטילים עונש¹⁵²⁶: **(כט) וְאִם שׂוֹר נִגַּח הוּא מֵהַמֶּל שְׁלֹשִׁים** אם נגיחה זו של השור לא הייתה הנגיחה הראשונה, אלא השור נגח גם בימים שעברו (אתמול ושלשום) שלש נגיחות, ובכך הפך להיות שור מועד,¹⁵²⁷ **וְהוּעֵד בְּבַעְלָיו** והיו עדים שהתרו בבעל השור, שאמרו לו שהשור שלו נגח,¹⁵²⁸ **וְלֹא יִשְׁמְרֵנוּ** ובכל זאת, בעל השור לא שמר על השור שלו, **וְהַמִּית אִישׁ אוֹ אִשָּׁה** והשור הרג בכל דרך שהיא איש או אישה,¹⁵²⁹ **הַשׂוֹר יִסְקַל** בית דין יסקלו את השור, **וְגַם בְּעָלָיו יוּמָת** וגם בעל השור חייב מיתה בידי שמים¹⁵³⁰: **(ל) אִם כָּפַר יוֹשֵׁת עָלָיו** (במקרה והיה זה שור מועד שהרג אדם

¹⁵²⁰ רש"י.

¹⁵²¹ רש"י. א"ע כתב בשם רס"ג שפצע היינו שבירת עצם וחבורה היא מכת דם. רשב"ם כתב שפצע הוא פצע גדול וחבורה הוא פצע קטן.

¹⁵²² אונקלוס + רש"י.

¹⁵²³ רש"י. כמו"כ הביר רש"י מדוע נקטה התורה דווקא שן ועין מכל עשרים וארבע ראשי האיברים. אם התורה הייתה כותבת רק עין, הייתי חושב שרק בסוגי איברים כמו עין, שהאדם נברא איתם, אך שן שיוצאת לאחר שהאדם כבר נולד, אינה כלולה כאחד מעשרים וארבע ראשי איברים. ואן היה כתוב רק שן, הייתי חושב שגם שן של תינוק נחשב כאחד מעשרים וארבע ראשי איברים, למרות שהיא מתחלפת, קמ"ל עין. א"ע כתב ששני איברים אלו הזכרו, כיוון שהכי שכיח שהם יוצאו ע"י האדון.

¹⁵²⁴ רש"י. א"ע: הסיבה שהתורה הזכירה את האישה, למרות שברוב הפסוקים אין האישה מוזכרת היא כדי שלא יבוא בעל השור ויאמר שהאישה היא שסיכנה את עצמה, כיוון שהיא הייתה צריכה להישאר בבית כמנהג הנשים. כמו"כ הסביר כך את הסיבה לכך שכתבה התורה את הדין של שור שנגח בבן או בת, כדי שלא יבוא בעל השור ויטען שהורי הילדים הם שפשעו בהם, שהיו צריכים לשמור על ילדיהם. רמב"ן הסביר את הצורך בכתיבת הדין של נגיחת ילדים קטנים, מכיוון שהשוורים אינם פוחדים מילדים, ולכן ייתכן שהפשיעה של בעל השור הייתה נמוכה יותר.

¹⁵²⁵ רש"י.

¹⁵²⁶ רש"י בפירושו לפי הפשט. בפירוש נוסף כתב שהכוונה היא שלבעל השור אסור ליהנות כלל מבשר השור.

¹⁵²⁷ רש"י, ונהיה שור מועד רק בנגיחה הרביעית.

¹⁵²⁸ רש"י.

¹⁵²⁹ רש"י.

¹⁵³⁰ רש"י.

אחר) בית דין יטילו סכום כסף ככופר, ¹⁵³¹ וְנָתַן פְּדִיִן נַפְשׁוֹ בעל השור המועד שהרג, ייתן את סכום הכסף, ובכך יפדה את נפשו מחיוב מיתה בידי שמים (לאחר תשלום הכסף, בעל השור אינו חייב יותר מיתה בידי שמים), ¹⁵³² כָּכֹל אֲשֶׁר יוֹשֵׁת עָלָיו על בעל השור לשלם כל סכום כסף שבית דין יטיל עליו לשלם ¹⁵³³: (לא) או בֶן יָגַח או בַּת יָגַח אם השור נגח בן קטן או בת קטנה, ¹⁵³⁴ כַּמִּשְׁפָּט הַזֶּה יַעֲשֶׂה לוֹ יש לעשות לשור ולבעליו כדין הזה גם כן. אם השור הוא שור תם, שור שאינו שור מועד, דינו של השור להיסקל ובעל השור נקי. אך אם השור היה שור מועד, והבעלים לא שמרו את השור, השור נסקל, והבעלים מתחייבים במיתה בידי שמים, כאשר בית דין יכולים להטיל על הבעלים כופר, ובכך יכולים הבעלים להינצל מהמיתה בידי שמים: (לב) אִם עֶבֶד יָגַח הַשּׂוֹר או אִמָּה אם השור ינגח עבד כנעני או שפחה כנענית, ¹⁵³⁵ כֶּסֶף שְׁלֹשִׁים שְׁקָלִים יִתֵּן לְאֲדֹנָיו בעל השור ישלם לאדון של העבד או של האמה סכום כסף של שלושים שקלים. סכום כסף זה של שלושים שקלים הוא סכום כסף קבוע, ואין בית דין שמים כמה היה שווה העבד או כמה הייתה שווה האמה, ¹⁵³⁶ וְהַשּׂוֹר יִסְקָל וכן השור הנוגח ייסקל ¹⁵³⁷: (לג) וְכִי יִפְתַּח אִישׁ בּוֹר אם אדם יפתח ברשות הרבים בור שהיה מכוסה, ¹⁵³⁸ או כִּי יִכְרֶה אִישׁ בַּר או אם אדם יכרה ברשות הרבים בור, ¹⁵³⁹ וְלֹא יִכְסֶנּוּ וחופר הבור או פותח הבור לא יכסו את הבור, וְנִפְלַ שְׂמָה שׂוֹר או חָמוֹר וכתוצאה מכך שהבור לא כוסה, תיפול בהמה לתוך הבור ¹⁵⁴⁰: (לד) בְּעַל הַבּוֹר יִשְׁלַם כֶּסֶף יָשִׁיב לְבַעְלָיו האדם שגרם לתקלה, מי שחפר את הבור ולא כיסהו, ישלם לבעלים את השווי של הבהמה שנפלה לבור, ¹⁵⁴¹ וְהֵמַת יִהְיֶה לוֹ וגם הנבלה תהיה של בעל הבהמה. חופר הבור נותן לבעל הבהמה את נבלת הבהמה, ושמים בבית דין את שווי הנבלה, ואת ההפרש בין שווי הנבלה לשווי הבהמה שנפלה, משלם חופר הבור לבעל הבהמה ¹⁵⁴²: (לה) וְכִי יִגַּף שׂוֹר אִישׁ אם שור תם של אדם ידחוף בגופו, ¹⁵⁴³ אֶת שׂוֹר רֵעֵהוּ (שורו של האיש ידחוף) את שורו של חברו, וְמַת והשור שנדחף מת כתוצאה מהדחיפה של השור הראשון, וּמָכְרוּ אֶת הַשּׂוֹר הַחֲי וְחָצוּ אֶת כֶּסְפוֹ וגם אֶת הַמַּת יַחֲצוּן במקרה ושוויים של שני השוורים שווה, שני הבעלים, הבעל של השור החי והבעל של השור המת מוכרים את שני השוורים (השור החי והשור המת) והם מחלקים את הכסף ביניהם. לדוגמא: אם שני

¹⁵³¹ רש"י, וכתב שאם זה אינו רשות, ושנחלקו התנאים אם הכוונה לדמי מזיק או דמי ניזק. רמב"ן: אין מכריחים את בעל השור לשלם, וק"ו שאין ממשכנים אותו על כסף זה. א"ע: הכוונה היא שאדם זה באמת ראוי למות, אך אין הורגים אותו, אלא מטילים עליו כופר. ספורנו: הכוונה היא במקרה והיו עדים שראו את הנגיחה, ולכן בי"ד יכולים להטיל על בעל השור סכום כסף ככופר.

¹⁵³² רשב"ם.

¹⁵³³ אונקלוס.

¹⁵³⁴ רש"י.

¹⁵³⁵ רש"י.

¹⁵³⁶ רש"י. רשב"ם כתב שהמדובר הוא על שור מועד, אך שור תם אינו מחייב את בעליו בשלושים שקלים. ספורנו: הסכום של שלושים שקלים הוא כערך הנקבה, והכתוב השווה את העבד העברי לאישה, כיוון שגם בקיום מצוות דינם שווה.

¹⁵³⁷ אונקלוס.

¹⁵³⁸ רש"י.

¹⁵³⁹ אונקלוס.

¹⁵⁴⁰ רש"י. כמו"כ הסביר רש"י למה נאמר בפסוק דווקא שור וחמור למרות שמדובר בכל הבהמות, מכיוון שהלימוד הוא שור ולא אדם, חמור ולא כלים.

¹⁵⁴¹ רש"י. בהסבר בעל הבור אמרו חז"ל שישנם מספר דברים, שלמרות שאין הם ברשותו של אדם, הרי שהתורה עשתה כאילו הם ברשותו, ואיחד מהם הוא בור ברה"ר. א"ע כתב שהסיבה שהתורה קראה לחופר הבור בעל הבור היא מכיוון שהוא חפר את הבור לתועלתו.

¹⁵⁴² רש"י. רשב"ם פירש עפ"י הפשט שהמת יהיה למזיק.

¹⁵⁴³ רש"י.

השוורים שווים מאה (100) זוז, ועכשיו, לאחר שהשור מת, הנבלה שלו שווה ארבעים (40) זוז, יוצא שהנזק הוא שישים (60) זוז. הבעלים מוכרים את שני השוורים ומקבלים תמורתם מאה וארבעים (140) זוזים, ולאחר החלוקה ביניהם, מקבל כל אחד מהבעלים שבעים (70) זוז. כך יוצא שכל אחד מהבעלים הפסיד חצי מהנזק, כל אחד מהבעלים הפסיד שלושים שקלים שהם חצי מהנזק שהיה שישים שקלים.¹⁵⁴⁴ גם במקרה והשוורים אינם שווים, הדין הוא ששור תם משלם חצי מהנזק, ואת הנזק הוא משלם מגופו, אז אם השור התם אינו שווה חצי מהנזק הוא בכל זאת אינו משלם יותר מחצי נזק (למשל: השור התם היה שווה עשרים זוז, והוא נגח שור ששווה אלף זוז והנזק היה חמש מאות זוז, בעל השור שניגף גובה רק עשרים זוזים כשווי של השור התם)¹⁵⁴⁵: (לו) **או נודע כי שור נגח הוא מתמול שלשם** אם נגיחה זו של השור לא הייתה הנגיחה הראשונה, אלא השור נגח גם בימים שעברו (אתמול ושלושום) שלש נגיחות, ובכך הפך להיות שור מועד, **ולא ישמרנו בעליו** ובעל השור המועד עדיין לא שמר על השור המועד שלו, **שלם ישלם שור תחת השור** בעל השור הנוגח צריך לשלם את כל נזק השור שנהרג,¹⁵⁴⁶ **והמות יהיה לו** נבלת השור שנהרג תהיה לבעלים שלו, ואת ההפרש בין שווי השור כשהיה חי לשווי הנבילה עכשיו, ישלם בעל השור המועד¹⁵⁴⁷: (לז) **כי יגנב איש שור או ששה** אם אדם יגנוב שור או ששה,¹⁵⁴⁸ **וטבחו והגנב יטבח** (ישחט) את השור או השה, **או מקרו** או במקרה והגנב ימכור את השור או השה שהוא גנב, **חמשה בקר ישלם תחת השור** במקרה והגנב טבח או מכר שור, הרי שהוא צריך לשלם פי חמשה משווי השור, **וארבע צאן תחת הששה** ואם הגנב טבח או מכר ששה, הרי שהוא צריך לשלם פי ארבעה משווי השה. אמנם, אין דין תשלומי ארבעה וחמישה נוהג באף בהמה אחרת חוץ מבשור ובשה¹⁵⁴⁹:

שמות פרק כב

(א) **אם במחירת מציא הגנב** אם גנב מתגלה בשעה שהוא מנסה להתגנב (במחירת) לתוך בית כדי לגנוב ממנו,¹⁵⁵⁰ **והפה ומת ובשעת ההתגנבות**, הוכה הגנב ונהרג, **אין לו דמים** אין ההכאה נחשבת לרציחה, אין הרוצח מתחייב בנפשו בכך שהרג את הגנב. הסיבה היא שהגנב התגנב וידע שאם בעל הבית יגלה אותו, בעל הבית ינסה למנוע ממנו מלגנוב את רכושו, והגנב חשב לעצמו שאם בעל הבית יתנגד לגניבה, הוא יהרוג אותו, והבא להרגך – השכם להורגו¹⁵⁵¹: (ב) **אם זרחה השמש עליו** אם ברור לך כשמש שהגנב לא היה

¹⁵⁴⁴ רש"י.

¹⁵⁴⁵ רש"י.

¹⁵⁴⁶ רש"י.

¹⁵⁴⁷ רש"י.

¹⁵⁴⁸ אונקלוס.

¹⁵⁴⁹ רש"י. כמו"כ הביא רש"י מחלוקת תנאים לגבי סיבת השינוי בין השור לשה. לפי ר' יוחנן, הגנב התבזה בשעה שנשא את הכבש על כתפו ולכן משלם רק ארבעה, בעוד שאת השור הוליך הגנב ברגליו ולא נשא אותו על כתפו, ולכן משלם פי חמש. ר"מ סובר שהשור התבטל ממלאכתו ולכן הגנב משלם תשלומי חמישה, בעוד השה לא התבטל ממלאכתו, ולכן משלם רק ארבעה. לכאן על דברי ר"מ קשה, שהרי מדוע דווקא במקרה וטבח או מכר אנחנו מתחשבים בביטול מלאכה. א"ע כתב שסיבת החילוק היא מכיוון שכדי להסתייר את השור, יש צורך בגנב מיומן יותר.

¹⁵⁵⁰ רש"י.

¹⁵⁵¹ רש"י, ולפי"ז אין לו דמים הכוונה היא על הגנב, שאין דמיו נחשבים כדי לחייב את בעל הבית שהרג אותו. לפי הא"ע, הכוונה היא שלמי שהרג את הגנב אין דמים, מי שהרג את הגנב אינו חייב מיתה.

הורג אותך במקרה והיית מתנגד לו,¹⁵⁵² דְּמִים לוֹ הגנב נחשב כאדם חי, ואסור להרוג אותו,¹⁵⁵³ שְׁלֵם יְשָׁלֵם עונשו של הגנב הוא לשלם את הממון שגנב, ולא להיהרג,¹⁵⁵⁴ אִם אֵין לוֹ אם לגנב אין כסף כדי לשלם עבור הדברים שגנב, וְנִמְכַר בְּגִנְבָתוֹ (אם אין לגנב כסף כדי לשלם על הגניבה) אזי הגנב יימכר לעבד, כדי שיוכל לשלם חזרה את מה שגנב¹⁵⁵⁵: (ג) אִם הַמִּצָּא תִּמְצָא בְּיָדוֹ הַגְּנֵבָה אם הגניבה תימצא ברשותו של הגנב, והגנב לא טבח או מכר את הגניבה,¹⁵⁵⁶ מְשׁוֹר עַד חֲמוֹר עַד שָׁה חַיִּים בין אם הגניבה הייתה שור, בין אם הגניבה הייתה חמור ובין אם היא הייתה שה, שהם חיים.¹⁵⁵⁷ על כל דבר משלם הגנב תשלומי כפל, בין בעלי חיים ובין כלים,¹⁵⁵⁸ שְׁנַיִם יְשָׁלֵם הגנב צריך לשלם כפול ממה שגנב, על כל דבר שגנב, ישלם שניים¹⁵⁵⁹: (ד) כִּי יִבְעַר אִישׁ שָׂדֵה או כָּרִם אם אדם יוליד את הבהמה שלו בשדה או בכרם של מישהו אחר,¹⁵⁶⁰ וְשָׁלַח אֶת בְּעִירוֹ והבהמה הרסה את השדה, על ידי שהיא רמסה את גידולי השדה,¹⁵⁶¹ וּבְעַר בְּשָׂדֵה אַחֵר או שהבהמה השחיתה את השדה על ידי שאכלה את גידולי השדה,¹⁵⁶² מִיֵּטֵב שָׂדֵהוּ וּמִיֵּטֵב כָּרְמוֹ יְשָׁלֵם אם המזיק רוצה לשלם לניזק מהשדה שלו או מהכרם שלו, חייב המזיק לתת לניזק חלק מובחר משדהו או מכרמו. אמנם, מותר למזיק לשלם את הנזק גם בכסף או בשווה כסף, ואינו חייב לשלם את הנזק על ידי נתנת שדה או כרם לניזק¹⁵⁶³: (ה) כִּי תֵצֵא אֵשׁ אם מרשותו של אדם תצא אש, אפילו על ידי עצמה,¹⁵⁶⁴ וּמִצָּאָה קִצִּים האש תשרוף קוצים, וכך האש תתגבר, וְנֶאֱכַל גְּדִישׁ והאש אכלה גדיש של אדם אחר. הגדיש הוא גידולי הקרקע שנקצרו כבר,¹⁵⁶⁵ או הַקָּמָה או שהאש אכלה קמה של אדם אחר. קמה הוא גידולי הקרקע שעדיין מחוברים לקרקע,¹⁵⁶⁶ או הַשָּׂדֵה או שהאש שרפה את השדה, וכתוצאה מכך, צריך בעל השדה לחרוש את שדהו שוב,¹⁵⁶⁷ שְׁלֵם יְשָׁלֵם הַמְּבַעֵר אֶת הַבְּעֵרָה מי שהבעיר את האש צריך לשלם על

¹⁵⁵² רש"י. לפי א"ע, מדובר ממש על לילה ויום. אם הגב פורץ בלילה, הרי שהוא מתכוון להרוג את בעל הבית במקרה והוא יתגלה, אך כאשר הגנב פורץ ביום, הרי שאינו בא להרוג. אונקלוס: אם בעל הבית חזר לביתו ומצא שם את הגנב, והיו שם עדים שהתרו בבעל הבית שלא יהרוג את הגנב, ובלל זאת בעל הבית הרג את הגנב, הרי שבעל הבית מתחייב בכך, שהרי יש בבית אנשים נוספים שרואים את הגנב, ולכן הוא לא יעז להרוג את בעל הבית. הרמב"ן הקשה על כך, שהרי גם במקרה שאין לו דמים, ברור שהיו עדים שהתרו בו, אחרת לא הייתה לנו הו"א לחייב אותו בהריגת הגנב, ולפי דברי אונקלוס, היה צריך להתחייב, שהרי היו שם עדים. הרמב"ן ניסה להסביר את דעת רש"י שבמקרה בפס' ב' מדובר שהעדים לא רק ראו את הגנב, אלא גם זיהו אותו, בעוד שבפס' א' העדים רק ראו את הגנב ללא זיהוי.

¹⁵⁵³ רש"י.

¹⁵⁵⁴ רש"י.

¹⁵⁵⁵ א"ע.

¹⁵⁵⁶ רש"י. לגבי הלשון המצא תימצא, כתוב בגמ' שדברה תורה כלשון בני אדם. אוה"ח כתב שהיו כאן שני שלבים במציאה: העדים באו להעיד בב"ד שהגנבה נמצאה אצלו, ולאחר מכן ב"ד הלכו לבדוק שעדות העדים היא באמת נכונה.

¹⁵⁵⁷ אונקלוס.

¹⁵⁵⁸ רש"י.

¹⁵⁵⁹ אונקלוס. רש"י חיבר את חים שניים ישלם, וכתב שפירוש הפסוק הוא שהגנב ישלם בע"ח חיים ולא מתים.
¹⁵⁶⁰ רש"י. ספורנו: הכוונה היא שהאדם השאיר את הבהמה שלו ברשותו, והבהמה יצאה מעצמה מרשותו לשדה של אדם אחר.

¹⁵⁶¹ רש"י.

¹⁵⁶² רש"י.

¹⁵⁶³ רש"י. רשב"ם: עפ"י הפשט הכוונה היא שהמזיק צריך לשלם לניזק כפי העידית שבנכסי הניזק, שמא הנזק היה במיטב השדה או הכרם.
¹⁵⁶⁴ רש"י. אוה"ח כתב שיש כאן רמז לרשעת הרשעים.

¹⁵⁶⁵ רשב"ם.

¹⁵⁶⁶ רש"י.

¹⁵⁶⁷ רש"י.

נוקי האש, אפילו אם הוא הדליק את האש ברשותו והאש התפשטה מעצמה¹⁵⁶⁸: (ו) **כִּי יִתֵּן אִישׁ אֶל רֵעֵהוּ כֶּסֶף אוֹ כְּלִים לְשֹׁמֵר בַּמִּקְרָה וְאָדָם יִיתֵן לְחֵבְרוֹ כֶּסֶף אוֹ כְּלִים, כְּדִי שֶׁהַחֵבֵר יִשְׁמֹר עַל הַכֶּסֶף אוֹ הַכְּלִים,**¹⁵⁶⁹ **וְגַבַּב מִבֵּית הָאִישׁ וְהַשּׁוֹמֵר יִטְעַן שֶׁהַכֶּסֶף אוֹ הַכְּלִים נִגְנְבוּ מִמֶּנּוּ,**¹⁵⁷⁰ **אִם יִמְצָא הַגַּבַּב יְשָׁלֵם שְׁנַיִם אִם הִגְבַּב יִמְצָא, הָרִי שֶׁהוּא חַיִּיב לְשַׁלֵּם לְבַעֲלֵים תְּשֻׁלוּמֵי כָּפַל שֶׁל מָה שֶׁנִּגְבַּב**¹⁵⁷¹: (ז) **אִם לֹא יִמְצָא הַגַּבַּב בַּמִּקְרָה וְהִגְבַּב לֹא יִמְצָא, וְנִקְרַב בְּעַל הַבַּיִת אֶל הָאֱלֹהִים בְּעַל הַבַּיִת שֶׁהוּא הַשּׁוֹמֵר, צָרִיךְ לְגַשֵּׁת אֶל הַדֵּיּוּנִים, כְּדִי לְהִשְׁבַּע,**¹⁵⁷² **אִם לֹא שָׁלַח יָדוֹ בְּמִלְאֲכַת רֵעֵהוּ בְּעַל הַבַּיִת שֶׁהוּא הַשּׁוֹמֵר צָרִיךְ לְהִשְׁבַּע שֶׁהוּא לֹא הוֹשִׁיט אֶת יָדוֹ בְּמָה שֶׁמָּסַר לוֹ חֵבְרוֹ, בְּמָה שֶׁהִפְקִיד לוֹ חֵבְרוֹ.**¹⁵⁷³ **חֲזִ"ל אָמְרוּ שֶׁמְדוּבָר כַּאֲשֶׁר בְּשׁוֹמֵר חֵינִם, וְלִכְּנֹ, עַל יָדֵי שֶׁהַשּׁוֹמֵר נִשְׁבַּע שֶׁהוּא לֹא גַבַּב בְּעַצְמוֹ אֶת הַחֶפֶץ, הוּא נִפְטָר מִלְּשַׁלֵּם עַל הַחֶפֶץ: (ח) **עַל כָּל דְּבַר פֶּשַׁע אִם יִתְּבַרֵר שֶׁבְּעַל הַבַּיִת פֶּשַׁע, כְּלוּמֵר, יָבֹאוּ עֲדִים וְיַעֲיִדוּ שֶׁבְּעַל הַבַּיִת, הַשּׁוֹמֵר, הוּא שֶׁנִּגְבַּב אֶת הַפִּיקְדוֹן,**¹⁵⁷⁴ **עַל שׂוֹר עַל חֲמוֹר עַל שֶׁהוּא עַל שְׁלֵמָה עַל כָּל אֲבֹדָה וְהַעֲדִים יַעֲיִדוּ שֶׁהַשּׁוֹר אוֹ הַחֲמוֹר אוֹ הַשֶּׁה אוֹ הַבַּגַּד אוֹ כָּל דָּבָר שֶׁנִּגְבַּב מִהַשּׁוֹמֵר,**¹⁵⁷⁵ **אֲשֶׁר יֵאָמֵר כִּי הוּא זֶה בְּכָל מִקְרָה שֶׁיָּבֹאוּ עֲדִים לְבַעַל הַבַּיִת וְיֵאָמְרוּ לוֹ שֶׁהִפְקִידוֹן שֶׁהוּא טוֹעֵן שֶׁנִּגְבַּב מִמֶּנּוּ נִמְצָא אֲצִלוֹ,**¹⁵⁷⁶ **עַד הָאֱלֹהִים יָבֹא דְּבַר שְׁנֵיִם יֵשׁ לְהַבִּיא אֶת הַטַּעֲנוֹת שֶׁל הָעֲדִים לִפְנֵי בֵּית דִּין, וּבֵית דִּין יַחְקִרוּ אֶת הָעֲדִים,**¹⁵⁷⁷ **אֲשֶׁר יִרְשִׁיעַן אֱלֹהִים יְשָׁלֵם שְׁנַיִם לְרֵעֵהוּ וְיֵמִי שִׁחִיבוֹ אוֹתוֹ הַדֵּיּוּנִים צָרִיךְ לְשַׁלֵּם כְּפֹל מִהַחֶפֶץ. בֵּין אִם הַדֵּיּוּנִים יַחֲיִיבוּ אֶת הַשּׁוֹמֵר וְיֵאָמְרוּ שֶׁהוּא בֹאמֵת גַּבַּב, וּבֵין אִם הַדֵּיּוּנִים יַחֲיִיבוּ אֶת הָעֲדִים, בְּגַלְל שֶׁהִתְבַּרֵּר בְּבֵית דִּין שֶׁעֲדִים אֵלוֹ הֵיוּ עֲדִים זִמְמִים**¹⁵⁷⁸: (ט) **כִּי יִתֵּן אִישׁ אֶל רֵעֵהוּ חֲמוֹר אוֹ שׂוֹר אוֹ שֶׁהוּא וְכָל בְּהֵמָה לְשֹׁמֵר אִם אָדָם יִיתֵן לְחֵבְרוֹ חֲמוֹר, שׂוֹר, שֶׁהוּא אוֹ כָּל בְּהֵמָה אַחֲרָת כְּדִי לְשַׁמֵּר. כַּאֲשֶׁר מְדוּבָר עַל שׁוֹמֵר שֶׁכֵּר,**¹⁵⁷⁹ **וּמָת וְהַבְּהֵמָה מֵתָה, אוֹ נִשְׁבַּר אוֹ שְׁחִיָּה אֲכָלָה אֶת הַבְּהֵמָה,**¹⁵⁸⁰ **אוֹ נִשְׁבָּה אוֹ שֶׁהַבְּהֵמָה נִלְקַחָה בְּשָׂבִי, כְּלוּמֵר: הַבְּהֵמָה נִגְנְבָה מִמֶּנּוּ בְּאִיּוּמִים וּבְכַח,**¹⁵⁸¹ **אִין רָאָה****

¹⁵⁶⁸ רש"י.

¹⁵⁶⁹ אונקלוס.

¹⁵⁷⁰ רש"י. רמב"ן: אין צורך לומר בפס' זה שרק לפי טענת השומר החפץ נגבב ממנו, שהרי בהמשך הפסוק כתוב מפורש שנמצא הגבב. רק בפסוק הבא שלא נמצא הגבב, לא ניתן לומר שבאמת מדובר על גבבה.

¹⁵⁷¹ רש"י.

¹⁵⁷² רש"י.

¹⁵⁷³ אונקלוס. רמב"ן: הכוונה היא שהשומר נשבע שלא השתמש כלל בחפץ, שהרי אם השתמש, נעשה גבב, וחייב אפילו באונסין. א"ע: השבועה תהיה גם שלא פשע בכלל בפיקדון.

¹⁵⁷⁴ רש"י.

¹⁵⁷⁵ רש"י.

¹⁵⁷⁶ רש"י.

¹⁵⁷⁷ רש"י.

¹⁵⁷⁸ רש"י + אונקלוס. רש"י הביא גם את דרשת חז"ל שרק מודה במקצת חייב, אך כתב שהכוונה היא כאשר טען שחלק מהפיקדון נגבב ממנו. הרמב"ן חלק על כך מסוגיות הגמרא, וכתב שהכוונה היא שהשומר מודה שהמפקיד הפקיד אצלו רק חלק מהפיקדון שטוען.

¹⁵⁷⁹ רש"י, ולכן חייב בגניבה ואבידה. אמנם הרשב"ם (בפס' ו') חילק בין שתי הפרשות בכל שכתב שהפרשה הראשונה מדברת על כסף או כלים שדרך האדם לשמור את הדברים הללו אצלו בבית, בעוד הבהמות שבפרשתו, אדם שומר עליהם בשדה, והשמירה צריכה להיות שלא ייגנבו. הרמב"ן מצא עוגן להסבר חז"ל בהבדל בין שתי הפרשות: דרך אנשים לשמור על כסף וכלים בחינם, ואילו על בהמות דרך העולם לשמור בשכר.

¹⁵⁸⁰ רשב"ם.

¹⁵⁸¹ אונקלוס.

אין אדם אחר שראה את מה שקרה לבהמה¹⁵⁸²: (י) **שְׁבַעַת יְקוֹק תְּהִיָּה בֵּין שְׁנֵיהֶם** בין המפקיד לשומר תהיה שבועה, השומר צריך להישבע למפקד,¹⁵⁸³ **אִם לֹא שָׁלַח יָדוֹ בְּמִלְאֲכַת רֵעֵהוּ** השומר יישבע שהוא לא הושיט את ידו במה שמסר לו חברו, שהוא לא השתמש במה שנתן לו חברו לשמור עליו.¹⁵⁸⁴ וכן נשבע השומר שהיה כאן אונס, שהרי שומר חייב בגניבה ואבידה ופטור מאונס.¹⁵⁸⁵ (אם השומר השתמש במה שהופקד אצלו, גם אם לאחר מכן אירע אונס בחפץ, השומר חייב לשלם),¹⁵⁸⁶ **וְלָקַח בְּעֵלְיוֹ הַבְּעָלִים**, המפקד, ייקח את השבועה, המפקד יסתפק בשבועתו של השומר,¹⁵⁸⁷ **וְלֹא יִשְׁלַם** והשומר אינו משלם למפקד כלום¹⁵⁸⁸: (יא) **וְאִם גָּנַב יִגְנַב מֵעֲמוֹ** אם הפיקדון גנב מהשומר שכר,¹⁵⁸⁹ **יִשְׁלַם לְבְּעָלְיוֹ** השומר שכר חייב לשלם את שווי הפיקדון לבעלים, למפקד: (יב) **אִם טָרַף יִטְרַף** אם הבהמה שהופקדה אצל השומר שכר נטרפה על ידי חיות טורפות,¹⁵⁹⁰ **יִבְאֵהוּ עַד** שומר השכר יביא עדים שהבהמה נטרפה באונס,¹⁵⁹¹ **הַטְּרֵפָה לֹא יִשְׁלַם** ואין שומר השכר משלם במקרה וחיה טורפת טרפה את הבהמה שהופקדה אצלו¹⁵⁹²: (יג) **וְכִי יִשְׁאַל אִישׁ מֵעַם רֵעֵהוּ** אם אדם ייקח מחברו בהמה כלשהי בהשאלה,¹⁵⁹³ **וְנִשְׁבַּר אוֹ מָת** והבהמה נטרפה על ידי חיה או שמתה,¹⁵⁹⁴ **בְּעֵלְיוֹ אֵין עֲמוֹ שְׁלֵם יִשְׁלַם** במקרה ואין בעל הבהמה שהושאלה נמצא יחד עם השואל במלאכתו, חייב השואל לשלם על הבהמה, למרות שיש כאן אונס. למדנו שיש ארבעה סוגים של שומרים: שומר חינוס פטור מכל סוג של נזק (גם על גניבה ואבידה) וחייב רק בפשיעה או כאשר גנב את החפץ. שומר שכר חייב בגניבה ואבידה ופטור מאונס. שואל חייב באונס וכל שכן שחייב בגניבה ואבידה, ורק במקרה שבעל הבהמה היה איתו בשעת מלאכה, פטור השואל. סוג שומר רביעי הוא השוכר שמוזכר בפסוק הבא, אלא שנחלקו חכמים אם דינו כשומר שכר או שדינו כשומר חינוס¹⁵⁹⁵: (יד) **אִם בְּעֵלְיוֹ עֲמוֹ** אם בעל הבהמה היה עם השואל בשלב כלשהו, בין אם היה בשעת המלאכה ובין אם היה עם השואל בשעת השאלה עצמה,¹⁵⁹⁶ **לֹא יִשְׁלַם** אין השואל חייב לשלם לשואל, **אִם שָׁכִיר הוּא בָּא בְּשִׁכְרוֹ** אם הבהמה הייתה שכורה, הרי שהוא נתן שכר למי ששכר ממנו את הבהמה, ולכן אין דינו

¹⁵⁸² אונקלוס.

¹⁵⁸³ אוה"ח: הטעם שכתוב בין שניהם היא מכיוון שאם המשביע יודע שהנשבע נשבע לשקר, הרי שגם הוא

חוטא ונענש על כך.

¹⁵⁸⁴ אונקלוס.

¹⁵⁸⁵ רשב"ם.

¹⁵⁸⁶ רש"י.

¹⁵⁸⁷ רש"י.

¹⁵⁸⁸ רש"י.

¹⁵⁸⁹ אונקלוס.

¹⁵⁹⁰ רש"י.

¹⁵⁹¹ רש"י. רמב"ן הקשה על כך, הרי לפני כן האמינה התורה לשומר שכר בשבועה בלבד ללא עדים, ואם כן, מדוע חייבה כאן התורה את שומר השכר להביא עדים? על כך כתב שבמקרים של ליסטים או מוות, אין דרך העולם שיהיו עדים, אך כאשר חיה רעה טורפת בהמה אחרת, מסתמא שהיו שם עדים שראו זאת. בהסבר נוסף כב הרמב"ן כשיטה הסוברת שבמקרה ויש עדים, אין שבועה מספיקה. א"ע: שומר השכר יביא חלק מנבלת הבהמה כהוכחה לכך שהבהמה נטרפה.

¹⁵⁹² רש"י, אך אם נטרפה בידי חיה שאינה טורפת, חייב שומר השכר לשלם.

¹⁵⁹³ אונקלוס.

¹⁵⁹⁴ רשב"ם.

¹⁵⁹⁵ רש"י. א"ע: כאשר אין בעליו עימו, יכול הבעלים לטעון שהשואל הכביד מידי על הבהמה שלו, ולכן אין

השואל פטור.

¹⁵⁹⁶ רש"י.

כשואל¹⁵⁹⁷: (טז) וְכִי יִפְתָּה אִישׁ בְּתוֹלָה אֲשֶׁר לֹא אֲרָשָׁה וְשָׁכַב עִמָּה אִם אָדָם יִפְתָּה נַעֲרָה שְׁעוֹד לֹא הִתְאַרְסָה לְהִתְחַתֵּן אִתּוֹ, עַל יְדֵי שִׂיאָמֵר לֵה דַבְּרֵי שֶׁקֶר,¹⁵⁹⁸ מָהֵר יִמְהַרְנָה לוֹ לְאִשָּׁה הָאָדָם שְׁפִיתָה אֶת הָאִשָּׁה לְהִתְחַתֵּן אִתּוֹ חַיִּיב לְכַתּוֹב לְאִשָּׁה כְּתוּבָה, כְּמוֹ כָּל אִשָּׁה אַחֲרַת שְׁכּוֹתְבִים לֶה כְּתוּבָה¹⁵⁹⁹: (טז) אִם מָאֵן יִמָּאֵן אָבִיָּה לְתַתָּה לוֹ אִם אָבִי הִנְעֵרָה שְׁפוֹתָתָה יִסְרַב לְחַתֵּן אֶת בֵּיתוֹ עִם הָאָדָם שְׁפִיתָה אוֹתָהּ,¹⁶⁰⁰ כֶּסֶף יִשְׁקַל כְּמֹהֵר הַבְּתוּלָה הָאִישׁ הַמְּפַתָּה צָרִיךְ לְשַׁלֵּם לְנַעֲרָה שְׁפִיתָה כֶּסֶף כְּמוֹ שֶׁמְקוּבַל לְתַת בְּמִקְרִים מֵעַיִן אֱלוֹ, כְּאִשֶׁר הַכּוּוֹנָה הִיא לְחַמִּישִׁים שְׁקֵלֵי כֶּסֶף¹⁶⁰¹: (יז) מְכַשְׁפָּה לֹא תִחְיֶה אֲסוּר לָךְ לְהַשְׁאִיר מְכַשְׁפָּה בְּחַיִּים, אֲלֵא עֲלִיךְ לְהַרְוֹג אֶת הַמְּכַשְׁפָּה בְּבֵית דִּין¹⁶⁰²: (יח) כָּל שֹׁכֵב עִם בְּהֵמָה מוֹת יוֹמָת אָדָם שֶׁמִּתְחַתֵּן עִם בְּהֵמָה – דִּינוֹ סְקִילָה בְּבֵית דִּין: (יט) זִבְחַ לְאֱלֹהִים אָדָם שֶׁמְקַרֵּיב קֶרְבֵּן לְעִבּוּדָה זָרָה,¹⁶⁰³ יִחָרֵם יוֹמָת,¹⁶⁰⁴ בְּלִיתִי לְיִקְוֶן לְבַדּוֹ מוֹתֵר לְהַקְרִיב קֶרְבָּנוֹת רַק לְשֵׁם ה' ¹⁶⁰⁵: (כ) וְגַר גַּר תּוֹשֵׁב, גּוֹי שֶׁגַר בְּאַרְצְךָ וְקִיבַל עַל עֲצֻמוֹ אֶת שְׁבַע מִצְוֹת בְּנֵי נֹחַ,¹⁶⁰⁶ לֹא תוֹנֶה אֲסוּר לְהוֹנוֹת בְּדַבְרִים אֶת הַגֵּר. אֲסוּר לְהַצִּיק לְגַר וְלֹאמֵר לוֹ דְּבָרִים שֶׁמְצִיקִים לוֹ,¹⁶⁰⁷ וְלֹא תִלְחָצְנֻהוּ וְכֵן אֲסוּר לְגַזּוֹל מִגֵּר,¹⁶⁰⁸ כִּי גֵרִים הֵייתֶם בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם (יֵשׁ לְהַקְפִּיד עַל אוֹנְאָת גֵּר) כִּיּוֹן שֶׁאַתֶּם עֲצַמְכֶם הֵייתֶם גֵּרִים בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם, וְאִם כֵּן אַתֶּם יוֹדְעִים, שֶׁהִי מְצִיל אֶת הָעֲשׂוּקִים. כְּמוֹ שֶׁהִי הִצִּיל אֶתְכֶם מִהָעוֹשֶׁק בְּמִצְרַיִם, כֵּךְ הִי יִצִּיל אֶת הַגֵּר אִם תּוֹנֶה אוֹתוֹ¹⁶⁰⁹: (כא) כָּל אֱלֹמְנָה וְיִתּוֹם לֹא תַעֲנוּן אֲסוּר לְעַנּוֹת יְתוֹם וְאֱלֹמְנָה. אִיסוּר זֶה כּוֹלֵל כָּל אָדָם, אֲלֵא שֶׁהַתּוֹרָה צִוּוּתָה דוּקָא עַל הִיתּוֹם וְהָאֱלֹמְנָה, מְכִיּוּן שֶׁהֵם חֲלָשִׁים, וְנוֹחַ יוֹתֵר לְהַצִּיק לָהֶם¹⁶¹⁰: (כב) אִם עֲנָה תַעֲנֶה אֹתוֹ אִם

¹⁵⁹⁷ רש"י + רשב"ם.

¹⁵⁹⁸ רמב"ן. לפי אונקלוס מדובר על שידול ולא דווקא על ידי שקר. כמוכן שאין מדובר על חתונה רגילה!
¹⁵⁹⁹ רש"י. בהסבר המילה מוהר נחלקו המפרשים אם הוא לשון מהירות בגלל שהוא הדבר הראשון שנעשה בשעת החתונה או שהוא מלשון קישור.

¹⁶⁰⁰ אונקלוס.

¹⁶⁰¹ רש"י.

¹⁶⁰² רש"י, וכתב שגם מכשף אסור, אלא שדברה תורה בהווה, שרוב המכשפות היו נשים. רשב"ם: ציווי התורה הוא גם שלא להתיימשך מלרדוף את המכשפות, למרות שבד"כ הן מתחבאות. רמב"ן: הטעם שהתורה החמירה כל כך עד שאמרה שאסור להחיות מכשפה, ולא הסתפקה התורה במילים מות תמות היא מכיוון שהיא מלאה בטומאה והיא מפתה טיפשים שילכו אחרי דבריה.

¹⁶⁰³ רש"י.

¹⁶⁰⁴ רש"י. כמו"כ כתב שהסיבה שנכתבה כאן שוב למרות שהתורה כבר אמרה שמי שמקריב לע"ז דינו מוות, היא כדי לומר לנו באלו עבודות שעבד חייב מוות. רק על עבודות שעושים כמותם לה' (כמו ניסוך או הקטרה) אך מלאכות שאין דרכן לעשות כן לה' (כגון נישוק וגיפוף) אין חייבים עליהם מיתה. א"ע כתב שכאן לא מדובר על אדם מישראל, שהרי ה' הזהיר אדם מישראל על כך כבר בדיבור השני. ממילא מובן מדוע כתוב לאלהים, שהרי מדובר על כך שהוא מקריב קרבן לאלהים שהוא רגיל לעבוד אותו מלפני כן. הרמב"ן הקשה על א"ע, שהרי אמנם התורה כתבה את איסור ע"ז כבר בעשרת הדברות, אך כאן כתבה התורה את העונש ובעשרת הדברות לא כתוב את עונש העובד ע"ז. לכן כתב הרמב"ן שהכוונה היא שאסור להקריב לשום מלאך בשמים, למרות שהכוונה היא לעשות את רצון ה'. בביאור יחרם כתב הרמב"ן שהכוונה היא שהאדם יהיה חרם כמו הע"ז, ואולי הטעם הוא מכיוון שצריך להשמיד את שניהם: את הע"ז ואת העובד אותה. ספורנו כתב שהאיסור כאן הוא על הקרבה לכל האלהים יחד, למרות שבתוך כל האלהים הוא כולל גם את ה'.

¹⁶⁰⁵ אונקלוס.

¹⁶⁰⁶ רש"י + א"ע.

¹⁶⁰⁷ רש"י.

¹⁶⁰⁸ רש"י. אונקלוס: האיסור הוא להציק לגר. רשב"ם: אסור להכריח את הגר לעשות את מלאכתנו.

¹⁶⁰⁹ רמב"ן. רש"י: מום שבך אל תאמר לחברך, ומכיוון שאתם עצמכם הייתם גרים במצרים, הרי שיש לכם את אותו מום שיש לגרים. רשב"ם: בגלל שצרת הגר היא גדולה, גם העונש למי שמציק לו הוא גדול. אה"ח: האיסור כאן הוא כדי שבנ"י לא יזלזלו בגרים ויאמרו שרק זרע ישראל הם בקדושה וכל השאר הוא מהטומאה, לכן אמר ה' שגם בנ"י היו במצרים וגם הם היו צריכים זיקוק ניצוצות.

¹⁶¹⁰ רש"י. רמב"ן כתב שגם אלמנה עשירה אסורה בעינוי, כיוון שדמענה מצויה.

אתה תענה את היתום או את האלמנה, אתה עתיד להיענש על כך,¹⁶¹¹ **כִּי אִם צַעַק יִצְעַק אֱלֹהִים** אתה תענה את היתום או את האלמנה יצעקו אליי ויתלוננו על כך שאתם מענים אותם,¹⁶¹² **שָׁמַע אֲשַׁמַּע צַעְקוֹתוֹ** אני אקבל את צעקתם של היתום או האלמנה (וכן אעזור להם גם אם לא יצעקו אליי)¹⁶¹³: **(כג) וְחָרָה אַפִּי** אני אתמלא ברוגז עליכם,¹⁶¹⁴ **וְהָרַגְתִּי אֶתְכֶם בְּחָרֶב** אני (ה') אהרוג אתכם (את המציקים ליתומים ואלמנות) על ידי חרב,¹⁶¹⁵ **וְהָיוּ נְשִׁיכֶם אֱלֻמָּנוֹת וּבְנֵיכֶם יְתוּמִים** נשותיכם יישארו תמיד אלמנות ובניכם יישארו תמיד יתומים. ה' אומר כאן שמי שיציק ליתום או לאלמנה, ימות, ולא יידעו בוודאות שהוא מת, ולכן אשתו תישאר תמיד אלמנה, כיוון שיהיה אסור לה להתחתן, שמא בעלה עדיין בחיים, וכן לבן יהיה אסור לקבל את הירושה שמא אביו עדיין בחיים¹⁶¹⁶: **(כד) אִם בְּסֹף תִּלְוֶה אֶת עַמִּי** כאשר אתה תלווה כסף לאדם מישראל,¹⁶¹⁷ **אֵת הָעֲנִי עִמָּךְ** אם תלווה את הכסף לאחד העניים שעמך,¹⁶¹⁸ **לֹא תִהְיֶה לוֹ כְּנִשָּׁה** אסור לך לדרוש את הממון מהלווה, כאשר אתה יודע שאין לו כסף להחזיר לך את ההלוואה,¹⁶¹⁹ **לֹא תִשְׁיָמוּן עָלָיו נֶשֶׁךְ** אסור לך לשים ריבית על ההלוואה. אסור להלוות בריבית¹⁶²⁰: **(כה) אִם חָבַל תַּחְבֹּל שְׁלֵמַת רֵעֶךָ** אם אתה תיקח את בגדו של חברך כמשכון לאחר שהגיע מועד פירעון ההלוואה. במקרה וראובן הלווה כסף לשמעון עד לתאריך יח' ניסן, וביום יח' ניסן התברר שלשמעון אין כסף להחזיר לראובן, לכן ביום הפירעון, ביח' ניסן, לקח ראובן בגד של שמעון כמשכון,¹⁶²¹ **עַד בֹּא הַשָּׁמֶשׁ תִּשְׁיָבְנוּ לוֹ** יש להחזיר לשמעון את הבגד כדי שהוא

¹⁶¹¹ רש"י, וכתב שמקרא זה הוא מקרא חסר, ולא כתוב מה בדיוק העונש. ניתן להסביר זאת עפ"י השפ"ח, שהרי בפסוק הבא כן מופיע עונש "והרגתי אתכם..." , "אלא שרש"י הוכרח לומר שהעונש חסר מפסוק זה מכיוון שכי היא נתינת טעם לדבר, ואם כן, חסר מהפסוק על מה נותנת התורה טעם. רמב"ן פירש שהכוונה היא שברגע שהיתום או האלמנה יצעקו אל ה', הוא יושיע אותם. לפי הרמב"ן, אין חסר כאן חלק מהעונש, אלא צלע זה של הפסוק מחובר לצלע שאחרי זה, אם תענה את היתום והוא יצעק אליי, אז אני אשמע את צעקתו. אוה"ח: הטעם שהתורה כתבה אותו, למרות שברור הדבר שיש כאן חזרה אל היתום והאלמנה הוא מכיוון שבפסוק זה אנחנו לומדים שאסור גם לענות אדם רגיל, אך רק יתום ואלמנה ה' מעניש את מי שמציק להם בצורה זו. הכלי יקר פירש את הכפילות של ענה תענה ואמר שכאשר מענים את היתום, מענים גם את אימו האלמנה. על דרך הרמז כתב שהכוונה היא שכאשר מענים את היתום, מענים גם את ה'.

¹⁶¹² א"ע: מדובר על היתום שצועק. גם אלמנה אם תצעק, ה' יפרע ממי שמציק לה, אך יתום אינו יכול לבטא במילים את מה שמפריע לו, ולכן הוא צועק.

¹⁶¹³ אונקלוס. רמב"ן: הכפל של שמע אשמע הוא כדי לחזק את העניין שה' יקבל את צעקתם של היתומים והאלמנות.

¹⁶¹⁴ אונקלוס.

¹⁶¹⁵ אונקלוס. א"ע: הסיבה שכתבו זאת בלשון רבים היא מכיוון שגם מי שלא הציק ליתום או לאלמנה, אלא שתק, נכלל בגדר העונש.

¹⁶¹⁶ רש"י, והסיבה שכתב זאת היא מכיוון שברגע שהאדם מת בחרב, ברור שאשתו היא אלמנה. ישנם מפרשים אחרים שכתבו שהטעם שהתורה כתבה זאת כדי להדגיש את המידה כנגד מידה: הוא הציק ליתום או לאלמנה, עכשיו גם אשתו וילדיו יהיו יתומים ואלמנות.

¹⁶¹⁷ רש"י, וכתב שלפי ר' ישמעאל, אם זה אינו רשות. כמו כן הסביר רש"י את הסיבה שכתוב "את עמי", כדי לומר שאם יש אדם מישראל שצריך הלוואה וגוי, יש להלוות קודם כל לאדם מישראל. ספורנו: אם יתקיים שעדיין יהיו עניים בישראל שיהיו זקוקים להלוואה. א"ע: אם ה' ייתן לך ממון שתוכל להלוות אותו לעניים, והסביר שהתורה קראה לעני "עמי" כיוון שמי שהוא חסיד, לא יבקש עושר, כמו אליהו ושמאל. אוה"ח: אם ראית שיש לך יותר כסף ממה שאתה צריך, הרי שתדע שהסיבה שה' נתן לך כסף זה היא כדי שתלווה אותו לאחרים.

¹⁶¹⁸ אונקלוס. רש"י: מכאן לומדים שענייך ועניי עיר אחרת, ענייך קודמים.

¹⁶¹⁹ רש"י. הכלי יקר: אל תהיה כנושה לעני שהרי ה' הוא שיפרע את החוב. א"ע: אל תדרוש כל הזמן שהעני יחזיר לך טובה על כך שהלווית לו כסף. רשב"ם: מדובר שבני הצלעות בפסוק על זמן הפירעון, וציווי התורה הוא שלא להכריח את העני לקחת משכון בתמורה לכך שלא יפרע לך את ההלוואה בתאריך שקבעת לו וכן שלא תוסיף לו ריבית תמורת דחיית מועד הפירעון.

¹⁶²⁰ רש"י.

¹⁶²¹ רש"י. רשב"ם: הכוונה היא בלקיחת משכון ע"י ב"ד, שהרי בספר דברים אנחנו רואים שאסור לבא אל מישהו כדי לקחת לו את המשכון. כמו"כ כתב הרשב"ם שזהו פירוש לא תהיה לו כנושה. בפירוש הכפילות חבול תחבול כתב רש"י שה' בא לומר לאדם שבכל יום הוא מחזיר לאדם את הנשמה, למרות שהאדם חייב לה'

יוכל ללבושו עד שקיעת החמה ורק לאחר מכן ראובן יקח את הבגד אליו למשכון. מדובר בבגד שלובשים ביום, ולכן ראובן צריך להחזיר בכל יום את הבגד לשמעון כדי ששמעון יוכל ללבוש את הבגד ביום, ובכל לילה, ראובן ייקח את הבגד משמעון וישאיר את הבגד אצלו לאורך הלילה¹⁶²²: **כִּי הוּא כְּסוּתוֹ לְבִדָּה** (הסיבה שאני מצווה אותו להחזיר ללווה את המשכון בכל יום היא) מכיוון שזהו הבגד היחיד שיש לו ללבוש¹⁶²³, **הוּא שְׂמֹלְתוֹ לְעֵרוֹ** ובמקרה ומדובר בחלוק, זהו החלוק היחיד שיש לאדם זה ללבוש¹⁶²⁴, **בְּמָה יִשְׁכַּב** ואם לקחת ממנו את המזרון שלו, על מה הוא ישכב, אין לעני דבר אחר לשכב עליו, ולכן עליך להחזיר לו את המזרון¹⁶²⁵, **וְהָיָה כִּי יֵצֵעַ אֵלַי** אם העני יצעק אליי על שלקחת ממנו את המשכון ולא החזרת לו, **וְשָׁמַעְתִּי כִּי חֲנוּן אָנִי** אני אשמע לצעקתו של הלווה כיוון שאני רחמן¹⁶²⁶: **כִּזוֹ אֱלֹהִים לֹא תִקְלַל אֶסוּר לְקַלֵּל אֶת ה',** ומכאן למדו חכמים שגם אסור לקלל דיין¹⁶²⁷, **וְנִשְׂיָא בְּעַמְּךָ לֹא תֵאָדָר** וכן אסור לך לקלל אדם חשוב בישראל¹⁶²⁸: **כַּחַח מְלֵאֲתֶיךָ בִּיכּוּרִים**, **וְדַמְעֶיךָ הַתְּרוּמוֹת** שאתה חייב לתת לכהן¹⁶³⁰, **לֹא תֵאָחֵר אֶסוּר לְךָ** לשנות את סדר ההפרשה. אסור להפריש תרומה לכהן לפני שנותנים את הביכורים, ואסור לתת מעשר ללוי, לפני שנותנים את התרומה לכהן¹⁶³¹, **בְּכוֹר בְּנֶיךָ תִּתֶּנּוּ לִי** עליך לתת לי כל בן בכור שיוולד לך. הכוונה היא שיש לפדות את הבכור על ידי נתינת חמשה סלעים לכהן¹⁶³²: **כִּטּוֹ בֶּן תַּעֲשֶׂה לְשִׂרְךָ לְצִאֲנֶיךָ** כך תעשה גם עם השוורים שלך ועם הצאן שלך, כמו שאת בכור האדם אתה צריך לתת לי, כך גם את בכור הבהמה אתה צריך לתת לי. את בכור הבהמה הטהורה נותנים לכהן כדי שיקריב אותו

הרבה, כך המלווה יבוא בכל פעם להחזיר את המשכון ללווה. אה"ח: בכפילות יש רמז לשלשת הבחינות שבאדם מישראל: נפש רוח ונשמה.

¹⁶²² רש"י. א"ע: ההיגיון בכך שהבגד נמצא אצל המלווה בלילה, למרות שאין ללווה שום צורך בבגד לאורך הלילה, הוא מכיוון שכך לא ייתן הלווה את הבגד ללווה נוסף עבור משכון.

¹⁶²³ רש"י.

¹⁶²⁴ רש"י.

¹⁶²⁵ רש"י. אמנם נראה שאת המזרון יש להחזיר בלילה ולקחת אותו ביום.

¹⁶²⁶ א"ע, וכתב שחננו היינו לשון רחמן. בתחילת דבריו כתב דעה הסוברת שחננו היינו מלשון חנווני, שה' ייקח מהעשיר וייתן לעני, וכן כתב ספורנו, אך הא"ע דחה הסבר זה שהרי מה מבקש דוד מה' כאשר מתפלל לפניו "חנני". רמב"ן כתב שחננו היינו מלשון חניב, שגם אם לאדם זה לא מגיע שה' ישמע את צעקתו, ה' עדיין ישמע את צעקתו. רשב"ם: למרות שאין כאן שום טענת חמס, שהרי בדין לקח המלווה את הבגד למשכון, בכל זאת ה' ישמע ללווה לפני משורת הדין.

¹⁶²⁷ רש"י. רמב"ן הסביר שאם הכוונה היא לאיסור על ברכת ה', הכוונה היא לאסור בכל סוג של כינוי. ספורנו: למרות שאתה חושב שהדין הטה את הדין, אסור לך לקלל אותו. א"ע: הכוונה היא שהעני לא יקלל את הדין שנתן למלווה להוציא את המשכון מידו. רשב"ם: דיבר הכתוב בהווה, כיוון שאנשים רגילים לקלל את מי שדן דיני ממונות ונפשות כמו הדיינים והמלכים.

¹⁶²⁸ אונקלוס. א"ע כתב בשם הגאונים שיש לחלק בין קללה למארה. קללה היא בפני האדם המקולל, ומארה היא קללה שלא בפני האדם. כמו"כ פירש הא"ע שהנשיא המוזכר כאן הוא המלך. רמב"ן הסתפק אם בכלל נשיא הוא גם ראש הסנהדרין שנקרא נשיא בגמרא.

¹⁶²⁹ רש"י. א"ע: מדובר על תירוש. א"ע בשם רס"ג: מלאתך כולל גם את התבואה וגם את הכרם. ספורנו: מדובר על תרומת דגן, ואילו דמעך היא התרומה הנוזלית של תירוש ויצהר. רמב"ן: המלאה היא התבואה שממלאת את הבית בשעה שאוספים אותה. פירוש נוסף שכתב הוא שהמלאה נקראת כך משום הברכה שנתן ה' כדי למלא את הבית.

¹⁶³⁰ רש"י. א"ע: מדובר על יצהר. לפי הא"ע, מדובר כאן על מצוות ביכורים, ולכן נסמכה מצווה זו לבכור, כיוון שכמו שיש לתת את ראשית התבואה לכהן, יש גם לתת את הבכור לכהן, וכן פירש הרשב"ם. כמו כן דחה הא"ע פירוש שמדובר על איסור לאחר מלהתחתן.

¹⁶³¹ רש"י.

¹⁶³² רש"י. הטעם לחזרה הוא מכיוון שהתורה רצתה להסמיך את בכור האדם שבפסוק זה לבכור בהמה, ולמרות שגם בכור בהמה כבר נכתב, מסמיכות זו למדנו דין חדש, שכמו שאדם פודה את בנו הבכור לאחר שלשים יום, כך בבכור בהמה טהורה, האדם מטפל בהמה שנולדה במשך חודש, ולאחר מכן נותן אותו לכהן.

בתור קרבן שנקרא בכור, והבשר נאכל על ידי הכהנים,¹⁶³³ **שִׁבְעַת יָמִים יְהִי עִם אָמוֹ** אמנם בשמונת הימים הראשונים לאחר הלידה, אסור לכהן לקחת את הבכור שנולד, אלא על הכהן להשאיר את הבכור יחד עם אימו,¹⁶³⁴ **בַּיּוֹם הַשְּׁמִינִי תִתְּנוּ לִי** ומהיום השמיני להולדת הבכור והלאה, מותר לכהן לקחת את הבכור ולהקריב אותו¹⁶³⁵: **(ל) וְאֲנֹשִׁי קָדָשׁ תִּהְיוּ לִי** על ידי שאתם תפרשו מאכילת שקצים ורמשים, אתם תהיו אנשים קדושים לי,¹⁶³⁶ **וּבִשָּׂר בְּשָׂדֵה טְרֵפָה לֹא תֹאכְלוּ** אם יש בהמה שנטרפה בשדה (וממילא לא נשחטה כדון), בשר בהמה זו הוא בשר טריפה, ובשר זה אסור באכילה. אמנם אין הכוונה דווקא לבשר שנטרף בשדה, והוא הדין שבשר טריפה אסור בכל מקום, אלא שהתורה כתבה שדה מכיוון שהבשר נטרף בדרך כלל בשדה,¹⁶³⁷ **לְקַלֵּב תִּשְׁלַכֶנּוּ אֹתוֹ** מותר להשליך את בשר הטריפה לכלבים. (מותר ליהנות מבשר טריפה על ידי האכלת בהמות בבשר זה או על ידי נתינתו לגוי, אלא שהתורה כתבה שאפשר לתת בשר זה דווקא לכלב, כשכר על כך שביציאת מצרים, לא חרץ הכלב את לשונו לכל אדם מישראל)¹⁶³⁸:

שמות פרק כג

(א) לֹא תִשָּׂא שְׁמַע שְׂוֹא אסור לדיין לקבל עדות שקר, ואסור לכל אדם לקבל לשון הרע,¹⁶³⁹ **אֵל תִּשָּׂא יָדְךָ עִם רִשָּׁע לְהִיטֵד עַד חָמָס** אל תתחבר לאדם רשע על ידי שאתה תהיה בשבילו עד שקר. אם אתה יודע שראובן הולך לתבוע כסף משמעון, ואתה יודע שראובן משקר, אסור לך להיות עד בשביל ראובן¹⁶⁴⁰: **(ב) לֹא תִהְיֶה אַחֲרֵי רֵבִים לְרֵעֶת** אם דיין רואה שחבריו הדיינים דנים דין שהוא חושב שהוא דין מוטעה, אסור לו לפסוק כמותם, גם אם רואה שרוב בית הדין חושב כך,¹⁶⁴¹ **וְלֹא תַעֲנֶה עַל רֵב לְנִטָּת** אסור לך לחלוק על ראש הסנהדרין, אסור לך לנטות מפסק דינו של ראש הסנהדרין. לכן, בבית הדין, מתחילים קודם כל מהדיין הקטן יותר, כדי שראש הסנהדרין לא ישמיע את דעתו כבר בתחילה, ואז לא יוכל אף אחד מהדיינים להשמיע את דעתו,¹⁶⁴² **אַחֲרֵי רֵבִים לְהִטֵּת** יש לפסוק את הדין על פי רוב הדיינים¹⁶⁴³: **(ג) וְדַל**

¹⁶³³ רש"י.

¹⁶³⁴ רש"י.

¹⁶³⁵ רש"י.

¹⁶³⁶ רש"י. רמב"ן: הסיבה שהתורה כתבה אנשי קודש על איסורי מאכלות היא מכיוון שלכאורה היה ראוי לאכול כל דבר שמחיה את האדם, אלא שהתורה אסרה לאכול דברים אלו מפני שהם מולידים פגם בנפש. ספורנו: ע"י שתפרישו לי את הבכורות, אתם תהיו עם קדוש, כיוון שהבכורות ילמדו תורה לעם.

¹⁶³⁷ רש"י.

¹⁶³⁸ רש"י. אמנם הא"ע הביא את פירושו של ר' משה הכהן שכתב שאסור לתת טריפה לגוי, כיוון שטריפה חמורה יותר מנבלה.

¹⁶³⁹ רש"י. א"ע: אסור להוציא מלבו דבר שווא.

¹⁶⁴⁰ רש"י. ספורנו: אל תחתום על שטר כשאתה הצדיק היחיד החתום עליו.

¹⁶⁴¹ רשב"ם. רש"י: אסור לחייב דיני נפשות אם יש רק רוב של אדם אחד מבין הדיינים המחייבים. בפירושו עפ"י הפשט כתב שהכוונה היא שאם אדם ראה הרבה אנשים שמרשיעים, אסור לו להצטרף עימהם. א"ע: אם ראית דבר שרבים מעידים עליו, אל תאמר שלא היו כל אלו מעידים על דבר זה לו לא היה בכך אמת. כמו"כ הביא הא"ע את דרשת חז"ל שהלכה כרבים.

¹⁶⁴² רש"י. בהסבר רש"י עפ"י הפשט וספורנו: כאשר חבריך הדיינים ישאל אותך לדעתך, אל תענה להם אוטומטית שראוי ללכת אחרי הרוב. א"ע: המצווה כאן היא על כל אדם מישראל, ובמיוחד על הדיין, לברר את הדין. כך כתב גם רש"י לאחר מכן.

¹⁶⁴³ רשב"ם.

לֹא תִהְיֶה דָר בְּרִיבּוֹ אֶל תִּרְחַס עַל מִסְכָּן בְּדִין (אלא תפסוק את הדין לפי האמת)¹⁶⁴⁴: (ד) כִּי תִפְגַּע שׁוֹר אֲבִיךָ אוֹ חֲמוֹר תֵּעָרָה כְּאִשֶּׁר תִּפְגּוֹשׁ בְּשׁוֹר שֶׁל שׁוֹנָא שֶׁלְךָ אוֹ בְּחֲמוֹר שֶׁלּוֹ תוֹעָה בְּדָרְךָ, כְּלוּמֹר, אִם תִּמְצָא שׁוֹר אוֹ חֲמוֹר שֶׁאֵבֵד לְשׁוֹנָא שֶׁלְךָ,¹⁶⁴⁵ הֲשִׁיב תְּשִׁיבֵנוּ לוֹ עֲלֶיךָ לְהַחזִיר לְשׁוֹנָא שֶׁלְךָ אֶת הַשׁוֹר אוֹ הַחֲמוֹר שֶׁלּוֹ שֶׁאֵבֵדוּ: (ה) כִּי תִרְאֶה חֲמוֹר שׁוֹנֵאךָ רֹבֵץ תַּחַת מִשְׁאֵוֹ וְחִדְלָתָ מֵעֵזֶב לוֹ שְׁמָא כְּאִשֶּׁר תִּרְאֶה אֶת הַחֲמוֹר שֶׁל הַשׁוֹנָא שֶׁלְךָ רֹבֵץ בְּגִלְל שִׁישׁ עֲלָיו מִשָּׂא כְּבֵד וְאֵתָה תִימְנַע מִלְעֶזֶר לוֹ?¹⁶⁴⁶ הַתּוֹרָה שׁוֹאֵלֶת בְּתַמְיָהָ, הָאִם יִכּוֹל לִהְיוֹת מִצַּב שֶׁאֵדָם יִרְאֶה אֶת הַחֲמוֹר שֶׁל הַשׁוֹנָא שֶׁלּוֹ רֹבֵץ בְּגִלְל שִׁישׁ עֲלָיו מִשָּׂא כְּבֵד, וְאֵדָם זֶה יִימְנַע מִלְעֶזֶר לְשׁוֹנָא שֶׁלּוֹ, עֵזֶב תֵּעָזֵב עִמּוֹ עֲלֶיךָ לְעֶזֶר לְשׁוֹנָא שֶׁלְךָ לְפָרוֹק אֶת הַמִּשְׂאָה מִהַחֲמוֹר¹⁶⁴⁷: (ו) לֹא תִטֶּה מִשְׁפַּט אֲבִיךָ בְּרִיבּוֹ אֲסוּר לְךָ לְהִטוֹת לְכַף חֹבֶה אֶת דִּין מִשְׁפָּטוֹ שֶׁל הָעַנִּי¹⁶⁴⁸: (ז) מִדְּבַר שֶׁקֶר תִּרְחֹק עַל הַדִּיין לְהִתְרַחֵק מִלְדוֹן דִּין שֶׁקֶר,¹⁶⁴⁹ וְנָקִי וְצַדִּיק אֶל תִּהְרֹג אָדָם שִׁיִּצֵּא מִבֵּית דִּין זְכָאִי, וְלֵאחֵר מִכֵּן הִגִּיעוּ עַדִי אִמַּת שֶׁהִעִידוּ שֶׁהוּא חַיִּיב, אֲסוּר לְךָ לְהִרְוֹג אֶת בַּעַל הַדִּין (זֶהוּ פִירוּשׁ וְנָקִי אֶל תִּהְרֹג – אָדָם שֶׁאִינוּ צַדִּיק, אֲלֵא רַק יִצָּא נָקִי מִבֵּית דִּין – וּבִכֵּל זֹאת הַתּוֹרָה אוֹסֵרֶת לְהִרְוֹג אוֹתוֹ). כְּמוֹ כֵּן, בְּמִקְרָה וְאֵדָם יִצָּא חַיִּיב מִבֵּית דִּין, וּבָאוּ עַדִי אִמַּת לְהַצְדִּיק אוֹתוֹ, אִין מוֹצִיאִים אֶת הַנִּידוֹן לְהוֹרֵג (וְזֶהוּ פִירוּשׁ צַדִּיק אֶל תִּהְרֹג, מְדוּבָר עַל אָדָם שֶׁהוּא בְּאִמַּת צַדִּיק, וְיִצָּא חַיִּיב מִבֵּית דִּין בְּטַעוֹת),¹⁶⁵⁰ כִּי לֹא אֲצַדִּיק רְשָׁע (אֵל תִּהְרֹג אָדָם שִׁיִּצֵּא זְכָאִי מִבֵּית דִּין לְמִרוֹת שֶׁלֹּאחֵר גַּמֵּר דִּין בָּאוּ עַדִי אִמַּת לְהִרְשִׁיעַ אוֹתוֹ, וְאֵדָם זֶה בְּאִמַּת חַיִּיב מִיָּתָה) כִּיוּן שֶׁאִנִּי (ה') לֹא אֲצַדִּיק אֶת הַרְשָׁע, וְאִנִּי (ה') אֲדַאֵג שִׁימּוֹת בְּמִיָּתָה שֶׁהַתְּחִיבָהּ בֵּה¹⁶⁵¹: (ח) וְשִׁחַד לֹא תִקַּח אֲסוּר לְדִיין לְקַחַת שׁוֹחַד אֲפִילוֹ כְּדִי לְדוֹן דִּין אִמַּת,¹⁶⁵² כִּי הַשִּׁחַד יַעֲוֶר פְּקֻחִים הַשׁוֹחַד מֵעוֹר אֲפִילוֹ אֶת הָעֵינָיִים שֶׁל אָדָם חֲכָם, כֵּךְ שֶׁאִינוּ יִכּוֹל לְרַאוֹת אֶת הָאִמַּת,¹⁶⁵³ וְיִסְלֹף דְּבָרֵי צַדִּיקִים וְכֵן, הַשׁוֹחַד מִסְלֵף אֶת דְּבָרֵיהֶם הַצּוֹדְקִים שֶׁל בַּעֲלֵי הַדִּין. הַדִּיין שֶׁקִּיבֵל שׁוֹחַד, כִּבֵּר לֹא יוֹכֵל לְקַבֵּל אֶת טַעְנוֹת בַּעֲלֵי הַדִּין אֲפִילוֹ אִם הֵן צוֹדְקוֹת¹⁶⁵⁴: (ט) וְגַר

¹⁶⁴⁴ אונקלוס. רש"י פירש שתהדר היינו מלשון כבוד והכוונה היא שאדם לא יחשוב לכבד את המסכן בדין, וכן שלא יכבד אותו ע"י שיזכה אותו.

¹⁶⁴⁵ אונקלוס.

¹⁶⁴⁶ רש"י + אונקלוס. א"ע: וחדלת היינו שאינך צריך לעשות את הפריקה ממש, אלא מספיק שאתה מספיק שתתיר את הקשרים של המשא, והמשא ייפול לבד. בפירושו השני כתב הא"ע שהכוונה היא מלשון טעינה, כלומר, שיש לעזור לשונא. רשב"ם כתב שדיבר הכתוב בהווה. ברור לאדם שהוא צריך לעזור לאדם שהוא אינו שונא שלו.

¹⁶⁴⁷ רש"י, ולפירושו עזוב היינו לשון עזרה. כמו"כ כתב רש"י שיש מקרים בהם האדם כן יימנע מלפרוק את החמור, כמו במקרה ומדובר באדם זקן שאינה לפי כבודו. אונקלוס: עליך לעזוב את השנאה שבלבך ולעזור לשונא שלך. גם הכלי יקר כתב שהתורה בכונה כתבה וחדלת מעזוב לו, כיוון שיש זמנים בהם נמנעים מלעזור, כגון במקרה שהשונא אינו רוצה לסייע בפריקת החמור.

¹⁶⁴⁸ דעת מקרא. בפס' ג' הציווי הוא על הטיה לזכות, וכאן הציווי הוא על הטיה לחובה.

¹⁶⁴⁹ א"ע. רשב"ם: אם הדין נראה בעיני הדיין דין מרומה, שהעדים הם רמאים, עליו להתרחק מאותו הדיין. אך אם כבר קיבל את העדים והדין כבר נפסק וכבר אינו יכול לחזור בו, אל לו לחשוש, כיוון שה' יצדיק את הצדיק וירשיע את הרשע. ספורנו: על האדם ליזהר מכל דבר שיכול לסבב שקר, שמא ילמדו ממעשיו לשקר.

¹⁶⁵⁰ רש"י. א"ע: אדם שחייב בדבר אחר, אל תהרוג אותו על מעשה זה שהוא לא חייב עליו מיתה בשביל הדבר שהוא כן חייב מיתה.

¹⁶⁵¹ רש"י.

¹⁶⁵² רש"י.

¹⁶⁵³ אונקלוס. רש"י: הכוונה לעיוורון ממש.

¹⁶⁵⁴ רש"י. א"ע: כתב בשם רס"ג שהפירוש הוא כמו שרש"י כתב שהדברים עצמם הם צודקים וכתב שלא ייתכן לומר כן כיוון שדברי היינו סמיכות, ולכן פירש שהכוונה היא לדברים של צדיקים.

לֹא תִלְחֹץ אֶל תְּצִיֵק לַגֵּר, ¹⁶⁵⁵ וְאַתֶּם יִדְעֶתֶם אֶת נַפְשׁ הַגֵּר אֲתֶם כִּמָּה קֶשֶׁה לַגֵּר כְּאֲשֶׁר לֹחֲצִים
 אוֹתוֹ, ¹⁶⁵⁶ כִּי גֵרִים הָיִיתֶם בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם כִּיּוֹן שֶׁאַתֶּם עֲצַמְכֶם הֵייתֶם גֵּרִים בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם ¹⁶⁵⁷: (י) וְשֵׁשׁ
 שָׁנִים תִּזְרַע אֶת אֲרֶצְךָ בְּמִשְׁךְ שֶׁשׁ שָׁנִים מוֹתֵר לָךְ לִזְרוֹעַ אֶת שְׂדוֹת הַתְּבוּאָה שְׁבַאֲרָצְךָ, ¹⁶⁵⁸ וְאַסַּפְתָּ אֶת
 תְּבוּאָתָהּ וּבְמִשְׁךְ שֶׁשׁ הַשָּׁנִים הַלְלוּ, מוֹתֵר לָךְ לִאֲסוֹף לְתוֹךְ בֵּיתְךָ אֶת גִּידוּלֵי הַשְּׂדֵה ¹⁶⁵⁹: (יא) וְהִשְׁבִּיעַתָּ בַשָּׁנָה
 הַשְּׁבִיעִית, בַּשָּׁנָה הַשְּׁמִיטָה, תִּשְׁמַטְנָה אֲסוּר לָךְ לְעִבּוֹד אֶת הָאֲדָמָה, ¹⁶⁶⁰ וְנִטְשָׁתָהּ וְכֵן אֲסוּר לָךְ לִאֲסוֹף אֶת
 הַתְּבוּאָה שֶׁגִּדְלָה בַשְּׂדוֹת, ¹⁶⁶¹ וְאָכְלוּ אֲבִינֵי עַמְּךָ הָאֲבִיּוֹנִים יֹאכְלוּ אֶת מֵה שֶׁגִּדְלָה בַשְּׂדוֹת בַּשָּׁנָה הַשְּׁבִיעִית, ¹⁶⁶²
 וְיִתְּרֶם תֹּאכְלֵם חַיֵּי הַשְּׂדֵה גִידוּלֵי הַשְּׂדֵה שֶׁלֹּא נֹאכְלוּ עַל יְדֵי הָאֲבִיּוֹנִים, יִיאכְלוּ עַל יְדֵי הַחַיִּוֹת שֶׁנִּמְצְאוּ
 בַשְּׂדוֹת, ¹⁶⁶³ בֵּן תַּעֲשֶׂה לְכַרְמְךָ לְזִיתְךָ כֶּשֶׁם שִׁישׁ עֵלֶיךָ חוֹבָה לְהַפְקִיר אֶת שְׂדֵה הַתְּבוּאָה שֶׁלְךָ, יֵשׁ עֵלֶיךָ חוֹבָה
 לְהַפְקִיר גַּם אֶת הַכְּרָמִים שֶׁלְךָ וְאֶת הַשְּׂדוֹת בַּהֶן גְּדִלִים הִזִּיתִים שֶׁלְכֶם ¹⁶⁶⁴: (יב) שֵׁשֶׁת יָמִים תַּעֲשֶׂה מַעֲשֵׂיךָ
 בְּמִשְׁךְ שֵׁשֶׁת יָמֵי הַשְּׁבוּעָה, אֲתָה יִכּוֹל לַעֲשׂוֹת אֶת כָּל מַעֲשֵׂיךָ, ¹⁶⁶⁵ וּבַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי תִשְׁבַּת בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי, בַּיּוֹם
 הַשְּׁבִת, עֵלֶיךָ לְשַׁבּוֹת מְכַל מְלֹאכָה, ¹⁶⁶⁶ לְמַעַן יָנוּחַ שׁוֹרְךָ וְחֲמֹרְךָ (תִּשְׁבּוֹת בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי) כִּד שְׁגִם שׁוֹרְךָ
 וְחֲמֹרְךָ יִוָּכְלוּ לְשַׁבּוֹת, ¹⁶⁶⁷ וְיִנְפֹשׂ בֵּן אֲמַתְךָ וְעַבְדְּךָ שֶׁעֲדִיין לֹא מֵל וְטָבֵל יִשְׁבּוֹת, ¹⁶⁶⁸ וְהַגֵּר וְכֵן גַּר תּוֹשֵׁב יִנוּחַ
 בַּשַּׁבָּת ¹⁶⁶⁹: (יג) וּבְכָל אֲשֶׁר אָמַרְתִּי אֵלֵיכֶם תִּשְׁמְרוּ עֲלֵיכֶם לְשִׁמּוֹר וּלְקִיּוּם אֶת כָּל מִצְוֹת הָעֲשֵׂה שְׁצִוִּיתִי
 אֲתֶכֶם, ¹⁶⁷⁰ וְשֵׁם אֱלֹהִים אַחֲרֵיהֶם לֹא תִזְכְּרוּ אֲסוּר לְכֶם לְהַזְכִּיר שֵׁם שֶׁל עֲבוּדָה זָרָה, גַּם אִם כּוֹוֹנֶתְכֶם אֵינָה

¹⁶⁵⁵ אונקלוס. לכאורה לפי רש"י בפרק כב' פסוק כ' מדובר על איסור לגזול מגר. כמו"כ, כאן הסביר רש"י, שהסיבה שהתורה חזרה הרבה פעמים לאסור דברים הקשורים בגר היא מכיוון שקל לגר לחזור לסורו ולעזוב את היהדות.

¹⁶⁵⁶ רש"י.

¹⁶⁵⁷ אונקלוס.

¹⁶⁵⁸ אונקלוס. הסיבה שהדגשנו שמדובר על שדות תבואה היא מכיוון שבפס' הבא כתוב כן תעשה לכרמך לזיתך, וכדברי רש"י שם.

¹⁶⁵⁹ רש"י.

¹⁶⁶⁰ רש"י בפירושו הראשון. בפירושו השני כתב שתשמטנה היינו מעבודה גמורה, כמו חרישה זריעה, ונטשתה מעבודות כמו זיבול וקשקוש. הרמב"ן הקשה על כך, שהרי מהגמרא מוכח שזיבול וקשקוש אסור רק מדרבנן. א"ע: הכוונה היא ששנה זו תהיה שמיטה, ואסור לתבוע חובות.

¹⁶⁶¹ רשב"ם ורמב"ן. רש"י: מדובר כאן על איסור אכילה לאחר הביעור. א"ע: כאן מדובר על איסור זריעה.

¹⁶⁶² אונקלוס.

¹⁶⁶³ אונקלוס. רש"י: מהיקש של אביונים לחיות למדנו שהאביונים אינם חייבים להפריש תרומות ומעשרות על גידולי השדה בשנה השביעית.

¹⁶⁶⁴ רש"י. רשב"ם: גם בשאר השדות יש לנהוג שמיטה, אלא שדרך הכתוב להזכיר תמיד דגן תירוש ויצהר.

¹⁶⁶⁵ אונקלוס.

¹⁶⁶⁶ אונקלוס. רש"י: התורה כאן חידשה שגם בשנת השמיטה יש לשבות, שאדם לא יאמר שהואיל וכל השנה השביעית נחשבת שמיטה, אין צריך לשבות ביום השבת. ספורנו: הציווי לשבות אינו רק ממלאכות גמורות, אלא גם מדברים שהם רק טורח.

¹⁶⁶⁷ אונקלוס. רש"י כתב שיש להתיר להם לתלוש עשבים כדי לאכול ולא למנוע מהם מלאכול על ידי חבישתם בבית. רמב"ן: כוונת הפסוק היא לעבוד בששת הימים ולעשות בהם את כל המלאכה על מנת שכולם יוכלו לשבות ביום השבת.

¹⁶⁶⁸ רש"י. הוכרח לומר שמדובר בגר שעדיין לא מל מכיוון שעל עבד כנעני שמל וטבל, כבר הוזכר בעשרת הדברות, לכן פירש רש"י שגם במילים למען ינוח שורך וחמורך יש למצוא סיבה שהתורה חזרה על הציווי, וכתב כאמור שאסור לחבוש אותם בבית. ספורנו: על ידי שבן אמתך והגר ינוחו בשבת, דבר שלא ניתן לך במצרים, אתה תזכור את יציאת מצרים.

¹⁶⁶⁹ רש"י.

¹⁶⁷⁰ רש"י, ונכתב כאן כדי להוסיף אזהרה על כל מצוות עשה. רשב"ם: הכוונה על כל המצוות שציווה ה' מאז עשרת הדברות. ספורנו: יש להישמר מכל האזהרות שציווית אתכם, אך מעבודה זרה אין זה מספיק להישמר שלא לעבוד אותה, אלא אסור אפילו להזכיר שם של ע"ז. רמב"ן: מכל מה שארתי לכם בענייני ע"ז, עליכם

לעבוד את העבודה זרה. לדוגמא: בשעה שקובעים להיפגש, אסור לומר אחד לשני: "ניפגש ליד עבודה זרה מסוימת",¹⁶⁷¹ **לֹא יִשְׁמַע עַל פִּיךָ** וכן אסור לך לגרום לכך שהגוי יזכיר שם של עבודה זרה, על ידי שתעשה איתו שותפות, והוא יישבע לך בשמה של העבודה זרה¹⁶⁷²: **יָדָּ שְׁלֹשׁ רַגְלִים תַּחֲגֵּ לִי בַשָּׁנָה** תחגוג לפניי שלש פעמים בכל שנה, ועתה מונה התורה מהם שלשת הרגלים¹⁶⁷³: **(טו) אֶת חַג הַמִּצּוֹת תִּשְׁמֹר** תשמור ותחגוג את חג המצות, החג הראשון מבין שלשת הרגלים,¹⁶⁷⁴ **שִׁבְעַת יָמִים תֹּאכַל מִצּוֹת כַּאֲשֶׁר צִוִּיתִךָ** במשך שבעת ימי חג המצות, עליך לאכול מצות, ולהקפיד על ההלכות שציוויתי אתכם עליהן בעבר, ושאין מוזכרות כאן.¹⁶⁷⁵ כפי שראינו בפרק יב' ובפרק יג', אין הכוונה שבמשך כל שבעת ימי חג המצות יש לאכול מצות, אלא החובה היא רק בלילה הראשון, ובשאר הימים, אם אדם רוצה לאכול לחם, מותר לו לאכול רק מצות, אך אינו חייב לאכול מצות,¹⁶⁷⁶ **לְמוֹעֵד חֲדָשׁ הָאָבִיב** עליך לחגוג את חג הפסח בחודש שבו מתחיל האביב, בניסן,¹⁶⁷⁷ **כִּי בּוֹ יֵצְאָתָּ מִמִּצְרַיִם** (הסיבה שעליכם לחגוג את חג הפסח בחודש ניסן היא) מכיוון שבחודש זה, בחודש ניסן, יצאתם ממצרים,¹⁶⁷⁸ **וְלֹא יֵרָאוּ פְּנֵי רִיקָם** כשאתם נראים לפניי, בשעה שאתם עולים למקדש, עליכם להביא איתכם קרבנות עולה¹⁶⁷⁹: **(טז) וְחַג הַקִּצִּיר בְּכוֹרֵי מַעֲשֵׂיךָ אֲשֶׁר תִּזְרַע בַּשָּׂדֶה** וכן עליך לחגוג את חג השבועות שהוא זמן הבאת הביכורים, תביא את קרבן שתי הלחם. עד להקרבת קרבן שתי הלחם בחג השבועות, היה אסור להביא מהתבואה החדשה למנחות,¹⁶⁸⁰ **וְחַג הָאָסֶף בְּצֵאת הַשָּׁנָה** וכן עליך לחגוג את חג הסוכות בתחילת השנה החדשה, לאחר שכבר יצאה השנה הקודמת (שכן מונים שנה מחודש תשרי לחודש תשרי),¹⁶⁸¹ **בְּאֶסְפְּךָ אֶת מַעֲשֵׂיךָ מִן הַשָּׂדֶה** חג הסוכות חל בתקופה שבה אוספים את התבואה מהשדות כדי שלא תרטב מהגשם, לאחר שלאורך כל הקיץ הניחו את התבואה בשדה כדי להתייבש¹⁶⁸²: **(יז) שְׁלֹשׁ פְּעָמִים בַּשָּׁנָה** שלש פעמים בכל שנה, בשלשת הרגלים בכל שנה,¹⁶⁸³ **יִרְאֶה כָּל זְכוּרְךָ אֶל פְּנֵי הָאֲדֹן יִקְוֶךָ** על כל אחד מהזכרים שלך להיראות לפני ה' שהוא הריבון על העולם.

להישמר. אוה"ח: אדם לא ימאר שיספיק לו לקיים מצוות מסוימות, ומצוות אחרות לא יקיים, שהרי כך יהיה לו איבר שלא יהיה מוגן, כמו שאנחנו יודעים שרמ"ח מצוות עשה ושס"ה מצוות ל"ת הם כנגד איבריו וגידיו של האדם.

¹⁶⁷¹ רש"י. א"ע: האיסור הוא שלא להישבע בשם ע"ז. רמב"ן: האיסור הוא לומר לגוי להישבע בשם הע"ז, ואח"כ כתבה התורה שאסור לע"ז להישמע על פיך בכלל.

¹⁶⁷² רש"י.

¹⁶⁷³ אונקלוס ורש"י. אונקלוס: נקראים רגלים כיוון שרוב האנשים היו עולים לירושלים ברגל.

¹⁶⁷⁴ אונקלוס. ספורנו: גם כאן הכוונה היא שפסח ייפול באביב.

¹⁶⁷⁵ אוה"ח.

¹⁶⁷⁶ אמנם א"ע כתב כאן שיש חובה לאכול מצות במשך כל שבעת הימים.

¹⁶⁷⁷ אונקלוס. לגבי ביאור המילה אביב כתב רש"י שני פירושים: שהתבואה מתמלאת בו באיביה או שהוא מלשון אב, מלשון ביכור, שבחודש זה מתחיל התבואה הראשונה לצאת.

¹⁶⁷⁸ אונקלוס.

¹⁶⁷⁹ אונקלוס + רש"י.

¹⁶⁸⁰ רש"י. רמב"ן: הסיבה שכתוב הקציר בה' הידיעה, למרות שהתורה עוד לא ציוותה על החגים, היא מכיוון שהחגים עתה הם פירוט של "שלש רגלים בשנה". לאחר מכן פירש את הדבר על דרך האמת.

¹⁶⁸¹ א"ע. ספורנו: לאחר שכבר לא תהיה תבואה מהשנה שעברה.

¹⁶⁸² רש"י.

¹⁶⁸³ אונקלוס. רש"י: הסיבה שהתורה הוצרכה לצוות על כך כאן היא כיוון שהנושא שהתורה מדברת עליו הוא שנת שמיטה, והתורה הייתה צריכה לומר שגם בשנת השמיטה, חלים שלשת הרגלים, ואין נעקרים. ספורנו: התורה ציוותה על כך להודות לה' על האביב ועל הקציר ועל האסיף.

הכוונה היא לעלייה לרגל, לבית המקדש, בכל אחד משלושת הרגלים¹⁶⁸⁴: (יח) **לֹא תִזְבַּח עַל חֶמֶץ דָּם** זָבַחִי אֲסוּר לִשְׁחוּט אֶת קֶרְבֵּן הַפֶּסַח, לפני שביערת את החמץ,¹⁶⁸⁵ **וְלֹא יִלִּין חֶלֶב חֲגִי עַד בִּקְרָוּ וְכֵן אֲסוּר** שחלב קרבן הפסח (החלב הוא מעין שומן שיש על הקרבן), ילין עד הבוקר ללא שהוקטר על המזבח. יש להקטיר את חלב הקרבן על המזבח לפני עלות השחר¹⁶⁸⁶: (יט) **רֵאשִׁית בְּבוּרֵי אֲדָמָתְךָ אֶת הַפִּירוֹת** הראשונים של אדמתך שהם משבעת המינים,¹⁶⁸⁷ **תִּבְנֶינָה בֵּית יִקְוֶה אֱלֹהֶיךָ** יש להביא לבית ה' אלוקיך (המשכן או המקדש). התורה כאן מצווה על מצוות ביכורים, וכאשר אדם רואה פרי שביכר בשדהו, הוא כורך עליו גמי לסימן שפרי זה הוא שביכר ראשון, ולאחר שהפרי גדל, הוא מעלה את הפרי לבית המקדש,¹⁶⁸⁸ **לֹא תִבְשֵׁל גְדֵי בַחֲלָב אִמּוֹ** אסור לבשל בחלב, בשר של בהמה שיש לאם הבהמה חלב, לכל בהמה יש חלב, והתורה אסרה כאן לבשל בשר בהמה בחלב. אולם, לעופות אין חלב, ולכן מהתורה מותר לבשל בשר עוף בחלב, אלא שחכמים אסרו גם עוף בחלב¹⁶⁸⁹: (כ) **הִנֵּה אֲנִי שֹׁלֵחַ מִלְאָךְ לְפָנֶיךָ** בעתיד (הכוונה היא לזמן שאחרי חטא העגל), אני עתיד לשלוח מלאך שילך לפניך בשעת כניסתך לארץ ישראל,¹⁶⁹⁰ **לְשֹׁמְרֵךְ בְּדַרְךָ הַמְּלָאךְ יִשְׁמָר עִלְיֶיךָ בְּדַרְכְּכֶם** לארץ ישראל,¹⁶⁹¹ **וְלִהְיֶינָה אֵל הַמָּקוֹם אֲשֶׁר הִכְנַתִּי** ומלאך זה יכניס אתכם למקום שזימנתי בשבילכם, לארץ ישראל¹⁶⁹²: (כא) **הַשֹּׁמֵר מִפְּנֵי תִיזְהָר** מהמלאך,¹⁶⁹³ **וְשָׁמַע בְּקוֹלוֹ** תשמע ותקיים את דברי המלאך אליכם,¹⁶⁹⁴ **אֵל תִּמְרָו בּוֹ** אל תמרו את פיו של

¹⁶⁸⁴ רש"י + אונקלוס. ספורנו: האדון בהקשר זה בא לומר שיש לבוא לפני ה' כלפני אדון כדי להודות לו על

הקציר ועל האסיף.

¹⁶⁸⁵ רש"י.

¹⁶⁸⁶ רש"י.

¹⁶⁸⁷ רש"י.

¹⁶⁸⁸ רש"י.

¹⁶⁸⁹ רש"י: הסיבה שהתורה חזרה על איסור זה שלש פעמים היא כדי לאסור בישול, הנאה ואכילה. א"ע: התורה

הצמידה איסור בשר בחלב לביכורים מכיוון שבזמן הביכורים מתרבים הגדיים. כמו כן רש"י כתב שגדי כולל גם עגל וכבש. אמנם הא"ע חלק על רש"י וכתב שהתורה דיברה בהווה, שהרי דרכם של הגויים היה לבשל דווקא גדי בחלב, היות ושאר הבהמות לא טעימות כשמשלים אותם עם חלב. כמו"כ הסביר שהטעם לאיסור זה הוא כדי שלא יבשל את הגדי בחלב של אמה שלו היות ויש בכך אכזריות, ואם יבשל בחלב שניקח משה אחר, יש חשש שיתבלבל עם החלב של אם הגדי. ספורנו: טעם האיסור הוא מכיוון שהיו כתות שחשבו שע"י אכילת בשר בחלב הם ירבו את תבואת השדה. רשב"ם: דרך העולם הוא שהעז מולידה שני גדיים, והיו שוחטים אחד מהם, והיה רגילות לבא לידי מצב שהיו מבשלים את גדי בחלב אימו, והקשר לכאן הוא שבחגים היו מקריבים הרבה קרבנות, ולכן יש יותר חשש שיבוא בחד לאכול גדי בחלב אימו. ספורנו: הסיבה שהתורה אסרה גדי בחלב אימו היא מאותה סיבה שאסרה כלאיים, כדי שלא לערבב את הכוחות.

¹⁶⁹⁰ רש"י: רמב"ן הקשה על דברי רש"י, שהרי אנחנו רואים שה' בסוף אמר למשה שהוא לא ישלח מלאך, אלא הוא עצמו יעלה עם בני". (עיין רמב"ן לפרק לג' פסוק יד'). הרמב"ן ענה על כך שאמנם בימיו של משה, הסכים ה' שלא ישלח מלאך עם בני", אך לאחר מותו של משה, שלח ה' את המלאך עם יהושע, והוא שר צבא ה' שאמר ליהושע של נעליך מעל רגליך, שהרי לא מצאנו שם ציווי של המלאך אל יהושע, אלא זהו המלאך ששלח ה' עם משה ומשה ביקש שלא יילך מלאך זה, ולאחר מותו שלח ה' מלאך זה שוב. על דרך האמת פירש הרמב"ן שהכוונה היא למלאך שה' שורה בתוכו, אותו מלאך שחכמים קראו לו מטטרון, ואין זה המלאך שאמור ללוות את בני" בכניסתם לארץ במקומו של ה', אלא ה' מתגלה דרך מלאך זה, ולאחר שחטאו ישראל, רצה ה' לסלק מלאך זה. א"ע דחה את הפירושים שאומרים שהמלאך הוא ארון הברית או ספר התורה והכוונה לשמוע בקולו הוא לשמוע לכל מה שבתוכו. רשב"ם: הכוונה היא לשר צבא ה' שהתגלה אל יהושע. אה"ח: מדובר במלאך שגאל את האבות.

¹⁶⁹¹ אונקלוס.

¹⁶⁹² אונקלוס + רש"י. רש"י כתב פירוש נוסף על דרך הדרש, שהמקום כבר מוכן, מקום השראת השכינה במקום בית המקדש כבר נוכן, שהרי בית המקדש של מעלה מכוון כלפי מטה.

¹⁶⁹³ תרגום יונתן.

¹⁶⁹⁴ אונקלוס. ספורנו: תלכו אחרי המלאך.

המלאך, ¹⁶⁹⁵ **כִּי לֹא יֵשָׁא לְפִשְׁעֵכֶם** המלאך לא יעזוב את החטאים שלכם. אם תחטאו, המלאך לא יסלח לכם, ¹⁶⁹⁶ **כִּי שָׁמִי בְּקִרְבּוֹ** הסיבה שעליכם להישמר מפניו של המלאך היא מכיוון שהשם שלי משותף יחד עם השם שלו, וכל מה שהוא אומר לכם, הרי זה בגלל שאני (ה') אמרתי לומר זאת ¹⁶⁹⁷: **כִּי אִם שָׁמַעַתְּ תִשְׁמַע בְּקוֹלִי** אם תקבל את דבריו של המלאך, אם תשמע בקולו של המלאך, ¹⁶⁹⁸ **וְעָשִׂיתָ כֹּל אֲשֶׁר אֲדַבֵּר** ותעשה ככל מה שאני אומר לכם על ידי המלאך, **וְאֵיבִיתִי אֶת אֵיבִיךָ** (אם תשמע בקולו של המלאך) אני (ה'), אהיה אויב של האויבים שלך, ¹⁶⁹⁹ **וְצִרְתִּי אֶת צִרְיֶיךָ** ואני (ה') אעיק למי שצורך אותך ¹⁷⁰⁰: **כִּי יִלְךְ מִלְּאֲכֵי לְפָנֶיךָ** (אני אהיה אויב לאויבים שלך) שהרי אני שולח את המלאך שלי שילך לפניכם, והוא לא יסלח ליושבי הארץ על חטאיהם, ¹⁷⁰¹ **וְהִבִּיאֲךָ אֶל הָאָמְרִי וְהַחֲתִי וְהַפְרִזִי וְהַכְנַעֲנִי הַחֲוִי וְהַיְבוּסִי** המלאך יביא אתכם לארץ של העמים: אמורי, חיתי, פריזי, כנעני, חיוי ויבוסאי, ¹⁷⁰² **וְהַכְחִדְתִּיו** ואני אשמיד כל אחד מהעמים הללו ¹⁷⁰³: **כִּדֹּד לֹא תִשְׁתַּחֲוֶה לְאֱלֹהֵיהֶם וְלֹא תַעֲבֹדֵם** אל תשתחוה לאלהים של העמים שיושבים בארץ, ואל תעבדו לאותם אלהים, ¹⁷⁰⁴ **וְלֹא תַעֲשֶׂה כַּמַּעֲשִׂיהֶם** ואל תעבדו את העבודה זרה אפילו דרך ביזיון, אם זו הדרך בה עובדים אותה (כגון מי שזורק אבן לעבודה זרה שנקראת מרקוליס), ¹⁷⁰⁵ **כִּי הָרַסְתֶּם אֶת הָרָסִים** אלא תהרוס את העבודה זרה של יושבי הארץ, ¹⁷⁰⁶ **וְשַׁבַּרְתֶּם מִצְבֹּתֵיהֶם** ותשבור את המצבות. המצבות הן אבנים שיושבי הארץ הציבו על מנת להשתחוות להן ¹⁷⁰⁷: **כִּהֵן וַעֲבַדְתֶּם אֶת יְקֹוֹק אֱלֹהֵיכֶם** ואתם תעבדו לפני ה' אלוהיכם, וכך תזכו לדברים הבאים, ¹⁷⁰⁸ **1 וַיְבָרַךְ אֶת לְחֻמְךָ וְאֶת מִימֶיךָ** ה' יברך

¹⁶⁹⁵ רש"י. אונקלוס: אל תסרבו לקבל את המלאך. רשב"ם פירש שתמר הוא מלשון המרה וכנראה שהכוונה היא לא להחליף את המעשים הטובים במעשים רעים.

¹⁶⁹⁶ אונקלוס. רש"י כתב שני טעמים לכך: א. המלאך אינו רגיל לחטוא בעצמו. ב. המלאך רק עושה את שליחותו של ה'. ספורנו: כאשר אדם אחד יחטא, כל העם ייענש, כמו שהיה אצל עכן.

¹⁶⁹⁷ רש"י + אונקלוס. רמב"ן פירש שהכוונה היא שהמלאך לא יסלח לבנ"י בגלל ששם ה' נמצא בקרבו ומידת הדין נמצאת בו. לפי רש"י "כי שמי בקרבו" חוזר לתחילת הפסוק, ואילו לפי הרמב"ן, זוהי סיבה לכך שהמלאך אינו סולח לעם ישראל.

¹⁶⁹⁸ אונקלוס.

¹⁶⁹⁹ אונקלוס. רמב"ן: ההבדל בין ואיבתי לוצררתי, היא שואיבתי היא שגם במידת הרחמים ה' יהיה לאויב לאויבי ישראל, ואילו וצררתי הוא במידת הדין. כלי יקר: הכוונה היא שה' יוריד מישראל את הקליפות שגורמות להם לחטוא.

¹⁷⁰⁰ אונקלוס ורש"י.

¹⁷⁰¹ רשב"ם + ספורנו.

¹⁷⁰² א"ע: הגרגשי איננו מוזכר כאן כיוון שהוא הקטן שבהם, והתורה לא ראתה צורך בהזכרת הקטן שבין העמים הללו. אמנם רש"י בפרק לד' הסביר שהתורה לא כתבה את הגרגשי מכיוון שהגרגשי עמד והלך לו.

¹⁷⁰³ א"ע בפירושו השני. בפירושו הראשון כתב שהכוונה היא שאת הגרגשי ה' ישמיד מיד, כיוון שהוא הקטן שבהם, ואילו את שאר העמים הוא ישמיד לאט. אה"ח: על ידי כניסת בנ"י לא"י, יוכחדו יושבי הארץ, כיוון שהקדושה שבבנ"י שואבת את החלק המחייה עמים אלו.

¹⁷⁰⁴ אונקלוס. רמב"ן: הסיבה שהתורה חוזרת כל כך הרבה פעמים ומזהירה מפני ע"ז היא בגלל חומרתה.

הסבר נוסף כתב שכאן הציווי הוא לעקור ע"ז שנמצאת אצל הגויים לגמרי.

¹⁷⁰⁵ רמב"ן בפירושו השני עליה כתב שהיא נראית יותר. בפירושו הראשון כתב שהכוונה היא שאסור ללכת

בדרכי האמורי.

¹⁷⁰⁶ רש"י.

¹⁷⁰⁷ רש"י.

¹⁷⁰⁸ אונקלוס. רמב"ן: היו שחשבו שאם הם יעבדו את השמש או הירח הם יזכו בכל הטובות, למרות שהם מאמינים שה' הוא האל, וכאן אמר ה' שרק עבודת ה' תועיל להם ולא עבודת השמש או הירח. כלי יקר: הסיבה שהפסוק פותח בלשון רבים ועובר ללשון יחיד הוא מפני שה' לא יברך את המאכלים של עם ישראל עד שכולם יעבדו אותו, שהרי ישראל ערבים זה לזה.

את המאכלים שלך ואת השתייה שלך,¹⁷⁰⁹ (2) וְהִסְרֹתִי מִחֻלָּה מִקֶּרְבְּךָ ה' יסיר ממך כל מחלה¹⁷¹⁰: (כו) (3) לֹא תִהְיֶה מְשַׁבְּלָה וְעִקְרָה בְּאֶרֶץךָ (אם אתה תעשה את רצוני) לא תהיה בארץ אישה משכלת או עקרה. אישה משכלת היא אישה שמפילה את הוולדות שלה או שבניה מתים. עקרה היא אישה שאינה מולידה,¹⁷¹¹ (4) אֶת מִסְפַּר יְמֵיךָ אִמְלֵא תזכה לאריכות ימים¹⁷¹²: (כז) (5) אֶת אֵימַתִּי אֲשַׁלַּח לְפָנֶיךָ כאשר אתם תיכנסו לארץ ישראל, אני אשלח לפניכם פחד בנשמה של יושבי הארץ, כל יושבי הארץ יהיו מלאים בפחד מפניכם,¹⁷¹³ וְהִמַּתִּי אֶת כָּל הָעָם אֲשֶׁר תָּבֵא בָהֶם על ידי הפחד שאני אשלח בנשמת יושבי הארץ, אני אשלח מהומה בכל העמים שיושבים בארץ ישראל,¹⁷¹⁴ וְנָתַתִּי אֶת כָּל אֵיבֶיךָ אֵלֶיךָ עֲרָף כל האויבים שלך יפנו אליך את ערפם. כל האויבים יסתובבו ויברחו מפניכם, וכאשר האויב יסתובב בשעת בריחתו, הוא יראה לך את ערפו¹⁷¹⁵: (כח) וְשַׁלַּחְתִּי אֶת הַצְּרָעָה לְפָנֶיךָ (כמו כן, כדי לעזור לך לכבוש את הארץ) אני אשלח צירעה שתלך לפניכם. הצרעה היא חרק שהיה מטיל ארס והורג את יושבי הארץ. אמנם, הצרעה לא עברה את הירדן, והיא עזרה לבני ישראל בכיבוש ארץ סיחון ועוג שהיא בעבר הירדן המזרחי,¹⁷¹⁶ וְגִרְשָׁה אֶת הַחַוִּי אֶת הַכְּנַעֲנִי וְאֶת הַחִתִּי מִלְּפָנֶיךָ הצרעה תגרש מפניך את העמים הבאים: החיוי, הכנעני והחיתי שיושבים בעבר הירדן המזרחי, בארץ סיחון ועוג¹⁷¹⁷: (כט) לֹא אֲגִרְשְׁנוּ מִפְּנֶיךָ בְּשָׁנָה אַחַת אני (ה') לא אגרש את כל יושבי הארץ מפניך בשנה אחת, ייקח יותר משנה עד שאגרש את כל יושבי הארץ מפניך,¹⁷¹⁸ פֶּן תִּהְיֶה הָאָרֶץ שְׂמֵמָה (הסיבה שלא אגרש את יושבי הארץ בשנה אחת היא) שמא, אם אגרש את כל יושבי הארץ תוך שנה אחת, הארץ תהיה שוממה, הארץ תהיה ריקה, כיוון שלבני ישראל לא היו מספיק אנשים שנכנסו לארץ כדי למלא את כל הארץ,¹⁷¹⁹ וְרָבָה עָלֶיךָ חַיִּית הַשָּׂדֶה ושמא, אם הארץ תהיה ריקה, חית הארץ תתרבה יותר מהאנשים שיישבו בארץ, ותהיה בכך סכנה לבני ישראל¹⁷²⁰: (ל) מְעַט מְעַט אֲגִרְשְׁנוּ מִפְּנֶיךָ בכל פעם אגרש מעט מיושבי הארץ מפניך,¹⁷²¹ עַד אֲשֶׁר תִּפְרָה (בכל פעם אגרש מעט מיושבי הארץ) עד אשר אתה, עם ישראל, תתרבה,¹⁷²² וְנִחַלְתָּ אֶת הָאָרֶץ וּזֶה, לאחר שתתרבה והארץ כבר לא תהיה שוממה אם תכבוש את כולה, אתה תוכל לרשת את כל ארץ ישראל¹⁷²³: (לא) וְשַׁתִּי אֶת גְּבֻלְךָ אני (ה')

¹⁷⁰⁹ אונקלוס.

¹⁷¹⁰ אונקלוס. רשב"ם: מחלות הקשורות במים. ספורנו: מחלות הבאות מחמת האוויר.

¹⁷¹¹ רש"י.

¹⁷¹² א"ע.

¹⁷¹³ א"ע.

¹⁷¹⁴ רש"י.

¹⁷¹⁵ רש"י.

¹⁷¹⁶ רש"י. רמב"ן מסכים לרש"י שמדובר בחרק, אך סובר שפעולת הצרעה הייתה בשתיים: היא הייתה מחשיכה את הארץ כך שיושבי הארץ לא היו יכולים להילחם (לא הייתה רק צרעה אחת והיא הייתה פועלת כמו הארבה במקרה זה), וכן היא הייתה אוכלת את כל היבול של יושבי הארץ. כמו"כ כתב הרמב"ן שהתורה מנתה רק שלש עמים דרך קצרה, אך בהחלט הצרעה סייעה לבנ"י לכבוש את כל העמים כולם, גם את אלו שאינם מוזכרים כאן. א"ע: הצרעה היא מחלה כמו צרעת.

¹⁷¹⁷ רש"י.

¹⁷¹⁸ אונקלוס.

¹⁷¹⁹ רש"י.

¹⁷²⁰ רש"י.

¹⁷²¹ אונקלוס.

¹⁷²² רש"י.

¹⁷²³ אונקלוס.

אשים את תחומי ארצך. ה' אומר לבני ישראל עכשיו מה יהיו גבולות ארצם שיכבושו,¹⁷²⁴ **מִיָּמִים סוֹף וְעַד יָם פְּלִשְׁתִּים** (גבולות ארצכם יהיו) מים סוף ועד לים התיכון (שנקרא כאן ים פלשתים),¹⁷²⁵ **וּמִמְדְּבָר עַד הַנְּהָר** ומהמדבר שבדרום ארץ ישראל ועד לנהר הפרת, ¹⁷²⁶ **כִּי אֵתֶנּוּ בְיַדְכֶם אֶת יוֹשְׁבֵי הָאָרֶץ** אני (ה') אמסור בידכם את יושבי הארץ,¹⁷²⁷ **וְגִרְשְׁתֶּמוּ מִפְּנֵיךָ** ואתה תגרש מפניך את יושבי הארץ¹⁷²⁸: **לֹא תִכְרַת לָהֶם וְלֹאֲלֹהֵיהֶם בְּרִית אֲסוּר לְךָ** לכרות ברית עם יושבי הארץ ולהשאירם חיים, אלא צריך להרוג את כל יושבי הארץ, וכן אסור לך לכרות ברית עם אלוהי יושבי הארץ ולהניח לעבודה הזרה להישאר בארץ, אלא עליך להשמיד את כל העבודה הזרה¹⁷²⁹: **לֹא יֵשְׁבוּ בָאָרֶץ** אסור שיושבי הארץ ימשיכו לשבת בארץ לאחר שתכבוש אותה,¹⁷³⁰ **פֶּן יַחְטִיאוּ אֶתְךָ לִי** (הסיבה שאסור ליושבי הארץ להישאר בארץ היא) שמה העמים היושבים בארץ יגרמו לך לחטוא לי,¹⁷³¹ **כִּי תַעֲבֹד אֶת אֱלֹהֵיהֶם** החטא יהיה בכך שאתה תעבוד את האלוהים של יושבי הארץ,¹⁷³² **כִּי יִהְיֶה לְךָ לְמוֹקֵשׁ** ואלוהים אלו יהיו לכם לתקלה (ויגרמו לכם לחטוא)¹⁷³³:

שמות פרק כד

(א) וְאֵל מֹשֶׁה אָמַר לאחר מתן תורה, ה' אמר למשה,¹⁷³⁴ **עֲלֶה אֵל יִקְוֶק תַּעֲלֶה** לפני ה', להר סיני,¹⁷³⁵ **אֲתָהּ וְאַהֲרֹן נָדָב וְאִבִּיהוּא וְשִׁבְעִים מִזְקְנֵי יִשְׂרָאֵל** (תעלה להר סיני) יחד עם נדב, אביהוא, ושבעים מזקני

¹⁷²⁴ רש"י + אונקלוס.

¹⁷²⁵ רשב"ם.

¹⁷²⁶ רשב"ם + רש"י.

¹⁷²⁷ אונקלוס.

¹⁷²⁸ רש"י.

¹⁷²⁹ רמב"ן בפירושו הראשון. בפירושו השני כתב שהכוונה היא שאסור לכרות ברית עם יושבי הארץ כל עוד הם עובדים ע"ז, אך אם יקבלו עליהם שלא לעבוד ע"ז, יהיה מותר להשאיר את יושבי הארץ בחיים. כפירוש השני פירש גם אוה"ח.

¹⁷³⁰ אונקלוס.

¹⁷³¹ אונקלוס.

¹⁷³² רש"י.

¹⁷³³ רש"י + אונקלוס. רש"י פירש את מילות ה"כי" בפסוק בלשון "אשר" וכך ביארנו בפנים. אמנם הרמב"ן כתב שהפסוק מסורס, וצריך לומר כך: לא ישבו בארצו כי יהיה לך למוקש, פן יחטואו אותך לי כי תעבוד את אלוהיהם, ולפי רמב"ן, מילות ה"כי" הם באמת נתינת טעם. לפי הא"ע, פסוק זה הוא סיומו של ספר הברית שכתב ה' עם ישראל.

¹⁷³⁴ ביארנו עפ"י רוב המפרשים, ועתה נפרט את סדר הדברים לפי המפרשים:

רש"י כתב שהנאמר בפסוק זה נאמר לפני מתן תורה, ומשה כרת את הברית המוזכר כאן בפסוק עם בני" לפני מתן תורה, ורק הדברים מפס' יב' שם כתוב "ויאמר ה' אל משה עלה אלי ההרה..." נאמר לאחר מתן תורה. לפי רש"י, כל הברית כאן נעשתה ביום ה' סיון, בו' סיון עלה משה לקבל את התורה, ולאחר מכן עלה משה אל הר סיני שוב.

אמנם, רוב המפרשים (א"ע, רמב"ן, רשב"ם, ספורנו ואוה"ח) כתבו שהנאמר בפסוק זה נאמר לאחר מתן תורה. סדר הדברים לפי פירושם הוא כך: מתן תורה היה בו' סיון, ובשעת ירידת משה מהר סיני, ה' כבר אמר לו לעלות שוב להר יחד עם אהרון, נדב ואביהו וזקני ישראל. משה ירד מהר סיני, ואמר לעם את כל דברי ה' מסוף פרשת יתרו ועד לתחילת פרק כד', וכן כתב את הדברים בספר. ביום שלאחר מכן בנה משה מזבח וזכרת את הברית עם בני" ועלה אל הר סיני לארבעים יום. אמנם הרמב"ן הביא מכילתא שם נחלקו התנאים האם הברית נכתבה לפני מתן תורה, דהיינו, בה' סיון, או שנכתבה לאחר מתן תורה, בז' סיון.

כמו"כ הסביר הרמב"ן (בפס' ג') את סדר הדברים לגבי מעמד הר סיני. בשעת אמירת עשרת הדברות על ידי ה', משה היה קרוב אל מקום הערפל, והעם עמד בשיפולי הר סיני, ולאחר עשרת הדברות, כאשר משה התחיל לרדת מהר סיני, נגשו ראשי השבטים אל משה במקום בו עמדו הכהנים על הר סיני, וביקשו שמשה יאמר להם

ישראל, וְהִשְׁתַּחֲוִיתֶם מֶרְחֶק ותשתחוּו ותשתחוּו בריחוק מהתגלות שכינתו של ה' על הר סיני. ה' התגלה על הר סיני על ידי ערפל, ומשה, אהרון, נדב, אביהוא ושבעים מזקני ישראל צוו להשתחוות בריחוק מהערפל¹⁷³⁶: (ב) וּנְגַשׁ מֹשֶׁה לְבָדוֹ אֶל יְקֹנֶק מֹשֶׁה יִגַּשׁ לְבַד אֶל ה' שהתגלה על הר סיני על ידי ערפל,¹⁷³⁷ וְהֵם לֹא יִגָּשׁוּ אֶךְ שאר העולים להר סיני (אהרון, נדב, אביהוא ושבעים מזקני ישראל) לא יתקרבו לערפל,¹⁷³⁸ וְהָעָם לֹא יַעֲלוּ עִמּוֹ ושאר עם ישראל לא יעלו כלל אל הר סיני עם משה¹⁷³⁹: (ג) וַיָּבֵא מֹשֶׁה מֹשֶׁה יֵרֵד מֵהָר הַסִּינַי וּבֵא לִפְנֵי בְנֵי יִשְׂרָאֵל,¹⁷⁴⁰ וַיְסַפֵּר לָעָם אֵת כָּל דְּבָרֵי יְקֹנֶק מֹשֶׁה סִפֵּר לְבְנֵי יִשְׂרָאֵל אֵת כָּל מִצְוֹת הָעֵשָׂה וּמִצְוֹת הַלֵּא תַעֲשֶׂה שְׁכֵנוֹת מִסּוֹף פְּרֶשֶׁת יִתְרוֹ וְעַד לְתַחֲלִית פֶּרֶק זֶה,¹⁷⁴¹ וְאֵת כָּל הַמְּשֻׁפָּטִים וְכֵן סִפֵּר מֹשֶׁה לְבְנֵי יִשְׂרָאֵל אֵת כָּל הַמְּשֻׁפָּטִים הַנוֹגְעִים לְדִינֵי מִמוֹנוֹת שִׁישְׁנִם מִתַּחֲלִית פְּרֶשֶׁת מְשֻׁפָּטִים וְעַד לְסוֹף פֶּרֶק כָּגוֹ,¹⁷⁴² וַיַּעַן כָּל הָעָם קוֹל אֶחָד הָעָם עֲנָה לְמֹשֶׁה יָחַד בְּקוֹל אֶחָד, כְּאִילוֹ הֵיוּ אָדָם אֶחָד,¹⁷⁴³ וַיֹּאמְרוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל אִמְרוּ לְמֹשֶׁה בְּתוֹכֵנוּם, כָּל הַדְּבָרִים אֲשֶׁר דִּבֶּר יְקֹנֶק נַעֲשֶׂה כֹכֵל אֲשֶׁר דִּבֶּר ה', אֲנַחְנוּ נִקְיִים אֵת כָּל הַמִּצְוֹת שֶׁה' צִוָּה¹⁷⁴⁴: (ד) וַיִּכְתֹּב מֹשֶׁה אֵת כָּל דְּבָרֵי יְקֹנֶק מֹשֶׁה כָּתַב אֵת כָּל מִצְוֹת ה' שֶׁנֶּאֱמָרוּ לוֹ מִסּוֹף פְּרֶשֶׁת יִתְרוֹ וְעַד לְסוֹף פֶּרֶק כָּגוֹ,¹⁷⁴⁵ וַיִּשְׁכֵּם בְּבֹקֶר מֹשֶׁה קָם מִקֹּדֶם בְּבוֹקֶר בְּיוֹם ז' סִיּוֹן,¹⁷⁴⁶ וַיִּבֶן מִזְבֵּחַ תַּחַת הַהָר מֹשֶׁה בָּנָה מִזְבֵּחַ מִתַּחַת הָהָר סִינַי, וְשֵׁתִים עֶשְׂרֵה מִצְבָּה לְשָׁנִים עֶשְׂרֵה שָׁבָטֵי יִשְׂרָאֵל וְכֵן בָּנָה מֹשֶׁה שְׁתֵּים עֶשְׂרֵה מִצְבּוֹת. לְכָל שֶׁבֶט מִיִּשְׂרָאֵל עָשָׂה מֹשֶׁה מִצְבָּה אֶחָד¹⁷⁴⁷: (ה) וַיִּשְׁלַח אֵת נְעָרֵי בְנֵי יִשְׂרָאֵל מֹשֶׁה שִׁלַּח אֵת הַבְּכוֹרוֹת שֶׁבְּבְנֵי יִשְׂרָאֵל,¹⁷⁴⁸ וַיַּעֲלוּ עֲלֵת הַבְּכוֹרוֹת הָעֹלּוֹ קֶרְבָּנוֹת עוֹלָה, וַיִּזְבְּחוּ זִבְחִים שְׁלָמִים לְיְקֹנֶק וְכֵן הִקְרִיבוּ הַבְּכוֹרוֹת לַה' קֶרְבָּנוֹת שְׁלָמִים,¹⁷⁴⁹ פָּרִים הַקֶּרְבָּנוֹת שֶׁהִקְרִיבוּ הַבְּכוֹרוֹת הֵיוּ פְּרִים¹⁷⁵⁰: (ו)

את דברי התורה ושימש להם למתווך כדי לשמוע את דברי ה', לגבי שאר המצוות, כיוון שהם חשבו שה' רוצה לומר לבני ישראל בעצמו גם את שאר התורה. וכאשר משה עלה שוב על קצה הר סיני יחד עם הזקנים, אמר לו ה' שהוא שמע את בקשת העם, ושבאמת הוא ייתן רק לו, למשה, את התורה, וציווה ה' את משה לשלוח חזרה את כל העם לאוהלים שלהם, ומשה לבדו עלה אל הר סיני למשך ארבעים יום. בדבר נוסף נחלקו המפרשים: האם מי שדיבר עם משה היה מלאך (כך פירש רשב"ם ודעה אחת ברמב"ן) או שה' הוא המצווה את משה לעלות להר סיני, ו"עלה אל ה'" היינו כינוי כמו שלמך אמר "נשי למך". כמו"כ כתב הרמב"ן שהדיבור היה גם אל אהרון.

¹⁷³⁵ אונקלוס.

¹⁷³⁶ עפ"י רש"י בפס' הבא.

¹⁷³⁷ אונקלוס + רש"י.

¹⁷³⁸ אונקלוס.

¹⁷³⁹ אונקלוס.

¹⁷⁴⁰ א"ע.

¹⁷⁴¹ א"ע. לפי רש"י מדובר על מצוות הגבלה ופרישה. מדובר על סוף פרשת יתרו ועד לתחילת פרשת משפטים.

¹⁷⁴² א"ע. ספורנו: מדובר על פרשת משפטים עד עכשיו.

¹⁷⁴³ רש"י.

¹⁷⁴⁴ אונקלוס.

¹⁷⁴⁵ רמב"ן בפס' א'. לפי רש"י משה כתב את התורה מתחילת פרשת בראשית ועד למתן תורה.

¹⁷⁴⁶ אונקלוס + רמב"ן וסיעתו. לפי רש"י היה זה בה' סיון.

¹⁷⁴⁷ א"ע.

¹⁷⁴⁸ רש"י ורשב"ם, שהרי הבכורות היו מיועדים לעבודת הקרבנות. א"ע: מדובר על הבכורים שהיו ילדי הזקנים שעתידים לעלות עם משה להר סיני. רמב"ן: מדובר על נערי בני ישראל שעוד לא היו נשואים ושעדיין לא טעמו טעם חטא.

¹⁷⁴⁹ אונקלוס.

¹⁷⁵⁰ אמנם בגמ' במס' חגיגה נחלקו האם הכוונה היא שרק קרבנות השלמים היו פרים או שמא גם קרבנות העולה היו פרים. א"ע כתב שרק קרבנות השלמים היו פרים, כיוון שהיו הרבה אנשים שהיו צריכים לאכול מבשר הקבנות, ולכן הקריבו פרים. רמב"ן: כל הקרבנות שהעלו בני ישראל לא היו פרים, והסיבה היא שהם פחדו ממידת הדין המיוצגת ע"י הפרים, וזאת גם הייתה טענתם בחטא העגל.

וַיִּקַּח מֹשֶׁה חֲצִי הַדָּם מִשֶּׁה לַקַּח חֲצִי מִדָּם קִרְבָּנוֹת הָעוֹלָה וְהַשְּׁלָמִים,¹⁷⁵¹ וַיִּשֶׂם בְּאֹזְנֵי מֹשֶׁה שֵׁם אֶת חֲצִי הַדָּם בְּשֵׁתֵי אֲגָנוֹת. הָאֲגָנוֹת הֵם כָּלִים עִגּוּלִים, וְהָיוּ שְׁנֵי אֲגָנוֹת, אֶחָד לְדָם הָעוֹלָה וְאֶחָד לְדָם הַשְּׁלָמִים,¹⁷⁵² וְחֲצִי הַדָּם זָרַק עַל הַמִּזְבֵּחַ אֶת הַחֲצִי הַשֵּׁנִי שֶׁל דָּם קִרְבָּנוֹת הָעוֹלָה וְהַשְּׁלָמִים, זָרַק מֹשֶׁה עַל הַמִּזְבֵּחַ שֶׁבְנָה:

(ז) וַיִּקַּח סֵפֶר הַבְּרִית מִשֶּׁה לַקַּח אֶת סֵפֶר הַבְּרִית שֶׁבּוּ הָיָה כְּתוּב אֶת כָּל הַמִּצְוֹת מִסּוּף פֶּרֶשֶׁת יִתְרוֹ וְעַד לְסוּף פֶּרֶק כ"ג,¹⁷⁵³ וַיִּקְרָא בְּאָזְנֵי הָעָם מִשֶּׁה קִרָּא אֶת סֵפֶר הַבְּרִית בְּאָזְנֵי בְנֵי יִשְׂרָאֵל, וַיֹּאמְרוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל אִמְרוּ לְאַחַר שִׁמְעוּ אֶת סֵפֶר הַבְּרִית, כֹּל אֲשֶׁר דִּבֶּר יְקֹזֵק נַעֲשֶׂה וְנִשְׁמָע אֲנַחְנוּ נַעֲשֶׂה אֶת כָּל מַה שֶׁהִ' צִוּוּהָ אֹתָנוּ עַד עַתָּה, וְנִשְׁמָע אֶת כָּל מַה שֶׁהִ' עֵתִיד לְצוּוֹת אֹתָנוּ¹⁷⁵⁴: (ח) וַיִּקַּח מֹשֶׁה אֶת הַדָּם מִשֶּׁה לַקַּח אֶת חֲצִי הַדָּם שֶׁלֹּא זָרַק עַל הַמִּזְבֵּחַ (הַדָּם שֶׁשֶׁם בְּאֲגָנוֹת), וַיִּזְרַק עַל הָעָם מִשֶּׁה הַזֶּה אֶת הַחֲצִי הַשֵּׁנִי שֶׁל הַדָּם שֶׁבּוּ עַל הַמִּזְבֵּחַ כְּדִי לְכַפֵּר עַל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל. יוֹצֵא שִׁמְשֵׁה הַזֶּה מִדָּם הַקִּרְבָּנוֹת עַל הַמִּזְבֵּחַ פְּעַמִּים: פַּעַם אַחַת לְפָנֵי שְׁקָרָא אֶת סֵפֶר הַבְּרִית בְּאָזְנֵי עַם יִשְׂרָאֵל, וּפְעַם שְׁנִיָּה לְאַחַר שְׁקָרָא אֶת סֵפֶר הַבְּרִית בְּאָזְנֵי עַם יִשְׂרָאֵל,¹⁷⁵⁵ וַיֹּאמְרוּ מֹשֶׁה אִמְרוּ לְבְנֵי יִשְׂרָאֵל: הֲיֵנָּה דָם הַבְּרִית אֲשֶׁר כָּרַת יְקֹזֵק עִמָּכֶם עַל כָּל הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה זֶהוּ דָם הַבְּרִית שֶׁהִ' כָּרַת אִיתְכֶם עַל הַדְּבָרִים שֶׁכְּתוּבִים בְּסֵפֶר הַבְּרִית¹⁷⁵⁶: (ט) וַיַּעַל מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן נָדָב וְאָבִיָּהוּא וְשִׁבְעִים מִזִּקְנֵי יִשְׂרָאֵל מֹשֶׁה, אֶהֱרוֹן, נָדָב, אֲבִיָּהוּא וְשִׁבְעִים מִזִּקְנֵי יִשְׂרָאֵל עָלוּ לְהָר סִינַי¹⁷⁵⁷: (י) וַיִּרְאוּ אֶת אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל נָדָב, אֲבִיָּהוּא וְזִקְנֵי יִשְׂרָאֵל, רָאוּ בְּלִבָּם אֶת כְּבוֹד ה', וְהֵם הִתְחַיְּבוּ עַל כֵּךְ מִיתָה,¹⁷⁵⁸ וְתַחַת רַגְלָיו כִּמְעֵשֶׂה לְבִנְתַּת הַסִּפִּיר מִתַּחַת לְכֶסֶף הַכְּבוֹד הַיֵּיתָה אֲבָן יִקְרָה שְׁעֵמֶדָה שֵׁם כְּדִי לְהַזְכִּיר לָהּ אֶת שִׁיעֲבוֹד בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּמִצְרַיִם עַל יְדֵי לְבָנִים (שֶׁהֵן גַּם אֲבָנִים),¹⁷⁵⁹ וְכַעֲצֵם הַשָּׁמַיִם לְטָהֵר וְכֵן מִתַּחַת לְכֶסֶף הַכְּבוֹד הָיָה מְרָאָה שֶׁל שָׁמַיִם בְּרוּרִים וְצִלּוּלִים שֶׁסִּימְלוּ אֶת גְּאוּלַּת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מִמִּצְרַיִם¹⁷⁶⁰: (יא) וְאֵל אֲצִילֵי בְנֵי יִשְׂרָאֵל לֹא שָׁלַח יְדוֹ ה' לֹא הִזִּיק לְאֲנָשִׁים חֲשׁוּבִים בְּעַם יִשְׂרָאֵל שֶׁרָאוּ אוֹתוֹ (נָדָב, אֲבִיָּהוּא וְזִקְנֵי יִשְׂרָאֵל), לְמִרּוֹת שֶׁהֵם הָיוּ רְאוּיִים לְעוֹנֵשׁ. הַסִּיבָה שֶׁהִ' עֵדִיין לֹא הִעֲנִישׁ אוֹתָם הָיָה מְכִיוּן שֶׁהִ' לֹא רָצָה לְהַשְׁבִּית אֶת שְׁמַחַת מִתֵּן תּוֹרָה,¹⁷⁶¹ וַיַּחְזוּ אֶת הָאֱלֹהִים וַיֹּאכְלוּ וַיִּשְׁתּוּ נָדָב, אֲבִיָּהוּא וְשִׁבְעִים הַזִּקְנִים

¹⁷⁵¹ א"ע. רש"י: המלאך חילק את הדם.

¹⁷⁵² א"ע + רש"י. בפנים ביארנו כרש"י שהיו שתי אגנות, אחד לדם העולה ואחד לדם השלמים, אך הא"ע פירש שהיו שתי אגנות, אחד לדם שייזרק על המזבח והשני כדי לזרוק על העם.

¹⁷⁵³ עפ"י הרמב"ן וא"ע. לפי רש"י מדובר על מבראשית ועד למתן תורה.

¹⁷⁵⁴ רשב"ם. ספורנו: נעשה את דברי ה' בגלל שאנחנו רוצים לשמוע בקול ה' ולא כדי לקבל פרס.

¹⁷⁵⁵ אונקלוס ורש"י. א"ע: הכוונה היא שמשה הזה דם על זקני ישראל שהיו נציגים של העם. לפי ספורנו, משה ממש זרק חצי מהדם על העם.

¹⁷⁵⁶ אונקלוס.

¹⁷⁵⁷ א"ע, וכתב שאין צורך להזכיר שהם עלו להר סיני עצמו בפסוק.

¹⁷⁵⁸ רש"י עפ"י שפ"ח ורא"ם. אמנם אהרון לא הסתכל במראה כבוד ה' שהרי לא נענש על כך. רש"י אומר שה' המתין מלהעניש את נדב ואביהוא עד לחנוכת המשכן ואילו כדי להעניש את הזקנים, המתין ה' עד למתאוננים (ועל סבת ההבדל פירשו מפרשי רש"י שהיא בגלל שנדב ואביהוא הסתכלו בעמוק גדול יותר) ואילו אהרון אינו מוזכר. כמו"כ, בפירוש ואל אצילי בני ישראל, לא כתב רש"י שה' נמנע מלהעניש את אהרון. א"ע כתב שהראיה הייתה במראה הנבואה. רשב"ם: הם ראו את אחורי ה'.

¹⁷⁵⁹ אונקלוס + רש"י. א"ע: כתב בשם רס"ג שהספיר הוא לבן והוא עצמו פירש שהספיר הוא אדום, והספיר הוא כמו פנינים. וכוונת הפסוק היא שהם ראו לבנה שהייתה עשויה מספיר, והוא דמות כסא הכבוד, ומתחת לכסא ראו את הרקיע. רמב"ן כתב עפ"י הפשט שהכוונה היא שהם ראו את זכותם של האבות, ועל דרך האמת כתב שהם ראו התגלות בדרגה גבוהה יותר משאר בני ישראל. ספורנו כתב שמתחת, היינו על הארץ, וכתב שמעשה לבנת הספיר היא הנפש האנושית השכלית. ולעומת החומר האנושי, השמים היו ברורים וצלולים.

¹⁷⁶⁰ רש"י ואונקלוס.

¹⁷⁶¹ אונקלוס + רש"י. רמב"ן: נקרא נאצלים מכיוון שרוח אלוקים נאצלה עליהם. כמו כן הסביר הרמב"ן שהסיבה שה' לא שלח את ידו בהם הוא בגלל שהם הקפידו שלא לעלות על הר סיני יותר מהמקום אליו היה מותר להם,

הסתכלו בה' מתוך גסות רוח וחוסר כבוד, ולא היה אכפת להם לאכול ולשתות בשעה שהסתכלו בה'¹⁷⁶²;
(יב) וַיֹּאמֶר יְקֹנֵק אֶל מֹשֶׁה ה' אמר למשה לאחר שמשה החזיר את העם לאוהלים שלהם (בתאריך ז'
 סיון)¹⁷⁶³ **עֲלֵה אֵלַי הִהָרָה תַעֲלֶה אֵלַי לְהַר סִינִי, וְהָיָה שָׁם תְּהִיָּה בְּהַר סִינִי בַמִּשְׁךְ אַרְבַּעִים יָמִים,**¹⁷⁶⁴
וְאַתָּנָה לִךְ אֵת לַחַת הָאָבֶן כשתעלה אל הר סיני, אני אתן לך את לוחות האבנים עליהם כתובים עשר
 הדברות, **וְהַתּוֹרָה** וכן אני אתן לך את התורה שבכתב,¹⁷⁶⁵ **וְהַמִּצְוָה** וכן אני אתן לך את התורה שבעל פה,¹⁷⁶⁶
אֲשֶׁר כָּתַבְתִּי לְהוֹרְתֶם (אני אתן לך את התורה שבכתב ואת התורה שבעל פה) שכתבתי כדי ללמד את בני
 ישראל את המצוות¹⁷⁶⁷: **(יג) וַיִּקַּם מֹשֶׁה וַיְהוֹשֶׁעַ מִשְׁרַתּוֹ** משה קם ממחנה ישראל יחד עם יהושע שהיה
 המשמש שלו,¹⁷⁶⁸ **וַיַּעַל מֹשֶׁה אֶל הַר הָאֱלֹהִים** משה עלה אל ההר שהתגלה עליו כבודו של ה', להר סיני¹⁷⁶⁹;
(יד) וְאֶל הַזְקֵנִים אָמַר משה אמר אל הזקנים, בשעה שיצא מהמחנה,¹⁷⁷⁰ **שָׁבוּ לָנוּ בָּזָה** תתעכבו במחנה
 ישראל כדי שתוכלו לשפוט את עם ישראל בכל הזמן שאהיה על הר סיני,¹⁷⁷¹ **עַד אֲשֶׁר נָשׁוּב אֲלֵיכֶם**
 (תתעכבו במחנה ישראל) עד שאנחנו (משה ויהושע) נחזור למחנה ישראל, **וְהָיָה אֲהָרָן וְחֹרֵר עִמָּכֶם** אהרון
 וחור (שהיה בנה של מרים) יישארו איתכם במחנה,¹⁷⁷² **מִי בַעַל דְּבָרִים יִגַּשׁ אֲלֵהֶם** מי שיש לו דין שאינו
 יכול לפתור לבד, שייגש לאהרון וחור¹⁷⁷³: **(טו) וַיַּעַל מֹשֶׁה אֶל הִהָרָה** משה עלה אל הר סיני, **וַיְכַסּוּ הָעַנָּן אֵת**
הַהָרָה הענן כיסה את הר סיני: **(טז) וַיִּשְׁכַּן כְּבוֹד יְקֹנֵק עַל הַר סִינִי** כבודו של ה' כבר שרה על הר סיני, עוד

והם היו ראויים להתגלות זו של הנבואה. ספורנו: ה' לא שלח ידו כדי להוציא את נדב ואביהוא והזקנים
 מחושיהם, בניגוד לשאר הנביאים שצריכים להתפשט מחושיהם כדי לזכות לנבואה. אה"ח: הסיבה שה' לא
 שלח את ידו כדי להזיק להם היא בגלל שהם היו החשובים שבבני ישראל, אך אם היו אנשים אחרים, היו
 ניזוקים. כמו כן הסביר שהם נהנו מזיו השכינה והם הגיעו למדרגה גבוהה בנבואה וה' לא שלח את ידו כדי
 למנוע מהם להגיע למדרגה זו, אך הם לא הגיעו למדרגת נבואתו של משה רבינו, ולכן ה' היה צריך למנוע
 ממשלה להגיע למדרגה גבוהה יותר בראיית ה'.

¹⁷⁶² רש"י. אונקלוס: נדב, אביהוא וזקני ישראל ראו את כבודו של ה' והם שמחו מאוד כאילו הם אכלו ושתו.
 רמב"ן: האכילה הייתה של הקרבנות, כיוון שהייתה חובה לאכול את הקרבנות בתחתית ההר, כמו שיש חובה
 לאכול את הקרבנות לפנים מהקלעים, והשתייה הייתה בגלל שעשו משתה על שמחת קבלת התורה. א"ע:
 הכוונה היא שהם היו שמחים בשעה שהם ירדו מההר, והם אכלו את הקרבנות. ספורנו: הם עשו משתה לשמוח
 על כך שלא השתנו החושים שלהם בשעת הנבואה. הכלי יקר מפרש בשתי דרכים. האחת: שהם לא היו צריכים
 לאכול, כיוון שהם היו במדרגת נבואה, כמו שמשה לא אכל על הר סיני. בפירושו השני כתב הפוך, בניגוד למשה
 שלא אכל על הר סיני, הם כן היו צריכים לאכול.

¹⁷⁶³ עפ"י שיטת הרמב"ן לאורך הפרק. גם רש"י מסכים שאמירה זו הייתה לאחר מתן תורה.

¹⁷⁶⁴ רש"י.

¹⁷⁶⁵ א"ע.

¹⁷⁶⁶ א"ע. בפירושו השני כתב שהתורה הם שתי הדברות הראשונות, והמצווה הם שמונת הדברות האחרות.
 רש"י כתב שהכוונה היא לעשרת הדברות שכל תרי"ג מצוות בכללם, כמו שכתב רס"ג. ספורנו כתב שהתורה
 היא החלק העיוני של התורה והמצוות הם החלק המעשי של התורה. ולולי שחטאו ישראל, היו מקבלים את כל
 התורה חתומה בשעה שהיה יורד משה מהר סיני.

¹⁷⁶⁷ אונקלוס. רמב"ן פירש את הפסוק כך: ה' אמר למשה, אני אתן לך את לוחות האבן שכתבתי, ואת התורה
 והמצוות שעליך ללמד את בני ישראל. בשם חז"ל כתב שיש מכאן רמז לכך שכל התורה כולה הייתה כתובה
 לפני ה' עוד לפני בריאת העולם.

¹⁷⁶⁸ אונקלוס. רש"י: יהושע ליווה את משה עד למקום הרחוק ביותר אליו היה מותר לו לעלות. רמב"ן: יהושע
 היה אחד משבעים הזקנים, וכאשר משה פרש משאר הזקנים, יהושע ליווה אותו כמה שהיה יכול. א"ע: יהושע
 חיכה למשה בתחתית ההר ואכל את המן.

¹⁷⁶⁹ אונקלוס.

¹⁷⁷⁰ רש"י.

¹⁷⁷¹ רש"י. רמב"ן: משה מינה את הזקנים שיישבו בבי"ד וישפטו יחד עם אהרון וחור, והם יהיו אחראים על שרי
 האלפים ושאר השרים. הסבר זה מסתדר עם שיטתו של הרמב"ן שיתרו בא לפני מתן תורה.

¹⁷⁷² רש"י.

¹⁷⁷³ רש"י.

לפני שמשה עלה אל ההר,¹⁷⁷⁴ וַיִּכְסְהוּ הָעֲנָן שְׁשַׁת יָמִים הֶעֱנַן כִּיסָה אֶת הַר סִינַי בַּמִּשְׁךְ שֶׁשֶׁת הַיָּמִים שֶׁלֹּאֲחֵר עֲלִיתוֹ שֶׁל מֹשֶׁה לְהַר סִינַי (מִתְאַרֵיךְ ז' סִיּוֹן וְעַד לִיב' סִיּוֹן),¹⁷⁷⁵ וַיִּקְרָא אֶל מֹשֶׁה בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי מִתּוֹךְ הָעֲנָן בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי לְעֲלִיתוֹ שֶׁל מֹשֶׁה (בִּתְאַרֵיךְ יג' סִיּוֹן) ה' קָרָא אֶל מֹשֶׁה מִתּוֹךְ הָעֲנָן: (יז) וּמִרְאֵה כְבוֹד יִקְוֶה הַמְּרָאָה שֶׁרָאוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּשַׁעַר הַהַר הַתְּגִלָּה עַל הַר סִינַי הִיא,¹⁷⁷⁶ כִּיֹּשׁ אֶכְלֵת בְּרֹאשׁ הָהָר (הַמְּרָאָה שֶׁל הַתְּגִלּוֹת ה' נִרְאָה) כְּמוֹ לְהַבּוֹת שֶׁבִּעְרָו בְּרֹאשׁ הַר סִינַי,¹⁷⁷⁷ לְעֵינַי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל זוּהִי הַהֲתַגְלוֹת שֶׁל מִרְאֵה הַשְּׂכִינָה לְעֵינַי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל: (יח) וַיִּבְאֵר מֹשֶׁה בְּתוֹךְ הָעֲנָן מֹשֶׁה נִכְנַס לְתוֹךְ שֶׁבִיל שֶׁה' עָשָׂה לוֹ בְּתוֹךְ הָעֲנָן,¹⁷⁷⁸ וַיַּעַל אֶל הָהָר מֹשֶׁה עֲלָה אֶל פְּסַגַּת הַר סִינַי,¹⁷⁷⁹ וַיְהִי מֹשֶׁה בְּהָר אַרְבָּעִים יוֹם וְאַרְבָּעִים לַיְלָה מֹשֶׁה שֶׁהָ עַל הַר סִינַי בַּמִּשְׁךְ אַרְבָּעִים יָמִים וְאַרְבָּעִים לַיְלוֹת:

פִּרְשַׁת תְּרוּמָה

שְׁמוֹת פָּרֶק כֶּה

א. הַצִּיּוּי עַל הַמִּשְׁכָּן.

(א) וַיְדַבֵּר יְקוֹק אֶל מֹשֶׁה לֵאמֹר: (ב) דַּבֵּר אֶל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל תְּדַבֵּר אֶל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְתֹאמַר לָהֶם, וַיִּקְחוּ לִי תְרוּמָה (תֹּאמַר לְבְנֵי יִשְׂרָאֵל) שִׁיקְחוּ תְרוּמָה לְשָׁמִי,¹⁷⁸⁰ שִׁפְרִישׁוּ מִהֶמְמוֹן שֶׁלָּהֶם לְשָׁמִי,¹⁷⁸¹ מֵאֵת כָּל אִישׁ אֲשֶׁר יִדְבְּנוּ לְבָבוֹ מֵאֵת כָּל אָדָם שִׁיתְרַצֶּה לְתֵת לִי תְרוּמָה,¹⁷⁸² תִּקְחוּ אֶת תְּרוּמַתִּי (מֵאֵת כָּל אָדָם שִׁיתְרַצֶּה לְתֵת לִי תְרוּמָה) תִּיקְחוּ אֶת הַתְּרוּמָה שֶׁלִּי¹⁷⁸³: (ג) וְזֹאת הַתְּרוּמָה אֲשֶׁר תִּקְחוּ מֵאֵתָם הַתּוֹרָה מוֹנֶה עֲכָשִׁי אֶת הַדְּבָרִים הַבָּאִים שֶׁבְנֵי יִשְׂרָאֵל הִתְבַּקְּשׁוּ לְתֵרוֹם: זָהָב וְכֶסֶף וְנַחֲשָׁת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל הִתְבַּקְּשׁוּ לְתֵרוֹם זֶהָ,

¹⁷⁷⁴ אונקלוס + א"ע.

¹⁷⁷⁵ רש"י, וכתב שהדבר נמצא במחלוקת בחז"ל. יש אומרים שהכוונה היא לששת הימים מר"ח סיון ועד לקבלת תורה, ויש אומרים שהכוונה היא לשש הימים שלאחר מתן תורה, לימים הראשונים בהם עלה משה להר סיני, כדי ללמדנו שמי שנכנס למחנה שכניה, טעון פרישה שישה ימים. א"ע כתב שהענן כיסה את משה.

¹⁷⁷⁶ ספורנו.

¹⁷⁷⁷ דעת מקרא.

¹⁷⁷⁸ רש"י.

¹⁷⁷⁹ א"ע.

¹⁷⁸⁰ רש"י. ספורנו: הצייוי היה לסנהדרין שיגבו את התרומה אך בני ישראל לא חיכו עד שיגבו הסנהדרין, אלא יצאו מיד מלפני משה והביאו את כל צורך התרומה. לפי דברי ספורנו, הצייוי על הקמת המשכן היה בעוד משה היה על הר סיני, וכן כתב א"ע הרמב"ן. רמב"ן כתב שהטעם בצייוי על עשיית המשכן הוא כדי שהדבירו עם משה במשכן יהיה כמו הדיבור עם משה במעמד הר סיני, וכבוד ה' ששכן על הר סיני בגלוי, שוכן במשכן באופן נסתר יותר.

¹⁷⁸¹ רשב"ם ביחד עם פירוש רש"י על "לשמי".

¹⁷⁸² אונקלוס, רש"י.

¹⁷⁸³ רש"י. את החזרות על המילה תרומה מסביר רש"י שישנם שלשה סוגים שונים של תרומה שנאמרו כאן: תרומת בקע לגולגולת שנעשתה כדי להכין ממנה את האדנים, תרומת בקע לגולגולת ששימשה לקנות מהם קרבנות ציבור, והתרומה השלישית היא תרומת המשכן ששונה משתי התרומות הראשונות בכך שרק מי שרצה לתרום תרם למשכן, וכן לא היה סכום קבוע לתרומה זו, בניגוד לשתי התרומות הראשונות שהיו בקע לגולגולת. כלי יקר: זוהי הסיבה שבשתי התרומות הראשונות הקדימה התורה "קִיחָה" לתרומה, כיוון שניתן לכפות על תרומה זו ואילו בתרומה השלישית, שלא ניתן להכריח מישהו לתרום, נאמר קודם תרומה. אוה"ח מסביר את החזרות על "מאת כל איש – אשר ידבנו ליבו – תקחו את תרומתי", שהכוונה היא שיש לקחת את התרומה גם מגורמים שבדרך כלל אין לוקחים מהם תרומה: נשים, יתומים ומסכנים.

כסף ונחושת¹⁷⁸⁴: (ד) התורה ממשיכה ברשימת הדברים שבני ישראל התבקשו לתרום: וְתִבְלַת צֶמֶר שֶׁצְבוּעַ בְּדָם חִילוּזָן. צֶבַע דָּם חִילוּזָן הוּא יְרוּק,¹⁷⁸⁵ וְאַרְגָּמָן צֶמֶר הַצְּבוּעַ בְּצֶבַע שֶׁנִּקְרָא אֲרָגְמָן,¹⁷⁸⁶ וְתוֹלַעַת שָׁנִי צֶמֶר הַצְּבוּעַ בְּצֶבַע אָדוּם,¹⁷⁸⁷ וְיֵשׁ פֶּשֶׁתָן,¹⁷⁸⁸ וְעֵיזִים נּוֹצוֹת וְשַׁעֲרוֹת שֶׁל עֵיזִים¹⁷⁸⁹: (ה) וְעֹרֹת אֵילִם מֵאֲדָמִים וְכֵן הִתְבַּקְּשׁוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לְתֵרוֹם עוֹרוֹת הַבָּאִים מֵחִיָּה שֶׁנִּקְרָאת אֵיל, וְלֵאחֵר שֶׁעִיבְדוּ אֶת הָעוֹר, הֵיוּ צוֹבְעִים אֶת הָעוֹר בְּאָדוּם,¹⁷⁹⁰ וְעֹרֹת תְּחָשִׁים וְכֵן הִתְבַּקְּשׁוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לְתֵרוֹם עוֹרוֹת שֶׁל חִיָּה שֶׁנִּקְרָאת "תַּחֲשִׁי". הַתַּחֲשִׁי הָיָה חִיָּה שֶׁלֹּאחֵר בְּנֵיית הַמִּשְׁכָּן, אֵינָה קִיִּימַת יוֹתֵר,¹⁷⁹¹ וְעֵצֵי שִׁטִּים וְכֵן הִתְבַּקְּשׁוּ בְּנֵי יִשְ�רָאֵל לְתֵרוֹם לְמִשְׁכַּן סוּג שֶׁל עֵצִים שֶׁנִּקְרָאִים "עֵצֵי שִׁטִּים"¹⁷⁹²: (ו) שֶׁמֶן לְמָאֹר וְכֵן הִתְבַּקְּשׁוּ בְּנֵי יִשְ�רָאֵל לְתֵרוֹם לְמִשְׁכַּן שֶׁמֶן זֵית זָךְ לְשֵׁם הַדְּלֻקָּה הַמְּנוֹרָה,¹⁷⁹³ בְּשָׁמִים לְשֶׁמֶן הַמִּשְׁחָה וְלִקְטֹרֶת הַסַּמִּים וְכֵן הִתְבַּקְּשׁוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לְהִבְיֵא בְּשָׁמִים לְצוֹרֵךְ הַכֶּנֶת שֶׁמֶן הַמִּשְׁחָה וְלְצוֹרֵךְ הַכֶּנֶת קְטוֹרֶת הַסַּמִּים. בְּשֶׁמֶן הַמִּשְׁחָה הַשְּׁתֵּמְשׁוּ עַל מִנֵּת לְמִשׁוּחַ אֶת הַכְּהֻנִּים, אֶת הַמִּשְׁכָּן וְאֶת כָּל הַמִּשְׁכָּן. אֶת קְטוֹרֶת הַסַּמִּים הֵיוּ מְקַטְרִים בְּכָל יוֹם, חֲצִי מִמְּנָה בְּבוֹקֵר וְחֲצִי מִמְּנָה בְּעֶרֶב¹⁷⁹⁴: (ז) אֲבָנֵי שֹׁהַם כְּמוֹ כֵן הִתְבַּקְּשׁוּ בְּנֵי יִשְ�רָאֵל לְתֵרוֹם אֲבָנִים יְקֻרוֹת שֶׁנִּקְרָאוֹת אֲבָנֵי שֹׁהַם,¹⁷⁹⁵ וְאֲבָנֵי מִלֹּאִים וְכֵן הִתְבַּקְּשׁוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לְתֵרוֹם לְצוֹרֵךְ עֲשִׂיַת הַמִּשְׁכָּן גַּם אֲבָנֵי מִלֹּאִים. אֲבָנֵי מִלֹּאִים הֵן אֲבָנִים שֶׁלְּמֹוֹת שֶׁלֹּא חֲתָכוּ אוֹתָן,¹⁷⁹⁶ לְאֵפֶד וְלַחֲשָׁן אֲבָנֵי הַשֹּׁהַם וְאֲבָנֵי

¹⁷⁸⁴ רש"י: הכסף יוצא דופן משאר הכתובים בפסוקים אלו, שהרי הכסף בא כחובה (כפי שרש"י כתב בפס' ב'), ואילו שאר הדברים באו כנדבה. אמנם, בני ישראל כן תרמו כסף אך כסף זה שימש לעשיית כלי שרת. כדברי רש"י אלו כתב רס"ג לפי המובא בא"ע, אך א"ע עצמו כתב שאין לחשוש אם התורה השחילה לתוך רשימה של דברים שבאו כנדבה גם דבר שבא כחובה, כמו שהתורה כתבה רשימה של בני יעקב שנולדו בפרך ארם ולשם השחילה גם את בנימין. בביאור המילה "וזאת", כתב רמב"ן דברים על דרך הסוד, ואילו אור החיים כתב שהתורה כתבה את כדי לומר לנו שאין די בתרומה של דבר אחד מכל הדברים הללו כדי לצאת ידי חובת תרומת המשכן, אלא צריך להביא את כל הדברים המנויים כאן בתור נדבה, אחרת לא ניתן לבנות את המשכן, שהרי לא ניתן לבנות את המשכן כשחסר אחד מהדברים האלו. ספורנו: הציווי הוא שבני ישראל לא יקבלו כל דבר לשם תרומה. גם דברים שיש להם שווי כספי, אין ישרל מקבלים מהם לשם תרומה, אלא רק הדברים המנויים כאן.

¹⁷⁸⁵ רש"י. א"ע כתב בשם יפת שהצבע המדובר הוא שחור, אך בסוף פירש כרש"י.
¹⁷⁸⁶ רש"י. א"ע: מדובר בצבע קרוב לאדום שניתן לצבוע איתו רק צמר ומשי. רמב"ן בספר במדבר פרק ד' פסוק ז' כתב שהארגמן הוא אדום כהה.
¹⁷⁸⁷ רשב"ם. הצמר נקרא תולעת והצבע נקרא שני.

¹⁷⁸⁸ רש"י.
¹⁷⁸⁹ רש"י וא"ע. דעת מקרא מסביר שהשיער של העיזים נקרא "עיזים" או "נוצה של עיזים" ואילו שער הכבשים

נקרא צמר.
¹⁷⁹⁰ רש"י.
¹⁷⁹¹ רש"י.

¹⁷⁹² רש"י. בדבר מקור עצי השיטים נחלקו המפרשים: רש"י כתב שיעקב אבינו צפה ברוה"ק שבני ישראל עתידים לבנות משכן, ולכן הביא איתו למצרים עצי שיטים ונטע אותם שם. א"ע הקשה על כך שלא ניתן להוציא כל כך הרבה עצים ממצרים, ולכן כתב שבסמוך להר סיני היו עצי שיטים.
¹⁷⁹³ רש"י.

¹⁷⁹⁴ רש"י לפי הבנת הרמב"ן. לפי פירוש זה, הבש רמב"ן כתב ארבעה שיטות בהסבר פסוק קשה זה. הפירוש הראשון הוא שיש כאן מקרא קצר, והפירושים נצרכים גם לשמן המשחה, וגם לצורך קטורת הסמים. הנכון בפסוק הוא שיש להביא בשמים לצורך שמן המשחה, ויש להביא סמים לצורך קטורת הסמים. ההסבר השני אותו כתב רמב"ן הוא שיש כאן מקרא "הפוך": בשמים היו משמשים לשמן המשחה, ואילו לקטורת היו משתמשים בסמים. ההסבר השלישי הוא הסבר הא"ע: בשמים היו מביאים גם לצורך שמן המשחה וגם לצורך הקטורת, שהרי היו משתמשים בקטורת בסוגים שונים של בשמים. אך לא"ע היו מביאים לצורך הקטורת גם סמים, בעוד שלרש"י, הבשמים כוללים את כל הרכיבים שהיו משתמשים בהם בקטורת. בהסבר של רש"י על הבשמים, כתב רמב"ן שיתכן לומר שהבשמים הם החשובים יותר מהסמים, או שבשמים הינה מילה המורכבת מבשם וסמים.
¹⁷⁹⁵ רש"י.

¹⁷⁹⁶ רמב"ן. רש"י פירש שאבני מילואים הן אבנים שימלאו את התושבת שעשו להם באפוד. רמב"ן הקשה על כך מספר קושיות: לא ראוי שהתורה תקרא להם עכשיו אבני מילואים על שם העתיד, שבעתיד הם ימלאו את התושבת שלהם. קושיא נוספת היא שגם אבני השוהם מילאו תושבת, ואם כן גם להם היה ראוי לקרוא אבני

המילואים הוצרכו כדי להכין מהן בגדי כהונה שהם האפוד והחשן, כפי שיפורט בהמשך: (ח) וְעָשׂוּ לִי מִקֹּדֶשׁ אֲנִי מְצוּוֹה אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לְבָנוֹת בֵּית קָדוֹשׁ לְשֵׁם ה',¹⁷⁹⁷ וְשִׁכַּנְתִּי בְּתוֹכְכֶם עַל יְדֵי בְנֵיית הַמִּשְׁכָּן, אֲנִי אֲשֶׁר אֶת שְׁכִינְתִּי בְּתוֹךְ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל¹⁷⁹⁸: (ט) כָּבֵל אֲשֶׁר אֲנִי מְרַאֶה אוֹתְךָ אֶת תְּבֻנַת הַמִּשְׁכָּן וְאֶת תְּבֻנַת כָּל בְּלָיו עֲלֵיכֶם לְבָנוֹת אֶת הַמִּשְׁכָּן וְכִלְיוֹ כְּפִי הַהוֹרָאוֹת שֶׁאֲנִי מְרַאֶה לְךָ (הַכוּוֹנָה הִיא לְמֹשֶׁה רַבֵּנוּ) בְּמֵרָאוֹת הַנְּבוּאָה,¹⁷⁹⁹ וְכֵן תַּעֲשׂוּ כֹךְ תַּעֲשׂוּ אֶת הַמִּשְׁכָּן וְאֶת כִּלְיוֹ¹⁸⁰⁰:

ב. הציווי על עשיית הארון, הכפורת והכרובים.

(י) וְעָשׂוּ אֲרוֹן עֲצֵי שִׁטִּים עַל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לְבָנוֹת אֲרוֹן, דְּהֵינּוּ, כַּמִּין אֲרָגוּ, שֶׁהִיא עֲשׂוּי מַעֲצֵי שִׁטִּים,¹⁸⁰¹ אֲמֵתִים וְחֲצֵי אֲרָכּוֹ וְאֲמֵה וְחֲצֵי רָחְבּוֹ וְאֲמֵה וְחֲצֵי קִמְתּוֹ הַתּוֹרָה מְפָרֶטֶת כֹּאֵן אֶת הַמִּידוֹת בַּהֵן הִיא צֵרִיךְ לַעֲשׂוֹת אֶת הָאֲרוֹן: אֲרוֹךְ הָאֲרוֹן הִיא צֵרִיךְ לִהְיוֹת שְׁתֵּי אֲמוֹת וְחֲצֵי, הָרוּחֵב הִיא צֵרִיךְ לִהְיוֹת אֲמֵה וְחֲצֵי,

מילואים. קושיא נוספת: כיצד הגמרא הוכיחה מכאן שלא חותכים את האבנים. קושיא רביעית: האבנים לא מילאו תושבת כל שהיא, אלא היה יוצא מלג מהאפוד והיה מחזיק את האבן. אור החי: הסיבה שהתורה איחרה את אבני השהם ואבני המילואים היא: א. מכיוון שהנשיאים הביאו אותם בסוף. ב. כיוון שהם שימשו רק לצרכי בגדי כהונה, ואין מועלים בבגדי כהונה, לעומת המשכן שכן מועלים בה. ג. העננים ניו מביאים את אבני השהם ובני ישראל לא היו טורחים כלל באבני השהם, ולכן אין בהבאתם חסרון כ"ס.¹⁷⁹⁷ רש"י. רשב"ם: משכן הינו מלשון להיועד, במשכן ה' יועד עם בני ישראל. א"ע: נקרא מקדש מכיוון שה' הקדוש שוכן שם. אה"ח: התחלופה בפסוק בין משכן למקדש הוא מכיוון שעשיית מקדש היא מצווה תמידית, אלא שלא ניתן לבנות את המקדש כאשר עם ישראל נמצא בגלות, ולכן, היה צורך בציווי גם בלשון משכן כדי להתיר את בניית המשכן במדבר. הסבר נוסף שכתב אה"ח הוא שמרגע שעושים את המשכן, למרות שעדיין לא שרתה בו שכינה, היא כבר נקראת מקדש וחל עליו דין של קודש.¹⁷⁹⁸ אונקלוס.

¹⁷⁹⁹ רש"י וכן רשב"ם, א"ע. אולם ברור שהנבואה למשה רבינו הייתה במדרגת נבואה גדולה יותר ממדרגת הנבואה בה ראה יחזקאל את בניין המקדש.¹⁸⁰⁰ רמב"ן, לדבריו יש כאן חזרה לזירוז הן על עשיית המשכן והן על עשיית הכלים. רש"י יא"ע סוברים שצלע זה של הפסוק מוסב רק על עשיית הכלים. לפי א"ע: "ככל אשר אני מראה אותך", מוסב על עשיית בניין המשכן, "וכן תעשו" מוסב על עשיית הכלים. לעומתו הסביר רש"י שצלע הפסוק בא לומר שיש לדורות לעשות תבנית הכלים כפי שה' הראה למשה. אמנם רמב"ן הקשה על רש"י באומרו שלא ייתכן שלדורות יש לעשות את הכלים כפי שמשך עשה במשכן, שהרי אין בשום מקום דין כזה וכן ראינו ששלמה לא בנה את המקדש והכלים באותו דרך שמשך בנה אותם. אה"ח בשם הרא"ם תירץ את קושייתו של הרמב"ן ממקדש שלמה באומרו שאין הכוונה ששיעור הכלים צריך להיות כמו שהיה במשכן, אלא צורת הכלים צריכה להיות זהה. אה"ח דחה את דברי הרא"ם באומרו שאין הוכחה בשום מקום לדבריו, והוכחתו מר"י ששלמה עשה עפ"י המשכן היא רק אסמכתא, אך אין הכוונה ממש שעשה כמשכן. כלי יקר: "וכן תעשו" מוסב על סדר עשיית הדברים, שצריך קודם לעשות את המשכן ורק אח"כ את הכלים. ספורנו כותב שכונת הדברים הם שיש לעשות את המשכן על מנת שה' ישרה את שכינתו בתוך ישראל בניגוד למתוכנן לפני חטא העגל, שם תכנן ה' להשרות את שכינתו בכל מקום שהיו ישראל רוצים. אה"ח מעגן בפסוק זה את המדרש שבתחילה לא הבין משה רבינו איך יכולה השכינה להצטמצם במשכן עד שה' הראה לו איך.

¹⁸⁰¹ רש"י. רמב"ן: הסיבה שכתוב "ועשו" בלשון רבים ואחר כך כתוב בלשון יחיד היא מכיוון שמשך כנגד כל ישראל. סיבה נוספת שכתב הרמב"ן היא מכיוון שלשון היחיד מורה שכל ישראל משתתפים יחד, או על ידי הנדבה, או על ידי המחשבה, או על ידי עזרה מעטה לבצאל. אה"ח משיב על אותה שאלה בשלשה תירוצים: א. התורה אינה יכולה להתקיים אלא בכללות ישראל, שהרי למשל, ישראל אינו יכול לקיים מצוות שקשורות בכהנים, ולכן, הרמיזה בלשון יחיד מרמזת לנו שכלל ישראל צריך לפעול כגוף אחד כדי לקיים את כל המצוות. ב. משה רבינו הוא המצווה לכל ישראל ולאומנים לעשות את המשכן וכליו. ג. משה רבינו בעצמו עשה את ארון העץ כדי לשים שם את הלוחות בשעה שירד מהר סיני. כלי יקר: הסיבה שאמנת הארון היו שבורות, כדי לומר לנו ששכדי שהאדם ילמד תורה, עליו לדעת שאינו שלם. לעומת זאת, מידות השולחן היו שלמות מכיוון שבגשמיות האדם צריך לחשוב שיש לו הכל. במזבחות היו גם כן מידות שלמות כדי לומר לאדם שעליו לעשות הכל כדי לכפר על חטאיו.

בעניין עצי השיטים: הארון היה עשוי מנסרים של עצי שיטים שהיו מחוברים אחד לשני, ולא היה הארון עשוי מבלוק אחד של עץ. כמו כן יש דין על העץ ששימש לבניית המשכן אם צריך שיהיה כדרך גדילתו או לא – עיין בספר מלאכת המשכן וכליו, עמ' טז'.

וגובה הארון היה צריך להיות אמה וחצי¹⁸⁰²: (יא) וְצִפִּיתָ אֹתוֹ זָהָב טָהוֹר מִבֵּית וּמְחוּץ תְּצַפְּנֵנוּ צֵרִיךְ לַצִּפּוֹת בִּזְהָב גַּם אֶת הַחֶלֶק הַפְּנִימִי שֶׁל הָאָרוֹן, וְגַם אֶת הַחֶלֶק הַחִיצוֹנִי שֶׁל הָאָרוֹן. כּוֹונַת הַתּוֹרָה הִיא שֶׁהֵיוּ שְׁלֹשָׁה אַרְוֹנוֹת, כָּל אֶחָד מֵהָאָרְוֹנוֹת נִכְנָס לַתּוֹךְ אַרְוֹן אַחֵר. הָאָרוֹן הַחִיצוֹנִי בִּיּוֹתֵר וְהַפְּנִימִי בִּיּוֹתֵר הֵיוּ עֲשׂוּיִים מִזְהָב, הָאָרוֹן הָאֲמֻצְעִי הִיהָ עֲשׂוּי מַעֲצֵי שִׁטִּים, וְכַךְ הִתְקַיְּמוּ דְבָרֵי הַפְּסוּקִים שֶׁאָרוֹן עֲצֵי הַשִּׁטִּים הִיהָ מִצּוּפָה מְכַל צַדְדָיו,¹⁸⁰³ וְעֲשִׂיתָ עָלָיו זָר זָהָב סָבִיב עַל הָאָרוֹן הַחִיצוֹנִי הֵיוּ צָרִיכִים לַעֲשׂוֹת זָר, מַעֲיֵן כֹּתֵר¹⁸⁰⁴:

(יב) וַיִּצְקֶתָ לוֹ אַרְבַּע טַבַּעֲתֵי זָהָב יֵשׁ לְהַתִּיךְ זָהָב וּלְעֲשׂוֹת מֵהַזָּהָב אַרְבַּע טַבַּעוֹת,¹⁸⁰⁵ וְנִתְּתָה עַל אַרְבַּע פְּעֻמֹּתָיו אֶת הַטַּבַּעוֹת יֵשׁ לְשִׁים עַל אַרְבַּע זְווִיּוֹת הָאָרוֹן, בַּחֶלֶק הָעֲלִיּוֹן שֶׁל הַזְּווִיּוֹת,¹⁸⁰⁶ וְשִׁתִּי טַבַּעֲתֵי עַל צִלְעוֹ הָאֲחֶת וְשִׁתִּי טַבַּעֲתֵי עַל צִלְעוֹ הַשְּׁנִייתָ כִּךְ יֵצֵא שַׁעַל כָּל צֶדֶד שֶׁל הָאָרוֹן הֵיוּ שְׁתֵּי טַבַּעוֹת. הַטַּבַּעוֹת הַמוֹזְכָּרוֹת בְּסוֹף הַפְּסוּקֵי הֵן אוֹתֵן טַבַּעוֹת הַמוֹזְכָּרוֹת בְּתַחֲלִיל הַפְּסוּקֵי¹⁸⁰⁷: (יג) וְעֲשִׂיתָ בְּדֵי עֲצֵי שִׁטִּים כְּמוֹ כֵן יֵשׁ לַעֲשׂוֹת מוֹטוֹת לָאָרוֹן. הַמוֹטוֹת הֵיוּ עֲשׂוּיִים מַעֲצֵי שִׁטִּים,¹⁸⁰⁸ וְצִפִּיתָ אֹתָם זָהָב אֶת הַמוֹטוֹת שֶׁהֵיוּ

¹⁸⁰² א"ע הסתפק אם מידות הארון הם של הארון מבפנים או מבחוץ. אולם, הנצי"ב בהעמק דבר כתב שאלו הן המידות החיצוניות של הארון ואינן כוללות את ציפוי הזהב. הריטב"א במסכת יומא כתב שמדת גובה הארון היא מידתו מבפנים הארון. בעניין עובי כתלי הארון ישנה מחלוקת תנאים בגמרא במסכת בבא בתרא: ר"מ סובר שעביים חצי טפח ור' יהודה סובר שעביים כאצבע. כמו כן ניסה הא"ע לחשב את כובד הלוחות על פי החלל שהיה בתוך הארון ולדבריו, לא ייתכן שהיו שלש ארונות, כיוון שהיה יוצא שהארון היה כבד מאוד. לדברי הא"ע, לא היה מספיק זהב כדי לעשות שני ארונות מזהב, אלא היה מעט זהב שציפו בו את הארון ציפו מינימאלי. כמו כן נחלקו התנאים האם האמות כאן היו אמות בנות שישה טפחים או בנות חמישה טפחים וכן נחלקו האחרונים אם הטפחים היו שוחקות או עוצבות, עיין ספר מלאכת המשכן וכליו, עמ' יז' ובהערה 5 שם.

¹⁸⁰³ רש"י עפ"י ברייתא דמלאכת המשכן. לגבי שיטה זו מצאנו מחלוקת האם הארונות היו מחוברים אחת לשנייה או שמא היה ניתן להפריד בין הארונות. בירושלמי סובר ריש לקיש שהיה רק ארון אחד שהיה מצופה מבפנים ומבחוץ בזהב. החתם סופר כתב שהמחלוקת כמה ארונות היו תלויה במחלוקת ר"מ ור"י לגבי עובי דפנות הארון. ר"מ סובר שהיו שלש ארונות ולכן עובי הארון היה חצי טפח, כיוון שצריך לחבר את עובי שלשת הארונות, ואילו ר' יהודה שסובר שעובי הארון כאצבע סובר שהיה רק ארון אחד ולכן הוא דק.

נחלקו המפרשים האם השוליים שהארון הפנימי היה מכסה את הארון החיצוני היה חלק מהארון עצמו או שמא כופפו את הארון הפנימי, כך שיכסה את הארון החיצוני. בעל השפתי חכמים סובר שהיה חלק מיוחד שהיה מכסה את הארון הפנימי מעץ, כלומר, הוסיפו מסגרת שהייתה עשויה מזהב, ואילו דעת הפנים יפות היא שפשוט כופפו את שולי הארון החיצוני כך שהארון כוסה מבפנים.

¹⁸⁰⁴ רש"י. בספרו אוצרות המשכן כתב הרב מקובר שישנה מחלוקת לגבי מיקום זר הזהב: האם היה מחובר לארון החיצוני או שהיה מחובר לארון עצי השיטים. בספר מלאכת המשכן וכליו תלה מחלוקת זו במחלוקת נוספת והיא מה היה עוביו של הזר. הגמרא אומרת שעובי הזר הוא משהו, אך אנחנו יכולים לומר זאת רק למ"ד שהזר היה מונח על הארון החיצוני, ואילו למ"ד שהיה על הארון הפנימי, יש לו עובי כמידת הארון, וצריך לומר שדברי הגמרא מוסבים על הזרים האחרים שהיו על כלי המשכן. ישנם מפרשים הסוברים שהזר היה עשוי מאותה חתיכת זהב של הארון והזר היה מחובר לארון.

¹⁸⁰⁵ רש"י ואונקלוס. רשב"ם: הכוונה ב"ויצקת" היא שיש להוסיף את הטבעות על הארון ולא להכין את הארון מראש עם הטבעות. בעניין שיעור חלל הטבעות ועובי הטבעות, כתב במנחת חינוך מצוה צה' שהתורה לא הקפידה על כך.

¹⁸⁰⁶ רש"י. א"ע: פעמות היינו רגליים. לשיטתו, לארון היו רגליים כדי שהארון לא יהיה על הרצפה ויתבזה. רמב"ן דחה את דברי א"ע וכתב שלא היו לארון רגליים, אולם הטבעות היו בחלק התחתון של הזוויות, וזהו פירוש פעמותיו, בניגוד לדבריו של רש"י שכתבנו בפנים שהטבעות היו על החלק העליון של הזוויות. בספר מלאכת המשכן וכליו הקשה מדברי רש"י במסכת שבת שם משמע שהטבעות היו בחלק התחתון של הארון, ואף אחד מתירוציו אינו מתיישב בליבי יפה. (שהכוונה היא לכובד וכדו')

¹⁸⁰⁷ רש"י. א"ע: היו שני סטים של טבעות, סט אחד כדי לשים בהם את הבדים וסט נוסף ליופי, וכן שיטת התוספות. החזקוני סובר שהטבעות היו נתונים בתוך טבעות אחרים, כך שבאמת היו ארבע טבעות, אך ארבעת הטבעות היו מחוברות לתוך ארבע טבעות אחרות. הרא"ש סובר שבנוסף לארבע טבעות הרגילות שהיו על הארון, היו עוד ארבע טבעות קטנות בחלק העליון של הארון שם היו מניחים את הבדים בשעה שהיו מתקנים את הארון. המלב"ם סובר שהיו ארבע טבעות בכל צד, בכל צד היו שתי טבעות על זוויות הארון ושתי טבעות על צלע הארון.

¹⁸⁰⁸ רש"י. בעניין שיעור הבדים: אורכם היה באורך שיוכלו לשאת את הארון. בשיעור עוביים מצאנו מחלוקת: דעת המנחת חינוך היא שהתורה לא הקפידה על עובי הבדים, ואילו הפנים יפות סובר שעוביים היה לפחות טפח. ישנם שיטות (תוספות) שסוברים שהיו ארבעה בדים.

עשויים מעצי שיטים, צריך לצפות בזהב¹⁸⁰⁹: (יד) וְהִבֵּאתָ אֶת הַבָּדִים בַּטְּבַעַת עַל צִלְעַת הָאָרֶץ יִשְׂרָאֵל
 להכניס את המוטות לתוך טבעות הזהב שהיו על צידי הארון,¹⁸¹⁰ לְשֵׂאתָ אֶת הָאָרֶץ בְּהֵם הַמוֹטוֹת שִׁמְשׁוּ
 לנשיאת הארון. המרחק בין כל אחד מהמוטות היה כאורך הארון, שתי אמות וחצי, וכך יכלו שני בני אדם
 להיכנס בין המוטות ולשאת את הארון.¹⁸¹¹ אמנם אמרו חכמינו שהארון היה נושא את עצמו ולא היה צריך
 מישהו לשאת אותו, אך בכל זאת היו אנשים שתפקידם היה להיות מתחת לארון בשעת נשיאתו, והדבר
 היה נראה כאילו שהם נשאו את הארון: (טו) בַּטְּבַעַת הָאָרֶץ יִהְיוּ הַבָּדִים לֹא יִסְרוּ מִמֶּנּוּ הַמוֹטוֹת צְרִיכִים
 להיות תמיד בטבעות שעל הארון, ואסור להוציא את המוטות מהארון¹⁸¹²: (טז) וְנָתַתְּ אֶל הָאָרֶץ אֶת
 הָעֵדוּת אֲשֶׁר אָתַן אֱלֹהֶיךָ בְּתוֹךְ הָאָרֶץ, תְּשִׂים אֶת הַיְעֻדוֹת, אֶת הַתּוֹרָה שֶׁאֲתַן לְךָ¹⁸¹³: (יז) וְעָשִׂיתָ כַּפָּרֶת
 זָהָב טָהוֹר עֲלֵיכֶם לַעֲשׂוֹת כְּפֹרֶת, מִכֶּסֶה לַאֲרוֹן, שֶׁתְּהִיָּה עֲשׂוּיָה מִזֶּהָב טָהוֹר,¹⁸¹⁴ אֲמַתִּים וְחֲצֵי אַרְבָּה וְאֵמָה
 וְחֲצֵי רֶחֶבָה אֹרֶךְ הַכְּפֹרֶת הִיא שְׁתֵּי אֲמוֹת וְחֲצֵי, וְאֵילּוּ רֹחַב הַכְּפֹרֶת הִיא אֵמָה וְחֲצֵי. בַּפְּסוּק לֹא מְזָכֵר
 גוֹבַה הַכְּפֹרֶת, אֲךָ חֲכָמִים אָמְרוּ שְׂגוּבָה הַכְּפֹרֶת הִיא טַפַּח¹⁸¹⁵: (יח) וְעָשִׂיתָ שְׁנַיִם כְּרָבִים זָהָב עַל הַכְּפֹרֶת
 צָרִיךְ לַעֲשׂוֹת שְׁתֵּי דְמוּיוֹת שֶׁל כְּרוֹבִים, דְמוּיוֹת שֶׁפְּרָצוּפֵיהֶן בְּדַמּוֹת תִּינוֹק,¹⁸¹⁶ מִקְשָׁה תַעֲשֶׂה אֹתָם אֶת
 הַכְּרוֹבִים יִשׁ לְהַכִּיֵּן מֵאוֹתָהּ מִקְשָׁה זֶהָב מִמֶּנָּה הִכִּינוּ אֶת הַכְּפֹרֶת. בַּמְקוֹם לְהַכִּיֵּן אֶת הַכְּפֹרֶת בְּנִפְרָד וְאֶת
 הַכְּרוֹבִים בְּנִפְרָד, לְקַחוּ גֹשׁ שֶׁל זָהָב וּמִמֶּנּוּ גִילְפוּ אֶת הַכְּרוֹבִים וְאֶת הַכְּפֹרֶת,¹⁸¹⁷ מִשְׁנֵי קִצּוֹת הַכְּפֹרֶת
 הַכְּרוֹבִים צְרִיכִים לְהִיֵּת עַל הַקְּצוּוֹת שֶׁל אֹרֶךְ הַכְּפֹרֶת¹⁸¹⁸: (יט) וְעָשִׂה כְּרוֹב אֶחָד מִקְצֵה מִזֶּה וְכְרוֹב אֶחָד

¹⁸⁰⁹ אונקלוס.

¹⁸¹⁰ אונקלוס.

¹⁸¹¹ רש"י בפס' יב וספורנו ורמב"ן. ורשב"ם. אמנם יש ראשונים שכתבו שהטבעות היו בצידי הרוחב (מאירי וכן היה נראה לי להבין בדעת הרשב"ם).

¹⁸¹² רש"י ורמב"ם הלכות כלי המקדש. נחלקו הראשונים האם היו הבדים זזים בתוך הטבעות. רש"י במסכת יומא פירש שהטבעות אמנם היו יכולים לזוז כשהיו בתוך הטבעות, אך לא היה ניתן להוציא את הבדים לגמרי, מכיוון שראשי הבדים היו עבים יותר מהטבעות. לעומתו פירש הרלב"ג שהבדים לא היו יכולים לזוז בתוך הטבעות מכיוון שהיו עבים ביותר ולא היה רווח בינם לבין הטבעות.

¹⁸¹³ רש"י. רא"ם היקשה על רש"י, שהרי רש"י עצמו בפרשת פקודי פירש שהכוונה היא ללוחות, ואם כן כיצד פירש רש"י כאן שהכוונה היא לתורה? ועוד קשה, שהרי ישנה מחלוקת תנאים לגבי מיקום ספר תורה, האם היה בתוך הארון או מחוצה לו. לכן פירש רא"ם שרש"י עצמו היה מסופק. הנחלת יעקב פירש שלא ניתן לפרש כאן שהכוונה היא ללוחות, שהרי כתוב "אשר אתן אליך" ואילו הלוחות כבר ניתנו. רשב"ם: פירוש עדות הוא הלוחות. א"ע פירש כרשב"ם ואמר שכדי להסביר איך משה רבינו לא שם את הלוחות הראשונות בארון יש להסביר שהציווי הוא על הלוחות השניים או על שברי הלוחות שהיו מונחות בארון. כן הסתפק הא"ע אם הארון שבפרשתנו הוא אותו ארון שעשה בצלאל.

¹⁸¹⁴ רש"י. א"ע כתב גם הוא שכפורת הינו מכסה, אלא שכתב דעה האומרת שכפרת החטא היא גם כן מלשון כיסוי החטא ועל כך כתב שכפרה היא מלשון כופר. כלי יקר: המכסה לארון מסמל שצריך להסתיר את סתרי התורה, דמות המלאכים של הכרובים מסמלים שהרב המלמד תורה צריך להיות כמלאך ה' צבקות, ופניהם איש אל אחיו מסמלים את האחוה שצריך להיות בין לומדי התורה.

¹⁸¹⁵ רש"י. לשיטתו, הכפורת הייתה עבה טפח בכל הגודל ואילו לפי הרשב"ץ, רק בקצוות היה הארון עבה טפח ואילו במרכז, הכפורת הייתה דקה יותר.

¹⁸¹⁶ רש"י. רשב"ם: הכרובים הם עופות וכן פירש ר' אברהם בן הרמב"ם. כנראה שזוהי הסיבה שר' אברהם בן הרמב"ם כתב שהכרובים לא עמדו זקופים, אלא היו כפופים וההכרח שלו לומר כן הוא משום שהיו דומים לעופות. א"ע: פירוש המילה כרוב היא צורה, אלא שיש סוגים שונים של צורות כמו שראינו אצל יחזקאל שראה תבנית שור.

¹⁸¹⁷ רש"י. אמנם לפי רש"י לכאורה מוכח שגוש הזהב היה רבוע ועל ידי הקשת הקורנס, הכינו את הכרובים. לעומתו סובר הרוקח שבקצוות, במקום בו היו הכרובים, מלכתחילה התיכו כמות זהב גדולה יותר, וכך, העבודה הייתה רק לגלף את דמויות הכרובים. א"ע: פירוש המילה "מקשה" היינו שווה, והתורה ציוותה כאן לעשות כל אחד מהכרובים במרחק שווה מקצה הכפורת, כמו המרחק מהכפורת שעשו את חברו. רס"ג: מקשה היינו שלא היו חלולים.

¹⁸¹⁸ רש"י.

מקצה מזה על כל אחד מקצוות הכפורת יש לעשות כרוב אחד,¹⁸¹⁹ מן הכפרת תעשו את הכרובים על שני קצותיו (כאן פירשה התורה למה היא התכוונה כשהיא ציוותה לעשות את הכרובים "מקשה") יש לעשות את הכרובים מאותו גוש זהב ממנו הכינו את הכפורת¹⁸²⁰: (ב) והיו הכרובים פְּרָשִׁי כְּנָפִים לְמַעַלָּה לכרובי הזהב היו כנפיים שהיו סוככים על גבי הכפורת. כנפיים אלו עלו עד לראשיהם של הכרובים ומשם סוככו על הכפורת, כך שהיה אוויר של עשרה טפחים בין כנף הכרוב לכפורת,¹⁸²¹ סְכָכִים בְּכַנְפֵיהֶם עַל הַכְּפֹרֶת כנפי הכרובים סוככו על הכפורת,¹⁸²² וּפְנֵיהֶם אִישׁ אֶל אָחִיו הפנים של הכרובים היו אחד מול השני,¹⁸²³ אֶל הַכְּפֹרֶת יְהִיו פְּנֵי הַכְּרָבִים פְּנֵיהֶם של הכרובים יהיו מופנות כלפי אמצע הכפורת¹⁸²⁴: (כא) וּנְתַתָּ אֶת הַכְּפֹרֶת עַל הָאָרֶץ מִלְּמַעַלָּה יש להניח את הכפורת מעל הארון,¹⁸²⁵ וְאֶל הָאָרֶץ תִּתֵּן אֶת הָעֵדֻת אֲשֶׁר אֲתָן אֲלֶיךָ לפני הנחת הכפורת על הארון, יש להניח את ספר התורה בתוך ארון הברית¹⁸²⁶: (כב) וְנוֹעַדְתִּי לְךָ שָׁם כְּאִשֶׁר אֲרַצָּה לְדַבֵּר אִתְּךָ, אֲזַדְמֵן מֵעַל לְכַפּוֹרֶת,¹⁸²⁷ וְדִבַּרְתִּי אֲתָךְ מֵעַל הַכְּפֹרֶת מִבֵּין שְׁנֵי הַכְּרָבִים אֲשֶׁר עַל אֶרֶץ הָעֵדֻת אֶת כָּל אֲשֶׁר אֲצַוֶּה אֹתְךָ אֶל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מִבֵּין הַכְּרָבִים שֶׁנִּמְצְאוּ עַל אֶרֶץ הָעֵדֻת, אֹמֵר לְךָ אֵת כָּל מַה שֶׁאֲצַוֶּה אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל¹⁸²⁸:

ג. הציווי על עשיית השולחן.

(כג) וְעִשִׂיתָ שְׁלֶחָן עֲצֵי שִׁטִּים יש לעשות שולחן מעצי שיטים, אֲמַתִּים אֲרָבֹו וְאִמָּה רְחֵבֹו אורך השולחן היה שתי אמות ורוחב השולחן היה אמה אחת, וְאִמָּה וְחֲצִי קָמַתֹו גובה השולחן מהרגליים המוצבות על

¹⁸¹⁹ רש"י.

¹⁸²⁰ רש"י.

¹⁸²¹ רש"י. מכאן הוכיחו חז"ל שגוף הכרובים היה עשרה טפחים. פני הכרובים היו לפחות טפח. כיוון שאין פנים בפחות מטפח.

¹⁸²² אונקלוס.

¹⁸²³ רש"י.

¹⁸²⁴ רשב"ם וא"ע. דעת מקרא: פניהם של הכרובים היה כלפי מטה. אמנם הכרובים פנו אחד אל השני, אך פניהם פנו כלפי מטה. בגמרא במסכת בבא בתרא מובאת מחלוקת לגבי איך פניהם של הכרובים היה: דעה אחת סוברת שפניהם של כל אחד מהכרובים היה מופנה ממש כלפי חברו ואילו דעה שנייה סוברת שמצד אחד פנו אל פני חברו ומצד שני פנו לצד קירות בית המקדש, כמו אדם שמדבר עם חברו וקצת מסתובב בשעה שהוא מדבר.

¹⁸²⁵ אונקלוס.

¹⁸²⁶ רש"י. לשיטתו, טעם הכפילות היא כדי לומר לנו שיש להניח את ספר התורה לפני הנחת הכפורת מלמעלה. רמב"ן היקשה על רש"י: א. אם מדובר בציווי, לכאורה משמע מלשון הפסוק שקודם כל צריך לשים את הכפורת ורק אחר כך לשים את ספר התורה בתוך הארון שהרי זהו הסדר בפסוק: קודם כתוב ונתת את הכפורת על הארון, ורק אחר כך בא הציווי להניח את העדות בתוך הארון. קושי נוסף שמעלה הרמב"ן הוא מדוע יש צורך בחזרה שנמצאת בפסוק הבא: "אשר על ארון העדות", הרי ברור שהכרובים נמצאים על אן העדות! לפיכך פירש הרמב"ן שכוונת הפסוק היא להסביר לשם מה עשו את הכרובים, ומפרשת התורה שזהו בשביל העדות, בשביל השראת השכינה במשכן. הוי אומר: הרמב"ן אינו סובר שעדות כאן פירושו ספר תורה או לוחות, אלא הכוונה היא לשכינה עצמה. אה"ח: החזרה בציווי כאן היא כדי לצוות שאסור להוציא את העדות מהארון לאחר הנחתם. ציווי נוסף שמופיע כאן הוא שאסור להניח את העדות בתוך הארון עד שהארון כבר יהיה מוכן.

¹⁸²⁷ רש"י.

¹⁸²⁸ רש"י. אמנם, כדי שפסוק זה לא יסתור פסוקים אחרים, כתב רש"י שמשה היה נכנס לתוך המשכן, ולאחר מכן קולו של ה' היה יורד אל בין שני הכרובים כדי לדבר עם משה. א"ע כתב שהפסוקים אינם סותרים אחד את השני אלא מהווים כלל ופרט, הכלל הוא שה' היה מדבר עם משה מתוך אוהל מועד והפרט הוא שה' היה מדבר עם משה מבין הכרובים ולשיטתו אין צורך בפסוק מכריע.

הקרקע ועד לטבלה שהייתה מונחת על גבי הרגליים היה אמה וחצי. אמנם, למעשה היו חלקים של השולחן שהתרומו לגובה מעל אמה וחצי (על חלקים אלו נלמד בהמשך) אך כשהתורה נתנה מידה לשולחן, היא החשיבה רק את גובה הרגליים עד הטבלה¹⁸²⁹: **וְעָשִׂיתָ לָּוּ זָרָהּ סָבִיב מִסְבִּיב לְטַבְלַת הַשּׁוֹלְחָן יֵשׁ לְצַפּוֹת בְּזֶהָב אֶת הַשּׁוֹלְחָן** שהיה עשוי מעצי שיטים,¹⁸³⁰ **וְעָשִׂיתָ לָּוּ זָרָהּ סָבִיב מִסְבִּיב לְטַבְלַת הַשּׁוֹלְחָן יֵשׁ לְעִשׂוֹת זָר,** מעין כתר¹⁸³¹: **(כה) וְעָשִׂיתָ לָּוּ מִסְגֶּרֶת טַפַּח סָבִיב יֵשׁ לְעִשׂוֹת מִסְבִּיב לְשׁוֹלְחָן מְעִין מִסְגֶּרֶת גְּבוּהָה טַפַּח, שֶׁתְּקִיף אֶת הַשּׁוֹלְחָן.** בפירוש המסגרת נחלקו רבותינו האם הכוונה למסגרת שהייתה מעל לטבלת השולחן, או שמא המסגרת הייתה מתחת לטבלת השולחן, בין רגלי השולחן,¹⁸³² **וְעָשִׂיתָ זָרָהּ לְמִסְגֶּרֶתוֹ סָבִיב** (התורה מפרשת את דבריה בפסוק הקודם על עשיית הזר), יש לעשות את הזר על המסגרת שהייתה מסביב לשולחן¹⁸³³: **(כו) וְעָשִׂיתָ לָּוּ אַרְבַּע טַבְּעוֹת זָהָב יֵשׁ לְעִשׂוֹת לְשׁוֹלְחָן אַרְבַּע טַבְּעוֹת הַעֲשׂוֹיֹת מִזֶּהָב.** טבעות אלו שימשו להכנסת המוטות בהם נשאו את השולחן, **וְנָתַתָּ אֶת הַטַּבְּעוֹת עַל אַרְבַּע הַפָּאֵת אֲשֶׁר לְאַרְבַּע רַגְלָיו יֵשׁ לְעִשׂוֹת אֶת אַרְבַּע טַבְּעוֹת הַזֶּהָב עַל הַזְּווֹיֹת שֶׁהֵיוּ עַל אַרְבַּע רַגְלֵי הַשּׁוֹלְחָן.** לשולחן היו ארבע רגליים מרובעות, ובזוויות הקיצוניות של כל אחת מרגלי השולחן הונחו הטבעות¹⁸³⁴: **(כז) לְעִמַּת הַמִּסְגֶּרֶת**

¹⁸²⁹ רש"י. מידות השולחן אינן כוללות את ציפוי הזהב. שיעור עובי טבלת השולחן הוא טפח. רבינו גרשם במנחות צו: סובר שהטבלה לא הייתה מחוברת לשולחן. אמנם, לסוברים שהמסגרת הייתה מעל לשולחן, טבלת השולחן הייתה מחוברת לרגליים. אמנם בשו"ת מעיל צדקה (סי' לט') כתב שגם לפי השיטה הסוברת שהמסגרת הייתה מעל לטבלת השולחן, לא היו רגלי השולחן מחוברות לטבלה. הטבלה הייתה מצופה זהב מכל הצדדים.

¹⁸³⁰ בעובי ציפוי הזהב נחלקו המפרשים: יש הסוברים שעובי הציפוי היה בעובי שליש אצבע, ויש הסוברים שעובי הציפוי היה דק. המנחת חינוך במצווה צ"ז כתב שהעובי היה חצי אצבע, אך אינו חולק על הסברא האומרת שהציפוי היה כדינר זהב, אלא סובר שההמרה של דינר זהב אינה שליש אצבע, אלא חצי אצבע. ישנם מפרשים האומרים שדרך ציפוי השולחן היה כדרך ציפוי הארון: כמו שהארון היה עשוי משלש ארונות, כאשר הארון הפנימי והחיצוני היו מזהב, ובכך כיסו את הארון הפנימי שהיה עשוי מעצי שיטים, כך גם לשולחן היו תבניות מזהב שבתוכם היה שולחן עצי שיטים. אמנם, בספר פענח רזא כתב שהשולחן היה מצופה בזהב רק מלמעלה, מכיוון שרק בארון כתוב שיש לצפותו מבית ומחוץ.

¹⁸³¹ ישנה מחלוקת ממה היו עשוי הזר. יש הסוברים, שכשם שהשולחן היה עשוי מעצי שיטים והוא היה מצופה זהב, כך גם הזר היה עשוי מעצי שיטים והיה מצופה בזהב. אך יש דעה הסוברת שהזר כולו היה עשוי מזהב טהור.

¹⁸³² רש"י. א"ע: המסגרת הייתה מעל לשולחן. רש"י במנחות צו: המסגרת הייתה עשויה מארבע דפים נפרדים. בספר מלאכת המשכן וכליו עמ' קי' הסתפק לפי השיטה שהמסגרת הייתה מתחת לשולחן, אם ארבעת החתיכות היו מחוברות אחת לשנייה או שמא כל אחת מחתיכות הייתה מחוברת לרגליים, ולא היה חיבור בין חלקי המסגרת. המסגרת בלטה קצת מעבר לטבלת השולחן. בשיעור עובי המסגרת נחלקו המפרשים אם הייתה עבה פחות מטפח או שהייתה טפח. לסוברים שהמסגרת הייתה מעל לשולחן, ישנה מחלוקת היכן המסגרת הייתה מחוברת: יש הסוברים שהמסגרת הייתה מחוברת לשפת טבלת השולחן ויש הסוברים שהייתה מחוברת מעל לטבלת השולחן. לשיטה הסוברת שהמסגרת הייתה מודבקת מעל לטבלת השולחן, צריך לומר שלחם הפנים התחתון היה שונה בצורתו משאר לחם הפנים שהיו על השולחן, והיה משופע בקצהו, אחרת לא היה מקום להניח את לחם הפנים על השולחן, שהרי לחם הפנים היה ארוך שישה טפחים, ואם כן לא היה מקום על השולחן להניח אותו. בספר מלאכת המשכן וכליו, סוף עמוד צא', הסתפק האם ראש המסגרת הייתה עגולה או מרובעת. המהרי"ל דיסקין פירש שלשיטה הסוברת שהמסגרת הייתה מעל לשולחן, המסגרת לא נעמדה בצורה זקופה, אלא הייתה מוטת בזווית כלפי חוץ.

¹⁸³³ רש"י וא"ע. לדעתם היה על השולחן רק זר אחד. אמנם, ישנם פרשנים (חזקוני, ר"י בכור שור ועוד) הסוברים שהיו שני זרים: זר אחד למסגרת וזר שני לדף השולחן עצמו. רש"י סובר שהזר היה ממש על המסגרת. אולם, ישנם ראשונים שהסתפקו אם הזר היה ציפוי על כל המסגרת, כלומר: הזר כיסה את כל עובי המסגרת וקצותיו היו גבוהים יותר מהמסגרת, או שהזר היה רק מעל המסגרת עצמה. האברבנאל כותב שמטרת הזר הייתה למנוע מלחם הפנים ליפול.

שיעור הזר: חז"ל אמרו ששיעור הזר הוא משהו. אמנם הפרשנים שהסתפקו אם הזר היה ציפוי של המסגרת או שהזר היה על המסגרת עצמה, אינם יכולים לסבור שהזר היה משהו, שהרי לא ייתכן שדבר גבוה משהו יכסה את כל עובי הטפח של המסגרת. כמו כן, גם לשיטת האברבנאל הסובר שמטרת הזר היא כדי למנוע מלחם הפנים ליפול מהשולחן, אינו יכול לסבור שהזר היה כשיעור משהו.

¹⁸³⁴ דעת מקרא. ישנה מחלוקת לגבי צורת הרגליים של השולחן. כפי שכתבנו בפנים, רוב השיטות סוברות שהרגליים היו מרובעות. אמנם, בספר עזרת כהנים (פירוש על מסכת מידות) כתב שהחצי העליון של הרגליים

תהיין הַטְּבֵעַת הטבעות יהיו בסמוך למסגרת שהייתה מסביב לשולחן,¹⁸³⁵ לְבָתִּים לְבָדִים הטבעות
ישמשו בתור בתים לבדים, למוטות. היו מכניסים את המוטות לתוך הטבעות,¹⁸³⁶ לְשֵׂאת אֶת הַשְּׁלֶחָן
הבדים שנכנסו לתוך הטבעות שימשו כדי לשאת את השולחן: (כח) וְעָשִׂיתָ אֶת הַבָּדִים עֲצֵי שֵׁטִים יש
לעשות את הבדים מעצי שיטים,¹⁸³⁷ וְצִפִּיתָ אֹתָם זָהָב יש לצפות בזהב את הבדים שנעשו מעצי שיטים,
וְנָשָׂא בָם אֶת הַשְּׁלֶחָן הבדים ישמשו לנשיאת השולחן: (כט) וְעָשִׂיתָ קְעָרְתָיו וְכַפְתָּיו וְקִשּׁוֹתָיו וּמְנַקִּיתָיו
יש לעשות לשולחן גם סוגים שונים של כלים: הַקְּעָרוֹת הן התבניות בהן היו אופים את לחם הפנים. היו שני
סוגים של תבניות בתבנית ברזל היו אופים את לחם הפנים ואילו בתבנית זהב היו מניחים את לחם הפנים
על השולחן. הַכַּפּוֹת שימשו לנתינת הלבונה על השולחן. הלבונה היא סוג של בושם שמופק מעץ, ובכל אחת
מהכפות הניחו קומץ לבונה. יש הסוברים שלכל כף הייתה ידית אחת ויש הסוברים שהיו להן שתי ידיות,
וכל ידית הייתה מונחת על לחם הפנים העליון שבכל מערכה, כך שהכף הייתה מונחת על גבי לחם הפנים.
הַקְּשׁוֹת הן נראו כחצאי קנים שחתכו אותם לאורכם (אלא שהקשוות היו עשויות מזהב), ועל כל אחד
מהלחמים היו שמים לרוחבם שלש קשוות, חוץ מעל הלחם החמישי שהיו עליו רק שתי קשוות. אורך
הקנים היה אמה - כרוחב השולחן. מְנַקִּיֹת הן ארבע יתדות שהיו באורך השולחן, ועמדו על הקרקע. גובהן
עלה מעל לגובה השולחן. בתוך המנקיות היו מעין נקבים בהם הניחו את הקשוות (אמנם לפי מאן דאמר
שלחם הפנים היה כספינה רוקדת, המנקיות לא עמדו על הקרקע, אלא על השולחן).¹⁸³⁸ אֲשֶׁר יִסֵּךְ בֵּהֶן
השולחן יהיה מכוסה בהם. יש לעשות את הקשוות שכיסו בהן את השולחן מזהב טהור: (ל) וְנָתַתָּ עַל
הַשְּׁלֶחָן לֶחֶם פָּנִים לְפָנֵי תִמְיַד לחם הפנים יהיה תמיד על השולחן.¹⁸³⁹ בכל שבת היו מחליפים את לחם
הפנים של שבוע שעבר עם לחם הפנים של שבוע זה, ואת לחם הפנים של השבוע שעבר היו מחלקים
לכהנים.¹⁸⁴⁰ החלפת לחם הפנים הייתה נעשית בדרך שלא נתנה לשולחן לעמוד רגע אחד ללא לחמים עליו.

היו מרובעות אך החצי התחתון היו עגולות. לגבי עובי הרגלים, יש סוברים שעוביים היה טפח. לשיטת החזקוני
הסובר שהטבעות עצמם היו ממש בפינות השולחן, צריך לומר שלא היה מקום לרגליים להיות ממש בקצה
השולחן, וצריך לומר שהרגליים היו מעט רחוקות מזוויות השולחן. בתורה לא מוזכר עובי הטבעות ושיעור חלל
הטבעות, ונראה שאין חיוב לעשותם בשיעור מסויים.

בעניין חיבור הטבעות לשולחן נחלקו המפרשים היכן הטבעות היו מחוברים: החזקוני סובר שהטבעות היו
ברוחב השולחן, וכך יוצא שהיה רווח של שתי אמות בין הבדים. אמנם, הרלב"ג סובר שהטבעות היו באורך
השולחן, ואם כן, אין רווח גדול בין הבדים, וכנראה שצריך לומר שאת השולחן לא נשאו ארבעה אנשים, אלא רק
שניים.

¹⁸³⁵ רש"י. רשב"ם: הטבעות יהיו מתחת למסגרת. רבינו מיוחס: הטבעות היו מעל לרגלי השולחן, קבועות
בטבלת השולחן. ר' אברהם בן הרמב"ם: הטבעות היו קבועות בין טבלת השולחן לבין המסגרת.
¹⁸³⁶ רש"י.

¹⁸³⁷ בשיעור הבדים ישנה מחלוקת: יש הסוברים שהתורה לא נתנה שיעור לעוביים ואין בכך קפידא, ועשו את
עוביים כשיעור שיהיה נוח לשאת את השולחן, ויש סוברים ויש סוברים שהיה טפח ויש סוברים שהיה יותר
מטפח. גם אורך הבדים נראה שהיה כמידה נוחה לנשיאת השולחן.

¹⁸³⁸ רש"י. א"ע: הקשוות והמנקיות הם סוגים שונים של כלים ששמשו להכנת לחם הפנים. רמב"ן בדעת
האונקלוס: המנקיות היו גם כן דפוסים נוספים על הקערות. במנקיות היו מודדים את הבצק בהתחלה ולשים את
הבצק. הקשוות הוא שם כולל לכל סוגי הקנים, בין הקנים לאורך ובין הקנים לרוחב. ישנה מחלוקת מפרשים
במספר הפיצולים שהיו על הסניפים: האם היו חמישה, שהרי לכאורה מספיק חמישה פיצולים כדי להעמיד את
שתי מערכות לחם הפנים, או שצריך שישה בגלל בזיכי הלבונה. לפי תוספות הסניפים היו עמוד שהתרחב
בראשו. לפי הרשב"ם הסניפים כנראה התפצלו בראשם לשלש. לפי הרמב"ם והר"ש משאנץ, הסניפים היו מעין
מזלג והיה בעם פיצול אחד שרק הקשוות העליונות היו נשענים עליו. הקשוות התחתונות היו על הלחם ולא
נשענו על הסניפים. לפי בעת התפארת ישראל, הסניפים לא היו קנים, אלא עמודים ממש. גם בגובה הסניפים
מצאנו מחלוקת: יש הסוברים שהיו גבוהים עשרים ואחד טפחים, יש הסוברים שגובהם היה אחד עשרה טפחים,
ויש הסוברים שהיו גבוהים כעשרה טפחים, ויש הסוברים שלא הגיעו לכדי המערכה העליונה ולכן הגיעו רק עד
לכתשעה עשרה טפחים. רוחב הסניפים היה כשיעור שהיה ניתן להכניס בהם את הקשוות. אמנם תוספות
סוברים שרוחבם היה חמישה טפחים.

¹⁸³⁹ אונקלוס.

¹⁸⁴⁰ רמב"ם הלכות תמידין ומוספין.

לחם הפנים היה נראה כמין תיבה ששניים מקירותיה לא היו קיימים.¹⁸⁴¹ גודל לחם הפנים היה חמישה על עשרה טפחים. לחם הפנים היה מונח על השולחן בשתי מערכות, על שתי טורים של קשוות:

ד. הציווי על עשיית המנורה:

(לא) וְעָשִׂיתָ מְנֵרֶת זָהָב טָהוֹר יֵשׁ לַעֲשׂוֹת מְנֹרֶה מִזָּהָב טָהוֹר,¹⁸⁴² מִקֶּשֶׁה תַעֲשֶׂה הַמְּנֹרֶה יֵשׁ לַעֲשׂוֹת אֶת הַמְּנֹרֶה מִמִּקְשָׁה שֶׁל זָהָב. לַקְחוּ גֹשׁ שֶׁל זָהָב, וְגִלְפוּ בְּגוֹשׁ אֶת צוֹרֵת הַמְּנֹרֶה,¹⁸⁴³ יִרְכָּה בְּסִיס הַמְּנֹרֶה. לַמְּנֹרֶה הִיָּה בְּסִיס מִשְׁלֹשׁ רַגְלִיִּים,¹⁸⁴⁴ וְקָנָה הַקְּנָה הָאֲמֻצְעִי שֶׁל הַמְּנֹרֶה, הַקְּנָה שֶׁהִיָּה עוֹלָה מֵהַבְּסִיס וְעַד לְגוֹבַה הַמְּנֹרֶה,¹⁸⁴⁵ גְּבִיעֵיהָ מְעִין כּוֹסוֹת שֶׁהִיוּ בְּרֹאשׁ כָּל אֶחָד מִקְּנֵי הַמְּנֹרֶה. כּוֹסוֹת אֵלוּ לֹא שִׁימְשׁוּ לְקִיבוֹל שֶׁמֶן, אֲלֵא שִׁימְשׁוּ לְיוֹפִי,¹⁸⁴⁶ כְּפֶתְרֵיהָ בְּלִיטוֹת שֶׁל כְּפִתּוֹרִים עֲגוּלִים שֶׁבִּלְטוּ מֵהַמְּנֹרֶה לְצוֹרֶךְ נוֹי,¹⁸⁴⁷ וּפְרָחֶיהָ צִיּוּרִים שֶׁל פְּרָחִים, בְּלִיטוֹת שֶׁל פְּרָחִים שֶׁהִיוּ עַל הַמְּנֹרֶה,¹⁸⁴⁸ מְמֹנָה יְהִי (בְּסִיס הַמְּנֹרֶה, הַקְּנָה שֶׁל הַמְּנֹרֶה, הַגְּבִיעִים, הַכְּפִתּוֹרִים וְהַפְּרָחִים) יֵהִיוּ מֵאוֹתוֹ גֹּשׁ שֶׁל זָהָב מִמֶּנּוּ הֵייתָה עֲשׂוּיָה הַמְּנֹרֶה. חֲמֶשֶׁת הַדְּבָרִים הַלְלוּ, לֹא נוֹסְפוּ עַל הַמְּנֹרֶה לְאַחַר עֲשִׂיתָהּ, אֲלֵא כֹּאשֶׁר גִּלְפוּ אֶת גֹּשׁ הַזֶּהָב, גִּלְפוּ אֶת הַגֹּשׁ בְּצוֹרָה שֶׁהִיוּ בּו הַיֶּרֶךְ, הַגְּבִיעִים, הַכְּפִתּוֹרִים וְהַפְּרָחִים¹⁸⁴⁹: (לב) וְשָׂשָׂה קְנִים יֵצְאִים מִצְדֵיהָ בְּצִדֵי הַמְּנֹרֶה הִיוּ שִׁישָׁה קְנִים שִׁיִּצְאוּ

¹⁸⁴¹ רש"י. לשיטתו, זוהי הסיבה שנקראת לחם הפנים, מכיוון שקצוות הלחם היו מופנים אחד כלפי השני. בשיטה זו ישנה מחלוקת האם קיפלו את לחם הפנים בעודה עיטה או שקיפלו אותה לאחר האפיה. א"ע פירש שהסיבה שנקראים לח הפנים היא מכיוון שהלחם היה לפני ה' תמיד, ופנים היינו מלשון לפני. רשב"ם: לחם הפנים – לחם הראוי להינתן לפני מלך ושירים. אמנם מצאנו שיטה הסוברת שלחם הפנים לא היה כמין תיבה פרוצה, אלא כספינה רוקדת, היינו שהיה שפיץ מתחתיה. עובי לחם הפנים היה טפח. אומנם יש מפרשים הסוברים שבשולי הלחם לא היה עוביו טפח אלא פחות מאצבע, וכך הסבירו כיצד ייתכן שמשני עשרונים סולת הכינו לחם שאורכו עשרה טפחים ורוחבו חמישה טפחים. יש אומרים שעובי הלחם היה טפח רק בשוליים ויש הסוברים שהיה טפח בשפתי הלחם, ויש הסוברים שהיה עבה טפח רק בקרניים.

על שולי לחם הפנים היו מדביקים קרנות, היינו, חתיכות בצק נוספות שהיו ארוכות שבעה טפחים. קרנות אלו היו מקבילים לחלק התחתון של הלחם כך שבסופו של דבר היה חלל בין החלק התחתון של הלחם לבין הקרנות.

¹⁸⁴² רשב"ם: מטרת עשיית המנורה הייתה כדי להאיר על השולחן.

¹⁸⁴³ רש"י. כמו כן כתב רש"י שהמנורה תיעשה מעצמה, היות ומשה התקשה בצורת עשייתה. רס"ג: מקשה

פירושה מוצקה, שאינה חלולה.

¹⁸⁴⁴ רש"י. הרמ"א (תורת העולה ח"א פט"ז) כתב שהבסיס היה עשוי כעין תיבה. בספר מלאכת המשכן וכליו

כתב שכן דעת רש"י וששלת הרגליים שרש"י מזכיר בפרשתנו הם רגליים שיוצאות מהתיבה. מידות הירך:

תוספות סוברים שהיה גבוה שתי טפחים, וטפח נוסף הוא של הפרח שהיה בתחתית המנורה. היו מפרשים

שרצו לומר כן גם בדעת רש"י, שהבסיס עצמו היה שתי טפחים ויחד עם הפרח התחתון היו שלשה טפחים, אך

ישנם מפרשים אחרים הטוענים שהפרח לא היה בדיוק טפח. רוחב הירך: ששה או שבעה טפחים, כך הוכיח

בספר מלאכת המשכן וכליו בעמ' קפ' מהר"ח ביומא.

¹⁸⁴⁵ רש"י.

¹⁸⁴⁶ רש"י. בספר מלאכת המשכן וכליו הסתפק לפי חלק מהראשונים האם הגביע היה צר יותר מלמטה או

שהיה באותו רוחב לכל אורכו. מצויר הרמב"ם משמע שהגביעים היו הפוכים (וכן שהיו מלאים ולא חלולים) בעוד

שמר"י בכור שור (וכן נראה לענ"ד מהרמב"ן) הגביעים לא היו הפוכים, שהרי מפרש שכאשר הגביע היה

מתמלא בשמן, השמן שבגביע היה נשפך לגביע שמתחתיו.

¹⁸⁴⁷ רש"י. לשיטתו, הכפתורים היו ממש עגולים. הרמב"ם והרלב"ג סוברים שהכפתורים היו מעין אליפסה, אלא

שהרמב"ם סובר שראש האליפסה רחב יותר מהאליפסה של הרלב"ג.

¹⁸⁴⁸ רש"י. לשיטתו, הפרח היה דבר דק (לכאורה דו מימדי). אולם, רס"ג פירש שהפרח היה ממש צורה של

שושנה (ארבע מימדי). הרמב"ם: הפרחים היו מעין קערות חלולות כאשר השפה שלהם בולטת משאר הקערה.

¹⁸⁴⁹ רש"י. הרמב"ן הביא את ברייתא מלאכת המשכן והוכיח משם שהגביעים, הכפתורים והפרחים אינם צריכים

להיות ממקשת הזהב. בגמרא ובברייתא דמלאכת המשכן יש מחלוקת אם הנרות עצמם היו מהמקשה או לא.

מהקנה האמצעי של המנורה. הקנים יצאו מהמנורה בצורת אלכסון,¹⁸⁵⁰ **שְׁלֹשָׁה קְנֵי מְנֹרָה מִצְדָּה הָאֶחָד** ו**שְׁלֹשָׁה קְנֵי מְנֹרָה מִצְדָּה הַשְּׁנִי** שלשה מהקנים יצאו מצד אחד של המנורה ושלושת הקנים האחרים יצאו מהצד השני של המנורה, ובאמצע עמד הקנה האמצעי שעלה בצורה ישרה כלפי מעלה¹⁸⁵¹: **(לג) שְׁלֹשָׁה גְבָעִים מְשֻׁקְדִים בְּקֶנֶה הָאֶחָד** על כל אחד משלושת הקנים שיצאו מצד אחד של הקנה האמצעי של המנורה, היו שלשה גביעים עליהם היו חרוצים חריצות של שקדים,¹⁸⁵² **כְּפֶתֶר וּפְרָח** וכן היה על כל קנה, כפתור ופרח לקישוט,¹⁸⁵³ ו**שְׁלֹשָׁה גְבָעִים מְשֻׁקְדִים בְּקֶנֶה הָאֶחָד כְּפֶתֶר** וכן, על כל אחד משלושת הקנים שיצאו מהצד השני של הקנה האמצעי של המנורה, היו שלשה גביעים עליהם היו חרוצים חריצות של שקדים, והיה על כל קנה כפתור ופרח לקישוט, **בֵּין לְשֵׁשֶׁת הַקְּנִים הַיְצְאִים מִן הַמְּנֹרָה** כך, על כל אחד מששת הקנים שיצאו מהקנה האמצעי היו: (א) שלשה גביעים עם חריצות של שקדים (ב) כפתור (ג) פרח: **(לד) וּבַמְּנֹרָה אַרְבָּעָה גְבָעִים** על הקנה האמצעי של המנורה היו ארבעה גביעים: שלשה גביעים היו על החלק העליון של הקנה האמצעי, כל גביע היה מעל לנקודת היציאה של הקנים, וגביע נוסף שהיה מתחת לנקודת יציאת הקנים התחתונה,¹⁸⁵⁴ **מְשֻׁקְדִים כְּפֶתֶרֶיהָ וּפְרָחֶיהָ** על הקנה האמצעי היו גם כפתורים ופרחים עליהם היו חריצות של שקדים¹⁸⁵⁵: **(לה) וּכְפֶתֶר תַּחַת שְׁנֵי הַקְּנִים מִמְּנָה** בנקודת היציאה של שני הקנים הראשונים מהקנה האמצעי, היה כפתור,¹⁸⁵⁶ **וּכְפֶתֶר תַּחַת שְׁנֵי הַקְּנִים מִמְּנָה** וכן, בנקודת היציאה של שני הקנים השניים מהקנה האמצעי, היה כפתור, **וּכְפֶתֶר תַּחַת שְׁנֵי הַקְּנִים מִמְּנָה** בנקודת היציאה של שני הקנים השלישיים מהקנה האמצעי, היה כפתור, **לְשֵׁשֶׁת הַקְּנִים הַיְצְאִים מִן הַמְּנֹרָה** כך יש לעשות לששת הקנים שיוצאים מהקנה האמצעי: יש לעשות לכל אחד מהם את הגביעים, הכפתורים והפרחים כפי שהסברנו¹⁸⁵⁷: **(לו) כְּפֶתֶרֶיהֶם וּקְנָתָם מִמְּנָה יְהִיו** הכפתורים והקנים יהיו מהמנורה, מאותו גוש זהב ממנו

¹⁸⁵⁰ רש"י. א"ע: הקנים היו חלולים ועגולים. בספר מלאכת המשכן וכליו כתב שהכוונה של א"ע איננה שהקנים היו יוצאים בצורה עגולה, אלא שהקנים עצמם היו עגולים. אמנם בספר מעשה חושב כתב שהקנים יצאו בצורה עגולה מהקנה האמצעי. יש שרצו להוכיח מדברי הרמב"ם שגם הוא סובר שהקנים יצאו כשהיו באלכסון, אך אין להוכיח מדבריו כן. מעשה חושב והגר"ח קנייבסקי: הרחוב בין הקנה הראשון לקנה השביעי היה שתי אמות. השלטי גיבורים כתב שהרחוב היה תשעה טפחים.

¹⁸⁵¹ רש"י.
¹⁸⁵² עפ"י הסברו של ספר מלאכת המשכן וכליו בדעת רש"י בעמ' קפח' הערה 37. א"ע: משוקדים היינו מחוברים והתורה אומרת שהגביעים היו מחוברים לקנים. המנחת חינוך כתב בדעת הרמב"ם שכל הגביעים, הכפתורים והפרחים של המנורה היו משוקדים. בספר מלאכת המשכן וכליו עמ' קפז' הביא דעות שונות בהסבר משוקדים: יש הסוברים שהיו חרוצים צורות של שקדים ויש הסוברים שהיו בליטות של שקדים. כמו"כ בעמ' קפח' הביא מחלוקת בין הרמב"ם לבנו: הרמב"ם סובר שהיו שלש שקדים על כל אחד מהגביעים והכפתורים ואילו ר"א בן הרמב"ם סובר שהיה רק אחד. בספר מלאכת המשכן וכליו, בעמ' קצט' הביא מחלוקת בשיטת רש"י, האם הגביעים היו צמודים אחד לשני, או שהיו מפוזרים על פני כל הקנה, ותלה זאת במחלוקת האם הקנים היו יוצאים באלכסון או בעיגול.

¹⁸⁵³ רש"י. אמנם בביאור צורת הכפתור נחלקו המפרשים אם היה ממש עגול או שצורתו הייתה דומה לתפוח – בחלק העליון הייתה כניסה.
¹⁸⁵⁴ רש"י.

¹⁸⁵⁵ רש"י. כתב בשם חז"ל שזהו אחד המקראות שאין להם הכרע: האם הגביעים היו משוקדים, ומשוקדים מוסב על המילה גביעים, או שמא הכפתורים והפרחים היו משוקדים, ומשוקדים מוסב על סוף הפסוק. אמנם, בעל הטעמים ששם את האתנחתא מתחת למילה גביעים חילק את הפסוק, ולדבריו, המילה משוקדים מוסב על סוף הפסוק, וכך הסברנו בפנים.

¹⁸⁵⁶ רש"י. ישנה מחלוקת מפרשים לגבי המיקום המדויק ממנו יצאו הקנים: המעשה חושב כתב שהקנים יצאו מעל לכפתורים ואילו השלטי גיבורים כתב שהקנים יצאו מאמצע הכפתורים, כמו שפירשנו בפנים.
¹⁸⁵⁷ דעת מקרא. השיבה שהתורה חזרה על כך ואמרה "לששת הקנים היוצאים מהמנורה" היא כדי שלא נטעה לחשוב שישנם עוד שישה קנים.

עשו את המנורה, בַּלֵּה מְקֻשָּׁה אַחַת זָהָב טָהוֹר כל המנורה הייתה עשויה מאותו מקשה זהב, מאותו גוש זהב: (לו) וְעֲשִׂיתָ אֶת נִרְתְּיָהּ שְׁבַעֲהָ יֵשׁ לעשות שבעה נרות, מעין כוסיות, שם היו שמים את השמן והפתילות כדי להדליק את המנורה,¹⁸⁵⁸ וְהֶעֱלָה אֶת נִרְתְּיָהּ וְהָאִיר עַל עֵבֶר פְּנֵיהָ ששה נרות היו על ששת הקנים שיצאו מהקנה האמצעי. התורה כתבה שצריך לעשות את הנרות באופן כזה, שכאשר הנרות ידלקו, השלהבת תהיה מופנית כלפי הנר האמצעי, הנר שנמצא על הקנה האמצעי.¹⁸⁵⁹ לסיכום עשיית המנורה, נכתוב את הסיכום אותו הביא רש"י בפסוק לה'. גובה המנורה היה בסך הכל שמונה עשר (18) טפחים. בסיס המנורה שהיה עשוי משלש רגליים, יחד עם פרח שהיה ממש מעל לירך, היה שלשה טפחים. (נשארו חמישה עשר טפחים) שני הטפחים מעל הבסיס היו חלקים, מעליהם היה טפח שהיה בו גביע יחד עם כפתור ופרח (בספר מלאכת המשכן וכליו כתב שמצד אחד היה פרח, מצד אחר היה כפתור ומצד שלישי היה גביע,¹⁸⁶⁰ נשארו שנים עשר טפחים). שני הטפחים הבאים היו חלקים, ולאחר שני הטפחים היה כפתור בגודל טפח ממנו יצאו הקנים הראשונים. (נשארו תשעה טפחים). לאחר מכן היו שני טפחים: טפח חלק וטפח שהיה בו כפתור שממנו יצאו שני קנים. לאחר מכן היה עוד טפח חלק ועוד טפח של כפתור ממנו יצאו שני הקנים האחרונים (נשארו חמישה טפחים). לאחר מכן היו שני טפחים חלקים ובשלשת הטפחים העליונים היו שלשה גביעים, כפתור ופרח¹⁸⁶¹: (לח) וּמִלְקָחֶיהָ וּמִחֲתָתֶיהָ זָהָב טָהוֹר גם הכלים ששימשו לעבודת המנורה היו עשויים מזהב טהור: המלקחיים שהיו מעין צבתות ועל ידיהן הכהן היה אווז בפתילות המנורה כדי להוציא את הפתילות המשומשות, והמחתות שהיו מעין יעים בהם היו חותים את האפר שהצטבר בתוך הנרות (למנורה היו כלים נוספים שאין כאן המקום לפרטם)¹⁸⁶²: (לט) כִּכָּר זָהָב טָהוֹר יַעֲשֶׂה אֹתָהּ אֵת כָּל הַכֵּלִים הָאֵלֶּה סך כל הזהב שישתמשו בו לעשיית המנורה וכליה (המלקחיים והמחתות) יהיה במשקל של כיכר זהב¹⁸⁶³: (מ) וַרְאֵה וַעֲשֶׂה הַתְּבוּנָה וְהִבֵּן אֵיךְ לעשות את המנורה,¹⁸⁶⁴

¹⁸⁵⁸ רש"י. ישנה מחלוקת תנאים האם הנרות היו מקשה עם המנורה או שמא לא היו והיה ניתן לשלוף את הנרות. מידת כל נר היה כדי להחזיק לוג אחד של שמן. (כ-600 סמ"ק). הנרות לא היו ממש עגולים, אלא היה להם כמין פייה שהייתה משוכה כלפי הנר שהיה על הקנה האמצעי. אמנם א"ע כתב שהנרות היו ממש עגולים.
¹⁸⁵⁹ רש"י. הרמב"ם פירש שפיות הנרות היו מופנות כלפי קדש הקדשים. תוספות רי"ד: הנרות היו פונים כולם אל עבר השולחן. החזקוני כתב שגם לפי מ"ד שהמנורה הייתה מונחת מצפון לדרום, פיות הנרות היו פונים אל הפרוכת. מבחינה טכנית, היה ניתן להפנות את הפתילה מכיוון שעשו לה בית קיבול או מיץ חור שהיו מכניסים אותה בצורה שניתן להפנות אותה.

¹⁸⁶⁰ ואילו לדעת תוספות, לא היו השלשה בצדדים שונים, אלא אחד מעל השני.
¹⁸⁶¹ כך מפורש בדברי רש"י. אמנם נחלקו מפרשי רש"י בפירוט ההסבר של רש"י. בספר מעשה חושב כתב שבטפח השישי של המנורה בו היו הגביע, הכפתור והפרח, כל אחד מהם היה בצד אחר של המנורה, וכך בטפח השש עשרה היה גביע, וכן בטפח השבע עשרה, ובטפח השמונה עשרה היה גביע, כפתור ופרח על כל צד של המנורה כמו שהיה בטפח השישי. בספר הזיכרון כתב שבגביעים לא היו מתלבשים על הקנה, אלא היו דבוקים על הקנה, מהצד.

¹⁸⁶² רש"י. ישנם המפרשים (ריבו בחיי ועוד) שהמחתות נועדו כדי להעביר אש מהמזבח למנורה.
¹⁸⁶³ רש"י. רמב"ן הקשה על רש"י: לדברי רש"י שהציווי כאן הוא לעשות את המנורה והכלים מכיכר, אם כן אין אנו יודעים כמה מהזהב אמור לשמש לעשיית המנורה וכמה זהב שימש לעשיית הכלים. לכן פירש הרמב"ן שהכוונה שרק את המנורה יש לעשות מכיכר זהב, וכליה הכוונה היא לנרות שהיו על המנורה. לאחר מכן כתב הרמב"ן שניתן לומר שהכוונה הציווי זה אינו לציין משקל מדויק ששימש לעשיית הכלים, אלא הציווי הוא על עצם עשיית הכלים מזהב, והכוונה היא שישנם כלים נוספים מעבר למחתות ולמלקחיים, וגם אותם יש לעשות מזהב. בסוף דבריו כתב הרמב"ן את העולה למסקנה מברייטא של מלאכת המשכן ומפרש שמלקחיים היינו מעין סוגר שהיה על כל אחד מהנרות, ומחתות הם כוסיות שהיו בתחתית הנר כדי לקבל את הניצוצות מהנר, והם היו עשויים מכיכר הזהב של המנורה, אבל הצבתים ומחתות לא היו עשויים מכיכר הזהב של המנורה. אזה"ח: הסיבה להצמדת הפסוק הזה לפסוק "ומלקחיה" היא כדי לחצוץ בין ראיית משה לכלים, לומר שה' הראה למשה רק את המנורה עצמה ולא את הכלים, וכן לומר לנו שאין הכלים נחשבים חלק מכיכר הזהב ממנו עשו את המנורה.
¹⁸⁶⁴ רש"י.

בַּתְּבִנְיָתָם אֲשֶׁר אֵתָּה מְרֹאָה בְּהָר (תעשה את המנורה) כפי התבנית אשר אני מראה לך בהר סיני. משה רבינו התקשה בעשיית המנורה והיה צריך שה' יראה לו בהר סיני איך לעשות את המנורה¹⁸⁶⁵:

שמות פרק כו

ד. עשיית גוף המשכן עצמו.

1. יריעות המשכן.

(א) וְאֵת הַמְּשָׁפָן תַּעֲשֶׂה עֹשֶׂר יְרִיעֹת יֵשׁ לַהֲכִיִן לַמִּשְׁכָּן עֹשֶׂר יְרִיעֹת שִׁשְׁמִשׁוּ לַגַּג הַמִּשְׁכָּן וּלְכִיסוּי הַקְּרָשִׁים של קירות המשכן,¹⁸⁶⁶ שֵׁשׁ מְשֻׁזָּר וְתִכְלֵת וְאַרְגָּמָן וְתִלְעַת שְׁנִי כל חוט היה שזור (כלומר: מורכב מארבעה סוגים של חוטים דקים: 1) שש (פשתן), 2) תכלת (צמר הצבוע בדם חילזון), 3) ארגמן (צמר שצבוע בצבע ארגמן), 4) תולעת שני (צמר הצבוע בצבע אדום), החוטים הדקים היו בעצמם שזורים משישה חוטים של אותו הסוג (חוט השש היה שזור משישה חוטים של שש), וכך כל חוט ששימש לעשיית היריעות היה מורכב מעשרים וארבעה חוטים,¹⁸⁶⁷ כְּרִבִּים מְעֻשָׂה חֵשֶׁב תַּעֲשֶׂה אֹתָם על היריעות עצמן היו מצוירים כרובים באופן שמשני הצדדים היו מצוירים הכרובים, בכל צד היה ציור אחר של הכרובים¹⁸⁶⁸: (ב) אֲרָךְ הִירִיעָה הָאֶחָת שְׁמֹנֶה וְעֶשְׂרִים בְּאַמָּה וְרֹחַב אַרְבַּע בְּאַמָּה הִירִיעָה הָאֶחָת כל אחת מהיריעות הייתה ארוכה עשרים ושמונה (28) אמות ורחבה ארבע אמות,¹⁸⁶⁹ מְדָה אֶחָת לְכָל הִירִיעֹת כל אחד מעשרת היריעות הייתה באותו גודל: (ג) חֲמִשׁ הִירִיעֹת תַּהְיִינָן חִבְרַת אִשָּׁה אֶל אֶחָתָה חֲמִשׁ מהיריעות יש לתפור ביחד (בנפרד מחמש היריעות האחרות),¹⁸⁷⁰ וְחֲמִשׁ יְרִיעֹת חִבְרַת אִשָּׁה אֶל אֶחָתָה וְכֵן אֵת חֲמִשׁ הִירִיעֹת האחרות, יש לתפור יחד, בנפרד מחמש היריעות הראשונות: (ד) וְעָשִׂיתָ לְלֵאָה תִּכְלֵת עַל שְׁפֹת הִירִיעָה הָאֶחָת מְקַצָּה בַּחֲבֵרַת יֵשׁ לעשות לולאות בקצה היריעה החמישית של היריעות התפורות יחד,

¹⁸⁶⁵ רש"י + דעת מקרא.

¹⁸⁶⁶ רש"י. יש שרצו להוכיח מכאן שגג המשכן עצמו נקרא משכן. רשב"ם כתב שעשרת היריעות התחתונות נקראות משכן, כיוון שתחתם היה הארון. ספורנו: היריעות נקראו משכן מכיוון שמתחת ליריעות היו השולחן והמנורה ששימשו לשכינה, ועל היריעות עצמם היו דמויות של כרובים – סוג הדמויות בהם התגלה ה' לנביאים. כלי יקר: לא היה ראוי לומר לעשות משכן, שהרי המשכן הוא שכינתו של ה' ולא ניתן לעשות את שכינתו של ה', ולכן על דרך ההשאלה קרא ליריעות בשם משכן, כדי שניתן יהיה להחיל עליה לשון עשייה. האברבנאל כתב שעובי כל יריעה הייתה טפח.

¹⁸⁶⁷ רש"י. ישנם דעות נוספות של תנאים במניין החוטים השזורים בכל מין ומין: 4, 5, 8 ו-12. המשנה למלך כתב שהרמב"ם סובר שהסוגים השונים של החוטים לא היו שזורים אחד בשני. בספר מלאכת המשכן וכליו כתב שישנה מחלוקת בין הריטב"א לרש"י לגבי שזירת החוטים: הריטב"א סובר שגם כל אחד מהשישה החוטים של כל סוג בפני עצמו היה שזור, ואילו רש"י סובר שהחוטים הבודדים לא היו שזורים.

¹⁸⁶⁸ רש"י. א"ע כתב כפירוש רש"י ולאחר מכן על דרך הפשט כתב שמעשה חושב היינו שהיו עושים את היריעות לפי המחשבה שעלתה בלב, לפי התכנית המתוכננת. רמב"ם: המיוחד ביריעות הוא שבשני צידי היריעה היו אותם ציורים של הכרובים. ישנה מחלוקת תנאים האם מעשה חושב היינו שבצד אחד היה ארוג אריה ובצד השני היה ארוג דמות של נשר או שבשני הצדדי היו ארוגים אריות. בספר מלאכת המשכן וכליו עמ' ססה' כתב ששאל את הגר"ח קנייבסקי לגבי מספר הציורים שהיו על היריעות והרב קנייבסקי ענה לו שכנראה שלא היה על זה קפידא.

לגבי לשון כרובים, שמשמע מרש"י שהכוונה היא לאריות בעוד שעל כרובים שעל הארון פירש שהיו בצורת אדם, צריך לומר שכרובים הוא שם כולל לצורות הבריאה השונות, ובכל מקום יש לפרש כמשמעות הכתוב.

¹⁸⁶⁹ אונקלוס.

¹⁸⁷⁰ רש"י ורשב"ם. הסתפקו המפרשים האם החוט ששימש לתפירת היריעות היה צריך להיות משש, תכלת ארגמן ותולעת שני או לא.

הלולאות היו עשויות מתכלת (צמר הצבוע בדם חילוץ),¹⁸⁷¹ וכן תעשה בשפת היריעה הקיצוץ במחברת השנית וכן, יש לעשות לולאות בקצה היריעה החמישית של חמש היריעות האחרות התפורות יחד: (ה) חמישים ללא תעשה ביריעה האחת בקצה היריעה החמישית, יש לעשות חמישים לולאות, וחמישים ללא תעשה בקצה היריעה אשר במחברת השנית וכן, יש לעשות חמישים לולאות בקצה היריעה החמישית מחמשת היריעות האחרות התפורות יחד, מקבילת הלאה אשה אל אחתה כאשר פרסו את היריעות, כל לולאה עמדה מול לולאה שהייתה בקצה היריעות המחוברות האחרות¹⁸⁷²: (ו) ועשית חמישים קרסי זהב יש לעשות חמישים אבזמים מזהב,¹⁸⁷³ וחברת את היריעת אשה אל אחתה בקרסים את היריעות הקיצוניות, מחברים אחת אל השנייה על ידי הקרסים (האבזמים), מכניסים את הקרסים לתוך הלולאות, וכך מחברים את היריעות,¹⁸⁷⁴ והיה המשפך אחד על ידי הקרסים, היריעות מתחברות ליריעה אחת גדולה¹⁸⁷⁵:

2. יריעות העיזים:

(ז) ועשית יריעת עיזים יש לעשות יריעות מצמר של עיזים,¹⁸⁷⁶ לאהל על המשפך יריעות העיזים היו עשויות כדי לכסות את עשר יריעות המשכן,¹⁸⁷⁷ עשיתי עשרה יריעות תעשה אתם תעשה אחת עשרה יריעות עיזים¹⁸⁷⁸: (ח) אך היריעה האחת שלשים באמה ורחב ארבע באמה היריעה האחת אורך כל יריעת עיזים הוא שלוש אמות, ורוחב כל יריעת עיזים הוא ארבע אמות,¹⁸⁷⁹ מדה אחת לעשתי עשרה יריעות כל אחת עשרה היריעות היו באותו גודל¹⁸⁸⁰: (ט) וחברת את חמש היריעות לבד יש לתפור יחד חמש יריעות, בנפרד משש היריעות האחרות, ואת שש היריעות לבד וכן, את שש היריעות שנתרו, יש לתפור יחד, בנפרד מחמש היריעות הראשונות, וכפלת את היריעה הששית אל מול פני האהל היה צריך לקפל את קצה היריעה השישית. עשר יריעות העיזים (וחלק מהיריעה האחת עשרה) כיסו את עשר יריעות המשכן, ויתרת היריעה קופלה כך שלא תכסה את הכניסה למשכן (בהמשך נפרט כיצד היריעות היו פרוסות על המשכן)¹⁸⁸¹: (י) ועשית חמישים ללא תעשה היריעה האחת הקיצוץ בחברת יש לעשות חמישים לולאות על היריעה הקיצונית של היריעות התפורות אחת לשנייה (חמש יריעות העיזים המחוברות

¹⁸⁷¹ רש"י. יש הסוברים שבין כל אחת מהלולאות היה מרווח של חצי אמה. לפי זה יוצא שהלולאות עצמם היו

כאצבע וחצי.

¹⁸⁷² רש"י.

¹⁸⁷³ רש"י. המלבי"ם סובר שהקרסים היו על הצד העליון של היריעות, ורק השפיצים של הקרסים שנכנסו לתוך הלולאות נראו למי שעמד תחת היריעות בעוד שבספר מעשה חושב כתב שהקרסים היו מתחת ליריעות וכמעט כלי הקרס נראה למי שעומד תחת היריעות. יש אומרים שהקרס היה כפוף בקצותיו ויש אומרים שלקרס היו מעין כפתורים בקצוות, ויש אומרים שהקרסים נראו כמו טעם הזרקא.

¹⁸⁷⁴ רש"י.

¹⁸⁷⁵ רשב"ם.

¹⁸⁷⁶ רש"י.

¹⁸⁷⁷ רש"י.

¹⁸⁷⁸ אונקלוס.

¹⁸⁷⁹ אונקלוס.

¹⁸⁸⁰ אונקלוס.

¹⁸⁸¹ רש"י.

אחת לשנייה),¹⁸⁸² וְחַמְשִׁים לְלֵאָה עַל שְׁפַת הַיְרִיעָה הַחֲבֵרֶת הַשְּׁנִיָּת וְכֵן יֵשׁ לַעֲשׂוֹת חַמִּישִׁים לִלְאֹת עַל הַיְרִיעָה הַקִּיצוֹנִית שֶׁל שֵׁשׁ הַיְרִיעוֹת הַתְּפוּרוֹת אֶחָד לַשְּׁנִיָּה: (יֵא) וְעֲשִׂיתָ קְרָסִי נְחֹשֶׁת חַמְשִׁים יֵשׁ לַעֲשׂוֹת חַמִּישִׁים אַבְזָמִים מִנְחוּשֹׁת, וְהִבֵּאתָ אֶת הַקְּרָסִים בְּלֵאָה אֶת הַקְּרָסִים יֵשׁ לַהֲכַנִּיס לַתּוֹךְ הַלּוֹלָאוֹת שֶׁבִקְצוֹת הַיְרִיעוֹת, וְחֲבֵרְתָּ אֶת הָאֹהֶל וְהָיָה אֶחָד עַל יַדֵי הַכְּנֻסֹת הַקְּרָסִים לַתּוֹךְ הַלּוֹלָאוֹת, הָאֵהֵל שֶׁהוּא יְרִיעוֹת הַעִיזִים מִתְּחַבְּרוֹת יָחַד לַיְרִיעָה גְדוֹלָה: (יב) וְסָרַח הָעֹדֵף בְּיְרִיעַת הָאֹהֶל הַחֲלֵק הָעוֹדֵף, הַחֲלֵק שֶׁנִּשְׁאָר מִיְרִיעוֹת הָאֵהֵל,¹⁸⁸³ חֲצִי הַיְרִיעָה הָעוֹדֵפֶת חֲצִי הַיְרִיעָה שֶׁנִּשְׁאָרָה עוֹדֵפֶת, כְּפִי שֶׁנִּסְבֵּיר מִיָּד, תִּסְרַח עַל אַחֲרֵי הַמִּשְׁכָּן (חֲצִי הַיְרִיעָה הָעוֹדֵפֶת) תִּהְיֶה עוֹדֵפֶת עַל הַצַּד הַמַּעֲרָבִי שֶׁל הַמִּשְׁכָּן, וְתַכְסֶּה אֶת שְׁתֵּי הָאֲמוֹת שִׁירִיעוֹת הַמִּשְׁכָּן לֹא כִּיסוּ. כְּדֵי לְהַבִּין אֶת הַפְּסוּק, נִסְבֵּיר כִּיצַד הָיוּ מוֹנְחוֹת הַיְרִיעוֹת לְשִׁיטַת רַש"י. אֹרֶךְ הַמִּשְׁכָּן הָיָה שְׁלֹשִׁים אֲמוֹת וְרוּחַב הַמִּשְׁכָּן הָיָה עֶשֶׂר אֲמוֹת. יְרִיעוֹת הַמִּשְׁכָּן הָיוּ בְּאֹרֶךְ שֶׁל כְּאַרְבַּעִים אֲמוֹת (הַיְרִיעוֹת הָיוּ מְחוּבְּרוֹת לְרוּחַבן) וְרוּחַבן הָיָה עֶשְׂרִים וּשְׁמוֹנֶה אֲמוֹת (כְּמִידַת הָאֹרֶךְ שֶׁל יְרִיעָה בּוֹדְדָת). רֹחַב הַיְרִיעוֹת הַמְּחוּבְּרוֹת הָיָה נִתּוֹן עַל רוּחַב הַמִּשְׁכָּן בְּצוּרָה הַבָּאָה: עֶשֶׂר אֲמוֹת שֶׁל הַיְרִיעָה הָיוּ פְּרוּסוֹת עַל עֶשֶׂר הָאֲמוֹת שֶׁל חֲלַל הַמִּשְׁכָּן (נִשְׁאָרוּ שְׁמוֹנֶה עֶשְׂרֵה אֲמוֹת), שְׁתֵּי אֲמוֹת נוֹסְפוֹת כִּיסוּ אֶת עוֹבֵי הַקְּרָשִׁים שֶׁהָיוּ בְּכַתְּלֵי הַמִּשְׁכָּן (נִשְׁאָרוּ שֵׁשׁ עֶשְׂרֵה אֲמָה), וְכך, יְרִיעוֹת הַמִּשְׁכָּן כִּיסוּ שְׁמוֹנֶה אֲמוֹת מְכַתְּלֵי הַמִּשְׁכָּן, שְׁמוֹנֶה אֲמוֹת בְּצַד הַצְּפוֹנִי שֶׁל הַמִּשְׁכָּן וּשְׁמוֹנֶה אֲמוֹת בְּצַד הַדְּרוּמִי שֶׁל הַמִּשְׁכָּן. הַמִּשְׁכָּן הָיָה גְבוּהָ עֶשֶׂר אֲמוֹת, וְיוֹצֵא מִכָּאן שְׁתֵּי אֲמוֹת שֶׁל כְּתְּלֵי הַמִּשְׁכָּן לֹא הָיוּ מְכוּסוֹת עַל יַדֵי יְרִיעוֹת הַמִּשְׁכָּן. אֹרֶךְ הַיְרִיעוֹת כִּיסָה אֶת הַמִּשְׁכָּן בְּצוּרָה הַבָּאָה: שְׁלֹשִׁים אֲמוֹת כִּיסוּ אֶת חֲלַל הָאֹרֶךְ הַמִּשְׁכָּן (נִשְׁאָרוּ עֶשֶׂר אֲמוֹת), שְׁתֵּי אֲמוֹת כִּיסוּ אֶת עוֹבֵי הַקְּרָשִׁים שֶׁהָיוּ בְּצַדִּים (נִשְׁאָרוּ שְׁמוֹנֶה אֲמוֹת), שְׁמוֹנֶה אֲמוֹת כִּיסוּ אֶת גוֹבַה הַמִּשְׁכָּן מִצִּדוֹ הַמַּעֲרָבִי, וְכך שְׁתֵּי הָאֲמוֹת הַתְּחַתּוֹנוֹת הָיוּ מְגוֹלוֹת. יְרִיעוֹת הַעִיזִים הָיוּ מוֹנְחוֹת עַל גְּבֵי יְרִיעוֹת הַמִּשְׁכָּן. רוּחַבֵּם הָיָה שְׁלֹשִׁים אֲמָה, וְלִכֵּן כִּשְׁהִנִּחוּ אֶת יְרִיעוֹת הַעִיזִים לְרוּחַב, הֵן כִּיסוּ אֶת אֶחָד מֵהָאֲמוֹת הַתְּחַתּוֹנוֹת שֶׁלֹּא כוּסוּ עַל יַדֵי יְרִיעוֹת הַמִּשְׁכָּן (אֲמָה אֶחָד בְּצִפּוֹן וְאֲמָה אֶחָד בְּדְרוֹם). אֹרֶךְ יְרִיעוֹת הַעִיזִים הָיָה אַרְבַּעִים וְאַרְבַּע אֲמוֹת. שְׁלֹשִׁים אֲמוֹת כִּיסוּ אֶת חֲלַל הָאֹרֶךְ הַמִּשְׁכָּן, (נִשְׁאָרוּ אַרְבַּע עֶשְׂרֵה אֲמָה), חֲצִי יְרִיעָה (שְׁתֵּי אֲמוֹת) הִיִּיתָה מְקוּפֶלֶת בְּכַנִּיסָה לַמִּשְׁכָּן, כְּפִי שֶׁרָאִינוּ בְּפְסוּק ט', שְׁתֵּי אֲמוֹת כִּיסוּ אֶת עוֹבֵי הַקְּרָשִׁים שֶׁבִקְצוֹת הַמִּשְׁכָּן, וְעֶשֶׂר הָאֲמוֹת הָאֲחֵרוֹנוֹת כִּיסוּ אֶת כֹּתֵל הַמִּשְׁכָּן בְּצִדוֹ הַמַּעֲרָבִי¹⁸⁸⁴: (יג) וְהָאֲמָה מְזָה וְהָאֲמָה מְזָה בְּעוֹדֵף בְּאֹרֶךְ יְרִיעַת הָאֹהֶל הָאֲמָה הַנוֹסֵפֶת שִׁישׁ לַיְרִיעוֹת הַעִיזִים עַל יְרִיעוֹת הַמִּשְׁכָּן (כְּפִי שֶׁרָאִינוּ שִׁירִיעוֹת הַעִיזִים כִּיסוּ אֲמָה נוֹסֵפֶת עַל יְרִיעוֹת הַמִּשְׁכָּן בְּצַד הַצְּפוֹנִי וְהַדְּרוּמִי שֶׁל הַמִּשְׁכָּן),¹⁸⁸⁵ יְהִיָּה סְרוּחַ עַל צִדֵי הַמִּשְׁכָּן מְזָה וּמְזָה לְכַסְתּוֹ יִהְיֶה עוֹדֵף עַל צִדֵי הַמִּשְׁכָּן, וְיַכְסֶּה אֶת הָאֲמָה שֶׁלֹּא כוּסְתָה עַל יַדֵי יְרִיעוֹת הַמִּשְׁכָּן¹⁸⁸⁶:

3. המכסים שעל המשכן.

¹⁸⁸² נחלקו המפרשים ממה היו עשויים לולאות יריעות העיזים. יש הסוברים שהיו עשויות מתכלת כמו לולאות יריעות המשכן, ויש הסוברים שהיו עשויות מצמר. יש הסוברים שהיה מרווח של חצי אמה בין כל אחת מהלולאות. לפי חשבון זה יוצא שכל לולאה עצמה הייתה כשתיים וחצי אצבעות.

¹⁸⁸³ רש"י במס' יומא עט:

¹⁸⁸⁴ זהו דעת רש"י. רשב"ם אינו מחשיב אמה לכל קרש, ולכן הרוויח שיריעות המשכן כיוסו בצדדים תשע אמות, וסרח העודף של יריעות העיזים כיסה את אותה אמה. כמו כן כתב שבצד המערבי, יריעות המשכן היו תלויות עשר אמות, ואילו הסרח העודף היה תלוי שתיים עשרה אמה, שתי אמות יותר מיריעות המשכן.

¹⁸⁸⁵ רש"י. רשב"ם: היריעה מכסה את אמת האדנים.

¹⁸⁸⁶ רש"י.

(יד) וְעִשִׂיתָ מִכֶּסֶה לְאַהֲלֵ עֵרֹת אֵילִם מְאֻדָּמִים יש לעשות מכסה ליריעות העיזים. המכסה היה עשוי מעורות של אילים שצבעו אותם בצבע אדום לאחר עיבודם,¹⁸⁸⁷ ומכסה עֵרֹת תְּחָשִׁים מְלֻמְעָלָה מעל למכסה עורות האילים המאדמים, היה צריך לעשות מכסה נוסף שהיה עשוי מעורות של בעל חיים שנקרא תחש. שני המכסים העליונים (מכסה עורות האילים ומכסה עורות התחשים) כיסו רק את החלק העליון של המשכן, ולכן אורכם היה שלשים אמה ורוחבם היה עשר אמות¹⁸⁸⁸:

4. קרשי המשכן המהווים את כתלי המשכן והאדנים:

(טו) וְעִשִׂיתָ אֶת הַקְּרָשִׁים לְמִשְׁכַּן עֲלִיךָ לעשות קרשים, שיהוו את כתלי המשכן,¹⁸⁸⁹ עֲצֵי שֹׁטִים עֲמֻדִים קרשי המשכן הוצבו כך שאורך הקרשים (שהיה עשר אמות כפי שנראה) עמד כלפי מעלה ולא בצורה שאורך הקרשים היה לרוחב המשכן, וכך גובה המשכן היה עשר אמות¹⁸⁹⁰: (טז) עֶשֶׂר אַמּוֹת אָרְךְ הַקְּרָשׁ כֹּל קֶרֶשׁ היה עשר אמות באורכו (וכך אנחנו יודעים שגובה המשכן ללא היריעות היה עשר אמות),¹⁸⁹¹ וְאִמָּה וְחֻצֵי הָאִמָּה רֹחַב הַקְּרָשׁ הָאֶחָד רֹחַב כֹּל אֶחָד מֵהַקְּרָשִׁים היה אמה וחצי. (וכך אנחנו יודעים שרוחב המשכן היה שלשים אמות. היו עשרים קרשים, כשכל קרש היה רחב אמה וחצי)¹⁸⁹²: (יז) שְׁתֵּי יָדוֹת לְקְרָשׁ הָאֶחָד בחלק התחתון של כל אחד מהקרשים, צריך לעשות ידות. הידות היו שתי בליטות שיצאו מהחלק התחתון של הקרש. הידות היו בגובה של אמה והם נוצרו כך: כפי שראינו, רוחב כל אחד מהקרשים היה אמה וחצי. עשו חריץ וניסרו חצי אמה שהייתה באמצע הקרש, וכך נשאר בקצוות הקרש שתי בליטות, כל בליטה

¹⁸⁸⁷ רש"י.

¹⁸⁸⁸ רש"י בדעת ר' נחמה. לדעת ר' יהודה היה רק מכסה אחד שחצי מנו היה עשוי מעורות אילים מאדמים וחצי ממנו היה עשוי מעורות תחשים. בדברי ר"י ישנו מחלוקת בין המפרשים: יש אומרים שהחלוקה הייתה ממש חצי אורות אילים מאדמים וחצי עורות תחשים, ויש אומרים שהיו משולשים חתוכים של עורות אילים ומשולשים של עורות תחשים. כמו כן, יש הסוברים שהמכסה לא היה חציו מאילים וחציו מתחשים, אלא שהחלוקה הייתה אחרת: חלק קטן יותר היה מתחשים והרוב היה מאילים. בספר מלאכת המשכן וכליו הסביר בדעת האבן עזרא שהמכסים מעורות האילים המאדמים והתחשים כיסו לגמרי את היריעות. נראה לי שאין דבריו מוכרחים.

¹⁸⁸⁹ רש"י. ישנה כאן מחלוקת האם הקרשים נקראים חלק מהמשכן: אוה"ח סובר שרק היריעות נקראות משכן בעוד א"ע סובר שגם הקרשים נקראים חלק מהמשכן.

¹⁸⁹⁰ אונקלוס.

¹⁸⁹¹ רש"י. רמב"ן מקשה על לשונו של רש"י. רש"י כתב שהיה חרוץ חצי מרוחב הקרש, והרמב"ן הבין מדברי רש"י שכוונתו ממש לשלשת רבעי האמה. יוצא שלדברי רש"י, שולי האדנים היו צריכים להיות בחלקם הפנימי גדולים יותר משולים המופנים כלפי חוץ כדי למלא את כל חלל האדן, שהרי בחלל הפנימי היה צריך שיהיו שני טפחים ואצבע כדי למלא את החלל הפנימי כולו ואילו בחלק החיצוני לא היו שוליים של שני טפחים ואצבע. עוד אומר הרמב"ן שלדברי רש"י שהחלל האמצעי היה חצי מרוחב הקרש, לא נשארה שום בליטה, שהרי בצדדי הבליטה החריץ היה רבע אמה, ואם כן לא נותר כלום מהקרש. הלכך אומר הרמב"ן שהחריצים היו בגודל שהיה נוח להכניס לשם את האדנים, ואין שום קפיידא בזה. אמנם, בפנים פירשנו את דברי רש"י עפ"י מפרשיו שכוונתו שהחלל האמצעי היה בגודל של חצי מרוחב הקרש, הכוונה היא לחצי אמה, ובכך נפתרו קושיותיו של הרמב"ן. יש הסוברים שרש"י על התורה באמת התכוון כהבנת הרמב"ן שהקרש היה חרוץ לאורך חצי משיעורו, אלא שבפירושו על הגמרא חזר בו – עיין ספר מלאכת המשכן וכליו עמ' שז'.

ישנם הבנות נוספות בדברי רש"י: הטור כתב שהחריץ האמצעי היה באמת שלשת רבעי האמה, כפשוט דברי רש"י אצלנו, אך קצוות החריצים לא היו רבע אמה, אלא היו עבים כלשהו, רק כדי לקבל את שפת האדן. הטור באמת תמה על דברי הרמב"ן ושאל מהיכן למד הרמב"ן ששפתי האדנים צריכים להיות שווים בכל צדדיהם. היריעות שלמה כתב שני אפשרויות בפירוש דברי רש"י: או כשיטת הרמב"ן ששפתי האדנים היו שווים בכל אחד מהצדדים, ואז יוצא שהידות היו שפח וחצי בכל צד, ובעוביים היו שלשה טפחים, או שהידות היו ברוחב הקרשים בשיעור של שני טפחים ורבע, ושלש ושלשת רבעי טפחים לעובי. ריב"א כתב שהקרשים בכלל לא היו חרוצים בצד עוביים, ורק היו חרוצים באמצע רוחבם ובקצוות רוחבם.

שיטות נוספות בהסבר ידות הקרשים: ר"י בכור שור כתב שהידות עצמם היו רבע אמה על רבע אמה, כך שקצוות הקרשים היו חרוצות רבע אמה כמו שכתבנו בפנים, אך עוביים היה חרוץ כמעט שלשה טפחים. האברבנאל: באמצע היו חרוצים חריץ של אמה, ובקצוות הקרש עשו חריץ קטן כדי להאדנים יוכלו להתלבש על הידות, וכך יוצא שכל יד הייתה כמעט רבע אמה. ר"א בן הרמב"ם כתב שהידות היו שפיצים ולא היו מרובעות.

¹⁸⁹² רש"י.

ברוחב של חצי אמה. לאחר מכן, בכל אחד מקצוות הקרש ניסרו חלל שהיה רחב רבע אמה, וכך נשאר שתי בליטות, כשכל בליטה רחבה רבע אמה. עובי כל אחד מהקרשים היה אמה,¹⁸⁹³ ובעובי חרצו בקצוות רבע אמה, כך שנשארה חצי אמה של בליטה. הידות שימשו לבליטות שעליהן היו מלבישים את האדנים, כפי שנראה בפסוקים הבאים,¹⁸⁹⁴ **מְשֻׁלְבֹת** כל אחת מהידות הייתה מעין שליבה, מדרגה, של סולם. הסולם בנוי מעמודים העומדים על הקרקע ועולים למעלה. בתוך אותם עמודים, ישנם חורים המיועדים שיכניסו לתוכם את שליבות הסולם. ידות הקרשים נעשו כמו שליבות הסולם: כמו צריך לשייף את שליבות הסולם בראשיהן, כדי שיוכלו להיכנס לתוך החורים שבמעמדי הסולם, כך היה צריך לשייף את ידות הקרשים, כדי שיוכלו להלביש עליהן את האדנים,¹⁸⁹⁵ **אִשָּׁה אֶל אַחֲתָהּ** הידות היו חרוצות באותה צורה בכל אחד מהקרשים. אם היה שוני במקום עשיית החריצים בקרשים, לא היה ניתן להעמיד את הקרשים אחד ליד השני ללא חלל, שכן האדנים לא היו נכנסים באותו מקום על כל אחד מהחריצים,¹⁸⁹⁶ **בֵּן תַּעֲשֶׂה לְכָל קִרְשֵׁי הַמִּשְׁכָּן** צריך לעשות את הידות בצורה זו לכל אחד מקרשי המשכן¹⁸⁹⁷: (יח) **וַעֲשִׂיתָ אֶת הַקִּרְשִׁים לַמִּשְׁכָּן עֲשָׂרִים קָרֶשׁ לַפֶּאֶת נִגְבָּה תִּימְנָה** לשם הכותל הדרומי של המשכן, יש לעשות עשרים קרשים: (ט) **וְאַרְבָּעִים אֲדָנֵי כֶסֶף תַּעֲשֶׂה תַּחַת עֲשָׂרִים הַקִּרְשׁ** מתחת לעשרים הקרשים שהיו בדרום המשכן, היו בסך הכל ארבעים אדנים שהיו עשויים מכסף (כפי שיוסבר בהמשך הפסוק). האדנים היו מעין מכסים שהתלבשו על ידות הקרשים, ומטרתם הייתה לייצב את הקרשים ולמנוע בלאי של החלק בקרשים שבה במגע עם הקרקע,¹⁸⁹⁸ **שְׁנֵי אֲדָנִים תַּחַת הַקִּרְשׁ הָאֶחָד לְשְׁתֵּי יְדָתָיו וְשְׁנֵי אֲדָנִים תַּחַת הַקִּרְשׁ הָאֶחָד לְשְׁתֵּי יְדָתָיו** מתחת לכל קרש בכותל הדרומי היו שני אדנים, על כל אחת משתי הידות שעל כל קרש היה מולבש אדן אחד: (כ) **וּלְצִלְעַת הַמִּשְׁכָּן הַשְּׁנִייתָ לַפֶּאֶת צְפוֹן עֲשָׂרִים קָרֶשׁ** לשם הכותל הצפוני של המשכן, יש לעשות עשרים קרשים: (כא) **וְאַרְבָּעִים אֲדָנִיהֶם כֶּסֶף שְׁנֵי אֲדָנִים תַּחַת הַקִּרְשׁ הָאֶחָד וְשְׁנֵי אֲדָנִים תַּחַת הַקִּרְשׁ הָאֶחָד** מתחת לכל קרש בכותל הצפוני היו שני אדנים, על כל אחת משתי הידות שעל כל קרש היה מולבש אדן אחד: (כב) **וּלְיִרְכְּתֵי הַמִּשְׁכָּן יָמָה תַּעֲשֶׂה שְׁשֶׁה קִרְשִׁים** בסוף המשכן, דהיינו:

¹⁸⁹³ מידת עובי הקרש אינו מוזכר בתורה אך חז"ל אמרו במסכת שבת שעובי הקרשים היה טפח. ההוכחה הטובה לכך היא הקרשים הפינתיים שהיו במשכן, שם אנחנו צריכים לומר שרק חצי אמה מהם היו גלויים, ונשארה אמה שכיסתה את עובי הקרש שהיה בצד הצפוני או בצד הדרומי. ישנן מפרשים שחלקו על קביעה זו, כמו א"ע כאן והרלב"ג. חלק מהמפרשים אינם מקבלים מידה זו מכיוון שאם עובי הקרשים היה גבוה אמה, הרי שהקרשים היו כבדים מאוד

בגמ' ישנה מחלוקת נוספת, בין ר' יהודה לר' נחמיה. בעוד ר' נחמיה סובר שעובי הקרשים היה אמה לכל אורך הקרש, הרי שר"י סובר שעובי הקרש מלמטה היה טפח, ולמעלה היה עובי הקרש אצבע. בהסבר שיטתו של ר"י נחלקו הראשונים: יש הסוברים שעובי הקרש הלך והתמעט לכל אורך הקרש, ויש הסוברים שרק לקראת חלקו העליון, הלך הקרש והתמעט.

¹⁸⁹⁴ רש"י. בשפתי חכמים הסביר שכוונתו של רש"י שהבליטות היו חרוצות משלשה צדדים, מכיוון שאינו מחשיב את צד החריץ שהוא באמצע הקרש.

¹⁸⁹⁵ רש"י.

¹⁸⁹⁶ רש"י. רמב"ן מפרש עפ"י ברייתא דמלאכת המשכן שפירוש משולבות אשה אל אחותה, היינו שמצידי הקרשים היו יוצאים מעין בליטות, שהיו נכנסים לתוך נקבים שהיו על הקרש שהיה לידם, וכך הקרשים היו מחזיקים אחד את השני. בהסבר הבליטות והנקבים נחלקו המפרשים: יש האומרים שהנקב היה פשוט חור בקרש, ויש האומרים שבנוסף לחור בקרש היו מוסיפים מעין, דיבל" שיקסה את החור, כדי שהחור לא יתבלה. ישנם שני מחלוקות נוספות לגבי הנקבים והבליטות. מחלוקת אחת נוגעת לקרשים הפינתיים: האם גם להם היו הבליטות והנקבים ומחלוקת שניה נוגעת למספר הנקבים והבליטות: האם בכל קרש הייתה בליטה אחת ונקב אחד או שהיו ארבעה נקבים וארבעה בליטות.

¹⁸⁹⁷ אונקלוס.

¹⁸⁹⁸ רלב"ג. רוב המפרשים סוברים שהנקב האדנים הגיע עד לקרקע, אחרת יוצא שהמשכן היה גבוה יותר מעשר אמות. בטעמא שקרא, כתב הגר"ח קנייבסקי ששאלו את החזון איש כיצד הצליחו לעשות את האדנים מכל כך מעט כסף, וענה החזו"א שדפנות האדנים היו חלולים.

לשם הכותל המערבי של המשכן, יש להעמיד שישה קרשים. הכותל המערבי של המשכן נקרא "סוף", היות והפתח היה ממזרח המשכן¹⁸⁹⁹: (כג) וּשְׁנֵי קְרָשִׁים תַּעֲשֶׂה לְמִקְצֵעַת הַמִּשְׁכָּן בְּיַרְכְּתָיִם יש לעשות עוד שני קרשים לפינות המשכן.¹⁹⁰⁰ התורה כאן מצווה לעשות עוד שני קרשים, קרש אחד יש להניח בפינה הצפונית מערבית, וקרש נוסף יש להניח בפינה הדרומית מערבית. רוחב הקרשים הפינתיים היה גם הוא אמה וחצי, אלא שרק חצי אמה של הקרשים הפינתיים הייתה בחלל המשכן, והאמה הנותרת כיסתה את אמת עובי הקרש שהיה בקצה הכותל הדרומי ובקצה הכתל הצפוני הצפוני. כך יצא שרוחב המשכן היה עשר אמות: ששה קרשים שהיו רחבים אמה וחצי מילאו תשע אמות וחצי אמה של כל אחד מהקרשים הפינתיים מילאו עוד אמה אחת¹⁹⁰¹: (כד) וַיְהִי תְּאֵמִים מִלְּמִטָּה הַקְּרָשִׁים הָיוּ חֲרוּצִים בַּחֲלָקִים הַתַּחְתּוֹן בְּאוֹפֶן שֶׁהָאֲדָנִים לֹא יִחַצְצוּ בֵּינֵיהֶם. לכן, את הקרשים הפינתיים, היה צריך לחרוץ באותה צורה שחרצו את הקרשים שבצד מערב, ולא כחרוץ שחרצו בקרשים ששימשו לכתל הצפוני ולכתל הדרומי, אחרת האדנים היו מונעים את הצמדת הקרשים אחד לשני,¹⁹⁰² וַיַּחֲדוּ יְהוָה תְּמִים עַל רֵאשׁוֹ אֶל הַטְּבַעַת הָאֶחָד הַקְּרָשִׁים הָיוּ מְכוּוֹנִים ומחוברים בראשיהם על ידי טבעות. בראש כל קרש, כאצבע מהקצה של הקרש, עשו חרוץ קטן. החרוץ שימש להכנסת טבעת שחיברה כל שני קרשים צמודים (מדובר כאן על כל שאר הקרשים שבמשכן, ולא על הקרשים הפינתיים),¹⁹⁰³ בֶּן יְהִיָּה לְשִׁנְיָהֶם לְשִׁנְיָהֶם הַמִּקְצֵעַת יְהוָה כִּךְ יִהְיֶה גַם לְקְרָשִׁים שֶׁנִּמְצָאִים בְּפִינָה הַדְּרוּם מִמִּזְרָח וְהַצֵּפוֹן מִמִּזְרָח. הַיּוֹ חֲרוּצִים גַּם בְּקְרָשִׁים הַפִּינְתִיִּים, וְכֵן הָיָה נִיתֵן לַחֲבֵר אֶת הַכְּתֵל הַצֵּפוֹנִי וְאֶת הַכְּתֵל הַדְּרוּמִי, לְכֹתֵל הַמִּזְרָחִי. (כה) וַיְהִי שְׁמֹנֶה קְרָשִׁים וְאֲדָנֵיהֶם כְּסָף שֶׁשָּׂה עֶשֶׂר אֲדָנִים בְּכֹתֵל הַמִּזְרָחִי הָיוּ שְׁמוֹנֶה קְרָשִׁים: ששה קרשים ועוד שני קרשים פינתיים, וכן היו ששה עשר אדנים מתחת לקרשים אלו,¹⁹⁰⁵ שְׁנֵי אֲדָנִים תַּחַת הַקְּרָשׁ הָאֶחָד וּשְׁנֵי אֲדָנִים תַּחַת הַקְּרָשׁ הָאֶחָד מִתַּחַת לְכָל אחד מהקרשים היו שני אדני כסף:

5. הבריחים וציפוי הקרשים:

(כו) וְעִשִׂיתָ בְּרִיחִים עֲצֵי שִׁטִּים חֲמִשָּׁה לְקְרָשֵׁי צֶלַע הַמִּשְׁכָּן הָאֶחָד יש לעשות לצד של המשכן חמישה בריחים. הבריחים היו מוטות עגולים שהיו מחברים את קרשי המשכן אחד לשני. על הקרשים היו טבעות כפי שנסביר. בגובה של שתיים וחצי אמות ובגובה של שבע וחצי אמות היו טבעות בהן היו מכניסים את הבריחים. ארבעה מהבריחים היו נכנסים לתוך הטבעות שעל הקרשים. הבריח הראשון היה נכנס בטבעות שהיו בגובה שתיים וחצי אמות מתחתית הקרש מכיוון אחד, כאשר אורך הבריח היה חמש עשרה אמות. הבריח השני היה נכנס גם כן לתוך הטבעות שהיו בגובה שתיים וחצי אמות מתחתית הקרש, אך הוא מילא את חמש עשרה האמות שנתרו ממקום סיום הבריח הראשון ועד לסיום הכותל. הבריח השלישי והרביעי היו מונחים בטבעות העליונות באותו אופן בו היו מונחים הבריח הראשון והשני. הבריח החמישי היה מונח

¹⁸⁹⁹ רש"י.

¹⁹⁰⁰ אונקלוס. א"ע: הקרשים הפינתיים היו שונים משאר הקרשים, וניתן לומר גם שהיו עגולים ולא מרובעים כמו

שאר הקרשים.

¹⁹⁰¹ רש"י.

¹⁹⁰² רש"י.

¹⁹⁰³ רש"י. רמב"ן: הסיבה שהתורה לא הרחיבה בהסבר עשיית הטבעות הוא מכיוון שהתורה הקפידה רק על עצם עשיית הטבעות, ושהטבעות יחברו את הקרשים, אך דרך עשייתם והחומר ממנו עשויים אינו מעכב. אמנם בברייתא דמלאכת המשכן כתוב שהטבעות היו מזהב. כמו כן כתב הרמב"ן (וכמוהו מפרשים נוספים) שהטבעות היו רק על הקרשים הפינתיים ותפקידם היה לחבר את הכתלים בצדדים השונים של המשכן, אך על שאר הקרשים לא היו חריצים וטבעות. ספורנו סובר שהטבעות שהיו רק על הקרשים הפינתיים, שימשו לבריחים, וכך חיברו את כתלי המשכן.

¹⁹⁰⁴ רש"י.

¹⁹⁰⁵ רש"י.

בתוך הקרשים. בתוך עובי הקרשים היה נקב, ובו היה נכנס הבריח החמישי לכל אורך הכותל, דהיינו: שלשים אמות¹⁹⁰⁶: **(כז) וְחֲמִשָּׁה בְּרִיחִים לְקִרְשֵׁי צֶלַע הַמִּשְׁכָּן הַשְּׁנִי וְחֲמִשָּׁה בְּרִיחִים לְקִרְשֵׁי צֶלַע הַמִּשְׁכָּן לְיָרְכָתַיִם יָמָּה** גם בשני הצדדים האחרים של המשכן, יש לעשות חמישה בריחים כפי שהסברנו בפסוק הקודם (אלא שמידת הבריחים בצדו המערבי של המשכן הייתה שונה: הבריחים העליונים והתחתונים היו באורך שש אמות והאמצעי היה ארוך שתיים עשרה אמות. הבריח התיכון עבר בכל אורך שמונת הקרשים שהיו בצד המערבי של המשכן): **(כח) וְהַבְּרִיחַ הַתִּיכֵן בְּתוֹךְ הַקִּרְשִׁים מִבְּרַח מִן הַקֶּצֶה אֶל הַקֶּצֶה הַבְּרִיחַ הָאֲמֻצְעִי שֶׁעַבַר בְּתוֹךְ הַקִּרְשִׁים, הִיָּה עוֹבֵר לְכָל אֹרֶךְ הַכּוֹתֵל. (לעומת הבריחים העליונים והתחתונים שאורכם היה רק חצי מאורך הכותל)¹⁹⁰⁷: **(כט) וְאֵת הַקִּרְשִׁים תְּצַפֶּה זָהָב יֵשׁ לַצִּפּוֹת בּוֹהַב אֶת הַקִּרְשִׁים שְׁשִׁימָשׁוּ כְּכֹתְלֵי הַמִּשְׁכָּן. צִפּוּי זֶה נִעְשָׂה מִחֲתִיכוֹת שֶׁל זָהָב שֶׁהֵיוּ מִחוּבְרוֹת לְקִרְשִׁים עַל יַד מִסְמָרִים,¹⁹⁰⁸ וְאֵת טְבַעְתֵּיהֶם תַּעֲשֶׂה זָהָב אֶת הַטְּבַעוֹת שֶׁהֵיוּ עַל הַקִּרְשִׁים, יֵשׁ לַעֲשׂוֹת מִזָּהָב, בְּתֵימִם לְבְּרִיחֵם הַטְּבַעוֹת שֶׁעַל הַקִּרְשִׁים שִׁימָשׁוּ כְּבֵתִים לְבְּרִיחִים, בְּתוֹךְ הַטְּבַעוֹת הֵיוּ מְכַנְּסִים אֶת הַבְּרִיחִים,¹⁹⁰⁹ וְצִפִּיתָ אֶת הַבְּרִיחִים זָהָב אֶת הַבְּרִיחִים הִיָּה צְרִיךְ לַצִּפּוֹת בּוֹהַב. אֵינן הַכוֹנֵה שֶׁהַבְּרִיחַ עֲצָמוּ הִיָּה מִצּוֹפָה בּוֹהַב, אֲלֵא שֶׁהִיָּה מַעִין קִנָּה חֲלוּל, שֶׁעַבַר בֵּין הַטְּבַעוֹת אֲלֵיהֶן הַכְּנִיסוּ אֶת הַבְּרִיחִים, וְכך יֵצֵא שֶׁהַבְּרִיחִים הֵיוּ מִצּוֹפִים בּוֹהַב שֶׁל הַקִּנָּה הַחֲלוּל¹⁹¹⁰: **(ל) וְהִקְמֹתָ אֶת הַמִּשְׁכָּן לְאַחַר סִיּוּם מְלֹאכֶת הַחֲלָקִים הַשּׁוֹנִים שֶׁל הַמִּשְׁכָּן, עַלִּיד לְבִנוֹת אֶת הַמִּשְׁכָּן,¹⁹¹¹ כְּמִשְׁפָּטוֹ אֲשֶׁר הָרְאִיתָ בְּהָר (עַלִּיד לְבִנוֹת אֶת הַמִּשְׁכָּן) בְּאוֹתָהּ דֶּרֶךְ וּבְאוֹתָהּ צוּרָה שְׁאֵנִי עֵתִיד לְהִרְאוֹת לְךָ עַל הַר סִינַי¹⁹¹²:******

ה. הפרוכת, המסך ומקום הכלים במשכן.

(לא) וְעֲשִׂיתָ פְּרוֹכֶת עלִיד לעשות פרוכת, מעין מחיצה,¹⁹¹³ **תְּכַלֵּת וְאַרְגָּמָן וְתוֹלַעַת שָׁנִי וְשֵׁשׁ מְשֻׁרָר** הפרוכת תהיה שזורה מחוטים של תכלת (צמר הצבוע בדם חילזון), ארגמן (צמר שצבוע בצבע שנקרא ארגמן), תולעת שני (צמר הצבוע בצבע אדום) ושש (פשתן). מכל אחד מארבעת החוטים האלו, היו מביאים

¹⁹⁰⁶ רש"י. רשב"ם: היו חמישה בריחים שהלכו לכל אורך הכותל ועוד בריח אמצעי שעבר בתוך הקרשים, וכך ביו בסה"כ שישה בריחים. לעניים עובי הבריחים, בספר מלאכת המשכן וכליו רצה ללמוד מעובי בדי הארון, כל אחד לפי שיטתו, ואין דבריו מוכרחים כלל. ר' אברהם בן הרמב"ם כתב שהבריח האמצעי היה בגובה של חמש אמות וחצי מהקרקע, כיוון שאינו מחשב את אמת האדנים כחלק מהחשבון של "הבריח התיכון". כמו כן, לדבריו, הבריח העליון היה סמוך לקצה העליון של הקרשים והבריח התחתון היה סמוך לקצהו התחתון של הקרשים. רש"י במסכת שבת כתב שהבריח התיכון היה עובר לאורך כל שלשת כותלי המשכן, והיה עומד בנס, שהרי אין אומן שיכול להכין חתיכת עץ כזו. מצאנו שיטות חולקות לגבי האם הבריח התיכון היה מצופה בזהב.¹⁹⁰⁷ ישנם מפרשים שהסיקו מכאן שהבריח של הכותל המערבי לא עבר באותו גובה כמו הבריחים שבכתלים הצפוני והדרומי, שהרי אם עבר באותו גובה, לא היה ניתן להכניס את הבריחים פנימה. ישנה דיעה אחרת, שהבריח המערבי היה דק יותר בראשו, כדי שניתן יהיה להכניס את הבריחים האחרים באותו גובה.¹⁹⁰⁸ נחלקו המפרשים אם הציפוי היה רק בכל מקום ממנו היה ניתן לראות את הקרשים, או שהציפוי היה גם בראשי הקרשים. כמו כן ישנה דעה הסוברת שהצד העליון של האדנים היה מצופה בזהב כדי שיתקיים שהיה ציפוי זהב לקרשים. אמנם, ברור שהידות לא היו מצופות זהב. לגבי עובי הקרשים מצאנו גם כן שיטות חולקות. לגבי הקרשים הפינתיים, יש האומרים שלמרות שאמה מכל קרש לא היה גלוי, גם אמה זו צופתה בזהב, כיוון שהתורה לא חילקה בין הקרשים. גם לגבי עובי הציפוי מצאנו שיטות שונות, האם הציפוי היה עבה או דק.¹⁹⁰⁹ רש"י. מדבריו משמע שמדובר על טבעות ממש. האברבנאל סובר שלא היו טבעות של ממש, אלא היו מעין

וויים.

¹⁹¹⁰ רש"י.

¹⁹¹¹ רש"י. א"ע הסתפק אם הציפוי הוא שמש רבינו יראה לחכמים כיצד להקים את המשכן, או שהוא עצמו יקים את המשכן בפעם הראשונה.

¹⁹¹² רש"י.

¹⁹¹³ רש"י. מדרש תנחומא: עובי הפרוכת היה טפח, ונחלקו המפרשים אם עובי הטפח היה בקודש או בקדש הקדשים. יש מפרשים שהפרוכת הייתה מקיפה את ארבעת העמודים עליהם הייתה תלויה.

שישה חוטים, שוזרים את החוטים יחד, וכך יצא שכל חוט היה מורכב מעשרים וארבעה חוטים קטנים,¹⁹¹⁴ **מַעֲשֵׂה חֹשֶׁב יַעֲשֶׂה אֶתְּהָ כְּרָבִים** יש לעשות את הפרוכת "מעשה חושב" היינו שמשני הצדדים של הפרוכת היו ציורים שונים, והציורים היו דמויות של אדם¹⁹¹⁵: **(לב) וְנָתַתָּה אֹתָהּ עַל אַרְבָּעָה עַמּוּדֵי שְׁטִים מְצֻפִים זָהָב** את הפרוכת יש להניח על ארבעה עמודים העשויים מעצי שיטים ומצופים בזהב (כפי שמיד נסביר).¹⁹¹⁶ העמודים עמדו במרחק של עשר אמות מהכותל המערבי של המשכן לכיוון מזרח, דהיינו: עשרים אמה מהפתח במזרח. שני עמודים היו צמודים לכותלי המשכן, ושני העמודים האמצעיים היו במרווחים שווים מהעמודים הקיצוניים, כך שהיו שלשה רווחים שווים בין העמודים,¹⁹¹⁷ **וַיְהִים זָהָב עַל הָעַמּוּדִים** היו וזים שהיו עשויים מזהב. הפרוכת הייתה מחוברת למוט. את המוט היו מניחים על ווי הזהב, וכך הייתה הפרוכת תלויה ומהווה מחיצה לקודש הקדשים. אורך הפרוכת היה עשר אמות כרוחב המשכן ורוחב הפרוכת היה גם הוא עשר אמות כגובה המשכן. הפרוכת הייתה תלויה עשר אמות מהכותל המערבי של המשכן לכיוון מזרח, וכך, קדש הקדשים היה עשר אמות על עשר אמות,¹⁹¹⁸ **עַל אַרְבָּעָה אֲדָנֵי כֶסֶף** כל אחד מהעמודים היה מונח על אדן אחד שהיה עשוי מכסף, בניגוד לקרשים, שכל קרש היה מונח על שני אדנים¹⁹¹⁹: **(לג) וְנָתַתָּה אֶת הַפְּרֹכֶת תַּחַת הַקְּרָשִׁים** מיקום הפרוכת היה מתחת לקרשים שחיברו את **יְרִיעוֹת הַמִּשְׁכָּן**. כפי שראינו, יריעות המשכן כיסו את חלל המשכן, כאשר רוחב היריעות שהיה ארבעים אמה היה מונח לאורך המשכן. כך יוצא, שהפרוכת, שהייתה תלויה עשר אמות מהכותל המערבי של המשכן ועשרים אמות מהכניסה בצד מזרח, נמצאה ממש מתחת לקרשים שחיברו את היריעות,¹⁹²⁰ **וְהִבְאֵת שְׁמֵה מִבֵּית לְפָרֹכֶת אֶת אַרְוֹן הָעֵדוּת** יש להכניס מעבר לפרוכת, בתוך קדש הקדשים שנמצא מאחורי הפרוכת, את ארון העדות,¹⁹²¹ **וְהִבְדִּילָהּ הַפְּרֹכֶת לָכֶם בֵּין הַקֹּדֶשׁ וּבֵין קֹדֶשׁ הַקְּדָשִׁים** מטרת הפרוכת היא כדי להבדיל בין הקדש (ההיכל) לקדש הקדשים¹⁹²²: **(לד) וְנָתַתָּ אֶת הַכַּפֹּרֶת עַל אַרְוֹן הָעֵדוּת בְּקֹדֶשׁ הַקְּדָשִׁים** יש להניח את הכפורת על ארון הברית שנמצא בקדש הקדשים¹⁹²³: **(לה) וְשָׂמַתָּ אֶת הַשְּׁלֶחָן מִחוּץ לְפָרֹכֶת** את השולחן יש לשים מחוץ לפרוכת, בקדש, **וְאֵת הַמְּנֹרָה נִכַח הַשְּׁלֶחָן עַל צִלְע הַמִּשְׁכָּן תִּימְנָהּ** את המנורה יש לשים מול השולחן, בצדו הדרומי של המשכן. המנורה עמדה מול השולחן והיה מרחק של שתי אמות וחצי בין המנורה לבין הכותל הדרומי של המשכן,¹⁹²⁴ **וְהִשְׁלַחְתָּ תַּתָּן עַל צִלְע צִפּוֹן** את השולחן יש לשים בצד הצפוני של המשכן. השולחן היה במרחק של שתיים וחצי אמות מהכותל הצפוני

¹⁹¹⁴ רש"י.

¹⁹¹⁵ רש"י. רשב"ם פירש שמעשה חושב היינו שהציורים היו ארוגים על הבד של הפרוכת, כך שהציורים בלטו.
¹⁹¹⁶ רש"י. לגבי מידת העמודים, מצאנו שיטות שונות: המעשה חושב סובר שאורכם היה עשר אמות, רוחבם היה שלשת רבעי האמה ועוביים היה אמה. מהרא"י הסתפק אם עוביים היה חצי אמה או אמה לא פירש את מידת רוחבו. בספר מלאכת המשכן וכליו כתב שמהרא"י לא פירש מה היה אורכם של העמודים, ולא הבנתי את דבריו, שהרי לכאורה פשוט שהיו ארוכים עשר אמות.

¹⁹¹⁷ מעשה חושב. אמנם יש עוד שתי שיטות לגבי מיקום שני העמודים האמצעיים: יש הסוברים שהעמודים היו צמודים לשני העמודים הקיצוניים, ויש הסוברים שאמנם לא היו צמודים לעמודים הקיצוניים, אך לא היו רחוקים מהם. לשתי השיטות האחרונות, היה חלל גדול בין העמודים האמצעיים.

¹⁹¹⁸ רש"י. בברייתא דמלאכת המשכן כתוב שעל כל עמוד היה וו אחד. אמנם יש שפירשו שעל כל עמוד היו שני

וויים.

¹⁹¹⁹ רש"י.

¹⁹²⁰ רשב"ם.

¹⁹²¹ אונקלוס.

¹⁹²² אונקלוס.

¹⁹²³ אונקלוס.

¹⁹²⁴ רש"י.

של המשכן.¹⁹²⁵ גם השולחן וגם המנורה הונחו במרחק של לפחות עשר אמות מפתח המשכן¹⁹²⁶: (לו) וְעִשִׂיתָ מִסָּדָה לְפֶתַח הָאֹהֶל יֵשׁ לַעֲשׂוֹת וּלְלוֹחַן לַפֶּתַח הַמִּשְׁכָּן,¹⁹²⁷ תְּכַלֵּת וְאֶרְגְּמָן וְתוֹלַעַת שָׁנִי וְשֵׁשׁ מְשֻׁזָּר הוּיֻלָּחוּ יְהִיָּה שְׂזוּר מַחוּטִים שֶׁל תְּכַלֵּת (צמר הצבוע בדם חילזון), אֶרְגָּמָן (צמר שצבוע בצבע שנקרא אֶרְגָּמָן), תוֹלַעַת שָׁנִי (צמר הצבוע בצבע אדום) וְשֵׁשׁ (פשתן). מכל אחד מארבעת החוטים האלו, היו מביאים שישה חוטים, שזורים את החוטים יחד, וכך יצא שכל חוט היה מורכב מעשרים וארבעה חוטים קטנים, מְעֵשֶׂה רֶקֶם הוּיֻלָּחוּ נַעֲשֶׂה עַל יְדֵי מַעֲשֵׂה רֶקֶמָה, הַיְיָנוּ שֶׁהַצִּיּוּרִים לֹא הָיוּ נִרְאִים מִשְׁנֵי הַצַּדִּים (בניגוד למעשה חושב)¹⁹²⁸: (לו) וְעִשִׂיתָ לְמִסָּדָה חֲמִשָּׁה עֲמוּדֵי שֵׁטִים וְצִפִּיתָ אֹתָם זָהָב כְּדִי לְתַלּוֹת אֶת הוּיֻלָּחוּ, יֵשׁ לַעֲשׂוֹת חֲמִישָׁה עֲמוּדִים מַעֲצֵי שֵׁטִים וְלַצְּפוֹת אוֹתָם זָהָב. שְׁנַיִם מֵהָעֲמוּדִים הָיוּ מַעֲיֵן הַמִּשְׁךְ לְכוֹתְלֵי הַמִּשְׁכָּן, וְשִׁלְשַׁת הָעֲמוּדִים הָאֲמֻצְעִיִּים הָיוּ בְּמִרְחָקִים שׁוֹוִים מֵהָעֲמוּדִים הַקִּיצוֹנִיִּים.¹⁹²⁹ מִתִּיאֹר עֲשִׂיתָ הָעֲמוּדִים בְּפֶרֶשֶׁת וִיקָהֵל, אֲנִי לְמַדִּים שֶׁעַל הָעֲמוּדִים הָיוּ גַם חִישׁוּקִים שֶׁל זָהָב, הַיְיָנוּ, חוּטִים שֶׁל זָהָב¹⁹³⁰ שֶׁהָיוּ מְלַפְּפִים אֶת הָעֲמוּד, וְיִיָּהֵם זָהָב אֶת הוּוִים עֲלֵיהֶם הָיָה תְּלוּי הַמוֹט שֶׁהָיָה מַחוּבֵּר לוֹיֻלָּחוּ הָיָה צָרִיךְ לַעֲשׂוֹת גַּם כֵּן מִזָּהָב. הוּוִים הָיוּ בְּצַד הַפְּנִימִי שֶׁל הָעֲמוּדִים,¹⁹³¹ וְיִצְקָתָ לָהֶם חֲמִשָּׁה אֲדָנִי נְחֹשֶׁת הָעֲמוּדִים עֲמָדוֹ עַל חֲמִישָׁה אֲדָנִים מִנְחוּשֶׁת. לְכָל עֲמוּד הָיָה אֶדָן אֶחָד בְּלֶבֶד שֶׁהָיָה עֲשׂוּי מִנְחוּשֶׁת:

שמות פרק כז

ו. מזבח החיצוני.

(א) וְעִשִׂיתָ אֶת הַמִּזְבֵּחַ עֲצֵי שֵׁטִים יֵשׁ לַעֲשׂוֹת מִזְבַּח מַעֲצֵי שֵׁטִים, חֲמִשׁ אַמּוֹת אֶרְךָ וְחֲמִשׁ אַמּוֹת רָחֵב רְבֹעַ יִהְיֶה הַמִּזְבֵּחַ הַמִּזְבַּח יִהְיֶה בְּצוֹרֵת רִיבּוּעַ, דֵּהֵיִינוּ, שְׁמִידַת אוֹרָכּוֹ תִּהְיֶה כְּמִידַת רוּחְבוֹ. כֶּשֶׁם שֶׁאוֹרֵךְ הַמִּזְבַּח צָרִיךְ לִהְיוֹת חֲמֵשׁ אַמּוֹת, כֵּךְ גַּם רוּחְבּוֹ הַמִּזְבַּח צָרִיךְ לִהְיוֹת חֲמֵשׁ אַמּוֹת, וְשִׁלְשׁ אַמּוֹת קָמְתָו גוּבָה הַמִּזְבַּח צָרִיךְ לִהְיוֹת עֶשֶׂר אַמּוֹת. כּוּוֹנַת הַתּוֹרָה בְּכֵךְ שֶׁאִמְרָה שְׁגוּבָה הַמִּזְבַּח הוּא שְׁלֹשׁ אַמּוֹת הִיא שֶׁמֵהֶסוּבָב וּמַעֲלָה הָיוּ שְׁלֹשׁ אַמּוֹת, אֶךְ הָיוּ עוֹד שֶׁבַע אַמּוֹת מִתַּחַת לְסוּבָב, כֵּךְ שֶׁבִּסָּךְ הַכֹּל הָיָה הַמִּזְבַּח גְּבוּהָ עֶשֶׂר אַמּוֹת¹⁹³²: (ב) וְעִשִׂיתָ קְרָנֹתָיו עַל אַרְבַּע פְּנֵתָיו יֵשׁ לַעֲשׂוֹת אַרְבַּע קְרָנִיִּים עַל הַמִּזְבַּח, קֶרֶן אַחַת עַל כָּל פִּינָה. הַגּוּבָה, הָאוֹרֵךְ וְהָרוּחֵב שֶׁל כָּל אַחַת מֵהַקְּרָנוֹת הָיוּ אִמָּה. קְרָנֵי הַמִּזְבַּח הָיוּ בְּאִמָּה הָעֲשִׂירִית שֶׁל הַמִּזְבַּח, וְכֵךְ

¹⁹²⁵ רש"י.

¹⁹²⁶ רש"י.

¹⁹²⁷ רש"י.

¹⁹²⁸ רש"י.

¹⁹²⁹ ישנם שיטות נוספות לגבי מיקום העמודים האמצעיים, ויש אומרים שהמרחק בין העמודים האמצעיים לא היה שווה. כמו כן ישנה מחלוקת היכן בדיוק עמדו העמודים. יש הסוברים שהעמודים הקיצוניים ממש כיסו את הקרשים של כתלי המשכן, ויש הסוברים שעמודים אלו היו במרחק מה מהעצים של כותלי המשכן.
¹⁹³⁰ עיין בהערות בפרק לו'.

¹⁹³¹ רוקח.

¹⁹³² רש"י: זהו דעת ר' יוסי וכדבריו סתמה הגמרא במסכת שבת. לדברי ר' יוסי, חלקי המזבח היו כך: בבסיס המזבח היתה בליטה של אמה מעצי שיטים שסובבה את כל המזבח (ויש הסוברים שלא סובבה את כל המזבח) והיא נקראה יסוד המזבח. היסוד היה עשוי מעין בית קיבול שקיבל את הדם של הקרבנות. בטפח השישי היה את המכבר ובטפח השביעי את הסובב. לעומת ר' יוסי, ר' יהודה לומד את הפסוק כפשוטו, שגובה המזבח היה שלש אמות. מידות המזבח כוללות את קרנות המזבח ואינן כוללות את ציפוי הנחושת שהיה עליו. עובי ציפוי הנחושת של המזבח היה כדינר זהב.

יוצא שהמזבח ללא הקרנות היה בגובה של תשע אמות,¹⁹³³ **מִמֶּנּוּ תִהְיֶינָה קְרָנֹתָיו** הקרנות צריכות להיעשות יחד עם המזבח, כלומר, אסור לעשות קרנות בנפרד ולחברן אל המזבח, אלא בשעת ניסור הקרשים למזבח, יש להכין את הקרנות יחד עם שאר המזבח,¹⁹³⁴ **וְצִפִּיתָ אֹתוֹ נְחֹשֶׁת** יש לצפות את המזבח כולו בנחושת¹⁹³⁵: (ג) **וְעָשִׂיתָ הַתּוֹרָה מוֹנֵה אֶת כְּלֵי הַמִּזְבֵּחַ שִׁישׁ לַעֲשׂוֹתָם גַּם כֵּן מִנְחוֹשֶׁת: (1) סִירְתָיו לְדָשָׁנוּ פֶסֶכֶת, מעין דלי, שלתוכו שמו את הדשן של המזבח,¹⁹³⁶ (2) **וַיַּעֲזוּ** מגרפה שבעזרתה גרפו את הדשן,¹⁹³⁷ (3) **וּמִזְרְקָתָיו** כלי קיבול בו קיבלו את דם הקרבן,¹⁹³⁸ (4) **וּמִזְלָגָתָיו** מזלגות ששימשו לצורך הפיכת הבשר על גבי המזבח,¹⁹³⁹ (5) **וּמַחְתָּתָיו** מחתה, מעין יעה, בעזרתו לקחו גחלים מהמזבח כדי לשים אותם על גבי המזבח הפנימי לצורך הקטורת,¹⁹⁴⁰ **לְכָל כְּלָיו תַּעֲשֶׂה נְחֹשֶׁת** את כל כליו המנויים כאן, יש לעשות מנחושת¹⁹⁴¹: (ד) **וְעָשִׂיתָ לוֹ מִכָּבֶד מַעֲשֵׂה רֶשֶׁת נְחֹשֶׁת** יש לעשות על גבי המזבח מעין רשת שהייתה עשויה מנחושת (פסוק זה מסורס).¹⁹⁴² רשת הנחושת עטפה את המזבח, הייתה גבוהה אמה והייתה על האמה השישית של המזבח, כאשר תחתיתה הגיעה עד לחצי הגובה של המזבח (כך יוצא שתחתית המכבר הייתה על האמה החמישית של המזבח והחלק העליון שלה הגיע לאמה השישית של המזבח),¹⁹⁴³ **וְעָשִׂיתָ עַל הָרֶשֶׁת אַרְבַּע טַבָּעֹת נְחֹשֶׁת** על רשת הנחושת יש לעשות ארבע טבעות מנחושת, **עַל אַרְבַּע קְצוֹתָיו** את הטבעות יש לעשות בארבע הזוויות של המזבח¹⁹⁴⁴: (ה) **וְנָתַתָּה אֹתָהּ תַּחַת כַּרְכַּב הַמִּזְבֵּחַ מִלְמָטָה** כרכוב המזבח הוא הסובב. באמה השביעית של המזבח, הייתה בליטה לשם נוי שהקיפה את כל המזבח שנקראה "סובב". על בליטה זו, שגובהה טפח, היו חרוצים ציורים של פרחים, ציצים (ענפים) וקלעים (מעין צמות). התורה מצווה לתלות את מכבר הנחושת מתחת לסובב, וכך יוצא שמכבר הנחושת היה על האמה השישית ובאמה השביעית היה הסובב,¹⁹⁴⁵ **וְהִיְתָה הָרֶשֶׁת עַד חֲצֵי הַמִּזְבֵּחַ** מכבר הנחושת היה תלוי על**

¹⁹³³ רש"י זבחים נט: אמנם יש שחלקו על רש"י וסוברים שהקרניים היו קטנות יותר (שיטת הרוקח ור"א בן הרמב"ם).

¹⁹³⁴ רש"י.

¹⁹³⁵ אונקלוס. נחלקו המפרשים אם גם מתחת למכבר הנחושת היה ציפוי: המלבי"ם סובר שכן והאברבנאל

סובר שלא.

¹⁹³⁶ אונקלוס + רש"י.

¹⁹³⁷ רש"י.

¹⁹³⁸ רש"י.

¹⁹³⁹ רש"י.

¹⁹⁴⁰ רש"י.

¹⁹⁴¹ רש"י.

¹⁹⁴² רש"י.

¹⁹⁴³ דעת מקרא + רש"י עפ"י ההסבר בספר מלאכת המשכן וכליו, עמ' רל, הערה 35. אמנם, בספר לקח טוב כתב שהמכבר היה בחצי התחתון של המזבח. המכבר התחיל בחלק התחתון של המזבח והגיע עד לחצי הגובה של המזבח. הרש"ס כתב שהמכבר היה מתחיל מאמה לאחר היסוד ועולה עד לחצי הגובה של המזבח. הסיבה שהמכבר היה נקוב נמצא גם הוא במחלוקת: יש האומרים שמטרת הנקבים היא כדי להפחית ממשקל המכבר, ויש האומרים שמטרת הנקבים היא כדי שיראו שהמכבר איננו חלק ממשי מהמזבח.

¹⁹⁴⁴ דעת מקרא.

¹⁹⁴⁵ רש"י. בספר מלאכת המשכן וכליו דייק מדברי רש"י על התורה שהכרכוב הינו חריץ ואילו מדברי רש"י על הש"ס נראה שהכרכוב הוא מעין בליטה. בטעם הכרכוב נחלקו המפרשים ג"כ: יש הסוברים שהכרכוב שימש להבדלה בין דמים תחתונים לעליונים. יש הסוברים שהוא כדי שלא יפול אש על דופני המזבח. ניתן לומר שתפקיד הכרכוב הוא כדי להבדיל בין הדמים רק לסוברים שהמכבר היה בחצי התחתון של המזבח, אך לסוברים שהמכבר היה על החצי העליון של המזבח, הרי שהמכבר עצמו שימש לחלוקה בין דמים עליונים לתחתונים.

חצי גובהו של המזבח, כלומר, באמה השישית של המזבח, כך שתחתיתו עמדה על חצי גובה המזבח¹⁹⁴⁶: (ו) **וְעָשִׂיתָ בְּדִים לְמִזְבֵּחַ בְּדֵי עֵצִי שִׁטִּים יֵשׁ לַעֲשׂוֹת מוֹטוֹת מַעְצֵי שִׁטִּים שִׁישְׁמֹשׁוּ לְנִשְׂיַאת הַמִּזְבֵּחַ, וְצִפִּיתָ אֹתָם נְחֹשֶׁת יֵשׁ לַצַּפּוֹת אֶת בְּדֵי עֵצִי הַשִּׁטִּים בְּנַחוֹשֶׁת: (ז) וְהִבָּא אֶת בְּדָיו בְּטַבְעוֹת אֶת הַבְּדִים הָיוּ מְכִנִּיסִים לְטַבְעוֹת שֶׁהָיוּ עַל גְּבִי מִכְבַּר הַנְּחוֹשֶׁת,¹⁹⁴⁷ וְהָיוּ הַבְּדִים עַל שְׁתֵּי צַלְעוֹת הַמִּזְבֵּחַ בְּשֵׂאת אֹתוֹ הַבְּדִים הָיוּ עַל שְׁנֵי צִדֵי הַמִּזְבֵּחַ בְּשַׁעַת נִשְׂיַאת הַמִּזְבֵּחַ: (ח) נְבוֹב לְחַת תַּעֲשֶׂה אֹתוֹ לֹחוֹת הַמִּזְבֵּחַ יֵהוּ חֲלוּלִים. כְּפִי שְׂרָאִינוּ מִיַּדוֹת הַמִּזְבֵּחַ הָיוּ חֲמֵשׁ אֲמוֹת אֹרֶךְ, חֲמֵשׁ אֲמוֹת רֹחַב וְשִׁלֵּשׁ אֲמוֹת גֹּבֵה. הַתּוֹרָה אוֹמֶרֶת שֶׁתּוֹךְ הַמִּזְבֵּחַ יִהְיֶה חֲלוּל.¹⁹⁴⁸ כְּאִשֶּׁר בְּנֵי יִשְׂרָאֵל הָיוּ חוֹנִים, הָיוּ מְמַלְאִים אֶת הַחֲלָל שְׁבִין דַּפְנוֹת הַמִּזְבֵּחַ בְּאֲדָמָה. לְגַבִּי גַּג הַמִּזְבֵּחַ מִצָּאֵנוּ מַחְלוּקֹת: יֵשׁ הַסּוֹבְרִים שֶׁהָאֲדָמָה בֵּה מִלְּאֹו אֶת הַמִּזְבֵּחַ שִׁישְׁמֹשׁוּ גַם לְגַג וְיֵשׁ הַסּוֹבְרִים שֶׁהִיא גַּג מֵעַל דַּפְנוֹת הַמִּזְבֵּחַ,¹⁹⁴⁹ כְּאִשֶּׁר הִרְאָה אֶתְךָ בְּהָר כִּן יַעֲשׂוּ בְּצוּרָה שֶׁהִיא יִרְאֶה לְךָ בְּהָר סִינַי לַעֲשׂוֹת אֶת הַמִּזְבֵּחַ, כִּךְ עֲלִיךְ לַעֲשׂוֹת אֶת הַמִּזְבֵּחַ:**

מִלּוּאִים לְמִזְבֵּחַ הַנְּחוֹשֶׁת: כְּדִי לַעֲלוֹת לְמִזְבֵּחַ הַנְּחוֹשֶׁת, הִיא צוֹרֵךְ בְּכֶבֶשׂ. הַכֶּבֶשׂ הִיא בְּדֵרוֹם מִזְבֵּחַ הַנְּחוֹשֶׁת, גֹּבֵהוּ הִיא תִּשְׁעֵי אֲמוֹת, וְאוֹרֶךְ שִׁיפּוּעוֹ הִיא שְׁלֹשִׁים אֲמוֹת.¹⁹⁵⁰

ז. חֲצֵר הַמִּשְׁכָּן.

(ט) **וְעָשִׂיתָ אֶת חֲצֵר הַמִּשְׁכָּן יֵשׁ לַעֲשׂוֹת חֲצֵר לְמִשְׁכָּן, כְּפִי שִׁיפּוּרֵט בְּפִסְקוּקִים הַבָּאִים, לְפָאֵת נֶגֶב תִּימְנָה** בְּצַד הַדְּרוֹמִי שֶׁל הַמִּשְׁכָּן, קְלָעִים לְחֲצֵר (בְּצַד הַדְּרוֹמִי שֶׁל הַמִּשְׁכָּן) יֵשׁ לַעֲשׂוֹת קְלָעִים, יִרְעִיעוֹת שֶׁהָיוּ עֲשׂוּיֹת מַחוּטִים שֶׁהָיוּ קְלוּעִים אֶחָד בְּשֵׁנִי וְכִךְ הָיוּ בְּהֵן נִקְבִים, (זֹאת לַעֲמוֹת הִירְעִיעוֹת הָאֲחֵרוֹת שֶׁהָיוּ בְּמִשְׁכָּן שֶׁנַּעֲשׂוּ דֶרֶךְ אֲרִיגָה),¹⁹⁵¹ שֵׁשׁ מִשְׁזָר הִירְעִיעוֹת שֶׁשִׁישְׁמֹשׁוּ כְּקְלָעִים, הָיוּ עֲשׂוּיֹת מִשֵּׁשׁ, פֶּשֶׁת, שֶׁהִיא שְׁזוֹר מִשִּׁישָׁה חוּטֵי פֶּשֶׁת קֹטְנִים, מֵאָה בְּאֲמָה אֶרְךָ לְפָאֵה הָאֲחֵת בְּצַד הַדְּרוֹמִי, אֹרֶךְ הַחֲצֵר שְׁמוֹקֶפֶת בְּקְלָעִים הוּא מֵאָה אֲמָה: (י) **וְעַמְדָּיו עֲשֶׂרִים** בְּצַד הַדְּרוֹמִי שֶׁל הַחֲצֵר, הָיוּ עֲשָׂרִים עַמּוּדִים, עֲלֵיהֶם עַמְדוֹ הִירְעִיעוֹת. כִּךְ יֵצֵא שְׁכַל חֲמֵשׁ אֲמוֹת הִיא עַמּוּד אֶחָד שֶׁהַחֲזִיק אֶת הַקְּלָעִים,¹⁹⁵² וְאֲדִנְיָהֶם עֲשָׂרִים נְחֹשֶׁת יֵשׁ לַעֲשׂוֹת לְצַד הַדְּרוֹמִי שֶׁל

¹⁹⁴⁶ עפ"י רש"י. יש הסוברים שהמכבר היה בגובה של חמש אמות והוא עטף ממש חצי מזבח ויש הסוברים שהוא היה רחב שתי אמות מעל למחצית המזבח. האברבנאל סובר כר' יהודה שהמזבח היה גבוה שלש אמות וכתב שהמכבר היה בכל החצי העליון של המזבח. מטרת המכבר לדעת רש"י היא כדי להבדיל בין דם הקרבנות שצריך להינתן בחלק העליון של המזבח לדם הקרבנות שצריך להינתן בחלק התחתון של המזבח. לדעת תרגום יונתן המכבר שימש בית קיבול לגחלים ולבשר שנפל מהמזבח.

¹⁹⁴⁷ רש"י.

¹⁹⁴⁸ רש"י.

¹⁹⁴⁹ עיין ספר מלאכת המשכן וכליו, עמ' רכ'. בעניין גג המזבח, המרווח שבין הקרנות נקרא "בין הקרנות", והיה רחב אמה. לאחר מכן היה מקום בו הכהנים הלכו, וגם הוא היה רחב אמה, ובאמצע המזבח היה את המערכה שהיה אמה על אמה. שפת המזבח והמערכה הייתה גבוהה יותר ממקום הילוך הכהנים, כך ששפת המזבח שימשה לכהנים למעקה כדי שלא יחליקו. אמנם בפירוש רבינו מיוחס כתוב שהמקום שנקרא בין הקרנות הוא אותו מקום בו הלכו הכהנים, ואילו היסוד מיעט מרוחב חמש האמות של המזבח.

¹⁹⁵⁰ הסתפקו אם גם למזבח הנחושת שהיה במשכן היו עוד שני כבשים שהובילו לאמת היסוד ולאמת הסובב.

¹⁹⁵¹ רש"י. רשב"ם: גם על יריעות אלו היו ציורים.

¹⁹⁵² רש"י. ריב"א סובר שהעמודים נעשו מעצי שיטים. יש אומרים שלא היו מצופים כלל, ויש אומרים שהעמודים היו מצופים בכסף. העמדים היו אמה על אמה, ויש אומרים שלא היה שיעור אחיד לעובי העמודים, אלא חלקם היה פי שניים מהאחרים: עמודי מזרח ומערב היו שלשה טפחים ועמודי צפון ודרום היו טפח וחצי. כמו"כ האברבנאל סובר שהעמודים הצפוניים והדרומיים היו רחבים טפח וחצי ואילו עובי עמודי המערב היו טפח וחמישית, ולא פירש את עובי עמודי המזרח. בצורת העמודים נחלקו המפרשים: יש אומרים שצורתם היה עגול ויש אומרים שהיו מרובעים ויש אומרים שהיו להם שש עשרה צלעות.

חצר המשכן, עשרים אדנים מנחשת. כל עמוד היה נתון בתוך אדן אחד,¹⁹⁵³ וְוֵי הָעֲמֻדִים על גבי העמודים היו ווים שנעשו מכסף, ששימשו לתליית היריעות עליהם. היריעות היו תלויות על העמודים בצורה הבאה. על העמוד עצמו היה וו. על הוו תלו טבעת שהייתה מחוברת לקרש קטן שאורכו היה ששה טפחים ורוחבו היה שלשה טפחים. מסביב לקרש ליפפו את יריעות החצר, וכך תלו את היריעות על גבי העמודים,¹⁹⁵⁴ וְחֲשִׁיקֵיהֶם כָּסֶף גם החישוקים שהיו על גבי העמודים היו עשויים מכסף. החישוקים הם חוטים מכסף שלפפו כל אחד מהעמודים¹⁹⁵⁵: (יא) וְכֵן לַפֶּאֶת צִפּוֹן בְּאֹרֶךְ כמו שנעשה בצד הדרומי של המשכן, כך יש לעשות גם בצד הצפוני, ששימש גם הוא כאורך של חצר המשכן. קָלְעִים מֵאֵה אֹרֶךְ הקלעים עמדו על אורך מאה האמות של הצד הצפוני של המשכן, וְעֲמֻדָיו עֲשָׂרִים גם בצד הצפוני היו עשרים עמודים עליהם עמדו הקלעים, וְאֲדָנֵיהֶם עֲשָׂרִים נְחֹשֶׁת עשרים העמודים שעל צידו הצפוני של חצר המשכן היו נתונים בתוך עשרים אדני נחשת, כל עמוד היה נתון בתוך אדן נחשת אחד, וְוֵי הָעֲמֻדִים וְחֲשִׁיקֵיהֶם כָּסֶף גם הווים שהיו על העמודים וגם החוטים שלפפו את העמודים שהיו בצידו הצפוני של חצר המשכן היו עשויים מכסף: (יב) וְרֹחַב הַחֲצַר לַפֶּאֶת יָם הצד המערבי של חצר המשכן שימש לרוחב החצר, קָלְעִים חֲמִשִּׁים אֵמָה בצד המערבי, הקלעים עמדו לאורך חמישים אמה,¹⁹⁵⁶ עֲמֻדֵיהֶם עֲשָׂרָה וְאֲדָנֵיהֶם עֲשָׂרָה בצד הדרומי של חצר המשכן היו עשרה עמודים וכל אחד מהעמודים היה נתון לתוך אדן אחד. יחס זה, שעל כל חמש אמות היה עמוד אחד, הוא אותו יחס שהיה בצידי האורך של חצר המשכן: (יג) וְרֹחַב הַחֲצַר לַפֶּאֶת קִדְמָה מְזֻרְחָה חֲמִשִּׁים אֵמָה הצד המזרחי של החצר, היה גם הוא לאורך חמישים אמה (כמו הצד המערבי). אמנם, לא כל הצד המזרחי היה מכוסה על ידי קלעים כפי שנראה בפסוק הבא¹⁹⁵⁷: (יד) וְחֲמִשׁ עֲשָׂרָה אֵמָה קָלְעִים לְבֵתָהּ מהעבר האחד של הצד המזרחי של חצר המשכן, מילאו הקלעים אורך של חמש עשרה אמה,¹⁹⁵⁸ עֲמֻדֵיהֶם שְׁלֹשָׁה וְאֲדָנֵיהֶם שְׁלֹשָׁה הקלעים שמילאו חמש עשרה אמה אלו, היו מונחים על גבי שלשה עמודים, כאשר כל אחד מהעמודים היה נתון על אדן אחד: (טו) וְלְבֵתָהּ הַשְּׁנִיתָ חֲמִשׁ עֲשָׂרָה קָלְעִים מהעבר השני של הצד המזרחי של חצר המשכן, מילאו הקלעים חמש עשרה אמה נוספים, עֲמֻדֵיהֶם שְׁלֹשָׁה וְאֲדָנֵיהֶם שְׁלֹשָׁה גם בצד זה, עמדו היריעות שמילאו חמש עשרה אמות, על שלשה עמודים, כשכל עמוד היה נתון לתוך אדן אחד. כך, שבאמצע הצד המזרחי של חצר המשכן, היה חלל של עשרים אמה, שהרי כל הצד המזרחי של חצר המשכן היה חמישים אמה, ובכל אחד מקצותיו היו חמש עשרה אמה של יריעות: (טז) וּלְשַׁעַר הַחֲצַר מִסָּף עֲשָׂרִים אֵמָה בשער החצר, בעשרים האמה האמצעיים של הצד המזרחי (כפי שראינו, הקלעים לא מילאו עשרים אמה אלו), יש לעשות וילון,¹⁹⁵⁹ תְּכֵלֶת וְאַרְגָּמָן וְתוֹלַעַת שָׁנִי וְשֵׁשׁ מְשֻׁזָּר הוּלָחוּ היה עשוי משזירה של חוטי תכלת, ארגמן, תולעת שני ושש. כל חוט של הוילון היה שזור (כלומר: מורכב) מארבעה סוגים של חוטים דקים: (1) שש (פשתן), (2) תכלת (צמר הצבוע

¹⁹⁵³ רש"י.

¹⁹⁵⁴ רש"י. ישנה מחלוקת במפרשים האם הקלעים היו תלויים על החלק החיצוני של העמודים או על החלק הפנימי.

¹⁹⁵⁵ רש"י. רש"י עצמו כתב שאינו יודע איזה חלק מהעמוד ליפפו חישוקי הכסף, אך מפרשים אחרים כתבו כמה מהעמוד היה מלופף בחישוקים.

¹⁹⁵⁶ בפירוש טעם כתב שהקלעים שבכל צד היו תפורים לקלעים שבצד האחר.

¹⁹⁵⁷ רש"י.

¹⁹⁵⁸ אונקלוס.

¹⁹⁵⁹ רש"י בפסוק יד'.

בדם חילוון), 3) ארגמן (צמר שצבוע בצבע ארגמן), 4) תולעת שני (צמר הצבוע בצבע אדום), החוטים הדקים היו בעצמם שזורים משישה חוטים של אותו הסוג (חוט השש היה שזור משישה חוטים של שש), וכך כל חוט ששימש לעשיית היריעות היה מורכב מעשרים וארבעה חוטים, **מַעֲשֵׂה רֶקֶם** הוילון נעשה על ידי מעשה רקמה, היינו שהציורים לא היו נראים משני הצדדים (בניגוד למעשה חושב),¹⁹⁶⁰ **עֲמֻדֵיהֶם אַרְבָּעָה וְאַדְנֵיהֶם אַרְבָּעָה** הוילון היה מונח על ארבעה עמודים, וכל אחד מהעמודים היה מונח על אדן אחד: (יז) **כָּל עֲמוּדֵי הַחֶצֶר סָבִיב מְחֻשְׁקִים כֶּסֶף וְוִיהֶם כֶּסֶף וְאַדְנֵיהֶם נְחֹשֶׁת** כל העמודים שהקיפו את חצר המשכן היו מחושקים בכסף, כלומר, ליפפו סביבם חוט של כסף. כמו כן היו עליהם ווים שהיו עשויים מכסף, וכמו כן הם היו מונחים בתוך אדני נחושת – כל עמוד היה נתון בתוך אדן אחד של נחושת¹⁹⁶¹: (יח) **אֲרֹךְ הַחֶצֶר מֵאָה בְּאַמָּה האורך של חצר המשכן (הצד הדרומי והצד הצפוני) היה מאה אמות, וְרֹחַב חֲמִשִּׁים בְּחֲמִשִּׁים רוחב החצר בצד המזרחי של המשכן היה ריבוע של חמישים אמה על חמישים אמה. כפי שראינו, אורך חצר המשכן היה מאה אמה. המשכן עצמו היה נתון לאחר חמישים אמה מהקצה המזרחי של חצר המשכן, כך שבמזרח החצר, נוצר שטח של חמישים אמה על חמישים אמה. אורך המשכן היה שלשים אמה, וממילא יוצא שמהקצה של המשכן בצדו המערבי, ועד לקצה חצר המשכן בצדה המערבי, יש עשרים אמה. רוחב המשכן היה עשר אמות והמשכן היה מונח ממש באמצע הרוחב של החצר, כך שלצד הצפוני ולצד הדרומי של החצר יש רווח של עשרים אמה,¹⁹⁶² וְקִמָּה חֲמִשׁ אַמּוֹת הקלעים היו בגובה של חמש אמות,¹⁹⁶³ **שֵׁשׁ מְשֻׁזָּר** הקלעים היו שזורים מחוטים של פשתן, וְאַדְנֵיהֶם נְחֹשֶׁת גם האדנים ששימשו לבסיס של העמודים של המסך שהיה בצד המזרחי של המשכן היו עשויים מנחושת¹⁹⁶⁴: (יט) **לְכָל כְּלֵי הַמִּשְׁכָּן בְּכָל עֲבֹדָתוֹ** כל הכלים ששימשו להקמת המשכן (כמו פטישים וכדו'), וְכָל יְתִדְתָּיו וכן היתדות שקיבעו את יריעות המשכן לקרקע. היריעות (וכן הקלעים) היו קשורות במיתרים ליתדות שקיבעו אותן אל הקרקע,¹⁹⁶⁶ וְכָל יְתִדֵת הַחֶצֶר וכן היתדות שקיבעו את הקלעים של החצר אל הקרקע,¹⁹⁶⁷ נְחֹשֶׁת (כלי המשכן והיתדות) היו עשויים מנחושת¹⁹⁶⁸:**

¹⁹⁶⁰ בספר מלאכת המשכן וכליו עמ' תע"ט כתב שעל המסך היו מצוירים אריות.
¹⁹⁶¹ רש"י. כמו כן כתב שהסיבה שהתורה הייתה צריכה לומר זאת היא מכיוון שהתורה עוד לא פירשה שיש לעמודים שנמצאים בצדדים המזרחי והמערבי ווים, חישוקים. אמנם, לפי דברי רש"י אין מובן מדוע התורה הייתה צריכה לכתוב שהיו אדנים על עמודים אלו.
¹⁹⁶² רש"י.
¹⁹⁶³ רש"י. בגמ' מצאנו דעה נוספת הסוברת שהקלעים היו גבוהים חמש עשרה אמות, וכוונת התורה היא שהקלעים היו גבוהים חמש אמות יותר מגובה המזבח.
¹⁹⁶⁴ רש"י.
¹⁹⁶⁵ רש"י.
¹⁹⁶⁶ רש"י. כן כתב רש"י שאינו יודע כיצד קיבעו היתדות את היריעות לקרקע, האם היתדות עצמם היו תקועים בקרקע, או שמא רק על ידי כובדם, קיבעו היתדות את היריעות לקרקע. רשב"ם כתב שהיו תוקעים את היתדות בקרקע.
¹⁹⁶⁷ רש"י.
¹⁹⁶⁸ רש"י.

פרשת תצוה

ח. הציווי על לקיחת שמן למאור:

(כ) וְאֵתֶּה תִּצְוֶה אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וַיִּקְחוּ אֵלֶיךָ שֶׁמֶן זֵית זָךְ (ה' אומר אל משה)¹⁹⁶⁹ תצווה את בני ישראל, שיתרמו למשכן שמן זית זך. שמן זית זך הוא שמן ללא שמרים, כך שהוא דולק יותר טוב משמן שיש בו שמרים. כדי להימנע משמרים בשמן, לא היו טוחנים את הזיתים ברחיים, אלא היו כותשים אותם במכתשת,¹⁹⁷⁰ בְּתִית השמן שבני ישראל מצווים לתרום עכשיו חייב להיות כתית, דהיינו: רק הטיפה הראשונה שיוצאת לאחר הכתישה כשרה להדלקת המנורה, ושאר השמן יכול לשמש לדברים אחרים שצריכים שמן (כמו המנחות) אך לא להדלקת המנורה,¹⁹⁷¹ לְמֵאֹר שמן הכתית שימש כדי להאיר בלילה,¹⁹⁷² לְהַעֲלֹת נֵר תְּמִיד שמן הכתית שימש להעלאת נר תמיד במנורה של בית המקדש. נרות המנורה דלקו במשכן בכל לילה ולאורך כל הלילה¹⁹⁷³: (כא) בְּאֵהָל מוֹעֵד במשכן,¹⁹⁷⁴ מִחוּץ לַפְּרֶכֶת אֲשֶׁר עַל הָעֵדֻת מחוץ לפרכת שנמצאת לפני ארון העדות, לפני ארון הברית,¹⁹⁷⁵ יַעֲרֹף אֹתוֹ אֶהָרֶן וּבְנֵי אֶהָרֶן וּצִאצִּאוּ הַכֹּהֲנִים צְרִיכִים לַחֲכִין אֶת הַמְּנֹרָה לַהֲדַלְקָה: לנקות את שיירי השמן והפתילות שלא בערו, ולמלא את הנרות בשמן,¹⁹⁷⁶ מִמֶּעֶרֶב עַד בִּקְרָה כְּמוֹת הַשֶּׁמֶן שֶׁצָּרִיךְ לָשִׂים בְּנֹרֹת הַמְּנֹרָה צְרִיכָה לְהַסְפִּיק, כִּךְ שֶׁהַשֶּׁמֶן יִדְלַק מֵהָעֶרֶב עַד הַבֹּקֶר,¹⁹⁷⁷ לְפָנַי יִקְוֶה חֲקַת עוֹלָם לְדַרְתֶּם חוֹק זֶה, שֶׁל הַדְּלָקַת הַמְּנֹרָה, יִהְיֶה חוֹק קְבֹוע. לאורך כל הדורות, הכהנים צריכים להדליק את המנורה, מֵאֵת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל השמן להדלקת המנורה צריך לבוא מאת בני ישראל. יחידים אינם יכולים לתרום שמן להדלקת המנורה¹⁹⁷⁸:

שמות פרק כח

(א) וְאֵתֶּה הִקְרַב אֵלֶיךָ אֶת אֶהָרֶן אֶחִיד וְאֵת בְּנֵי אֹתוֹ מֵתוֹךְ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לאחר שתסיים לבנות את המשכן,¹⁹⁷⁹ עליך, משה, להקריב אליך את אהרון ואת בניו מתוך בני ישראל,¹⁹⁸⁰ לְכַהֲנֵנוּ לִי מִטַּרְתְּ הַקְּרַבְתָּ

¹⁹⁶⁹ רמב"ן וספורנו: הטעם לציווי בלשון "ואתה" הוא כדי לומר למשה שעליו לצוות בעצמו ולא על ידי אחרים, בניגוד לשאר מלאכת המשכן שמשה היה יכול לצוות אחרים. רשב"ם: הסיבה לשינוי ללשון ציווי במקום לשון עשייה שמופיע עד עכשיו במלאכת המשכן היא כיוון שציווי הוא לשון לדורות לעומת לשון עשייה שהוא לאותו זמן. רש"י. רמב"ן: הנשיאים הביאו את שמן המאור.

¹⁹⁷⁰ רש"י.

¹⁹⁷¹ רש"י.

¹⁹⁷² א"ע.

¹⁹⁷³ רש"י. לפי רש"י, כוונת התורה באומרה "תמיד" הוא בכל לילה, ולמרות שהנר לא דלק ביום, שייך לומר תמיד על דבר שדולק בכל לילה, כמו שעולת התמיד נקראת תמיד למרות שהיא מוקרבת בכל יום, וכמו שמנחת חביתין נקראת מנחת התמיד ומוקרבת מחציתה בבוקר ומחציתה בערב. כדבריו פירש גם הא"ע. לעומתם, סובר הרמב"ן שהציווי במנורה על תמיד הוא על הנר המערבי שהיה דולק תמיד.

¹⁹⁷⁴ אונקלוס.

¹⁹⁷⁵ רשב"ם.

¹⁹⁷⁶ כך משע מלשון אונקלוס שתרגם "יסדר" וכך גם כתב הא"ע בשם יפת. אמנם, הא"ע הוסיף אלמנט נוסף שסידור הנרות כולל בתוכו גם הפניית הפתילות כלפי הנר האמצעי.

¹⁹⁷⁷ רש"י.

¹⁹⁷⁸ אוה"ח. במפרשים מצאנו מחלוקת מי הביא את השמן הראשון: רמב"ן סובר שהנשיאים הביאו את שמן המאור ואילו א"ע סובר שהנשיאים הביאו את שמן המשחה ואילו את שמן המאור, גם בעת הקמת המשכן, הביאו בני ישראל.

¹⁹⁷⁹ רש"י, שהרי עד לסיום המלאכה לא היה מקרבם.

¹⁹⁸⁰ כלי יקר: השימוש בלשון להקריב הוא מכיוון שמשה היה צריך לקרב את אהרון לעבודת ה' לאחר שחטא בחטא העגל. א"ע: הטעם בשימוש בלשון הקרב הוא כדי לומר למשה ששימש עד עתה בתור כהן לקרב אליו

אהרון ובניו היא כדי לכהן לי (להי'), לשמש לי (להי') לכהנים,¹⁹⁸¹ אֶהְרֹן נָדַב וְאַבְיָהוּא אֶלְעָזָר וְאִיתָמָר בְּנֵי אֶהְרֹן עֲלִיד לַמְנוֹת לַכַּהֲנִים אֶת אַהֲרֹן וְאֶת בְּנָיו: נָדַב, אַבְיָהוּא, אֶלְעָזָר וְאִיתָמָר¹⁹⁸²: (ב) וְעָשִׂיתָ בְּגָדֵי קֹדֶשׁ לְאַהֲרֹן אֶחָיד עֲלִיד לַעֲשׂוֹת בְּגָדִים שֶׁהֵם קְדוּשִׁים לְאַהֲרֹן אֶחָיד (הַכּוֹנֵה הֵיא לְבַגְדֵי כַהֲנֹה),¹⁹⁸³ לְכָבוֹד וְלִתְפָאָרֶת בְּגָדֵי הַכּוֹנֵה יִהְיוּ נִכְבָּדִים וּמְפֹאָרִים, מַעֲיָן בְּגָדֵי מַלְכוּת¹⁹⁸⁴: (ג) וְאַתָּה תִּדְבֹר אֵל כָּל חֲכָמֵי לֵב אֶתְּךָ, מֹשֶׁה, תִּדְבֹר אֶל כָּל מִי שֶׁחָכַם בְּלִבּוֹ,¹⁹⁸⁵ אֲשֶׁר מִלְּאַתְּנוֹ רוּחַ חֲכָמָה (תִּדְבֹר) עִם כָּל מִי שֶׁמִּילֵאתִי אֶת לִבּוֹ בְּרוּחַ חֲכָמָה,¹⁹⁸⁶ וְעָשׂוּ אֶת בְּגָדֵי אֶהְרֹן לְקֹדֶשׁוֹ לְכַהֲנוֹ לִי חֲכָמֵי הַלֵּב יַעֲשׂוּ אֶת בְּגָדֵי הַכּוֹנֵה, וְעַל יַדֵּי לְבִישֵׁת בְּגָדֵי הַכּוֹנֵה, אַהֲרֹן יִתְקַדֵּשׁ וְיִכְנַס לַהֲיוֹת כַּהֵן לִי (להי')¹⁹⁸⁷: (ד) וְאַלֶּה הַבְּגָדִים אֲשֶׁר יַעֲשׂוּ אֵלּוֹ הֵם בְּגָדֵי הַכּוֹנֵה שְׁאֵנִי (הי') מְצוּוֹה אֶת חֲכָמֵי הַלֵּב לַעֲשׂוֹת, חֲשׂוֹן וְאַפּוֹד וּמַעֲיָל וּכְתָנֶת תְּשֻׁבֵן מְצַנֶּפֶת וְאַבְנֵט בְּפִסּוֹק זֶה מְזוֹכָרִים שִׁישָׁה מְבַגְדֵי הַכּוֹנֵה: (1 חֲשׂוֹן, (2 אַפּוֹד, (3 מַעֲיָל, (4 כְּתוֹנֶת (שֶׁהֵיוּ בָּהּ מְשַׁבְּצוֹת לְנוֹי וּלְכֹן נִקְרָאת כְּתָנֶת תְּשֻׁבֵן)¹⁹⁸⁸, (5 מְצַנֶּפֶת,¹⁹⁸⁹ (6 אַבְנֵט. בְּהַמְשָׁךְ, נִרְאֶה שִׁישָׁם עוֹד שְׁנֵי בְּגָדִים שֶׁחֲכָמֵי הַלֵּב מְצוּוִים לַעֲשׂוֹת: צִיץ וּמְכַנְסִיִּים¹⁹⁹⁰. רַק הַכֵּהן הַגְּדוֹל הֵיא לּוֹבֵשׁ אֶת כָּל שְׁמוֹנֶת הַבְּגָדִים, וְאֵילוֹ כַּהֵן הַדְּיוּט הֵיא לּוֹבֵשׁ רַק אַרְבַּעָה: (1 מְכַנְסִיִּים, (2 כְּתָנֶת, (3 מְצַנֶּפֶת, (4 אַבְנֵט. בְּהַמְשָׁךְ נִרְאֶה כִּיצַד הֵיא עֹשֵׂי כָּל אֶחָד מְבַגְדִים אֵלוֹ. וְעָשׂוּ בְּגָדֵי קֹדֶשׁ לְאַהֲרֹן אֶחָיד וּלְבָנָיו חֲכָמֵי הַלֵּב יִכְנִי אֶת בְּגָדֵי הַכּוֹנֵה לְאַהֲרֹן וּבְנָיו מִתְרוֹמֶה שִׁיתְרָמוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לְשֵׁם ה',¹⁹⁹¹ לְכַהֲנוֹ לִי עַל יַדֵּי לְבִישֵׁת בְּגָדֵי הַכּוֹנֵה, אַהֲרֹן יִתְקַדֵּשׁ וְיִכְנַס לַהֲיוֹת כַּהֵן לִי (להי'):

את אהרון ובניו כדי שגם הם ישמשו ככהנים. בטעם בחירת אהרון לכהן כתב הא"ע שהוא משום שאהרון נשא אישה טובה, את אלישבע אחות נחשון, ואילו משה רבינו לא היה יכול לישא אישה ראויה מכיוון שהיה בורח מפרעה ואף אדם לא היה משיא את ביתו למשה. טעם נוסף שמשה לא היה יכול להיות כהן הוא משום שמההיה עסוק בלמד את עם ישראל את חוקי התורה ולא היה יכול לעסוק גם בכהונה.¹⁹⁸¹ א"ע.

א"ע: ייתכן שהיו לאהרון בנים נוספים.¹⁹⁸² אונקלוס. א"ע: קדושים הכוונה היא שלובשים את בגדי הכהונה במקום קדוש, במשכן, או שהכוונה היא מופרשים, בבגדים אלו הכהנים מופרשים משאר בני", שהרי לשאר בני" אין בגדים כאלו.¹⁹⁸³ רמב"ן בפירושו הראשון, ולפי פירוש זה "לכבוד ולתפארת" מוסב על הבגדים. בפירושו השני כתב הרמב"ן שהמילים "לכבוד ולתפארת" מוסבים על ה', צריך לעשות את הבגדים לכבודו של ה' ולתפארת עוזם. ספורנו פירש בסגנון דומה לפירושו השני של הרמב"ן וכתב שלכבוד הינו לכבוד ה' שיהיו למשמשיו בגדי כהונה, ולתפארת היינו שעל ידי לבישת בגדי הכהונה, יש לכהן מורא על שאר העם שאין להם בגדים אלו. אוה"ח: התורה באה להדגיש שרק כהן העובד צריך ללבוש בגדים אלו לעומת משה בשבעת ימי המילואים שלא לבש בגדים אלו, אלא שימש בבגד לבן.¹⁹⁸⁴ אונקלוס.

א"ע. כלי יקר: "אשר מלאותיו" מכון כלפי משה רבינו, שהרי משה היה מלא ברוח חכמה מה' והוא האציל מחכמתו לשאר חכמי הלב.¹⁹⁸⁵ רש"י. לפי דברי רש"י, כוונת הציווי לחכמי הלב היא על עשית הבגדים. ספורנו כותב שהציווי הוא גם על עשיית המשכן וגם על עשיית הבגדים.¹⁹⁸⁶ רש"י.

לגבי המצנפת נחלקו המפרשים בסוף הפרק. רש"י אצלו כתב שהמצנפת היא מעין כובע ומביא ראיה לכך שהתורה קראה למצנפת מגבעת. משמע מדברי רש"י שהמצנפת של הכהן הגדול והמצנפת של הכהן הגדול הוא דומה. וכן משמע מהרמב"ן בפס' לא'. הא"ע בפס' לו' מחלק בין המצנפת של הכהן הגדול למגבעת של הכהן ההדיוט וכותב שהמגבעת היא מעין כובע ארוך ואילו המצנפת היא מעין אריג שמתגלגל לכיוון מעלה וכך מכסה את ראש הלובשו.¹⁹⁸⁷ א"ע: הסיבה שהתורה לא כתבה את המכנסיים הוא מכיוון שברור מאליו שיש ללבוש מכנסיים. הסיבה

שהציץ אינו מוזכר היא מכיוון שאין הציץ נחשב בגד. אוה"ח מוצא רמזים לכך שגם הציץ והמכנסיים מוזכרים לפנינו. בפס' מב' כתב אוה"ח שהטעם שהתורה הפרידה את כתיבת המכנסיים משאר הבגדים היא מכיוון שהמכנסיים אינם נכללים בכלל הציווי של "והלבשת" שכתוב בפס' מא'. כמו"כ כתב אוה"ח טעם נוסף והוא, שהיינו חושבים שאין לבישת המכנסיים מעכבת מהכהן לעבוד במקדש, והטעם היחיד שיש לעשות את המכנסיים הוא כדי שלא תיגלה ערוותו, לכן התורה הצמידה את עשיית המכנסיים לציווי בו מוזכרים הכהנים ללבוש את כל הבגדים, ואם לא ילבשו את כל הבגדים, כולל המכנסיים, יתחייבו מיתה.¹⁹⁸⁸ רש"י.¹⁹⁹¹

(ה) וְהָם יִקְחוּ חֲכָמֵי הַלֵּב יִקְחוּ מֵאֵת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֶת הַתְּרוּמָה שֶׁבְנֵי יִשְׂרָאֵל יִתְּרֵמוּ לָשֵׁם עֲשִׂיית בְּגָדֵי הַכְּהוֹנָה,¹⁹⁹² וְהַתּוֹרָה מוֹנֶה עֲכָשָׁיו אֱלוֹ דְּבָרִים בְּנֵי יִשְׂרָאֵל צְרִיכִים לְתֵרוֹם לְהַכְנִת הַבְּגָדִים, אֵת הַזָּהָב וְאֵת הַתְּכֵלֶת וְאֵת הָאֲרָגְמָן וְאֵת תּוֹלַעַת הַשָּׁנִי וְאֵת הַשֵּׁשׁ לָשֵׁם עֲשִׂיית בְּגָדֵי הַכְּהוֹנָה, בְּנֵי יִשְׂרָאֵל צְרִיכִים לְתֵרוֹם חֲמִישָׁה דְּבָרִים: (1) זָהָב, (2) תְּכֵלֶת (צִמְרָה שְׂבֻעָה בְּדָם חִלְזוֹן), (3) אֲרָגְמָן (צִמְרָה שְׂבֻעָה בְּצַבֵּעַ אֲרָגְמָן), (4) תּוֹלַעַת שָׁנִי (צִמְרָה שְׂבֻעָה בְּצַבֵּעַ אָדוּם) (5) שֵׁשׁ - פֶּשֶׁתָן:

הַאֲפוֹד:

(ו) וְעָשׂוּ אֵת הָאֲפוֹד זָהָב תְּכֵלֶת וְאֲרָגְמָן וְתוֹלַעַת שָׁנִי וְשֵׁשׁ מְשֻׁזָּר חֲכָמֵי הַלֵּב יַעֲשׂוּ אֵת הָאֲפוֹד עַל יַדֵּי שִׁישְׁזָרוּ יַחַד חוּטִים שֶׁל צִמְרָה שְׂבֻעָה בְּדָם חִלְזוֹן, צִמְרָה שְׂבֻעָה בְּצַבֵּעַ אֲרָגְמָן, צִמְרָה שְׂבֻעָה בְּצַבֵּעַ אָדוּם וְחוּטֵי פֶּשֶׁתָן. הֵיוּ לִקְוָחִים חוּט שֶׁל זָהָב וְשׂוֹזָרִים אוֹתוֹ עִם שִׁישָׁה חוּטִים שֶׁל תְּכֵלֶת, חוּט שֶׁל זָהָב נוֹסֵף הִיָּה שׂוֹזָר עִם שִׁישָׁה חוּטִים שֶׁל אֲרָגְמָן, חוּט שֶׁל זָהָב נוֹסֵף הִיָּה שׂוֹזָר עִם שִׁישָׁה חוּטִים שֶׁל תּוֹלַעַת שָׁנִי, וְחוּט נוֹסֵף שֶׁל זָהָב הִיָּה שׂוֹזָר עִם שֵׁשׁ חוּטֵי פֶּשֶׁתָן. לְאַחַר מִכָּן הֵיוּ שׂוֹזָרִים אֶת אַרְבַּע קְבוּצוֹת הַחוּטִים הָאֵלּוּ יַחַד, כִּךְ שֶׁכֵּל חוּט הִיָּה מוֹרְכָב מֵעֲשָׂרִים וְשִׁמּוֹנָה חוּטִים קִטְנִים. הָאֲפוֹד הִיָּה מֵעֵין סִינֵר שֶׁהִכְהֵן הִיָּה לּוֹבֵשׁ עַל גְּבוֹ. גּוֹבְהוּ הִיָּה מִמַּתַּחַת לְאַצִּילֵי יָדָיו וְעַד לְעַקֵּב שֶׁל הַכְּהֵן הַגָּדוֹל. לְאֲפוֹד הֵיוּ מַחוֹבְרִים חֲגוּרוֹת וְרִצּוּעוֹת (הַחֲשֵׁב וְהַכְּתָפוֹת) שֶׁהִכְהֵן הַגָּדוֹל הִיָּה קוֹשֶׁרֶם לִפְנֵיו.¹⁹⁹³ מְעִשָׂה חֲשֵׁב הִיָּה צְרִיךְ לְאַרְוֹג אֶת הָאֲפוֹד בְּדֶרֶךְ שְׁשֵׁנֵי הַצַּדִּים, הַצַּד הַפְּנִימִי וְהַצַּד הַחִיצוֹנִי, לֹא יִהְיוּ זֵהִים¹⁹⁹⁴: (ז) שְׁתֵּי כְּתָפֹת חֲבֵרָת יִהְיֶה לוֹ לְאֲפוֹד הֵיוּ שְׁתֵּי כְּתָפוֹת, שְׁתֵּי רִצּוּעוֹת, שֶׁהֵיוּ מַחוֹבְרוֹת לְאֲפוֹד. כָּל אַחַת מֵהַכְּתָפוֹת הִיָּתְהָ עוֹלָה מֵעַל לְכַתֵּף אַחַת שֶׁל הַכְּהֵן הַגָּדוֹל, וְהִיָּתְהָ מִגִּיעָה עַד לְחִזְאוֹ שֶׁל הַכְּהֵן הַגָּדוֹל. הַכְּתָפוֹת הֵיוּ מַחוֹבְרוֹת בְּקִצָּה אֶחָד אֶל הָאֲפוֹד וּבְקִצָּה הַשְּׁנִי הֵיוּ מַחוֹבְרוֹת אֶל הַחוֹשֵׁן, וְכִךְ הַחוֹשֵׁן הִיָּה מַחֲזִיק אֶת הַכְּתָפוֹת עַל חִזְאוֹ שֶׁל הַכְּהֵן הַגָּדוֹל,¹⁹⁹⁵ אֶל שְׁנֵי קְצוֹתָיו כְּתָפוֹת הָאֲפוֹד הֵיוּ בְּקִצָּה שֶׁל הָאֲפוֹד,¹⁹⁹⁶ וְחֲבֵר יֵשׁ לְחֵבֵר אֶת כְּתָפוֹת הָאֲפוֹד אֶל הָאֲפוֹד עֲצָמוֹ¹⁹⁹⁷: (ח) וְחֲשֵׁב אֲפֻדָתוֹ אֲשֶׁר עָלָיו כְּמַעֲשָׂהוּ מִמֶּנּוּ יִהְיֶה זָהָב תְּכֵלֶת וְאֲרָגְמָן וְתוֹלַעַת שָׁנִי וְשֵׁשׁ מְשֻׁזָּר הַחֲשֵׁב הֵינוּ חֲגוּרָה שֶׁהִיָּתְהָ לְרוּחֵב הָאֲפוֹד, בְּחֶלֶק הָעֲלִיוֹן שֶׁל הָאֲפוֹד. הַכְּהֵן הַגָּדוֹל הִיָּה חוֹגֵר עַל עֲצָמוֹ אֶת הָאֲפוֹד עַל יַדֵּי הַכְּתָפוֹת שֶׁהֵיוּ עוֹלוֹת מֵעַל לְכַתְּפֵיִם שְׁלוֹ, וְעַל יַדֵּי הַחֲשֵׁב שֶׁהִיָּה מִקִּיף כְּמַעֲט אֶת כָּל גּוֹפוֹ וְהִיָּה בְּחֶלֶק הָעֲלִיוֹן שֶׁל הָאֲפוֹד¹⁹⁹⁸. הַתּוֹרָה כּוֹתֵבֶת שֶׁהַחֲשֵׁב צְרִיךְ לְהִיָּוֵת עֹשִׂי מִמַּשׁ כְּמוֹ הָאֲפוֹד: שׂוֹזָר מַחוּטִים שֶׁל זָהָב, תְּכֵלֶת, אֲרָגְמָן, תּוֹלַעַת שָׁנִי וּפֶשֶׁתָן כְּפִי שֶׁהִסְבַּרְנוּ בְּפֶסוּק ו', וְכֵן, בְּנִיגוּד לְכַתָּפוֹת שֶׁהִכִּינוּ אוֹתָן בְּנִפְרָד מֵהָאֲפוֹד וְלְאַחַר מִכָּן חִיבְרוּ אוֹתָן, אֶת הַחֲשֵׁב הִיָּה צְרִיךְ לְאַרְוֹג יַחַד עִם הָאֲפוֹד וְלֹא לְחֵבֵר אוֹתוֹ לְאַחַר הָאֲרִיגָה¹⁹⁹⁹: (ט) וְלִקְחָתָ אֵת שְׁתֵּי אַבְנֵי שֹׁהַם יֵשׁ לְקַחַת שְׁתֵּי אַבְנֵי שֹׁהַם (סוּג שֶׁל אַבְנִים יְקִירוֹת),²⁰⁰⁰ וּפְתַחְתָּ עֲלֵיהֶם שְׁמוֹת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל עַל אַבְנֵי הַשׁוֹהַם יֵשׁ לְגַלֵּף אֶת שְׁמוֹת הַשְּׁבֻטִים שֶׁל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל²⁰⁰¹: (י) שֵׁשָׁה מְשֻׁמָּתִם עַל הָאֲבָן

¹⁹⁹² רש"י. רמב"ן: טעם ההדגשה שעל חכמי הלב לקחת את בגדי הכהונה הוא משום שמשה לא היה בודק אותם כי באמונה הן היו עושים.

¹⁹⁹³ רש"י.

¹⁹⁹⁴ רש"י.

¹⁹⁹⁵ רש"י. רשב"ם: הכתפות לא היו רצועות, אלא מילאו את כל רוחב גבו של הכהן הגדול.

¹⁹⁹⁶ רש"י.

¹⁹⁹⁷ רש"י.

¹⁹⁹⁸ רש"י.

¹⁹⁹⁹ רש"י.

²⁰⁰⁰ תרגום יונתן.

²⁰⁰¹ אונקלוס.

הַאֲחָת שִׁישָׁה מִשְׁמוֹת הַשְּׁבֻטִים יֵשׁ לְגַלְף עַל אֲבֵן אַחַת, וְאֵת שְׁמוֹת הַשְּׁשָׁה הַנּוֹתָרִים עַל הָאֶבֶן הַשְּׁנִיָּה אֵת שְׁמוֹת שֵׁשֶׁת הַשְּׁבֻטִים הַנּוֹתָרִים, שֶׁלֹּא גוֹלְפוּ עַל הָאֶבֶן הָרִאשׁוֹנָה, יֵשׁ לְגַלְף עַל הָאֶבֶן הַשְּׁנִיָּה, כְּתוּבָתָם הַשְּׁבֻטִים הָיוּ מְגוּלְפִים עַל אֲבֵנֵי הַשֶּׁהֶם כְּסֹדֵר תּוֹלְדוֹתָם: הָרִאשׁוֹן הָיָה רְאוּבֵן, הַשְּׁנִי שְׁמֵעוֹן וְכוּ'²⁰⁰²: (יא) מַעֲשֵׂה הָרִשׁ אֶבֶן גִּילּוֹף הַשְּׁבֻטִים הָיָה כְּמַעֲשֵׂה שֶׁל בַּעַל מְלָאכָה שֶׁנִּקְרָא "חֵרֶשׁ אֲבֵן"²⁰⁰³, פְּתוּחֵי חֲתָם כְּתַב מְפֹרָשׁ, כְּתַב נִיכָר. יֵשׁ לְגַלְף אֵת הָאֲבָנִים בְּכַתֵּב בְּרוּר כִּךְ שֶׁשְׁמוֹת הַשְּׁבֻטִים יִהְיוּ נִיכָרִים,²⁰⁰⁴ תְּפִתַּח אֵת שְׁתֵּי הָאֲבָנִים (חֲרִיצִים בְּרוּרִים) יֵשׁ לְגַלְף עַל אֲבֵנֵי הַשְּׁוֹהֵם, עַל שְׁמוֹת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּשְׁמוֹת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל, גִּילּוֹף הָאֲבָנִים נַעֲשֶׂה עַל יְדֵי כְּתִיבַת שְׁמוֹת שְׁבֻטֵי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל,²⁰⁰⁵ מִסְבַּת מִשְׁבְּצוֹת זָהָב תַּעֲשֶׂה אֹתָם יֵשׁ לַעֲשׂוֹת לְאֲבָנִים מוֹשָׁב מְזַהָב, כִּךְ שֶׁכֹּאשֶׁר הָיוּ מְכַנִּיסִים אֵת הָאֲבָנִים לְתוֹשֶׁבֶת, יֵצֵא שֶׁהָאֲבָנִים הָיוּ מוֹקְפוֹת בְּמִשְׁבְּצוֹת זָהָב²⁰⁰⁶: (יב) וְשָׂמַתְּ אֵת שְׁתֵּי הָאֲבָנִים עַל כְּתִפַּת הָאֶפֶד אֵת אֲבֵנֵי הַשֶּׁהֶם יֵשׁ לְשִׁים עַל כְּתִפּוֹת הָאֶפֶד, אֲבָנֵי זָכָרֵן לְבָנֵי יִשְׂרָאֵל אֲבֵנֵי הַשֶּׁהֶם עֲלֵיהֶן חֲקוּקִים שְׁמוֹת הַשְּׁבֻטִים מִשְׁמֹשׁוֹת לְזִכְרוֹן לְפָנַי ה' עַל יְדֵי שֶׁהִכְהֵן הַגְּדוֹל לּוֹבֵשׁ אֵת שְׁמוֹת הַשְּׁבֻטִים הַחֲקוּקִים עַל אֲבֵנֵי הַשֶּׁהֶם, ה' זֹכֵר אֵת צְדָקוֹתֶם שֶׁל הַשְּׁבֻטִים,²⁰⁰⁷ וְנִשְׂאָ אֶהְרֵן אֵת שְׁמוֹתֶם לְפָנַי יִקּוֹץ עַל שְׁתֵּי כְּתִפּוֹי לְזָכָרֵן אֶהְרֵן, בְּלוּבְשׁוֹ אֵת הָאֶפֶד, יִישֵׂא אֵת שְׁמוֹת הַשְּׁבֻטִים עֲלֵיו כְּדֵי שֶׁה' יִזְכּוֹר אֵת צְדָקוֹתֶם שֶׁל הַשְּׁבֻטִים:

מִשְׁבְּצוֹת הַזָּהָב:

(יג) וְעֲשִׂיתְּ מִשְׁבְּצַת זָהָב יֵשׁ לַעֲשׂוֹת עַל כְּתִפּוֹת הָאֶפֶד שְׁתֵּי מִשְׁבְּצוֹת שֶׁהֵיוּ עֲשׂוּיֹת מְזַהָב. הַמִּשְׁבְּצוֹת שִׁימְשׁוּ לְחִיבוּר הַחוּשׁוֹן אֶל הָאֶפֶד (עַל יְדֵי שֶׁהֵיָה בֵּהֶן נִקְבַּ אֲלֵיו הַכְּנִיסוֹ אֵת הַשְּׂרָשְׂרָאוֹת שֶׁחִיבְרוּ אֵת הָאֶפֶד אֶל הַחוּשׁוֹן) וְעַל הַמִּשְׁבְּצוֹת הָיוּ מוֹנַחֹת אֲבֵנֵי הַשֶּׁהֶם שֶׁהֵיוּ עַל כְּתִפּוֹת הָאֶפֶד²⁰⁰⁸: (יד) וְשְׁתֵּי שְׂרָשְׂרָת זָהָב טָהוֹר יֵשׁ לַעֲשׂוֹת שְׁתֵּי שְׂרָשְׂרָאוֹת שֶׁהֵיוּ עֲשׂוּיֹת מְזַהָב טָהוֹר, מְגֻבְּלוֹת תַּעֲשֶׂה אֹתָם אֵת הַשְּׂרָשְׂרָאוֹת יֵשׁ לַעֲשׂוֹת בְּגִבּוֹל, בְּקִצֵּה הַחוּשׁוֹן,²⁰⁰⁹ מַעֲשֵׂה עֵבֶת הַשְּׂרָשְׂרָאוֹת הָיוּ עֲשׂוּיֹת בְּצוּרָה שֶׁל קְלִיעָה,²⁰¹⁰ וְנִתְּתָה אֵת שְׂרָשְׂרָת הָעֵבֶת עַל הַמִּשְׁבְּצַת אֹתָה עֲתִיד לְתַת אֵת הַשְּׂרָשְׂרָאוֹת הַקְּלוּעוֹת עַל מִשְׁבְּצוֹת הַזָּהָב וּבְכַךְ לְחַבֵּר אֵת הַחוּשׁוֹן אֶל הָאֶפֶד. כֹּאֵן הַתּוֹרָה לֹא צִוּוֹתָה עַל עֲשִׂיַת הַשְּׂרָשְׂרָאוֹת, אֲלֵא רַק הַסְּבִירָה לְשֵׁם מֵה צָרִיךְ לַעֲשׂוֹת אֵת הַמִּשְׁבְּצוֹת עַל כְּתִפּוֹת הָאֶפֶד²⁰¹¹:

²⁰⁰² רש"י. לפי דברי רש"י על האבן הראשונה היו כתובים השבטים: ראובן, שמעון, לוי, יהודה, דן, נפתלי, ואילו על האבן השניה היו כתובים גד, אשר, יששכר, זבולון, יוסף ובנימין. אמנם, הרמב"ם חולק על רש"י וסובר שפירוש "כתולדותם" הוא שעל האבן הראשונה היה כתוב שמו של ראובן, ואילו על האבן השניה היה כתוב שמו של שמעון, וכך, לסירוגין, על כל אבן היה כתוב שמו של אחד מהשבטים כתולדותם. אה"ח האריך בדבריו להשיג על דברי הרמב"ם, ואכמ"ל.

²⁰⁰³ רש"י.

²⁰⁰⁴ רש"י.

²⁰⁰⁵ רש"י.

²⁰⁰⁶ רש"י.

²⁰⁰⁷ רש"י. רשב"ם בפס' לו' כתב שהזכרון הוא כפרת חטאי בני הקשורים בקדשים, על ידי ששמות השבטים היו כתובים מתחת ל"קדש לה'" שהיה כתוב על הציץ.

²⁰⁰⁸ רש"י.

²⁰⁰⁹ רש"י.

²⁰¹⁰ רש"י.

²⁰¹¹ רש"י.

החושן:

(טו) וְעִשִּׂיתָ חֶשֶׁן מִשְׁפָּט יֵשׁ לַעֲשׂוֹת חוֹשֵׁן שֶׁתִּפְקִידוֹ לְכַפֵּר עַל עֵוֹנוֹת הַדִּין,²⁰¹² מַעֲשֵׂה חֶשֶׁב הִיָּה צְרִיךְ לֵארוֹג אֶת הַחוֹשֵׁן בְּדֶרֶךְ שְׁנֵי הַצַּדִּים, הַצַּד הַפְּנִימִי וְהַצַּד הַחִיצוֹנִי, אִינֵם זֵהִים, כְּמַעֲשֵׂה אֶפֶד תַּעֲשֶׂנוּ יֵשׁ לַעֲשׂוֹת אֶת הַחוֹשֵׁן כְּמוֹ שֶׁעָשׂוּ אֶת הָאֶפֶד, כְּפִי שֶׁהַתּוֹרָה תִּפְרֹשׁ בְּהַמְשַׁךְ הַפְּסוּק, זֶהָב תְּכַלֵּת וְאַרְגָּמָן וְתוֹלַעַת שָׁנִי וְיֵשׁ מִשְׁזָר תַּעֲשֶׂה אֹתוֹ כְּמוֹ שֶׁשָּׂזְרוּ אֶת הָאֶפֶד, כֵּךְ שָׂזְרוּ אֶת הַחוֹשֵׁן: לְקַחוּ חוֹט שֶׁל זֶהָב וְשָׂזְרוּ אוֹתוֹ עִם שֵׁשֶׁה חוֹטִים שֶׁל תְּכַלֵּת, חוֹט שֶׁל זֶהָב נוֹסֵף הִיָּה שָׂזָר עִם שֵׁשֶׁה חוֹטִים שֶׁל אֶרְגָּמָן, חוֹט שֶׁל זֶהָב נוֹסֵף הִיָּה שָׂזָר עִם שֵׁשֶׁה חוֹטִים שֶׁל תוֹלַעַת שָׁנִי, וְחוֹט נוֹסֵף שֶׁל זֶהָב הִיָּה שָׂזָר עִם שֵׁשֶׁה חוֹטִי פֶּשֶׁתָן. לְאַחַר מִכֵּן הָיוּ שָׂזָרִים אֶת אַרְבַּע קְבוּצוֹת הַחוֹטִים הָאֵלּוּ יוֹד, כֵּךְ שֶׁכֵּל חוֹט הִיָּה מוֹרַכֵב מַעֲשֵׂרִים וְשִׁמוֹנֵה חוֹטִים קִטְנִים:

(טז) רְבוּעַ יְהִיָּה הַחוֹשֵׁן צְרִיךְ לִהְיוֹת בְּצוּרָה שֶׁל רִבּוּעַ, שֶׁאֲרוֹכּוֹ וְרוֹחְבוֹ יִהְיוּ שׁוּוִים, כְּפֹלֵל הַחוֹשֵׁן הִיָּה נַעֲשֶׂה כְּפֹלֵל מִמִּידַת אֲרוֹכּוֹ וְרוֹחְבוֹ, וְלְאַחַר מִכֵּן הָיוּ מִקְפָּלִים אֶת הַחוֹשֵׁן כְּדִי שִׁיְהִיָּה מַעֲיָן כִּיֵּס שֶׁבְתוֹכּוֹ נִתְּנוּ אֶת הָאוֹרִים וְהַתּוֹמִים,²⁰¹³ זָרֵת אֲרָכּוֹ וְזָרֵת רְחֵבּוֹ מִיְדוֹת הָאוֹרֵךְ וְהַרוֹחֵב שֶׁל הַחוֹשֵׁן הָיוּ זֵהוּת: בְּאוֹרֵךְ זָרֵת²⁰¹⁴:

(יז) וּמִלֵּאָתָּה בּוֹ מִלֵּאָתָּה אֲבָן יֵשׁ לַעֲשׂוֹת עַל הַחוֹשֵׁן גּוֹמוֹת, תּוֹשְׁבוֹת, בְּהֵן הָיוּ מִכְּנִיסִים אֶת הָאֲבָנִים,²⁰¹⁵ אֲרַבְעָה טוֹרִים אֲבָן הָיוּ עַל הַחוֹשֵׁן אַרְבַּעַה טוֹרִים שֶׁל אֲבָנִים (כֵּךְ שֶׁבְכֵל טוֹר הָיוּ שְׁלֹשׁ אֲבָנִים וְכֵךְ שְׁמוֹת שְׁנַיִם עֶשֶׂר הַשְּׁבֻטִים הָיוּ כְּתוּבִים עַל הַחוֹשֵׁן), כְּפִי שֶׁהַתּוֹרָה תִּפְרֹשׁ בְּפְסוּקִים הַבָּאִים, טוֹר אָדָם פְּטָדָה וּבִרְקַת הַטוֹר הָאֶחָד הַטוֹר הָרֵאשׁוֹן שֶׁהִיָּה עַל הַחוֹשֵׁן הִיָּה מִלֵּא בְּאֲבָנִים שֶׁנִּקְרָאוּ: אָדָם, פְּטָדָה וּבִרְקַת: (יח) וְהַטוֹר הַשְּׁנַיִם נִפְדָּה סְפִיר וְיִהְיֶה הַטוֹר הַשְּׁנַיִם שֶׁהִיָּה עַל הַחוֹשֵׁן הִיָּה מִלֵּא בְּאֲבָנִים שֶׁנִּקְרָאוּ: נִפְדָּה, סְפִיר וְיִהְיֶה לָשֶׁם (יט) וְהַטוֹר הַשְּׁלִישִׁי לָשֶׁם שָׁבוּ וְאַחֲלָמָה הַטוֹר הַשְּׁלִישִׁי שֶׁהִיָּה עַל הַחוֹשֵׁן הִיָּה מִלֵּא בְּאֲבָנִים שֶׁנִּקְרָאוּ: לָשֶׁם שָׁבוּ וְאַחֲלָמָה: (כ) וְהַטוֹר הָרְבִיעִי תְּרַשִׁישׁ וְשֵׁהָם וְיִשְׁפָּה הַטוֹר הַרְבִּיעִי שֶׁהִיָּה עַל הַחוֹשֵׁן הִיָּה מִלֵּא בְּאֲבָנִים שֶׁנִּקְרָאוּ: תְּרַשִׁישׁ, שֵׁהָם וְיִשְׁפָּה, מְשַׁבְּצִים זֶהָב יְהִיָּה בְּמִלּוֹאָתָם תּוֹשְׁבוֹת זֶהָב יִהְיוּ רַק בְּעוֹמֵק שֶׁל עוֹבֵי אֲבָנֵי הַחוֹשֵׁן, כֵּךְ שֶׁהַעוֹמֵק מִתְּמַלֵּא עַל יְדֵי הַכְּנַסַת הָאֲבָנִים לְתוֹךְ הַתּוֹשְׁבוֹת²⁰¹⁶: (כא) וְהָאֲבָנִים תִּהְיֶינָּה עַל שְׁמוֹת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל עַל הָאֲבָנִים יִהְיוּ חֻקִּים שְׁמוֹת הַשְּׁבֻטִים שֶׁל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל,²⁰¹⁷ שְׁתֵּים עָשָׂרָה עַל שְׁמוֹתָם בְּשִׁמוֹת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל, גִּילּוֹף הָאֲבָנִים נַעֲשֶׂה עַל יְדֵי כְּתִיבַת שְׁמוֹת שְׁבֻטֵי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל, פְּתוּחֵי חוֹתָם כְּתַב מִפּוֹרֶשׁ, כְּתַב נִיכֵר. יֵשׁ לְגַלֵּף אֶת הָאֲבָנִים בְּכְתַב בְּרוּר כֵּךְ שֶׁשְׁמוֹת הַשְּׁבֻטִים יִהְיוּ נִיכְרִים, אִישׁ עַל שְׁמוֹ סֹדֵר כְּתִיבַת הַשְּׁבֻטִים יִהְיֶה כְּסֹדֵר הוֹלְדָתָם: עַל אֲבֵן הָאָדָם הִיָּה כְּתוּב שְׁמוֹ שֶׁל רְאוּבֵן, עַל אֲבֵן הַפְּטָדָה הִיָּה כְּתוּב שְׁמוֹ שֶׁל שִׁמְעוֹן וְכוּ',²⁰¹⁸ תִּהְיֶינָּה לְשָׁנֵי עָשָׂר שְׁבֻט כֵּךְ שְׁנַיִם עֶשֶׂר הַשְּׁבֻטִים יִהְיוּ חֻקִּים עַל הָאֲבָנִים שֶׁהָיוּ עַל הַחוֹשֵׁן: (כב) וְעִשִּׂיתָ עַל הַחֶשֶׁן שְׁרֵשֶׁת גְּבֻלַת מַעֲשֵׂה עֶבֶת זֶהָב טָהוֹר יֵשׁ לַעֲשׂוֹת בְּגָבוּל, בְּקִצָּה הַחוֹשֵׁן, שֶׁרִשְׁרָאוֹת מִזֶּהָב טָהוֹר. שֶׁרִשְׁרָאוֹת אֵלּוּ נַעֲשׂוּ "מַעֲשֵׂה עֲבוֹת", כְּלוֹמֵר, בְּצוּרָה שֶׁל קְלִיעָה. אֵלּוּ הֵן אוֹתָן שְׁתֵּי

²⁰¹² רש"י בפירושו הראשון. בפירושו השני כתב שהחושן נקרא חושן המשפט כיוון שהוא מאמת את דבריו והיה מכריע בכל ספק.
²⁰¹³ רשב"ם.
²⁰¹⁴ יש הסוברים שמידת הזרת שכתובה בתורה הינה חצי אמה.
²⁰¹⁵ רש"י ורשב"ם.
²⁰¹⁶ רש"י.
²⁰¹⁷ אונקלוס. ספורנו כתב שהכוונה היא שההקדשה עצמה של התורמים צריכה להיות על דעת שיכתבו על האבנים את שמות השבטים.
²⁰¹⁸ רש"י.

שרשראות המוזכרות בפסוק יד', אלא שכאן התורה כותבת את ייעודם²⁰¹⁹: **וְעָשִׂיתָ עַל הַחֹשֶׁן שְׁתֵּי טְבָעוֹת זָהָב יֵשׁ לַעֲשׂוֹת בְּשִׁבְלֵי הַחֹשֶׁן שְׁתֵּי טְבָעוֹת שֶׁהֵיוּ עֲשׂוּיֹת מִזָּהָב,**²⁰²⁰ **וְנָתַתָּ אֶת שְׁתֵּי הַטְּבָעוֹת עַל שְׁנֵי קְצוֹת הַחֹשֶׁן יֵשׁ לְשִׁים אֶת הַטְּבָעוֹת עַל הַחֲלָק הָעֲלִיּוֹן שֶׁל הַחֹשֶׁן:** טבעת אחת על הצד הימני של החושן והטבעת השנייה על הצד השמאלי של החושן²⁰²¹: **(כד) וְנָתַתָּה אֶת שְׁתֵּי עֲבֹתָי הַזָּהָב עַל שְׁתֵּי הַטְּבָעוֹת אֵל קְצוֹת הַחֹשֶׁן יֵשׁ לְתַחֲבוֹ אֶת שְׁרָשְׂרָאוֹת הַזָּהָב לְתוֹךְ הַטְּבָעוֹת שֶׁהֵיוּ עַל שְׁתֵּי הַקְּצוּוֹת שֶׁל הַחֹשֶׁן:** על הקצה השמאלי ועל הקצה הימני²⁰²²: **(כה) וְאֵת שְׁתֵּי קְצוֹת שְׁתֵּי הָעֲבֹתָי תִּתֵּן עַל שְׁתֵּי הַמְּשַׁבְּצוֹת** את שני הראשים של השרשראות יש לתחוב לתוך נקב שהיה במשבצות הזהב שהיו על כתפות האפוד,²⁰²³ **וְנָתַתָּה עַל כְּתָפוֹת הָאֶפֶד אֵל מוֹל פָּנָיו** את המשבצות יש לשים על כתפות האפוד, בצד של הפנים של האפוד, כלומר, בצד שהיה לפני הכהן הגדול ולא בצד של גבו²⁰²⁴: **(כו) וְעָשִׂיתָ שְׁתֵּי טְבָעוֹת זָהָב וְשָׂמַתָּ אֹתָם עַל שְׁנֵי קְצוֹת הַחֹשֶׁן יֵשׁ לַעֲשׂוֹת עוֹד שְׁתֵּי טְבָעוֹת מִזָּהָב (כך שבסך הכל היו ארבע טבעות מזהב על החושן), ולשים אותן בחלק התחתון של החושן, טבעת אחת בצד הימני של החושן והטבעת השנייה בצד השמאלי של החושן, עַל שְׁפָתוֹ אֲשֶׁר אֵל עֶבֶר הָאֶפֶד** את הטבעות יש לעשות כך שהם יהיו כנגד האפוד. כפי שראינו, האפוד כיסה כמעט את כל גבו של הכהן הגדול, ומעל לאפוד היו הכתפות. התורה כותבת ששתי הטבעות התחתונות היו צריכות להיות כנגד האפוד ולא כנגד הכתפות,²⁰²⁵ **בֵּיתָה** ציון נוסף למקום הטבעות התחתונות הוא: הטבעות צריכות להיות "ביתה", כלומר, כלפי פנים של החושן, ולא כלפי הצד החיצוני של החושן²⁰²⁶: **(כז) וְעָשִׂיתָ שְׁתֵּי טְבָעוֹת זָהָב יֵשׁ לַעֲשׂוֹת עוֹד שְׁתֵּי טְבָעוֹת זָהָב, וְנָתַתָּה אֹתָם עַל שְׁתֵּי כְּתָפוֹת הָאֶפֶד מִלְּמַטָּה מִמוֹל פָּנָיו** את הטבעות הנוספות יש לשים על הקצה התחתון של כתפות האפוד, אך הטבעות היו מופנות כלפי הצד הקדמי של הכהן הגדול,²⁰²⁷ **לְעִמַּת מַחְבְּרָתוֹ מִמַּעַל לְחֹשֶׁב הָאֶפֶד** יש לשים את טבעות הזהב במקום בו מתחברות הכתפות לחשב האפוד (סיכום של אופן חיבור החושן לאפוד יובא בפסוק הבא)²⁰²⁸: **(כח) וַיִּרְכְּסוּ אֶת הַחֹשֶׁן מִטְּבָעָתָיו אֵל טְבָעַת הָאֶפֶד בְּפִתִּיל תְּכֵלֶת** יחברו את החושן לאפוד על ידי פתיל תכלת,²⁰²⁹ **לְהִיּוֹת עַל חֹשֶׁב הָאֶפֶד** על ידי החיבור בפתיל התכלת, החושן יהיה צמוד אל האפוד,²⁰³⁰ **וְלֹא יִזַּח הַחֹשֶׁן מֵעַל הָאֶפֶד** אסור לנתק את החושן מעל האפוד.²⁰³¹ לסיכום צורת החיבור של החושן אל האפוד נסביר: היו שש טבעות, ארבע טבעות על החושן, כאשר שתי טבעות היו על החלק העליון של החושן, אחת בצד הימני ואחת בצד השמאלי, ובחלק התחתון של החושן היו עוד שתי טבעות: אחת בצד הימני ואחת בצד השמאלי. שתי טבעות נוספות היו על החלק התחתון של

2019 רש"י.

2020 רש"י.

2021 רש"י.

2022 רש"י.

2023 רש"י.

2024 רש"י.

2025 רש"י.

2026 רש"י.

2027 רש"י.

2028 רש"י.

2029 רש"י.

2030 רש"י.

2031 רש"י.

הרמב"ם פס"ם שהאיסור הוא לנתק את החושן בדרך של קלקול.

הכתפות, במקום חיבורן אל החשב. כמו כן, בקצה העליון של הכתפות היו שתי משבצות זהב ובהן נקבים. המשבצות היו מחוברות אל החושן על ידי שתי שרשראות שהיו תחובות במשבצות ובטבעות העליונות של החושן. את הטבעות התחתונות של החושן חיברו לטבעות שהיו על החלק התחתון של הכתפות על ידי פתיל תכלת שהיה תחוב בטבעות החושן ובטבעות שהיו על האפוד: (כט) וְנָשָׂא אֶהָרֵן אֶת שְׁמוֹת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בַּחֹשֶׁן הַמְּשֻׁפֵּט עַל לְבוֹ בָּבֵאוּ אֶל הַקֹּדֶשׁ כְּאִשֶׁר אֶהְרֹן יִכְנַס אֶל הַקּוֹדֶשׁ בְּעוֹדוֹ לִבּוֹשׁ אֶת הַחֹשֶׁן, הוּא יִישָׂא עֲלָיו אֶת שְׁמוֹת הַשִּׁבְטִים (שהרי שמות השבטים היו חקוקים על אבני החושן). פירוש המלה "קודש" בפסוק זה הינו בכל מקום בו אהרון חייב ללבוש את שמונת הבגדים,²⁰³² לְזָכְרוֹן לְפָנָי יִקְוֶה תָּמִיד (על ידי נשיאת שמות בני ישראל) ה' יזכור את זכות השבטים ויפקוד את בני ישראל בשלום²⁰³³: (ל) וְנִתְּתָה אֶל חֹשֶׁן הַמְּשֻׁפֵּט אֶת הָאוּרִים וְאֶת הַתְּמִים יֵשׁ לְשִׁים בְּתוֹךְ חוֹשֶׁן הַמְּשֻׁפֵּט אֶת הָאוּרִים וְהַתּוֹמִים. כפי שראינו בפסוק טז, החושן היה כפול והוא נעשה כמין כיס. לתוך כיס זה היו מכניסים את האורים והתומים, דהיינו קלף שכתוב עליו שם ה' המפורש,²⁰³⁴ וְהָיוּ עַל לֵב אֶהָרֵן בָּבֵאוּ לְפָנָי יִקְוֶה עַל יַדֵּי נְתִינַת הָאוּרִים וְהַתּוֹמִים בְּתוֹךְ הַחֹשֶׁן, הָאוּרִים וְהַתּוֹמִים הָיוּ עַל לִבּוֹ שֶׁל אֶהְרֹן כְּאִשֶׁר הוּא הִיָּה נֹכַח לְעִבּוֹד בְּמִקְוֶם בּוֹ הִיָּה חַיִּיב לְלַבּוֹשׁ אֶת שְׁמוֹנַת הַבְּגָדִים,²⁰³⁵ וְנָשָׂא אֶהָרֵן אֶת מְשֻׁפֵּט בְּנֵי יִשְׂרָאֵל עַל לְבוֹ לְפָנָי יִקְוֶה תָּמִיד כְּאִשֶׁר אֶהְרֹן יִלְבַּשׁ אֶת הַחֹשֶׁן, אֶהְרֹן יִתְפַּלֵּל עַל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל שִׁיזְכּוּ בְּמִשְׁפַּט לְפָנָי הוּא²⁰³⁶:

המעיל:

(לא) וְעָשִׂיתָ אֶת מְעִיל הָאֶפּוֹד יֵשׁ לַעֲשׂוֹת אֶת הַמְּעִיל שֶׁהָאֶפּוֹד נִיתֵן עָלָיו. הַמְּעִיל הִיָּה כְּמוֹ הַכְּתוֹנֶת, לְבוֹשׁ עַל כָּל הַגּוֹף, אֲלֵא שֶׁהַכְּתוֹנֶת הִיָּתְהָ צְמוּדָה לְבָשָׁר וְהַמְּעִיל הִיָּה נִיתֵן עַל הַכְּתוֹנֶת,²⁰³⁷ כְּלִיל תְּכֵלֶת (המעיל) כּוֹלוֹ עֲשׂוּי תְּכֵלֶת, חוֹטֵי צִמְרָה שֶׁהֵיוּ צְבוּעִים בְּדָם חִילּוּזֹן²⁰³⁸: (לב) וְהָיָה פִּי רֵאשׁוֹ בְּתוֹכוֹ לְמַעַיל הִיָּה פֶתַח כְּדִי לְהַכְנִיס דְּרָכּוֹ אֶת הַצּוּוּאָר (בניגוד למעילים שלנו שפתוחים לכל אורכם). התורה מצווה שפי המעיל, השוליים שמקיפים את פתח בית הצוואר, יוכנס לתוך פתח בית הצוואר ולא יבלוט החוצה,²⁰³⁹ שְׁפָה יְהִיָּה לְפָנָי סָבִיב הַשּׁוּלִיִּים שֶׁמְקִיפִים אֶת פֶּתַח בֵּית הַצּוּוּאָר, יִשְׁמָשׁוּ לְשִׁפְת פֶּתַח הַצּוּוּאָר כִּד שֶׁהַמְּעִיל לֹא יִקְרַע. כְּדִי לְחַזֵּק אֶת הַמְּעִיל, הַתּוֹרָה מְצַוָּה שֶׁבִשְׁעַת הָאֲרִיגָה, יֵשׁ לְקַפֵּל אֶת כָּל שׁוּלֵי פֶתַח בֵּית הַצּוּוּאָר לְתוֹךְ הַפֶּתַח, וְכִד, פֶּתַח בֵּית הַצּוּוּאָר יִהְיֶה חֲזָק יוֹתֵר בְּהִיּוֹתוֹ כְּפוּל,²⁰⁴⁰ מַעֲשֵׂה אֲרִיג אֶת הַשִּׁפָּה יֵשׁ לְקַפֵּל בְּשַׁעַת הָאֲרִיגָה, כְּפִי תִּחְרָא יְהִיָּה לוֹ כְּמוֹ פֶתַח הַשְּׁרִיזֹן. כִּשֶׁם שֶׁבֵּית הַצּוּוּאָר שֶׁל הַשְּׁרִיזֹן שְׁבִימִיָּהם, הִיָּה כְּפוּל, וְכַפְלוּ לְתוֹכוֹ

²⁰³² דעת מקרא.

²⁰³³ ספורנו.

²⁰³⁴ רש"י. א"ע (בפס' ו') כתב שהאורים ותומים הם דברים שעשויים מכסף וזהב. הרמב"ן הסכים עם רש"י וכתב שהאורים היו מאירים את האותיות שבשמות השבטים, ואילו התומים היו מגלים לשואל באיזה סדר לסדר את האותיות שדלקו.

²⁰³⁵ דעת מקרא.

²⁰³⁶ ספורנו. רש"י: אהרון יישא את המשפט שהאורים ותומים פסקו או א כפרת בני ישראל על עיוות הדין, תלוי בפירוש פסוק טז.

²⁰³⁷ רש"י וכן פירש רשב"ם. רמב"ן: המעיל אינו כמו הכותונת, אלא היה לבוש שהיה על כל גופו של הכה"ג, אלא שלא היו לו שרוולים (בניגוד לרש"י הסובר שהיו למעיל שרוולים כמו הכותונת).

²⁰³⁸ רש"י.

²⁰³⁹ רש"י.

²⁰⁴⁰ רש"י.

את השוליים, כך יש לעשות את המעיל,²⁰⁴¹ לֹא יִקְרַע על ידי הכנסת השוליים לתוך בית הצוואר, לא ניתן יהיה לקרוע את המעיל, כיוון שהשוליים יהיו חזקים²⁰⁴²: (לג) וְעֲשִׂיתָ עַל שׁוּלְיֹוֹ יֵשׁ לַעֲשׂוֹת בְּשִׁיפּוּלֵי המעיל,²⁰⁴³ רִמְנוֹי תְּכַלֵּת וְאַרְגָּמָן וְתוֹלַעַת שָׁנִי רִימוֹנִים, עיגולים שהיו עשויים מחוטי תכלת, ארגמן ותולעת שני,²⁰⁴⁴ עַל שׁוּלְיֹוֹ סָבִיב הַרִימוֹנִים הִיוּ תְּלוּיִים בְּשִׁיפּוּלֵי המעיל, והיו מסביב לכל המעיל, וּפְעָמָנִי זָהָב בְּתוֹכָם סָבִיב בֵּין הַרִימוֹנִים יֵשׁ לַעֲשׂוֹת פְּעֻמוֹנִים מִזָּהָב. הפעמונים היו מורכבים משני חלקים: זג (החלק החיצוני) וענבל (החלק שמכה בזג ועל ידי כך נוצר רעש)²⁰⁴⁵: (לד) פְּעָמָן זָהָב וְרִמּוֹן לִיד כָּל פְּעֻמוֹן מִזָּהָב, הִיָּה רִימּוֹן,²⁰⁴⁶ פְּעָמָן זָהָב וְרִמּוֹן לִיד כָּל פְּעֻמוֹן מִזָּהָב, הִיָּה רִימּוֹן, עַל שׁוּלְיֵי הַמְּעִיל סָבִיב כִּךְ הִיָּה מִסְבִּיב לַמְּעִיל עַל שִׁיפּוּלֵי המעיל: (לה) וְהָיָה עַל אֶהָרָן לְשָׂרֵת הַמְּעִיל יִהְיֶה עַל אֶהָרָן בְּשַׁעֲהָ שֶׁהוּא כֹנֵס לְשִׁמֶשׁ בְּמִשְׁכָּן, וְנִשְׁמַע קוֹלוֹ בְּבֵאוֹ אֶל הַקֹּדֶשׁ לְפָנָי יִקְוֶה וּבְצֵאתוֹ עַל יְדֵי לְבִישַׁת הַמְּעִיל שֶׁעָלָיו הַפְּעֻמוֹנִים, נִשְׁמַע הַקּוֹל שֶׁל אֶהָרָן בְּשַׁעֲהָ שֶׁהוּא בֹא לַעֲבוֹד וּבְשַׁעֲהָ שֶׁהוּא מְסִיִּים אֶת עֲבוֹדוֹ,²⁰⁴⁷ וְלֹא יָמוֹת עַל יְדֵי לְבִישַׁת כָּל הַבְּגָדִים כּוֹלֵם בְּשַׁעֲתָ הָעֲבוֹדָה, אֶהָרָן לֹא יָמוֹת. אִךְ אִם הִיָּה חָסֵר לוֹ בְּגַד אֶחָד מִשְׁמוֹנֵת בְּגָדֵי בְּשַׁעֲתָ עֲבוֹדוֹ, חַיִּיב אֶהָרָן מִיתָה²⁰⁴⁸:

הַצִּיץ:

(לו) וְעֲשִׂיתָ צִיץ זָהָב טָהוֹר יֵשׁ לַעֲשׂוֹת צִיץ הַעֲשׂוּי מִזָּהָב טָהוֹר. הַצִּיץ הִיָּה מַעֲיָן טָס שֶׁל זָהָב שְׂרוּחְבוֹ הִיָּה שְׁתֵּי אַצְבָּעוֹת. טָס זֶה הִיָּה מְקִיף אֶת כָּל מִצְחוֹ שֶׁל הַכֹּהֵן הַגָּדוֹל,²⁰⁴⁹ וּפְתַחַתָּ עָלָיו פְּתוּחֵי חֹתָם קֹדֶשׁ לִיקְוֶה יֵשׁ לְגַלְף, לַחֲרוֹץ עַל הַצִּיץ בְּכַתֵּב בְּרוּר אֶת הַמִּילִים קֹדֶשׁ לַהֲיִי²⁰⁵⁰: (לז) וְשִׁמְתָּ אֹתוֹ עַל פְּתִיל תְּכַלֵּת יֵשׁ לְשִׁים אֶת הַצִּיץ מֵעַל לַפְּתִיל תְּכַלֵּת כְּפִי שֶׁנִּבְאָר. בְּשְׁנֵי קְצוֹת הַצִּיץ הִיוּ נִקְבִים, לְתוֹכָם הִיוּ מְכֻנְסִים חוּטֵי תְּכַלֵּת. כְּמוֹ כֵן, בְּאִמְצַע הַצִּיץ, הִיָּה נִקֵּב, דְּרָכּוֹ הִשְׁחִילוֹ חוּט תְּכַלֵּת נוֹסֵף. הַחוּטִים הַצַּדִּיִּים נִמְשְׁכוּ עַד הָעוֹרֵף וְשִׁם נִקְשְׂרוּ, וְאִילוֹ פְּתִיל הַתְּכַלֵּת הָעֲלִיּוֹן עָבַר מֵעַל לַמִּצְנַפֵּת הַכֹּהֵן הַגָּדוֹל עַד שֶׁהִגִּיעַ לְעוֹרְפוֹ, וְשִׁם נִקְשַׁר,²⁰⁵¹ וְהָיָה עַל הַמִּצְנַפֵּת הַחוּט הָאִמְצָעִי יַעֲבוֹר עַל הַמִּצְנַפֵּת,²⁰⁵² אֶל מוֹל פְּנֵי הַמִּצְנַפֵּת יִהְיֶה הַצִּיץ יִהְיֶה עַל הַמִּצַּח כִּנְגַד הַמִּצְנַפֵּת. הַמִּצְנַפֵּת נִמְצָאת לַמַּעֲלָה עַל רֵאשׁוֹ שֶׁל הַכֹּהֵן הַגָּדוֹל וּמִגִּיעָה כְּמַעַט עַד לַמִּצַּח, וְאִילוֹ

²⁰⁴¹ רש"י. רשב"ם פירש שכפי תחרא היינו, הפתח של ראשו.

²⁰⁴² כך משמע לפי רש"י. ספורנו כתב שהציווי "לא יקרע" מוסב על צורת הפתח של בית הצוואר: הפתח צריך להיות עגול ולא להיפתח לאורך או לרוחב.

²⁰⁴³ אונקלוס.

²⁰⁴⁴ רש"י.

²⁰⁴⁵ רש"י. הרמב"ן חלק על רש"י וכתב שהפעמונים היו בתוך הרימונים, הרימונים שימשו בית לפעמונים. הרמב"ן אינו מקבל את פירושו של רש"י, שהרי לפי רש"י, הרימונים שימשו רק לנוי, ואם הרימונים שימשו לנוי, מדוע לא פירטה התורה את דרך עשייתם?

²⁰⁴⁶ רש"י.

²⁰⁴⁷ רשב"ם. רמב"ן: הטעם של הפעמונים הוא מכיוון שאין זה ראוי להיכנס לשרת את אדונו ללא רשות וע"י הפעמונים הכה"ג כאילו מבקש רשות. בסוף הביא הרמב"ן מדרש שהטעם הוא מכיוון שהכה"ג צריך בגדים שהמלאכים יפחדו ממנו.

²⁰⁴⁸ רש"י. רמב"ן: ציווי זה נאמר על המכנסיים ולא על כל הבגדים. אוה"ח: הציווי נאמר על הפעמונים.

²⁰⁴⁹ רש"י. רשב"ם: נקרא ציץ מכיוון שהוא מציץ מן החרקים, כולם רואים את הציץ כשהוא על המצח.

²⁰⁵⁰ אונקלוס.

²⁰⁵¹ רש"י. רמב"ן פירש שהיה חוט אחד שהיה נכנס בשני הנקבים שבקצוות ונקשר על העורף. גם הרמב"ם סובר שהיה רק חוט אחד, אלא שסובר שהחוט היה מקיף גם את המקום שהיה מתחת לציץ. לא הבנתי את רשב"ם. א"ע: על כאן במשמע של "עם", היו לובשים את הציץ עם פתיל של תכלת.

²⁰⁵² רש"י.

הציץ נמצא על המצח²⁰⁵³: (לח) וְהָיָה עַל מִצַּח אֶהְרֵן הַצִּיץ יִהְיֶה עַל מִצְחוֹ שֶׁל אֶהְרֹן, וְנָשָׂא אֶהְרֵן אֶת עֹן הַקְּדוּשִׁים אֲשֶׁר יִקְדִּישׁוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לְכָל מִתְנַת קְדוּשֵׁיהֶם עַל יְדֵי לְבִישַׁת הַצִּיץ, אֶהְרֹן מִכְפֵּר עַל חֲטָאֵי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל הַקְּשׁוּרִים בַּהֲקִרְבַת דָּם וְחִלְבֵי קִרְבָּנוֹת בְּטוֹמָאָה,²⁰⁵⁴ וְהָיָה עַל מִצְחוֹ תַּמִּיד לְרִצּוֹן לָהֶם לְפָנָי יִקְוֶה בְּכָל פֶּעַם שֶׁהִכְהֵן הַגְּדוֹל לֹבֵשׁ אֶת הַצִּיץ, אֲסוּר לוֹ לְהִסִּיחַ אֶת דַּעְתּוֹ מֵהַצִּיץ, אֲלֵא עֲלָיו לְמַשְׁמֵשׁ כָּל הַזְּמַן אֶת הַצִּיץ, וְעַל יְדֵי לְבִישַׁת הַצִּיץ עוֹוֹן הַקִּרְבַת קִרְבָּנוֹת בְּטוֹמָאָה מִתְכַּפֵּר לְבְנֵי יִשְׂרָאֵל²⁰⁵⁵:

הַכְּתוּנָה וְהַמְכַנְסִיִּים:

(לֹט) וְשִׁבְעָתָה הַכְּתוּנָת שִׁשׁ יֵשׁ לַעֲשׂוֹת מִפִּשְׁתָּן אֶת הַכְּתוּנָת בַּה הָיוּ מִשְׁבְּצוֹת לְנוֹי,²⁰⁵⁶ וְעָשִׂיתָ מִצְנַפֶּת שֵׁשׁ וְכֹן יֵשׁ לַעֲשׂוֹת אֶת הַמִּצְנַפֶּת, מֵעֵין כּוּבַע, מִפִּשְׁתָּן,²⁰⁵⁷ וְאַבְנֵי תַעֲשֶׂה מֵעֵשָׂה רֶקֶם יֵשׁ לַעֲשׂוֹת אֶת הָאֲבֵנִים, מֵעֵין חֲגוּרָה, בְּמַעֲשֵׂה רוֹקֵם, דְּהֵיִינוּ, שֶׁהִצַּד הַחִיצוֹנִי וְהִצַּד הַפְּנִימִי לֹא הָיוּ שׁוּוִים: (מ) וְלְבָנֵי אֶהְרֵן תַּעֲשֶׂה כְּתָנִית וְעָשִׂיתָ לָהֶם אֲבָנִיטִים לְבְנֵי אֶהְרֹן, שְׂאִינִים כְּהֵנִים גְּדוּלִים, תַּעֲשֶׂה כֹתָנוֹת וְאַבְנִיטִים,²⁰⁵⁸ וּמְגַבְעוֹת תַּעֲשֶׂה לָהֶם וְכֹן תַּעֲשֶׂה לְבְנֵי אֶהְרֹן מְגַבְעוֹת, לְכַבּוֹד וְלִתְפָאֶרֶת בְּגַדֵי הַכְּהוֹנָה יִהְיוּ נִכְבָּדִים וּמְפֹאָרִים, מֵעֵין בְּגַדֵי מַלְכוּת²⁰⁵⁹: (מֵא) וְהִלְבַּשְׁתָּ אֹתָם אֶת אֶהְרֵן אֶחָיִד יֵשׁ לְהַלְבִּישׁ אֶת אֶהְרֹן בְּשִׁמוֹנֵת הַבְּגָדִים שֶׁל הַכְּהֵן הַגְּדוֹל,²⁰⁶⁰ וְאֶת בְּנָיו אֹתוֹ יֵשׁ לְהַלְבִּישׁ אֶת בְּנֵי אֶהְרֹן, בְּאַרְבַּעַת הַבְּגָדִים הַשֵּׁיִכִים לְכַהֵן הַדְּיוֹט,²⁰⁶¹ וּמִשְׁחָתָה אֹתָם יֵשׁ לְמַשׁוּחַ אֶת אֶהְרֹן וּבְנָיו בְּשֶׁמֶן הַמִּשְׁחָה (אֶת פִּירוֹט צוֹרֵת הַמִּשְׁחָה נִלְמַד בְּהַמְשַׁךְ),²⁰⁶² וּמִלְאָתָה אֶת יְדָם תִּמְנַה אוֹתָם לְהִיּוֹת כְּהֵנִים,²⁰⁶³ וְקִדְשְׁתָּ אֹתָם תִּקְרִיב אֶת הַקִּרְבָּנוֹת שֶׁל אֶהְרֹן וּבְנָיו, כְּכִי שֶׁנִּרְאָה שֶׁמֶשָׁה הַקִּרִּיב בִּימֵי הַמִּילּוּאִים,²⁰⁶⁴ וְכִהְנֹנוּ לִי עַל יְדֵי קִיוֹם כָּל הַפְּעוּלוֹת הַלְלוּ: לְבִישַׁת הַבְּגָדִים, מִשְׁחָה בְּשֶׁמֶן הַמִּשְׁחָה, מִיְנוֹי הַכְּהֵנִים וְהַקִּרְבַת קִרְבָּנוֹתֵיהֶם, יְמוֹנוֹ אֶהְרֹן וּבְנָיו לְהִיּוֹת כְּהֵנִים: (מֵב) וְעָשִׂיתָ לָהֶם מְכַנְסֵי בָד לְכִסּוֹת בָּשָׂר עֲרוּהָ יֵשׁ לַעֲשׂוֹת לְאֶהְרֹן וּלְבְנָיו מְכַנְסֵיִם מִפִּשְׁתָּן כְּדֵי לְכַסּוֹת אֶת עֲרוֹתָם,²⁰⁶⁵ מִמִּתְנִיִם וְעַד יְרֵכֵים יִהְיוּ הַמְכַנְסֵיִם יִכְסּוּ אֶת הַכְּהֵנִים מִמוֹתְנֵיהֶם וְעַד לִירְכֵיהֶם: (מֵג) וְהָיוּ עַל אֶהְרֵן וְעַל בְּנָיו

²⁰⁵³ רמב"ן.

²⁰⁵⁴ רש"י.

²⁰⁵⁵ רש"י וכדעת עודהו נמצא עליו מרצה. בגמ' ישנה דיעה נוספת הסוברת שהציץ מכפר גם כשהכה"ג אינו לובשו וזהו לשון שתמיד היה מרצה, גם בשעה שהכה"ג לא היה לובשו.

²⁰⁵⁶ רש"י + אונקלוס.

²⁰⁵⁷ אונקלוס.

²⁰⁵⁸ רש"י.

²⁰⁵⁹ הטעם בחזרה על "לכבוד ולתפארת": אוה"ח: כדי ללמדנו שכהן שעבד בבגדים קרועים, עבודתו פסולה. רשב"ם סובר שהחזרה כאן היא רק בשביל המגבעת, רק המגבעת היא לכבוד ולתפארת, כיוון שהם נראים יותר שהרי הם מונחים על הראש, ולפיכך יש לוודא שיהיו מהודרים יותר.

²⁰⁶⁰ רש"י.

²⁰⁶¹ רש"י.

²⁰⁶² רש"י.

²⁰⁶³ רש"י. ספורנו: תשלום אותם שיהיו ראויים לעבוד, וכדבריו כתב הרמב"ן. הרמב"ן כתב פירוש נוסף שהכוונה היא שידיהם יהיו מלאים בהקרבת קרבנות, אך הרמב"ן כתב שהפירוש הראשון הוא עיקר. א"ע בשם רס"ג: על ידי המשיחה, אתה משלים את החיוב המוטל על אהרון ובניו, ובשם עצמו כתב שהכוונה למעשה הכהונה, על ידי המשיחה, מותר לאהרון ובניו לעשות את המעשים המוטלים על הכהנים.

²⁰⁶⁴ תרגום יונתן.

²⁰⁶⁵ אונקלוס.

בְּבֹאֵם אֶל אֹהֶל מוֹעֵד בְּגַדֵי הַכְּהוֹנָה יִהְיוּ עַל אַהֲרֹן וּבָנָיו בְּשַׁעֲהָ שֶׁהֵם נֹכְסִים לְמִקְדָּשׁ אוֹ לְמִשְׁכָּן,²⁰⁶⁶ אוֹ בְּגִשְׁתֶּם אֶל הַמִּזְבֵּחַ לְשֵׁרֵת בְּקֹדֶשׁ וְכֵן יִהְיוּ הַכְּהֹנִים לְבוּשִׁים בְּבְגַדֵי הַכְּהוֹנָה גַם כְּשִׁבְאִים לְהַקְרִיב קִרְבָּנוֹת עַל גְּבֵי הַמִּזְבֵּחַ,²⁰⁶⁷ וְלֹא יִשְׂאוּ עֵוֹן וְיָמָתוּ עַל יַדֵי לְבִישַׁת בְּגַדֵי הַכְּהוֹנָה, הַכְּהֹנִים לֹא יִחְטְאוּ, אֲךָ אִם הֵם יַעֲבֹדוּ לֹלֵא בְּגַדֵי כְהוֹנָה, יִהְיֶה בְּכַךְ חֹטֵא וְהַכְּהֹנִים יִהְיוּ חַיִּיבִים מִיָּתָה,²⁰⁶⁸ חֲקַת עוֹלָם לוֹ וְלִזְרְעוֹ אַחֲרָיו צִוּוּי זֶה, שֶׁל לְבִישַׁת בְּגַדֵי כְהוֹנָה, הוּא צִוּוּי לְשַׁעֲהָ, לְזִמְן הַקָּמַת הַמִּשְׁכָּן, וְלְדוֹרוֹת. תְּמִיד, בְּכָל הַדּוֹרוֹת, יִהְיוּ הַכְּהֹנִים חַיִּיבִים לְלַבּוֹשׁ בְּגַדֵי כְהוֹנָה בְּשַׁעֲת עֲבוֹדָתָם²⁰⁶⁹:

שמות פרק כט

(א) וְזֶה הַדְּבָר אֲשֶׁר תַּעֲשֶׂה לָהֶם לְקַדֵּשׁ אֹתָם לְכַהֵן לִי (ה' מְצוּוֹה אֶת מֹשֶׁה) אֱלוֹהִים הַדְּבָרִים שֶׁעֲלִיד לַעֲשׂוֹת עַל מִנַּת לְקַדֵּשׁ אֶת אַהֲרֹן וּבָנָיו לְהִיּוֹת כְּהֹנִים שִׁישְׁרֹתוֹ אוֹתִי,²⁰⁷⁰ לְקַח קַח אֶת הַדְּבָרִים הַבָּאִים: (I) פֶּר אֶחָד בֶּן בָּקָר (עֲלִיד לְקַחַת) פֶּר שֶׁהוּא בֶן שְׁלֹשׁ שָׁנִים,²⁰⁷² (2) וְאַיִלִם שְׁנַיִם וְכֵן עֲלִיד לְקַחַת שְׁנֵי אֵילִים, תְּמִימִים גַּם הַפֶּר וְגַם הָאֵילִים צָרִיכִים לְהִיּוֹת תְּמִימִים, לֹלֵא מוֹם: (ב) (3) וְלַחֵם מִצּוֹת (וְכֵן עֲלִיד לְקַחַת) לַחֵם מִצּוֹת. לְלַחֵם הַמִּצּוֹת יִשְׁנֵם שְׁלֹשָׁה שְׁמוֹת: לַחֵם מִצּוֹת, רְבוּכָה וְחֹלֶת לַחֵם שְׁמֹן. כִּדְ הֵיוּ מְכִינִים אֶת לַחֵם הַמִּצּוֹת: הֵיוּ לְשִׁים אֶת הַבֶּצֶק בְּמִים רוֹתְחִים, אוֹפִים בְּתַנּוּר אֶת הַבֶּצֶק לְמַעַט זֶמֶן, וְלֹאֲחֵר מִכֵּן הֵיוּ מְטַגְּנִים אֶת הַבֶּצֶק בְּשֶׁמֶן עַל אֲלֶפֶס,²⁰⁷³ (4) וְחֹלֶת מִצַּת בְּלוֹלָת בְּשֶׁמֶן מְכִינִים אֶת הַחֹלֶת הַמִּצּוֹת כִּד: לֹקַחִים אֶת הַסֶּלֶת, בּוֹלְלִים (=מְעַרְבְּבִים) אֶת הַסֶּלֶת יַחַד עִם הַשֶּׁמֶן,²⁰⁷⁴ מוֹסִיפִים מִים פּוֹשְׁרִים, וְכִד מְכִינִים בֶּצֶק עֵבֶה. חַיִּיבִים לְלוֹשׁ כָּל הַזֶּמֶן אֶת הַבֶּצֶק עַל מִנַּת שֶׁהַבֶּצֶק לֹא יִחְמֵץ. אֶת הַבֶּצֶק מַחְלִקִים לְעֶשֶׂר חֲלוֹת.²⁰⁷⁵ (5) וְרִקִּיקֵי מִצּוֹת מִשְׁחִים בְּשֶׁמֶן כֹּאן, כִּדִּי לְהַכִּין אֶת רִקִּיקֵי הַמִּצּוֹת, אֵינוֹ בּוֹלֵל אֶת הַסֶּלֶת יַחַד עִם הַשֶּׁמֶן, אֲלֵא שׁוֹמֵר אֶת הַשֶּׁמֶן בֶּצֶד, מְעַרְבֵב אֶת הַסֶּלֶת יַחַד עִם מִים פּוֹשְׁרִים, וּמְכִין אֶת הַבֶּצֶק בְּצוֹרָה דְקָה (כְּמוֹ מִצָּה) וְלֹאֲחֵר שֶׁהַמִּצָּה מוֹכְנָה, הוּא מוֹרַח (=מְשִׁיחָה) אֶת הַשֶּׁמֶן עַל גְּבֵי הַמִּצָּה,²⁰⁷⁶ סֶלֶת חֲטִיִּם תַּעֲשֶׂה אֹתָם יֵשׁ לְהַכִּין אֶת לַחְמֵי הַמִּצּוֹת, חֲלוֹת הַמִּצּוֹת וְרִקִּיקֵי הַמִּצּוֹת מְסוּלָּת, קִמַּח מְנוּפָה וְטוֹב.²⁰⁷⁷ מְכָל אֶחָד מִשְׁלֹשֶׁת סוּגֵי הַלַּחְמִים, הַבִּיאוּ בְּסֶדֶד הַכֹּל עֶשְׂרֵה לַחְמִים, כִּד שֶׁבְּסֶדֶד הַכֹּל הֵיוּ שְׁלֹשִׁים לַחְמִים²⁰⁷⁸: (ג) וְנָתַתְּ אוֹתָם עַל סֶל אֶחָד יֵשׁ לְשִׁים אֶת שְׁלֹשִׁים הַלַּחְמִים בְּתוֹךְ סֶל,²⁰⁷⁹ וְהִקְרַבְתָּ אוֹתָם בְּסֶל יֵשׁ לְהַבִּיא אֶת הַסֶּל עִם שְׁלֹשִׁים

²⁰⁶⁶ רש"י.

²⁰⁶⁷ אונקלוס.

²⁰⁶⁸ רש"י.

²⁰⁶⁹ רש"י.

²⁰⁷⁰ אונקלוס.

²⁰⁷¹ רש"י. אזה"ח: לקח נאמר דווקא בלשון זו כדי לומר לנו שיש רשות לאהרון לקחת את הפר משל עצמו או משל משה.

²⁰⁷² גמ' מסכת ר"ה דף י'.

²⁰⁷³ רש"י ורמב"ם הלכות מעשה הקרבנות פרק ט' הלכה יט'.

²⁰⁷⁴ א"ע: שמן זה הוא שמן זית.

²⁰⁷⁵ עיין בחוברת על ויקרא, פרק ב', פסוק ד'.

²⁰⁷⁶ עיין בחוברת על ויקרא, פרק ב', פסוק ד'.

²⁰⁷⁷ א"ע, והסתפק מה מקור הלשון של סלת אם הוא סמיד או סלית. בסוף דבריו אמר שיש הסוברים שסלת היינו חטיים טחונות.

²⁰⁷⁸ רש"י.

²⁰⁷⁹ אונקלוס.

הלחמים אל חצר המשכן, ביום משיחת המשכן,²⁰⁸⁰ וְאֵת הַפֶּר וְאֵת שְׁנֵי הָאֵילִים (וכן, ביום משיחת המשכן) יש להביא את הפר ואת שני האילים אל חצר המשכן; (ד) וְאֵת אֶהָרֹן וְאֵת בְּנָיו תִּקְרִיב אֶל פֶּתַח אֹהֶל מוֹעֵד (ביום משיחת המשכן) יש להביא את אהרון ובניו אל פתח המשכן,²⁰⁸¹ וְרַחֲצֵת אֶתְּם בַּמַּיִם אַהֲרֹן וּבְנָיו יִטְבְּלוּ אֶת גּוֹפֵם בַּמְּקוּוֹה²⁰⁸²: (ה) וְלִקְחֶתָּ אֶת הַבְּגָדִים מִשֶּׁה, עֲלִיד לַקַּחַת אֵיִתְךָ לַפֶּתַח אוֹהֶל מוֹעֵד אֶת בְּגָדֵי הַכַּהֲוֹנָה, וְהִלְבַּשְׁתָּ אֶת אֶהָרֹן אֶת הַכֹּהֲנֵת וְאֵת מְעִיל הָאֶפֶד וְאֵת הָאֶפֶד וְאֵת הַחֹשֶׁן (ה' מצווה את משה) עֲלִיד לַהֲלִיבִישׁ אֶת אַהֲרֹן בְּכַתּוּנָת, בְּמַעִיל וּבֶאֱפֹד, וּבְחוּשׁוֹ,²⁰⁸³ וְאֶפְדֹתָ לוֹ בַּחֹשֶׁב הָאֶפֶד עֲלִיד לַחֲגוּר אֶת הַחֲגוּרָה שֶׁנִּמְצָאָת עַל הָאֶפֶד וְנִקְרָאָת חֶשֶׁב הָאֶפֶד (כפי שראינו בפרק הקודם, הייתה על האפוד מעין חגורה שנקראת חשב האפוד)²⁰⁸⁴: (ו) וְשִׁמַּתָּ הַמִּצְנֶפֶת עַל רֹאשׁוֹ (ה' מצווה את משה) עֲלִיד לְשִׁים אֶת הַמִּצְנֶפֶת עַל רֹאשׁוֹ שֶׁל אַהֲרֹן,²⁰⁸⁵ וְנָתַתָּ אֶת נֹזֵר הַקֹּדֶשׁ עַל הַמִּצְנֶפֶת וְכֵן, עֲלִיד לְשִׁים אֶת הַצִּיץ עַל הַמִּצְנֶפֶת בְּאוֹפֶן שֶׁלֹּמְדוֹנוּ בְּפֶרֶק הַקּוּדֵם²⁰⁸⁶: (ז) וְלִקְחֶתָּ אֶת שֶׁמֶן הַמִּשְׁחָה (ה' מצווה את משה) עֲלִיד לַקַּחַת אֶת שֶׁמֶן הַמִּשְׁחָה, וְיִצְקֶתָּ עַל רֹאשׁוֹ וּמִשְׁחָתָּ אֹתוֹ עֲלִיד לְשִׁפּוֹךְ מִשְׁמֵן הַמִּשְׁחָה עַל רֹאשׁוֹ שֶׁל אַהֲרֹן וּלְמִשׁוֹחַ אֶת אַהֲרֹן בְּשֶׁמֶן הַמִּשְׁחָה. צוֹרֵת הַמִּשְׁחָה הַיִּיתָה כֵּן: הִיָּה לֹקַח טִיפַת שֶׁמֶן, שׁוֹפֵךְ עַל רֹאשׁוֹ שֶׁל אַהֲרֹן, לֹקַח עוֹד טִיפַת שֶׁמֶן וְשֵׁם טִיפָה זֶה בֵּין עֵינָיו שֶׁל אַהֲרֹן, וּמַחְבֵּר אֶת טִיפַת הַשֶּׁמֶן שֶׁעַל רֹאשׁוֹ שֶׁל אַהֲרֹן, לְטִיפָה שֶׁהֵייתָה בֵּין עֵינָיו²⁰⁸⁷: (ח) וְאֵת בְּנָיו תִּקְרִיב תִּקְרָא לְבְנֵי אַהֲרֹן כְּדֵי שִׁיגִישׁוּ אֵלַיךְ,²⁰⁸⁸ וְהִלְבַּשְׁתָּם כְּתֹנֶת תִּלְבִּישׁ אֶת בְּנֵי אַהֲרֹן בְּכֹתֻנּוֹת שֶׁל הַכַּהֲנִים: (ט) וְחִגְרַתָּ אֶתְּם אֶבְנֵי אֶהָרֹן וּבְנָיו עֲלִיד לַחֲגוּר אֶת אַהֲרֹן וּבְנָיו בְּאַבְנֵי, בַּחֲגוּרָה שֶׁהֵייתָה מֵעַל לְכֹתֻנּוֹת. אֲמַנְם, מִשֶּׁה חָגַר עַל אַהֲרֹן אֶת הָאַבְנֵי עוֹד לְפָנַי כֵּן, שֶׁכֵּן הָאַבְנֵי הֵיָה מִתַּחַת לְמַעִיל, וְכֵבֵר בְּפִסּוֹק ה' צוּוּה מִשֶּׁה לְהַלְבִּישׁ עַל אַהֲרֹן אֶת הַמַּעִיל,²⁰⁸⁹ וְחִבַּשְׁתָּ לְהֵם מְגִבְעָת עֲלִיד לְהַלְבִּישׁ עַל רֹאשָׁם שֶׁל בְּנֵי אַהֲרֹן אֶת הַמְּגִבְעוֹת.²⁰⁹⁰ בְּפִסּוֹקִים שֶׁל הַצִּיּוּי, לֹא מוֹזְכָר שֶׁהִיָּה צָרִיךְ לְמִשׁוֹחַ אֶת בְּנֵי אַהֲרֹן בְּשֶׁמֶן הַמִּשְׁחָה, אֶךְ מִתִּיאוֹר הַמִּשְׁחָה מִשְׁמַע שֶׁגַם הֵם נִמְשָׁחוּ,²⁰⁹¹ וְהֵיָתָה לְהֵם

²⁰⁸⁰ רש"י.

²⁰⁸¹ הרמב"ן הסתפק אם "אל פתח אוהל מועד" מוסב גם על לקיחת הסל, ואז הציווי על רחיצת אהרון ובניו הוא שונה משאר הפסוק, שכן שאר הפסוק מדבר גם על הלחמים והקרבנות, ואילו הרחיצה היא רק על אהרון ובניו, או שמא גם ההקרבה אל פתח אוהל מועד מדבר רק על אהרון ובניו והתורה פשוט לא פירטה להיכן לקחת את סל הלחמים והקרבנות, מכיון שהדבר ברור מאליו.

²⁰⁸² רש"י.

²⁰⁸³ א"ע: גם החושן נקרא בגד היות והוא מכסה את הלב.

²⁰⁸⁴ רש"י.

²⁰⁸⁵ א"ע: כאן המצנפת נמנתה לפי סדר הלבשה ואילו בפרק הקודם, המצנפת נמנתה לפני האבנט, היות והמצנפת הייתה חשובה יותר.

²⁰⁸⁶ רש"י.

²⁰⁸⁷ רש"י. א"ע כתב שהמשיחה הייתה חייבת להיעשות לפני חבישת המצנפת, שהרי לאחר חבישת המצנפת, אין מקום בראשו של אהרון למשיחה בשמן. הרמב"ן כתב שהמצנפת לא כיסתה את כל הראש, ולכן, באמצע המקום היה מקום מגולה, עליו שפכו את השמן.

²⁰⁸⁸ דעת מקרא. א"ע: הציווי כאן הוא להקריב את בני אהרון לפתח אוהל מועד, אך לא הבנת את פירושו, שהרי כבר נאמר למשה בפס' ד' להקריב את בני אהרון אל פתח אוהל מועד.

²⁰⁸⁹ עיין יהל אור אות מב'. רשב"ם: אמנם חז"ל למדו דברים משינוי הסדר בציווי מהסדר במעשה, אך לפי הפשט אין לדקדק בכך.

²⁰⁹⁰ גם לשיטת רש"י ורמב"ן (עיין בהערות בריש פרק כח) שמצנפת ומגבעות הם כמעט אותו דבר, לא ניתן לומר שבפסוק זה הכוונה היא לחבישת המגבעות של אהרון, שהרי חבישת המצנפת הוזכרה כבר בפס' ו'. מעניין, שדווקא לשיטת הא"ע המבדילה בין המגבעות למצנפת, היה ניתן לומר שהתורה חוזרת כאן גם לאהרון, שהרי הא"ע פירש משיחת השמן הייתה לפני חבישת המגבעות, כפי שהסברנו לעיל.

²⁰⁹¹ אמנם, הא"ע בפס' ז' כתב שרק אהרון נמשח.

בְּהִנֵּה לְחַקֵּת עוֹלָם על ידי הלבשת בגדי הכהונה ומשיחת הכהנים, הכהונה תהיה נתונה לאהרון ולצאצאיו לעולם, הכהונה תתקיים באהרון ובצאצאיו לעולם,²⁰⁹² **וּמִלֵּאתָ יָד אֶהְרֹן וְיָד בְּנָיו** על ידי משיחת אהרון ובניו, והלבשת בגדי הכהונה, אתה תחנוך את אהרון ובניו לעבודת הכהונה, לאחר פעולות אלו, בני אהרון ימונו להיות כהנים²⁰⁹³: **(י) וְהִקְרַבְתָּ אֶת הַפֶּר לִפְנֵי אֹהֶל מוֹעֵד** (ה' ציווה את משה) תקריב את הפר אל חצר המשכן שלפני אוהל מועד,²⁰⁹⁴ **וְסַמְדָּ אֶהְרֹן וּבְנָיו אֶת יְדֵיהֶם עַל רֹאשׁ הַפֶּר** אהרון ובניו יסמכו את ידיהם על ראש הפר. סמיכה הינה פעולה בה מניחים את הידיים פשוטות בחוזקה על ראש הקרבן: **(יא) וְשַׁחֲטָתָ אֶת הַפֶּר לִפְנֵי יְקוֹק פֶּתַח אֹהֶל מוֹעֵד** ה' ציווה את משה לשחוט את הפר בפתח אוהל מועד. פתח אוהל מועד נמצא בדיוק מול המקום בו ארון הברית היה מונח, ולכן נקרא פתח אוהל מועד "לפני ה'"²⁰⁹⁵: **(יב) וְלִקְחֶתָ מְדָם הַפֶּר** (ה' ציווה את משה) קח חלק מדם הפר ששחטת, **וְנִתְתָּה עַל קַרְנֵת הַמִּזְבֵּחַ בְּאֶצְבָּעֶךָ** תן מדם הפר על קרנות המזבח, על ידי שתזה את הדם באצבעך,²⁰⁹⁶ **וְאֵת כָּל הַדָּם תִּשְׁפֹּךְ אֶל יְסוּד הַמִּזְבֵּחַ** את שאר הדם שלא הזית על קרנות המזבח, תשפוך על יסוד המזבח.²⁰⁹⁷ האמה התחתונה של המזבח בלטה יותר משאר המזבח. בליטה זו נקראת יסוד, והיה מקום על היסוד שם שפכו חלק מדם הקרבנות²⁰⁹⁸: **(יג) וְלִקְחֶתָ אֶת כָּל הַחֵלֶב הַמְּכֻסָּה אֶת הַקֶּרֶב** עליך לקחת את החלב, השומן, שמכסה חלק בבמה שנקרא קרב, (חלק זה מכיל את מערכת העיכול של הבהמה),²⁰⁹⁹ **וְאֵת הַיִּתְרֹת** היותרת היא רצועה של בשר אדום המקיפה את הוילון שמחלק את חלל הבהמה לשני חלקים, **עַל הַכֶּבֶד** עם חלק מהכבד,²¹⁰⁰ **וְאֵת שְׁתֵּי הַפְּלִיִּת** כן יש לקחת את שתי הכליות של הפר, **וְאֵת הַחֵלֶב אֲשֶׁר עֲלֵיהֶן** כמו כן יש לקחת את החלב המכסה את הכליות של הפר, **וְהִקְטַרְתָּ הַמִּזְבֵּחַ** את כל הדברים הללו (החלב המכסה על הקרב, היותרת עם חלק מהכבד, הכליות והחלב שעל הכליות) עליך להעלות למזבח²¹⁰¹: **(יד) וְאֵת בֶּשֶׂר הַפֶּר** את הבשר של הפר (שכאמור לא הוקרב על גבי המזבח), **וְאֵת עֲרוֹ** את עור הפר, **וְאֵת פְּרִשׁוֹ** וכן את שאריות האוכל והצואה שעדיין היו באיברים הפנימיים של הפר, **תִּשְׂרֹף בְּאֵשׁ מִחוּץ לַמִּחֲנֶה** (את בשר

²⁰⁹² אונקלוס. רמב"ן משה לא הלביש את אהרון ובניו במכנסיים, היות וכל מטרת לבישת המכנסיים היא רק כדי לכסות את בשר הערווה, ואהרון ובניו לבשו את המכנסיים בהצנע.

²⁰⁹³ רש"י. אה"ח: מילוי ידיים, היינו משיחה בשמן המשחה.

²⁰⁹⁴ רש"י. הסיבה להכרח לומר שכוונת הפסוק היא לחצר המשכן שלפני אוהל מועד ולא לומר שהכוונה היא לפתח אוהל מועד עצמו היא מכיוון שהפר נשחט לשם קרבן חטאת, ושחיטת קרבן חטאת היא בצפון. א"ע: קשה שהיה כבר נאמר למשה להקריב את הפר אל פתח אוהל מועד. אלא פירוש הפסוק הוא כך: **כַּאֲשֶׁר** תקריב את הפר אל פתח אוהל מועד, יש לסמוך את הידיים על ראש הקרבן. הא"ע גם כתב שיש אומרים שהכוונה היא שקודם אהרון יסמוך את ידו על ראש הפר ואח"כ בניו, אך הא"ע דחה דיוק זה מהפסוק, שהרי באיל כתב וסמכו בלשון רבים, ולכן, למסקנה, כתב שהכוונה היא שאהרון ובניו כולם יסמכו את ידיהם יחד על ראש הפר. רמב"ן: טעם החזרה על ההקרבה של הפר היא מכיוון שבהתחלה הציווי היה להקריב את הפר למקום הכהנים, ואין הכוונה דווקא לחצר אוהל מועד, ועתה הציווי הוא להקריב את הפר אל פתח אוהל מועד. כמו כן הסביר הרמב"ן (בפס' יד') שהטעם שהיה צריך גם את סמיכת בני אהרון היא מכיוון שהחטאת באה לכפר על מעשה העגל שעשה אהרון, ועונשו היה כילוי כן שגם בני אהרון היו צריכים כפרה, שהרי גם הם היו בעונש.

²⁰⁹⁵ א"ע.

²⁰⁹⁶ רש"י.

²⁰⁹⁷ לפי הא"ע, הציווי כאן אינו דווקא על משה, אלא על אחד מהכהנים.

²⁰⁹⁸ רש"י.

²⁰⁹⁹ רש"י. רמב"ן: יש שני חלבים שנמצאים על הקרב, לפעמים התורה כוללת את שניהם באותו ציווי ולפעמים התורה מפריד ביניהם. כמו כן עיין בא"ע בפס' כב'.

²¹⁰⁰ רש"י.

²¹⁰¹ אונקלוס.

הפר, את עורו ואת פרשו) עליך לשרוף מחוץ למחנה ישראל,²¹⁰² חֲטָאת הוּא הקרבת הפר נועדה לכפר על חטא (במדרשים מובא שפר זה בא לכפר על חטא העגל)²¹⁰³: (טו) וְאֵת הָאֵיל הָאֶחָד תִּקַּח (ה' מצווה את משה) קח את אחד משני האילים שהבאת בהתחלה,²¹⁰⁴ וְסִמְכוּ אֹהֲרָן וּבְנָיו אֶת יְדֵיהֶם עַל רֹאשׁ הָאֵיל אהרון ובניו צריכים לסמוך את ידיהם על ראש האיל: (טז) וְשַׁחֲטָתָּ אֶת הָאֵיל (ה' ציווה את משה) שחט את האיל לאחר שאהרון ובניו יסמכו את ידיהם על ראש האיל, וְלִקְחָתָּ אֶת דָּמוֹ וְזָרַקְתָּ עַל הַמִּזְבֵּחַ סָבִיב (ה' ציווה את משה) קח את דם האיל, ועליך לזרוק את הדם מסביב לקירות המזבח.²¹⁰⁵ דם האיל נזרק כך: הכהן (במקרה שלנו מדובר על משה) היה מקבל את הדם בכלי מיוחד שנקרא "מזרק", לאחר מכן היה הכהן מתקרב אל המזבח, וזורק את הדם מהכלי על שתיים מקרנות המזבח: בקרן מזרחית צפונית ובקרן דרומית ומערבית. הדם שהוזה על הקרן המזרחית צפונית, התפשט גם לצדדים הסמוכים: מזרח וצפון. גם הדם שהוזה על הקרן המערבית דרומית, התפשט לצדדים הסמוכים: מערב ודרום, וכך התפשט הדם על כל ארבעת צדדי המזבח. דרך זו של זריקת הדם נקראת "שתיים שהן ארבע"²¹⁰⁶: (יז) וְאֵת הָאֵיל תִּנְתַּח לְנִתְחָיו לאחר זריקת הדם, יש לקחת את האיל, ולהפריד את איבריו זה מזה,²¹⁰⁷ וְרַחֲצָתָּ קָרְבוֹ יש לרחוץ במים את קרבו של האיל, את מעיו, וּכְרַעְיוֹ וכן יש לרחוץ במים את כרעיו של האיל, את החלק התחתון של רגליו של האיל, וְנִתַּח עַל נִתְחָיו לאחר שרחצו את הקרב והכרעיים, יש לשים את הקרב והכרעיים יחד עם שאר איברי האיל שהופרדו,²¹⁰⁸ וְעַל רֹאשׁוֹ (יש לקבץ יחד את הקרב, הכרעיים והנתחים) יחד עם הראש: (יח) וְהִקְטַרְתָּ אֶת כָּל הָאֵיל הַמִּזְבֵּחַ יש להעלות את כל חלקי האיל על גבי המזבח (הקרב, הכרעיים, הנתחים והראש), עֲלֶה הוּא לִיקֹק האיל מוקרב בתור קרבן עולה,²¹⁰⁹ רִיחַ נִיחֹחַ אִשָּׁה לִיקֹק הוּא הקרבת האיל על גבי האש היא לריח ניחוח לפני ה'. הקרבת האיל גורמת לה' נחת רוח בכך שבני ישראל עשו כרצון ה' והקריבו את האיל לעולה כמו שה' ציווה אותם²¹¹⁰: (יט) וְלִקְחָתָּ אֶת הָאֵיל הַשְּׁנִי ה' ציווה את משה לקחת גם את האיל השני לאחר הקרבת האיל הראשון לשם קרבן עולה. האיל השני ישמש לאיל המילואים, וְסִמְכוּ אֹהֲרָן וּבְנָיו אֶת יְדֵיהֶם עַל רֹאשׁ הָאֵיל אהרון ובניו יסמכו את ידיהם על ראש איל המילואים: (כ) וְשַׁחֲטָתָּ אֶת הָאֵיל ה' ציווה את משה לשחוט את איל המילואים, וְלִקְחָתָּ מִדָּמוֹ (ה' ציווה את משה) לקחת מדם איל המילואים, וְנִתַּח עַל תַּנּוּךְ אֹזֶן אֹהֲרָן וְעַל תַּנּוּךְ אֹזֶן בְּנָיו הַיְמָנִית ה' ציווה את משה לתת מדם איל המילואים על תנוך האוזן הימנית של אהרון ובניו. התנוך הוא החלק התחתון הרך של האוזן,²¹¹¹ וְעַל בֶּהֶן יָדָם הַיְמָנִית וכן, יש לתת מאיל המילואים על הבוהן, האגודל, של היד הימנית של

²¹⁰² רש"י: התייחודה חטאת המילואים בכך שהיא חטאת חיצונה שנסרפת. רמב"ן: הסיבה שדווקא החטאת החיצונה של המילואים נשרפה היא מכיוון שמטרת חטאת זה לכפר על חטא העגל, והרי עוד לא התקדש פנים המשכן, כך שדין קודש הקדשים היה כמו הדין של מחוץ לעזרה. בטעם השריפה כתב הרמב"ן שהוא כטעם שריפת פרה אדומה.

²¹⁰³ א"ע. משך חכמה: כמו שחטאת זו היא החטאת היחידה המותרת להקרבה בבמה, כך גם אם נשחטה שלא

לשמה, כשרה.

²¹⁰⁴ א"ע.

²¹⁰⁵ רש"י.

²¹⁰⁶ רש"י.

²¹⁰⁷ דעת מקרא.

²¹⁰⁸ רש"י.

²¹⁰⁹ עפ"י א"ע בפס' יד' שם פירש "חטאת הוא".

²¹¹⁰ רש"י. בפס' כה' פירש שאשה הכוונה היא לאש ניתן, ואילו לה' הכוונה היא לשמו של מקום.

²¹¹¹ א"ע. רש"י פירש שהכוונה היא לגדר האמצעית שבאוזן, כנראה שכוונתו היא לבליטה שבאמצע האוזן.

אהרון ובניו, וְעַל בְּהֵן רִגְלֵם הַיְמָנִית וְכֵן יֵשׁ לַתַּת מַדָּם אֵיל הַמִּילֹואִים עַל בֹּוהַן הַרְגַל הַיְמָנִית שֶׁל אַהֲרֹן וּבְנָיו, וְזִרְקַת אֶת הַדָּם עַל הַמִּזְבֵּחַ סָבִיב אֶת שֶׁאֵר הַדָּם יֵשׁ לִזְרוֹק עַל הַמִּזְבֵּחַ בְּצוֹרֵת "שְׁתֵּי שָׁהָן אַרְבַּעִי": (כא) וְלִקְחַת מִן הַדָּם אֲשֶׁר עַל הַמִּזְבֵּחַ ה' צִוּוּהָ אֶת מֹשֶׁה לִקְחַת חֶלֶק מֵהַדָּם שֶׁהוּא זֶרֶק עַל גְּבִי כֹתְלֵי הַמִּזְבֵּחַ, וּמִשְׁמֵן הַמִּשְׁחָה וְכֵן צִוּוּהָ ה' אֶת מֹשֶׁה לִקְחַת חֶלֶק מִשְׁמֵן הַמִּשְׁחָה, וְהִזִּיתָ עַל אֶהָרָן וְעַל בְּגָדָיו ה' צִוּוּהָ אֶת מֹשֶׁה לְהִזּוֹת עַל אַהֲרֹן וְעַל אַרְבַּעַת בְּגָדֵיהֶם, חֶלֶק מֵהַדָּם שֶׁנִּזְרַק עַל הַמִּזְבֵּחַ וְחֶלֶק מִשְׁמֵן הַמִּשְׁחָה, וְקִדְשׁ הוּא וּבְגָדָיו וּבְנָיו וּבְגָדֵי בְנָיו אֲתוּ עַל יַדֵי זְרִיקַת הַדָּם וְהַשְׁמֵן עַל אַהֲרֹן, בְּנָיו וּבְגָדֵיהֶם, מִתְקַדְשִׁים אַהֲרֹן, בְּנָיו וְהַבְּגָדִים בְּקִדּוּשַׁת כַּהֲנֹנָה²¹¹²: (כב) וְלִקְחַת מִן הָאֵילִל יֵשׁ לִקְחַת מֵאֵיל הַמִּילֹואִים אֶת הַדְּבָרִים הַבָּאִים: (1) הַחֶלֶב יֵשׁ לִקְחַת אֶת הַחֶלֶב שֶׁל הָאֵיל, וְנִחְלְקוּ בַגְמֵרָא בְּאִיזָה חֶלֶב בְּדִיוֹק מְדוּבֵר,²¹¹³ (2) וְהָאֵלִיָּהּ הַחֶלֶק הָאֲחֹרִי שֶׁל הַבְּהֵמָה,²¹¹⁴ (3) וְאֶת הַחֶלֶב הַמְּכַסֶּה אֶת הַקָּרֵב הַשּׁוֹמֵן, שֶׁמְכַסֶּה חֶלֶק בְּבֵהֵמָה שֶׁנִּקְרָא קָרֵב, (חֶלֶק זֶה מְכִיל אֶת מַעֲרַכַת הָעֵיכוֹל שֶׁל הַבְּהֵמָה), (4) וְאֶת יִתְרַת הַיּוֹתֵרֵת הִיא רְצוּעָה שֶׁל בֶּשֶׂר אֲדוּם הַמְּקִיפָה אֶת הַוִּילּוֹן שֶׁמְחַלֵּק אֶת חֶלֶל הַבְּהֵמָה לְשֵׁנֵי חֲלָקִים, הַקָּבֵד עִם חֶלֶק מֵהַקָּבֵד, (5) וְאֶת שְׁתֵּי הַבְּלִיִּת כִּמוֹ כֵן יֵשׁ לִקְחַת אֶת הַכְּלִיּוֹת שֶׁל הָאֵיל, (6) וְאֶת הַחֶלֶב אֲשֶׁר עֲלֵהֶן וְיֵשׁ לִקְחַת אֶת הַחֶלֶב שֶׁמְכַסֶּה אֶת הַכְּלִיּוֹת, (7) וְאֶת שׁוֹק הַיְמָיִן יֵשׁ לִקְחַת גַּם אֶת שׁוֹק הַיְמָיִן שֶׁל הָאֵיל, כִּי אֵיל מְלֵאִים הוּא הָאֵיל הַשֵּׁנִי נִקְרָא אֵיל מִילֹואִים. פִּירוּשׁ הַמִּילָה מִילֹואִים הוּא "שְׁלֵמִים", וְזֶהוּ קָרֵב שְׁלֵמִים שְׁמוּזְכָר בְּכָל מְקוֹם. הַתּוֹרָה מְסַבֵּרָה כִּי מְדוּעַ חֶלֶק מֵהַקָּרֵב הוֹקֵרֵב עַל גְּבִי הַמִּזְבֵּחַ, חֶלֶק מִמֶּנּוּ נִיתֵן לְמֹשֶׁה וְחֶלֶק מִמֶּנּוּ נִיתֵן לְאַהֲרֹן וּבְנָיו. הַסִּיבָה לַכֵּךְ הִיא שֶׁקָּרֵב זֶה הוּא קָרֵב שְׁלֵמִים. קָרֵב זֶה מְשִׁים שְׁלוֹם בֵּין הַמִּזְבֵּחַ, הַכֹּהֵן, וְהַבְּעֵלִים, וְלִכֵּן כָּל אֶחָד מֵהֶם מְקַבֵּל חֶלֶק מֵהַקָּרֵב: עַל הַמִּזְבֵּחַ הוֹקֵרֵבוּ הַדְּבָרִים הַמְּנוּיִים בְּפִסּוֹק זֶה וּבְפִסּוֹק הַבָּא, מֹשֶׁה (שֶׁנִּחְשַׁב כֵּהָן בִּימֵי הַמִּילֹואִים) קִיבֵל אֶת הַחֲזָה וְאַהֲרֹן וּבְנָיו (שֶׁנִּחְשַׁבִים הַבְּעֵלִים) קִיבְלוּ אֶת שֶׁאֵר בֶּשֶׂר הַקָּרֵב²¹¹⁵: (כג) (8) וְכִפֹּר לֶחֶם אַחַת כִּמוֹ כֵן צִוּוּהָ ה' אֶת מֹשֶׁה לִקְחַת אֶת אֶחָד מֵעֲשֶׂרֶת כִּכּוֹרֹת הַלֶּחֶם, (9) וְחֲלַת לֶחֶם שְׁמֹן אַחַת וְאֶת אַחַת מֵעֶשֶׂר חֲלוֹת לֶחֶם הַשֶּׁמֶן, (בְּפִס' ב' נִקְרָא לֶחֶם מִצּוֹת)²¹¹⁶ (10) וְרִקֵּק אֶחָד וְאֶת אֶחָד מֵעֲשֶׂרֶת הַרְקִיקִים, מִסַּל הַמִּצּוֹת אֲשֶׁר לְפָנָי יִקְוֶק יֵשׁ לִקְחַת אֶת כֶּכֶר הַלֶּחֶם, אֶת חֲלַת לֶחֶם הַשֶּׁמֶן וְהַרְקִיק מֵהַסַּל בּוֹ שְׁמוֹ אֶת שְׁלוֹשִׁים הַלֶּחֶמִים שֶׁעֲמַד בְּפִתַח אוֹהֶל מוֹעֵד: (כד) וְשִׁמְתָה הַכֹּל עַל כַּפֵּי אֶהָרָן וְעַל כַּפֵּי בְנָיו ה' צִוּוּהָ אֶת מֹשֶׁה לְשִׁים אֶת עֲשֶׂרֶת הַדְּבָרִים עַל כַּפּוֹת יָדֵיהֶם שֶׁל אַהֲרֹן וּבְנָיו, וְהִנְפַתְּ אֹתָם תְּנוּפָה לְפָנָי יִקְוֶק ה' צִוּוּהָ אֶת מֹשֶׁה לְהַנִּיף יַחַד עִם אַהֲרֹן וּבְנָיו אֶת עֲשֶׂרֶת הַדְּבָרִים תְּנוּפָה לְפָנָי ה'. כֵּךְ נַעֲשֶׂתָה הַתְּנוּפָה: חֲלָקֵי הָאֵיל וְהַלֶּחֶמִים הוֹשְׁמוּ יַחַד בְּכַפּוֹת אַהֲרֹן וּבְנָיו, מֹשֶׁה שָׁם אֶת כַּף יָדוֹ מִתַּחַת לְכַפּוֹת יָדֵיהֶם שֶׁל אַהֲרֹן וּבְנָיו, וְכוֹלֵם יַחַד הַנִּיפּוֹ אֶת הַכֹּל יְמִינָה, שְׁמֵאלָהּ, לְפָנִים, לְאַחֹר, לְמַעַלָה וּלְמַטָּה²¹¹⁷: (כה) וְלִקְחַת אֹתָם מִיָּדָם ה' צִוּוּהָ אֶת מֹשֶׁה

²¹¹² דעת מקרא.

²¹¹³ רש"י. א"ע כתב שמדובר בחלב שמכסה את הקרב, שכן גם הוא סובר שלעיתים התורה מפצלת חלב זה, כפי שפירש הרמב"ן בפס' יג'.

²¹¹⁴ רש"י.

²¹¹⁵ רש"י.

²¹¹⁶ כך פירש רש"י כאן ובפס' ב'. אמנם א"ע פירש שהכיכר לחם אחת היא לחם המצות.

²¹¹⁷ רש"י. ספרנו כתב שהתנופה מסמלת את היות חלק הכהנים משולחן גבוה וכאן, באיל המילואים, הונף גם השוק שהוקרב ע"ג במזבח, מכיוון שהשוק ראוי לאכילה, אלא שכאן, באופן חד פעמי, השוק הוקרב.

לקחת את עשרת הדברים : חלקי האיל שהוזכרו ושלושת הלחמים, וְהִקְטַרְתָּ הַמִּזְבֵּחַ (ה' ציווה את משה לקחת את עשרת הדברים : חלקי האיל שהוזכרו ושלושת הלחמים), ולהעלות אותם על גבי המזבח,²¹¹⁸ עַל הָעֹלָה (ה' ציווה את משה לקחת את עשרת הדברים : חלקי האיל שהוזכרו ושלושת הלחמים ולהעלותם על המזבח), מעל לאיל שהועלה לפני כן על המזבח לשם קרבן עולה. הכוונה היא שבנוסף להקרבת איל העולה, יש להקריב גם את איל המילואים על המזבח,²¹¹⁹ לְרִיחַ נִיחֹחַ לְפָנַי יִקְרָךְ אִשָּׁה הוּא לִיקְרָךְ הַקְרַבְתָּ הָאֵיל על גבי האש היא לריח ניחוח לפני ה'. הקרבת האיל גורמת לה' נחת רוח בכך שבני ישראל עשו כרצון ה' והקריבו את האיל לשלמים כמו שה' ציווה אותם: (כו) וְלִקְחָתָּ אֶת הַחֲזֵה מֵאֵיל הַמִּלֻּאִים אֲשֶׁר לְאַהֲרֹן ה' אמר למשה שייקח את החזה מאיל המילואים של אהרון,²¹²⁰ וְהִנֵּפְתָּ אֹתוֹ תְּנוּפָה לְפָנַי יִקְרָךְ ה' ציווה את משה להניף את החזה של איל המילואים : להניף את החזה ימינה, שמאלה, לפניו, לאחר, למעלה ולמטה, וְהָיָה לְךָ לְמִנְחָה הַחֲזֵה יִהְיֶה לְךָ לְחֶלֶק. משה קיבל את החזה מאיל המילואים²¹²¹: (כז) וְקִדְשָׁתָּ אֶת חֲזֵה הַתְּנוּפָה וְאֵת שׁוֹק הַתְּרוּמָה ה' ציווה את משה לקדש את החזה ושוק הימין של קרבן השלמים. מעתה, החזה והשוק של כל קרבן שלמים יהיה מוקדש בכך שיניפו אותו,²¹²² אֲשֶׁר הוֹנֵף וְאֲשֶׁר הוֹרֵם מֵאֵיל הַמִּלֻּאִים מֵאֲשֶׁר לְאַהֲרֹן וּמֵאֲשֶׁר לְבָנָיו (ה' ציווה את משה לקדש את החזה ושוק הימין, אותם איברים) שהונפו והורמו מאיל המילואים שהקריבו אהרון ובניו. הנפה היא כאשר מניף את חלק הבהמה ימינה, שמאלה, קדימה ואחורה, ואילו הרמה היא כאשר מעלה ומוריד את חלק הבהמה²¹²³: (כח) וְהָיָה לְאַהֲרֹן וּלְבָנָיו לְחֶק עוֹלָם מֵאֵת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל (לאחר הנפתם) החזה והשוק יהיו לאהרון ולבניו. אהרון ובניו יוכלו לאכול את החזה והשוק של כל אחד מקרבנות השלמים,²¹²⁴ כִּי תְרוּמָה הוּא הַחֲזֵה וְהַשׁוֹק מופרשים משאר חלקי הבהמה שמוקרבת לבהמת שלמים,²¹²⁵ וְתְרוּמָה יִהְיֶה מֵאֵת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מִזִּבְחֵי שְׁלָמֵיהֶם בני ישראל יפרישו את החזה והשוק משאר חלקי הבהמה שהוקרבה לשם קרבן שלמים,²¹²⁶ תְּרוּמָתָם לִיקְרָךְ הַחֲזֵה וְהַשׁוֹק הַמוֹקְרָבִים לְקָרְבַן שְׁלָמִים, מופרשים לתרומה לה', וה' נתן את החזה והשוק לכהנים שמקריבים את קרבן השלמים²¹²⁷: (כט) וּבְגֵדֵי הַקֹּדֶשׁ אֲשֶׁר לְאַהֲרֹן שְׁמוֹנֶת בְּגָדֵי הַכֹּהֵן הַגָּדוֹל שֶׁנִּמְצָאִים עִכְשָׁיו אֶצֶל אַהֲרֹן, יִהְיוּ לְבָנָיו אַחֲרָיו (שמונת בגדי הכהן הגדול) יהיו לכהן מצאצאי אהרון שימונה להיות כהן גדול במקומו של אהרון, לכהן שימונה לשמש ככהן גדול לאחר מיתתו של אהרון,²¹²⁸

²¹¹⁸ אונקלוס.

²¹¹⁹ רש"י.

²¹²⁰ אונקלוס. רמב"ן: הסיבה שבני אהרון אינם מוזכרים כאן ורק אהרון הוא שמוזכר כאן היא מפני שברגע שהחזה ניתן למשה מקרבנו של אהרון, ממילא הכוונה היא גם לחזה של בניו. אמנם, בסוף כתוב "מאשר לאהרון ומאשר לבניו" מפני שהחזה והשוק ניתנים לאהרון ובניו מהקרבנות שהם מקריבים.

²¹²¹ אונקלוס.

²¹²² רש"י.

²¹²³ רש"י. רשב"ם: גם תנופה וגם הרמה הם מלשון הפרשה, והסיבה שהתורה חילקה בין השניים היא מכיוון שהחזה של איל המילואים נאכל בעוד השוק של איל המילואים הוקרב על גבי המזבח.

²¹²⁴ רש"י.

²¹²⁵ אונקלוס.

²¹²⁶ אונקלוס.

²¹²⁷ דעת מקרא.

²¹²⁸ רש"י.

לְמִשְׁחָה בָּהֶם על ידי לבישת בגדי הכהן הגדול, הכהן הגדול מתגדל ונהיה אדם חשוב,²¹²⁹ וּלְמִלֵּא בָם אֶת יָדָם וְכֹן, על ידי לבישת בגדי הכהן הגדול, הכהן מתמנה להיות כהן גדול²¹³⁰: (ל) שְׁבַעַת יָמִים יִלְבָּשׁוּם הַכֹּהֵן תַּחְתּוֹ מִבְּנֵי אֲשֶׁר יָבֵא אֶל אֹהֶל מוֹעֵד לְשָׂרֵת בְּקֹדֶשׁ הַכֹּהֵן שִׁמּוֹנָה לַכֹּהֵן גָּדוֹל בַּמְקוֹמוֹ שֶׁל אַהֲרֹן, וַיִּכְנַס אֶל קֹדֶשׁ הַקְּדָשִׁים בַּיּוֹם הַכִּיפּוּרִים, יִלְבַּשׁ אֶת שְׁמוֹנֵת בְּגָדֵי הַכֹּהֵן הַגָּדוֹל בַּמִּשְׁךְ שֶׁבַע יָמִים רְצוּפִים²¹³¹: (לא) וְאֵת אֵיל הַמִּלֵּאִים תִּקַּח ה' צִוּוּהָ אֶת מֹשֶׁה לַקַּחַת אֶת הָאֵיל הַשְּׁהוּקָרֵב לְשֵׁם קָרְבַן הַשְּׁלָמִים, וּבְשִׁלַּת אֶת בְּשָׂרוֹ בְּמָקוֹם קֹדֶשׁ ה' צִוּוּהָ אֶת מֹשֶׁה לְבַשֵּׁל אֶת בֶּשֶׂר אֵיל הַמִּילּוּאִים בַּחֲצַר אֹהֶל מוֹעֵד²¹³²: (לב) וְאָכַל אֶהָרֶץ וּבְנֵי אֶת בְּשָׂר הָאֵיל ה' צִוּוּהָ אֶת אַהֲרֹן וּבְנָיו שִׂיאֲכָלוּ אֶת בֶּשֶׂר אֵיל הַמִּילּוּאִים (חוץ מהחזה ושוק הימין), וְאֵת הַלֶּחֶם אֲשֶׁר בִּפְסָל וְכֹן צִוּוּהָ ה' אֶת אַהֲרֹן וּבְנָיו לֶאֱכֹל אֶת הַלְחָמִים שְׁנוֹתָרוּ בַסֵּל (סך הכל נותרו עשרים ושבעה לחמים), פָּתַח אֹהֶל מוֹעֵד (ה' צִוּוּהָ אֶת אַהֲרֹן וּבְנָיו לֶאֱכֹל אֶת בֶּשֶׂר אֵיל הַמִּילּוּאִים וְאֵת הַלְחָמִים) בַּחֲצַר אֹהֶל מוֹעֵד²¹³³: (לג) וְאָכְלוּ אֹתָם אַהֲרֹן וּבְנָיו יֶאֱכָלוּ אֶת בֶּשֶׂר אֵיל הַמִּילּוּאִים וְאֵת הַלְחָמִים,²¹³⁴ אֲשֶׁר בְּפֶר בָּהֶם (אַהֲרֹן וּבְנָיו) שְׁדִין זָרוֹת הַתְּכַפֵּר לָהֶם, עַל יַדֵּי שֶׁאֶהֲרֹן וּבְנָיו מוֹנֵה לְהִיּוֹת כַּהֲנִים, אֵין עֲלֵיהֶם יוֹתֵר דִּין שֶׁל זֶר,²¹³⁵ לְמִלֵּא אֶת יָדָם וְכֹן, מוֹנֵה אַהֲרֹן וּבְנָיו לְכַהֲנִים, וְלִכֵּן הֵם יֹכֵלִים לֶאֱכֹל אֶת בֶּשֶׂר אֵיל הַמִּילּוּאִים,²¹³⁶ לְקֹדֶשׁ אֹתָם וְכֹן הַתְּקַדְּשׁוּ אַהֲרֹן וּבְנָיו בַּכַּהֲוֹנָה. לִכֵּן מוֹתֵר לָהֶם לֶאֱכֹל אֶת בֶּשֶׂר אֵיל הַמִּילּוּאִים וְאֵת הַלְחָמִים,²¹³⁷ וְזֶר לֹא יֶאֱכַל כִּי קֹדֶשׁ הֵם אֲסוּר לְאָדָם זֶר, לְאָדָם שֶׁאֵינוֹ כַּהֵן, לֶאֱכֹל מִבֶּשֶׂר אֵיל הַמִּילּוּאִים, מִכִּיוּן שְׁדִין בֶּשֶׂר אֵיל הַמִּילּוּאִים הוּא כְּקוֹדֶשׁ קֹדֶשִׁים, וְזֶר אֲסוּר בְּאֲכִילַת קֹדֶשִׁי קֹדֶשִׁים²¹³⁸: (לד) וְאֵם יוֹתֵר מִבְּשָׂר הַמִּלֵּאִים וּמִן הַלֶּחֶם עַד הַבֶּקָּר אִם יִישָׂאֵר עַד הַבּוֹקֵר לְמַחֲרַת הַקֶּרֶבֶת הַקֶּרֶבֶן, חֶלֶק מִבֶּשֶׂר הָאֵיל הַשְּׁהוּקָרֵב כְּקָרְבַן שְׁלָמִים, או חֶלֶק מִהַלְחָמִים,²¹³⁹ וְשָׂרְפֵת אֶת הַנּוֹתֵר בְּאֵשׁ יֵשׁ לְשֵׁרוֹף בְּאֵשׁ אֶת הַבֶּשֶׂר שְׁנוֹתֵר או אֶת הַלֶּחֶם שְׁנוֹתֵר,²¹⁴⁰ לֹא יֶאֱכַל כִּי קֹדֶשׁ הוּא אֲסוּר לֶאֱכֹל אֶת הַבֶּשֶׂר או הַלֶּחֶם שְׁנוֹתֵר מִכִּיוּן שֶׁהַבֶּשֶׂר וְהַלֶּחֶם קְדוּשִׁים, וְלֹאֲחֵר שֶׁעֲבַר זָמַן אֲכִילַתָּם, הֵם אֲסוּרִים בְּאֲכִילָה²¹⁴¹: (לה) וְעִשִׂיתָ לְאַהֲרֹן וּלְבָנָיו כְּכֹהֵן עֹלֵיד לַעֲשׂוֹת לְאַהֲרֹן וּלְבָנָיו כְּכֹל מַה שֶׁכְּתוּב בַּפֶּרֶשׁ. אִם חָסַר פֶּרֶט אֶחָד שֶׁה' צִוּוּהָ עֲלֵינוּ, אֵין אַהֲרֹן וּבְנָיו מִתְּמַנִּים לְהִיּוֹת כַּהֲנִים וְעַבּוֹדַתָּם פְּסוּלָה,²¹⁴²

²¹²⁹ רש"י. רמב"ן: אמנם בכל התנ"ך אנחנו רואים שלשון משיחה פירושה גדלות, וזאת משום שהאנשים הגדולים והחשובים בעם ישראל, המלך והכהנים, נמשחו בשמן המשחה, אך כאן הכוונה היא שהכהנים נמשחו בשמן.

²¹³⁰ רש"י. אונקלוס: על ידי לבישת הבגדים, הכהן יכול להקריב את הקרבנות (כנראה שהכוונה היא לקרבנות שרק הכה"ג יכול להקריב).

²¹³¹ רש"י.

²¹³² רש"י. רמב"ן הסתפק אם דווקא משה רבינו היה צריך לבשל את בשר איל המילואים בהיותו הכהן שעובד בימי המילואים, או שהכוונה היא שמשה יצווה מישהו שיבשל את בשר איל המילואים כמו שפירש א"ע.

²¹³³ רש"י.

²¹³⁴ רש"י.

²¹³⁵ רש"י. אה"ח: אהרון ובניו נחשבים בעלים, ואכילת השלמים על ידי הבעלים היא כפרה.

²¹³⁶ עפ"י רש"י לעיל, אם כי רש"י כאן כתב שמילוי הידיים הוא על ידי עשיית האיל והלחם כמשפט.

²¹³⁷ רש"י.

²¹³⁸ רש"י, ומכאן אזהרה כללית לאיסור זר לאכול קדשי קדשים.

²¹³⁹ אונקלוס.

²¹⁴⁰ אונקלוס.

²¹⁴¹ אה"ח.

²¹⁴² רש"י: שנה הכתוב לעכב.

כָּבֵל אֲשֶׁר צִוִּיתִי אֶתְכֶם עֲלֵיךְ לַעֲשׂוֹת כְּכֹל מַה שְּׁצִוִּיתִי אֹתְךָ,²¹⁴³ שִׁבְעַת יָמִים תִּמְלֵא יָדְךָ בַּמִּשְׁךְ שִׁבְעַת יָמִי הַמִּילֹואִים, עֲלֵיךְ לַמְלֵא אֶת יָדְךָ שֶׁל אַהֲרֹן וּבְנָיו, בְּכֹל אֶחָד מִשִּׁבְעַת יָמֵי הַמִּילֹואִים עֲלֵיךְ לַהֲקָרִיב אֶת סֹדֵר הַקִּרְבָּנוֹת שֶׁנֶּאֱמָרוּ בַּפֶּרֶשׁ²¹⁴⁴: (לו) וּפָר חֲטָאת תַּעֲשֶׂה לַיּוֹם עַל הַכֹּפְרִים (בְּנוֹסֵף לֵאילִים וּלְחַמִּים שֶׁמִּשָּׁה צוּוּה בַּפְּסוּק הַקּוֹדֵם לַהֲקָרִיב בְּכֹל אֶחָד מִשִּׁבְעַת יָמֵי הַמִּילֹואִים גַּם פֶּר לַחֲטָאת, שִׁכְפָּר עַל הַמִּזְבֵּחַ מְכַל זָרוֹת, וְכֵן יִהְיֶה נִיתֵן לַהֲקָרִיב עֲלֵיו קִרְבָּנוֹת,²¹⁴⁵ וְחֲטָאתָ עַל הַמִּזְבֵּחַ בְּכַפֶּרְךָ עָלָיו בְּזִמְנָן שֶׁאֵתָּה מְכַפֵּר עַל הַמִּזְבֵּחַ, בְּשַׁעָה שֶׁאֵתָּה מְקַדֵּשׁ אֶת הַמִּזְבֵּחַ, עֲלֵיךְ לְזָרוֹק דָּמִים עַל קִרְנוֹת הַמִּזְבֵּחַ (כִּפִּי שֶׁרֵאִינוּ בַּפְּסוּק יב),²¹⁴⁶ וּמִשְׁחָתָה אֹתוֹ לְקַדְּשׁוֹ יֵשׁ לְמַשׁוּחַ אֶת הַמִּזְבֵּחַ בְּשִׁמֹן הַמִּשְׁחָה, וּבִכֵּךְ הַמִּזְבֵּחַ הוֹפֵךְ לְהִיּוֹת קָדוֹשׁ, וְנִיתֵן לַהֲקָרִיב עֲלֵיו קִרְבָּנוֹת²¹⁴⁷: (לו) שִׁבְעַת יָמִים תִּכְפֹּר עַל הַמִּזְבֵּחַ בַּמִּשְׁךְ שִׁבְעָה יָמִים, עֲלֵיךְ לְקַדֵּשׁ אֶת הַמִּזְבֵּחַ עַל יַד הַקִּרְבַּת הַקִּרְבָּנוֹת, וְקַדְּשֵׁתָּ אֹתוֹ לְאַחַר שִׁבְעַת הַיָּמִים, הַמִּזְבֵּחַ יִהְיֶה הוֹפֵךְ לְהִיּוֹת מְקוֹדֵשׁ, וְהָיָה הַמִּזְבֵּחַ קָדֵשׁ קְדָשִׁים לְאַחַר שִׁבְעַת הַיָּמִים, הַמִּזְבֵּחַ הוֹפֵךְ לְהִיּוֹת "קָדֵשׁ קְדָשִׁים", כִּפִּי שֶׁנֶּרְאָה מִיַּד, כָּל הַנִּגַּע בַּמִּזְבֵּחַ יִקְדָּשׁ הַמִּזְבֵּחַ הוֹפֵךְ לְהִיּוֹת קָדֵשׁ קְדָשִׁים בְּכֵךְ שֶׁלְאַחַר שֶׁהַמִּזְבֵּחַ קָדוֹשׁ, הַדִּין הוּא שֶׁכֹּל קָרְבַן שְׁעוּלָה עַל גְּבִי הַמִּזְבֵּחַ, אֲפִילוֹ אִם הוּא קָרְבַן פְּסוּל, אִינוֹ יוֹרֵד מִהַמִּזְבֵּחַ, וּלְמִרוֹת שֶׁאִינוֹ רְאוּי, הוּא מוֹקָרֵב עַל גְּבִי הַמִּזְבֵּחַ (אֲמַנֵם), בְּנוֹסֵף לְקָרְבַן שְׁעוּלָה כָּבֵר עַל גְּבִי הַמִּזְבֵּחַ, יֵשׁ לְהַבִּיא קָרְבַן אַחֵר שֶׁאִינוֹ פְּסוּל תַּחְתָּיו)²¹⁴⁸: (לח) וְזֶה אֲשֶׁר תַּעֲשֶׂה עַל הַמִּזְבֵּחַ אֱלֹהִים הַקִּרְבָּנוֹת שֶׁתִּקְרָב עַל גְּבִי הַמִּזְבֵּחַ, וְלְאַחַר שִׁבְעַת יָמֵי הַמִּילֹואִים, יִקְרָבוּ אַהֲרֹן וּבְנָיו קִרְבָּנוֹת אֱלֹהִים עַל גְּבִי הַמִּזְבֵּחַ, כְּבָשִׂים בְּנֵי שָׁנָה שְׁנַיִם לַיּוֹם תִּמְיֵד בְּכֹל יוֹם יֵשׁ לַהֲקָרִיב שְׁנֵי כְּבָשִׂים בְּנֵי שָׁנָה. קָרְבַן זֶה נִקְרָא קָרְבַן תִּמְיֵד אוֹ עוֹלֵת תִּמְיֵד: (לט) אֵת הַכֹּבֵשׁ הָאֶחָד תַּעֲשֶׂה בְּבִקְרָתְךָ אֶת הַכֹּבֵשׁ הָרֵאשׁוֹן שֶׁמִּקְרִיבִים בְּכֹל יוֹם יֵשׁ לַהֲקָרִיב בְּבוֹקֵר, וְאֵת הַכֹּבֵשׁ הַשֵּׁנִי תַּעֲשֶׂה בֵּין הָעֶרְבָיִם אֶת הַכֹּבֵשׁ הַשֵּׁנִי שֶׁצֵּרִיךְ לַהֲקָרִיב בְּכֹל יוֹם יֵשׁ לַהֲקָרִיב בֵּין הָעֶרְבָיִים, הַיַּיִנוּ, לְאַחַר שֶׁעֲבָרוּ שֵׁשׁ וְחֲצֵי שְׁעוֹת זְמַנִּיּוֹת מִתְחִילַת הַיּוֹם: (מ) וְעִשְׂרֹן סֹלֶת (יַחַד עִם קָרְבַן הַתִּמְיֵד) יֵשׁ לַהֲקָרִיב עִשְׂרוֹן שֶׁל סוּלַת. הַעִשְׂרוֹן הוּא מִידַת מִשְׁקַל שֶׁהִיטָה בְּשִׁימוֹשׁ בְּזִמְנָן הַתּוֹרָה, כְּמוֹ שֶׁהִיוּ אֲנַחְנוּ מִשְׁתַּמְשָׁים בְּקִילוֹגֵרָם כְּדֵי לְשַׁקוֹל דְּבָרִים, וְהִיא נִקְרָאת עִשְׂרוֹן מִפְּנֵי שֶׁהִיא הִיטָה עִשִׂירִית מִמִּשְׁקַל גָּדוֹל יוֹתֵר שֶׁנִּקְרָא בְּזִמְנָן הַתּוֹרָה אֵיפָּה.²¹⁵⁰ סוּלַת הִיא קִמַח מְנוּפָה, בְּלוּל בְּשִׁמֹן כְּתִית רְבַע הֵהִיץ עִשְׂרוֹן הַסוּלַת הִיא מְעוֹרֵבֵב בְּרַבַּע הֵיךְ שִׁמֹן. רַבַּע הֵהִיץ גַּם הוּא מִידַת מִשְׁקַל²¹⁵¹ שֶׁנִּפְחָה הוּא שְׁלֹשָׁה לֹוגִים (הֵיךְ שֶׁלֵם הוּא שְׁנַיִם עֶשֶׂר לֹוגִים). אֲמַנֵם, אֵיךְ חוֹבָה שֶׁהַשִּׁמֹן יִהְיֶה כְּתִית, אֲלֵא שֶׁהַתּוֹרָה אֲמָרָה לָנוּ שֶׁשִׁמֹן כְּתִית כֶּשֶׁר גַּם לְנִסְכִים וְלֹא רַק לְהַדְלַקַת הַמְנוֹרָה,²¹⁵² וְנִסְךָ רְבַעִית הֵהִיץ יָיִן כְּמוֹ כֵן, יֵשׁ לְהַבִּיא לְשֵׁם הַנִּסְךְ, יָיִן בְּמִשְׁקַל רַבַּע

²¹⁴³ רש"י.

²¹⁴⁴ רש"י.

²¹⁴⁵ רש"י. לדבריו, "על הכיפורים" הכוונה היא כדי לכפר על המזבח. א"ע ורמב"ן כתבו שהכוונה היא בנוסף לאילים שהם כיפורים לאהרון ובניו.

²¹⁴⁶ רש"י.

²¹⁴⁷ רש"י.

²¹⁴⁸ רש"י. אמנם מדובר בבהמה שהייתה ראויה מתחילה להקרבה ורק לאחר מכן נפסלה, כגון שנשחט חוץ לזמנו וכדומה, אך בהמה שמתחילה לא הייתה ראויה להקרבה ע"ג המזבח, כגון רובע ונרבע, אינו נשאר ע"ג המזבח. א"ע: הכוונה היא שאסור לאכול את הלחם או הבשר בטומאה. רשב"ם: כל דבר שמוקרב ע"ג המזבח צריך להיות מקודש לפני כן.

²¹⁴⁹ א"ע.

²¹⁵⁰ רש"י.

²¹⁵¹ א"ע: ההין היא מידה מצרית.

²¹⁵² רש"י.

היו. על המזבח היו שני ספלים, שלתוך אחד מהם היו שופכים את היין שהיה בא עם הקרבנות,²¹⁵³ לִכְבֹּשׁ
הָאֶחָד לְכָל אֶחָד מִשְׁנֵי הַכִּבְשִׁים שֶׁהוֹקְרָבוּ בְּכָל יוֹם, צָרִיךְ לְהַבִּיא אֶת הַדְּבָרִים הַבָּאִים : (1) עִשְׂרוֹן סוּלַת, (2)
(עִשְׂרוֹן הַסוּלַת הִיא מְעוֹרָבֵב עִם) רֶבַע הַהֵין שֶׁמֶן, (3) רֶבַע הַהֵין יַיִן: (מֵאָה) וְאֵת הַכֶּבֶשׂ הַשֵּׁנִי תַעֲשֶׂה בֵּין
הָעֲרֵבִים אֶת הַכֶּבֶשׂ הַשֵּׁנִי צָרִיךְ לַעֲשׂוֹת בְּבֵין הָעֲרֵבִים, לְאַחַר שֶׁעָבְרוּ שֵׁשׁ וְחֲצֵי שָׁעוֹת זְמַנִּיּוֹת מִתְחִילַת הַיּוֹם,
כְּמִנְחַת הַבֶּקֶר וְכִנְסָה תַעֲשֶׂה לָּהּ יֵשׁ לְהַקְרִיב יַחַד עִם קָרְבַן הַתְּמִיד שֶׁל בֵּין הָעֲרֵבִים גַּם אֶת הַמִּנְחוֹת
וְהַנְּסֻכִּים שֶׁהֵיוּ מִקְרִיבִים בְּקָרְבַן הַתְּמִיד שֶׁל הַבּוֹקֵר : (1) עִשְׂרוֹן סוּלַת, (2) (עִשְׂרוֹן הַסוּלַת הִיא מְעוֹרָבֵב עִם)
רֶבַע הַהֵין שֶׁמֶן, (3) רֶבַע הַהֵין יַיִן, לְרִיחַ נִיחֹחַ אִשָּׁה לִיקְזָק לִיקְזָק הַקְּרַבַּת הַמִּנְחוֹת שְׁבָאוֹת עִם קָרְבַן הַתְּמִיד
(הַסוּלַת, הַשֶּׁמֶן וְהַיַּיִן) עַל גְּבֵי הַמִּזְבֵּחַ גּוֹרֵמַת לְנַחַת רוּחַ לִפְנֵי ה' ²¹⁵⁴: (מֵב) עֲלֹת תְּמִיד יֵשׁ לְהַקְרִיב אֶת שְׁנֵי
הַכִּבְשִׁים בְּכָל יוֹם כְּקָרְבַן עוֹלָה, ²¹⁵⁵ לְדַרְתֵּיכֶם יֵשׁ לְהַקְרִיב אֶת קָרְבַן הַתְּמִיד בְּכָל יוֹם לְעוֹלָם, ²¹⁵⁶ פָּתַח אֱהֵל
מוֹעֵד לִפְנֵי יִקְוֹן יֵשׁ לְהַקְרִיב אֶת קָרְבַן הַתְּמִיד בְּחֹצֵר אוֹהֵל מוֹעֵד, אֲשֶׁר אוֹעֵד לָכֶם שְׁמָה לְדַבֵּר אֵלַיךְ שָׁם
בְּחֹצֵר אוֹהֵל מוֹעֵד מִשָּׁם הִיא מְדַבֵּר ה' עִם מֹשֶׁה ²¹⁵⁷: (מֵג) וְנִעַדְתִּי שְׁמָה לְבְנֵי יִשְׂרָאֵל אֲנִי אֲדַבֵּר עִם בְּנֵי
יִשְׂרָאֵל מִהַמִּשְׁכָּן, ²¹⁵⁸ וְנִקְדַּשׁ בְּכַבְדִּי הַמִּשְׁכָּן יִהְיֶה קָדוֹשׁ בְּכַבּוֹד שֶׁל ה', ה' יִשְׂרָאֵל אֶת שְׁכִינְתוֹ בְּמִשְׁכָּן ²¹⁵⁹:
(מֵד) וְקִדְשְׁתִּי אֶת אֱהֵל מוֹעֵד וְאֶת הַמִּזְבֵּחַ אֲנִי (ה') אֶקְדֹּשׁ אֶת אוֹהֵל מוֹעֵד וְאֶת הַמִּזְבֵּחַ, וְאֶת אֶהֱרֹן וְאֶת
בָּנָיו אֶקְדֹּשׁ לְכַהֵן לִי וְכֵן אֶקְדֹּשׁ אֶת אֶהֱרֹן וְבָנָיו כְּדֵי שִׁיחִיו כַּהֲנִים שִׁישְׂרָתוֹ אוֹתִי: (מֵה) וְשִׁכַנְתִּי בְּתוֹךְ בְּנֵי
יִשְׂרָאֵל אֲנִי אֲשֶׁרָה אֶת שְׁכִינְתִי בְּתוֹךְ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל, ²¹⁶⁰ וְהִיִּיתִי לָהֶם לֵאלֹהִים אֲנִי אֶהְיֶה לְבְנֵי יִשְׂרָאֵל
לְאֱלֹקִים, אֲנִי אֶנְהִיג אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְאֶדְאָג לְצַרְכֵיהֶם ²¹⁶¹: (מֵו) וַיִּדְעוּ כִּי אֲנִי יִקְוֹן אֱלֹהֵיהֶם אֲשֶׁר הוֹצֵאתִי
אֹתָם מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם לְשִׁכְנֵי בְּתוֹכָם עַל יַדִּי הִשְׂרַאת שְׁכִינְתִי בְּמִשְׁכָּן, בְּנֵי יִשְׂרָאֵל יִידְעוּ שֶׁאֲנִי (ה') הוֹצֵאתִי
אֹתָם מִמִּצְרַיִם כְּדֵי לְהַשְׂרֹת אֶת שְׁכִינְתִי בְּתוֹכָם, ²¹⁶² אֲנִי יִקְוֹן אֱלֹהֵיהֶם גַּם בְּזִמְנָן שֶׁאֵין מִשְׁכָּן אוֹ מִקְדָּשׁ שְׁבוּ
אֲנִי מִשְׂרָה אֶת שְׁכִינְתִי בְּתוֹךְ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל, אֲנִי עֹדִין הַאֱלֹקִים שֶׁל יִשְׂרָאֵל ²¹⁶³:

²¹⁵³ רש"י.

²¹⁵⁴ רש"י.

²¹⁵⁵ רש"י.

²¹⁵⁶ א"ע: רק לדורות בני ישראל יקריבו את קרבן העולה, אך במדבר, הוקרב קרבן התמיד רק במשך חמישים

יום.

²¹⁵⁷ רש"י בפירושו השני. בפירושו הראשון פירש רש"י שה' היה מדבר עם משה מעל המזבח. א"ע חילק בין "אשר איועד לכם" שהכוונה היא שה' מדבר עם בני ישראל, ואילו לדבר אליך הכוונה היא למשה. בשם יפת כתב הא"ע שהכוונה בלכם היא למשה ואהרון.

²¹⁵⁸ רש"י.

²¹⁵⁹ רש"י. בשם חז"ל כתב שיש כאן רמז לכך שבני אהרון ימותו בחנוכת המשכן. א"ע: כל המשכן, וגם הכלים, נקראים אוהל מועד, ולכן ה' מתגלה על הארון, שנחשב עדיין אוהל מועד.

²¹⁶⁰ רש"י. ספורנו: אקבל את עבודתם ותפילתם של בני ישראל. א"ע: על ידי הקמת מחנה ישראל יחד עם הדגלים (כמו שמסופר בריש ספר במדבר), ה' ישרה את שכינתו בתוך ישראל, כיוון שהטמאים לא ייכנסו לתוך מחנה ישראל, וגם הארון יהיה מובדל משאר בני ישראל על ידי המחיצות.

²¹⁶¹ ספורנו.

²¹⁶² רש"י ורשב"ם. רמב"ן: ייתכן ש"לשכני" הכוונה היא "בשכני", וכן פירש על דרך הסוד.

²¹⁶³ אוה"ח בפירושו הראשון. בפירושו השני כתב שהכוונה היא שרק על ידי ידיעת ה', ה' הוא האלוקים של בני ישראל, אך אם בני ישראל מתכחשים לה', הרי שהם עובדים ע"ז.

שמות פרק ל

(א) וְעִשִׂיתָ מִזְבַּח מְקַטֵּר קִטְרֹת יֵשׁ לַעֲשׂוֹת מִזְבַּח לְצוֹרֵךְ הַעֲלֹאת הַקְּטוֹרֶת עֲלָיו, ²¹⁶⁴ עֲצֵי שִׁטִּים תַּעֲשֶׂה אֹתוֹ אֵת מִזְבַּח הַקְּטוֹרֶת יֵשׁ לַהֲכִיךְ מֵעֲצֵי שִׁטִּים: (ב) אֲמָה אֲרָכּוּ וְאֲמָה רָחְבוּ רְבֹועַ יְהִיָּה הַמִּזְבֵּחַ הַפְּנִימִי יִהְיֶה בְּצוֹרֶת רִבְעוּ: מִיָּדוֹת אֲוֹרְכּוּ וְרוֹחְבוּ יִהְיוּ שׁוּוִים, וְיִהְיוּ אֲמָה, וְאֲמָתַיִם קָמְתוּ גֹבַהּ הַמִּזְבֵּחַ הַפְּנִימִי יִהְיֶה שְׁתֵּי אַמּוֹת, ²¹⁶⁵ מִמָּנֹה קָרְנָתָיו קִרְנוֹת הַמִּזְבֵּחַ יִיעָשׂוּ מְלוּחוֹת עֲצֵי הַשִּׁטִּים שִׁירְכִיבוּ אֵת הַמִּזְבֵּחַ, וְאִין לַהֲרַכִּיב אֵת קִרְנֵי הַמִּזְבֵּחַ עַל לֹחוֹת עֲצֵי הַשִּׁטִּים ²¹⁶⁶: (ג) וְצִפִּיתָ אֹתוֹ זָהָב טָהוֹר יֵשׁ לַצְּפוֹת אֵת הַמִּזְבֵּחַ הַפְּנִימִי בְּזָהָב טָהוֹר, ²¹⁶⁷ אֵת גָּזוֹ וְאֵת קִירָתָיו סָבִיב וְאֵת קָרְנָתָיו (יֵשׁ לַצְּפוֹת בְּזָהָב אֵת כָּל חֲלָקֵי הַמִּזְבֵּחַ) אֵת גַּג הַמִּזְבֵּחַ, ²¹⁶⁸ אֵת קִירוֹת הַמִּזְבֵּחַ וְאֵת קִרְנֵי הַמִּזְבֵּחַ, וְעִשִׂיתָ לוֹ זָר זָהָב סָבִיב יֵשׁ לַעֲשׂוֹת זָר מִסָּבִיב לַחֲלָקוֹ הָעֲלִיוֹן שֶׁל הַמִּזְבֵּחַ ²¹⁶⁹: (ד) וְשְׁתֵּי טַבְעוֹת זָהָב תַּעֲשֶׂה לוֹ מִתַּחַת לְזָרוֹ יֵשׁ לַעֲשׂוֹת מִתַּחַת לְזָר שֶׁהִיָּה בַחֲלָקוֹ הָעֲלִיוֹן שֶׁל הַמִּזְבֵּחַ, שְׁתֵּי טַבְעוֹת מְזָהָב, עַל שְׁתֵּי צִלְעֹתָיו תַּעֲשֶׂה הַטַּבְעוֹת יִהְיוּ בְּשְׁתֵּי זְוִוִּיּוֹת הַמִּזְבֵּחַ, ²¹⁷⁰ עַל שְׁנֵי צִדָּיו הַטַּבְעוֹת יִהְיוּ בְּשְׁתֵּי זְוִוִּיּוֹת הַמִּזְבֵּחַ, בְּשְׁנֵי צִדֵּי הַמִּזְבֵּחַ. בְּשְׁנֵי צִדֵּי הַמִּזְבֵּחַ, הִיוּ מוֹנַחוֹת טַבְעוֹת בְּזְוִוִּיּוֹת הַמִּזְבֵּחַ, כִּךְ שֶׁבְּסֹךְ הַכֹּל הִיוּ אַרְבַּע טַבְעוֹת, ²¹⁷¹ וְיִהְיֶה לְבָתַיִם לְבָדִים לְשֵׁאת אֹתוֹ בְּהֶמָּה הַטַּבְעוֹת יִשְׁמְשׁוּ לְבָתַיִם לְמוֹטוֹת בָּהֶם הִיוּ נוֹשָׂאִים אֵת הַמִּזְבֵּחַ. אֵת הַבָּדִים הַשְּׁחִילוּ לְתוֹךְ הַטַּבְעוֹת שֶׁהִיוּ עַל צִדֵּי הַמִּזְבֵּחַ: (ה) וְעִשִׂיתָ אֵת הַבָּדִים עֲצֵי שִׁטִּים וְצִפִּיתָ אֹתָם זָהָב יֵשׁ לַעֲשׂוֹת אֵת הַבָּדִים, אֵת הַמוֹטוֹת, מֵעֲצֵי שִׁטִּים, וְלַצְּפוֹת אֹתָם בְּזָהָב: (ו) וְנָתַתָּה אֹתוֹ לְפָנֵי הַפְּרֻכָּת אֲשֶׁר עַל אֲרֹן הָעֵדוּת יֵשׁ לְשִׁים אֵת הַמִּזְבֵּחַ בְּדִיוֹק מֹל אֲרוֹן הַבְּרִית כְּאֲשֶׁר הַפְּרוּכָת חוֹצַצַת בֵּין הָאֲרוֹן לְמִזְבֵּחַ, ²¹⁷² לְפָנֵי הַפְּרֻכָּת אֲשֶׁר עַל הָעֵדוּת אֲשֶׁר אֲוֹעַד לָךְ שְׁמָה (יֵשׁ לְשִׁים אֵת הַמִּזְבֵּחַ מֹל הָאֲרוֹן) מֹל הַכְּפֹרֶת שֶׁנִּמְצָא עַל אֲרוֹן הָעֵדוּת שֶׁם נֹעַד הִ' עִם

²¹⁶⁴ רש"י: רשב"ם: התורה רצתה להוציא ממזבח לצורך העלאת קרבנות. רמב"ן: הסיבה שציווי המזבח נאמר כאן ולא נאמר יחד עם שאר הכלים הפנימיים היא מכיוון ששאר הכלים מטרותם לשמש להשראת השכינה ואילו מזבח הקטורת מטרותו למנוע מגפות מבני ישראל. אה"ח (בפרק כה' פסוק ט') כתב שהסיבה שהתורה הפרידה את מזבח הזהב משאר הכלים היא מכיוון שבבחימת ק' הראשון יגזזו מזבח זה ויבנו במקומו מזבח אחר. ספורנו: הצורך במזבח הזהב הוא כדי שלאחר הקרבת הקרבנות, יכבדו את ה' על שקיבל את הקרבנות ברצון. ²¹⁶⁵ נחלקו המפרשים האם הקרניים נחשבים בכלל מידות המזבח, הדבר תלוי בשאלה האם קרנות מזבח הנחושת נחשבים כחלק ממידות המזבח. כמו כן, מידות המזבח אינן כוללות את ציפוי הזהב שעליהם. יש הסוברים שהקרניים היו חלולות.

²¹⁶⁶ יש הסוברים שהקרניים היו חלולות – עיין בספר מלאכת המשכן וכליו עמ' רעט'. לגבי מידות מזבח הזהב מצאנו מחלוקת: יש הסוברים שאורכם ורוחבם היה טפח על טפח ויש הסוברים שכל קרן הייתה שלש אתבעות ושליש על שלש אתבעות ושליש בגובה שלש אתבעות ושליש. כמו כן בספר מלאכת המשכן וכליו בעמ' רעט' הביא מחלוקת בנוגע לדיון האם אורכם ורוחבם של קרנות המזבח היו שווים למידת גובה הקרנות או לא. ²¹⁶⁷ רוב השיטות סוברות שרק החלק של המזבח שנראה לעין היה מצופה בזהב, ואילו התחתית לא הייתה מצופה בזהב.

²¹⁶⁸ ישנה מחלוקת האם המזבח היה חלול. יש שרצו לדייק מרש"י, שהמזבח לא היה חלול (עיין מלאכת המשכן וכליו עמ' רעו) ויש הסוברים שגם מזבח הזהב היה חלול.

²¹⁶⁹ מצאנו מחלוקת לגבי זר הזהב. לכאורה מהגמרא משמע שגובה הזר היה משהו. אולם, החזקוני סובר שהזר כיסה את עוביו של לוח המזבח. לכאורה, משמע מדבריו שגג המזבח היה עשוי מלוח של עץ, זר הזהב כיסה את עוביו של לוח העץ הזה. לשיטתו צריך לומר שדברי הגמרא שהזר היה גבוה משהו אינו מוסב על הזר של המזבח. האברבנאל סובר שהזר עלה למעלה מגג המזבח, וכל לא נפל מהקטורת על הרצפה. בספר מלאכת המשכן וכליו עמ' רפה' הביא דעות שונות אם הזר היה ממש מחובר אל המזבח או לא. ²¹⁷⁰ רש"י.

²¹⁷¹ לכאורה כך משמע מרש"י. ספורנו: הטבעות היו על צידי הרוחב. יש שהסתפקו לדברי רש"י, שמא היו רק שתי טבעות. אמנם ר"א בן הרמב"ם סובר שהיו רק שתי טבעות, בשתי פינות המזבח. הטבעות הונחו בגובה שלישי המזבח מלמעלה (ארבעה טפחים מלמעלה) אולם יש האומרים שהטבעות היו ממש מתחת לזר המזבח. ²¹⁷² רש"י.

משה: (ז) וְהִקְטִיר עָלָיו אֶהָרֶן קְטֹרֶת סַמִּים בַּבֶּקֶר בַּבֶּקֶר בכל בוקר, יקטיר הכהן את קטורת הסמים (כאן כתבה התורה שאהרון הוא שמעלה את הקטורת, אך להלכה אין צריכה העלאת הקטורת להיעשות דווקא על ידי הכהן הגדול),²¹⁷³ בְּהִיטְבוּ אֶת הַנֵּרֹת יִקְטִירְנָה הכהן יקטיר את הקטורת בבוקר, לפני שהוא מנקה את הנרות של המנורה. בכל בוקר היה הכהן מטיב את הנרות, מנקה את הנרות משיירי השמן והפתילות שנשארו בנרות המנורה, והתורה כאן כתבה שיש להקטיר את הקטורת לפני הטבת הנרות: (ח) וּבַהֲעֵלַת אֶהָרֶן אֶת הַנֵּרֹת בֵּין הָעֶרְבִים בערב, בשעה שהכהן ידליק את נרות המנורה, יִקְטִירְנָה קְטֹרֶת תְּמִיד לְפָנַי יִקְוֶק (בשעת הדלקת נרות המנורה בערב) בכל יום, יקטיר הכהן פעם נוספת את הקטורת לפני ה'. לסיכום: הכהן היה מקטיר פעמיים ביום את הקטורת: פעם בבוקר ופעם בערב,²¹⁷⁴ לְדַרְתֵיכֶם דבר זה, הקטרת הקטורת, יש לעשות לאורך כל הדורות: (ט) לֹא תֵעָלוּ עָלָיו קְטֹרֶת זָרָה אסור להעלות על מזבח הזהב שום קטורת חוץ מהקטורת בבוקר ובערב,²¹⁷⁵ וְעֵלָה וכן אסור להקריב על מזבח הזהב קרבנות של עולה, בין אם קרבן העולה הוא מבהמה או מעוף,²¹⁷⁶ וּמִנְחָה וכן אסור להקריב על מזבח הזהב מנחות, סוגים שונים של לחמים או קמחים,²¹⁷⁷ וְנִסְךְ לֹא תִסְכוּ עָלָיו וכן אסור לנסך על מזבח הזהב יין. על מזבח הנחושת היו מקריבים את העולות, המנחות ומנסכים יין, והתורה אסרה כאן לעשות כן במזבח הזהב: (י) וְכִפֹּר אֶהָרֶן עַל קִרְנֹתָיו אַחַת בַּשָּׁנָה פעם אחת בשנה, ביום הכיפורים, הכהן הגדול יזרוק דם על קרנות מזבח הזהב (עבודה זו כשרה רק בכהן הגדול),²¹⁷⁸ מִדָּם חֲטָאֵת הַכֹּפְרִים אַחַת בַּשָּׁנָה יִכַּפֵּר עָלָיו לְדַרְתֵיכֶם מִדָּם הַקִּרְבָּנוֹת של פר ושעיר שהוקרבו ביום הכיפורים, יזה אהרון על מזבח הזהב,²¹⁷⁹ קִדְשׁ קִדְשִׁים הוּא לִיקְוֶק מזבח הזהב מקודש רק לצורך הקטרת הקטורת והזאת דם הפר והשעיר של יום הכיפורים²¹⁸⁰:

פרשת כי תשא

(יא) וַיְדַבֵּר יִקְוֶק אֶל מֹשֶׁה לֵאמֹר: (יב) כִּי תִשָּׂא אֶת רֹאשׁ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לִפְקֻדֵיהֶם כאשר תרצה לדעת את מניין האנשים שבבני ישראל,²¹⁸¹ וְנָתַנּוּ אִישׁ כַּפָּר נִפְשׁוֹ לִיקְוֶק בַּפֶּקֶד אֹתָם כל אחד מישראל צריך

²¹⁷³ רמב"ן: אין הכרח שדווקא הכה"ג יקטיר את הקטורת, והסתפק מדוע כתבה התורה שאהרון הוא שמקטיר את הקטורת: או מפני שאהרון הוא שהתחיל להקטיר את הקטורת ראשון או מפני שהזאת הדם הכתובה בהמשך היא רק בכהן הגדול. א"ע: מדוע לא כתוב גם את הבשמים? או מכיוון שאכן הכוונה היא הסמים עם הבשמים, או מפני שהסמים הם העיקר, או כדי לחלק בין שתי סוגי המרקחות.

²¹⁷⁴ רש"י.

²¹⁷⁵ רש"י. אונקלוס, א"ע ורמב"ן: הכוונה היא לקטורת שלא נעשתה על פי מתכונת הקטורת שהתורה ציוותה עליה.

²¹⁷⁶ רש"י.

²¹⁷⁷ רש"י.

²¹⁷⁸ רש"י.

²¹⁷⁹ רש"י. א"ע: למרות שיש קרבנות נוספים שהיו מזים מדמם על מזבח הזהב (פר כהן משיח וכדו'), מכיוון שאין קרבנות אלו נעשים בכל שנה, לא מנתה אותם התורה.

²¹⁸⁰ רש"י.

²¹⁸¹ רש"י, וכך מסביר גם בשם אונקלוס. רשב"ם: כאשר תאסוף את ישראל לשם תרומת המשכן, תמנה גם כן את בני ישראל. אה"ח: לפקודיהם – אסור למנות את ישראל ללא מטרה, כמו לפני היציאה למלחמה. צריך שתהיה סיבה טובה כדי למנות את ישראל. כלי יקר: הסיבה שהתורה השתמשה בלשון נשיאה בשעה שהיא

לתת את פדיון נפשו לכפרה בשעת המניין.²¹⁸² התורה מצווה כאן שכאשר מונים את בני ישראל, לא ימנו את בני ישראל על ידי ספירת האנשים, אלא על כל אחד מישראל לתת מחצית השקל, ועל ידי שיספרו את כל מחציות השקלים, יחשבו כמה אנשים יש בישראל,²¹⁸³ וְלֹא יִהְיֶה בָהֶם נֶגֶף בַּפֶּקֶד אֹתָם על ידי שכל אחד מבני ישראל ייתן את כופר נפשו, ועל ידי כך בני ישראל לא יימנו במספר (אלא על ידי מחצית השקל), לא יהיה נגף בבני ישראל. אולם, אם ימנו את בני ישראל על ידי שימנו את מספר האנשים שיש, יהיה חס ושולם נגף בבני ישראל, (כפי שראינו שקרה בימי דוד, שכאשר מנה את ישראל ללא שמנה אותם על ידי מטבעות מחצית השקל, היה נגף בעם ישראל)²¹⁸⁴: (ג) זֶה יִתְּנוּ זהו השיעור שכל אחד מישראל ייתן בשעת המניין,²¹⁸⁵ כָּל הָעֵבֶר עַל הַפְּקָדִים כל מי שייכלל במניין,²¹⁸⁶ מִחֲצִית הַשֶּׁקֶל בַּשֶּׁקֶל הַקֹּדֶשׁ (כל מי שנמנה) צריך לתת בשעת המניין מחצית השקל, של שקל הקודש שכל ערכי התורה נאמרו בו,²¹⁸⁷ עֲשָׂרִים גֵּרָה הַשֶּׁקֶל השקל שווה לעשרים גרה. הגרה גם היא מטבע שנקראת "מעשה", והתורה אומרת ששקל שווה

מדברת על מנין היא מכיוון שעל ידי המניין ניכר המעלה של דבר כלשהו. כל דבר שאין לו מנין הוא דבר שאינו חשוב, ולכן בני ישראל ניכרים על ידי המניין ונהיים חשובים יותר.

²¹⁸² דעת מקרא. אה"ח: הסיבה שכתוב "ונתנו" עם ו' החיבור הוא בגלל שצריך לפני הנתנה לכפרה, להכיר בחטא. נתינת מחצית השקל לכפרה יכולה רק להתווסף על הכרת החטא.

²¹⁸³ רש"י.

²¹⁸⁴ רש"י. ספורנו: הסיבה שאסור למנות את ישראל היא משום שכל אסון קורה לאדם מישראל על ידי שהוא אדם פרטי ומובדל, וכך, על ידי שכל אחד נותן מחצית השקל ואין הבדל בין עני לעשיר, נמנעים הנגפים. רמב"ן: אמנם הציווי אל משה היה שכאשר הוא יפקוד את בני ישראל, יעשה זאת על ידי גביית מחצית השקל, אך משה רבינו למד מכך שמוטל עליו למנות את בני ישראל עכשיו. אך הציווי כאן, בשונה מהציווי בספר במדבר לא היה שמשה יסתובב בין האוהלים, אלא שמשה ייקח את מחצית השקל מאת העם. אולם, לא נזכר כאן אם הגבייה על ידי מחצית השקל היא מצווה לשעה או לדורות, ולכן טעה דוד ומנה את ישראל ללא שקלים. כמו כן כתב הרמב"ן שהסיבה שבימי עזרא הפרישו שליש השקל היא מכיוון שבדורם הוסיפו על ערך השקל יותר משווי השקל של תורה.

הרמב"ן כתב גם את דברי רש"י שהשווה בין שני מניינים: המנין שהיה כאן, יום למחרת יו"כ, לבין המניין שהיה בפתיחת ספר במדבר, שם המניין היה שווה למנין שהיה כאן. רש"י תירץ שהשוויון נובע מכך שאמנם לשנות היציאה ממצרים היו כאן שתי שנים נפרדות, אך למנין שנות האדם, מדובר על אותה שנה. הרמב"ן הקשה על רש"י לשיטתו: כיצד יכול לעבור גם זמן קצר ללא שמתו מישראל וללא שנולדו אנשים מישראל. כמו כן הקשה הרמב"ן שהרי במנין שנות האדם המניין הוא שווה, והכל הולך אחר שנות האדם, ואם כן, כל מי שנולד מתשרי, הזמן בו התקיים המניין הראשון, ועד לאייר, הזמן בו התקיים המנין השני, נוסף למנין, ואם כן היה צריך להיות שנוספו עוד אנשים. אלא תירץ הרמב"ן שכך באמת היה מעשה, שהמניינים היו שווים. כמו כן תירץ הרמב"ן שני תירוצים נוספים: שבת לוי לא נמנה בניין השני, וכן דברים אינו כולל כל מי שגדול יותר מבן עשרים, אלא הוא כולל את כל האנשים מבן שלש עשרה.

כמו כן, חלק הרמב"ן על דברי רש"י בביאור שלשת התרומות שאמרו חז"ל שיש כאן. רש"י כתב שאחת התרומות היא המחצית השקל שאמור בפרשת במדבר. רמב"ן חלק על רש"י וכתב שלא ייתכן שהמפקד בפרשת במדבר נעשה על ידי מחצית השקל, שהרי כהנים ולויים חייבים לתת מחצית השקל, ואילו המפקד שבפרשת במדבר אינו כולל את הכהנים.

כלי יקר: הסיבה לשני המניינים: המניין הראשון היה כדי שבני ישראל יימנו לאחר חטא העגל ולהראות לנו שבני ישראל לא נמאסו בגלל חטא העגל, והמניין השני היה כדי להשרות את שכינתו של ה' בתוך בני ישראל, ואין ה' משרה את שכינתו בתוך ישראל בפחות מעשרים ושתים אלף אנשים. כמו כן מסביר הכלי יקר שעת הרע חל רק כאשר רואים חידוש אצל אדם מסוים, למשל, כאשר רואים אצל עני הרבה מאוד כסף, זהו פתח לעין הרע. לכן, בשעה שעם ישראל יצא ממצרים, היה פתח לעין הרע בכך שהם היו רבים, אך בזמנו של דוד, לא היה פתח לעין הרע, ולכן לא חשב דוד שצריך למנות את בני ישראל על ידי שקלים. כמו כן כתב הכלי יקר שלשת המניינים האמורים כאן הם שלש מניינים שמנה משה על ידי מחצית השקל: אחד כאן, השני בפתיחת ספר במדבר והשלישי בערבות מואב.

²¹⁸⁵ א"ע. רש"י: ה' הראה למשה מטבע, והכוונה ב"זה יתנו" היא שעל ישראל לתת מטבע כמו שהראה ה' למשה. רמב"ן כתב שמשה הוא שקבע את הערך של שקל.

²¹⁸⁶ רש"י, ונקרא כל העובר מכיוון שכאשר מונים דבר מעבירים אותו מיד ליד. א"ע: כל מי שעובר את שנתו

העשרים.
²¹⁸⁷ רש"י.

לעשרים מעות,²¹⁸⁸ מחצית השקל תרומה ליקוק בני ישראל יפרישו את מחצית השקל ויתרמו אותה לנדבה לשם ה',²¹⁸⁹ (יד) כל העבר על הפקדים כל מי שמשנתף במניין,²¹⁹⁰ מִבְּנֵי עֲשָׂרִים שָׁנָה וּמֵעֵלָּה (כל אדם שמשנתף במניין, דהיינו:) כל מי שכבר הגיע לגיל עשרים, יתן תרומת יקוק כל מי שהגיע לגיל עשרים צריך לתת את מחצית השקל: (טו) הָעֵשִׂיר לֹא יִרְבֶּה אָדָם עֵשִׂיר לֹא יוֹסִיף יוֹתֵר מִמִּחְצֵית הַשֶּׁקֶל, אדם עשיר לא יתרום יותר ממחצית השקל, וְהִדֵּל לֹא יִמְעִיט מִמִּחְצֵית הַשֶּׁקֶל אָדָם עֵנִי לֹא יִתֵּן פָּחוֹת מִמִּחְצֵית הַשֶּׁקֶל, לָתֵת אֶת תְּרוּמַת יְקוֹק עַל יַדֵי נְתִינַת הַשֶּׁקֶל, האדם תורם את תרומת ה', את נדבת ה', לְכַפֵּר עַל נַפְשֹׁתֵיכֶם עַל יַדֵי תְרוּמַת מִחְצֵית הַשֶּׁקֶל, ניתן לקנות קרבנות להקרבה במשכן (ובמקדש). קרבנות אלו מכפרים על חטאי בני ישראל²¹⁹¹: (טז) וְלִקְחָתָּ אֶת כֶּסֶף הַכֹּהֲנִים מֵאֵת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל (ה' אמר למשה) תיקח את הכסף, את מחציות השקל, שאיתם יקנו את הקרבנות שיכפרו על בני ישראל, ואיתם יבנו את המשכן שבו יקריבו את הקרבנות כדי לכפר על בני ישראל,²¹⁹² וְנָתַתָּ אֹתוֹ עַל עֲבֹדַת אֹהֶל מוֹעֵד אֵת הַכֶּסֶף יֵשׁ לָתֵת לְעִבּוֹדַת אֹהֶל מוֹעֵד, תשתמש בו לצורך מלאכת אוהל מועד,²¹⁹³ וְהָיָה לְבְנֵי יִשְׂרָאֵל לְזִכְרוֹן לְפָנַי יְקוֹק עֲבוֹדַת הַמִּשְׁכָּן שְׁתִיעֶשֶׂה עַל יַדֵי תְרוּמַת מִחְצֵית הַשֶּׁקֶל, האדנים שנעשו מתרומת מחצית השקל, יהיו לזיכרון לפני ה'. כאשר ה' יראה את האדנים הוא יזכור את ישראל לטובה,²¹⁹⁴ לְכַפֵּר עַל נַפְשֹׁתֵיכֶם עַל יַדֵי נְתִינַת מִחְצֵית הַשֶּׁקֶל וּבְנֵיית הַמִּשְׁכָּן, יהיה ניתן להקריב קרבנות ולכפר על חטאי בני ישראל: (יז) וַיְדַבֵּר יְקוֹק אֶל מֹשֶׁה לֵאמֹר: (יח) וְעָשִׂיתָ כִּיֹּר נְחֹשֶׁת עֲשׂוּ מִנְחוֹשֶׁת. הכיור היה מעין מיכל ענק שהיה עשוי מנחושת,²¹⁹⁵ וְכִנּוּ נְחֹשֶׁת וְכֵן עֲשׂוּ לְעֹשׂוֹת לְכִיֹּר בְּסִיס מִנְחוֹשֶׁת,²¹⁹⁶ לְרַחֲצָהּ הַכִּיֹּר יִשְׁמַשׁ לְצוּרֵךְ רַחֲצָה (כפי שנראה בפסוקים הבאים, הכוונה היא לקידוש ידיים ורגליים של הכהנים), וְנָתַתָּ אֹתוֹ בֵּין אֹהֶל מוֹעֵד וּבֵין הַמִּזְבֵּחַ יֵשׁ לְשִׁים אֵת הַכִּיֹּר בֵּין פֶּתַח אֹהֶל מוֹעֵד לְבֵין מִזְבַּח הַנְּחוֹשֶׁת שֶׁהִיא מִחוּץ לְפֶתַח אֹהֶל מוֹעֵד (המשכן). הכיור היה קצת דרומית לפתח החצר, ועמד מזרחית למשכן ומערבית למזבח הנחושת,²¹⁹⁸ וְנָתַתָּ שְׁמָה מַיִם עֲלֵיךְ לְשִׁים מַיִם בְּתוֹךְ הַכִּיֹּר: (יט) וְרַחֲצוּ אֶהָרָן וּבְנָיו מִמֶּנּוּ אֵת יְדֵיהֶם וְאֵת רַגְלֵיהֶם אֶהָרָן וְצִאֲצָאֵי הַכֹּהֲנִים יִרְחֲצוּ אֵת יְדֵיהֶם וְאֵת רַגְלֵיהֶם מִהַכִּיֹּר. הכהנים היו רוחצים את ידיהם ואת רגליהם בבת אחת. פעולה זו נקראת קידוש ידיים

²¹⁸⁸ רש"י, אלא שלאחר מכן הוסיפו עליהם שישיית ושווי השקל הוא עשרים וארבע מעות. א"ע: גרה היא גרוגרת של חרוב.

²¹⁸⁹ דעת מקרא.

²¹⁹⁰ אונקלוס. רש"י: כל מי שנמנה לצבא. א"ע: הפועלים.

²¹⁹¹ רש"י בפירושו השני. בפירושו הראשון כתב שעל ידי השימוש במחצית השקל בשעת המניין, לא יהיה נגף בבני ישראל. א"ע: זהו הטעם לכך שאסור להמעיט או להוסיף על מחצית השקל: הכסף הוא כפר נפש, ואין להרבות או להמעיט מכופר הנפש.

²¹⁹² עפ"י רש"י בפס' הקודם. רשב"ם: הכסף שמשמש לכופר נפש.

²¹⁹³ רש"י ורשב"ם. כסף זה שימש לאדנים שהיו מתחת לעמודי המשכן כפי שנראה בפרשת פקודי.

²¹⁹⁴ דעת מקרא.

²¹⁹⁵ רש"י. וכן סובר רש"י שלכיור היו שני דדים דרכם יצאו המים. האברבנאל סובר שהכיור היה מעין צינור ולא מעין מיכל. כלי יקר: הכיור לא הוזכר עם שאר הכלים מכיוון שמטרתו לא הייתה השראת שכינה אלא התקדשות לפני העבודה. רמב"ן: אין עשיית הכיור מצווה, אלא צורך פרקטי כדי שלכהנים יהיה איך לקדש את ידיהם ואת רגליהם. בספר מלאכת המשכן וכליו כתב שכנראה שלכיור היה כיסוי מלמעלה.

²¹⁹⁶ רש"י.

²¹⁹⁷ רש"י.

²¹⁹⁸ רש"י. בתוספות במסכת זבחים כב. כתוב שהכן היה מעין יורה הפוכה. צורת היורה ההפוכה תלויה בשני תירוצי התוספות הכתובים שם: יש סוברים שהיתה עגולה ויש סוברים שהייתה מרובעת.

ורגליים²¹⁹⁹: (כ) בְּבֹאֵם אֶל אֹהֶל מוֹעֵד יִרְחֲצוּ מַיִם וְלֹא יִמְתּוּ הַכַּהֲנִים יִקְדְּשׁוּ אֶת יְדֵיהֶם וּרְגֵלֵיהֶם מִהַכִּיּוֹר בשעה שהם באים לאהל מועד כדי להקטיר את הקטורת, ועל ידי כך הכהנים לא ימותו. אולם, אם הכהנים יקטירו קטורת ללא קידוש ידיים ורגליים, הרי שהם מתחייבים מיתה,²²⁰⁰ או בְּגִשְׁתֶּם אֶל הַמִּזְבֵּחַ לְשָׂרֵת לְהַקְטִיר אֶשָׁה לְיִקְוֹק או בשעה שהכהנים מקריבים קרבן במזבח הנחושת, הדין הוא שהם חייבים גם כן לקדש ידיים ורגליים²²⁰¹: (כא) וְרָחֲצוּ יְדֵיהֶם וּרְגֵלֵיהֶם וְלֹא יִמְתּוּ כאשר הכהנים מקריבים קרבנות על המזבח עליהם לקדש את ידיהם ורגליהם, וכך לא יתחייבו מיתה. אם הכהנים מקריבים קרבנות על המזבח ללא קידוש ידיים ורגליים, הרי שהם מתחייבים מיתה. מחיוב המיתה בפסוק כי למדנו רק על חיוב מיתה בשעה שהכהן אינו מקדש ידיו ורגליו כאשר הוא נכנס לתוך המשכן (למשל לצורך הקטרת הקטורת) ופסוק זה בא לחדש, שגם אם הכהן לא נכנס לתוך המשכן, אלא הקריב קרבן על המזבח החיצוני, הוא עדיין מתחייב מיתה,²²⁰² וְהִיְתָה לָהֶם חֶק עוֹלָם חיוב זה של קידוש ידיים ורגליים לפני העבודה במשכן יהיה חוק לכהנים לעולם, לוּ וְלִזְרְעוּ לְדוֹרֹתֵם חוק זה של קידוש ידיים ורגליים יהיה חוק לאהרון ולצאצאיו הכהנים עד עולם: (כב) וַיְדַבֵּר יְקוֹק אֶל מֹשֶׁה לֵאמֹר: (כג) וְאַתָּה קַח לָךְ בְּשָׂמִים רֵאשׁ קַח לְךָ בְּשָׂמִים חֻשׁוּבִים.²²⁰³ התורה מתחילה למנות את הבשמים החשובים שיש לקחת: (1) מֶרְדְּוֹרְ חַמֵּשׁ מְאוֹת מִסֹּג בשם חשוב שנקרא "דרור", יש לקחת משקל של חמש מאות שקלים,²²⁰⁴ (2) וְקִנְמֹן בְּשֵׁם מַחְצִיתוֹ חַמֵּשִׁים וּמְאוֹתָיִם מקליפת עץ שנקרא קינמון שמפיק ריח טוב יש לקחת משקל, שמחצית המשקל היא מאתיים חמישים שקל, הרי שבסך הכל יש להביא מקנמן הבשם משקל של חמש מאות שקל, אלא שהתורה צוותה להביא את הקנמן כשהוא מחולק לשניים, כדי שישקלו אותו פעמיים, כל פעם ישקלו חצי מהמשקל שצריך,²²⁰⁵ (3) וְקִנְיָה בְּשֵׁם חַמֵּשִׁים וּמְאוֹתָיִם וכן יש להביא קנה של בשם במשקל מאתיים חמישים שקלי

²¹⁹⁹ רש"י.

²²⁰⁰ רש"י.

²²⁰¹ רש"י.

²²⁰² רש"י. א"ע: טעם החזרה היא כדי לומר שיש כאן חיוב תמידי או לחיוב מוות גם על הקרבה במזבח. אוה"ח: הסיבה לכפילות היא כדי לומר שגם אם הכהן רק עלה עכשיו מבית הטבילה, הוא עדיין חייב לקדש את ידיו ואת רגליו.

²²⁰³ רש"י ורשב"ם. א"ע: שייקח מכל בשם את הראש שלו, היות והקצה העליון הוא מכובד יותר. כמו כן הסתפק הא"ע מדוע התורה הייתה צריכה לכתוב "מחציתו", הרי אין דרכם של המוכרים להוסיף אפילו גרגיר למשקל, ואם כן, השקילה לא תהיה מדויקת יותר אם ישקלו חצי מהמשקל בכל פעם. אמנם כתב האבי עזר שהשקילה פעמיים היא לשם עין יפה. אוה"ח: הציווי כאן הוא על משה, ולא שיעשה זאת על ידי שליח. כלי יקר: מכיוון שהמשיחה היא ציווי על משה, לכן נאמר כאן בלשון ואתה.

²²⁰⁴ רשב"ם. את העובדה שכוונת התורה למשקל חמש מאות היא לחמש מאות שקלי קודש לקחנו מדעת מקרא והוא הוכיח זאת מדברי התורה בציוויה לקחת קידה. רמב"ן: המר הוא מוסק. לגבי מקור הבשם כתב הרמב"ן שמקורו מבטן חיה שדומה לצבי שנמצאת בארץ הודו, וכאשר חיה זו מטיילת בין השיחים היא מתגרדת בעצים, ודמה יוצא על השיחים, וכאשר מלקטים את השיחים, מפיקים אותו. אולם, קשה על כך, שהרי קשה לקבל שחלק משמן המשחה מקורו בבהמה טמאה. אך הרמב"ן דחה קושיא זו באומרו שהלחות ממנו מפיקין את הבשם איננו מטמא. א"ע בפירושו הקצר: דרור היינו שיהיה חופשי מזיוף. רמב"ן: ייתכן שכוונת הכתוב לקחת את הבשם מצבי בעוד הצבי מתהלך חופשי ואינו בשבי. אולם, בסופו של דבר שחה הרמב"ן את זיהוי המר עם מוסק. א. מכיוון שמוסק בלשון חז"ל הוא אינמרנון, ואילו בלשון חכמים אין מוסק נקרא אינמרנון. ב. המר מפיק ריח רק כאשר הוא באש, ואילו המוסק מפיק ריח גם כאשר אינו באש. ג. "אלו חוצצין בכלים הזפת והמור", ואילו המוסק אינו נדבק ואינו יכול לחצוץ. לכן פירש הרמב"ן שהכוונה היא למור בלשון ערבי, והתורה הזכירה את המור בתור ראש לבשמים מכיוון שהיא הייתה המוכבדת בין הבשמים שהיו בקטרת, או משום שאלו יהו הבשמים שהתורה הזכירה ראשון או משום שיש במינו סוגי בשמים עם ריח טוב יותר. עם זאת פירש הרמב"ן את המילה "דרור" בשם נקיות, וגם ביובל "דרור" היינו שיהיו כל בעלי הבתים נקיים מעבדות.

²²⁰⁵ רש"י. לגבי הזיהוי כתב הרמב"ן שיש אומרים שהוא סליכה או עיטיב, אך אין נראה כך שהרי קנמן הבשם צריך להיות מעין עשב השדה. לכן סובר הרמב"ן שמדובר באנבן.

קודש²²⁰⁶: (כד) 4) וְקִדְּהָ חֲמֵשׁ מֵאוֹת בְּשֶׁקֶל הַקֹּדֶשׁ וְכֹן יֵשׁ לַקַּחַת שׁוֹרֵשׁ שֶׁל עֵשֶׂב שֶׁנִּקְרָא "קִדְּהָ" בַּמִּשְׁקָל שֶׁל חֲמֵשׁ מֵאוֹת שֶׁקֶלִי קוֹדֵשׁ,²²⁰⁷ 5) וְשֶׁמֶן זַיִת הָיִן וְכֹן יֵשׁ לַקַּחַת שֶׁמֶן זַיִת בַּכְּמוֹת שֶׁל הַיֵּן. הַיֵּן שׁוֹוֶה לְשֵׁנִים עֶשֶׂר לֹוגִים²²⁰⁸: (כה) וְעֵשִׂיתָ אֹתוֹ שֶׁמֶן מִשְׁחַת קֹדֶשׁ מִחֲמַשַּׁת הַרְכִּיבִים הָאֵלוּ יֵשׁ לַהֲכִיךְ אֶת שֶׁמֶן הַמִּשְׁחָה,²²⁰⁹ רִקְחַ מִרְקַחַת שֶׁמֶן הַמִּשְׁחָה הוּא תַעֲרוּבַת שֶׁנַּעֲשֶׂה עַל יַדֵּי הַכֹּהֵן בַּצֹּרֶה מִיּוֹחַדַּת,²²¹⁰ מַעֲשֶׂה רִקְחַ הַצֹּרֶה מִיּוֹחַדַּת בַּהֲכִינֵנו אֶת הַתַּעֲרוּבַת שֶׁל שֶׁמֶן הַמִּשְׁחָה, הִיא בַצֹּרֶה שֶׁבַעֲלֵי אֹמֵנוֹת הַמִּרְקַחַת מְכִינִים תַּעֲרוּבַת זֶה,²²¹¹ שֶׁמֶן מִשְׁחַת קֹדֶשׁ יִהְיֶה הַתַּעֲרוּבַת מִחֲמַשַּׁת הַרְכִּיבִים הַלָּלוּ, תִּשְׁמַשׁ לְשֶׁמֶן הַמִּשְׁחָה שִׁיקְדַשׁ אֶת הַמִּשְׁכָּן, אֶת כָּלִי הַמִּשְׁכָּן וְאֶת הַכֹּהֲנִים: (כו) וּמִשְׁחַתְּ בּוֹ אֶת אֶהֱל מוֹעֵד וְאֶת אֲרוֹן הָעֵדוּת יֵשׁ לַהֲשַׁתְּמַשׁ בַּשֶּׁמֶן הַמִּשְׁחָה עַל מִנַּת לְמִשׁוּחַ אֶת אֶהֱל מוֹעֵד (אֶת הַמִּשְׁכָּן עֲצֻמוֹ)²²¹² וְאֶת אֲרוֹן הַבְּרִית: (כז) וְאֶת הַשְּׁלֶחָן וְאֶת כָּל פְּלִיּוֹ וְכֹן יֵשׁ לַהֲשַׁתְּמַשׁ בַּשֶּׁמֶן הַמִּשְׁחָה עַל מִנַּת לְמִשׁוּחַ אֶת הַשְּׁלֶחָן וְאֶת כָּל פְּלִיּוֹ, קְשׁוֹתָיו וּמִנְקִיּוֹתָיו, וְאֶת הַמִּנְדָּה וְאֶת כָּלִיָּהּ וְכֹן יֵשׁ לַהֲשַׁתְּמַשׁ בַּשֶּׁמֶן הַמִּשְׁחָה עַל מִנַּת לְמִשׁוּחַ אֶת הַמִּנְדָּה וְאֶת כָּלִי הַמִּנְדָּה (מִלְקַחִיָּה וּמַחְתּוֹתֶיהָ) וְאֶת מִזְבַּח הַקְּטֹרֶת וְכֹן יֵשׁ לַהֲשַׁתְּמַשׁ בַּשֶּׁמֶן הַמִּשְׁחָה עַל מִנַּת לְמִשׁוּחַ אֶת הַמִּזְבַּח הַפְּנִימִי, מִזְבַּח הַזֶּהָב שֶׁעֲלִיו הַקְּטִירוֹ אֶת הַקְּטֹרֶת: (כח) וְאֶת מִזְבַּח הָעֹלָה וְאֶת כָּל פְּלִיּוֹ וְכֹן יֵשׁ לַהֲשַׁתְּמַשׁ בַּשֶּׁמֶן הַמִּשְׁחָה עַל מִנַּת לְמִשׁוּחַ אֶת מִזְבַּח הָעֹלָה, הַמִּזְבַּח הַחִיצוֹן שֶׁהִיא עֲשׂוּי נְחוֹשֶׁת וְעֲלָיו הַקְּרִיבֵי אֶת הַקְּרִבָּנוֹת, וְכֹן אֶת כָּלִי הַמִּזְבַּח (מַחְתּוֹת, יַעִים וּמְזֹרְקוֹת), וְאֶת הַכִּיֹּרֶת וְאֶת כַּנּוֹ וְכֹן יֵשׁ לַהֲשַׁתְּמַשׁ בַּשֶּׁמֶן הַמִּשְׁחָה עַל מִנַּת לְמִשׁוּחַ אֶת הַכִּיֹּרֶת וְאֶת הַבַּסִּיס עֲלָיו עֲמַד הַכִּיֹּרֶת: (כט) וְקִדְּשַׁתְּ אֹתָם עַל יַדֵּי מִשִּׁיחַת הַמִּשְׁכָּן וְכָלִי בַשֶּׁמֶן הַמִּשְׁחָה, אֶתְּהָ תִקְדַּשׁ אֹתָם,²²¹³ וְהָיוּ קֹדֶשׁ קֹדְשִׁים עַל יַדֵּי הַמִּשִּׁיחָה בַּשֶּׁמֶן הַמִּשְׁחָה, הַמִּשְׁכָּן וְכָלִי יִהְיוּ קֹדֶשׁ קֹדְשִׁים, וּמִיד מִסְבִּירָה הַתּוֹרָה לְמָה הַכּוֹוֶנָה בְּאוֹמְרָה שִׁיְהִי קֹדֶשׁ קֹדְשִׁים, כָּל הַנִּגַּע בָּהֶם יִקְדָּשׁ כֹּל דְּבַר שֶׁרָאוּי לְהִיכַס לְכָלִי שֶׁרֵת, נִהְיָ קֹדֶשׁ בְּרַגַע שֶׁהוּא מוֹכַס לְתוֹךְ הַכָּלִי. הַתּוֹרָה אוֹמֶרֶת שֶׁקְדוּשַׁת הַכָּלִים הִיא שְׂכָאֶשֶׁר מְכַנְסִים דְּבַר כְּלִשָׁה לְתוֹךְ הַכָּלִי (כֹּל עוֹד הוּא רָאוּי לְכָלִי), הַדְּבַר הַהוּא הוֹפֵךְ לְהִיּוֹת קוֹדֵשׁ, וּבְרַגַע שֶׁהוּא נִמְצָא בְּתוֹךְ הַכָּלִי, הוּא נִפְסַל בְּלִינָה (אִם הוּא הִיָּה בְּכָלִי לְאוֹרֵךְ כֹּל הַלֵּילָה, אֲסוּר לַהֲשַׁתְּמַשׁ בּוֹ בְּיוֹם לְמַחְרַת)²²¹⁴: (ל) וְאֶת אֶהֱרֹן וְאֶת בְּנָיו תְּמַשְׁחַת אֶת אֶהֱרֹן וְאֶת אַרְבַּעַת בְּנָיו תְּמַשַׁח בַּשֶּׁמֶן הַמִּשְׁחָה,²²¹⁵ וְקִדְּשַׁתְּ אֹתָם תְּקַרִּיב אֶת הַקְּרִבָּנוֹת שֶׁל אֶהֱרֹן וּבְנָיו, לְכַהֵן לִי אֶהֱרֹן וּבְנָיו יִמּוֹנוּ לְהִיּוֹת כֹּהֲנִים לְשֵׁם ה': (לא) וְאֶל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל תְּדַבֵּר לֵאמֹר ה' צִוּוּהָ אֶת מֹשֶׁה לֹמַר לְבְנֵי יִשְׂרָאֵל, שֶׁמֶן מִשְׁחַת קֹדֶשׁ יִהְיֶה זֶה לִי לְדֹרֹתֵיכֶם זֹהִי הַדֶּרֶךְ בַּהֲכִינִים אֶת שֶׁמֶן הַמִּשְׁחָה לְאוֹרֵךְ כֹּל הַדּוֹרוֹת²²¹⁶: (לב) עַל בְּשָׂר אָדָם לֹא יִסָּךְ אֲסוּר לַהֲשַׁתְּמַשׁ בַּשֶּׁמֶן זֶה כְּדִי לְסוֹךְ בֶּשֶׂר שֶׁל אָדָם, אֲסוּר לְמַרוּחַ

²²⁰⁶ רש"י.

²²⁰⁷ רש"י. א"ע: לפי דברי קבלה מדובר על קציעה.

²²⁰⁸ רש"י.

²²⁰⁹ רש"י הביא את המחלוקת בגמ' האם שלקו את העקרים בשמן או שקודם שרו את העקרים במים כדי שלא יספגו את השמן ולאחר מכן שפכו את השמן עליהם עד שספגו את הריח.

²²¹⁰ רש"י. רשב"ם: כתושים ונתונים בשמן. ספורנו: רקוח של רוקח, שהשמן נרקח במים חמים.

²²¹¹ רש"י.

²²¹² א"ע.

²²¹³ רש"י.

²²¹⁴ רש"י.

²²¹⁵ א"ע – רק את הבנים ולא את הנכדים.

²²¹⁶ א"ע. רש"י בשם חז"ל: כל שמן המשחה היה קיים לאורך כל הדורות.

את השמן על גופו של אדם,²²¹⁷ וּבְמִתְבַּנְתּוֹ לֹא תַעֲשׂוּ כְמֹהוּ אֲסוּר לַעֲשׂוֹת שֶׁמֶן בְּאֹתָהּ מִתְכַּוֵּנָה שֶׁבָּה צוּוּה מִשֶּׁה לַעֲשׂוֹת אֶת שֶׁמֶן הַמִּשְׁחָה, אֲסוּר לַקַּחַת אֶת הַרְכִּיבִים בְּאֹתָן כְּמוֹיֹת עֲלֵיהֶן צוּוּה מִשֶּׁה, וְלַעֲשׂוֹת מִהֶם שֶׁמֶן מִשְׁחָה שֶׁלֹּא לְצוּרֵךְ הַמִּקְדָּשׁ,²²¹⁸ קִדְּשׁ הוּא שֶׁמֶן הַמִּשְׁחָה הוּא קָדוֹשׁ לָכֵם, קִדְּשׁ יְהִיֶה לָכֵם בְּגִלְל שֶׁשֶׁמֶן הַמִּשְׁחָה הוּא קָדוֹשׁ לָכֵם, עֲלֵיכֶם לִנְהוֹג בּוּ בְּקִדּוּשָׁה²²¹⁹: (לֵג) אִישׁ אֲשֶׁר יִרְקַח כְּמֹהוּ אָדָם שִׂיכִין שֶׁמֶן בְּאֹתָהּ צוּרָה, עִם אוֹתָם רְכִיבִים וְכְמוֹיֹת שֶׁמִּשֶּׁה צוּוּה לַהֲכִין, וְאֲשֶׁר יִתֵּן מִמֶּנּוּ עַל זֶר אוֹ אָדָם שִׂייתָן מִשֶׁמֶן הַמִּשְׁחָה שֶׁעָשָׂה מִשֶּׁה עַל אָדָם זֶר, אָדָם שֶׁאִינוּ כֹהֵן אוֹ מֶלֶךְ,²²²⁰ וְנִבְרַת מִעֲמִיו (אָדָם שִׂיכִין אֶת שֶׁמֶן הַמִּשְׁחָה אוֹ שִׂייתָן מִשֶׁמֶן הַמִּשְׁחָה עַל זֶר) דִּינוֹ כְּרַת²²²¹: (לֵד) וַיֹּאמֶר יִקְוֶה אֶל מִשֶּׁה ה' אִמְרָה אֵל מִשֶּׁה, קַח לָךְ סָמִים קַח לָךְ בְּשָׂמִים,²²²² וְעַתָּה מִפְּרִטַת הַתּוֹרָה אֵלוֹ סוּגֵי בְשָׂמִים לַקַּחַת,²²²³ נְטָף וְכֵן תִּיקַח סוּג שֶׁל בֶּשֶׂם שֶׁנִּקְרָא צֵרִי,²²²⁴ וְשַׁחֲלָת וְכֵן תִּיקַח סוּג שֶׁל בֶּשֶׂם שֶׁנִּקְרָא צִפּוֹרֵן, שֶׁהוֹפֵק מִשּׁוֹרֵשׁ שֶׁל צִפּוֹרֵן,²²²⁵ וְחִלְבָּנָה וְכֵן תִּיקַח סוּג שֶׁל בֶּשֶׂם שֶׁנִּקְרָא חֲלִבְנָה. (הַרִיחַ שֶׁל הַחֲלִבְנָה הִיָּה רַע),²²²⁶ סָמִים וְכֵן תִּיקַח סוּג שֶׁל בֶּשֶׂם שֶׁנִּקְרָא סָמִים, וְהוּא בֶּשֶׂם שֶׁמְעוֹרֵב עִם לְבוֹנָה זָכָה,²²²⁷ וְלִבְנָה זָכָה וְכֵן תִּיקַח סוּג שֶׁל בֶּשֶׂם שֶׁנִּקְרָא לְבוֹנָה זָכָה. סוּג זֶה שֶׁל בֶּשֶׂם הוֹפֵק מֵעֵץ שֶׁנִּקְרָא לְבוֹנָה, בַּד בְּבַד יְהִיֶה מִשְׁקַל כֹּל סוּגֵי הַבְּשָׂמִים שֶׁתִּיקַח יִהְיֶה שׁוּוֹה. הַמִּשְׁקַל שֶׁל הַנְּטָף, הַשַּׁחֲלָת, הַחֲלִבְנָה וְהַלְבוֹנָה יִהְיֶה שׁוּוֹה (בְּגִמְרָא כְּתוּב שֶׁמִּשְׁקֵלֶם הִיָּה שְׁבַעִים מִנָּה)²²²⁸: (לֵה) וְעֵשִׂיתָ אֹתָהּ קְטָרֶת יֵשׁ לַהֲכִין מִסָּמִים אֵלוֹ אֶת הַקְּטוֹרֶת, רִקַּח מִעֵשֶׂה רִוְקַח יֵשׁ לַהֲכִין אֶת מִרְקַחַת הַקְּטוֹרֶת בְּצוּרָה מִיּוֹחַדָּת כְּמוֹ שְׁדֶרֶךְ הַרוֹקְחִים לַהֲכִין, מִמְּלָח יֵשׁ לַעֲרֵב אֶת סַמְמָנֵי הַקְּטוֹרֶת,²²²⁹ טָהוֹר קִדְּשׁ הַקְּטוֹרֶת

²²¹⁷ רש"י.

²²¹⁸ רש"י.

²²¹⁹ דעת מקרא.

²²²⁰ רש"י + דעת מקרא. א"ע: בשם רס"ג כתב שדוד זרעו נמשחו בשמן המשחה, ובשם יפת כתב שהכוונה בזר היא לכל מי שאינו מעם ישראל. א"ע דחה את דבריו וכתב שהכוונה בזר היא לכל מי שאינו כהן. בסוף דבריו כתב הא"ע, שכמו ששמואל העלה עולה למרות שלא היה כהן, והסיבה היא מכיוון שהיה זה הוראת שעה, כך גם המשיחה של שלמה הייתה הוראת שעה, אך שאר מלכי בית דוד לא נמשחו בשמן המשחה. רמב"ן חולק ומוכיח מלשון הפסוק שיש למשוח את משיחי ה' בשמן המשחה: הן את הכהנים והן את המלכים.
²²²¹ לגבי הסבר דין כרת עיין ויקרא בהערות שבסוף פרק יח' (שם כתבנו בשם רמב"ן: ישנם 4 סוגי כרת. אם אדם צדיק וחטא רק באופן ארעי בחטא שיש עליו כרת, הרי שהוא מת בגיל צעיר, אך אין נשמתו נכרתת בעולם הבא. אם אותו אדם הוא רשע, אינו מת בגיל צעיר, אלא נשמתו נכרתת בעולם הבא. בחטאים מסויימים, (עבודה זרה ומגדף) ישנו כפילות: גם נשמתו נכרתת וגם מת בגיל צעיר. ובכריתות שכתוב בהם ערירי, שם הכוונה גם למיתת הבנים) וכן עיין ביבמות דף ב. בתוספות שם ובתוספות במסכת שבת דף כה.

²²²² אונקלוס.

²²²³ רשב"ם. אמנם לפי רש"י, גם הסמים הראשון נאמר למניין מספר הבשמים שיש, וממילא יוצא שלפי חישובו של רש"י יש 11 סוגים של בשמים. ספורנו: הסמים המוזכרים כאן הם אותם סמים שהוזכרו בשמן המשחה: מור, קנה, קנמון, קדה. רמב"ן: הסיבה שהתורה כתבה רק סמים, ולא פירטה אלו סמים לקחת היא מכיוון שרק בארבעת הסמים, נטף, שחלת, חלבנה ולבונה זכה הקפיד התורה שיהיו שמים אלו דווקא ואילו בשאר הסמים אין קפידא אם יהיו דווקא סמים אלו. כמו כן התלבט הרמב"ן אם הכוונה הסמים היא לבשמים ואז יוצא שארבעת הסוגים שנמנו כאן אינם סמים אלא שרפים.

²²²⁴ רש"י. בעניין זיהוי הצירי, עיין רמב"ן שחלק על רש"י בדבר.

²²²⁵ רש"י.

²²²⁶ רש"י, ומסמל את ההתקשרות עם פושעי ישראל.

²²²⁷ א"ע. רש"י כתב שאלו הם סמים אחרים.

²²²⁸ רש"י. א"ע: הכוונה היא שיש להכין כל אחד מהבשמים בצורה נפרדת, ורק לאחר מכן לערב ביניהם.

²²²⁹ רש"י. לדבריו, הסיבה שמלחים נקראים בשם זה הוא מכיוון שהם מערבים את משוטיהם במים. א"ע ורמב"ן: הפירוש הוא שיש להוסיף מלח לקטורת. הרמב"ן הסביר שהמלחים נקראים בשם זה הוא משום שהם מכירים את טעם הים כל כך טוב ויודעים שהוא מלוח.

תהיה טהורה וקדושה²²³⁰: (לו) וְשַׁחֲקֵת מִמֶּנָּה הָדָק תִּשְׁחַק אֶת הַקְּטוֹרֶת עַד שֶׁתְּהִיָּה דָקָה מְאוּד,²²³¹ וְנִתְּתָה מִמֶּנָּה לְפָנַי הָעֵדֹת בְּאַהֲל מוֹעֵד הַכֶּהֱן יִשִּׁים אֶת הַקְּטוֹרֶת עַל מִזְבַּח הַזֶּהָב שֶׁנִּמְצָא מוֹל אַרְוֹן הָעֵדוֹת שֶׁבְּמִשְׁכֹּן,²²³² אֲשֶׁר אֹמְעֵד לָךְ שְׁמָהּ בְּמִשְׁכֹּן, אֲנִי מֵתוֹעֵד וּמְדַבֵּר אִיתְךָ, קִדְשׁ קִדְשִׁים תִּהְיֶה לָכֶם הַקְּטוֹרֶת תְּהִיָּה מְאוּד קְדוּשָׁה לָכֶם²²³³: (לז) וְהַקְּטֹרֶת אֲשֶׁר תַּעֲשֶׂה הַקְּטוֹרֶת אֲשֶׁר יַעֲשֶׂה מֹשֶׁה,²²³⁴ בְּמִתְּבַנְתָּה לֹא תַעֲשֶׂוּ לָכֶם אֲסוּר לַעֲשׂוֹת קְטוֹרֶת בְּאוֹתָהּ מִתְּכֹונֶת, בְּאוֹתָהּ תִּרְכֹובֶת (אוֹתָם סִמְנִים וּמִידוֹת) כְּמוֹ שֶׁעֲשֶׂה מֹשֶׁה,²²³⁵ קִדְשׁ תִּהְיֶה לָךְ לִיקוּק עַל־כֵּן לַעֲשׂוֹת אֶת הַקְּטוֹרֶת לְשֵׁמוֹ שֶׁל ה'י²²³⁶: (לח) אִישׁ אֲשֶׁר יַעֲשֶׂה כְּמוֹהָ לְהִרְיֵחַ בָּהּ אָדָם שִׁיעֲשֶׂה אֶת הַקְּטוֹרֶת בְּאוֹתָהּ מִתְּכֹונֶת שֶׁעֲשֶׂה מֹשֶׁה עַל מִנֵּת לְהִרְיֵחַ בָּהּ,²²³⁷ וְנִכְרַת מֵעַמִּי (אָדָם שִׁיעֲשֶׂה אֶת הַקְּטוֹרֶת בְּאוֹתָהּ מִתְּכֹונֶת שֶׁעֲשֶׂה מֹשֶׁה עַל מִנֵּת לְהִרְיֵחַ בָּהּ) דִּינוֹ כִּרְת:

שמות פרק לא

(א) וַיְדַבֵּר יְקֹוֹק אֶל מֹשֶׁה לֵאמֹר: (ב) רְאֵה הִתְבּוֹנֵן,²²³⁸ קְרָאתִי בְּשֵׁם בְּצַלְאֵל בֶּן אֹרִי בֶן חוּר לְמִטָּה יְהוּדָה גִּידְלָתִי אֶת שְׁמוֹ שֶׁל בְּצַלְאֵל בֶּן אֹרִי בֶן חוּר מִשְׁבֵּט יְהוּדָה. גִּידוֹל שְׁמוֹ שֶׁל בְּצַלְאֵל הוּא כְּדִי שִׁיכֵל לַעֲשׂוֹת אֶת כָּל מִלְאכַת הַמִּשְׁכָּן²²³⁹: (ג) וְאַמְלֵא אֹתוֹ רוּחַ אֱלֹהִים אֲנִי מִילַאתִי אֶת בְּצַלְאֵל בְּרוּחַ מִלְפָּנַי ה', הַרוּחַ בֶּה מִילָא ה' אֶת בְּצַלְאֵל נִתְּנָה לְבְּצַלְאֵל אֶת הַחֲכָמוֹת הַנִּדְרָשׁוֹת לְבִנְיַת הַמִּשְׁכָּן,²²⁴⁰ (1) בְּחֻכְמָה (מִילַאתִי אֶת בְּצַלְאֵל בְּחֻכְמָה) בְּכָל חֲכָמָה נִכְלָלִים כָּל הַדְּבָרִים שֶׁאָדָם לִמַּד מֵאֲנָשִׁים אֲחֵרִים,²²⁴¹ (2) וּבְתִבּוֹנָה (מִילַאתִי אֶת בְּצַלְאֵל בְּתִבּוֹנָה) בְּכָל תִּבּוֹנָה נִכְלָלִים כָּל הַדְּבָרִים שֶׁאָדָם מִבִּין מְדַבְּרִים אֲחֵרִים שֶׁהוּא לִמַּד,²²⁴² (3) וּבְדַעַת (מִילַאתִי אֶת בְּצַלְאֵל בְּדַעַת) דַּעַת הִיא רוּחַ הַקּוֹדֶשׁ,²²⁴³ (4) וּבְכָל מְלָאכָה וְכֵן נִתְּנִי לְבְּצַלְאֵל אֶת

²²³⁰ רש"י. אוה"ח: טהור היינו שלא יהיה מעורב איתו גוונים שונים.

²²³¹ אונקלוס.

²²³² אונקלוס. רמב"ן: ייתכן שהכוונה כאן היא ממש בקדש הקדשים ושהתורה רמזה את עבודת הכה"ג ביום

הכיפורים.

²²³³ למשמעות.

²²³⁴ א"ע.

²²³⁵ רש"י.

²²³⁶ רש"י.

²²³⁷ רש"י. אוה"ח: שלא להריח בלאו והרחה היא בכרת.

²²³⁸ אונקלוס.

²²³⁹ אונקלוס + רש"י. רמב"ן: היה זה פלא גדול שלמרות שבנ"י היו עבדים במצרים, היה מישהו שיכל לעסוק בכל המלאכות הללו, שהרי גם "בבית ספר למלאכה" קשה למצוא אדם שבקי בכל המלאכות הללו, קל וחומר לאנשים שהיו בעבודת פרך, וכאן, לא רק שבצאלאל ידע את כל המלאכות (ולא רק מלאכה אחת) אלא שהוא גם הבין את סוד בניית המשכן. א"ע: ה' קרא לבצאלאל בענן הכבוד כדי לעסוק במלאכת המשכן. כמו כן כתב הא"ע שכלב בן יפונה אינו כלב בן חצרון. כלי יקר: ראה ברוח הקודש שעליך שבצאלאל הוא הראוי למלאכת המשכן. גם הכלי יקר וגם אוה"ח כותבים שמשמו של בצאלאל ניכר שהיה ראוי למלאכת המשכן וזהו מה שאומר ה' למשה "ראה קראתי בשם".

²²⁴⁰ אונקלוס. א"ע: רוח אלוקים כולל את רוח החכמה והבינה. כנראה שגם לפי דבריו הכוונה היא ש"רוח אלוקים" היא כלל לכל הדברים שמנויים בפסוק לאחר מכן. הא"ע כתב שההבדל בין חכמה לתבונה היא המקום בו מתבצעת פעולת החשיבה בראש.

²²⁴¹ רש"י.

²²⁴² רש"י.

²²⁴³ רש"י.

היכולת לעסוק בכל מלאכה שהיא²²⁴⁴: (ד) 5) לְחֶשֶׁב מַחְשָׁבַת וְכֵן נִתֵּן ה' לְבַצְלָאֵל אֶת הַיְכוּלָתָא לְחַשׁוֹב מַחְשָׁבוֹת בְּכָל סוּגֵי הַמַּתְכוּת: זֶהֱב, כֶּסֶף וְנַחוֹשֶׁת. בְּדֶרֶךְ כָּלֵל הָאוֹמֵן יִכּוֹל לְחַשׁוֹב מַחְשָׁבוֹת רַק בְּסוּג אֶחָד שֶׁל מַתְכוּת, וְאִילוּ לְבַצְלָאֵל נִתֵּן ה' אֶת הַיְכוּלָתָא לְהַתְעַסֵּק בְּכָל סוּגֵי הַמַּתְכוּת,²²⁴⁵ לְעֲשׂוֹת בְּזָהָב וּבְכֶסֶף וּבְנַחְשָׁת (נִתְּנִי לְבַצְלָאֵל אֶת הַיְכוּלָתָא לְהַתְעַסֵּק בַּל סוּגֵי הַמַּתְכוּת שֶׁהֵם) זֶהֱב, כֶּסֶף וְנַחוֹשֶׁת: (ה) 6) וּבַחֲרֻשֶׁת אֶבֶן לְמִלְאָתָא וְכֵן נִתְּנִי לְבַצְלָאֵל אֶת הַיְכוּלָתָא לְעַסוֹק בְּמִלְאֶכֶת סִיתוֹת הָאֲבָנִים וְלַהֲכַנִּיס אֶת הָאֲבָנִים בְּצוּרָה מְדוּיֶקֶת לְתוֹךְ הַתּוֹשֶׁבֶת שֶׁנַּעֲשֶׂתָה לְשֵׁם כָּל אֲבֵן,²²⁴⁶ 7) וּבַחֲרֻשֶׁת עֵץ וְכֵן נִתֵּן ה' לְבַצְלָאֵל אֶת הַיְכוּלָתָא לְעַסוֹק בְּאוֹמְנוֹת הָעֵץ, 8) לְעֲשׂוֹת בְּכָל מְלָאכָה וְכֵן נִתֵּן ה' לְבַצְלָאֵל אֶת הַיְכוּלָתָא לְעַסוֹק בְּכָל מִלְאֶכֶת אוֹמְנוֹת שֶׁנִּצְרָכָה לְמִלְאֶכֶת הַמִּשְׁכָּן²²⁴⁷: (ו) 1) וְאֲנִי הִנֵּה נֹתְנִי אֶתְּוֹ אֶת אֶהְלִיאָב בֶּן אַחִיסָמֶד לְמִשָּׁה דָן אֲנִי נִתְּנִי לְבַצְלָאֵל אֶת אֶהְלִיאָב בֶּן אַחִיסָמֶד מִשְׁבֵּט דָן לְעוֹזָר,²²⁴⁸ וּבְלֵב כָּל חָכֵם לֵב נִתְּנִי חֲכָמָה וְכֵן נִתְּנִי חֲכָמָה בְּלֵב חֲכָמִים נוֹסְפִים,²²⁴⁹ וְעָשׂוּ אֶת כָּל אֲשֶׁר צִוִּיתָךְ (בְּצַלְאֵל, אֶהְלִיאָב וְחַכְמֵי הַלֵּב) יֵיבְנוּ אֶת הַמִּשְׁכָּן וְכָלִי כִּפִּי שְׁצִוִּיתִי אוֹתָךְ לְבִנוֹת²²⁵⁰: (ז) 2) אֶת אֶהְלִי מוֹעֵד (בְּצַלְאֵל, אֶהְלִיאָב וְחַכְמֵי הַלֵּב) יַעֲשׂוּ אֶת הַמִּשְׁכָּן, וְאֶת הָאָרֶץ לְעֵדֶת (בְּצַלְאֵל, אֶהְלִיאָב וְחַכְמֵי הַלֵּב) יַעֲשׂוּ אֶת הָאָרֶץ שֶׁנַּעֲשֶׂה לְצוֹרֵךְ לִוְחוֹת הָעֵדוּת,²²⁵¹ וְאֶת הַכְּפָרֶת אֲשֶׁר עָלָיו (בְּצַלְאֵל, אֶהְלִיאָב וְחַכְמֵי הַלֵּב) יַעֲשׂוּ אֶת הַכְּפֹרֶת שֶׁהֵייתָה מֵעַל אֶרֶץ הָעֵדוּת, וְאֶת כָּל כְּלֵי הָאֶהְלִי וְכֵן יַעֲשׂוּ בְּצַלְאֵל, אֶהְלִיאָב וְהַחֲכָמִים שֶׁאֵיתוֹ אֶת כָּלִי הַמִּשְׁכָּן: הַפְּרוּכָת, הַמִּסְךְ, הַקְּרָשִׁים וְהַבְּרִיחִים²²⁵²: (ח) 3) וְאֶת הַשְּׁלֶחָן וְאֶת כְּלָיו וְכֵן יַעֲשׂוּ בְּצַלְאֵל, אֶהְלִיאָב וְהַחֲכָמִים אֶת הַשּׁוֹלְחָן וְאֶת כָּלִי הַשּׁוֹלְחָן (קַעְרוֹתָיו, כְּפוֹתָיו, קִשּׁוֹתָיו וּמִנְקִיּוֹתָיו), וְאֶת הַמְּנֹרָה הַטְּהֹרָה וְאֶת כָּל כְּלָיָהּ וְכֵן יַעֲשׂוּ בְּצַלְאֵל, אֶהְלִיאָב וְחַכְמֵי הַלֵּב אֶת הַמְּנֹרָה שֶׁעֲשׂוּיָהּ מִזֶּהָב טָהוֹר,²²⁵³ וְאֶת כָּל כְּלֵי הַמְּנֹרָה (מִלְּקַחֶיהָ וּמַחְתוֹתֶיהָ), וְאֶת מִזְבַּח הַקְּטֹרֶת וְכֵן יַעֲשׂוּ בְּצַלְאֵל, אֶהְלִיאָב וְחַכְמֵי הַלֵּב אֶת הַמִּזְבֵּחַ עֲלֵיו הַקְּטִירוֹ אֶת הַקְּטוֹרֶת (אֶת הַמִּזְבֵּחַ הַפְּנִימִי): (ט) 4) וְאֶת מִזְבַּח הָעֹלָה וְאֶת כָּל כְּלָיו וְכֵן יַעֲשׂוּ בְּצַלְאֵל, אֶהְלִיאָב וְחַכְמֵי הַלֵּב אֶת מִזְבַּח הָעוֹלָה, הַמִּזְבֵּחַ הַחִיצוֹן שֶׁהִיָּה עֲשׂוּי נַחוֹשֶׁת וְעֲלָיו הַקְּרִיבוֹ אֶת הַקְּרִבְנוֹת, וְכֵן אֶת כָּלִי הַמִּזְבֵּחַ (מַחְתוֹת, יַעִים וּמִזְרָקוֹת), וְאֶת הַכִּיּוֹר וְאֶת כָּנּוֹ וְכֵן יַעֲשׂוּ בְּצַלְאֵל, אֶהְלִיאָב וְחַכְמֵי הַלֵּב אֶת הַכִּיּוֹר וְאֶת הַבְּסִיס עֲלָיו עֲמַד הַכִּיּוֹר: (י) 5) וְאֶת בְּגָדֵי הַשָּׂרָד וְכֵן יַעֲשׂוּ בְּצַלְאֵל, אֶהְלִיאָב וְחַכְמֵי הַלֵּב אֶת הַבְּגָדִים הָאֲרוּגִים שֶׁשִּׁמְשׁוּ לְכִסּוֹת אֶת כָּלִי הַמִּשְׁכָּן בְּשַׁעַת הַמַּסְעוֹת,²²⁵⁴ וְאֶת בְּגָדֵי הַקֹּדֶשׁ לְאַהֲרֹן הַכֹּהֵן וְכֵן יַעֲשׂוּ בְּצַלְאֵל, אֶהְלִיאָב וְחַכְמֵי הַלֵּב

²²⁴⁴ א"ע.

²²⁴⁵ א"ע בפרק לה' פסוק לב'.

²²⁴⁶ רש"י.

²²⁴⁷ דעת מקרא בפרק לה' פסוק לג'.

²²⁴⁸ א"ע: אהליאב היה כמו בצלאל במלאכות אך לא במלאכת מלאכת החרש.

²²⁴⁹ רש"י. א"ע: מדובר באנשים שלא למדו את המלאכות, אך בלבם יש כשרון לעשות את המלאכות.

²²⁵⁰ רש"י.

²²⁵¹ רש"י.

²²⁵² א"ע. אמנם בפרק לט' לא ניתן לפרש כן מכיוון שכתוב גם את כלי המשכן וכן מוזכרים הפרוכת והמסך

בנפרד.

²²⁵³ רש"י.

²²⁵⁴ רש"י ופירש בגדי השרד מלשון אריגה וזחה בכך את פירושו של אונקלוס שהכוונה לכלי העבודה. א"ע הסכים עם רש"י שמדובר ביריעות בהם כיסו את כלי המשכן בשעת המסעות ופירש שהמילה שרד היא מלשון נשאר, שכן הכינוי את בגדי השרד משאריות הבדים שנשאו ממלאכת המשכן. רמב"ן חולק על רש"י וסובר שמדובר בבגדי הכהונה ופירש שרד מלשון ייחוד, בבגדים אלו מתייחדים הכהנים הגדולים משאר הכהנים

את שמונת בגדי הכהן הגדול, וְאֵת בְּגָדֵי בְנָיו לְכַהֵן וְכֹן יַעֲשׂוּ בְצִלְאֵל, אֶהְלִיאוּ וְחֹכְמֵי הַלֵּב אֶת אַרְבַּעַת בְּגַדֵי הַכֹּהֵן הַהַדְיוּט, שֶׁעַל יְדֵי לְבִישְׁתָּם יִכּוּלִים הַכֹּהֲנִים לְשַׁמֵּשׁ בְּכַהֲנֹתָ: (יא) וְאֵת שְׁמֵן הַמִּשְׁחָה וְאֵת קְטֹרֶת הַסַּמִּים לְקֹדֶשׁ בְּצִלְאֵל, אֶהְלִיאוּ וְחֹכְמֵי הַלֵּב יַעֲשׂוּ אֶת שְׁמֵן הַמִּשְׁחָה וְאֵת קְטֹרֶת הַסַּמִּים שֶׁהֵם לְצֹרֶךְ הַקְדוּשָׁה שֶׁבְּמִשְׁכָּן, ²²⁵⁵ כָּכֵל אֲשֶׁר צִוִּיתָךְ יַעֲשׂוּ בְצִלְאֵל, אֶהְלִיאוּ וְחֹכְמֵי הַלֵּב יַעֲשׂוּ כֹכֵל מֵהַ שְׁצִוּוּיֵי אוֹתָךְ לַעֲשׂוֹת: (יב) וַיֹּאמֶר יְקֹקֵק אֶל מֹשֶׁה לֵּאמֹר: (יג) וְאִתָּה דִבַּר אֶל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר אֵתָּה תְדַבֵּר אֶל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְתֹאמַר לָהֶם, ²²⁵⁶ אַךְ אֵת שַׁבְּתֹתַי תִּשְׁמְרוּ (לְמַרְוֹת שֶׁאַתֶּם עֲסוֹקִים בְּמִלְאֶכֶת הַמִּשְׁכָּן) רַק תִּקְפִּידוּ לְשַׁמֹּר אֶת שַׁבְּתוֹתַי, אֵל תַּחֲשְׁבוּ שֶׁמִּלְאֶכֶת הַמִּשְׁכָּן עִם כָּל חֲשִׁיבוֹתָהּ דוּחָה אֶת הַשַּׁבָּת, ²²⁵⁷ כִּי אוֹת הוּא בֵּינֵינוּ וּבֵינֵיכֶם לְדַרְתֵּיכֶם הַשַּׁבָּת הִיא אוֹת לִכְךָ שֶׁבַחְרַתִּי בְכֶם לִהְיוֹת לְעַם סְגוּלָה, עַל יְדֵי שֶׁנִּתְּנִי לְכֶם אֶת יוֹם מִנּוּחַתִּי, אֶת הַשַּׁבָּת, הִרִי שֵׁשׁ בְּכָךְ אוֹת שֶׁבַחְרַתִּי בְכֶם, ²²⁵⁸ לְדַעַת כִּי אֲנִי יְקֹקֵק מִקְדָּשְׁכֶם (עַל יְדֵי שֶׁנִּתְּנִי לְכֶם אֶת הַשַּׁבָּת) אוֹמוֹת הָעוֹלָם יוֹדְעִים שֶׁאֲנִי קִידַשְׁתִּי אֶתְכֶם מִכָּל הָעַמִּים ²²⁵⁹: (יד) וְשַׁמְרַתֶּם אֶת הַשַּׁבָּת תִּשְׁמְרוּ אֶת מִצְוֹת הַשַּׁבָּת, כִּי קֹדֶשׁ הוּא לְכֶם (תִּשְׁמְרוּ אֶת הַשַּׁבָּת) כִּי שֵׁשׁ מִצְוֹת עָשָׂה שֶׁתִּקְדְּשׁוּ אֶת הַשַּׁבָּת, ²²⁶⁰ מִחֻלְלֵיהָ מִי שֶׁמִּחַלֵּל שַׁבָּת, מִי שֶׁהוֹפֵךְ אֶת הַשַּׁבָּת לִהְיוֹת יוֹם חוֹל, ²²⁶¹ מוֹת יוֹמָת אִם יֵשׁ עֲדִים לְכָךְ שֶׁעָשָׂה מִלְאֶכֶת בַּשַּׁבָּת, וְהַעֲדִים הִתְרוּ בּוֹ עַל כֵּךְ לִפְנֵי עֲשִׂיַת הַמִּלְאָכָה, דִּינוֹ שֶׁל הָאָדָם לְמוֹת בְּיַד אָדָם וּבֵית דִּין סוֹקִלִים אוֹתוֹ, ²²⁶² כִּי כָּל הָעֹשֶׂה בָּהּ מִלְאָכָה וְנִכְרְתָהּ הַנֶּפֶשׁ הַהוּא מִקְרָב עַמִּיָּהּ אִם אֵין עֲדִים וְהִתְרָאָה לְכָךְ שֶׁהָאָדָם עָשָׂה מִלְאֶכֶת בַּשַּׁבָּת, וּבְכָךְ הוּא חִלֵּל אֶת הַשַּׁבָּת, דִּינוֹ שֶׁל הָאָדָם הוּא כֹרֵת בְּיַד שְׁמַיִם ²²⁶³: (טו) שֵׁשֶׁת יָמִים יַעֲשֶׂה מִלְאָכָהּ בַּמִּשְׁךְ שֶׁשֶׁת יָמֵי הַשַּׁבּוּעַ שֶׁהֵם יָמֵי חוֹל, מוֹתָר לְכֶם לַעֲשׂוֹת

והאנשים. לפי דברי הרמב"ן, ה' של "ובגדי הקדש" מיותר שהרי בגדי השרד הם עצמם בגדי הקודש. הרמב"ן פירש בדברי רש"י שבתחילה עשו את הבגדים, ולא הייתה קפיידא איך עשו כל אחד מהכלים, ולאחר מכן החליטו שבגד התכלת יהיה לכיסוי הארון, הארגמן למזבח וכו'...

²²⁵⁵ א"ע, ולדבריו הקדש מוסב הן על שמן המשחה והן על קטורת הסמים. לעומתו סובר רש"י שהקדש מוסב רק על הקטורת ופירוש הדברים הם שהקטורת ההיכל שהיא הקדש נעשית על ידי קטורת הסמים. אה"ח: שמן המשחה וקטורת הסמים נקראים קדש מכיוון שהם אסורים לזר לעומת שאר הדברים שנמנו בפרשה שאינם אסורים לזר.

²²⁵⁶ אה"ח: הסיבה לדגש שמשח יאמר את הדברים לבני"ה היא מכיוון שחשוב לומר לבני"ה שיש מציאויות שדוחות שבת, כגון במקרה של פיקוח נפש, כפי שלמד זאת אה"ח מכאן וכדברי הרמב"ן. כמו כן פירש אה"ח כך את כל ענין החזרות: "לאמר – דבר אל בני ישראל" לומר שיש כאן ציווי למשה שיאמר הן את הדברים של תורה שבכתב והן את הדברים של תורה שבעל פה. כלי יקר: הסיבה שכתוב כאן "ואתה" היא כיוון שהשבת מתייחסת למשה רבינו, שכבר במצרים בחר את יום השבת כדברי המדרש.

²²⁵⁷ רש"י, ופירש שכל אכין ורקין הם מיעוטים, והתורה באה למעט שבשבת אין עושים את מלאכת המשכן. רמב"ן הקשה על רש"י, שהרי המיעוט צריך להיות במצווה עצמה, ואם כן המיעוט צריך להיות שיש מצב שבו אין מקיימים שבת. לכן פירש הרמב"ן שהכוונה היא שמילה ופיקוח נפש דוחים שבת, ואנחנו לומדים שמלאכת המשכן אינה דוחה שבת מהסמיכות, אך לא מהמילה אך. על דרך האמת פירש הרמב"ן שגם זכור וגם שמור שניהם הם אות, וכתב שכאן רמוז ענין הנשמה היתרה שבשבת.

²²⁵⁸ רש"י. ספורנו: "כי" היא סיבה. אם תקלקלו את אות השבת, אין שום סיבה לעשות משכן שאשכון בתוכם.

²²⁵⁹ רש"י.

²²⁶⁰ ספורנו.

²²⁶¹ רש"י.

²²⁶² רש"י.

²²⁶³ רש"י ו"א"ע. ספורנו כותב שיש כאן מספר סיבות לכך שמלאכת המשכן לא תדחה שבת: היות ויש כאן מצוות עשה (כי קדש היא לכם) ויש כאן מצוות לא תעשה (מחלליה מות יומת) ויש כאן כרת בגלל שהוא כופר בחידוש העולם. אה"ח: בפסוק זה התורה רצתה להדגיש את חשיבות שמירת השבת, לאחר שבפסוק הקודם התורה התירה לחלל שבת במציאויות מסוימות. גם את השינוי בפסוק: "מחלליה" בלשון רבים ואילו יומת בלשון יחיד כתב אה"ח שניתן להסביר שיש שני סוגים של מחללים, אחד בהיתר ואחד באיסור, והמחלל בהיתר אינו מת, ורק המחלל באיסור דינו מוות. בפירושו השני כתב שיש שני סוגים של מחללים שחייבים מיתה: אחד שחילל

מלאכה, וּבַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי ביום השביעי של השבוע שהוא יום השבת, שַׁבַּת שַׁבְּתוֹן יש לשבות שבתה מוחלטת,²²⁶⁴ קֹדֶשׁ לַיְקוֹן יש לשמור את קדושת השבת לשם ה'.²²⁶⁵ בשבת האדם צריך לפנות מחיי השעה וממה שמעסיק אותו בימות השבוע ולעסוק בעניינים שבקדושה,²²⁶⁶ כָּל הַעֲשֵׂה מְלֶאכָה בַּיּוֹם הַשַּׁבָּת מוֹת יוֹמָת (בגלל שבשבת האדם צריך לפנות מכל מחשבתו לעניינים שבקדושה) מי שמבטל את כוונת השבת שהיא לעסוק בעניינים שבקדושה, ובמקום זאת הוא מחלל שבת, דינו מוות²²⁶⁷: (טז) וְשָׁמְרוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֶת הַשַּׁבָּת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל צְרִיכִים לְשׁוֹר עַל מְצוּוֹת הַשַּׁבָּת,²²⁶⁸ לַעֲשׂוֹת אֶת הַשַּׁבָּת יש לתקן את צרכי השבת ביום שישי, יש להכין את צרכי השבת,²²⁶⁹ לְדַרְתָּם (בני ישראל ישמרו על מצוות השבת ויתקנו את צרכי השבת) בכל דור,²²⁷⁰ בְּרִית עוֹלָם קיוּם הַשַּׁבָּת הוא ברית לעולם בין ה' לבין ישראל²²⁷¹: (יז) בְּיַמֵּינוּ וּבְיַמֵּי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֹת הוּא לְעוֹלָם הַשַּׁבָּת תִּשְׁמַשׁ לְעוֹלָם לְאוֹת בֵּין ה' לְבֵין עַם יִשְׂרָאֵל,²²⁷² כִּי שָׁשֶׁת יָמִים עָשָׂה יְקוֹן אֶת הַשָּׁמַיִם וְאֶת הָאָרֶץ הַשַּׁבָּת מִשְׁמַשֶּׁת לְאוֹת בֵּין ה' לְיִשְׂרָאֵל עַל כֵּךְ שֶׁבִמְשַׁךְ שֶׁשָׁה יָמִים בְּרָא ה' אֶת הַשָּׁמַיִם וְאֶת הָאָרֶץ, וּבַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי שָׁבַת וַיִּנְפַּשׁ (לאחר שה' ברא את העולם בששת הימים) ה' נח ביום השבת מבריאת העולם (דיברה התורה כלשון בני אדם, שהרי ברור שה' לא נח)²²⁷⁴: (יח) וַיִּתֵּן אֱלֹהֵי מֹשֶׁה (כבר לפני הציווי על המשכן)²²⁷⁵ ה' נתן אל משה,²²⁷⁶ כְּכַלְתּוֹ לְדַבֵּר אֵתוֹ בְּהַר סִינַי (ה' נתן למשה) לאחר

בפני עדים ויש התראה ואחד שחילל ללא עדים והתראה. בפירושו השלישי כתב שיש מקרים בהם שניים חיללו שבת ורק אחד מתחייב: למשל אחד שישב בפתח בית שיש שם צבי והשני מילא את החלל שהחסיר הראשון ועל ידי כך ניצוד הצבי.

²²⁶⁴ רש"י בפירושו הראשון שכתב שיש לנוח מנוחת מרגוע ולא מנוחת עראי. בפירושו שבסוגריים כתב שהדבר בא ללמד שאסור לעשות בשבת מלאכת אוכל נפש. ספורנו: כוונת התורה היא שיש דברים שאסור לעשותם למרות שאינם ממניין ל"ט מלאכות. אוה"ח: הפסוק מדבר על מקרה בו האדם נמצא במדבר ואינו יודע באיזה

יום שבת.

²²⁶⁵ רש"י.

²²⁶⁶ ספורנו.

²²⁶⁷ ספורנו – מובא בספורנו שבהוצאת מוסד הרב קוק אך אינו נמצא בחומש מק"ג המאור.

²²⁶⁸ בטעמים לחזרה על הציווי על שמירת השבת: דעת מקרא כתב שהחזרה היא כדי לחזק את העניין וכדי

לחדש מספר דברים בפסוק זה. אוה"ח כתב שהכוונה היא: א. יש לצפות לשבת ושהשבת לא תהיה כטורח על האדם. ב. למדים מכאן שיש להוסיף תוספת שבת. ג. יש לשמור את השבת בשמירה גדולה ולהוסיף סייגים כדי שהאדם לא יגיע למצב בו הוא מחלל שבת. ד. יש כל כך הרבה פרטים בשמירת שבת שיש להקפיד עליהם. ה.

רק בני" מצווים לשמור את השבת ולא אומות העולם. ו. אם בני" קיבלו על עצמם לשמור שבת, גם אם רק קיבלו על עצמם לשמור ולא הצליחו (כגון שהאדם מת), עדיין נחשב הדבר כאילו לאורך כל הדורות שלאחריו קיימו את מצוות השבת. ז. אין מחללים שבת לפיקוח נפש של גוי. ח. מי שחילול השבת לא יעזור לו להינצל – אין מחללים

עליו את השבת. ח. הכוונה היא שבת בעולם שכולו טוב. ט. יש להרחיק בשבת כל דבר שיכול לגרום לעצב. לגבי אות העולם כתב אוה"ח שזה ו דבר סוד רק לבני", ולכן כלפי האומות צריך לומר שהשבת היא אות בין ה' לישראל על בריאת העולם, אך כלפי ישראל טעם השבת היא סוד של נשמה יתירה. ספורנו: בני" ישמרו על

השבת בעולם הזה כדי לעשות את השבת בעולם הבא. א"ע: בני ישראל צריכים לציין לעצמם בכל יום איזה יום היום כדי שלא ישכחו איזה יום שבת וכן צריכים להקפיד ביום שישי לתקן את צרכיהם כדי שיוכלו לקיים את מצוות השבת.

²²⁶⁹ א"ע.

²²⁷⁰ אונקלוס.

²²⁷¹ דעת מקרא.

²²⁷² דעת מקרא.

²²⁷³ א"ע. וכתב בשם רס"ג שהכוונה ב"אות" היא כמו במילה: אם אנחנו מוצאים אדם מהול ופרוע, הרי שהדבר

מהווה סימן שהוא מישראל, וכך גם אם אדם שומר שבת, הרי שזהו סימן שהוא מישראל. אך הא"ע דחה את דבריו וכתב שהכוונה היא שהשבת היא אות לכך שה' ברא את העולם בשישה ימים.

²²⁷⁴ רש"י וא"ע. ספורנו: הנשמה היתירה היא כדי להשיג את השלמות של מה שה' התכוון אליו בפעולתו

בבריאת העולם.

²²⁷⁵ רש"י.

שסיים ה' לדבר אל משה בהר סיני,²²⁷⁷ לאחר שה' סיים לומר למשה את כל החוקים והמשפטים שכתובים בפרשת משפטים,²²⁷⁸ שְׁנֵי לַחַת הָעֵדוּת (הי נתן למשה) את שני לוחות העדות, לַחַת אֲבָן הלוחות היו עשויים מאבן,²²⁷⁹ כְּתָבִים בְּאֵצְבַע אֱלֹהִים הלוחות היו כתובים על ידי ה'²²⁸⁰:

שמות פרק לב

(א) וַיֵּרָא הָעָם כִּי בִשְׁשׁ מִשֶּׁה לָרְדָת מִן הָהָר בני ישראל ראו שמשה רבינו מתאחר לרדת מהר סיני. משה אמר לבני ישראל שהוא ירד מהר סיני לאחר ארבעים יום, כוונתו של משה הייתה שהוא יעלה להר להר סיני לארבעים יום שלמים ובני ישראל חשבו שהיום שבו עלה משה רבינו להר סיני נחשב כאחד מארבעים הימים. לכן, חשבו בני ישראל שמשה מתאחר לרדת מההר, למרות שמשה היה צריך לרדת ביום למחרת,²²⁸¹ וַיִּקְהַל הָעָם עַל אֶהָרֶן וַיֹּאמְרוּ אֵלָיו בני ישראל התאספו על אהרון, ואמרו לו, קוּם עֲשֵׂה לָנוּ

²²⁷⁶ אונקלוס.

²²⁷⁷ אונקלוס.

²²⁷⁸ רש"י.

²²⁷⁹ א"ע, בפרק כד' פס' יב'.

²²⁸⁰ א"ע, אמנם כתב שאין הכוונה לכתיבה על ידי אצבעו של ה', שהרי ה' יכול לעשות כל דבר על ידי אמירה. אוה"ח: זהו תיאור של האור הגדול של שכנינו של ה' שכתבה את הלוחות. רש"י: א"ע האריך בעניין חטא העגל, העלה טענות ודחה אותם.²²⁸¹

א. יש אומרים שאהרון עשה את העגל בגלל שראה שהרגו את חור או בגלל שפחד שלעם ישראל לא תהיה תקנה אם יהרגו אותו כשיסרב לעשות את העגל – הרי הרבה אנשים שיהיו פחותים ממעלתו של אהרון מתו בסירובם לעבוד ע"ז ולכן לא שייך לפחד שיהרגוהו. וכן אם עשה אהרון ע"ז, היה משה חייב להרוג אותו כמו שהרג את עובדי העגל, אולם משה התפלל על אהרון והרג את עובדי העגל. כמו כן,

ב. לא ייתכן שאם אהרון חטא בע"ז, שהיה מכפר על בני" לאורך הדורות.

ג. העגל בן בקר לחטאת שנצטווה אהרון לקחת אינו כדי לכפר על חטא העגל, שהרי כל כהן לעולם מצווה לקחת עגל, ואין לומר שחייבים להביא את העגל כדי לכפר על חטאו של אהרון. (לא הבנתי את דברי הא"ע, הרי שם המצווה היא לכפר על החטא של בני"). כמו"כ מצוים בני" להביא שעיר עיזים, וזה אינו קשור כלל לחטא העגל.

ד. ה' לא היה בוחר באדם שיעבדו ע"ז בסופו של דבר.

ה. משה אמר תמיך ואורוך לאיש חסידך, ולא הזכיר כלל את חטא העגל.

ו. יש אומרים שישראל רימו את אהרון ואהרון רק השליך את הזהב, אך ישראל עשו דפוס של עגל ללא ידיעתו. לא ייתכן לומר כן מכיוון שלא ניתן לומר על אהרון שהוא טיפש, וכן אהרון הכריז שבני" יביאו עולות והוא עצמו בנה מזבח.

ז. יש אומרים שאהרון שעשה את העגל אינו אותו אהרון אחיו של משה. גם על כך קשה: מדוע לא הרגו את אהרון, וכן למה שבני" יקהלו על אדם אחר? כמו"כ, למה התפלל משה על אותו אהרון?

ח. יש אומרים שדבריו אהרון "חג לה' מחר" הוא שביום המחרת ייהרגו האנשים שעשו את העגל. גם זה נוגד לכאורה את הפשט, שהרי הפשט הוא להכריז שעבודת העגל תתחיל ביום המחרת. (בכך דוחה הא"ע את פירושו של רש"י לפסוק "אנכי עשיו בכוריק").

ט. רס"ג כתב שאהרון רצה להתחכם ולהרוג את עובדי העגל כמו שעשה יהוא, וחטאו היה בכך שחא עשה כן מיד. קשה על כך, שהרי אהרון קרא חג לה' מחר, משמע שהתכוון לחג לשם ה' ולא לשם העגל. כמו כן, אהרון לא ענה כך למשה כאשר משה שאל אותו מדוע עשה את העגל.

לכן מפרש הא"ע שהעם ראו שמשה מתעבב בהר סיני ושהמן איננו יורד, ולכן הכין אהרון מזבח כדי שיזבחו לה', וכך הייתה כוונת בני", אלא שהערב רב חשה שמדובר בע"ז.

רמב"ן מפרש בערך כמו הא"ע וסובר שלא היה העגל ע"ז, אלא רצו מישהו שיוליך אותם במדבר במקומו של משה לאחר שלא ידעו מה קרה למשה. לכן, ברגע שירד משה מההר, העם קיבל את משה חזרה, ואם כוונתם הייתה לע"ז, ברור שלא היו נותנים למשה לשרוף את העגל. כמו"כ מסביר הרמב"ן שהסיבה שעשו דווקא עגל היא מכיוון שלא ידעו איזה צורה לעשות, אלא שמכיוון שמצפון תפתח הרעה (והצפון הוא שמאל במפות שלהם וכוח השור חזק בשמאל) עשו להם צורה של עגל. בפס' ז' הסביר שהיו מיעוט שכן קיצצו בנטיעות, אך רוב העם עבדו את העגל לשמו של ה'. אוה"ח כתב שמי שאומר שבני" חיפשו רק אמצעי טועה טעות גדולה, אמנם בפס' ד' כתב שרק חלק מעם ישראל עבד את העגל, אך הם עבדו על ידי עדים והתראה, אחרת לא היו הורגים אותם. כמו כן בפס' יא' כתב שהערב רב עבד את העגל וההקפדה הייתה על כלל ישראל על שלא מיחו בהם. בסוף

אֱלֹהִים אֲשֶׁר יִלְכוּ לְפָנֵינוּ תַעֲשֶׂה לָנוּ אֱלִילִים חֲדָשִׁים שִׁוְלִיכּוּ אוֹתָנוּ בַמִּדְבָּר,²²⁸² **כִּי זֶה מֹשֶׁה הָאִישׁ אֲשֶׁר**
הֶעֱלָנוּ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם לֹא יִדְעֵנוּ מַה הָיָה לוֹ (הסיבה שאנחנו זקוקים לאל חדש שיוליך אותנו במדבר היא)
מכיוון שאיננו יודעים מה קרה למשה שהעלה אותנו מארץ מצרים והוליך אותנו במדבר²²⁸³: **(ב) וַיֹּאמֶר**
אֱלֹהִים אֶהְרֹן אֶהְרֹן אָמַר לְבָנֵי יִשְׂרָאֵל שִׁנְקַחְלוּ עִלְיוֹ, פָּרְקוּ נְזָמֵי הַזָּהָב אֲשֶׁר בְּאָזְנֵי נְשִׁיכֶם בְּנֵיכֶם
וּבְנֵינֵיכֶם תִּפְרְקוּ, תיטלו את תכשיטי הזהב שבאזני הנשים שלכם, ושבאזני בניכם ובנותיכם,²²⁸⁴ **וְהָבִיאוּ**
אֵלַי תְּבִיאוּ אֵלַי אֶת נְזָמֵי הַזָּהָב שֶׁתִּיטְלוּ מִנְשִׁיכֶם, בְּנֵיכֶם וּבְנֹתֵיכֶם: (ג) **וַיִּתְּפְּרְקוּ כָּל הָעָם אֶת נְזָמֵי הַזָּהָב**
אֲשֶׁר בְּאָזְנֵיהֶם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל נָטְלוּ אֶת נְזָמֵי הַזָּהָב שֶׁהָיוּ בְּאָזְנֵיהֶם,²²⁸⁵ **וַיָּבִיאוּ אֶל אֶהְרֹן בְּנֵי יִשְׂרָאֵל הַבִּיאוּ**
לְאֶהְרֹן אֶת נְזָמֵי הַזָּהָב שֶׁהֵם נָטְלוּ מֵאָזְנֵיהֶם: (ד) **וַיִּקַּח מִיָּדָם אֶהְרֹן לֶקַח אֶת נְזָמֵי הַזָּהָב שֶׁנָּתְנוּ לוֹ בְּנֵי**
יִשְׂרָאֵל, וַיַּצֵּר אֹתוֹ בַּחֲרֹט אֶהְרֹן יָצַר צוּרָה בְּזָהָב עַל יָדֵי שֶׁהִכְנִיס אֶת הַזָּהָב לְכָל מִיּוּחַד בּוֹ הָיוּ עוֹבְדִים
הַצּוּרִפִּים,²²⁸⁶ **וַיַּעֲשֶׂהוּ עֵגֶל מִסַּכָּה אֶהְרֹן עָשָׂה עִם הַזָּהָב עֵגֶל מִמֶּתֶכֶת,**²²⁸⁷ **וַיֹּאמְרוּ הָעֶרֶב רַב אָמַר לְבָנֵי**
יִשְׂרָאֵל,²²⁸⁸ **אֵלֹהִים אֱלֹהֵיךָ יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר הֶעֱלִיךָ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם עִם יִשְׂרָאֵל! אֵלֹהִים הֵם הָאֱלֹהִים שֶׁלְךָ שֶׁהֶעֱלוּ**
אוֹתְךָ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם. הָעֶרֶב רַב הוּא שֶׁהִתְחִיל בַּחֲטָא, וְלֵאחֹר דְּבָרִים אֵלּוֹ שֶׁאָמַר הָעֶרֶב רַב, גַּם עִם יִשְׂרָאֵל
חָטָא בַּחֲטָא הֶעֱגֵל:²²⁸⁹ **(ה) וַיֵּרָא אֶהְרֹן אֶהְרֹן רָאָה שְׁבָנֵי יִשְׂרָאֵל הָיוּ מְרוֹצִים מֵהֶעֱגֵל שִׁיבָא וְשֶׁהֵם רוֹצִים**
לְהַמְשִׁיךְ לַעֲבוֹד אוֹתוֹ,²²⁹⁰ **וַיִּבֶן מִזְבֵּחַ לְפָנָיו אֶהְרֹן בָּנָה לְפָנָיו מִזְבֵּחַ,**²²⁹¹ **וַיִּקְרָא אֶהְרֹן וַיֹּאמֶר אֶהְרֹן קְרָא**
וְאָמַר, חַג לִיקָח מִחָר אֶהְרֹן נִקְיִים מִחָר חַג לְה'. אֶנְחֵנוּ נַעֲבֹד אֶת הֶעֱגֵל לְשֵׁם ה' מִחָר (בְּנֵי יִשְׂרָאֵל הִתְכוּוֹנוּ
בַּעֲבוֹדַת הֶעֱגֵל לַעֲבוֹד לְשֵׁם ה' אֲךָ הָיָה בְּכַךְ חָטָא מְשׁוּם שֶׁאֶסֹר לַעֲבוֹד אֶת הֶעֱגֵל אוֹ כָּל צוּרָה אַחֲרַת גַּם אִם
כוֹונַת הָעֲבוֹדָה הִיא לְשֵׁם שָׁמַיִם):²²⁹² **(ו) וַיִּשְׁפִּימוּ מִמְחָרָת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל קָמוּ מוֹקֵדִים בְּבוֹקֵר הַמִּחְרַת כְּדִי**

דבריו כתב שהערב רב כולו הושמד. רשב"ם (חלק מהדברים כתובים בפס' ד'): בני ישראל עשו תרפים וה' נתן
בידי התרפים כח טומאה כדי לנסות את ישראל, כמו שנתן כח ביד האוב והידעוני לומר את העתידות.

²²⁸² רש"י. רשב"ם: הכוונה היא לתרפים שיודיעו להם להיכן ללכת במדבר.

²²⁸³ רש"י.

²²⁸⁴ רש"י + א"ע. א"ע כתב שכך היה מנהגם של המצרים לשים נזמים באוזניהם וכך הי מנהג המדיינים שהם
בעצם מצריים. רמב"ן: הסיבה שאהרון בחר לעשות את העגל דווקא מזהב היא מכיוון שהזהב מורה על מידת
הדין. לכן, בבית המקדש, הכלים היו עשויים מזהב.

²²⁸⁵ רש"י. בהסבר השינוי בנשוא שבין הפסוק הקודם, שם אמר אהרון לעם ישראל לפרוק את נזמי הזהב
מנשיהם, בניהם ובנותיהם, ואילו כאן כתוב שהם עצמם פרקו את נזמי הזהב שבאזניהם, מסביר רש"י שאהרון
רצה לדחות את עשיית העגל, ולכ אמר לגברים שיפרקו את הנזמים מאזני נשיהם, בתקווה שהנשים יסרבו לכך,
וכך יעבור זמן עד שיצליחו לפרוק את הנזמים, אך בסופו של דבר הנשים עצמן פרקו את הנזמים ברצון. כמו כן
מסביר הכלי יקר שאהרון רצה לעשות את צורת העגל על ידי מלאכת הצרפיה וכך היה לוקח זמן לעשותו, אך
הערב רב הצליח להוציא מיידית את צורת העגל על ידי כישוף.

²²⁸⁶ רש"י בפירושו השני שויצר היינו מלשון יצירה. בפירושו הראשון כתב שויצר היינו מלשון קשירה.

²²⁸⁷ אונקלוס ורש"י בפירושו הראשון פירושו מסכה מלשון מתכת. בפירושו השני כתב רש"י גימטריא המסבירה
את הלשון של מסכה. במפרשים כתוב שהערב רב הוא שעשה את העגל וכתב אה"ח שהסיבה שכתוב שאהרון
הוא שעשה את העגל היא מכיוון שהוא זה שלקח את הזהב וגם לא הצליח למנוע את הכישוף של הערב רב.

²²⁸⁸ רש"י.

²²⁸⁹ רמב"ן: בוודאי שהכוונה לא הייתה שהעגל עצמו העלה את ישראל ממצרים, אלא הכוונה היא שבכח צורת
העגל עלו ממצרים.

²²⁹⁰ רמב"ן, והכוונה היא כפי דבריו שימשיכו לעבוד אותו כדי להתקרב אל ה'. רש"י כתב שאהרון ראה שבעגל
היה מעשה חיות, ושמעשה הכשפים הצליח. א"ע: אהרון הבין.

²²⁹¹ אונקלוס. רש"י: מטרת בניית המזבח גם היא הייתה כדי לדחות את עבודת העגל למשך זמן הבניה.

²²⁹² עפ"י הרמב"ן.

לעבוד את העגל (בבוקר לאחר היום בו נעשה העגל),²²⁹³ וַיַּעֲלוּ עִלָּת וַיִּגְשׁוּ שְׁלָמִים בני ישראל הקריבו על המזבח שבנה אהרון קרבנות עולה ושלמים כחלק מעבודת העגל, וַיִּשָּׁב הָעַם לֶאֱכֹל וְשָׂתוּ בני ישראל ישבו לאכול ולשתות, להבדיל, כמו שאוכלים ושותים בחגים,²²⁹⁴ וַיִּקְמוּ לְצַחֵק בני ישראל קמו לשמוח בעבודת העגל²²⁹⁵: (ז) וַיְדַבֵּר יְקֹנָק אֶל מֹשֶׁה ה' אמר אל משה בלשון קשה,²²⁹⁶ לָךְ רַד לךְ ותרד מהר סיני,²²⁹⁷ כִּי שָׁחַת עֲמֹךָ אֲשֶׁר הֶעֱלִיתָ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם (הסיבה שאני ה' מצווה עליך משה לרדת מהר סיני היא) מכיוון שהעם שהוצאת מארץ מצרים עשו דבר של שחיתות, ובפסוק הבא מסביר ה' למשה מה עשו²²⁹⁸: (ח) סָרוּ מִהָר מִן הַדָּרָךְ אֲשֶׁר צִוִּיתָם בני ישראל סטו במהירות מהדרך עליה ציוויתי אותם, בעוד שעם ישראל עמדו על הר סיני, הם חטאו בחטאים שאסרתי להם לא מזמן,²²⁹⁹ עָשׂוּ לָהֶם עֲגֹל מִסֶּכָה בני ישראל עשו להם עגל ממתכת, וַיִּשְׁתַּחֲווּ לוֹ בני ישראל השתחוּו לעגל אותו הם עשו, וַיִּזְבְּחוּ לוֹ בני ישראל הקריבו קרבנות לעגל, וַיֹּאמְרוּ בני ישראל אמרו: אֵלֶּה אֱלֹהֵינוּ יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר הֶעֱלֵנוּ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם העגל הוא האלוהים שהעלה אותנו ממצרים: (ט) וַיֹּאמֶר יְקֹנָק אֶל מֹשֶׁה ה' אמר אל משה,²³⁰⁰ רְאִיתִי אֵת הָעַם הַזֶּה גְלוּיֹת לפניי תכונות עם ישראל,²³⁰¹ וְהִנֵּה עִם קָשָׁה עָרְף הוּא עם ישראל הוא עם סרבן ומרדן. כשם שאדם שמסרב לשמוע בקולו של אדם אחר, מסובב את פניו כנגד האדם המוכיחו ומראה לאדם המוכיחו את עורפו, כך עם ישראל מראים לי את עורפם ומסרבים לשמוע בקולי²³⁰²: (י) וַעֲתָה הִנְיַחָה לִּי עַכְשֵׁי, הנח את תפילתך, תפסיק להתפלל על בני ישראל,²³⁰³ וַיַּחַר אֲפִי בָהֶם (לאחר שתפסיק להתפלל על בני ישראל), אני אתמלא בכעס על בני ישראל,²³⁰⁴ וְאֶכְלֶם אני אשמיד את בני ישראל,²³⁰⁵ וַאֲנִי אֶעֱשֶׂה אוֹתָךְ לְגוֹי גָדוֹל (לאחר שאשמיד את בני ישראל) אני (ה') אוציא ממך (משה) עם גדול במקומו של עם ישראל: (יא) וַיַּחַל

²²⁹³ רש"י וא"ע.

²²⁹⁴ רמב"ן.

²²⁹⁵ אונקלוס. רש"י: הכוונה היא גם לגילוי עריות ושפיכות דמים שהרגו את חור.

²²⁹⁶ רש"י. אוה"ח: הסיבה שה' המתין עד ליום זה ולא אמר למשה לרדת מיד בעשיית העגל היא מכיוון שה' כבר אמר למשה שיעלה אל הר סיני למשך ארבעים יום, ואם כן לא היה יכול לחזור בו מדיבורו. כמו"כ, יצירת התורה היא במשך ארבעים יום, ואם ה' היה אומר למשה לרדת מהר סיני לפני כן, היה חסר שלב ביצירת התורה.

²²⁹⁷ אונקלוס. רש"י: רד מגדולתך. אוה"ח: אמר ה' למשה שלאחר החטא לא יגיע למעלת הנבואה אליה הגיע לפני החטא של עם ישראל. או שלמשה לא היה כח לעמוד בהר סיני בעקבות חטאם של ישראל. בדברים אלו מסביר אוה"ח מדוע יש אריכות גדולה על חטא ישראל לאחר שאנחנו יודעים שה' אינו אוהב לומר דלטוריא על ישראל (למשל בחטא עכן), והסיבה היא כדי להסביר למשה מדוע הוא יורד ממדרגתו.

²²⁹⁸ אונקלוס. רש"י: הדגש על העם שהוצאת ממצרים היא כדי לומר למשה שהערב רב שמשה היה זה שרצה להוציא ממצרים, הוא זה שחטא. רמב"ן: אשר העלית מארץ מצרים הכוונה היא לפסוק של ויסע משה את ישראל מים סוף, א שהכוונה היא שהעם הם שאמרו שמשה העלה אותם ממצרים. אך משה בדבריו אל ה' אמר שה' עצמו העלה את בני ישראל ממצרים.

²²⁹⁹ ספורנו.

²³⁰⁰ אוה"ח: הטעם באמירה החדשה היא מכיוון שבהתחלה ה' רק רצה להסביר למשה מדוע ירד ממדרגתו, ולאחר מכן, התחיל לדבר על התוצאות של החטא הקשורות לעם ישראל.

²³⁰¹ אונקלוס.

²³⁰² רש"י.

²³⁰³ אונקלוס. רש"י: עדיין לא שמענו שמשה התחיל להתפלל על עם ישראל, אלא בדברים אלו ה' רמז למשה שיתחיל להתפלל.

²³⁰⁴ אונקלוס ורמב"ן, ומשמע שה' עדיין לא כעס ורק לאחר שמשה יפסיק את תפילתו, ה' יוכל לכעוס ולהשמיד את בני ישראל. לאחר מכן כתב הרמב"ן עפ"י הפשט שהכוונה היא שמשה יניח לה' להשמיד את ישראל בכעסו, ומשמע שהכעס כבר קיים. על דרך האמת פירש רמב"ן שהכוונה היא שה' אמר למשה להניח למידת הרחמים, ועל ידי מידת הדין ה' ישמיד את ישראל.

²³⁰⁵ אונקלוס.

מֹשֶׁה אֶת פְּנֵי יְקֹזֵק אֱלֹהֵיוּ מִשֶּׁה הַתְּפִלָּל לִפְנֵי ה' אֱלֹקָיו, וַיֹּאמֶר כֹּךְ אָמַר מֹשֶׁה בַּתְּפִלָּתוֹ, לָמָּה יְקֹזֵק יַחֲרֶה אִפְּךָ בְּעַמֶּךָ ה', לָמָּה שֶׁתִּתְמַלֵּא רוּגֹז עַל עַם יִשְׂרָאֵל, אֲשֶׁר הוֹצֵאתָ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם בְּכַח גְּדוֹל וּבְיָד חֲזָקָה (לָמָּה שֶׁתִּתְמַלֵּא רוּגֹז) עַל הָעַם שֶׁהוֹצֵאתָ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם: (יב) לָמָּה יֹאמְרוּ מִצְרַיִם מְדוּעַ שֶׁהַמִּצְרַיִם יֹאמְרוּ, לֵאמֹר הַמִּצְרַיִם יֹאמְרוּ בְּדִיּוֹק אֶת הַדְּבָרִים הַבָּאִים, בְּרָעָה הוֹצִיאָם ה' הוֹצִיא אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל כְּדֵי לְהַרְעֵם, וּמִפְּרֵט עֲכָשִׂיו מֵהֶם הַדְּבָרִים הָרַעִים שֶׁה' רָצָה כְּבִיכּוֹל לַעֲשׂוֹת לְבְנֵי יִשְׂרָאֵל, שְׂכָדֵי לַעֲשׂוֹתָם, הוֹצִיא אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מִמִּצְרַיִם, לְהַרְגֵם אִתְּם בְּהָרִים (הַמִּצְרַיִם יֹאמְרוּ שֶׁה' הוֹצִיא אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מִמִּצְרַיִם) כְּדֵי לְהַרְגֵם אֶת יִשְׂרָאֵל בְּהָרִים, וְלִכְלֹתָם מֵעַל פְּנֵי הָאָדָמָה (הַמִּצְרַיִם יֹאמְרוּ שֶׁה' הוֹצִיא אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מִמִּצְרַיִם) כְּדֵי לְהַשְׁמִיד אֶת יִשְׂרָאֵל מֵעַל פְּנֵי הָאָדָמָה, שׁוּב מִחֲרוֹן אִפְּךָ תַּחֲזוֹר בְּךָ מִתּוֹקֵף כַּעֲסָךְ כְּדֵי שֶׁלֹּא יִהְיֶה חִילוֹל ה', וְהִנָּחֵם עַל הָרָעָה לְעַמֶּךָ וְתַחֲזוֹר בְּךָ מִלְּהַרֵּעַ לְיִשְׂרָאֵל כִּמוֹ שֶׁחֲשַׁבְתָּ לַעֲשׂוֹת²³¹³: (יג) זָכֹר לְאַבְרָהָם לְיִצְחָק וּלְיִשְׂרָאֵל עֲבָדֶיךָ תִּזְכֹּר אֶת אַבְרָהָם יִצְחָק וְיַעֲקֹב, הַעֲבָדִים שְׁלֹךְ, וְאֵל תִּכְאִיב לָהֶם עַל יַדֵּי הַשְּׂמֵדָה זֶרַעֲם, אֲשֶׁר נִשְׁבַּעְתָּ לָהֶם בְּךָ אֶתָּה נִשְׁבַּעְתָּ לְאַבְרָם לְאֵבוֹתָ בְּשֵׁםךָ שֶׁהוּא קָיָם לְעוֹלָם, וְתִדְבַר אֱלֹהִים אִמְרַת לְאַבְרָם, אֲרִבָּה אֶת זֶרַעְכֶם כְּכֹכְבֵי הַשָּׁמַיִם אֲנִי אֲרִבָּה אֶת זֶרַעְכֶם כִּמוֹ כֹּכְבֵי הַשָּׁמַיִם. כִּמוֹ שְׂכֹכְבֵי הַשָּׁמַיִם הֵם רַבִּים, כֹּךְ אֲרִבָּה גַם אֶת זֶרַעֲם שֶׁל יִשְׂרָאֵל, וְכָל הָאָרֶץ הַזֹּאת אֲשֶׁר אָמַרְתִּי אֵתָּן לְזֶרַעְכֶם וְנָחֳלוּ לְעַלְמָם (וְכֵן נִשְׁבַּעְתָּ לְאַבְרָם) שֶׁתִּתֵּן לְזֶרַעֲם, לְבְנֵי יִשְׂרָאֵל, אֶת אֶרֶץ יִשְׂרָאֵל, (לְאַחַר שִׁיעֲבֵרוּ אֲרִבָּעָה דוֹרוֹת מִגְלוֹתָם בְּמִצְרַיִם), וְאִם תִּשְׁמִיד אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּמַדְבָּר, לֹא תִקְיִים בְּכֶךְ אֶת הַבְּטַחְתְּךָ לְאַבְרָם

²³⁰⁶ אונקלוס. א"ע גם פירש שהכוונה היא מלשון תפילה, אך לדעתו צריך להצמיד מילה זו תמיד אל המילה פנים. כלי יקר: מלשון לחלה. לגבי התפילה הנזכרת כאן התלבטו מאוד המפרשים. יש שאמרו שהתפילה כאן היא אותה תפילה המוזכרת בספר דברים, כאשר משה אומר לבני ישראל שהוא עלה אל ההר להתפלל עליהם במשך ארבעים יום. הדברים מאוד מסתדרים, שרי אין שום טעם לשתי תפילות. אם ה' מחל לישראל בתפילה הראשונה, מדוע היה צורך בתפילה נוספת? אולם יש אומרים שהיו כאן שתי תפילות. הא"ע כתב שהייתה תפילה אחת ושמשה לא היה יכול להתפלל כל עוד הייתה ע"ז ביניהם, ולכן הסדר הוא שה' אמר למשה שיתפלל (ולכן נכתבה כאן התפילה), משה ירד מההר ושרף את העגל ולאחר מכן משה עלה חזרה אל הר סיני כדי להתפלל על ישראל. רמב"ן: היו שתי תפילות. בעוד משה על הר סיני, וה' אמר לו הניחה לי, מיד עמד משה בתפילה, ולאחר מכן ה' מחל לישראל אך לא התרצה אליהם, ולאחר שמשה ירד מהר סיני ושרף את העגל, התרצה ה' לבני ישראל על חטאם.

²³⁰⁷ אונקלוס. רש"י: אין שום סיבה שתתמלא בכעס מכיוון שאין לך לקנא באל שאין בו כלום. א"ע: הפירוש הוא שה' לא ישחית את עם ישראל. רמב"ן: למה תיתן למידת הדין לשלוט ולהשמיד את עם ישראל. ספורנו: למה שתכעס על אותם מישראל שלא חטאו.

²³⁰⁸ דעת מקרא.

²³⁰⁹ אונקלוס. א"ע: ה' הוציא את ישראל ממצרים במזל רע, ולכן, לאחר שראה ה' שאינו יכול להציל את הדבקים בו, עמד והרגם. גם מרש"י בפרק כ' משמע שברעה הכוונה היא למזל רע.

²³¹⁰ אונקלוס.

²³¹¹ אונקלוס.

²³¹² אונקלוס + רשב"ם.

²³¹³ רש"י.

²³¹⁴ אוה"ח, ואינו מקבל את הפירוש שמדובר על לזכור את שבועת האבות שירבה את זרעם, שהרי ה' רצה לקיים את שבועת האבות על ידי העמדת זרע ממשה. אלא כל הסיבה לפירוט כל אחד מהאבות: אם ה' רצה להשמיד את ישראל על ידי להגדיל את טיעונו. רש"י מסביר את הסיבה לפירוט כל אחד מהאבות: אם ה' רצה להשמיד את ישראל על ידי שריפה, הרי שאברהם הסכים להישרף באור כשדים, ואם ע"י הריגה, הרי שיצחק הסכים להיעקד ע"ג המזבח, ואם לגלות, הרי שיעקב גלה. ואם שלשת האבות אינם מצילים על ישראל, ק"ו שמשה לא יוכל להציל את זרעו.

²³¹⁵ רש"י.

²³¹⁶ אונקלוס.

להנחיל לזרעם את ארץ ישראל²³¹⁷: (יד) וַיִּנְחֶם יְקֹנֵק ה' חֹזֵר בּוֹ (דברה תורה בלשון בני אדם),²³¹⁸ עַל הָרָעָה
אֲשֶׁר דִּבֶּר לַעֲשׂוֹת לְעַמּוֹ (ה' חֹזֵר בּוֹ) מהפורענות שהוא אמר למשה שהוא יביא על עם ישראל²³¹⁹: (טז)
וַיִּפֶן מִשָּׁה חֹשֵׁב מָה עָלָיו לַעֲשׂוֹת,²³²⁰ וַיֵּרֶד מִשָּׁה מִן הָהָר מִשֶּׁה יָרַד מֵהָר סִינַי, וּשְׁנֵי לַחַת הָעֵדוּת בְּיָדוֹ שְׁנֵי
הַלּוּחוֹת שֶׁעָלִיהֶם הָיוּ כְּתוּבוֹת עֶשֶׂר הַדְּבָרוֹת, הָיוּ בִּידָיו שֶׁל מֹשֶׁה,²³²¹ לַחַת כְּתָבִים מִשְׁנֵי עֲבָרֵיהֶם הִיָּה נִיתָן
לְקָרֹא אֶת הַכְּתוּב עַל הַלּוּחוֹת מִשְׁנֵי צִדֵי הָאֲבָנִים, עַל יְדֵי מַעֲשֵׂה נֹס,²³²² מִזֶּה וּמִזֶּה הֵם כְּתָבִים הַלּוּחוֹת הָיוּ
כְּתוּבִים מִשְׁנֵי הַצַּדִּים. אוֹתִיּוֹת הַכְּתָב שֶׁל הַלּוּחוֹת הָיוּ חֲקוּקוֹת עַד לְצַד הַשְּׁנַי שֶׁל הָאֲבָן²³²³: (טז) וְהַלַּחַת
מַעֲשֵׂה אֱלֹהִים הֵמָּה לּוּחוֹת הָאֲבָנִים נַעֲשׂוּ עַל יְדֵי ה', ה' הוּא שֶׁפָּסַל אֶת הַלּוּחוֹת הָרִאשׁוֹנִים,²³²⁴ וְהַמְּכַתֵּב
מִכְּתָב אֱלֹהִים הוּא הַכְּתָב שֶׁעַל הַלּוּחוֹת נִכְתַּב עַל יְדֵי ה',²³²⁵ חָרוֹת עַל הַלַּחַת (הַכְּתָב שֶׁל ה') נִחְרַט עַל
הַלּוּחוֹת²³²⁶: (יז) וַיִּשְׁמַע יְהוֹשֻׁעַ אֶת קוֹל הָעָם בְּרַעַה יְהוֹשֻׁעַ, שֶׁנִּשְׁאַר בְּתַחֲתִית הָהָר בְּעוֹד מֹשֶׁה עֹלֵה לְהָר
סִינַי,²³²⁷ שָׁמַע אֶת קוֹל הַתְּרוּעוֹת שֶׁל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל שֶׁהֲרִיעוּ בְּשַׁעַה שֶׁאֲכָלוּ וְשָׁתוּ בְּעוֹבְדֵם אֶת הָעֵגֶל,²³²⁸ וַיֹּאמֶר
אֶל מֹשֶׁה יְהוֹשֻׁעַ אִמְרָה אֵל מֹשֶׁה, קוֹל מְלַחְמָה בְּמַחְנֵה אֲנִי שׁוֹמַע בְּמַחְנֵה יִשְׂרָאֵל קוֹלוֹת שֶׁל מַלְחָמָה²³²⁹: (יח)
וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה עֵנָה לַיהוֹשֻׁעַ,²³³⁰ אֵינִי קוֹל עֲנוֹת גְּבוּרָה אִין הַקּוֹל שֶׁמִּגִּיעַ מִמַּחְנֵה יִשְׂרָאֵל קוֹל שֶׁל גִּיבּוֹרִים
שְׁעוֹנִים וְצוּעֻקִים עַל נִיצְחוֹנָם בְּקָרֵב,²³³¹ וְאֵינִי קוֹל עֲנוֹת חֲלוּשָׁה וְאִין הַקּוֹל שֶׁמִּגִּיעַ מִמַּחְנֵה יִשְׂרָאֵל קוֹל שֶׁל
הַחֲלָשִׁים שְׁעוֹנִים וְצוּעֻקִים עַל הַפְּסָדָם בְּקָרֵב,²³³² קוֹל עֲנוֹת אֲנָכִי שְׁמַע (מֹשֶׁה מִמְּשִׁיךְ בְּדַבְּרֵי אֵל יְהוֹשֻׁעַ
וְאוֹמֵר) הַקּוֹלוֹת שֶׁאֲנַחֲנוּ שׁוֹמְעִים שֶׁמִּגִּיעִים מִמַּחְנֵה יִשְׂרָאֵל הֵם קוֹלוֹת שֶׁל חִירוּפִים, קוֹל שֶׁמַּעֲנָה אֶת הַנֶּפֶשׁ
שֶׁל מִי שֶׁשׁוֹמַע אֶת דְּבָרֵי הַחִירוּפִים הַמִּגִּיעִים מִמַּחְנֵה יִשְׂרָאֵל²³³³: (יט) וַיְהִי כַּאֲשֶׁר קָרַב אֶל הַמַּחְנֵה כַּאֲשֶׁר

²³¹⁷ ספורנו.

²³¹⁸ אונקלוס.

²³¹⁹ אונקלוס. אוה"ח מדייק מדברי הפסוק שה' ניחם על הרעה: א. רק על ההשמדה ה' חזר בו ב. רק אותם מישראל שלא חטאו, ה' חזר בו מהפורענות, אך אותם מישראל שחטאו, ה' עדיין יביא עליהם פורענות.
²³²⁰ א"ע. לכאורה מאונקלוס משמע שמדובר על לפנות ולרדת. אוה"ח: משה פנה ללכת לידי ההר בגלל שתשש כוחו. בפירוש השני כתב אוה"ח שמשה פנה מדבריו: דבריו אל ה' היו בזכות ישראל ודבריו אל ישראל היו מוסר על שפנו מדרכו של ה'.

²³²¹ אונקלוס. א"ע: ברשותו של משה, שהרי לא ייתכן שאדם הרים לוחות אבנים שהם כל כך כבדות.

²³²² רש"י. א"ע: אין הכוונה שהלוחות היו חקוקות, אלא היה כתב על הלוחות משני הצדדים, והיה כתוב על כל צד את אותם דברים שהיו כתובים על הצד השני. בסוף דבריו התלבט הא"ע אם ללוחות היו שוליים.
²³²³ עפ"י רש"י ושפתי חכמים.

²³²⁴ רש"י בפירושו הראשון. בפירושו השני כתב שהכוונה היא שכל מעשיו של ה' הם בתורה. רשב"ם מנגיד זאת ללוחות השניים שאותם פסל משה. רמב"ן: הסיבה שהתורה מזכירה דוקא עכשיו את עובדת היותם של הלוחות מעשי אלוקים הוא כדי לספר בשבחיו של משה שלמרות המעלה העליונה של הלוחות, עדיין לא נמנע משה מלשברם. כמו כן כתב שבזמן שמה הוריד את הלוחות, פרחו האותיות ממקומם. א"ע: הלוחות נעשו בצורה מדויקת, ולא היה צריך לשנות בהם כלום.

²³²⁵ אונקלוס.

²³²⁶ רש"י. א"ע הסתפק בהסבר חרות, אם הכוונה היא למעשה חרש, או שאין לו חבר במקרא או שהכוונה היא מלשון חתר.

²³²⁷ א"ע.

²³²⁸ רש"י.

²³²⁹ אונקלוס. אוה"ח: הכוונה היא לקולות של המלחמה ביצר, ומשה ענה שבנ"י לא הצליחו להתגבר על יצרם.

²³³⁰ א"ע כתב שיש אומרים שגם דברים אלו הם דברי יהושע, אך א"ע בעצמו סובר שאלו הם דבריו של משה.

²³³¹ רש"י.

²³³² רש"י. רשב"ם וא"ע פירשו שגם חלושה היינו קולות של נצחון.

²³³³ רש"י. א"ע ורמב"ן: קול מנגינות אני שומע והכוונה היא על מה שקמו לצחק.

משה רבינו התקרב אל מחנה ישראל, ²³³⁴ וַיֵּרָא אֶת הָעֵגֶל וּמַחֲלַת כַּאֲשֶׁר מֹשֶׁה רָאָה אֶת הָעֵגֶל שֶׁעָשׂוּ יִשְׂרָאֵל וְאֵת הַמַּחֲוֹלוֹת שֶׁעָשׂוּ יִשְׂרָאֵל בְּשַׁעַת שִׁקְמוֹ לְצַחֵק, ²³³⁵ וַיַּחַר אַף מֹשֶׁה מִשֶּׂה הַתְּמַלֵּא בְּכַעַס, ²³³⁶ וַיִּשְׁלַךְ מִיָּדוֹ אֶת הַלַּחֲת מִשֶּׁה הַשְּׁלִיךְ אֶת הַלּוּחוֹת שֶׁהָיוּ בְּיָדוֹ, ²³³⁷ וַיִּשְׁבֵּר אֶתֶם תַּחַת הַהָר עַל יַדֵי שִׁמְשֵׁה הַשְּׁלִיךְ אֶת הַלּוּחוֹת מִיָּדוֹ, מִשֶּׁה שִׁבַּר אֶת הַלּוּחוֹת לְרַגְלֵי הָר סִינַי ²³³⁸: (כ) וַיִּקַּח אֶת הָעֵגֶל אֲשֶׁר עָשׂוּ מִשֶּׁה לִקַּח אֶת הָעֵגֶל שֶׁעָשׂוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל, ²³³⁹ וַיִּטְחֵן עַד אֲשֶׁר דָּק מִשֶּׁה טַחֵן אֶת הָעֵגֶל עַד שֶׁנִּשְׁעָשָׂה מִמֶּשׁ עֶפְרָדֵק, ²³⁴⁰ וַיִּזְרַק עַל פְּנֵי הַמַּיִם מִשֶּׁה זָרָה, פִּיזָר, אֶת הָעֶפְרָ שֶׁנוֹצַר מִטַּחֲנֵת הָעֵגֶל, עַל פְּנֵי הַמַּיִם שִׁירְדוּ בִּנְחָל שֶׁהָיָה סָמוּךְ לְהָר סִינַי, ²³⁴¹ וַיִּשְׁקֵךְ אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מִשֶּׁה הִשְׁקָה אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מִהַמַּיִם אֲלֵיהֶם הַשְּׁלִיךְ אֶת עֶפְרָ שֶׁרִיפֵת הַפְּרָה ²³⁴²: (כא) וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֶל אֶהְרֹן מִשֶּׁה שָׂאל אֶת אֶהְרֹן, ²³⁴³ מָה עָשִׂיתָ לָךְ הַיּוֹם הַזֶּה בְּמַה עֵינֵינוּ אוֹתָךְ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל, ²³⁴⁴ כִּי הִבֵּאתָ עָלֵינוּ חַטָּאת גְּדוֹלָה שֶׁהִסְכַּמְתָּ לְהַבְיֵא עֲלֵיהֶם חֵטֵא. מִשֶּׁה שָׂאל אֶת אֶהְרֹן: מִדּוּעַ הִסְכַּמְתָּ לַעֲשׂוֹת אֶת הָעֵגֶל, הֲאִם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל הִכְרִיחוּ אוֹתָךְ לַעֲשׂוֹת אֶת הָעֵגֶל עַל יַדֵי שִׁיִּסְרוּ אוֹתָךְ: (כב) וַיֹּאמֶר אֶהְרֹן אֶהְרֹן עָנָה לְמֹשֶׁה, אֵל יַחַר אַף אֲדַנִּי מִשֶּׁה אֲדוֹנִי, אֵל תִּכְעַס, ²³⁴⁵ אֲתָה יָדַעְתָּ אֶת הָעָם כִּי בָרַע הוּא אֶתָּה הָרִי יוֹדַע שֶׁבְנֵי יִשְׂרָאֵל תְּמִיד הוֹלְכִים בְּדֶרֶךְ רַעָה לְפָנָי ה', אֶתָּה יוֹדַע שֶׁבְנֵי יִשְׂרָאֵל מִנְסִים אֶת ה' לַעֲיִתִים קְרוּבוֹת וְחוֹטְאִים לְפָנָי ה' ²³⁴⁶: (כג) וַיֹּאמְרוּ לִי בְנֵי יִשְׂרָאֵל אֲמָרוּ לִי, עָשִׂיתָ לָנוּ אֱלֹהִים אֲשֶׁר יִלְכּוּ לְפָנֵינוּ תַעֲשֶׂה לָנוּ אֱלִילִים שִׁיּוֹלִיכּוּ אוֹתָנוּ בְּמַדְבָּר, כִּי זֶה מֹשֶׁה הָאִישׁ אֲשֶׁר הֵעֲלֵנוּ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם לֹא יָדַעְנוּ מָה הָיָה לוֹ (הַסִּיבָה שֶׁצָּרִיךְ לַעֲשׂוֹת אֱלִילִים הִיא) כִּיוּן שֶׁאִינְנוּ יוֹדְעִים מַה קָרָה לְמֹשֶׁה שֶׁהֵעֵלָה אוֹתָנוּ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם: (כד) וַיֹּאמֶר לָהֶם שְׂאֵלְתִי אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל, לָמִי זֶהב לְמִי יֵשׁ זֶהב, ²³⁴⁷ הֲתִפְרָקוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל נִטְלוּ בְּמַהִירוֹת אֶת הַזָּהָב שֶׁבְּאוֹזְנֵיהֶם, ²³⁴⁸ וַיִּהְיֶנוּ לִי בְנֵי יִשְׂרָאֵל נִטְנוּ לִי אֶת הַזָּהָב שֶׁנִּטְלוּ מֵאוֹזְנֵיהֶם, וַאֲשַׁלְכְּהוּ בְּאֵשׁ וַיֵּצֵא הָעֵגֶל הַזֶּה הַשְּׁלַכְתִּי אֶת הַזָּהָב לְתוֹךְ הָאֵשׁ, וְכַךְ

²³³⁴ אונקלוס.

²³³⁵ ספורנו: כעסו של משה נבע מכך שישראל חטאו ועוד שמחו בכך.

²³³⁶ אונקלוס.

²³³⁷ אונקלוס. רש"י: משה עשה קל וחומר: אם פסח שהיא מצווה אחת אסרה התורה על בן נכר לעשות, קל וחומר כאשר מדובר על כל התורה כולה. רשב"ם: כשרה משה את החטא תשש כוחו עד שלא היה יכול להחזיק את הלוחות והוא השליך את הלוחות. דברי הרשב"ם סותרים את חז"ל שאמרו שה' הסכים עם משה על שבירת הלוחות, ומשמע מדבריהם שמשה מדעתו השליך את הלוחות.

²³³⁸ רש"י.

²³³⁹ א"ע: יש מצבים ששורפים זהב, והזהב נהיה שחור וכבר לא יכול יותר להיות זהב.

²³⁴⁰ אונקלוס.

²³⁴¹ רש"י + א"ע.

²³⁴² רש"י, וכתב שהתכוון לבדוקם כסוטות. רמב"ן: הזהב לא שקע א. מפני שהוא היה שרוף ואיבד את משקלו הסגולי ב. משה בכל פעם שהשליך קצת זהב, מיד השקה את בני"ג. מעשה ניסים.

²³⁴³ א"ע.

²³⁴⁴ רש"י. ספורנו: טענת משה הייתה על עשיית החג. משה הבין שאהרון היה מוכרח לעשות את העגל, אך אהרון לא היה מוכרח לעשות את החג לה'. רמב"ן: כמה אתה שונא את העם הזה שגרמת להם לחטוא. לדברי הרמב"ן, משה לא הזכיר לאהרון את חטאו שלו מפני כבודו, והזכיר לו רק את חטא העם שנוצר על ידו.

²³⁴⁵ א"ע: למעלתו של משה אמר לו אהרון אדוני.

²³⁴⁶ רש"י. ספורנו: עם ישראל כבר היה דבוק לע"ז ע"י שהיה צמוד לגילולי מצרים. רמב"ן: לעם הייתה כוונה רעה בעשיית העגל, אך רוב בני"ג לא רצו ממש לעבוד את העגל לשם ע"ז.

²³⁴⁷ רש"י, ולכאורה משמע מדבריו ומדברי השפ"ח שהכוונה היא שאהרון אומר שלא אמר לבני"ג להתפרק מהזהב שלהם, אלא רק שאל למי יש זהב, אך לכאורה זה סותר את הפסוקים המפורשים שלפני כן.

²³⁴⁸ ספורנו.

יצא העגל, אך אני לא התכוונתי שייצא עגל²³⁴⁹: (כה) וַיֵּרָא מֹשֶׁה אֶת הָעַם מִשֶּׁה רָאָה אֶת עַם יִשְׂרָאֵל, כִּי פָּרַע הוּא מִשֶּׁה הַבֵּין שַׁעַם יִשְׂרָאֵל מִגּוּלָה, מִשֶּׁה הַבֵּין שַׁחֲטָאִים שֶׁל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מִגּוּלָה,²³⁵⁰ כִּי פָּרַעַה אֶהְרֹן אַהֲרֹן גִּילָה אֶת חֲטָאִים שֶׁל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל, אַהֲרֹן הוּא זֶה שֶׁאֲפָשֶׁר אֶת הַחֲטָאִים שֶׁל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל,²³⁵¹ לְשִׁמְצָהּ בְּקִמְיָהֶם הַחֲטָאִים שֶׁל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל יִהְיֶה לָהֶם לַגְּנָאִים בְּפָנָיו כֹּל מִי שֶׁקָּם עֲלֵיהֶם, הַגְּנָאִים שֶׁל יִשְׂרָאֵל שַׁחֲטָאוּ יִשְׁמַשׁ אֶת אוֹיְבֵיהֶם²³⁵²: (כו) וַיַּעֲמֵד מֹשֶׁה בְּשַׁעַר הַמַּחֲנֶה מִשֶּׁה עֵמֵד בְּשַׁעַר שֶׁל מַחֲנֵה יִשְׂרָאֵל,²³⁵³ וַיֹּאמֶר מִשֶּׁה קִרָא בַקּוֹל גְּדוֹל,²³⁵⁴ מִי לִיקְוֹק אֱלֹהֵי כָל מִי שִׁירָא מִהִי – שִׁיתֶאֱסֹף אֵלַי,²³⁵⁵ וַיֹּאסְפוּ אֱלֹהֵי כָל בְּנֵי לְוִי כֹל שֶׁבֶט לְוֵי הַתֶּאֱסָף אֶל מִשֶּׁה. שֶׁבֶט לְוֵי לֹא עֵבֵד עֲבוּדָה זָרָה, וְלֹכֵן הוּא נֶאֱסָף אֶל מִשֶּׁה כַּאֲשֶׁר מִשֶּׁה אֶסָף אֵלַי אֶת כָּל הַיִּרְאִים לְהִי²³⁵⁶: (כז) וַיֹּאמֶר לָהֶם מִשֶּׁה אִמַר לְבָנָי שֶׁבֶט לְוֵי שֶׁהַתֶּאֱסָפוּ אֵלַי, כִּה אֹמַר יְקוֹק אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל כִּךְ צִוּוּהָ הִי שֶׁהוּא אֶלּוֹקֵי יִשְׂרָאֵל (בְּנִיגוּד לַעֲגַל שֶׁאֵינוֹ הָאֵל שֶׁל יִשְׂרָאֵל),²³⁵⁷ שִׁימוּ אִישׁ חֲרָבוֹ עַל יָרְכוֹ שֶׁכֵּל אֶחָד מִכֶּם יִשִּׁים אֶת הַחֲרָב שֶׁלּוֹ עַל הַיֶּרֶךְ שֶׁלּוֹ כִּךְ שִׁיכַל לְהִשְׁתַּמֵּשׁ בָּהּ,²³⁵⁸ עֲבְרוּ וְשׁוּבוּ מִשַׁעַר לְשַׁעַר בְּמַחֲנֶה תַעֲבְרוּ בְּכָל שַׁעֲרֵי הַמַּחֲנֶה, תַעֲבְרוּ עַל כָּל הָאוֹהֲלִים שֶׁבְּמַחֲנֵה וְעַל כָּל שַׁעַר שֶׁבְּמַחֲנֵה,²³⁵⁹ וְהִרְגוּ אִישׁ אֶת אֶחָיו תַּהֲרֹגוּ אֶת עוֹבְדֵי הַעֲגַל, אֶפִּילוֹ אִם הֵם הָאֲחִים שֶׁלְכֶם,²³⁶⁰ וְאִישׁ אֶת רֵעֵהוּ תַהֲרֹגוּ אֶת עוֹבְדֵי הַעֲגַל גַּם אִם הֵם הַרְעִים, הַחֲבָרִים שֶׁלְכֶם, וְאִישׁ אֶת קָרְבוֹ תַהֲרֹגוּ אֶת עוֹבְדֵי הַעֲגַל גַּם אִם הֵם קְרוֹבֵי מִשְׁפַּחָה שֶׁלְכֶם²³⁶¹: (כח) וַיַּעֲשׂוּ בְנֵי לְוִי כַּדְבַר מֹשֶׁה בְּנֵי שֶׁבֶט לְוֵי עָשׂוּ כִּמוֹ שֶׁמִּשֶּׁה צִוּוּהָ אוֹתָם לַעֲשׂוֹת, וַיַּפֵּל מִן הָעַם בַּיּוֹם הַהוּא כֶּשֶׁלֶשֶׁת אֱלֹפֵי אִישׁ בְּאוֹתוֹ יוֹם שֶׁבְנֵי לְוֵי הִרְגוּ אֶת הַחוֹטָאִים בַּחֲטָאִים הַעֲגַל, נִהֲרֹגוּ עַל יַדֵּי בְנֵי לְוֵי שֶׁלֶשֶׁת אֱלֹפִים אֲנָשִׁים מִיִּשְׂרָאֵל שַׁחֲטָאוּ בַעֲגַל: (כט) וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אִמַר לְבָנָי שֶׁבֶט לְוֵי לְפָנָי

²³⁴⁹ רש"י. רשב"ם: כוונת אהרון היא לומר שנגמרה מלאכתו של העגל על ידי האש.
²³⁵⁰ רש"י. א"ע: הכוונה היא שעם ישראל נסוג מעם ה'. רשב"ם: בטל מהמצוות. רמב"ן: שהיה בטל מעם ישראל עצה ומוסר כיוון שלא היה להם מנהיג, ולכן ביקשו בני ישראל מנהיג. אוה"ח: סר צל ה' מעל בני, ועל ידי תשובתו של אהרון שרק לקח מבני את הזהב, החטא נשאר רובץ על בני ולא על אהרון.
²³⁵¹ הכלי יקר מסביר שאהרון גילה את מחשבתם של ישראל על ידי שהוציא לפועל את עשיית העגל, ובכך מנע

מהם להיות חנפים.
²³⁵² רש"י. רשב"ם: ללעג וקלס בפני אויביהם. רמב"ן: גם בדורות הבאים בני יחטאו בעגלים (כמו ירבעם) כיוון שיאמרו שהיה שמץ של אמת במה שבני עשו את העגל במדבר. בפירושו עפ"י הפשט כתב הרמב"ן ששמץ היינו למעט, ועל ידי החטא בני ישראל יתמעטו בפני אויביהם.

²³⁵³ אונקלוס.
²³⁵⁴ רמב"ן.

²³⁵⁵ רש"י (עפ"י שפ"ח).

²³⁵⁶ רש"י. א"ע: לא כל שבט לוי התאסף אל משה, אלא רק קרוביו של משה שהיו כשרים.

²³⁵⁷ א"ע. במקור הציווי נחלקו המפרשים: רש"י כותב שהציווי הוא בכך שה' אמר "זבח לאלהים יחרם", ואם כן לא היה ציווי מיוחד על עובדי העגל. רמב"ן כותב שהייתה זאת הוראת שעה שמשה צווה עליה עכשיו לגבי עובדי העגל, שהרי עבדו את העגל ללא עדים והתראה, אלא שבני לוי הלכו והרגו בישראל מכיוון שלא היה ניתן להביא את כל עובדי העגל אל בי"ד מבחינה טכנית. אולם, עפ"י רש"י כתב שכן היו כאלה שהתרו בהם, צריך לומר ששבט לוי הם אלו שהתרו בעובדי העגל. אולם הרמב"ן אינו מקבל את פירושו של רש"י וסובר שהחילוק בין המיתות בהם המיתות את עובדי העגל נובע מהחילוק בעבודה עצמה שעבדו העובדים את העגל.

²³⁵⁸ אונקלוס.

²³⁵⁹ ספורנו: הכוונה הייתה להסתובב בכל שערי המחנה כדי שגם אלו שלא עבדו את העגל אך לא מיחו בעובדי העגל יתכפרו על ידי שלא ימחו בבני שבט לוי ההורגים את עובדי העגל. דעת מקרא: למחנה היו שערים בארבע רוחותיו, ומשה צווה את בני שבט לוי להסתובב בשערים שנמצאים בכל כיוון.

²³⁶⁰ א"ע. כמו"כ דחה את פירושו של רש"י בפרשת וזאת הברכה שהכוונה היא לאחיו מאמו.

²³⁶¹ אוה"ח: הכוונה היא לאנשים שהם אחים שיש ביניהם מערכת יחסים טובה, ובתחילת הפסוק הציווי הוא על אחים שאין להם מערכת יחסים קרה יותר.

שהרגו את החוטאים בעגל,²³⁶² מִלֵּאֵי יְדֵכֶם הַיּוֹם לִיקְזֹק כָּל אֶחָד מִכֶּם יִהְיֶה כַּחַן לְהַ' וַיִּשְׂרַת אֶת הַ' בַּמִּקְדָּשׁ הַבְּכוֹרוֹת (לפי רש"י חטא העגל היה לפני הציווי על המשכן),²³⁶³ כִּי אִישׁ בָּבְנוּ וּבִאֲחָיו כָּל אֶחָד מִכֶּם, בְּנִכּוֹנוֹתוֹ לְהַרוֹג אֶת כָּל הַחֹטָאִים בַּעֲגַל, גַּם בַּמִּקְרָה וְהַחֹטָא הִיָּה בֶן אֹ אוֹ אֶחָד שֶׁל אֶחָד מִכֶּם, נֶחֱנַךְ עַל יָדֵי כַךְ לְהִיּוֹת כַּחַן,²³⁶⁴ וְלִתֵּת עֲלֵיכֶם הַיּוֹם בְּרִכָּה וּבִשְׂכָר נִכּוֹנוֹתְכֶם לְהַרוֹג אֶת הַחֹטָאִים בַּעֲגַל, הִ' יִחִיל עֲלֵיכֶם בְּרִכָּה²³⁶⁵: (ל) וַיְהִי מִמִּחְרַת בַּיּוֹם לְמַחְרַת שִׁירַד מֹשֶׁה מֵהָר סִינַי, לְאַחַר שֶׁהִ' אָמַר לוֹ לְרַדְתָּ,²³⁶⁶ וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֶל הָעָם מֹשֶׁה אָמַר לְבְנֵי יִשְׂרָאֵל, אַתֶּם חָטֵאתֶם חֲטָאָה גְדוֹלָה אַתֶּם חָטֵאתֶם בַּחֲטָא גְדוֹל,²³⁶⁷ וְעַתָּה אֶעֱלֶה אֶל יְקֹזֶק עַכְשָׁיו, אֶעֱלֶה שׁוֹב אֶל הָר סִינַי,²³⁶⁸ אוֹלֵי אֶכְפְּרָה בְּעַד חֲטָאתְכֶם אוֹלֵי אֶצְלִיחַ לְחַצוֹץ בֵּינֵיכֶם לְבִין הַחֲטָא שְׁלָכֶם, אוֹלֵי אֶצְלִיחַ לְכַפֵּר עַל הַחֲטָא שְׁלָכֶם עַל יָדֵי שְׂאִשִּׁים חֲצִיצָה בֵּינֵיכֶם לְבִין הַחֲטָא שְׁלָכֶם. אַמְנֵם, כָּבַר לְפָנַי שֶׁמֹּשֶׁה יָרַד מֵהָר סִינַי, הַסִּכִּים הִ' לֹא לְהַשְׁמִיד אֶת עַם יִשְׂרָאֵל, אֲךָ מֹשֶׁה רָצָה שֶׁחֲטָא הַעֲגַל יִתְכַפֵּר לְעַם יִשְׂרָאֵל²³⁶⁹: (לֹא) וַיֵּשֶׁב מֹשֶׁה אֶל יְקֹזֶק מֹשֶׁה שָׁב לְעַמּוּד לְפָנַי הִ' עַל הָר סִינַי,²³⁷⁰ וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אָמַר לְהַ': אֲנִי אֶבְקֶשׁהּ,²³⁷¹ חֲטָא הָעָם הַזֶּה חֲטָאָה גְדוֹלָה הַעַם הַזֶּה, עִם יִשְׂרָאֵל, חֲטָא בַּחֲטָא גְדוֹל,²³⁷² וַיַּעֲשׂוּ לָהֶם אֱלֹהֵי זָהָב עִם יִשְׂרָאֵל עָשָׂה לוֹ אֱלֹהִים מִזֶּהָב. עִם יִשְׂרָאֵל עָשָׂה לוֹ עֲגַל מִזֶּהָב²³⁷³: (לֹב) וְעַתָּה אִם תִּשָּׂא חֲטָאתְכֶם עַכְשָׁיו, אִם אַתָּה תַּעֲזוֹב אֶת הַחֲטָא שֶׁל יִשְׂרָאֵל, אִם תִּמְחַל לְיִשְׂרָאֵל עַל הַחֲטָא, לֹא אֶבְקֶשׁ מִמֶּךָ לְמַחֹק אוֹתִי מִסֵּפֶר הַתּוֹרָה,²³⁷⁴ וְאִם אֵינִי אִם אֵינֶךָ מִוֹחַל לְיִשְׂרָאֵל עַל הַחֲטָא, מִחֲנִי נָא מִסֵּפֶרְךָ אֲשֶׁר כְּתַבְתָּ תִּמְחַק אוֹתִי מִכָּל סֵפֶר הַתּוֹרָה שֶׁכְּתַבְתָּ²³⁷⁵: (לֵג) וַיֹּאמֶר יְקֹזֶק אֶל מֹשֶׁה הִ' עֲנֵה לְמֹשֶׁה: מִי אֲשֶׁר חָטָא לִי אֶמְחַנְנוּ מִסֵּפְרִי אֲנִי אֶמְחַק מִסֵּפְרִי רַק אֶת מִי שֶׁחֲטָא לִי, אֲךָ אַתָּה לֹא חָטַאתָ בַּחֲטָא הַעֲגַל, וְלִכֵּן לֹא צָרִיךְ לְמַחֹק אוֹתְךָ מִסֵּפֶר הַתּוֹרָה²³⁷⁶: (לֵד) וְעַתָּה עַכְשָׁיו, לְאַחַר שֶׁשָּׁמַעְתִּי לְדַבְרֶיךָ, וְלֹא אֶשְׁמִיד אֶת יִשְׂרָאֵל,²³⁷⁷

²³⁶² א"ע, וטעמו הוא משום שאין זה הגיוני לומר שלאחר המעשה, משה אומר לבני שבט לוי להתקדש בכהונה על ידי שכבר הרגו את החוטאים. אה"ח: משה אמר דברים אלו עכשיו.
²³⁶³ רש"י. אונקלוס: כל אחד מכם הקריב את אחיו ואת בנו לקרבן לפני ה'. ספורנו: "בנו" הכוונה בברית המילה שעשו לבניהם, ואילו אחיו הוא היום, על ידי הריגת אחיהם. בכך פותר ספורנו קושי נוסף, שהרי עד עתה לא הוזכרו הבנים. אה"ח: כוונת משה היא שידעו שאין זה מהאכזריות שהרגו את החוטאים בעגל.
²³⁶⁴ רש"י.
²³⁶⁵ א"ע. כמו"כ כתב הא"ע שזוהי הסיבה שה' הבדיל את שבט לוי וזוהי הסיבה שכתוב "אלה תולדות אהרן ומשה" בספר במדבר פרק ג', כיוון שבשעת הקמת המשכן, ה' הבדיל את אהרן ושבט לוי לעבוד אותו במשכן. לכן, באותה שעה, הייתה המחלוקת עם קרח מכיוון שקרח היה בכור וקרח לא הסכים שהלויים יהיו במקום הכהנים. ספורנו: עליכם למלא את ידכם היום בכהונה בדרך שה' יחיל עליכם ברכה.
²³⁶⁶ א"ע.
²³⁶⁷ אונקלוס. ספורנו: ההכרח לדעת את גודל חטאתכם הוא מכיוון שללא ידיעה זו, לא תוכלו לחזור בתשובה.
²³⁶⁸ א"ע.
²³⁶⁹ רש"י. הסיבה שרש"י מפרש כך היא מכיוון שפירוש המילה בעד היא כנגד.
²³⁷⁰ אונקלוס + א"ע בפסוק הקודם.
²³⁷¹ אונקלוס. א"ע: יש שפירשו שהכוונה היא לאל נא, רק שהל' מובלע.
²³⁷² אה"ח מפריד בין החטא הגדול שהוא במחשבה או שגרמו לירידה במעלתם כדי שיוכלו לחטוא, לבין מעשה העגל הכתוב במילים הבאות.
²³⁷³ אונקלוס. רש"י: משה אמר לה': אתה גרמת לישראל לחטוא על ידי שהשפעת להם כסף וזהב.
²³⁷⁴ אונקלוס + רש"י, ולדברי רש"י יש כאן מקרא חסר. א"ע: הכוונה היא למחוק את משה מפני ספריו של ה' כאשר הכוונה היא למערכות השמים. רמב"ן: אם אתה מוחל לישראל, הרי שהדבר טוב, ואם אינך מוחל לישראל, תמחק אותי מספר החיים ותעניש אותי במקומם. ספורנו: תמחק את הזכויות שלי כדי שישראל יזכו למחילה.
²³⁷⁵ רש"י, וכדי שלא יאמרו שמה לא היה כדאי לבקש רחמים על ישראל.
²³⁷⁶ אונקלוס. א"ע בשם רס"ג: עכשיו רק מי שחטא שהיה לו ספק בה' יימחק מספרו של ה', ובה' ה' קיבל את בקשת סליחתו של משה רבינו.
²³⁷⁷ רש"י.

לָךְ נִחַה אֶת הָעָם לְךָ תִּנְהִיג אֶת הָעָם, אֵל אֲשֶׁר דִּבַּרְתִּי לָךְ (תִּנְהִיג אֶת הָעָם) לַמָּקוֹם שֶׁאֲמַרְתִּי לָךְ לַהֲנַיִג אוֹתוֹ, לַאֲרֶץ יִשְׂרָאֵל, הִנֵּה מִלְאָכֵי יְלָד לְפָנֶיךָ הַמִּלְאָךְ שֶׁלִּי יֵלֵךְ לְפָנֶיךָ, בַּמָּקוֹם שֶׁאֲנִי אֵלֶיךָ לְפָנֶיךָ. כִּתּוּבָה מִחֹטֵא הָעֵגֶל, ה' אָמַר לְמֹשֶׁה שֶׁבַּמָּקוֹם שֶׁה' עִצְמוּ יֵלֵךְ לְפָנֵי בְנֵי יִשְׂרָאֵל, הַמִּלְאָךְ יֵלֵךְ לְפָנֵי בְנֵי יִשְׂרָאֵל, וּבְיוֹם פְּקֻדֵי מִיַּד פֶּעַם, כְּשֶׁאֲרָצָה לְהַעֲנִישׁ אֶת יִשְׂרָאֵל עַל חֹטֵא הָעֵגֶל, וּפְקֻדָתִי עֲלֵיהֶם חֲטָאתָם מִיַּד פֶּעַם אֲנִי אֲעִנִישׁ אֶת עַם יִשְׂרָאֵל קֶצֶת עַל חֹטֵא הָעֵגֶל, בַּמָּקוֹם לְהַטִּיל עֲלֵיהֶם אֶת כָּל הָעוֹשׂוֹת בְּפֶעַם אַחַת. ה' אָמַר לְמֹשֶׁה שֶׁהוּא יַחֲלֵק אֶת עוֹשֵׁשׁ שֶׁל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל כִּךְ שֶׁלְאוֹרֵךְ הַדּוֹרוֹת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל יִיעֲשׂוּ עַל חֹטֵא הָעֵגֶל, וּבְכָל פֶּעַם רַק חֵלֶק מִהָעוֹשׂוֹת יָבוֹא עֲלֵיהֶם: ²³⁸² (לֵה) וַיִּגַּף יִקְוֶה אֶת הָעָם ה' הִמִּית אֶת הַחוֹטָאִים מִעַם יִשְׂרָאֵל, ²³⁸³ עַל אֲשֶׁר עָשׂוּ אֶת הָעֵגֶל הַסִּיבָה שֶׁה' הִמִּית בְּיִשְׂרָאֵל הִיא כְּדִי לְהַרוֹג אֶת הַחוֹטָאִים שֶׁרָצוּ לַעֲשׂוֹת אֶת הָעֵגֶל, שֶׁבִּסּוּפוֹ שֶׁל דָּבָר אַהֲרֹן עָשָׂה עֵגֶל זֶה ²³⁸⁵:

שְׁמוֹת פָּרָק לֵג

(א) וַיְדַבֵּר יְקֹוֹק אֶל מֹשֶׁה ה' אָמַר לְמֹשֶׁה: לָךְ עֲלֵה מִזֶּה תֵּלֶךְ וְתַעֲלֶה מִכָּאן (לַאֲרֶץ יִשְׂרָאֵל. הַיּוֹת וְאֶרֶץ יִשְׂרָאֵל גְּבוּהָה יוֹתֵר מִשָּׂאֵר הָאֲרָצוֹת, הַהוֹלֵךְ אֵלֶיהָ חַיִּיב לַעֲלוֹת), ²³⁸⁶ אַתָּה וְהָעָם אֲשֶׁר הֵעֵלִית מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם (תִּלְכוּ) אֶתְּהָם וְהָעָם שֶׁהֵעֵלִית מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם, אַתָּה וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל, ²³⁸⁷ אֵל הָאֶרֶץ אֲשֶׁר נִשְׁבַּעְתִּי לְאַבְרָהָם לְיִצְחָק וְלְיַעֲקֹב לֵאמֹר לְזֶרְעֶךָ אֶתְנַנֶּה תַעֲלוּ אֶל הָאֶרֶץ שֶׁנִּשְׁבַּעְתִּי לְאַבְרָהָם לְיִצְחָק וְלְיַעֲקֹב שֶׁאֲתָן אוֹתָהּ לְזֶרְעֶם, תַעֲלוּ לַאֲרֶץ יִשְׂרָאֵל ²³⁸⁸: (ב) וְשַׁלַּחְתִּי לְפָנֶיךָ מִלְאָךְ בְּשַׁעַת שֶׁתַּעֲלוּ לַאֲרֶץ יִשְׂרָאֵל, יִלוּהָ אֶתְכֶם מִלְאָךְ, ²³⁸⁹ וְגִרְשָׁתִי אֶת הַכְּנַעֲנִי הָאֲמֹרִי וְהַחִתִּי וְהַפְּרִזִּי הַחִוִּי וְהַיְבוּסִי אֲנִי (ה' עַל יַדִּי מִלְאָךְ) אֲגַרֵשׁ אֶת

²³⁷⁸ אֹנְקִלוֹס. א"ע: פֶּסוּק זֶה נֹאמַר לְמֹשֶׁה בְּדֶרֶךְ כַּעֲס, ה' אָמַר לְמֹשֶׁה שֶׁהוּא, מֹשֶׁה, יִנְהִיג אֶת יִשְׂרָאֵל שֶׁחֹטְאוֹ.

²³⁷⁹ רש"י.

²³⁸⁰ רש"י.

²³⁸¹ רש"י. לְשִׁיטוֹת, "פְּקֻדֵי" הֵינּוּ לְפָרְקִים, בְּזִמְנֵים. רש"י: כֹּאשֶׁר אֲעִנִישׁ אֶת יִשְׂרָאֵל. לְשִׁיטוֹת "פְּקֻדֵי" הֵינּוּ מִלְשׁוֹן עוֹנֵשׁ. א"ע: בְּיוֹם הַזְכִּירָה, וְהֵינּוּ בְּר"ה שֶׁל כָּל שָׁנָה. רמב"ן: יֵשׁ כֹּאן רִמְזַת גְּלוּת יִשְׂרָאֵל. סְפָרוֹנוֹ: כֹּאשֶׁר עַם יִשְׂרָאֵל יוֹסִיף לְחַטּוֹא.

²³⁸² רש"י.

²³⁸³ רש"י, וּמְדוּבָר עַל אֵלּוֹ שֶׁלֹא הָיָה בָהֶם הַתְּרָאָה. א"ע: מְגִיפָה זוֹ לֹא הָיְתָה עַכְשָׁיו, אֲלֵא לְאַחַר שֶׁנִּסְעוּ מִהַר סִינַי. רמב"ן: כֹּאן לֹא נִמְנוּ מִסְפַּר הַנְּהַרְגִים כְּמוֹ שֶׁנִּמְנוּ מִסְפַּר הַנְּהַרְגִים בְּיַד בְּנֵי לׁוֹי: א. כִּיוֹן שֶׁהַמְגִיפָה לֹא הָיְתָה בְּדִיּוֹק עַכְשָׁיו, אֲלֵא לְאוֹרֵךְ שְׁנוֹת הַמְדַבֵּר. ב. בְּד"כ בְּמִגְפּוֹת לֹא כָּתוּב אֶת מִסְפַּר הַנְּהַרְגִים, וּבְבִנֵי לׁוֹי הַתּוֹרָה כֵּן כָּתוּבָה כְּדִי לְפָרְסָם אֶת מַעֲלַת הַלׁוֹיִים שֶׁהֲרִגוּ כ"כ הַרְבֵּה אֲנָשִׁים מִבְּנֵי לׁוֹי.

²³⁸⁴ סְפָרוֹנוֹ. רמב"ן: מְדוּבָר בְּאֵלּוֹ שֶׁנִּקְהָלוּ עַל אַהֲרֹן וְשֶׁהִבִּיאוּ לוֹ זֶהֱבָה, וְלֹא עַל אֵלּוֹ שֶׁעֲבָדוּ אֶת הָעֵגֶל. אֲךָ עֲשִׂיית הָעֵגֶל הָיְתָה עַל יַד אַהֲרֹן. אוה"ח: א. הָיְתָה קְפִידָא עַל יִשְׂרָאֵל עַל שֶׁגִּרְמוּ לְאַהֲרֹן לַעֲשׂוֹת אֶת הָעֵגֶל. ב. רָצָה לְהוֹצִיא אֶת הָעֵגֶל מֵאַהֲרֹן שֶׁלֹא הוּא עָשָׂה אֶת הָעֵגֶל, אֲלֵא הַמַּעֲשֶׂה נִקְרָא עַל שְׁמֵם שֶׁל יִשְׂרָאֵל. ג. עִיקַר הַמַּעֲשֶׂה נַעֲשָׂה עַל יַד הַכִּישׁוּף שֶׁל בְּנֵי לׁוֹי.

²³⁸⁵ סְפָרוֹנוֹ.

²³⁸⁶ רש"י בְּפִירוּשׁוֹ הָרִאשׁוֹן. בְּפִירוּשׁוֹ הַשֵּׁנִי כָּתוּב שֶׁבְּגִלְגָל שֶׁה' אָמַר לְמֹשֶׁה לֶךְ רֹד בְּשַׁעַת שֶׁעַם יִשְׂרָאֵל חֹטְא, אָמַר לוֹ ה' עַכְשָׁיו לַעֲלוֹת. א"ע: תְּמִיד הַהוֹלֵךְ צְפוּנָה הוּא עוֹלָה וְהַהוֹלֵךְ דְּרוּמָה הוּא יוֹרֵד, וְכֹאן הִלְכוּ יִשְׂרָאֵל לְכִיוּן צְפוֹן. אוה"ח: מֹשֶׁה יַעֲלֶה ע"י שֶׁנִּטַּל אֶת הָעֵדִי שֶׁה' הוֹרִיד מִבְּנֵי לׁוֹי לְאַחַר הַחֹטָא.

²³⁸⁷ הַמְפָרְשִׁים מְדַגִּישִׁים שֶׁכֹּאן לֹא נֹאמַר עִמָּךְ: רש"י הַסּוֹבֵר שֶׁהָיָה אֵלֶּה הָעֵרֵב רַב שֶׁחֹטְאוֹ, כֹּאן כָּבֵר אֵין עֵרֵב רַב, וְאֵילוֹ יֵשׁ מְפָרְשִׁים שֶׁכֹּאן כָּבֵר סִלַּח ה' לְבִנֵי לׁוֹי עַל חֹטֵא הָעֵגֶל, וְלֹכֵן נִקְרָאִים הָעָם.

²³⁸⁸ אוה"ח: הַסִּיבָה לְתוֹסֹפֶת לְאֹמֹר הִיא מְכִיוּן שֶׁהַשְּׁבוּעָה אֵל כָּל אֶחָד מֵהָאֲבוֹת לֹא הָיָה בְּאוֹתוֹ לְשׁוֹן.

²³⁸⁹ אֹנְקִלוֹס. סְפָרוֹנוֹ: זֶהוּ שֶׁר צָבָא ה' שֶׁהַתְּגִלָּה אֵל יְהוֹשֻׁעַ.

העמים שישבו באותה עת בארץ ישראל: את הכנעני, האמורי, החתי, הפריזי, החוי והיבוסים²³⁹⁰: (ג) אֵל אֶרֶץ זְבַת חֶלֶב וְדִבְשׁ תַעֲלֶה אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֶל אֶרֶץ יִשְׂרָאֵל שֶׁהִיא אֶרֶץ מְשׁוּבַחַת וְהִיא מוֹצִיָּאָה חֶלֶב וְדִבְשׁ,²³⁹¹ כִּי לֹא אֵעֲלֶה בְּקִרְבְּךָ אֲנִי ה' לֹא אֵעֲלֶה בְּקִרְבְּךָ עִם יִשְׂרָאֵל, אֲלֵא רַק הַמִּלְאָךְ שְׁלִי יִלוּהוּ אֶתְכֶם לֶאֱרֹץ יִשְׂרָאֵל. לִפְנֵי הַחֲטָא הִיָּה ה' אֹמֵר לְלוֹת אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּכַנְיִסְתֶם לֶאֱרֹץ, וְלֵאחֵר חֲטָא הֶעֱגַל, רַק הַמִּלְאָךְ שֶׁל ה' יִלוּהוּ אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לֶאֱרֹץ יִשְׂרָאֵל,²³⁹² כִּי עִם קִשָּׁה עָרְף אֶתְהָ (הַסִּיבָה שֶׁרַק הַמִּלְאָךְ שְׁלִי יִלוּהוּ אֶתְכֶם הִיא) מְכִיוּן שֶׁאֶתְהָ, עִם יִשְׂרָאֵל, הֵנֵךְ עִם סֶרְבֹן,²³⁹³ פֶּן אֲכַלְךָ בְּדֶרֶךְ וְיֵשׁ חֲשֵׁשׁ שְׁמַא אֲנִי אֲשַׁמֵּד אוֹתְךָ. כֹּאשֶׁר ה' הוֹלֵךְ בְּעֲצָמוֹ לְלוֹת אֶת יִשְׂרָאֵל, יֵשׁ חֲשֵׁשׁ שְׁמַא הוּא יִשְׁמִיד אֶת עִם יִשְׂרָאֵל, שֶׁהִרִי אִם יִשְׂרָאֵל יִחְטָאוּ, הוּא יִשְׁמִיד אוֹתָם. אֲךְ אִם הַמִּלְאָךְ הוּא שִׁלּוּהוּ אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּכַנְיִסְתֶם לֶאֱרֹץ, אִין חֲשֵׁשׁ לְהִשְׁמִדַת יִשְׂרָאֵל, גַּם אִם יִמְרְדוּ בָּהּ, שֶׁהִרִי הַמְרִידָה בְּשַׁעָה שֶׁהַמִּלְאָךְ מְלוּהוּ אֶת יִשְׂרָאֵל הִיא פְּחוֹת חֲמוּרָה²³⁹⁴: (ד) וַיִּשְׁמַע הָעָם אֶת הַדְּבָר הַרְעָה הַזֶּה עִם יִשְׂרָאֵל שֶׁמַּע אֶת הַדְּבָר הַרְעָה הַזֶּה, שֶׁאִין הַשְׁכִּינָה מִתְהַלֶּכֶת בְּתוֹכָם,²³⁹⁵ וַיִּתְאַבְּלוּ עִם יִשְׂרָאֵל הַתֵּאבַל בְּשַׁעָה שֶׁשִׁמַּע שֶׁהַשְׁכִּינָה לֹא תֵלֵךְ בֵּינֵיהֶם, וְלֹא שָׁתוּ אִישׁ עֵדִיו עָלָיו כֹּל אֶחָד מִיִּשְׂרָאֵל לֹא הוֹרִיד אֶת הַכֶּתֶר שֶׁנִּיתֵן לוֹ בְּהַר סִינַי. לֵאחֵר שְׁבַנִי יִשְׂרָאֵל אֹמְרוּ נַעֲשֶׂה וְנִשְׁמַע, הֵם זָכוּ בְּכַתְרִים בְּרַאשֵׁיהֶם, וְעַכְשִׁיו, לֵאחֵר חֲטָא הֶעֱגַל, צִוּוּהוּ ה' לְהוֹרִיד כְּתָרִים אֵלָיו²³⁹⁶: (ה) וַיֹּאמֶר יְקֹנֵק אֶל מֹשֶׁה ה' אֹמֵר לְמֹשֶׁה: אָמֹר אֶל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מֹשֶׁה, תֹּאמְרוּ לְבְנֵי יִשְׂרָאֵל, אַתֶּם עִם קִשָּׁה עָרְף אֶתְכֶם עִם מֶרְדֹן וְסֶרְבֹן, רָגַע אַחֲדָה אֵעֲלֶה בְּקִרְבְּךָ וְכִלְיִתִּיךָ אִם אֲנִי עֲצָמִי אֵעֲלֶה אִתְךָ, וְאֶכְעַס עֲלֶיךָ לְרַגַע אֶחָד, אֲנִי אֲשַׁמֵּד אוֹתְךָ, וְלִכֹּן טוֹב יוֹתֵר שֶׁלֹּא אֵעֲלֶה בְּקִרְבְּךָ,²³⁹⁷ וְעַתָּה עַכְשִׁיו, מִיִּידִית,²³⁹⁸ הוֹרֵד עֲדֶיךָ מֵעֲלֶיךָ כֹּל אֶחָד מִיִּשְׂרָאֵל יוֹרִיד אֶת הַכֶּתֶר שֶׁנִּיתֵן לוֹ בְּהַר סִינַי, וְזֶה יִהְיֶה עוֹנֵשׁ וְפוֹרַעֲנוֹת שֶׁיִּתְבַצַּע מִיִּידִית,²³⁹⁹ וְאֲדַעָה מָה אֵעֲשֶׂה לָּךְ וּבַעֲתִיד אֲחֻשׁוֹב אֵלּוֹ פּוֹרַעֲנוּיּוֹת נּוֹסְפוֹת אֲבִיא עֲלֵיכֶם כְּעוֹנֵשׁ עַל חֲטָא הֶעֱגַל²⁴⁰⁰: (ו) וַיִּתְנַצְּלוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֶת עֲדֵימָם מִיָּהָר חוֹרֵב בְּנֵי יִשְׂרָאֵל הוֹרִידוּ מֵעֲלֵיהֶם אֶת הַכֶּתֶר שֶׁנִּיתֵן לָהֶם בְּהַר סִינַי²⁴⁰¹: (ז) וּמֹשֶׁה יִקַּח אֶת הָאֶהָל וְנִטָּה לוֹ מַחוּץ לְמַחֲנֶה לֵאחֵר חֲטָא הֶעֱגַל, לְקַח מֹשֶׁה אֶת הָאֶהָל שְׁלוֹ, וּפְרַס אוֹתוֹ מַחוּץ לְמַחֲנֶה יִשְׂרָאֵל,²⁴⁰²

²³⁹⁰ רש"י, ואילו העם השביעי, הגרגשי, פנה והלך לו.

²³⁹¹ רש"י + אונקלוס. ספורנו: כאן אתם צריכים להתפרנס על ידי נס, בגלל שממת המדבר, אך בא"י לא תזדקקו לניסים כדי להתפרנס.

²³⁹² רש"י. אונקלוס: לא אסלק את שכינתי מביניכם, המלאך הוא גילוי שכינתו של ה' בישראל. א"ע: המלאך היה אמור לעזור לבני, ולכאורה אין קשר לחטא העגל.

²³⁹³ רש"י.

²³⁹⁴ רש"י. אוה"ח: לאחר הכניסה לארץ, ה' כן יעלה בקרבם.

²³⁹⁵ רש"י. א"ע: הדבר הרע הוא שיש צורך להוריד את הכתרים.

²³⁹⁶ רש"י. רשב"ם וא"ע: מדובר על תכשיטים שהיו צריכים להוריד מכיוון שנהגו מנהגי אבלות.

²³⁹⁷ רש"י.

²³⁹⁸ רש"י.

²³⁹⁹ רש"י. ספורנו: ה' אמר לישראל שירידו את מעלתם הרוחנית שרכשו בהר סיני, כיוון שהוא עצמו אינו יכול לקחת מהם דבר שזכו בו. ה' ציווה על כך כדי שעונשם יהיה פחות חמור. רמב"ן: בתחילה בני ישראל לא שמו עליהם את התכשיטים שלהם, אך לאחר דברי ה' הם הורידו את כל התכשיטים.

²⁴⁰⁰ רש"י.

²⁴⁰¹ רש"י.

²⁴⁰² רש"י + אונקלוס. א"ע: מדובר על לאחר שמשה ירד עם הלוחות השניים, ואז, פרס משה את אוהלו מחוץ למחנה בגלל ששם דיברה איתו השכינה, ודבר זה היה עד לבניית המשכן. וכתב בשם יש אומרים שמדובר כאן על המשכן עצמו, ועד להסדרת הדגלים והמחנות, המשכן היה במרחק של אלפיים אמה מחוץ למחנה. רמב"ן: לפי רש"י, אהל המועד של משה היה מיוה"כ עד שהוקם המשכן, ולאחר בניית המשכן, היה ה' מתוועד עם משה מהמשכן. הרמב"ן הקשה על כך, שהרי כל הסיבה שמשה לקח את האהל מחוץ למחנה היא מכיוון שדרש

לה' בעודו נמצא על הר סיני, ²⁴¹⁷ **רְאֵה אֶתְּהָ אֵמֶר אֵלַי** תן את דעתך לדברים שאמרת לי, ²⁴¹⁸ **הֲעַלְ אֶת הָעַם הַזֶּה** (אתה ה' אמרת לי) להעלות את בני ישראל לארץ ישראל, **וְאַתָּה לֹא הוֹדַעְתָּנִי אֶת אֲשֶׁר תִּשְׁלַח עִמִּי** אתה לא הודעת את מי תשלח איתי כדי להכניס את בני ישראל לארץ ישראל. למרות שאמרת לי שהמלאך ילווה אותי, אינני חפץ בליווי של המלאך, אלא אני חפץ בליווי שלך, ²⁴¹⁹ **וְאַתָּה אָמַרְתָּ וַיִּשְׁנֶם שְׁנֵי דְבָרִים** שאמרת לי שבגללם אני רוצה שתעשה כבקשתי: (1) **יְדַעְתִּיךָ בְּשֵׁם** (ה', אתה אמרת לי) אני מכיר אותך משה משאר בני האדם, אתה חשוב יותר משאר בני האדם, ²⁴²⁰ (2) **וְגַם מִצְּאֵת חֵן בְּעֵינַי** (ה', אתה אמרת לי) משה, אתה מצאת חן בעיני: (יג) **וְעַתָּה אִם נָא מִצְּאֵתִי חֵן בְּעֵינֶיךָ** עכשיו, אם זה אמת שמצאתי חן בעיניך ה', ²⁴²¹ **הוֹדַעְנִי נָא אֶת דְּרָכְךָ** תודיע לי את דרכיך, תודיע לי מהו השכר שאתה נותן למי שמוצא חן בעיניך, ²⁴²² **וְאֲדַעְךָ** על ידי כך אני אבין ואדע מהו השכר שאתה נותן למי שמוצא חן בעיניך, ²⁴²³ **לְמַעַן אֲמַצָּא חֵן בְּעֵינֶיךָ** כדי שאכיר מהו השכר שאתה נותן למי שמוצא חן בעיניך, ²⁴²⁴ **וְרָאֵה כִּי עֲמַדְךָ הַגּוֹי הַזֶּה** וכן ראה, שעם ישראל הוא העם שלך, ואם כן, ראוי שלא תעזוב אותם, ואני מבקש לדעת מהו השכר שאתה נותן לי על הנהגת עם ישראל ²⁴²⁵: **וַיֹּאמֶר ה' עֲנֵה לְמֹשֶׁה: פָּנֵי יַלְכּוּ שְׂכִינְתִי תִלְךָ בְּתוֹךְ יִשְׂרָאֵל, אֲנִי כֹבֵר לֹא אֶשְׁלַח מִלְאָךְ, ²⁴²⁶ וְהִנְחֵתִי לְךָ** אני אדאג להניח לך מכל אויביך, אני אדאג שתצליח לכבוש את ארץ ישראל ולא אשלח מלאך לעשות זאת ²⁴²⁷: **(טז) וַיֹּאמֶר אֵלָיו מֹשֶׁה אֲמַר לְה', אִם אֵינִי פָּנִיךָ הַלְכִים אֵל תַּעֲלֵנוּ מִזֶּה אִם אֵתָּה עֲצַמְךָ אֵינְךָ מַעֲלָה אוֹתָנוּ, אֵל תַּעֲלָה אוֹתָנוּ אֶתְּהָ אֵמֶר לְיִשְׂרָאֵל ²⁴²⁸: (טז) וּבְבֹהֶה יוֹדַע אֲפֹאֵ**

²⁴¹⁷ רמב"ן. הכלי יקר מפרש את הפסוקים האלו על בקשתו של משה להעלות את הערב רב.

²⁴¹⁸ רש"י.

²⁴¹⁹ רש"י ורשב"ם. רמב"ן: לא ניתן לומר כרש"י, שהרי לא מובן למה ה' ישנה את דעתו ולא ישלח מלאך, הרי כבר לפני כן ה' אמר שישלח מלאך כדי ללוות את ישראל בכניסתם לארץ. לכן פירש רמב"ן שהכוונה היא שמשה אומר לה' שלא אמר איזה מלאך ישלח ללוות את בני"ו והאם יהיה שמו של ה' במלאך שישלח.

²⁴²⁰ רש"י. א"ע אינו מקבל את דבריו של רש"י, שהרי גם אחרי כן כתוב את השוש י.ד.ע. ולא ניתן לפרש שהכוונה היא לחיבוב. לכן פירשו הא"ע ורמב"ן שהכוונה היא לרוממות. משה אומר לה' שה' רומם אותו בשמו, ולאחר מכן אומר משה לה' שהוא עצמו ירומם את ה'. ספורנו: אתה אמרת שכאשר ניכנס לא"י יהיה מלאך, אך בשעה שנהיה במדבר לא יהיה מלאך, ואם כן אתה רוצה שאני עצמי אהיה המלאך.

²⁴²¹ רש"י.

²⁴²² רש"י. ספורנו: תסביר לי איך בידיעתך בלבד אתה נותן מציאות לנבראים וכן תסביר לי איך ידיעת העתיד אינה סותרת את הבחירה החופשית. רשב"ם: אתה בעצמך תהיה זה שתראה לנו את הדרך לא"י.

²⁴²³ רש"י.

²⁴²⁴ רש"י. אוה"ח: כל הסיבה שאני מבקש לדעת את דרכיך היא רק כדי שאנחנו נוכל על ידי כך להתנהג כמו שצריך וע"י כך נמצא חן בעיניך.

²⁴²⁵ רש"י. עפ"י שפ"ח. אוה"ח: נשמות ישראל הם חלק מה'. ספורנו: מכיוון שהם עמך, אין ראוי שבגלל חטאם תימנע מלמלא את מבוקשי.

²⁴²⁶ רש"י, רשב"ם וא"ע. א"ע כתב פירוש נוסף שדחה שהכוונה היא לכעסו של ה'. רמב"ן: ה' אמר למשה שהוא עצמו יעלה עם ישראל לא"י, אלא שיעשה זאת במידת הדין שכלול בה מידת הרחמים, ואילו משה ביקש שה' לא יעשה כך, אלא שיעלה עימם כמו שהוציא אותם ממצרים. בפרק כג' הסביר הרמב"ן שה' אמנם הסכים לדברי משה שלא לשלוח מלאך עם בני"ו, אלא שהוא עצמו יעלה עם בני"ו, אך כל זה היה נכון לימיו של משה. לאחר מיתו של משה, שלח ה' את המלאך עם יהושע, והוא שר צבא ה' שפגש יהושע. ספורנו: ה' אמר שהוא ילך לפני בני"ו, אך לא ילך בתוך בני"ו.

²⁴²⁷ רשב"ם, וכן משמע מאונקלוס. א"ע בפס' כא': ה' אמר למשה שהוא ילך רק עם משה ולא עם שאר עם ישראל. ומשה ענה לו שאם אינו הולך עם כל עם ישראל, שלא יעלה את בני"ו.

²⁴²⁸ רש"י. רמב"ן דחה את דבריו מכיוון שלא ייתכן שה' אמר למשה שהוא עצמו יעלה עם בני"ו, ולאחר מכן משה אומר לה', אם אתה לא עולה איתנו, אל תעלה אותנו. הרי ברור שה' יקיים את מה שאמר. ספורנו: אם לא תשרה את שכינתך עימנו כשניכנס לא"י, עדיף שנישאר כאן במדבר, שהרי ברור שנגלה מא"י אם לא תיכנס עימנו.

במה ידעו כולם כאן,²⁴²⁹ **כִּי מִצְאָתִי חֵן בְּעֵינֶיךָ אֲנִי וְעַמְּךָ** שאני ועם ישראל מצאנו חן בעיניך ה', **הֲלוֹא בְּלִבְךָ עֲמָנוּ** הרי רק אם תלך עימנו, ידעו כולם שאנחנו מצאנו חן בעיניך,²⁴³⁰ **וְנִפְלִינוּ אֲנִי וְעַמְּךָ מִכָּל הָעַם אֲשֶׁר עַל פְּנֵי הָאָדָמָה** וכן אני מבקש דבר נוסף: שאני ועמך עם ישראל, נהיה מובדלים משאר העמים שעל פני האדמה, על ידי כך שלא תשרה את שכינתך על עמים אחרים²⁴³¹: **(יז) וַיֹּאמֶר יְקֹזֵק אֶל מֹשֶׁה ה' אִמְרָ לְמֹשֶׁה: גַּם אֶת הַדְּבָר הַזֶּה אֲשֶׁר דִּבַּרְתָּ אֲעֲשֶׂה אֲנִי אַעֲשֶׂה גַם אֶת בְּקִשְׁתְּךָ הַשְּׁנִייה, אֲנִי לֹא אֲשַׁרְה אֶת שְׂכִינְתִּי עַל עַמִּים אֲחֵרִים כְּבִקִּשְׁתְּךָ,**²⁴³² **כִּי מִצְאָתִי חֵן בְּעֵינִי** (הסיבה שאקיים את בקשתך היא) מכיוון שמצאת חן בעיני,²⁴³³ **וְאֶדְעֶךָ בְּשֵׁם** וכן בגלל שהכרתי אותך בשמך, החשבתי אותך יותר משאר בני האדם: **(יח) וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אִמְרָ לְה' לֵאחֲרַי שְׂרָאָה שְׁהִייתָ זֶה עַת רָצוֹן,**²⁴³⁴ **הֲרֹאֲנִי נָא אֶת כְּבֹדְךָ ה', תִּרְאֶה לִי בְּבִקְשָׁה אֶת מִרְאֵה הַכְּבוֹד שֶׁלךָ**²⁴³⁵: **(יט) וַיֹּאמֶר ה' אִמְרָ לְמֹשֶׁה: אֲנִי אֶעְבִּיר כָּל טוֹבִי עַל פְּנֶיךָ** (ה' אמר למשה) אני אעביר את כל מידת טובי לפניך כפי שאני (ה') אסביר לך (משה) בהמשך,²⁴³⁶ **וְקָרָאתִי בְּשֵׁם יְקֹזֵק לְפָנֶיךָ** אני אקרא בשם ה' לפניך, אני אלמד אותך את סדר התפילה של שלש עשרה מידות של רחמים, וכך תדע שכאשר עם ישראל יחטא, תאמר לפניי שלש עשרה מידות, וכך אתמלא רחמים על בני ישראל,²⁴³⁷ **וְחִנַּנְתִּי אֶת אֲשֶׁר אֶחֶז** (בשעה שתאמרו את שלוש עשרה המידות) אני אתן חנינה, אני אסלח, לאותם אנשים שארצה לסלוח להם,²⁴³⁸ **וְרַחֲמֹתַי אֶת אֲשֶׁר אֲרַחֵם** אני אתמלא ברחמים על אותם שארצה לרחם עליהם²⁴³⁹: **(כ) וַיֹּאמֶר ה' אִמְרָ לְמֹשֶׁה: לֹא תוֹכַל לְרַאֵת אֶת פָּנַי** אין לך רשות לראות את פניי, גם כאשר אני אעביר את כל מידת טובי על פניך,²⁴⁴⁰ **כִּי לֹא יִרְאֵנִי הָאָדָם וְחִי** (הסיבה שאין לך רשות לראות את פניי היא) מכיוון שאדם לא יכול לחיות לאחר שהוא רואה את פניי של ה'. האדם מת עוד לפני שהוא יכול

²⁴²⁹ אונקלוס.

²⁴³⁰ רש"י. ספורנו: הרי איך כולם יידעו שהניצחונות שלנו בכיבוש הארץ הם ניצחונות אלוהיים, הרי גם על דרך הטבע ישנם עמים שמנצחים עמים אחרים. רק אם אתה תלך איתנו, יידעו כולם שהניצחונות שלנו הם ניצחונות אלוהיים.

²⁴³¹ רש"י. רשב"ם: משה ביקש שהוא יהיה נבדל משאר האנשים בכך שהוא יהיה נביא נאמן ומוכיח, וכולם ישמעו את דבריו וכן שעם ישראל יהיה מובדל משאר העמים בכך שה' ישרה את שכינתו בתוכם.

²⁴³² רש"י. רשב"ם: גם את בקשתך שישמעו בקולך אעשה, וזהו קירון פניו של משה. רמב"ן: מדובר לאחר ארבעים יום השניים.

²⁴³³ אוה"ח: ה' אמר כאן למשה שההודעה בשם היא מעלה גבוהה יותר מאשר מציאת חן שהרי גם נח מצא חן בעיני ה' ובכל זאת לא זכה למעלות הרוחניות אליהם הגיע משה רבינו. כמו כן אמר ה' למשה שההודעה בשם היא בגלל מציאת החן.

²⁴³⁴ רש"י.

²⁴³⁵ רש"י. רשב"ם: משה ביקש כריתת ברית על שני הדברים שה' הסכים להם בפסוקים אלו: ונפלינו אני ועמך וההליכה עם בני ישראל לכבוש את ארץ ישראל. ספורנו: תראה לי איך למרות שמציאותך רחוקה מבני האדם, עדיין מושפעים ממך כל המציאותיות. רמב"ן: ביקש משה לראות את ה' באספקלריא המאירה. אוה"ח: משה תמיד ראה את האור העליון של ה' שהרי כבר כתוב "ותמונת ה' יביט". אולם, כאן הייתה בקשתו של משה שיוכל בשלל להבין את דבר האלוקות.

²⁴³⁶ רש"י.

²⁴³⁷ רש"י. ספורנו: אני אעביר את כל טובי על פניך באופן, שאם היית יכול, היית מבין את כל מידת הנהגתי כמו ששאלת, אך בכל מקרה, על ידי העברת טובי, אתה תוכל להבין כמה דברים בהנהגתי שלא הבנת עד עכשיו, אם כי לא תוכל להבין את הכל. רמב"ן: אתה תצליח לראות את מידותי יותר משאר בני האדם, אך לא תוכל לראות את מראה הפנים, וה' הגדול יקרא לפניך, כך שלא תוכל לראותו. אוה"ח: אני אעביר את כל המידות הטובות שבהם אני מיטיב לכל בני האדם לפניך, וכל מידה אני אקרא לפניך.

²⁴³⁸ רש"י.

²⁴³⁹ רש"י. רמב"ן: אתה תדע באותה קריאה את מידת החנינה ומידת הרחמים שיש בטובו של ה'.
²⁴⁴⁰ רש"י. ספורנו ואה"ח: אינך יכול לראות את פניי מחסרון קבלתך ולא בגלל שאני איני רוצה להשפיע עליך.

לראות את ה' ²⁴⁴¹: (כא) וַיֹּאמֶר יְקֹנֵק ה' אִמְרָ לְמֹשֶׁה: הֲנִי מְקֹוֹם אֲתִי יֵשׁ לִי מְקֹוֹם מוֹכֵן. יֵשׁ מְקֹוֹם עַל הַר סִינַי שֶׁהוּא מוֹכֵן לְכַךְ שֶׁאֲנִי אוֹכֵל לְהַטְמִין אוֹתְךָ בּוֹ, וְלֹא תִינֹזֵק כְּאִשֶׁר אֶעֱבִיר אֶת כָּל מִידַת טוֹבִי לְפָנֶיךָ, ²⁴⁴² וְנִצְבֶּתָ עַל הַצֹּר תִּתְיַצֵּב עַל הַסֶּלַע הַגָּדוֹל שֶׁנִּמְצָא עַל הַר סִינַי ²⁴⁴³: (כב) וְהָיָה בְּעֵבֶר כְּבֹדִי כְּאִשֶׁר אֶעֱבֹר לְפָנֶיךָ עִם כְּבוֹדִי, ²⁴⁴⁴ וְשָׁמְתִיךָ בְּנִקְרַת הַצֹּר אֲנִי אֲשִׁים אוֹתְךָ בְּחִפְרָה שֶׁנִּמְצָאת עַל סֶלַע הַצֹּר, ²⁴⁴⁵ וְשִׁבְתִּי כַּפִּי עָלֶיךָ עַד עֲבָרִי בְּמֵאמְרִי, אֲנִי אֶגֶן עֲלֶיךָ עַד שֶׁאֲסִיִּים לְעֵבֹר לְפָנֶיךָ. הַתּוֹרָה דְּבָרָה בְּלִשׁוֹן בְּנֵי אָדָם וְאִמְרָה שֶׁהִ' יֶגֶן עַל מֹשֶׁה עַל יְדֵי כַף יָדוֹ, כְּאִשֶׁר הַכּוֹוֹנָה הִיא שֶׁהִ' יֶגֶן עַל מֹשֶׁה בְּמֵאמְרוֹ ²⁴⁴⁶: (כג) וְהִסְרֹתִי אֶת כְּפִי כְּאִשֶׁר אֲנִי אֶסְלַק אֶת הַנְּהַגַת כְּבוֹדִי מִמֶּךָ, כְּאִשֶׁר אֲסִיִּים לְהַעֲבִיר אֶת מִידַת טוֹבִי מִפָּנֶיךָ, ²⁴⁴⁷ וְרָאִיתָ אֶת אַחֲרֵי אַתָּה תִּרְאֶה רַק אֶת אַחֲרֵי. חֲזִ"ל אִמְרוֹ שֶׁהַכּוֹוֹנָה הִיא שֶׁהִ' הִרְאָה לְמֹשֶׁה אֶת הַקֶּשֶׁר שֶׁל הַתְּפִלִּין שֶׁהוּא לְבוּשׁ, ²⁴⁴⁸ וּפְנֵי לֹא יִרְאוּ אֶךְ אַתָּה לֹא תוֹכֵל לְרְאוֹת אֶת פְּנֵי (כְּמוֹבֵן שֶׁגַם אֲנָשִׁים אַחֲרִים אֵינִם יוֹכֵלִים לְרְאוֹת אֶת ה'):)

שמות פרק לד

(א) וַיֹּאמֶר יְקֹנֵק אֶל מֹשֶׁה ה' אִמְרָ לְמֹשֶׁה: פָּסַל לְךָ שְׁנֵי לַחַת אֲבָנִים תַּחֲצוּב לְךָ שְׁנֵי לוחות אבנים, ²⁴⁴⁹ כְּרֵאשֹׁנִים הַלּוּחוֹת שֶׁתִּפְסֹל יִהְיוּ בְּאוֹתוֹ גוֹדֵל כְּמוֹ הַלּוּחוֹת הָרֵאשׁוֹנִים, ²⁴⁵⁰ וְכָתַבְתִּי עַל הַלַּחַת אֲנִי אֶכְתוֹב עַל הַלּוּחוֹת שֶׁאַתָּה תַּחֲצוּב, אֶת הַדְּבָרִים אֲשֶׁר הָיוּ עַל הַלַּחַת הָרֵאשֹׁנִים אֲשֶׁר שִׁבַּרְתָּ (אֲנִי אֶכְתוֹב עַל הַלּוּחוֹת שֶׁתַּחֲצוּב) אֶת הַדְּבָרִים שֶׁהָיוּ כְּתוּבִים עַל הַלּוּחוֹת אוֹתָם שִׁבַּרְתָּ בְּשַׁעַת שִׁירְדַת מֵהַר סִינַי וְרָאִיתָ אֶת הָעֵגֶל, אֲנִי אֶכְתוֹב עַל הַלּוּחוֹת הַשְּׁנִיִּים אֶת עֶשֶׂר הַדְּבָרֹת: (ב) וְהָיָה נִכּוֹן לְבַקֵּר תִּהְיֶה מוֹכֵן בְּבוֹקֵר, תִּהְיֶה מְזוּמָן בְּבוֹקֵר, ²⁴⁵¹ וְעָלִיתָ בְּבַקֵּר אֶל הַר סִינַי תַּעֲלֶה בְּבוֹקֵר אֶל הַר סִינַי, וְנִצְבֶּתָ לִי שָׁם עַל רֹאשׁ הָהָר תִּתְיַצֵּב לְפָנַי בְּרֵאשׁוֹ שֶׁל הַר סִינַי ²⁴⁵²: (ג) וְאִישׁ לֹא יַעֲלֶה עִמָּךָ אֲסוּר לֹאֵף אָדָם לַעֲלוֹת אִתְּךָ לְהַר סִינַי, אֲפִילוֹ לֹא לְאַמְצַע הָהָר כְּמוֹ שֶׁעָלוּ זְקֵנֵי יִשְׂרָאֵל בְּשַׁעַת שֶׁנִּיתְּנוּ הַלּוּחוֹת הָרֵאשׁוֹנִים, ²⁴⁵³ וְגַם אִישׁ אֶל יִרְא בְּכָל

²⁴⁴¹ רמב"ן. א"ע: האדם ימות מיד לאחר שיראה את ה'. וכתב פירוש נוסף שאם האדם יראה את ה', הוא יחיה לעולם. פירוש נוסף שכתב שגם האדם וגם החי (כשהכוונה היא למלאכים) לא יכולים לראות את ה'.

²⁴⁴² רש"י. בפירושו עפ"י הדרש כתב שה' הוא מקומו של עולם. ספורנו: יש מקום שהוא מוכן להראות את מראות האלוקים, כמו שאליהו הלך לשם גם כן.

²⁴⁴³ רמב"ן.

²⁴⁴⁴ רש"י.

²⁴⁴⁵ רש"י. א"ע: בראש ההר.

²⁴⁴⁶ רש"י.

²⁴⁴⁷ רש"י.

²⁴⁴⁸ רש"י. ספורנו: תראה את הנהגתי של כל מה שלמטה ממני.

²⁴⁴⁹ דעת מקרא. רש"י בשם חז"ל כתב שמשמעות "לך" היא שפסולתם של הלוחות ניתנו למשה, ומשם התעשר משה. א"ע כתב שכך הוא דרך הלשון.

²⁴⁵⁰ א"ע. כמו כן הביא בדבריו את דברי רס"ג שהלוחות השניים היו מכובדים יותר מהלוחות הראשונים, היות וניתנו ביום כיפור. על כך כתב הא"ע שלא ייתכן לומר כן, שהרי שני הלוחות היו כתובות על ידי ה', וכמו כן את הלוחות השניים פסל משה.

²⁴⁵¹ אונקלוס ורש"י.

²⁴⁵² אונקלוס.

²⁴⁵³ רמב"ן. רש"י: הסיבה היא שהלוחות הראשונות ניתנו בתרועות ולכן שלטה בהן עין רעה. הלכך ניתנו הלוחות השניות בצניעות. רמב"ן כתב שטעם השינוי הוא מכיוון שהלוחות הראשונות ניתנו בעבור כל ישראל, ואילו הלוחות השניים ניתנו רק עבור משה, ולכן השכינה שתתגלה בשעת מתן הלוחות השניות תהיה גדולה

הָהָרָה אֲסוּר שֶׁאֵף אָדָם יִירָאָה עַל הָרָה סִינִי, אֲפִילוּ בְּתַחֲתֵית הָהָר, בְּמִקּוֹם בּוֹ הִתְיַצְּבוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּשַׁעַת נִתְיַנֵּת הַלְּחוֹת, ²⁴⁵⁴ גַּם הִצְאָן וְהִבְקָר אֶל יָרְעוּ אֶל מוֹל הָהָר הַהוּא כְּמוֹ כֵּן אֲסוּר לְצַאן וּלְבַקֵּר לִהְיוֹת בְּמַרְעָה מוֹל הָרָה סִינִי, אֲלֵא עֲלֵיהֶם לְהִתְרַחֵק. הַצִּיּוּי בְּלֹחוֹת הָרָאוּשׁוּנִים הִיָּה רַק שֶׁהִצְאָן וְהִבְקָר לֹא יִיגְעוּ בְּהָרָה סִינִי, וְאִילוּ עֵתָה הַצִּיּוּי הוּא שֶׁלֹּא יָרְעוּ מוֹל הָרָה סִינִי, גַּם אִם לֹא יִיגְעוּ בְּהָרָה ²⁴⁵⁵: (ד) וַיִּפְסַל שְׁנֵי לַחַת אֲבָנִים כְּרָאוּשׁוּנִים מִשֶּׁה חֲצַב שְׁנֵי לֹחוֹת אֲבָנִים שֶׁהָיוּ בְּאוֹתוֹ גּוֹדֵל כְּמוֹ הַלְּחוֹת הָרָאוּשׁוּנִים, וַיִּשְׁכֵּם מִשֶּׁה בְּבַקֵּר מִשֶּׁה קָם מוֹקֵדָם בְּבֹקֵר, וַיַּעַל אֶל הָרָה סִינִי כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְקֻזָּק אֹתוֹ מִשֶּׁה עָלָה לְהָרָה סִינִי כְּמוֹ שֶׁהִי צִיּוּה אֹתוֹ לְעִשׂוֹת, וַיִּקַּח בְּיָדוֹ שְׁנֵי לַחַת אֲבָנִים מִשֶּׁה לְקַח בְּיָדוֹ אֶת שְׁנֵי לֹחוֹת הָאֲבָנִים שֶׁחֲצַב ²⁴⁵⁶: (ה) וַיִּרְדַּ יְקֻזָּק בְּעֵנָן הִי הַתְּגַלָּה עַל הָרָה סִינִי בְּעֵנָן, ²⁴⁵⁷ וַיִּתְיַצֵּב עִמּוֹ שָׁם הִי הַתְּיַצֵּב עִם מִשֶּׁה שֶׁנִּכְנַס לְתוֹךְ הָעֵנָן, ²⁴⁵⁸ וַיִּקְרָא בְּשֵׁם יְקֻזָּק מִשֶּׁה קָרָא בְּשֵׁמוֹ שֶׁל הִי ²⁴⁵⁹: (ו) וַיַּעֲבֹר יְקֻזָּק עַל פְּנֵי הִי הַעֲבִיר אֶת שְׁכִינְתוֹ לְפָנֵי מִשֶּׁה. ²⁴⁶⁰ כְּפִי שֶׁרָאִינוּ בְּפָרֵק לְגִי, מִשֶּׁה בִּיקֵשׁ לְרָאוֹת אֶת כְּבוֹדוֹ שֶׁל הִי, וְכֹאֵן הִי מְקִיִּים אֶת דְּבָרוֹ לְמִשֶּׁה שִׁירָאָה אֶת אַחוּרֵיו שֶׁל הִי עַל יָדֵי שְׁמִשָּׁה יַעֲלֶה עַל הַצּוֹר, וּבְשַׁעָה שֶׁהִי יַעֲבִיר אֶת כְּבוֹדוֹ, הִי יִסּוּכֵךְ עַל מִשֶּׁה, ²⁴⁶¹ וַיִּקְרָא הִי קָרָא: ²⁴⁶² יְקֻזָּק יְקֻזָּק שְׁנֵי שְׁמוֹת מִיֵּדֶת הָרַחֲמִים שֶׁל הִי, הִי מִתְנַהֵג עִם הָאָדָם בְּמִיֵּדֶת הָרַחֲמִים בְּשְׁנֵי מְצִיאוּיוֹת: כַּאֲשֶׁר הָאָדָם לֹא חֲטָא וְכַאֲשֶׁר הָאָדָם חֲטָא וְחֹזֵר בְּתִשׁוּבָה, ²⁴⁶³ אֶל גַּם הַתְּגַלּוֹתוֹ שֶׁל הִי בְּשֵׁם "אֵלִי" הִיָּה הַתְּגַלּוֹת בְּמִיֵּדֶת הָרַחֲמִים, אֲלֵא שֶׁמְדוּבֵר בְּמִיֵּדֶת הָרַחֲמִים בְּמִדְרָגָה שׁוֹנָה מִמִּיֵּדֶת הָרַחֲמִים הַמְּתַגַּלָּה עַל יָדֵי שֵׁם שֶׁל י-ה-ו-ה, ²⁴⁶⁴ רַחֲוִים הִי מִרְחָם עַל הָאָדָם וּמוֹנַע מִמֶּנּוּ לִפְּלוֹל לְמַכְשׁוֹל, ²⁴⁶⁵ וְחַנּוּן הִי מִרְחָם עַל אֲנָשָׁיו וְדוֹאֵג לְהוֹצִיאָם

יותר, וממילא יש להיזהר יותר. א"ע: בפעם השניה שעלה משה להר סיני כדי להתפלל, עלו גם אהרן ובניו להר, וכאן נאמר למשה להשאירם בתחתית ההר.

²⁴⁵⁴ אונקלוס + רמב"ן. א"ע: שלא יעמוד אדם באף מקום על ההר, גם אם הוא נמצא במקום מרוחק מהכבוד. רמב"ן.

²⁴⁵⁵ א"ע: דרך הלשון לומר "לוחות אבנים" ולא להסתפק באמירת "לוחות", למרות שגם כך הפסוק היה מובן. אונקלוס.

²⁴⁵⁶ רמב"ן. א"ע: ה' התייצב על ידי שהיה עובר מעל הענן.

²⁴⁵⁷ רש"י. מבעל הטעמים משמע שהכוונה היא שה' הוא שקרא, וכן פירשו הא"ע, ספורנו ורשב"ם. אונקלוס.

²⁴⁵⁸ רמב"ן. לשיטתו, העברת ה' לפני משה היא העברת טובו של ה' על פניו של משה שנאמר בפרק לג'. ספורנו.

²⁴⁵⁹ רש"י. הרא"ש הקשה על כך: מדוע צריך מידת רחמים לפני החטא, וענה שמדובר במקרה וגלוי לפני ה' שאדם זה יחטא כיוון שכבר חשב לעבוד ע"ז. אוה"ח מקשה על כך, שהרי גם אם רק חשב לעבוד ע"ז, נחשב הדבר לאחר החטא, שהרי גם המחשבה היא חטא. לכן פירש אוה"ח שהכוונה היא באדם שלא חטא בכלל, גם לא במחשבה, אלא שלאדם זה אין זכויות, ובכ"ז ה' מתנהג עימו במידת הרחמים. כמו כן כתב שגם כאשר האדם עושה מעשה טוב ולאחר מכן חוטא, אין הנהגת ה' עם האדם על המעשה הטוב שעשה נמחק. א"ע כתב בשם רס"ג שאחד משמות ה' המופיעות כאן מחוברות למילה ויקרא, והכוונה היא שה' הוא שקרא ה'. א"ע דחה את דברי רס"ג, שהרי בעל הטעמים הפריד בין מילת ויקרא לבין שמו הראשון של ה', וגם מכיון שמדובר ב"ג מידות, ואם כן צריך שיהיו כאן שתי שמות של ה'. לכן הסביר הא"ע שהכפילות כאן היא כמו הכפילות של אברהם אברהם. כמו כן כתב רס"ג שאחד מהשמות הוא כינוי לאדנות ה', וגם על כך חלק הא"ע, כיוון שאין כתוב כאן השם בא-ד. כמו כן כתב הא"ע בשם רב ניסים גאון שארץ אפיים הם שתי מידות, אחד לצדיקים ואחד לרשעים (ולכן נאמר בלשון רבים – אפיים), אך גם זאת דחה הא"ע, שכן אין מידה משתנה בגלל האדם, אלא צריך שהמידה תהיה שונה לגמרי, וכן אין הצדיקים צריכים כלל אריכות אפיים. כמו כן כתב בשם הגאונים ש"ונקה" היינו מידה אחת, אך גם על כך חלק הא"ע וכתב ש"ונקה לא ינקה" היא מידה שלימה שכוונתה היא שה' אינו מוחל לרשעים, אלא רק למי שחוזר בתשובה. הא"ע הוכיח שניתן למנות את שני השמות של ה' בתור שתי מידות נפרדות בכך שגם במנינים אחרים, התורה הכניסה לתוך המניין דברים שבאמת לא מתאימים, כמו שהתורה אומרת שכל הבנים של יעקב נולדו בפדן ארם, כאשר אנחנו יודעים שבנימין נולד בא"י, וכן במקרים נוספים. לכן, במסקנת דבריו כתב הא"ע, שה' ה' הם שתי מידות ואחד מהם בא לתאר שההווה כולה היא מאת ה' ואילו השם השני בא לתאר את מידת הרחמים של ה'.

²⁴⁶⁰ רש"י + שפ"ח. א"ע: תקיף ועושה דברים הנכונים בחכמה. א"ע.

²⁴⁶¹ א"ע.

מהמכשול אליו הם נפלו,²⁴⁶⁶ אָרְךָ אַפִּים ה' מאריך אף לחוטאים, ה' אינו ממחר להעניש את החוטאים כדי שיוכלו לחזור בתשובה,²⁴⁶⁷ וְרַב חֶסֶד ה' מרבה חסדים למי שזקוק לכך. מי שזקוק לחסדים כדי לצאת נקי בדיון, ה' מטה אליו חסד,²⁴⁶⁸ וְאֶמֶת ה' נאמן לשלם שכר טוב למי שעושה את רצונו²⁴⁶⁹: (ז) נִצַּר חֶסֶד לְאֱלֹפִים ה' שומר מעשה טוב שאדם עשה, עד לאלפיים דורות אחריו. אם אדם עשה מעשה טוב, ה' זוקף מעשה טוב זה עד שיעברו אלפיים דורות, ונותן שכר לכל הדורות הללו,²⁴⁷⁰ נִשָּׂא עֵינָיו וְפָשַׁע ה' מוחל לאדם על העוונות והפשעים שהוא עושה. עוון הוא חטא במזיד, ופשע הוא חטא שאדם עובר בכוונה כדי למרוד בה'. אם האדם חוזר בתשובה, ה' מוחל גם על העוונות שלו וגם על הפשעים שלו,²⁴⁷¹ וְחַטָּאָה וכן מוחל ה' על החטאים שנעשים בשוגג,²⁴⁷² וְנִקְהָ לֹא וְנִקְהָ לֹא אינו מוחק את החטא לגמרי, אלא ה' מעניש את החוטא מעט בכל פעם, וכך אין החוטא קורס מהעונש שה' מביא עליו,²⁴⁷³ פִּקְדוֹן עֲוֹנוֹת אָבוֹת עַל בְּנֵים ה' זוכר את חטאי האבות, ומעניש גם את בניהם של החוטאים. אם הבן של אדם חוטא כאביו, ה' מעניש אותו גם בגלל חטאי אביו,²⁴⁷⁴ וְעַל בְּנֵי בָנִים וכן אם נכדים של אדם חוטאים, ה' מעניש גם אותם על חטאי סבא שלהם,²⁴⁷⁵ עַל שְׁלֹשִׁים וְעַל רְבָעִים וכן אם דור שלישי או דור רביעי של אדם חוטאים, ה' מעניש אותם בחטאי סבא רבה שלהם, אולם אין ה' מעניש דור חמישי בחטאי סבא רבה שלו שחטא. ה' מגלגל את החטא ומעניש עליו רק עד ארבעה דורות.²⁴⁷⁶ בפסוק זה ישנה כפילות: ה' אמר שהוא פוקד עוון אבות על בנים ועל בני בנים, ולאחר מכן בא הפירוט מהם בני הבנים: שלשים ורביעים²⁴⁷⁷: (ח) וַיִּמְהַר מֹשֶׁה כַּשְּׂרָאָה מִשָּׁה שֶׁהִשְׁכִּינָה עוֹבְרָתָהּ, וכאשר משה שמע את קריאתו של ה',²⁴⁷⁸ וַיִּקְדֵּ אֶרְצָהּ וַיִּשְׁתַּחֲוֶה מִשָּׁה כְּרַע עַל הָאָרֶץ והשתחוה²⁴⁷⁹: (ט) וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֵלֶי: אִם נָא מְצַאֲתִי חֵן בְּעֵינֶיךָ אֲדֹנָי ה', אם מצאתי חן בעיניך, יִלְךְ נָא אֲדֹנָי בְּקִרְבָּנוּ תִלְךְ אֶתָּה בְּעַצְמְךָ בְּקִרְבָּנוּ, בקרב ישראל,²⁴⁸⁰ כִּי עַם קָשֶׁה עַרְףְּ הוּא לְמִרוֹת שַׁעַם יִשְׂרָאֵל

²⁴⁶⁶ א"ע. ספורנו: ה' נותן חן וגומל טובות גם למי שחוטא ולא מגיע לו.

²⁴⁶⁷ רש"י וא"ע.

²⁴⁶⁸ רש"י. א"ע: החסד הוא גם לצדיקים וגם לרשעים.

²⁴⁶⁹ רש"י. ספורנו: למרות שה' מלא בחסד, אינו לוקח שוחד ואינו עושה דין שקר כדי להציל את החוטא.

²⁴⁷⁰ רש"י. א"ע הגביל זאת וכתב שרק אם הבנים טובים, ה' שומר להם את החסד. רמב"ן בפירושו השני כתב שה' מצמיח חסד לאלפיים דורות.

²⁴⁷¹ רש"י. א"ע מבחין בין שני סוגים של "נשא עוון". יש מקרים שהכוונה היא שנושא החוטא עונו וכוונה היא שהחוטא צריך לשאת בעונש על חטאו. אולם, כאשר הכוונה היא ונשא ה' את חטאו, הכוונה היא למחילה.

²⁴⁷² א"ע. ספורנו: חטאה הם החטאים שהאדם חוטא לאחר שהוא כבר מרד בה'.

²⁴⁷³ רש"י. ספורנו: ה' מנקה את החטא למי שחוזר בתשובה מאהבה, ואינו מנקה את החטא למי שחוזר בתשובה מיראה.

²⁴⁷⁴ רש"י. ספורנו: ה' מעניש כאשר יודע שכבר אין תקווה, וזה בדרך כלל קורה כאשר גם הדורות הבאים חוטאים.

²⁴⁷⁵ רש"י.

²⁴⁷⁶ אונקלוס + רש"י, ומכאן שמידה טובה מרובה ממידת פורענות פי חמש מאות, שהרי לטובה זוכר ה' לאורך אלפיים דורות. כלי יקר: בלוחות כתוב דור אחד פחות אך לאחר חטא העגל ולאחר שה' פוקד את החטא על בני ישראל, הוסיף ה' דור נוסף, והסתפק אם זה בגלל שלע"ז צריך לחלק את החטא ליותר דורות או שהחטא בגלל חומרתו נשאר ברישומו לאורך דור נוסף. א"ע מסביר מדוע בחטא המרגלים השתמש משה בחלק מהמידות ולמה בחלק לא השתמש.

²⁴⁷⁷ רמב"ן בפרק כ' פסוק ה'.

²⁴⁷⁸ רש"י. ספורנו: המהירות בה השתחוה משה היא מתוך תוספת ענוה של משה. א"ע כתב בשם ריקי מח שמה מיהר כדי שה' לא יאמר שגם לדור חמישי הוא שומר את החטאים. א"ע דחה דברים אלו כיוון שלא ראוי שמה יפסיק את דבר ה'. כמו"כ הסביר שויקד היינו מלשון קדקד, שמה שם את הקודקוד שלו על הארץ.

²⁴⁷⁹ אונקלוס.

²⁴⁸⁰ רש"י.

הוא עם קשה עורף, עם מרדן וסרבן, ולכן, יש חשש שאם ה' עצמו ילך בתוך ישראל, בני ישראל חלילה יושמדו, כפי שה' אמר למשה בפרק לג',²⁴⁸¹ וְסַלַחְתָּ לְעֹונֵינוּ וּלְחַטָּאתֵנוּ אֵתָהּ ה' תסלח לחטאי עם ישראל בין אם נעשו בשוגג ובין אם נעשו במזיד, ולכן אין לחשוש שמא אם אתה ה' תלך בקרבנו, שעם ישראל חלילה יושמד בגלל חטאיו,²⁴⁸² וְנַחֲלָתֵנוּ עִם יִשְׂרָאֵל יִהְיֶה הַנַּחֲלָה הַמְּיוּחֶדֶת שֶׁלְךָ, ולא תשרה את שכינתך על גויים²⁴⁸³: (י) וַיֹּאמֶר ה' אֵלֵינוּ לְמֹשֶׁה: הֲנִי אֲנִי בְרִית בְּרִית אֲנִי כֹוֶרֶת בְּרִית עִם יִשְׂרָאֵל עַל כֵּךְ שֶׁלֹּא אֲשַׁרְה אֶת שְׂכִינְתִי עַל הַגּוֹיִים,²⁴⁸⁴ נִגְדַּד בְּלֹ עֵמֶד אֲעִשֶׂה נִפְלְאוֹת אֲשֶׁר לֹא נִבְרְאוּ בְּכָל הָאָרֶץ וּבְכָל הַגּוֹיִם לִפְנֵי כָל עַם יִשְׂרָאֵל אֲעִשֶׂה הַבְּדֵלָה, הַפְּרָשָׁה, שֶׁלֹּא נַעֲשֶׂתָה כְּמוֹתֶהּ בְּכָל הָאָרֶץ וּבְכָל הָעַמִּים הָאֲחֵרִים. הַהִפְרָשָׁה הַיָּשָׁרָה שֶׁה' יִשְׁרָה אֶת שְׂכִינְתּוֹ רַק עַל עַם יִשְׂרָאֵל,²⁴⁸⁵ וְרָאָה כָּל הָעַם אֲשֶׁר אֵתָהּ בְּקִרְבּוֹ אֵת מַעֲשֵׂה יְקִיָּקָה כָּל עַם יִשְׂרָאֵל, הָעַם שֶׁאֵתָהּ מִשָּׁה נִמְצָא בְּתוֹכּוֹ, יִרְאֶה אֶת הַמַּעֲשֵׂה שֶׁל ה', שֶׁה' מִשְׁרָה אֶת שְׂכִינְתּוֹ בְּתוֹךְ עַם יִשְׂרָאֵל,²⁴⁸⁶ כִּי נִוְרָא הוּא הַשְׂרָאֵת שְׂכִינְתִי בְּתוֹכְכֶם תְּטִיל אִימָה עַל בְּנֵי הָאָדָם. כֹּאשֶׁר אֲנִשִּׁים יִידְעוּ שֶׁה' מִשְׁרָה אֶת שְׂכִינְתּוֹ בְּיִשְׂרָאֵל, הֵם יִתְמַלְאוּ בְּאִימָה,²⁴⁸⁷ אֲשֶׁר אֲנִי עֹשֶׂה עִמָּךְ אֲשֶׁר אֲנִי עוֹשֶׂה בְּזִכְוֹתְךָ. בְּזִכְוֹת מֹשֶׁה רַבִּינוּ, ה' הִסְכִּים לְהַבְדִּיל אֶת יִשְׂרָאֵל וְלִהְיוֹת אֶת שְׂכִינְתּוֹ רַק בְּתוֹךְ יִשְׂרָאֵל²⁴⁸⁸: (יא) שְׁמֹר לְךָ אֵת אֲשֶׁר אֲנִי מִצְוֶיךָ הַיּוֹם מֹשֶׁה, תִּשְׁמֹר עַל הַדְּבָרִים שֶׁאֲנִי מִצְוֶה אוֹתְךָ עֲלֵיהֶם, וְלֹאֲחֵר שֶׁהֵם יִהְיוּ חֲקוֹקִים עַל לְבָבְךָ, תִּסְפֹּר לְבַנֵּי יִשְׂרָאֵל אֶת הַצִּוּוֹיִים עֲלֵיהֶם אֲנִי מִצְוֶה אוֹתְךָ עַכְשָׁיו,²⁴⁸⁹ הַנְּנִי גֵרֶשׁ מִפְּנֵיךָ אֵת הָאֲמֹרִי וְהַכְּנַעֲנִי וְהַחִתִּי וְהַפְּרִזִּי וְהַחִוִּי וְהַיְבוּסִי אֲנִי ה' מִגֵּרֶשׁ מִפְּנֵיךְ, מִפְּנֵי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל, אֵת שֶׁשֶׁת הָעַמִּים שְׂגָרִים עַכְשָׁיו בְּאָרֶץ יִשְׂרָאֵל: הָאֲמֹרִי, הַכְּנַעֲנִי, הַחִתִּי, הַפְּרִזִּי, הַחִוִּי וְהַיְבוּסִי. (הַגֵּרֶשׁ אֲנִי מוּזְכָּר כֹּאן כִּיוּן שֶׁהוּא הַתְּפַנָּה מֵאָרֶץ יִשְׂרָאֵל מִרְצוֹן)²⁴⁹⁰: (יב) הַשְּׁמֹר לְךָ תִּיזָהָר לְךָ,²⁴⁹¹ פֶּן תִּכְרַת בְּרִית לְיוֹשְׁבֵי הָאָרֶץ אֲשֶׁר אֵתָהּ בָּא עָלֶיךָ שֶׁמֶּא אֵתָהּ תִּכְרַת בְּרִית עִם יוֹשְׁבֵי הָאָרֶץ אֲלֵיָהּ אֵתָהּ נִכְנַס, שֶׁמֶּא תִּכְרַת בְּרִית עִם הָעַמִּים שִׁוְשִׁבִים בְּאָרֶץ יִשְׂרָאֵל,²⁴⁹² פֶּן יִהְיֶה לְמוֹקֵשׁ בְּקִרְבְּךָ שֶׁמֶּא כְרִיתֶת הַבְּרִית תִּהְיֶה לְתַקְלָה בְּתוֹכְךָ. כְּרִיתֶת

²⁴⁸¹ רש"י. א"ע: משה אמר לה' שישלח לעם ישראל על חטאייהם. ספורנו: נכון שיש חשש שאם תעלה בקרבנו החטא יהיה חמור יותר, אך המלאך אינו יכול לסלוח לישראל ורק ה' הוא שיכול לסלוח לישראל. רמב"ן: בגלל שעם ישראל הוא עם קשה עורף, הרי שצריך שה' הוא שילך בקרבם, אחרת לא יוכלו ישראל לקבל את הטוב שהם צריכים מהמלאך. אוה"ח: בקשתו של משה הייתה שילך עם בני" בשתי המידות: מידת הרחמים ומידת

הדין.

²⁴⁸² רש"י.

²⁴⁸³ רש"י.

²⁴⁸⁴ רש"י. א"ע: כריתת הברית היא על הסליחה לעם ישראל על כך שה' מחל להם, אך המחילה הייתה בזכותו של משה רבינו, ולכן, ה' יעשה למשה נפלאות, כאשר הכוונה היא לקריתת אור פניו.

²⁴⁸⁵ רש"י. ספורנו: ה' יעשה את הנפלאות בשעה שבנ"י יאמרו את שלש עשרה המידות. א"ע: לא נשמע בגויים עד עתה את הניסים שאעשה בקרבכם. ובשם רס"ג כתב שבארץ מצרים לא נעשו ניסים גדולים כאלו. אמנם הרמב"ן דחה שיטה זאת וכתב שהניסים שביציאת מצרים הם ניסים גדולים יותר מהניסים שביבוס הארץ, ולכן כתב כרש"י, שהדבר הגדול הוא השראת שכינתו של ה' בתוך בני".

²⁴⁸⁶ רשב"ם.

²⁴⁸⁷ דעת מקרא.

²⁴⁸⁸ ספורנו.

²⁴⁸⁹ א"ע. רמב"ן: הסיבה לדגש על היום היא מכיוון שבנ"י חטאו בעגל, ולכן ה' מדגיש לבנ"י שלא יעשו כמו שעשו לפני כן שעברו על מצוותיו ועבדו ע"ז. אוה"ח: הציווי כאן הוא לישראל לצפות לאבד את הע"ז ובכך יתכפר להם חטא העגל, והכוונה היא כמו "ואביו שמר את הדבר". פירוש נוסף שכתב הוא שבנ"י צריכים לשמור על עצמם להתרחק מע"ז או שבגלל חטא העגל יש הארכה של הזמן בו יגורשו יושבי הארץ, ולכן, בני" צריכים להמתין בסבלנות גדולה יותר.

²⁴⁹⁰ רש"י.

²⁴⁹¹ דעת מקרא.

²⁴⁹² אונקלוס. אוה"ח: איסור כריתת הברית היא גם במקרה ויושבי הארץ מקבלים עליהם שבע מצוות בני נח.

הברית תהיה תקלה לבני ישראל²⁴⁹³: (יג) כִּי אֵלֵינוּ, אֶת מִזְבְּחֵיכֶם תִּהְיוּ יֵשׁ לַנֶּתֶץ אֶת הַמִּזְבְּחוֹת
העשויים מהרבה אבנים,²⁴⁹⁵ וְאֶת מִצְבְּתֵיכֶם תִּשְׁבְּרוּ וְיֵשׁ לַשְּׁבוּר אֶת הַמִּזְבְּחוֹת הָעֲשׂוּיִים מֵאֶבֶן אַחַת, וְאֶת
אֲשֵׁרֵי תִכְרֹתֶיךָ וְיֵשׁ לַכְרוֹת אֶת הָעֲצִים שֶׁשֶׁמֶשֶׁם לַעֲבֹדָה זָרָה וְשִׁנְקָרָאִים בְּשֵׁם אֲשֵׁרָה²⁴⁹⁶: (יד) כִּי לֹא
תִשְׁתַּחֲוֶה לְאֵל אֲחֵר (הַסִּיבָה שֶׁאֲסוּר לָךְ לַכְרוֹת בְּרִית עִם יוֹשְׁבֵי הָאָרֶץ וְשֶׁצָּרִיךְ לַהֲכִרִית אֶת הָעֲבֹדָה זָרָה
היא) מִכִּיּוֹן שֶׁאֲסוּר לָךְ לַהֲשַׁתְּחוֹת לְאֵל אֲחֵר, וְאִם תִּכְרֹת בְּרִית עִם יוֹשְׁבֵי הָאָרֶץ, יֵשׁ חֶשֶׁשׁ שֶׁמֵּא תַעֲבֹד
עֲבֹדָה זָרָה, כִּי יִקְנֶךָ קָנָא שְׁמוֹ (אֲסוּר לַעֲבֹד עֲבֹדָה זָרָה) כִּיּוֹן שֶׁשְׁמוֹ שֶׁל ה' מֵרָאָה שֶׁאֵין אֵל אֲחֵר חוּץ
מִמֶּנּוּ,²⁴⁹⁷ אֵל קָנָא הוּא וְלֹכֵן ה' מִמָּהָר לַהֲיַפְרַע מִמִּי שֶׁעֹבֵד עֲבֹדָה זָרָה²⁴⁹⁸: (טו) פֶּן תִּכְרֹת בְּרִית לְיוֹשְׁבֵי
הָאָרֶץ שֶׁמֵּא תִכְרֹת בְּרִית עִם הָעַמִּים שִׁיּוֹשְׁבִים בָּאָרֶץ יִשְׂרָאֵל,²⁴⁹⁹ וְזָנוּ אַחֲרֵי אֱלֹהֵיהֶם וְהַעַמִּים שִׁיּוֹשְׁבִים
בָּאָרֶץ יִשְׂרָאֵל יִטְעוּ וְיִלְכוּ אַחֲרֵי אֱלֹהֵיהֶם,²⁵⁰⁰ וְזָבְחוּ לְאֱלֹהֵיהֶם הָעַמִּים שִׁיּוֹשְׁבִים בָּאָרֶץ יִשְׂרָאֵל יִקְרִיבוּ
קִרְבָּנוֹת לְאֱלֹהֵיהֶם,²⁵⁰¹ וְקָרָא לָךְ הָעַמִּים שִׁיּוֹשְׁבִים בָּאָרֶץ יִשְׂרָאֵל יִקְרָאוּ לָךְ כַּדִּי לֹאכֹל מִבֶּשֶׂר הַקִּרְבָּנוֹת
שֶׁהִקְרִיבוּ לַעֲבֹדָה זָרָה,²⁵⁰² וְאָכַלְתָּ מִזְבָּחֹךָ וְאֵתָה תֹאכַל מִבֶּשֶׂר הַקִּרְבָּנוֹת שֶׁהִקְרִיבוּ הָעַמִּים שִׁיּוֹשְׁבִים בָּאָרֶץ
יִשְׂרָאֵל לְאֱלֹהֵיהֶם, מִכִּיּוֹן שֶׁאֵתָה תַחֲשׁוּב שֶׁאֵין בְּכַךְ חֵטָא²⁵⁰³: (טז) וְלִקְחָתָּ מִבְּנֵיךָ לְבְנֵיךָ וְאֵתָה תִּיקַח אֶת
הַבָּנוֹת שֶׁל הָעַמִּים שִׁיּוֹשְׁבִים בָּאָרֶץ יִשְׂרָאֵל כְּנֹשִׁים לְבָנֶיךָ, וְזָנוּ בְּנֵיךָ אַחֲרֵי אֱלֹהֵיהֶן בְּנוֹת הָעַמִּים יוֹשְׁבֵי
הָאָרֶץ שִׁיתַּחֲתֶנּוּ עִם בְּנֵיךָ יִטְעוּ אַחֲרֵי אֱלֹהֵיהֶן,²⁵⁰⁴ וְהִזְנוּ אֶת בְּנֵיךָ אַחֲרֵי אֱלֹהֵיהֶן הַנְּשִׁים מִבְּנוֹת הָעַמִּים
שִׁישְׁבוּ בָאָרֶץ שִׁיתַּחֲתֶנּוּ עִם בְּנֵיךָ יִטְעוּ אֶת בְּנֵיךָ אַחֲרֵי עֲבֹדָה זָרָה²⁵⁰⁵: (יז) אֱלֹהֵי מִסְכָּה לֹא תַעֲשֶׂה לָךְ
אֲסוּר לָךְ לַעֲשׂוֹת אֱלֹהִים מִמַּתְכַּת²⁵⁰⁶: (יח) אֶת חַג הַמִּצּוֹת תִּשְׁמֹר יֵשׁ לְשִׁמּוֹר וְלִקְיִים אֶת כָּל הַמִּצְוֹת
הַקְּשׁוּרוֹת לַחַג הַמִּצּוֹת,²⁵⁰⁷ שִׁבְעַת יָמִים תֹּאכַל מִצּוֹת אֲשֶׁר צִוִּיתֶךָ בְּמִשְׁךָ שֶׁבַעַת יָמֵי חַג הַמִּצּוֹת, עַל־כֵּן
לֹאכֹל מִצּוֹת כִּמוֹ שֶׁצִּוִּיתִי אֹתְךָ לַעֲשׂוֹת,²⁵⁰⁸ לְמוֹעֵד חֲדָשׁ הָאָבִיב בְּזָמַן חֹדֶשׁ הָאָבִיב. יֵשׁ לַחֲגוֹג אֶת חַג

²⁴⁹³ אונקלוס.

²⁴⁹⁴ א"ע.

²⁴⁹⁵ אונקלוס.

²⁴⁹⁶ רש"י.

²⁴⁹⁷ ספורנו. רש"י: ה' ממהר להיפרע ואינו מוותר.

²⁴⁹⁸ ספורנו.

²⁴⁹⁹ אונקלוס.

²⁵⁰⁰ אונקלוס.

²⁵⁰¹ אונקלוס.

²⁵⁰² אונקלוס.

²⁵⁰³ רש"י. כמו"כ מדברי רש"י משמע שהחטא באכילה נובע מכך שאם בני"י יאכלו מבשר הקרבנות, הרי שיש חשש שמא יתחתנו עם בנות הגויים, בעוד שבספר דברים פרק ז' פסוק ד' משמע שעיקר האיסור להתחתן עם בנות הגויים הוא משום ע"ז. רמב"ן: הכוונה כאן היא לתקרובת של עבודה זרה.

²⁵⁰⁴ אונקלוס.

²⁵⁰⁵ אונקלוס.

²⁵⁰⁶ אונקלוס. ספורנו: היה כלי מיוחד שעל ידיו היו מתחברים אל הכוכבים, ואדם היה יכול לחשוב שאין בכך ע"ז, כיוון שאינו כופר בה', אך בכל זאת אסור לעשות אותם.

²⁵⁰⁷ אונקלוס. בהקשר לסדר הדברים כתב הספורנו שהתורה מונה עכשיו את כל המצוות המביאות הצלחה לאדם כדי שיהוו אלטרנטיבה להצלחות המדומות של ע"ז. לעומתו כתב הא"ע שבגלל שהזכרה יציאת מצרים בהקשר של פסח, הזכרה לאחר מכן גם מצוות פדיית פטר, חמור שגם היא קשורה ליציאת מצרים כמו שבפרשת קדושים הזכרה יחד עם חג הקציר גם מצוות לקט. אה"ח: הסיבה שהזכרה כאן יציאת מצרים היא מכיוון שגם חגיגת הפסח באה כדי לתקן את חטא העגל.

²⁵⁰⁸ אונקלוס.

המצות בזמן האביב, בזמן שהתבואה מתחילה להתבשל,²⁵⁰⁹ **כִּי בַחֲדָשׁ הָאָבִיב יֵצֵאת מִמִּצְרַיִם** (הסיבה שצריך להקפיד על חגיגת הפסח בחודש האביב היא) מכיוון שיצאת ממצרים בחודש האביב (וחגיגת הפסח היא זכר ליציאת מצרים): **(יט) כָּל פֶּטֶר רְחֹם לִי כָל וָלֵד שְׂפֹתַח אֶת הָרָחֹם, כָּל וָלֵד שֶׁהוּא הָרֵאשׁוֹן לְצֵאת מֵהָרָחֹם – וְהַכּוֹנֵה הִיא לְבַכּוֹר, מוֹקֵדֶשׁ לִי – לַה', וְכָל מִקְנֶה תִזְכָּר וּבִמְקַנְהָ שְׁלֶךְ, בְּבַהֲמוֹת, כֹּאֲשֶׁר זָכַר יְהוָה הָרֵאשׁוֹן לְצֵאת אֶת הָרָחֹם. אִם הַבְּהֵמָה תוֹלֵד בְּכּוֹר זָכַר,²⁵¹⁰ פֶּטֶר שׁוֹר וְשֵׂה וּבְכּוֹר הַבְּהֵמָה יִהְיֶה שׁוֹר אוֹ שֵׂה, כְּלוֹמֵר: בַּהֲמָה כְּשֵׂרָה, גַּם הִיא תִּהְיֶה מוֹקֵדֶשֶׁת לְשֵׁם ה'. בְּכּוֹר שֶׁל בַּהֲמָה טְהוֹרָה מוֹקֵרֵב בְּבֵית הַמִּקְדָּשׁ, וְקִרְבָּן זֶה נִקְרָא קִרְבָּן "בְּכּוֹר"²⁵¹²: **(כ) וּפֶטֶר חֲמוֹר תִּפְדֶּה בְּשֵׂה בְּכּוֹר שֶׁל חֲמוֹר יֵשׁ לַפְּדוֹת בִּשְׂהָ. אִם נוֹלַד לְחֲמוֹר בְּכּוֹר, יֵשׁ לַפְּדוֹת אוֹתוֹ בְּבַהֲמָה טְהוֹרָה כְּמוֹ שֶׁהָ, עַל יְדֵי שְׁנוֹתָן שֶׁהֵן לִכְהֵן לְאַחַר הַפְּדִיָּה. הַשֵּׁה שְׁנִיתָן לִכְהֵן תְּמוֹרֵת בְּכּוֹר הַחֲמוֹר הוּא חוֹלִין וְאֵין צָרִיךְ לְהַקְרִיב אוֹתוֹ כְּקִרְבָּן. אִמְנֵם דִּין זֶה נֹאמַר רַק בְּחֲמוֹר, אֲךָ אֵין צָרִיךְ לַפְּדוֹת אֶת הַבְּכּוֹרוֹת שֶׁל שֹׂאֵר הַבְּהֵמוֹת הַטְּמֵאוֹת,²⁵¹³ וְאִם לֹא תִפְדֶּה אִם לֹא תִפְדֶּה אֶת בְּכּוֹר הַחֲמוֹר שְׁלֶךְ, אִם לֹא תִיתֵן לִכְהֵן שֶׁהֵן תְּמוֹרֵת בְּכּוֹר הַחֲמוֹר שְׁלֶךְ, וְעִרְפָּתוֹ יֵשׁ לְעֵרוֹף אֶת הַחֲמוֹר בְּסִכּוּן שֶׁנִּקְרָא "קוֹפִיץ", כִּד שֶׁהַבְּעֵלִים יִפְסִידוּ אֶת בְּכּוֹר הַחֲמוֹר,²⁵¹⁴ כָּל בְּכּוֹר בְּנִיךָ תִפְדֶּה יֵשׁ לַפְּדוֹת כָּל בְּכּוֹר אֲדָם עַל יְדֵי נְתִינַת חֲמֹשֶׁה סְלַעִים אֶל הַכֹּהֵן,²⁵¹⁵ וְלֹא יֵרְאוּ פְּנֵי רִיקָם בְּשַׁעַת שֶׁאַתָּה עוֹלָה לְרַגְלֵי לְבֵית הַמִּקְדָּשׁ, אֲסוּר לָךְ לְרִאוֹת אֶת פְּנֵי רִיקָם, יֵשׁ לְהַבִּיא קִרְבָּן לְהַקְרִיבָה בְּשַׁעַת הַעֲלִיָּה לְרַגְלֵי²⁵¹⁶: **(כא) שֵׁשֶׁת יָמִים תַּעֲבֹד בְּמִשַׁח שֵׁשֶׁת יָמֵי הַשְּׁבוּעָה, מוֹתֵר לָךְ לְעַבּוֹד בְּכָל עֲבוֹדַת הַקֶּרֶקֶע, וּבַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי תִשְׁבֹּת בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי, בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי תִשְׁבֹּת לְשַׁבּוֹת מַעֲבֹדוֹת הַשְּׂדֵה הַחֲשׂוֹבוֹת כְּמוֹ חֲרִישָׁה וְקִצִּירָה, וְקָל וְחוֹמֵר שֵׁשׁ לְשַׁבּוֹת מִשֹּׂאֵר הַמְּלֵאכּוֹת²⁵¹⁸: **(כב) וְחַג שְׁבַעַת תַּעֲשֶׂה לָּךְ יֵשׁ לְחַגּוֹג אֶת חַג הַשְּׁבוּעוֹת, בְּבֹרֵי קִצִּיר חֲטִיִּם בְּחַג הַשְּׁבוּעוֹת מְבִיאִים אֶת הַקִּרְבָּן הָרֵאשׁוֹן מֵהַחִיטִּים הַחֲדָשׁוֹת, מִקְרִיבִים אֶת מִנְחַת שְׁתֵּי הַלֶּחֶם הָעֲשׂוּיָה מֵהַחִיטִּים הַחֲדָשׁוֹת בְּחַג הַשְּׁבוּעוֹת,²⁵¹⁹ וְחַג הָאֲסִיף יֵשׁ לְחַגּוֹג אֶת חַג הָאֲסִיף, חַג הַסּוּכוֹת בְּתַקּוּפָה שֶׁאַתָּה אוֹסֵף אֶת תְּבוּאַתְךָ,²⁵²⁰ תִּקְוֹפַת הַשָּׁנָה (יֵשׁ לְחַגּוֹג אֶת חַג הָאֲסִיף) בְּחֹזֶרֶת הַשָּׁנָה, בְּתַחֲלִילַת הַשָּׁנָה²⁵²¹: **(כג) שְׁלֹשׁ פְּעָמִים בַּשָּׁנָה שְׁלֹשׁ פְּעָמִים בְּמִשַׁח הַשָּׁנָה, יֵרְאֶה כָּל**********

²⁵⁰⁹ אונקלוס + רש"י.

²⁵¹⁰ רש"י.

²⁵¹¹ רש"י.

²⁵¹² רש"י.

²⁵¹³ רש"י.

²⁵¹⁴ רש"י.

²⁵¹⁵ רש"י.

²⁵¹⁶ רש"י, ובשם חז"ל כתב שהכוונה היא להקיש העניקה לעבד שהיא חמישה סלעים מכל מין.

²⁵¹⁷ רשב"ם, והכרחו הוא מכך שכתוב תעבוד וסתם עבודה היא עבודת קרקע. רמב"ן: הסיבה שהזכרה שבת מיד לאחר פסח היא מכיוון ששבת היא זכר לבריאת העולם וגם יציאת מצרים מעידה על חידוש העולם, וכן השבת עצמה היא גם זכר ליציאת מצרים. אוה"ח: כללות המועדים מעידים על יציאת מצרים שהאמונה בה היא תיקון לחטא העגל והזכיר גם שבת מכיוון ששבת שקולה כנגד כל הצורה וגם ע"ז היא חטא ששקול כנגד כל התורה וממילא יש בכח מצוות השבת לכפר על חטא העגל.

²⁵¹⁸ רשב"ם. רש"י כאן כתב את דברי הגמ' במחלו' ר"י ור"ע האם מדובר על דין של תוספת שבת, או שמדובר על לימוד שמה חריש רשות, אף קציר רשות, יצא קציר העומר שהוא חובה. ספורנו פירש את סוף הפסוק לגבי שמיטה. א"ע: הטעם בהזכרת חריש וקציר היא מכיוון שאלו המלאכות העיקריות שישנם.

²⁵¹⁹ רש"י.

²⁵²⁰ רש"י.

²⁵²¹ רש"י.

זְבוּרָה אֶת פְּנֵי הָאָדָם יִקְוֶה אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל כל זכר בישראל יראה את פני ה'. יש לעלות לבית המקדש ולראות שם את פני ה' שלש פעמים בשנה²⁵²²: **כִּד כִּי אֹרִישׁ גּוֹיִם מִפְּנֵיךָ** (הסיבה שאני קובע לך את שלשת הרגלים בהם אתה חייב לעלות לבית המקדש היא) מכיוון שאגרש את העמים היושבים עתה בארץ ישראל מפניך,²⁵²³ **וְהִרְחַבְתִּי אֶת גְּבוּלְךָ** ועל ידי גירוש הגויים, גבול ארצך יתרחב, וכך תהיה רחוק מאוד מבית המקדש, ולא תוכל תמיד לעלות לבית המקדש, ולכן אני מצווה עליך לעלות לבית המקדש לכל הפחות בשלשת הרגלים,²⁵²⁴ **וְלֹא יִחְמַד אִישׁ אֶת אֶרֶצְךָ בְּעִלְתֶּךָ לְרֵאוֹת אֶת פְּנֵי יְקֹוֹק אֱלֹהֶיךָ שְׁלֹשׁ פְּעָמִים בַּשָּׁנָה** לא יהיה אדם שירצה לכבוש ממך את ארצך בשלשת הרגלים בהם אתה עולה לבית המקדש. היה חשש שמא בשעה שעם ישראל יעלה לבית המקדש, ינצלו הגויים את הזמן בו עסוקים בני ישראל בעלייה לבית המקדש כדי לכבוש את הארץ, והתורה כאן הבטיחה שאף אחד לא יתקוף את ישראל בשעה שהם עולים לרגל²⁵²⁵: **כִּהֵּן לֹא תִשְׁחַט עַל חֲמִיץ דָּם זְבָחִי אֲסוּר לִשְׁחוֹט אֶת קֶרְבֶּן הַפֶּסַח** (או לזרוק את דמו) בעוד יש לך חמץ ברשותך,²⁵²⁶ **וְלֹא יֵלֵן לְבַקֵּר זֶבֶחַ חֵג הַפֶּסַח אֲסוּר שְׁחֻלְקֵי הַבְּהֵמָה** של קרבן הפסח שהוקרבו על המזבח, ילינו עד לבקר שלאחר הקרבתם, אלא יש לוודא שאימורי הקרבן התעכלו עוד לפני עלות השחר של הבקר שלאחר הקרבתם²⁵²⁷: **כִּוּ רֵאשִׁית פְּפוּרֵי אֲדָמְתֶךָ** את הפירות הראשונים מהפירות המובחרים שבאדמתך, את הפירות הראשונים משבעת המינים,²⁵²⁸ **תָּבִיא בֵּית יְקֹוֹק אֱלֹהֶיךָ** יש להביא לבית המקדש, **לֹא תִבְשַׁל גְּדֵי בַחֲלָב אִמּוֹ** אסור לבשל בחלב, בשר של בהמה שיש לאמא שלה חלב, לכל בהמה יש חלב, והתורה אסרה כאן לבשל בשר בהמה בחלב. (אולם, לעופות אין חלב, ולכן מהתורה מותר לבשל בשר עוף בחלב, אלא שחכמים אסרו גם עוף בחלב)²⁵²⁹: **כִּזוּ וַיֹּאמֶר יְקֹוֹק אֶל מֹשֶׁה** ה' אמר למשה: **כְּתֹב לְךָ אֶת הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה תִּכְתֹּב לָךְ** את המצוות הללו עליהן ציוויתך. ה' אמר למשה לכתוב את המצוות המוזכרות בפסוקים האחרונים,²⁵³⁰ **כִּי עַל פִּי הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה כָּרַתִּי אֶתְךָ בְּרִית וְאֶת יִשְׂרָאֵל** (הסיבה שאני מצווה אותך לכתוב את המצוות הללו היא) מכיוון שעל ידי קיום המצוות הללו, אני כורת איתך (משה) ועם בני ישראל ברית²⁵³¹: **כִּחַ וַיְהִי שֵׁם עִם יְקֹוֹק אַרְבָּעִים יוֹם וְאַרְבָּעִים לַיְלָה** לצורך קבלת הלוחות השניים, משה עמד עם ה' על הר סיני במשך ארבעים יום וארבעים לילה נוספים,²⁵³² **לֶחֶם לֹא אָכַל וּמַיִם לֹא שָׁתָה** גם במשך ארבעים היום והלילה הנוספים, לא אכל משה דברי מאכל ולא שתה אפילו מים,

²⁵²² רש"י, והסיבה לחזרה היא כדי לחייב על מניין הלאומים. ספורנו: הסיבה שהוזכר כאן הכינוי "אדון" היא בגלל שהוא המסדר ענייניך בכל הדברים הטבעיים.

²⁵²³ אונקלוס + רש"י עפ"י שפ"ח.

²⁵²⁴ רש"י.

²⁵²⁵ אונקלוס וא"ע.

²⁵²⁶ רש"י.

²⁵²⁷ רש"י.

²⁵²⁸ אונקלוס + רש"י.

²⁵²⁹ רש"י, ונאמר בתורה שלש פעמים: אחד לבישול, אחד לאכילה ואחד להנאה. ספורנו: הטעם שהתורה כתבה כאן את האיסור היא מפני שאנשים חושבים שע"י אכילה של בשר בחלב הם יזכו לכל מיני הצלחות.

²⁵³⁰ רשב"ם וכן הא"ע כתב שיש להוסיף מצוות אלו על עשרת הדברות. רש"י: רק דברים אלו אתה רשאי לכתוב ולא את התורה שבעל פה, ומשמע לכאורה שמדובר על כל התורה שבכתב. רמב"ן: ה' ציווה את משה לכתוב ספר ברית ולקרא אותו באזני בני ישראל. בפירושו השני כתב הרמב"ן שמשה צווה לכתוב את התנאים לברית. מפני שבני ישראל הפרו את הברית, רצה ה' לכרות איתם ברית נוספת, ולכן ציווה ה' את משה לכתוב את פרטי הברית ולכרות אותם עם ישראל. ספורנו: ה' התכוון לפני חטא העגל לתת את כל התורה כתובה בכת ידו, אך לאחר החטא, ה' כתב רק את עשר הדברות, ואילו את שאר התורה ציווה את משה לכתוב.

²⁵³¹ רשב"ם.

²⁵³² א"ע.

וּכְתַב עַל הַלַּחַת אֵת דְּבַרֵי הַבְּרִית עֲשֶׂרֶת הַדְּבָרִים ה' כתב על הלוחות השניים את עשר הדברות שהם דברי הברית בין ה' לישראל²⁵³³: (כט) וַיְהִי בְּרִדַּת מֹשֶׁה מֵהָר סִינַי כַּאֲשֶׁר מֹשֶׁה רִבִּינוּ יָרַד מֵהָר סִינַי בַּפֶּעַם השלישית. בפעם הראשונה עלה משה להר סיני כדי לקבל את הלוחות, ובסוף ארבעים ימים נוספים כדי שה' יסלח לבני ישראל על חטאם. לאחר שה' סלח לישראל, עלה משה להר סיני בפעם השלישית כדי לקבל את הלוחות השניים, והתורה כאן מספרת מה קרה לאחר שמשה ירד בפעם השלישית. הירידה השלישית בה הוריד משה את הלוחות השניים, הייתה ביום הכיפורים,²⁵³⁴ וּשְׁנֵי לַחַת הָעֵדוּת בְּיַד מֹשֶׁה בְּרִדָּתוֹ מִן הַהָר כַּאֲשֶׁר מֹשֶׁה יָרַד בַּפֶּעַם זֶה, הָיוּ בִידוֹ שְׁנֵי לוחות העדות (הכוונה היא ללוחות השניים), וּמֹשֶׁה לֹא יָדַע כִּי קָרַן עוֹר פָּנָיו בְּדַבְּרוֹ אִתּוֹ מֹשֶׁה לֹא יָדַע שֶׁעַל פָּנָיו הָיוּ שְׁנֵי קַרְנִים שֶׁל אֹר מְדִיבֹרוֹ שֶׁל ה' אִיתוֹ²⁵³⁵: (ל) וַיֵּרָא אֶהָרֶן וְכָל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֶת מֹשֶׁה אֶהָרוֹן וְכָל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל רָאוּ אֶת מֹשֶׁה לְאַחַר שִׁירַד מֵהָר סִינַי,²⁵³⁶ וְהִנֵּה קָרַן עוֹר פָּנָיו אֶהָרוֹן וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל רָאוּ אֶת קַרְנֵי הָאֹר שֶׁצִּאוּ מִפָּנָיו שֶׁל מֹשֶׁה, וַיֵּרָאוּ מִגֹּשֶׁת אֱלֹהֵי אֶהָרוֹן וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל פָּחְדוּ לְגֹשֶׁת אֵל מֹשֶׁה בְּגַלְל קַרְנֵי הָאֹר שֶׁהָיוּ עַל פָּנָיו²⁵³⁷: (לא) וַיִּקְרָא אֱלֹהִים מֹשֶׁה מֹשֶׁה קָרָא לֶאֱהָרוֹן וּלְבְנֵי יִשְׂרָאֵל, וַיֵּשְׁבוּ אֱלֹהֵי אֶהָרֶן וְכָל הַנְּשָׂאִים בְּעֵדָה אֶהָרוֹן וּנְשֵׂאֵי הָעֵדָה חָזְרוּ וּנְגָשׁוּ אֵל מֹשֶׁה,²⁵³⁸ וַיְדַבֵּר מֹשֶׁה אֱלֹהִים מֹשֶׁה אָמַר לֶאֱהָרוֹן וּלְנְשֵׂאֵי הָעֵדָה אֶת הַדְּבָרִים שֶׁאָמַר לוֹ ה' בְּהָר סִינַי²⁵³⁹: (לב) וַאֲחֵרֵי כֵן נִגְשׁוּ כָל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אַחֲרֵי שֶׁמֹּשֶׁה לִימַד אֶת הַתּוֹרָה לֶאֱהָרוֹן וּלְנְשֵׂאֵי הָעֵדָה, נִיגְשׁוּ שָׂאֵר הָעָם אֵל מֹשֶׁה כְּדִי לְלַמֹּד אֶת מִצְוֹת הַתּוֹרָה,²⁵⁴⁰ וַיֵּצֵאוּ אֶת כָּל אֲשֶׁר דָּבַר יְקֹוֹק אִתּוֹ בְּהָר סִינַי מֹשֶׁה צִוּוֶה אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֶת כָּל הַמִּצְוֹת שֶׁה' אָמַר לוֹ בְּהָר סִינַי²⁵⁴¹: (לג) וַיְכַל מֹשֶׁה מְדַבֵּר אֶתֶּם מֹשֶׁה לֹמַר אֶת הַמִּצְוֹת לְבְנֵי יִשְׂרָאֵל, וַיִּתֵּן עַל פָּנָיו מִסְּוָה מֹשֶׁה לְבַשׁ עַל פָּנָיו מַעֲיָן בְּגַד שֶׁשִּׁימַשׁ לְמַסְכָּה, כְּדִי שֶׁלֹּא כֹלֵם יִרְאוּ אֶת קַרְנֵי הַהוֹד שֶׁל²⁵⁴²: (לד) וּבָבֵא מֹשֶׁה לְפָנָיו יְקֹוֹק לְדַבֵּר אִתּוֹ כַּאֲשֶׁר מֹשֶׁה הָיָה נִיגֵשׁ לְדַבֵּר עִם ה', יְסִיר אֶת הַמִּסְּוָה עַד צֵאתוֹ מֹשֶׁה הָיָה מְסִיר אֶת הַמִּסְּוָה שֶׁהָיָה עַל פָּנָיו עַד שֶׁהָיָה יוֹצֵא לְבְנֵי יִשְׂרָאֵל כְּדִי

²⁵³³ א"ע.

²⁵³⁴ רש"י.

²⁵³⁵ רש"י + א"ע. אה"ח: משה חשב שהדבר הנוסף שהיה על פניו נובע מהלוחות ולא מעצמו, וכן הסביר את דברי המדרש ואמר שקרני ההוד נעשו מהדיו שנותר מכתובת התורה. הדיו שנותר היה בגלל שמשו מרוב ענווה כתב על עצמו "ענו" ללא י', ובשכר זה שכה לקרינת אור פניו. א"ע דחה את הפירוש של חיייו שבגלל שמשו לא אכל על הר סיני, הרי שפניו נראו כמת, שהרי למה לא שם משה על פניו את המסוה תמיד וכן דחיות נוספות.

²⁵³⁶ א"ע פירש שוכל ישראל הנאמר כאן הכוונה היא לנשיאים.

²⁵³⁷ רש"י. כאן כתב שמכאן רואים כמה גדול כוחה של עבירה, שהרי במשך כל הזמן שראו בני ישראל את האש האוכלת בראש הר סיני לא פחדו ועכשיו, פחדו מקרני ההוד בגלל חטא העגל.

²⁵³⁸ רש"י.

²⁵³⁹ רש"י.

²⁵⁴⁰ רש"י.

²⁵⁴¹ זהו עפ"י רש"י, ורש"י כתב כאן את סדר הלימוד שבהתחלה משה ציווה את אהרון, אח"כ את בניו, אח"כ את הזקנים ואח"כ את ישראל. לאחר מכן אהרון ציווה את בניו, אח"כ את הנשיאים, אח"כ את כל ישראל וכן הלאה עד שנמצא שכל אחד למד ארבע פעמים את המצוות. הרמב"ן מפרש שהכוונה היא שמשו דיבר עם אהרון והנשיאים והרגיע אותם, ולאחר מכן, כשבנ"י ראו שמשו מרגיע את אהרון והנשיאים גם הם נרגעו ונגשו לדבר איתו, ולאחר מכן משה כבר היה יכול לומר להם את עשר הדברות ואת שאר המצוות הכתובות כאן, כדי לכרות איתם ברית פעם שנייה. ספורנו: משה ציווה כאן על מלאכת המשכן. רשב"ם: משה ציווה את בני ישראל על כל מה שציווה אותם לפני חטא העגל.

²⁵⁴² רש"י. כלי יקר: לבישת המסוה היא בגלל ענוותנותו של משה רבינו. א"ע: לבישת המסוה הייתה לכבוד קרני ההוד החדשים שהיו מתחדשים בכל פעם שדיבר עם ה'.

לומר להם את דברי ה', וַיֵּצֵא וְדַבֵּר אֶל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֵת אֲשֶׁר יֵצְוֶה וּלְאַחַר מִכֵּן הָיָה מֹשֶׁה יּוֹצֵא וּמְדַבֵּר אֶת דְּבָרֵי ה' אֶל הָעָם. גם לאחר שמשה יצא לדבר עם העם, הוא היה ללא מסווה²⁵⁴³: (לה) וַרְאוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל אֵת פְּנֵי מֹשֶׁה כִּי קָרַן עוֹר פְּנֵי מֹשֶׁה בְּנֵי יִשְׂרָאֵל רָאוּ אֶת קַרְנֵי הַהוֹד שִׁיּוֹצְאוּ מִפְּנֵי שֶׁל מֹשֶׁה (מכיוון שמשה היה עדיין ללא המסווה), וְהָשִׁיב מֹשֶׁה אֶת הַמַּסּוּהָ עַל פְּנָיו עַד בֹּאוֹ לְדַבֵּר אִתּוֹ (לאחר שמשה היה מצווה את בני ישראל את מצוות ה') היה משה חוזר ולובש את המסווה עד הפעם הבאה שהוא דיבר עם ה', ואז הוא היה מסיר את המסווה שוב:

פרשת ויקהל

שמות פרק לה

(א) וַיִּקְהַל מֹשֶׁה אֶת כָּל עַדְת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּיוֹם לַמַּחֲרַת יוֹם הַכִּיפּוּרִים,²⁵⁴⁴ מֹשֶׁה כִּינֵס²⁵⁴⁵ אֶת כָּל עַם יִשְׂרָאֵל,²⁵⁴⁶ וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם מֹשֶׁה אָמַר לְעַם יִשְׂרָאֵל שֶׁהִתְכַנַּס, אֱלֹהֵי הַדְּבָרִים אֲשֶׁר צִוָּה יִקְוֶה לַעֲשׂוֹת אִתְּם אֱלֹהֵי הַן הַמְצוּוֹת שֶׁהִי צִוּוּה לְקִיִּים²⁵⁴⁷: (ב) שֵׁשֶׁת יָמִים תַּעֲשֶׂה מְלֶאכֶה בַּמִּשְׁךְ שֶׁשֶׁת יָמֵי הַשְּׁבִיעִי, מִלֹּאכָה יְכוּלָה לְהִיעָשׂוֹת,²⁵⁴⁸ וּבַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי בְּיוֹם הַשְּׁבִיעִי שֶׁל הַשְּׁבִיעִי, בְּיוֹם הַשַּׁבָּת, יִהְיֶה לָכֶם קֹדֶשׁ (יוֹם הַשַּׁבָּת) יִהְיֶה לָכֶם יוֹם קְדוֹשׁ, שַׁבַּת שְׁבִתוֹן לִיקְוֶה בְּיוֹם הַשַּׁבָּת יֵשׁ לְנוֹחַ מְנוּחָה שְׁלִימָה וְרוּגוּעָה, וְלֹא מְנוּחַת אַרְעִי,²⁵⁴⁹ כָּל הָעֵשֶׂה בּוֹ מְלֶאכֶה יוֹמָת כָּל מִי שֶׁעוֹשֶׂה מִלֹּאכָה בְּיוֹם הַשַּׁבָּת – דִּינוֹ מוֹוֹת (סְקִילָה)²⁵⁵⁰: (ג) לֹא תִבְעֲרוּ אֵשׁ בְּכָל מִשְׁבְּתֵיכֶם בְּיוֹם הַשַּׁבָּת בְּכָל מְקוֹם בּוֹ אֶתֶּה יוֹשֵׁב, אֲסוּר לְבַעַר אֵשׁ בְּיוֹם הַשַּׁבָּת²⁵⁵¹: (ד) וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֶל כָּל עַדְת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר מֹשֶׁה אָמַר לְכָל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל שֶׁהִקְהִיל,²⁵⁵² זֶה הַדְּבָר אֲשֶׁר

²⁵⁴³ רש"י.

²⁵⁴⁴ רש"י. רמב"ן: ייתכן שהיה זה ביום למחרת רדתו. כלי יקר: שני דברים עשה משה ביום המחרת ליוה"כ: האחד לשפוט את העם לפני שציווה אותם על מלאכת המשכן, כדי שלא יביאו דברים גזולים למשכן. הסיבה שההקהל היה דווקא ביום המחרת ליום כיפור היא מכיוון שביום כיפור כולם סלחו אחד לשני.

²⁵⁴⁵ רש"י.

²⁵⁴⁶ רמב"ן. רשב"ם: מטרת הכינוס היא כדי לצוות על מלאכת המשכן וכדי לאסוף על מחצית השקל, אך קשה על דבריו, שהרי אנחנו רואים שמשה ציווה בדברים אלו על השבת. רמב"ן: משה אמר לעם ישראל על מלאכת המשכן, ושה' התרצה להם על חטא העגל וכי עתה תחזור שכינתו של ה' לשרות בתוכם. א"ע: מטרת הכינוס הייתה כדי לנדב את עם ישראל למלאכת המשכן. אוה"ח: משה היה צריך לכנס את עם ישראל מכיון שעם ישראל התרחק ממנו בעקבות קרינת אור פניו. אוה"ח: הסיבה שיש לצוות כאן על השבת היא מכיוון שהציווי על השבת שהיא שקולה כנגד כל התורה כולה היא התיקון לחטא עבודה זרה ששקולה גם היא כנגד כל התורה כולה.

²⁵⁴⁷ אונקלוס.

²⁵⁴⁸ אוה"ח: הסיבה שהתורה לא כתבה "בששת" היא כדי לומר לנו שאין מצווה בעשיית מלאכה בששת ימי השבוע. כמו כן, כתב אוה"ח שרמוז בפסוקים אלו שכל ששת ימי החול תלויים בשמירת שבת, אם אין שומרים שבת, אין העולם מתקיים. רש"י: הקדים אזהרת השבת לציווי מלאכת המשכן כדי לומר שאין בניין המשכן דוחה שבת. בעניין הסתירה על דברי רש"י מפרשת קדושים – עיין כלי יקר.

²⁵⁴⁹ עפ"י רש"י פרק לא' פס' טו'.

²⁵⁵⁰ אונקלוס. ספורנו: גם אם היא מלאכת מצווה.

²⁵⁵¹ אונקלוס. בטעם הפירוט של מלאכת הדלקת אש דווקא, כתב רש"י כדברי הגמ' שישנה מחלוקת אם לאו דהבערה ללאו יצאה או לחלק יצאה. רשב"ם (וכן א"ע ורמב"ן) כתב שהסיבה היא להבדיל בין יו"ט, שם מותר להעביר אש ולבשל אוכל נפש, לעומת שבת שהעברת אש גם לצורך אוכל נפש אסורה, וכל שכן שאר מלאכות. ספורנו: למרות שההבערה עצמה היא בדרך כלל קלקול, מכל מקום אסור להבעיר אש ביום השבת.

²⁵⁵² אוה"ח: הציווי כאן. פלאמור" הוא מפני שמשה לא כיוון בדבריו אל הנשים והקטנים, למרות שהם היו במעמד ההקהלה.

צוה יקוק לאמר אלו הם הדברים שה' ציווה אותי לומר לכם²⁵⁵³: (ה) קחו מאתכם תרומה ליקוק תיקחו מכם תרומה לשם ה',²⁵⁵⁴ כל נדיב לבו כל מי שהלב שלו נדיב להביא את הנדבה,²⁵⁵⁵ ביאה את תרומת יקוק (כל מי שנדבו ליבו) יביא את תרומת ה',²⁵⁵⁶ זהב וקסף ונחשת לשם נדבה יש להביא זהב, כסף ונחושת²⁵⁵⁷: (ו) ותכלת כמו כן יש להביא צמר שצבוע בצבע של דם חילזון, וארגמן וכן יש להביא צמר צבוע בצבע ארגמן, ותולעת שני וכן יש להביא צמר שצבוע בצבע אדום, ושש וכן יש להביא פשתן, ועזים וכן יש להביא נוצות ושערות של עיזים: (ז) וערת אילים מאדמים וכן התבקשו בני ישראל לתרום עורות הבאים מחיה שנקראת איל, ולאחר שעידו את העור, היו צובעים את העור באדום, וערת תחשים וכן התבקשו בני ישראל לתרום עורות של חיה שנקראת "תחש". התחש היא חיה שלאחר בניית המשכן, אינה קיימת יותר, ועצי שטים וכן התבקשו בני ישראל לתרום למשכן סוג של עצים שנקראים "עצי שיטים": (ח) ושמן למאור וכן התבקשו בני ישראל לתרום למשכן שמן זית זך לשם הדלקת המנורה, ובשמים לשמן המשחה ולקטרת הסמים וכן התבקשו בני ישראל להביא בשמים לצורך הכנת שמן המשחה ולצורך הכנת קטורת הסמים. בשמן המשחה השתמשו על מנת למשוח את הכהנים, את המשכן ואת כליו. את קטורת הסמים היו מקטירים בכל יום, חצי משיעור הקטורת (בשיעור של מנה) היו מקריבים בבוקר וחצי משיעורה היו מקריבים בערב: (ט) ואבני שהם כמו כן התבקשו בני ישראל לתרום אבנים יקרות שנקראות אבני שהם, ואבני מלאים וכן התבקשו בני ישראל לתרום לצורך עשיית המשכן גם אבני מילואים. אבני מילואים הן אבנים שלמות שלא חתכו אותן, לאפוד ולחשן אבני שהם ואבני המילואים הוצרכו כדי להכין מהן בגדי כהונה שהם האפוד והחשן, כפי שיפורט בהמשך: (י) וכל חכם לב בקם כל אחד מכם שחכם בלבו, יבאו ויעשו את כל אשר צוה יקוק יבואו ויעשו את כל הדברים אותם ציווה ה' (התורה תפרט את אותם דברים בפסוקים הבאים)²⁵⁵⁸: (יא) את המשכן את היריעות התחתונות של המשכן,²⁵⁵⁹ את אהליו את יריעות העיזים שהיו מונחות על גבי היריעות התחתונות,²⁵⁶⁰ ואת מכסהו את שני המכסים שהיו מכסים את המשכן: מכסה עורות האילים המאדמים, ומכסה התחש שעליו, את קרסיו את קרסי הזהב שהיו מחברים את היריעות, ואת קרשיו את הקרשים עליהם הניחו את היריעות, את בריחו את הבריחים שהיו עוברים בתוך קרשי המשכן, את עמודיו את עמודי המשכן, עליהם הייתה תלויה הפרוכת שחצצה בין הקודש לקדש הקדשים, וכן את העמודים עליהם עמד המסך שבפתח המשכן, ואת אדניו את האדנים שהיו מתחת לעמודים ולקרשים: (יב) את הארון את ארון הברית, ואת בדיו את

²⁵⁵³ רש"י.

²⁵⁵⁴ א"ע. ספורנו: תמנו אנשים שיהיו אחראים לקחת מכם את התרומות לה'.

²⁵⁵⁵ רש"י וא"ע. הא"ע הסתפק אם כוונת ליבו היא נטייה של הלב, כמו שזרועך היא נטייה של זרוע, או שהו' היא תוספת כלשון התורה, כמו חיתו שדי.

²⁵⁵⁶ רמב"ן, ופירש בדרך נוספת עפ"י הסוד. ספורנו: יש להביא יחד עם התרומה שאינה נדבה, גם את התרומה שנדבה. אוה"ח: על התרומה להיות בכוונה של נדיבות לב.

²⁵⁵⁷ אוה"ח: הסיבה לו' החיבור היא כדי לומר לנו שכל אחד מהדברים נקראים תרומה בשווה לפני ה', ושכל אחד מהדברים הוא חובה לצורך המשכן.

²⁵⁵⁸ אונקלוס.

²⁵⁵⁹ רש"י. א"ע בפס' ח': התחיל מהמשכן כיוון שהוא כולל, והאהל מכסה עליו. רמב"ן: המשכן היינו המשכן שאני עתיד להסביר לחכמים כיצד לעשותה.

²⁵⁶⁰ רש"י.

המוטות של הארון, בהם נשאו את הארון, **אֵת הַכַּפֹּרֶת** את הכפורת שהייתה מעל לארון, **וְאֵת פְּרֻכֶת הַמִּסְדָּה** את הפרוכת שהייתה עשויה לשם מחיצה בין הקדש לבין קדש הקדשים²⁵⁶¹: **(יג) אֵת הַשְּׁלֶחָן וְאֵת בְּדִיו** את שולחן הזהב ואת המוטות בהם נשאו את השולחן, **וְאֵת כָּל כְּלֵי הַשְּׁלֶחָן**: הקערות, הכפות, המנקיות והקשוות, **וְאֵת לֶחֶם הַפָּנִים** וכן יעשו חכמי הלב את לחם הפנים, שנים עשר הלחמים שהיו על השולחן²⁵⁶²: **(יד) וְאֵת מְנֹרַת הַמָּאֹר** וכן את המנורה שהאירה על ידי הדלקת נרותיה, **וְאֵת כְּלֵיהָ** ואת כלי המנורה: המלקחים והמחנות²⁵⁶³, **וְאֵת נֵרֹתֶיהָ** ואת הנרות שהיו על הקנים, בהם שמו את השמן, **וְאֵת שְׁמֵן הַמָּאֹר** ואת השמן ששימש להדלקת המנורה. תהליך הכנת השמן למאור היה גם הוא מסובך ולכן נזקקו לחכמי לב כדי להכין את שמן המאור²⁵⁶⁴: **(טו) וְאֵת מִזְבַּח הַקְּטֹרֶת וְאֵת בְּדִיו** את מזבח הקטורת, מזבח הזהב, ואת המוטות בהם נשאו את המזבח, **וְאֵת שְׁמֵן הַמִּשְׁחָה** את שמן המשחה, את השמן בו היו מושחים את הכהנים, המשכן והכלים, **וְאֵת קְטֹרֶת הַסַּמִּים** וכן יעשו החכמים את קטורת הסמים שהיו מקטירים פעמיים ביום, **וְאֵת מִסְדָּה הַפֶּתַח לְפֶתַח הַמִּשְׁכָּן** ואת הוילון שהיה בצד המזרחי של המשכן²⁵⁶⁵: **(טז) אֵת מִזְבַּח הָעֹלָה** וכן יעשו החכמים את המזבח עליו היו מקריבים את קרבנות העולה (וכן את שאר הקרבנות). מזבח זה נקרא גם מזבח הנחושת והמזבח החיצוני, **וְאֵת מִכְבַּר הַנְּחֹשֶׁת אֲשֶׁר לוֹ** וכן את רשת הנחושת שהייתה על המזבח, **אֵת בְּדִיו** את המוטות בהם היו נושאים את מזבח הנחושת, **וְאֵת כָּל כְּלֵי** את כלי מזבח הנחושת: המחנות, היעים והמזרקות, **אֵת הַכִּיֹּר וְאֵת כְּנֹוֹ** וכן יעשו חכמי הלב את הכיור ואת הבסיס עליו היה מונח הכיור²⁵⁶⁶: **(יז) אֵת קַלְעֵי הַחֲצֵר** את היריעות שהיו פרוסות מסביב לחצר המשכן, **אֵת עַמּוּדָיו וְאֵת אֲדָנֶיהָ** את העמודים והאדנים עליהם היו מונחים עמודי החצר. על עמודים אלו היו פרוסות היריעות, **וְאֵת מִסְדָּה שַׁעַר הַחֲצֵר** את הוילון שהיה בצד המזרחי של החצר²⁵⁶⁷: **(יח) אֵת יְתֵדֹת הַמִּשְׁכָּן** את היתדות שהיו תוקעים באדמה, והיו קושרים את קצוות היריעות אל היתדות, וכך היריעות לא היו עפות ברוח²⁵⁶⁸, **וְאֵת יְתֵדֹת הַחֲצֵר** את היתדות שהיו תוקעים באדמה, והיו קושרים את קצוות הקלעים ליתדות, כך שהקלעים לא עפו ברוח²⁵⁶⁹, **וְאֵת מִיתְרֵיהֶם** וכן יעשו החכמים את המיתרים, החבלים בהם היו קושרים את היריעות והקלעים ליתדות²⁵⁷⁰: **(יט) אֵת בְּגָדֵי הַשָּׂרָד לְשָׂרָד בְּקֹדֶשׁ** את המכסים שהיו עשויים כדי לכסות את כלי המשכן (הארון, השולחן וכו') בשעת המסעות²⁵⁷¹, **אֵת בְּגָדֵי הַקֹּדֶשׁ לְאַהֲרֹן**

²⁵⁶¹ רש"י.

²⁵⁶² כך משמע מרש"י בפס' יד' שמפרש ששמן המאור גם הוא הוצרך לחכמי לב. א"ע פירש שהסיבה שהתורה הזכירה את לחם הפנים ואת שמן המאור היא מכיוון שכל עשיית השולחן והמנורה הוא לצורך לחם הפנים והדלקת השמן.

²⁵⁶³ רש"י.

²⁵⁶⁴ רש"י.

²⁵⁶⁵ רש"י.

²⁵⁶⁶ א"ע התלבט כיצד היו נושאים את הכיור, שהרי אין לכיור בדים, וכתב שאולי נשאו את הכיור ע"ג עגלות.

²⁵⁶⁷ רש"י.

²⁵⁶⁸ רש"י.

²⁵⁶⁹ רש"י.

²⁵⁷⁰ רש"י.

²⁵⁷¹ רש"י ורשב"ם.

הַכֹּהֵן אֶת שְׁמוֹנֵת בְּגָדֵי הַזֹּהָב שֶׁל הַכֹּהֵן הַגָּדוֹל, וְאֶת בְּגָדֵי בְנָיו לְכַהֵן וְאֶת הַבְּגָדִים בְּהֵם הֵיוּ עוֹבְדִים בְּנֵי שֶׁל אַהֲרֹן, אֶת בְּגָדֵי הַכֹּהֵן הַהַדְיוּט²⁵⁷²: (כ) וַיֵּצְאוּ כָּל עַדְת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מִלְּפָנֵי מֹשֶׁה לְאַחַר שֶׁמֶשֶׁה סִיִּים לֹמַר אֶת דְּבָרָיו לְבְנֵי יִשְׂרָאֵל, בְּנֵי יִשְׂרָאֵל הַתְּפֹזְרוּ מֵאוֹהֵל מוֹעֵד, לְשֵׁם נֹאסְפוּ כְּדִי לְשִׁמּוֹעַ אֶת דְּבָרָיו שֶׁל מֹשֶׁה²⁵⁷³: (כא) וַיָּבִיאוּ כָּל אִישׁ אֲשֶׁר נָשָׂא לְבָבוֹ כֹּל חֲכָמֵי הַלֵּב הִגִּיעוּ כְּדִי לְהַתְּחִיל בְּמִלְאַכְת הַמִּשְׁכָּן,²⁵⁷⁴ וְכָל אֲשֶׁר נִדְבָה רוּחוֹ אֹתוֹ הִבִּיאוּ אֶת תְּרוּמַת יְקֹקֵק כֹּל מִי שֶׁהָיָה בּוֹ רִצּוֹן לְנֹדֵב לְמִלְאַכְת הַמִּשְׁכָּן, תֵּרֵם לְצוֹרֵךְ הַדְּבָרִים הַבָּאִים: (1) לְמִלְאַכְת אֹהֶל מוֹעֵד לִירֵיעוֹת הַעִיזִים וְהַפְּרוּכֹת,²⁵⁷⁵ (2) וְלְכָל עֲבֹדָתוֹ לְקַלְעֵי הַחֲצָר וְכָלִי הַקּוֹדֵשׁ,²⁵⁷⁶ (3) וְלְבְּגָדֵי הַקֹּדֶשׁ לְבְּגָדֵי הַכֹּהֵנוֹה: (כב) וַיָּבִיאוּ הָאֲנָשִׁים עַל הַנָּשִׁים הַגְּבָרִים הִגִּיעוּ יַחַד עִם הַנָּשִׁים,²⁵⁷⁷ כָּל נְדִיב לֵב הִבִּיאוּ כֹל אֶחָד מֵהָאֲנָשִׁים אוֹ הַנָּשִׁים שֶׁנִּדְבָה רוּחַם לְתֵרוֹם לְמִשְׁכָּן הַבִּיאוּ אֶת הַדְּבָרִים הַבָּאִים בְּתוֹר תְּרוּמָה,²⁵⁷⁸ חֶח וְנָזֶם וְטַבַּעַת וְכוּמָז סוּגִים שׁוֹנִים שֶׁל תְּכֵשִׁיטִים שֶׁנִּקְרָאִים: חַח, נֹזֶם, טַבַּעַת וְכוּמָז,²⁵⁷⁹ כָּל כְּלֵי זָהָב וְכֵן נִידְבּוּ הָאֲנָשִׁים וְהַנָּשִׁים כֻּלָּם שׁוֹנִים שֶׁהָיוּ עֲשׂוּיִים מִזָּהָב, וְכָל אִישׁ אֲשֶׁר הִנְיָ תְּנוּפֶת זָהָב לְיִקְוֹק וְכֵן הָיוּ אֲנָשִׁים שֶׁבְּמִקּוֹם לְתֵרוֹם כֻּלָּם מִזָּהָב, הִרְיָמוּ תְּנוּפֶת זָהָב, כֹּאֲשֶׁר הַכּוֹוֹנָה הִיא לְמִטְבְּעוֹת אוֹ לְכֻלָּם שְׁבוּרִים שֶׁהָיוּ עֲשׂוּיִים מִזָּהָב²⁵⁸⁰: (כג) וְכָל אִישׁ אֲשֶׁר נִמְצָא אֹתוֹ תְּכֵלֶת וְאַרְגָּמָן וְתוֹלַעַת שָׁנִי וְשֵׁשׁ וְעִזִּים וְעֹרֹת אֵילִם מְאֻדָּמִים וְעֹרֹת תְּחָשִׁים הִבִּיאוּ כֹל הָאֲנָשִׁים שֶׁהָיָה אֶצְלָם אֶחָד הַדְּבָרִים הַבָּאִים: תְּכֵלֶת, אֲרָגְמָן, תוֹלַעַת שָׁנִי, שֵׁשׁ, עִזִּים, עוֹרוֹת אֵילִם מְאֻדָּמִים וְעוֹרוֹת תְּחָשִׁים – הִבִּיאוּ אֶת תְּרוּמָתָם לְצוֹרֵךְ בְּנֵיִת הַמִּשְׁכָּן²⁵⁸¹: (כד) כָּל מְרִים תְּרוּמַת כֶּסֶף וְנַחֲשֶׁת הִבִּיאוּ אֶת תְּרוּמַת יְקֹקֵק כֹּל מִי שֶׁנִּדְבָה רוּחוֹ, הִבִּיאוּ כְּתוּרָמָה כֶּסֶף אוֹ נַחוּשֶׁת,²⁵⁸² וְכָל אֲשֶׁר נִמְצָא אֹתוֹ עֲצֵי שֵׁטִים לְכָל מִלְאַכְת הַעֲבֹדָה וְכֵן לְמִי שֶׁהָיוּ עֲצֵי שֵׁטִים שִׁישְׁמָשׁוּ לְמִלְאַכְת הַמִּשְׁכָּן, הִבִּיאוּ (מִי שֶׁהָיָה לוֹ כֶּסֶף, נַחוּשֶׁת אוֹ עֲצֵי שֵׁטִים) הִבִּיאוּ אֶת תְּרוּמָתוֹ: (כה) וְכָל אִשָּׁה חֲכָמַת לֵב כֹּל אִשָּׁה חֲכָמָה,²⁵⁸³ בְּיָדֶיהָ טָווּ (כֹּל אִשָּׁה חֲכָמָה) הַשְׁתַּמְשָׁה בְּשֵׁתֵי יָדֶיהָ כְּדִי לְטוֹוֹת אֶת הַחוּטִים.²⁵⁸⁴ הַטוֹוִיָּה הִיא הַכֶּנֶת הַחוּט מֵהַחוּמֵר מִמֶּנּוּ מְכִינִים אֶת הַחוּט, וַיָּבִיאוּ מִטָּוָה (לְאַחַר שֶׁטוּוּ אֶת הַחוּטִים) הַנָּשִׁים הִבִּיאוּ אֶת הַחוּטִים שֶׁטוּוּ: אֶת הַתְּכֵלֶת וְאֶת הָאַרְגָּמָן אֶת תוֹלַעַת הַשָּׁנִי וְאֶת הַשֵּׁשׁ (הַנָּשִׁים הִבִּיאוּ) אֶת חוּטֵי הַתְּכֵלֶת, הָאַרְגָּמָן, תוֹלַעַת הַשָּׁנִי וְהַשֵּׁשׁ, כֹּאֲשֶׁר כֹּל אֶחָד

²⁵⁷² אונקלוס.

²⁵⁷³ א"ע. אוה"ח: בנ"י יצאו בזריזות להביא את הנדבה למשכן.

²⁵⁷⁴ א"ע ורמב"ן. הרמב"ן מסביר מדוע נקראים חכמי הלב אנשים שנשאם ליבם, וכתב שהסיבה היא מכיוון שאף אחד לא לימדם את מלאכת העבודה, ולא היה מי שאימן אותם במלאכה (שהרי היו עבדים במצרים) ורק מי שבטבעו היה יכול לעסוק במלאכה, היה יכול לעסוק בה. אוה"ח: מוזכרים בפסוק זה שתי מדרגות של המתנדבים: המדרגה הגבוהה יותר היא מי שנשא ליבו והמדרגה הנמוכה יותר היא מי שנדבה רוחו אותו.

²⁵⁷⁵ רשב"ם.

²⁵⁷⁶ רשב"ם.

²⁵⁷⁷ רש"י. רמב"ן: הנשים היו עיקר בתרומות אלו והגברים היו טפלים להם. ספורנו: הגברים הגיעו כדי להסכים על תרומת נשותיהם. ללא הסכמת הגברים, הגבאים לא היו מקבלים את תרומת הנשים.

²⁵⁷⁸ א"ע.

²⁵⁷⁹ רש"י.

²⁵⁸⁰ רמב"ן. בהמשך דבריו מסביר הרמב"ן שמי שהיה מביא את הזהב, היה מנופף בידיו לשם חשיבות הנדבה.

²⁵⁸¹ רש"י. רמב"ן: רק למיעוט האנשים היו את הדברים הללו.

²⁵⁸² רמב"ן: הסיבה להפרדה מאלו שהביאו זהב היא כדי לומר שלנשים לא היה כסף ונחושת, רק זהב, ולכן הנשים לא תרמו כסף ונחושת. אוה"ח: החלוקה כאן היא לפי מדרגות ורצון התרומה.

²⁵⁸³ רשב"ם.

²⁵⁸⁴ רשב"ם.

מסוגי החוטים היה טווי כבר: (כו) וְכָל הַנְּשִׁים אֲשֶׁר נָשָׂא לְבֶן אֶתְנָה בְּחֻמָּה הַנְּשִׁים שֶׁהֵיוּ חֻמּוֹת בְּמִיּוּחַד,²⁵⁸⁵ טוּו אֶת הָעֵזִים (הנשים שהיו חכמות במיוחד) טוּו את הצמר מהעזים, כאשר הצמר עוד היה על העזים²⁵⁸⁶: (כז) וְהַנְּשָׂאִים הֵבִיאוּ אֶת אַבְנֵי הַשֹּׁהַם וְאֶת אַבְנֵי הַמְּלֵאִים לְאֶפֶוד וְלַחֹשֶׁן הַנְּשִׂאִים תִּרְמוּ אֶת אַבְנֵי הַשֹּׁהַם וְאֶת אַבְנֵי הַמִּלּוּאִים שֶׁשִּׁמְשׁוּ לַעֲשִׂיַת הָאֶפֶוד וְהַחֹשֶׁן²⁵⁸⁷: (כח) וְאֶת הַבְּשָׂם וְאֶת הַשָּׂמֶן לְמָאֹר וְלַשָּׂמֶן הַמְּשַׁחָה וְלַקְטֹרֶת הַסַּמִּים וְכֵן הֵבִיאוּ הַנְּשִׂאִים אֶת הַבֶּשֶׂם שֶׁשִּׁמְשׁוּ לַקְטֹרֶת, אֶת הַשָּׂמֶן שֶׁשִּׁמְשׁוּ לַהֲדַלְקֹת הַמְּנֹרָה, אֶת שָׂמֶן הַמְּשַׁחָה וְאֶת קְטֹרֶת הַסַּמִּים²⁵⁸⁸: (כט) כָּל אִישׁ וְאִשָּׁה אֲשֶׁר נָדַב לִבָּם אֶתֶם לְהֵבִיא לְכָל הַמְּלָאכָה אֲשֶׁר צִוָּה יְקֹזֵק לַעֲשׂוֹת בְּיַד מֹשֶׁה כָּל אִישׁ אוֹ אִשָּׁה שְׁלִיבֶם נָדַב אוֹתָם לְהֵבִיא נְדָבָה לְצֹרֶךְ הַמְּלָאכָה שֶׁהִי צִיוּוָה אֶת מֹשֶׁה לַעֲשׂוֹת, לְצֹרֶךְ בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל הַמְּשַׁכֵּן, הֵבִיאוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל נְדָבָה לְיִקְזֹק בְּנֵי יִשְׂרָאֵל הֵבִיאוּ לֶשֶׁם הִי אֶת הַנְּדָבָה שֶׁנְּדָבָה רוּחַם לְהֵבִיא לְצֹרֶךְ הַמְּשַׁכֵּן: (ל) וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֶל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מֹשֶׁה אָמַר לְבְנֵי יִשְׂרָאֵל, רְאוּ הַתְּבוּנָה, שִׁימוּ לֵב, קְרָא יְקֹזֵק בְּשֵׁם בְּצַלְאֵל בֶּן אֹרִי בֶן חוּר לְמַטֵּה יְהוּדָה הִי גִידֵל²⁵⁸⁹ אֶת בְּצַלְאֵל בְּנוֹ שֶׁל אֹרִי בְּנוֹ שֶׁל חוּר (חוּר הִיָּה בְּנֵה שֶׁל מֵרִים)²⁵⁹⁰ מִשְׁבַּט יְהוּדָה: (לא) וַיִּמְלֵא אֶתֶּן רוּחַ אֱלֹהִים הִי מִלֵּא אֶת בְּצַלְאֵל בְּחֻמּוֹת הַבָּאוֹת: (1) בְּחֻמָּה מֵה שְׂאֵדִים לֹמֵד מֵאַחֲרֵים וַיִּוֹדַע,²⁵⁹¹ (2) בְּתִבּוּנָה בְּכֵךְ שֶׁבְצַלְאֵל מִבִּין דָּבָר מֵתוֹךְ דָּבָר, לְפִי מֵה שֶׁלֵּמַד בְּצַלְאֵל, הוּא יִכּוֹל לְהִבִּין דְּבָרִים נוֹסְפִים שֶׁלֹּא לִימְדוּ אוֹתוֹ,²⁵⁹² (3) וּבְדַעַת וְכֵן מִלֵּא הִי אֶת בְּצַלְאֵל בְּדַעַת, בְּרוּחַ הַקּוֹדֵשׁ,²⁵⁹³ (4) וּבְכָל מְלָאכָה וְכֵן הִיָּה יִכּוֹל בְּצַלְאֵל לַעֲסוֹק בְּכָל מְלָאכָה שֶׁהִיא²⁵⁹⁴: (לב) (5) וְלַחֲשֹׁב מַחֲשָׁבֹת לַעֲשׂוֹת בְּזָהָב וּבַכֶּסֶף וּבַנְּחֹשֶׁת וְכֵן נָתַן הִי לְבְצַלְאֵל אֶת הַיְכֹלֶת לְחַשׁוֹב מַחֲשָׁבוֹת בְּכָל סוּגֵי הַמִּתְכַּת: זֶהָב, כֶּסֶף וְנַחוּשֶׁת. בְּדֶרֶךְ כָּל הָאוֹמֵן יִכּוֹל לְחַשׁוֹב מַחֲשָׁבוֹת רַק בְּסוּג אֶחָד שֶׁל מִתְכַּת, וְאֵילּוּ לְבְצַלְאֵל נָתַן הִי אֶת הַיְכֹלֶת לְהִתְעַסֵּק בְּכָל סוּגֵי הַמִּתְכַּת²⁵⁹⁵: (לג) (6) וּבְחֵרֶשֶׁת אֶבֶן לְמִלֵּאֵת וְכֵן נָתַן הִי לְבְצַלְאֵל אֶת הַיְכֹלֶת לַעֲסוֹק בְּאוֹמְנוֹת סִיתוֹת הָאֲבָנִים וְלַהֲכַנִּיס אֶת הָאֲבָנִים לְתוֹךְ הַתּוֹשְׁבוֹת שֶׁלָּהֶן, (7) וּבְחֵרֶשֶׁת עֵץ וְכֵן נָתַן הִי לְבְצַלְאֵל אֶת הַיְכֹלֶת לַעֲסוֹק בְּאוֹמְנוֹת הָעֵץ, (8) לַעֲשׂוֹת בְּכָל מְלָאכָת מַחֲשָׁבֹת וְכֵן נָתַן הִי לְבְצַלְאֵל אֶת הַיְכֹלֶת לַעֲסוֹק בְּכָל מְלָאכָת אוֹמְנוֹת שֶׁנִּצְרָכָה לְמִלְאכַת הַמְּשַׁכֵּן²⁵⁹⁶: (לד) (9) וְלַהֲזֹרֵת נָתַן בְּלָבוֹ הִי נָתַן לְבְצַלְאֵל אֶת הַיְכֹלֶת

²⁵⁸⁵ דעת מקרא.

²⁵⁸⁶ רש"י.

²⁵⁸⁷ רש"י: הנשיאים המתינו כדי לראות מה חסר, ובסוף לא נותר מה להביא אלא את אבני השהם ואבני המילואים, ולכן הביאו אותם הנשיאים. בגלל שהנשיאים התעצלו מלכתחילה, התורה הורידה אות י' משמם. רשב"ם: הסיבה שהנשיאים הם שהביאו את אבני השהם היא מכיוון ששמות השבטים שלהם היו חרוצים על אבני השהם. א"ע: הסיבה שדווקא הנשיאים הביאו את אבני השהם ואבני המילואים היא מכיוון שכאשר בני נצלו את מצרים, כל אחד ניצל כפי מעלתו, ולכן דוקא אצל הנשיאים היה את אבני המילואים ואת אבני השהם. כמו כן כתב הא"ע שזהו דבר גדול שלאחר כל כך הרבה זמן נשאר אצל הנשיאים שמן המשחה.
²⁵⁸⁸ עפ"י א"ע.

²⁵⁸⁹ אונקלוס. כלי יקר: לפי שמו של בצלאל, ניכר שהוא זה שאמור לבנות את ביהמ"ק, ומסביר כיצד משמו ניתן להבין שבצלאל אמור לבנות את ביהמ"ק.

²⁵⁹⁰ רש"י.

²⁵⁹¹ רש"י בפרק לא' פס' ג'.

²⁵⁹² רש"י בפרק לא' פס' ג'.

²⁵⁹³ רש"י בפרק לא' פס' ג'.

²⁵⁹⁴ א"ע בפרק לא' פס' ג'.

²⁵⁹⁵ א"ע.

²⁵⁹⁶ דעת מקרא.

ללמד אחרים את מלאכת האומנות,²⁵⁹⁷ הוא וְאֶהְלִיָּאב בֶּן אַחִיסָמֶד לְמִטָּה דָן בצלאל ואהליאב היו עוסקים יחד במלאכת המשכן ובלמוד המלאכה לאחרים: (לה) מִלֵּא אַתֶּם חֲכָמַת לֵב ה' מילא את בצלאל ואהליאב בחכמה, לְעֲשׂוֹת (ה' מילא את בצלאל ואהליאב בחכמה), כך שהם היו יכולים לעשות את הדברים הבאים: כָּל מְלָאכֶת חֲרָשׁ וְחֹשֶׁב כֹּל מְלָאכֶת אֹמְנוֹת וּמְחַשְׁבָּה,²⁵⁹⁸ וְרָקַם בְּתַבְכְּלֵת וּבְאַרְגָּמָן בְּתוֹלְעַת הַשְּׂנִי וּבִשְׂשׁ וְכֵן יָכְלוּ בְצִלְאֵל וְאֶהְלִיָּאב לְעֹסֹק בְּמְלָאכֶת הַרְקָמָה שֶׁל חוּטֵי הַתְּכֵלֶת, הָאֲרָגְמָן, תוֹלְעַת הַשְּׂנִי וְהַשֶּׁשׁ, וְאַרְגָּג וְכֵן יָכְלוּ בְצִלְאֵל וְאֶהְלִיָּאב לְעֹסֹק בְּמְלָאכֶת הָאֲרִיגָה, עָשִׂי כָּל מְלָאכָה וְחֹשְׁבֵי מְחֻשְׁבֹּת בְּצִלְאֵל וְאֶהְלִיָּאב הָיוּ יְכוּלִים לְעֹסֹק בְּכֹל אַחַת מֵהַמְּלָאכֹת שֶׁנִּצְרְכוּ לְצוּרֵךְ עֲבוּדַת הַמִּשְׁכָּן, וְלִתְכַן אֶת הַמְּחַשְׁבוֹת הַלְלוּ:

שמות פרק לו

(א) וְעָשָׂה בְּצִלְאֵל וְאֶהְלִיָּאב וְכֹל אִישׁ חָכֵם לֵב אֲשֶׁר נָתַן יְקֹוֹק חֲכָמָה וְתִבְנוּנָה בְּהִמָּה לְדַעַת לְעֲשׂוֹת אֶת כָּל מְלָאכֶת עֲבֹדַת הַקֹּדֶשׁ לְכֹל אֲשֶׁר צִוָּה יְקֹוֹק בְּצִלְאֵל, אֶהְלִיָּאב וְשָׂר חֲכָמֵי הַלֵּב הַכִּינוּ אֶת כָּל הָאֹמְנוֹת כְּדִי לְהַתְחִיל בְּמְלָאכֶת הַמִּשְׁכָּן.²⁵⁹⁹ (ב) וַיִּקְרָא מֹשֶׁה אֶל בְּצִלְאֵל וְאֶל אֶהְלִיָּאב וְאֶל כָּל אִישׁ חָכֵם לֵב אֲשֶׁר נָתַן יְקֹוֹק חֲכָמָה בְּלִבּוֹ מִשֶּׁה קִרָּא אֵל בְּצִלְאֵל, אֶהְלִיָּאב וְאֵל כָּל חֲכָמֵי הַלֵּב, כָּל אֲשֶׁר נִשְׂאוּ לִבּוֹ לְקָרְבָּה אֶל הַמְּלָאכָה לְעֲשׂוֹת אֹתָהּ מִשֶּׁה קִירַב לְעֲשִׂיַת הַמְּלָאכָה אֶת כָּל מִי שֶׁהָיָה חָכֵם בְּמְלָאכָה.²⁶⁰⁰ (ג) וַיִּקְחוּ מִלִּפְנֵי מֹשֶׁה אֶת כָּל הַתְּרוּמָה אֲשֶׁר הֵבִיאוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לְמְלָאכֶת עֲבֹדַת הַקֹּדֶשׁ לְעֲשׂוֹת אֹתָהּ בְּצִלְאֵל, אֶהְלִיָּאב וְחֲכָמֵי הַלֵּב לְקַחוּ מִמֶּשֶׁה אֶת כָּל הַתְּרוּמָה שֶׁנִּידְּבוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לְצוּרֵךְ עֲשִׂיַת הַמִּשְׁכָּן, (בְּנֵי יִשְׂרָאֵל הֵבִיאוּ אֶת הַתְּרוּמָה אֵל מֹשֶׁה, בְּצִלְאֵל וְאֶהְלִיָּאב וְחֲכָמֵי הַלֵּב לְקַחוּ אֶת הַתְּרוּמָה מִמֶּשֶׁה כְּדִי לְהַתְחִיל לְעֹבֹד בְּמְלָאכֶת הַמִּשְׁכָּן), וְהֵם הֵבִיאוּ אֵלָיו עוֹד נְדָבָה בְּבִקְרָה בְּבִקְרָה גַם בְּבוֹקֵר יוֹם הַמַּחֲרָת, הַמְּשִׁיכּוֹ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לְהֵבִיא אֶת נְדֻבוֹתֵיהֶם לְצוּרֵךְ עֲשִׂיַת הַמִּשְׁכָּן. בְּיוֹם אֶחָד הֵבִיאוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֶת נְדֻבוֹתֵיהֶם לְצוּרֵךְ הַמִּשְׁכָּן, וּבְיוֹם הַמַּחֲרָת הִתְחִילוּ חֲכָמֵי הַלֵּב לְעֹבֹד בְּמְלָאכֶת הַמִּשְׁכָּן, וְגַם בְּיוֹם בּו הִתְחִילוּ חֲכָמֵי הַלֵּב לְעֹבֹד בְּמִשְׁכָּן, הַמְּשִׁיכּוֹ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לְהֵבִיא נְדֻבוֹת לְמִשְׁכָּן.²⁶⁰¹ (ד) וַיָּבִיאוּ כָּל הַחֲכָמִים הָעֹשִׂים אֶת כָּל מְלָאכֶת הַקֹּדֶשׁ הַחֲכָמִים שֶׁעֲסָקוּ בְּמְלָאכֶת בְּנֵי הַמִּשְׁכָּן בְּאוֹ אֵל מֹשֶׁה,²⁶⁰² אִישׁ אִישׁ מִמְּלָאכָתוֹ אֲשֶׁר הִמָּה עֹשִׂים כָּל אֶחָד מֵהַחֲכָמִים הָיָה אַחֲרָאֵי עַל תְּחוּם מְסוּיִים בְּעֲשִׂיַת הַמִּשְׁכָּן, וְכֹל אֶחָד מֵהָאֹמְנִים הָאֵלוֹ בָּא לִפְנֵי מֹשֶׁה.²⁶⁰³ (ה) וַיֹּאמְרוּ אֶל מֹשֶׁה לֵּאמֹר חֲכָמֵי הַלֵּב שֶׁהָיוּ עֹסָקִים בְּעֲשִׂיַת הַמִּשְׁכָּן אָמְרוּ אֵל מֹשֶׁה: מְרִבִּים

²⁵⁹⁷ א"ע.

²⁵⁹⁸ תורה לתשב"ר.

²⁵⁹⁹ אוה"ח, ולא ניתן לומר שהם התחילו במלאכה, שהרי בני" עוד לא נידבו את הנדבות שלהם.

²⁶⁰⁰ א"ע, וה' של לקרבה היא נוספת ללא משמעות מיוחדת.

²⁶⁰¹ רמב"ן, ולדבריו גם ביום השני הביאו בני" נדבה של ממש לצורך המשכן. לפי הרמב"ן, הכסף הנוטר שימש לחזק את בדיק המשכן, אך לא היה כל כך הרבה כסף נותר כדי לנתב את הכסף הנוסף בפרשת פקודי. אוה"ח כתב שביום אחד הביאו את כל הנדבה, וביום השני הביאו רק את המטווים ושאר הדברים, אך הכסף והזהב הביאו כבר ביום הראשון. א"ע: בכל בוקר היו מביאים בני ישראל עוד נדבה ולא רק בוקר המחרת להתחלת בניית המשכן.

²⁶⁰² א"ע, ולדבריו משה היה באוהל מועד בזמן שבאו אליו החכמים.

²⁶⁰³ ספורנו. ההדגשה של התורה היא שלא היה תחום אחד שבו בני ישראל לא המשיכו לנדב לצורך עשיית המשכן.

הָעַם לְהֵבִיא מִדֵּי הָעֶבֶדָה לְמִלְאכָה אֲשֶׁר צִוָּה יְקֹנֵק לַעֲשׂוֹת אֹתָהּ הַנִּדְבָה שֶׁהָעַם מֵבִיאִים לְצוֹרֵךְ הַמִּשְׁכָּן
היא יותר ממה שצריך לשם עשיית המשכן²⁶⁰⁴: (ו) וַיֵּצֵא מֹשֶׁה וַיַּעֲבִירוּ קוֹל בְּמַחְנֵה מֹשֶׁה צִוּוּהָ לְהַעֲבִיר
כְּרוֹז בְּמַחְנֵה²⁶⁰⁵ לְאָמֹר כֵּךְ אָמַר מֹשֶׁה לְכַרוֹז לומר: אִישׁ וְאִשָּׁה אֵל יַעֲשׂוּ עוֹד מִלְאכָה לְתַרּוּמַת הַקֹּדֶשׁ
(הכרוז אמר) אִישׁ וְאִשָּׁה לֹא יַעֲסֻקוּ עוֹד בְּהַפְרַשַׁת תְּרוּמָה לְצוֹרֵךְ בְּנֵיית הַמִּשְׁכָּן²⁶⁰⁶, וַיִּכְלָא הָעַם מִהֵבִיא
בַּעֲקֻבוֹת הַכְּרוֹז הַכְּרוֹז, הָעַם נִמְנַע מִלְהֵבִיא תְּרוּמוֹת נוֹסְפוֹת לְצוֹרֵךְ הַמִּשְׁכָּן²⁶⁰⁷: (ז) וְהַמְּלָאכָה הֵיְתָה דִּים
לְכָל הַמְּלָאכָה לַעֲשׂוֹת אֹתָהּ מִלֵּאכַת הַהִבָּא, הַתְּרוּמוֹת שֶׁל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לְבְנֵיית הַמִּשְׁכָּן, הַסְּפִיקוּ כִּדֵּי
לְסַיֵּם אֶת כָּל מִלְאכַת הַמִּשְׁכָּן²⁶⁰⁸, וְהוֹתֵר מִלֵּאכַת הַתְּרוּמָה הַסְּפִיקָה לְיוֹתֵר מִמָּה שֶׁהִיא צָרִיךְ לְצוֹרֵךְ בְּנֵיית
הַמִּשְׁכָּן²⁶⁰⁹: (ח) וַיַּעֲשׂוּ כָּל חֶכֶם לֵב בַּעֲשֵׂי הַמְּלָאכָה אֵת הַמִּשְׁפָּן חֲכָמֵי הַלֵּב עָשׂוּ אֶת הַמִּשְׁכָּן²⁶¹⁰, אֵת
הִירֵיעוֹת הַתַּחְתּוֹנוֹת שֶׁכִּיסוּ אֶת הַמִּשְׁכָּן, בְּצוּרָה הַבָּאָה: עֶשֶׂר יְרִיעוֹת בְּסֵךְ הַכֹּל הָיוּ לְמִשְׁכָּן עֶשֶׂר יְרִיעוֹת
תַּחְתּוֹנוֹת, שֵׁשׁ מְשֻׁזָּר וְתַכְלֵת וְאַרְגָּמָן וְתוֹלַעַת שָׁנִי חוֹטֵי הִירֵיעוֹת הָיוּ שְׁזוּרִים (כְּלוֹמַר: מוֹרְכָבִים)
מֵאַרְבַּע סוּגִים שֶׁל חוֹטִים דְּקִים: (1) שֵׁשׁ (פֶּשֶׁתָן), (2) תַּכְלֵת (צִמְרֵה הַצְּבוּעַ בְּדָם חִילּוֹן), (3) אֲרָגְמָן (צִמְרֵה שְׁצִבּוּעַ
בְּצִבּוּעַ אֲרָגְמָן), (4) תוֹלַעַת שָׁנִי (צִמְרֵה הַצְּבוּעַ בְּצִבּוּעַ אֲדוּם), הַחוֹטִים הַדְּקִים הָיוּ בְּעִצְמָם שְׁזוּרִים מִשִּׁישָׁה חוֹטִים
שֶׁל אוֹתוֹ הַסּוּג (חוֹט הַשֵּׁשׁ הָיָה שְׁזוּר מִשִּׁישָׁה חוֹטִים שֶׁל שֵׁשׁ), וְכֵן כָּל חוֹט שֶׁשִּׁימַשׁ לַעֲשִׂיית הִירֵיעוֹת הָיָה
מוֹרְכָב מִעֶשְׂרִים וְאַרְבַּע חוֹטִים, כְּרָבִים מְעִשָׂה חֲשֵׁב עֲשָׂה אֹתָם עַל הִירֵיעוֹת עִצְמָן הָיוּ מְצוּיִרִים כְּרוֹבִים
בְּאוֹפֵן שֶׁמִּשְׁנֵי הַצַּדִּים שֶׁל הִירֵיעוֹת הָיוּ מְצוּיִרִים הַכְּרוֹבִים, בְּכָל צֵד הָיָה צִיּוֹר אַחַר שֶׁל הַכְּרוֹבִים: (ט) אֲרָךְ
הִירֵיעָה הָאֶחָת שְׁמֹנֶה וְעֶשְׂרִים בְּאַמָּה וְרֹחַב אַרְבַּע בְּאַמָּה הִירֵיעָה הָאֶחָת אֹרְכָה שֶׁל כָּל יְרִיעָה הִיְתָה
עֶשְׂרִים וְשִׁמוֹנֶה אַמּוֹת, וְרוֹחַב כָּל יְרִיעָה הִיְתָה אַרְבַּע אַמּוֹת, מִדָּה אֶחָת לְכָל הִירֵיעוֹת כָּל הִירֵיעוֹת הָיוּ
בְּאוֹתָהּ מִידָה, כָּל הִירֵיעוֹת הָיוּ בְּאוֹתוֹ גְּדוֹל: אֹרְכָן הָיָה עֶשְׂרִים וְשִׁמוֹנֶה אַמּוֹת וְרוֹחַבָן הָיָה אַרְבַּע אַמּוֹת: (י)
וַיַּחֲבֵר אֵת חֲמֵשׁ הִירֵיעוֹת אֶחָת אֶל אֶחָת חֲכָמֵי הַלֵּב חִיבְרוּ חֲמֵשׁ יְרֵיעוֹת אֶחָת אֶל הַשְּׁנֵי²⁶¹¹ וְחֲמֵשׁ
יְרֵיעוֹת חֲבֵר אֶחָת אֶל אֶחָת וְכֵן אֵת חֲמֵשׁ הִירֵיעוֹת הָאֲחֵרוֹת חִיבְרוּ חֲכָמֵי הַלֵּב אֶחָת לַשְּׁנֵי: (יא) וַיַּעֲשׂוּ
לְלֵאֵת תַּכְלֵת עַל שְׁפַת הִירֵיעָה הָאֶחָת מִקְצֵה בְּמַחְבֶּרֶת בְּקִצָּה חִיבּוּר חֲמֵשׁ הִירֵיעוֹת, עָשׂוּ חֲכָמֵי הַלֵּב
לוֹלְאוֹת תַּכְלֵת, בֵּן עֲשָׂה בְּשֵׁפֶת הִירֵיעָה הַקִּיצוֹנָה בְּמַחְבֶּרֶת הַשְּׁנֵי וְכֵן בְּקִצָּה חִיבּוּר חֲמֵשׁ הִירֵיעוֹת
הָאֲחֵרוֹת עָשׂוּ חֲכָמֵי הַלֵּב לוֹלְאוֹת שֶׁהָיוּ עֲשׂוּיֹת מִחוֹט תַּכְלֵת: (יב) חֲמֵשִׁים לְלֵאֵת עֲשָׂה בִּירֵיעָה הָאֶחָת

²⁶⁰⁴ רש"י. ספורנו: הפריע לחכמים שאין להוסיף או לגרוע מציווי ה' על עשיית המשכן, שלא כמו בבניין הורדוס ובניין שלמה. אוה"ח: הפריע לחכמים שהמטווה הנוסף היה מתקלקל אצלם אם היה נשאר אצלם. א"ע: העם מביאים יותר מידי, והמ' במידי היא מ' היתרון.

²⁶⁰⁵ אונקלוס.

²⁶⁰⁶ אונקלוס. רמב"ן: ממון נקרא מלאכה, וכן נכלל בציווי זה לנשים להפסיק את טוויית החוטים ואת הבאת התרומות למשכן. רשב"ם: הכוונה היא שיפסיקו לטוות. ספורנו: שלא יטוו ומלאכת העצים, אך ניתן להביא עוד נדבות.

²⁶⁰⁷ רש"י.

²⁶⁰⁸ רש"י.

²⁶⁰⁹ רש"י. אוה"ח: למרות שבני ישראל הביאו יותר נדבה ממה שהיה צריך לעשיית המשכן, ה' עשה נס שהכל נכנס לתוך המשכן ולא נשאר דבר מיותר.

²⁶¹⁰ ספורנו: את יריעות המשכן עשו החכמים הגדולים ביותר, ואת הארון עשה בצלאל.

²⁶¹¹ אוה"ח: הסיבה שכתוב בלשון יחיד "ויחבר" הוא משום שמלאכתם של כולם הייתה שווה. בד"כ, כאשר יש מספר אנשים שעוסקים במלאכה מסוימת, יש הבדלים בין איך שבעל מלאכה אחד עשה, לבעל המלאכה האחרים. כאן, למרות שהמלאכה נעשתה על ידי אנשים רבים, המלאכה הייתה זהה אצל כולם.

וְחַמְשִׁים לְלֵאָה עָשָׂה בְקִצָּה הַיְרִיעָה אֲשֶׁר בַּמַּחְבֶּרֶת הַשְּׁנִיָּת בְּכֹל קִצָּה שֶׁל חִיבוּר חֲמֵשׁ הִירִיעוֹת, עֲשׂו
חֲכָמֵי הַלֵּב חֲמִישִׁים לולאות שהיו עשויות מחוט תכלת, מְקַבְּלֵת הַלְּלֵאָה אַחַת אֶל אַחַת הַלולאות שהיו
עַל הַקִּצָּה הָאֶחָד שֶׁל חִיבוּר הִירִיעוֹת הָיו מְקַבְּלוֹת אֶל הַלולאות שֶׁהָיו בְּקִצָּה הַשְּׁנִי שֶׁל חִיבוּר הִירִיעוֹת: (יג)
וַיַּעַשׂ חֲמִישִׁים קָרְסֵי זָהָב חֲכָמֵי הַלֵּב עֲשׂו חֲמִישִׁים קָרְסִים, וּוּיָס, מְזַהָב, וַיַּחְבֵּר אֶת הַיְרִיעֹת אַחַת אֶל אַחַת
בְּקָרְסִים חֲכָמֵי הַלֵּב הִשְׁתַּמְשׂוּ בְּקָרְסִים כְּדִי לַחְבֹּר אֶת יְרִיעוֹת הַמִּשְׁכָּן. חֲכָמֵי הַלֵּב הִכְנִיסוּ אֶת קָרְסֵי הַזָּהָב אֶל
תוֹךְ לולאות התכלת שהיו בקצוות של כל אחת מחמש היריעות המחוברות, וכך חיברו את חמש היריעות
הִירִיעוֹת אֶל חֲמֵשׁ הִירִיעוֹת הָאֲחֵרוֹת, וַיְהִי הַמִּשְׁכָּן אֶחָד עַל יְדֵי חִיבוּר הַלולאות אַחַת אֶל הַשְּׁנִיָּה,
הִירִיעוֹת הַתַּחְתּוֹנוֹת הִפְכוּ לְהִיּוֹת יְרִיעָה אַחַת גְּדוּלָה (שְׁמוֹרֶכֶת מִשְׁנֵי חִיבוּרִים שֶׁל יְרִיעוֹת קִטְנוֹת, בְּכֹל
חִיבוּר הָיו חֲמֵשׁ יְרִיעוֹת שֶׁהָיו מְחוּבְּרוֹת אַחַת אֶל הַשְּׁנִיָּה, וְחֲמֵשׁ הִירִיעוֹת הָיו מְחוּבְּרוֹת לְחֲמֵשׁ הִירִיעוֹת
הָאֲחֵרוֹת עַל יְדֵי קָרְסֵי הַזָּהָב): (יד) וַיַּעַשׂ יְרִיעֹת עֲזִים לְאַהֲלֵ עַל הַמִּשְׁכָּן חֲכָמֵי הַלֵּב עֲשׂו אֶת יְרִיעוֹת
הָעִיזִים שֶׁנִּפְרְסוּ עַל עֶשֶׂר הִירִיעוֹת הַתַּחְתּוֹנוֹת,²⁶¹² עֲשִׂיתִי עֲשֶׂרָה יְרִיעֹת עָשָׂה אֲתֶם בְּסֹךְ הַכֹּל עֲשׂו חֲכָמֵי הַלֵּב
אַחַת עֲשֶׂרָה יְרִיעוֹת עִיזִים²⁶¹³: (טו) אַרְבֵּעַ הַיְרִיעָה הָאַחַת שְׁלֹשִׁים בְּאַמָּה וְאַרְבַּע אַמּוֹת רַחֲב הַיְרִיעָה
הָאַחַת אֹרֶךְ כֹּל אַחַת מֵאַחַת עֲשֶׂרָה הִירִיעוֹת הַיִּתֵּה שְׁלֹשִׁים (30) אַמּוֹת, וְרוּחָב כֹּל אַחַת מֵהִירִיעוֹת הִיא
אַרְבַּע אַמּוֹת, מִדָּה אַחַת לְעֲשִׂיתִי עֲשֶׂרָה יְרִיעֹת כֹּל אַחַת מֵאַחַת עֲשֶׂרָה (11) הִירִיעוֹת נַעֲשֶׂה בְּאוֹתוֹ גּוֹדֵל:
אוֹרֶכֶן הִיא שְׁלֹשִׁים אַמּוֹת וְרוּחָבָן הִיא אַרְבַּע (4) אַמּוֹת: (טז) וַיַּחְבֵּר אֶת חֲמֵשׁ הַיְרִיעֹת לְבָד וְאֶת שֵׁשׁ
הַיְרִיעֹת לְבָד חֲכָמֵי הַלֵּב חִיבְּרוּ אֶת יְרִיעוֹת הָעִיזִים יַחַד בְּשֵׁנֵי קְבוּצוֹת: בְּקְבוּצָה הִירִיעוֹת חֲכָמֵי הַלֵּב חִיבְּרוּ
יַחַד חֲמֵשׁ יְרִיעוֹת עִיזִים, וּבְקְבוּצָה הַשְּׁנִיָּה חִיבְּרוּ שֵׁשׁ יְרִיעוֹת עִיזִים יַחַד: (יז) וַיַּעַשׂ לְלֵאָה חֲמִישִׁים עַל
שְׁפַת הַיְרִיעָה הַקִּיצָּה בַּמַּחְבֶּרֶת וְחֲמִישִׁים לְלֵאָה עָשָׂה עַל שְׁפַת הַיְרִיעָה הַחֲבֶרֶת הַשְּׁנִיָּת חֲכָמֵי הַלֵּב
עֲשׂו חֲמִישִׁים לולאות בקצה של כל אחד מחיבורי יריעות עיזים: (יח) וַיַּעַשׂ קָרְסֵי נְחֹשֶׁת חֲמִישִׁים חֲכָמֵי
הַלֵּב עֲשׂו חֲמִישִׁים קָרְסִים (וּוּיָס) שֶׁהָיו עֲשׂוּיִים מִנְחוּשֶׁת, לְחַבֵּר אֶת הָאַהֲלֵ לְהִיּוֹת אֶחָד מִטְּרַת עֲשִׂיתִי
הַקָּרְסִים הַיִּתֵּה כְּדִי לַחְבֹּר אֶת הִירִיעוֹת אַחַת אֶל הַשְּׁנִיָּה, וְכֹךְ, הָאוּהֵל, כְּלוּמֹר: יְרִיעוֹת הָעִיזִים, חוּבְּרוּ
לְהִיּוֹת אוּהֵל אֶחָד. כְּפִי שֶׁכִּבְּרָ לְמַדְּנוּ, בְּתַחֲלִילָה, חִיבְּרוּ חֲכָמֵי הַלֵּב חֲמֵשׁ יְרִיעוֹת עִיזִים בְּקְבוּצָה אַחַת, וְשֵׁשׁ
יְרִיעוֹת עִיזִים בְּקְבוּצָה הַשְּׁנִיָּה. בְּכֹל אַחַת מֵהַקְּצוּוֹת הָיו לולאות. קָרְסֵי הַנְחוּשֶׁת הוֹכִנְסוּ לְתוֹךְ הַלולאות
וּבְכֹךְ שְׁתֵּי הַקְּבוּצוֹת שֶׁל יְרִיעוֹת הָעִיזִים חוּבְּרוּ לְחִיבוּר אֶחָד שֶׁל אַחַת עֲשֶׂרָה יְרִיעוֹת: (יט) וַיַּעַשׂ מְכֻסָּה
לְאַהֲלֵ עֲרֹת אֵילִם מְאַדְמִים מֵעַל יְרִיעוֹת הָעִיזִים, עֲשׂו חֲכָמֵי הַלֵּב מְכֻסָּה שֶׁהִיא עֲשׂוּי מַעֲרוֹת אֵילִים
מְאַדְמִים, (עוֹרוֹת אֵיל שֶׁצִּבְּעוּ אוֹתָם בְּאֶדֶם לְאַחַר עִיבוּדָם), וּמְכֻסָּה עֲרֹת תְּחָשִׁים מְלִמְעָלָה מֵעַל לְמְכֻסָּה
עוֹרוֹת הָאֵילִים הַמְאַדְמִים עֲשׂו מְכֻסָּה נּוֹסֵף שֶׁהִיא עֲשׂוּי מַעֲרוֹת שֶׁל בַּעַל חִיִּים שֶׁנִּקְרָא תַּחַשׁ. שְׁנֵי הַמְכֻסִּים
הָעֲלִיוֹנִים כִּיסוּ רַק אֶת הַחֶלֶק הָעֲלִיוֹן שֶׁל הַמִּשְׁכָּן, וְלִכֵּן אוֹרֶכֶם הִיא שְׁלֹשִׁים אַמָּה וְרוּחָבָם הִיא עֶשֶׂר אַמּוֹת:
(כ) וַיַּעַשׂ אֶת הַקָּרְשִׁים לְמִשְׁכָּן חֲכָמֵי הַלֵּב עֲשׂו אֶת הַקָּרְשִׁים שֶׁשִּׁמְשׂוּ לְכַתְּלֵי הַמִּשְׁכָּן, עֲצֵי שִׁטִּים קָרְשִׁי
הַמִּשְׁכָּן נַעֲשׂוּ מֵעֲצִים שֶׁנִּקְרָאִים עֲצֵי שִׁטִּים עֲמֻדִים הַקָּרְשִׁים עֲמָדוֹ כְּלָפִי מֵעֵלָה לְפִי מִידַת אֲרֻכָּם: (כא) עֲשֶׂר
אַמּוֹת אַרְבֵּעַ הַקָּרְשִׁים אוֹרְכוֹ שֶׁל כֹּל אֶחָד מֵהַקָּרְשִׁים הִיא עֶשֶׂר אַמּוֹת, וְאַמָּה וְחֲצִי הָאַמָּה רַחֲב הַקָּרְשִׁים הָאֶחָד

²⁶¹² אונקלוס.

²⁶¹³ אונקלוס.

רוחב כל קרש היה אמה וחצי: (כב) שְׁתֵּי יָדַי לְקֶרֶשׁ הָאֶחָד בחלק התחתון של כל אחד מהקרשים, עשו ידות. הידות היו שתי בליטות שיצאו מהחלק התחתון של הקרש. הידות היו בגובה של אמה והם נוצרו כך: כפי שראינו, רוחב כל אחד מהקרשים היה אמה וחצי. עשו חריץ וניסרו חצי אמה שהייתה באמצע הקרש, וכך נשאר בקצוות הקרש שתי בליטות, כל בליטה ברוחב של חצי אמה. לאחר מכן, בכל אחד מקצוות הקרש ניסרו חלל שהיה רחב רבע אמה, וכך נשאר שתי בליטות, כשכל בליטה רחבה רבע אמה. עובי כל אחד מהקרשים היה אמה, ובעובי חרצו בקצוות רבע אמה, כך שנשארה חצי אמה של בליטה, מְשֻׁלְבֹת כל אחת מהידות הייתה מעין שליבה, מדרגה, של סולם. הסולם בנוי מעמודים העומדים על הקרקע ועולים למעלה. בתוך אותם עמודים, ישנם חורים המיועדים שיכניסו לתוכם את שליבות הסולם. ידות הקרשים נעשו כמו שליבות הסולם: כמו שצריך לשייף את שליבות הסולם בראשיהם, כדי שיוכלו להיכנס לתוך החורים שבעמודי הסולם, כך היה צריך לשייף את ידות הקרשים, כדי שיוכלו להלביש עליהן את האדנים, אַחַת אֶל אַחַת הידות היו חרוצות באותה צורה בכל אחד מהקרשים. אם היה שוני במקום עשיית החריצים בקרשים, לא היה ניתן להעמיד את הקרשים אחד ליד השני ללא חלל, שכן האדנים לא היו נכנסים באותו מקום על כל אחד מהחריצים, בְּן עֵשָׂה לְכָל קֶרֶשׁ הַמִּשְׁכָּן כך עשו לכל אחד מקרשי המשכן: (כג) וַיַּעַשׂ אֶת הַקֶּרְשִׁים לְמִשְׁכָּן חֲכָמֵי הַלֵּב עָשׂוּ אֶת הַקֶּרְשִׁים שִׁשִּׁימוּ לְכַתְּלֵי הַמִּשְׁכָּן, עֲשָׂרִים קֶרְשִׁים לַפֶּאֶת נֶגֶב תִּימְנָה לְכוֹתֵל הַדְּרוֹמִי עָשׂוּ חֲכָמֵי הַלֵּב עֲשָׂרִים קֶרְשִׁים: (כד) וְאַרְבָּעִים אֲדָנֵי כֶסֶף עָשָׂה תַּחַת עֲשָׂרִים הַקֶּרְשִׁים בְּסֶדֶךְ הַכֵּל, מִתַּחַת לְעֲשָׂרִים הַקֶּרְשִׁים שֶׁהָיוּ בְּכוֹתֵל הַדְּרוֹמִי שֶׁל הַמִּשְׁכָּן, הָיוּ אַרְבָּעִים אֲדָנִים שֶׁהָיוּ עֲשׂוּיִים מְכֶסֶף, שְׁנַי אֲדָנִים תַּחַת הַקֶּרֶשׁ הָאֶחָד מִתַּחַת לְכָל קֶרֶשׁ הָיוּ שְׁנֵי אֲדָנִים, לְשְׁתֵּי יָדָיו הָאֲדָנִים הָיוּ מוֹלְבָשִׁים עַל הַיְדוֹת שֶׁל הַקֶּרְשִׁים. לְכָל קֶרֶשׁ הָיוּ שְׁתֵּי יְדוֹת, וְעַל כָּל אַחַת מֵהַיְדוֹת הַלְבִּישׁוּ אֶת אֶחָד, וְשְׁנַי אֲדָנִים תַּחַת הַקֶּרֶשׁ הָאֶחָד לְשְׁתֵּי יָדָיו וְכֵן עַל שָׂר הַקֶּרְשִׁים שֶׁבְּכוֹתֵל הַדְּרוֹמִי הַלְבִּישׁוּ שְׁנֵי אֲדָנִים: אֶת אֶחָד עַל כָּל אַחַת מֵהַיְדוֹת: (כה) וְלִצְלַע הַמִּשְׁכָּן הַשֵּׁנִית לַפֶּאֶת צִפּוֹן עָשָׂה עֲשָׂרִים קֶרְשִׁים לְכוֹתֵל הַצְּפוֹנִי שֶׁל הַמִּשְׁכָּן, עָשׂוּ חֲכָמֵי הַלֵּב עֲשָׂרִים קֶרְשִׁים: (כו) וְאַרְבָּעִים אֲדָנִיהֶם כֶּסֶף בְּסֶדֶךְ הַכֵּל, מִתַּחַת לְעֲשָׂרִים (20) הַקֶּרְשִׁים שֶׁהָיוּ בְּכוֹתֵל הַצְּפוֹנִי שֶׁל הַמִּשְׁכָּן, הָיוּ אַרְבָּעִים (40) אֲדָנִים שֶׁהָיוּ עֲשׂוּיִים מְכֶסֶף, שְׁנַי אֲדָנִים תַּחַת הַקֶּרֶשׁ הָאֶחָד מִתַּחַת לְכָל קֶרֶשׁ הָיוּ שְׁנֵי אֲדָנִים, וְשְׁנַי אֲדָנִים תַּחַת הַקֶּרֶשׁ הָאֶחָד וְכֵן עַל שָׂר הַקֶּרְשִׁים שֶׁבְּכוֹתֵל הַצְּפוֹנִי הַלְבִּישׁוּ שְׁנֵי אֲדָנִים: אֶת אֶחָד עַל כָּל אַחַת מֵהַיְדוֹת: (כז) וְלִירְכָתֵי הַמִּשְׁכָּן יָמָּה עָשָׂה שְׁשָׁה קֶרְשִׁים בְּצַד הַמַּעֲרָבִי שֶׁל הַמִּשְׁכָּן, עָשׂוּ חֲכָמֵי הַלֵּב שִׁשָּׁה (6) קֶרְשִׁים: (כח) וְשְׁנַי קֶרְשִׁים עָשָׂה לְמַקְצַעַת הַמִּשְׁכָּן בִּירְכָתֵים חֲכָמֵי הַלֵּב עָשׂוּ עוֹד שְׁנֵי קֶרְשִׁים לְפִינֹת הַמִּשְׁכָּן: קֶרֶשׁ אֶחָד הֵנִיחוּ בְּפִינָה הַצְּפוֹנִית מַעֲרָבִית, וְקֶרֶשׁ נוֹסֵף הֵנִיחוּ בְּפִינָה הַדְּרוֹמִית מַעֲרָבִית. רֹחַב הַקֶּרְשִׁים הַפִּינְתִּיִּים הָיָה גַם הוּא אִמָּה וְחָצִי, אֲלָא שָׂרָק חָצִי אִמָּה שֶׁל הַקֶּרְשִׁים הַפִּינְתִּיִּים הֵייתָה בְּחֻלְל הַמִּשְׁכָּן, וְהָאִמָּה הַנּוֹתֶרֶת כִּיִּסְתָּה אֶת אִמָּת עוֹבֵי הַקֶּרֶשׁ שֶׁהָיָה בְּקֶצֶה הַכוֹתֵל הַדְּרוֹמִי וּבְקֶצֶה הַכֹּתֵל הַצְּפוֹנִי. כֵּן יָצָא שְׂרוֹחַב הַמִּשְׁכָּן הָיָה עֶשֶׂר אִמּוֹת: שֶׁשָּׁה קֶרְשִׁים שֶׁהָיוּ רַחְבִּים אִמָּה וְחָצִי מִלְּאוֹ תִּשְׁעֵי אִמּוֹת וְחָצִי אִמָּה שֶׁל כָּל אֶחָד מֵהַקֶּרְשִׁים הַפִּינְתִּיִּים מִלְּאוֹ עוֹד אִמָּה אַחַת: (כט) וְהָיוּ תוֹאֲמִם מִלְּמַטָּה הַקֶּרְשִׁים הָיוּ חֲרוּצִים בְּחֻלְקֵם הַתַּחְתּוֹן בְּאוֹפֵן שֶׁהָאֲדָנִים לֹא יִחְצְצוּ בֵּינֵיהֶם. לָכֵן, אֶת הַקֶּרְשִׁים הַפִּינְתִּיִּים, הָיָה צָרִיךְ לְחַרוֹץ בְּאוֹתָהּ צוּרָה שֶׁחֲרָצוּ אֶת הַקֶּרְשִׁים שֶׁבְּצַד מַעֲרָב, וְלֹא כַּחֲרִיץ שֶׁחֲרָצוּ בְּקֶרְשִׁים שִׁשִּׁימוּ לְכוֹתֵל הַצְּפוֹנִי וּלְכוֹתֵל הַדְּרוֹמִי, אַחֲרַת הָאֲדָנִים הָיוּ מוֹנְעִים אֶת הַצְּמֵדָה הַקֶּרְשִׁים אֶחָד לְשֵׁנִי, וְיִחְדּוּ יְהִיוּ תַּמִּים אֶל רִאֲשׁוֹ אֶל הַטְּבַעַת הָאֶחָת הַקֶּרְשִׁים הָיוּ מְכוּוֹנִים וּמְחוּבְּרִים בְּרִאֲשֵׁיהֶם עַל יְדֵי טְבַעוֹת. בְּרִאֵשׁ כָּל קֶרֶשׁ, כֹּאֲצַבַּע מִהַקְּצָה

של הקרש, עשו חריץ קטן. החריץ שימש להכנסת טבעת שחיברה כל שני קרשים צמודים (מדובר כאן על כל הקרשים שבמשכן ולא רק על הקרשים שהיו בפנינות), בן עֲשָׂה לְשֵׁנֵיהֶם לְשֵׁנֵי הַמְּקַצְעַת כִּד עֲשׂוּ לַקְרָשִׁים שֶׁנִּמְצָאִים בְּפִינָה הַדְּרוּם מֵעֵרְבִית וְהַצִּפּוֹן מֵעֵרְבִית. הֵיוּ חֲרִיצִים גַּם בַּקְרָשִׁים הַפִּינְתִיִּים, וְכֵן הִיָּה נִיתֵן לַחֲבַר אֶת הַכֹּתֵל הַצְּפוּנִי וְאֶת הַכֹּתֵל הַדְּרוּמִי לְכוֹתֵל הַמְּעֵרְבִי: (ל) וְהָיוּ שְׁמֹנֶה קְרָשִׁים וְאַדְנָיִהֶם כֶּסֶף שֵׁשָׁה עֶשְׂרֵי אֲדָנִים בְּכוֹתֵל הַמְּעֵרְבִי הָיוּ שְׁמוֹנֶה (8) קְרָשִׁים: שֵׁשָׁה קְרָשִׁים וְעוֹד שְׁנֵי קְרָשִׁים פִּינְתִיִּים, וְכֵן הָיוּ שֵׁשָׁה עֶשְׂרֵי אֲדָנִים מִתַּחַת לַקְרָשִׁים אֱלוֹ, שְׁנֵי אֲדָנִים שְׁנֵי אֲדָנִים תַּחַת הַקְרָשׁ הָאֶחָד מִתַּחַת לְכָל אֶחָד מֵהַקְרָשִׁים הָיוּ שְׁנֵי אֲדָנִים שֶׁהָיוּ עֲשׂוּיִים מִכֶּסֶף: (לא) וַיַּעַשׂ בְּרִיחֵי עֵצֵי שִׁטִּים חֲמִשָּׁה לְקָרְשֵׁי צֶלַע הַמִּשְׁכָּן הָאֶחָד לְאֶחָד מֵהַצַּדִּדִּים בָּהֶם הָיוּ קְרָשִׁים שִׁשִּׁימָשׁוּ לְכַתְּלֵי הַמִּשְׁכָּן, עֲשׂוּ חֲמִישָׁה בְּרִיחִים (מְדוּבָר כֵּן עַל הַצַּד הַדְּרוּמִי אוֹ עַל הַצְּפוּנִי, וּבַפְּסוֹק הָבָא מְדוּבָר עַל הַצַּד הַשְּׂנַי). אַרְבַּעַה מֵהַבְּרִיחִים הָיוּ נִכְנָסִים לְתוֹךְ הַטְּבֻעוֹת שֶׁעַל הַקְרָשִׁים. הַבְּרִיחַ הָרֵאשׁוֹן הָיָה נִכְנָס בְּטְבֻעוֹת שֶׁהָיוּ בְּגוֹבַה שְׁתֵּיִם וְחֲצֵי אֲמוֹת מִתַּחַתִּית הַקְרָשׁ מִכּוּוֹן אֶחָד, כְּאִשֶּׁר אֹרֵךְ הַבְּרִיחַ הָיָה חֲמֵשׁ עֶשְׂרֵה אֲמוֹת. הַבְּרִיחַ הַשְּׂנַי הָיָה נִכְנָס גַּם כֵּן לְתוֹךְ הַטְּבֻעוֹת שֶׁהָיוּ בְּגוֹבַה שְׁתֵּיִם וְחֲצֵי אֲמוֹת מִתַּחַתִּית הַקְרָשׁ, אֲךָ הוּא מִיֵּלָא אֶת חֲמֵשׁ עֶשְׂרֵה הָאֲמוֹת שְׁנוֹתֵרוּ מִמְּקוֹם סִיּוּם הַבְּרִיחַ הָרֵאשׁוֹן וְעַד לְסִיּוּם הַכֹּתֵל. הַבְּרִיחַ הַשְּׂלִישִׁי וְהָרְבִיעִי הָיוּ מוֹנַחִים בְּטְבֻעוֹת הָעֲלִיוֹנוֹת בְּאוֹתוֹ וְאֹפֶן בּוֹ הָיוּ מוֹנַחִים הַבְּרִיחַ הָרֵאשׁוֹן וְהַשְּׂנַי. הַבְּרִיחַ הַחֲמִישִׁי הָיָה מוֹנַח בְּתוֹךְ עוֹבֵי הַקְרָשִׁים. בְּתוֹךְ הַקְרָשִׁים הָיָה נִקְבָּ, וְבוֹ הָיָה נִכְנָס הַבְּרִיחַ הַחֲמִישִׁי לְכָל אֹרֵךְ הַכֹּתֵל, דֵּהֵיִנוּ: שְׁלֹשִׁים אֲמוֹת: (לב) וְחֲמִשָּׁה בְּרִיחִים לְקָרְשֵׁי צֶלַע הַמִּשְׁכָּן הַשְּׂנַיִת וְכֵן, בְּכוֹתֵל שֶׁבְּצַד הַמְּקַבֵּיל (הַצְּפוּנִי אוֹ הַדְּרוּמִי), עֲשׂוּ חֲמִישָׁה (5) בְּרִיחִים, וְחֲמִשָּׁה בְּרִיחִים לְקָרְשֵׁי הַמִּשְׁכָּן לְיִרְכָתֵימָה וְכֵן, לְכוֹתֵל הַמְּעֵרְבִי שֶׁל הַמִּשְׁכָּן, עֲשׂוּ חֲמִישָׁה בְּרִיחִים. (אֵלָּא שְׁמִידַת הַבְּרִיחִים בְּצַד הַמְּעֵרְבִי שֶׁל הַמִּשְׁכָּן הָיָה שׁוֹנָה: הַבְּרִיחִים הָעֲלִיוֹנִים וְהַתַּחְתּוֹנִים הָיוּ בְּאוֹרֵךְ שְׁמוֹנֶה אֲמוֹת וְהַאֲמֻצֵּי הָיָה אֹרֵךְ שְׁתֵּים עֶשְׂרֵה אֲמוֹת. הַבְּרִיחַ הַתִּיכוֹן עֵבֵר בְּכָל אֹרֵךְ שְׁמוֹנֶה הַקְרָשִׁים שֶׁהָיוּ בְּצַד הַמְּעֵרְבִי שֶׁל הַמִּשְׁכָּן): (לג) וַיַּעַשׂ אֶת הַבְּרִיחַ הַתִּיכוֹן לְבִרְחַת בְּתוֹךְ הַקְרָשִׁים מִן הַקְּצֵה אֶל הַקְּצֵה וְכֵן עֲשׂוּ חֲכָמֵי הַלֵּב אֶת הַבְּרִיחַ הַאֲמֻצֵּי שֶׁעֵבֵר בְּתוֹךְ הַקְרָשִׁים, שֶׁהָיָה עוֹבֵר לְכָל אֹרֵךְ הַכֹּתֵל. (לְעוֹמַת הַבְּרִיחִים הָעֲלִיוֹנִים וְהַתַּחְתּוֹנִים שֶׁאֹרְכָם הָיָה רַק חֲצֵי מְאוֹרֵךְ הַכֹּתֵל): (לד) וְאֶת הַקְרָשִׁים צִפָּה זָהָב וְכֵן צִיפּוּ חֲכָמֵי הַלֵּב בְּזָהָב, אֶת הַקְרָשִׁים שִׁשִּׁימָשׁוּ כְּכוֹתְלֵי הַמִּשְׁכָּן. צִיפּוּי זֶה נַעֲשֶׂה מִחַתִּיכוֹת שֶׁל זָהָב שֶׁהָיוּ מִחוּבְרוֹת לַקְרָשִׁים עַל יַדֵּי מַסְמָרִים, וְאֶת טְבֻעָתָם עֲשֶׂה זָהָב אֶת הַטְּבֻעוֹת שֶׁהָיוּ עַל הַקְרָשִׁים, עֲשׂוּ חֲכָמֵי הַלֵּב מִזָּהָב, בְּתֵימָם לְבְּרִיחִים הַטְּבֻעוֹת שֶׁעַל הַקְרָשִׁים שִׁשִּׁימָשׁוּ כְּבֵתִים לְבְּרִיחִים, בְּתוֹךְ הַטְּבֻעוֹת הָיוּ מִכְּנִיסִים אֶת הַבְּרִיחִים, וַיִּצְּףּ אֶת הַבְּרִיחִים זָהָב חֲכָמֵי הַלֵּב צִיפּוּ גַם אֶת הַבְּרִיחִים בְּזָהָב: (לה) וַיַּעַשׂ אֶת הַפְּרָכֹת חֲכָמֵי הַלֵּב עֲשׂוּ אֶת הַפְּרוֹכֹת שֶׁחֻצְצָה בֵּין הַקּוֹדֵשׁ לְקֹדֶשׁ הַקְּדָשִׁים, תְּכֵלֶת וְאַרְגָּמָן וְתוֹלַעַת שָׁנִי וְשֵׁשׁ מְשֻׁרָר חֲכָמֵי הַלֵּב שִׁזְרוּ אֶת הַפְּרוֹכֹת מִחוּטִים שֶׁל תְּכֵלֶת (צִמְרַת הַצְּבוּעַ בְּדָם חִילָזוֹן), אֲרָגְמָן (צִמְרַת הַצְּבוּעַ בְּצִבְעַת שֶׁנִּקְרָא אֲרָגְמָן), תוֹלַעַת שָׁנִי (צִמְרַת הַצְּבוּעַ בְּצִבְעַת אָדוּם) וְשֵׁשׁ (פֶּשֶׁתָן). מִכָּל אֶחָד מֵאַרְבַּעַת הַחוּטִים הָאֵלֶּה, הָיוּ מְבִיאִים שִׁישָׁה חוּטִים, שׁוֹזְרִים אֶת הַחוּטִים יַחַד, וְכֵן יֵצֵא שֶׁכָּל חוּט הָיָה מוֹרְכָב מֵעֶשְׂרִים וְאַרְבַּעַה חוּטִים קִטְנִים, מֵעֲשֶׂה חֲשֵׁב עֲשֶׂה אֶתְּהָ פְּרָבִים חֲכָמֵי הַלֵּב עֲשׂוּ אֶת הַפְּרוֹכֹת "מֵעֲשֶׂה חוֹשֵׁב", הֵיִינוּ, שִׁמְשֵׁנִי הַצַּדִּדִּים שֶׁל הַפְּרוֹכֹת הָיוּ צִיּוּרִים שׁוֹנִים, וְהַצִּיּוּרִים הָיוּ דְמוּיוֹת שֶׁל אָדָם: (לו) וַיַּעַשׂ לָהֶם אַרְבָּעָה עֲמוּדֵי שִׁטִּים חֲכָמֵי הַלֵּב עֲשׂוּ אַרְבַּעַה עֲמוּדִים מֵעֵצֵי שִׁטִּים, כְּדֵי שֶׁעַל עֲמוּדִים אֵלֶּה יִהְיֶה נִיתֵן לְתַלּוֹת אֶת הַפְּרוֹכֹת, וַיִּצְפּוּ חֲכָמֵי הַלֵּב צִיפּוּ אֶת עֲמוּדֵי הַשִּׁטִּים בְּזָהָב, וַיִּיָּהֶם זָהָב וְכֵן הוּוּיִם שֶׁהָיוּ עַל הַעֲמוּדִים, (וְעַל וּוּיִם אֵלֶּה תִּלּוּ אֶת הַפְּרוֹכֹת) הָיוּ עֲשׂוּיִים מִזָּהָב, וַיִּצְקוּ לָהֶם אַרְבָּעָה אֲדָנֵי כֶּסֶף וְכֵן הִתִּיכוּ חֲכָמֵי הַלֵּב כֶּסֶף, כְּדֵי לְהַכִּין מִמֶּנּוּ אֶת הָאֲדָנִים

שהיו מתחת לעמודים: (לו) וַיַּעַשׂ מִסָּדָה לְפֶתַח הָאֹהֶל חֲכָמֵי הַלֵּב הַכִּינוּ גַם אֶת הַמִּסָּד, הוּלֹךְ שֶׁהִיא בַּפֶּתַח אוהל מועד, תְּכֵלֶת וְאַרְגָּמָן וְתוֹלַעַת שָׁנִי וְשֵׁשׁ מְשֻׁזָּר הוּלֹךְ הִיא שְׁזוּר מְחוּטִים שֶׁל תְּכֵלֶת (צמר הצבוע בדם חילוון), ארגמן (צמר שצבוע בצבע שנקרא ארגמן), תולעת שני (צמר הצבוע בצבע אדום) ושש (פשתן). מכל אחד מארבעת החוטים האלו, היו מביאים שישה חוטים, שוזרים את החוטים יחד, וכך יצא שכל חוט היה מורכב מעשרים וארבעה חוטים קטנים, מַעֲשֵׂה רֶקֶם הוּלֹךְ נַעֲשָׂה עַל יְדֵי מַעֲשֵׂה רֶקֶמָה, הֵינּוּ שֶׁהַצְּיֹרִים לֹא הָיוּ נֹרְאִים מִשְׁנֵי הַצַּדִּים (בניגוד למעשה חושב): (לח) וְאֵת עֲמוּדָיו חֲמֹשֶׁה חֲכָמֵי הַלֵּב הַכִּינוּ גַם אֶת חֲמֹשֶׁת הָעֲמוּדִים עֲלֵיהֶם עֵמֹד הַמִּסָּד, וְאֵת וְוֵיהֶם חֲכָמֵי הַלֵּב הַכִּינוּ גַם אֶת הוּוּיִם שֶׁהָיוּ עַל הָעֲמוּדִים, וְעֲלֵיהֶם לִפְנֵי אֶת הַמִּסָּד, וְצִפָּה רָאשֵׁיהֶם וְחֲשֻׁקֵיהֶם זָהָב גַם רֹאשֵׁי הָעֲמוּדִים שְׁעֵלֵיהֶם הִעֲמִידוּ אֶת הַמִּסָּד, וגם החישוקים שהיו מסביב לעמודי המסך, נֶעֱשׂוּ מִזֶּהָב, ²⁶¹⁴ וְאֲדָנֵיהֶם חֲמֹשֶׁה נְחֹשֶׁת כֹּל אֶחָד מִחֲמֹשֶׁת הָעֲמוּדִים הִיא מוֹנַח בְּתוֹךְ אֶדְנָן אֶחָד שֶׁהִיא עֲשׂוּי מִנְחוּשֹׁת:

שמות פרק לו

(א) וַיַּעַשׂ בְּצִלְאֵל אֶת הָאָרֶן עֲצֵי שִׁטִּים בְּצִלְאֵל עָשָׂה אֶת הָאָרֶן שֶׁהִיא עֲשׂוּי מַעֲצֵי שִׁטִּים, ²⁶¹⁵ אֲמָתִים וְחֲצִי אַרְבּוֹ וְאִמָּה וְחֲצִי רְחִבּוֹ וְאִמָּה וְחֲצִי קָמָתוֹ מִיְדוֹת הָאָרֶן הֵיוּ: אורך- שתיים וחצי אמות, רוחב – אמה וחצי וגובהו של הארון היה אמה וחצי: (ב) וַיַּצְפֹּהוּ זָהָב טְהוֹר מִבַּיִת וּמְחוּץ בְּצִלְאֵל צִיפָה אֶת הָאָרֶן שֶׁהִיא עֲשׂוּי מַעֲצֵי שִׁטִּים עַל יְדֵי שְׁנֵי אַרְוֹנוֹת: ארון פנימי וארון חיצוני שהיו עשויים מזהב, וכך יצא שהארון האמצעי היה מצופה בזהב, כאשר הכניסו אותו בין הארון הפנימי לארון החיצוני, וַיַּעַשׂ לוֹ זָר זָהָב סָבִיב בְּצִלְאֵל עָשָׂה זָר מִזֶּהָב שֶׁהִיא מְסַבֵּב לָאָרֶן, בַּחֲלָקוֹ הָעֲלִיּוֹן: (ג) וַיִּצַק לוֹ אַרְבַּע טַבַּעוֹת זָהָב עַל אַרְבַּע פְּעֻמָּתָיו בְּצִלְאֵל עָשָׂה אַרְבַּע טַבַּעוֹת זָהָב בְּאֶרְבַּע זְווִיּוֹת הָאָרֶן, וְשִׁתֵּי טַבַּעוֹת עַל צִלְעוֹ הָאֶחָת וְשִׁתֵּי טַבַּעוֹת עַל צִלְעוֹ הַשְּׁנַיִת שְׁתֵּי מֵהַטַּבַּעוֹת הָיוּ עַל צַד אֶחָד שֶׁל הָאָרֶן וְהַשְּׁתֵּי הָאֲחֵרוֹת הָיוּ עַל הַצַּד הַשְּׁנִי שֶׁל הָאָרֶן: (ד) וַיַּעַשׂ בְּיַד עֲצֵי שִׁטִּים וַיַּצֵּף אֹתָם זָהָב בְּצִלְאֵל עָשָׂה מוֹטוֹת שֶׁהֵיוּ עֲשׂוּיִים מַעֲצֵי שִׁטִּים, וְאֵת הַמוֹטוֹת צִיפָה בְּצִלְאֵל בְּזֶהָב: (ה) וַיָּבֵא אֶת הַבָּדִים בְּטַבַּעוֹת עַל צִלְעוֹת הָאָרֶן בְּצִלְאֵל הַכְּנִיס אֶת הַבָּדִים, אֶת הַמוֹטוֹת, לְתוֹךְ הַטַּבַּעוֹת שֶׁהֵיוּ עַל צִדֵי הָאָרֶן, לְשֵׂאת אֶת הָאָרֶן מִטַּרְתֵּי הַבָּדִים הֵייתָה כְּדִי לִשְׂאת בָּהֶם אֶת הָאָרֶן: (ו) וַיַּעַשׂ כְּפָרֶת זָהָב טְהוֹר בְּצִלְאֵל עָשָׂה אֶת הַכְּפוֹרֶת, אֶת הַמְּכַסָּה לָאָרֶן, מִזֶּהָב טְהוֹר, אֲמָתִים וְחֲצִי אַרְבָּה וְחֲצִי רְחִבָּה אורך הכפורת היה שתי אמות וחצי ורחבה של הכפורת היה אמה וחצי: (ז)

²⁶¹⁴ יגעת' רבות בהסבר פסוק זה ולא התבררו לי המדברים מספיק. לכאורה הדבר הפשוט ביותר הוא לחלק בין עמודי החצר שחישוקיהם היו מכסף, לבין עמודי המסך שחישוקיהם היו עשויים מזהב. הדבר שמחזק סברא זו לחלק ביניהם הוא בכך שבכלל לא היה ציווי על חישוקים לעמודי המסך, ואם כן ניתן לחלק ביניהם. אמנם בספר מלאכת המשכן וכליו האריך לבאר שיש אומרים שחישוקי עמודי המסך היו עשויים מכסף, וכיצד ייתכן לומר דבר זה כאשר מפורש בפסוק שהחישוקים היו עשויים מזהב. לעומת זאת, התורה במפורש כותבת (כז, יז) שכל עמודי החצר היו מחושקים כסף, בלי לחלק ולומר שעמודי המסך היו מחושקים בזהב. כמו"כ קשה, מדוע היה צריך לצפות את קרשי הקרשים בזהב, הרי כל הקרש היה מצופה! הנצי"ב הסביר קושי זה אך גם דברים אלו לא זכיתי להבין וה' יאיר עיניי.

²⁶¹⁵ רש"י: על שם שמסר נפשו על המלאכה, התורה כתבה שהוא זה שעשה את הארון. א"ע: הכוונה היא שבצלאל ממש עשה את הארון כיוון שהוא היה היחיד שידע כיצד בונים את הארון על כל הסודות הגלומים בעשייתה. רמב"ן (פרק לו' פס' ח') שכל חכמי הלב עשו את כל הכלים, וכן משמע מאוה"ח שם.

וַיַּעַשׂ שְׁנֵי כְרוּבִים זָהָב בַּצֵּלָאֵל עָשָׂה עַל הַכַּפֹּרֶת אֶת הַכְּרוּבִים, אֶת הַדְּמוּיוֹת שֶׁפָּרְצוּפֵיהֶן הָיוּ בַדְּמוּת תִּינוּק, מִקְשָׁה עָשָׂה אֹתָם בַּצֵּלָאֵל עָשָׂה אֶת הַכְּרוּבִים מִמְּקַשָּׁה אַחַת שֶׁל זָהָב, וְלֹא עַל יַדֵּי חִיבוּר חִלְקֵי זָהָב אֶחָד לְשֵׁנֵי, מִשְׁנֵי קִיצוֹת הַכַּפֹּרֶת כֹּל אֶחָד מֵהַכְּרוּבִים עִמָּד בַּקֶּצֶה אַחֵר שֶׁל הַכַּפֹּרֶת: (ח) כְּרוּב אֶחָד מִקְצֵה מִזְּהָ אֶחָד הַכְּרוּבִים הָיָה בְּצַד אֶחָד שֶׁל הַכַּפֹּרֶת, וְכְרוּב אֶחָד מִקְצֵה מִזְּהָ הַכְּרוּב הַשֵּׁנִי הָיָה בַּקֶּצֶה הַשֵּׁנִי שֶׁל הַכַּפֹּרֶת, מִן הַכַּפֹּרֶת עָשָׂה אֶת הַכְּרוּבִים מִשְׁנֵי קִיצוֹתָיו אֶת הַכְּרוּבִים הַכִּין בַּצֵּלָאֵל מֵאוֹתוֹ גֹּשׁ זָהָב מִמֶּנּוּ הַכִּין אֶת הַכַּפֹּרֶת. בַּצֵּלָאֵל גִּילְף מִגֹּשׁ אֶחָד שֶׁל זָהָב הֵן אֶת הַכַּפֹּרֶת וְהֵן אֶת הַכְּרוּבִים, לְלֹא שֶׁהוֹסִיף זָהָב: (ט) וַיְהִיו הַכְּרוּבִים פְּרָשֵׁי כְנָפַיִם לְמַעַלָּה לְכְרוּבֵי הַזָּהָב הָיוּ כְנַפְיִים שֶׁהָיוּ סוֹכְכִים עַל גְּבֵי הַכַּפֹּרֶת. כְּנַפְיִים אֵלּוּ עַל עַד לְרֵאשֵׁיהֶם שֶׁל הַכְּרוּבִים וּמִשָּׁם סוֹכְכוּ עַל הַכַּפֹּרֶת, כִּךְ שֶׁהָיָה אוֹוִיר שֶׁל עֶשְׂרֵה טַפְחִים בֵּין כְּנַף הַכְּרוּב לְכַפֹּרֶת, סֹכְכִים בְּכַנְפֵיהֶם עַל הַכַּפֹּרֶת כְּנַפֵּי הַכְּרוּבִים סוֹכְכוּ עַל הַכַּפֹּרֶת, וּפְנֵיהֶם אִישׁ אֶל אַחֵיו הַפְּנִים שֶׁל הַכְּרוּבִים הָיוּ אֶחָד מִוֶּל הַשֵּׁנִי, אֶל הַכַּפֹּרֶת הָיוּ פְּנֵי הַכְּרוּבִים פְּנִיהֶם שֶׁל הַכְּרוּבִים יֵהָיו מוֹפְנוּת כִּלְפֵי אִמְצַע הַכַּפֹּרֶת: (י) וַיַּעַשׂ אֶת הַשְּׁלֶחָן עֲצֵי שִׁטִּים חֲכָמֵי הַלֵּב עָשׂוּ אֶת הַשְּׁלֶחָן מֵעֲצֵי שִׁיטִּים, אֲמָתִים אָרְבֹּו וְאִמָּה רָחֲבָו וְאִמָּה וְחֲצֵי קַמָּתוֹ מִיָּדוֹת הַשְּׁלֶחָן הָיוּ: אֹרֶךְ – שְׁתֵּי אַמּוֹת, רֹחַב – אִמָּה אַחַת, וְגוּבְהוּ הָיָה אִמָּה וְחֲצֵי: (יא) וַיִּצַּף אֹתוֹ זָהָב טָהוֹר חֲכָמֵי הַלֵּב צִיפּוּ בְּזָהָב אֶת הַשְּׁלֶחָן שֶׁהָיָה עָשׂוּי מֵעֲצֵי שִׁיטִּים, וַיַּעַשׂ לוֹ זָר זָהָב סָבִיב חֲכָמֵי הַלֵּב עָשׂוּ זָר מִסְבִּיב לְשׁוֹלְחָן: (יב) וַיַּעַשׂ לוֹ מִסְגֶּרֶת טַפַּח סָבִיב חֲכָמֵי הַלֵּב עָשׂוּ מִסְבִּיב לְשׁוֹלְחָן מַעִין מִסְגֶּרֶת שֶׁהֵיטָה גְבוּהָה טַפַּח, שֶׁהִקִּיפָה אֶת הַשְּׁלֶחָן. בְּפִירוּשׁ הַמִּסְגֶּרֶת נִחְלַקוּ רְבוּתֵינוּ הָאֵם הַכוּוֹנָה לְמִסְגֶּרֶת שֶׁהֵיטָה מֵעַל לְטַבְלַת הַשְּׁלֶחָן, אוֹ שְׁמַא הַמִּסְגֶּרֶת הֵיטָה מִתַּחַת לְטַבְלַת הַשְּׁלֶחָן, בֵּין רַגְלֵי הַשְּׁלֶחָן, וַיַּעַשׂ זָר זָהָב לְמִסְגֶּרְתוֹ סָבִיב הָזָר שֶׁעָשׂוּ לְשׁוֹלְחָן הִקִּיף אֶת הַמִּסְגֶּרֶת אוֹתָהּ עָשׂוּ: (יג) וַיִּצַּק לוֹ אַרְבַּע טַבְּעוֹת זָהָב חֲכָמֵי הַלֵּב יִצְקוּ זָהָב וְהִכִּינוּ לְשׁוֹלְחָן אַרְבַּע טַבְּעוֹת מִזָּהָב, וַיִּתֵּן אֶת הַטַּבְּעוֹת עַל אַרְבַּע הַפְּאֵת אֲשֶׁר לְאַרְבַּע רַגְלָיו חֲכָמֵי הַלֵּב שָׁמוּ אֶת טַבְּעוֹת הַזָּהָב בְּזוּוּיּוֹת שֶׁל אַרְבַּע הַרַגְלִיִּים שֶׁל הַשְּׁלֶחָן. לְשׁוֹלְחָן הָיוּ אַרְבַּע רַגְלִיִּים מְרֻבְעוֹת, וּבְזוּוּיּוֹת הַקִּיצוּנוּיּוֹת שֶׁל כֹּל אַחַת מִרַגְלֵי הַשְּׁלֶחָן הוֹנְחוּ הַטַּבְּעוֹת: (יד) לְעֵמֹת הַמִּסְגֶּרֶת הָיוּ הַטַּבְּעוֹת הַטַּבְּעוֹת הָיוּ בְּסִמוּךְ לְמִסְגֶּרֶת שֶׁהֵיטָה מִסְבִּיב לְשׁוֹלְחָן, בְּתֵימִם לְבָדִים הַטַּבְּעוֹת שִׁמְשׁוּ בְּתוֹר בְּתֵימִם לְבָדִים, לְמוֹטוֹת. הָיוּ מְכַנְסִים אֶת הַמוֹטוֹת לְתוֹךְ הַטַּבְּעוֹת, לְשֵׂאת אֶת הַשְּׁלֶחָן הַבָּדִים שֶׁנִּכְנְסוּ לְתוֹךְ הַטַּבְּעוֹת שִׁמְשׁוּ כְּדֵי לְשֵׂאת אֶת הַשְּׁלֶחָן: (טו) וַיַּעַשׂ אֶת הַבָּדִים עֲצֵי שִׁטִּים חֲכָמֵי הַלֵּב עָשׂוּ אֶת הַבָּדִים מֵעֲצֵי שִׁיטִּים, וַיִּצַּף אֹתָם זָהָב חֲכָמֵי הַלֵּב צִיפּוּ אֶת הַבָּדִים בְּזָהָב, לְשֵׂאת אֶת הַשְּׁלֶחָן הַבָּדִים שִׁמְשׁוּ לְנִשְׂיַאת הַשְּׁלֶחָן מִמְּקוֹם לְמְקוֹם: (טז) וַיַּעַשׂ אֶת הַכְּלִים אֲשֶׁר עַל הַשְּׁלֶחָן אֶת קַעְרָתוֹ וְאֶת פְּפֹתָיו וְאֶת מְנַקִּיתוֹ וְאֶת הַקְּשׁוֹת אֲשֶׁר יִסֹּף בְּהֵן זָהָב טָהוֹר חֲכָמֵי הַלֵּב עָשׂוּ אֶת הַכְּלִים שֶׁל הַשְּׁלֶחָן מִזָּהָב טָהוֹר: תְּקַעְרוֹת הֵן הַתְּבִנּוּיּוֹת בֵּהֶן הָיוּ אוֹפִים אֶת לֶחֶם הַפְּנִים. הָיוּ שְׁנֵי סוּגִים שֶׁל תְּבִנּוּיּוֹת בְּתִבְנִית בְּרִזָּל הָיוּ אוֹפִים אֶת לֶחֶם הַפְּנִים וְאֵילּוּ בְּתִבְנִית זָהָב הָיוּ מְנִיחִים אֶת לֶחֶם הַפְּנִים עַל הַשְּׁלֶחָן. הַכַּפּוֹת שִׁמְשׁוּ לְנִתְנִית הַלְּבוּנָה עַל הַשְּׁלֶחָן. הַלְּבוּנָה הִיא סוּג שֶׁל בּוֹשֵׁם שְׁמוּפֵק מֵעֵץ, וּבְכֹל אַחַת מֵהַכַּפּוֹת הִנִּיחוּ קוֹמֵץ לְבוּנָה. יֵשׁ הַסּוּבְרִים שֶׁלְכֹל כַּף הֵיטָה יָדִית אַחַת וְיֵשׁ הַסּוּבְרִים שֶׁהָיוּ לֶחֶן שְׁתֵּי יָדוֹת, וְכֹל יָדִית הֵיטָה מוֹנַחַת עַל לֶחֶם הַפְּנִים הַעֲלִיּוֹן שֶׁבְכֹל מַעְרָכָה, כִּךְ שֶׁהִכְּף הֵיטָה מוֹנַחַת עַל גְּבֵי לֶחֶם הַפְּנִים. הַקְּשׁוֹת הֵן נִרְאוּ כַחֲצָאֵי קִנִּים שֶׁחֲתָכוּ אוֹתָם לְאוֹרְכָם (אַלֵּא שֶׁהַקְּשׁוֹת הָיוּ עֶשְׂוִיּוֹת מִזָּהָב), וְעַל כֹּל אֶחָד מֵהַלְּחָמִים הָיוּ שְׁמִים שֶׁלֶשׁ קְשׁוֹת חוּץ מֵעַל הַלֶּחֶם הַחֲמִישִׁי שֶׁהָיוּ עֲלָיו רַק שְׁתֵּי קְשׁוֹת. אֹרֶךְ הַקְּנִים הָיָה אִמָּה – כְּרוּחַב הַשְּׁלֶחָן. מְנַקִּיּוֹת הֵן אַרְבַּעַת יָתְדוֹת שֶׁהָיוּ בְּאוֹרֶךְ הַשְּׁלֶחָן, וְעַמְדוֹ עַל הַקְּרָקַע וְגוּבְהֶם עֲלָה מֵעַל לְגוּבָה הַשְּׁלֶחָן. בְּתוֹךְ

המנקיות היו מעין נקבים בהם הניחו את הקשוות. "אשר יסך בהם" הכוונה היא לקשוות שסוככו על השולחן: (יז) וַיַּעַשׂ אֶת הַמְּנִרָה זָהָב טָהוֹר חֲכָמֵי הַלֵּב עָשׂוּ אֶת הַמְּנִרָה מִזָּהָב טָהוֹר, מִקָּשָׁה עֲשָׂה אֶת הַמְּנִרָה הַמְּנִרָה נְעִשְׂתָה מִמִּקְשָׁה אַחַת שֶׁל זָהָב, חֲכָמֵי הַלֵּב לָקְחוּ גֹשׁ אֶחָד שֶׁל זָהָב, וְגִילְפוּ מִגֹּשׁ זָהָב זֶה אֶת הַמְּנִרָה, יִרְכָּבָה בְּסִיס הַמְּנִרָה, וְקָנָה הַקְּנָה הָאֲמֻצְעֵי שֶׁל הַמְּנִרָה, גְּבִיעֵיהָ מְעִין כּוֹסוֹת שֶׁהֵיוּ בְּרֹאשׁ כָּל אֶחָד מִקְנֵי הַמְּנִרָה. כּוֹסוֹת אֵלוּ לֹא שִׁימְשׁוּ לְקִיבּוֹל שֶׁמֶן, אֲלֵא שִׁימְשׁוּ לְיוֹפִי, בְּפִתְרֵיהָ בְּלִיטוֹת שֶׁל כִּפְתּוּרִים עֲגוּלִים שֶׁבִלְטוּ מֵהַמְּנִרָה לְצוּרְךָ נוֹי, וּפְרָחֶיהָ צִיּוּרִים שֶׁל פְּרָחִים, בְּלִיטוֹת שֶׁל פְּרָחִים שֶׁהֵיוּ עַל הַמְּנִרָה, מְמִנָּה הִיּוּ (בְּסִיס הַמְּנִרָה, הַקְּנָה שֶׁל הַמְּנִרָה, הַגְּבִיעִים, הַכִּפְתּוּרִים וְהַפְּרָחִים) הֵיוּ מֵאוֹתוֹ גֹּשׁ שֶׁל זָהָב מִמְּנוּ הַיִּיתָה עֲשׂוּיָה הַמְּנִרָה. חֲמֶשֶׁת הַדְּבָרִים הַלְלוּ, לֹא נוֹסְפוּ עַל הַמְּנִרָה לְאַחַר עֲשִׂיתָהּ, אֲלֵא כֹּאשֶׁר גִּילְפוּ אֶת גֹּשׁ זָהָב, גִּילְפוּ אֶת הַגֹּשׁ בְּצוּרָה שֶׁהֵיוּ בָּהּ הַקְּנָה, הִירְךְ, הַגְּבִיעִים, הַכִּפְתּוּרִים וְהַפְּרָחִים: (יח) וְשִׁשָּׁה קָנִים יֵצְאִים מִצִּדֵּיהָ מִצִּדֵּי הַמְּנִרָה יֵצְאוּ בְּסֶךְ הַכֹּל שִׁישָׁה קָנִים (בְּנוֹסֵף לְקְנָה הָאֲמֻצְעִי), שְׁלֹשָׁה קָנֵי מְנִרָה מִצִּדֵּה הָאֶחָד וְשְׁלֹשָׁה קָנֵי מְנִרָה מִצִּדֵּה הַשֵּׁנִי מִכָּל אֶחָד מִצִּדֵּי הַמְּנִרָה יֵצְאוּ שְׁלֹשָׁה קָנִים שֶׁל הַמְּנִרָה: (יט) שְׁלֹשָׁה גְּבִיעִים מְשֻׁקְדִים בְּקָנָה הָאֶחָד עַל שְׁלֹשֶׁת הַקָּנִים שִׁיֵּצְאוּ מִצִּדֵּי אֶחָד שֶׁל הַקְּנָה הָאֲמֻצְעִי שֶׁל הַמְּנִרָה, הֵיוּ שְׁלֹשָׁה גְּבִיעִים עֲלֵיהֶם הֵיוּ חֲרוּצִים חֲרִיצוֹת שֶׁל שְׁקָדִים, בְּפִתְרָהּ וּפְרָחָהּ וְכֵן הָיָה עַל כָּל קְנָה, כִּפְתּוֹר וּפְרָח לְקִישׁוֹט, וְשְׁלֹשָׁה גְּבִיעִים מְשֻׁקְדִים בְּקָנָה אֶחָד בְּפִתְרָהּ וּפְרָחָהּ, עַל שְׁלֹשֶׁת הַקָּנִים שִׁיֵּצְאוּ מִהַצֵּד הַשֵּׁנִי שֶׁל הַקְּנָה הָאֲמֻצְעִי שֶׁל הַמְּנִרָה, הֵיוּ שְׁלֹשָׁה גְּבִיעִים עֲלֵיהֶם הֵיוּ חֲרוּצִים חֲרִיצוֹת שֶׁל שְׁקָדִים, וְהָיָה עַל כָּל קְנָה כִּפְתּוֹר וּפְרָח לְקִישׁוֹט, בֵּן לְשִׁשָּׁת הַקָּנִים הַיֵּצְאִים מִן הַמְּנִרָה כֵּךְ, עַל כָּל אֶחָד מִשְׁשֶׁת הַקָּנִים שִׁיֵּצְאוּ מִהַקְּנָה הָאֲמֻצְעִי הֵיוּ: (א) שְׁלֹשָׁה גְּבִיעִים עִם חֲרִיצוֹת שֶׁל שְׁקָדִים (ב) כִּפְתּוֹר (ג) פְּרָח: (כ) וּבְמְנִרָה אַרְבָּעָה גְּבִיעִים עַל הַקְּנָה הָאֲמֻצְעִי שֶׁל הַמְּנִרָה הֵיוּ אַרְבַּעָה גְּבִיעִים: שְׁלֹשָׁה גְּבִיעִים הֵיוּ עַל הַחֲלֶקֶת הָעֲלִיּוֹן שֶׁל הַקְּנָה הָאֲמֻצְעִי, מֵעַל לְנִקּוֹדַת הַיֵּצִיאָה שֶׁל הַקָּנִים, וְגִבִיעַ אֶחָד שֶׁהָיָה מִתַּחַת לְנִקּוֹדַת יֵצִיאַת הַקָּנִים, מְשֻׁקְדִים בְּפִתְרֵיהָ וּפְרָחֶיהָ עַל הַקְּנָה הָאֲמֻצְעִי הֵיוּ גַם כִּפְתּוּרִים וּפְרָחִים עֲלֵיהֶם הֵיוּ חֲרִיצוֹת שֶׁל שְׁקָדִים: (כא) וּכְפִתְרָהּ תַּחַת שְׁנֵי הַקָּנִים מְמִנָּה בְּנִקּוֹדַת הַיֵּצִיאָה שֶׁל שְׁנֵי הַקָּנִים הָרֵאשׁוֹנִים מִהַקְּנָה הָאֲמֻצְעִי, הֵיכָה כִּפְתּוֹר, וּכְפִתְרָהּ תַּחַת שְׁנֵי הַקָּנִים מְמִנָּה וְכֵן, בְּנִקּוֹדַת הַיֵּצִיאָה שֶׁל שְׁנֵי הַקָּנִים הַשְּׁנָיִים מִהַקְּנָה הָאֲמֻצְעִי, הֵיכָה כִּפְתּוֹר, וּכְפִתְרָהּ תַּחַת שְׁנֵי הַקָּנִים מְמִנָּה בְּנִקּוֹדַת הַיֵּצִיאָה שֶׁל שְׁנֵי הַקָּנִים הַשְּׁלִישִׁים מִהַקְּנָה הָאֲמֻצְעִי, הֵיכָה כִּפְתּוֹר, לְשִׁשָּׁת הַקָּנִים הַיֵּצְאִים מְמִנָּה כֵּךְ יֵשׁ לַעֲשׂוֹת לְשִׁשָּׁת הַקָּנִים שִׁיֵּצְאוּ מִהַקְּנָה הָאֲמֻצְעִי: יֵשׁ לַעֲשׂוֹת לְכָל אֶחָד מֵהֶם אֶת הַגְּבִיעִים, הַכִּפְתּוּרִים וְהַפְּרָחִים: (כב) בְּפִתְרֵיהֶם וְקָנָתָם מְמִנָּה הִיּוּ הַכִּפְתּוּרִים וְהַקָּנִים הֵיוּ מִהַמְּנִרָה, מֵאוֹתוֹ גֹּשׁ זָהָב מִמְּנוּ עָשׂוּ אֶת הַמְּנִרָה, בְּלָהּ מִקָּשָׁה אַחַת זָהָב טָהוֹר כָּל הַמְּנִרָה הַיִּיתָה עֲשׂוּיָה מִקְשָׁה זָהָב, מֵאוֹתוֹ גֹּשׁ זָהָב: (כג) וַיַּעַשׂ אֶת נִרְתֵּיהָ שְׁבָעָה חֲכָמֵי הַלֵּב עָשׂוּ אֶת שְׁבַעַת נְרוֹת הַמְּנִרָה, מְעִין כּוֹסִיּוֹת שֶׁלְתוֹכָן שִׁפְכוּ אֶת הַשֶּׁמֶן וְנִתְּנוּ אֶת הַפְּתִילוֹת, וּמִלְקָחֶיהָ וּמִחֲתָתֶיהָ הַמִּלְקָחִיִּים שֶׁהֵיוּ מְעִין צְבָתוֹת וְעַל יְדֵיהֶן הַכֶּהֶן הָיָה אוֹחוֹ בְּפִתִּילוֹת הַמְּנִרָה כְּדִי לְהוֹצִיא אֶת הַפְּתִילוֹת הַמְּשׁוּמְשׁוֹת, וְהַמְּחַתּוֹת שֶׁהֵיוּ מְעִין יַעִים בְּהֶם הֵיוּ חוֹתִים אֶת הָאֶפֶר שֶׁהִצְטַבַּר בְּתוֹךְ הַנְּרוֹת, זָהָב טָהוֹר הַנְּרוֹת, הַמִּלְקָחִיִּים וְהַמְּחַתּוֹת הֵיוּ עֲשׂוּיִים מִזָּהָב טָהוֹר: (כד) כִּכָּר זָהָב טָהוֹר עָשָׂה אֶתָּה וְאֶת כָּל בְּלִיָּהּ סֶךְ כָּל זָהָב שֶׁהִשְׁתַּמְשׁוּ בוֹ לַעֲשִׂיַת הַמְּנִרָה וְכִלְיָהּ (הַמִּלְקָחִיִּים וְהַמְּחַתּוֹת) הֵיכָה בְּמִשְׁקַל שֶׁל כִּיכָר זָהָב: (כה)

וַיַּעַשׂ אֶת מִזְבַּח הַקְּטֹרֶת חֲכָמֵי הַלֵּב עָשׂוּ אֶת מִזְבַּח הַקְּטֹרֶת, הַמִּזְבַּח הַפְּנִימִי, עֲצֵי שִׁטִּים הַמִּזְבַּח הַפְּנִימִי הָיָה עָשׂוּי מֵעֵצֵי שִׁטִּים, אֲמָה אֲרָבֹה וְאֲמָה רְחִבּוֹ רְבֹעַ מִידוֹת הַמִּזְבַּח הַפְּנִימִי הָיוּ: אֹרֶךְ – אֲמָה, וְרוּחַב – אֲמָה, וְאֲמָתִים קָמְתוֹ גֹּבַהּ הַמִּזְבַּח הַפְּנִימִי הָיָה שְׁתֵּי אַמּוֹת, מִמָּנּוֹ הָיוּ קִרְנֹתָיו קַרְנוֹת הַמִּזְבַּח הַפְּנִימִי הָיוּ עֲשׂוּיֹת מֵאוֹתָם לֹחוֹת שֶׁל עֲצֵי שִׁטִּים מֵהֶם הָיוּ עֲשׂוּיֹת הַדְּפְנוֹת שֶׁל הַמִּזְבַּח, וְלֹא הוֹסִיפוּ אוֹתָן לְאַחַר מִכּוֹ: (כו) וַיִּצַף אוֹתוֹ זָהָב טָהוֹר חֲכָמֵי הַלֵּב צִיפוּ אֶת הַמִּזְבַּח הַפְּנִימִי בַזָּהָב טָהוֹר, אֶת גִּגּוֹ וְאֶת קִירְתָּיו סָבִיב וְאֶת קִרְנֹתָיו חֲכָמֵי הַלֵּב צִיפוּ בַזָּהָב אֶת גִּג הַמִּזְבַּח, אֶת דְּפְנוֹת הַמִּזְבַּח וְאֶת קַרְנוֹת הַמִּזְבַּח, וַיַּעַשׂ לוֹ זָר זָהָב סָבִיב חֲכָמֵי הַלֵּב עָשׂוּ זָר מִזָּהָב שֶׁהִקִּיף אֶת הַמִּזְבַּח הַפְּנִימִי: (כז) וְשְׁתֵּי טַבְעוֹת זָהָב עָשָׂה לוֹ מִתַּחַת לְזָרוֹ חֲכָמֵי הַלֵּב עָשׂוּ שְׁתֵּי טַבְעוֹת זָהָב מִתַּחַת לְזָר שֶׁהִקִּיף אֶת הַמִּזְבַּח, עַל שְׁתֵּי צִלְעוֹתָיו חֲכָמֵי הַלֵּב עָשׂוּ שְׁתֵּי טַבְעוֹת עַל שְׁנֵי צַדֵּי הָאָרוֹן. בְּכָל צֶדֶד עָשׂוּ שְׁתֵּי טַבְעוֹת, וְכַךְ מִבּוֹאֵר שֶׁהָיוּ בְּסֶךְ הַכֹּל אַרְבַּע טַבְעוֹת, עַל שְׁנֵי צַדָּיו הַטַּבְעוֹת הָיוּ בְּשְׁנֵי הַצַּדִּים הַשּׁוֹנִים שֶׁל הַמִּזְבַּח הַפְּנִימִי, לְבָתִּים לְבָדִים לְשֵׁאת אוֹתוֹ בָּהֶם הַטַּבְעוֹת שִׁמְשׁוּ לְבָתִּים שֶׁל הַבָּדִים, כְּדֵי שִׁיּוּכְלוּ לְשֵׁאת אֶת הַמִּזְבַּח. אֶת הַמוֹטוֹת, הַבָּדִים, הַכְּנִיסוּ לְתוֹךְ הַטַּבְעוֹת, וְכַךְ הָיָה נִיֵּתֵן לְשֵׁאת אֶת הַמִּזְבַּח: (כח) וַיַּעַשׂ אֶת הַבָּדִים עֲצֵי שִׁטִּים חֲכָמֵי הַלֵּב עָשׂוּ אֶת הַבָּדִים מֵעֵצֵי שִׁטִּים, וַיִּצַף אוֹתָם זָהָב חֲכָמֵי הַלֵּב צִיפוּ אֶת הַבָּדִים בַּזָּהָב: (כט) וַיַּעַשׂ אֶת שֶׁמֶן הַמִּשְׁחָה קָדֵשׁ וְכֵן עָשׂוּ חֲכָמֵי הַלֵּב אֶת שֶׁמֶן הַמִּשְׁחָה, שְׂכַאשֶׁר מִשְׁתַּמְשִׁים בּוֹ וּמוֹשָׁחִים בּוֹ אֶת כָּלִי הַמִּשְׁכָּן, הֵם מִתְקַדְּשִׁים,²⁶¹⁶ וְאֶת קְטֹרֶת הַסַּמִּים טָהוֹר וְכֵן עָשׂוּ חֲכָמֵי הַלֵּב אֶת קְטֹרֶת הַסַּמִּים מִבְּשָׂמִים שֶׁלֹּא הֵייתָה בָּהֶם פְּסוּלָה,²⁶¹⁷ מֵעֲשֵׂה רֶקֶח חֲכָמֵי הַלֵּב הִכִּינוּ אֶת הַבְּשָׂמִים כְּפִי שְׂמִיכִינִים מִרְקָחוֹת:²⁶¹⁸

שמות פרק לח

(א) וַיַּעַשׂ אֶת מִזְבַּח הָעֹלָה עֲצֵי שִׁטִּים חֲכָמֵי הַלֵּב עָשׂוּ אֶת מִזְבַּח הָעֹלָה, הַמִּזְבַּח הַחִיצוֹנִי עָלִיו הַקְּרִיבוּ אֶת הַקְּרִבְנוֹת, מֵעֵצֵי שִׁטִּים, חֲמֵשׁ אַמּוֹת אֲרָבֹה וְחֲמֵשׁ אַמּוֹת רְחִיבוֹ רְבֹעַ גַּם הָאֹרֶךְ גַּם הָרוּחַב שֶׁל מִזְבַּח הָעֹלָה הָיָה חֲמֵשׁ אַמּוֹת, כַּךְ שִׁיּוּצָא שֶׁהַמִּזְבַּח הָיָה בְּצוּרַת רִיבּוּעַ, וְשִׁלְשׁ אַמּוֹת קָמְתוֹ גֹּבַהּוֹ שֶׁל הַמִּזְבַּח הָיָה שֶׁלשׁ אַמּוֹת כְּפִי שְׂכַתְּבֵנוּ, כּוּוֹנֵת הַתּוֹרָה בְּכַךְ שֶׁאִמְרָה שְׂגוּבָה הַמִּזְבַּח הוּא שֶׁלשׁ אַמּוֹת הֵיא, שֶׁמֵהֶסוּבֹב וּמֵעֹלָה הָיוּ שֶׁלשׁ אַמּוֹת, אֲדָךְ הָיוּ עוֹד שֶׁבַע אַמּוֹת מִתַּחַת וְכַךְ יוּצָא שֶׁהַמִּזְבַּח הָיָה גְבוּהַ בְּסֶךְ הַכֹּל עֶשֶׂר אַמּוֹת: (ב) וַיַּעַשׂ קִרְנֹתָיו עַל אֲרְבַּע פְּנֵי חֲכָמֵי הַלֵּב עָשׂוּ קַרְנוֹת לְמִזְבַּח בְּכָל אַחַת מֵאַרְבַּע פְּיּוֹת הַמִּזְבַּח, מִמָּנּוֹ הָיוּ קִרְנֹתָיו קַרְנוֹת מִזְבַּח הָעֹלָה הָיוּ עֲשׂוּיֹת מֵאוֹתָם לֹחוֹת שֶׁל עֲצֵי שִׁטִּים מֵהֶם הָיוּ עֲשׂוּיֹת הַדְּפְנוֹת שֶׁל הַמִּזְבַּח, וְלֹא הוֹסִיפוּ אוֹתָן לְאַחַר מִכּוֹ, וַיִּצַף אוֹתוֹ נְחֹשֶׁת חֲכָמֵי הַלֵּב צִיפוּ אֶת הַמִּזְבַּח הַחִיצוֹנִי בְּנְחוֹשֶׁת: (ג) וַיַּעַשׂ אֶת כָּל פְּלֵי הַמִּזְבַּח חֲכָמֵי הַלֵּב עָשׂוּ אֶת כָּל הַכְּלִים שֶׁשִׁימְשׁוּ לְעִבּוֹדַת הַמִּזְבַּח, אֶת הַסִּירָה (חֲכָמֵי הַלֵּב עָשׂוּ) פִּסְכַּתָּר, מַעִין דָּלִי, שְׁלֹתוֹכּוֹ שְׂמוֹ אֶת הַדָּשֵׁן שֶׁל הַמִּזְבַּח, וְאֶת הַיַּעֲנִים (וְכֵן עָשׂוּ חֲכָמֵי הַלֵּב) מִגְּרָפּוֹת שֶׁבַעֲזָרְתָן גִּרְפוּ אֶת הַדָּשֵׁן, וְאֶת הַמִּזְרָקֹת (וְכֵן עָשׂוּ חֲכָמֵי הַלֵּב) כָּלִי קִיבּוֹל בְּהֶם קִיבְלוּ אֶת דָּם הַקְּרָבֹן, אֶת הַמִּזְלָגָה (וְכֵן עָשׂוּ

²⁶¹⁶ רש"י פרק ל" פסוק ל'.

²⁶¹⁷ ספורנו.

²⁶¹⁸ רמב"ן: הסיבה שלא מוזכרים כאן כל הפרטים כמו שמצאנו שמוזכרים כל הפרטים בכלי המשכן האחרים היא מכיוון שלא נאמרה בהם הצוואה כאשר סיימו לעשות כן.

חכמי הלב) מזלגות ששימשו לצורך הפיכת הבשר על גבי המזבח, וְאֵת הַמִּחְתָּת (וכן עשו חכמי הלב) מחנות, מעין יעים, בעזרתם לקחו גחלים מהמזבח כדי לשים אותם על גבי המזבח הפנימי לצורך הקטורת, כָּל בָּלְיוֹ עֲשֵׂה נְחֹשֶׁת את כל הכלים ששימשו לעבודת המזבח, עשו חכמי הלב מנחושת: (ד) וַיַּעַשׂ לַמִּזְבֵּחַ מִכָּבֶד מַעֲשֵׂה רֶשֶׁת נְחֹשֶׁת חכמי הלב עשו למזבח החיצון "מכבר", רשת מנחושת. רשת הנחושת עטפה את המזבח, הייתה גבוהה אמה והייתה על האמה השישית של המזבח, כאשר תחתיתה הגיעה עד לחצי הגובה של המזבח, תַּחַת בְּרִכְבּוֹ מִלְמַטָּה עַד חֲצִיו כרכוב המזבח הוא הסובב. באמה השביעית של המזבח הייתה בליטה לשם נוי שהקיפה את כל המזבח שנקראה "סובב". על בליטה זו, שגובהה טפח, היו חרוצים ציורים של פרחים, ציצים (ענפים) וקלעים (מעין צמות). התורה מצווה לתלות את מכבר הנחושת מתחת לסובב, וכך יצא שהחלק העליון של המכבר הגיע לקצה התחתון של הסובב והקצה התחתון של המכבר הגיע למחצית גובהו של המזבח: (ה) וַיִּצַק אַרְבַּע טַבָּעוֹת בְּאַרְבַּע הַקְּצוֹת לְמִכְבַּר הַנְּחֹשֶׁת חכמי הלב יצקו ארבע טבעות נחושת, ושמרו את הטבעות בפינות המזבח, על רשת הנחושת, בְּתֵימִים לְבַדִּים הטבעות שימשו לבתים לבדים, את המוטות הכניסו בטבעות שהיו בפינות המזבח, וכך נשאו את המזבח: (ו) וַיַּעַשׂ אֵת הַבַּדִּים עֲצֵי שִׁטִּים חכמי הלב עשו את הבדים מעצי שיטים, וַיִּצַף אֹתָם נְחֹשֶׁת חכמי הלב ציפו את הבדים בנחושת: (ז) וַיָּבֵא אֵת הַבַּדִּים בְּטַבָּעוֹת עַל צִלְעוֹת הַמִּזְבֵּחַ לְשֵׂאת אוֹתוֹ בָּהֶם חכמי הלב הכניסו את הבדים לתוך הטבעות שהיו בזוויות המזבח, נְבוֹב לַחַת עֲשֵׂה אוֹתוֹ חכמי הלב עשו את לוחות המזבח כך שהוא יהיה חלול. כפי שראינו מידות המזבח היו חמש אמות אורך, חמש אמות רוחב ושלוש אמות גובה. התורה אומרת שתוך המזבח היה חלול: (ח) וַיַּעַשׂ אֵת הַפִּיּוֹר נְחֹשֶׁת חכמי הלב עשו את הכיור מנחושת, וְאֵת כַּנּוֹ נְחֹשֶׁת חכמי הלב עשו גם את בסיס הכיור מנחושת, בְּמִרְאֵת הַצְּבָאוֹת במראות שהשתמשו בהן הנשים להתייפות. עכשיו השתמשו במראות האלה לצורך מלאכת המשכן, ²⁶¹⁹ אֲשֶׁר צָבְאוֹ פָתַח אֶהָל מוֹעֵד את המראות נתנו הנשים שנאספו אל פתח אוהל מועד, ²⁶²⁰ לאוהלו של משה שנקרא עד להקמת המשכן אוהל מועד ²⁶²¹: (ט) וַיַּעַשׂ אֵת הַחֲצֵר חכמי הלב עשו את חצר המשכן, לְפָאתַי נָגַב תִּימָנָה בצד הדרומי של החצר, קַלְעֵי הַחֲצֵר שֵׁשׁ מְשֻׁזָּר הקלעים, היריעות היו שזורות מפשתן, מֵאָה בְּאַמָּה אורך הקלעים בצד הדרומי של החצר היה מאה אמות: (י) עֲמוּדֵיהֶם עֲשִׂים הקלעים בצד הדרומי של חצר המשכן, היו פרוסים על עשרים עמודים, וְאֲדָנֵיהֶם עֲשִׂים נְחֹשֶׁת העמודים היו נתונים בתוך עשרים אדני נחושת, כל עמוד היה נתון בתוך אדן אחד, וְוֵי הָעֲמֻדִים וְחֲשֻׁקֵיהֶם כֶּסֶף הווים שהיו על העמודים וכן החישוקים, החוטים שהקיפו את העמודים, היו עשויים מכסף: (יא) וְלִפְאֵת צָפוֹן בצד הצפוני של החצר,

²⁶¹⁹ רש"י וא"ע, אלא שנחלקו בטעם שהביאו את המראות. רש"י כותב שהיה זה חלק מהנדבה ומשה רבינו לא רצה לקבל את המראות הללו מפני שהיה מואס בהם עד שה' אמר לו שיש לקבלם מכיוון שעל ידי מראות אלו היו מביאות את בעליהן לידי תאוה וכך נולדו צבאות ישראל במצרים. א"ע כתב שעכשיו, נשים אלו החליטו לפרוש מתאוות העולם. כמו כן כתב הא"ע שלא כתבה התורה את מידת הכיור, אך השתמשו בכל המראות כדי לעשות את הכיור וזה היה גודלה. יש המפרשים שלא עשו את הכיור מהמראות עצמם, אלא מכרו את המראות, ובכסף שהתקבל על המראות, קנו נחושת לעשיית הכיור. כמו כן יש הסוברים שרק החלק הפנימי היה מנחושת, ואילו החלק החיצוני היה מהמראות שהיו.

²⁶²⁰ רש"י. אונקלוס: הנשים נאספו כדי להתפלל. ספורנו: הנשים נאספו כדי לשמוע את דבר ה'.
²⁶²¹ רמב"ן, שהרי עוד לא בנו את המשכן. כמו"כ אומר הרמב"ן שמשה מאס דווקא במראות למרות שהוא כן קיבל כומזים, מכיוון שחששו היה לבנות כלי שלם מכלים אלו. הכלי יקר כותב שהכוונה באוהל מעד הוא לפתח האוהל שלהם עצמם.

מָאָה בְּאֵמָה אורך הקלעים בצד הצפוני של החצר היה גם כן מאה אמות, **עֲמוּדֵיהֶם עֲשָׂרִים** הקלעים בצד הצפוני של חצר המשכן, היו פרוסים על עשרים עמודים, **וְאֲדָנֵיהֶם עֲשָׂרִים נְחֹשֶׁת** העמודים היו נתונים בתוך עשרים אדני נחושת, כל עמוד היה נתון בתוך אדן אחד, **וְוַיִּהְיוּ הָעֲמוּדִים וְחֲשֻׁקֵיהֶם כֶּסֶף** הווים שהיו על העמודים וכן החישוקים, החוטים שהקיפו את העמודים, היו עשויים מכסף: **(יב) וְלִפְאֵת יָם** בצד המערבי של חצר המשכן, **קָלְעִים חֲמִשִּׁים בְּאֵמָה** הקלעים היו פרוסים לאורך חמישים אמה, **עֲמוּדֵיהֶם עֲשָׂרָה** הקלעים בצד המערבי של חצר המשכן, היו פרוסים על עשרה עמודים, **וְאֲדָנֵיהֶם עֲשָׂרָה** העמודים היו נתונים בתוך עשרה אדני נחושת, כל עמוד היה נתון בתוך אדן אחד, **וְוַיִּהְיוּ הָעֲמוּדִים וְחֲשֻׁקֵיהֶם כֶּסֶף** הווים שהיו על העמודים וכן החישוקים, החוטים שהקיפו את העמודים, היו עשויים מכסף: **(יג) וְלִפְאֵת קְדָמָה מִזְרָחָה חֲמִשִּׁים אֲמָה** גם בצד המזרחי של חצר המשכן היה אורך החצר חמישים אמה: **(יד) קָלְעִים חֲמִשׁ עֲשָׂרָה אֲמָה אֶל הַכְּתָף** מהעבר האחד של הצד המזרחי של חצר המשכן, מילאו הקלעים אורך של חמש עשרה אמה, **עֲמוּדֵיהֶם שְׁלֹשָׁה וְאֲדָנֵיהֶם שְׁלֹשָׁה** הקלעים שמילאו חמש עשרה אמה אלו, היו מונחים על גבי שלשה עמודים, כאשר כל אחד מהעמודים היה נתון על אדן אחד: **(טו) וְלִכְתָּף הַשְּׂנִית מִזֶּה וּמִזֶּה לְשַׁעַר הַחֹצֵר קָלְעִים חֲמִשׁ עֲשָׂרָה אֲמָה** מהעבר השני של הצד המזרחי של חצר המשכן, מילאו הקלעים חמש עשרה אמה נוספים, **עֲמוּדֵיהֶם שְׁלֹשָׁה וְאֲדָנֵיהֶם שְׁלֹשָׁה** הקלעים שמילאו חמש עשרה אמה אלו, היו מונחים על גבי שלשה עמודים, כאשר כל אחד מהעמודים היה נתון על אדן אחד: **(טז) כָּל קָלְעֵי הַחֹצֵר סָבִיב שֵׁשׁ מִשֹּׁזָר** כל הקלעים שהקיפו את החצר היו שזורים מפשתן: **(יז) וְהָאֲדָנִים לְעֲמוּדִים נְחֹשֶׁת** האדנים שלתוכם הכניסו את העמודים שהקיפו את חצר המשכן היו עשויים מנחושת, **וְוַיִּהְיוּ הָעֲמוּדִים וְחֲשֻׁקֵיהֶם כֶּסֶף** הווים שהיו על גבי העמודים (שעליהם תלו את הקלעים) וכן החוטים שהקיפו את העמודים, היו עשויים מכסף, **וְצִפּוּי רְאִשֵׁיהֶם כֶּסֶף** ראשי העמודים שבחצר היו מצופים בכסף, **וְהֵם מְחֻשָּׁקִים כֶּסֶף כָּל עֲמוּדֵי הַחֹצֵר** כל עמודי החצר היו מוקפים בחוטים שהיו עשויים מכסף: **(יח) וּמִסָּדָף שַׁעַר הַחֹצֵר** המסך שהיה בפתח החצר, בצד המזרחי של החצר, **מַעֲשֵׂה רִקְם** המסך נעשה על ידי מעשה רקמה, היינו שהציוורים לא היו נראים משני הצדדים, **תְּכֵלֶת וְאַרְגָּמָן וְתוֹלַעַת שָׁנִי וְשֵׁשׁ מִשֹּׁזָר** המסך היה עשוי משזירה של חוטי תכלת, ארגמן, תולעת שני ושש. כל חוט של הוילון היה שזור (כלומר: מורכב מארבעה סוגים של חוטים דקים: 1) שש (פשתן), 2) תכלת (צמר הצבוע בדם חילזון), 3) ארגמן (צמר שצבוע בצבע ארגמן), 4) תולעת שני (צמר הצבוע בצבע אדום), החוטים הדקים היו בעצמם שזורים משישה חוטים של אותו הסוג (חוט השש היה שזור משישה חוטים של שש), וכך כל חוט ששימש לעשיית היריעות היה מורכב מעשרים וארבעה חוטים, **וְעֲשָׂרִים אֲמָה אָרְךָ** אורך המסך היה עשרים אמה, **וְקוֹמָה בְּרֹחַב חֲמִשׁ אַמּוֹת** גובהו של המסך היה חמש אמות, **לְעֲמֹת קָלְעֵי הַחֹצֵר** גובה המסך היה כגובה של קלעי החצר עצמם²⁶²²: **(יט) וְעֲמוּדֵיהֶם אַרְבָּעָה** המסך עמד על ארבעה עמודים, **וְאֲדָנֵיהֶם אַרְבָּעָה נְחֹשֶׁת** כל עמוד היה נתון בתוך אדן שהיה עשוי מנחושת, וכך יוצא שהיו בסך הכל ארבעה אדנים מנחושת, **וְוַיִּהְיוּ כֶּסֶף** הווים שהיו על גבי העמודים (שעליהם תלו את המסך), **וְצִפּוּי רְאִשֵׁיהֶם** הציפוי שהיה בחלק העליון של העמודים

עליהם עמד המסך, וְחִשְׁקֵיהֶם וכן החוטים שהקיפו את העמודים שעליהם היה תלוי המסך, בְּסָף (הוויים), החלק העליון של העמודים והחישוקים) היו כולם עשויים מכסף: (כ) וְכָל הַיְתָדוֹת לְמִשְׁכַּן וְלַחֲצַר סָבִיב הַיְתָדוֹת שהיו מסביב למשכן ולחצר, הַיְתָדוֹת שתקעו אותם באדמה וכך חיזקו את יריעות המשכן ואת הקלעים, על ידי שקשרו את היריעות והקלעים ליתדות, נְחֹשֶׁת יתדות המשכן והחצר היו עשויים מנחושת:

פרשת פקודי

(כא) אֵלֶּה פְּקוּדֵי הַמִּשְׁכָּן אֵלֶּה הֵם הַמְּנִינִים שֶׁל הַזֶּהָב, הַכֶּסֶף וְהַנְּחוֹשֶׁת שֶׁעָשׂוּ אִתָּם אֶת הַמִּשְׁכָּן,²⁶²³ מִשְׁכָּן הַעֲדָת הַמִּשְׁכָּן נִקְרָא מִשְׁכַּן הַעֲדוֹת, הַיּוֹת וְהוּא מִשְׁמַשׁ לַעֲדוֹת לַכֹּהֵן שֶׁהִי סֶלַח לְיִשְׂרָאֵל עַל חֲטָא הָעֶגְל,²⁶²⁴ אֲשֶׁר פָּקַד עַל פִּי מֹשֶׁה הַכַּסְפִּים נִמְנוּ עַל פִּי צִוּוּי שֶׁל מֹשֶׁה,²⁶²⁵ עֲבֹדַת הַלְוִיִּם בְּיַד אִיתָמָר בֶּן אֶהֱרֹן הַכֹּהֵן אִיתָמָר בֶּן אֶהֱרֹן הָיָה מְמוֹנָה עַל עֲבוֹדַת הַלְוִיִּים. הַלְוִיִּים הָיוּ אַחֲרָאִים לְפִירוֹק הַמִּשְׁכָּן וְלִהְרַכְּבֵתוֹ, וְאִיתָמָר בֶּן אֶהֱרֹן הָיָה מְמוֹנָה לְתַאֵם אֶת הָעֲבוּדָה עֲלֶיהָ הָיָה אַחֲרָאִי כָּל בֵּית אָב מִמִּשְׁפַּחַת הַלְוִיִּים²⁶²⁶: (כב) וּבְצִלְאֵל בֶּן אֹרִי בֶּן חוּר לְמִטָּה יְהוּדָה עָשָׂה אֶת כָּל אֲשֶׁר צִוָּה יְקֹנֵק אֶת מֹשֶׁה בְּצִלְאֵל עָשָׂה אֶת כָּל מַה שֶׁהִי צִוּוּה אֶת מֹשֶׁה לַעֲשׂוֹת בְּכָל הַקְּשׁוּר לְמַלְאכַת בְּנֵיית הַמִּשְׁכָּן²⁶²⁷: (כג) וְאֵתוֹ אֶהֱלִיאָב בֶּן אַחִיסָמֶךְ לְמִטָּה דָן יַחַד עִם בְּצִלְאֵל שֶׁבְנָה אֶת הַמִּשְׁכָּן עָשָׂה אֶת הַמִּשְׁכָּן גַּם אֶהֱלִיאָב בֶּן אַחִיסָמֶךְ מִשְׁבַּט דָּן, הָרִשׁ

²⁶²³ רש"י ומשמע מדבריו שהכוונה היא לכל מה שקשור למשכן, הן המשכן, והן הכלים. א"ע: הכוונה היא למניין הכסף והזהב ששימשו את הכלים. רמב"ן כתב שיש מפרשים שהכוונה היא למה שנאמר למעלה בפרשת ויקהל, כלומר, הכוונה הפקודים הוא לבניית המשכן עצמו. אולם, הקשה הרמב"ן, שאם כך הדברים, היה ראוי להזכיר גם על מה היה אלעזר אחראי, שהרי תחום של אחריותו של אלעזר הייתה נכבדת יותר. לכן כתב הרמב"ן שהכוונה היא למה שעתידי להיאמר בפרשה, ולכן לא כתב את פקודת אלעזר, שהרי התורה לא כתבה את עתה את סדר המסעות, אלא אמה עשו עם הנדבות. והסיבה שהתורה לא פירטה מה עשו עם הזהב הוא משון שחלק מהזהב שימש לדברים שהיו באחריותו של איתמר (הקרשים והבריחים) וחלק שימש לדברים שהיו באחריותו של אלעזר (המזבח וכדו'). כמו כן, אין להקשות מדוע כן נזכר הנחושת, למרות שהנחושת שימש הן את איתמר (למשל ליתדות) והן לאלעזר (המזבח), מכיוון שהנחושת שימש רק לדבר אחד בתחום אחריותו של אלעזר. את הכיור לא כתבו מכיוון שלא נעשה במשקל, אלא נעשה מהמראות של הנשים. כמו כן הסתפק הרמב"ן מי היה אחראי על הכיור: אלעזר או איתמר. כלי יקר: הפקודים הם על מה שנאמר בפרשת ויקהל, ומשה רבינו נתן עכשיו חשבון למה שימשו הנדבות כדי להוציא עצמו מידי חשד, והיה כל כך להוט לעשות זאת מהר. עד שלא חיכה גם לעשיית בגדי הכהונה, ולכן לא היה יכול לתת דין וחשבון לגבי הזהב. אוה"ח: המנויים כאן הם חמישה: התורה שמנויה על החזקת המשכן, ללא תורה המשכן לא יעמוד, משה ממונה על בניית המשכן, הלוויים ממונים על עבודת המשכן לאחר הקמתו, הכהנים היו ממונים על הקרבנות ובצלאל ואהליאב היו ממונים על מלאכת הקמת המשכן.

²⁶²⁴ רש"י. א"ע: נקרא משכן העדות מכיוון שבפנים יש את ארון העדות. ספורנו: הכתוב מונה את המעלות שהיו למשכן שבגללו לא היה ראוי שייפול ביד אויביו. רמב"ן: המשכן הם היריעות התחתונות, ומשכן העדות הוא הבניין כולו. כלי יקר: נקרא משכן העדות כיון שיש בכך משכון על כפרת חטא העגל. כפרת חטא העגל הייתה על תנאי, ורק אם בני ישראל לא יעשו שוב ע"ז, החטא מכופר להם, וברגע שיעבדו ע"ז, תינטל מהם המשכן. אוה"ח: העדות היא בכך שמשה רבינו הקים לבדו את המשכן, ובכך שנעשה לו נס כזה, סימן הדבר שלא נטל שום דבר מנדבת המשכן לעצמו. לכן התורה גם ציינה את עבודתו של בצלאל, למרות שהתורה כבר ציינה זאת מספר פעמים, כדי לומר לנו שבצלאל עשה את עבודתו גם כן על פי נס.

²⁶²⁵ אונקלוס.

²⁶²⁶ רש"י. אוה"ח: טעם הסמיכות של עבודת הלוויים למשכן העדות היא כדי לומר לנו שלמרות שהתכפר חטא העגל, העבודה עדיין נשארה אצל הלוויים ולא חזרה אל הבכורות.

²⁶²⁷ רש"י, והכוונה היא להדגיש שקודם עשה את המשכן ורק אח"כ את הכלים כמו שה' ציווה את משה, בניגוד לציווי של משה שקודם ציווה על עשיית הכלים ורק אח"כ על עשיית המשכן. רמב"ן: בצלאל היה אחראי על כל עבודת חכמי הלב שהקימו את המשכן. כלי יקר הקשה על רש"י: הרי בפרשת ויקהל משה הזכיר קודם את המשכן ורק אח"כ את הכלים? לכן פירש הכלי יקר שכונת הפסוק היא שלמרות שמה לא תיאר בפני בצלאל בדיוק ובפרטים כיצד לבנות את המשכן, בצלאל עדיין בנה את המשכן עד לפט האחרון כפי שה' ציווה את משה לבנות את המשכן.

וְחָשַׁב אֶהְיֶיב הִיָּה אֹמֶן בְּמַעֲשֵׂה הַנְּגֵרוֹת וְכֵן בְּאוֹמְנוּיוֹת נֹסֶפּוֹת,²⁶²⁸ וְרָקַם בְּתַבְלֵת וּבְאַרְגָּמָן וּבְתוֹלַעַת הַשָּׁנִי וּבִשְׁשׁ אֶהְיֶיב יָדַע לְרָקוֹם בְּחוּטִים הַשּׁוֹנִים שֶׁשִּׁמְשׁוּ לְבְנֵיית הַמִּשְׁכָּן: הַתְּכֵלֶת, הָאֲרָגְמָן, תּוֹלַעַת הַשָּׁנִי וְהַשֵּׁשׁ: (כד) כָּל הַזָּהָב הָעָשׂוּי לְמִלְאָכָה בְּכָל מִלְאָכַת הַקֹּדֶשׁ כֹּל הַזָּהָב שֶׁשִּׁמַּשׁ לְמַלְאכַת הַקּוֹדֶשׁ שֶׁל בְּנֵיית הַמִּשְׁכָּן,²⁶²⁹ וְיֵהִי זָהָב הַתְּנוּפָה סָךְ כֹּל הַזָּהָב שֶׁבְנֵי יִשְׂרָאֵל הָרִימוּ לְתִרְוֹמַת הַמִּשְׁכָּן הִיָּה,²⁶³⁰ תִּשְׁעַ וְעֶשְׂרִים כָּפָר עֶשְׂרִים וְתִשְׁעָה כִּכְרוֹת זָהָב, (כִּיכֹר זָהָב הוּא שְׁלֹשַׁת אֲלָפִים שְׁקֵלִים),²⁶³¹ וְשִׁבְעַ מֵאוֹת וְשִׁלְשִׁים שְׁקֵל בְּשִׁקְלֵי הַקֹּדֶשׁ (בְּנוֹסֵף לְכִיכְרוֹת הַזָּהָב) תִּרְמוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל שֶׁבַע מֵאוֹת וְשִׁלְשִׁים (730) שְׁקֵלֵי זָהָב: (כה) וְכֹסֶף פְּקוּדֵי הָעֵדוּת מְנִיין הַכֹּסֶף שֶׁהֵבִיאוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל לְצוּרֶךְ עֵשִׂיית הַמִּשְׁכָּן הוּא, מֵאֵת כָּפָר מֵאָה (100) כִּיכְרוֹת כֹּסֶף, וְאַלְף וְשִׁבְעַ מֵאוֹת וְחֲמִשָּׁה וְשִׁבְעִים שְׁקֵל בְּשִׁקְלֵי הַקֹּדֶשׁ (בְּנוֹסֵף לְמֵאָה כִּיכְרוֹת הַכֹּסֶף) נִידְבּוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל לְמִשְׁכָּן אֶלֶף שֶׁבַע מֵאוֹת שִׁבְעִים וְחֲמִשׁ (1775) שְׁקֵלֵי כֹסֶף: (כו) בְּקַע לְגִלְגָּלֹת כֹּל גּוֹלוּלוֹת, כֹּל אָדָם, תִּרַם מִטְּבַע שֶׁנִּקְרָא "בְּקַע". הַבְּקַע הוּא מַחְצִית הַשְּׁקֵל,²⁶³² מַחְצִית הַשְּׁקֵל בְּשִׁקְלֵי הַקֹּדֶשׁ כֹּל אָדָם מִיִּשְׂרָאֵל תִּרַם מַחְצִית שְׁקֵל קוֹדֶשׁ, לְכָל הָעֹבֵר עַל הַפְּקוּדִים מִבְּנֵי עֶשְׂרִים שָׁנָה וּמַעְלָה כֹּל אָדָם מִיִּשְׂרָאֵל שֶׁנִּמְנָה בֵּין הַפְּקוּדִים לְצַאת לְמַלְחָמָה, כֹּל אָדָם שֶׁהִיָּה בְּגִיל עֶשְׂרִים שָׁנָה וּמַעְלָה, נָתַן אֶת מַחְצִית הַשְּׁקֵל, לְשִׁשׁ מֵאוֹת אֶלֶף וְשִׁלְשַׁת אֲלָפִים וְחֲמִשׁ מֵאוֹת וְחֲמִשִּׁים בְּסָךְ הַכֹּל הִיוּ שֵׁשׁ מֵאוֹת וְשִׁלְשׁ אֶלֶף וְחֲמִשׁ מֵאוֹת וְחֲמִישִׁים (603,550) אֲנָשִׁים בִּישְׂרָאֵל שֶׁהִיוּ מִבְּנֵי עֶשְׂרִים שָׁנָה וּמַעְלָה שֶׁהֵבִיאוּ אֶת מַחְצִית הַשְּׁקֵל²⁶³³: (כז) וְיֵהִי מֵאֵת כָּפָר הַכֹּסֶף לְעֻקַּת אֵת אֲדָנִי הַקֹּדֶשׁ וְאֵת אֲדָנִי הַפְּרָכַת מֵאָה כִּיכְרוֹת הַכֹּסֶף שֶׁשִּׁמְשׁוּ לְיֻצִיקַת הָאֲדָנִים שֶׁהִיוּ מִתַּחַת לְקִרְשֵׁי הַמִּשְׁכָּן וּמִתַּחַת לְקִרְשֵׁים שֶׁעֲלִיהֶם הֵייתָה הַפְּרוּכַת תְּלוּיָה. בְּסָךְ הַכֹּל הִיוּ בְּמִשְׁכָּן אַרְבַּעִים וּשְׁמוֹנֶה קִרְשִׁים (עֶשְׂרִים בְּצַד הַצְּפוֹנִי, עֶשְׂרִים בְּצַד הַדְּרוֹמִי, שִׁישָׁה בְּצַד הַמַּעֲרָבִי וְעוֹד שְׁנֵי קִרְשִׁים פִּינְתִיִּים), וְהִיָּה צִרִיךְ לַעֲשׂוֹת לְכָל קִרְשׁ שֶׁל הַמִּשְׁכָּן שְׁנֵי אֲדָנִים, כִּךְ שֶׁלְקִרְשֵׁי הַמִּשְׁכָּן נִזְקְקוּ לְתִשְׁעִים וְשֵׁשׁ (96) אֲדָנִי כֹסֶף, וְכֵן לְכָל אֶחָד מֵאַרְבַּעַת הָעֲמוּדִים עֲלִיהֶם הֵייתָה הַפְּרוּכַת תְּלוּיָה הִיָּה אֶדָן אֶחָד שֶׁל כֹּסֶף, בְּסָךְ הַכֹּל הִיוּ צִרִיכִים מֵאָה אֲדָנִים,²⁶³⁴ מֵאֵת אֲדָנִים לְמֵאֵת הַכָּפָר כָּפָר לְאֶדָן כֹּל אֶחָד מֵהָאֲדָנִים הִיָּה עֹשׂוֹי מְכִיכֹר אֶחָד שֶׁל כֹּסֶף, וּמִמִּילָא, לְצוּרֶךְ עֵשִׂיית מֵאָה הָאֲדָנִים, הִיוּ צִרִיכִים מֵאָה כִּכְרוֹת כֹּסֶף: (כח) וְאֵת הָאֶלֶף וְשִׁבְעַ הַמֵּאוֹת וְחֲמִשָּׁה וְשִׁבְעִים עֶשְׂה וְיָוִים לְעֲמוּדִים וְצִפָּה רָאשֵׁיהֶם וְחִשְׁקֵם אֶתֶם שֶׁאֵר הַכֹּסֶף, אֶלֶף שֶׁבַע מֵאוֹת שִׁבְעִים וְחֲמִשָּׁה (1775) שְׁקֵלֵי הַכֹּסֶף שְׁנוֹתָרוּ, שִׁמַּשׁ לַעֲשִׂיית הַוָּוִים שֶׁהִיוּ עַל הָעֲמוּדִים, וְלְצִפּוֹי הַחֶלֶק הָעֲלִיּוֹן שֶׁל הָעֲמוּדִים בְּכֹסֶף, וְכֵן לְחִישׁוּקֵי הַכֹּסֶף, לְחוּטֵי הַכֹּסֶף שֶׁהִיוּ מְסַבִּיב לְעֲמוּדִים²⁶³⁵:

²⁶²⁸ אֹנְקֵלוֹס.

²⁶²⁹ אֹנְקֵלוֹס. סֹפְרוֹנוֹ: לְמֵרוֹת שֶׁהָעוֹשֵׁר שִׁמְנֵי כָּאֵן בְּפִסּוּקִים הוּא פְּחוֹת מֵהָעוֹשֵׁר שֶׁהִיָּה בְּבֵתִי הַמִּקְדָּשׁ, הַשְּׁכִינָה בְּמִשְׁכַּן שְׁרָתָה לְזִמְן אֲרוֹךְ יוֹתֵר מִמָּה שֶׁשְׁרָתָה בְּבֵתִי הַמִּקְדָּשׁ. אוה"ח: כֹּל הַזָּהָב שֶׁשִּׁמַּשׁ לַעֲשִׂיית הַמִּשְׁכָּן וְהַכְּלִיִּם לֹא שׁוֹם בְּלֹא וְהִיָּה בְּכֹךְ מִשׁוֹם נֹס. א"ע: הַסִּיבָה שֶׁלֹּא מוֹזְכָּר מֵהָ עֹשׂוֹ בְּזָהָב וְכֵן מוֹזְכָּר מֵהָ עֹשׂוֹ בְּכֹסֶף הִיָּה מִכִּיוּן שֶׁלֹּא נִיתַן לְשַׁעַר מֵהָ הִיוּ הַצְּרִיכִים הַמִּדּוּיִיקִים שֶׁל הַזָּהָב, שֶׁהִרִי לֹא נִיתַן לְשַׁעַר מֵהָ הֵייתָה כְּמוֹת הַזָּהָב שֶׁהִשְׁתַּמְשׁוּ אִיתָה לְצִפּוֹי הַבְּרִיחִים וְכּוּד', וְאִילוֹ לְגַבִּי מֵהָ שֶׁנַּעֲשָׂה מֵהָכֹסֶף נִיתַן לְאִמּוּד בְּמִדּוּיִיק.

²⁶³⁰ אֹנְקֵלוֹס.

²⁶³¹ רש"י: כִּיכֹר הוּא שִׁישִׁים מְנָה, וּמְנָה שֶׁל הַקֹּדֶשׁ הוּא כְּפוֹל מִמְנָה רְגִיל, וּמִמִּילָא יוֹצֵא שְׁכִיכֹר הוּא 120 מְנָה. מְנָה הוּא 25 סְלַעִים (שְׁקֵלִים) וּמִמִּילָא כִּיכֹר זָהָב שֶׁל הַקֹּדֶשׁ הוּא 3000 שְׁקֵל.

²⁶³² רש"י.

²⁶³³ רש"י.

²⁶³⁴ רש"י.

²⁶³⁵ רש"י.

(כט) וּנְחֹשֶׁת הַתְּנוּפָה סך כל הנחושת שהרימו בני ישראל לתרומה למשכן,²⁶³⁶ שִׁבְעִים כֶּפֶר שבעים (70) כיכרות של נחושת, וְאַלְפִים וָאַרְבַּע מֵאוֹת שֶׁקֶל בנוסף לשבעים (70) כיכרות הנחושת, נידבו בני ישראל לצורך מלאכת המשכן אלפיים וארבע מאות (2400) שקלי נחושת: (ל) וַיַּעַשׂ בָּהּ חֲכָמֵי הַלֵּב עִשׂוּ עִם תְּרוֹמַת הַנְּחוֹשֶׁת אֶת הַדְּבָרִים הַבָּאִים: אֶת אֲדָנֵי פֶתַח אֹהֶל מוֹעֵד הָאֲדָנִים שבהם היו נתונים העמודים שהיו בפתח המשכן (בצד המזרחי), וְאֶת מִזְבַּח הַנְּחֹשֶׁת וכן שימשה הנחושת לעשיית מזבח הנחושת, וְאֶת מִכְבַּר הַנְּחֹשֶׁת אֲשֶׁר לוֹ וכן שימשה הנחושת לצורך עשיית רשת הנחושת שהייתה על גבי המזבח, וְאֶת כָּל כְּלֵי הַמִּזְבֵּחַ וכן שימשה הנחושת לעשיית הכלים השונים של המזבח (כגון המחנות): (לא) וְאֶת אֲדָנֵי הַחֲצֵר סָבִיב וכן שימשה הנחושת לעשיית האדנים בהם היו נתונים העמודים שהיו מסביב לחצר המשכן, וְאֶת אֲדָנֵי שַׁעַר הַחֲצֵר וכן שימשה הנחושת לאדנים שבהם תחבו את העמודים שהיו בשער החצר, בצד המזרחי של החצר, וְאֶת כָּל יִתְדֵי הַמִּשְׁכָּן וְאֶת כָּל יִתְדֵי הַחֲצֵר סָבִיב וכן שימשה הנחושת לעשיית היתדות שתקעו אותם מסביב למשכן ולחצר, ואליהם היו קושרים את היריעות והקלעים:

שמות פרק לט

(א) וּמִן הַתְּכֵלֶת וְהָאַרְגָּמָן וְתוֹלַעַת הַשָּׁנִי מֵחֹטֵי הַתְּכֵלֶת, הארגמן ותולעת השני שנידבו בני ישראל, עָשׂוּ בְּגָדֵי שָׂרָד לְשָׂרֵת בְּקֹדֶשׁ הַכִּינּוּ אֶת הַמַּכְסִּים בהם כיסו את המשכן והכלים בשעת המסעות במדבר,²⁶³⁷ וַיַּעֲשׂוּ אֶת בְּגָדֵי הַקֹּדֶשׁ אֲשֶׁר לְאַהֲרֹן כְּאֲשֶׁר צִוָּה יְקֹנֵק אֶת מֹשֶׁה וכן הכינו חכמי הלב את בגדי אהרון הכהן כמו שה' ציווה את משה לעשות, ועכשיו התורה מתחילה לפרט כיצד הכינו את בגדי הכהונה.²⁶³⁸ (ב) וַיַּעַשׂ אֶת הָאֵפֹד חֲכָמֵי הַלֵּב עִשׂוּ אֶת הָאֵפֹד, זָהָב תְּכֵלֶת וְאַרְגָּמָן וְתוֹלַעַת שָׁנִי וְיֶשֶׁת מְשֻׁזָּר חֲכָמֵי הַלֵּב עִשׂוּ אֶת הָאֵפֹד עַל יְדֵי שִׁשְׁזָרוּ יַחַד חוּטִים שֶׁל צֶמֶר הַצְּבוּעַ בְּדָם חִלְזוֹן, צֶמֶר הַצְּבוּעַ בְּצַבַּע אֲרָגְמָן, צֶמֶר הַצְּבוּעַ בְּצַבַּע אֲדָמָה וּפְשֵׁתָן. הָיוּ לֹקָחִים חוּט שֶׁל זָהָב וּשְׁזָרִים אוֹתוֹ עִם שֵׁשֶׁת חוּטִים שֶׁל תְּכֵלֶת, חוּט שֶׁל זָהָב נֹסֵף הָיָה שְׁזוּר עִם שֵׁשֶׁת חוּטִים שֶׁל אֲרָגְמָן, חוּט שֶׁל זָהָב נֹסֵף הָיָה שְׁזוּר עִם שֵׁשֶׁת חוּטִים שֶׁל תוֹלַעַת שָׁנִי, וְחוּט נֹסֵף שֶׁל זָהָב הָיָה שְׁזוּר עִם שֵׁשֶׁת חוּטִים שֶׁל פְּשֵׁתָן. אַחֲרַיִם מִכֵּן הָיוּ שְׁזָרִים אֶת אַרְבַּע קְבוּצוֹת הַחוּטִים הָאֵלֶּה יַחַד, כִּד שְׁכַל חוּט הָיָה מוֹרָכָב מֵעֶשְׂרִים וּשְׁמוֹנֵה חוּטִים קִטְנִים. הָאֵפֹד הָיָה מֵעֵין סִינַי שֶׁהִכְהֵן הָיָה לֹבֵשׁ עַל גְּבוּ. גֹּבְהוֹ הָיָה מִמִּתַּחַת לְאַצִּילֵי יָדָיו וְעַד לְעֵקֶב שֶׁל הַכֹּהֵן הַגָּדוֹל. לְאֵפֹד הָיוּ מַחוּבְרוֹת חֲגוּרוֹת וְרִצּוּעוֹת (הַחֲשֵׁב וְהַכְּתָפוֹת) שֶׁהִכְהֵן הַגָּדוֹל הָיָה קוֹשֵׁר לַפְּנִי: (ג) וַיִּרְקְעוּ אֶת פְּחֵי הַזָּהָב רִידְדוּ אֶת הַטְּסִים שֶׁל הַזָּהָב, הַכִּינּוּ רִידִידִים קִטְנִים וְדָקִים שֶׁל זָהָב מִטְּסֵי הַזָּהָב שֶׁהָיוּ,²⁶³⁹ וְקִצְצוּ פְּתִילִם מֵרִידֵי הַזָּהָב הַדְּקִים, הַכִּינּוּ פְּתִילוֹת מִזָּהָב, לַעֲשׂוֹת בְּתוֹךְ הַתְּכֵלֶת וּבְתוֹךְ הָאַרְגָּמָן וּבְתוֹךְ תוֹלַעַת שָׁנִי וּבְתוֹךְ הַשָּׁשׁ

²⁶³⁶ אונקלוס.

²⁶³⁷ רש"י. הוכחתו מכך שלא נמנה כאן גם השש, ואילו אם כוונת התורה הייתה לבגדי כהונה, הרי שהיה בהם גם כן שש.

²⁶³⁸ אה"ח: הסיבה שהתורה מדגישה בכל פעם את עובדת עשיית הדברים כאשר ציווה ה' את משה היא מכיוון שמשה לא עשה בפועל את מלאכת המשכן ואת בגדי הכהונה, אך בגלל שהכל נעשה במצוותו, הרי שהוא חלק מהדבר. כמו כן בשעת המלאכה היו אומרים בעלי המלאכה שהם עושים כמו שמשה ציווה אותם. כמו כן, אין מוזכרים פרטי הפרטים של מלאכת המשכן, ובכל זאת חכמי הלב עשו ממש כפי הפרטים שה' ציווה את משה.

²⁶³⁹ רש"י. רמב"ן: זהו המקום היחיד בו פורש כיצד עשו בעלי המלאכה את מלאכתם מבחינה טכנית, מכיוון שהיה בכך חידוש, שהרי לא היה פעם לפני כן שהכינו חוטים של זהב ושזרו את החוטים יחד.

השתמשו בחוטי הזהב כדי לשזור יחד עם הזהב את שאר סוגי החוטים : את התכלת, הארגמן, תולעת השני והשש (כפי שכבר הסברנו), **מַעֲשֵׂה חֹשֶׁב** ארגו את האפוד בדרך ששני הצדדים, הצד הפנימי והצד החיצוני, לא היו זהים: (ד) **כְּתַפֹּת עָשׂוּ לוֹ חֲבֵרֹת** לאפוד חיברו מלמעלה שתי כתפות, **עַל שְׁנֵי קְצוֹתָיו חֲבֵר** הכתפות חוברו לקצה האפוד, לכל קצה חוברה כתפה אחת: (ה) **וַחֲשֵׁב אֶפְדָּתוֹ אֲשֶׁר עָלָיו מִמָּנֹה הוּא כְּמַעֲשֵׂהוּ זָהָב תְּכֵלֶת וְאַרְגָּמָן וְתוֹלַעַת שָׁנִי וְשֵׁשׁ מְשֻׁזָּר** החשב הינו חגורה שהייתה לרוחב האפוד, בחלק העליון של האפוד. הכהן הגדול היה חוגר על עצמו את האפוד על ידי הכתפות שהיו עולות מעל לכתפיים שלו, ועל ידי החשב שהיה מקיף כמעט את כל גופו והיה בחלקו העליון של האפוד. התורה כותבת שהחשב צריך להיות עשוי ממש כמו האפוד: שזור מחוטים של זהב, תכלת, ארגמן, תולעת שני ופשתן, וכן, בניגוד לכתפות שהכינו אותן בנפרד מהאפוד ורק לאחר מכן חיברו אותן, את החשב היה צריך לארוג יחד עם האפוד ולא לחבר אותו לאחר האריגה, **כְּאֲשֶׁר צִוָּה יְקֹוֹק אֶת מֹשֶׁה חֲכָמֵי הַלֵּב עָשׂוּ אֶת הָאֶפֶד כְּמוֹ שֶׁהִ' צִוּוּהוּ אֶת מֹשֶׁה לַעֲשׂוֹת: (ו) וַיַּעֲשׂוּ אֶת אַבְנֵי הַשֹּׁהַם מִסִּבַּת מִשְׁבְּצַת זָהָב חֲכָמֵי הַלֵּב עָשׂוּ אֶת אַבְנֵי הַשׁוֹהֵם** שהיו על כתפות האפוד כך שהן היו מוקפות בזהב. אבני השהם הוכנסו לתוך תושבות מזהב, כך שכאשר הכניסו את האבנים לתוך התושבת, הם היו מוקפות בזהב, **מִפְּתַחַת פְּתוּחֵי חוֹתָם עַל שְׁמוֹת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל** על האבנים היה כתוב בכתב ברור את שמות השבטים של שבטי ישראל: (ז) **וַיִּשֶׂם אֹתָם עַל כְּתַפֹּת הָאֶפֶד חֲכָמֵי הַלֵּב שְׁמוֹ אֶת אַבְנֵי הַשׁוֹהֵם בַּתּוֹךְ תּוֹשְׁבוֹת הַזָּהָב שֶׁהָיוּ עַל כְּתַפֹּת הָאֶפֶד, אַבְנֵי זָכְרוֹן לְבְנֵי יִשְׂרָאֵל** אבני השהם עליהן חקוקים שמות השבטים משמשות לזיכרון לפני ה'. על ידי שהכהן הגדול לובש את שמות השבטים החקוקים על אבני השהם, ה' זוכר את צדקותם של השבטים, **כְּאֲשֶׁר צִוָּה יְקֹוֹק אֶת מֹשֶׁה חֲכָמֵי הַלֵּב עָשׂוּ אֶת אַבְנֵי הַשׁוֹהֵם כְּפִי שֶׁהִ' צִוּוּהוּ אֶת מֹשֶׁה לַעֲשׂוֹת: (ח) וַיַּעַשׂ אֶת הַחֹשֶׁן חֲכָמֵי הַלֵּב עָשׂוּ אֶת הַחֹשֶׁן, מַעֲשֵׂה חֹשֶׁב** את החושן ארגו בדרך ששני הצדדים, הצד הפנימי והצד החיצוני, לא היו זהים, **כְּמַעֲשֵׂה אֶפֶד** עשו את החושן כמו שעשו את האפוד, כפי שהתורה תפרש בהמשך הפסוק, **זָהָב תְּכֵלֶת וְאַרְגָּמָן וְתוֹלַעַת שָׁנִי וְשֵׁשׁ מְשֻׁזָּר** כמו ששזרו את האפוד, כך שזרו את החושן: לקחו חוט של זהב ושזרו אותו עם שישה חוטים של תכלת, חוט של זהב נוסף היה שזור עם שישה חוטים של ארגמן, חוט של זהב נוסף היה שזור עם שישה חוטים של תולעת שני, וחוט נוסף של זהב היה שזור עם שישה חוטים של פשתן. לאחר מכן היו שוזרים את ארבע קבוצות החוטים האלו יחד, כך שכל חוט היה מורכב מעשרים ושמונה חוטים קטנים: (ט) **רְבֹועַ הָיָה אֶת הַחֹשֶׁן עָשׂוּ חֲכָמֵי הַלֵּב** בצורה של ריבוע, אורכו ורוחבו של החושן היו שווים, **כְּפֹל עָשׂוּ אֶת הַחֹשֶׁן הַחֹשֶׁן** היה נעשה כפול ממידת אורכו ורוחבו, ולאחר מכן היו מקפלים את החושן כדי שיהיה מעין כיס לתוכו נתנו את האורים והתומים, **זָרַת אֲרָפוֹ וְזָרַת רִחְבּוֹ** מידות החושן היו זרת באורך וזרת ברוחב, **כְּפֹל הַחֹשֶׁן** היה עשוי בצורה שהיה ריבוע כפול בגודל של זרת, ולתוך הכפל נתנו את האורים והתומים: (י) **וַיִּמְלְאוּ בּוֹ** על החושן עשו תושבות כדי להכניס בתושבות אלו אבנים כפי שהתורה תפרט בהמשך, **אַרְבַּעַה טוּרֵי אֲבָנִים** היו על החושן ארבעה טורים של אבנים (כך שבכל טור היו שלש אבנים וכך שמות שנים עשר השבטים היו כתובים על החושן), **טוּר אָדָם פְּטוּדָה וּבִרְקַת הַטּוּר הָאֶחָד** הטור הראשון שהיה על החושן היה מלא באבנים שנקראו: אדם, פטדה וברקת: (יא) **וְהַטּוּר הַשֵּׁנִי נִפְדָּה סִפִּיר וַיְהִי־לָם הַטּוּר הַשֵּׁנִי** שהיה על החושן היה מלא באבנים שנקראו: נפד, ספיר ויהלום: (יב) **וְהַטּוּר הַשְּׁלִישִׁי לְשֵׁם שְׁבוּ וְאַחֲלָמָה** הטור השלישי שהיה על החושן היה מלא באבנים שנקראו: לשם שבו

ואחלמה: (יג) וְהַטּוֹר הַרְבִּיעִי תְּרִשִׁישׁ שֶׁהֵם וַיִּשְׁפֶּה הַטּוֹר הַרְבִּיעִי שֶׁהִיָּה עַל הַחוּשׁוֹן הִיָּה מֵלֵא בֵּאֲבָנִים שֶׁנִּקְרָאוּ: תְּרִשִׁישׁ, שֶׁהֵם וַיִּשְׁפֶּה, מוֹסַבֵּת מִשְׁבָּצוֹת זָהָב בְּמִלְאָתָם תּוֹשְׁבוֹת הַזָּהָב הָיוּ בְּעוֹמֵק שֶׁל עוֹבֵי אֲבָנֵי הַחוּשׁוֹן, כִּד שֶׁהַעוֹמֵק מוֹתְמֵלֵא עַל יַדֵּי הַכַּנְסוֹת הָאֵבֶן לַתּוֹךְ הַתּוֹשְׁבָת: (יד) וְהָאֲבָנִים עַל שְׁמוֹת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל הִנָּה עַל הָאֲבָנִים הָיוּ חֻקִּים שְׁמוֹת הַשְּׁבִטִים שֶׁל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל, שְׁתֵּים עָשָׂרָה עַל שְׁמוֹתָם עַל הָאֲבָנִים גִּילְפוּ אֶת שְׁמוֹת שְׁבִטֵי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְכִד יוֹצֵא שֶׁהָיוּ שְׁתֵּים עָשָׂרָה אֲבָנִים, פְּתוּחֵי הַתֵּם אִישׁ עַל שְׁמוֹ כְּתֹב מִפּוֹרֵשׁ (הַכְּתֹב שָׁבוּ כְּתֹבוּ אֶת שְׁמוֹת שְׁבִטֵי יִשְׂרָאֵל) הִיָּה כְּתוּב עַל הָאֲבָנִים, לְשָׁנַיִם עָשָׂר שְׁבָט שְׁנַיִם עָשָׂר הַשְּׁבִטִים הָיוּ כְּתוּבִים עַל אֲבָנֵי הַחוּשׁוֹן: (טו) וַיַּעֲשׂוּ עַל הַחוּשׁוֹן שְׂרָשְׂרֵת גְּבֻלַת מַעֲשֵׂה עֶבֶת זָהָב טָהוֹר בַּקֶּצֶה הַחוּשׁוֹן, עָשׂוּ שְׂרָשְׂרָאוֹת מִזָּהָב טָהוֹר. שְׂרָשְׂרָאוֹת אֵלוֹ נַעֲשׂוּ "מַעֲשֵׂה עֶבוֹת", כְּלוֹמֵר, בְּצוּרָה שֶׁל קְלִיעָה: (טז) וַיַּעֲשׂוּ שְׁתֵּי מִשְׁבָּצוֹת זָהָב עַל כְּתֹפֹת הָאֵפֹד עָשׂוּ שְׁתֵּי מִשְׁבָּצוֹת שֶׁהָיוּ עֲשׂוּיֹת מִזָּהָב. אֶת הַשְּׂרָשְׂרָאוֹת שֶׁחִיבְרוּ אֶת הַחוּשׁוֹן לְאֵפֹד הַכְּנִיסוּ לַתּוֹךְ נִקֵּב שֶׁהִיָּה בְּמִשְׁבָּצוֹת זָהָב אֵלוֹ, וְשְׁתֵּי טְבָעוֹת זָהָב וְכִן עָשׂוּ חֲכָמֵי הַלֵּב שְׁתֵּי טְבָעוֹת מִזָּהָב, וַיִּתְּנוּ אֶת שְׁתֵּי הַטְּבָעוֹת עַל שְׁנֵי קִצּוֹת הַחֹשֶׁן חֲכָמֵי הַלֵּב חִיבְרוּ אֶת שְׁתֵּי טְבָעוֹת הַזָּהָב שֶׁעָשׂוּ, לְפִינּוֹת שֶׁבְּקֶצֶה הַחוּשׁוֹן: (יז) וַיִּתְּנוּ שְׁתֵּי הָעֶבֶתֹת הַזָּהָב עַל שְׁתֵּי הַטְּבָעוֹת עַל קִצּוֹת הַחֹשֶׁן אֶת הַשְּׂרָשְׂרָאוֹת מִהַזָּהָב הַכְּנִיסוּ לַתּוֹךְ טְבָעוֹת הַזָּהָב שֶׁהָיוּ בַּקֶּצֶה שֶׁל הַחוּשׁוֹן: (יח) וְאֵת שְׁתֵּי קִצּוֹת שְׁתֵּי הָעֶבֶתֹת נָתְנוּ עַל שְׁתֵּי הַמִּשְׁבָּצוֹת אֶת הַקֶּצֶה הַשְּׁנַיִ שֶׁל שְׂרָשְׂרָאוֹת הַזָּהָב הַכְּנִיסוּ לַתּוֹךְ נִקֵּב שֶׁהִיָּה עַל מִשְׁבָּצוֹת הַזָּהָב, וַיִּתְּנֵם עַל כְּתֹפֹת הָאֵפֹד אֶל מוֹל פְּנָיו אֶת הַמִּשְׁבָּצוֹת שְׁמוֹ עַל כְּתֹפֹת הָאֵפֹד, בְּצַד שֶׁל הַפְּנִים שֶׁל הָאֵפֹד, כְּלוֹמֵר, בְּצַד שֶׁהִיָּה לְפָנִים הַכֶּהֶן הַגְּדוֹל וְלֹא בְּצַד שֶׁל גְּבוֹ: (יט) וַיַּעֲשׂוּ שְׁתֵּי טְבָעוֹת זָהָב חֲכָמֵי הַלֵּב עָשׂוּ שְׁתֵּי טְבָעוֹת נוֹסְפוֹת שֶׁהָיוּ עֲשׂוּיֹת מִזָּהָב, וַיִּשְׂיִמוּ עַל שְׁנֵי קִצּוֹת הַחֹשֶׁן עַל שְׂפָתוֹ אֲשֶׁר אֶל עֶבֶר הָאֵפֹד בִּיתָה אֶת זֶג הַטְּבָעוֹת הַשְּׁנַיִ שְׁמוֹ חֲכָמֵי הַלֵּב כִּנְגַד הָאֵפֹד (לְהוֹצִיא מִנְתִּינֵתָם כִּנְגַד הַכְּתֹפֹת) בְּצַד הַפְּנִימִי יוֹתֵר שֶׁל הַחוּשׁוֹן: (כ) וַיַּעֲשׂוּ שְׁתֵּי טְבָעוֹת זָהָב חֲכָמֵי הַלֵּב עָשׂוּ שְׁתֵּי טְבָעוֹת זָהָב נוֹסְפוֹת, וַיִּתְּנֵם עַל שְׁתֵּי כְּתֹפֹת הָאֵפֹד מִלְּמַטָּה מִמוֹל פְּנָיו אֶת הַטְּבָעוֹת הַנוֹסְפוֹת שְׁמוֹ עַל הַקֶּצֶה הַתַּחְתּוֹן שֶׁל כְּתֹפֹת הָאֵפֹד, אֲךִּי הַטְּבָעוֹת הָיוּ מוֹפְנוֹת כְּלָפֵי הַצַּד הַקִּדְמִי שֶׁל הַכֶּהֶן הַגְּדוֹל, לְעִמַּת מַחְבְּרָתוֹ מִמַּעַל לְחֶשֶׁב הָאֵפֹד אֶת טְבָעוֹת הַזָּהָב הַנוֹסְפוֹת שְׁמוֹ בְּמִקּוֹם בּוֹ מִתְחַבְּרוֹת הַכְּתֹפֹת לְחֶשֶׁב הָאֵפֹד: (כא) וַיִּרְכְּסוּ אֶת הַחֹשֶׁן מִטְּבָעָתוֹ אֶל טְבָעוֹת הָאֵפֹד בְּפִתִּיל תְּכֵלֶת לְהִיָּת עַל חֶשֶׁב הָאֵפֹד חִיבְרוּ אֶת הַחוּשׁוֹן לְאֵפֹד עַל יַדֵּי פִתִּיל תְּכֵלֶת, שֶׁעָבַר בֵּין טְבָעוֹת הַחוּשׁוֹן לְטְבָעוֹת שֶׁהָיוּ עַל הָאֵפֹד, וְלֹא יָזַח הַחֹשֶׁן מֵעַל הָאֵפֹד כְּאֲשֶׁר צִוָּה יְקֻוֹק אֶת מוֹשֶׁה הַחוּשׁוֹן לֹא יִנּוֹתֵק מֵעַל הָאֵפֹד, כְּמוֹ שֶׁהִיָּה צִוּוּה אֶת מוֹשֶׁה: (כב) וַיַּעֲשׂוּ אֶת מַעֲלֵל הָאֵפֹד חֲכָמֵי הַלֵּב עָשׂוּ אֶת הַמַּעֲלֵל שֶׁהִיָּה מִתַּחַת לְאֵפֹד, מַעֲשֵׂה אֲרָג הַמַּעֲלֵל נַעֲשֵׂה כְּשִׁשְׁפַת הַמַּעֲלֵל בְּפִתַח בֵּית הַצּוּוּאָר הִיָּתֵתָה מְקוּפֹלֶת כְּלָפֵי פָּנִים, כְּלִיל תְּכֵלֶת הַמַּעֲלֵל נַעֲשֵׂה כּוֹלוֹ מִחוּטֵי צִמֵּר שֶׁהָיוּ צְבוּעִים בְּדָם חִילוּזוֹן: (כג) וּפִי הַמַּעֲלֵל בְּתוֹכוֹ לְמַעֲלֵל הִיָּה פִתַח כִּדֵּי לְהַכְּנִיס דְּרָכּוֹ אֶת הַצּוּוּאָר (בְּנִיגוּד לְמַעֲלֵלִים שֶׁלָּנוּ שִׁפְתוּחִים לְכֹל אֹרְכָם). הַתּוֹרָה אוֹמֵרֵת שֶׁחֲכָמֵי הַלֵּב עָשׂוּ אֶת הַמַּעֲלֵל כְּפִי צִוּוּתָהּ: פִּי הַמַּעֲלֵל, הַשּׁוֹלִיִּים שֶׁמְקִיפִים אֶת פִּתַח בֵּית הַצּוּוּאָר, הוֹכִנְס לַתּוֹךְ פִּתַח בֵּית הַצּוּוּאָר וְלֹא בִלֵּט הַחוּצָה, כְּפִי תִּחְרָא כְּמוֹ פִּתַח הַשְּׂרִיּוֹן. כֶּשֶׁם שְׁבִית הַצּוּוּאָר שֶׁל הַשְּׂרִיּוֹן שְׁבִימִיָּהם, הִיָּה כְּפוֹל, וְכִפְלוּ לְתוֹכוֹ אֶת הַשּׁוֹלִיִּים, כִּד עָשׂוּ חֲכָמֵי הַלֵּב אֶת הַמַּעֲלֵל, שְׁפָה

לְפָנָיו סָבִיב לֹא יִקְרַע הַשּׁוֹלִיִּים שֶׁמְקִיפִים אֶת פֶּתַח בֵּית הַצּוּוֹאֵר, שִׁימְשׁוּ לְשֵׁפֶת פֶּתַח הַצּוּוֹאֵר כַּד שֶׁהַמַּעִיל לֹא יִקְרַע: (כד) וַיַּעֲשׂוּ עַל שׁוּלֵי הַמַּעִיל חֲכָמֵי הַלֵּב עֲשׂוּ בִקְצָה הַתַּחְתּוֹן שֶׁל הַמַּעִיל, רְמוּנֵי תְּכֵלֶת וְאַרְגָּמָן וְתוֹלַעַת שָׁנִי מְשֻׁזָּר רִימוּנִים שֶׁנַּעֲשׂוּ עַל יַדֵּי שְׂזִירַת חוּטִים שֶׁל תְּכֵלֶת, אֲרָגְמָן וְתוֹלַעַת שָׁנִי: (כה) וַיַּעֲשׂוּ פְּעָמָי זָהָב טָהוֹר חֲכָמֵי הַלֵּב עֲשׂוּ פְּעָמוֹנִים מִזָּהָב טָהוֹר, וַיִּתְּנוּ אֶת הַפְּעָמֹנִים בְּתוֹךְ הָרְמוּנִים עַל שׁוּלֵי הַמַּעִיל סָבִיב בְּתוֹךְ הָרְמוּנִים חֲכָמֵי הַלֵּב תִּלּוּ אֶת הַפְּעָמוֹנִים בֵּין הָרִימוּנִים שֶׁהֵיוּ בִקְצָה הַתַּחְתּוֹן שֶׁל הַמַּעִיל: (כו) פְּעָמָן וְרִמּוֹן לֵיד כֹּל פְּעָמוֹן מִזָּהָב, הִיָּה רִימוֹן, ²⁶⁴⁰ פְּעָמָן וְרִמּוֹן לֵיד כֹּל פְּעָמוֹן מִזָּהָב, הִיָּה רִימוֹן, עַל שׁוּלֵי הַמַּעִיל סָבִיב הַפְּעָמוֹנִים וְהָרִימוּנִים הִקִּיפוּ אֶת הַשּׁוֹלִיִּים הַתַּחְתּוֹנִים שֶׁל הַמַּעִיל, לְשָׂרֵת כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְקוֹק אֶת מֹשֶׁה הַמַּעִיל יִהְיֶה עַל אַהֲרֹן בְּשַׁעַת שִׁכְנַס לַעֲבוֹד בְּבֵית הַמִּקְדָּשׁ, כְּמוֹ שֶׁהִ' צִוּוּה אֶת מֹשֶׁה: (כז) וַיַּעֲשׂוּ אֶת הַפְּתִנָּה שֵׁשׁ אֶת כּוֹתְנוֹת הַכֹּהֲנִים עֲשׂוּ מִפִּשְׁתָּן, מַעֲשֵׂה אֲרָג הַכוֹתְנוֹת נַעֲשׂוּ עַל יַדֵּי אֲרִיגָה וְלֹא עַל יַדֵּי תַפְרִיָּה בְּמַחַט, לְאַהֲרֹן וְלִבְנָיו הַכוֹתְנוֹת שִׁימְשׁוּ לְבוּשׁ לַאֲהֲרֹן וְלִבְנָיו: ²⁶⁴¹ (כח) וְאֵת הַמִּצְנֶפֶת שֵׁשׁ גַּם הַמִּצְנֶפֶת שֶׁל הַכֹּהֵן הַגָּדוֹל הֵייתָה עֲשׂוּיָה מִפִּשְׁתָּן, ²⁶⁴² וְאֵת פְּאַרְי הַמִּגְבָּעֹת שֵׁשׁ וְכֹן אֶת הַמִּגְבָּעוֹת הַמִּפְּאֹרוֹת שֶׁל בְּנֵי אַהֲרֹן עֲשׂוּ חֲכָמֵי הַלֵּב מִפִּשְׁתָּן, ²⁶⁴³ וְאֵת מְכַנְסֵי הַבַּד שֵׁשׁ מְשֻׁזָּר וְכֹן אֶת מְכַנְסֵי הַבַּד שֶׁל הַכֹּהֲנִים עֲשׂוּ חֲכָמֵי הַלֵּב מִפִּשְׁתָּן כַּאֲשֶׁר כֹּל חוּט שֶׁל פִּשְׁתָּן הִיָּה שְׂזוֹר מִשִּׁישָׁה חוּטִים קֶטְנִים יוֹתֵר שֶׁל פִּשְׁתָּן: (כט) וְאֵת הָאֲבָנִים שֵׁשׁ מְשֻׁזָּר וְתְּכֵלֶת וְאַרְגָּמָן וְתוֹלַעַת שָׁנִי גַם אֶת הָאֲבָנִים עֲשׂוּ חֲכָמֵי הַלֵּב מִפִּשְׁתָּן כַּאֲשֶׁר כֹּל חוּט שֶׁל פִּשְׁתָּן הִיָּה שְׂזוֹר בְּחוּטִים שֶׁל תְּכֵלֶת, אֲרָגְמָן וְתוֹלַעַת שָׁנִי. (אֲמַנִּם בְּגִמְרָא מִצְאָנוּ מַחְלוּקוֹת אִם הַכוֹוֹנָה לְאֲבָנֵי הַכֹּהֵן הַגָּדוֹל אוֹ לְאֲבָנֵי הַכֹּהֲנִים הַהַדְיוּטִים), ²⁶⁴⁴ מַעֲשֵׂה רֶקֶם כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְקוֹק אֶת מֹשֶׁה הַצַּד הַחִיצוֹנִי וְהַצַּד הַפְּנִימִי שֶׁל הָאֲבָנִים לֹא הֵיוּ שׁוּוִים, וְכַךְ, עֲשׂוּ חֲכָמֵי הַלֵּב אֶת הַבְּגָדִים כְּמוֹ שֶׁהִ' צִוּוּה אֶת מֹשֶׁה: (ל) וַיַּעֲשׂוּ אֶת צִיץ נֹזֵר הַקֹּדֶשׁ זָהָב טָהוֹר חֲכָמֵי הַלֵּב עֲשׂוּ מַעֲיָן טָס שֶׁל זָהָב טָהוֹר שְׂרוּחֲבוּ הִיָּה שְׁתֵּי אֲצִבְעוֹת. טָס זֶה הִיָּה מְקִיף אֶת כֹּל מִצְחוֹ שֶׁל הַכֹּהֵן הַגָּדוֹל, וַיִּכְתְּבוּ עָלָיו מִכְתָּב פְּתוּחֵי חוֹתָם קֹדֶשׁ לִיקוֹק חֲכָמֵי הַלֵּב כְּתָבוּ עַל הַצִּיץ בְּכֶתֶב בְּרוּר אֶת הַמִּילִים "קֹדֶשׁ לַה'": (לא) וַיִּתְּנוּ עָלָיו פְּתִיל תְּכֵלֶת לְתֵת עַל הַמִּצְנֶפֶת מִלְּמַעְלָה כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְקוֹק אֶת מֹשֶׁה חֲכָמֵי הַלֵּב נִתְּנוּ פְתִיל תְּכֵלֶת מֵעַל הַצִּיץ, וְכַךְ יֵצֵא שֶׁהַצִּיץ הִיָּה מִצַּד אֶחָד מֵעַל לְפִתִּיל תְּכֵלֶת וּמִצַּד שֵׁנִי הִיָּה מִתַּחַת לְפִתִּיל תְּכֵלֶת. בְּשְׁתֵּי קְצוֹת הַצִּיץ הֵיוּ נִקְבִים, לְתוֹכָם הֵיוּ מְכַנְסִים חוּטֵי תְּכֵלֶת. כְּמוֹ כֵן, בְּאֲמֻצַּע הַצִּיץ, הִיָּה נִקֵּב, דְּרָכּוֹ הִשְׁחִילוּ חוּט תְּכֵלֶת נוֹסֵף. הַחוּטִים הַצַּדְדִּיִּים נִמְשְׁכוּ עַד הָעוֹרֵף וְשֵׁם נִקְשְׁרוּ, וְאֵילּוּ פְתִיל הַתְּכֵלֶת הָעֵלְיוֹן עֵבֵר מֵעַל לְמִצְנֶפֶת הַכֹּהֵן הַגָּדוֹל עַד שֶׁהִגִּיעַ לְעוֹרָפוֹ, וְשֵׁם נִקְשַׁר: (לב) וְתִכַּל כָּל עֲבֹדַת מִשְׁכַּן אֶהְל מוֹעֵד מִלֵּאכַת בְּנֵיית הַמִּשְׁכָּן הַסְּתִימָה, ²⁶⁴⁵ וַיַּעֲשׂוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל כְּכֹל אֲשֶׁר צִוָּה יְקוֹק אֶת מֹשֶׁה בֶּן עֲשׂוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל עֲשׂוּ אֶת מִלֵּאכַת בְּנֵיית הַמִּשְׁכָּן כְּמוֹ שֶׁהִ' צִוּוּה אֶת מֹשֶׁה לַעֲשׂוֹת ²⁶⁴⁶: (לג) וַיָּבִיאוּ אֶת הַמִּשְׁכָּן אֶל מֹשֶׁה בְּנֵי יִשְׂרָאֵל הִבִּיאוּ לְמֹשֶׁה אֶת הִירִיעוֹת

²⁶⁴⁰ רמב"ן לשיטתו: את הפעמונים נתנו בתוך הרימונים לפני שתלו את הרימונים. אומנם אור"ח הוכיח מכאן בדיוק הפוך משיטת הרמב"ן וכמו רש"י.
²⁶⁴¹ רמב"ן: מכאן שלא היה הבדל בין כתונת הכה"ג לכתונת הכהנים ההדיוטים.
²⁶⁴² א"ע.
²⁶⁴³ רש"י.
²⁶⁴⁴ רשב"ם.
²⁶⁴⁵ אונקלוס.
²⁶⁴⁶ רש"י.

התחתונות של המשכן, ²⁶⁴⁷ אֶת הָאֹהֶל את יריעות העיזים שהיו מעל ליריעות התחתונות, ²⁶⁴⁸ וְאֵת כָּל בְּלָיו וכן הביאו בני ישראל למשה את כלי המשכן, ועכשיו מתחיל לפרט מהם כלי המשכן, קְרָסָיו קְרָשָׁיו בְּרִיחָיו וְעַמֻּדָיו וְאֹדְנָיו כלי המשכן שהביאו בני ישראל למשה הם: הקרסים (שחיברו יחד את היריעות), קרשי המשכן, הבריחים שחיברו יחד את הקרשים, עמודי המשכן שעליהם תלו את הפרוכת ואת מסך המשכן: (לד) וְאֵת מַכְסֵה עוֹרֹת הָאֵילִם הַמְּאֻדָּמִים וְאֵת מַכְסֵה עוֹרֹת הַתְּחָשִׁים וְאֵת פְּרֻכַת הַמָּסָךְ וכן הביאו בני ישראל למשה את מכסה עורות האילים המאדמים, את מכסה עורות התחשים ואת הפרוכת שהייתה עשויה לשם מחיצה בין הקדש לבין קדש הקדשים: (לה) אֵת אַרְזֵי הָעֵדוּת וְאֵת בְּדָיו וְאֵת הַכַּפְפֹּדֹת כן הביאו בני ישראל למשה את ארון העדות, את המוטות שהיו לארון ואת הכפורת שהייתה מעל לארון: (לו) אֵת הַשְּׁלֶחַן אֵת כָּל בְּלָיו וְאֵת לֶחֶם הַפָּנִים כן הביאו בני ישראל לפני משה את השולחן, את כלי השולחן (הקערות, המנקיות והקשוות) ואת לחם הפנים: (לז) אֵת הַמְּנֹרָה הַטְּהֵרָה אֵת נִרְתֶיהָ נֹרֹת הַמְּעֻרְכָה כן הביאו בני ישראל למשה את המנורה ואת הנרות שהיו על המנורה שהיו מדליקים אותם ושהכהן היה עורך אותם להדלקה, ²⁶⁴⁹ וְאֵת כָּל בְּלִיָּהּ כן הביאו בני ישראל למשה את כלי המנורה (המלקחיים והמחנות), וְאֵת שְׁמֵן הַמָּאֹר וכן הביאו בני ישראל למשה את השמן ממנו היו מדליקים את המנורה: (לח) וְאֵת מִזְבַּח הַזֹּהֵב וְאֵת שְׁמֵן הַמִּשְׁחָה וְאֵת קְטֹרֶת הַסַּמִּים וְאֵת מָסַךְ פֶּתַח הָאֹהֶל כן הביאו בני ישראל למשה את מזבח הזהב (המזבח הפנימי), את שמן המשחה, את קטורת הסמים ואת הוילון שהיה בפתח המשכן, בצד המזרחי של האוהל: (לט) אֵת מִזְבַּח הַנְּחֹשֶׁת וְאֵת מַכְבַּר הַנְּחֹשֶׁת אֲשֶׁר לוֹ כן הביאו בני ישראל למשה את מזבח הנחושת יחד עם רשת הנחושת שהייתה עליו, אֵת בְּדָיו וְאֵת כָּל בְּלָיו כן הביאו בני ישראל למשה את מוטות מזבח הנחושת ואת כלי מזבח הנחושת (מזרקות, יעים וכו'), אֵת הַכִּיֹּר וְאֵת כְּנֹו כן הביאו בני ישראל למשה את הכיור ואת הבסיס שהיה עליו: (מ) אֵת קַלְעֵי הַחֹצֵר אֵת עַמֻּדֶיהָ וְאֵת אֹדְנֶיהָ כן הביאו בני ישראל למשה את היריעות ששימשו לקלעי החצר, את העמודים עליהם היו פרוסים קלעי החצר ואת האדנים לתוכם נתנו את עמודי החצר, וְאֵת הַמָּסָךְ לְשַׁעַר הַחֹצֵר אֵת מִיתְרָיו וִיתְדֹתֶיהָ כן הביאו בני ישראל למשה את הוילון שהיה בפתח שער החצר (בצד המזרחי), את המיתרים שבהם היו קושרים את היריעות ליתדות ואת היתדות עצמן, וְאֵת כָּל בְּלִי עֲבֹדַת הַמִּשְׁכָּן לְאֹהֶל מוֹעֵד וכן הביאו בני ישראל למשה את כל הכלים ששימשו לבניית המשכן בכל אחת מהחניות. (כגון פטישים כדי לתקוע את היתדות) ²⁶⁵⁰: (מא) אֵת בְּגָדֵי הַשָּׂרָד לְשָׂרֵת בְּקֹדֶשׁ כן הביאו בני ישראל למשה את היריעות ששימשו לכיסוי המשכן וכליו בשעת המסעות, אֵת בְּגָדֵי הַקֹּדֶשׁ לְאֹהֶרֶן הַכֹּהֵן וכו' הביאו בני ישראל את שמונת בגדי הזהב של הכהן הגדול, וְאֵת בְּגָדֵי בְנָיו לְכֹהֵן ואת הבגדים בהם היו עובדים בניו של אהרן, את בגדי הכהן ההדיוט: (מב) כָּכֵל אֲשֶׁר צִוָּה יְקֹוֹק אֵת מֹשֶׁה בֶּן עֲשׂוֹ בְנֵי יִשְׂרָאֵל אֵת כָּל הָעֲבֹדָה בני ישראל עשו

²⁶⁴⁷ רמב"ן. רש"י וא"ע: את החלקים השונים של המשכן.

²⁶⁴⁸ רמב"ן.

²⁶⁴⁹ רמב"ן: בניגוד לנרות במקומות אחרים שיכולים לשמש לנוי.

²⁶⁵⁰ תשב"ר.

את מלאכת המשכן בדיוק כפי שציווה ה' את משה לעשות²⁶⁵¹: (מג) וַיֵּרָא מֹשֶׁה אֶת כָּל הַמְּלָאכָה מִשֶּׁה רבינו ראה את סיום מלאכת המשכן, וְהִגִּיהָ עָשׂוּ אֹתָהּ חֲכָמֵי הַלֵּב עָשׂוּ אֶת הַמִּשְׁכָּן בְּזִמְנָא מוּעֵד, פֶּאֶשְׁרָא עֲוָה יִקְרָא בְּנֵי יִשְׂרָאֵל סֵימָא אֶת מִלְאכַת הַמִּשְׁכָּן וְהַקְפִּידוּ עַל כָּל הַפְּרָטִים שֶׁהִי צִוּוּהָ, וַיִּבְרְךְ אֹתָם מֹשֶׁה מִשֶּׁה בִּירַח אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל: "יְהִי רְצוֹן שֶׁתִּשְׁרַח שְׂכִינָה בְּמַעֲשֵׂה יַדְכֶם וְיִהְיֶה נֹעֵם ה' אֲלוֹקֵינוּ עֲלֵינוּ"²⁶⁵³:

שמות פרק מ

(א) וַיְדַבֵּר יְקֹקֵק אֶל מֹשֶׁה לֵאמֹר: (ב) בְּיוֹם הַחֹדֶשׁ הָרִאשׁוֹן בְּאַחַד לַחֹדֶשׁ תִּקְיָם אֶת מִשְׁכַּן אֹהֶל מוֹעֵד (ה' ציווה את משה) בתאריך א' ניסן תקים את משכן אוהל מועד. יום זה היה היום השמיני למילואים²⁶⁵⁴:
(ג) וְשִׁמְתָה שָׁם אֶת אֲרוֹן הָעֵדוּת תִּשִּׂים בְּקֹדֶשׁ הַקְּדָשִׁים שֶׁבְּמִשְׁכַּן אֶת אֲרוֹן הָעֵדוּת, וְסִכַּתָּ עַל הָאָרֶץ אֶת הַפְּרָכָת תִּשִּׂים אֶת הַפְּרוּכֹת בְּאוֹפֵן שֶׁתַּחְצוֹץ בֵּין הָאֲרוֹן שֶׁנִּמְצָא בְּקֹדֶשׁ הַקְּדָשִׁים לְבֵין שָׂאֵר הַמִּשְׁכָּן²⁶⁵⁵:
(ד) וְהִבַּאתְּ אֶת הַשְּׁלֵחָן תַּכְנִיֵּס אֶת הַשּׁוֹלְחָן לְתוֹךְ הַמִּשְׁכָּן, וְעָרַכְתָּ אֶת עָרְכּוֹ תַּעֲרוֹךְ עַל הַשּׁוֹלְחָן אֶת

²⁶⁵¹ רמב"ן, והכוונה היא לכלול שגם כוונתם הייתה כמו שה' ציווה אותם. ספורנו: כסדר הדברים שציווה ה' לעשות.

²⁶⁵² אה"ח. בפירושו השני כתב שתקנו את מלאכת המשכן כפי שהיה צריך. בפירושו השלישי כתב שבני ישראל הקפידו גם על הדברים שלא מעכבים.

²⁶⁵³ רש"י.

²⁶⁵⁴ רש"י בספר ויקרא פרק ט' פס' א' כתב שהכוונה היא לא' ניסן, שזהו היום השמיני למילואים. רמב"ן: לא היה צריך לכתוב את שבעת הימים בהם פירק משה את המשכן מיום כג' אדר עד לראש חודש אדר משום שכבר היה ציווי על כך לפני כן, "והקמות את המשכן כמשפטו אשר הראית בהר". כמו"כ כתב הרמב"ן שפירוק המשכן היה בעלות השחר, ובכך פתר את קושיית הא"ע כיצד צוו הכהנים לשבת בפתח אוהל מועד יום ולילה. כמו כן עושה הרמב"ן סדר בדברים וכותב שכיסוי הענן המוזכר בפרקנו היה ביום השמיני של המילואים, והתורה רצתה לסיים את ענין ימי המילואים, ולאחר מכן, בפתח ספר ויקרא חזרה התורה אחורנית כדי לספר את מה שרה לפני שהסתיימו ימי המילואים. הוכחה לדבריו היא הפסוק "ויהי ביום כלות משה להקים את המשכן", ואם לא הורידו את המשכן, מהו ההסבר ליום כלות משה? וכן אמר שם משה "זה הדבר אשר ציווה ה' תעשו וירא אליכם כבוד ה' " ואם השכינה שרתה מיד, איך משה אומר שמעשים אלו שעליהם הוא מצווה יגרמו להשראת השכינה? אלא שביום הראשון של המילואים ה' אמר למשה את כל הפרשיות של תחילת ספר ויקרא. אלא שבשם מדרש חזית כתב הרמב"ן שתחילת ספר ויקרא נאמר אל משה לאחר ימי המילואים.

א"ע כתב את דעת רש"י ורמב"ן וכתב שלפי דברים אלו, יוצא שהמשכן הוקם בכג' אדר, ובמשך ימי המילואים היה משה רבינו בונה וסותר את המשכן על מנת להרגיל את הכהנים. כמו"כ, השעיר שדרש משה הוא שעיר ראש חודש, שהרי היום השמיני למילואים יצא בר"ח. בספרי כתוב שהאנשים שהיו טמאים לנפש אדם היו מישאל ואלצפן. ישנם כמה קושיות שכתב הא"ע על פירוש זה: א. מדוע משה היה סותר ובונה את המשכן. ב. היכן היה פתח אוהל מועד שכתוב שהכהנים היו צריכים לשבת שם יומם ולילה? ג. לכאורה, השעיר שדרש משה היה שעיר החטאת שבני ישראל צוו לקחת ולו היה זה השעיר של ראש חודש, למה לא הזכירו יחד עם השעיר של ראש חודש גם את קרבנות המוסף האחרים (2 פרים, איל ושבעה כבשים). וכן היה ראוי שהתורה תאמר כאשר אמרה "מלבד עולת הבוקר" גם "מלבד עולת החודש". הלכך סובר הא"ע שא' ניסן היה היום הראשון להקמת המשכן (ולא כג' אדר) וגם את ביהמ"ק הראשון התחילו לבנות בתאריך זה.

הא"ע בדבריו כאן חולק על גרסת חז"ל שבנ"י יצאו ממצרים ביום חמישי של השבוע ומחשב שבנ"י יצאו לפני יום חמישי.

כמו"כ, מחשב הא"ע שהמשכן הוקם ביום חמישי או ביום שישי וקובע שבמדבר, בני"י קימו רק את היום הראשון של חג הפסח ואילו את שאר ימי חג המצות לא קיימו בני"י.

לגבי חנוכת המזבח הסתפק הא"ע אם הקריבו את הקרבנות שהוצרכו לכך גם בשבת או שמא לא החשיבו את שבת בתור אחד מימי המילואים.

²⁶⁵⁵ רמב"ן: הציווי היה רק על שימת הארון ולא על דרך הקמת המשכן מכיוון שה' כבר הראה למשה איך לבנות את המשכן, אל שכאן, בציווי הארון הכוונה היא להקדים את הכנסת הארון לתוך המשכן, ולא לצוות על עצם עשיית הארון, שהרי משה כבר צווה על כך לפני כן.

²⁶⁵⁶ אונקלוס ועיין חזקוני. רש"י: לשון הגנה. רמב"ן: מלשון לסוכך.

²⁶⁵⁷ אונקלוס.

שתי מערכות לחם הפנים, ²⁶⁵⁸ וְהִבֵּאתָ אֶת הַמִּנְחָה תַכְנִיס אֶת הַמְנוּרָה לַתּוֹךְ הַמִּשְׁכָּן, ²⁶⁵⁹ וְהֵעֵלִיתָ אֶת נִרְתִּיהָ תְדַלֵּק אֶת נֵרוֹת הַמְנוּרָה ²⁶⁶⁰: (ה) וְנִתְּתָה אֶת מִזְבַּח הַזָּהָב לְקַטְרֹת תַכְנִיס אֶת מִזְבַּח הַזָּהָב שִׁישְׁמָה לְהַעֲלֹת קְטוֹרֶת (מִזְבַּח הַזָּהָב הוּא הַמִּזְבַּח הַפְּנִימִי עֲלֵיו הָיוּ מַעֲלִים אֶת הַקְטוֹרֶת), ²⁶⁶¹ לְפָנֵי אַרְוֹן הָעֵדוּת (תַכְנִיס אֶת מִזְבַּח הַזָּהָב) כִּךְ שִׁיחִיהָ מוֹל אַרְוֹן הַבְּרִית. הַמִּזְבַּח הַפְּנִימִי הָיָה מוֹל אַרְוֹן הָעֵדוּת, אֲלָא שֶׁהָאֲרוֹן הָיָה בַתּוֹךְ קֹדֶשׁ הַקְּדוּשִׁים וְהַמִּזְבַּח הָיָה מוֹלוֹ בַתּוֹךְ הַקּוֹדֶשׁ, וְשִׁמְתָה אֶת מִסְךְ הַפֶּתַח לְמִשְׁכַּן לְאַחַר הַכְּנֶסֶת הַמִּזְבַּח לַתּוֹךְ הַמִּשְׁכָּן, תִּשִּׂים אֶת הַמִּסְךְ (הוֹיִלוֹן) בַּפֶּתַח הַמִּשְׁכָּן, בְּצַד הַמְּזוּרְחֵי שֶׁל הַמִּשְׁכָּן; (ו) וְנִתְּתָה אֶת מִזְבַּח הָעֹלָה לְפָנֵי פֶתַח מִשְׁכַּן אֹהֶל מוֹעֵד אֶת מִזְבַּח הָעוֹלָה, הַמִּזְבַּח הַחִיצוֹנִי, מִזְבַּח הַנְּחוּשֶׁת, תִּשְׂמֹו בַּפֶּתַח הַמִּשְׁכָּן. מִזְבַּח הַנְּחוּשֶׁת עִמָּד בַּחֲצַר הַמִּשְׁכָּן, לִיד פֶּתַח הַמִּשְׁכָּן שֶׁהָיָה בְּצַדוֹ הַמְּזוּרְחֵי שֶׁל הַמִּשְׁכָּן; (ז) וְנִתְּתָה אֶת הַכִּיֹּר בֵּין אֹהֶל מוֹעֵד וּבֵין הַמִּזְבֵּחַ אֶת הַכִּיֹּר תִּשִּׂים בֵּין הַמִּשְׁכָּן לְמִזְבַּח הַנְּחוּשֶׁת, הַכִּיֹּר הָיָה מְזוּרְחֵי לְמִשְׁכָּן וּמַעֲרֵבִית לְמִזְבַּח הַנְּחוּשֶׁת, וְנִתְּתָה שָׁם מֵיִם תִּשִּׂים מֵיִם בַּתּוֹךְ הַכִּיֹּר; (ח) וְשִׁמְתָה אֶת הַחֲצֵר סָבִיב תִּקְבַּע אֶת הָעַמּוּדִים שִׁיקִּיפוּ אֶת חֲצַר הַמִּשְׁכָּן, ²⁶⁶² וְנִתְּתָה אֶת מִסְךְ שַׁעַר הַחֲצֵר תִּשִּׂים אֶת הַמִּסְךְ, הוֹיִלוֹן, עַל שַׁעַר הַחֲצֵר; (ט) וְלִקְחָתָה אֶת שֶׁמֶן הַמִּשְׁחָה וּמִשְׁחָתָה אֶת הַמִּשְׁכָּן וְאֶת כָּל אֲשֶׁר בּוֹ תִּיקַח אֶת שֶׁמֶן הַמִּשְׁחָה, וְתִמְשַׁח עִם שֶׁמֶן הַמִּשְׁחָה אֶת הַמִּשְׁכָּן וְאֶת כָּל כְּלֵי הַמִּשְׁכָּן (הַמִּזְבַּח הַפְּנִימִי, הַמְנוּרָה וְכוּ'), וְקִדְשָׁתָה אֹתוֹ וְאֶת כָּל בְּלָיו עַל יַדֵּי הַמִּשְׁחָה בְּשֶׁמֶן הַמִּשְׁחָה, הַמִּשְׁכָּן וְכָלֵיו יִהְיוּ קְדוּשִׁים וְכִבֵּר לֹא יִהְיוּ חוֹלִין, ²⁶⁶³ וְהָיָה קִדְשׁ הַמִּשְׁכָּן וְכָלֵיו יִהְיוּ קוֹדֶשׁ לְאַחַר מִשְׁחָתָם בְּשֶׁמֶן הַמִּשְׁחָה; (י) וּמִשְׁחָתָה אֶת מִזְבַּח הָעֹלָה וְאֶת כָּל בְּלָיו תִּמְשַׁח בְּשֶׁמֶן הַמִּשְׁחָה אֶת מִזְבַּח הָעוֹלָה, הַמִּזְבַּח הַחִיצוֹנִי, וְכֵן אֶת הַכְּלִים שֶׁמִּשְׁמָשִׂים לְעַבּוֹדַת הַמִּזְבַּח (הַמַּחֲתוֹת, הַיַּעִים וְכוּ'), וְקִדְשָׁתָה אֶת הַמִּזְבֵּחַ עַל יַדֵּי מִשְׁחָתָה הַמִּזְבַּח בְּשֶׁמֶן הַמִּשְׁחָה, הַמִּזְבַּח יִתְקַדֵּשׁ בְּקְדוּשָׁה וְלֹא יִהְיֶה יוֹתֵר חוֹלִין, וְהָיָה הַמִּזְבֵּחַ קִדְשׁ קְדָשִׁים עַל מִזְבַּח הָעוֹלָה יִקְרִיבוּ קַרְבָּנוֹת "קְדָשִׁי קְדָשִׁים". יִשְׁנֶם קַרְבָּנוֹת שְׂדֵרְגַת קְדוּשָׁתָם קְדוּשָׁה יוֹתֵר מִהַקְּרָבָנוֹת הָאֲחֵרִים. הַקְּרָבָנוֹת הַקְּדוּשִׁים יוֹתֵר נִקְרָאִים קְדָשִׁי קְדָשִׁים, וְאֵילוֹ הַקְּרָבָנוֹת שֶׁקְדוּשָׁתָם קְלָה יוֹתֵר נִקְרָאִים "קְדָשִׁים קְלִים". הַתּוֹרָה אוֹמֵרֶת שֶׁמִּזְבַּח הָעוֹלָה יִהְיֶה קֹדֶשׁ קְדָשִׁים מְכִיּוּן שֶׁעֲלָיו יוֹקְרָבוּ גַם קַרְבָּנוֹת שֶׁל קְדָשִׁי קְדָשִׁים ²⁶⁶⁴: (יֵא) וּמִשְׁחָתָה אֶת הַכִּיֹּר וְאֶת בְּנֵי וְקִדְשָׁתָה אֹתוֹ תִּמְשַׁח בְּשֶׁמֶן הַמִּשְׁחָה אֶת הַכִּיֹּר, וְעַל יַדֵּי כֵן הַכִּיֹּר, וְעַל יַדֵּי כֵן הַכִּיֹּר יִתְקַדֵּשׁ בְּקְדוּשָׁה וְיִיצֵא מִתּוֹרַת הַחוֹלִין שֶׁעֲלָיו; (יב) וְהִקְרַבְתָּ אֶת אֹהֶרֶן וְאֶת בְּנָיו אֶל פֶּתַח אֹהֶל מוֹעֵד תִּקְרַב אֶת אֹהֶרֶן וּבְנָיו הַכַּהֲנִים אֶל פֶּתַח אֹהֶל מוֹעֵד, וְרַחֲצָתָ אֹתָם בַּמַּיִם אֹהֶרֶן וּבְנָיו יִטְבְּלוּ אֶת גּוֹפֵם בַּמַּקּוּוֹה; (יג) וְהִלַּבְשָׁתָה אֶת אֹהֶרֶן אֶת בְּגָדֵי הַקְּדָשׁ תַּלְבִּישׁ אֶת אֹהֶרֶן אֶת שְׂמוֹנֵת בְּגָדֵי הַכֹּהֵן הַגְּדוֹל, וּמִשְׁחָתָה אֹתוֹ תִּמְשַׁח אֶת אֹהֶרֶן בְּשֶׁמֶן הַמִּשְׁחָה, וְקִדְשָׁתָה אֹתוֹ תִּקְרִיב אֶת הַקְּרָבָנוֹת שֶׁצִּיּוּוּיָתִי אוֹתָךְ לְהַקְרִיב בְּיָמֶיךָ

²⁶⁵⁸ רש"י.

²⁶⁵⁹ אונקלוס.

²⁶⁶⁰ אונקלוס.

²⁶⁶¹ אונקלוס.

²⁶⁶² דעת מקרא.

²⁶⁶³ דעת מקרא בפרק ל' פס' כט'.

²⁶⁶⁴ רמב"ן. ההכרח לומר כן הוא מכיוון שרק מקום הארון נקרא בלשון התורה קדש קדשים. סיבה נוספת שכתב הרמב"ן לכך שהתורה קראה למזבח קדש קדשים היא מכיוון שכל הנוגע במזבח יקדש, כל קרבן שעולה למזבח, מוקרב, גם אם כבר נפסל.

המילואים,²⁶⁶⁵ וְכִהֵן לִי על ידי קיום כל הפעולות הללו: לבישת הבגדים, משיחה בשמן המשחה, מינוי הכהנים והקרבת קרבנותיהם, ימונה אהרון להיות כהן²⁶⁶⁶: (ד) וְאֵת בְּנָיו תִּקְרִיב תקריב את בניו של אהרון לפתח אוהל מועד, וְהִלַּבְשָׁתָּ אֹתָם בְּתַנַּת תלביש את בני אהרון בכותנות הכהנים: (טו) וּמִשְׁחָתָּ אֹתָם בְּאֶשֶׁר מִשְׁחָתָּ אֶת אֲבִיהֶם תמשח בשמן המשחה את בני אהרון כמו שמשחת את אהרון אביהם, וְכִהֵנוּ לִי לאחר לבישת הבגדים והמשיחה בשמן המשחה, בני אהרון יתקדשו בקדושת כהונה, וְהִיָּתָה לְהִיָּת לָהֶם מִשְׁחָתָם לְכַהֵנַת עוֹלָם לְדֹרֹתָם כהונת בני אהרון תהיה לאורך כל הדורות. צאצאיו של אהרון יהיו כהנים לאורך כל הדורות: (טז) וַיַּעַשׂ מֹשֶׁה מִשָּׁה עֲשָׂה אֵת כֹּל הַדְּבָרִים שֶׁה' צִוּוּהוּ אוֹתוֹ עליהם, כְּכֹל אֲשֶׁר צִוָּה יְקֹוֹק אֹתוֹ בֶּן עֲשָׂה מִשָּׁה בָנָה אֵת הַמִּשְׁכָּן כפי שה' ציווה אותו, ודייק בכל הפרטים. אולם, לכל אורך הכנת המשכן, משה עשה את עבודתו לשם שמיים ולא כדי שהוא עצמו ירוויח מבניית המשכן (על ידי שקרוביו יעבדו במשכן)²⁶⁶⁷: (יז) וַיְהִי בַחֲדָשׁ הָרִאשׁוֹן בַּשָּׁנָה הַשְּׁנִיָּת בְּאַחַד לַחֲדָשׁ הַוָּקֵם הַמִּשְׁכָּן באי ניסן של השנה השנייה לצאת בני ישראל ממצרים, הוֹקֵם הַמִּשְׁכָּן²⁶⁶⁸: (יח) וַיִּקֶּם מֹשֶׁה אֵת הַמִּשְׁכָּן מִשָּׁה פָּרַס אֵת יְרִיעוֹת הַתַּחְתּוֹנוֹת,²⁶⁶⁹ וַיִּתֵּן אֶת אֲדָנָיו מִשָּׁה הֵנִיחַ אֵת הָאֲדָנִים בִּקְרָקַע,²⁶⁷⁰ וַיִּשֶׂם אֶת קַרְשָׁיו מִשָּׁה הַעֲמִיד אֵת קַרְשֵׁי הַמִּשְׁכָּן, וַיִּתֵּן אֶת בְּרִיחָיו מִשָּׁה הִשְׁחִיל אֵת הַבְּרִיחִים לַתּוֹךְ הַטְּבֻעוֹת שֶׁהָיוּ עַל קַרְשֵׁי הַמִּשְׁכָּן, וַיִּקֶּם אֶת עַמּוּדָיו מִשָּׁה הַעֲמִיד אֵת הַעֲמוּדִים עֲלֵיהֶם הֵייתָה הַפְּרוּכַת תְּלוּיָה²⁶⁷¹: (יט) וַיִּפְרָשׂ אֶת הָאֹהֶל עַל הַמִּשְׁכָּן מִשָּׁה רִבִּינוּ פָּרַס אֵת יְרִיעוֹת הַעִיזִים מֵעַל לִירִיעוֹת הַתַּחְתּוֹנוֹת,²⁶⁷² וַיִּשֶׂם אֶת מַכְסֵה הָאֹהֶל עָלָיו מִלְּמַעְלָה מִשָּׁה רִבִּינוּ שֵׁם אֵת הַמַּכְסִּים הַעֲלִיוֹנִים עַל יְרִיעוֹת הַעִיזִים: אֵת מַכְסֵה עוֹרוֹת הָאֵילִים הַמְּאֻדָּמִים, וְאֵת מַכְסֵה עוֹרוֹת הַתַּחְשִׁים, בְּאֶשֶׁר צִוָּה יְקֹוֹק אֵת מֹשֶׁה רִבִּינוּ הָרִים אֵת הַמִּשְׁכָּן וְהַקְּפִיד עַל הַפְּרָטִים עֲלֵיהֶם צִוּוּהוּ אוֹתוֹ ה',²⁶⁷³: (כ) וַיִּקַּח וַיִּתֵּן אֶת הָעֵדוּת אֶל הָאָרֶץ מִשָּׁה רִבִּינוּ לָקַח אֵת לִוְחוֹת הַבְּרִית²⁶⁷⁴ מֵאֲרוֹן הָעֵץ שֶׁהָיָה בַתּוֹךְ הָאֹהֶל שְׁלוֹ,²⁶⁷⁵ וְשֵׁם אֵת הַלִּוְחוֹת בַּתּוֹךְ אֲרוֹן הַבְּרִית, וַיִּשֶׂם אֶת הַבְּדִים עַל הָאָרֶץ מִשָּׁה רִבִּינוּ הִשְׁחִיל אֵת הַבְּדִים, אֵת הַמוֹטוֹת שִׁשִּׁימוֹ לַנְּשִׂיאוֹת הָאֲרוֹן, לַתּוֹךְ הַטְּבֻעוֹת שֶׁהָיוּ עַל הָאֲרוֹן, וַיִּתֵּן אֶת הַכַּפְּרֹת עַל הָאָרֶץ מִלְּמַעְלָה מִשָּׁה רִבִּינוּ הֵנִיחַ אֵת הַכַּפּוֹרֹת מֵעַל לָאֲרוֹן הָעֵדוּת: (כא) וַיָּבֵא

²⁶⁶⁵ עיין לעיל פרק כח' פסוק מא'.

²⁶⁶⁶ עיין לעיל פרק כח' פסוק מא'.

²⁶⁶⁷ העמק דבר.

²⁶⁶⁸ הקמת המשכן היא לפי כל אחד מהשיטות עליהם כתבנו בפס' ב': לפי רש"י הכוונה היא שבא' ניסן הסתיימו ימי ההקמה והפירוק והמשכן עמד על עמדו. לפי א"ע הכוונה היא שהמשכן הוקם בפעם הראשונה. רמב"ן כתב שהסיבה שלא כתוב כאן על משיחת המשכן ועל הקרבת הקרבנות היא מכיוון שמשה לא עשה דברים אלו עד שהוא סיים את הקמת המשכן ועד שהוא צווה מחדש על עשיית דברים אלו. כמו כן הוסיף רמב"ן שאת כל המלאכות הקשורות לכלים (כמו הדלקת המנורה) לא עשה משה עד לאחר משיחת כלים אלו.

²⁶⁶⁹ ספורנו הסתפק אם הקמת היריעות לפני העמדת הקרשים נעשה על ידי נס או על ידי שאנשים החזיקו את יריעות העיזים עד להקמת הקרשים.

²⁶⁷⁰ דעת מקרא.

²⁶⁷¹ דעת מקרא.

²⁶⁷² רש"י.

²⁶⁷³ אוה"ח.

²⁶⁷⁴ רש"י.

²⁶⁷⁵ רמב"ן.

אֶת הָאָרֶץ אֶל הַמִּשְׁכָּן משה רבינו הכניס את הארון לתוך המשכן,²⁶⁷⁶ **וַיִּשֶׂם אֶת פְּרֻכַת הַמָּסַךְ** משה רבינו תלה את הוילון שחצץ בין הקדש לקדש הקדשים, **וַיִּסֹּךְ עַל אֲרוֹן הָעֵדוּת כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְקֹוֹק אֶת מֹשֶׁה** הפרוכת, המסך, חצצה בין ארון העדות שהיה מונח בתוך קדש הקדשים לשאר המשכן: (כב) **וַיִּתֵּן אֶת הַשְּׁלֶחַן בְּאֹהֶל מוֹעֵד** משה רבינו הכניס את השולחן למשכן, **עַל יָרֵךְ הַמִּשְׁכָּן צִפְנָה** (משה רבינו הכניס את השולחן) לצידו הצפוני של המשכן,²⁶⁷⁷ **מִחוּץ לְפְרֻכַת** (משה רבינו הכניס את השולחן לצדו הצפוני של המשכן) אל מקום שהיה מחוץ לקדש הקדשים: (כג) **וַיַּעֲרֹךְ עָלָיו עֲרֹךְ לֶחֶם לִפְנֵי יְקֹוֹק כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְקֹוֹק אֶת מֹשֶׁה** משה רבינו ערך את שתי מערכות לחם הפנים כפי שציווה אותו ה': (כד) **וַיִּשֶׂם אֶת הַמְּנֹרָה בְּאֹהֶל מוֹעֵד נֹכַח הַשְּׁלֶחַן** לאחר הכנסת השולחן למשכן, הכניס משה רבינו את המנורה אל המשכן, והניח את המנורה מול השולחן, **עַל יָרֵךְ הַמִּשְׁכָּן נֹגְבָה** משה רבינו הניח את המנורה מול השולחן, בצדו הדרומי של המשכן: (כה) **וַיַּעַל הַנֵּר לִפְנֵי יְקֹוֹק כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְקֹוֹק אֶת מֹשֶׁה** משה רבינו הדליק את נרות המנורה לכבודו של ה', כפי שה' ציווה אותו לעשות²⁶⁷⁸: (כו) **וַיִּשֶׂם אֶת מִזְבַּח הַזֹּהֵב בְּאֹהֶל מוֹעֵד לִפְנֵי הַפְּרֻכַת** משה רבינו הניח את מזבח הזהב, את המזבח הפנימי, בתוך המשכן, מול הפרוכת שחצצה בין קדש הקדשים לשאר המשכן: (כז) **וַיִּקְטֹר עָלָיו קְטֹרֶת סַמִּים כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְקֹוֹק אֶת מֹשֶׁה** משה רבינו הקטיר את קטורת הבשמים²⁶⁷⁹ על מזבח הזהב, כפי שציווה אותו ה'²⁶⁸⁰: (כח) **וַיִּשֶׂם אֶת מִסַּךְ הַפֶּתַח לַמִּשְׁכָּן** משה רבינו תלה את הוילון שהיה בפתח המשכן, בצידו המזרחי: (כט) **וְאֵת מִזְבַּח הָעֹלָה שֶׁם פֶּתַח מִשְׁכַּן אֹהֶל מוֹעֵד** משה רבינו הניח את מזבח הנחושת, את המזבח החיצוני, בפתח המשכן, **וַיַּעַל עָלָיו אֶת הָעֹלָה וְאֵת הַמְּנֹחָה כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְקֹוֹק אֶת מֹשֶׁה** משה רבינו הקריב את קרבנות עולת התמיד ואת מנחת הנסכים (היין), הקמח והשמן שהיו מקריבים יחד עם קרבן העולה) כפי שה' ציווה אותו²⁶⁸¹: (ל) **וַיִּשֶׂם אֶת הַכִּיֹּר בֵּין אֹהֶל מוֹעֵד וּבֵין הַמִּזְבֵּחַ** משה רבינו הניח את הכיור בין כותלו המזרחי של המשכן, לבין מזבח הנחושת שהיה בחצר, **וַיִּתֵּן שָׁמָּה מַיִם לְרַחֲצָה** משה רבינו מילא את הכיור במים, כדי שהכהנים יוכלו לרחוץ עצמם לפני עבודתם במשכן: (לא) **וְרַחֲצוּ מִמֶּנּוּ מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן וּבְנֵי אֶת יְדֵיהֶם וְאֵת רַגְלֵיהֶם** במהלך ימי המילואים, משה, אהרון ובניו יקדשו את ידיהם ואת רגליהם מהכיור. לאחר ימי המילואים, רק הכהנים צריכים לקדש את ידיהם ואת רגליהם²⁶⁸²: (לב) **כִּבְיָאֵם אֶל אֹהֶל מוֹעֵד** (הכהנים צריכים לקדש את ידיהם

²⁶⁷⁶ אונקלוס.

²⁶⁷⁷ רש"י.

²⁶⁷⁸ דעת מקרא בספר ויקרא פרק כד' פס' ד'.

²⁶⁷⁹ אונקלוס.

²⁶⁸⁰ רש"י. רמב"ן: למרות שלא נאמר למשה להקטיר את קטורת הסמים על מזבח הזהב, הרי שהוא הבין

משאר הציורים שהוא מי שאמור לעשות כן בימי המילואים. וכל הם דברי הרמב"ן: "והנה משה רבינו בכל העבודות הכהן הראשון, ולפיכך הקטיר גם הקטרת". בפירושו השני כתב שיתכן שכן היה ציווי מפורש להקטיר את הקטורת, מכך שה' אמר למשה במפורש: "ונתת את מזבח הזהב לקטורת". כמו"כ הסתפק הרמב"ן שמא יש טעות סופר בדברי רש"י שכתב על פסוק זה: "שנאמר בבקר בהיטיבו את הנרות" ומשם הוכיח שמשה הוא שהקטיר את הקטורת על מזבח הזהב. אמנם רשב"ם סובר שחל מהפעולות נעשו על ידי אהרון ובניו גם בימי המילואים, שכן בפס' כט' פירש שמי שהעלה את העולות היו אהרון ובניו.

²⁶⁸¹ רש"י. רשב"ם: אהרון ובניו הקריבו את קרבנות העולה.

²⁶⁸² רש"י.

ואת רגליהם) בשעה שהם נכנסים לתוך המשכן,²⁶⁸³ וּבְקִרְבָּתֶם אֶל הַמִּזְבֵּחַ יִרְחֲצוּ הַכַּהֲנִים צְרִיכִים לַקֹּדֶשׁ את ידיהם כאשר יקרבו לעבוד במשכן (צלע זה של הפסוק הוא המשך ישיר של תחילת הפסוק "בבאם אל אוהל מועד", ואין כאן הוספה),²⁶⁸⁴ כְּאִשֶּׁר צִוָּה יְקֹנֵק אֶת מֹשֶׁה מִשֶּׁה העמיד את הכיור ומילא אותו במים כפי שה' ציווה אותו לעשות: (לג) וַיִּקֶם אֶת הַחֲצֵר סָבִיב לַמִּשְׁכָּן וְלַמִּזְבֵּחַ מִשֶּׁה רבינו העמיד את החצר שהייתה מסביב למשכן ולמזבח הנחושת, על ידי שהעמיד את העמודים שעליהם פרסו את קלעי המשכן, וַיִּתֵּן אֶת מָסַךְ שַׁעַר הַחֲצֵר מִשֶּׁה רבינו תלה את הוילון שהיה בצד המזרחי של החצר, וַיְכַל מֹשֶׁה אֶת הַמְּלֶאכֶה בתליית מסך שער החצר, סיים משה את מלאכת הקמת המשכן: (לד) וַיְכַסּוּ הָעֲנָן אֶת אֹהֶל מוֹעֵד מִיַּד לְאַחַר שְׁסִיִּים מִשֶּׁה רבינו להקים את המשכן, ענן כיסה את כל אוהל מועד,²⁶⁸⁵ וּבָבֹד יְקֹנֵק מְלֵא אֶת הַמִּשְׁכָּן (הסיבה שבסיום הקמת המשכן, הענן כיסה את המשכן היא) מכיוון שהשכינה שרתה על המשכן על ידי הענן²⁶⁸⁶: (לה) וְלֹא יָכֹל מֹשֶׁה לָּבוֹא אֶל אֹהֶל מוֹעֵד מִשֶּׁה רבינו לא היה יכול להיכנס לתוך המשכן, כִּי שָׁכַן עָלָיו הָעֲנָן וּבָבֹד יְקֹנֵק מְלֵא אֶת הַמִּשְׁכָּן (הסיבה שמשנה רבינו לא היה יכול להיכנס לתוך המשכן היא) מכיוון ששכינתו של ה' שרתה בתוך המשכן, ואין זה דרך ארץ שמשנה רבינו ייכנס לתוך מקום השראת השכינה ללא שה' הזמין אותו להיכנס. אולם, בפתחת ספר ויקרא, ה' מיד קורא אל משה להיכנס לתוך המשכן, ומאז יש רשות למשה להיכנס את המשכן בכל עת שירצה²⁶⁸⁷: (לו) וּבַהֲעֵלוֹת הָעֲנָן מֵעַל הַמִּשְׁכָּן כֹּאשֶׁר עָלָה הָעֲנָן מֵעַל הַמִּשְׁכָּן,²⁶⁸⁸ יִסְעוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל נסעו מהמקום בו הם חנו, בְּכָל מַסְעֵיהֶם הָעֲנָן הָיָה מִסְתַּלֵּק לִפְנֵי כָל אֶחָד מֵהַמַּסְעוֹת בּוֹ נִסְעוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בַּמַּדְבָּר²⁶⁸⁹: (לז) וְאִם לֹא יַעֲלֶה הָעֲנָן אִם לֹא עָלָה הָעֲנָן מֵעַל הַמִּשְׁכָּן, גַּם אִם הָעֲנָן נִשְׂאָר עַל הַמִּשְׁכָּן לְאוֹרֵךְ זָמַן רַב, וְלֹא יִסְעוּ עַד יוֹם

²⁶⁸³ אונקלוס.

²⁶⁸⁴ רש"י.

²⁶⁸⁵ ספורנו.

²⁶⁸⁶ ספורנו.

²⁶⁸⁷ רמב"ן בפירושו השני שהגדיר אותו כפשוטו של מקרא. בפירושו הראשון כתב שהענן כיסה גם את המשכן וגם את כל מה שהיה מסביב למשכן, ומשה רבינו לא היה יכול להיכנס לתוך הענן, וכאשר ה' קרא אל משה, ה' עשה שביל למשה בתוך הענן, כדי שיוכל להיכנס למשכן, כמו שה' עשה למשה שביל בתוך הענן בשעת מתן תורה. רש"י ורשב"ם: הענן כיסה את כל המשכן, ולכן לא היה יכול משה להיכנס לתוך המשכן עד שהסתלק הענן. (לפי הרשב"ם הענן לא היה מסתלק לגמרי, אלא מצטמצם על ארון העדות). בסוף דבריו כתב הרמב"ן שייטכן לפי ההסבר שרש"י והרשב"ם כתבו (שמקורו מופיע במדרש) שכבוד ה' מלא את המשכן אינו מתכוון לומר שהענן ממש מילא את המשכן, אלא ששכינתו של ה' שרתה במשכן. א"ע כתב בערך כרמב"ן בפירושו על דרך הפשט וכתב שלאחר שקרא ה' אל משה לתוך קדש הקדשים, היה משה נכנס כבן בית אל תוך קדש הקדשים. הכלי יקר פירש שהשכינה לא התגלתה על ידי הענן, אלא על ידי האש והאור ותפקיד הענן היה לדלל את האור כך שניתן היה להיכנס. התחילה, הענן רק כיסה את המשכן ולא דילל את האור עד שלאחר מכן, הענן דילל את האור ומשה רבינו היה יכול להיכנס לתוך המשכן.

בהמשך דבריו, כתב הא"ע, שמשנה היה נכנס לתוך קדש הקדשים בשעת פירוק המשכן, ולאחר מכן אהרון ובניו היו מורידים את הפרוכת, ומשה היה מיד מכסה את ארון העדות לפני שהכהנים הספיקו להביט בו. לאר מכן כתב הא"ע דעה נוספת שהכהנים היו מכסים את ארון העדות כאשר הם הלכו אחורנית.

בסוף דבריו דן הא"ע בשאלה האם עמוד כיסה את המשכן גם בלילה או לא. יש הסוברים שעמוד הענן כיסה את המשכן גם בלילה, שהרי בשעת המסעות הענן היה עולה מעל המשכן. אמנם נא"ע הקשה על כך שלא מצאנו שהיו מסעות שהיו בשעת הלילה, כמו"כ, הדעות הסוברות שהענן היה על המשכן גם בלילה מוכיחים זאת מהפסוק "וַיֵּשׁ אֲשֶׁר יְהִי הָעֲנָן מְעַרְבַּ עַד בֶּקֶר וְנִעְלָה הָעֲנָן בְּבֹקֶר וְנִסְעוּ או יוֹמָם וְנִעְלָה הָעֲנָן וְנִסְעוּ" ומכאן לכאורה מוכח שהענן היה על המשכן גם ביום וגם בלילה. על כך כתב הא"ע שאין הכוונה שנסעו גם ביום וגם בלילה, אלא שנסעו או ביום או בלילה, ובלילה, עמוד האש הלך לפני בני ישראל.

²⁶⁸⁸ ספורנו: גדולת השכינה היא שגרמה לענן להישאר על המשכן חוץ מבשעה שהיה על בני' לנסוע ממקום חנייתם, בניגוד לשכינה שהייתה בשני בתי המקדש, שהענן לא היה נשאר על בית המקדש, אך בביהמ"ק השלישי, השכינה כן תשרה על ביהמ"ק ע"י ענן.

²⁶⁸⁹ דעת מקרא.

הֶעֱלֵתוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לֹא הָיוּ נוֹסְעִים מִמְּקוֹם חֲנִייתָם עַד שֶׁעָלָה עֲמוּד הָעֲנַן מֵעַל הַמִּשְׁכָּן: (לח) בִּי אֲכֹן,²⁶⁹⁰ עֲנַן
יִקְוֶה עַל הַמִּשְׁכָּן יוֹמָם בְּמִשְׁךְ הַיּוֹם, הִיָּה הָעֲנַן שׁוֹרָה עַל הַמִּשְׁכָּן, וְאֵשׁ תִּהְיֶה לְיָלֶה בּוֹ בְּמַהֲלֶךְ הַלַּיְלָה,
הַיֵּיתָה שְׁכִינְתּוֹ שֶׁל ה' מִתְגַּלִּית עַל יַדֵּי שֶׁהִיָּה עֲמוּד הָאֵשׁ שׁוֹרָה מֵעַל הַמִּשְׁכָּן, לְעֵינַי כָּל בַּיִת יִשְׂרָאֵל בְּכָל
מִסְעֵיהֶם הָעֲנַן הִיָּה שׁוֹרָה עַל הַמִּשְׁכָּן בְּכָל מְקוֹם בּוֹ חָנוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל²⁶⁹¹:

²⁶⁹⁰ דעת מקרא.

²⁶⁹¹ רש"י, ולפירושו, גם חנייה נקרא מסע.

נספח למלאכת המשכן

סיכום פרטי הארון:

מידות הארון:

מידות הארון, כפי שמפורט בתורה, היו:

אורך – שתי אמות וחצי.

רוחב – אמה וחצי.

גובה – אמה וחצי.

ישנן שיטות שונות לגבי דרך מדידת מידות הארון: חלק מהראשונים לא הכריעו האם הכוונה היא למידות החיצוניות או שמדובר במידות הפנימיות של הארון. האחרונים הכריעו שאלו היו המידות החיצוניות של הארון ואמנם נחלקו האם ציפוי הזהב נכלל בתוך השיעורים או לא. ישנה שיטה אחת הסוברת שמידת הגובה שונה משאר המידות. בעוד מידות האורך והרוחב הינן המידות החיצוניות, הרי שמידת הגובה היא המידה הפנימית.

ישנה מחלוקת תנאים לגבי עובי הכתלים של הארון: רבי מאיר סובר שעוביים חצי טפח ואילו רבי יהודה סובר שעוביים כאצבע.

החומר ממנו היה עשוי הארון:

הארון היה עשוי מנסרים של עצי שיטים שהיו מחוברים אחד אל השני. מבחוץ היה הארון מצופה בזהב. לפי רוב הדעות, היו שלשה ארונות, כאשר הארון החיצוני ביותר והפנימי ביותר היו עשויים מזהב, ואילו הארון הפנימי היה עשוי מעצי שיטים וכך התקיים הציווי לצפות את ארון עצי השיטים בזהב. בהסבר דעה זו נחלקו המפרשים האם היה ניתן להפריד את שלשת הארונות או לא. כמו כן, לפי דעה זו ישנה מחלוקת האם הכיסוי על השוליים של הכתלים של הארון היה חלק נפרד, או שמא כיסוי השוליים היה חלק בלתי נפרד מהארון, וכופפו את שולי הארון מהזהב, כדי שיכסה את ארון עצי השיטים. ישנה דעה נוספת שהיה ארון אחד שנעשה מעצי שיטים, והוא היה מצופה בזהב.

זר הזהב:

מעל הארון היה זר זהב, שנראה כמו כתר, שהקיף את הארון.

ישנה מחלוקת מהיכן יצא כתר זה, האם היה מחובר לארון החיצוני שהיה עשוי מזהב, או שמא היה מחובר לארון עצי שיטים. גם לגבי עוביו של הזר אנחנו צריכים לומר שישנה מחלוקת. הגמרא אומרת שמידת עובי הזר היא "משהו", כלומר, דבר מועט. לפי הדעה הסוברת שהזר היה מחובר לארון החיצוני, אני יכול לומר שהזר שהיה על הארון היה משהו. אמנם, לדעה הסוברת שהזר היה מונח על הארון מעץ, הרי שיש לו עובי כמידת הארון, וממילא דברי הגמרא על עובי הזר מכוונים לזרים אחרים שהיו במשכן.

הטבעות:

הטבעות שימשו לחיבור מוטות לארון לצורך נשיאת הארון.

ישנן שיטות שונות לגבי מספר הטבעות ולגבי מיקומן.

רש"י סובר שהיו ארבע טבעות, ושכל הטבעות היו בחלק העליון של הארון. רמב"ן סובר כרש"י, אלא שלדעתו, מיקום הטבעות היה על החלק התחתון של הארון. א"ע סובר שמתחת לארון היו מעין רגליים קטנות שמנעו מהארון להיות מונח על הרצפה דרך ביזיון, ועל רגליים אלו היו הטבעות. תוספות סוברים שהיו שמונה טבעות (וכן סוברים שהיו ארבעה מוטות). חזקוני סובר שהיו ארבע טבעות לבדים, אלא

שהטבעות עצמן היו מחוברות לארון על ידי טבעות נוספות. הרא"ש סובר שהיו ארבע טבעות גדולות, ועוד ארבע טבעות קטנות בחלק העליון של הארון שם היו מניחים את הבדים בשעה שהיו מתקנים את הארון. המלבי"ם: בכל שני צדדים מקבילים היו ארבע טבעות (סך הכל שמונה טבעות), בכל צד היו שתי טבעות על פינות הארון ועוד שתי טבעות על צידי הארון.

הבדים:

הבדים היו שני מוטות ארוכים ששימשו לנשיאת הארון. אורך המוטות היה מספיק בכדי שיוכלו לשאת את הארון.

בשיעור עובי המוטות ישנה מחלוקת: יש הסוברים שהתורה לא הקפידה על עוביים, ויש הסוברים שעוביים צריך להיות לפחות טפח.

דעת התוספות היא שהיו ארבעה בדים.

ישנה מחלוקת בראשונים האם הבדים היו יכולים לזוז בתוך הטבעות: רש"י סובר שהבדים היו יכולים לזוז בתוך הטבעות ואילו הרלב"ג סובר שמכיוון שלא היה רווח בין הטבעות לבדים, הרי שהבדים לא היו יכולים לזוז.

הכפורת:

על הארון הייתה כפורת שהייתה עשויה מזהב טהור. הכפורת שימשה למכסה על ארון הברית, וממילא מידותיו היו: שתיים וחצי אמות באורך ואמה וחצי ברוחב. עובי הכפורת אינו מוזכר בפסוקים, אך בגמרא כתוב שהעובי היה טפח. בפירוש דברי הגמרא ישנה מחלוקת: יש הסוברים שהכפורת הייתה עבה טפח לכל אורכה, ויש הסוברים שהכפורת הייתה עבה טפח רק בקצוות, ואילו בחלק האמצעי, הכפורת הייתה פחות עבה.

הכרובים:

מעל הכפורת, בשני קצוות הכפורת, היו שני כרובים. בכרובים היו דמויות עם פנים של תינוק (יש אומרים שהכרובים היו עם פנים של עופות) והיו עשויים ממקשת הזהב יחד עם הכפורת. ישנה מחלוקת האם מלכתחילה גוש הזהב היה רבוע, וגילפו את דמויות הכרובים מגוש זהב מרובע, או שמא גוש הזהב היה מלכתחילה גבוה יותר במקום בו עשו את הכרובים, וכך, לגוש הזהב שממנו עשו את הכפורת והכרובים היו מעין קרניים.

כנפי הכרובים היו סוככים על הכפורת, כך שבכל נקודה של הכנפיים, היה גובה של עשרה טפחים בין הכפורת לבין כנפי הכרובים.

פניהם של הכרובים (שהיו בגודל של טפח) היו מופנות אחד כלפי השני, כך שפניהם היו מופנות כלפי אמצע הכפורת. ישנן דעות שפני הכרובים מצד אחד פנו אחד כלפי השני, ומצד שני פנו כלפי קירות בית המקדש.

סיכום עשיית השולחן:

מידות השולחן:

אורך השולחן היה שתי אמות ורוחב השולחן היה אמה.

גובהו של השולחן היה אמה וחצי.

עובי טבלת השולחן היה טפח.

החומר ממנו היה עשוי השולחן וציפוי הזהב:

השולחן היה עשוי מעצי שיטים והיה מצופה בזהב.

ישנה מחלוקת לגבי עובי הציפוי: יש הסוברים שעובי הציפוי הזהב היה בעובי שליש אצבע, ויש הסוברים שהציפוי היה דק מאוד.

יש הסוברים שציפוי הזהב שעל השולחן היה עשוי כמו ציפוי הזהב של הארון: היו שלש תבניות של שולחן, שתי התבניות החיצוניות, שתי קצוות הסנדביץ', היו עשויות מזהב, ואילו התבנית הפנימית הייתה עשויה מעצי שיטים.

טבלת השולחן הייתה מצופה בזהב מכל צדדיה.

ישנה דעה הסוברת שהשולחן היה מצופה בזהב רק מלמעלה, ורק בארון יש ציווי לצפות אותו זהב מבפנים ומבחוץ.

זר הזהב:

התורה כותבת שעל השולחן היה זר זהב. יש הסוברים שזר הזהב היה עשוי מעצי שיטים ורק הציפוי היה מזהב, ויש הסוברים שהזר כולו היה עשוי מזהב.

התורה כתבה פעמיים את עניין הזר של השולחן (בפס' כד' ומיד לאחר מכן בפס' כה'), ונחלקו המפרשים האם הכוונה היא לאותה מסגרת, או לשולחן היו שני זרים: זר אחד מעל השולחן וזר שני. רש"י סובר שהזר היה ממש על המסגרת. אולם, ישנם ראשונים שהסתפקו אם הזר היה ציפוי על כל המסגרת, כלומר: הזר כיסה את כל עובי המסגרת וקצותיו היו גבוהים יותר מהמסגרת, או שהזר היה רק מעל המסגרת עצמה. האברבנאל כותב שמטרת הזר הייתה למנוע מלחם הפנים ליפול.

שיעור הזר: חז"ל אמרו ששיעור הזר היה "משהו". אמנם הפרשנים שהסתפקו אם הזר היה ציפוי של המסגרת או שהזר היה על המסגרת עצמה, אינם יכולים לסבור שהזר היה משהו, שהרי לא ייתכן שדבר גבוה משהו יכסה את כל עובי הטפח של המסגרת. כמו כן, גם לשיטת האברבנאל הסובר שמטרת הזר היא כדי למנוע מלחם הפנים ליפול מהשולחן, אי אפשר לסבור שהזר היה כשיעור "משהו".

המסגרת:

מסביב לשולחן, הייתה מסגרת שגובהה היה טפח.

נחלקו חכמים בגמרא האם המסגרת הייתה מעל לטבלת השולחן, או שמא המסגרת הקיפה את השולחן מתחת לטבלה. לסוברים שהמסגרת הייתה מעל לשולחן, ישנה מחלוקת היכן המסגרת הייתה מחוברת: יש הסוברים שהמסגרת הייתה מחוברת לשפת טבלת השולחן ויש הסוברים שהייתה מחוברת מעל לטבלת השולחן.

רש"י בגמרא כתב שהמסגרת הייתה עשויה מארבעה דפים נפרדים.

ישנם שהסתפקו לפי השיטה אם המסגרת הייתה מתחת לשולחן: האם הדפים השונים של המסגרת היו מחוברים אחד לשני, או שמא הדפים השונים היו מחוברים לרגליים, ולא היה חיבור בין ארבעת חלקי המסגרת.

עובי המסגרת נחלקו המפרשים אם הייתה עבה פחות מטפח או שהייתה טפח.

רגלי השולחן:

רוב השיטות סוברות שרגלי השולחן היו בצורת מרובע, אך יש הסוברים שרגלי השולחן היו בצורה של עיגול בחציים התחתון.

עובי רגלי השולחן: יש הסוברים שרגלי השולחן היו עבות טפח.

טבעות השולחן והבדים:

על השולחן היו ארבע טבעות, אליהן הכניסו את הבדים, את המוטות שבהם היו נושאים את השולחן.

הטבעות היו מונחות בקצוות הרחוקות של זוויות רגלי השולחן.

חיבור הטבעות לשולחן נחלקו המפרשים היכן הטבעות היו מחוברות: החזקוני סובר שהטבעות היו ברוחב השולחן, וכך יוצא שהיה רווח של שתי אמות בין הבדים. אמנם, הרלב"ג סובר שהטבעות היו באורך השולחן, ואם כן, אין רווח גדול בין הבדים. יש הסוברים שהטבעות היו מתחת למסגרת, ויש הסוברים שהטבעות היו מעל לרגלי השולחן, קבועות בטבלת השולחן, ויש הסוברים שהטבעות היו קבועות בין טבלת השולחן לבין המסגרת.

הבדים היו מוטות ששימשו לנשיאת השולחן, והם הוכנסו אל הטבעות. בעניין עובי הבדים, יש הסוברים שאין הקפדה לגבי עוביים, יש הסוברים שהיו עבים טפח ויש הסוברים שהיו עבים קצת יותר מטפח. נראה שאורך הבדים היה בכדי שניתן יהיה לשאת אותם, ואין קפידא במידת אורכם.

כלי השולחן:

התורה מונה ארבעה כלים ששימשו את השולחן:

- (1) **קערות** - הקערות הן התבניות בהן היו אופים את לחם הפנים. היו שני סוגים של תבניות בתבנית ברזל היו אופים את לחם הפנים ואילו בתבנית זהב היו מניחים את לחם הפנים על השולחן.
- (2) **כפות** - הכפות שימשו לנתינת הלבונה על השולחן. יש הסוברים שלכל כף הייתה ידית אחת ויש הסוברים שהיו להן שתי ידיות, וכל ידית הייתה מונחת על לחם הפנים העליון שבכל מערכה, כך שהכף הייתה מונחת על גבי לחם הפנים.
- (3) **קשוות** - הקשוות נראו כחצאי קנים שחתכו אותם לאורכם (אלא שהקשוות היו עשויות מזהב). על כל אחד מהלחמים היו שמים שלש קשוות חוץ מעל הלחם החמישי שהיו עליו רק שני קשוות. אורך הקנים היה אמה - כרוחב השולחן.
- (4) **מנקיות** - המנקיות הן ארבעה יתדות שהיו באורך השולחן ועמדו על הקרקע וגובהם עלה מעל לגובה השולחן. בתוך המנקיות היו מעין נקבים בהם הניחו את הקשוות.

סיכום עשיית המנורה:

חלקי המנורה:

נסכם את חלקי המנורה השונים: בתחתית המנורה היה בסיס ובו שלש רגליים. ישנן דעות שונות בהסבר צורת הבסיס. יש הסוברים שהבסיס היה עשוי בצורת תיבה, יש הסוברים שהיו למנורה שלש רגליים ויש הסוברים שמהתיבה יצאו שלש רגליים. גובה הירך היה בין שניים לשלשה טפחים, תלוי בגובה הפרח שהיה מעל לירך. לגבי רוחב הירך, בספר המשכן וכליו הוכיח שבסיס ירך המנורה היה רחב כשישה או שבעה טפחים.

למנורה שבעה קנים: שישה קנים יוצאים מהקנה האמצעי בצורת אלכסון. בדבר צורת יציאת הקנים מהקנה האמצעי יש האומרים שיצאו בצורה עגולה, ויש הסוברים שיצאו בצורה של אלכסון. בעניין הרוחב מהקנה הראשון לקנה האחרון, יש הסוברים שהרוחב היה שתי אמות, ויש הסוברים שהרוחב היה תשעה טפחים.

ישנם עשרים ושניים (22) גביעים על המנורה: בראש כל אחד משבעת הקנים היו שלשה גביעים (סה"כ 21) ועוד גביע שהיה צמוד לבסיס של המנורה. ישנן דעות שונות לגבי צורת הגביעים: יש הסוברים שהגביע היה נעשה צר יותר בחלקו התחתון ויש הסוברים שהיה רחב באותה מידה לכל גובהו. על הגביעים היו מצוירים ציורים של שקדים. ישנה מחלוקת כמה שקדים היו מצוירים על הגביעים, האם היה מצויר על כל גביע שקד אחד או שמה היו מצוירים שלשה שקדים. כמו כן ישנה מחלוקת האם הגביעים היו אחד ממש מתחת לשני, או שמה הגביעים היו מפוזרים לכל אורך הקנה.

ישנם אחד עשר (11) כפתורים על המנורה: בראש כל קנה היה כפתור (סה"כ 7 כפתורים), וארבע קנים על הקנה האמצעי של המנורה: משלשה כפתורים היו יוצאים ששת הקנים הצדדיים, וכפתור נוסף שהיה בגביע התחתון. ישנה מחלוקת בענייני צורת הכפתורים: יש הסוברים שהכפתורים היו ממש עגולים, ויש הסוברים שהכפתורים היו בצורת אליפסה.

ישנם תשעה (9) פרחים על המנורה: פרח על כל אחד משבעת הקנים, פרח ליד הגביע התחתון ופרח נוסף שהיה ממש על בסיס המנורה. הפרח האחרון אמנם אינו מופיע בפסוקים בספר שמות, אך הוא מוזכר בפרשת בהעלותך. לפי רש"י הפרחים היו דקים מאוד, ונעשו באופן דו מימדי, אולם יש הסוברים שהפרחים היו תלת מימדים. יש הסוברים שהפרחים היו מעין קערות חלולות שבלטו יותר משאר המנורה.

מידת המנורה:

המנורה הייתה גבוהה שמונה עשר (18) טפחים. בסיס המנורה שהיה עשוי משלש רגליים, יחד עם פרח שהיה ממש מעל לירך, היה שלשה טפחים (נשאר 15 טפחים). שני הטפחים מעל הבסיס היו חלקים, מעליהם היה טפח שהיה בו גביע יחד עם כפתור ופרח (בספר מלאכת המשכן וכליו כתב שמצד אחד היה פרח, מצד אחר היה כפתור ומצד שלישי היה גביע - נשאר 12 טפחים). שני הטפחים הבאים היו חלקים, ולאחר שני הטפחים היה כפתור בגודל טפח ממנו יצאו הקנים הראשונים (נשאר 9 טפחים). לאחר מכן היו שני טפחים: טפח חלק וטפח שהיה בו כפתור שממנו יצאו שני קנים. לאחר מכן היה עוד טפח חלק ועוד טפח של כפתור ממנו יצאו שני הקנים האחרונים (נשאר 5 טפחים). לאחר מכן היו שני טפחים חלקים ובשלת הטפחים העליונים היו שלשה גביעים, כפתור ופרח.

החומר ממנו הייתה המנורה עשויה:

המנורה הייתה עשויה ממוקשת זהב. הרמב"ן הוכיח מברייתא דמלאכת המשכן, שהכפתורים והפרחים לא היו ממוקשת זהב. כמו כן, בברייתא דמלאכת המשכן, ישנה מחלוקת האם הנרות עצמם היו ממוקשת זהב או לא. המנורה כולה יחד עם כליה נעשתה מכיכר זהב אחת.

נרות המנורה:

למנורה היו שבעה נרות, אותם מילאו בשמן ובהם שמו את הפתילות. כאשר הנרות דלקו, השלהבת של ששת הנרות הצדיים פנתה אל עבר הנר האמצעי.

כלי המנורה:

למנורה היו מספר כלים, ששניים מהם מוזכרים בפסוקים אצלנו: **מלקחיים** שהיו מעין צבתות ועל ידיהן הכהן היה אווזו בפתילות המנורה כדי להוציא את הפתילות המשומשות, **מחתות** שהיו מעין יעים בהם היו חותים את האפר שהצטבר בתוך הנרות.

היריעות שהיו במשכן:

המשכן היה מכוסה במספר כיסויים שחלק מהם נקראים יריעות.

היריעות התחתונות (נקראות לאורך התורה "המשכן"):

היריעות התחתונות נעשו על ידי שזירת חוטים שונים: כל אחד מחוטי היריעות היה מורכב מחוטי פשתן, מחוטי תכלת (צמר הצבוע בדם חילזון), חוטי ארגמן (צמר שצבוע בצבע שנקרא ארגמן) ותולעת שני (צמר שצבוע בצבע אדום).

משני צידי היריעות היו מצוירים ציורים של כרובים.

מידות היריעות התחתונות היו: אורך – עשרים ושמונה (28) אמות, ורוחב – ארבע (4) אמות.

בסך הכל היו עשר יריעות תחתונות. היריעות חולקו לשתי קבוצות, בכל קבוצה היו חמש יריעות, וכל קבוצה חוברת יחד (יש האומרים שגם החוטים שחיברו את שתי הקבוצות היו עשויים משזירת חוטים של שש, תכלת, ארגמן ותולעת שני). כל קבוצה של חמש יריעות נקראת "חוברת".

בקצה של כל חוברת, היו חמישים לולאות שהיו עשויות מחוטי תכלת. לתוך לולאות אלו הכניסו חמישים קרסי זהב, וכך חיברו את שתי החוברות אחת אל השנייה.

יריעות העיזים (נקראות לאורך התורה "אהל"):

יריעות העיזים נפרסו מעל ליריעות התחתונות. יריעות אלו היו עשויות מצמר של עיזים.

מידות יריעות העיזים היו: שלושים (30) אמה באורכם, וארבע (4) אמות ברוחבן.

בסך הכל היו אחת עשרה יריעות. גם יריעות העיזים חולקו לשתי קבוצות: קבוצה אחת של שש יריעות שחוברו אחת אל השנייה, וקבוצה נוספת של חמש יריעות שחוברו אחת אל השנייה.

בקצה של כל חוברת, היו חמישים לולאות. ישנה מחלוקת אם לולאות אלו נעשו מחוטי תכלת, או שנעשו מחוטי צמר של עיזים. לתוך לולאות אלה הכניסו חמישים קרסי נחושת, וכך חיברו את שתי החוברות אחת אל השנייה.

הנחת היריעות על המשכן:

אורך המשכן היה שלשים אמות ורוחב המשכן היה עשר אמות. יריעות המשכן היו באורך של כארבעים אמות (היריעות היו מחוברות אחת לשנייה ברוחבן) ורוחבן היה עשרים ושמונה אמות (כמידת האורך של יריעה בודדת). רוחב היריעות המחוברות היה נתון על רוחב המשכן בצורה הבאה: עשר אמות של היריעה היו פרוסות על עשר האמות של חלל המשכן (נשארו שמונה עשרה אמות), שתי אמות נוספות כיסו את עובי הקרשים שהיו בכתלי המשכן (נשארו שש עשרה אמה), וכך, יריעות המשכן כיסו שמונה אמות מכתלי המשכן, שמונה אמות בצד הצפוני של המשכן ושמונה אמות בצד הדרומי של המשכן. המשכן היה גבוה עשר אמות, ויוצא מכאן ששתי אמות של כתלי המשכן לא היו מכוסות על ידי יריעות המשכן. אורך היריעות כיסה את המשכן בצורה הבאה: שלשים אמות כיסו את חלל אורך המשכן (נשארו עשר אמות), שתי אמות כיסו את עובי הקרשים שהיו בצדדים (נשארו שמונה אמות), שמונה אמות כיסו את גובה המשכן מצידו המערבי, וכך שתי האמות התחתונות היו מגולות. יריעות העיזים היו מונחות על גבי יריעות המשכן. רוחבן היה שלשים אמה, ולכן כשהניחו את יריעות העיזים לרוחב, הן כיסו את אחת האמות התחתונות שלא כוסתה על ידי יריעות המשכן (אמה אחת בצפון ואמה אחת בדרום). אורך יריעות העיזים היה ארבעים וארבע אמות. שלשים אמות כיסו את חלל אורך המשכן, (נשארו ארבע עשרה אמה), חצי יריעה (שתי אמות) הייתה מקופלת בכניסה למשכן, כפי שראינו בפסוק ט', שתי אמות כיסו את עובי הקרשים שבקצוות המשכן, ועשר האמות האחרונות כיסו את כל כותל המשכן בצידו המערבי.

המכסים מעל היריעות (נקראים לאורך התורה מכסים):

על יריעות העיזים היו עוד שני מכסים: המכסה הראשון היה מעורות של איל שנצבעו בצבע אדום לאחר עיבודם.

מעל מכסה עורות האילים המאדמים היה מכסה נוסף שהיה עשוי מעורות של תחש. התחש היא חיה שהייתה בזמן המשכן וכיום אינה קיימת עוד. שני מכסים אלו, מכסה עורות האילים המאדמים ומכסה התחש, היו באורך של שלשים אמות וברוחב של עשר אמות, כך שהם כיסו רק את גג המשכן.

קרשי המשכן והאדנים:

כתלי המשכן נעשו מקרשים שהיו עשויים מעצי שיטים שעמדו כלפי מעלה. כל קרש היה גבוה עשר אמות (וכך יצא שגובה המשכן היה עשר אמות), רחב אמה וחצי ועבה אמה אחת. בחלק התחתון היו ידות, שתי בליטות שיצאו מתחתית הקרש, ועליהן הלבישו את האדנים. את החריצים בקרש עשו כך: רוחב כל אחד מהקרשים היה אמה וחצי. עשו חריץ וניסרו חצי אמה שהייתה באמצע הקרש, וכך נשאר בקצוות הקרש שתי בליטות, כל בליטה ברוחב של חצי אמה. לאחר מכן, בכל אחד מקצוות הקרש ניסרו חלל שהיה רחב רבע אמה, וכך נשאר שתי בליטות, כשכל בליטה רחבה רבע אמה. עובי כל אחד מהקרשים היה אמה, ובעובי חרצו בקצוות רבע אמה, כך שנשארה חצי אמה של בליטה. הידות שימשו לבליטות שעליהן היו מלבישים את האדנים. ישנן דעות נוספות לגבי כיצד היו חורצים את הקרשים, אך זוהי דעת רש"י.

ידות הקרשים היו משוייפות כך שהיה ניתן להלביש עליהן את האדנים. בצד הדרומי ובצד הצפוני של המשכן היו עשרים קרשים (כך שאורך המשכן היה שלשים אמה: עשרים (20) קרשים שכל אחד מהם רחב אמה וחצי), בצד המערבי היו שישה קרשים, ועוד שני קרשים שנכנסו לפינות הצפונית מערבית והדרומית מערבית.

מתחת לכל קרש, הלבישו שני אדנים, אדן אחת על כל אחד מידות הקרשים. בחלק העליון של הקרשים, היו חריצים נוספים (במרחק של אצבע מקצה הקרש). על חריצים אלו הלבישו טבעות מזהב, שחיברו יחד את הקרשים. בתוך הקרשים היו סניפים, מעין בליטות שהוכנסו אל נקב שעמד מול הבליטה בקרש ליד. הקרשים היו מצופים בזהב.

הבריחים:

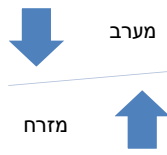
הבריחים היו מוטות עגולים שהיו מחברים את קרשי המשכן אחד לשני. על הקרשים, בגובה של שתיים וחצי אמות ובגובה של שבע וחצי אמות היו טבעות, בהן היו מכניסים את הבריחים. ארבעה מהבריחים היו נכנסים לתוך הטבעות שעל הקרשים. הבריח הראשון היה נכנס בטבעות שהיו בגובה שתיים וחצי אמות מתחתית הקרש מכיוון אחד, כאשר אורך הבריח היה חמש עשרה אמות. הבריח השני היה נכנס גם כן לתוך הטבעות שהיו בגובה שתיים וחצי אמות מתחתית הקרש, אך הוא מילא את חמש עשרה האמות שנתרו ממקום סיום הבריח הראשון ועד לסיום הכותל. הבריח השלישי והרביעי היו מונחים בטבעות העליונות באותו אופן בו היו מונחים הבריח הראשון והשני. הבריח החמישי היה מונח בתוך הקרשים: בתוך הקרשים היה נקב, ובו היה נכנס הבריח החמישי לכל אורך הכותל, דהיינו: שלשים אמות. ישנן דעות הסוברות שכל חמשת הבריחים היו לכל אורך כותל המשכן. הבריחים והטבעות היו מצופים בזהב.

הפרוכת והמסך:

הפרוכת שימשה למחיצה בין הקדש לבין קדש הקדשים. את הפרוכת הכינו על ידי שזירת חוטים של תכלת, ארגמן, תולעת שני ושש. משני צידי הפרוכת היו ציורים של דמויות אדם.

הפרוכת הועמדה על ארבעה עמודים שהיו עשויים מעצי שיטים ומצופים בזהב. לגבי מידות העמודים מצאנו מחלוקות: יש הסוברים שהעמודים היו גבוהים עשר אמות, ויש המסתפקים אם גובהם ורוחבם היה אמה או חצי אמה. העמודים ניתנו לתוך אדנים שהיו עשויים מכסף. העמודים עמדו במרחק של עשר אמות מהכותל המערבי של המשכן, דהיינו: עשרים אמה מהפתח במזרח. שני העמודים הקיצוניים היו צמודים לכותלי המשכן, ושני העמודים האמצעיים היו במרווחים שווים מהעמודים הקיצוניים, כך שהיו שלשה רווחים שווים בין העמודים. על העמודים היו וויס מזהב שעליהם תלו מוט. על המוט תלו את הפרוכת. הפרוכת הייתה עשר אמות על עשר אמות. המסך היה וילון שעמד בצד המזרחי של המשכן. הוילון היה שזור מחוטים של תכלת (צמר הצבוע בדם חילזון), ארגמן (צמר שצבוע בצבע שנקרא ארגמן), תולעת שני (צמר הצבוע בצבע אדום) ושש (פשתן). מכל אחד מארבעת החוטים האלו, היו מביאים שישה חוטים, שוזרים את החוטים יחד, וכך יצא שכל חוט היה מורכב מעשרים וארבעה חוטים קטנים. הוילון נעשה על ידי מעשה רקמה, היינו שהצוירים לא היו נראים משני הצדדים. המסך עמד על חמישה עמודים שהיו עשויים מעצי שיטים והיו מצופים בזהב. על העמודים היו וויס מזהב. העמודים היו בתוך חמישה אדני נחושת. על העמודים היו חישוקים מזהב, חוטי זהב ליפפו את העמודים עליהם היה מונח המסך.

מיקום כלי המשכן:

ארון הברית

פרוכת

מנורה

שולחן

כיור

מזבח הנחושת – מזבח העולה

המזבח החיצוני:

החומר ממנו היה עשוי המזבח ומידות המזבח:

המזבח החיצוני היה עשוי מעצי שיטים והיה מצופה בנחושת. מידות המזבח כוללות את קרנות המזבח ואינן כוללות את ציפוי הנחושת שהיה עליו. עובי ציפוי הנחושת של המזבח היה כדינר זהב. המזבח כולו צופה בנחושת. נחלקו המפרשים אם גם מתחת למכבר הנחושת היה ציפוי: המלבי"ם סובר שכן והאברבנאל סובר שלא.

מידות המזבח היו: חמש אמות אורך וחמש אמות רוחב. גובה המזבח היה עשר אמות, אם כי בתורה כתוב שגובהו היה שלש אמות ויש דעה בגמרא שגובה המזבח היה שלש אמות גם כן.

חלקי המזבח השונים:

לפי השיטה הסוברת שהמזבח היה גבוה עשר אמות, חלקי המזבח היו כך: בבסיס המזבח הייתה בליטה של אמה מעצי שיטים שסובבה את כל המזבח (ויש הסוברים שלא סובבה את כל המזבח) והיא נקראה יסוד המזבח. היסוד היה עשוי מעין בית קיבול שקיבל את הדם של הקרבנות. בטפח השישי היה את המכבר ובטפח השביעי את הסובב.

על המזבח היה מכבר, מעין רשת שהייתה עשויה מנחושת. רשת הנחושת עטפה את המזבח, הייתה גבוהה אמה והייתה על האמה השישית של המזבח, כאשר תחתיתה הגיעה עד לחצי הגובה של המזבח. (ישנן דעות נוספות לגבי מיקום המכבר: יש הסוברים שהמכבר היה על כל החצי התחתון של המזבח, ויש הסוברים שהמכבר התחיל מהאמה שמעל לסובב והגיעה עד לחצי גובה המזבח).

בטפח השביעי של המזבח הייתה בליטה מסביב לכל המזבח שנקראה סובב (בלשון התורה "כרכוב"). הבליטה הייתה לשם נוי. על בליטה זו, שגובהה טפח, היו חרוצים ציורים של פרחים, ציצים (ענפים) וקלעים (מעין צמות). יש הסוברים שהכרכוב שימש להבדלה בין דמים תחתונים לעליונים. יש הסוברים שהוא כדי שלא תיפול אש על דופני המזבח. ניתן לומר שתפקיד הכרכוב הוא כדי להבדיל בין הדמים רק לסוברים שהמכבר היה בחצי התחתון של המזבח, אך לסוברים שהמכבר היה על החצי העליון של המזבח, הרי שהמכבר עצמו שימש לחלוקה בין דמים עליונים לתחתונים.

בארבע זוויות המזבח היו טבעות, לתוכן השחילו את הבדים, את המוטות, בהם החזיקו את המזבח בשעת נשיאתו.

לוחות המזבח היו חלולים. כפי שראינו מידות המזבח היו חמש אמות אורך, חמש אמות רוחב ושלוש אמות גובה. הרווח שבין לוחות מזבח אלו היה חלול. כאשר בני ישראל היו חונים, הם היו ממלאים את החלל שבין דפנות המזבח באדמה.

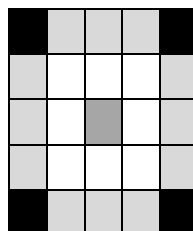
גג המזבח וקרנותיו:

על המזבח היו קרניים שהיו עשויות מאותם לוחות של עצי שיטים מהם הכינו את גוף המזבח עצמו. הגובה, האורך והרוחב של כל אחת מהקרנות היה אמה. קרני המזבח היו באמה העשירית של המזבח (כלומר: מהאמה התשיעית ועד האמה העשירית).

לגבי גג המזבח מצאנו מחלוקת אם היה חלול או לא: יש הסוברים שהאדמה בה מילאו את המזבח שימשה גם לגג ויש הסוברים שהיה גג מעל המזבח.

המרווח שבין הקרנות נקרא "בין הקרנות", והיה רחב אמה. לאחר מכן היה מקום בו הכהנים הלכו, וגם הוא היה רחב אמה, ובאמצע המזבח הייתה המערכה גם כן ברוחב אמה על אמה. שפת המזבח והמערכה הייתה גבוהה יותר ממקום הילוך הכהנים, כך ששפת המזבח שימשה לכהנים למעקה כדי שלא יחליקו. אמנם בפירוש רבינו מיוחס כתוב שהמקום שנקרא בין הקרנות הוא אותו מקום בו הלכו הכהנים, ואילו היסוד מיעט מרוחב חמש האמות של המזבח.

בציור שמובא מתחת, מתואר מראה המזבח מלמעלה, כאשר כל ריבוע הוא באורך ורוחב אמה. הריבועים השחורים מתארים את הקרנות שהיו אמה על אמה, האפור הבהיר מתאר את "בין הקרנות" שהיו ברוחב של אמה ובאורך של שלוש אמות (השטח שבין הקרנות) ובאמצע, באפור כהה יותר, הייתה המערכה שהייתה ארוכה ורחבה טפח.

הכבש:

כדי לעלות למזבח הנחושת, היה צורך בכבש. הכבש היה בדרום מזבח הנחושת, גובהו היה תשע אמות, ואורך שיפועו היה שלשים אמות. בתורה לא מוזכר קיומו של הכבש, אך חכמים הזכירו את עניין הכבש בגמרא. כמו כן יש ספק אם גם למזבח הנחושת שהיה במשכן היו עוד שני כבשים שהובילו לאמת היסוד ולאמת הסובב.

כלי המזבח:

בתורה מוזכרים חמישה כלים של המזבח:

- (1) סירות: פסכתרים, מעין דליים, שלתוכן שמו את הדשן של המזבח.
- (2) יעים: מגרפות שבעזרתן גרפו את הדשן.
- (3) מזרקות: כלי קיבול בהם קיבלו את דם הקרבנות.
- (4) מזלגות: המזלגות שימשו לצורך הפיכת הבשר על גבי המזבח.
- (5) מחתות: מעין יעים, בעזרתם לקחו גחלים מהמזבח כדי לשים אותם על גבי המזבח הפנימי לצורך הקטורת.

חצר המשכן:

מסביב לחצר המשכן היו "קלעים", יריעות שהיו עשויות מחוטים שהיו קלועים אחד בשני וכך היו בהן נקבים. הקלעים היו שזורים מחוטי פשתן. מצאנו מחלוקת בגובה הקלעים: האם היו גבוהים חמש אמות או שהיו גבוהים חמש עשרה אמות.

בצד הדרומי, ובצד הצפוני של המשכן, הקלעים היו פרוסים לאורך מאה אמות, ועמדו על עשרים עמודים. בכל חמש אמות היה עמוד אחד. כל עמוד היה מולבש על אדן מנחושת שכיסה את חלקו התחתון. בצד המערבי היו היריעות פרוסות על גבי חמישים אמה, כאשר קלעים אלה עמדו על עשרה עמודים באותה צורה שנפרסו היריעות בצד הצפוני ובצד הדרומי של המשכן. אורך החצר גם בצד המזרחי היה חמישים אמה, כאשר בפינה הדרום מזרחית ובפינה הצפון מזרחית היו קלעים שהיו פרוסים על אורך של חמש עשרה אמות, כאשר היריעות היו פרוסות על גבי שלשה עמודים בכל צד. במרווח שנוצר באמצע, מרווח של עשרים אמה היה וילון.

הוילון היה עשוי משזירה של חוטי תכלת, ארגמן, תולעת שני ושש. כל חוט של הוילון היה שזור (כלומר: מורכב) מארבעה סוגים של חוטים דקים: (1) שש (פשתן), (2) תכלת (צמר הצבוע בדם חילזון), (3) ארגמן (צמר הצבוע בצבע ארגמן), (4) תולעת שני (צמר הצבוע בצבע אדום), החוטים הדקים היו בעצמם שזורים משישה חוטים של אותו הסוג (חוט השש היה שזור מששה חוטים של שש), וכך כל חוט ששימש לעשיית היריעות היה מורכב מעשרים וארבעה חוטים. הוילון נעשה על ידי מעשה רקמה, היינו שהציורים לא היו נראים משני הצדדים.

על גבי העמודים היו ווים שנעשו מכסף. הווים שימשו לתליית היריעות עליהם. היריעות היו תלויות על העמודים באופן הבא: על העמוד עצמו היה וו. על הוו תלו טבעת שהייתה מחוברת לקרש קטן שאורכו היה ששה טפחים ורוחבו היה שלשה טפחים. מסביב לקרש ליפפו את יריעות החצר, וכך תלו את היריעות על גבי העמודים.

החישוקים שהיו על גבי העמודים היו עשויים מכסף. החישוקים הם חוטים מכסף שליפפו כל אחד מהעמודים.

מקום המשכן עצמו:

המשכן עצמו היה נתון לאחר חמישים אמה מהקצה המזרחי של חצר המשכן, כך שבמזרח החצר, נוצר שטח של חמישים אמה על חמישים אמה. אורך המשכן היה שלשים אמה, וממילא יוצא שמהקצה של המשכן בצדו המערבי, ועד לקצה חצר המשכן בצדה המערבי, יש עשרים אמה. רוחב המשכן היה עשר אמות והמשכן היה מונח ממש באמצע הרוחב של החצר, כך שלכיוון הצד הצפוני ולכיוון הצד הדרומי יש רווח של עשרים אמה.

מזבח הזהב – המזבח הפנימי:

מזבח הזהב היה מיועד להקטרת קטורת ולזריקת דמים של חטאות פנימיות (דם שאר הקרבנות נזרק על מזבח הנחושת – מזבח העולה).

מזבח הזהב היה עשוי מעצי שיטים שהיו מצופים זהב.

מידות המזבח הן: אורכו ורוחבו היו אמה (כך שהיה ריבוע) וגובהו היה שתי אמות.

למזבח הזהב היו קרנות ונחלקו המפרשים האם הקרנות נחשבות כחלק מגובה שתי האמות של המזבח או שהמזבח היה בגובה שתי אמות ועוד גובה הקרנות.

זר זהב הקיף את כל המזבח והיה מעל למזבח. יש מחלוקת לגבי המיקום המדויק של זר זהב, האם היה גבוה יותר מגג המזבח או שהיה קצת נמוך יותר וקצה הזר הגיע לגובה הגג.

מתחת לזר המזבח, בגובה שני שליש של המזבח, היו שתי טבעות ששימשו להכנסת הבדים דרכן. הבדים היו עשויים מעצי שיטים ומצופים בזהב.

נחלקו המפרשים האם המזבח היה חלול בתוך דפנותיו כמו מזבח העולה.

הכיור:

הכיור שימש לקידוש ידיהם ורגליהם של הכהנים לפני העבודה.

הכיור היה מעין מיכל גדול שהיה עשוי מנחושת ולו היו ככל הנראה שני דדים, ברזים, שדרכם היו יוצאים המים.

לכיור היה "כף", מעין בסיס שעליו היה מונח הכיור. יש הסוברים שהכף היה ריבוע ויש הסוברים שהיה עגול.

בגדי הכהן הגדול:

א. האפוד:

האפוד נעשה על ידי ששזרו יחד חוטים של צמר הצבוע בדם חילזון, צמר הצבוע בצבע ארגמן, צמר הצבוע בצבע אדום ופשתן. היו לוקחים חוט של זהב ושזורים אותו עם שישה חוטים של תכלת, חוט של זהב נוסף היה שזור עם שישה חוטים של ארגמן, חוט של זהב נוסף היה שזור עם שישה חוטים של תולעת שני, וחוט נוסף של זהב היה שזור עם פשתן. לאחר מכן היו שזורים את ארבע קבוצות החוטים האלה יחד, כך שכל חוט היה מורכב מעשרים ושמונה חוטים קטנים. האפוד היה מעין סינר שהכהן היה לובש על גבו. גובהו היה מתחת לאצילי ידיו ועד לעקב של הכהן הגדול. לאפוד היו מחוברות חגורות ורצועות (החשב והכתפות) שהכהן הגדול היה קושר לפניו.

האפוד נעשה בדרך ששני צדדיו, הצד הפנימי והצד החיצוני, לא היו זהים. לאפוד היו שתי כתפות, שתי רצועות, שהיו מחוברות לשני קצוות האפוד. כל אחת מהכתפות הייתה עולה מעל לכתף אחת של הכהן הגדול, והייתה מגיעה עד לחזהו של הכהן הגדול. הכתפות היו מחוברות בקצה אחד אל האפוד ובקצה השני היו מחוברות אל החושן, וכך החושן היה מחזיק את הכתפות על חזהו של הכהן הגדול.

לאפוד היה מחובר "חשב". החשב הינו חגורה שהייתה לרוחב האפוד, בחלק העליון של האפוד. הכהן הגדול היה חוגר על עצמו את האפוד על ידי הכתפות שהיו עולות מעל לכתפיים שלו, ועל ידי החשב שהיה מקיף כמעט את כל גופו והיה בחלקו העליון של האפוד. התורה כותבת שהחשב צריך להיות עשוי ממש כמו האפוד: שזור מחוטים של זהב, תכלת, ארגמן, תולעת שני ופשתן כפי שהסברנו בפסוק ו', וכן, בניגוד לכתפות שהכינו אותן בנפרד מהאפוד ולאחר מכן חיברו אותן, את החשב היה צריך לארוג יחד עם האפוד ולא לחבר אותו לאחר האריגה.

על כתפות האפוד היו שתי אבני שוהם, סוג של אבנים יקרות, עליהן היו חרוטים בכתב ברור שנים עשר שמות שבטי ישראל. התורה אומרת שסדר השבטים היה כתוב לפי הולדתם, אך נחלקו המפרשים האם הסדר היה: ראובן שמעון וכו' על האבן הראשונה או שהסדר היה ראובן בראשונה, שמעון בשניה, לוי בשניה וכך הלאה.

על כתפות האפוד היו גם שתי משבצות זהב בהן היו נקבים שדרכם השחילו את שרשראות הזהב שחיברו את האפוד אל החושן.

השרשראות היו עשויות בצורה של קליעה, כמעין צמות מזהב. (בהמשך נפרט יותר על חיבור האפוד אל החושן).

ב. החושן:

שזירת החושן נעשתה כך: לקחו חוט של זהב ושזרו אותו עם שישה חוטים של תכלת, חוט של זהב נוסף היה שזור עם שישה חוטים של ארגמן, חוט של זהב נוסף היה שזור עם שישה חוטים של תולעת שני, וחוט נוסף של זהב היה שזור עם פשתן. לאחר מכן היו שוזרים את ארבע קבוצות החוטים האלו יחד, כך שכל חוט היה מורכב מעשרים ושמונה חוטים קטנים.

החושן נארג בצורה ששני צדדיו לא היו זהים. החושן היה ריבוע כפול בגודל של אצבע (גם לאורך וגם לרוחב) ובכיס שנוצר מהכפל, היו מונחים האורים והתומים.

בחושן היו ארבעה טורים של אבנים, בכל טור היו שלש אבנים, כך שבסך הכל היו שתיים עשרה אבנים בחושן. על שתיים עשרה אבנים אלו היו כתובים שנים עשר שמות השבטים. האבנים נכנסו לתוך תושבות זהב, ומילאו תושבות אלו.

הטור הראשון שהיה על החושן היה מלא באבנים שנקראו: אדם, פטדה וברקת. הטור השני שהיה על החושן היה מלא באבנים שנקראו: נפך, ספיר ויהלום. הטור השלישי שהיה על החושן היה מלא באבנים שנקראו: לשם שבו ואחלמה. הטור הרביעי שהיה על החושן היה מלא באבנים שנקראו: תרשיש, שהם וישפה.

חיבור החושן אל האפוד:

נסביר את צורת החיבור של החושן אל האפוד: היו שש טבעות, ארבע טבעות על החושן, כאשר שתי טבעות היו על החלק העליון של החושן, אחת בצד הימני ואחת בצד השמאלי, ובחלק התחתון של החושן היו עוד שתי טבעות: אחת בצד הימני ואחת בצד השמאלי. שתי טבעות נוספות היו על החלק התחתון של כתפות האפוד, במקום חיבורן אל החשב. כמו כן, בקצה העליון של הכתפות היו שתי משבצות זהב ובהן נקבים. את המשבצות היו מחברים אל החושן על ידי שתי

שרשראות שהיו תחובות במשבצות ובטבעות העליונות של החושן. את הטבעות התחתונות חיברו לטבעות שהיו על החלק התחתון של הכתפות על ידי פתיל תכלת שהיה תחוב בטבעות החושן ובטבעות שהיו על האפוד.

ג. מעיל התכלת:

המעיל היה עשוי מחוטי תכלת (חוטי צמר שהיו צבועים בדם החילוץ). ישנה מחלוקת האם למעיל היו שרוולים או לא. שולי בית הצוואר של המעיל הוכנסו פנימה לתוך המעיל ונתפרו לתוכו. בשוליים התחתונים המעיל היו פעמוני זהב, ולידם היו רימונים מזהב. ישנה דעה הסוברת שהפעמונים היו תלויים בתוך הרימונים. על ידי הפעמונים שהיו תלויים בשולי המעיל, היה המעיל עושה רעש בשעה שהכהן הגדול נכנס ויצא מעבודתו.

ד. הציץ:

הציץ היה מעין טס של זהב שרוחבו היה שתי אצבעות. טס זה היה מקיף את כל מצחו של הכהן הגדול. בשני קצות הציץ היו נקבים, לתוכם היו מכניסים חוטי תכלת. כמו כן, באמצע המצנפת, היה נקב, דרכו השחילו חוט תכלת נוסף. החוטים הצדדיים נמשכו עד העורף ושם נקשרו, ואילו פתיל התכלת העליון עבר מעל למצנפת הכהן הגדול עד שהגיע לעורפו, ושם נקשר. ישנן דעות נוספות הסוברות שהיה רק פתיל אחד, ונחלקו האם הפתיל נכנס ויצא במעין נקבים שהיו בקדמת הציץ, או שמא הפתיל הקיף את כל אורך הציץ, וחצץ בין הציץ למצח הכהן הגדול. על הציץ היו כתובות המילים "קדש לה'", כאשר ישנן דעות שונות לגבי צורת כתיבת מילים אלו. יש הסוברים שבשורה התחתונה היה כתוב **קדש ל'** ומעל לכיתוב זה היה כתוב שמו של ה', יש הסוברים שהיה כתוב קדש לה' על שורה אחת ויש בעניין דעות נוספות.

בגדי הכהן ההדיוט (שגם אותם היה לובש הכהן הגדול):

- (1) מכנסיים: נעשו מבד של פשתן.
- (2) כתנות: מעין חלוק שנעשה מפשתן.
- (3) אבנט: מעין חגורה שלבשו על הכתנות.
- (4) מגבעת: מעין כובע, ונחלקו המפרשים אם המגבעת של הכהן ההדיוט זהה למצנפת הכהן הגדול או לא. יש המפרשים שהמצנפת הייתה מעין אריג שסובבו אותו על ראש הכהן הגדול עד שהגיע לכדי מגבעת.